

# نۇرغۇن كەزىم تەپسىلى

(تەپسىرى ئىبنى كەسر)

ئىمام ئىسمائىل ئىبنى ئۆمەر ئىبنى كەسر  
(اللھ رەھمەت قىلسۇن!)  
سۇرە نىسادىن - سۇرە ئەنفالغىچە

المصباح المنير  
في تهذيب  
تفسير ابن كثير

2

ئۇيغۇر تەرجىمە مەركىزى

تەرجىمە قىلغۇچىلار:

ئابدۇلغەنى ئابدۇلئەزىز  
مۇھەممەد ئابدۇللاھ قارىم  
مۆمىنجان سىدىق

تەرجىمىگە قاتناشقۇچىلار:

ئابدۇلئەزىز رەھىمتۇللاھ  
يۇسۇف قارىم  
مۇھەممەت ئۆمەر  
ئابلىمىت قارىھاجى

تەرجىمە تەھرىرلىرى:

مۇنەۋۋەر نىياز  
ئابدۇسالام مۇسا  
سابىرجان

رىياسەتچى:

ف. ئەل ئابدۇسسالىم

تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:

ئابدۇلمەجىد قارىھاجىم  
پروفېسسور. ئابدۇررەھىم قەشقىرى

كومپىيوتېرغا ئالغۇچىلار:

ئا. روزى توختى  
مۇساجان ئابدۇقادىر (بايتاش)

:

:

:

:

:

.

..

.

:

( )

## ئومۇمىي مۇندەرىجە

1	4 - سۈرە نىسا
179	5 - سۈرە مائىدە
317	6 - سۈرە ئەنئام
461	7 - سۈرە ئەئراف
607	8 - سۈرە ئەنفال
681	مۇندەرىجە

176 ئايەت

سۈرە نىسا

مەدەنىدە نازىل بولغان

بۇ سۈرەنىڭ مەدەنىدە چۈشكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ بەزى ئايەتلىرىنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا ئەۋفىي، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرە نىسا مەدەنىدە چۈشكەن. شۇنىڭدەك ئىبنى مەردەۋىي، ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير ۋە زەيد ئىبنى سابىتنىڭ: بۇ سۈرە مەدەنىدە چۈشتى، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى.

ھاكىم، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھەقىقەتەن سۈرە نىسادا بەش ئايەت بار، دۇنيا ۋە دۇنيانىڭ ئىچىدىكى نەرسىنىڭ ھەممىسى بۇ بەش ئايەت مېنى خۇرسەن قىلغاندەك خۇرسەن قىلالمايدۇ. (بۇ بەش ئايەت) بولسا ﴿اللَّهُ هَعَقَقْتَن زَهْرَرِجَه زُلُوم قَلِمَايِدُو. ئەگەر كىشىنىڭ زەررىچە ياخشىلىقى بولسا، اللّهُ ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ئەگەر سىلەر مەنى قىلىنغان چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنساڭلار، (كەرىمىمىزگە ئېلىپ) كىچىك گۇناھلارنى يوققا چىقىرىمىز﴾<sup>(2)</sup> ﴿اللَّهُ هَعَقَقْتَن اللّهُ غَا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ﴾<sup>(3)</sup> ﴿ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) (سېنىڭ ھۆكۈمىڭنى قوبۇل قىلماي) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغاندا﴾<sup>(4)</sup> ﴿كىمكى بىرەر يامانلىق ياكى ئۆزىگە بىرەر زۇلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن اللّهُ دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلسا، ئۇ اللّهُ نىڭ مەغپىرەت قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ﴾<sup>(5)</sup> دېگەن ئايەتلەردۇر.

ھاكىم، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سىلەر مەندىن سۈرە نىسا توغرىسىدا سوراڭلار، ھەقىقەتەن مەن قۇرئاننى كىچىگىمدىن تارتىپ ئوقۇيتتىم.

### بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَنَسَّ مِنْهَا  
رِجَالًا كَثِيرًا وَنَسَاءً ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَاَلْرَحَامَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيكُمْ رَقِيبًا ﴿١٧٦﴾

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان اللّهُ نىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن  
ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، شۇ ئىنساندىن  
(يەنى ئۆز جىنىسىدىن) ئۇنىڭ جۇپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتقان ۋە ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن)

(1) سۈرە نىسا 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە نىسا 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(3) سۈرە نىسا 48 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(4) سۈرە نىسا 64 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(5) سۈرە نىسا 110 - ئايەت.

نۇرغۇن ئەر - ئاياللارنى ياراتقان پەرۋەردىگار بىلەن قورقۇڭلار، بىر - بىرىڭلاردىن نەرسە سورىغاندا نامى بىلەن سورىدىغان ئاللاھ دىن قورقۇڭلار، سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنى (يەنى پۈتۈن ئەھۋالڭلارنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(1)</sup>.

تەقۋادارلىق قىلىشقا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىشقا دەۋەت قىلىش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتلىرىنى ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇپ، ئۇلارنى بىر جاندىن ياراتقانلىقىنى يەنى تۇنجى قېتىم ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ، ئۇ ئۇخلاۋاتقان ھالىتىدە سول قوۋرغىسىدىن ئايالى ھەۋۋانى ياراتقانلىقىنى، ئۇ ئىككىسى ئارقىلىق پۈتكۈل ئىنسانلارنى ياراتقانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، شۇ ئىنساندىن (يەنى ئۆز جىنىسىدىن) ئۇنىڭ جۈپىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتقان پەرۋەردىگار بىلەن قورقۇڭلار﴾.

ھەدىستە مۇنداق كەلدى: «شەكسىز ئايال كىشى قوۋرغىدىن يارىتىلدى. قوۋرغىنىڭ ئۈچ تەرىپى ئەگرىدۇر. سەن قوۋرغىنى تۈزلەيمەن دېسەڭ، ئۇنى سۇندۇرۇپ قويىسەن<sup>(1)</sup>. ئەگەر سەن ئۇ ئەگرى قوۋرغىدىن ئۆز پىتىچە مەنپەئەتلىنەي دېسەڭ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىنەلەيسەن».

﴿ئاللاھ ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن) نۇرغۇن ئەر - ئاياللارنى ياراتتى﴾ يەنى ئاللاھ تائالا ئادەم ۋە ھەۋۋادىن نۇرغۇنلىغان ئەرلەرنى ۋە ئاياللارنى ياراتتى، ئۇلارنىڭ تۈرلىرى، سۈپەتلىرى، رەڭلىرى ۋە تىللىرى ئوخشاشمىغان ھالەتتە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقالدى. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى قايتىدىغان ئورنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھى بولدى.

﴿بىر - بىرىڭلاردىن نەرسە سورىغاندا نامى بىلەن سورىدىغان ئاللاھ دىن قورقۇڭلار، سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىڭلار﴾ يەنى سىلەر ئاللاھ تائالاغا بويسۇنۇش بىلەن ئۇنىڭدىن قورقۇڭلار. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھەك مۇنداق دەيدۇ: نامى بىلەن كېلىشىم تۈزىشىدىغان ۋە ۋەدە قىلىشىدىغان ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭلار.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، ئىكرىمە، ھەسەن، زەھەك ۋە رەببىئۇ قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: سىلەر ئۇرۇق - تۇغقاندارچىلىقنى ئۈزۈۋېتىشتىن ساقلىنىڭلار. بەلكى، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىپ، تۇغقاندارچىلىقنى مۇستەھكەملەڭلار.

﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنى (يەنى پۈتۈن ئەھۋالڭلارنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى ئۇ سىلەرنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭلارنى ۋە ھەممە ھالەتلىرىڭلارنى كۆزەتكۈچىدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾<sup>(2)</sup>.

ئىمام بۇخارىنىڭ ھەدىسىدە مۇنداق دەپ كەلدى: «سەن ئاللاھ تائالاغا خۇددى سەن ئۇنى كۆرۈۋاتقاندا ئىبادەت قىلغىن، ئەگەر سەن ئۇنى كۆرمىسەڭمۇ جەزمەن ئۇ سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ». ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق قىلىشى، ئۆزلىرىنىڭ ئارىسىدىكى پېقىر ۋە ئاجىزلارغا ياخشىلىق قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئەسلىدە بىر ئاتا ۋە بىر ئانىدىن تۇغۇلغان قېرىنداش ئىكەنلىكىنى ئەسلىتى.

ئىمام مۇسلىم جەرر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا مۇزەر قەبىلىسىنىڭ بىر تۈركۈم پېقىرلىرى كەلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام

(1) يەنى بۇ يەردىكى «قوۋرغىنى تۈزلەيمەن دېسەڭ» دېگىنى ئەگەر ئايالنىڭ مېجەزنى بىرلا قېتىمدا ئۆزگەرتىمەن دەپ قالسا، ئايالدىن ئاجرىشىپ كېتىش ئاقۇتىگە دۇچ كېلىدۇ. شۇڭا ئاياللارغا خۇددى ئەگرى قوۋرغىغا مۇئامىلە قىلغاندەك ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن مۇئامىلە قىلىش لازىم.  
(2) سۈرە بۇرۇچ 9 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

پېشىن نامىزنى ئوقۇپ بولۇپ كىشىلەرگە تەبلىغ قىلىۋاتاتتى، تەبلىغىدە ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، شۇ ئىنساندىن (يەنى ئۆز جىنسىدىن) ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتقان ۋە ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن) نۇرغۇن ئەر - ئاياللارنى ياراتقان پەرۋەردىگار بىلەن قورقۇڭلار، بىر - بىرىڭلاردىن نەرسە سورىغاندا نامى بىلەن سورىيدىغان ئاللا دىن قورقۇڭلار، سىلە - رەھىمنى ئۇزۇپ قويۇشتىن ساقلىنىڭلار، ئاللا ھەقىقەتەن سىلەرنى (يەنى پۈتۈن ئەھۋالڭلارنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ ۋە ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللا دىن قورقۇڭلار، ھەر ئادەم ئەتە (يەنى قىيامەت كۈنى) ئۈچۈن (ياخشى ئەمەللەردىن) نېمىلەرنى تەييارلىغانلىقىغا قارىسۇن﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغانلىقى، ئاندىن ساھابىلارنى سەدىقە قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ: «بىر كىشى دىناردىن، دەرھەمدىن، بۇغدايدىن ۋە خورمىدىن سەدىقە قىلسۇن...» دېگەنلىكى بايان قىلىندى. يەنە بىر رىۋايەتتە: بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىن باشلاپ ئۈچ ئايەت ئوقۇدى، دەپ بايان قىلىندى.

\* \* \* \* \*

وَأَتُوا آلَيْتِمَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا الْأَخْيَارَ ۖ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي آلَيْتِمَىٰ فَاَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ۗ مَتْنِي وَتَلَّتْ وَرَبَعٌ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٥﴾ وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا ﴿٦﴾

يېتىملىرىنىڭ مال - مۈلكىنى (ئۇلار بالاغەتكە يەتكەن چاغدا) بېرىڭلار، ياخشىسىنى يامانغا (يەنى ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ ياخشىسىنى، ئۆزەڭلارنىڭ ماللىرىڭلارنىڭ يامىنىغا) تېكىشىۋالماڭلار؛ ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى ئۆزەڭلارنىڭ مال - مۈلكىگە قوشۇپ يەۋالماڭلار. بۇ ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر<sup>(2)</sup>. ئەگەر يېتىم قىزىلارغا (ئۆيلىنىپ) ئادىل مۇئامىلىسە بولالماسلىقىڭلاردىن (يەنى تەربىيەڭلاردا بىرەر يېتىم قىز بولۇپ، ئۇنىڭغا شۇ قىزغا باراۋەر تۇرىدىغان قىزغا بېرىلىدىغان مەھرىنى بېرەلمەسلىكىڭلاردىن) قورقساڭلار، ئۇنى تەرك ئېتىپ، ئۆزەڭلار ياقىتىرىدىغان باشقا ئاياللاردىن ئىككىنى، ئۈچىنى ۋە تۆتىنى ئېلىشىڭلارغا بولىدۇ، ئەگەر (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ئادىل بولالماسلىقىڭلاردىن قورقساڭلار، بىر خوتۇن بىلەن ياكى قول ئاستىڭلاردىكى چۆرىلەر بىلەن كۇپايىلەنسەڭلار بولىدۇ. بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش زۇلۇم قىلماسلىققا ئەڭ يېقىندۇر<sup>(3)</sup>. ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوغا قىلىپ بېرىڭلار. ئەگەر ئۇلار ئۇنىڭدىن بىر قىسمىنى سىلەرگە ئۆتۈنۈپ بەرسە، ئۇنى مەزىلىك، سىڭىشلىق (يەنى پاك ھالال بىلىپ) يەڭلار<sup>(4)</sup>.

يېتىملىرىنىڭ مال - مۈلكىلىرىنى ساقلاشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

ئاللا تائالا (يېتىملارغا ئىگە بولغان كىشىلەرنى) يېتىملەر بالاغەتكە يەتكەندە ئۇلارغا ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى تولۇق قايتۇرۇپ بېرىشكە بۇيرۇيدۇ ۋە يېتىملارغا ئىگە بولغانلارنى ئۇ ماللارنى بەۋبىلىشتىن ۋە

(1) سۈرە ھەشر 18 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇنى ئۆزىنىڭ ماللىرىغا قوشۇۋېلىشتىن توسىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ياخشىسىنى يامانغا (يەنى ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ ياخشىسىنى، ئۆزەڭلارنىڭ ماللىرىڭلارنىڭ يامىنىغا) تېگىشىۋالماڭلار﴾.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىد ئىبنى مۇسەيب ۋە زۇھرى مۇنداق دەيدۇ: يەنى سەن يېتىمغا ئورۇقنى بېرىپ، سېمىزنى ئېلىۋالما، دېگەنلىك بولىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبراھىم نەخەئى ۋە زەھەك مۇنداق دەيدۇ: يېتىمغا ساختىسىنى بېرىپ، ئۆزەڭ ئەسلىسىنى ئېلىۋالما. سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ بىرى يېتىمنىڭ سېمىز قوينى ئېلىۋېلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئورۇق قويدىن بىرنى سەپلەپ قويۇپ، بىر قويعا بىر قوي بولدى ۋە راست دەرھەمنى ئېلىۋېلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا يالغان دەرھەمنى بېرىپ، بىر دەرھەمگە بىر دەرھەم بولدى، دەيتتى.

﴿ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى ئۆزەڭلارنىڭ مال - مۈلكىگە قوشۇپ يەۋالماڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، مۇقاتىل ئىبنى ھەيبان، سۇددى ۋە سۇفيان ئىبنى ھۇسەين قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: سىلەر ئۇنى (يەنى يېتىمنىڭ ماللىرىنى ئۆزەڭلارنىڭ ماللىرى بىلەن) ئارىلاشتۇرماڭلار، بولمىسا ئۇنى يەپ قويسىلەر.

﴿بۇ ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: يەنى ناھايىتى چوڭ گۇناھتۇر. شۇنىڭدەك مۇجاھىد، ئىكرىمە، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ھەسەن، ئىبنى سىرىن، قەتادە، مۇقاتىل ئىبنى ھەيبان، زەھەك، ئەبۇمالىك، زەيد ئىبنى ئەسەلم ۋە ئەبۇسەنن قاتارلىقلارمۇ (بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى) ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما دېگەندەك بايان قىلدى.

بۇ ئايەتنىڭ ئومۇمىي مەنىسى: يېتىملارنىڭ ماللىرىنى ئۆزەڭلارنىڭ ماللىرىغا قوشۇپ يەۋېلىشىڭلار، جەزمەن چوڭ گۇناھ ۋە چوڭ خاتالىقتۇر. سىلەر بۇنىڭدىن ساقلىنىڭلار، دېگەنلىكتۇر.

### يېتىم قىزلارغا توپلۇق بېرىشتە ئادىل بولۇش توغرىسىدا

﴿ئەگەر يېتىم قىزلارغا (ئۆيلىنىپ) ئادىل مۇئامىلىدە بولالماسلىقىڭلاردىن (يەنى تەربىيەڭلاردا بىرەر يېتىم قىز بولۇپ، ئۇنىڭغا شۇ قىزغا باراۋەر تۇرىدىغان قىزغا بېرىلىدىغان مەھرىنى بېرەلمەسلىكىڭلاردىن) قورقساڭلار، ئۇنى تەرك ئېتىپ، ئۆزەڭلار ياقىتىرىدىغان باشقا ئاياللاردىن ئىككىنى، ئۈچىنى ۋە تۆتتىن ئېلىشىڭلارغا بولىدۇ﴾ يەنى سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا يېتىم قىز بولسا، ئۇ ئادەم ئۇ قىزنى ئالماقچى بولۇپ، ئۇ قىزغا چىراي ۋە باشقا جەھەتلەردە ئوخشاش بولغان قىزلارغا بېرىلىدىغان توپلۇقنى بېرەلمەسلىكتىن قورقسا، ئۇ ئادەم (ئۇ قىزنى ئالماي) ئۇنىڭدىن باشقا قىزلارنى ئالسۇن. ئاللا ئۇ ئادەمنىڭ رىزقىنى كېمەيتىپ قويمايدۇ.

ئىمام بۇخارى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىگىدارچىلىقىدا بىر يېتىم قىز بار بىر ئادەم بولۇپ، ئۇ قىز ئۇ ئادەمنىڭ مال - مۈلكىگە ۋە خورمىلىقىغا شېرىك ئىدى. ئۇ ئادەم ئۇ قىزنى نىكاھىغا ئالدى. بۇنداق قىلىشى، ئۇ قىزنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن بولماي بەلكى، ئۇ قىزنىڭ مال - مۈلكىنى كۆزلىگەنلىكىدىن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى.

ئىمام بۇخارى، ئۇرۇ ۋە ئىبنى زۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سورىدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ئى ھەمىشەرنىڭ ئوغلى، بۇ بىر ئادەم ئىگە بولغان يېتىم قىزدۇر، قىز ئۇ ئادەمنىڭ مېلىغا شېرىك ئىدى. ئۇ كىشى قىزنىڭ مال - مۈلكىگە ۋە ئۇنىڭ چىرايىغا قىزىقپ قېلىپ، ئۇ قىزغا توپلۇق بېرىشتە ئادىل بولماي، ئۇ قىزدىن



باشقىسىنى ئالغىنىدا بېرىدىغان توپلۇقنى بەرمەستىن، (ئۇ قىزنى) ئالماقچى بولدى. ئاندىن يېتىم قىزلارغا ئىگە بولغان كىشىلەر يېتىم قىزلارغا ئادىللىق قىلماي تۇرۇپ ۋە توپلۇقنى تولۇق بەرمەي تۇرۇپ، ئۇلارنى ئېلىشتىن چەكلەندى. ئەگەر ئۇلار ئۇ يېتىم قىزلارغا ئادىل بولالمىسا ئۇلارغا كۆڭلى تارتقان باشقا قىزلاردىن ئېلىشقا رۇخسەت بېرىلدى. كىشىلەر بۇ ئايەت چۈشۈپ بولغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن پەتىۋا سورايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئى مۇھەممەد! سەندىن ئاياللار توغرىسىدا پەتىۋا سورايدۇ...﴾<sup>(1)</sup>.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئۇلارنى ئەرگە بەرمەيسىلەر﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى: سىلەرنىڭ بىرىڭلار قېشىدىكى يېتىم قىزنىڭ مال - مۈلكى ئاز بولسا، ئۆزى چىرايلىق بولمىسا ئۇنى ئالمايدۇ دېگەن بولسۇ، دېدى. يېتىم قىزلارنىڭ مال - مۈلكى ئاز بولغانلىقى ۋە چىرايلىق بولمىغانلىقى سەۋەبى بىلەن ئۇلارنى ئېلىشنى خالىمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار مال - مۈلكى كۆپ ۋە چىرايلىق قىزلارنىڭ مال - مۈلكىگە ۋە چىرايلىق قىزىقىپ ئالماقچى بولغانلار، ئۇ قىزلارغا توپلۇقنى تولۇق بەرمىگۈچە ئۇلارنى ئېلىشتىن چەكلەندى.

### پەقەت تۆت ئايال ئېلىشقا رۇخسەت قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئۆزەڭلار ياقىتۇرىدىغان باشقا ئاياللاردىن ئىككىنى، ئۈچىنى ۋە تۆتىنى ئېلىشىڭلارغا بولىدۇ﴾ يەنى سىلەر ئۇ يېتىم قىزلاردىن باشقا خالىغان ئاياللارنى ئېلىڭلار، خالىساڭلار ئىككىنى، ئۈچىنى، تۆتىنى (ئېلىڭلار). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە كۆپلىگەن ئالىملار بۇ ئايەتكە ئاساسەن: بىر ئادەمنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىردىن تۆتكىچە خوتۇنىنى نىكاھدا ساقلىشى دۇرۇس، (لېكىن تۆتتىن ئارتۇقنى ساقلىسا بولمايدۇ)، دېدى. چۈنكى، بۇ يەردىكى ئايەتنىڭ مەزمۇنى خوتۇن ئېلىشنى يولغا قويۇش توغرىلىق، ئەگەر تۆتتىن ئارتۇق خوتۇننى ساقلاش دۇرۇس بولمىغان بولسا، ئەلۋەتتە (ئاللا تائالا) بۇ توغرىلىق بايان قىلاتتى.

ئىمام ئەھمەد، سالىمنىڭ ئاتىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەقەفىلىك غەيلان ئىبنى سەلەمە مۇسۇلمان بولغاندا، ئۇنىڭ ئون ئايالى بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: ئاياللىرىڭنىڭ ئىچىدىن تۆتىنى تاللىۋالغىن، دېدى. غەيلان ئىبنى سەلەمە تۆتىنى تاللىۋالدى. ئۇ ئۆمەرنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىگە كەلگەندە بۇ تۆت ئايالنىمۇ تاللاپ قىلىۋەتتى ۋە مال - مۈلكىنى بالىلىرىغا تەقسىم قىلىپ بەردى. ئۆمەرگە بۇ ھەقتە خەۋەر يەتكەندە، ئۆمەر ئۇنىڭغا: ھەقىقەتەن مەن، شەيتان ئوغرىلىقچە سۆز ئاڭلاۋاتقاندا، سېنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىڭنى ئاڭلىۋېلىپ بۇ ئىشنى سېنىڭ كۆڭلۈڭگە سالىدىمكىن دەپ گۇمان قىلىمەن، سەن ئازلا ياشايدىغاندەك تۇرسەن. ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن ئاياللىرىڭ بىلەن يېنىشىسەن ۋە تەقسىم قىلىپ بولغان مال - مۈلكىڭنى قايتۇرۇۋالسىەن ياكى سەن ئۆلگەندە مەن ئاياللىرىڭغا سېنىڭ ماللىرىڭدىن مىراس بۆلۈپ بېرىمەن ۋە ئەبۇرىغاننىڭ قەبرىسىنى چالما - كېسەك قىلغاندەك سېنىڭ قەبرىڭنىمۇ چالما - كېسەك قىلىشقا بۇيرۇيمەن، دېدى<sup>(3)</sup>.

(1) سۈرە نىسا 127 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نىسا 127 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) ئۆمەرنىڭ ئۇنى ئاياللىرى بىلەن يېنىشىشقا بۇيرۇشىدىكى سەۋەب، ئۇ ئۆلگەندە ئاياللىرىغا مال - مۈلكىدىن مىراس بۆلۈپ بېرىلىشى لازىم بولسۇ. مەلۇم بىر كىشىنىڭ مەن ئۆلگەندىن كېيىن ئاياللىرىم مەندىن مىراس ئالىدىغۇ، دەپ ئاياللىرىنىڭ خېتىنى بېرىش توغرا ئەمەس. شۇڭا ئۆمەر بۇ يەردە ئۇ كىشىنى ئاياللىرى بىلەن يېنىشىشقا، ئەگەر يېنىشىسا ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاياللىرىغا ئۇنىڭ مال - مۈلكىدىن مىراسنى ئېلىپ بېرىدىغانلىقىنى دېگەن.

بۇ ھەدىستىن شۇنداق دەلىل ئالالايمىزكى، ئەگەر بىر كىشىنىڭ تۆتتىن ئارتۇق ئايالنى ساقلىشى دۈرۈس بولسا، ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەيلىن ئىبنى سەلەمنىڭ قالغان ئاياللىرىنىمۇ ئۇنىڭ ئەمرىدە قىلىشقا رۇخسەت قىلاتتى. ئۇلارمۇ غەيلىن ئىبنى سەلەم بىلەن بىللە ئىسلام دىنىغا كىرگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيلىننى ئاياللىرىنىڭ ئىچىدىن تۆتنى تاللىۋېلىپ قالغانلىرىنى قويۇپ بېرىشكە بۇيرۇغانلىقى، ئەلۋەتتە تۆتتىن ئارتۇق ئايالنى بىراقلا نىكاھدا ساقلاشنىڭ دۈرۈس ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

ئادىل بولالماسلىقتىن قورققاندا بىر ئايال بىلەنلا ئۆتۈش توغرىسىدا

﴿ئەگەر (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ئادىل بولالماسلىقنىڭ قورقۇنۇشى، بىر خوتۇن بىلەن ياكى قول ئاستىڭلاردىكى چۆرىلەر بىلەن كۇپايىلەنسەڭلار بولىدۇ﴾. ئادىل بولالمىدىغانلىق توغرىسىدا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قانچە تىرىشساڭلارمۇ ئاياللىرىڭلارغا (مۇھەببەتتە ۋە دىننىڭ مايلىغىدا) باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەرگىز قادىر بولالمىسىلەر﴾<sup>(1)</sup>.

لېكىن چۆرىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق قىلىش ۋاجىب ئەمەس، بەلكى، بۇ مۇستەھەبتۇر، ئادىللىق قىلىش ياخشىدۇر، قىلمىسا ھېچقانداق گۇناھ بولمايدۇ. ﴿بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش زۇلۇم قىلماسلىققا ئەڭ يېقىندۇر﴾.

تويۇق بېرىشنىڭ ۋاجىبلىقى توغرىسىدا

﴿ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوغا قىلىپ بېرىڭلار﴾ بۇ ئايەت توغرىسىدا ساھابىلار ۋە تابىئىنلارنىڭ بىر نەچچە خىل كۆزقاراشلىرى بار. بۇ كۆزقاراشلارنى يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا: ئەر كىشىنىڭ ئايال كىشىگە تويۇق بېرىشى ۋاجىبتۇر، تويۇقنى ئۇ ئاياللارغا خۇشاللىق ۋە رازىلىق بىلەن بېرىشى لازىم. ئەگەر (ئەر كىشى مەن ساڭا مۇنچىلىك تويۇق بېرىمەن دەپ تويۇقنى) ئاتاپ بولغاندىن كېيىن، ياكى تويۇقتىن بىر قىسمىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن ئايال قالغان بىر بۆلۈكنى ئەرگە ئۆتۈنۈپ بەرسە، ئۇنى ھالال - پاك دەپ يېسە بولىدۇ. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئەگەر ئۇلار ئۇنىڭدىن بىر قىسمىنى سىلەرگە ئۆتۈنۈپ بەرسە، ئۇنى مەزىلىك، سىخىشلىق (يەنى پاك ھالال بىلىپ) يەڭلار﴾.

\* \* \* \* \*

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٩٠﴾ وَابْتَلُوا الَّتِي نَمَيْ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا ۚ وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٩١﴾

(1) سۈرە نىسا 129 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار. ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار<sup>(5)</sup>. يېتىملىرىنى بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر سىناپ تۇرۇڭلار، ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال - مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار؛ ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ مال - مۈلكىنى بۇزۇپ - چېچىپ يەۋالماڭلار. (يېتىمگە ۋەسى بولغانلاردىن) كىمكى باي ئىكەن (ۋەسى بولغانلىق ھەققى ئۈچۈن) يېتىمنىڭ مال - مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، (سىلەردىن) كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشەنە بېسىن، ئۇلار (يەنى بالاغەتكە يەتكەن يېتىملىرى) نىڭ مال - مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار، اللہ ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر<sup>(6)</sup>.

ئەقلى كەم، گالۋاڭ - لەقۋا كىشىلەرنى ماللىرىنى خالىغانچە ئىشلىتىشتىن چەكلەش توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ ئايەتتە، بەندىلىرىگە تىرىكچىلىكنىڭ ئاساسى قىلىپ بەرگەن ماللىرىنى ئەقلى كەم ۋە گومۇش كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ماللىرىنى قالايمىقان ئىشلىتىشكە شارائىت يارىتىپ بېرىشىدىن توسىدۇ. شۇڭلاشقا ئەقلى كەم ۋە گومۇشلارغا ئۆزلىرىنىڭ ماللىرىنى ئىشلىتىشتىن تۆۋەندىكى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن چەكلەش ھۆكۈمى يولغا قويۇلدى. بىرىنچى: مال ئىگىسىنىڭ بېشى كىچىك بولسا. ئىككىنچى: ئەقلىدىن ئادىشىپ قالغان ئادەم بولسا. ئۈچىنچى: ئەقلى ئىقتىدارى ئاجىز ياكى دىنى سۇس ئادەم بولۇپ مالنى يامان يەرلەرگە ئىشلىتىپ قېلىش ئېھتىماللىقى بولۇپ قالسا<sup>(1)</sup>. تۆتىنچى: ۋەيران بولۇپ كېتىش ئېھتىماللىقى بولسا. ۋەيران بولۇپ كېتىش دېگىنىمىز، بىر كىشى ناھايىتى نۇرغۇن قەرزگە بوغۇلۇپ قالغان بولسا، ئۇنىڭ مال - مۈلكى، قەرزلىرىنى ئادا قىلىشقا يەتمەسە، بۇ ئەھۋالدا قەرز ئىگىلىرى ھاكىمدىن ۋەيران بولغان كىشىگە ماللىرىنى خالىغانچە سەرپ قىلىشقا چەكلىمە قويۇشنى تەلەپ قىلسا، ھاكىم ئۇنىڭغا چەكلىمە قويىدۇ. مانا بۇ مېلىنى خالىغانچە ئىشلىتىشتىن چەكلەيدىغان سەۋەبلەردۇر.

﴿اللہ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھھاك، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئايەتتىكى ئەخمەقلەر دېگەن سۆزدىن كىچىك بالىلار ۋە ئاياللار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇنىڭدەك ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ھەكەم ئىبنى ئۇيەينە، ھەسەن ۋە زەھھاك قاتارلىقلارمۇ: ئەقلى كامىلاردىن: ئايەتتىكى ئەخمەقلەر دېگەن سۆزدىن كىچىك بالىلار ۋە ئاياللار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. سەئىد ئىبنى جۇبەير: ئۇلار يېتىم بالىلار، دېدى. مۇجاھىد، ئىكرىمە، قەتادە: ئۇلار ئاياللار، دېدى.

ماللىرىنى ئىشلىتىشتىن چەكلەنگەن كىشىلەرنى يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەش توغرىسىدا

﴿ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار. ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار﴾ ئەلى ئىبنى ئىبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ:

(1) يەنى بىر كىشى ئەقىلىسىزلىكى، دىندار ياكى ياخشى ئەمەسلىكى سەۋەبىدىن مال - مۈلكىنى ھازاق ياكى زىنا ياكى قىمار دېگەنگە ئوخشاش يامان يەرلەرگە ئىشلەتسە، ئۇ كىشىگە چەكلىمە قويۇلىدۇ، گەرچە مال ئۇ كىشىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولغۇنى بىلەن ھەقىقەتتە ئۇ مال اللەنىڭ مۈلكىدۇر، ئۇنىڭ اللەنىڭ مۈلكىنى يامان يەرلەرگە ئىشلىتىشىدىن توسۇش لازىم.

قىلىدۇ: يەنى تۇرمۇشۇڭ ئۈچۈن ساڭا ئاتا قىلىنغان ماللارنى ئايالىڭغا ياكى بالىلىرىڭغا بېرىپ تۈگىتىپ قويۇپ، ئاندىن ئۇلارنىڭ قوللىرىغا قاراپ قالمىغىن. بەلكى، ماللىرىڭنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنى ياخشى باشقۇرغىن (ئۇنى تىجارەت ئارقىلىق ياخشىلىغىن). ھەمدە ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى ۋە يېمەك - ئىچمەكلىرىنى ئۆزەڭ بېرىدىغان، تەمىنىلىگۈچى بولغىن!

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت بالا - چاقا ۋە چەكلىمە قويۇلغان كىشىلەرگە، كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمەك بېرىش، ياخشى سۆز ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېتىملەرنىڭ ماللىرىنى ئۇلار بالاغەتكە يەتكەندە، سىناپ بېقىپ ئاندىن ئۇلارغا بېرىش

توغرىسىدا

﴿يېتىملەرنى بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر سىناپ تۇرۇڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، ھەسەن، سۇددى ۋە مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: يېتىملارنى سىناپ بېقىڭلار. مۇجاھىد: ﴿بالاغەتكە يەتكەنگە﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: يەنى ئېھتىلام يېشىغا يەتسە.

كۆپ ساندىكى ئالىملار مۇنداق دېدى: بىر بالىنىڭ بالاغەتكە يېتىشىدە مۇنداق ئىككى خىل ئالامەت بولىدۇ. بىرىنچى ئالامەت: ئۇنىڭ ئېھتىلام بولۇشى بىلەن. ئۇ قاچانكى ئۇخلىغاندا ئۆزىدىن ئىسپىرىمنىڭ ئېتىلىپ چىققىنىنى كۆرسە، شۇ چاغدا بالاغەتكە يەتكەن ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ھەقتە ئەبۇداۋۇد، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئېھتىلام بولغاندىن كېيىن يېتىم ھېسابلانمايدۇ. بىر كۈن كەچكىچە گەپ قىلماي شۇك تۇرۇۋېلىش ياخشى بولمايدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم.

ئىمام ئەبۇداۋۇد، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە باشقا ساھابىلاردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىدۇ: «قەلەم ئۈچ خىل كىشىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى<sup>(1)</sup>. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى: كىچىك بالا بالاغەتكە يەتكۈچە. ئىككىنچىسى: ئۇخلاپ قالغان كىشى ئويغانغىچە. ئۈچىنچىسى ئېلىشىپ قالغان كىشى ئوڭشالغۇچە».

بالاغەتكە يېتىشنىڭ ئىككىنچى ئالامىتى: ئون بەش ياشقا تولۇق توشقان بولۇشى شەرت قىلىنىدۇ<sup>(2)</sup>. ئۇلار بۇ ھۆكۈمنى (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى) ھەدىسىدىن ئالدى. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئىبنى ئومەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئۇھۇد كۈنى (ئۇرۇشقا چىقىش ئۈچۈن) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نامزات قىلىپ كۆرسىتىلدىم، مەن (ئۇ چاغدا) ئون تۆت ياش ئىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا رۇخسەت قىلمىدى. مەن خەندەك كۈنى ئۇرۇشقا چىقىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نامزات قىلىپ كۆرسىتىلدىم، مەن ئۇ چاغدا ئون بەش ياش ئىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا رۇخسەت قىلدى. ئومەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز بۇ ھەدىسنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇنداق دېدى: بۇ ھەقىقەتەن كىچىك بىلەن چوڭنىڭ ئارىلىقىدىكى پەرق تۇر.

(1) يەنى بۇ ئۈچ خىل كىشىنىڭ ئۆتكۈزۈپ سالغان خاتالىقلىرى يېزىلمايدۇ.

(2) يەنى بىر بالا ئون بەش ياشقا كىرگۈچە ئېھتىلام بولمىسا، ئۇ ئون بەش ياشقا كىرگەندە بالاغەتكە يەتكەن ھېسابلىنىدۇ.

ئاللىلار: ئۇياتلىق جاينىڭ ئەتراپىغا ئۈنگەن تۈك بالاغەتكە يەتكەنلىكىنىڭ ئالامىتىمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟ دېگەن مەسلە توغرىلىق ئىختىلاپ قىلىشىپ قالدى. لېكىن توغرا بولغان كۆزقاراش ئۇياتلىق جاينىڭ تۈك ئۈنگەنلىك بالاغەتكە يەتكەنلىكىنىڭ ئالامىتىدۇر. ئىمام ئەھمەد ۋە ئەتىيە قۇرەزى قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان ھەدىسى بۇنىڭ پاكىتىدۇر. ئەتىيە قۇرەزى مۇنداق دەيدۇ: بىز قۇرەزى ئۇرۇشىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىلدىق<sup>(1)</sup>. شۇ چاغدا (ئەۋرەت جاينىغا) تۈك چىققانلارنىڭ ھەممىسى ئۆلتۈرۈلۈپ، تۈك چىقمىغانلار قويۇپ بېرىلگەن ئىدى. مەنمۇ تۈك چىقمىغانلاردىن ئىدىم قويۇپ بېرىلدىم.

﴿ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال - مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە، سەئىد ئىبنى جۇبەير مۇنداق دەيدۇ: يەنى سىلەر ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىدا مەھكەم تۇرالغۇدەك ۋە ماللىرىنى باشقۇرۇپ ساقلىيالىغۇدەك ھالەتنى كۆرسەڭلار، ئۇلارنىڭ ماللىرىنى ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇپ بېرىڭلار.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە ھەسەنبەسىرى قاتارلىقلارمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بايان قىلدى. قەھشۇناس ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: كىچىك بالا قاچان ئۆزىنىڭ توغرا دىنىدا مەھكەم تۇرالغۇدەك ۋە مال - مۈلكىنى باشقۇرالىغۇدەك بولغاندا، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى چەكلىمە كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. كېچىك ۋاقتىدا ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلغان كىشىنىڭ قولىدىكى (بالىنىڭ) مال - مۈلۈكلىرى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بېرىلىدۇ.

پېقىر كىشىلەرنىڭ يېتىملارنىڭ ماللىرىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئەمگىكىگە لايىق رەۋىشتە يېيىشنىڭ دۇرۇسلىقى توغرىسىدا

﴿ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ مال - مۈلكىنى بۇزۇپ - چېچىپ يەۋالماڭلار﴾ يەنى اللە تائالا بۇ ئايەتتە يېتىملارنىڭ ماللىرىنى يېيىشكە زۆرۈر ھاجىتى بولمىغانلارنىڭ يېيىشىدىن توستى. ﴿يېتىمگە ۋەسى بولغانلاردىن﴾ كىمكى باي ئىكەن (ۋەسى بولغانلىق ھەققى ئۈچۈن) يېتىمنىڭ مال - مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، (سىلەردىن) كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن﴾ يەنى ئۇنىڭ ئەمگىكىگە چۈشلۈك يېسۇن، دېگەنلىكتۇر. ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت يېتىملارغا ئىگە بولغان كىشىلەر توغرىسىدا چۈشتى.

ئىمام ئەھمەد، ئەمىر ئىبنى شۇئەيبىنىڭ چوڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: مېنىڭ مال - مۈلكىم يوق (ۋە لېكىن) مېنىڭ ئىگىدارچىلىقىمدا يېتىم بالا بار، مەن قانداق قىلىشىم كېرەك؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «سەن قولۇڭدىكى يېتىمنىڭ مال - مۈلكىدىن ئىسراپ قىلماي، بۇزۇپ چاچماي، بىر نەرسىنى تىقنىۋالماي ۋە ئۆزەڭنىڭ مال - مۈلكىنى ساقلىماستىن (يەنى سەن ئۇنىڭ مال - مۈلكىنى يەپ، ئۆزەڭنىڭكىنى ساقلاپ قويماستىن) يېگىن» دېدى.

﴿ئۇلار (يەنى بالاغەتكە يەتكەن يېتىملەر) نىڭ مال - مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا﴾ يەنى يېتىملار بالاغەتكە ۋە ئەقىل يېشىغا يەتكەندە، ئۇلارغا ماللىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار، ماللىرىنى

(1) يەنى قۇرەيزىلىك يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن تۈزگەن ئەھدىنى بۇزۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى خەندەك ئۇرۇشىغا كەلگەن كاپىرلار بىلەن بىرلەشكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئۇرۇشقا كەلگەن كاپىرلارنى اللە تائالانىڭ ياردىمى بىلەن يەڭگەندىن كېيىن بۇ يەھۇدىيلارنىڭ ئەدەبىنى بېرىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قەبىلىسىگە كەلگەن.

تاپشۇرۇپ بەرگەندە ﴿باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار﴾ ﷻ ئاللاھ تائالانىڭ يېتىملەر ماللىرىنى تاپشۇرۇپ قوللىرىغا ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلاردىن تېنىۋېلىش يۈز بېرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئىگىدارچىلىقىدا يېتىم بالا بار كىشىلەرنى يېتىملەر بالاغا تەككە يېتىپ، ئۇلارغا ماللىرىنى تاپشۇرۇپ بەرگەندە، باشقىلارنى گۇۋاھچى قىلىشقا بۇيرۇغاندۇر. ﴿اللھ ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر﴾ يەنى ئىگىدارچىلىقىدا يېتىملەر بار كىشىلەر، يېتىملەرغا ئىگە بولۇپ تۇرۇۋاتقاندا ئۇلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولدى ۋە يېتىملەرغا ماللىرىنى تاپشۇرۇپ بەرگەندە، مال تولۇق تاپشۇرۇپ بېرىلدىمۇ ياكى ھېساۋاتتا تولۇق بولۇپ، ئەمەلىيەتتە كەم بېرىلدىمۇ، اللھ تائالا ئۇلارنى كۆزۈتۈشكە ۋە ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر. شۇڭا ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: «ئى ئەبۇزەر! مەن ھەقىقەتەن سېنى ئاجىز دەپ قارايمەن. ئۆزۈمگە ياخشى كۆرگەن نەرسىنى ساڭىمۇ ياخشى كۆرىمەن، سەن ئىككى كىشىگىمۇ باشلىق بولمىغىن ۋە يېتىمنىڭ مال - مۈلكىگە ئىگە بولمىغىن!».»

\* \* \* \* \*

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرًا نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧٥﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٧٦﴾ وَلِيَخَشِ الْأَٰذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضَعِيفًا حَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿٧٨﴾

ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەرەكسىدە) ئەرلەرنىڭ ھەسسسى بار، ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسسى بار. مەيلى ئۇ (يەنى تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم (اللھ نىڭ ئادىل شەرىئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسسىنى ئالىدۇ<sup>(7)</sup>. تەقسىمات ۋاقتىدا (ۋارىس ئەمەس) تۇغقانلار، (تۇغقان ئەمەس) يېتىملەر ۋە مىسكىنلەر ھازىر بولسا، ئۇلارغا بۇنىڭدىن (يەنى تەرەكسىدىن ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر ئاز نەرسە) بېرىڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار، (يەنى بۇ كىچىكلەرنىڭ مېيى، بىزنىڭ ئەمەس دېگەنگە ئوخشاش ئۆزىنى ئېيىتڭلار)<sup>(8)</sup>. (كىملىرىكى) ئۆزلىرىدىن قېلىپ قالىدىغان كىچىك بالىلىرى بولۇپ، ئۇلاردىن قانداق ئەندىشە قىلىدىغان بولسا، باشقىلارنىڭ قېلىپ قالغان كىچىك بالىلىرى ئۈچۈنمۇ شۇنداق ئەندىشە قىلىسۇن، (يېتىملەرنىڭ ئىشىدا) اللھ دىن قورقسۇن ۋە توغرا سۆزنى ئېيىتسۇن<sup>(9)</sup>. زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالدىغانلار، شۇبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولسۇن، ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ<sup>(10)</sup>.

مىراسنى تەقسىم قىلىش ۋە مىراس تەگمەيدىغان كىشىلەردىن مىراس تەقسىم قىلىنغان جايغا كەلگۈچىلەرگە، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن مىراستىن ئازراق بىر نەرسە بېرىشكە بۇيرۇش توغرىسىدا

سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە قەتادە مۇنداق دېدى: مۇشرىكلار مىراسنى چوڭ ئەرلەرگىلا بېرەتتى، ئاياللار ۋە كىچىك بالىلارغا بەرمەيتتى، ئاندىن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەرەكسىدە) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ ھۆكىمىدە ئۇلارنىڭ ھەممىسى مىراس ئالىدۇ، ئاللا تائالانىڭ ئەرلەرنىڭ ھەر بىرىگە بەلگىلەپ بەرگەن مىراسنىڭ مىقدارى پەرقلىق بولسىمۇ، ئۇلار مىراس ئېلىش ھوققىغا ئېرىشىشتە باراۋەردۇر. ئىبنى مەردەۋى، جابىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كۈچەننىڭ ئانىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! مېنىڭ ئىككى قىزىم بار، ئۇلارنىڭ ئاتىسى ئۆلۈپ كەتتى ۋە ئۇ ئىككىسىگە ھېچقانداق مىراس تەگمىدى، دېدى.

ئاندىن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا (يەنى مېيىتنىڭ تەرەكسىدە) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار﴾ ئاللا خالىسا بۇ ھەدىسنىڭ داۋامىنى تۆۋەندە بايان قىلىپ ئۆتىمىز. ﴿تەقسىمات ۋاقتىدا (ۋارىس ئەمەس) تۇغقانلار، (تۇغقان ئەمەس) يېتىملەر ۋە مىسكىنلەر ھازىر بولسا، ئۇلارغا بۇنىڭدىن (يەنى تەرەكسىدىن) ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر ئاز نەرسە (بېرىڭلار) بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئەمەل قىلىنىدىغان، ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان ئايەتتۇر.

ئىبنى جەرىرمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىدى ۋە بۇ ئايەتكە ئەمەل قىلىش ۋاجىبتۇر. بۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇنلىغان ساھابىلار ۋە تەبىئىيلىرىمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا ئوخشاش بايان قىلغان رىۋايەتلىرى بار. بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان دېگەن كۆزقاراشمۇ بار<sup>(1)</sup>. چۈنكى، مىراس تەگمەيدىغانلارغا، ھېچ نەرسە بەرمەي، كۆز ئالدىدىلا بىرىنىڭ ئۇنى، بىرىنىڭ بۇنى، ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسە، ئۇلارنىڭمۇ شۇ مالغا كۆڭلى چۈشۈپ قالىدۇ. شۇڭا ناھايىتى مېھرىبان ئاللا ئۇلارغا سەدىقە قىلىش، ياخشىلىق قىلىش ۋە كۆڭلىنى ياساش يۈزىدىن ئۇلارغا ئاز - تولا بىر نەرسە بېرىشكە بۇيرۇيدۇ.

### ۋەسىيەتتە ئادىللىق قىلىش توغرىسىدا

﴿كىملىرىكى﴾ ئۆزلىرىدىن قېلىپ قالىدىغان كىچىك بالىلىرى بولۇپ، ئۇلاردىن قانداق ئەندىشە قىلىدىغان بولسا، باشقىلارنىڭ قېلىپ قالغان كىچىك بالىلىرى ئۈچۈنمۇ شۇنداق ئەندىشە قىلسۇن﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت سەكراتقا چۈشۈپ قالغان بىر كىشى توغرىسىدا چۈشكەندۇر. بىر كىشى سەكراتقا چۈشۈپ قالغان كىشىنىڭ مىراسخورلىرىغا زىيان يەتكۈزۈپ قالىدىغان بىر ۋەسىيەت قىلغانلىقىنى

(1) ئاپتونونىڭ سۆز - ئىبارىلىرىگە قارىغاندا بۇ سۆزنىڭ بەكمۇ كۈچكە ئىگە ئەمەسلىكى بىلىنىدۇ.

ئاخلايدۇ<sup>(1)</sup>. ئاندىن ئاللا تائالا بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان كىشىنى تەقۋادارلىق قىلىش يۈزىسىدىن ئۇنى (يەنى مال - مۈلكىنى مېراسخورلىرىغا زىيان يەتكۈزۈپ قالدۇرغان ۋە سەيئەتنى قىلغان كىشىنى) توغرا يولغا باشلاپ قويۇشقا بۇيرۇدى<sup>(2)</sup>. ھېلىقى سەكراتقا چۈشۈپ قالغان ئادەمنىڭ قىلغان ۋە سەيئەتتىن خەۋەر تاپقان (ھېلىقى) ئادەم ئۆزىنىڭ مېراسخورلىرىغا زىيان كېلىپ قېلىشىدىن قورققاندا، ئۇلارغا نىسبەتەن ياخشى دەپ قارالغان ئىشنى سەكراتقا چۈشۈپ قالغان كىشىنىڭ مېراسخورلىرىغىمۇ راۋا كۆرسۈن.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە مۇنداق دەپ كەلدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەئىد ئىبنى ئەبۇئەققاسنىڭ كېسلىنى يوقلاپ ئۇنىڭ قېشىغا كىرگەندە، ئۇ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! مېنىڭ مال - مۈلكۈم ناھايىتى كۆپ، ئەمما مېنىڭ ماڭا مېراسخور بولىدىغان بىرلا قىزىم بار. مەن مال - مۈلكۈمنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى سەدىقە قىلسام بولامدۇ؟» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق» دېدى. ئۇ: يېرىمىنىچۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق» دېدى. ئۇ: ئۈچتىن بىر قىسمىنىچۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۈچتىن بىر قىسمىنى سەدىقە قىلساڭ بولىدۇ، لېكىن ئۇمۇ جىق كېتىدۇ» دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «سەن مېراسخورلىرىڭنى كىشىلەردىن بىر نەرسە تىلەيدىغان پېقىر ھالەتتە قويۇپ كەتكىنىڭدىن، باي ھالەتتە قويۇپ كەتكىنىڭ ياخشىدۇر» دېدى.

### يېتىملەرنىڭ ماللىرىنى يەۋالغان كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا

يۇقىرىدىكى «ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ مال - مۈلكىنى بۇزۇپ - چېچىپ يەۋالماڭلار» دېگەن ئايەتتىن چەكلەنگەن يەۋېلىش بولسا، يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى يەۋېلىشتا ئاللا تائالادىن قورقۇڭلار دېگەن مەنا كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەن رىۋايەت بار.

بۇنى ئىبنى جەرىر، ئەۋفى ئارقىلىق ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلغان. بۇ رىۋايەت توغرا بولۇپ، بۇ رىۋايەتنى بۇ ئايەتنىڭ كەينىدە يېتىملەرنىڭ ماللىرىنى ئورۇنسىز يەۋېلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ كەلگەن، ئاللا تائالانىڭ: «زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالدىغانلار، شۇبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ» دېگەن ئايىتى كۈچلەندۈرىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ ئومۇمىي مەنىسى: سەن كىشىلەرنىڭ سەندىن كېيىن بالىلىرىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلىشىنى ياخشى كۆرسەڭ، سەنمۇ ئۇلارنىڭ بالىلىرىغا شۇنداق مۇئامىلە قىلغىن. ئاندىن (ئاللا تائالا) ئۇلارغا يېتىملەرنىڭ ماللىرىنى ئورۇنسىز يەۋالغان كىشى، قورسىقىغا ھەقىقەتەن بىر ئوتنى يېگەن كىشىدۇر، دەپ چۈشەندۈردى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەلەر ھالاك قىلغۇچى يەتتە خىل گۇناھلاردىن ساقلىنىڭلار» ساھابىلەر: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى ئۇلار قايسىلار؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلار: ئاللا تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، سېھرىگەرلىك قىلىش، ئاللا تائالا ئۆلتۈرۈشنى چەكلەنگەن جانلارنى ناھەق ئۆلتۈرۈپتەش، جازانە يېيىش، يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى يەۋېلىش، جىھاد مەيدانىدىن قېچىش، پاك - ئىپپەتلىك، تەقۋادار ئاياللارغا بوھتان چاپلاشتۇر» دېدى.

\* \* \* \* \*

(1) يەنى ئۇ سەكراتقا چۈشۈپ قالغان كىشى ئۆزىنىڭ مال - مۈلكىنىڭ يېرىمىنى باشقىلارغا بېرىشكە ۋە سەيئەت قىلغان بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر شۇنداق بولسا ئۇنىڭ مېراسخورلىرى زىيان تارتىپ قالىدۇ.

(2) يەنى ئۇ كىشىگە ياخشى سۆزلەرنى قىلىپ مال - مۈلكىنى باشقىلارغا ۋە سەيئەت قىلىپ بەرمەي مېراسخورلىرىغا قالدۇرۇپ كېتىشكە، ئەگەر ئۇ كىشى ۋە سەيئەت قىلىشىنى خالسا ئۈچتىن بىر قىسمىدىن ئېشىپ كەتمىگەن ھالەتتە باشقىلارغا ۋە سەيئەت قىلىشقا مەسلىھەت بېرىشكە بۇيرۇدى.



يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِي مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُن لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبُوَاهُ فَلِلْأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلْأُمِّهِ الشُّدُسُ ۚ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينٍ ۗ ءَابَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

اللہ باللىرىڭلار (غا تېكىدىغان مىراس) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى، بىر ئەركە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېكىدۇ، ئەگەر مېيىتنىڭ قىزى (ئىككى ياكى) ئىككىدىن كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارغا مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسى تېكىدۇ، ئەگەر (ۋارىس) بىر قىز بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا مىراسنىڭ يېرىمى تېكىدۇ، ئەگەر مېيىتنىڭ بالىلىرى بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېكىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بالىلىرى بولماي مىراسقا پەقەت ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋارىسلىق قىلىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئانىسىغا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى تېكىدۇ (قالغىنى ئاتىسىغا تېكىدۇ). ئەگەر مېيىتنىڭ ( ئاتا - ئانىسىدىن باشقا يەنە) قېرىنداشلىرى بولسا، ئانىسىغا مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېكىدۇ (قالغىنىنى ئاتىسى ئالىدۇ). (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ۋە قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئاتا - ئاناڭلار ۋە بالىلىرىڭلاردىن (يەنى بۇ ئىككىسىدىن) قايسىسىنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىن ئۆزۈڭلارغا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر، بۇلار اللە تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بەلگىلىمىدۇر. اللە ھەققىدە تەن ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر (11).

www.number.org

مىراسنى تەقسىم قىلىش، مىراس ئىلمىنى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا

بۇ ئايەت، بۇ ئايەتتىن كېيىنكى بىر ئايەت ۋە بۇ سۈرىنىڭ ئاخىرىدىكى بىر ئايەت مىراس ئىلمىنىڭ ئايەتلىرى ھېسابلىنىدۇ. مىراس ئىلمىنىڭ ھۆكۈملىرى، بۇ ئۈچ ئايەتتىن ۋە بۇ توغرىلۇق كەلگەن ھەدىسلەردىن ئېلىنغاندۇر. بىز (بۇ يەردە) ئايەتنىڭ مەنىسىنى يېشىپ كەلگەن ھەدىسلەرنى بايان قىلىمىز. تۆۋەندىكىسى مىراس ئىلمىنى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرۈپ كەلگەن ھەدىستىندۇر. ئىبنى ئۇيەينە مۇنداق دەيدۇ: مىراس ئىلمى پۈتۈن بىلىملەرنىڭ يېرىمى دەپ ئاتالدى. چۈنكى، ئۇنىڭدا ھەممە كىشىلەر سىنىلىدۇ (1).

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرگەن ۋاقتىدا، جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئەبۇبەكرى بەنۇسەلەمە قەبىلىسىنىڭ تۇرالغۇسىغا كېتىۋېتىپ كېسىلىمنى يوقلاپ ئۆيگە كىردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىرگەندە مەن

(1) يەنى ھەممە كىشىلەر مىراس ئېلىش ۋە بېرىش ئىشلىرىغا دۇچ كېلىدىغان، بۇ توغرىلۇق نەپسىنىڭ سىنىقىغا دۇچ كېلىدىغان بولغاچقا، ئۇنى ئۆگىنىش پۈتۈن ئىلمىنىڭ يېرىمى ھېسابلىنىدۇ.

ھۇشسىز ياتقان ئىكەنمەن، ئۇ سۇ ئەكەلدۈرۈپ، تاھارەت ئېلىپتۇ. ئاندىن شۇ سۇدىن ماڭا چېچىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن مەن ھۇشۇمغا كېلىپ: ئى ئالە نىڭ پەيغەمبىرى! مال - مۈلكۈمنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشىمغا بۇيرۇيسەن؟ دېدىم. ئاندىن بۇ ئايەت چۈشتى: ﴿اللە بالىلىرىڭلار (غا تېگىدىغان مىراس) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى، بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ﴾.

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىلىق جابىردىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر ھەدىس

توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد، جابىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەئىد ئىبنى رەبىئىنىڭ ئايالى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى ئالە نىڭ پەيغەمبىرى! بۇلار سەئىد ئىبنى رەبىئىنىڭ ئىككى قىزىدۇر، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئاتىسى ئۇھۇد ئۇرۇشىدا شېھىت بولۇپ كەتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ تاغىسى (سەئىدنىڭ قېرىندىشى)، سەئىدنىڭ مال - مۈلكىدىن بۇ ئىككىسىگە ھېچنېمە قويۇپ قويماي ئېلىۋالدى. مال بولمىسا بۇ ئىككىسى ياتلىق بولالمايدۇ، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللە تائالا بۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىدۇ» دېدى. ئاندىن مىراس (ھۆكۈملىرىنى چۈشەندۈرىدىغان يۇقىرىدىكى) ئايەت چۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىسىنىڭ تاغىسىنىڭ قېشىغا ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا: «سەن سەئىدنىڭ ئىككى قىزىغا مالنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىنى بەرگىن، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئانىسىغا (يەنى سەئىدنىڭ ئايالىغا) مالنىڭ سەككىزدىن بىر قىسمىنى بەرگىن، ئۇنىڭدىن ئېشىپ قالغىنى سېنىڭ بولسۇن» دېدى<sup>(1)</sup>.

توغرا كۆز قاراش جابىرنىڭ يۇقىرىدىكى ھەدىسى مىراسنىڭ ھۆكۈمىنى ئىزاھلاپ كەلگەن، بۇ ئايەت توغرىسىدا ئەمەس، بەلكى، بۇ سۈرىنىڭ ئاخىرىدا بالىلىرى يوق، قېرىنداشلىرى بار كىشىنىڭ مىراسىنى قانداق تەقسىم قىلىشىنى چۈشەندۈرۈپ كەلگەن ئايەت توغرىسىدا كەلگەنلىكىدۇر. (چۈنكى، جابىر كېسەل ۋاقتىدا) ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى بار بولۇپ، بالىلىرى يوق ئىدى. جابىرنىڭ ئىككىنچى ھەدىسى بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈشىگە سەۋەبچى بولۇشى ئېھتىمالغا ئەڭ يېقىندۇر.

پەرزەنتلەرنىڭ مىراس تەقسىماتىدا بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدىغانلىقى

توغرىسىدا

﴿اللە بالىلىرىڭلار (غا تېگىدىغان مىراس) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى، بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ﴾ يەنى (اللە) سىلەرنى مىراس تەقسىم قىلىشتا بالىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئادىللىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ.

ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى زاماندىكى كىشىلەر ھەممە ماللارنى ئەرلەرگە مىراس قىلىۋېتىپ ئاياللارغا بىر نەرسە بەرمەيتتى. ئاندىن اللە تائالا ئەر بىلەن ئايالنىڭ ئارىلىقىنى پەرقلىق قىلىپ، بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسىنى بېرىشكە بۇيرۇغان بولسىمۇ، لېكىن مىراسقا ئېرىشىش ھوقۇقىدا ئۇلارنىڭ ھەممىسى باراۋەر بولدى. بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسىنى بېرىش، ئەر كىشىنىڭ مال -

(1) يەنى مەسىلەن: «ئۇنىڭدىن قالغان مال - مۈلۈك 24 سوملۇق بىر نەرسە بولسا، ئۇنىڭدىن 16 سومنى ئىككى قىزغا، 3 سومنى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئانىسىغا، ئېشىپ قالغان 5 سوم بولسا ئۇ ئىككىسىنىڭ تاغىسىغا تېگىدۇ.

مۈلۈككە (ئايالغا قارىغاندا) بەك ئېھتىياجلىق بولغانلىقى ئۈچۈن<sup>(1)</sup>، بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسسىنى بېرىش ئەڭ مۇناسىپ ھۆكۈمدۇر.

بەزى ئالىملار ئاللا تائالانىڭ بۇ ئايىتىدىن، ھەقىقەتەن ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ بەندىلىرىگە ئاتا - ئانىنىڭ بالىسىغا مېھرىبان بولغاندىنمۇ بەكرەك مېھرىبانمۇ دېگەن ھۆكۈمنى چىقاردى. چۈنكى، ئۇ ئاتا - ئانىلارنى ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىغا مىراس بېرىشكە بۇيرۇدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ بالىلارغا ئاتا - ئانىلاردىنمۇ بەكرەك مېھرىبان ئىكەنلىكى چىقىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە مۇنداق دەپ بايان قىلىندۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەسرگە چۈشۈپ قالغان بىر ئايالنىڭ بالىسىنى ئىزلىپ يۈرگەنلىكىنى، ئاندىن ئۇ ئايال بالىسىنى ئەسرلەرنىڭ ئىچىدىن تاپقاندا ئۇنى ئېلىپ ئۆزىنىڭ باغرىغا بېسىۋاتقانلىقىنى ۋە ئېمىتتەنلىكىنى كۆردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە: «سىلەر بۇ ئايالنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بالىسىنى ئوتقا تاشلايدۇ، دەپ قارامسىلەر؟» دېدى. ساھابىلار: ياق، ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئاللا تائالا بەندىلىرىگە بۇ ئايال بالىسىغا (مېھرىبان بولغاندىنمۇ) بەكرەك مېھرىبانمۇ» دېدى.

ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: (بۇرۇن) مال - مۈلۈككە بالىلار مىراس ئارقىلىق، ئاتا - ئانىلار ۋە سەيئەت ئارقىلىق ئىرىشەتتى. ئاندىن ئاللا ئۇ ھۆكۈمدىن خالىغانى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسسىنى، ئاتا - ئانىغا مالنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ۋە ئۈچتىن بىرىنى، ئايالغا مالنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ۋە تۆتتىن بىرىنى، ئەرگە مالنىڭ يېرىمىنى ۋە تۆتتىن بىرىنى ئالىدىغان قىلدى. (بۇ مەسىلىنى تۆۋەندە تەپسىلى چۈشەندۈرىمىز).

مىراسخور پەقەت قىزلارلا بولسا مىراسنىڭ قانداق بېرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئەگەر مېيىتنىڭ قىزى (ئىككى ياكى) ئىككىدىن كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارغا مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسسى تېگىدۇ﴾ ھەم يۇقىرىدىكى، جابىر رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەئىدىنىڭ ئىككى قىزىغا مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى بۇيرىغانلىقىمۇ زىكىر قىلىنغان ئىدى.

﴿ئەگەر (ۋارىس) بىر قىز بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا مىراسنىڭ يېرىمى تېگىدۇ﴾ قۇرئان ۋە ھەدىس مېيىتنىڭ قىزى ئىككى ۋە ئىككىدىن ئارتۇق بولسا، مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى، بىر قىزى بولسا، يېرىمىنى ئالىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ كەلدى.

ئاتا - ئانىنىڭ مىراسى توغرىسىدا

﴿ئەگەر مېيىتنىڭ بالىلىرى بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەربىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ﴾ ئاتا - ئانا مۇنداق ئۈچ خىل ھالەتتە مىراس ئالىدۇ. بىرىنچى: ئۆلگەن كىشىنىڭ

(1) يەنى بۇ مەسىلىنى ياخشى چۈشىنىش ئۈچۈن ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلى قانۇنىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىسلامنىڭ قانۇنىدا ياۋرۇپالىققا ياكى ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدىكى ئۆزلىرىنى مەدەنىيەتلىك دەپ ئاتىۋالغان بەزى كىشىلەرگە ياكى ئائىلىلەرگە ئوخشاش، توي قىلغاندا قىز بالغا ھېچ قانداق مەھرى بەرمەيدىغان، تويىدىن كېيىن ئۆيىنىڭ چىقىملىرىنى ئىككىسى تەڭ كۈتۈرىدىغان، ئىككىلىسى ئۆزىنىڭ چىقىملىرىنى ئۆزى قىلىدىغان ئىش يوق. ئىسلامنىڭ قانۇنىدا بۇ چىقىملارنىڭ ھەممىسىنى ئەر كىشى كۈتۈرىدۇ ئەمما ئايال باي بولسا، خالىغان چىقىمىنى قىلسا چەكلەنمەيدۇ. ھەتتا ئوغۇل تەرەپ قىزغا مەھرى ھەققىنى تولۇق بەرمەي تۇرۇپ توي قىلىشى دۇرۇس بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بىر ئەرنىڭ ئانىسى ياكى سىڭىللىرى كەمبەغەل بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ ھاجىتىدىن چىقالىمغۇدەك ھالەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ چىقىملىرىنى ئۆستىگە ئېلىشىمۇ شۇ ئەرنىڭ مەجبۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ ۋە بۇنىڭدىن باشقا مەسىلىلەرنىڭ تەپسىلاتىنى شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك كىتابلاردىن كۆرۈۋالسا بولىدۇ.

ئاتا - ئانىسى بىلەن بالىلىرى بولسا، بۇ ھالەتتە ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. ئەگەر ئۆلگەن كىشىنىڭ پەقەت بىرلا قىزى بولسا، بۇ چاغدا قىزغا (مالنىڭ) يېرىمى، ئاتا - ئانىنىڭ ھەر بىرىگە ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. (ئۇنىڭدىن ئېشىپ قالغان) ئالتىدىن بىرىنى (يەنە) ئاتا ئالىدۇ<sup>(1)</sup>.

ئىككىنچى ھالەتتە: ئۆلگەن كىشىنىڭ بىر مۇ بالىسى يوق، پەقەت ئاتا - ئانىسىلا بولغان بولسا، بۇ ھالەتتە ئانا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ. قالغىنىنىڭ ھەممىسىنى ئاتا ئالىدۇ<sup>(2)</sup>.

ئەگەر ئاتا - ئانىسى بىلەن ئۆلگەن كىشىنىڭ ئايالى ياكى ئۆلگەن كىشى ئايال بولۇپ ئۇنىڭ ئېرى قالغان بولسا، بۇ ھالەتتە ئەر (يەنى ئۆلگەن ئايالنىڭ ئېرى ئۇ ئايالنىڭ مال - مۈلكىنىڭ) يېرىمىنى ئالىدۇ. ياكى ئايال (يەنى ئۆلگەن كىشى ئەر بولسا، ئۇنىڭ ئايالى ئېرىنىڭ مال مۈلكىنىڭ) تۆتتىن بىرىنى مىراس ئالىدىغان كىشى مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن بۇ ئىككىسىنىڭ بىرى ئۆزىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن قالغان مالنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئانا ئالىدۇ، قالغان ئۈچتىن ئىككىسىنى ئاتا ئالىدۇ<sup>(3)</sup>.

ئۈچىنچى ھالەت: ئۆلگەن كىشىنىڭ ئاتا - ئانىسى بىلەن بىر تۇغقان قېرىنداشلىرى بولغان بولسا، مەيلى ئۇلار بىر ئاتا - ئانىدىن بولسۇن، ياكى ئاتا بىر ئانا باشقا بولسۇن، ياكى ئانا بىر ئاتا باشقا بولسۇن، بۇنىڭ ھېچقانداق پەرقى يوق (يەنى بىر ئەر بىلەن بىر ئايالنىڭ 5 بالىسى بولۇپ، بۇنىڭ ھەممىسى شۇ ئىككىسىدىن بولماي بەزىسى ئايالنىڭ باشقا بىر ئەردىن تۇغقان بالىسى بولسۇن، ياكى ئەرنىڭ باشقا بىر ئايالدىن بولغان بالىسى بولسۇن، بۇنىڭ ھېچقانداق پەرقى يوق. بۇ بەش بالىنىڭ ئىچىدىن قايسى ئۆلگەن بولسا، ئۇ ئاتا - ئانا قالغان تۆت بالىسى بىلەن ئۆلگەن بالىنىڭ مىراسىنى تەقسىم قىلىدۇ.

بۇ ھالەتتە بۇ تۆت بالىنىڭ بىرىمۇ ئاتا بار يەردە ھېچقانداق مىراس ئالالمايدۇ، گەرچە ئۇلار (يەنى بالىلار مىراس ئالالمىسىمۇ ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلىقى ئانىنىڭ مىراس ئېلىشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ) يەنى مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغان ئانىنى ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغان قىلىپ قويدۇ. يەنى ئانا ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ. قالغان قىسمىنى ئاتا ئالىدۇ<sup>(4)</sup>.

بالا ئىككى ۋە ئىككىدىن يۇقىرى بولغان ۋاقتىدا شۇنداق بولىدۇ. ئەگەر بالا بىرلا بولسا بۇ چاغدا ئۇ ئانىنىڭ مىراسىغا ھېچقانداق تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ، يەنى ئانا ئۈچتىن بىرىنى ئېلىۋېرىدۇ<sup>(5)</sup>.

﴿ئەگەر مېيىتنىڭ (ئاتا - ئانىسىدىن باشقا يەنە) قېرىنداشلىرى بولسا، ئانىسىغا مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ (قالغىنىنى ئاتىسى ئالىدۇ)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم،

(1) مەسىلەن: ئۆلگەن كىشىنىڭ بارلىق مۈلۈكى ئاتىشى سوملۇق بولسا، بۇ مەسىلىنى يۇقىرىدا ئىككىگە بۆلۈدۇ. بىرىنچى: مېيىتنىڭ قىزى ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق بولسا، ئاتا 10 سوم، ئانا 10 سوم، قالغان 40 سومنى قىزلار تەڭ بۆلۈشىدۇ. ئىككىنچى: مېيىتنىڭ بىرلا قىزى بولسا، ئۇنىڭ 30 سومى قىزنىڭ بولىدۇ. ھەر بىرى 10 سومدىن 20 سومنى ئانا بىلەن ئانا ئالىدۇ. قالغان 10 سومنى يەنە ئانا ئالىدۇ. بۇ 10 سومغا ئانا شېرىك بولالمايدۇ.

(2) مەسىلەن: ئۆلگۈچىنىڭ 300 سوم پۇلى بولغان بولسا، ئانا بۇنىڭدىن 100 سوم ئالىدۇ. قالغان 200 سومنىڭ ھەممىسىنى ئانا ئالىدۇ.

(3) مەسىلەن: بىر ئايال ئۆلۈپ، ئۇ ئايالدىن 300 سوم قىممىتىدىكى مال قالغان بولسا، بۇ ھالەتتە ئۇ ئايالنىڭ ئېرى 300 سومنىڭ يېرىمى 150 سومنى ئالىدۇ، ئاندىن قالغان 150 سومنى ئۈچ ھەسسگە بۆلۈپ، بۇنىڭ بىر ھەسسسىنى (يەنى 50 سومنى) ئانا ئالىدۇ. قالغان ئىككى ھەسسسىنى (يەنى 100 سومنى) ئانا ئالىدۇ. ئىككىنچى مىسال: بىر ئەر كىشى ئۆلۈپ ئۇ 400 سوم قويۇپ كەتكەن بولسا، ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئايالىغا 100 سوم بېرىلىدۇ، قالغان 300 سومنى ئۈچكە بۆلۈپ ئۇنىڭ بىر ھەسسسىنى (100 سومنى) ئانا، ئىككى ھەسسسىنى (200 سومنى) ئانا ئالىدۇ.

(4) مەسىلەن: ئۆلگەن بالا 600 سوم قويۇپ قويغان بولسا، ئۇنىڭ بىر تۇغقان قېرىنداشلىرى 600 سومدىن بىر سوممۇ ئالالمىسىمۇ، ئۇلار ئانىنىڭ مىراس ئېلىشىغا تەسىر قىلغانلىقىدىن ئانا پەقەت 100 سومنى ئالىدۇ. قالغان 500 سوم ئانىسىغا قالىدۇ.

(5) مەسىلەن: ئەگەر ئۆلگەن بۇ بالىنىڭ ھېچقانداق قېرىندىشى يوق بولسا ياكى بىرلا قېرىندىشى بولسا بۇ بالا ئانىنىڭ مىراسىغا تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. يەنى ئانا ئۆلگەن بالىدىن قالغان 600 سومدىن 200 سومنى ئالىدۇ. قالغان 400 سوم ئانىغا قالىدۇ.

قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى ئۇلار ئۆلگەن كىشىنىڭ بىر تۇغقان قېرىنداشلىرى مېراس ئالالمىسىمۇ، ئانىنىڭ ئالىدىغان مېراسىنىڭ مىقدارىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، لېكىن بىر تۇغقان قېرىنداشى بىرلا بولسا، ئانىنىڭ مېراسىغا تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ، بىردىن يۇقىرى بولسا ئاندىن تەسىر يەتكۈزىدۇ.

ئالىملار ئۆلگەن كىشىنىڭ بىر تۇغقان قېرىنداشلىرىنىڭ ئانىسىنىڭ مېراسىغا تەسىر يەتكۈزۈشىنىڭ سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: چۈنكى، ئاتا ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ قويۇشنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ چىقىملىرى ئاتىسىنىڭ ئۈستىدە بولىدۇ.

مېراسنى تەقسىم قىلىشتىن بۇرۇن ئۆلگەن كىشىنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىپ بولۇپ، ئاندىن ئۆزىنىڭ قىلغان ۋەسىيىتىنى ئادا قىلىش لازىم ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿بۇ تەقسىمات ۋەسىيەنى ئورۇنلانغان ۋە قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ﴾ يەنى سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرىنىڭ ھەممىسى قەرزنىڭ ۋەسىيەتتىن بۇرۇن ئادا قىلىنىدىغانلىقىدا بىرلىككە كەلدى. بۇنى، بۇ ئايەتنىڭ مەقسىتىگە ئوبدان دىققەت قىلغان كىشى چۈشىنىدۇ.

﴿ئاتا - ئاناڭلار ۋە بالىلىرىڭلاردىن (يەنى بۇ ئىككىسىدىن) قايسىسىنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىن ئۆزەڭلارغا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر﴾ يەنى بىز ئاتىلار ۋە بالىلارغا (مېراس بېرىشنى) پەرز قىلدۇق. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى ۋە ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ھازىر يولغا قويۇلغان قائىدىنىڭ ئەكسىچە مېراسقا ئېرىشىش ھوقۇقىدا ئاتا بىلەن بالىنىڭ ھوقۇقىنى باراۋەر قىلدۇق. (ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى يولغا قويۇلغان قائىدە بولسا) يۇقىرىدا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ھەدىسىدە سۆزلەنگەنگە ئوخشاش بالا مالغا مېراس ئارقىلىق، ئاتا ۋەسىيەت ئارقىلىق ئېرىشەتتى. اللە تائالا بۇ قائىدىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە مالغا مېراس ئارقىلىق ئېرىشىشنى پەرز قىلدى. چۈنكى، بىر ئىنسانغا ئۇنىڭ ئاتىسىدىن دۇنيالىق ياكى ئاخىرەتلىك ۋە ياكى دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك (بالىسىدىن كەلمىگەن) پايدا كېلىشى مۇمكىن. ياكى ئۇنىڭ ئاتىسىدىن كەلمىگەن پايدا بالىسىدىن كېلىشى مۇمكىن.

﴿ئاتا - ئاناڭلار ۋە بالىلىرىڭلاردىن (يەنى بۇ ئىككىسىدىن) قايسىسىنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىن ئۆزەڭلارغا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر﴾ يەنى خۇددى پايدا بۇنىڭدىن (ئاتا - ئانا ياكى بالىدىن) ئۈمىدلىك بولغاندەك، ئۇنىڭدىنمۇ (ئاتا - ئانا ياكى بالىدىن) ئۈمىدلىكتۇر.

شۇڭا بىز ھەر ئىككىسىگە (ئاتا - ئانا ۋە بالىغا) مېراسنى ئوخشاش پەرز قىلدۇق. ﴿بۇلار اللە تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بەلگىلىمىدۇر. اللە ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

﴿وَأَلَيْكُمْ نَصِيفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ مِنَ الرِّبْعِ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِ يَوْصِيْنَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ وَالَهُنَّ الرِّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ

يَكُنْ لَكُمْ وَّلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَّلَدٌ فَلَهُنَّ الْثُمْنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلِيلَةً أَوْ أَمْرًاؤَةً وَّلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِمَّهِمَا الْشُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّلَاثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةٍ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

ئەگەر ئاياللىرىڭلارنىڭ بالىلىرى بولمىسا، بۇ چاغدا ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ يېرىمى (ئى ئەرلەر!) سىلەرگە تېگىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ بالىلىرى بولسا، ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى سىلەرگە تېگىدۇ. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى مېيىتنىڭ قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار بولمىسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى تېگىدۇ، ئەگەر سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار بولسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراستىن سەككىزدىن بىرى تېگىدۇ. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچى ئاتا - ئانىسىز، بالىسىز ئەر ياكى ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ پەقەت ئانا بىر قېرىندىشى ۋە ئانا بىر ھەمىشىسى بولسا، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ (يەنى مىراس قالدۇرغۇچى مېيىتنىڭ ئانا بىر، ئاتا باشقا) قېرىنداشلىرى ۋە ھەمىشىلىرى بۇنىڭدىن (يەنى بىردىن) كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئورتاق تەقسىم قىلىنىدۇ. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ) ۋەسىيىتى ۋارىسلىرىغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك. ئۇ ئالە تەرىپىدىن قىلىنغان تەۋسىيىدۇر، ئالە ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدۇر (يەنى ئەمىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ) <sup>(12)</sup>.

ئەر - خوتۇننىڭ مىراسى توغرىسىدا

﴿ئەگەر ئاياللىرىڭلارنىڭ بالىلىرى بولمىسا، بۇ چاغدا ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ يېرىمى (ئى ئەرلەر!) سىلەرگە تېگىدۇ﴾ بۇ يەردە بالىلار بولسا دېگەنلىكتىن، ئۆزىنىڭ بالىسى بولۇشى شەرت ئەمەس. ئۆزىنىڭ بالىلىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ بالىلىرى ئۇنىڭ بالىسى ھېسابىدا بولىدۇ. قىزىنىڭ بالىسى بولسا، ئۇنىڭ بالىسى ھېسابلانمايدۇ. ﴿ئەگەر ئۇلارنىڭ بالىلىرى بولسا، ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى سىلەرگە تېگىدۇ﴾.

﴿ئەگەر سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار بولمىسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى تېگىدۇ﴾ ئايال كىشى ئالماقچى بولغان تۆتتىن بىرى ياكى سەككىزدىن بىرى بولغان مىراسنى، ئايال بىر بولسا ئۇنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ. ئەگەر ئايال بىردىن ئارتۇق ئىككى، ئۈچ ياكى تۆت بولسا بۇ ئاياللارنىڭ ھەممىسى شۇ مىراسقا شېرىك بولۇپ، ئۇنى تەڭ تەقسىم قىلىپ ئالىدۇ. ﴿بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ﴾ بۇ ھەقتە يۇقىرىدا سۆزلىنىپ بولدى.

ئانا بىر ئاتا باشقا بىر تۇغقان قېرىنداشلارنىڭ مىراسىنى ھۆكۈمى توغرىسىدا

﴿ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچى ئاتا - ئانىسىز، بالىسىز ئەر ياكى ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ پەقەت ئانا بىر قېرىندىشى ۋە ئانا بىر ھەمىشىرىسى بولسا، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ (يەنى مىراس قالدۇرغۇچى مېيىتنىڭ ئانا بىر، ئاتا باشقا) قېرىنداشلىرى ۋە ھەمىشىرىلىرى بۇنىڭدىن (يەنى بىردىن) كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئورتاق تەقسىم قىلىنىدۇ﴾ ئانا بىر ئاتا باشقا بىر تۇغقان قېرىنداشلارنىڭ مىراسخورلىقىدا تۆت خىل ئەھۋال بولىدۇ.

بىرىنچى: ئۇلار ئانا بىلەن بىللە مىراس ئالىدۇ. ئىككىنچى: ئۇلارنىڭ ئەر ۋە ئاياللىرى مىراستا باراۋەر بولىدۇ (يەنى ئەر بىلەن ئايال ئوخشاش ئالىدۇ، يۇقىرىقىدەك بىر ئەر كىشى ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسىنى ئالمايدۇ). ئۈچىنچى: ئۇلار مىراس قالدۇرغۇچى (ئۆلگەن ئادەم) ئاتا - ئانىسىز، چوڭ دادىسىز، بالىسىز، نەۋرىسىز بولغان بولسا، ئاندىن كېيىن مىراس ئالالايدۇ، ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ نەسلىدىن يۇقىرىدىكى كىشىلەردىن بىرەرسى ھايات بولسا، ئۇلار (يەنى ئانا بىر ئاتا باشقا تۇغقانلار) مىراس ئالالمايدۇ. تۆتىنچىسى: ئۇلارنىڭ سانى كۆپ بولسىمۇ ئۇلار ئۈچتىن بىرىدىن زىيادە مىراس ئالالمايدۇ.

﴿بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ) ۋەسىيىتى ۋارىسلىرىغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك﴾ يەنى ۋەسىيەت ئادىللىق بىلەن بولسۇن، ئەگەر بەزى مىراسخورلارنى مىراستىن مەھرۇم قىلىش ياكى مىراسنى كېمەيتىۋېتىشتەك ئىشلار بىلەن مىراسخورلىققا زىيان سېلىش ياكى مىراس تېگىدىغان كىشىگىمۇ ۋەسىيەت ئارقىلىق (يەنە) ئارتۇق مال قالدۇرۇپ قويۇش دۇرۇس ئەمەس. بۇ ھەقتە ئەبۇداۋۇد ۋە تىرمىزى قاتارلىقلارنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەقىقەتەن ئاللا تائالا ھەممە ھەق ئىگىسىگە ئۇنىڭ ھەققىنى بەردى، (ئۇنداق بولغان ئىكەن) مىراسخورغا ۋەسىيەت قىلىش يوقتۇر»<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٤﴾

ئەنە شۇلار (يەنى ئاللا بەندىلىرىنىڭ ئەمەل قىلىشى ئۈچۈن بەلگىلەپ بەرگەن يۇقىرىدىكى ئەھكاملار) ئاللا نىڭ قانۇنلىرىدۇر، كىمكى ئاللاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئاللا ئۇنى ئاستىدىن ئۆستەنچىلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇ ئۇيەرلەردە مەشگۇ قالىدۇ. بۇ چوڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتۇر<sup>(13)</sup>. كىمكى ئاللاغا ۋە پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىپ، ئاللا نىڭ قانۇنلىرىنىڭ

(1) يەنى بۇنداق قىلغاندا باشقا مىراسخورغا زىيان يېتىدۇ. مىراسخوردىن باشقا كىشىلەرگە ۋەسىيەت ئارقىلىق قالدۇرماقچى بولغان مال، ئۆلگەن كىشىنىڭ ئومۇمىي ماللىرىنىڭ يۇقىرىدا دېگىنىمىزدەك ئۈچتىن بىر قىسمىدىن ئارتۇق بولماسلىقى كېرەك.

سۈرە نىسا چىقىپ كېتىدىكەن، **اللھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ، ئۇ دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ خورلىغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ** (14).

مىراس توغرىسىدا ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن كىشىلەرگە بېرىلگەن ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا **«ئەنە شۇلار (يەنى اللھ بەندىلىرىنىڭ ئەمەل قىلىشى ئۈچۈن بەلگىلەپ بەرگەن يۇقىرىدىكى ئەھكاملار) اللھ نىڭ قانۇنلىرىدۇر»** يەنى اللھ تائالانىڭ مىراسخورلارغا ئۇلارنىڭ ئۆلگەن كىشى بىلەن بولغان ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىگە ۋە ئۇلارنىڭ مالغا بولغان ئېھتىياجىغا قاراپ بەلگىلىگەن بۇ (يەنى تۆتىن بىرىنى ئالىدۇ، ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ. دېگەنگە ئوخشاش) ئۆلچەملەر اللھ تائالانىڭ بەلگىلىمىلىرىدۇر، سىلەر بۇنىڭدىن ئېشىپ كەتمەڭلار ۋە چەتنەپ كەتمەڭلار!

**«كىمكى اللھ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن، اللھ ئۇنى ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇ ئۆيەرلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. بۇ چوڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتۇر»** يەنى ھىيلە - مىكىر يولى بىلەن بەزى مىراسخورلىرىغا تېگىشلىك بولغان نېسۋىسىدىن ئارتۇق بەرمەيدۇ ياكى ئۇنىڭدىن كېمەيتىۋەتمەيدۇ.

**«كىمكى اللھ غا ۋە پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىپ، اللھ نىڭ قانۇنلىرىنىڭ سۈرە نىسا چىقىپ كېتىدىكەن، اللھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ، ئۇ دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ خورلىغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ»** يەنى ئۇنىڭغا بۇنداق ئازاب بولۇشى ئۇ ئاسىيلىق قىلىپ، اللھ تائالانىڭ ھۆكىمىنى ئۆزگەرتىۋەتكەنلىكى ۋە اللھ تائالانىڭ ھۆكىمىگە قارشى چىققانلىقى ئۈچۈندۇر. شۇڭا اللھ تائالا ئۇنىڭغا قاتتىق ئازاب يەنى خارلاش جازاسىنى بېرىدۇ.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **«ھەقىقەتەن بىر كىشى يەتمىش يىل ياخشى ئىشلارنى قىلىدۇ، ئاندىن ئۇ ۋەسىيەت قىلغاندا ۋەسىيەتتە زۇلۇم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشىگە ئۇنىڭ شۇ يامان ئىشى بىلەن مۆھۈر بېسىلىدۇ (ياكى ئۇنىڭ ئەجلى شۇ يامان ئىشنى قىلغاندا تۈگەيدۇ) شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى دوزاخقا كىرىدۇ. شەكسىز بىر كىشى يەتمىش يىل يامان ئىشلارنى قىلىدۇ، ئاندىن (ۋەسىيەت قىلغاندا) ۋەسىيەتتە ئادىللىق قىلىدۇ. ئاندىن ئۇ كىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ياخشى ئىشى بىلەن مۆھۈر بېسىلىدۇ (ياكى ئۇنىڭ ئەجلى شۇ ياخشى ئىشنى قىلغاندا تۈگەيدۇ) شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى جەننەتكە كىرىدۇ»**.

ئىمام ئەھمەد مۇنداق دەيدۇ: ئاندىن ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەگەر خالىساڭلار اللھ تائالانىڭ: **«كىمكى اللھ غا ۋە پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىپ، اللھ نىڭ قانۇنلىرىنىڭ سۈرە نىسا چىقىپ كېتىدىكەن، اللھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ، ئۇ دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ خورلىغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ»** دېگەن ئايىتىنى ئوقۇڭلار، دەيدۇ.

ئەبۇداۋۇد، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **«ھەقىقەتەن بىر ئەر (كىشى) ياكى بىر ئايال 60 يىل اللھ نىڭ ئىبادىتى بىلەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلار (ئەجلى توشقاندا) مىراسخورلىرىغا قىلغان ۋەسىيەتتە زىيان يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسىگە دوزاخ ۋاجىب بولىدۇ»**.

ئەبۇداۋۇد مۇنداق دەيدۇ: ئاندىن ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ماڭا اللھ تائالانىڭ **«كىمكى اللھ غا ۋە پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىپ، اللھ نىڭ قانۇنلىرىنىڭ سۈرە نىسا چىقىپ كېتىدىكەن، اللھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ، ئۇ دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ خورلىغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ»** دېگەن ئايىتىنى ئوقۇپ بەردى.



\* \* \* \* \*

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ مِنَ الْفَجْحَةِ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا  
فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنَّهَا  
مِنْكُمْ فَعَاذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾

ئاياللىرىڭلاردىن پاهىشە قىلغانلارنى (ئىسپاتلاش ئۈچۈن) ئاراڭلاردىن تۆت گۇۋاھچى كەلتۈرۈڭلار؛  
ئەگەر ئۇلار گۇۋاھلىق بەرسە (يەنى ئۇلار گۇۋاھلىق بېرىپ ئايالنىڭ جىنايىتىنى ئىسپاتلىسا) تاكى  
ئاياللىرىڭلار ۋاپات بولغانغا ياكى اللە ئۇلارغا بىر چىقىش يولى بەرگەنگە قەدەر ئۇلارنى ئۆيدە تۇتۇڭلار<sup>(15)</sup>.  
ئاراڭلاردا ئىككى كىشى (يەنى ئەر بىلەن ئايال) پاهىشە قىلسا، ئۇلارنى ئەيىبلەڭلار؛ ئەگەر ئۇلار تەۋبە  
قىلىپ تۈزەلسە، ئۇلارنى كەچۈرۈڭلار. اللە تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىبانىدۇر<sup>(16)</sup>.

پاهىشە قىلغان ئايالنى ئۆيدە تۇتۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇغانلىقى، ئاندىن بۇ بۇيرۇقنىڭ ئەمەلدىن  
قالدۇرۇلغانلىقى توغرىسىدا

ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى ھۆكۈم بىر ئايال پاهىشە قىلسا ئۇنىڭ پاهىشە قىلغانلىقى  
ئادىل پاكىت بىلەن ئىسپاتلانسا، ئۇ ئايال ئۆيىگە سولاپ قويۇلاتتى ۋە ئۇ ئايال ئۆيىدىن تاكى ئۆلگۈچىلىك  
چىقالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئاياللىرىڭلاردىن پاهىشە قىلغانلارنى (ئىسپاتلاش  
ئۈچۈن) ئاراڭلاردىن تۆت گۇۋاھچى كەلتۈرۈڭلار؛ ئەگەر ئۇلار گۇۋاھلىق بەرسە (يەنى ئۇلار گۇۋاھلىق بېرىپ  
ئايالنىڭ جىنايىتىنى ئىسپاتلىسا) تاكى ئاياللىرىڭلار ۋاپات بولغانغا ياكى اللە ئۇلارغا بىر چىقىش يولى  
بەرگەنگە قەدەر ئۇلارنى ئۆيدە تۇتۇڭلار﴾. اللە تائالانىڭ ئۇلارغا بىر چىقىش يولى بەرگەنلىكى، بۇ ھۆكۈمنى  
ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىشىدۇر.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: (بۇرۇن) ھۆكۈم ھەتتا اللە تائالا «نۇر»  
سۈرىسىنى نازىل قىلغۇچىلىك شۇنداق (يەنى يۇقىرىدا سۆزلەنگەندەك) ئىدى. ئاندىن (اللە تائالا)  
قامچىلاش ياكى چالما كېسەك قىلىش ھۆكۈمىنى يولغا قويۇش بىلەن يۇقىرىقى (ھۆكۈمنى) ئەمەلدىن  
قالدۇردى.

شۇنىڭدەك ئىكرىمە، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ھەسەن، ئەتاخۇراسانى، ئەبۇسالھ، قەتادە، زەيد ئىبنى  
ئەسەلم ۋە زەھھاك قاتارلىقلارنىڭمۇ: شەكسىز ئۇ (يەنى بۇ ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئايەت) ئەمەلدىن  
قالدۇرۇلغان، دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى. بۇ ئايەتنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقى بىرلىككە كېلىنمەن  
مەسىلىدۇر.

ئىمام مۇسلىم ۋە باشقا ئىماملار، ئۇ بادە ئىبنى سامىتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق  
دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەر مەندىن بۇ (ھۆكۈمنى) ئېلىۋېلىڭلار، مەندىن بۇ (ھۆكۈمنى)  
ئېلىۋېلىڭلار، ھەقىقەتەن اللە تائالا پاهىشە قىلىپ قالغان ئاياللارغا بىر چىقىش يولى بەردى. توي قىلمىغان  
ئەر بىلەن توي قىلمىغان ئايالدىن بىرسى پاهىشە قىلىپ قالسا، ئۇنىڭ جازاسى يۈز قامچا ئۇرۇش ۋە بىر  
يىل پالاشتۇر (ھازىرقى زاماندا تۈرمىلەرگە تاشلىسىمۇ بولۇپرىدۇ). توي قىلغان ئەر بىلەن توي قىلغان  
ئايالدىن بىرسى پاهىشە قىلىپ قالسا، ئۇنىڭ جازاسى يۈز قامچا ئۇرۇش ۋە چالما كېسەك قىلىشتۇر».

﴿ئاراڭلاردا ئىككى كىشى (يەنى ئەر بىلەن ئايال) پاهىشە قىلسا، ئۇلارنى ئەيىبلەڭلار﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە ئۇ ئىككىسىدىن باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: (ئەيىبلەش) تىللاش، سۆكۈش ۋە ئاياق بىلەن ئۇرۇش ئارقىلىق بولىدۇ، بۇ ھۆكۈم (ھەتتا) اللە تائالا پاهىشنى قامچىلاش ياكى چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمى بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرغانغا قەدەر داۋام قىلغان ئىدى.

مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت بەچچىۋازلىق قىلىشقان ئىككى ئەر كىشى توغرىسىدا چۈشكەن. ئەبۇداۋۇد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەر لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئادەملىرىنىڭ ئىشلىرىنى قىلىۋاتقان بىر كىشىنى كۆرسەڭلار (يەنى بەچچىۋازلىق قىلىۋاتقان بىر كىشىنى كۆرسەڭلار) قىلغۇچىنىمۇ ۋە قىلىنغۇچىنىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار».

﴿ئۇلار تەۋبە قىلىپ تۈزەلسە﴾ يەنى بەچچىۋازلىق قىلىپ قالغانلار، قىلغان ئىشلىرىدىن يانسا ۋە تەۋبە قىلىپ ئۆزلىرىنى تۈزەتسە ﴿ئۇلارنى كەچۈرۈڭلار﴾ يەنى ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنى ئەيىبلەمەڭلار، چۈنكى، گۇناھىغا تەۋبە قىلغان كىشى گۇناھى يوق كىشىگە ئوخشاشتۇر. ﴿اللە تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىباندۇر﴾.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: «سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ دېدىكى پاهىشە قىلغان بولسا ئۇنى قامچىلىسۇن، لېكىن ئۇنى ئەيىبلىمىسۇن» يەنى ئۇنىڭغا بەلگىلەنگەن جازانى بەرسۇن، جازالاپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى قىلغان ئىشى ئۈچۈن ئەيىبلىمىسۇن. چۈنكى، ئۇنىڭغا بېرىلگەن جازا ئۇنىڭ قىلغان گۇناھىنى يۇيىدۇ.

\* \* \* \* \*

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٨﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٠﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢١﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٢﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٣﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٥﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٦﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٧﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٨﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٩﴾ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾

اللە قوبۇل قىلىشنى ۋەدە قىلغان تەۋبە، يامانلىقنى نادانلىقتىن قىلىپ سېلىپ، ئاندىن ئۇزۇنغا قالماي (يەنى ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن) تەۋبە قىلغانلارنىڭ تەۋبىسىدۇر؛ اللە ئەنە شۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، اللە ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر (17). داۋاملىق يامان ئىشلارنى قىلىپ بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن چاغدا، ئەمدى تەۋبە قىلىدىم دېگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى ۋە كاپىر پېتى ئۆلگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى (يەنى ئۆلۈم ئالدىدا ئىمان ئېيتتىم دېگۈچىلەرنىڭ ئىمانى) قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئەنە شۇلارغا قاتتىق ئازاب تەييارلىدۇق (18).

جان ھەلقۇمغا يېتىشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلىنغان، تەۋبىنىڭ قوبۇل بولىدىغانلىقى توغرىسىدا اللە تائالا بۇ ئايەتلەردە بىر گۇناھنى نادانلىق بىلەن قىلىپ قويۇپ ئاندىن جېنىنى ئالىدىغان پەرىشتىنى كۆرۈشتىن بۇرۇن يەنى جېنى ھەلقۇمغا يېتىشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلغان ئادەمنىڭ تەۋبىسىنى

قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. مۇجاھىد ۋە ئۇنىڭدىن باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: **اللھ تائالاغا قەستەن ياكى سەۋەنلىك بىلەن ئاسىيلىق قىلىپ (گۇناھ ئۆتكۈزگەن) كىشىنىڭ ھەممىسى ئۇ گۇناھتىن يانغىچە نادانلىق قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ.**

قەتادە، ئەبۇئالىيەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى: بىر بەندىنىڭ قىلىپ سالغان ھەممە گۇناھلىرى، نادانلىق بىلەن قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ، دېدى.

ئابدۇرازاق مۇنداق دەيدۇ: مەئمەر ماڭا قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلىپ بەردى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى بىردەك (ھالدا)، قەستەن قىلغان ياكى سەۋەنلىك بىلەن قىلغان ھەممە گۇناھ نادانلىق بىلەن بولغان بولىدۇ، دەپ قاراشتى. يەنە ئۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇنلىغان ئالىملاردىن بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر رىۋايەت قىلىندى<sup>(1)</sup>.

﴿ئاندىن ئۇزۇنغا قالماي (يەنى ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن) تەۋبە قىلغانلارنىڭ تەۋبىسىدۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى توغرىسىدا ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى گۇناھ قىلغان ۋاقتى بىلەن ئۆلۈمگە مەسئۇل پەرىشتە (ئەزرائىلى) كۆرگۈچە بولغان ئارىلىقتا تەۋبە قىلسا دېگەنلىك بولىدۇ.

باشقا ئالىملارمۇ بۇ ھەقتە ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ قاراشلىرىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: گۇناھ قىلغان كىشىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلىشىدۇر.

ئىمام ئەھمەد، ئىبنى ئۆمەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەقىقەتەن بەندىنىڭ جېنى ئۇنىڭ ھەلقۇمىغا كېلىپ قالمىغان بولسا، اللھ تائالا ئۇ بەندىنىڭ قىلغان تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ».

﴿اللھ ئەنە شۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، اللھ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ ئەمما، قاچانكى ھاياتتىن ئۈمىدىنى ئۈزسە، پەرىشتىنى كۆرسە (يەنى ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام كەلسە) جان ھەلقۇمىغا يەتكەن ۋە مەيدىسى سىقىلغان چاغدا قىلىنغان تەۋبە قوبۇل قىلىنمايدۇ. ﴿داۋاملىق يامان ئىشلارنى قىلىپ بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن چاغدا، ئەمدى تەۋبە قىلىدىم دېگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا: «بىز بىر اللھ غا ئىمان ئېيتتۇق، بىز بۇرۇن (اللھ غا) شېرىك قىلغان بۇتلارنى ئىنكار قىلدۇق» دېدى. بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ئۇلارغا پايدىسى بولمىدى، بۇ (يەنى ئازابىنى كۆرگەندە ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىلىق بولماسلىقى) اللھ نىڭ بەندىلىرى ئارىسىدا تۇتقان يولىدۇر، بۇ چاغدا كاپىرلار زىيان تارتقۇچى بولدى﴾<sup>(2)</sup>.

شۇنىڭدەك اللھ تائالا، كۈن غەربتىن چىقىپ بولغاندىن كېيىن، يەر يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ قىلغان تەۋبىسىنى قوبۇل قىلمايدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلدى. بۇ ھەقتە اللھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ بەزى ئالامەتلىرى كەلگەن كۈندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش

(1) يەنى بىر كىشى قىلىپ سالغان گۇناھنىڭ ھەممىسى مەيلى ئۇ كىشى ئۇ گۇناھنى قەستەن قىلسۇن، ياكى قەستەن قىلمىسۇن ئۇ كىشى گۇناھنى نادانلىق بىلەن قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. اللھ تائالا نادانلىق بىلەن قىلغان گۇناھنى تەۋبە قىلسا كەچۈرىمەن دېدى، ئۇنداق بولغان ئىكەن، ئۇ كىشى قانچىلىك تەۋبە قىلسا اللھ تائالا ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، دېگەنلىكتۇر.

(2) سۈرە غافىر 84 - 85 - ئايەتلەر.

قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ. «(سىلەر ئۆزەڭلارغا كېلىدىغان ئىشلارنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە كۈتىمىز» دېگىن»<sup>(1)</sup>.

﴿ۋە كاپىر پېتى ئۆلگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى (يەنى ئۈلۈم ئالدىدا ئىمان ئېيتتىم دېگۈچىلەرنىڭ ئىمانى) قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾ يەنى كۇفۇر، شېرىكلىكى ئۈستىدە ئۆلگەن كاپىرنىڭ قىلغان پۇشايمىنى ۋە تەۋبىسى ئۈنىڭغا ئەسقاتمايدۇ ۋە زېمىن توشقىچە فىدىيە بەرسىمۇ، ئۇنىڭدىن قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئەبۇئالىيە ۋە رەبىئە ئىبنى ئەنەس قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت مۇشرىكلار ھەققىدە چۈشكەن.

ئىمام ئەھمەد، ئۇسامە ئىبنى سالماننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇزەر كىشىلەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى: «بىر بەندىنىڭ جېنى مۇشرىكلىك ھالىتىدە چىقىپ كەتمىسە، اللە تائالا ئۇنىڭ تەۋبىسىنى چوقۇم قوبۇل قىلىدۇ ياكى ئۇنىڭ (گۇناھلىرىنى) كەچۈرىدۇ».

شۇڭا اللە تائالا (مۇشرىكلىك ھالىتىدە ئۆلگەنلەر توغرىسىدا) مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەنە شۇلارغا قاتتىق ئازاب تەييارلىدۇق﴾.

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۗ وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآءَاتِيْتُمُوهُنَّ ۗ أَلَا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُّبِينَةٍ ۗ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَسْتَبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۗ أَتَأْخُذُونَ بِهَتَّانَا وَإِنَّمَا مِئِينَانَا ۗ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْتُم مِّنْكُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا ۗ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ ءَابَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ۗ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ۗ

ئى مۆمىنلەر! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق (يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ؛ ئۇلار ئويۇچۇق بىر پاهىشە ئىشنى قىلمىغان ھالەتتە، سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمىنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە تىرىكچىلىك قىلىڭلار، ئەگەر ئۇلارنى ياقىتۇرمىساڭلار (سەۋر قىلىڭلار)، چۈنكى، سىلەر ياقىتۇرمايدىغان بىر ئىشتا، اللە كۆپ خەيرىيەتلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن<sup>(19)</sup>. ئەگەر بىر خوتۇننى قويۇۋېتىپ، ئورنىغا يەنە بىر خوتۇننى ئالماقچى بولساڭلار، ئۇلارنىڭ بىرىگە (مەھرى قىلىپ) كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ئۇنى (ئايالغا) قارا چاپلاپ ۋە ئوچۇق زۇلۇم قىلىپ ئالامسىلەر؟<sup>(20)</sup> ئۆزئارا خىلۋەتتە بولۇشقان تۇرساڭلار ۋە ئاياللار سىلەردىن (نىكاھ ئەقىدىدىن ئىبارەت) مۇستەھكەم ئەھدە ئالغان تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ قايتۇرۇۋالسىلەر؟<sup>(21)</sup> ئاتىلىرىڭلار ئالغان ئاياللارنى ئالماڭلار، لېكىن بۇنىڭدىن

(1) سۈرە ئەنئام 158 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىلگىرى ئالغان بولساڭلار (ئەپۇ قىلىندۇ). بۇ ھەققىدە يامان ئىشتۇر، ئۇچ كۆرۈلىدىغان قىلىقتۇر، بۇ نېمىدىگەن يامان ئادەت! (22).

ئاياللارنى زورلۇق بىلەن مىراس قىلىۋېلىش دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق (يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلار (يەنى ئىسلام كېلىشىشتىن بۇرۇنقى زاماندا) بىر كىشى ئۆلسە، ئۇنىڭ ئايالىغا ئۆلگۈچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئىگە بولاتتى. خالىسا ئۇلارنىڭ بىرەرسى ئۇ ئايالنى ئالاتتى، خالىسا ئۇنى (باشقىلارغا) ياتلىق قىلىپ بېرەتتى. ياكى خالىسا ئۇنى ھېچ كىشىگە ياتلىق قىلىپ بەرمەيتتى. ئۇلار ئۇ ئايالغا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىنمۇ ھوقۇقلۇق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىنى چەكلەپ بۇ ئايەت چۈشتى.

ئاياللارغا بېسىم ئىشلىتىشتىن توسۇش توغرىسىدا

﴿ئۇلار ئوپمۇچۇق بىر پاهىشە ئىشنى قىلمىغان ھالەتتە، سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمىنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار﴾ يەنى ئاياللىرىڭلارغا بەرگەن تويۇقۇڭلارنىڭ ھەممىسىدىن ياكى بەزىسىدىن ئۇلارنىڭ ئۆتۈنۈپ بېرىشى ياكى سىلەردىكى ھەققىنىڭ بىرەرسىدىن كېچىشنى كۆزلەپ ئۇلارغا زىيان يەتكۈزمەڭلار ۋە بېسىم ئىشلەتمەڭلار. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، سەئىد ئىبنى مۇسەيب، شەئبى، ھەسەنبەسىرى، مۇھەممەد ئىبنى سىرىين، سەئىد ئىبنى جۇبەير، مۇجاھىد، ئىكرىمە، ئەتا، زەھھاك، ئەبۇقالبە، ئەبۇسالھ، سۇددى، زەيد ئىبنى ئەسلىم ۋە سەئىد ئىبنى ئەبۇھىلال قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: «ئاياللار پاهىشە قىلسا، سېنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن تويۇقۇڭنى قايتۇرۇۋېلىشىڭ، ھەتتا ئۇ ئايالنىڭ تويۇقۇڭنى ساڭا قايتۇرۇپ بېرىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بېسىم ئىشلىتىشىڭ ۋە ئۇنىڭدىن ئاجرىشىپ كېتىشىڭ سېنىڭ ھەققىڭدۇر.

اللھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزەڭلارنىڭ ئاياللىرىڭلارغا (مەھرى ئۈچۈن) بەرگەن مال - مۈلۈكتىن ھېچقانداق نەرسىنى قايتۇرۇۋېلىش دۇرۇس بولمايدۇ. ئەگەر سىلەر ئۇلار (يەنى ئەر - ئايال) نىڭ اللھ نىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالماسلىقىدىن قورقساڭلار، خوتۇننىڭ (تالاق خېتىنى ئېلىش مەقسىتىدە) مال بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئىككىسىگە (يەنى ئەر - خوتۇنغا) گۇناھ بولمايدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئىكرىمە ۋە زەھھاك قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: (بۇ ئايەتتىن) يالغۇز پاهىشە قىلغان ئاياللارلا كۆزدە تۇتۇلغان بولماستىن، بەلكى سەركەشلىك قىلغان ۋە ئەرنىڭ گېپىگە كىرمىگەن ئاياللارمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىبنى جەرىر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ھەر ئىككىلا (يەنى پاهىشە قىلغان ۋە سەركەشلىك قىلغان ئايالنى) ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دېدى.

ئاياللار بىلەن چىرايلىق چىقىشىپ ئۆتۈشكە بۇيرۇش توغرىسىدا

(1) سۈرە بەقەرە 229 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە تىرىكچىلىك قىلىڭلار﴾ خۇددى سىلەر ئاياللارنىڭمۇ شۇنداق قىلىشىنى ياخشى كۆرگىنىڭلاردەك، سىلەرمۇ كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە ئۇلارغا سۆزلىرىڭلارنى، ئىش - ھەرىكەتلىرىڭلارنى ۋە تەقى - تۇرقۇڭلارنى چىرايلىقلاشتۇرۇڭلار.

اللە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاياللىرى ئۈستىدە ئەرلەرنىڭ ھەقلىرى بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئاياللارنىڭمۇ ھەقلىرى بار (يەنى ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك)﴾<sup>(1)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ئۆزىڭلار ئايالغا ياخشى مۇئامىلە قىلغان كىشىدۇر. مەن ئاياللىرىمغا سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئۆزىڭلار ئايالغا ئەڭ ياخشىلىق قىلىدىغان كىشىدۇرمەن». چىقىشقا، مېجەزى ئوچۇق يورۇق بولۇش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقلىرىدىن بولۇپ، ئۇ خوتۇن بالىلىرى بىلەن ئىناق ئۆتەتتى. ئۇلارغا مېھرىبانلىق قىلاتتى، ئۇلارنىڭ چىقىملىرىنى كەڭ - كۈشادا قىلىپ بېرىتتى ۋە خوتۇن، بالا - چاقلىرى بىلەن كۈلۈشۈپ ئولتۇراتتى. ھەتتا ئۇ مېھرىبانلىق قىلىش يۈزىسىدىن مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزەتتى.

بۇ ھەقتە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەن بىلەن مۇسابىقىگە چۈشكەندە مەن ئۇنى ئۇتۇۋالدىم، بۇ مەن سەمىرىپ كېتىشتىن بۇرۇن بولغان ئىش ئىدى. كېيىن مەن سەمىرىپ كەتكەندە يەنە مۇسابىقىگە چۈشتۈم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېنى ئۇتۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «تەڭ بولدۇق» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرى ھەر ئاخشىمى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ (نۆۋىتى كېلىپ) قونماقچى بولغان ئۆيىگە يىغىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى ۋاقىتتا كەچلىك تاماقنى ئۇلار بىلەن بىللە يەيتتى، تاماقتىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە چىقىپ كېتەتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللىرى بىلەن بىر يەردە بولاتتى، ئۇ خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ ئۆيىگە كىرىپ ئۇخلاشتىن بۇرۇن ئاياللىرى بىلەن ئازراق مۇڭدشاتتى. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە - اللە نى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە اللە نى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە - رەسۇلۇلا ئەلۋەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئەگەر ئۇلارنى ياقتۇرمىساڭلار (سەۋر قىلىڭلار)، چۈنكى، سىلەر ياقتۇرمايدىغان بىر ئىشتا، اللە كۆپ خەيرىيەتلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن﴾ يەنى سىلەرنىڭ ئاياللىرىڭلارنى يامان كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، سەۋر قىلىپ ئۇلارنى ساقلىشىڭلاردا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە سىلەرگە كۆپلىگەن ياخشىلىقلار بولۇشى مۇمكىن. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: كۆپلىگەن ياخشىلىق دېگەن ئايالغا مېھرىبانلىق قىلىش دېگەنلىكتۇر. (ئاندىن) ئۇ ئايالدىن بالا يۈزى كۆرىدۇ، شۇ بالدا كۆپ ياخشىلىقلار بولىدۇ.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «مۆمىن ئەر مۆمىن ئايالنى يامان كۆرمىسۇن، ئۇ ئۇنىڭ بىر ئىشىنى ياقتۇرمىغان بىلەن باشقا بىر ئىشىدىن خۇرسەن بولىدۇ».

### توبلۇقنى قايتۇرۇۋېلىشتىن توسۇش توغرىسىدا

(1) سۇرە بەقەرە 228 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە ئەھزاب 21 - ئايەت.

﴿ئەگەر بىر خوتۇننى قويۇۋېتىپ، ئورنىغا يەنە بىر خوتۇننى ئالماقچى بولساڭلار، ئۇلارنىڭ بىرىگە (مەھرى قىلىپ) كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ئۇنى (ئايالغا) قارا چاپلاپ ۋە ئوچۇق زۇلۇم قىلىپ ئالامسىلەر؟﴾ بۇ ئايەتتە توپلۇقنى جىق ئالسىمۇ دۇرۇس بولىدىغانلىقىغا پاكىت باردۇر. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب بۇرۇن ئاياللارغا توپلۇقنى جىق ئېلىشتىن توسۇيتتى. كېيىن ئۇ (ئۇ سۆزدىن) يېنىۋالدى.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد، ئەبۇئەجفائى سەلماننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: ئاگاھ بولۇڭلار! سىلەر توپلۇق سېلىشتا بەك ئاشۇرۇۋەتمەڭلار! ئەگەر ئۇ توپلۇق دۇنيادا ھۆرمەتكە سازاۋەر قىلىدىغان ئىش بولسا ياكى اللە تائالانىڭ دەرگاھىدا تەقۋالىق قىلغانلىق بولسا، ئۇنى قىلىشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سىلەردىن بەك ھەقىقەت ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىنىڭ ۋە ئۇنىڭ قىزلىرىنىڭ توپلۇقى ئون ئىككى ئۇقىيەدىن ئارتۇق بولمىدى. بىر كىشى ئايالنىڭ توپلۇقى بىلەن سىنىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئايالى ئۈچۈن بىر ئۆچمەنلىك قالىدۇ - دە: مەن ساڭا ھەتتا خالتىنىڭ يېپىغىچىلىك چىقىم قىلىدىم، دەيدۇ.

ھافىز ئەبۇيەئىلا، مەسرۇقنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىگە چىقىپ مۇنداق دېدى: ئى خالايقلار! سىلەر توپلۇقنى نېمە دەپ جىق سالىسىلەر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ سالىدىغان توپلۇقلىرى 400 دەرھەم ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن ئىدى. ئەگەر توپلۇقنى جىق سېلىش اللە تائالانىڭ دەرگاھىدا تەقۋالىق بولىدىغان بولسا ياكى بىرەر ياخشىلىق بولسا، سىلەر بۇ ئىشتا ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەلمەيتتىڭلار (يەنى ئەگەر توپلۇقنى جىق سېلىش بۇ ئىككى ئىشنىڭ بىرىسى بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى ئاللىقاچان بۇنى سىلەردىن بۇرۇن قىلاتتى). مەن (بۇنىڭدىن كېيىن) بىر كىشىنىڭ بىر ئايالغا ئالغان توپلۇقى 400 دەرھەمدىن ئارتۇق بولۇپ كەتكىنىنى كۆرمەي، دېدى. ئاندىن ئۆمەر مۇنبەردىن چۈشۈۋېتى، قۇرەيشلىك بىر ئايال ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ: ئى مۇسلىرىنىڭ باشلىقى! سەن كىشىلەرنى ئاياللارنىڭ توپلۇقىدا 400 دەرھەمدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن توسۇڭمۇ؟ دېدى. ئۆمەر: ھەئە! دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئايال: سەن اللە تائالا قۇرئاندا چۈشۈرگەن ئايىتىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟ دېدى. ئۇ: قايسى ئايەت؟ دېدى. ئاندىن ئۇ ئايال: سەن اللە تائالانىڭ ﴿ئۇلارنىڭ بىرىگە (مەھرى قىلىپ) كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار﴾ دېگەنلىكىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟ دېدى. ئاندىن ئۆمەر: ئى اللە! گۇناھىمنى كەچۈرگىن، ھەممە كىشىلەر ئۆمەردىن بەك ئالىم ئىكەن، دېدى. ئاندىن كەينىگە قايتىپ مۇنبەرگە چىقىپ مۇنداق دېدى: ھەقىقەتەن مەن سىلەرنى ئاياللارنىڭ توپلۇقىدا 400 دەرھەمدىن ئاشۇرۇۋېتىشىڭلارنى توسقان ئىدىم، (بۇنىڭدىن كېيىن) خالىغان كىشى (ئايالغا) ئۆزىنىڭ بەرگۈسى بارنى بەرسۇن.

ئەبۇيەئىلا مۇنداق دېدى: مەن ئۇنىڭ (يەنى مەسرۇقنىڭ): كۆڭلى خالىغاننى قىلسۇن دېدىمىكەن دەپ گۇمان قىلىمەن.

﴿ئۆزئارا خىلۋەتتە بولۇشقان تۇرساڭلار، ئۇنى قانداقمۇ قايتۇرۇۋالسىلەر؟﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد ۋە سۇددى قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: ئايەتتىكى "ئۆزئارا خىلۋەت" تىن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەنلىك كۆزدە تۇتۇلغاندۇر.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا بىر - بىرىگە لەنەت ئېيتقۇچى ئەر - ئايال كېلىپ ئۆزئارا لەنەتلىرىنى ئېيتىشىپ بولغاندىن كېيىن<sup>(1)</sup>، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «اللھ تائالا ئىككىڭلاردىن بىرىڭلارنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئىككىڭلاردىن بىرىڭلار تەۋبە قىلمامسىلەر؟» دەپ ئۈچ قېتىم تەكرارلىغاندا، ئەر: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! مېلىم يەنى ئۇنىڭغا بەرگەن توپلۇقۇمچۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «توپلۇق سېنىڭ ئەمەس، ئەگەر سەن (بۇ سۆزۈڭدە) راستچىل بولساڭ، توپلۇق سەن ئۇنى خوتۇن قىلغانلىقىڭ ھېسابىدا بولىدۇ. ئەگەر سەن ئۇنىڭغا يالغان بوھتان چاپلىغان بولساڭ، توپلۇقتا سېنىڭ تېخىمۇ ھەققىڭ يوق» دېدى.

﴿ئاياللار سىلەردىن (نىكاھ ئەقىدىدىن ئىبارەت) مۇستەھكەم ئەھدە ئالغان تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ قايتۇرۇۋالسىلەر؟﴾ ئىمام مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ: «سىلەر ئاياللارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، چۈنكى، سىلەر ئۇلارنى اللھ تائالانىڭ ئاماننى قىلىپ ئالدىڭلار ۋە ئۇلارنى (ئۆزەڭلارغا) اللھ تائالانىڭ سۆزى بىلەن ھالال قىلدىڭلار».

### ئاتىسى ئالغان ئاياللارنىڭ ئوغۇللىرىغا ھارام ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئەكسىنى قىلغان كىشىنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا

﴿ئاتىلىرىڭلار ئالغان ئاياللارنى ئالماڭلار، لېكىن بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئالغان بولساڭلار (ئەپۇ قىلىنىدۇ)﴾ اللھ تائالا ئاتا ئالغان ئاياللارنى (يەنى ئۆزىنىڭ ئۆگەي ئانىسىنى) ئاتىغا ھۆرمەت قىلىش يۈزىسىدىن ئوغۇللىرىنىڭ ئېلىشىنى ھارام قىلدى. ئايال، ئوغلىغا (ئاتىنىڭ ئۇ ئايالنى ئۆزىگە) نىكاھ قىلغان ھامان ھارام بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئاياللارنىڭ ئارىسىدا بىرلىككە كەلگەن كۆزقاراشتۇر. ئىبنى جەرىر، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى كىشىلەر ئاتىنىڭ ئايالنى ئېلىش ۋە قېرىنداش ئاچا - سىڭىلىنى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلاشتىن باشقا، اللھ ھارام قىلغان نەرسىنىڭ ھەممىسىنى ھارام دەپ بىلەتتى. ئاندىن اللھ تائالا (ئاتىنىڭ ئايالنى ئېلىش ۋە ئاچا - سىڭىلىنى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلاشنىڭ ھارام ئىكەنلىكىگە) بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئىككى ھەمىشىرىنى بىرلا ۋاقىتتا ئەمىرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾<sup>(2)</sup>.

﴿بۇ ھەققەتەن يامان ئىشتۇر، ئۆچ كۆرۈلىدىغان قىلىقتۇر، بۇ نېمىدېگەن يامان ئادەت!﴾ شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشلار بۇ ئۈممەتكە ھارام قىلىنىپ، ئەڭ ئۆچ كۆرۈلىدىغان ئىشلاردىن بولۇپ قالدى. بۇ ھەقتە اللھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى، ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر﴾<sup>(3)</sup> بۇ يەردە (يەنى ئاتىلارنىڭ ئاياللىرىنى بالىلارغا ھارام قىلىپ كەلتۈرگەن ئايەتتە پاهىشۋازلىقنى ھارام قىلىپ كەلتۈرگەن ئايەتلەردىن بولۇپ) ﴿ئۆچ كۆرۈلىدىغان قىلىقتۇر﴾ دېگەن سۆزنى قوشۇپ كەلتۈردى. بۇ ئىش ئۇنىڭ كۆڭلىدە قېلىپ قالىدۇ. يەنى بالىسى ئاتىسىنىڭ ئايالنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن بالىنىڭ ئاتىنى ئۆچ كۆرۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چۈنكى، بىر كىشى بىر ئايالنى ئالسا، ئۇ كىشى (كۆپىنچە ھالەتتە) ئايالنىڭ بۇرۇنقى ئېرىنى يامان كۆرىدۇ. شۇڭا مۆمىنلەرنىڭ ئانىلىرىنى (يەنى

(1) بىر كىشى ئايالنى يامان ئىش بىلەن قارىلاپ ئۇنىڭغا ئۆزىدىن باشقا گۇۋاھچى بولمىغانلىقى ئۈچۈن سۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى دەلىللەش ئۈچۈن، اللھ نىڭ نامى بىلەن بەش قېتىم قەسەم ئىچىدۇ، بەشىنچى قېتىمدا، ئۇ ئەگەر مەن يالغانچى بولسام، اللھ نىڭ لەنتى ماڭا بولسۇن دەيدۇ ۋە ئايالىمۇ ئەرگە ئوخشاش قىلىدۇ، ئاندىن ئۇ ئىككىسى ئايرىلىپ كېتىدۇ، بۇ لەنەت ئېيتىشقا ئىشراق بولىدۇ.

(2) سۈرە نىسا 23 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئىسرا 32 - ئايەت.



پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىش) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە ھارام قىلىندى. چۈنكى، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۈمىتلىرىنىڭ ئانىلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئاتىلىرىغا ئوخشاشتۇر، بەلكى، (پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ) بىرلىككە كەلگەن كۆز قارىشى بىلەن ئۇنىڭ ھەقىقىي ئاتىلارنىڭ ھەققىدىن چوڭدۇر. ئۇنى ياخشى كۆرۈش باشقا كىشىلەرنى ياخشى كۆرۈشتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

ئەتائىنى ئەبۇربىھ مۇنداق دېدى: ﴿ئۈچ كۆرۈلىدىغان قىلىقتۇر﴾ يەنى اللە تائالا ئۇنى ئۈچ كۆرىدۇ. ﴿بۇ نېمىدېگەن يامان ئادەت!﴾ يەنى بۇ ئۇنى قىلغان كىشى ئۈچۈن نېمە دېگەن يامان ئادەت! بىر كىشى بۇ ئىشنى قىلسا ئۇ ھەقىقەتەن ئۆزىنىڭ دىنىدىن يانغان بولىدۇ. ئاندىن (دىندىن يانغان كىشىنىڭ قاتارىدا) ئۆلتۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ مال - مۈلكى مۇسادىر قىلىنىپ مۇسۇلمانلارنىڭ خەزىنىسىگە تاپشۇرۇلىدۇ. بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد ۋە باشقا ھەدىس ئالىملىرى رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىندى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىنى ئاتىسىنىڭ ئايالىنى ئالغان بىر كىشىنىڭ قېشىغا، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى ۋە ئۇنىڭ مال - مۈلكىنى مۇسادىر قىلغىلى ئەۋەتتى.

\* \* \* \* \*

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَالْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبِّبَاتُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِن لَّمْ يَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَتْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١١﴾ \* وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَعَلَى لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ ۗ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۗ فَرِيضَةٌ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٢﴾

سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەمىشەلىرىڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەمىشەلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەمىشەلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەمىشەلىرىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، سۈت ئانىلىرىڭلارنى، ئېمىلىدەش ھەمىشەلىرىڭلارنى، قېيىن ئاناڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئىزدىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى (بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى. ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ ئانىلىرى بىلەن بىر تۆشەكتە بولمىغان بولساڭلار، بۇ چاغدا ئۇلارنى ئالساڭلار ھېچ باك يوقتۇر، يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ۋە ئىككى ھەمىشەلىرى بىرلا ۋاقىتتا ئەمىرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى. لېكىن ئۆتكەنكىلەر (يەنى جاھىلىيەت دەۋرىدە قىلغىنىڭلار) ئەپۇ قىلىندۇ. اللە ھەقىقەتەن

مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلەرگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(23)</sup>. ئەزىزلىك ئاياللارنى ئېلىشىمۇ سىلەرگە ھارام قىلىندى، پەقەت سىلەرنىڭ باشقۇرۇشۇڭلار ئاستىدىكى چۆرىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. بۇ ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرز قىلغان ھۆكۈملىرىدۇر، بۇلاردىن (يەنى يۇقىرىدىكى ئېلىش دۇرۇس بولمايدىغان ئاياللاردىن) باشقىلىرىنى زىنا دىن ساقلىنىپ، ئىپپەتلىك بولغىنىڭلار ھالدا، ماللىرىڭلارنى سەرپ قىلىپ (يەنى مەھرەنى بېرىپ) نىكاھلاپ ئېلىشىڭلار ھالال قىلىندى. قايسىكى ئاياللارنى (نىكاھلاپ ئېلىپ) پايدىلانساڭلار، ئۇلارغا (نىكاھ ۋاقتىدا) بېكىتىلگەن مەھرلىرىنى بېرىڭلار، مەھرى بېكىتىلگەندىن كېيىن، ئۆز ئارا پۈتۈشكەن نەرسەڭلار توغرىسىدا (يەنى ئايالنىڭ رازىلىقى بىلەن ساقىت قىلىنغان مەھرى ئۈچۈن) سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(24)</sup>.

### ئېلىش مەڭگۈ ھارام قىلىنىپ كەتكەن ۋە مەڭگۈ ھارام قىلىنمىغان ئاياللارنىڭ بايانى توغرىسىدا

بۇ ئايەت ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق ۋە ئېمىلدەشلىك، كۈيئوغۇل ياكى كېلىن بولۇش سەۋەبى بىلەن ئېلىش ھارام قىلىنىپ كەتكەن ئاياللار توغرىسىدا كەلگەن ئايەتتۇر. ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق سەۋەبى بىلەن ئېلىپ - تېگىش ياكى نىكاھلاشقا بولمايدىغان يەتتە تۈرلۈك ئايال سىلەرگە ھارام قىلىندى دەپ، ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەم شىرىلىرىڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەم شىرىلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەم شىرىلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەم شىرىلىرىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، سۈت ئانىلىرىڭلارنى، ئېمىلدەش ھەم شىرىلىرىڭلارنى، قېيىن ئاناڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى (بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى. ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ ئانىلىرى بىلەن بىر تۆشەكتە بولمىغان بولساڭلار، بۇ چاغدا ئۇلارنى ئالساڭلار ھېچ باك يوقتۇر، يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ۋە ئىككى ھەم شىرىنى بىرلا ۋاقتتا ئەمىرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى. لېكىن ئۆتكەنكىلەر (يەنى جاھىلىيەت دەۋرىدە قىلغىنىڭلار) ئەپۋ قىلىندى. ئاللاھ ھەقىقەتەن مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلەرگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغانلىقىنى رىۋايەت قىلدى.

ئىمام تەبەرى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق سەۋەبى بىلەن يەتتە تۈرلۈك ۋە ئېلىپ تېگىش سەۋەبى بىلەن يەتتە تۈرلۈك ئايال ھارام قىلىندى دەپ: ﴿سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەم شىرىلىرىڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەم شىرىلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەم شىرىلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەم شىرىلىرىڭلارنىڭ قىزلىرىنى﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇپ، بۇلار ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق سەۋەبى بىلەن ھارام قىلىنغان ئاياللاردۇر، دېدى.

﴿سۈت ئانىلىرىڭلارنى، ئېمىلدەش ھەم شىرىلىرىڭلارنى﴾ يەنى سىلەرنى تۇغقان ئاناڭلار سىلەرگە ھارام بولمىغانلىقى، سىلەرنى ئېمىتكەن ئاناڭلارمۇ سىلەرگە ھارام بولىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شەكسىز ئېمىلدەشلىك ئېمىتتىش، تۇغۇش - تۇغۇلۇش ھارام قىلغان نەرسىنى ھارام قىلىدۇ».

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «تۇغقاندارچىلىق ئارقىلىق ھارام بولۇپ كەتكەن نەرسە، ئېمىلدەشلىك ئارقىلىقمۇ ھارام بولۇپ كېتىدۇ»<sup>(1)</sup>.

### قانچىلىك مىقداردا ۋە نەچچە ياشقچە ئەمەس، ئېمىلدەش بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

بەش قېتىمغا يەتمىگەن ئېمىش ئېمىلدەشلىكىنى ھاسىل قىلمايدۇ. ئىمام مۇسلىمنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسى بۇنى دەلىللىدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: قۇرئاندا چۈشكەن ئايەتلەرنىڭ ئىچىدە ئانىسىدىن باشقا ئاياللارنى ئون قېتىم ئېمىش ھارام قىلىدۇ، دەپ بار ئىدى. ئاندىن ئۇ ھۆكۈم بەش قېتىم ئېمىش دېگەن ھۆكۈم بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇپ كەتكەندە بەش قېتىم ئېمىش قۇرئاننىڭ ئىچىدە ئوقۇلىدىغان ئايەتلەرنىڭ ئىچىدىن ئىدى.

ئەبۇدۇۋۇد رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىنىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەھلە دېگەن ئايالنى ئەبۇھۇزەيفىنىڭ ئازاد گەردىسى سالىمىنى بەش قېتىم ئېمىتىشكە بۇيرۇغان. بۇ ئىمام شافىئى ۋە ئىمام ھەنبەلىنىڭ مەزھەبىدۇر. ئەمما ئىمام ئەبۇھەنىفى ۋە ئىمام مالكىنىڭ مەزھەبىدە مەيلى ئاز ئەمسۇن ياكى جىق ئەمسۇن بالا ئەمچەككىنى ئېغىزغا ئېلىپ، سۈتنى شوراپ ئېمىش بىلەنلا ئېمىلدەشلىك چۈشىدۇ. ئېمىلدەش بولۇش ئۈچۈن (بالا) سۈتنى چوقۇم ئىككى ياشقا كىرىشتىن بۇرۇن ئېمىشى لازىم. (ئەگەر بالا ئىككى ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن ئەمەس بۇ چاغدا ئېمىلدەشلىك چۈشمەيدۇ). بۇنىڭغا ئائىت مەزمۇنلار سۈرە بەقەرەدىكى: «ئانىلار (بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم»<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتتە بايان قىلىپ ئۆتتۇق.

### قېيىنلىقنىڭ ۋە ئۆگەي قىزلىرىنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا

«قېيىن ئاناڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى (بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى. ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ ئانىلىرى بىلەن بىر تۆشەكتە بولمىغان بولساڭلار، بۇ چاغدا ئۇلارنى ئالساڭلار ھېچ باك يوقتۇر» بىر ئايالنىڭ بىر كىشىگە نىكاھ قىلىشى ھامان، ئۇ كىشى ئۇ ئايال بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزمىسىمۇ، ئۇ ئايالنىڭ ئانىسى ئۇ كىشىگە ھارام بولىدۇ. بىر كىشى بىر ئايال بىلەن نىكاھ ئوقۇغان بولسا، تاكى جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزمىگۈچە ئۇ ئايالنىڭ قىزى ئۇ كىشىگە ھارام بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى ئۇ ئايال بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشتىن بۇرۇن ئۇ ئايالنى قويۇۋەتكەن بولسا، ئۇ كىشىنىڭ ئۇ ئايالنىڭ قىزى بىلەن توي قىلىشى دۇرۇس بولىدۇ.

(1) ئايال كىشى تۇغۇش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بالىسىغا ھارام بولغانغا ئوخشاش، باشقا بالىلارنى ئېمىتىش ئارقىلىقمۇ ئۇلارغا ھارام بولۇپ كېتىدۇ، مەسىلەن: بىر ئايال بىر بالىنى تۇغسا ئۇ بالغا ئۆزىنىڭ ئانىسى، سىڭلىسى، ئاچىسى، ھامما ئاچىلىرىنىڭ ھەممىسى ھارام بولۇپ كېتىدۇ، شۇنىڭدەك بىر ئايال بىر بالىنى ئېمىتسە ئۇ بالغا ئۇ ئايالنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ قىزى، سىڭلىسى، ئاچىسى، ھامما ئاچىسىنىڭ ھەممىسى ھارام بولۇپ كېتىدۇ.  
(2) سۈرە بەقەرە 233 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۆگەي قىزى مەيلى ئۆگەي ئاتىسىنىڭ ئالدىدا چوڭ بولسۇن ياكى باشقا يەردە چوڭ بولسۇن،  
ئۇ قىزنىڭ ئۆگەي ئاتىغا ھارام ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿سەلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۇڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى (بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى﴾ كۆپ ساندىكى ئالىملار: ئۆگەي قىز مەيلى ئۆگەي ئاتىنىڭ ئالدىدا ياكى باشقا يەردە چوڭ بولغان بولسۇن، ئۇ ئۆگەي ئاتىغا ھارامدۇر، دېدى.

بۇ ھەقتە ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىندۇ: ئۆمۇھەببە (يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا) مۇنداق دېدى: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن مېنىڭ بىر تۇغقىنىم ئەبۇسۇفياننىڭ قىزىنى ئالغىن».

ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە: ئەبۇسۇفياننىڭ قىزى ئىززەتنى ئالغىن، دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىز بۇ ئىشنى ياخشى كۆرەمسىز؟»<sup>(1)</sup> دېدى. ئۆمۇھەببە: ھەئە، مەن سېلىنىڭ يالغۇز ئاياللىرىلا ئەمەس<sup>(2)</sup>، ماڭا ياخشىلىقتا ھەمكارلىشىدىغان كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىراقى مېنىڭ ئاشۇ ھەمىشەمدۇر، دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەقىقەتەن سىزنىڭ ھەمىشەمىڭىزنى ئېلىش ماڭا دۇرۇس بولمايدۇ» دېدى. ئۆمۇھەببە: (كىشىلەر بىزگە) سېلىنىڭ ئەبۇسەلەمەنىڭ قىزىنى ئالماقچى بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆمۇسەلەمەنىڭ قىزىنىمۇ؟»<sup>(3)</sup> دېدى. ئۆمۇھەببە: ھەئە، دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر ئۇ (يەنى مېنىڭ ئۆگەي قىزىم) مېنىڭ ئالدىدا چوڭ بولمىغان بولسىمۇ ئۇ ماڭا دۇرۇس ئەمەس. چۈنكى، ئۇ مېنىڭ ئېمىلىدە بىر تۇغقىنىمنىڭ قىزى، سۆۋەببە مېنى ۋە ئەبۇسەلەمەنى (يەنى ئۇ قىزنىڭ ئاتىسىنى) ئېمىتكەن<sup>(4)</sup>، سەلەر ماڭا سەلەرنىڭ قىزلىرىڭلارنى ۋە سەلەرنىڭ ھەمىشەمىڭلارنى سايە قىلىپ يۈرمەڭلار» دېدى.

ئىمام بۇخارىنىڭ رىۋايىتىدە مۇنداق دەپ كەلدى: «مەن ھەقىقەتەن ئۆمۇسەلەمەنى (يەنى ئۇنىڭ ئانىسىنى) ئالدىمغان بولساممۇ ئۇ ماڭا دۇرۇس بولمايتتى» (بۇنىڭدىن ئانىسىنى ئالغاندىن كېيىن قىزىنى ئېلىش دۇرۇس بولمايدۇ، دېگەن مەنە چىقىدۇ).

(1) يەنى مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشىمنى ياخشى كۆرەمسىز؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سوئالنى ئاياللارنىڭ كۈندەشلىكىدىن باشقا خوتۇن ئېلىشنى ياقىتۇرمايدىغان تۇرۇپ ئۇنىڭ بىر تۇغقىنىنى ئېلىپ بەرمەكچى بولغانلىقىدىن ھەيران قالغان ئىدى.

(2) يەنى ئۇنى ئېلىپ بەرمەسمۇ، مەن يالغۇزلا ئەمەس، مەن بىلەن سېلىنىڭ باشقا ئاياللىرىمۇ بار، ئۇنداق بولغان ئىكەن، مەن كۈندەشلىك قىلىشقا كۆنگەنمەن.

(3) يەنى ئۆمۇسەلەمەنىڭ قىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆگەي قىزى بولۇپ، ئۆمۇھەببە بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئانىسى بىلەن ئۇنىڭ قىزىنى ئېلىش دۇرۇس بولغان يەردە ئاچا - سىڭىلىنى ئېلىش ئەلۋەتتە دۇرۇس بولىدۇ دەپ گۇمان قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مېنىڭ ھەمىشەمنى ئالغىن دەيدۇ. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئەسلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆگەي قىزىنى ئالماقچى بولدى، دېگەن خەۋەرنى مۇناپىقلار تارقاتقان ئىدى.

(4) يەنى ئۇ مېنىڭ ئۆگەي قىزىم بولمىسىمۇ مېنىڭ ئۇنى ئېلىشىم دۇرۇس ئەمەس دېگەنلىكىدىن، ئۆگەي قىزىنى ئېلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىگە پاكىت باردۇر.

بېقىۋالغان بالىلىرىنىڭ ئەمەس، ئۆز پۇشتىدىن بولغان بالىلىرىنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشنىڭ

ھاراملىقى توغرىسىدا

﴿يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾ بۇنىڭدىن بېقىۋالغان بالىلىرىنىڭ ئاياللىرىنى ئالسا بولىدۇ، دېگەنلىك چىقىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ بالا قىلىۋالغان ئوغۇللىرىنىڭ قويۇپ بەرگەن خوتۇنلىرىنى نىكاھلاپ ئالسا گۇناھ بولماسلىقى ئۈچۈن، زەبىنەنى زەيد قويۇۋەتكەندىن كېيىن ساڭا نىكاھلاپ بەردۇق﴾<sup>(1)</sup>.

ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: مەن ئەتادىن ئاللا تائالانىڭ: ﴿يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەققىدە سورىدىم. ئۇ مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: (ھەقىقتىنى) ئاللا ئۆزى بىلگۈچىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زەيدنىڭ ئايالىنى (بېقىۋالغان بالىسىنىڭ ئايالىنى) ئالغان ۋاقتىدا مەككىدە مۇشرىكلار مۇھەممەد ئۆزىنىڭ بالىسىنىڭ ئايالىنى ئالدى دېگەن، سۆزلەرنى قىلىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا تۆۋەندىكى ئايەتلەرنى نازىل قىلدى: ﴿سىلەر بالا قىلىۋالغانلارنىمۇ ئاللا (ھەممە ھۆكۈمدە ئۆز پۇشتۇڭلاردىن بولغان) بالىلىرىڭلارنىڭ ھۆكۈمىدە قىلمىدى﴾<sup>(2)</sup> ﴿مۇھەممەد ئاراڭلاردىكى ئەرلەردىن ھېچبىرىنىڭ ئاتىسى ئەمەس﴾<sup>(3)</sup>.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، ھەسەن ئىبنى مۇھەممەدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: شەكسىز: ﴿بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرى﴾، ﴿قېيىن ئاناڭلارنى﴾ دېگەن ئايەتلەر، مەنىسى ئوچۇق بايان قىلىنمىغان ئايەتلەردۇر. ئاندىن ئىبنى ئەبۇھاتەم: تاۋۇس، ئىبراھىم، زۆھرى ۋە مەكھۇل قاتارلىقلارمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دەيدۇ، دېدى.

مەنىسى ئوچۇق بايان قىلىنمىغان دېگەنلىك، نىكاھ قىلىپ بولۇپ مەيلى جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەن ياكى ئۆتكۈزمىگەن بولسۇن ھەممىسىگە ئورتاق دېگەنلىك بولىدۇ.

ئاچا - سىڭىلى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھدا ساقلاشنىڭ ھارام ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿ۋە ئىككى ھەمىشە بىرلا ۋاقىتتا ئەمىرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾ شۇنىڭدەك ئاچا - سىڭىل دېدەكلىرىنىمۇ (ئۇ ئىككىسىنى بىرلا ۋاقىتتا بىللە) ساقلاش ھارامدۇر. لېكىن ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى زامانلاردا، سىلەردىن ئۆتۈلۈپ قالغان ئىشلارنى كەچۈرىۋەتتۇق. ساھابىلار، تاپىنىلار، سەلەپ ۋە خەلەپ ئىماملاردىن بولغان ئالىملار: ئاچا - سىڭىلى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھدا ساقلاشنىڭ ھارام ئىكەنلىكىدە، كىمكى ئىسلام دىنىغا كىرسە ئۇنىڭ نىكاھدا ئاچا - سىڭىل بولسا (ئۇنىڭغا) بىرىنى تاللاش ئىختىيارلىقى بېرىلىدىغانلىقى، بىرىنى ئېلىپ قېلىپ يەنە بىرىنى قويۇۋېتىشنىڭ لازىملىقى ھەققىدە بىردەك پىكىرگە كەلدى.

ئىمام ئەھمەد، زەھھاك ئىبنى فرۇزنىڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئىسلام دىنىغا كىرگەن چېغىمدا (مېنىڭ) نىكاھىمدا ئاچا - سىڭىل بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېنى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىچىدىن بىرىنىڭ خېتىنى بېرىشىمگە بۇيرۇدى.

(1) سۈرە ئەھزاب 37 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەھزاب 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەھزاب 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

### چۆرىلەردىن باشقا ئېرى بار ئاياللارنى ئېلىشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا

﴿ئەرلىك ئاياللارنى ئېلىش مۇسۇلمەنلەرگە ھارام قىلىندى، پەقەت سىلەرنىڭ باشقۇرۇشۇڭلار ئاستىدىكى چۆرىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾ يەنى سىلەر ئەسەرگە چۈشۈپ قالغان ئاياللارنى (ھەيز ئارقىلىق) پاكىزلىساڭلار، سىلەرنىڭ ئۇلار بىلەن (ئۇلارنىڭ ئېرى بولسىمۇ) جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشۈڭلار دۇرۇس بولىدۇ. بۇ ئايەت، مۇشۇ مەسىلە توغرىسىدا چۈشكەندۇر.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇسەئىد خۇدرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز ئەۋتاس قەبىلىسىدىن ئەسەرگە چۈشۈپ قالغان ئاياللارغا ئېرىشتۇق. ئۇلارنىڭ ئەرلىرى بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەرلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار بىلەن بىر يەردە بولۇشنى يامان كۆردۈق. بىز (بۇ توغرىلۇق) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغان ئىدۇق، بۇ ئايەت چۈشتى. ئاندىن بىز بۇ ئايەت بىلەن ئۇلارنى ئۆزىمىزگە ھالال قىلدۇق.

﴿بۇ ئايەتنىڭ سىلەرگە پەرز قىلغان ھۆكۈملىرىدۇر﴾ يەنى بۇ ھارام قىلىش ئاللا تائالا سىلەرگە پۈتۈۋەتكەن چەكلىمىلەردۇر. سىلەر بۇ چەكلىمىلەرنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار، ئۇنىڭدىن چىقىپ كەتمەڭلار!

### يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلاردىن باشقا ئاياللارنى ئېلىشنىڭ ھالاللىقى توغرىسىدا

﴿بۇلاردىن (يەنى يۇقىرىدىكى ئېلىش دۇرۇس بولمايدىغان ئاياللاردىن) باشقىلىرىنى زىنا دىن ساقلىنىپ، ئىپەتلىك بولغىنىڭلار ھالدا﴾ يەنى يۇقىرىدىكى ئېلىش ھارام قىلىنغان ئاياللاردىن باشقىسى سىلەرگە ھالالدىر. بۇ سۆزنى ئەتا ۋە باشقىلارمۇ شۇنداق بايان قىلدى. ﴿ماللىرىڭلارنى سەرپ قىلىپ (يەنى مەھرىنى بېرىپ) نىكاھلاپ ئېلىشىڭلار ھالال قىلىندى﴾ يەنى خۇددى سىلەر ئۇ ئاياللاردىن پايدىلانغانلىقىڭلاردەك، ئۇلارنىڭمۇ مېھرىلىرىنى تولۇق بېرىشىڭلار لازىم.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇزئارا خىلۋەتتە بولۇشقا تۇرساڭلار ۋە ئاياللار سىلەردىن (نىكاھ ئەقىدىدىن ئىبارەت) مۇستەھكەم ئەھدە ئالغان تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ قايتۇرۇۋالسىلەر؟﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوغا قىلىپ بېرىڭلار﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئاللا نىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالماسلىق خەۋپى (يەنى ياخشى ئۆتەلمەسلىك، ئاللا بەلگىلىگەن ئەر - خوتۇنلۇق ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلالماسلىق خەۋپى) بولمىسىلا، ئۆزەڭلارنىڭ ئاياللىرىڭلارغا (مەھرى ئۈچۈن) بەرگەن مال - مۈلۈكتىن ھېچقانداق نەرسىنى قايتۇرۇۋېلىش دۇرۇس بولمايدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

### خوتۇننى ۋاقتلىق ئېلىشنىڭ بايانى ۋە ئۇنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئۇبەي ئىبنى كەئب، سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە سۇددى قاتارلىقلار ئاللا تائالانىڭ: ﴿قايسىكى ئاياللارنى (نىكاھلاپ ئېلىپ) پايدىلانساڭلار، ئۇلارغا (نىكاھ ۋاقتىدا) بېكىتىلگەن مەھرىلىرىنى بېرىڭلار﴾ دېگەن ئايىتىنى مۇنداق ئوقۇيتتى: ﴿قايسىكى ئاياللارنى مەلۇم مۇددەتكىچىلىك (نىكاھلاپ ئېلىپ) پايدىلانساڭلار، ئۇلارغا (نىكاھ ۋاقتىدا) بېكىتىلگەن مەھرىلىرىنى

(1) سۈرە نىسا 21 - ئايەت.

(2) سۈرە نىسا 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە 229 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بېرىڭلار﴾ يەنى مەلۇم مۇددەتكىچىلىك، دېگەننى قوشۇپ ئوقۇيتتى. مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: (بۇ ئايەت) ۋاقىتلىق خوتۇن ئېلىش توغرىسىدا چۈشتى.

بۇ ھەقتە ئەڭ ئاساسلىق دەلىل بولالايدىغىنى ئىمام بۇخارى بىلەن مۇسلىمدا كەلگەن مۇسلىملەرنىڭ باشلىقى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىبتىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستۇر. ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەيبەر كۈنى ۋاقىتلىق خوتۇن ئېلىش ۋە ئېشەكنىڭ گۆشىنى يېيىشتىن توستى».

ئىمام مۇسلىم رەبىئە ئىبنى سەبىرە ئىبنى مەئبەد جۇھەننىڭ ئاتىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: جۇھەننىڭ ئاتىسى مەككىنى پەتھى قىلىش غازىتىغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن قاتناشقان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى خالايىقلار! مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ۋاقىتلىق خوتۇن ئېلىشىڭلارغا رۇخسەت قىلغان ئىدىم. اللە تائالا ئۇنى قىيامەت كۈنىگىچە ھارام قىلدى. ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ قېشىدا ۋاقىتلىق نىكاھلاپ ئالغان ئايالى بولسا ئۇنىڭ خېتىنى بېرىۋەتسۇن. سىلەر ئۇلارغا بەرگەن توپىلۇقتىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار» دېدى.

﴿مەھرى بېكىتىلگەندىن كېيىن، ئۆز ئارا پۈتۈشكەن نەرسەڭلار توغرىسىدا (يەنى ئايالنىڭ رازىلىقى بىلەن ساقىت قىلىنغان مەھرى ئۈچۈن) سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى: ﴿ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوغا قىلىپ بېرىڭلار﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى بىلەن ئوخشاش. يەنى سەن ئۇنىڭغا بېرىدىغان توپىلۇقنى ئاتاپ بولغان بولساڭ، ئاندىن ئۇ (ئۆز رازىلىقى بىلەن) توپىلۇقنىڭ ھەممىسىنى ياكى بىر قىسمىنى ساڭا ئۆتۈنۈپ بەرسە، بۇنىڭدا ساڭمۇ ۋە ئۇنىڭغىمۇ ھېچقانداق گۇناھ يوق ﴿اللە ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا لَّان يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ  
مِن فِتْيَتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ  
وَأَتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرٍ مُّسْفِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ  
فَإِنَّ أَيْتِبَ بِفَحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَٰلِكَ لِمَنْ حَشِيَ الْعَنَتَ  
مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

سىلەردىن مۆمىن ئاياللاردىن ئېلىشقا قۇربى يەتمەيدىغانلار قول ئاستىدىكى مۆمىن چۆرىلەردىن ئالسۇن. اللە ئىمانلىقلارنى ئوبدان بىلىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ ئېلىۋېرىڭلار، ئىچكى ئەھۋالىنى اللە غا تاپشۇرۇڭلار). سىلەر بىر - بىرىڭلار بىلەن دىنداشسىلەر، ئۇلارنىڭ خوجىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئۇلارنى خوتۇنلۇققا ئالساقلار بولىدۇ، ئۇلارغا مەھرىلىرىنى كېمەيتىۋەتمەستىن ۋە كېچىكتۈرمەستىن بېرىڭلار، لېكىن ئۇلار ئاشكارا زىنا قىلمايدىغان، يوشۇرۇن ئاشنا تۇتمايدىغان ئەففە بولۇشلىرى كېرەك. ئەگەر ئۇلار ئەگەر تەگكەندىن كېيىن پاهىشە قىلسا، ئۇلارغا ھۇر ئاياللارغا

(1) سۇرە نىسا 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىشى كېرەك. بۇ (يەنى چۆرىلەرنى نىكاھلاپ ئېلىش)، ئاراخلاردا زىناغا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشتىن قورققان كىشى ئۈچۈندۇر. سەۋر قىلالساڭلار سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. اللھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر»<sup>(25)</sup>.

ھۆر ئاياللارنى ئېلىشقا قادىر بولالمىغاندا قۇل ئاياللارنى ئېلىشنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكى

توغرىسىدا

«سەلەردىن مۆمىن ئاياللاردىن ئېلىشقا قۇربى يەتمەيدىغانلار، قول ئاستىدىكى مۆمىن چۆرىلەردىن ئالسۇن. اللھ ئىمانلىقلارنى ئوبدان بىلىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ ئېلىۋېرىڭلار، ئىچكى ئەھۋالىنى اللھ غا تاپشۇرۇڭلار)» يەنى اللھ تائالا ھەممە نەرسىلەرنىڭ ھەقىقىتىنى ۋە ئىچكى سىرلىرىنى بىلىدۇ. ئەمما ئى ئىنسانلار! سىلەرگە ئۇلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىلا يېتەرلىكتۇر.

«ئۇلارنىڭ خوجىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئۇلارنى خوتۇنلۇققا ئالساڭلار بولىدۇ» بۇ ئايەت، دېدەكنىڭ توي ئىشلىرىغا ئۇنىڭ خوجايىنى ئىگە ئىكەنلىكىنى، دېدەكنىڭ خوجايىنىنىڭ رۇخسىتىسىز توي قىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭدەك خوجايىن ئۆزىنىڭ ئەر قۇلغىمۇ (توي ئىشىدا) ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. قۇلنىڭ خوجايىنى قوشۇلمىغان ئەھۋالدا توي قىلىش دۇرۇس ئەمەس.

ھەدىستە بۇ ھەقتە مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: «ھەر قانداق قۇل خوجىسىنىڭ رۇخسىتىسىز خوتۇن ئالسا، ئۇ پاهىشە ھېسابلىنىدۇ». ئەگەر دېدەكنىڭ خوجايىنى ئايال بولسا، ئۇ دېدەكنى ئۇ خوجايىنىنىڭ ئەر تۇغقانلىرىغا ياتلىق قىلالايدۇ (يەنى ئايال خوجايىنىنىڭ ئاتىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئەرگە بېرىدۇ. چۈنكى، ئايال كىشىنىڭ يەنە بىر ئايالىنى ئەرگە بېرىشى دۇرۇس بولمايدۇ).

يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىندى: «بىر ئايال يەنە بىر ئايالىنى ياكى ئۆزىنى ئۆزى ئەرگە بەرمەيدۇ، پەقەت پاهىشەۋازلا ئۆزىنى ئۆزى ئەرگە بېرىدۇ».

«ئۇلارغا مەھرىلىرىنى كېمەيتىۋەتمەستىن ۋە كېچىكتۈرمەستىن بېرىڭلار» يەنى ئۇلارغا تويلىقلىرىنى رازىلىقلىقلار بىلەن بېرىڭلار. ئۇلار دېدەك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى كەمسىتىپ، ئۇلارنىڭ تويلىقلىرىدىن بىرەر نەرسىنى كېمەيتىۋەتمەڭلار.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، مۇجاھىد، شەئبى، زەھھاك، ئەتا خۇراسانى، يەھيا ئىبنى ئەبۇكەسىر، مۇقاتىل ۋە سۇددى قاتارلىقلارمۇ بۇ ئايەتنى شۇ خىل مەنىدە ئوخشاش بايان قىلدى.

پاهىشە قىلغان دېدەككە ھۆر ئايالغا بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

«لېكىن ئۇلار ئاشكارا زىنا قىلمايدىغان، يوشۇرۇن ئاشنا تۇتمايدىغان ئەھۋالدا بولۇشلىرى كېرەك. ئەگەر ئۇلار ئەرگە تەگكەندىن كېيىن پاهىشە قىلسا، ئۇلارغا ھۆر ئاياللارغا بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىشى كېرەك» بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلغان جازا چالما - كېسەك قىلىش ئەمەس، بەلكى قامچا ئۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ.

«بۇ (يەنى چۆرىلەرنى نىكاھلاپ ئېلىش)، ئاراخلاردا زىناغا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشتىن قورققان كىشى ئۈچۈندۇر» يەنى ھەقىقەتەن يۇقىرىدىكى شەرتلەر بىلەن دېدەكلەرنى ئېلىش پاهىشە قىلىپ قېلىشتىن قورققان، خوتۇن ئالمىسا چىدىيالمىغان ۋە شۇ سەۋەبلىك جاپا - مۇشەققەت تارتقان كىشى ئۈچۈن دۇرۇس بولدى. ئەگەر دېدەكنى ئېلىشنى تاشلاپ پاهىشىدىن ئۆزىنى يىغىشقا تىرىشسا، بۇنداق قىلىش ئۇ كىشى



ئۈچۈن ياخشىدۇر. چۈنكى، ئۇ كىشى دېدەك بىلەن توي قىلسا، ئۇنىڭدىن توغۇلغان بالىلار دېدەكنىڭ خوجايىنىنىڭ قولى بولۇپ كېتىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەۋر قىلالساڭلار سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئاللا ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾.

\* \* \* \* \*

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

﴿ئاللا يۇرىدۇ ئان يىتۇب ئالىكىم وۇرىدۇ ئالدىن يىتبعون الشھوت ان تميلوا ميلاً عظيماً﴾

﴿يۇرىدۇ ئاللا ان تخفف عنكم وخلق الانس ضعیفا﴾

ئاللا سىلەرگە (ھالال ۋە ھارامغا دائىر ئەھكاملارنى) بايان قىلىشنى، سىلەردىن بۇرۇنقىلار (يەنى پەيغەمبەرلەر ۋە ياخشىلار) نىڭ يوللىرىغا سىلەرنى ھىدايەت قىلىشنى، (گۇناھىڭلاردىن قىلغان تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خالايدۇ. ئاللا ھەممىنى (يەنى بەندىلىرىنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(26)</sup>. ئاللا سىلەرنىڭ تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خالايدۇ (بۇ ئاللا نىڭ رەھىمىتىنىڭ كەڭلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن تەكرارلاندى). شەھۋەتلەرگە ئەگىشىدىغانلار (يەنى شەيتانغا ئەگىشىدىغان فاجىرلار) توغرا يولدىن بۇرۇلۇپ كېتىشىڭلارنى (شۇلارغا ئوخشاش فاجىر بولۇشۇڭلارنى) خالايدۇ<sup>(27)</sup>. ئاللا سىلەرنىڭ يۈكۈڭلارنى يېنىكلىتىشىنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى سىلەرگە ئاسانلاشتۇرۇشنى) خالايدۇ. ئىنسان (نەپسى خاھىشىغا خىلاپلىق قىلىشتىن) ئاجىز يارىتىلدى<sup>(28)</sup>.

﴿ئاللا سىلەرگە (ھالال ۋە ھارامغا دائىر ئەھكاملارنى) بايان قىلىشنى، سىلەردىن بۇرۇنقىلار (يەنى پەيغەمبەرلەر ۋە ياخشىلار) نىڭ يوللىرىغا سىلەرنى ھىدايەت قىلىشنى، (گۇناھىڭلاردىن قىلغان تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خالايدۇ. ئاللا ھەممىنى (يەنى بەندىلىرىنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ يەنى ئاللا تائالا يولغا قويغان، تەقدىر قىلغان ئىشلىرىدا ۋە سۆزلىرىدە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

﴿شەھۋەتلەرگە ئەگىشىدىغانلار (يەنى شەيتانغا ئەگىشىدىغان فاجىرلار) توغرا يولدىن بۇرۇلۇپ كېتىشىڭلارنى (شۇلارغا ئوخشاش فاجىر بولۇشۇڭلارنى) خالايدۇ﴾ يەنى يەھۇدىي، خرىستىئان ۋە پاهىشىۋاز قاتارلىق شەيتانلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى (سىلەرنىڭ) توغرا يولدىن خاتا يولغا بۇرۇلۇپ كېتىشىڭلارنى خالايدۇ.

﴿ئاللا سىلەرنىڭ يۈكۈڭلارنى يېنىكلىتىشىنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى سىلەرگە ئاسانلاشتۇرۇشنى) خالايدۇ﴾ شۇڭا ئاللا تائالا دېدەكلەرنى شەرتلەر ئاستىدا ئېلىشنى دۇرۇس قىلدى. ﴿ئىنسان (نەپسى خاھىشىغا خىلاپلىق قىلىشتىن) ئاجىز يارىتىلدى﴾ يەنى ئىنسان ئىرادە ۋە ھىممىتىدە ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن يەڭگىللىتىش ئۇلارغا مۇناسىب كەلدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم، تائۇسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىنسانلار ئاياللارنىڭ ئىشىغا كەلگەندە ئاجىزدۇر. ۋەكىيە مۇنداق دەيدۇ: ئىنسان ئاياللارنىڭ يېنىدا ئەقلىدىن كېتىدۇ.

\* \* \* \* \*

يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٣٨﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا ۖ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٩﴾ إِنْ جَحْتَبُوا كَبَابِرَ مَا تُهَوِّنَ عَنْهُ نُكْفِرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٤٠﴾

ئى مۆمىنلەر! بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى (ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا - سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەر ئۆزەڭلارنى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار، اللە ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر ﴿29﴾. كىمكى چەكتىن ئېشىپ ۋە زۇلۇم قىلىپ ئۇنى (يەنى اللە چەكلىگەن ئىشلارنى) قىلىدىكەن، ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزۈمىز، بۇ اللە غا ئاساندۇر ﴿30﴾. ئەگەر سىلەر مەنى قىلىنغان چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنساڭلار، (كەرىمىمىزگە ئېلىپ) كىچىك گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىمىز ۋە سىلەرنى ئېسىل ماكانغا (يەنى جەننەتكە) كىرگۈزۈمىز ﴿31﴾.

### ھارام كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشتىن توسۇش توغرىسىدا

ئىبنى جەرىر، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىيىم سېتىۋالغاندا، كىيىم ساتقۇچىغا: ئەگەر بۇ كىيىم ماڭا يارىسا سېتىۋالىمەن، ئەگەر يارىماي قالسا ئۇنى ساڭا قايتۇرۇپ بېرىمەن ۋە ساڭا كىيىم بىلەن بىللە بىر دەرھەم بېرىمەن دېگەن كىشىنىڭ توغرىسىدا اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى (ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار﴾.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلغاندا، مۇسۇلمانلار: اللە تائالا ماللىرىمىزنى ئۇزۇنار ناھەق يول بىلەن يېيىشىمىزدىن (بىزنى) توستى، تائاملار ماللىرىمىزنىڭ ئەڭ ياخشىسى، (ئۇنداق بولغان ئىكەن) بىر كىشى يەنە بىر كىشىنىڭ قېشىدا (يەنى ئۇنىڭ ئۆيىدە ۋە ئۇنىڭ قېشىدا ئۇنىڭ تامىقىدىن) يېيىشى ھالال بولمىسا، كىشىلەر قانداق قىلار؟ دېيىشىپ كەتتى.

ئاندىن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿جەھادقا چىقالمىسا) ئەمما گۇناھ يوقتۇر، توكۇرغا گۇناھ يوقتۇر، كېسەلگە گۇناھ يوقتۇر. (ئى ئىنسانلار!) سىلەر ئۆز ئۆيلىرىڭلاردا (يەنى ئەزىزلىرىڭلارنىڭ، ئاياللىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە) ئاتىلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، ئانىلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، ھەمىشە ئۆزلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا ئاتاڭلارنىڭ قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، ئاتاڭلارنىڭ ھەمىشە ئۆيلىرىدە، يا ئاناڭلارنىڭ قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا ئاناڭلارنىڭ ھەمىشە ئۆيلىرىدە، يا سىلەر ئاچقۇچلىرىنى باشقۇرىدىغانلارنىڭ ئۆيلىرىدە (يەنى ئۆي ئىگىسى سىرتقا چىقىپ كېتىپ، ئۆي بىلەن ئاچقۇچنى سىلەرگە تاپشۇرغانلارنىڭ ئۆيلىرىدە)، يا دوستلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە (ئىجازەتسىز) بىرەر نېمە يېسەڭلار گۇناھ يوقتۇر، سىلەر توپلىشىپ يېسەڭلارمۇ، يا يەككە يېسەڭلارمۇ گۇناھ يوقتۇر، سىلەر ئۆيلەرگە كىرگەن چېغىڭلاردا ئۆزەڭلارغا (يەنى ئۆيدىكى كىشىلەرگە) اللە بەلگىلىگەن مۇبارەك، پاك سالامنى بېرىڭلار، (يەنى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم

دەڭلار) اللھ سىلەرنى چۈشەنسۇن دەپ ئايەتلەرنى مۇشۇنداق بايان قىلىدۇ<sup>(1)</sup>. بۇ ھەقتە قەتادىمۇ (ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا) ئوخشاش دېدى.

«ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا - سېتىق ئارقىلىق ئېرىشلىگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا» ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دېدى: سودا - سېتىق ياكى بىرنىڭ يەنە بىرىگە بىر نەرسە بېرىشى ئارقىلىق بولسا بولىدۇ.

سودا - سېتىق قىلغاندا سودا - سېتىق قىلغان ئورۇندىن قوزغالمى تۈرۈپ مالنى ئېلىش

ئىختىيار قىلغانلىقىنىڭ ۋە بۇ سودىغا تولۇق رازى بولغانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

مال سېتىلغان ئورۇندا تۈرۈپ مالنى ئېلىشنى ئىختىيار قىلىش سودىغا تولۇق رازى بولغانلىقتۇر. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندى: «سودىلاشقان ئىككى كىشى (سودا قىلغان ئورۇندىن) قوزغالمىغان بولسىلا ئۇلاردا (مالنى ئېلىش - ئالماسلىق ياكى سېتىش - ساتماسلىق) ئىختىيارى بولىدۇ».

ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىندى: «ئىككى كىشى سودىلاشسا ئۇ ئىككىسى (سودا قىلىشقان ئورۇندىن) قوزغالمىغان بولسىلا ئۇلاردا (مالنى سېتىش ساتماسلىق ياكى ئېلىش ئالماسلىق) ئىختىيارى بولىدۇ».

ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن توسۇش ۋە ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىگە بولغان تەھدىت توغرىسىدا

«سىلەر ئۆزەڭلارنى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار» يەنى سىلەر اللھ تائالانىڭ چەكلىگەن ۋە توسقان ئىشلارنى قىلىش، ماللىرىڭلارنى ئۆزئارا ناھەق يول بىلەن يېيىش ئارقىلىق ئۆزەڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار. «اللھ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر» يەنى سىلەرنى بۇيرۇغان ۋە توسقان ئىشتا ناھايىتى مېھرىباندۇر (دېگەنلىكتۇر).

ئىمام ئەھمەد، ئەمرى ئىبنى ئاسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمرى ئىبنى ئاسنى سالاسلى يىلى بىر يەرگە ئەۋەتتى. ئەمرى ئىبنى ئاس مۇنداق دەيدۇ: مەن قاتتىق سوغۇق بىر كېچىسى ئېھتىلام بولۇپ قالدىم. بۇ چاغدا يۇيۇنسام توڭلاپ ئۆلۈپ كېتىشىمدىن قورقتۇم، شۇنىڭ بىلەن تەيەممۇم قىلىپ ھەمراھلىرىمغا بامدات نامىزىنى ئىمام بولۇپ ئوقۇپ بەردىم. كېيىن مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا دەپ بەردىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئەمرى! سەن ھەمراھلىرىڭغا جۈنۇب تۈرۈپ ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇپ بەردىڭمۇ؟» دېدى. مەن: «ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن ھەقىقەتەن سوغۇق بىر كېچىسى ئېھتىلام بولۇپ قالدىم، يۇيۇنسام سوغۇقتا ئۆلۈپ كېتىشىمدىن قورقتۇم، شۇنىڭ بىلەن اللھ تائالانىڭ: «سىلەر ئۆزەڭلارنى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار، اللھ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر» دېگەن ئايىتىنى ئەسلىدىم ۋە تەيەممۇم قىلىپ ناماز ئوقۇپ بەردىم، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۈلۈپ كېتىپ ھېچنېمە دېمىدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى مەردەۋى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ئۆزىنى تىخ بىلەن ئۆلتۈرۈۋالغان

(1) سۈرە نۇر، 61 - ئايەت.

بولسا، قىيامەت كۈنى دوزاخنىڭ ئوتىدا (مەڭگۈ) قولىدىكى تىغىنى ئۆزىنىڭ قورسىقىغا تىققىنىنى تەكرارلىغان ھالەتتە بولىدۇ. زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغان بولسا، قىيامەت كۈنى دوزاخنىڭ ئوتىدا (مەڭگۈ) قولىدىكى زەھەرنى ئىچكىنىنى تەكرارلىغان ھالەتتە بولىدۇ. كىمكى تاغدىن ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالغان بولسا، قىيامەت كۈنى دوزاخنىڭ ئوتىدا (مەڭگۈ ئۆزىنى) تاغدىن تاشلىغىنىنى تەكرارلىغان ھالەتتە بولىدۇ».

ئەبۇقەلابە، سابىت ئىبنى زەھھاكىتن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ئۆزىنى بىر نەرسە بىلەن ئۆلتۈرۈۋالسا، ئۇ قىيامەت كۈنى شۇ نەرسە بىلەن ئازابلىنىدۇ». «كىمكى چەكتىن ئېشىپ ۋە زۇلۇم قىلىپ ئۇنى (يەنى اللە چەكلىگەن ئىشلارنى) قىلىدىكەن» يەنى كىمكى اللە تائالا توسقان ئىشلارنى (اللە تائالانىڭ توسقانلىقىنى) بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنى قىلىشقا جۈرئەت قىلىدىكەن «ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزۈمىز» بۇ قاتتىق تەھدىت ۋە كۈچلۈك ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. بۇنىڭدىن ھەر بىر ئەقىل ئىگىسى ساقلىنىش لازىم.

### چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىش كىچىك گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

«ئەگەر سىلەر مەنى قىلىنغان چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىشقا، (كەرىمىمىزگە ئېلىپ) كىچىك گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىمىز» شۇنىڭ بىلەن: «سىلەرنى ئېسىل ماكانغا (يەنى جەننەتكە) كىرگۈزۈمىز» بۇ ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇنلىغان ھەدىسەلەر بار. بۇ ھەدىسەلەرنىڭ بەزىلىرىنى تۆۋەندە بايان قىلىمىز.

ئىمام ئەھمەد، سالمان پارىسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: «سەن جۈمە كۈنىنىڭ قانداق كۈن ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟» دېدى. مەن: ئۇ، اللە سىلەرنىڭ ئاتاڭلارنى توپلىغان كۈن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «لېكىن مەن جۈمە كۈنىنىڭ قانداق كۈن ئىكەنلىكىنى مۇنداق دەپ بىلىمەن، ئۇ كۈندە كىمكى تاھارەتنى مۇكەممەل ئېلىپ (يەنى يۇيۇنۇپ، تىرىقلىرىنى ئېلىپ، ئەۋرەت جايلىرىنى تازىلاپ ۋە ئەتىر چېچىپ) ئاندىن جۈمە نامىزىغا كېلىپ، ھەتتا ئىمام نامىزىنى ئادا قىلىپ بولغۇچە (گەپ قىلماي) شۈك تۇرغان بولسا ۋە بىرى بىلەن جېدەللىشىپ قېلىشتىن ساقلىنغان بولسا، ئۇ كۈن بىلەن كېلەركى جۈمە كۈنىنىڭ ئارىلىقىدا ئۇ كىشىدىن سادىر بولىدىغان (كىچىك) گۇناھلار يۇيۇلىدۇ».

### ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئىش توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى بىلەن مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئىشتىن ساقلىنىڭلار» دېدى. بىرى: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ئۇلار قايسىلار؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: «(ئۇلار) اللە غا شېرىك كەلتۈرۈش، اللە تائالا (ئۆلتۈرۈشنى) ھارام قىلغان بىر جاننى ناھاق ئۆلتۈرۈۋېتىش، سېھىرگەرلىك قىلىش، جازانە يېيىش، يېتىملارنىڭ ماللىرىنى يېيىش، ئۇرۇش كۈنى (ئۇرۇشتىن) قېچىش ۋە يامان ئىشتىن خەۋىرى يوق ئىپپەتلىك مۆمىن ئاياللارغا بوھتان چاپلاشتىن ئىبارەتتۇر».

ئىمام ئەھمەد يالغان گۇۋاھلىق بېرىش توغرىسىدىكى ھەدىسىدە ئەنەس ئىبنى ماللىكنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چوڭ گۇناھلارنى بايان قىلىپ ياكى چوڭ گۇناھلار

توغرىسىدا سورالغان سوئالغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: «(چوڭ گۇناھلار) اللہ تالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئاتا - ئانىغا ئاسىيلىق قىلىشتۇر. مەن سىلەرگە چوڭ گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭراقىنى دەپ بېرەيمۇ؟ (ئۇ بولسىمۇ) يالغان سۆزلەش ياكى يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتۇر». شۇئە مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى: «يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتۇر» دېدى دەپ قارايمەن.

يەنە بىر ھەدىستە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئابدۇراھمان ئىبنى ئەبۇبەكرىنىڭ ئاتىسىدىن رىۋايەت قىلىدۇكى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن سىلەرگە چوڭ گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭلىرىنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟» دېدى. بىز: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! شۇنداق قىلسىلا دېدۇق. ئۇ مۇنداق دېدى: «(ئۇلار) اللہ تالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، ئاتا - ئانىغا ئاسىيلىق قىلىشتۇر». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇ سۆزلەرنى قىلغاندا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بولۇپ، ئاندىن رۇس ئولتۇرۇپ مۇنداق دېدى: «يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئاگاھ بولۇڭلار! يالغان سۆز قىلىشتىن ئاگاھ بولۇڭلار!» دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ (سۆزنى) تەكرارلاۋەردى، ھەتتا بىز: توختاپ قالسىكەن، دەپ كەتتۇق.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم بالىنى ئۆلتۈرۈۋېتىش توغرىسىدىكى ھەدىسدە ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! قايسى گۇناھ ئەڭ چوڭ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «(چوڭ گۇناھ بولسا) سېنى ياراتقان اللہ تالاغا شېرىك كەلتۈرۈش». ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟ دېدىم. ئۇ: «(بالىنى) ئۇنىڭ (سەن بىلەن بىللە تائام يېيىشىدىن قورقۇپ (بەنى پېقىرلىقتىن قورقۇپ) ئۆلتۈرۈۋېتىشنىڭ» دېدى. ئاندىن ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟ دېدىم. ئۇ: «قوشناڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلغانلىقىڭ» دەپ، بۇ ئايەتنى ئوقۇدى: «ئۇلار اللہ غا ئىككىنچى بىر مەبۇدىنى شېرىك قىلمايدۇ، اللہ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار) نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) (بۇ دۇنيادىكى چېغدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ، اللہ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، اللہ تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر»<sup>(1)</sup>.

ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭى اللہ تالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، ئاتا - ئانىغا ئاسىيلىق قىلىش ياكى ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە يالغان قەسەم ئىچىشتۇر».

بۇ ھەقتىكى يەنە بىر ھەدىستە: ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىشىنىڭ ئۆز ئاتا - ئانىسىغا لەنەت ئوقۇشى، ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭىدۇر» دېدى. ساھابىلار: كىشى قانداقمۇ ئاتا - ئانىسىغا لەنەت ئوقۇيدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر كىشى يەنە بىر كىشىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ، ئاندىن ئۇ ئۇنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ، ئۇ كىشى ئۇنىڭ ئانىسىنى تىللايدۇ، ئاندىن ئۇ ئۇنىڭ ئانىسىنى تىللايدۇ» دېدى. يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مۇسۇلماننىڭ تىللاشقىنى پاسقىلىقتۇر، ئۇلارنىڭ ئۇرۇشۇشى كۇپۇرلۇقتۇر».

\*\*\*\*\*

(1) سۇرە فۇرقانىنىڭ 68 — 70 - ئايەتلىرى.

وَلَا تَتَمَتَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبُوا<sup>ط</sup>  
 وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبْنَ<sup>ع</sup> وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ<sup>ث</sup> إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

ئى مۆمىنلەر! اللہ سىلەردىكى بىر- بىرىڭلاردىن ئارتۇق قىلغان نەرسىلەرنى (ھەسەت قىلىش يۈزىسىدىن) ئارزۇ قىلماڭلار، ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ. اللہ دىن ئۇنىڭ پەزىلىنى تىلەڭلار (اللە بېرىدۇ). اللہ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر ﴿32﴾

باشقىلارغا بېرىلگەن ئارتۇقچىلىقنى ئارزۇ قىلىشتىن توسۇش توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇمۇسەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ئەرلەر ئۇرۇش قىلىدۇ، بىز ئۇرۇش قىلمايمىز ۋە بىز يېرىم مىراسقا ئېرىشىمىز، دېدى. ئاندىن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئى مۆمىنلەر! اللە سىلەردىكى بىر - بىرىڭلاردىن ئارتۇق قىلغان نەرسىلەرنى (ھەسەت قىلىش يۈزىسىدىن) ئارزۇ قىلماڭلار﴾.

﴿ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ﴾ يەنى ياخشى بولسا مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ، يامان بولسا جازالىنىدۇ. بۇ ئايەت مىراس توغرىسىدا چۈشكەن دېگەن كۆزقاراشمۇ بار. يەنى ھەر بىر كىشى (مەيلى ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن) ئۆزىگە مۇناسىپ ھالدا مىراس ئالىدۇ، بۇنى ۋالىبى دېگەن كىشى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلدى.

ئاندىن اللە تائالا ئىنسانلارنى ئۇلار قىلىشقا مۇناسىپ كېلىدىغان نەرسىگە باشلاپ مۇنداق دېدى: ﴿اللە دىن ئۇنىڭ پەزىلىنى تىلەڭلار (اللە بېرىدۇ)﴾ يەنى اللە تائالا سىلەرنىڭ بىرىڭلارغا بەرگەن ئارتۇقچىلىقنى يەنە بىرىڭلار ئارزۇ قىلماڭلار. چۈنكى، بۇ پۈتۈلۈپ كەتكەن بىر ئىش. ئارزۇ قىلىش ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ. لېكىن سىلەر مەندىن رەھىمتىمنى تىلەڭلار، مەن سىلەرگە بېرىمەن. ھەقىقەتەن مەن بەك سېخىدۇرمەن ۋە (بەندىلەرنىڭ تىلىگەن نەرسىنى) بەكمۇ بەرگۈچىمەن.

﴿اللە ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى اللە تائالا كىمنىڭ مال - دۇنياغا ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭغا مال - دۇنيا بېرىدۇ ۋە كىمنىڭ پېقىرلىققا ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، شۇڭا ئۇنى پېقىر قىلىدۇ. جەننەتكە ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. شۇڭا جەننەتكە كىرگۈزىدىغان ئەمەللىرىنى قىلىشقا باشلاپ قويدۇ. كىمنىڭ (ئاخىرەتتە) راسۋا بولۇشقا لايىق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، شۇڭا ئۇنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشتىن ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى كەلتۈرۈشتىن مەھرۇم قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوْلَىٰ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ<sup>ع</sup> وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيحَتَهُمْ<sup>ع</sup> إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

ھەر بىر ئادەمنىڭ قالدۇرغان تەرەكسى ئۈچۈن ۋارىسلىرى تەيىنلىنىدۇ، ئۇلار ئاتا- ئانىلار ۋە يېقىنلاردۇر. سىلەر بىلەن (ئۆز ئارا ياردەم بېرىش ۋە مىراسخور بولۇشقا) ئەھدۇ پەيمان قىلىشقان

كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ (مىراسىنى) ھەسسىسىنى بېرىڭلار. **اللھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بايقاپ تۇرغۇچىدۇر** <sup>(33)</sup>.

﴿ھەر بىر ئادەمنىڭ قالدۇرغان تەرەككىسى ئۈچۈن ۋارىسلار تەيىنلىنىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ئەبۇسالھ، قەتادە، زەيد ئىبنى ئەسلىم، سۇدى، زەھھاك ۋە مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: يەنى مىراسخورلارنى (قىلدۇق).

يەنە بىر رىۋايەتتە: ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ: (يەنى) مىراس ئېلىش ئۈچۈن مەلۇم ئۆلچەم بېكىتىلمىگەن مىراسخورلارنى قىلدۇق <sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار ئاتا - ئانىلار ۋە يېقىنلاردۇر﴾.

﴿سىلەر بىلەن (ئۆز ئارا ياردەم بېرىش ۋە مىراسخور بولۇشقا) ئەھدۇ پەيمان قىلىشقان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ (مىراسىنى) ھەسسىسىنى بېرىڭلار﴾ يەنى بۇ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى ئەھۋالى ئىدى. كېيىنچە بۇ ئايەت ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كىشىلەرنى ئىلگىرى قىلىشقان ۋەدىلىرىگە ۋاپا قىلىشقا، ئەمما بۇ ئايەت چۈشكەندىن كېيىن يېڭىدىن ۋەدە قىلىشماستىن بۇيرۇلدى.

ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿ھەر بىر ئادەمنىڭ قالدۇرغان تەرەككىسى ئۈچۈن ۋارىسلار تەيىنلىنىدۇ﴾ يەنى مىراسخورلارنى تەيىنلىنىدۇ. ﴿سىلەر بىلەن (ئۆز ئارا ياردەم بېرىش ۋە مىراسخور بولۇشقا) ئەھدۇ پەيمان قىلىشقان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ (مىراسىنى) ھەسسىسىنى بېرىڭلار﴾ يەنى مۇھاجىرلار مەدىنىگە كەلگەندە ئۇلارنىڭ ئەنسارىلار بىلەن تۇغقاندا چىلىق مۇناسىۋىتى بولمىسىمۇ، پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا تۇرغۇزغان قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى بىلەنلا ئەنسارىلاردىن مىراس ئالاتتى. ئاندىن: ﴿ھەر بىر ئادەمنىڭ قالدۇرغان تەرەككىسى ئۈچۈن ۋارىسلار تەيىنلىنىدۇ﴾ دېگەن ئايەت چۈشكەندە (يۇقىرىدىكى: ئۇرۇق - تۇغقان بولمىسىمۇ مىراس بېرىشكە بۇيرۇپ كەلگەن ئايەت) ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما اللھ تائالانىڭ: ﴿سىلەر بىلەن (ئۆز ئارا ياردەم بېرىش ۋە مىراسخور بولۇشقا) ئەھدۇ پەيمان قىلىشقان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ (مىراسىنى) ھەسسىسىنى بېرىڭلار﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: سىلەر ئەھدۇ - پەيمان قىلىشقانلارغا (ئۇلارنىڭ) ياردەم قىلىش، بىر نەرسە بېرىش ۋە نەسەھەت قىلىشتىن ئىبارەت ھەسسىسىنى بېرىڭلار ئۇلارغا مىراس بېرىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ۋەسىيەت ئارقىلىق مال قالدۇرۇپ قويۇش قېلىپ قالىدۇ ﴿اللھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بايقاپ تۇرغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ  
فَالصِّلِحَةُ قَبِيحَةٌ حَفِظْتُ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ

(1) يەنى مىراسخورلار ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ؛ بىر تۈرلۈكى تۆتتىن بىرى ياكى ئالتىدىن بىرى دېگەنگە ئوخشاش مەلۇم ئۆلچەم بويىچە مىراس ئالىدىغان مىراسخورلاردۇر. يەنە بىر تۈرلۈكى ئالىدىغان مىراسنىڭ ئۆلچىمى بولمىغان، بەلكى يۇقىرىدىكى مىراسخورلاردىن مال ئېشىپ قالسا، ئېشىپ قالغان ئۇ مال ئاز ياكى جىق بولسۇن ئۇنىڭ ھەممىسىنى ئالىدىغان، مال ئېشىپ قالسا ھېچ نەرسە ئالمايدىغان مىراسخورلاردۇر.

وَأَهْجُرُوهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُمْ ۖ فَإِنِ اطَّعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلاً ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

عَلِيماً كَبِيراً ﴿٣٤﴾

ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر، بۇ اللە نىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن (يەنى ئەرلەرنى كۈچ - قۇۋۋەت، غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاياللاردىن) ئارتۇق قىلغانلىقىدىندۇر ۋە ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر (يەنى ئاياللارنىڭ نەپىقىسى ئەرلەرنىڭ زىمىنىسىگە يۈكلەنگەنلىكىدىندۇر). ياخشى ئاياللار ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردا اللە نىڭ پاناھىدا ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ساقلىغۇچىلاردۇر، سىلەر سەركەشلىك قىلىشىلىرىدىن قورقىدىغان ئاياللارغا نەسەت قىلىڭلار، (بۇ ئۈنۈم بەرمىسە) بىر تۆشەكتە بىللە ياتماڭلار، (بۇمۇ ئۈنۈم بەرمىسە) ئۇلارنى ئەدەپلەش مەقسىتىدە ئاستىراق ئۇرۇڭلار. ئەگەر سىلەرگە ئىتائەت قىلسا، ئۇلارنى بوزەك قىلىش خىيالىدا بولماڭلار. اللە ھەقىقەتەن سىلەردىن ئۈستۈندۇر، بۈيۈكتۇر (اللە ئاياللارغا زۇلۇم قىلغاننى جازالايىدۇ) ﴿34﴾.

﴿ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر﴾، ﴿بۇ اللە نىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن (يەنى ئەرلەرنى كۈچ - قۇۋۋەت، غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاياللاردىن) ئارتۇق قىلغانلىقىدىندۇر﴾ يەنى ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا قارىغاندا كۆپ ئارتۇقچىلىقلىرى باردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەرلىك ئەرلەرگە خاس قىلىندى، شۇنىڭدەك پادىشاھلىق (دۆلەت بېشى بولۇش ئەرلەرگە) مۇناسىپ بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسى ئۇنىڭ دەلىلىدۇر: ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىنى ئايال كىشىگە تۇتقۇزغان خەلق ھەرگىزمۇ نىجات تاپالمايدۇ شۇنىڭدەك قازى بولۇش ۋە ئۇنىڭدىن باشقا (چوڭ - چوڭ) ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئەرلەرگە خاستۇر.

﴿ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر﴾ (يەنى ئاياللارنىڭ نەپىقىسى ئەرلەرنىڭ زىمىنىسىگە يۈكلەنگەنلىكىدىندۇر) ئەرلەر ئاياللارغا قارىغاندا ئارتۇق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرى بولۇشقا مۇناسىپ بولدى. اللە تائالا ئەرلەرنىڭ ئاياللاردىن ئارتۇقلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەرلەر ئاياللاردىن بىر دەرىجە ئارتۇقلىققا ئىگە﴾<sup>(1)</sup>.

### ياخشى ئاياللارنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا

﴿ياخشى ئاياللار ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە باشقىلار، بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: يەنى ئۆزلىرىنىڭ ئەرلىرىگە بويسۇنغۇچى ئاياللار ياخشى ئاياللاردۇر.

﴿ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردا اللە نىڭ پاناھىدا ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ساقلىغۇچىلاردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئېرى يوق ۋاقتىدا ئۆزىنى ۋە ئېرىنىڭ مال - مۈلكىنى ساقلايدىغان ئاياللاردۇر، ھەقىقىي ساقلانغۇچى كىشى، اللە تائالا ساقلىغان كىشىدۇر. ئىبنى جەرىر، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاياللارنىڭ ئەڭ ياخشىسى قارىساڭ سېنى خۇشال قىلىدىغان، (ئىشقا) بۇيرۇساڭ ساڭا بويسۇنىدىغان ۋە ئۇنىڭ قېشىدا بولمىساڭ، (سەن ئۈچۈن) ئۆزىنى ۋە مال - مۈلكۈڭنى ساقلايدىغان

(1) سۇرە بەقەرە 228 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



ئايالدىر». ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىلىرىدۇر» دېگەن ئايەتنى ئاخىرىغىچە ئوقۇدى.

ئىمام ئەھمەد، ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋفى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئايال كىشى بەش ۋاخ نامازنى ئوقۇسا، بىر ئاي روزىنى تۇتسا، ئۆزىنى (ياخشى) ساقلىسا ۋە ئېرىگە بويسۇنسا، ئۇنىڭغا: جەننەتنىڭ خالىغان ئىشىكىلىرىدىن كىرگىن، دېيىلدۇ».

### ئاياللارنىڭ سەركەشلىك قىلىشى ۋە ئۇنىڭ چارىسى توغرىسىدا

«سەلەر سەركەشلىك قىلىشلىرىدىن قورقىدىغان ئاياللارغا نەسھەت قىلىڭلار» ئەرلەر ئايالغا قىلغان ياخشىلىقى ئۈچۈن ئايالنىڭ قاچانكى ئۆزىگە سەركەشلىك قىلغانلىقى ئاشكارا بولسا، ئۇ كىشى ئايالغا نەسھەت قىلىشۇن ۋە ئەرگە ئاسىيلىق قىلسا، ئۇنى بولىدىغان ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن قورقۇتسۇن. چۈنكى، ئاللا تائالا ئەرلەرنى ئاياللاردىن ئارتۇق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە بويسۇنۇشىنى ئاياللارنىڭ ئۈستىدىكى بىر مەجبۇرىيەت قىلدى ۋە ئاسىيلىق قىلىشىنى ئۇلارغا ھارام قىلدى.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر مەن بىر كىشىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇيدىغان بولسام، ئەرنىڭ ئايالنىڭ ئۈستىدە بولغان ھەققىنىڭ چوڭلۇقىدىن، چوقۇم ئايالنى ئېرىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان بولاتتىم».

ئىمام بۇخارى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ئايالنى تۆشەككە چاقىرسا، ئۇ ئايال ئېرىنىڭ (گېپىگە) ئۇنۇمىسا، پەرىشتىلەر ئۇ ئايالغا تاڭ ئاتقۇچە لەنەت ئوقۇيدۇ».

ئىمام مۇسلىمنىڭ قىلغان رىۋايىتىدە مۇنداق دەپ بايان قىلىندۇ: «كېچىدە ئايال كىشى ئېرىنىڭ ئورنىنى تاشلىۋەتسە، پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا تاڭ ئاتقۇچە لەنەت ئوقۇيدۇ».

«سەلەر سەركەشلىك قىلىشلىرىدىن قورقىدىغان ئاياللارغا نەسھەت قىلىڭلار»، «بۇ ئۇنۇم بەرمىسە» بىر تۆشەكتە بىللە ياتماڭلار» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: تۆشەكتە بىللە ياتماسلىق دېگەن ئۇنىڭ بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈۋەتسە، يانچە يېتىۋېلىش ۋە ئۇ ئايالغا دۈمبىسىنى قىلىۋېلىش دېگەنلىك بولىدۇ. باشقىلارمۇ شۇنداق دەپ بايان قىلدى.

سۇددى، زەھھاك ۋە ئىكرىمە قاتارلىق بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ رىۋايىتىدە ۋە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە: سۆز قىلماي تۇرۇۋېلىش يۇقىرىدىكى ئىشلارنىڭ ئىچىدە قاتارىدىن، دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويدى.

ھەدىستە مۇئاۋىيە، ئىبنى ھەيدەتلىقۇشەيرىيەنىڭ (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا) مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىدۇ: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! ئايالنىڭ بىزدىكى ھەققى نېمە؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ئۇنىڭ ھەققى) سەن تائام يېسەڭ ئۇنىڭغىمۇ تائام بېرىشنىڭ، كىيىم كىيسەڭ ئۇنىڭغىمۇ كىيىدۈرۈشۈڭ، يۈزىگە ئۇرما سىلىقنىڭ، سەت گەپ بىلەن تىللىماسلىقنىڭ ۋە ئۇنى ئۆيىدىن چىقىرىۋەتسە سىلىكىڭدۇر»<sup>(1)</sup>.

(1) يەنى ئايال كىشى گەپ ئاڭلىمىسا يۇقىرىدا سۆزلەنگەندەك ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلماي ئۇنى ئۆيىدىن چىقىرىۋەتمەي ئۆز ئۆيىگە ئايرىم تورۇشتۇر.

﴿بۇمۇ ئۈنۈم بەرمىسە﴾ ئۇلارنى ئەدەپلەش مەقسىتىدە ئاستىراق ئۇرۇڭلار﴾ يەنى ئۇ يۇقىرىدىكى ئىشلارنىڭ بىرسى بىلەن (سەركەشلىك قىلىشتىن) يانمىسا، سېنىڭ ئۇنى (ئەدەبلەش يۈزىسىدىن) بەك قاتتىق ئۇرماي بوشراق ئۇرۇش ھەققىڭ بار.

بۇ ھەقتە ئىمام مۇسلىم، جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىدالىشىش ھەججىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەر ئاياللار ھەققىدە اللە تائالادىن قورقۇڭلار! شەكسىز ئۇلار سىلەرنىڭ يېنىڭلاردىكى ئەسىرلەردۇر. سىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىڭلار، ئۇلارنىڭ سىلەرنىڭ تۆشەكلىرىڭلارغا (يەنى ئۆيۈڭلارغا) سىلەر يامان كۆرىدىغان بىرەر كىشىنى يولاتماسلىقىدۇر، ئەگەر ئۇلار شۇنداق قىلىپ سالسا ئۇلارنى بەك قاتتىق ئۇرماي بوشراق ئۇرۇڭلار، ئۇلارنىڭ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىكى ھەققى بولسا، لايىقىدا يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەك بېرىشىڭلاردۇر.»

ئېرىگە بويسۇنغان ئايالنى بوزەل قىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرىسىدا

﴿ئەگەر سىلەرگە ئىتائەت قىلسا، ئۇلارنى بوزەك قىلىش خىيالىدا بولماڭلار﴾ يەنى ئايال ئېرىگە اللە تائالا بۇيرۇغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە بويسۇنسا، ئەرنىڭ ئۇ ئايالنى بوزەك قىلىشىغا، ئۇرۇشىغا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە بولماي تاشلىۋېتىشىگە ھەققى يوق.

﴿اللە ھەقىقەتەن سىلەردىن ئۈستۈندۇر، بۈيۈكتۇر﴾ (اللە ئاياللارغا زۇلۇم قىلغاننى جازالايىدۇ) بۇ ئاياللارنى سەۋەبسىز بوزەك قىلغان ئەرلەر ئۈچۈن ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. (چۈنكى،) ھەممىدىن قۇدرەتلىك ۋە بۈيۈك بولغان اللە تائالا ئۇلارنىڭ ئىككىسىدۇر. ئاياللارغا زۇلۇم قىلغان ۋە ئۇلارنى بوزەك قىلغان كىشىلەردىن ئىنتىقام ئالغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا

يُوفِّقَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٥﴾

ئەگەر ئەر - خوتۇن ئىككىپلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار، اللە ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۈرۈشنى خالىسا، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ. اللە ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر ﴿35﴾.

ئەر - خوتۇننىڭ ئارىلىقىدا ئىناقسىزلىق بولۇپ قېلىشىدىن قورققاندا ئىككى ھۆكۈم

قىلغۇچىنىڭ ھۆكۈم قىلىشىنى تەلەپ قىلىش توغرىسىدا

اللە تائالا يۇقىرىدا بويۇنتاۋلىق قىلىش ۋە يۈز ئۇرۇشنىڭ ئايال تەرىپىدىن سادىر بولۇش ئەھۋالىنى بايان قىلدى. بۇ يەردە بۇ ئىشلارنىڭ ئەر - ئايال ئىككىسىدىن بولغان ئەھۋالنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئەر - خوتۇن ئىككىپلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار﴾. فىقھىي شۇناس ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: ئەر - خوتۇننىڭ ئارىلىقىدا ئىناقسىزلىق پەيدا بولسا، ھاكىم ئۇ ئىككىسىنىڭ قىشىدا (ئۇ ئىككىسىنىڭ) ئىشىغا مەسئۇل بولالايدىغان ۋە (ئۇ ئىككىسىنىڭ) قايىسى

ئەسكىلىك قىلسا، ئۇنى شۇ ئەسكىلىكىدىن توسالايدىغان. ئىشەنچلىك ئىككى ئادەمنى تۇرغۇزىدۇ. ئەگەر ئۇ ئىككىسىنىڭ زىددىيىتى چوڭىيىپ كەتسە، ھاكىم ھەر ئىككى تەرەپتىن بىرەر ئىشەنچلىك كىشىنى تەيىنلەپ، ئەر خوتۇن ئىككىسىنىڭ بىللە ئۆتۈشى ياكى ئايرىلىپ كېتىشى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا قارىتا بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. **اللھ تائالا (ئۇ ئىككىسىنىڭ) يارىشىپ قېلىشىنى خالايدۇ. اللھ شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللھ ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۈرۈشنى خالىسا، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ﴾.**

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەر - خوتۇن ئىككىسىدىن قايسىنىڭ ئەسكىلىك قىلغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن اللھ تائالا ئۇلارنى (ئەر ۋە ئايالنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنى) ئەۋ ۋە ئايال تەرەپتىن ئىككى ياخشى كىشىنى ئەۋەتتىكى بۇيرۇدى. ئەگەر ئەر ئەسكىلىك قىلغان بولسا، ئەۋەتىلگەن كىشىلەر ئەرنى ئايالنىڭ قېشىغا بېرىشىدىن چەكلەپ، ئۇنىڭغا (ئايالنىڭ) نەپىقىسىنى بېرىشىنى بېكىتىدۇ (يەنى ئۇ ئايالنىڭ قېشىغا بارالمايدىغان، ئەمما ئۇنىڭ نەپىقىسىنى بېرىۋېرىدىغان بولىدۇ). ئەگەر ئايال ئەسكىلىك قىلغان بولسا، ئەۋەتىلگەن كىشىلەر ئايالنى ئېرىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بۇيرۇپ ئۇنىڭغا ئېرىنىڭ نەپىقىسىنى بېرىشىنى چەكلەيدۇ (يەنى ئۇ ئېرىنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان، ئەسكىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ نەپىقىسىنى بېرىلمەيدىغان بولىدۇ). ئەگەر ئەۋەتىلگەن ئۇ ئىككى كىشىنىڭ نەزىرىدە، ئەر - ئايال ئىككىسىنى ئايرىۋېتىشكە ياكى ياراشتۇرۇپ قويۇشقا بىر يەرگە كەلگەن بولسا (ئايرىۋەتكەن ياكى ياراشتۇرغان بولسا)، ئۇ ئىككى كىشىنىڭ قىلغان ئىشى ئورۇنلىنىدۇ، ئەگەر ئۇ ئىككى كىشى بۇ ئەر - ئايالنى ياراشتۇرۇشقا بىر يەرگە كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا بۇ ئەر - ئايالدىن بىرسى قوشۇلۇپ يەنە بىرى قوشۇلمىغان بولسا، ئاندىن بۇ ئەر - ئايالنىڭ بىرسى ئۆلگەن بولسا، يارىشىشقا قوشۇلغىنى قوشۇلمىغاندىن مىراس ئالالايدۇ، قوشۇلمىغىنى قوشۇلغاندىن مىراس ئالالمايدۇ.

شەيخ ئەبۇئومەر ئىبنى ئابدۇلەبەر مۇنداق دەيدۇ: ئالىملار ئىككى تەرەپتىن بارغان ئىككى كىشىنىڭ سۆزى قارمۇ قارشى بولۇپ قالسا (بىرىنىڭ سۆزىنى تاشلاپ قويۇپ) يەنە بىرىنىڭ سۆزىنى ئېلىشقا بولمايدۇ ۋە ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئۇ ئىككى كىشىنى ئۆزلىرى ۋەكىل قىلمىغان بولسىمۇ، ياراشتۇرۇشتا ئۇ ئىككى كىشىنىڭ سۆزىنىڭ ئورۇنلىنىدىغانلىقىغا بىرلىككە كەلدى. ئالىملار ئۇ ئىككى كىشىنىڭ سۆزى ئەر - خوتۇن ئايرىۋېتىشتىمۇ ئورۇنلانمايدىغانلىقى ھەققىدە ئىختىلاپلىشىپ قالدى. كۆپ ساندىكى ئالىملار ئۇ ئىككى كىشىنىڭ سۆزى (ئەر - خوتۇن ئايرىۋېتىشتىمۇ ئىككىسى ئۇ ئىككى كىشىنى ۋەكىل قىلمىسىمۇ) كۈچكە ئىگە بولىدۇ، دېگەن كۆز قاراشنى ئوتتۇرىغا قويدى.

\* \* \* \* \*

﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۗ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾

اللھ غا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا، خىش - ئەقربالارىڭلارغا، يېتىملىرىگە، مىسكىنلىرىگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، ياندىكى ھەمراھقا (يەنى

سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا) مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل - چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، **اللە مۇتەكەببىر ماختانچاقنى ياقىتۇرمايدۇ**<sup>(36)</sup>.

اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان ۋە باشقا كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە بەندىلىرىنى شېرىكى يوق بىر اللە تائالاغىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇدى. ئۇ ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى، نېمەت بەرگۈچى ۋە ھەر قانداق ۋاقىتتا مەخلۇقاتلىرىغا ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر، (ئۇنداق بولغان ئىكەن) اللە تائالا ئۇلارنىڭ (اللە تائالانى) بىر دەپ بېلىشىگە ۋە ئۇنىڭغا مەخلۇقاتلارنىڭ ئىچىدىن بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىكىگە لايىقتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز ئىبنى جەبەلگە مۇنداق دېدى: «سەن اللە تائالانىڭ بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىنى بىلمەسەن؟». مۇئاز: اللە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلىدۇ، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ئۇ ھەق بولسا) بەندىلىرىنىڭ اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا ھېچقانداق نەرسىنى شېرىك قىلماسلىقىدۇر» دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بەندىلەر يۇقىرىدىكى ئىشلارنى قىلسا، ئۇلارنىڭ اللە نىڭ ئۈستىدىكى ھەققىنى بىلمەسەن؟ (ئۇلارنىڭ اللە نىڭ ئۈستىدىكى ھەققى) اللە نىڭ ئۇلارنى ئازابلىماسلىقىدۇر» دېدى.

اللە تائالا ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدى. چۈنكى، اللە تائالا ئۇ ئىككىسىنى بالىنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە سەۋەبچى قىلدى. كۆپىنچە ۋاقىتتا اللە تائالا ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇش بىلەن ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشنى بىر يەردە كەلتۈرىدۇ. مەسىلەن اللە تائالانىڭ: ﴿ئى ئىنسان! ماڭا ۋە ئاتا - ئاناڭغا شۈكۈر قىلغىن﴾<sup>(1)</sup> يەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتلىرىگە ئوخشاش. ئاندىن ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشنىڭ كەينىدىنلا ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئىمام ترمىزى رىۋايەت قىلغان (بۇ ھەقتىكى) ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «باشقىلارغا قىلغان سەدىقە، پەقەت سەدىقە قىلغانلىققا بولىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانغا قىلغان سەدىقە، سەدىقە ۋە سىلە - رەھىم قىلغانلىق بولىدۇ».

﴿يېتىملەرگە﴾ يېتىملەرنىڭ ئۇلارغا كۆيىنىدىغان ۋە چىقىملىرىنى قىلىپ بېرىدىغان ئادىمى بولمىغاچقا، اللە تائالا ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشقا ۋە مېھرىبانلىق قىلىشقا بۇيرۇدى. ﴿مىسكىنلەرگە﴾ يەنى مىسكىنلەر ئۆزلىرىگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى تاپالمىغان كىشىلەردۇر. شۇڭا اللە تائالا ئۇلارغا ياردەم قىلىشقا بۇيرۇدى.

### قۇلۇم - قوشنىلارنىڭ ھەققى توغرىسىدا

﴿يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، ياندىكى ھەمراھقا (يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿يېقىن قوشنىغا﴾ يەنى ئۇ، سەن بىلەن ئۇنىڭ ئارىلىقىدا تۇغقاندارچىلىقى بار كىشىدۇر. ﴿يىراق قوشنىغا﴾ يەنى ئۇ، سەن بىلەن ئۇنىڭ ئارىلىقىدا تۇغقاندارچىلىقى يوق كىشىدۇر.

(1) سۇرە لوقمان 14 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۇرە ئىسرا 23 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىكرىمە، مۇجاھىد، مەيمۇن ئىبنى مېھران، زەھھاك، زەيد ئىبنى ئەسلىمە، مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن ۋە قەتادە قاتارلىقلاردىنمۇ (ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ) يۇقىرىدا دېگەن سۆزىگە ئوخشاش رىۋايەت بايان قىلىندى.

مۇجاھىد يەنە ئىبنى ئابباسنىڭ: «يىراق قوشنىغا» دېگەن ئايىتىدىن: سەپەردىكى ھەمراھ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇغان نۇرغۇنلىغان ھەدىسلەر بار، بىز بۇ ھەدىسلەرنىڭ بەزىسىنى تۆۋەندە بايان قىلىمىز.

(بىرىنچى ھەدىس) ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جىبرىئىل داۋاملىق ماڭا قوشنا توغرىسىدا ۋەسىيەت قىلىدۇ، ھەتتا مەن قوشنامنى ماڭا مىراسخور قىلىپ قويامدىكىن دەپ گۇمان قىلىپ قالدىم».

(ئىككىنچى ھەدىس) ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمىرى ئىبنى ئاستىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىبنى ئابباس دەرگاھىدىكى ئەڭ ياخشى ھەمراھلار، ئۆزىنىڭ ھەمراھىغا ياخشىلىق يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان كىشىدۇر. ئىبنى ئابباس دەرگاھىدىكى ئەڭ ياخشى قوشنا ئۆزىنىڭ قوشنىسىغا ياخشىلىق يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان كىشىدۇر».

(ئۈچىنچى ھەدىس) ئىمام ئەھمەد، مىقداد ئىبنى ئەسۋەدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا: «سىلەر پاكىزلىققا قانداق قارايسىلەر؟» دېدى. ساھابىلار: «ئۇ، ئۇ، ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى چەكلىگەن ھارام ئىشتۇر، ئۇ قىيامەت كۈنىگىچە ھارامدۇر» دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر كىشىنىڭ قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن پاكىزلىققا قانداق قارايسىلەر؟» دېدى. ساھابىلار: «ئۇ، ئۇ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى چەكلىگەن ھارام ئىشتۇر» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر كىشىنىڭ قوشنىسىنىڭ (ئۆيىدىن) بىر نەرسە ئوغرىلىغانلىقىنىڭ گۇناھى باشقا ئون ئۆيىدىن ئوغرىلىغانلىقنىڭ گۇناھىدىن ئېغىر دۇر» دېدى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن: ئىبنى ئابباسنىڭ پەيغەمبىرى! قايسى گۇناھ ئەڭ چوڭ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «(چوڭ گۇناھ بولسا) سېنى ياراتقان ئىلاھقا ئىبادەت كەلتۈرۈشۈڭ». ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟ دېدىم. ئۇ: «بالاغنى ئۇنىڭ سەن بىلەن بىللە تائام يېيىشىدىن قورقۇپ (يەنى پېقىرلىقتىن قورقۇپ) ئۆلتۈرۈۋېتىشىڭ» دېدى. ئاندىن ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟ دېدىم. ئۇ: «قوشناڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلغانلىقىڭ» دېدى.

(تۆتىنچى ھەدىس) ئىمام ئەھمەد، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مېنىڭ ئىككى قوشنام بار، مەن ئۇ ئىككىسىنىڭ قايسىسىغا (بىر نەرسە) سۈنمەن؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ ئىككى قوشنىدىن ساڭا ئىشىكى ئەڭ يېقىن بولغىنىغا» دەپ جاۋاب بەردى.

### قۇللارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

«قول ئاستىڭلاردىكى قۇل - چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار» بۇ، قۇللارغا ياخشىلىق قىلىشقا قىلىنغان ۋەسىيەتتۇر. چۈنكى، قۇل دېگەن ئىقتىدارنىڭ ئاجىزلىقىدىن كىشىلەرنىڭ قوللىرىغا چۈشۈپ قالغان ئەسىردۇر.

شۇنچا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىدىكى كېسەل ۋاقتىدا ئۈممەتلىرىگە مۇنداق دەپ ۋەسىيەت قىلغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «سەلەر نامازغا ئەھمىيەت بېرىڭلار، نامازغا ئەھمىيەت بېرىڭلار ۋە قول ئاستىڭلاردىكى قۇللارغا كۆڭۈل بۆلۈڭلار». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى تەكرارلاۋېرىپ (ھەتتا) تىلى كالۋالىشىپ قالدى.

ئىمام ئەھمەد، مىقداد ئىبنى مەئدىكەرۇبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەن ئۆزەڭ يېگەن تائام سەن ئۈچۈن سەدىقە، بالايغا بەرگەن تائاممۇ سەدىقە، ئايالىڭغا بەرگەن تائاممۇ سەدىقە ۋە سېنىڭ خىزمەتچىڭگە بەرگەن تائاممۇ سەدىقە». ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنىڭ قول ئاستىدىكى ئادىمىگە: سەن قۇللارغا تاماقلارنى بەردىڭمۇ؟ دېگەندە، ئۇ: ياق، دەيدۇ. ئابدۇللاھ: سەن بېرىپ ئۇلارغا تاماق بەرگىن. شەكسىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر ئىنساننىڭ قۇللىرىغا تاماق بېرىشنى توختىتىپ قويغانلىق گۇناھى ئۇنىڭغا يېتەرلىكتۇر» دېگەن ئىدى.

ئىمام مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قۇلغا تاماق ۋە كىيىم - كېچەك بېرىش ۋە كۈچى ئۇنى يېتىدىغان ئىشقا بۇيرۇش لازىمدۇر».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىرىڭلارنىڭ خىزمەتچىسى سەلەرگە تاماق ئېلىپ كەلسە، ئۇ خىزمەتچىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئولتۇرغۇزۇپ تاماق بەرمىسىمۇ، ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭغا بىر ياكى ئىككى كاپام بەرسۇن، چۈنكى، ئۇ تاماقنىڭ پۇرىقىنى پۇرىغان ۋە ئۇنى تەييارلىغاندۇر».

الله تائالانىڭ تەكەببۇرلۇق قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿شۈبھىسىزكى، الله مۇتەكەببىر، ماختانچاقنى ياققۇرمايدۇ﴾ يەنى تەكەببۇرلۇق قىلغۇچى كىشىلەرگە ماختانغۇچىلار ۋە ئۆزلىرىنى باشقىلاردىن ياخشى دەپ قارايدىغان ئادەمدۇر. ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە كىبىرلىك بولىدۇ. بۇلار الله تائالانىڭ دەرگاھىدا خارلانغۇچى ۋە كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئوچ كۆرۈلگۈچى كىشىلەردۇر. ئۇلار الله تائالاغا شۈكرى قىلماي، (الله تائالانىڭ) ئۇنىڭغا بەرگەن نېمەتلىرىنى سانمايدۇ. يەنى ئۇ الله تائالانىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن نېمەتلىرىگە تولۇق شۈكرى قىلماستىن، ئۇنىڭ بىلەن كىشىلەرگە ماختىنىدۇ.

ئىبنى جەرىر، ئابدۇللاھ ئىبنى ۋاقىد ئەبۇرىجا ھەرەۋىنىڭ: قۇللارنىڭ خوجايىنىنىڭ ئەسكىسى تەكەببۇر ۋە ماختانچاق كېلىدۇ دەپ، الله تائالانىڭ: ﴿قول ئاستىڭلاردىكى قۇل - چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، الله مۇتەكەببىر ماختانچاقنى ياققۇرمايدۇ﴾ ۋە (ئاتا - ئانىسىغا) ئاسىيلىق قىلغۇچى ۋە چوڭلۇق قىلغۇچى كىشىلەر بەختسىز كېلىدۇ، دەپ الله تائالانىڭ: ﴿مېنى ئانامغا كۆيۈمچان قىلدى، مېنى مۇتەكەببىر، شەقى قىلىمىدى﴾ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغانلىقىنى رىۋايەت قىلدى.

بەلھۇجەيىملىق بىر كىشىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى الله نىڭ پەيغەمبىرى! ماڭا نەسەھەت قىلغىن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىشتاننى ھوشۇققىدىن ئاشۇرۇپ ئۇزۇن كىيىشتىن ساقلانغىن، ھەقىقەتەن ئىشتاننى ئۇزۇن كىيىش تەكەببۇرلۇق قىلىشتۇر، الله تائالا تەكەببۇرلۇق قىلغۇچىنى ياخشى كۆرمەيدۇ» دېدى.

\* \* \* \* \*

الَّذِينَ يَبِخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ  
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ  
بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا  
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

ئۇلار (يەنى مۇتەكەببىرلەر، ماختانچاقلار) بېخىللىق قىلىدۇ، كىشىلەرنى بېخىللىققا بۇيرۇيدۇ، اللہ ئۇلارغا ئۆز پەزىلىدىن بەرگەن نەرسىلەرنى (يەنى پۇل - مالنى، ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتىنى) يوشۇرىدۇ، (اللە نىڭ نېمىتىنى) ئىنكار قىلغۇچىلارغا خورلىغۇچى ئازابىنى تەييارلىدى (37).  
ئۇلار ماللىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ، ئۇلار اللہ غا ئىشەنمەيدۇ، ئاخىرەت كۈنىگىمۇ ئىشەنمەيدۇ. كىمكى ئۆزىگە شەيتاننى ھەمراھ قىلىدىكەن (مۇ شەيتاننىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلىدۇ)، شەيتان نېمىدىگەن يامان ھەمراھ (38). ئەگەر ئۇلار اللہ غا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنسە ۋە اللہ ئۆزلىرىگە بەرگەن مالدىن سەرپ قىلسا، ئۇلارغا نېمە زىيىنى بولاتتى؟ اللہ ئۇلارنى ئوبدان بىلىدۇ (قىلمىشىغا قاراپ جازالايىدۇ) (39).

### بېخىلنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

﴿ئۇلار (يەنى مۇتەكەببىرلەر، ماختانچاقلار) بېخىللىق قىلىدۇ، كىشىلەرنى بېخىللىققا بۇيرۇيدۇ﴾ اللہ تائالا بۇ ئايەتلەردە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇلغان كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلمىغان ۋە مال - مۈلكىدىكى اللہ تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلمىغان ۋە باشقا كىشىلەرنىمۇ بېخىللىق قىلىشقا بۇيرۇغان بېخىللارنى ئەيىبلىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «بېخىللىق كېسىلى ھەممە كېسەلدىن ياماندۇر، سىلەر بېخىللىقتىن ساقلىنىڭلار. بېخىللىق سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەرنى ھالاك قىلىۋەتتى. بېخىللىق ئۇلارنى ئاتا - ئانا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىشنى ئۈزۈۋېتىشكە بۇيرۇدى، ئۇلار ئۇنى ئۈزۈۋەتتى. بېخىللىق ئۇلارنى بۇزۇقچىلىق قىلىشقا بۇيرۇدى، ئۇلار بۇزۇقچىلىق قىلدى».

﴿اللہ ئۇلارغا ئۆز پەزىلىدىن بەرگەن نەرسىلەرنى (يەنى پۇل - مالنى، ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتىنى) يوشۇرىدۇ﴾ بېخىل اللہ تائالانىڭ بەرگەن نېمەتلىرىدىن تانغۇچىدۇر. ئۇ، اللہ تائالانىڭ نېمەتلىرىنى ئۆزىنىڭ يېمەك - ئىچمەككە، كىيىم - كېچەكلىرىدە، كىشىلەرگە ياكى بالا - چاقلىرىغا بىر نەرسە بېرىش ئىشلىرىدا ئەسلىمەيدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسان ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىنىڭ (نېمەتلىرىنى) شەكسىز ئىنكار قىلغۇچىدۇر. ئىنسان ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا (يەنى اللە نىڭ نېمىتىنى ئىنكار قىلغانلىقىغا) ئەلۋەتتە ئۆزى گۇۋاھتۇر. ئىنسان پۇل - مالغا ئىنتايىن ھېرىستۇر﴾ (1).

(1) سۇرە ئادىيات 6 — 8 - ئايەت.

﴿اللَّهُ لَوْلَا أُولَٰئِكَ لَفُتِنَ النَّاسَ لَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ كَثِيرٍ﴾  
 ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتىنى يوشۇرىدۇ ﴿شۇخا ئاللا تائالا ئۇلارغا ئۆزىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن تەھدىت سالدى: ﴿اللَّهُ نَبِيَّتُنِي﴾ ئىنكار قىلغۇچىلارغا خورلىغۇچى ئازابىنى تەييارلىدۇق﴾.  
 ئىمام تەبەرى رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «اللَّهُ تائالا بىر بەندىگە نېمەت ئاتا قىلسا، نېمەتنىڭ بەندىسىدە نامايەندە بولۇشنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرىدۇ».

بەزى سەلەپ ئالىملىرى بۇ ئايەتتىن يەھۇدىيلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ (كىتابىدىكى) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىنى ئاشكارا قىلىشتىن بېخىللىق قىلغانلىقى ۋە ئۇنى يوشۇرغانلىقى مەقسەت قىلىندۇ، دېدى. بۇ ئايەتنىڭ شۇ مەنىنى ئىپادىلىشىنىڭ مۇمكىنلىكىدىمۇ شەك يوق. بېخىللىق قىلىشنىڭ ئىچىگە بىلگەن نەرسىنى ئاشكارىلىماسلىق كىرىمۇ، لېكىن ئايەتنىڭ باش - ئايىقى بۇ بېخىللىقنىڭ مال - مۈلۈكىنى (ياخشى يوللارغا ئىشلىتىشتىن) بېخىللىق قىلىشنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. چۈنكى، ئايەتنىڭ مەزمۇنى ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان ۋە ئاجىزلارغا ياخشىلىق قىلىش توغرىسىدىدۇر.

ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن: ﴿ئۇلار ماللىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ﴾ دېگەن ئايەتمۇ مال - مۈلۈكىنى كىشىلەرگە رىيا قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغانلار توغرىسىدىدۇر، يەنى ئاللا تائالا يۇقىرىدىكى ئايەتتە مال - مۈلۈكلىرىنى سەدىقە قىلمىغان بېخىللارنى بايان قىلدى. ئاندىن تۆۋەندىكى ئايەتتە ئۆزلىرىنىڭ بەرگەن بىر نەرسىسى بىلەن يۈز - ئابروۋىنى مەقسەت قىلغان كىشىلەرنى "سېخى كىشىكەن" دەپ ماختانماقچى بولغان ۋە ئاللا تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزدەمەي رىيا ئۈچۈن بىر نەرسە بەرگەن كىشىلەرنى بايان قىلدى.

دوزاختا بىرىنچى بولۇپ كىرىدىغان ئۈچ كىشى يەنى ئالىم، جىھاد قىلغۇچى ۋە مال - مۈلۈكلىرىنى رىياكارلىق بىلەن سەدىقە قىلغان كىشىلەر توغرىسىدا مۇنداق ھەدىس رىۋايەت قىلىندۇ: مال - مۈلۈكلىرىنى (رىيا ئۈچۈن) سەدىقە قىلغان كىشى مۇنداق دەيدۇ: ئى اللہ! سەن سەدىقە قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان يەرلەرنىڭ بىرىنىمۇ قويماي سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن سەدىقە قىلدىم. ئاندىن ئاللا تائالا (ئۇنىڭغا): «يالىغان ئىپتىتىڭ (سەن قىلغان سەدىقەڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ سېنى) پەقەت "سېخى كىشىكەن" دېيىشىنى مەقسەت قىلدىڭ ھەقىقەتەن سەن بۇ ماختاشقا ئېرىشىپ بولدۇڭ، سەن مۇكاپاتىڭنى دۇنيادا ئېلىپ بولدۇڭ، بۇ سەن قىلغان سەدىقەڭ ئارقىلىق ئېرىشمەكچى بولغان نەرسەڭدۇر» دەيدۇ.

شۇخا ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار اللہ غا ئىشەنمەيدۇ، ئاخىرەت كۈنىگىمۇ ئىشەنمەيدۇ﴾ يەنى ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ شۇ يامان ئىشىغا ۋە توغرا يولدىن چىقىپ كېتىشىگە شەيتان ئېلىپ باردى. چۈنكى، شەيتان ئۇلارنى شۇ يامان ئىشلارنى قىلىشقا قىزىقتۇردى ۋە ئۇلارغا يېقىنلاشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا يامان ئىشلارنى ياخشى ئىش قىلىپ كۆرسەتتى. ﴿كىمكى ئۆزىگە شەيتاننى ھەمراھ قىلىدىكەن (ئۇ شەيتاننىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلىدۇ) شەيتان نېمىدىكەن يامان ھەمراھ﴾.

﴿ئەگەر ئۇلار اللہ غا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنسە ۋە اللہ ئۆزلىرىگە بەرگەن مالدىن سەرپ قىلسا، ئۇلارغا نېمە زىيىنى بولاتتى؟﴾ يەنى ئەگەر ئۇلار ئاللا تائالاغا ئىشەنسە، رىيادىن ئىخلاققا، ئاللا تائالاغا ئىشىنىشكە ۋە ياخشى ئىش قىلغانلار ئۈچۈن ئاخىرەتتىكى ئاللا تائالانىڭ ۋەدىسىنى ئۈمىد قىلىشقا يۆتكەلسە ۋە ئاللا تائالا رىزىق قىلىپ بەرگەن مال - مۈلۈكلىرىنى ئاللا تائالا ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان ئورۇنلارغا ئىشلەتسە، ئۇلارغا قايسى زىيان يېتەتتى؟

﴿اللہ ئۇلارنى ئوبدان بىلىدۇ (قىلمىشقا قاراپ جازالایدۇ)﴾ اللہ تائالا ئۇلارنىڭ ياخشى ۋە يامان نىيەتلىرىنى بىلگۈچىدۇر. كىمىنىڭ ئۇتۇققا ۋە كىمىنىڭ مەغلۇبىيەتكە لايىق ئىكەنلىكىنى بىلگۈچىدۇر.



ئۇتۇققا لايىق كىشىگە ئۇتۇق ئاتا قىلىدۇ، توغرا يولغا باشلايدۇ ۋە ئۆزى رازى بولىدىغان ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا نېسىپ قىلىدۇ. ئەمما مەغلۇبىيەتكە لايىق كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتىدۇ. بىز بۇنىڭدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەيمىز.

\* \* \* \* \*

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضْعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٤﴾  
 فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا  
 وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٦﴾

الله ھەقىقەتەن زەررىچە زۇلۇم قىلمايدۇ. ئەگەر كىشىنىڭ زەررىچە ياخشىلىقى بولسا، ئاللاھ ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ، ئۆز دەرىجىسىدىن بۈيۈك ئەجر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلىدۇ<sup>(40)</sup>. بىز ھەر بىر ئۈمىدەتتىن بىر گۇۋاھچىنى كەلتۈرگەن ۋە (ئى مۇھەممەد!) سېنى بۇلارغا (يەنى ئۈمىمنىڭ ئىچىدىكى ئىمانسىزلىقلارغا ۋە گۇناھكارلارغا) گۇۋاھچى قىلىپ كەلتۈرگەن چېغىمىزدا ئۇلارنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟<sup>(41)</sup> كاپىرلار ۋە پەيغەمبەرگە ئاسىيلىق قىلغانلار ئۇ كۈندە (ئۇلار قىيامەتنىڭ دەھشىتىنى كۆرگەنلىكتىن) يەر بىلەن تۈپتۈز قىلىۋېتىلىشى (يەنى يەرگە كۆمۈلۈپ تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىشىنى) ئارزۇ قىلىدۇ، (ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزاسى گۇۋاھ بولغانلىقتىن) ئاللاھ دىن ھېچبىر سۆزنى يوشۇرالمىدۇ<sup>(42)</sup>.

الله تائالانىڭ زەررىچە زۇلۇم قىلمايدىغانلىقى توغرىسىدا

الله تائالا بۇ ئايەتتە قىيامەت كۈنى بەندىسىگە زەررىچە زۇلۇم قىلمايدىغانلىقىدىن، ئەكسىچە ئەگەر قىلغان ئىشلىرى ياخشى بولسا، ئۇنى بىر نەچچە ھەسسىگە كۆپەيتىپ بېرىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿قىيامەت كۈنى بىز (ئەمەللەر تارتىلىدىغان) ئادالەت تارازىسىنى ئورنىتىمىز، ھېچ ئادەمگە قىلچە ئۇۋال قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئادەمنىڭ ياخشىلىقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ، يامان ئادەمنىڭ يامانلىقى ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ)﴾<sup>(1)</sup>.

الله تائالا لوقيماننىڭ بالىسىغا قىلغان نەسەھىتىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿لوقيمان ئېيتتى﴾ «ئى ئوغۇلچىقىم! قىلمىشنىڭ قىچا چاغلىق نەرسە بولۇپ، ئۇ ئۇيۇل تاشنىڭ ئىچىدە (يەنى ئەڭ مەخپىي جايدا) يا ئاسمانلارنىڭ قېتىدا ياكى زېمىننىڭ ئاستىدا بولسىمۇ، ئاللاھ ئۇنى ھازىر قىلىدۇ (ئۇنىڭ ھېسابىنى ئالىدۇ)﴾<sup>(2)</sup> بۇ كۈندە كىشىلەر قىلغان ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈش (يەنى نەتىجىسىگە ئېرىشىش) ئۈچۈن توپ - توپ بولۇپ تارىلىپ كېتىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ<sup>(3)</sup>.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇسەئىد خۇدرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائەت توغرىسىدا كەلگەن ئۇزۇن ھەدىسنىڭ بىر قىسمىدا مۇنداق دەپ كەلدى: «... ئاندىن ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرگە مۇنداق دەيدۇ: سىلەر قايتىپ دىلىدا قىچا چاغلىق ئىمانى بار كىشىنى تاپساڭلار، ئۇنى دوزاختىن چىقىرىڭلار...» يەنە بىر رىۋايەتتە: «... زەررىدىنمۇ ئاز، ئاز، ئاز ئىمانى بار (كىشىنى تاپساڭلار) ئۇنى دوزاختىن

(1) سۈرە ئەنبىيا 47 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە لوقيمان 16 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە زەلەلە 6 - 8 ئايەتلەر.

چىقىرىڭلار دەيدۇ، ئاندىن پەرىشتىلەر) ناھايىتى جىق كىشىلەرنى (دوزاختىن) چىقىرىدۇ...» ئاندىن ئەبۇسەئىد: ئەگەر خالساڭلار، اللە تائالانىڭ: ﴿اللە ھەقىقەتەن زەررىچە زۇلۇم قىلمايدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇڭلار، دېدى.

### مۇشرىكلاردىن ئازاب يەڭگىلىتىلەمدۇ؟

﴿ئەگەر كىشىنىڭ زەررىچە ياخشىلىقى بولسا، اللە ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىد ئىبنى جۇبەير مۇنداق دەيدۇ: قىيامەت كۈنى مۇشرىكلاردىن ئازاب يەڭگىلىتىلىدۇ، لېكىن ئۇلار دوزاختىن مەڭگۈ چىقالمايدۇ.

ئىبنى جۇبەير بۇ سۆزگە پاكىت سۈپىتىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ تۆۋەندىكى سۆزىنى دەلىل كەلتۈردى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا): ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سېنىڭ تاغاك ئەبۇتالىب سېنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ (ساخا) ياردەم بېرەتتى، سەن ئۇنىڭغا بىرەر پايدا يەتكۈزەلمەسەن؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، ئۇ ئوتنىڭ ئەڭ ئۈستى تەرىپىدە بولىدۇ، ئەگەر مەن بولمىغان بولسام (يەنى ئۇنىڭغا مېنىڭ پايدام يەتمىگەن بولسا) ئۇ ئوتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا بولاتتى» دېدى.

بۇ ھۆكۈم ھەممە كاپىرلارغا ئورتاق بولماستىن بەلكى، ئەبۇتالىبقلا خاس بولۇشى مۇمكىن، (بۇنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە) ئەبۇداۋۇد ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ «اللە تائالا بىر مۆمىننىڭ دۇنيادا رىزقى بېرىلىدىغان ۋە ئاخىرەتتە مۇكاپاتلىنىدىغان بىر مۇ ياخشى ئىشىغا زۇلۇم قىلمايدۇ، ئەمما كاپىرنىڭ قىلغان ياخشى ئىشىغا مۇشۇ دۇنيادىلا رىزىق بېرىپ، ئاخىرەتتە ئۇنىڭغا ھېچقانداق ئەجر بەرمەيدۇ».

### ”بۈيۈك ئەجر بېرىدۇ“ دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ھەققىدە

﴿ئۆز دەرگاھىدىن بۈيۈك ئەجر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلىدۇ﴾، ئى اللە! بىزگە رازىلىقىڭنى ۋە جەننىتىڭنى ئاتا قىلغىن (ئامىن). ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئەبۇئوسمان نەھدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھېچبىر كىشى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن مەندىن چىقراق ھەمسۆھبەت بولمىغان ئىدى. ئۇ مەندىن بۇرۇن ھەجگە ماڭدى، مەن ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدىم، ئاندىن بەسىرىلىك كىشىلەر: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «اللە تائالا بىر ياخشىلىقنى بىر مىليونغىچە ئاۋۇتۇپ بېرىدۇ» دېگەنلىكىنى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ئاڭلىدۇق، دەپ رىۋايەت قىلىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن مەن: سىلەرگە لەنەت بولسۇن! ھېچ بىر كىشى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن مەندىن چىقراق ھەمسۆھبەت بولمىغان، ئەجەب مەن بۇ ھەدىسنى ئۇنىڭدىن ئاڭلىماپتىمىنا؟ دېدىم. ئاندىن مەن ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئىزدەپ ماڭدىم ۋە ئۇنىڭ ھەج قىلىش ئۈچۈن كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، مۇشۇ ھەدىسنى ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئاڭلاش ئۈچۈن، ئۇنىڭ كەينىدىن ھەجگە ماڭدىم. ئىبنى ئەبۇھاتەم يەنە باشقا بىر رىۋايەت بىلەن ئەبۇئوسماننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن بەسىرىدىكى قېرىنداشلىرىمىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «اللە تائالا بىر ياخشىلىققا بىر مىليون ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ» دېگەنلىكىنى سەندىن ئاڭلىدۇق، دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم. ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بەلكى مەن اللە نىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ھەقىقەتەن اللە بىر ياخشىلىققا ئىككى مىليون ياخشىلىق بىلەن مۇكاپات بېرىدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم. ئارقىدىن اللە

تائالانىڭ: ﴿دۇنيا ھاياتىدىن بەھرىمەن بولۇش ئاخىرەتنىڭ نېمەتلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئەرزىمەس نەرسىدۇر﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغان ئىدى، دېدى.

قىيامەت كۈنى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئۈمىتىگە گۇۋاھلىق بېرىشى ۋە كاپىرلارنىڭ ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىشى توغرىسىدا

﴿بىز ھەر بىر ئۈمەتتىن بىر گۇۋاھچىنى كەلتۈرگەن ۋە (ئى مۇھەممەد!) سېنى بۇلارغا (يەنى ئۈمىتنىڭ ئىچىدىكى ئىمانسىزلارغا ۋە گۇناھكارلارغا) گۇۋاھچى قىلىپ كەلتۈرگەن چېغىمىزدا ئۇلارنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟﴾ ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەھشەرگاھ پەرۋەردىگارىنىڭ نۇرى بىلەن يورۇيدۇ، نامە - ئەمالار ھازىر قىلىنىدۇ، پەيغەمبەرلەر ۋە گۇۋاھچىلار كەلتۈرۈلىدۇ﴾<sup>(2)</sup>، ﴿شۇ كۈندە بىز ھەر بىر ئۈمەتكە ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۇلارغا قارشى (گۇۋاھلىق بېرىدىغان) بىر شاھىت (يەنى پەيغەمبەر) كەلتۈرىمىز ۋە (شۇ كۈندە) بىز سېنى بۇلارغا (يەنى ئۈمىتىڭگە) شاھىت قىلىپ كەلتۈرىمىز﴾<sup>(3)</sup>.

ئىمام بۇخارى، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: (قۇرئان) ئوقۇپ بەر «دېدى. مەن: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! (قۇرئان) ساڭا نازىل قىلىنسا، مەن ساڭا ئوقۇپ بېرەمدىمەن؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە شەكسىز مەن قۇرئاننى باشقا بىرسىدىن ئاڭلاشنى ياخشى كۆرىمەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن سۈرە نىسانى ئوقۇپ بېرىۋېتىپ، (ھەتتا) ﴿بىز ھەر بىر ئۈمەتتىن بىر گۇۋاھچىنى كەلتۈرگەن ۋە (ئى مۇھەممەد!) سېنى بۇلارغا (يەنى ئۈمىتنىڭ ئىچىدىكى ئىمانسىزلارغا ۋە گۇناھكارلارغا) گۇۋاھچى قىلىپ كەلتۈرگەن چېغىمىزدا ئۇلارنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟﴾ دېگەن ئايەتكە كېلىۋېدىم، كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلگەن ھالەتتە: «بولدى قىل» دېدى.

﴿كاپىرلار ۋە پەيغەمبەرگە ئاسىيلىق قىلغانلار ئۇ كۈندە (ئۇلار قىيامەتنىڭ دەھشىتىنى كۆرگەنلىكتىن) يەر بىلەن تۈپتۈز قىلىۋېتىلىشى (يەنى يەرگە كۆمۈلۈپ تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىشىنى) ئارزۇ قىلىدۇ، (ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزاسى گۇۋاھ بولغانلىقتىن) ئاللا دىن ھېچبىر سۆزنى يوشۇرالمىدۇ﴾ ئاللا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇ كۈندە كىشى ئىلگىرى قىلغان ئەمەللىرىنى كۆرىدۇ. كاپىر: «كاشكى مەن تۇپراق بولۇپ كەتكەن بولسامچۇ!» دەيدۇ﴾<sup>(4)</sup>.

ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزاسى گۇۋاھ بولغانلىقتىن) ئاللا دىن ھېچبىر سۆزنى يوشۇرالمىدۇ﴾ دېگەن ئايىتى ئىنسانلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلىقىدىن ۋە ئۇنىڭدىن ھېچ بىر نەرسىنى يوشۇرۇپ قالايمىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەنلىكىدۇر.

ئابدۇرازاق، سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: قۇرئاننىڭ ئىچىدە ماڭا مەزمۇنى قارمۇ قارشىدەك بىلىنىدىغان بىر مۇنچە ئايەتلەر بار، دېدى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: ئۇ نېمە؟ قۇرئانغا بولغان شەكەمۇ؟ دېدى. ئۇ كىشى: ئۇ شەك ئەمەس، بەلكى مەزمۇنى قارمۇ قارشى ئايەت، دېدى.

(1) سۈرە تەۋبە 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە زۇمەر 69 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(3) سۈرە نەھل 89 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(4) سۈرە نەبە 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئۇنىڭغا: قۇرئاننىڭ ئىچىدە قارمۇ قارشى بولۇپ قالغان ئايەتنى ئوقۇپ باققىن، دېدى. ئۇ كىشى ئالە تائالانىڭ: «ئاندىن ئۇلار پەقەت ئۆزى ئېيتىپ (دۇنيادىكى چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش يالغانغا ئىلتىجا قىلىپ): «پەرۋەردىگارىمىز! ئالە بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق» دەيدۇ»<sup>(1)</sup> ۋە «ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزاسى گۇۋاھ بولغانلىقتىن) ئالە دىن ھېچبىر سۆزنى يوشۇرالمىدۇ» دېگەن ئايەتنىڭ بارلىقىنى كۆردۈم، يەنى بۇ ئايەتتە ئۇلار يوشۇرىدۇ، دېدى.

ئاندىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېدى: ئەمما يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ مەنىسى: شەكسىز ئۇلار (يەنى مۇشۇرىكلار) ئالە تائالانىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈۋېتىدىغانلىقىنى ۋە شېرىكتىن باشقا ھەممە گۇناھىنى ئاسانلا كەچۈرۈۋېتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئالە تائالا دىن ئۆزلىرىنىڭمۇ گۇناھىنى كەچۈرۈۋېتىشىنى ئۈمىد قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ (مۇشۇرىك ئىكەنلىكىگە) تېنىپ مۇنداق دېدى: «پەرۋەردىگارىمىز! ئالە بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇرىك بولمىغان ئىدۇق».

ئاندىن ئالە تائالا ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى پىچەتلىۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قوللىرى ۋە پۈتلىرى ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى ئىقرار قىلىدۇ. شۇنداق بولغان ۋاقتىدا: «كاپىرلار ۋە پەيغەمبەرگە ئاسىيلىق قىلغانلار ئۇ كۈندە (ئۇلار قىيامەتنىڭ دەھشتىنى كۆرگەنلىكتىن) يەر بىلەن تۈپتۈز قىلىۋېتىلىشى (يەنى يەرگە كۆمۈلۈپ تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىشىنى) ئارزۇ قىلىدۇ. (ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزاسى گۇۋاھ بولغانلىقتىن) ئالە دىن ھېچبىر سۆزنى يوشۇرالمىدۇ».

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمْ يَمْسَسْ أَلْيَسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

ئى مۆمىنلەر! سىلەر مەست بولساڭلار، نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە، جۇنۇب بولساڭلار، - يول ئۈستىدە بولغانلار (بۇنىڭدىن) مۇستەسنا، غۇسلى قىلمىغىچە نامازغا يېقىنلاشماڭلار، ئەگەر كېسەل (يەنى كېسەلگە سۇزىيان قىلىدىغان بولسا) ياكى سەپەر ئۈستىدە بولساڭلار، ياكى ھاجەت قىلساڭلار، ياكى ئاياللار بىلەن مۇناسىۋەت ئۆتكۈزسەڭلار، (مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك تۇپراقنى يۈزۈڭلارغا، قولۇڭلارغا سۈرتۈپ تەيەممۇم قىلساڭلار، ئالە ھەقىقەتەن ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر (يەنى ئالە بەندىلىرىگە ھەر جەھەت بولماسلىقى ئۈچۈن، ئىبادەتنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگۈچىدۇر)<sup>(43)</sup>.

مەست ياكى جۇنۇب ھالىتىدىكى كىشىنى نامازغا يېقىنلىشىشتىن توسۇش توغرىسىدا ئالە تائالا بۇ ئايەتتە مۆمىن بەندىلىرىنى (ناماز ئوقۇغۇچى كىشى) ئۆزىنىڭ نېمە ئوقۇۋاتقانلىقىنى سەزمەيدىغان دەرىجىدىكى مەست ئۇ ئىشىكتىن كىرىپ بۇ ئىشىكتىن توختىماستىن چىقىپ كېتىدىغان

(1) سۈرە ئەنئام 23 - ئايەت.

جۈنۈب كىشىدىن باشقا جۈنۈب كىشىلەرنى ناماز ئوقۇشتىن ۋە ناماز ئوقۇيدىغان ئورۇن بولغان مەسچىتلەرگە يېقىن بېرىپ قېلىشىدىن توسىدۇ. نامازنى مەستلىك ھالىتىدە ئوقۇشتىن توسۇش ھاراق ھارام قىلىنىشتىن بۇرۇنقى ھۆكۈم ئىدى.

بۇنىڭ شۇنداق بولغانلىقىغا سۈرە بەقەرەدىكى **اللھ تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾** سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، سەن ئۇلارغا: **«بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە (ئازغىنا ماددى) پايدىمۇ بار، لېكىن ئۇلاردىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا تېخىمۇ چوڭ»** دېگىن<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە پاكىت كەلتۈرۈلگەندۇر. (ئۇنىڭغا تۆۋەندىكى ھەدىس پاكىت بولالايدۇ). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا يۇقىرىدىكى ئايەتنى ئوقۇپ بەردى. ئاندىن ئۆمەر: **ئى اللھ! بىزگە ھاراق توغرىلۇق ھۆكۈمنى ئوچۇقلاشتۇرۇپ بەرسەڭ، دېدى.**

ئاندىن: **﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر مەست بولساڭلار، نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە، جۈنۈب بولساڭلار، - يول ئۈستىدە بولغانلار (بۇنىڭدىن) مۇستەسنا، - غۇسلى قىلمىغىچە نامازغا يېقىنلاشماڭلار﴾** دېگەن ئايەت چۈشتى، ئۇنى ئۆمەرگە ئوقۇپ بەردى، ئاندىن ئۆمەر: **ئى اللھ! بىزگە ھاراق توغرىلۇق ھۆكۈمنى تېخىمۇ ئوچۇقلاشتۇرۇپ بەرسەڭ، دېدى.** ئۇلار ھاراقنى ناماز ۋاقتلىرىدا ئىچمەيتى. اللھ تائالانىڭ: **﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار) غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە اللھ نى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقىنى، قىماردىن) يانمايسىلەر؟﴾**<sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتى چۈشكەندە، ئۆمەر: **بىز ياندۇق، بىز ياندۇق، دېدى.**

يەنە بىر رىۋايەتتە: سۈرە نىسادىكى **﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر مەست بولساڭلار، نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە، جۈنۈب بولساڭلار، - يول ئۈستىدە بولغانلار (بۇنىڭدىن) مۇستەسنا، - غۇسلى قىلمىغىچە نامازغا يېقىنلاشماڭلار﴾** دېگەن ئايەت چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جاكارچىسى نامازغا تۇرۇشتىن بۇرۇن مەست كىشى نامازغا يېقىن كەلمسۇن، دەپ جاكارلايتتى دەپ بايان قىلىنغان. ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا ئىبنى ئەبۇھاتەم رىۋايەت قىلغان ھەدىسنى دەلىل كەلتۈردى. ئەبۇھاتەم، سەئىدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن توغرىلۇق تۆت ئايەت چۈشتى. ئەنسا رىلىق بىر كىشى تاماق تەييارلاپ مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلاردىن بولۇپ بىر تۈركۈم كىشىلەرنى چاقىردى بىز ئۇ تاماقلارنى يېدۇق ۋە مەست بولغۇچە ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ ئۆتمۈشلىرىمىز بىلەن پەخىرلەندۇق، ئاندىن بىرسى ئورنىدىن قوپۇپ تۆگىنىڭ ئىگەك سۆڭىكىنى ئېلىپ ئۇنىڭ بىلەن سەئىدىنىڭ بۇرنىنى يېرىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن سەئىدىنىڭ بۇرنى پۇچۇق بولۇپ قالدى. ئاندىن بۇ ئايەت چۈشتى.

(بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى ھەققىدە) ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋۇف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تاماق تەييارلاپ بىزنى چاقىردى، ئۇ بىزگە ھاراق قۇيىدى، بىز ئۇنى ئىچىپ مەست بولۇپ قالدۇق، ناماز ۋاقتى بولغاندا ئۇلار بىرسىنى (ئىماملىققا) ئالدىغا چىقاردى، ئىمام بولغۇچى سۈرە كافرۇننى ئوقۇماقچى بولۇپ ئېلىشىپ كېتىپ: **«ئى كاپىرلار سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا مەن چوقۇنمايمەن ۋە سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا بىز چوقۇنمىز»**. (يەنى **﴿سىلەرمۇ مەن ئىبادەت قىلىۋاتقان اللھ غا ئىبادە قىلمايسىلەر﴾** دېگەن

(1) سۈرە بەقەرە 219 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مائىدە 90 - 91 - ئايەتلەر.

ئايەتنىڭ ئورنىغا « ۋە سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا بىز چوقۇنىمىز » دەپ ئوقۇپ قالدى، ئاندىن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. «ئېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە» يەنى مەست دېگەن ئۆزىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ، شۇڭا بۇ مەسنىڭ ھالىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئەڭ ياخشى سۆزدۇر. شۇنداقلا مەست دېگەن ئوقۇغان (ئايەتلىرىدە) ئېلىشىپ كېتىدۇ ۋە نامازدا (ئاللا دىن قورققان ھالەتتە) تۇرمايدۇ. ئىمام ئەھمەد، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: « سىلەرنىڭ بىرىڭلار ناماز ئوقۇۋېتىپ مۇگدەپ قالساڭلار قايتىپ بېرىپ ئوقۇغان نەرسىنى بىلگۈدەك بولغۇچە ئۇخلىۋالسۇن ».

باشقا بىر رىۋايەتتە بۇ ھەدىسنىڭ سۆزلىرى مۇنداق بايان قىلىنغان: « مۇگدەپ تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان كىشى گۇناھنىڭ كەچۈرۈم بولۇشىنى تىلەۋېتىپ بىلمەستىن ئۆزىنى تىلاپ سېلىشى مۇمكىن ». «جۈنۇب بولساڭلار، - يول ئۈستىدە بولغانلار (بۇنىڭدىن) مۇستەسنا، - غۇسلى قىلمىغىچە نامازغا يېقىنلاشماڭلار» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: « سىلەر جۈنۇبۇق ھالەتتە مەسچىتكە ئولتۇرغىلى كىرمەڭلار، ئەمما ئۆتۈپ كەتكىلى كىرسەڭلار بولىدۇ »<sup>(1)</sup>. ئىبنى ئەبۇھاتەم: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئەنەس، ئەبۇئۇبەيدە، سەئىد ئىبنى مۇسۇبىيە، ئەبۇزۇھا، ئەتە، مۇجاھىد، مەسروق، ئىبراھىم نەخەئىي، زەيد ئىبنى ئەسلىم، ئەبۇمالىك، ئەمرى ئىبنى دىنار، ھەكەم ئىبنى ئۇتەيبە، ئىكرىمە، ھەسەنبەسىرى، يەھيا ئىبنى سەئىد ئەنسارى، ئىبنى شەھاب ۋە قەتادە قاتارلىقلارنىڭمۇ (ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا) ئوخشاش دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى.

ئىبنى جەرىر، يەزىد ئىبنى ئەبۇھەبىننىڭ بۇ ئايەت توغرىسىدا مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەنسارىلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئىشىكى مەسچىتنىڭ ئىچىگە ئېچىلغان بولۇپ، ئۇلار جۈنۇب بولۇپ قالغاندا ئۇلارنىڭ يېنىدا سۇ بولمىسا، سۇ ئېلىپ كىرىش ئۈچۈن مەسچىتنىڭ ئىچىدىن ئۆتەتتى، ئاندىن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. بۇ سۆزنىڭ توغرىلىقىنى سەھى بۇخارىدا بايان قىلىنغان بىر ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ.

ئۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: « ئەبۇبەكرىنىڭ ئىشىكىدىن باشقا مەسچىتنىڭ (ئىچىگە قارىتىپ ئېچىلغان) ئىشىكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېتىۋېتىڭلار » بۇ سۆزنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا دېگەن بولۇپ، ئۇ ئۆزىدىن كېيىن ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ خەلىپە بولىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ مۇسۇلمانلارغا مەنپەئەتى بار، مۇھىم ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشى ئۈچۈن مەسچىتكە كىرىشكە موھتاج ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكىدىن ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ ئىشىكىدىن باشقا مەسچىتكە قارايدىغان بارلىق ئىشىكلەرنى ئېتىۋېتىشكە بۇيرۇغان. بەزى رىۋايەتتە: « ئەلنىڭ ئىشىكىدىن باشقىسىنى » دېيىلگەن. بۇ توغرا ئەمەستۇر، توغرىسى يۇقىرىدىكى ھەدىستە كەلگىنىدۇر. ئىمام مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: « مەسچىتتىن جەينىمازنى سۇنۇپ بېرىڭ » دېدى. مەن ھەيزدار ئىكەنلىكىمنى ئېيتتىم. ئاندىن ئۇ: « ھەيزىڭىز ھەقىقەتەن سىزنىڭ قوللىڭىزدا ئەمەس » دېدى. بۇ ھەدىستە ھەيزدار ئاياللار، شۇنىڭدەك نېفاس ئاياللارنىڭ مەسچىتنىڭ ئىچىدىن ئۆتۈشىنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكىگە پاكىتتۇر.

(1) ئۇ چاغلاردا مەسچىتلەرنىڭ ئىشىكى كۆپ بولۇپ، ساھابىلار يولىنى قىسقارتىش ئۈچۈن مەسچىتنىڭ ئىچىدىن كېسىپ ئۆتەتتى.

تەيەممۇمنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿ئەگەر كېسەل (يەنى كېسەلگە سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا) ياكى سەپەر ئۈستىدە بولساڭلار، ياكى ھاجەت قىلساڭلار، ياكى ئاياللار بىلەن مۇناسىۋەت ئۆتكۈزسەڭلار، (مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا) سۇ تاپالماساڭلار، پاك تۇپراقنى يۈزۈڭلارغا ، قولۇڭلارغا سۈرتۈپ تەيەممۇم قىلىڭلار﴾ يەنى تەيەممۇم قىلسا بولىدىغان كېسەللەر سۇ ئىشلەتسە، سۇ زىيان قىلغانلىقتىن بىرەر ئەزاسىنىڭ ئىشلىمەس بولۇپ قېلىشىدىن ياكى ئۇ ئەزانىڭ مېيىپ بولۇپ قېلىشىدىن ياكى كېسەلنىڭ ساقىيىشى ئۈزۈنغا سوزۇلۇپ كېتىشىدىن قورقىدىغان كېسەللەردۇر. ئالىملارنىڭ ئىچىدىن ئاز بىر قىسمى: ئايەتتە «ئەگەر كېسەل بولساڭلار» دەپلا كەلگەنلىكى ئۈچۈن، كېسەل بولغان كىشىگە سۇ زىيان قىلسۇن ياكى زىيان قىلمىسۇن، ئۇنىڭ تەيەممۇم قىلىشى دۇرۇس، دەيدۇ.

﴿سۇ تاپالماساڭلار، پاك تۇپراقنى يۈزۈڭلارغا ، قولۇڭلارغا سۈرتۈپ تەيەممۇم قىلىڭلار﴾ ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئىمران ئىبنى ھۈسەيىننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ قېشىدا ناماز ئوقۇماي ئايرىلىپ تۇرغان بىر كىشىنى كۆردى، ئاندىن ئۇ: «ھەي پالانچى سېنى كىشىلەر بىلەن ناماز ئوقۇشتىن نېمە توسۇپ قويدى، سەن مۇسۇلمان ئەمەسمۇ؟» دېدى. ئۇ كىشى: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! مەن مۇسۇلمان لېكىن، ماڭا جۈنۇبلۇق يېتىپ قېلىپتىكەن، يۇيۇنماي دېسەم سۇ يوق، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن تۇپراق بىلەن تەيەممۇم قىلغان بولساڭمۇ بولۇۋېرەتتى، ئۇ ساڭا يېتەرلىك ئىدى» دېدى. بۇ ھەدىس پاك تۇپراق بىلەن تەيەممۇم قىلىشنىڭ پاكىتىدۇر.

ئىمام مۇسلىم، ھۈزەيفە ئىبنى يامانى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىز كىشىلەردىن ئۈچ ئىشتا ئارتۇق قىلىندۇق (يەنى بىزگە باشقىلارغا بەرمىگەن ئۈچ ئىش بېرىلدى)، بىزنىڭ سەپلىرىمىز پەرىشتىلەرنىڭ سەپلىرىدەك قىلىندى، زېمىننىڭ ھەممە جايى بىزگە ناماز ئوقۇيدىغان يەر قىلىندى (باشقا ئۈممەتلەر ئىبادەتنى ئىبادەت ئۈچۈن تەييارلىغان يەردىن باشقا يەردە قىلىش دۇرۇس ئەمەس، ئەمما نامازنى مەسچىتتە ئوقۇماي، زېمىننىڭ ھەر قانداق جايىدا ئوقۇساق دۇرۇس بولۇۋېرىدۇ)، سۇ تاپالمىغان چېغىمىزدا تۇپراق پاكىزلىغۇچى قىلىندى».

اللە تائالا مۆمىنلەرگە بەرگەن نېمەتلىرىنى بايان قىلغان ئورۇندا توپىنى پاكىزلىغۇچى، دەپ پاكىزلاشنى توپىغلا خاس قىلدى. ئەگەر توپىنىڭ ئورنىدا باشقا نەرسە پاكىزلىيالايدىغان بولسا، ئۇنى ئەلۋەتتە بايان قىلاتتى. بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى، ئەبۇداۋۇد ۋە نەسەئى قاتارلىقلار ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «پاك توپا بىر مۇسۇلمان 10 يىل سۇ تاپالمىسىمۇ ئۇنى پاكىزلىغۇچىدۇر، ئەگەر ئۇ سۇ تاپسا سۇنى ئىشلەتسۇن. چۈنكى، سۇ ئىشلىتىش ياخشىدۇر».

﴿يۈزۈڭلارغا ، قولۇڭلارغا سۈرتۈپ تەيەممۇم قىلىڭلار﴾ پاكىزلىنىشتا تەيەممۇم تاھارەتنىڭ ئورۇنباشارى بولۇپ كەلگەندۇر. لېكىن تەيەممۇم تاھارەت ئالغاندا يۇيۇنىدىغان پۈتۈن ئەزالارنىڭ ئورۇنباشارى ئەمەس. بەلكى، ئالىملارنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆز قارىشىدا پەقەت يۈز بىلەن ئىككى قولىنى تۇپراق بىلەن سىلاشلا يېتەرلىكتۇر. ئىككى قولىنى ۋە يۈزنى سىلاش ئۈچۈن (قولى يەرگە) بىر قېتىم ئۇرسىلا بولىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد، ئابدۇراھمان ئىبنى ئەبزانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئۆمەرنىڭ قېشىغا كېلىپ: مەن جۈنۇب بولۇپ قالدىم، يۈيۈنۈش ئۈچۈن سۇ تاپالمىدىم، دېدى. ئاندىن ئۆمەر: ئۇنداق بولسا ناماز ئوقۇمىغىن، دېدى. ئاندىن ئۆمەرگە مۇنداق دېدى: ئى مۆمىنلەرنىڭ باشلىقى! سېنىڭ ئېسىڭدە يوقمۇ؟ ئىككىمىز بىر قوشۇندا ئىدۇق، بىز جۈنۇب بولۇپ قىلىپ سۇ تاپالمىغاندا سەن ناماز ئوقۇمىدىڭ، ئەمما مەن توپىدا يۈمىلىنىپ ئاندىن ناماز ئوقۇدۇم. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەن چېغىمىزدا، ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى سۆزلەپ بەردىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ساڭا پەقەت مۇنداق قىلىشىڭ يېتەرلىك» دەپ ئىككى قولىنى يەرگە ئۇردى، ئاندىن قولىنى پۈلۈپتەپ ئۇنىڭ بىلەن يۈزىنى ۋە ئىككى قولىنى سىلىدى(1).

تەيەممۇم قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگىلا خاستۇر. باشقا ئۈمىتلىرىگە تەيەممۇم قىلىش يول قويۇلمىغاندۇر. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، جابىر ئىبنى ئابدۇللاھتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ماڭا مەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرسىگىمۇ بېرىلمىگەن بەش تۈرلۈك ئىش بېرىلدى، يەنى بىر ئايلىق يىراقلىقتا (اللە تائالا دۈشمەنلەرنىڭ دىللىرىغا) قورقۇنۇچ پەيدا قىلىش بىلەن ياردەم بېرىلدىم. ماڭا زېمىننىڭ ھەممىسى ناماز ئوقۇيدىغان يەر ۋە پاكىزلىغۇچى قىلىپ بېرىلدى. ئۈمىتىمنىڭ ئىچىدىن كىم قەيەردە ناماز ۋاقتىنى تاپسا شۇ يەردە ئوقۇسۇن...».

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان: «ئۈمىتىمنىڭ ئىچىدىن كىم ناماز ۋاقتىنى تاپسا (ئۇنىڭ قېشىدا ئۇنى پاكىزلىغۇچى ۋە ئۇنىڭ ناماز ئوقۇيدىغان جايى باردۇر، ماڭا ئولجالار ھالال قىلىندى، مەندىن بۇرۇن ھېچ كىشىگە ھالال قىلىنمىغان ئىدى. ماڭا قىيامەت كۈنى كىشىلەرگە شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بېرىلدى، (باشقا) پەيغەمبەرلەر ئۆزىنىڭ مىللىتىگە (قەۋمىگە) پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگەن ئىدى، مەن بارلىق ئىنسانلارغا ئۈمۈمىيۈزلۈك (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتلىدىم».

يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «بىز كىشىلەردىن ئۈچ ئىشتا ئارتۇق قىلىندۇق (يەنى بىزگە باشقىلارغا بەرمىگەن ئۈچ ئىش بېرىلدى)، بىزنىڭ سەپلىرىمىز پەرىشتىلەرنىڭ سەپلىرىدەك قىلىندى. زېمىن بىزگە ناماز ئوقۇيدىغان يەر قىلىندى(2). سۇ تاپالمىغان چېغىمىزدا تۇپراق پاكىزلىغۇچى قىلىندى».

﴿پاك تۇپراقنى يۈزۈڭلارغا ، قولۇڭلارغا سۈرتۈپ تەيەممۇم قىلىڭلار، اللە ھەقىقەتەن ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر﴾ (يەنى اللە بەندىلىرىگە ھەرچ بولماسلىقى ئۈچۈن، ئىبادەتنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگۈچىدۇر) ﴿يەنى ئۇنىڭ سىلەرگە تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلىشى (سۇ بولمىغاندا تەيەممۇم قىلىپلا ناماز ئوقۇشنى دۇرۇس قىلىپ بەرگەنلىكى) سىلەرنى كەچۈرۈۋەتكەنلىكى ۋە سىلەرنىڭ گۇناھىڭلاردىن ئۆتكەنلىكىدۇر.﴾

(1) مانا بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىنى يەرگە بىر قېتىم ئۇرغانلىقى بايان قىلىندى ۋە لېكىن باشقا ھەدىسلەرگە ئاساسلانغانىمىزدا تەيەممۇم قىلغاندا قولىنى ئىككى قېتىم ئۇرۇش لازىم. بۇنداق قىلىش ھەنەفى ۋە شافئىي مەزھەبىدىكىلەرنىڭ كۆز قارىشىدۇر. ئەمما ماللىكى ۋە ھەنەلىي مەزھەبىدىكىلەرنىڭ كۆز قارىشىدا بىرىنچى قېتىم ئۇرۇش پەرز، ئىككىنچى قېتىم ئۇرۇش مۇستەھەببۇر. ئەبۇئۇمامە ۋە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمالار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «تەيەممۇم دېگەن ئىككى ئۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر: بىر ئۇرۇش يۈزىنى، يەنە بىر ئۇرۇش ئىككى قولىنى جەينەككەچە سىلاش ئۈچۈندۇر». مانا بۇ ھەدىس تەيەممۇم قىلغاندا قولىنى ئىككى قېتىم ئۇرۇشنى كۆرسىتىپ كەلگەن ھەدىستۇر.

(2) باشقا ئۈمىتلىرىنىڭ ئىبادەتنى ئىبادەت ئۈچۈن تەييارلىغان يەردىن باشقا يەردە قىلىشى دۇرۇس ئەمەس، ئەمما بىز نامازنى مەسچىتتە ئوقۇماي زېمىننىڭ ھەر قانداق جايىدا ئوقۇساق دۇرۇس بولۇۋېرىدۇ.



بۇ ئايەتتە مەست ئادەم مەستلىكىدىن يېشىلمەي تۇرۇپ، كېسەل ياكى سۇ تاپالمىغان كىشىدىن قايسى بىر كىشىنىڭ جۈنۇبىلۇقتىن يۈيۈنماي تاھارىتى بولمىغانلار تاھارەت ئالماي تۇرۇپ ناماز ئوقۇسا، نامازنىڭ كامىل بولمايدىغانلىقىغا دەلىللەر باردۇر. **اللھ تائالا** ھەقىقەتەن تەيەممۇنى كېسەل بولۇپ قالغاندا ياكى سۇ تاپالمىغاندا، بەندىلىرىگە رەھمەت قىلىش ۋە ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىش يۈزىدىن رۇخسەت قىلىپ بەردى. **اللھ تائالانىڭ** (بىزلەرگە بەرگەن) بۇ رۇخسىتى ئۈچۈن كۆپ ھەمدۇ - سانا بولسۇن. تەيەممۇمنىڭ يولغا قويۇلۇشىنىڭ سەۋەبى:

ئىمام بۇخارى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى سەپەرلىرىدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە چىقاتتۇق. بىر قېتىملىق سەپەردە بىز بەيدا ياكى زاتىلجەيش دېگەن يەرگە يېتىپ كەلگەندە مېنىڭ بۇلاپكام ئۈزۈلۈپ چۈشۈپ قاپتۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئىزدىگىلى تۇردى، كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىزدىدى، يېقىن ئەتراپتا سۇ يوق ئىدى، كىشىلەر ئاتام ئەبۇبەكرنىڭ قېشىغا كېلىپ (ئۇنىڭغا): سەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ قىلغىنىغا قارىمامسەن، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە كىشىلەرنى توختىتىپ قويۇشقا سەۋەبچى بولدى. يېقىن ئەتراپتا سۇ بولمىسا، ھەم ھېچ كىم سۇ ئېلىۋالمىغان تۇرسا، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇبەكرى مېنىڭ قېشىمغا كەلدى، ئۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بېشىنى مېنىڭ يوتامغا قويۇپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئەبۇبەكرى ماڭا: سەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە كىشىلەرنى توختاتتىڭمۇ؟ يا ئۇلار سۇ ئېلىۋالمىسا ياكى يېقىن ئەتراپتا سۇ بولمىسا، دېدى. ئەبۇبەكرى (يەنى ئاتام) ماڭا كايىپ **اللھ تائالا** ئۇنىڭ دېيىشىنى خالىغان بىر نەرسىلەرنى دەپ قولى بىلەن بېقىنىمغا نۇقۇغىلى تۇردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېنىڭ يوتامدا ئۇخلاۋاتقانلىقى ئۈچۈن مەن مىدىرىلىيالمىماي قالدىم، ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئورنىدىن تۇرغاندا سۇ يوق ئىدى، شۇ چاغدا **اللھ تائالا** تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلغان ئايەتنى چۈشۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تەيەممۇم قىلدى. ئۈسەيد ئىبنى ھۈزەيرى: ئى ئەبۇبەكرىنىڭ جەمەتىدىكىلەر! بۇ سىلەرنىڭ تۇنجى قېتىملىق بەرىكىتىڭلار ئەمەس، دېدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: بىز، مەن مىنگەن تۆگىنى تۇرغۇزغان ئىدۇق، بۇلاپكىنى تۆگىنىڭ تېگىدىن تاپتۇق، دېدى.

\* \* \* \* \*

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشَرُّونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٦١﴾  
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٦٢﴾ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهَا وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مَسْمُوعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنَا فِي آلِدِينِ ۗ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٣﴾

(ئى مۇھەممەد!) كىتابتىن (يەنى تەۋراتتىن) نېسىۋە بېرىلگەن كىشىلەر (يەنى يەھۇدىي موللىلىرى) نىڭ گۇمراھلىقىنى سېتىۋالغانلىقىنى ۋە سىلەرنىڭ توغرا يولدىن ئېزىشىڭلارنى خالايدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟<sup>(44)</sup> **اللھ** سىلەرنىڭ دۈشمەنلىرىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ. **اللھ** سىلەرنى ساقلاشقا يېتەرلىكتۇر ۋە سىلەرگە مەدەتكار بولۇشقا يېتەرلىكتۇر (يەنى سىلەرنى يەھۇدىيلارنىڭ مىكرىدىن

ساقلاشقا **اللھ كۇپايدۇر** ﴿45﴾. يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدە كىتابنىڭ (يەنى تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغانلارمۇ بار، ئۇلار: «بىز (سۆزۈڭنى) ئاڭلىدۇق، (ئەمرىڭگە) بويسۇنىمىدۇق، بىزگە قۇلاق سال، بىز ساڭا قۇلاق سالمايمىز» دەيدۇ، دىنغا تەنە قىلىش يۈزىسىدىن، رايىغا دېگەن سۆزنى تىللىرىنى ئەگرى قىلىپ ئېيتىدۇ. ئەگەر ئۇلار (يۇقىرىقى سۆزلەرنىڭ ئورنىغا) ئاڭلىدۇق ۋە بويسۇندۇق، قۇلاق سال، ئۇنۇرنا دېسە، ئۇلار ئۈچۈن (اللھ نىڭ دەرگاھىدا) تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ توغرا بولاتتى، لېكىن كۇفرى سەۋەبلىك اللھ ئۇلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى. ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى ئىمان ئېيتمايدۇ ﴿46﴾.

يەھۇدىيلارنى (ئۇلارنىڭ) ئازغۇنلۇقىنى تاللىغانلىقى، تەۋراتنىڭ سۆزلىرىنى ئورنىدىن (ئەسلى مەنىسىدىن) ئۆزگەرتىۋەتكەنلىكى، تىللىرىنى ئەگرى قىلغانلىقى ۋە دىنغا تەنە قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەيىبلەش توغرىسىدا

اللھ تائالا (بۇ ئايەتتە) يەھۇدىيلارنىڭ توغرا يولدىن ئازغۇنلۇق يولىغا بۇرۇلۇپ كەتكەنلىكىنى، پەيغەمبەرگە چۈشكەن نەرسىدىن (قۇرئان كەرىمدىن) يۈز ئۆرۈگەنلىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدىكى (بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەردىن ئۇلارغا قالغان) بىلىمنى يوشۇرغانلىقىنى بايان قىلدى. ﴿سەلەرنىڭ توغرا يولدىن ئېزىشىڭلارنى خالايدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟﴾ يەنى ئى مۆمىنلەر! ئۇلار سەلەرگە چۈشۈرۈلگەن نەرسىگە (يەنى قۇرئانغا) كاپىر بولۇشىڭلارنى ۋە سەلەر مېڭىۋاتقان توغرا يول ۋە پايدىلىق بىلىمنى تاشلىشىڭلارنى ياخشى كۆرىدۇ. ﴿اللھ سەلەرنىڭ دۈشمەنلىرىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ. اللھ سەلەرنى ساقلاشقا يېتەرلىكتۇر ۋە سەلەرگە مەدەتكار بولۇشقا يېتەرلىكتۇر﴾ (يەنى سەلەرنى يەھۇدىيلارنىڭ سىكرىدىن ساقلاشقا اللھ كۇپايدۇر). ﴿

يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدە كىتابنىڭ (يەنى تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغانلارمۇ بار﴾ يەنى ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىدۇ ۋە ئۇنى قەستەن ۋە بوھتان چاپلاش يۈزىسىدىن اللھ تائالا خالىغاندىن باشقا بىر مەنە بىلەن چۈشەندۈرىدۇ.

﴿ئۇلار: «بىز (سۆزۈڭنى) ئاڭلىدۇق، (ئەمرىڭگە) بويسۇنىمىدۇق﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! بۇ يەھۇدىيلارنىڭ: بىز سۆزۈڭنى ئاڭلىدۇق ۋە ئۇنىڭدا بىز ساڭا بويسۇنمايمىز، دېگەنلىكىدۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى مۇجاھىد ۋە ئىبنى زەيدمۇ يۇقىرىقىغا ئوخشاش بايان قىلدى. ئۇ مەنە بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان مەنىدۇر. بۇ يەھۇدىيلارنىڭ كۇپۇرلۇقتا ۋە قارشىلىق قىلىشتا ئۇچىغا چىققانلىقىدۇر. يەھۇدىيلار اللھ تائالانىڭ كىتابىنى چۈشىنىپ بولغاندىن كېيىن يۈز ئۆردى. ھالبۇكى ئۇلار يۈز ئۆرۈسە ئۆزلىرىگە بولىدىغان گۇناھ ۋە جازانى بىلىدۇ.

﴿بىزگە قۇلاق سال، بىز ساڭا قۇلاق سالمايمىز﴾ دەيدۇ﴾ يەنى سەن بىز دېگەن نەرسىگە قۇلاق سال، سەن ئاڭلىمىدىڭ. بۇ ئايەتنىڭ بۇ مەنىنى بېرىدىغانلىقىنى زەھھاك، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلدى. (سەن ئاڭلىمىدىڭ دېگەن سۆز ئەسلىدە ياخشى سۆز بولمىسىمۇ، لېكىن يەھۇدىيلار بۇ سۆز بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گاس بولۇپ قېلىشىنى ياكى ئۇنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىنى كۆزلىگەندۇر). بۇ (يەنە) ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مازاق قىلىشىدۇر. ئۇلارغا اللھ نىڭ لەنتى بولسۇن!

﴿دىنغا تەنە قىلىش يۈزىسىدىن، رايىغا دېگەن سۆزنى تىللىرىنى ئەگرى قىلىپ ئېيتىدۇ﴾ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھېلىقى سۆزىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تىللاشنى ۋە كەمسىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىز

بۇ سۆزگە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى يۇقىرىدا ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! (پەيغەمبەرگە) رائىنا دەپ خىتاب قىلماي، ئۇنۇرۇنا دەپ خىتاب قىلىڭلار﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە سۆزلەپ بولدىق. شۇڭا ئاللا تائالا ئېغىزلىرىدا دېگەن سۆزلىرى بىلەن كۆڭلىدىكى سۆزنىڭ قارشىسىنى مەقسەت قىلغان يەھۇدىيلار توغرىسىدا مۇنداق دېدى: ﴿ئەگەر ئۇلار (يۇقىرىقى سۆزلەرنىڭ ئورنىغا) ئاخلىدۇق ۋە بويسۇندۇق، قۇلاق سال، ئۇنۇرۇنا دېسە، ئۇلار ئۈچۈن (ئاللا نىڭ دەرگاھىدا) تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ توغرا بولاتتى، لېكىن كۇفرى سەۋەبلىك ئاللا ئۇلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى. ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾. يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللا تائالانىڭ رەھىمىتىدىن يىراقتۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ دىللىرىغا پايدىلىق ئىماندىن ئازراقمۇ كىرمەيدۇ.

\* \* \* \* \*

يَتَّيِّبُهَا الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ؕ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ ؕ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

ئى كىتاب بېرىلگەنلەر! (يەنى يەھۇدىيلار) بىز نۇرغۇن يۈزلەرنى ئۆزگەرتىپ ئارقىسىغا قىلىپ قويۇشىمىزدىن (يەنى يۈزدىكى، بۇرۇن، كۆز، قاش قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرىنى ئۆز جايلىرىدىن يوق قىلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئارقا تەرەپكە پەيدا قىلىپ قويۇشىمىزدىن، سۈرەتلىرىنى مۇبەددەل قىلىشىمىزدىن) ئىلگىرى، ياكى ئۇلارغا شەنبە كۈنىنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىغانلارغا لەنەت قىلغاندەك لەنەت قىلىشىمىزدىن ئىلگىرى، ئۆزەڭلاردىكى كىتابىنى (يەنى تەۋراتنى) تەستىق قىلىدىغان، بىز نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار (بولمىسا يۇقىرىقى ئىككى بالانىڭ بىرىگە ئۇچرايسىلەر). ئاللا نىڭ ھۆكۈمى ئىجرا قىلىنىدۇ (يەنى ئاللا بىرەر ئىشقا ئەمىر قىلسا، ئۇ ئىش چوقۇم بولماي قالمايدۇ)<sup>(47)</sup>. ئاللا ھەقىقەتەن ئاللا غا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللا غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ<sup>(48)</sup>.

يەھۇدىيلارنى تەھدىت بىلەن ئىمانغا چاقىرىش توغرىسىدا

ئاللا تائالا ئەھلى كىتابنى بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن، ئەھلى كىتابنىڭ قوللىرىدىكى خۇش بېشارەتنى راستقا چىقىرىپ كەلگەن بۈيۈك كىتابىغا ئىشىنىشكە بۇيرۇغان ۋە ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلارغا تەھدىت سالغان ھالەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز نۇرغۇن يۈزلەرنى ئۆزگەرتىپ ئارقىسىغا قىلىپ قويۇشىمىزدىن (يەنى يۈزدىكى، بۇرۇن، كۆز، قاش قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرىنى ئۆز جايلىرىدىن يوق قىلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئارقا تەرەپكە پەيدا قىلىپ قويۇشىمىزدىن، سۈرەتلىرىنى مۇبەددەل قىلىشىمىزدىن) ئىلگىرى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەقىقەتە ئەۋفىي، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەھلى كىتابلار قارىغۇ قىلىنىدۇ. ﴿ئارقىسىغا قىلىپ قويۇشىمىزدىن﴾ يەنى بىز ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى ئۇلارنىڭ گەدەن تەرىپىگە قىلىمىز،

(1) سۈرە بەقەرە 104 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئاندىن ئۇلار (بويۇنلىرىنى) ئارقىسىغا قاراتقان ھالەتتە ماڭىدۇ ۋە بىز ئۇلارنىڭ ئىككى كۆزىنى ئۇلارنىڭ گەدىنىگە قىلىمىز.

قەتادە ۋە ئەتىيە ئەۋفيمۇ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى يۇقىرىقىغا ئوخشاش بايان قىلدى. بۇ (ئۇلارغا بېرىلگەن) ئەڭ ئېغىر جازادۇر. ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنىڭ ھەقتىن يۈز ئۆرۈپ ناھەقكە قايتقانلىقى ۋە ئوپئوچۇق پاكىتى بولغان توغرا يولدىن ئازغۇنلۇق يولغا قايتىپ، شۇ يولدا بويۇنلىرى ئارقىلىرىغا تولغان ھالەتتە مېڭىۋاتقان ۋە يۈگۈرۈۋاتقانلىقىغا كەلتۈرگەن ئوخشىتىشىدۇر.

بەزى ئالىملار بۇ خىل ئوخشىتىشىنى ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەتلىرىدىمۇ بار، دېدى: ﴿بىز ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېغەكلىرىگىچە تاقاقلارنى تاقىدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار باشلىرىنى ئېگەلمەيدۇ (يەنى ئۇلار ئىمانغا بويىسۇنمايدۇ ۋە ئىمانغا باش ئەگمەيدۇ). ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر توسۇق، كەينىدە بىر توسۇق قىلدۇق، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى پەردىلىدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار (ئىماننىڭ يوللىرى توسۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن) ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەيدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

### كەئب ئەھبارنىڭ بۇ ئايەتنى ئاڭلاپ ئىسلامغا كىرگەنلىكى توغرىسىدا

كەئب ئەھبارنىڭ بۇ ئايەتنى ئاڭلىغاندا مۇسۇلمان بولغانلىقى بايان قىلىنىدۇ، ئىبنى جەرىر، ئىسا ئىبنى مۇغىيرەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز ئىبراھىمنىڭ قېشىدا كەئبىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقى ھەققىدە سۆزلەشكەن ئىدۇق. ئىبراھىم مۇنداق دېدى: كەئب، ئۆمەرنىڭ زامانىسىدا ئىسلامغا كىردى، كەئب بەيتۇلمۇقەددەسكە بارماقچى بولۇپ مەدىنىدىن ئۆتتى، ئۆمەر ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ: ئى كەئب ئىسلامغا كىرگىن! دېدى. كەئب: سىلەر كىتابىڭلاردا ﴿تەۋراتنى كۆتۈرۈشكە (يەنى ئەمەل قىلىشقا) تەكلىپ قىلىنغان، ئاندىن ئۇنى كۆتۈرمىگەنلەر (يەنى تەۋرات بېرىلگەن ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىغان ۋە ھىدايەتتىن پايدىلانمىغان يەھۇدىيلار) خۇددى كىتاب يۈكلەنگەن ئېشەككە ئوخشايدۇ (يەنى پايدىلىق چوڭ - چوڭ كىتابلارنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان، چارچاشتىن باشقا، ئۇلاردىن ھېچقانداق پايدىلانالمىدىغان ئېشەككە ئوخشايدۇ)﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتىنى ئوقۇمامسىلەر؟ مەن تەۋراتنى كۆتۈردۈم، دېدى.

ئاندىن ئۆمەر ئۇنى قويۇۋەتتى، ئاندىن ئۇ (يولغا) چىقىپ ھىمس دېگەن يەرگە يېتىپ بارغاندا ئۇ يەرلىك بىر كىشىنىڭ غەمكىن ھالەتتە: ﴿ئى كىتاب بېرىلگەنلەر! (يەنى يەھۇدىيلار) بىز نۇرغۇن يۈزلەرنى ئۆزگەرتىپ ئارقىسىغا قىلىپ قويۇشىمىزدىن (يەنى يۈزدىكى، بۇرۇن، كۆز، قاش قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرىنى ئۆز جايلىرىدىن يوق قىلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئارقا تەرەپكە پەيدا قىلىپ قويۇشىمىزدىن، سۈرەتلىرىنى مۇبەددەل قىلىشىمىزدىن) ئىلگىرى ئىمان كەلتۈرۈۋالار﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىدى. كەئب ئۆزىنىڭ ئايەتتە دېيىلگەندەك بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ: ئى پەرۋەردىگارم! مەن ئىمان ئېيتتىم، ئى پەرۋەردىگارم! مەن مۇسۇلمان بولىدۇم، دەپ كەتتى. ئاندىن كەئب يەمەندىكى بالا - چاقىلىرىنىڭ قېشىغا قايتىپ ئۇلارنى مۇسۇلمان قىلىپ ئېلىپ كەلدى.

﴿ياكى ئۇلارغا شەنبە كۈنىنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىغانلارغا لەنەت قىلغاندەك لەنەت قىلىشىمىزدىن ئىلگىرى﴾ يەنى شەنبە كۈنى ھىيلە بىلەن بېلىق تۇتۇشقا ئۇرۇنغان كىشىلەر (لەنەت قىلغىنىمىزدەك) مايمۇن ۋە چوشقىلارغا ئۆزگىرىپ كەتتى، بۇلارغا ئائىت قىسسنى ئاللاھ خالىسا سۈرە ئەئرافتا تولۇق بايان

(1) سۈرە ياسىن 8 - 9 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە جۇمۇئە 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قىلىمىز. ﴿اللّٰه نىڭ ھۆكۈمى ئىجرا قىلىنىدۇ (يەنى اللّٰه بىرەر ئىشقا ئەمر قىلسا، ئۇ ئىش چوقۇم بولماي قالمايدۇ)﴾.

شېرىك كەلتۈرگۈچىلەر تەۋبە قىلمىسا مەڭگۈ كەچۈرۈلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿اللّٰه ھەقىقەتەن اللّٰه غا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ﴾ يەنى اللّٰه تائالا ئۆزىگە شېرىك كەلتۈرگەن ھالەتتە يولۇققان بىر بەندىنىڭ گۇناھىنى كەچۈرمەيدۇ. ﴿خالغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ﴾ ئىمام ئەھمەد، ئەبۇزەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: شەكسىز اللّٰه تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئى بەندەم! سەن ماڭا ئىبادەت قىلىدىڭ ۋە لېكىن رەھىمىمنى ئۈمىد قىلىدىڭ، شۇڭا مەن ھەقىقەتەن سەندىكى بار گۇناھىنى كەچۈرۈۋېتىمەن. ئى بەندەم! سەن ماڭا شېرىك كەلتۈرمەي زېمىن توشقۇچە خاتالىق بىلەن ئۇچراشماڭمۇ، مەن ساڭا زېمىن توشقۇچە كەچۈرۈم بىلەن ئۇچرىشىمەن».

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇزەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «بىر بەندە پەقەت: «لا ئىلاھە ئىللاھۇ» يەنى «اللّٰه تائالادىن باشقا ئىبادەتكە ھېچ لايىق زات يوق» دېگەن سۆزنى ئېيتىپ، ئاندىن شۇ ئەقىدىدە ئۆلگەن بولسا جەننەتكە كىرىدۇ». مەن: ئۇ پاهىشە قىلىسىمۇ ۋە ئوغرىلىق قىلىسىمۇ كىرەمدۇ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ پاهىشە قىلىسىمۇ ۋە ئوغرىلىق قىلىسىمۇ كىرىدۇ» دېدى. مەن: ئۇ پاهىشە ۋە ئوغرىلىق قىلىسىمۇ دېگەن سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى، دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆتىنچى قېتىمدا: «ئەبۇزەرنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىدى» دېدى. ئاندىن ئەبۇزەر ئىشتىنىنى سۆزىگەن پېتى چىقىپ: ئەگەر ئەبۇزەرنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىسىمۇ؟ دېدى. كېيىن ئەبۇزەر بۇ ھەدىسنى ئوقۇپ بەرسە: ئەگەر ئەبۇزەرنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىسىمۇ، دەيتتى.

بەزىلەر، ئىبنى ئۇمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ﴿اللّٰه ھەقىقەتەن اللّٰه غا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ﴾ دېگەن بۇ ئايەت ۋە: «مەن شاپائىتىمنى قىيامەت كۈنىدىكى ئۈمىتىمنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ گۇناھ ئىگىلىرى ئۈچۈن كېچىكتۈرۈپ قويدۇم» دېگەنلىكىنى ئاڭلىمىغۇچىلىك، (بىز) چوڭ گۇناھ ئىگىلىرى گۇناھلىرىنىڭ كەچۈرۈم بولۇشىنى تىلەشتىن توختاپ تۇرغان ئىدۇق.

﴿كىمكى اللّٰه غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ﴾. اللّٰه تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن زور گۇناھتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى اللّٰه نىڭ پەيغەمبىرى! ئەڭ چوڭ گۇناھ قايسى؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ئۇ گۇناھ) سېنى ياراتقان اللّٰه غا بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرگەنلىك» دېدى.

\* \* \* \* \*

(1) سۇرە لوقمان 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.number.org

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزُكُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٥٦﴾ أَنْظَرُ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحَجَبِ وَالطَّبَعُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَتُّولَاءِ ۖ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا ﴿٥٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن نَّجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٩﴾

ئۆزلىرىنى پاك دەپ قارايدىغانلار (يەنى ئۆزلىرىنى تەقۋادارلىق بىلەن مەدھىيەلەيدىغانلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئىش ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك ئەمەس)، اللە خالىغان بەندىسىنى پاك قىلىدۇ، ئۇلارغا قىلچىلىكىمۇ زۇلۇم قىلىنمايدۇ<sup>(49)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ اللە غا تۆھمەت چاپلاۋاتقانلىقىغا قارىغىن! بۇ ئويغۇچۇق گۇناھتۇر<sup>(50)</sup>. كىتابتىن نېسۋە بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار بۇتقا ۋە شەيتانغا ئىشىنىدۇ، كاپىرلارنى كۆرسىتىپ: «بۇلار (يەنى قۇرەيش كۇففارلىرى) نىڭ يولى ئىمان ئېيتقانلارنىڭكىدىن تېخىمۇ توغرىدۇر» دەيدۇ<sup>(51)</sup>. ئەنە شۇلار اللە رەھىمىتىدىن يىراق قىلغان كىشىلەردۇر؛ اللە كىمنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا (اللە نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچبىر مەدەتكار تاپالمايسەن<sup>(52)</sup>.

يەھۇدىيلارنىڭ ئۆزلىرىنى پاك دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن (ئۇلارنى) ئەيىبلەش ۋە ئۇلارنىڭ ، بۇت بىلەن شەيتانغا ئىشەنگەنلىكى، توغرا يول بىلەن ئىماننى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا لەنەت ئېيتىش توغرىسىدا

﴿ئۆزلىرىنى پاك دەپ قارايدىغانلار (يەنى ئۆزلىرىنى تەقۋادارلىق بىلەن مەدھىيەلەيدىغانلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟﴾ ھەسەن ۋە قەتادە مۇنداق دېدى: بۇ ئايەت، يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار ئۆزلىرىنى «اللە تائالانىڭ ئوغۇللىرى ۋە دوستلىرى» دەۋاتقانلىرى ئۈچۈن (ئۇلار ھەققىدە) چۈشكەن. ئىبنى زەيد مۇنداق دېدى: بۇ ئايەت يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ: ﴿بىز اللە نىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز (يەنى ئاتا - بالىدەك يېقىنمىز) ۋە (بىز اللە نىڭ دىنىدا بولغاچقا) دوستلىرىدۇرمىز﴾<sup>(1)</sup> «يەھۇدىي ياكى ناسارا بولمىغان ئادەم (يەنى يەھۇدىيلار يەھۇدىي بولمىغان ئادەم، ناسارالار ناسارا بولمىغان ئادەم) ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ»<sup>(2)</sup> دېگەن ۋاقتىدا چۈشتى. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئىش ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك ئەمەس)، اللە خالىغان بەندىسىنى پاك قىلىدۇ﴾ يەنى پاكلاش اللە تائالاغا خاستۇر. چۈنكى، ئۇ ھەممە ئىشلارنىڭ ھەقىقىتىنى بىلگۈچىدۇر.

﴿ئۇلارغا قىلچىلىكىمۇ زۇلۇم قىلىنمايدۇ﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، ئىكرىمە، ئەتا، ھەسەن، قەتادە ۋە باشقا سەلەپ ئالىملىرى مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالانىڭ «قىلچىلىكىمۇ» دېگىنى ئۈچكىنىڭ سىزىقچىلىرىدا بولىدىغان قىلنى كۆرسىتىدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلارنىڭ اللە غا تۆھمەت چاپلاۋاتقانلىقىغا قارىغىن!﴾ يەنى ئۇلار اللە تائالاغا بۇ سۆزلەرنى دېيىش ئارقىلىق تۆھمەت چاپلىدى، ئۇلار: ﴿يەھۇدىي ياكى ناسارا بولمىغان ئادەم (يەنى

(1) سۇرە مائىدە 18 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە بەقەرە 111 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يەھۇدىيلار يەھۇدىي بولمىغان ئادەم، ناسارالار ناسارا بولمىغان ئادەم) ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ»<sup>(1)</sup>  
 ﴿دوۋاخ ئوتى بىزنى ساناقلىق كۈنلەرلا (يەنى موزايغا چوقۇنغان 40 كۈنلۈك ۋاقىتلا) كۆيدۈرىدۇ﴾<sup>(2)</sup>  
 دەيدۇ.

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتىلىرىنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرىغا يۆلىنىۋالدى، اللە تائالا: ئاتىلار قىلغان ئەمەل - ئىبادەتنىڭ بالىلارغا قىلچىلىكىمۇ پايدا يەتكۈزەلمەيدىغانلىقى ھەققىدىكى ھۆكۈمى مۇنداق بايان قىلىندى: ﴿ئۇلار ئۆتكەن بىر ئۈممەتتۇر، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى (نىڭ ساۋابى) ئۆزلىرى ئۈچۈندۇر. سىلەرنىڭ ئەمەللىڭلار (نىڭمۇ ساۋابى) ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر﴾<sup>(3)</sup> ﴿بۇ ئوپۇچۇق گۇناھتۇر﴾، ﴿كىتابتىن نېسىۋە بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار بۇتقا ۋە شەيتانغا ئىشىنىدۇ﴾ مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ھەسسان ئىبنى پائىتتىن ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئايەتتىكى «جىبت» سېھىرگەرلىك دېگەنلىكتۇر. ئالىم ئەبۇنەسر ئىسمائىل ئىبنى ھەمماد جەۋھەرى ئۆزىنىڭ «لۇغەت» كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «جىبت» دېگەن سۆز بۇتقا، داخانغا، سېھىرگەرگە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مەنىلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ بۇ ئايەتتىكى «تەۋاغىت» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ھەققىدىكى سوئالغا مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلار شەيتانلار ئىچىلىرىگە كىرىۋالغان داخانلاردۇر.

مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: «تەۋاغىت» دېگەن ئىنساننىڭ سۈرىتىدىكى شەيتاندۇر. بۇ، يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار ئۇنىڭ قېشىغا (بىر ئىشتا ئۇنىڭ) ھۆكۈم چىقىرىشىنى (تەلەپ قىلىپ) بارىدىغان ۋە يەھۇدىي، خرىستىئانلارنى ئىشلارغا بۇيرۇيدىغان، بۇيرۇق ئىگىسى بولغان ئىنساننىڭ سۈرىتىدىكى شەيتاندۇر. ئىمام مالىك مۇنداق دەيدۇ: «تەۋاغىت» دېگەن سۆز اللە تائالادىن باشقا ئىبادەت قىلىنىدىغان ھەممە نەرسىلەرگە قارىتىلىدۇ.

### كاپىرلارنى مۇسۇلماندىن ئارتۇق بىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرىسىدا

﴿كاپىرلارنى كۆرسىتىپ: «بۇلار (يەنى قۇرەيش كۇففارلىرى) نىڭ يولى ئىمان ئېيتقانلارنىڭكىدىن تېخىمۇ توغرىدۇر» دەيدۇ﴾ يەنى يەھۇدىيلار ۋە خرىستىئانلار بىلىمىزلىكى، دىنىمىزلىكى ۋە قوللىرىدىكى اللە تائالانىڭ كىتابىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن كاپىرلارنى مۇسۇلمانلاردىن ئارتۇق كۆرىدۇ.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئىكرىمەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھۇيەي ئىبنى ئەھتەب ۋە كەئب ئىبنى ئەشرەق دېگەن يەھۇدىيلار مەككىلىك كاپىرلارنىڭ قېشىغا كېلىدۇ، ئاندىن مەككىلىك كاپىرلار ئۇلارغا: سىلەر ئەھلى كىتاب ۋە بىلىملىك كىشىلەر سىلەر، سىلەر بىزنىڭ ۋە مۇھەممەدنىڭ (ئىشى) توغرىلىق بىزگە خەۋەر بېرىڭلار، دېدى (يەنى بىز توغرا يولدىمۇ ياكى مۇھەممەد توغرا يولدىمۇ بىزگە خەۋەر بېرىڭلار دېمەكچى). ئاندىن يەھۇدىيلار: سىلەر قايسى ئىشنى قىلىۋاتىسىلەر ۋە مۇھەممەد قايسى ئىشنى قىلىۋاتىدۇ؟ دېدى. مەككىلىك كاپىرلار: بىز ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىمىز، تۈگىلەرنى بوغۇزلايمىز (يەنى ئاجىزلارغا ۋە مېھمانلارغا ئاتاپ تۈگە بوغۇزلايمىز)، سۈت ۋە سۇ بېرىمىز (يەنى بىز كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىمىز دېمەكچىدۇر)، ئەسىرلەرنى قويۇپ بېرىمىز ۋە ھاجىلارنى سۇ بىلەن

(1) سۈرە بەقەرە 111 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئال ئىمران 24 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە 134 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تەمىنلەيمىز، مۇھەممەد بولسا ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئارىلىقىنى ئۈزۈۋەتكەن ھاجىلارنىڭ ئوغرىسى بولغان غىفاز جەمەتى ئەگەشكەن (ئارىمىزدا ئۆسكەن شۈمبۈيدەك) بىر پۇتاقچىدۇر، بىز ياخشىمۇ ياكى ئۇ ياخشىمۇ؟ دېدى. ئاندىن يەھۇدىيلار ئۇلارغا: سىلەر ياخشى ۋە توغرا يولدىدۇرسىلەر، دېدى. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿كتابتىن نېسىۋە بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار بۇتقا ۋە شەيتانغا ئىشىنىدۇ﴾ بۇ سۆز، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە بىر تۈركۈم سەلەپ ئالىملىرىدىن باشقىچە بىر ئۇسۇل بىلەن رىۋايەت قىلىندى.

يەھۇدىيلارنىڭ مۇشرىكلاردىن ياردەم سورىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا اللە تائالانىڭ لەنتى بولدىغانلىقى توغرىسىدا

بۇ، اللە تائالانىڭ يەھۇدىيلارغا بولغان لەنتىدۇر. شۇنداقلا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇلارغا ھېچ بىر ياردەمچىنىڭ يوق ئىكەنلىكى بىلەن خەۋەر بېرىشىدۇر. چۈنكى، ئۇلار مۇشرىكلاردىن ياردەم سوراپ باردى، ئۇلار مۇشرىكلارنى ئۆزلىرىگە ياردەم بېرىشكە چاقىرىش ئۈچۈن ئۇلارغا: سىلەر ياخشى ۋە توغرا يولدىسىلەر، دېگەن گەپنى قىلدى، ھەقىقەتەن ئۇلار يەھۇدىيلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن خەندەك ئۇرۇشىغا (يەنى يەھۇدىيلارنىڭ قۇتۇرتىشى بىلەن كېلىپ خەندەك ئۇرۇشىغا) قاتناشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى مەدىنىنىڭ ئەتراپىغا خەندەك كۆلدى، اللە تائالا ئۇلارنىڭ يامانلىقىنى توسۇپ قالدى ۋە بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿اللە كاپىرلار (يەنى مەدىنىگە ھۇجۇم قىلغان ئىتتىپاقداش قوشۇن) نى خاپا قايتۇردى، ئۇلار مەقسىتىگە يېتەلمىدى، اللە (دۈشمەنگە بوران ۋە پەرىشتىلەرنى ئاپىرىدە قىلىپ) مۆمىنلەرنى ئۇرۇشىسىز غەلبىگە ئېرىشتۈردى، اللە كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

أَمْ هُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمَلِكِ إِذْ لَأَ يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ تَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَآتَيْنَهُم مَّلَكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَّنْ ءَامَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۗ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

ياكى ئۇلارنىڭ پادىشاھلىقتىن نېسىۋىسى بارمۇ؟ (ھېچقانداق نېسىۋىسى يوق) ئەگەر بولىدىغان بولسا (زىيادە بېخىللىقتىن) ئۇلار كىشىلەرگە قىلچىلىك نەرسە بەرمەيدۇ<sup>(53)</sup>. ياكى ئۇلار اللە ئۆز پەزىلىدىن كىشىلەرگە بەرگەن نەرسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن پەيغەمبەرلىككە) ھەسەت قىلىشامدۇ؟ بىز ھەقىقەتەن ئىبراھىم ئەۋلادىغا كىتاب، ھېكمەت بەردۇق ۋە ئۇلارغا بۈيۈك پادىشاھلىق بەردۇق<sup>(54)</sup>. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتقانلارمۇ بار، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆزىگەنلەرمۇ بار، ئۇلارغا (ئۇلارنىڭ كۇفرىغا جازا بېرىش يۈزىسىدىن) جەھەننەمنىڭ يېنىپ تۇرغان ئوتى يېتەرلىكتۇر<sup>(55)</sup>.

(1) سۈرە ئەھزاب 25 - ئايەت.



### يەھۇدىيلارنىڭ بېخىللىقى ۋە ھەسەتخورلۇقى توغرىسىدا

﴿ياكى ئۇلارنىڭ پادىشاھلىقتىن نېسىۋىسى بارمۇ؟ (ھېچقانداق نېسىۋىسى يوق)﴾ ئاندىن ئاللا تائالا يەھۇدىيلارنى بېخىللىق بىلەن سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر بولىدىغان بولسا (زىيادە بېخىللىقتىن) ئۇلار كىشىلەرگە قىلچىلىك نەرسە بەرمەيدۇ﴾ خۇسۇسەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، شۇنداق قىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئاللا تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىنىڭ مەنىسىگە ئوخشاپ كېتىدۇ: ﴿ئەگەر پەرۋەردىگار بىلەن رەھمەت خەزىنىلىرى سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا بولسا، چىقىمىدىن (يەنى تۆگەپ كېتىشىدىن) قورقۇپ، چوقۇم بېخىللىق قىلاتتىڭلار﴾ دېگىن<sup>(1)</sup> شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئىنسان بېخىل كېلىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ياكى ئۇلار ئاللا ئۆز پەزىلىدىن كىشىلەرگە بەرگەن نەرسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن پەيغەمبەرلىككە) ھەسەت قىلىشامدۇ؟﴾ ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبەرلىكىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەرگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ بەنى ئىسرائىلدىن بولماي ئەرەبلەردىن بولغانلىقى ئۈچۈن يەھۇدىيلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەسەت قىلىشى، ئۇلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىشىنىشتىن توسىتى.

﴿ياكى ئۇلار ھەسەت قىلىشامدۇ؟﴾ ئىمام تەبرانى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ كىشىلەردىن باشقا كىشىلەر ئەمەس، بىز كۆزدە تۇتۇلغاندۇرمىز.

﴿بىز ھەقىقەتەن ئىبراھىم ئەۋلادىغا كىتاب، ھېكمەت بەردۇق ۋە ئۇلارغا بۈيۈك پادىشاھلىق بەردۇق﴾ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرىدىن بولغان بەنى ئىسرائىلنىڭ ئەۋلادلىرىدىن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق ئۇلارغا كىتابلارنى نازىل قىلدۇق. بۇ پەيغەمبەرلەر بەنى ئىسرائىلنىڭ ئىچىدە ئاللا تائالانىڭ قانۇنى بىلەن ھۆكۈم قىلدى. بەنى ئىسرائىلنىڭ ئىچىدىن پادىشاھلارنى تۇرغۇزدۇق.

﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتقانلارمۇ بار﴾ بەنى ئىسرائىلنىڭ ئىچىدىن مۇشۇ نېمەتلەرنى ئېلىپ كەلگەن پەيغەمبەرگە ئىشىنىدىغانلارمۇ بار.

﴿ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرگەنلەرمۇ بار﴾ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۇ پەيغەمبەرگە ئىشەنمەيدىغان، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرىيدىغان ۋە باشقىلارنى ئۇنىڭغا ئىشىنىشتىن توسىدىغانلارمۇ بار. ئۇ پەيغەمبەر ئۇلارنىڭ مىللىتىدىن بولسىمۇ، ئۇلار ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەن يەردە، (ئى مۇھەممەد!) سەن ئۇلارنىڭ مىللىتىدىن ئەمەس تۇرساڭ، ئۇلار ساڭا قانداق ئىشىنىدۇ؟

مۇجاھىد: ﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتقانلارمۇ بار﴾ دېگەن ئايەتتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىشىنىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىرلىرى سېنى بەك يالغانچىغا چىقارغۇچىدۇر، ئۇلار سەن ئېلىپ كەلگەن ھىدايەت ۋە ئوچۇق بولغان ھەقتىن بەك يىراقتۇر.

شۇڭا ئاللا تائالا ئۇلارغا تەھدىت سېلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارغا (ئۇلارنىڭ كۇفرىغا جازا بېرىش يۈزىسىدىن) جەھەننەمنىڭ يېنىپ تۇرغان ئوتى يېتەرلىكتۇر﴾.

(1) سۈرە ئىسرا 100 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا 100 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَايَتِنَا سَوْفَ نُصَلِّبُهُمْ نَارًا كَلَّمًا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا هُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَظِلًّا وَنُدْخِلُهُمْ ظِلِيلًا ﴿٥٧﴾

شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزۈمىز، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز. اللە ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. ﴿56﴾ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزۈمىز، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. ئۇ يەردە ئۇلارغا پاك جۈپتىلەر بولىدۇ، ئۇلارنى جەننەتنىڭ مەڭگۈلۈك سايسىغا داخىل قىلىمىز. ﴿57﴾

اللە تائالانىڭ كىتابىغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمىگەنلەرگە بولىدىغان ئازابنىڭ بايانى توغرىسىدا

اللە تائالا ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە (باشقا كىشىلەرنىڭ) ئەگىشىشنى توسقان كىشىنى دوزاخنىڭ ئوتىدا ئازابلايدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزۈمىز﴾.

ئاندىن ئۇلارغا بولىدىغان ئازابنىڭ داۋاملىشىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز﴾ ئەمەش، ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلارنىڭ تېرىلىرى كۆيۈپ كەتكەن ۋاقتىدا، ئۇنىڭ ئورنىغا قەغەزلەرگە ئوخشاش ئاپپاق تېرىلەر يەڭگۈشلىنىدۇ.

اللە تائالانىڭ: ﴿ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم، ھەسەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: دوزاخنىڭ ئوتى ئۇلارنى بىر كۈندە 70 مىڭ قېتىم پىشىرىدۇ. ھۈسەين مۇنداق دەيدۇ: بۇ رىۋايەتتە فۇزەيل، ھىشامدىن ھەسەننىڭ ﴿ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى قوشۇپ قويدى: دوزاخنىڭ ئوتى ئۇلارنى پىشۈرۈپ ئۇلارنىڭ گۆشىنى يېگەندە ئۇلارغا: (ئۆز ئەسلىڭلارغا) قايتىڭلار، دېيىلىدۇ. ئاندىن ئۇلار (ئۆز ئەسلىگە) قايتىدۇ.

تەقۋادار، ياخشى كىشىلەرنىڭ ئاخىرقى قايتىش ئورنىنىڭ جەننەت بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ

ئىچىدىكى نېمەتلەرنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزۈمىز، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ﴾ بۇ، اللە تائالانىڭ ياخشى كىشىلەرنىڭ ئورنىدىن خەۋەر بەرگەنلىكىدۇر. ئۇلار ھەممە يەرلىرىدە ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتتە خالىغىنىچە تۇيىدۇ. ئۇلار جەننەتتىن يۆتكەلمەي مەڭگۈ قالىدۇ، يۆتكىلىپ كېتىشىمۇ ھەم خالىمايدۇ.

﴿ئۇ يەردە ئۇلارغا پاك جۇپتىلەر بولسۇن﴾ يەنى ھەيز، نىپاس، چوڭ - كىچىك تەرەت، بولمىغۇر، ناچار ئەخلاق ۋە يامان سۈپەتلەردىن پاكىتۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېدى: پاسكىنچىلىق ۋە چوڭ - كىچىك تەرەتلەردىن پاك - پاكىزدۇر. ئەتا، ھەسەن، زەھھاك، نەخەئى، ئەبۇسالھ، ئەتىيە ۋە سۇددى قاتارلىقلارمۇ بۇ ھەقتە (ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا) ئوخشاش بايان قىلدى.

مۇجاھىد بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېدى: سۈيۈك، ھەيز، ماڭقا، تۈكۈرۈك، مەنى ۋە بالا تۇغۇشلاردىن پاك بولسۇن. (يەنى ئۇ ئىشلارنىڭ بىرسىمۇ جەننەتتىكى ئاياللاردا تېپىلمايدۇ).

﴿ئۇلارنى جەننەتنىڭ مەڭگۈلۈك سايبىسىغا داخىل قىلىمىز﴾ ئىبنى جەرر، ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى: «شەكسىزكى، جەننەتتە مەڭگۈلۈك دەرەخ، دەپ ئاتىلىدىغان بىر دەرەخ بار، ئۇنىڭ سايبىسىدا بىر كىشى يۈز يىل ماڭسىمۇ ئۇنى كېسىپ ئۆتەلمەيدۇ».

\* \* \* \* \*

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا

بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

شۈبھىسىزكى، اللہ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا، كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلغاندا ئادىل ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، اللہ سىلەرگە نەسىھەت قىلغان ئىشلار نېمىدىگەن ياخشى، اللہ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئىشىڭلارنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ﴿58﴾.

ئامانەتنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ ئايەتتە ئامانەتلەرنى ئىگىلىرىگە قايتۇرۇشقا بۇيرۇغانلىقىدىن خەۋەر بەردى. ئىمام ئەھمەد، ترمىزى، ئەبۇدەۋۇد، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار سەمىرىدەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى: «ساڭا ئامانەت قويغان كىشىنىڭ ئامانەتنى ئادا قىلغىن ۋە ساڭا خىيانەت قىلغان كىشىگە خىيانەت قىلمىغىن».

بۇ ئامانەت بەندىلەرنىڭ ئۈستىدىكى ناماز، زاكات، روزا، كەفارەت، نەزىر ۋە باشقا نەرسىلەردىن ئىبارەت اللہ تائالانىڭ ھەقىلىرىنى ۋە بەندىلەرنىڭ بىرسى - بىرسىگە ئامانەت قويۇشقا نەرسىلەرگە ئوخشاش ئۆزئارا ھەقىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. اللہ تائالا بۇ ھەقىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇدى، ئۇنى بۇ دۇنيادا ئادا قىلمىغان كىشىدىن قىيامەت كۈنى ھېساب ئېلىنىدۇ. (بۇ ھەقتە) ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئەلۋەتتە سىلەر ھەقىلەرنى ئۇنىڭ ئىگىلىرىگە قايتۇرىسىلەر، ھەتتا مۇڭگۈزسىز قوي ئۈچۈن مۇڭگۈزلۈك قويدىن قىساس ئېلىنىدۇ».

بۇ ئايەت توغرىسىدا ئىبنى جەرر، ئىبنى جۈرەيجنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى: بۇ ئايەت ئوسمان ئىبنى تەلھە توغرىسىدا چۈشتى. مەككە پەتھى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن كەبىنىڭ ئاچقۇچىنى ئېلىۋالغان ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبىگە كىردى، قايتىپ چىققان چاغدا بۇ ئايەتنى ئوقۇغان ھالەتتە چىقتى: ﴿شۈبھىسىزكى، اللہ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا ... بۇيرۇيدۇ﴾ ئاندىن ئۇ ئوسماننى يېنىغا چاقىرىپ ئۇنىڭغا ئاچقۇچنى قايتۇرۇپ بەردى.

ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دېدى: ئۆمەر ئىبنى خەتتاب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبىدىن ﴿شۈبھىسىزكى، اللہ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا ... بۇيرۇيدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇپ چىققاندا: ئاتام - ئانام ئۇنىڭ ئۈچۈن پىدا بولسۇن، مەن ئۇنىڭ بۇ ئايەتنى بۇنىڭدىن بۇرۇن ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىمىغان ئىدىم، دېدى.

بۇ ئايەت مۇشۇ ئىش توغرىسىدا چۈشكەنلىكى بىلەن مەشھۇردۇر، بۇ ئايەت مەيلى بۇ ھەقتە چۈشسۇن ياكى ئۇنداق بولمىسۇن، (بۇنىڭ) ھۆكۈمى ھەممە كىشىگە ئومۇمىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە مۇھەممەد ئىبنى ھەنەفىيە قاتارلىقلار مۇنداق دېدى: بۇ ئايەت ياخشى ۋە ئەسكى كىشى ئۈچۈن ئورتاق، يەنى ئۇ ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ئورتاق بۇيرۇقتۇر.

### ھۆكۈم قىلغاندا ئادىللىق قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

﴿كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلغاندا ئادىل ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ﴾ يەنى بۇ، اللہ تائالانىڭ كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇغان ئايىتىدۇر. شۇڭا مۇھەممەد ئىبنى كەئب، زەيد ئىبنى ئەسلىم ۋە شەھرى ئىبنى ھەۋشەب قاتارلىقلار مۇنداق دېدى: بۇ ئايەت ھەقىقەتەن كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدىغان كىشىلەر توغرىسىدا چۈشكەن ئايەتتۇر.

ئىمام ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىندۇ: «اللہ تائالا ھەقىقەتەن زۇلۇم قىلمىغان ھاكىم بىلەن بىللىدۇر، ئەگەر ئۇ زۇلۇم قىلسا، اللہ تائالا ئۇنى تاشلاپ قويدۇ». ئەسەردە مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: بىر كۈن ئادىللىق قىلىش 40 يىل ئىبادەت قىلغان بىلەن ئوخشاشتۇر.

﴿اللہ سىلەرگە نەسەت قىلغان ئىشلار نېمىدىگەن ياخشى﴾ يەنى اللہ تائالا سىلەرنى ئامانەتنى ئادا قىلىشقا، كىشىلەر ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا، ئۇنىڭدىن باشقا اللہ تائالانىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى قىلىشىڭلارغا ۋە ئۇنىڭ ھەممە تەرەپتىن تولۇق بولغان شەرىئىتىگە بويسۇنۇشۇڭلارغا بۇيرۇيدۇ. ﴿اللہ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئىشىڭلارنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

يَتَّيِّبُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ

فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

ئى مۆمىنلەر! اللہ غا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزەڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئەگەر سىلەر بىر شەيئەدە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالساڭلار، بۇ توغرىدا اللہ غا ۋە پەيغەمبەرگە مۇراجىئەت قىلىڭلار، ئەگەر سىلەر اللہ غا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە (ھەقىقىي) ئىشىنىدىغان بولساڭلار، بۇ (يەنى اللہ نىڭ كىتابىغا ۋە پەيغەمبىرىنىڭ سۈننىتىگە مۇراجىئەت قىلىش) سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر، نەتىجە ئېتىبارى بىلەن گۈزەلدۇر ﴿59﴾.

### ياخشى ئىشلاردا باشلىققا بويسۇنۇشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

﴿اللہ غا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزەڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار﴾ بۇ ئايەت توغرىسىدا ئىمام بۇخارى، مۇسلىم، ترمىزى، ئەبۇداۋۇد ۋە نەسەئى قاتارلىقلار ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇللاھ ئىبنى ھۇزافە ئىبنى قەيس ئىبنى ئەدىنى بىر قوشۇنغا باشلىق قىلىپ ئەۋەتكەندە (ئۇنىڭ ھەققىدە) چۈشكەن.

ئىمام ئەھمەد، ئەلنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قوشۇننى ئەۋەتتىن ئۇنىڭغا ئەنساپلاردىن بىر كىشىنى باشلىق قىلىپ قويدى، ئۇلار (يولغا) چىققاندا ئۇ باشلىق بىر ئىش توغرىسىدا ئۇلاردىن ئاغرىنىپ قالدى. ئۇلارغا: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سىلەرنىڭ ماڭا بويسۇنۇشۇڭلارنى بۇيرۇمىدىمۇ؟ دېدى. ئۇلار: شۇنداق، دەپ جاۋاب بەردى. باشلىق (ئۇلارغا): ئوتۇن يىغىڭلار، دېدى. (ئۇتۇنمۇ يىغىلدى) ئاندىن باشلىق بىر ئوتنى ئېلىپ كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئوتۇنغا ئوت تۇتاشتۇردى. ئاندىن ئۇ: مەن سىلەرنى ئۇ ئوتقا كىرىشكە بۇيرۇيمەن، دېدى. قوشۇندىكى ئادەملەر ئوتقا كىرمەكچى بولدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ياش بالا ئۇلارغا: سىلەر ھەقىقەتەن ئوتتىن قورقۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەرىپىگە قايتقان (يەنى سىلەر ئوتتىن قېچىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈردۈڭلار)، سىلەر ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچراشمىغۇچىلىك (ئوتقا كىرىشكە) ئالدىرىماڭلار، سىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچراشقاندا ئۇ سىلەرنى ئوتقا كىرىشكە بۇيرۇسا، ئاندىن ئۇنىڭغا كىرىڭلار، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا بولغان ئىشتىن خەۋەر بەردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوتقا كىرگەن بولساڭلار مەڭگۈ ئۇنىڭدىن چىقالمايتتىڭلار، بويسۇنۇش پەقەت ياخشى ئىشتا بولىدۇ» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئەبۇدۇۋۇد، ئابدۇللاھ ئىبنى ئومەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىر مۇسۇلمان ئۆز باشلىقىنى ياخشى ياكى يامان كۆرسۈن، (باشلىق) ئۇنى يامان ئىشقا بۇيرۇمىسىلا، (ئۇ كىشىنىڭ) باشلىقىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشى ۋە (ئۇنىڭغا) بويسۇنۇشى لازىمدۇر. ئەگەر يامان ئىشقا بۇيرۇلسا، ئۇنىڭ گەپ ئاڭلىشى ۋە بويسۇنۇشى دۇرۇس ئەمەس». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئۇباد ئىبنى سامىتنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كەپپىياتىمىز مەيلى ياخشى ياكى يامان بولسۇن، ئەھۋالىمىز ياخشى ۋە يامان بولسۇن، ھەرقانداق ئەھۋالدا بويسۇنۇشقا، ئۇنى ھۆرمەتلەشكە، چوڭ كۆرۈشكە ۋە بىر ئىشنى (باشلىقلىقنى) ئۇنىڭغا لايىقلىق بار كىشىدىن تالاشماستىققا بەيئەت قىلدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «سىلەر باشلىققا لايىقلىق بار كىشىلەرنىڭ كۇپۇرلۇقىغا ئالە تەرىپىدىن ئوچۇق پاكىت بولغاندا، ئاشكارا كۇپۇرلۇقنى (ئۇنىڭدا) كۆرگەن ۋاقتىڭلاردا، ئۇنىڭدىن باشلىقلىقنى تالاشماڭلار بولىدۇ»<sup>(1)</sup>.

ئىمام بۇخارى، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەرگە بېشى قۇرۇق ئۈزۈمدەك كىچىك ھەبەشلىك (يەنى نېگىر) قۇل باشلىق قىلىنسىمۇ، سىلەر (ئۇنىڭ سۆزىگە) قۇلاق سېلىڭلار ۋە (ئۇنىڭغا) بويسۇنۇڭلار».

ئىمام مۇسلىم، ئۇمۇھۇسەيننىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قىلغان ھەجىدە تەبلىغ قىلىپ، مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «(سىلەرنى) ئالە تائالانىڭ كىتابى بىلەن يېتەكلەيدىغان بىر قۇل سىلەرگە باشلىق قىلىنسىمۇ، سىلەر (ئۇنىڭ گېپىگە) قۇلاق سېلىڭلار ۋە (ئۇنىڭغا) بويسۇنۇڭلار» يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دەپ بايان قىلىندى: «ئۇ يەر - بۇ يەرلىرى كېسك ھەبەشلىك (نېگىر) قۇل بولسىمۇ...».

<sup>(1)</sup> يەنى مۇسۇلمان باشلىقتا دىندا چوڭ خاتالىق ھېسابلىنىدىغان، كۇپۇرغا ئېلىپ بارىدىغان بىر ئىشنى كۆرۈپ قالغىچە بويسۇنۇش لازىم، ئەگەر ئۇنىڭدا كۇپۇرلۇققا ئېلىپ بارىدىغان خاتالىق ئېنىق كۆرۈلسە، ئۇنىڭغا بويسۇنمىسىمۇ ۋە ئۇنىڭدىن باشلىقلىقنى تالاشمىمۇ بولىدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ماڭا بويسۇنغان كىشى ھەقىقەتەن ئاللا تائالاغا بويسۇنغان بولىدۇ، ماڭا ئاسىيلىق قىلغان كىشى ھەقىقەتەن ئاللا تائالاغا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ. مەن باشلىق قىلىپ قويغان كىشىگە بويسۇنغان كىشى ھەقىقەتەن ماڭا بويسۇنغان، ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلغان كىشى ماڭا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ».

﴿اللہ غا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزەڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار﴾ يەنى اللہ تائالانىڭ كىتابىغا ئەگىشىڭلار، پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىنى تۇتۇڭلار، ئۆزەڭلاردىن بولغان باشلىقلار سىلەرنى اللہ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشقا ئەمەس، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشقا بۇيرۇسا (ئۇلارغا) بويسۇنۇڭلار. چۈنكى، اللہ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىدىغان ئىشلاردا مەخلۇققا بويسۇنۇش دۇرۇس ئەمەس.

ھەرقانداق ئىش ئۈستىدە تالاش - تارتىش قىلىپ قالغاندا قۇرئان ۋە سۈننەتكە قايتىش توغرىسىدا

﴿ئەگەر سىلەر بىر شەيئە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالساڭلار، بۇ توغرىدا اللہ غا ۋە پەيغەمبەرگە مۇراجىئەت قىلىڭلار﴾ مۇجاھىد ۋە باشقا سەلەپ ئالىملىرى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر بىر نەرسە ئۈستىدە تالاش - تارتىش قىلىپ قالساڭلار، اللہ تائالانىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە قايتىڭلار. بۇ، كىشىلەرنىڭ تالاش - تارتىش قالغان ھەرقانداق مەسىلىدە (مەيلى ئۇ دىننىڭ ئاساسلىق مەسىلىسى ياكى قوشۇمچە، ئاددىي مەسىلىسى بولسۇن تالاش - تارتىش قىلىنىپلا قالسا) قۇرئان ۋە سۈننەتكە قايتىشى توغرىسىدا اللہ تائالانىڭ بۇيرۇقىدۇر. اللہ تائالا بۇ ھەقتە (يەنى قۇرئان ۋە سۈننەتكە قايتىش توغرىسىدا) مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەر (دىن ئۈستىدە ۋە ئۇنىڭدىن باشقا) ھەر قانداق نەرسە ئۈستىدە ئىختىلاپ قىلىشماڭلار، ئۇنىڭغا اللہ ھۆكۈم چىقىرىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

كىتاب ۋە سۈننەت بىرەر نەرسىگە ھۆكۈم چىقارسا ۋە ئۇنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە گۈۋاھلىق بەرسە، ئۇ نەرسە ھەقتۇر. بۇ ھەقتىن باشقا ھەقىقەت يوقتۇر. شۇڭا اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەر اللہ غا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە (ھەقىقىي) ئىشىنىدىغان بولساڭلار﴾ بۇ ئايەت، تالاش - تارتىش بولۇپ قالغاندا قۇرئان ۋە سۈننەتكە قايتىش كىشىنىڭ اللہ تائالاغا ۋە قىيامەت كۈنىگە ھەقىقىي ئىشىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ﴿بۇ (يەنى اللہ نىڭ كىتابىغا ۋە پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىگە مۇراجىئەت قىلىش) سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر﴾.

﴿نەتىجە ئېتىبارى بىلەن گۈزەلدۈر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۈدى ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى ياخشىدۇر. مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ مۇكاپاتى ياخشىدۇر. بۇ ئىككى مەنە مەزمۇن جەھەتتە پەرقلىنمەيدۇ.

\* \* \* \* \*

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٥﴾

(1) سۈرە شۇرا 10 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُونَ عَنكَ صُدُوكَ ﴿٦١﴾  
 فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ تَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا  
 وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ  
 قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

ساخا نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە سەندىن بۇرۇن نازىل قىلىنغان كىتابلارغا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىمان كەلتۈردۈك دەۋالغان كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار) نى كۆرمىدىغۇمۇ؟ ئۇلار ئەرزىنى شەيتاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىدۇ؛ ھالبۇكى، ئۇلار شەيتاننى ئىنكار قىلىشقا بۇيرۇلغان، شەيتان ئۇلارنى چوڭقۇر ئازدۇرۇشنى خالايدۇ<sup>(61)</sup>. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) غا: «اللە نازىل قىلغان كىتاب تەرەپكە ۋە پەيغەمبەر تەرەپكە كېلىڭلار» دېيىلسە، مۇناپىقلارنىڭ سەندىن قاتتىق يۈز ئۈرۈگەنلىكىنى كۆرسەن<sup>(62)</sup>. قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئۆز بېشىغا بىرەر مۇسەبەت كەلگەن چاغدا، سېنىڭ ئالدىغا كېلىپ اللە بىلەن قەسەم قىلغان ھالدا: «بىز پەقەت ياخشىلىق ۋە يارىشىشنىلا ئىرادە قىلغان ئىدۇق» دېگەنلەرنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟<sup>(63)</sup> ئەنە شۇلار (يەنى مۇناپىقلار) (يالغان ئېيتىدۇ)، اللە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكىنى (يەنى مۇناپىقلىقىنى، مىكرىنى) بىلىدۇ، ئۇلاردىن يۈز ئۈرۈگەن، ئۇلارغا نەسەت قىلغىن، ئۇلارغا تەسرىك سۆزلەرنى قىلغىن<sup>(63)</sup>.

قۇرئان - ھەدىسنىڭ ھۆكۈمىدىن باشقىنى قوبۇل قىلغان كىشىنىڭ مۇسۇلمان ئەمەسلىكى

توغرىسىدا

﴿ساخا نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە سەندىن بۇرۇن نازىل قىلىنغان كىتابلارغا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىمان كەلتۈردۈك دەۋالغان كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار) نى كۆرمىدىغۇمۇ؟ ئۇلار ئەرزىنى شەيتاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىدۇ؛ ھالبۇكى، ئۇلار شەيتاننى ئىنكار قىلىشقا بۇيرۇلغان، شەيتان ئۇلارنى چوڭقۇر ئازدۇرۇشنى خالايدۇ﴾ بۇ ئايەتتە اللە تائالا، ئۆزىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرۈلگەن نەرسىگە (كىتابقا) ئىمان كەلتۈرگەنلىكىنى دەۋا قىلىپ تۇرۇپ، مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا اللە تائالانىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىدىن باشقا<sup>(1)</sup> بىر نەرسىگە ئېسىلماقچى بولغان كىشىنى ئەيىبلەيدى. بۇ ئەيىبلەش ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبلىرىنى بايان قىلغان رىۋايەتلەردە بىلىنىپ تۇرىدۇ، بۇ ئايەت ئەنساۋىلىق ۋە يەھۇدىيىدىن ئىبارەت تالاش - تارتىش قىلىشىپ قالغان ئىككى كىشى توغرىسىدا چۈشكەن. يەھۇدىي: مەن بىلەن سېنىڭ ئاراڭدا مۇھەممەد ھۆكۈم چىقىرىدۇ، دەيدۇ. ئەنساۋىي: مەن بىلەن سېنىڭ ئاراڭدا كەئب ئىبنى ئەشرەف ھۆكۈم چىقىرىدۇ، دەيدۇ.

بۇ ئايەت: ئىسلامنى تىلىدا ئاشكارا قىلغان، ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى زاماننىڭ ھاكىملىرىغا ھۆكۈم قىلدۇرماقچى بولغان بىر تۈركۈم مۇناپىقلار توغرىسىدا چۈشتى، دېگەن كۆزقاراشلارمۇ بار. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا بۇنىڭدىن باشقا رىۋايەتلەر بار بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئايەت

(1) قۇرئان ۋە ھەدىسنى ئاساس قىلغان باشقا ئىسلام مەنبەلىرىنىڭ ھۆكۈملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

ھەممىسىگە ئورتاقتۇر. چۈنكى، ئايەت قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ (قانۇنلىرىدىن) چىقىپ، ئۇنىڭدىن باشقا (دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەخت - سائادىتىنى ئېلىپ كېلەلمەيدىغان) ناتوغرا قانۇنلارغا ئېسىلغان ھەرقانداق كىشىنى ئەيىبلەپ كەلگەندۇر. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئەرزىنى شەيتاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىدۇ؛ ھالبۇكى، ئۇلار شەيتاننى ئىنكار قىلىشقا بۇيرۇلغان، شەيتان ئۇلارنى چوڭقۇر ئازدۇرۇشنى خالايدۇ﴾.

﴿مۇناپىقلارنىڭ سەندىن قاتتىق يۈز ئۆرۈگەنلىكىنى كۆرسەن﴾ يەنى ئۇلار سەندىن مۇتەكەببىرلەرگە ئوخشاش يۈز ئۆرىيدۇ. ئاللا تائالا بۇ مەزمۇندا مۇشەرىكلەر توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئۇلارغا: «ئاللا نازىل قىلغان نەرسە (يەنى قۇرئان) غا ئەگىشىڭلار» دېيىلسە، ئۇلار: «ياق، بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنىغا ئەگىشىمىز» دەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> مانا بۇلار، ئاللا تائالا تۆۋەندىكى ئايەتتە سۈپەتلەپ كەلگەن مۆمىنلەرنىڭ ئەكسىدۇر. ئاللا تائالا مۆمىنلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەر (مۆمىنلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇلار ئاللا غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە چاقىرىلغان چاغدا ئۇلار: «ئائىلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق دېيىشلىرى كېرەك، مانا شۇنداق كىشىلەر مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾<sup>(2)</sup>.

### مۇناپىقلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

ئاللا تائالا مۇناپىقلارنى ئەيىبلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئۆز بېشىغا بىرەر مۇسەبەت كەلگەن چاغدا، سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىپ ئاللا بىلەن قەسەم قىلغان ھالدا: «بىز پەقەت ياخشىلىق ۋە يارىشىشنىلا ئىرادە قىلغان ئىدۇق» دېگەنلەرنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟﴾ يەنى سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىپ ئاللا نامى بىلەن قەسەم قىلغان ھالدا: ھۆكۈم قىلىشتا سەندىن باشقا بىرسىنىڭ قېشىغا بېرىشىمىزدا، ئۇ ھۆكۈمنىڭ توغرىلىقىغا ئىشىنىپ ئەمەس، پەقەت ياخشىلىق ۋە يارىشىشنىلا ئىرادە قىلغان ئىدۇق، دەپ ئۆزرە ئېيتقانلارنىڭ ھالى قانداق بولۇپ كېتەر؟

ئاللا تائالا بۇلارنىڭ شۇنداق قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿دىللىرىدا كېسەللىك (يەنى مۇناپىقلىق) بارلارنىڭ (زامان ئۆزگىرىپ كاپىرلار زەپەر تاپسا) ئۆزىمىزگە بىر پالاكەتچىلىك كېلىشىدىن قورقىمىز دەپ، ئۇلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرىغانلىقىنى كۆرسەن، ئاللا (رەسۇلۇللاغا، مۇسۇلمانلارغا) غەلبە (يەنى مەككىنى فەتھ قىلىشنى) ئاتا قىلىدۇ، ياكى بىر ئىشنى (يەنى ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقىنى پاش قىلىشنى) مەيدانغا كەلتۈرىدۇ - دە، كۆڭلىدە يوشۇرغىنى (يەنى مۆمىنلەرنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتقانلىقى) ئۈچۈن ئۇلار نادامەت چېكىدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

تەبرانىي، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇبەررە ئەسلىمە دېگەن كىشى يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدە (ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تالىشىپ قالغان نەرسىسىدە) ھۆكۈم قىلىدىغان بىر داخان ئىدى. ئاندىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر تالاش - تارتىش قىلىپ قالغان بىر مەسىلە ئۈچۈن ئۇنىڭ قېشىغا باردى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ساڭا نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە سەندىن بۇرۇن نازىل قىلىنغان كىتابلارغا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىمان كەلتۈردۈك دەۋالغان كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار ئەرزىنى

(1) سۈرە لوقمان 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نۇر 51 - ئايەت.

(3) سۈرە مائىدە 52 - ئايەت.



شەيتاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىدۇ؛ ھالبۇكى، ئۇلار شەيتاننى ئىنكار قىلىشقا بۇيرۇلغان، شەيتان ئۇلارنى چوڭقۇر ئازدۇرۇشنى خالايدۇ...».

﴿ئەنە شۇلار (يەنى مۇناپىقلار) (يالغان ئېيتىدۇ)، اللھ ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكىنى (يەنى مۇناپىقلىقىنى، مىكرىنى) بىلىدۇ﴾ بۇ مۇناپىقلاردۇر، اللھ تائالا مۇناپىقلارنىڭ دىللىرىدىكىنى بىلگۈچىدۇر ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن جازالايدۇ. چۈنكى، اللھ تائالاغا ھېچقانداق نەرسە يوشۇرۇن ئەمەس. ئى مۇھەممەد! ساڭا ئۇلار توغرىسىدا مۇشۇلار يېتەرلىكتۇر. اللھ تائالائۇلارنىڭ ئىچى تېشىنى ھەقىقىي بىلگۈچىدۇر. شۇڭا اللھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلاردىن يۈز ئۆزىگىن، ئۇلارغا نەسىھەت قىلغىن﴾ يەنى سەن ئۇلارنى دىللىرىغا يوشۇرغان مۇناپىقلىق ۋە يامان نىيەتلىرىدىن توسقىن ﴿ئۇلارغا تەسىرلىك سۆزلەرنى قىلغىن﴾.

\* \* \* \* \*

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيْ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

بىز ھەر قانداق پەيغەمبەرنى پەقەت ئىتائەت قىلىنىش ئۈچۈنلا ئەۋەتتۇق (ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغانلىق اللھ غا ئىتائەت قىلغانلىق بولىدۇ)، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) (سېنىڭ ھۆكۈمىڭنى قوبۇل قىلماي) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغاندا، ساڭا كېلىپ اللھ دىن مەغپىرەت تىلىسە، پەيغەمبەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىسە ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلار اللھ نى كەچۈرۈم قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان تاپاتتى ﴿64﴾. (ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغىچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكۈمىڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغىچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغىچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ ﴿65﴾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنۇشنىڭ پەرز ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿بىز ھەر قانداق پەيغەمبەرنى پەقەت ئىتائەت قىلىنىش ئۈچۈنلا ئەۋەتتۇق (ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغانلىق اللھ غا ئىتائەت قىلغانلىق بولىدۇ)﴾ يەنى مەن ئۇنىڭغا بويسۇنۇشنى ئۇنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن كىشىلەرگە پەرز قىلدىم. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: (ئۇنىڭغا) بويسۇنىدىغان كىشى پەقەت مېنىڭ رۇخسىتىم بىلەنلا بويسۇنىدۇ.

اللھ تائالا ئاسىي، گۇناھكارلارغا ئۇلارنىڭ قانداق قىلىشى كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) (سېنىڭ ھۆكۈمىڭنى قوبۇل قىلماي) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغاندا، ساڭا كېلىپ اللھ دىن مەغپىرەت تىلىسە، پەيغەمبەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىسە ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلار اللھ نى كەچۈرۈم قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان تاپاتتى﴾.

بىر ئىنسان تالاش - تارتىش قىلىپ قالغان نەرسىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھۆكۈم چىقىرىدىغان كىشى قىلمىغۇچە ۋە ئۇنىڭ چىقارغان ھۆكۈمىگە چىن كۆڭلىدىن رازى بولمىغۇچە (ھەقىقىي) مۇمن بولالمايدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ پەرۋەردىگارنىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغۇچە ﴿بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى مۇناپىقلارغا خاس بولۇپ قالماستىن، بەلكى بارلىق كىشىلەرگە ئومۇمىدۇر.﴾

ئىمام بۇخارى، ئۇرۋەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: زۇبەير بىر كىشى بىلەن (مەدىنىدىكى) ھەررە دېگەن يەردىن ئاقىدىغان كىچىك بىر ئېرىق توغرىسىدا جېدەللىشىپ قالدى، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى زۇبەير! سەن (يېرىڭنى بالدۇر) سۇغارغىن، ئاندىن سۇنى قوشناڭغا (يەنى ھېلىقى كىشىگە) بەرگىن» دېدى. ئاندىن ئەنساۋىلىق (ھېلىقى كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا): ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! (سېنىڭ زۇبەيرگە سۇنى بالدۇر بېرىشىڭ) ئۇ سېنىڭ ھامما ئاچاننىڭ بالىسى بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزى ئۆزگىرىپ كەتتى. ئاندىن زۇبەيرگە: «ئى زۇبەير! سەن (يېرىڭنى بالدۇر) سۇغارغىن سۇ ھەتتا قىرلارغا چىققۇچە ئۇنى تۇتۇپ تۇر (يەنى تازا قاندۇرۇپ سۇغارغىن)، ئاندىن سۇنى قوشناڭغا بەرگىن» دېدى. زۇبەيرنىڭ ھەقىقىي ئەنساۋىلىق كىشى تۇتۇۋالغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوچۇق بولغان ھۆكۈم بىلەن ئۇنىڭ تولۇق ئېلىپ بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (بۇرۇن) ئۇ ئىككىسىگە پايدىلىق بىر ئىشنى كۆرسەتكەن ئىدى. زۇبەير مۇنداق دېدى: مەن بۇ ئايەتنى مۇشۇ ئىش توغرىسىدا چۈشىنىمەن دەپ، گۇمان قىلىمەن.

(يەنە بىر سەۋەب) ھافىز ئەبۇئىسھاق ئىبراھىم ئىبنى ئابدۇراھمان ئىبنى ئىبراھىم ئىبنى دۇھەيم دېگەن كىشى ئۆزىنىڭ تەپسىرىدە زەمەرەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىككى كىشى جېدەللىشىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۆكۈمنى ھەق ئىگىسىگە چىقاردى. ئاندىن قارشى تەرەپ: مەن (بۇ ھۆكۈمگە) رازى بولمايمەن، دېدى. (ئۇنىڭغا) ئۇنىڭ ھەمراھى (يەنى قارشى تەرەپتىكى ھەقىقەت كىشى): ئۇنداق بولسا قانداق قىلىشنى خالايسىن؟ دېدى. ئۇ: ئەبۇبەكرنىڭ قېشىغا بارىمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككىسى ئۇنىڭ (ئەبۇبەكرنىڭ) قېشىغا باردى. ھەقىقەت كىشى ئەبۇبەكرگە: بىز جېدەللىشىپ قېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بارغان ئىدۇق، ئۇ مېنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىمگە ھۆكۈم قىلدى. ئەمما قارشى تەرەپنىڭ ئۇ ھۆكۈمگە رازى بولمىدى، دېدى. ئەبۇبەكرى: سىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چىقارغان ھۆكۈمگە بويسۇنۇڭلار، دېدى. (يەنى مەنمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چىقارغاندەك ھۆكۈم قىلىمەن). قارشى تەرەپ ئۇنىڭغىمۇ ئۈنماي ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ قېشىغا بارىمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككىسى ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. ھەقىقەت كىشى (ئۆمەرگە): بىز جېدەللىشىپ قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەن ئىدۇق، ئۇ مېنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىمگە ھۆكۈم قىلدى. ئۇ (ئۇنىڭغا) رازى بولمىدى، دېدى. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب (رازى بولمىغان) كىشىدىن راستىن رازى بولمىدىمۇ، دەپ سورىدى. ئۇ: ھەئە، شۇنداق دەپ جاۋاب بەردى. ئۆمەر ئۆيىگە كىرىپ قىلىچىنى يالىڭاچلىغان ھالەتتە چىقىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆكۈمىگە رازى بولمىغان كىشىنىڭ بېشىغا بىرلا ئۇرۇپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئاندىن يۇقىرىقى ئايەت چۈشتى.

\* \* \* \* \*

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثِيْبًا ﴿٦٦﴾ وَإِذْ لَأَتَيْنَهُمْ مِّنْ لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهْدَيْنَهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصّٰدِقِينَ وَالشّٰهِدَاءِ وَالصّٰلِحِينَ ﴿٦٩﴾ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ﴿٧٠﴾ ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧١﴾

ئەگەر بىز ئۇلارغا: «ئۆزەڭلارنى ئۆلتۈرۈڭلار ياكى يۇرتۇڭلاردىن چىقىپ كېتىڭلار» دەپ ئەمر قىلغان بولساق (يەنى ئىلگىرىكىلەرگە يۈكلىگەندەك ئېغىر تەكلىپنى ئۇلارغا يۈكلىسەك) ئىدىق، ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى بۇنى ئىجرا قىلمايتتى، ئەگەر ئۇلار قىلىنغان ۋەز - نەسەتكە ئەمەل قىلسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ياخشى بولاتتى ۋە ئىمانى مۇستەھكەم بولغان بولاتتى (گۇمراھلىق ۋە نىفاقتىن ئەڭ يىراق بولغان بولاتتى) ﴿٦٦﴾. ئۇ چاغدا دەرگاھىمىزدىن ئۇلارغا ئەلۋەتتە بۈيۈك ئەجر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلاتتۇق ﴿٦٧﴾. ئۇلارنى ئەلۋەتتە توغرا يولغا ھىدايەت قىلاتتۇق ﴿٦٨﴾. كىملىرىكى ئاللاھ غا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار (ئاخىرەتتە) ئاللاھ نىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار (يەنى يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر)، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدىگەن ياخشى ھەمراھلار ﴿٦٩﴾. پۇپەزلى ئاللاھ تەرىپىدىن دۇر، ئاللاھ (پەزىل - ئېھسانغا تېگىشلىك بولغانلارنى) بىلىشتە يېتەرلىكتۇر ﴿٧٠﴾.

بۇيرۇلغان نەرسىگە ئەڭ كۆپ قارشى چىقىدىغان كىشىلەر توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىر تۈركۈم يامان ئىش قىلىدىغان كىشىلەردىن خەۋەر بېرىپ، ئەگەر ئۇلارغا شۇ يامان ئىشنى قىلىڭلار دېگەن بولسا، ئۇلارنىڭ شۇ ئىشنى قىلمايدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ناچار خاراكتېرى بۇيرۇققا قارشى چىقىشقا كۆنۈپ كەتكەندۇر. ئاللاھ تائالا بولغان ۋە بولمىغان ئىشلارنى (ئالدىنئالا) بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن مۇنداق دېدى: ﴿ئەگەر بىز ئۇلارغا: «ئۆزەڭلارنى ئۆلتۈرۈڭلار ياكى يۇرتۇڭلاردىن چىقىپ كېتىڭلار» دەپ ئەمر قىلغان بولساق (يەنى ئىلگىرىكىلەرگە يۈكلىگەندەك ئېغىر تەكلىپنى ئۇلارغا يۈكلىسەك) ئىدىق، ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى بۇنى ئىجرا قىلمايتتى﴾. ﴿ئەگەر ئۇلار قىلىنغان ۋەز - نەسەتكە ئەمەل قىلسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ياخشى بولاتتى﴾ يەنى ئەگەر ئۇلار بۇيرۇلغان ئىشلارنى قىلغان ۋە توسۇلغان ئىشلاردىن يانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلغانلىقى بۇيرۇققا قارشى چىقىش ۋە توسقان ئىشنى قىلغىنىدىن ياخشى بولاتتى. ﴿ۋە ئىمانى مۇستەھكەم بولغان بولاتتى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئەڭ مۇستەھكەم ئىشەنچكە ئېرىشكەن بولاتتى. ﴿ئۇ چاغدا دەرگاھىمىزدىن ئۇلارغا ئەلۋەتتە بۈيۈك ئەجر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلاتتۇق. ئۇلارنى ئەلۋەتتە توغرا يولغا ھىدايەت قىلاتتۇق﴾.

اللہ تائالاغا ۋە پەيغەمبەرىگە بويسۇنغان كىشىنىڭ اللہ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھۆرمەتلەنگەن

كىشىلەر بىلەن بىللە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿كىملىرىكى اللہ غا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار (ئاخىرەتتە) اللہ نىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر سىددىقلار (يەنى يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر)، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ﴾ يەنى اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بۇيرۇغان ئىشنى قىلغان، اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى توسقان ئىشتىن يانغان كىشىنى اللہ تائالا جەننىتىگە كىرگۈزىدۇ. پەيغەمبەرلەرگە، پەيغەمبەرلەردىن دەرىجىسى تۆۋەن بولغان سىددىقلارغا، شېھىتلەرغا ۋە كۆرۈنۈشى ۋە قەلبى پاك، ياخشى مۆمىنلەرگە ھەمراھ قىلىدۇ.

ئاندىن اللہ تائالا ئۇلارنى ماختاپ: ﴿ئۇلار نېمىدىگەن ياخشى ھەمراھلار﴾ دېدى. ئىمام بۇخارى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەر قانداق پەيغەمبەر كېسەل بولۇپ قالسا، دۇنيادا ھايات قېلىش ياكى ئاخىرەتكە كېتىش ئۇنىڭ ئىختىيارىغا قويۇلىدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان كېسىلدە ناھايىتى قاتتىق بىر ئاۋاز چىقاردى (يەنى ئۇ ئاغرىقتىن قاتتىق ئىنجىقلاپ ياكى چىقىراپ كەتتى) ئاندىن ئۇنىڭ ﴿پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار (يەنى يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر)، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىدىم. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭ (دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنىڭ ئارىلىقىدا) ئىختىيارغا قويۇلۇۋاتقانلىقىنى بىلىدىم.

بۇ يەنە بىر ھەدىستىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچ قېتىم: «ئى اللہ! ئەڭ ئالىي دەرىجىلىك ھەمراھلارنىڭ ئىچىدە» دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى قىلىپ بولۇپ ۋاپات بولغان ئىدى. دۇرۇت ۋە سالاملارنىڭ كاتتىسى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولسۇن!  
بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبلىرىنىڭ بايانى:

ئىبنى جەرر، سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەنسارىلىق بىر كىشى غەمكىن ھالەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئى پالانچى! سەن ماڭا غەمكىن كۆرۈنۈسەنغۇ؟» دېدى. ئۇ: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! كاللامدىكى بىر خىيال مېنى غەمكىن قىلىپ قويدى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ قايسى ئىش؟» دەپ سورىدى. ئۇ: بىز ئەتكەن - كەچتە سېنىڭ قېشىڭغا كېلىپ (ساڭا قاراپ) سەن بىلەن بىللە ئولتۇرىمىز. ئەتە (يەنى قىيامەت كۈنى ياكى سەن ۋاپات بولۇپ كەتكەن كۈنى دېمەكچى) سەن پەيغەمبەرلەرنىڭ قېشىغا كۆتۈرۈلۈپ كېتىسەن، بىز بولساق سېنىڭ قېشىڭغا بارالمايمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە بىر ئېغىزمۇ جاۋاب قايتۇرمىدى. بۇ چاغدا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا بۇ ئايەتنى ئېلىپ كەلدى: ﴿كىملىرىكى اللہ غا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار (ئاخىرەتتە) اللہ نىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر سىددىقلار (يەنى يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر)، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدىگەن ياخشى ھەمراھلار﴾ ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قېشىغا بىر كىشىنى ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا بۇ ئايەت بىلەن خۇش بېشارەت بەردى.

بۇ ۋەقەلىك مەسرۇق، ئىكرىمە، ئامىر شەئبى، قەتادە ۋە رەبىئە ئىبنى ئەنەس قاتارلىقلاردىنمۇ رىۋايەت قىلىندى.

ئەبۇبەكرى ئىبنى مەردەۋى بۇ ۋەقەلىكنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن باشقا بىر يول بىلەن رىۋايەت قىلدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئىيە، ئىيە! شەكسىز سەن ماڭا ئۆزەمدىن، ئايالىمدىن ۋە بالىلىرىمدىنمۇ سۆيۈملۈكتۈرسەن. مەن ئۆيىدە بولغان چاغلىرىمدا سېنى ئەسلىگىنىمە سېنىڭ قېشىڭغا كېلىپ سېنى بىر كۆرۈۋالغىچە پەقەت چىدىيالىمايمەن، مېنىڭ ئۆلىدىغىنىمنى ۋە سېنىڭ ئۆلىدىغىنىڭنى ئەسلىپ ئىككىمىز جەننەتكە كىرسەك، سېنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ قېشىغا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغانلىقىڭنى ئويلىسام، سېنى كۆرەلمەسلىكىمدىن قورقىمەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا بۇ ئايەت چۈشكۈچە ھېچقانداق جاۋاب قايتۇرمىدى.

ئىمام مۇسلىم، رەبىيە ئىبنى كەئب ئەسلىمەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن (بىر كېچىسى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا قونۇپ قالدىم. ئاندىن مەن ئۇنىڭغا تاھارەت سۈيىنى ۋە باشقا ھاجەتلىرىنى ھازىرلاپ بەردىم، ئۇ ماڭا: «بىر نەرسە سورىغىن» دېدى. مەن: ئىيە، ئىيە! پەيغەمبەر! سەندىن جەننەتتە ساڭا ھەمراھ بولۇشىمنى سورايمەن، دېدىم. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭدىن باشقىسىنى (سورىمامسەن؟)» دېدى. مەن شۇنىلا سورايمەن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ماڭا ھەمراھ بولۇشۇڭ ئۈچۈن» كۆپ سەجدە قىلىش بىلەن ئۆزەڭگە ياردەم تىلىگىن» دېدى. (يەنى نامازنى كۆپ ئوقۇساڭ ۋە سەجدىنى ئۇزۇن قىلساڭ، ئاللا تائالا جەننەتتە ماڭا ھەمراھ بولۇشۇڭنى ساڭا نېسىپ قىلىدۇ).

ئىمام ئەھمەد، ئەمرى ئىبنى مەررە جۇھەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئىيە، ئىيە! مەن ئاللا دىن باشقا ئىبادەتكە لايىق بىر ئىشلانىڭ يوقلىقىغا ۋە سېنىڭ شەكسىز ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەردىم، بەش ۋاخ نامازنى ئوقۇدۇم، مال - مۈلكىمنىڭ زاكاتلىرىنى ئادا قىلدىم ۋە رامىزان ئېيىنىڭ روزىسىنى تۇتتۇم، بۇ ئىشلار ئۈچۈن ماڭا قانداق مۇكاپات بېرىلىدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر كىشى ئاتا - ئانىسىغا ئاسىيلىق قىلماي بۇ ئىشلارنى قىلىپ ئۆلسە، ئۇ قىيامەت كۈنى پەيغەمبەرلەر، پەيغەمبەرلەرنىڭ ساھابىلىرىنىڭ كاتتىلىرى ۋە شېھىتلەر بىلەن بىللە مۇشۇنداق (باراۋەر) بولىدۇ» دەپ ئىككى بارمىقىنى جۈپلىدى.

يەنە بىر ھەدىستە بىر تۈركۈم ساھابىلارنىڭ مۇنداق رىۋايەت قىلغانلىقى بايان قىلىندى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىر كىشىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان كىشىلىرى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۆزىمۇ ئۆلۈپ كەتسە، ئۇلارنىڭ ئۇ دۇنيادىكى ھالىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە سورىغان سوئالغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىنسان ياخشى كۆرگەن كىشىلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

ئەنەس مۇنداق دەيدۇ: «مۇسۇلمانلار بۇ سۆزدىن خۇشاللانغاندەك خۇشال بولمىغان ئىدى». يەنە بىر رىۋايەتتە ئەنەس مۇنداق دەيدۇ: شەكسىز مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى، ئەبۇبەكرىنى ۋە ئۆمەرنى ياخشى كۆرىمەن. مەن ئاللا تائالانىڭ (قىيامەت كۈنىدە) ئۇلار قىلغان ئەمەل - ئىبادەتنى قىلالمىغان بولساممۇ ئۇلار بىلەن بىر يەردە تىرىلدۈرۈشنى ئارزۇ قىلىمەن.

﴿بۇ پەزىل ئاللا تەرىپىدىندۇر﴾ يەنى بۇ ئاللا تائالانىڭ رەھىمىتى بىلەن ئاللا تەرىپىدىن كەلگەن مەرھەمەتتۇر، ئۇلارنى شۇ مەرھەمەتكە ئىگە قىلغان نەرسە ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرى ئەمەس

بەلكى، اللہ تائالانىڭ مەرھىمىتىدۇر. ﴿اللہ (پەزىل - ئېھسانغا تېگىشلىك بولغانلارنى) بىلىشتە يېتەرلىكتۇر﴾ يەنى اللہ ھىدايەت ۋە غەلىبىگە لايىق بولىدىغان كىشىنى بىلگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧٦﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَتَعَمَّ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَرِيذًا ﴿٧٧﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٨﴾ \* فليقتل في سبيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۗ وَمَن يُقْتَلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٩﴾

ئى مۆمىنلەر! (دۈشمەنلەرنىڭ شەرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن) تەييارلىق ھالىتىدە تۇرۇڭلار، ئۇرۇشقا تۈركۈم - تۈركۈم بولۇپ ياكى ھەممىڭلار بىر بولۇپ چىقىڭلار<sup>(71)</sup>. شۈبھىسىزكى، ئاراخلاردا ئۇرۇشقا چىقماي قېلىپ قالغانلار (يەنى مۇناپىقلار) بار، ئەگەر سىلەرگە بىرەر مۇسەبەت (مەغلۇبىيەت ياكى قىرغىنلىق) كەلسە (ئۇ مۇناپىق) «اللہ ھەقىقەتەن ماڭا مەرھەمەت قىلدى، چۈنكى، مەن ئۇلار بىلەن (ئۇرۇشتا) بىللە بولمىدىم (بولمىسا ئۆلتۈرۈلگەنلەر قاتارىدا ئۆلتۈرۈلگەن بولاتتىم)» دەيدۇ<sup>(72)</sup>. ئەگەر سىلەرگە اللہ نىڭ پەزىلى (غەلىبە ۋە غەنىمەت) يەتسە، گويا سىلەر بىلەن ئۇ (يەنى مۇناپىق) نىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق دوستلۇق يوقتىكىدەك، «كاشكى مەن (ئۇرۇشتا) ئۇلار بىلەن بىللە بولغان بولسام، چوڭ بىر مۇۋەپپەقىيەتكە (يەنى غەنىمەتتىن زور نېسىۋىگە) ئېرىشكەن بولاتتىم» دەيدۇ<sup>(73)</sup>. دۇنيا تىرىكچىلىكىنى ئاخىرەتكە تېگىشىدىغانلار اللہ يولىدا (جېنىنى، پۇل - مېلىنى پىدا قىلىپ) جىھاد قىلسۇن، كىمكى اللہ يولىدا جىھاد قىلىپ ئۆلتۈرۈلسە ياكى غەلىبە قىلسا، بىز ئۇنىڭغا كاتتا ئەجر ئاتا قىلىمىز<sup>(74)</sup>.

دۈشمەندىن ھۇشيار تۇرۇشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! (دۈشمەنلەرنىڭ شەرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن) تەييارلىق ھالىتىدە تۇرۇڭلار، ئۇرۇشقا تۈركۈم - تۈركۈم بولۇپ ياكى ھەممىڭلار بىر بولۇپ چىقىڭلار﴾ اللہ تائالا (بۇ ئايەتتە) مۆمىن بەندىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ. ھۇشيار تۇرۇش دېگەنلىك، ئۇلارغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن قورال ۋە سان جەھەتتىن تەييارلىق قىلىشنى ۋە ئۇنىڭ يولىدا ئۇرۇشقا جىق سان بىلەن چىقىشنىڭ لازىملىقىنى تەكىتلەيدۇ.

جىھادقا كېچىكىپ چىقىش مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿شۈبھىسىزكى، ئاراخلاردا ئۇرۇشقا چىقماي قېلىپ قالغانلار (يەنى مۇناپىقلار) بار﴾ مۇجاھىد ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: (بۇ ئايەت) مۇناپىقلار توغرىسىدا چۈشكەن. مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇرۇشقا چىقماي قېلىپ قالغانلار﴾ يەنى جىھادقا چىقىشقا كېچىكىپ قالىدۇ (يەنى جىھادقا چىقمايدۇ). ئىبنى جۇرەيج ۋە ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتىن

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىبنى سەلۇننىڭ قىلغىنىدەك ئۆزىنىڭ جىھادقا چىقىمغانلىقى ۋە باشقىلارنىمۇ چىقىشتىن توسقانلىقى كۆزدە تۇتۇلغان.

شۇنچا ئاللا تائالا بىر ھېكمەت ئۈچۈن مۇسۇلمانلارغا يېڭىلىش ياكى شېھىت قىلىنىشتەك بىر مۇسبەت كەلگەندە جىھادقا چىقماي قالغان مۇناپىقلارنىڭ مۇنداق دەيدىغان سۆزىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەرگە بىرەر مۇسبەت (مەغلۇبىيەت ياكى قىرغىنلىق) كەلسە (ئۇ مۇناپىق) «ئاللا ھەقىقەتەن ماڭا مەرھەمەت قىلدى» يەنى مەن ئۇلار بىلەن جەڭ مەيدانىغا بارمىدىم. مۇناپىقلارنىڭ قارىشىچە ئۇرۇش مەيدانىغا بارمىغانلىقى ئاللا تائالانىڭ ئۇلارغا بەرگەن نېمەتلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ. مۇناپىق سەۋر قىلىش ئارقىلىق قولغا كېلىدىغان ئەجر ياكى شېھىت قىلىنىش ئارقىلىق قولغا كېلىدىغان شېھىتلىكتىن مەھرۇم بولغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

﴿چۈنكى، مەن ئۇلار بىلەن (ئۇرۇشتا) بىللە بولمىدىم (بولمىسا ئۆلتۈرۈلگەنلەر قاتارىدا ئۆلتۈرۈلگەن بولاتتىم)﴾ دەيدۇ ﴿بۇ مۇناپىقنىڭ ئەڭ چوڭ بەلگىسىدۇر. غەنىمەتكە ئېرىشىش مۇناپىقنىڭ ئەڭ چوڭ نىشانىدۇر.

### جىھاد قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا

ئاللا تائالا مۆمىنلەرنى جىھاد قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿دۇنيا تىرىكچىلىكىنى ئاخىرەتكە تېگىشىدىغانلار ئاللا يولىدا (جېنىنى، پۇل - مېلىنى پىدا قىلىپ) جىھاد قىلسۇن﴾ يەنى (ھەقىقىي مۆمىن) ئاللا تائالانىڭ يولىدا كۈپۈرلۈكى ۋە ئىمانىنىڭ يوقلۇقىدىن ئۆزلىرىنىڭ دىنىنى ئازغىنە دۇنياغا سېتىۋەتكەن كىشىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلسۇن.

﴿كىمكى ئاللا يولىدا جىھاد قىلىپ ئۆلتۈرۈلسە ياكى غەلبە قىلسا، بىز ئۇنىڭغا كاتتا ئەجر ئاتا قىلىمىز﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ يولىدا ئۇرۇش قىلغان ھەممە كىشى (مەيلى ئۇ ئۆلتۈرۈلسۇن ياكى يېڭىلىپ ھەممە نەرسىلىرىدىن ئايرىلىپ قالسۇن) ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدا كاتتا ساۋاب ۋە كۆپ ئەجرگە ئېرىشىدۇ. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىندى: «ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ يولىدا جىھاد قىلغان كىشى ئۈچۈن ئەگەر ئاللا ئۇنى ۋاپات تاپتۇرسا (يەنى شېھىت قىلسا)، ئۇنى جەننەتكە كىرگۈزۈشكە، ياكى ئېرىشكەن ئەجرى ۋە ئولجىسى بىلەن ئۆيىگە ھايات قايتۇرۇشقا كېپىل بولدى».

\* \* \* \* \*

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٦﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٧﴾

(ئى مۆمىنلەر!) سىلەرگە نېمە بولىدىكى، ئاللا نىڭ يولىدا جىھاد قىلمايسىلەر ۋە (دۇئا قىلىپ): «ئى پەرۋەردىگار بىز! بۇ ئاھالىسى زالىم شەھەردىن بىزنى چىقارغىن، ئۆز دەرگاھىڭدىن بىزگە بىر ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىنى مۇيەسسەر قىل، ئۆز دەرگاھىڭدىن بىزگە بىر مەدەتكارنى مۇيەسسەر قىل» دەيدىغان ئاجىز ئەرلەر، ئاجىز ئاياللار ۋە بالىلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جىھاد قىلمايسىلەر (75). مۆمىنلەر ئاللا

نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ، كاپىرلار شەيتاننىڭ يولىدا ئۇرۇش قىلىدۇ؛ شەيتاننىڭ دوستلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىڭلار (سەلەر ئۇلارنى يېڭىسىلەر)، شەيتاننىڭ تەدبىرى ھەقىقەتەن ئاجىزدۇر<sup>(76)</sup>.

ئاجىزلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى ئۆزىنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشقا (مەككىدە) تۇرۇشتىن بىزار بولۇپ كەتكەن ئەرلەر، ئاياللار ۋە كىچىك بالىلار يەنى مەككىدىكى ئاجىزلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن تىرىشىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر!﴾ سەلەرگە نېمە بولىدىكى، اللە نىڭ يولىدا جىھاد قىلمايسىلەر ۋە (دۇئا قىلىپ): «ئى پەرۋەردىگارمىز! بۇ ئاھالىسى زالىم شەھەردىن بىزنى چىقارغىن، ئۆز دەرگاھىڭدىن بىزگە بىر ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىنى مۇيەسسەر قىل، ئۆز دەرگاھىڭدىن بىزگە بىر مەدەتكارنى مۇيەسسەر قىل» دەيدىغان ئاجىز ئەرلەر، ئاجىز ئاياللار ۋە بالىلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جىھاد قىلمايسىلەر.

ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ۋە ئانام (مەككىدىكى) ئاجىزلارنىڭ ئىچىدە ئىدۇق. ئاندىن اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿مۆمىنلەر اللە نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ، كاپىرلار شەيتاننىڭ يولىدا ئۇرۇش قىلىدۇ﴾ ئاندىن اللە مۆمىنلەرنى ئۆزىنىڭ دۈشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دېدى: ﴿شەيتاننىڭ دوستلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىڭلار (سەلەر ئۇلارنى يېڭىسىلەر)، شەيتاننىڭ تەدبىرى ھەقىقەتەن ئاجىزدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

الْمَرَّ تَرَى إِلَى الدِّينِ قِيلَ هُمْ كَفَرُوا أَيَّدِيكُمْ وَاقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَمَا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ تَخَشَّوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَّعَ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظَلِّمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٦﴾ أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِّنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ فَمَالِ هَتُّؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٧﴾ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٨﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارغا (يەنى مەككىدە تۇرۇپ ئۇرۇشۇشنى تەلەپ قىلغانلارغا): «(ئۇرۇشتىن) قولۇڭلارنى يىغىڭلار، ناماز ئوقۇڭلار، زاكات بېرىڭلار» دېگەن كىشىلەرنى كۆرمىدىڭمۇ؟ (يەنى ئۇلاردىن ئەجەبلەنمەمسەن؟) بۇلارغا جىھاد پەرز قىلىنغان چاغدا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر تۈركۈم كىشىلەر دۈشمەندىن گويلا اللە (نىڭ ئازابىدىن) قورققاندىكى بەلكى، ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەررەك قورقىدۇ. ئۇلار (ئۆلۈمدىن قورقۇپ): «پەرۋەردىگارمىز! بىزگە نېمە ئۈچۈن جىھادنى پەرز قىلىدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن بىزنى ئۇزاققا قالماي كېلىدىغان ئەجەلگىچە تەخىر قىلىدىڭ؟» (يەنى ئەجلىمىز يەتكۈچە تەخىر قىلساڭ،



ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلمەسەك بولماسمىدى؟» دېدى. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «دۇنيانىڭ مەنپەئىتى ئازدۇر (يەنى دۇنيانىڭ نېمىتى پانىيدۇر)، (اللە دىن) قورققان (ۋە ئۇنىڭ ئەمرىنى تۇتقانلار) ئۈچۈن ئاخىرەت ياخشىدۇر، سىلەرگە قىلچىلىك زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى قىلغان ئەمەلىيەتلەرنىڭ ساۋابى كېمەيتىلمەيدۇ)»<sup>(77)</sup>. قەيەردە بولماڭلار (ئەجەل كەلگەندە) ئۆلۈم سىلەرنى تاپىدۇ، سىلەر مۇستەھكەم قەلئەلەردە بولغان تەقدىردىمۇ. ئەگەر ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، «بۇ اللە دىن بولدى» دەيدۇ، ئەگەر ئۇلار بىرەر زىيان زەخمەتكە ئۇچرىسا، «بۇ سەندىن (يەنى سېنىڭ دىنىڭغا كىرگەنلىكىڭدىن) بولدى» دەيدۇ. (ئى مۇھەممەد!) بۇ ئەخمەقلەرگە (ئېيتقىنىكى، «ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ) ھەممىسى اللە تەرىپىدىندۇر (يەنى ھەممىسىنى اللە ياراتقاندۇر)». بۇ قەۋمگە نېمە بولىدىكىن، ئۇلار ھېچبىر سۆزنى (يەنى ھەممە شەيئىنىڭ اللە نىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىنى) چۈشەنمەيدۇ<sup>(78)</sup>. (ئى ئىنسان!) ساڭا يەتكەن ياخشىلىق (مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن) اللە تەرىپىدىندۇر، ساڭا يەتكەن يامانلىق (قىلمىشلىرىڭ تۈپەيلىدىن) ئۆزۈڭدىندۇر. (ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز (پۈتۈن) ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، (سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە) شاھىتلىققا اللە يېتەرلىكتۇر<sup>(79)</sup>.

ئۇرۇشنىڭ كېچىكىپ پەرز قىلىنىشىنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىگە مالاھەت قىلىش توغرىسىدا

مۆمىنلەر ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە (مەككىدىكى چاغلاردا) ناماز ئوقۇشقا، ئۆز ئىچىدىكى پېقىرلارغا تەسەللىي بېرىش ئۈچۈن (مال - مۈلكى زاكات بېرىش) ئۆلچىمىگە يەتمىگەن بولسىمۇ زاكات بېرىشكە، مۇشرىكلارنى (ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلماي) كەچۈرۈۋېتىشكە ۋە مەلۇم ۋاقىتتىن ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە بەرداشلىق بېرىشكە بۇيرۇلغان ئىدى. ئۇلار (ئىسلامغا كىرگەنلىكى ئۈچۈن كاپىرلار تەرىپىدىن) كۆيدۈرۈلەتتى. ئۇلار دۈشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىپ (دىللىرىغا) قانائەت تېپىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلۇشنى ياخشى كۆرەتتى. نۇرغۇنلىغان سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن (ئۇلار ئۇ چاغدا) ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلمىغان ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرىنچىسى: ئۇلارنىڭ سانىنىڭ دۈشمەنلىرىنىڭ سانىغا قارىغاندا ئاز بولۇشى، ئىككىنچىسى: ئۇلار ھەرەم شەھىرى، زېمىندىكى جايلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى بولغان (ئۆزلىرىنىڭ) مەككە شەھىرىدە بولغانلىقى ئىدى. شۇڭا دەسلەپتە مەككەدە ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈش (ئۇلارغا لايىق ئەمەس ئىدى). شۇڭا ئۇلار (مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ) ياشايدىغان شەھەر ۋە ياردەمچىلەر ھازىرلانغاندىن كېيىن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدى.

ئۇلار (ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلۇشنى ياخشى كۆرگىنى بىلەن) ئۇرۇشقا راستىنلا بۇيرۇلغاندا ئۇلاردىن بەزىسى يېنىۋالدى (يەنى ئۇرۇش قىلمىدى). دۈشمەنلەر بىلەن يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشتىن قورقتى. ئۇلار قورقۇپ مۇنداق دېدى: «ئۇلار (ئۆلۈمدىن قورقۇپ): «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە نېمە ئۈچۈن جىھادنى پەرز قىلدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن بىزنى ئۇزاققا قالماي كېلىدىغان ئەجەلگىچە تەخىر قىلمىدىڭ؟ (يەنى ئەجلىمىز يەتكۈچە تەخىر قىلساڭ، ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلمەسەك بولماسمىدى؟)» دېدى» يەنى نېمە ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشنىڭ پەرز بولۇشىنى باشقا ۋاقىتقا كېچىكتۈرۈۋەتمىدىڭ؟ چۈنكى، ئۇنىڭدا قان تۈكۈش، بالىلارنى يېتىم قىلىش ۋە ئاياللارنى تۈل قالدۇرۇشقا ئوخشاش ئىشلار بولىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنىڭ مەنىسىگە ئوخشاپ كېتىدۇ: «مۆمىنلەر (جىھادنى تەلەپ قىلىش يۈزىسىدىن): «نېمىشقا (جىھاد ئەمرى قىلىنغان) بىرەر سۈرە نازىل قىلىنمىدى؟» دەيدۇ، جىھاد زىكرى قىلىنغان ئېنىق سۈرە

نازىل قىلىنغاندا، دىللىرىدا كېسەل بارلار (يەنى مۇناپىقلارنىڭ) ساخا ئۆلۈم ئالدىدا (ئۆلۈمدىن قورقۇپ) ئايلىنىپ كەتكەن ئادەمدەك قاراۋاتقانلىقىنى كۆرسەن<sup>(1)</sup>.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋۇق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى مەككىدىكى چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! بىز مۇشرىك چېغىمىزدا ئېزىز ئىدۇق، ئىمان ئېيتقاندا بولسا، خار بولۇپ قالدۇق، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەقىقەتەن مەن كەچۈرۈشكە بۇيرۇلدۇم، سىلەر كىشىلەر بىلەن (يەنى دۈشمەنلەر بىلەن) ئۇرۇش قىلماڭلار» دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە يۆتكەلگەندىن كېيىن، اللە تائالا ئۇنى ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇدى. لېكىن ئابدۇراھمان ۋە ئۇلارنىڭ ھەمراھلىرى ئۇرۇش قىلىشتىن ئۆزلىرىنى تارتتى، ئاندىن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: «ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا (يەنى مەككىدە تۇرۇپ ئۇرۇشۇشنى تەلەپ قىلغانلارغا): «(ئۇرۇشتىن) قولۇڭلارنى يىغىڭلار، ناماز ئوقۇڭلار، زاكات بېرىڭلار» دېگەن كىشىلەرنى كۆرمىدىڭمۇ؟ (يەنى ئۇلاردىن ئەجەبەنەمسەن؟) بۇلارغا جىھاد پەرز قىلىنغان چاغدا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر تۈركۈم كىشىلەر دۈشمەندىن گويا اللە (نىڭ ئازابىدىن) قورققاندىكى بەلكى، ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەرەك قورقىدۇ. ئۇلار (ئۆلۈمدىن قورقۇپ): «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە نېمە ئۈچۈن جىھادنى پەرز قىلدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن بىزنى ئۇزاققا قالماي كېلىدىغان ئەجەلگىچە تەخىر قىلىدىڭ؟ (يەنى ئەجلىمىز يەتكۈچە تەخىر قىلساڭ، ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلمەسەك بولماسمىدى؟)» دېدى...»

«ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنىكى، «دۇنيانىڭ مەنپەئىتى ئازدۇر (يەنى دۇنيانىڭ نېمىتى پانىيدۇر)، (اللە دىن) قورققان (ۋە ئۇنىڭ ئەمرىنى تۇتقانلار) ئۈچۈن ئاخىرەت ياخشىدۇر» يەنى تەقۋادار كىشىنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۇنىڭ دۇنيالىقتىن ياخشىدۇر. «سىلەرگە قىلچىلىك زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى قىلغان ئەمەلىڭلارنىڭ ساۋابى كېمەيتىلمەيدۇ)» يەنى سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلاردىن (كېمەيتىلىپ سىلەرگە قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ) بەلكى، سىلەر ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى تولۇق ئالىسىلەر، بۇ ئۇلارنى دۇنياغا بېرىلمەسلىككە ئۈندەپ ئاخىرەتكە ۋە جىھاد قىلىشقا قىزىقتۇرۇشتۇر.

### ئۆلۈمدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا

«قەيەردە بولماڭلار (ئەجەل كەلگەندە) ئۆلۈم سىلەرنى تاپىدۇ، سىلەر مۇستەھكەم قەلئەلەردە بولغان تەقدىردىمۇ» يەنى سىلەر چوقۇم ئۆلسىلەر، ئۆلۈمدىن ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «زېمىننىڭ ئۈستىدىكى ھەممە يوقىلىدۇ»<sup>(2)</sup> «ھەر بىر جان ئىگىسى ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر»<sup>(3)</sup>.

«ئى مۇھەممەد! سەندىن ئىلگىرى (ئىنسانلاردىن) ھېچكىشىنى مەڭگۈ ياشاتقىنىمىز يوق، سەن ئۆلسەڭ، ئۇلار مەڭگۈ ياشامدۇ؟ (بۇنداق بولۇش ھەرگىزمۇ ئۇلارغا مۇيەسسەر بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆلىدۇ)»<sup>(4)</sup> يەنى شەكسىز ھەممە كىشى ئۆلىدۇ، ئۇ مەيلى جىھاد قىلسۇن ياكى جىھاد قىلمىسۇن، ھېچقانداق نەرسە ئۇنى قۇتۇلدۇرالمىدۇ. چۈنكى، ھەر بىر كىشىنىڭ بېكىتىلىپ كەتكەن ئەجلى باردۇر (ئەجەل قاچان توشسا شۇ چاغدا چۇقۇم ئۆلىدۇ).

(1) سۈرە مۇھەممەد 20 - ئايەت.

(2) سۈرە رەھمان 26 - ئايەت.

(3) سۈرە ئال ئىمران 185 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئەنبىيا 34 - ئايەت.

خالد ئىبنى ۋەلىد سەكراتقا چۈشكەن ۋاقتىدا (بۇ ھەقتە) مۇنداق دېگەن ئىدى: ئەلۋەتتە مەن پالانى - پالانى ئۇرۇشلارغا قاتناشتىم، مېنىڭ تېنىمدىكى ھەر بىر پارچە ئۈستىخنىمدا نەيزىنىڭ ياكى ئوقيانىڭ ئىزى بار، ئەمدىلىكتە مەن كۆرپەمنىڭ ئۈستىدە سەكراتتا ياتىمەن، قورقانچاقلارنىڭ كۆزلىرىگە قورققانلىقتىن ئۇيقۇ كەلمىسۇن!

### مۇناپىقلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن يامان پال ئېلىشى توغرىسىدا

﴿ئەگەر ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە﴾ يەنى مۇناپىقلارغا مولچىلىق، مېۋە، زىرائەت ۋە بالا قاتارلىق رىزىق بېرىلسە، (بۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئەبۇئالىيە ۋە سۇددى قاتارلىقلارنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىدۇر). ئۇلار: ﴿بۇ اللە دىن بولدى﴾ دەيدۇ، ئەگەر ئۇلار بىرەر زىيان زەخمەتكە ئۇچرىسا﴾ يەنى ئەبۇئالىيە ۋە سۇددى قاتارلىقلار دېگەنگە ئوخشاش ئۇلارغا قۇرغاقچىلىق، مېۋە ۋە زىرائەتلەرنىڭ كەملىپ كېتىشى ياكى بالىلىرىنىڭ ئۆلۈپ قېلىشى ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر مۇسبەت بەتسە، ئۇلار: ﴿بۇ سەندىن (يەنى سېنىڭ دىنىڭغا كىرگەنلىكىمىزدىن) بولدى﴾ دەيدۇ يەنى بۇ سېنىڭ تەرىپىڭدىن، بىزنىڭ ساڭا ئەگەشكەنلىكىمىز ۋە سېنىڭ دىنىڭغا بويسۇنغانلىقىمىزنىڭ سەۋەبىدىندۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە پىرىئەۋنىڭ ئادەملىرىدىن ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئەگەر (پاراۋانلىق - مولچىلىقتەك) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، بىز بۇنىڭغا ھەقىقىي، دەيدۇ. ئەگەر ئۇلارغا بىرەر يامانلىق كەلسە، ئۇلار: بۇ مۇسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۆمىنلەرنىڭ شۇملۇقىدىن كەلدى، دەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿بەزىلەر اللە غا شەك - شۈبھە بىلەن (يەنى تۇراقسىز ھالدا) ئىبادەت قىلىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

شۇنىڭغا ئوخشاش ئىسلامنى يامان كۆرۈپ، كۆرۈنۈشتە ئىسلامغا كىرگەن مۇناپىقلارمۇ شۇنداق دەيدۇ. ئۇلارغا بىر يامانلىق يەتسە ئۇلار ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەنلىكىدىن كۆرىدۇ. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنكى،﴾ (ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ) ھەممىسى اللە تەرىپىدىندۇر (يەنى ھەممىسىنى اللە ياراتقاندۇر)﴾ يەنى (ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ) ھەممىسى اللە تائالانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بولىدۇ. اللە تائالانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ياخشى، يامان، مۆمىن، كاپىرنىڭ ھەممىسىگە ئورتاقتۇر.

اللە تائالا سۆزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ساڭا يەتكەن ياخشىلىق (مەرھەمەت قىلىش يۈزىدىن) اللە تەرىپىدىندۇر﴾ بۇنىڭدىن ھەممە ئىنسانلار كۆزدە تۇتۇلغاندۇر. ﴿ساڭا يەتكەن يامانلىق (قىلمىشلىرىڭ تۈپەيلىدىن) ئۆزۈڭدىندۇر﴾ اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەلەرگە (يەنى جېنىڭلار ياكى مېلىڭلارغا) ھەرقانداق بىر مۇسبەت بەتسە، ئۇ سەلەرنىڭ قىلغان گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن كەلگەن بولىدۇ، اللە نۇرغۇن گۇناھىڭلارنى ئەپۋ قىلىدۇ (ئەپۋ قىلمايدىغان بولسا، بالا ۋە مۇسبەتتىن ھېچ قۇتۇلماس ئىدىڭلار)﴾<sup>(3)</sup>.

سۇددى، ھەسەنبەسىرى، ئىبنى جۇرەيج ۋە ئىبنى زەيد قاتارلىقلار: ﴿ئۆزۈڭدىندۇر﴾ دېگەن ئايەت، يەنى سېنىڭ گۇناھىڭنىڭ سەۋەبى بىلەندۇر دېگەنلىك بولىدۇ، دېدى.

(1) سۈرە ئەئراف 131 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھەج 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە شۇرا 30 - ئايەت.

قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزەڭدىندۇر﴾ دېگەن ئى ئادەمنىڭ بالىسى! سېنىڭ گۇناھىڭنىڭ سەۋەبى بىلەن سېنى ئازابلاش ئۈچۈندۇر دېگەنلىك بولىدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سېنى بىز (پۈتۈن) ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق﴾ يەنى سەن ئىنسانلارغا ئاللا تائالانىڭ شەرىئىتىنى، ئاللا ياخشى كۆرىدىغان، رازى بولىدىغان، ئاللا يامان كۆرىدىغان ۋە قىلىشقا يول قويمىدىغان ئىشلارنى يەتكۈزۈسەن.

﴿سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە﴾ شاھىتلىققا ئاللا يېتەرلىكتۇر﴾ يەنى ئاللا تائالا سېنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىڭگە گۇۋاھچىدۇر. سەن ئۇلارغا يەتكۈزگەن ئىشلارنى بىلگۈچىدۇر. بويۇنتاۋلىق ۋە كۈپۈرلۈك قىلىپ، ھەقىقەتنى قوبۇل قىلمىغانلارنىمۇ بىلگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۗ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۗ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَّوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۗ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ ۗ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ ۗ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللا غا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى، پەيغەمبەر ئاللا نىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ). كىمكى (ئى مۇھەممەد!) سەندىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، (بىلگىنىكى) بىز سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى (يەنى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ، ئەمەللىرىگە قاراپ ھېساب ئالغۇچى) قىلىپ ئەۋەتمىدۇق<sup>80</sup>. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار): «ئەمىرىڭگە ئىتائەت قىلدۇق» دەيدۇ، سېنىڭ يېنىڭدىن چىقىپ كەتكەن چاغدا، ئۇلار نىڭ بىر تۈركۈمى ئۆزلىرىنىڭ ئىتائەت قىلغان سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ (يەنى ئەمىرىڭگە خىلاپلىق قىلىدۇ)، ئاللا ئۇلارنىڭ ئۆزگەرتكەنلىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ (يەنى پەرىشتىلەرنى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى يېزىشقا بۇيرۇيدۇ). سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگىن (يەنى كەچۈرگىن)، ئاللا غا تەۋەككۈل قىلغىن (تەۋەككۈل قىلغۇچىغا) ئاللا نىڭ ھامىيلىقى يېتەرلىكتۇر<sup>81</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنغانلىق ئاللا تائالاغا بويسۇنغانلىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاللا تائالا (بۇ ئايەتتە) بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا مۇنداق خەۋەر بەردى: ئۇنىڭغا بويسۇنغان ئادەم، ھەقىقەتەن ئاللا تائالاغا بويسۇنغان بولىدۇ، ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلغان ئادەم، ھەقىقەتەن ئاللا تائالاغا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەر ئۆز نەپسى - خاھىشى بويىچە سۆزلىمەيدۇ. ئۇ پەقەت ئۇنىڭغا چۈشۈرۈلگەن ۋە ھىيىنلا سۆزلەيدۇ.

ئىبنى ئەبۇھاتىم، ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ماڭا بويسۇنسا، ئۇ جەزمەن ئاللا غا بويسۇنغان بولىدۇ، كىمكى ماڭا ئاسىيلىق قىلسا، ئۇ جەزمەن ئاللا غا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ. كىمكى باشلىققا بويسۇنسا (يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدىن بولغان ئىسلام دىنىنىڭ قانۇنلىرى بىلەن ھۆكۈم قىلىدىغان باشلىققا بويسۇنسا) ئۇ جەزمەن ماڭا بويسۇنغان بولىدۇ. كىمكى باشلىققا ئاسىيلىق قىلسا، ئۇ جەزمەن ماڭا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿كىمكى (ئى مۇھەممەد!) سەندىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، (بىلگىنىكى) بىز سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى (يەنى ئۇلار نىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ، ئەمەللىرىگە قاراپ ھېساب ئالغۇچى) قىلىپ ئەۋەتمىدۇق﴾ يەنى سېنىڭ

ۋەزىپەك پەقەت (مېنىڭ بۇيرۇقلىرىمنى) يەتكۈزۈش، كىمكى ساڭا ئەگەشسە بەخت - سائادەتكە ئېرىشىدۇ ۋە (دوزاختىن) قۇتۇلۇپ قالىدۇ، ساڭا ئەجرى يېزىلىدۇ. كىمكى سەندىن يۈز ئۈرۈسە (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتىدۇ. ساڭا ئۇنىڭ يامان ئەمەلىدىن ھېچقاندىقى يېزىلمايدۇ. ئىمام مۇسلىم بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە بويسۇنسا، جەزمەن توغرا يولنى تاپقان بولىدۇ. كىمكى اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلسا، شەكسىز ئۇ ئۆزىگە زىيان كەلتۈرگەن بولىدۇ».

مۇناپىقلارنىڭ ئەخمەقلىقىنى بايان قىلىش توغرىسىدا

اللہ تائالا مۇناپىقلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار): «ئەمىرىڭگە ئىتائەت قىلدۇق» دەيدۇ﴾ يەنى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قوشۇلغانلىقىنى ۋە بويسۇنغانلىقىنى ئاشكارىلايدۇ.

﴿سېنىڭ يېنىڭدىن چىقىپ كەتكەن چاغدا، ئۇلار نىڭ بىر تۈركۈمى ئۆزلىرىنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ (يەنى ئەمىرىڭگە خىلاپلىق قىلىدۇ)﴾ ئايەتنىڭ مەنىسى اللہ تائالا ئۇلارنىڭ ئۆزئارا يوشۇرغان نەرسىسىنى يەنى ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنغانلىقىنى ۋە قوشۇلغانلىقىنى ئىزھار قىلغان بولسىمۇ، ئەمما پەيغەمبەرگە قارشىلىق ۋە ئاسىيلىق قىلىشقا كېچىدە ئۆزئارا بىرلىككە كەلگەنلىكىنى بىلىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرى ئۈچۈن ئۇلارنى جازالابىدىغانلىقىنى خەۋەر بېرىش بىلەن ئۇلارغا تەھدىت سېلىشتۇر.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە (يەنى ئۇلارنىڭ بويسۇنغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويۇپ كېيىن ئۇنىڭغا قارشىلىق قىدىغانلىقى توغرىسىدا) مۇنداق دەيدۇ: ﴿(مۇناپىقلار) «اللہ غا ۋە پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتتۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېيىشىدۇ، ئاندىن ئۇلاردىن بىر جامائە شۇنىڭدىن (يەنى ئىماننى دەۋا قىلغاندىن) كېيىن، (شەرىئەت ھۆكۈمىدىن) يۈز ئۆرۈيدۇ، ئۇلار (ھەقىقەتتە) مۆمىن ئەمەس﴾<sup>(1)</sup>.

﴿سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگىن (يەنى كەچۈرگىن)﴾ يەنى ئۇلارغا ئېغىر بېسىقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلغىن، ئۇلارنى جازالىمىغىن، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى كىشىلەرگە ئاشكارىلىمىغىن ۋە يەنە ئۇلاردىن قورقۇپ كەتمىگىن. ﴿اللہ غا تەۋەككۈل قىلغىن (تەۋەككۈل قىلغۇچىغا) اللہ نىڭ ھامىيلىقى يېتەرلىكتۇر﴾.

\* \* \* \* \*

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلْقُرْآنَ ۗ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٤٧﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٨﴾

ئۇلار قۇرئان ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەمدۇ؟ ئەگەر قۇرئان (مۇشرىكلار بىلەن مۇناپىقلار گۇمان قىلغاندەك) اللہ دىن غەيرىنىڭ تەرىپىدىن بولغان بولسا، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن زىددىيەتلەرنى تاپقان بولاتتى<sup>(82)</sup>. (مۆمىنلەرگە ئىتائەت) ئامانلىقىنىڭ ياكى قورقۇنچىنىڭ بىرەر خەۋىرى ئۇلارغا (يەنى مۇناپىقلارغا) يەتسە، ئۇنى تارقىتىدۇ، ئەگەر ئۇنى پەيغەمبەرگە ۋە ئۇلار (يەنى مۆمىنلەر) نىڭ ئىچىدىكى

(1) سۈرە نۇر 47 - ئايەت.

www.number.org

ئىش ئۈستىدىكىلەرگە مەلۇم قىلسا، (شۇ) خەۋەرنى چىقارغۇچىلار ئۇنى (يەنى شۇ خەۋەرنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى) ئۇلاردىن ئەلۋەتتە بىلىۋالاتتى. (ئى مۆمىنلەر!) ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى ۋە بەزى بولمىسا ئىدى، سىلەرنىڭ ئازغىنا كىشىدىن باشقىلىرىڭلار، ئەلۋەتتە شەيتانغا ئەگىشىپ كېتەتتىڭلار<sup>(83)</sup>.

### قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا ئۇلارنى قۇرئان ئۈستىدە ئويلىنىشقا بۇيرۇپ، ئۇنىڭ ئوچۇق مەنىلىرىنى ۋە چوڭقۇر پىكىرلىرىنى چۈشىنىشتىن (ئۇلارنىڭ) يۈز ئۆرۈشىنى توسۇپ، ئۇ، ھېكمەتلىك، مەدھىيەلىك، مەدھىيەلىك، مەدھىيەلىك (ئاللاھ) تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭدا (بىر ئايەت بىلەن يەنە بىر ئايەتنىڭ ئارىلىقىدا) زىددىيەت ۋە ئىختىلاپنىڭ يوقلۇقىدىن ئۇلارغا خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار (ھەقىقىي تونۇش ئۈچۈن) قۇرئاننى پىكىر قىلمايدۇ؟ بەلكى، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قۇلۇپ بار (شۇڭا ئۇلار چۈشەنمەيدۇ)»<sup>(1)</sup>.

«ئەگەر قۇرئان (مۇشۇرىكلار بىلەن مۇناپىقلار گۇمان قىلغاندەك) ئاللاھ دىن غەيرىنىڭ تەرىپىدىن بولغان بولسا، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن زىددىيەتلەرنى تاپقان بولاتتى» يەنى بۇنىڭدا ھېچقانداق ئىختىلاپ يوقتۇر، بۇ ئاللاھ تەرىپىدىندۇر.

ئاللاھ تائالا بىلىمىدە توشقانلارنىڭ بۇ (قۇرئان) نىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئىلىمدا توشقانلار ئېيتىدۇ: «ئۇنىڭغا ئىشەندۈق، ھەممىسى پەرۋەردىگار بىز تەرىپىدىن نازىل بولغان. (بۇنى) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا چۈشىنىدۇ»<sup>(2)</sup> يەنى قۇرئاننىڭ ئىچىدىكى مۇتەشەببەھ (مەنىسى ئېنىق بولمىغان) ئايەتلەرنىڭ ھەممىسى ھەقتۇر.

شۇڭا ئىلىمدا توشقانلار بۇ ئايەتلەرنى مۇھكەم (مەنىسى ئېنىق بولغان) ئايەتلەرگە قاراپ چۈشىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئېزىپ كەتمەيدۇ. ئەمما دىللىرىدا ئەگرىلىك بار كىشىلەر مۇھكەم (مەنىسى ئېنىق بولغان) ئايەتلەرنى مۇتەشەببەھ (مەنىسى ئېنىق بولمىغان) ئايەتلەرگە قاراپ چۈشىنىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئىلىمدا توشقانلارنى ماختىدى، دىللىرىدا ئەگرىلىك بارلارنى ئەيىبلىدى.

ئىمام ئەھمەد، ئەمرى ئىبنى شۇئەيبىن ئۇنىڭ چوڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ۋە قېرىندىشىم ئىككىمىز (ماڭا ئۇنىڭ ئورنىغا بىر قىزىل تۆگە بەرسىمۇ تېگىشمەيدىغان) بىر (مۇنازىرە بولۇۋاتقان) ئورۇندا ئولتۇردۇق؛ مەن ۋە قېرىندىشىم ئىككىمىز كېلىۋاتساق بىر تۈركۈم كاتتا ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇشۇپتۇ. بىز ئۇلارنىڭ ئارىلىقىنى كېسىپ ئۆتۈشنى يامان كۆرۈپ بىر ئۆيگە كىرىپ ئولتۇردۇق. توساتتىن ئۇلار قۇرئاننىڭ بىر ئايىتىنى ئوقۇپ، ئۇ توغرىلىق تالاش - تارتىش قىلىشىپ قالدى. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرى يۇقىرى چىقىشقا باشلىدى، شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاچچىقلانغان ھالەتتە چىقىپ كەلدى، ئاچچىقتىن ئۇنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى، ئۇ ئۇلارغا تۇپا چېچىپ مۇنداق دېدى: «ئى ئادەملەر! ئۆزەڭلارنى بېسىۋېلىڭلار، سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرى بىلەن قارشىلاشقانلىقى، ئۇلارغا نازىل قىلىنغان كىتابلارنىڭ بەزى جايلىرى بىلەن بەزى جايلىرىنى قارمۇ قارشى قىلغانلىقى ئۈچۈن (يەنى بۇيەر بىلەن ئۇيەر قارمۇ قارشىمىكىن دېگەنلىكى ئۈچۈن) ھالاك قىلىنغان ئىدى، قۇرئاننىڭ بەزى ئايەتلىرىنى بەزى ئايەتلىرى يالغانغا چىقىرىش ئۈچۈن چۈشمىدى، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ بەزى ئايەتلىرى بەزى

(1) سۈرە مۇھەممەد 24 - ئايەت.

(2) سۈرە ئال ئىمران 7 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئايەتلىرىنى راستقا چىقىرىدۇ. سىلەر ئۇنىڭ ئىچىدىن بىلگىنىڭلارغا ئەمەل قىلىڭلار، بىلىمگىنىڭلارنى بىلىدىغان كىشىلەردىن سوراڭلار».

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن بىر كۈنى چۈشتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا باردىم. بىز ئولتۇرغان ئىدۇق، توساتتىنلا ئىككى كىشى بىر ئايەت توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشىپ قېلىپ ئاۋازلىرى بارغانچە كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شەكسىز سىلەردىن ئىلگىرىكى كىشىلەر ئۇلارغا چۈشۈرۈلگەن كىتابىدا ئىختىلاپ قىلىشىپ قالغانلىقى سەۋەبى بىلەن ھالاك قىلىنىپ كەتكەن» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم ۋە نەسەئىمۇ رىۋايەت قىلغان.

بىر خەۋەرنى تولۇق ئېنىقلىماي تۈرۈپ تارقىتىشتىن توسۇش توغرىسىدا

﴿مۆمىنلەرگە ئائىت﴾ ئامانلىقنىڭ ياكى قورقۇنچىنىڭ بىرەر خەۋىرى ئۇلارغا (يەنى مۇناپىقلارغا)

يەتسە، ئۇنى تارقىتىدۇ﴾ اللہ بۇ ئايەتتە ھەر قانداق ئىشنى ياخشى ئېنىقلاشتىن بۇرۇن ئۇنى تارقاتقان كىشىنى ئەيىبلەيدۇ. چۈنكى، ئۇ خەۋەرنىڭ توغرا بولماسلىق ئېھتىمالىمۇ بار.

ئىمام مۇسلىم، ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىر كىشىنىڭ ئاڭلىغان گېپىنىڭ ھەممىسىنى (كىشىلەرگە) سۆزلەپ بەرگەنلىكى، ئۇنىڭ يالغانچىلىقىغا يېتەرلىكتۇر».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، مۇغىرە ئىبنى شەۋبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداقمىش - بۇنداقمىش دېيىشتىن توسى».

سەھىھ مۇسلىمدا مۇنداق بايان قىلىنغان: «كىمكى بىر سۆزنى يالغانمىكىن دەپ تۈرۈپ سۆزلىسە، ئۇ يالغانچىلاردىن ھېسابلىنىدۇ».

بىز بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللىرىنى تالاق قىلىۋېتىپتۇ، دېگەن گەپ ئۆمەر ئىبنى خەتتابقا يەتكەندە، ئۇنىڭ دېگەن سۆزىنى بايان قىلىمىز. ئۆمەرگە ئۇ سۆز يەتكەندە، ئۇ ئۆيىدىن چىقىپ مەسچىتكە كىرىدۇ، ئاندىن كىشىلەرنىڭمۇ شۇ سۆزنى دېيىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلايدۇ، ئۇ چىداپ تۇرالماي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن يېنىغا كىرىشكە رۇخسەت سورايدۇ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: سەن ئاياللىرىڭنى تالاق قىلىۋەتتىڭمۇ؟ دەپ سورايدۇ. پەيغەمبىرىمىز: «ياق» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاندىن ئۆمەر: «اللہ ئەكبەر» دەپ تەكبىر ئېيتىدۇ.

ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە مۇنداق بايان قىلىنغان، ئۆمەر مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: سەن ئۇلارنى تالاق قىلىۋەتتىڭمۇ؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن مەن مەسچىتنىڭ ئىشىكىدە تۇرۇپ ئۇنىڭ ئاۋازى بىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللىرىنى تالاق قىلىۋەتمەپتۇ، دەپ ۋاقىرىدىم. شۇ چاغدا بۇ ئايەت چۈشتى: ﴿مۆمىنلەرگە ئائىت﴾ ئامانلىقنىڭ ياكى قورقۇنچىنىڭ بىرەر خەۋىرى ئۇلارغا (يەنى مۇناپىقلارغا) يەتسە، ئۇنى تارقىتىدۇ...﴾. ئۆمەر: مەن شۇ ئىشنى ئىنىقلاپ چىققۇچى بولدۇم، دېدى.

﴿سىلەرنىڭ ئازغىنا كىشىدىن باشقىلىرىڭلار، ئەلۋەتتە شەيتانغا ئەگىشىپ كېتەتتىڭلار﴾ ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى مۆمىنلەردىن باشقىلار ئەلۋەتتە شەيتانغا ئەگىشىپ كېتەتتى.

\* \* \* \* \*

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِكَ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنَكِيلًا ﴿٤٤﴾ مَن يَشْفَعْ شَفْعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَن يَشْفَعْ شَفْعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِّنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيبًا ﴿٤٥﴾ وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنِ مَنَآ أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٤٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ وَمَن أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٤٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) اللہ نىڭ يولىدا جىھاد قىلغىن (يەنى ئۆزەڭ يالغۇز بولساڭمۇ جىھاد قىلغىن، ساڭا غەلبە ۋە دە قىلىنغان. مۇناپىقلارنىڭ جىھادتىن قېلىپ قالغانلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمە). سەن پەقەت ئۆزەڭگىلا جاۋابكار سەن، مۆمىنلەرنى (جىھادقا) قىزىقتۇرغىن، اللہ نىڭ كاپىرلار كۈچىنى توسىدىغانلىقىمۇ ھەقىقەتتۇر. اللہ نىڭ كۈچى ئەڭ زور دۇر، اللہ نىڭ جازاسى ئەڭ قاتتىقتۇر<sup>(84)</sup>. كىمكى (كىشىلەر ئارىسىدا) ياخشى (ئىش ئۈچۈن) شاپائەت قىلسا، ئۇنىڭدىن (يەنى ياخشى ئىشتىن) ئۇنىڭ نېسىۋىسى بولىدۇ؛ كىمكى بىر يامان (ئىش ئۈچۈن) شاپائەت قىلسا، ئۇنىڭدىن (يەنى يامان ئىشتىن) ئۇنىڭ نېسىۋىسى بولىدۇ. اللہ ھەممە ئىشقا قادىردۇر<sup>(85)</sup> سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار (يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالام ئەلەيكمۇ ۋە ھەممە تۇلاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالامىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار (يەنى ۋە ئەلەيكمۇ ئەسسالام دەڭلار). اللہ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىدىن (يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ - كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر<sup>(86)</sup>. اللہ دىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. اللہ شەكسىز بولىدىغان قىيامەت كۈنىدە سىلەرنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا) جەزمەن يىغىدۇ. اللہ دىنىمۇ توغرا سۆزلۈك كىم بار؟ (يەنى سۆزىدە، ۋە دىنىدە اللہ دىنىمۇ سادىق ھېچكىم يوق)<sup>(87)</sup>.

اللہ تائالا پەيغەمبىرىنى جەڭگە يالغۇز چىقىشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى جەڭگە يالغۇز چىقىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن پەقەت ئۆزەڭگىلا جاۋابكار سەن﴾ ئىبنى ئەبۇھاتەم ئەبۇئىسھاقنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن بەرائىبىنى ئازىبىتىن يالغۇز بىر كىشى يۈز دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلسا، ئۇ كىشى اللہ تائالانىڭ ﴿ئۆزەڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە بايان قىلغان كىشىلەرنىڭ قاتارىدىن بولۇپ قالارمۇ؟ دەپ سورىدىم. بەرائىبىنى ئازىب: ياق، چۈنكى، اللہ تائالا پەيغەمبىرىنى يالغۇز ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇپ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ اللہ نىڭ يولىدا جىھاد قىلغىن (يەنى ئۆزەڭ يالغۇز بولساڭمۇ جىھاد قىلغىن، ساڭا غەلبە ۋە دە قىلىنغان. مۇناپىقلارنىڭ جىھادتىن قېلىپ قالغانلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمە). سەن پەقەت ئۆزەڭگىلا جاۋابكار سەن، مۆمىنلەرنى (جىھادقا) قىزىقتۇرغىن دېگەن، دېدى. كىمكى جىھادتىن يۈز ئۈرۈسە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھېچقانداق گۇناھ يوق. شۇڭا اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ اللہ نىڭ يولىدا جىھاد قىلغىن (يەنى ئۆزەڭ يالغۇز بولساڭمۇ جىھاد قىلغىن،

(1) سۇرە بەقەرە 195 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



ساخا غەلبە ۋە دە قىلىنغان. مۇناپىقلارنىڭ جىھادىدىن قېلىپ قالغانلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمە). سەن پەقەت ئۆزەڭگىلا جاۋابكار سەن».

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇئىسھاقنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن بەرادىن: ئۆزىنى مۇشربىكلارنىڭ ئىچىگە ئاتقان (يەنى ئۆزى يالغۇزلا بىر نەچچە مۇشربىكقا ھۇجۇم قىلغان) كىشى ئۆزىنى ھالاكەتكە تاشلىغۇچىلارنىڭ قاتارىدىن بولامدۇ؟ دەپ سورىدىم. ئۇ: ياق، دەپ جاۋاب بېرىپ، مۇنداق دېدى: چۈنكى، اللہ تائالا پەيغەمبىرىنى ئەۋەتىپ: ﴿ئى مۇھەممەد! اللہ نىڭ يولىدا جىھاد قىلغىن (يەنى ئۆزەڭ يالغۇز بولساڭمۇ جىھاد قىلغىن، ساخا غەلبە ۋە دە قىلىنغان. مۇناپىقلارنىڭ جىھادىدىن قېلىپ قالغانلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمە). سەن پەقەت ئۆزەڭگىلا جاۋابكار سەن﴾ دېگەن ئىدى. يەنى «ئۆزەڭلەرنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار» دېگەن ئايەت بولسا، سەدىقە قىلىش ھەققىدە چۈشكەندۈر(1).

### مۆمىنلەرنى ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا

﴿مۆمىنلەرنى (جىھادقا) قىزىقتۇرغىن﴾ بەدى كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سەپلىرىنى تۈزەۋىتىپ (ئۇلارنى ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ) مۇنداق دېدى: «سەلەر كەڭلىكى ئاسمان - زېمىنچە كېلىدىغان جەننەتكە ئالدىراڭلار» مۆمىنلەرنى ئۇرۇش قىلىشقا قىزىقتۇرغان نۇرغۇنلىغان ھەدىسلەر بار. تۆۋەندىكى ھەدىسلەر شۇلاردىن بىر نەچچىسىدۇر.

ئىمام بۇخارى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى اللہ تائالغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرسە، ناماز ئوقۇسا، زاكات بەرسە ۋە رامزاننىڭ روزىسىنى تۇتسا، ئۇ اللہ تائالانىڭ يولىدا ھىجرەت قىلسۇن ياكى توغۇلغان يېرىدە ياشىسۇن (يەنى ھىجرەت قىلمىسۇن)، اللہ تائالانىڭ ئۈستىگە ئۇنى جەننەتكە كىرگۈزۈش ھەقلىق بولۇپ قالىدۇ». ساھابىلار: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! بىز بۇنىڭ بىلەن كىشىلەرگە خۇش بېشارەت بېرەلەيمۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «شەك - شۈبھىسىزكى اللہ تائالا جەننەتتە ئۆزىنىڭ يولىدا جىھاد قىلغان كىشىلەر ئۈچۈن تەييارلىغان يۈز خىل دەرىجە بار، ھەر ئىككى دەرىجىنىڭ ئارىلىقى ئاسمان - زېمىننىڭ كەڭلىكىدەك بار، سەلەر اللہ تائالادىن تىلىگەن ۋاقتىدا پىردە ۋەس جەننىتىنى تىلەڭلار، ئۇ جەننەتنىڭ ئەڭ ئېسىلى ۋە ئەڭ ئالىسىدۇر، ئۇنىڭ ئۈستىدە شەپقەتلىك اللہ تائالانىڭ ئەرشى باردۇر ۋە جەننەتلەرنىڭ ئۈستەڭلىرى ئۇنىڭدىن ئېتىلىپ چىقىدۇ».

ئىمام مۇسلىم، ئەبۇسەئىد خۇدرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئى ئەبۇسەئىد! كىمكى اللہ تائالانىڭ پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىگە، ئىسلامنىڭ (ھەقىقىي) دىن ئىكەنلىكىگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە رازى بولسا، ئۇنىڭغا جەننەت ۋاجىب بولىدۇ» ئاندىن ئەبۇسەئىد بۇ سۆزدىن ھەيران قېلىپ: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! ماڭا ئۇنى قايتا دەپ بەرگىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۆزىنى قايتىلاپ بېرىپ مۇنداق دېدى: «جەننەتتە اللہ تائالا بەندىسىنى يۈز دەرىجە كۆتۈرىدىغان، ھەر ئىككى دەرىجىنىڭ ئارىلىقى ئاسمان - زېمىندەك كېلىدىغان يەنە بىر ئىش بار». ئەبۇسەئىد: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! ئۇ نېمە؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ئۇ بولسا) اللہ تائالانىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتۇر» دەپ جاۋاب بەردى.

(1) بىز بۇ ئايەتنىڭ شۇ مەنىدا ئىكەنلىكىنى سۈرە بەقەرەنىڭ 195 - ئايىتىدە بايان قىلىپ ئۆتتۈق.

﴿اللہ نىڭ كاپىرلار كۈچىنى توسىدىغانلىقىمۇ ھەقىقەتتۇر﴾ يەنى ئۇلارنى جىھادقا قىزىقتۇرۇشۇڭ ئۇلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرىدۇ. ئىسلامنى قوغداش يولىدا چىداملىق ۋە سەۋرىچان قىلىدۇ. دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ﴿اللہ نىڭ كۈچى ئەڭ زور دۇر اللہ نىڭ جازاسى ئەڭ قاتتىقتۇر﴾.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر اللہ خالىسا ئەلۋەتتە (سىلەرنى ئۇرۇشقا تەكلىپ قىلماستىنلا) ئۇلارنى جازالىغان بولاتتى، لېكىن اللہ بەزىڭلارنى بەزىڭلار بىلەن سىناش ئۈچۈن (يەنى ئىمانىڭلارنى سىناش ئۈچۈن جىھادقا ئەمىر قىلدى)﴾<sup>(1)</sup>.

### ياخشى شاپائەت ۋە يامان شاپائەت توغرىسىدا

﴿كىمكى (كىشىلەر ئارىسىدا) ياخشى (ئىش ئۈچۈن) شاپائەت قىلسا، ئۇنىڭدىن (يەنى ياخشى ئىشتىن) ئۇنىڭ نېسىۋىسى بولىدۇ؛ كىمكى بىر يامان (ئىش ئۈچۈن) شاپائەت قىلسا، ئۇنىڭدىن (يەنى يامان ئىشتىن) ئۇنىڭ نېسىۋىسى بولىدۇ﴾ ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شاپائەت قىلىڭلار، ئەجىرگە ئېرىشىسىلەر، (يەنى ياخشىلىققا ياخشىلىق، يامانلىققا يامانلىق بويىچە) اللہ تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى ئارقىلىق خالىغاننى ھۆكۈم قىلىدۇ» مۇجاھىد ئىبنى جەبەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا شاپائەت قىلىشى توغرىسىدا چۈشكەن.

﴿اللہ ھەممە ئىشقا قادىردۇر﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئەتا، ئەتىيە، قەتادە ۋە مەتار ۋە رراق قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتىكى «قادىردۇر» دېگەن ساقلىغۇچىدۇر<sup>(2)</sup> دېگەنلىك بولىدۇ. مۇجاھىد مۇنداق دېدى: گۇۋاھ بولغۇچىدۇر<sup>(3)</sup>. يەنە بىر رىۋايەتتە (ئۇ) مۇنداق دېدى: ھېساب ئالغۇچىدۇر<sup>(4)</sup>.

### سالامغا ياخشى جاۋاب قايتۇرۇش توغرىسىدا

﴿سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار (يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالامىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار (يەنى ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار)﴾ يەنى سالامغا سالام قوشۇپ قايتۇرۇش مۇستەھەبتۇر، ئۆزىنى قايتۇرۇش پەرزدۇر.

ئىمام ئەھمەد، ئىمران ئىبنى ھۈسەيىننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالام بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سالامىنى ئەينەن قايتۇردى. سالام قىلغان كىشى بېرىپ ئولتۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئون ساۋاب» دېدى. يەنە بىر كىشى كېلىپ: «ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سالامىنى ئەينەن قايتۇردى. سالام بەرگەن كىشى ئولتۇردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىگىرمە ساۋاب» دېدى. يەنە بىر كىشى كېلىپ: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ

(1) سۈرە مۇھەممەد 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) ئۇنداقتا ئايەتنىڭ مەنىسى: اللہ ھەممە نەرسىنى ساقلىغۇچىدۇر، دېگەن بولىدۇ.

(3) ئۇنداقتا ئايەتنىڭ مەنىسى: اللہ تائالا ھەممە نەرسىگە گۇۋاھ بولغۇچىدۇر، دېگەنلىك بولىدۇ.

(4) ئۇنداقتا ئايەتنىڭ مەنىسى: اللہ تائالا ھەممە نەرسىدىن يەنى بەندىلەرنىڭ قىلغان چوڭ - كىچىك ھەممە ئىشلىرىدىن ھېساب ئالغۇچىدۇر، دېگەنلىك بولىدۇ.

سالىمىنى ئەينەن قايتۇردى. ئاندىن ئۇ كىشى ئولتۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوتتۇز ساۋاب» دېدى.

زىمىنلار (يەنى مۇسۇلمانلارغا تۆلەپ تۆلەپ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ياشايدىغان يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار) غا مۇسۇلمانلار بالدۇر سالام قىلمايدۇ، ئۇلار مۇسۇلمانلارغا باشتا سالام قىلىدۇ. مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ سالامىغا جاۋاب قايتۇرغاندا قۇشۇپ قايتۇرمايدۇ. بەلكى، ئۇلارغا «ۋە ئەلەيكە» يەنى «سائىمۇ بولسۇن!» دېگەن سۆز بىلەن جاۋاب قايتۇرىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئىبنى ئومەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «يەھۇدىيلار سىلەرگە سالام قىلغاندا: «ئەسسامۇ ئەلەيكە» (يەنى ساڭا ئۆلۈم بولسۇن) دەيدۇ. سىلەر (ئۇنىڭغا): «ۋە ئەلەيكە» (يەنى «سائىمۇ بولسۇن!» دېگەن سۆز بىلەن) جاۋاب قايتۇرۇڭلار».

ئىمام مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەر يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارغا باشتا سالام قىلماڭلار، سىلەر ئۇلار بىلەن يولدا ئۇچرىشىپ قالغاندا، ئۇلارنى يولنىڭ تار يېرىگە قىستاڭلار».

ئىمام ئەبۇداۋۇد، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر مۆمىن بولمىغىچە جەننەتكە كىرەلمەيسىلەر. ئۆزئارا دوستلۇق ئورناتمىغىچە مۆمىن بولالمىيسىلەر. مەن سىلەرنى (قىلساڭلار) ئۆزئارا دوست بولۇشىدىن بىر ئىشقا باشلاپ قويمايمۇ؟ ئۇ ئىش، ئاراڭلاردا سالامنى ئومۇملاشتۇرۇشتۇر».

﴿اللە شەكسىز بولىدىغان قىيامەت كۈنىدە سىلەرنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا) جەزمەن يىغىدۇ﴾ يەنى قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھەر بىر كىشىگە ئۇنىڭ قىلغان ئىشىغا قاراپ جازا ياكى مۇكاپات بېرىدۇ. ﴿اللە دىنمۇ توغرا سۆزلۈك كىم بار؟ (يەنى سۆزىدە، ۋە دىنىدە اللە دىنمۇ سادىق ھېچكىم يوق)﴾.

\* \* \* \* \*

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ۗ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يَهَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ فَإِن تَوَلَّوْا فَعُدُّوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۗ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلَا يَتَّخِذُوا مِنْكُمْ حَصْرَتٌ صُدُّوهُمْ أَنَّ يُقْتَلُوا أَوْ يُقْتَلُوا قَوْمَهُمْ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطْتُمْ عَلَيْهِمْ فَلَقَتَلْتُمُوهُمْ ۗ فَإِنِ اعْتَرَلْتُمْ فَلَمْ يُقْتَلُوا أَوْ لَقُوا إِلَيْكُمْ أَلْسَلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٨٩﴾ سَتَجِدُونَ ءَآخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُواكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلٌّ مَا رَدُّوْا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا ۗ فَإِن لَّمْ يَعْزَلْتُمْ ۗ

وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ

عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِينًا ﴿٩٦﴾

ئى مۆمىنلەر! نېمىشقا مۇناپىقلار توغرىسىدا ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كېتىسىلەر؟ اللە ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئۇلارنى كاپىرلار ھۆكۈمىدە قىلدى، اللە ئازدۇرغان كىشىلەرنى سىلەر ھىدايەت قىلماقچى بولامسىلەر؟ كىمنىكى اللە گۇمراھ قىلىدىكەن، سەن ئۇنىڭغا ھەرگىز توغرا يول تېپىپ بېرەلمەيسەن<sup>88</sup>. ئۇلار سىلەرنىڭ ئۆزلىرىدەك كاپىر بولۇشۇڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىگە ئوخشاش بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇلار اللە يولىدا ھىجرەت قىلمىغىچە (يەنى ھىجرەت قىلىش ئارقىلىق ئىماننى ئىسپات قىلمىغىچە) ئۇلارنى دوست تۇتماڭلار، ئەگەر ئۇلار اللە يولىدا ھىجرەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈسە، ئۇلارنى قەيەردە تاپساڭلار شۇ يەردە تۇتۇپ ئۆلتۈرۈڭلار، ئۇلارنى دوستمۇ تۇتماڭلار، ياردەمچىمۇ قىلماڭلار<sup>89</sup>. پەقەت سىلەر بىلەن ئۆزلىرى ئارىسىدا ئەھدە بولغان بىر قەۋمگە سېغىنغانلار ياكى سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن ياكى ئۆز قەۋمىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن يۈرەكلىرى سىقىلىپ (يەنى سىلەر تەرەپمۇ ئەمەس، ئۆز قەۋمى تەرەپمۇ ئەمەس بولۇپ) سىلەرگە كەلگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى مۇنداقلارنى ئۆلتۈرمەڭلار ۋە ئەسىر ئالماڭلار). ئەگەر اللە خالىسا، ئۇلارنى سىلەرگە مۇسەللەت قىلاتتى، ئۇلار، ئەلۋەتتە، سىلەر بىلەن ئۇرۇشاتتى، (يەنى اللە ئۇلارنى كۈچلۈك قىلىپ سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا جۈرئەتلىك قىلاتتى)، ئەگەر ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرسا (يەنى سىلەرگە چېقىلمىسا)، سىلەر بىلەن ئۇرۇشمىسا ۋە سىلەرگە تەسلىم بولسا، اللە سىلەرنىڭ ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىشىڭلارغا ھەرگىز رۇخسەت قىلمايدۇ<sup>90</sup>. ئىماننى ئىزھار قىلىش بىلەن سىلەردىنمۇ ئامانلىققا ئېرىشمەكچى ۋە قەۋمىگە قايتقاندا (كۇفرىنى ئىزھار قىلىش بىلەن) ئۆز قەۋمىدىنمۇ ئامانلىققا ئېرىشمەكچى بولغان ئىككىنچى بىر خىل كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار) نى كۆرسىلەر، ئۇلار ھەرقاچان پىتتە - پاساتقا (يەنى كۇفرىغا ياكى مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا) چاقىرىلسا ئۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن تارتىدۇ، ئەگەر ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرمىسا، سىلەرگە تەسلىم بولمىسا، (سىلەر بىلەن) ئۇرۇشۇشتىن قول يىغىمىسا، بۇ چاغدا ئۇلارنى قەيەردە كۆرسەڭلار شۇ يەردە (ئەسىر ئېلىڭلار) تۇتۇپ ئۆلتۈرۈڭلار، (ئۇلارنىڭ خىيانىتى سەۋەبلىك) سىلەرگە ئۇلارغا قارشى (يەنى ئۇلارنى ئەسىر ئېلىشقا، ئۆلتۈرۈشكە) روشەن پاكىت ئاتا قىلدۇق<sup>91</sup>.

ساھابىلارنىڭ ئۇھۇد ئۇرۇشىغا قاتناشماي قايتىپ كەلگەنلەر ھەققىدە قىلغان ئىختىلاپنى

ئەيىبلەش توغرىسىدا

(بۇ ئايەتتە) اللە تائالا مۆمىنلەرنىڭ مۇناپىقلار توغرىسىدا ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكىنى ئەيىبلىدى. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا ئىختىلاپ پەيدا بولدى. ئىمام ئەھمەد، زەيد ئىبنى سابىتنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇش ئۈچۈن ئۇھۇدقا ماڭدى، ئۇنىڭ بىلەن ماڭغان بىر تۈركۈم كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار يولىنىڭ يېرىمىدىن) قايتىپ كەتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ئۇلار توغرىسىدىكى پىكىردە ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتتى، بىر تۈركۈم كىشىلەر: ئۇلارنى ئۆلتۈرمىز دېسە، يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەر: (ئۇلارنى) ئۆلتۈرمەيمىز دېدى. بۇ ھەقتە اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئى مۆمىنلەر! نېمىشقا مۇناپىقلار توغرىسىدا ئىككى

گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كېتىسىلەر؟» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مەدەنە پاكىزدۇر. پاسكىنا نەرسىنى خۇددى تۆمۈرچىنىڭ شامال ساندۇقى تۆمۈرنىڭ پوقنى يوقاتقانداك يوقىتىدۇ»<sup>(1)</sup>.

ئەۋفىي، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: (بۇ ئايەت) مەككىدە ئىسلامغا كىرگەن مۇشرىكلارغا ياردەم بېرىدىغان بىر تۈركۈم كىشىلەر توغرىسىدا چۈشكەن، ئۇلار مەككىدىن بىر ھاجەت ئۈچۈن چىقتى. ئاندىن ئۇلار: بىز مۇھەممەدنىڭ ساھابىلىرىغا ئۇچراپ قالساق بىزگە ئۇلاردىن ھېچ يامانلىق كەلمەيدۇ، دېدى. مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ مەككىدىن چىققانلىقى توغرىسىدىكى خەۋىرى يېتىپ كېلىشى بىلەن (مۆمىنلەرنىڭ) بىر تۈركۈمى: سىلەر قورقۇنچىلارغا قارشى ئاتلىنىپ ئۇلارنى ئۆلتۈرۈڭلار، ئۇلار سىلەرگە قارشى دۈشمەنلىرىڭلارغا ياردەم بەردى، دېدى. مۆمىنلەرنىڭ ئىچىدىن يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەر مۇنداق دېدى: سۇبھانەللا! (اللە پاكىتۇر) سىلەر ھەقىقەتەن سىلەرگە ئوخشاش ئىمان ئېيتقان كىشىلەرنى ئۆلتۈرەمسىلەر؟ ئۇلار ھىجرەت قىلمىغانلىقى ۋە ئۆزىنىڭ يۇرتلىرىنى تاشلاپ (مەدىنىگە كەلمىگەنلىكى) ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قانلىرى ۋە ماللىرى سىلەرگە ھالالمۇ؟ دېدى.

ئۇلار بۇ ئىختىلاپ سەۋەبى بىلەن ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ قېشىدا بولسىمۇ ئۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ ھېچقايسىسىنىڭ پىكىرىگە ئېتىراز بىلدۈرمىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھەقتە، اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئى مۆمىنلەر! نېمىشقا مۇناپىقلار توغرىسىدا ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كېتىسىلەر؟﴾.

﴿اللە ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئۇلارنى كاپىرلار ھۆكىمىدە قىلدى. اللە ئازدۇرغان كىشىلەرنى سىلەر ھىدايەت قىلماقچى بولامسىلەر؟ كىمنىكى اللە گۇمراھ قىلىدىكەن، سەن ئۇنىڭغا ھەرگىز توغرا يول تېپىپ بېرەلمەيسەن﴾ يەنى اللە تائالا ئۇلارنى خاتالىققا يۈزلەندۈردى.

﴿ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن﴾ ئۇلارنىڭ ئاسىيلىق قىلغانلىقى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشىلىق قىلغانلىقى ۋە ناھەق يولغا ئەگەشكەنلىكى ئۈچۈن شۇنداق بولدى.

﴿ئۇلار سىلەرنىڭ ئۆزلىرىدەك كاپىر بولۇشۇڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىگە ئوخشاش بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىدۇ﴾ يەنى ئۇلارنىڭ شۇنى ئۈمىد قىلىشى، سىلەرنى بەك يامان كۆرگەنلىكى ۋە سىلەرگە قاتتىق دۈشمەنلىكى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

﴿ئۇلار اللە يولىدا ھىجرەت قىلمىغىچە﴾ (يەنى ھىجرەت قىلىش ئارقىلىق ئىمانىنى ئىسپات قىلمىغىچە) ئۇلارنى دوست تۇتماڭلار، ئەگەر ئۇلار اللە يولىدا ھىجرەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈسە، ئۇلارنى قەيەردە تاپساڭلار شۇ يەردە تۇتۇپ ئۆلتۈرۈڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: (ئەگەر ئۇلار) ئۆزلىرىنىڭ كۈپۈرلۈقىنى ئاشكارىلىسا ئۆلتۈرۈڭلار.

### ئۇرۇش قىلىشقا بولىدىغان ۋە بولمايدىغان كىشىلەر توغرىسىدا

ئاندىن اللە تائالا يۇقىرىدىكى ئۆلتۈرۈشكە بولىدۇ، ئۆلتۈرۈڭلار دېگەن كىشىلەردىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنى پەرقلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەقەت سىلەر بىلەن ئۆزلىرى ئارىسىدا ئەھدە بولغان بىر قەۋمگە سېغىنغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾ يەنى ئۇلار سىلەر بىلەن ئەھدە تۈزۈشكەن كىشىلەرنىڭ قېشىغا بېرىۋالسا، ئۇلارغىمۇ شۇ ھۆكۈم بويىچە مۇئامىلە قىلىڭلار (يەنى سىلەر بىلەن ئەھدىسى بار

(1) - يەنى مەدىنە مۇناپىقلارنى ئۆز قوينىغا ئالماي سىقىپ چىقىرىدۇ، ئۇرۇشتىن قايتىپ كەلگەن مۇناپىقلارنىڭ مۇناپىقلىقى بۇرۇن ئاشكارا بولمىغان ئىدى، بىرىم بولدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقى ئاشكارا بولدى، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەدىنە پاكىز ئورۇندۇر، ئۇ مۇناپىقلارداك پاسكىنلارنى ئاشكارا قىلىپ چىقىرىپ ئۆز قېتىغا ئالماي، ئۇلارنى تازىلايدۇ» دېدى.

كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈشۈڭلار دۇرۇس ئەمەس، شۇنىڭدەك ئۇلارنىمۇ ئۆلتۈرمەڭلار. بۇ سۇددى، ئىبنى زەيد ۋە ئىبنى جەرىرىنىڭ سۆزىدۇر.

سەھەبۇلبۇخارىدا، مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلارنىڭ ھۈدەيىيەدە تۈزگەن كېلىشىمنىڭ بىر ماددىسى مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: كىمكى قۇرەيشنىڭ كېلىشىمى ۋە ئۇنىڭ ئەھدىسىگە كىرىشنى خالىسا كىرسۇن. كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ كېلىشىمىگە ۋە ئەھدىسىگە كىرىشنى خالىسا كىرسۇن.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنى اللە تائالانىڭ: ﴿ئۇرۇش قىلىش﴾ ھارام قىلىنغان ئايالار ئۆتۈپ كەتكەندە، مۇشرىكلارنى قەيەردە ئۇچراتساڭلار، شۇ يەردە ئۆلتۈرۈڭلار<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتى ئەمەلدىن قالدۇردى.

﴿ياكى سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن ياكى ئۆز قەۋمىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن يۈرەكلىرى سىقىلىپ (يەنى سىلەر تەرەپمۇ ئەمەس، ئۆز قەۋمى تەرەپمۇ ئەمەس بولۇپ) سىلەرگە كەلگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى مۇنداقلارنى ئۆلتۈرمەڭلار ۋە ئەسىر ئالماڭلار). ئەگەر اللە خالىسا، ئۇلارنى سىلەرگە مۇسەللەت قىلاتتى، ئۇلار، ئەلۋەتتە، سىلەر بىلەن ئۇرۇشاتتى، (يەنى اللە ئۇلارنى كۈچلۈك قىلىپ سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا جۈرئەتلىك قىلاتتى)، ئەگەر ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرسا (يەنى سىلەرگە چىقىلمىسا)، سىلەر بىلەن ئۇرۇشمىسا ۋە سىلەرگە تەسلىم بولسا، اللە سىلەرنىڭ ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىشىڭلارغا ھەرگىز رۇخسەت قىلمايدۇ﴾ ئۇلار بەدرى كۈنى ھاشىم جەمەتىدىن مۇشرىكلار بىلەن مەجبۇرى ئۇرۇشقا چىققان ئابباس ۋە ئۇنىڭدىن باشقا (ئۇرۇش مەيدانىدا ئۇرۇشۇشنى يامان كۆرگەن ھالدا مەجبۇرى كەلگەن) كىشىلەردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كۈنى ئابباسنى ئۆلتۈرۈشتىن توسۇپ، ئەسىر ئېلىشقا بۇيرىدى.

﴿ئىمانىنى ئىزھار قىلىش بىلەن سىلەردىنمۇ ئامانلىققا ئېرىشمەكچى ۋە قەۋمىگە قايتقاندا (كۇفرىنى ئىزھار قىلىش بىلەن) ئۆز قەۋمىدىنمۇ ئامانلىققا ئېرىشمەكچى بولغان ئىككىنچى بىر خىل كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار) نى كۆرىسىلەر﴾ اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شاياتۇنلىرى (يەنى مۇناپىق كاتتىباشلىرى) بىلەن يالغۇز جايدا تېپىشقاندا بولسا: «بىز ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىللىمىز، پەقەت (تىلىمىزنىڭ ئۈچىدىلا ئىمان ئېيتىپ قويۇپ) مۆمىنلەرنى مەسخىرە قىلىمىز» دەيدۇ<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇلار ھەرقاچان پىتنە - پاساتقا (يەنى كۇفرىغا ياكى مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا) چاقىرىلسا ئۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن تارتىدۇ﴾ ئىبنى جەرىرى، مۇجاھىدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ شەكىل جەھەتتىن مۇسۇلمان بولۇپ قويۇپ، ئاندىن قۇرەيشنىڭ قېشىغا قايتىپ بېرىپ بۇتلارغا ئىبادەت قىلىش بىلەن بۇ يەردىمۇ ۋە ئۇ يەردىمۇ (ھەر ئىككى تەرەپتە) خاتىرجەملىكىنى ئىزدىگەن بىر تۈركۈم مەككىلىك كىشىلەر ھەققىدە چۈشتى. ئاندىن اللە تائالا: ئەگەر ئۇلار (مۇسۇلمانلاردىن) يىراقلاشمىسا ۋە (ئۇلار بىلەن) كېلىشىم تۈزمىسە، ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئەگەر ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرمىسا، سىلەرگە تەسلىم بولمىسا، (سىلەر بىلەن) ئۇرۇشۇشتىن قول يىغىمىسا، بۇ چاغدا ئۇلارنى قەيەردە كۆرسەڭلار شۇ يەردە (ئەسىر ئېلىڭلار) تۇتۇپ ئۆلتۈرۈڭلار، (ئۇلارنىڭ خىيانىتى سەۋەبلىك) سىلەرگە ئۇلارغا قارشى (يەنى ئۇلارنى ئەسىر ئېلىشقا، ئۆلتۈرۈشكە) روشەن پاكىت ئاتا قىلدۇق﴾.

(1) سۈرە تەۋبە 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەقەرە 14 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

\* \* \* \* \*

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ  
وَدِيَةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ  
رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ  
مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٢٦﴾  
وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَعَظِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا  
عَظِيمًا ﴿١٢٧﴾

مۆمىن ئادەمنىڭ مۆمىن ئادەمنى سەۋەنلىك بىلەن ئەمەس، قەستەن ئۆلتۈرۈشى ھېچ دۇرۇس ئەمەس، كىمكى بىرەر مۆمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، ئۇ بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك، ئۇلار (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى) دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا، (شۇنىڭ بىلەن قاتنىل ئۇنى) تۆلىمىسە ھېچ باك يوق، ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى مۆمىن سىلەرگە دۈشمەن (كۇففار) قەۋمىدىن بولسا، بۇ چاغدا ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى بىر نەپەر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى لازىم (دىيەت كەلمەيدۇ، چۈنكى، ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىككىسى مۇسۇلمان بولمىغاچقا ئۇنىڭغا ۋارىس بولمايدۇ)، ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى ئارايخىلدا مۇئاھىدە بولغان (كۇففار) قەۋمىدىن بولسا، ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلەش ۋە بىر نەپەر قۇلنى ئازاد قىلىش كېرەك، ئازاد قىلىدىغان قۇل تاپالمىغان ئادەم (يەنى قۇل ئازاد قىلىشقا قادىر بولالمىغان ئادەم) (تەۋبىسىنى ئاللاھ نىڭ قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن) ئۈزۈلگۈچى مەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇشى لازىم. ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(92)</sup>. كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەم مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھ نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنتىگە دۇچار بولىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ<sup>(93)</sup>.

مۆمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويۇشنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا

﴿كىمكى بىرەر مۆمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، ئۇ بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾ ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم بۇ ھەقتە ئىبنى مەسئۇتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللاھ تائالادىن باشقا ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا ۋە مېنىڭ ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەرگەن بىر مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكۈشنى پەقەت: جانغا جان (قىساس) ئېلىش. تۇرمۇش قىلىپ بولۇپ پاهىشە قىلغاننى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش. دىننى تاشلاپ (يەنى مۇرتەد بولۇپ) جامائەتتىن ئايرىلىپ كەتكەن كىشىنى ئۆلتۈرۈش (تىن ئىبارەت، مۇشۇ ئۈچ ئىشلا ھالال قىلالايدۇ)»<sup>(1)</sup>.

(1) بۇ ئۈچ ئىشتىن بىرىنى قىلغان كىشىنى ھەر قانداق بىر ئادەمنىڭ ئۆز - ئالدىغا ئۆلتۈرۈشى ياكى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشى دۇرۇس ئەمەس. بۇنى پەقەت مۇسۇلمانلارنىڭ باشلىقى ياكى ئۇنىڭ ئورۇنباسارى ھۆكۈم قىلىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا ئىختىلاپلار بار: مۇجاھىد ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: (بۇ ئايەت) ئەبۇجەھلىنىڭ ئانا بىر قېرىندىشى ئىياش ئىبنى ئەبۇرەبىئە توغرىسىدا چۈشتى. (ئۇلارنىڭ ئانىسى) ئەسما بىنتى مۇخەررەبە ئىدى. ئىياش ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئانا بىر قېرىندىشى ئەبۇجەھلىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ئۆزىنى ئازابلىغان ھارس ئىبنى يەزىدنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئەسلىدە ئىياش ئۆزۈندىن بىرى ئۆزىنى ئازابلىغانلىقى ئۈچۈن ھارس ئىبنى يەزىدقا كۆڭلىدە غۇم ساقلاپ يۈرگەن ئىدى. ھارس ئىبنى يەزىد مۇسۇلمان بولدى ۋە (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلدى، ئىياش بۇنى بىلمەيتتى، مەككىنى فەتھى قىلغان كۈنى ئىياش ھارسنى كۆرۈپ، ئۇنى تېخىچە ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى كۇپۇرلىقىدا دەپ گۇمان قىلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. بۇ ھەقتە ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسلىم مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ئەبۇدەردا توغرىسىدا چۈشكەن. ئۇ قىلچى بىلەن بىرسىنى چاپماقچى بولغاندا، ئۇ ئادەم مەن ئىمان ئېيتتىم، دەپ تۇرسىمۇ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. بۇ ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خەۋەر قىلىنغاندا، ئەبۇدەردا: ئۇ ئادەم ئۆلۈمىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن شۇنداق دېگەن، دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «سەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ كۆردۈڭمۇ؟» دېدى. بۇ سەھىھ كىتابلاردا ۋەقەنى ئەبۇدەردادىن باشقىسى قىلغان دېيىلگەندۇر.

﴿كىمكى بىرەر مۆمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، ئۇ بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾ بۇ ئىككى ھۆكۈم (بىر مۆمىننى) سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويغاندا ۋاجىب بولىدۇ.

بۇ ئىككى ۋاجىپنىڭ بىرىنچىسى: سەۋەنلىكتىن بولۇپ قالغان بولسىمۇ مۆمىننى ئۆلتۈرگەن چوڭ گۇناھى ئۈچۈن قۇل ئازاد قىلىش ئارقىلىق كەففارەت بېرىشى، ئازاد قىلىنىدىغىنى كاپىر بولماي مۆمىن قۇل بولۇشى شەرتتۇر.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد ئەنسارىلاردىن بىر كىشىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەنسارى قارا بىر دېدەكنى ئېلىپ كېلىپ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ماڭا مۆمىن بىر قۇلنى ئازاد قىلىش لازىم بولۇپ قالغان ئىدى، ئەگەر سەن بۇنى مۆمىن ئىكەن دېسەڭ مەن ئۇنى ئازاد قىلىۋېتەي، دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قارا دېدەككە: «سەن اللە دىن باشقا بىر ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا گۇۋاھلىق بېرەمسەن؟» دېدى. ئۇ: ھەئە، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن مېنىڭ اللە تائالانىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرەمسەن؟» دېدى. ئۇ يەنە: ھەئە، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىپ (قەبرىدىن) قوپۇشنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمسەن؟» دېدى. ئۇ: ھەئە، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنسارىغا: «بۇنى ئازاد قىلغىن» دېدى.

﴿ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾. بۇ ئىككىنچى ۋاجىبتۇر: بۇ ئادەم ئۆلتۈرگۈچى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىگە دىيەت تۆلەشتىن ئىبارەتتۇر.

دىيەت ئۈچۈن بەش تۈرلۈك تۆگىنى تۆلەش ۋاجىبتۇر. بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قالغان ئادەمنىڭ دىيەتتى ئۈچۈن، بىر ياشتىن ئىككى ياشقا ماڭغان 20 چىشى ۋە 20 ئەركەك تۆگە، ئىككى ياشتىن ئۈچ ياشقا



ماڭغان 20 چىشى تۆگە، تۆت ياشتىن بەش ياشقا ماڭغان 20 تۆگە، ئۈچ ياشتىن تۆت ياشقا ماڭغان 20 تۆگە (جەمئى 100 تۆگە) ھۆكۈم قىلدى<sup>(1)</sup>.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىئايەت قىلىدۇ: ھۈزەيلى قەبىلىسىدىن ئىككى ئايال ئۇرۇشۇپ قالدى، ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرى يەنە بىرىگە تاش ئاتتى، تاش ئۇنى ۋە ئۇنىڭ قورسىقىدىكى بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويدى، ئاندىن ئۆلۈكنىڭ جەمەتى دەۋاللىشىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، بالىنىڭ دىيىتى ئۈچۈن بىر قۇل ياكى بىر دېدەك بېرىلىشى، ئايالنىڭ دىيىتىنى قاتىل ئايالنىڭ مىراسخور بولالايدىغان تۇغقانلىرىنىڭ بېرىشىگە ھۆكۈم قىلدى.

بۇ ھەدىس، دىيەتنىڭ ۋاجىب بولۇشىدا سەۋەنلىككە ئوخشاپ قالدىغان ئىشلارنىڭ ھۆكۈمىمۇ سەۋەنلىكنىڭ ھۆكۈمى بويىچە بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ<sup>(2)</sup>. لېكىن ئوخشىمايدىغان يېرى، بۇنىڭدىكى ئادەم ئۇرۇشقا نىيەت قىلىپ ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقتىكى قەستەنلىك، قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشتىكى قەستەنلىككە ئوخشىشىپ قالغاچقا، بۇنىڭدىكى دىيەت ئۈچ تۈرلۈك نەرسىدىن ۋاجىب بولىدۇ<sup>(3)</sup>.

ئىمام بۇخارى، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىئايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خالىد ئىبنى ۋەلىدنى جۈزەيمە جەمەتىگە (ئۇلارنى ئىسلامغا چاقىرىش ئۈچۈن) ئەۋەتتى. خالىد ئۇلارنى ئىسلامغا كىشىرىگە چاقىرغاندا، ئۇلار: بىز ئىسلامغا كىردۇق دېمەي، بىز ئەسلىدىكى دىنىمىزدىن چىقتۇق، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن خالىد ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە باشلايدۇ. بۇ خەۋەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە ئۇ ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ: «ئى اللھ ھەقىقەتەن مەن خالىدنىڭ قىلغان ئىشىدىن ئادا - جۇدا» دېدى. ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلەرگە دىيەت بېرىش ۋە ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىتىنىڭ يالقىغىچە بۇزۇلۇپ كەتكەن نەرسىلىرىنىمۇ تۆلەپ بېرىشى ئۈچۈن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەۋەتتى. بۇ ھەدىستىن دۆلەت باشلىقى ياكى ئۇنىڭ ئورۇنباسارى ئادەم (ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا ئوخشاش)

www.number.org

(1) بۇ دىيەت قاتىلىنىڭ (ئۇنىڭغا مىراسخور بولالايدىغان) تۇغقانلىرىنىڭ تۆلىشى ۋاجىب بولۇپ، (دىيەت بېرىلىدىغان تۆگىنىڭ پۇللىرى) قاتىلىنىڭ مال - مۈلكىدىن ئېلىنمايدۇ. بەلكى قاتىلىنىڭ مىراسخورلىرىنىڭ (يەنى بىز يۇقىرىدا 33 - ئايەتنىڭ نەپىسىدە، مىراسخورنىڭ مۇئەييەن ئۆلچەم بېكىتىلگەن مىراسخورلار ۋە مۇئەييەن ئۆلچەم بېكىتىلمىگەن، ئەمما قالغان مىراسنىڭ ھەممىنى ئالىدىغان مىراسخورلار دەپ ئىككىگە بۆلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا توختالغان ئىدۇق. دىيەتنىڭ پۇلى مۇئەييەن ئۆلچەم بېكىتىلمىگەن مىراسخورلارنىڭ) مال - مۈلكىدىن يىغىش قىلىنىدۇ. ئەمما كەفارىت: يەنى قۇل ئازاد قىلىش، ئۇنى قىلالىسا ئىككى ئاي ئۇزۇلدۈرمەي روزا تۇتۇش قاتىلىنىڭ تۆزىگىلا ۋاجىب بولىدۇ. ئەگەر قۇل ئازاد قىلسا ئۇنىڭ پۇلىنى مىراسخورلىرىدىن يىغىش قىلماي تۆزىلا چىقىرىدۇ. روزىنىمۇ تۆزىلا تۇتىدۇ.

(2) يەنى ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىشنىڭ يوللىرى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ. بىرىنچى: قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىش، مەسىلەن: قولىغا ئادەم ئۆلتۈرىدىغان بىر نەرسە ئېلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتى بىلەن ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاش. ئىككىنچى: سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇش، مەسىلەن: بىر كىشى ئۇخلاۋېتىپ يۈملىنىپ، يەنە بىر كىشىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ كېتىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويغانغا ئوخشاش. ئۈچىنچى: قەستەنلىككە ئوخشاپ قالدىغان ئادەم ئۆلتۈرۈش. مەسىلەن: بىر كىشى ئادەتتە ئادەم ئۆلتۈرىدىغان تاش، تۆمۈردەك سايمانلارنى (ئۇرۇش نىيىتى بىلەن) ئادەتتە ئۆلتۈرىدىغان يېرىگە قارىتىپ ئاتماي باشقا بىر ياققا ئاتسا، ئۇ نەرسە بېرىپ ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغىنىغا ئوخشاش، بۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن ئايرىم - ئايرىم ھۆكۈم بار. لېكىن بەزى تۈرلىرىنىڭ ھۆكۈملىرى ئوخشىشىپ قالىدۇ. بىز يۇقىرىدا قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ دىيىتى سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەننىڭ دىيىتىگە ئوخشاش بولىدۇ، دېدۇق.

(3) دىيەت بولسا، يەڭگىل دىيەت ۋە ئېغىر دىيەت دەپ ئىككى خىلغا بۆلىنىدۇ. يەڭگىل دىيەت پۈتۈن ئالىملارنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغان كىشىگە قالغاندا ۋاجىب بولىدۇ. بۇنىڭ يەڭگىللىكى، بىرىنچى: قاتىلىنىڭ مىراسخور بولالايدىغان تۇغقانلىرىنىڭ دىيەتنىڭ پۇلىنى يىغىش قىلىپ بەرسە بولىدىغانلىقى. ئىككىنچى: بۇنى ئۈچ يىلغىچە ئادا قىلىپ بەرسە بولىدىغانلىقى. ئۈچىنچى: يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك بەش تۈرلۈك تۆگىدىن بېرىشى ۋاجىب بولىدىغانلىقى. ئېغىر دىيەت: قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشكە ئوخشىشىپ قالدىغان ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشتە ۋاجىب بولىدۇ. بۇنىڭ ئېغىر بولۇشى ھەنەفىي ۋە ھەنبەلىي مەزھەبلىرىدە قاتىلىنىڭ تۆت تۈرلۈك تۆگىنى تۆلەشىنى ۋاجىب دەپ قارىغانلىقىدۇر. بۇ تۆت تۈرلۈك تۆگە بولسا: بىر ياشتىن ئىككى ياشقا ماڭغان 25 چىشى تۆگە، ئىككى ياشتىن ئۈچ ياشقا ماڭغان 25 تۆگە، ئۈچ ياشتىن تۆت ياشقا ماڭغان 25 تۆگە، تۆت ياشتىن بەش ياشقا ماڭغان 25 تۆگە. بۇنىڭ ئېغىر بولۇشى شافىي بىلەن مالىكىي مەزھەبلىرىدە قاتىلىنىڭ ئۈچ تۈرلۈك تۆگىنى تۆلەشىنى ۋاجىب دەپ قارىغانلىقىدۇر. بۇ ئۈچ تۈرلۈك تۆگە بولسا: ئۈچ ياشتىن تۆت ياشقا ماڭغان 30 تۆگە، تۆت ياشتىن بەش ياشقا ماڭغان 30 تۆگە ۋە بوغاز تۆگىدىن 40 تۆگەدۇر. شۇڭا ئاپتور يۇقىرىدا دىيەت ئۈچ تۈرلۈك نەرسىدىن ۋاجىب بولىدۇ، دېدى

سەۋەنلىك بىلەن قىلىپ قالغان ئىشلاردا، ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان دىيەت پۇلىنىڭ دۆلەتنىڭ خەزىنىسىدىن چىقىرىلىدىغانلىقىنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇ.

﴿ئۇلار (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى) دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا، (شۇنىڭ بىلەن قاتىل ئۇنى) تۆلىمىسە ھېچ باك يوق﴾ يەنى ئۆلتۈرۈلگەن كىشىنىڭ ئىگىلىرى دىيەتنى كەچۈرۈم قىلىۋەتسە، دىيەت تۆلەش ۋاجىب ئەمەس. ﴿ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى ئاراڭلاردا مۇئاھىدە بولغان (كاپىر) قەۋمىدىن بولسا، ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلەش ۋە بىر نەپەر قۇلنى ئازاد قىلىش كېرەك﴾<sup>(1)</sup>، ﴿ئازاد قىلىدىغان قۇل تاپالمىغان ئادەم (يەنى قۇل ئازاد قىلىشقا قادىر بولالمىغان ئادەم) (تەۋبىسىنى ئاللاھنىڭ قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن) ئۈزۈلۈدۈرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇشى لازىم﴾ ئەگەر ئۇ (كېسەل، ھەيز ياكى نىفاس سەۋەبى بىلەن بولماي) ھېچقانداق سەۋەبسىز روزىنى ئۈزۈپ قويغان بولسا، روزىنى يېغىباشتىن باشلاپ تۇتسۇن ﴿ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

### قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشكە قىلىنغان تەھدىت توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا يۇقىرىدا سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قالغانلىقىنىڭ ھۆكۈمىنى بايان قىلدى، ئەمدى (بۇ يەردە) قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ ھۆكۈمىنى بايان قىلىشقا باشلاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ﴾ بۇ ئايەت قۇرئاننىڭ ئىچىدىكى باشقا ئايەتلەردە ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشتەك (قاتتىق چوڭ) گۇناھ بىلەن بىر يەردە كەلتۈرۈلگەن، بۇ، چوڭ گۇناھنى قىلىپ سالغان كىشى ئۈچۈن قاتتىق بىر تەھدىتتۇر.

ئاللاھ تائالا (بۇ گۇناھنى ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرۈشتەك چوڭ گۇناھ بىلەن بىر يەردە كەلتۈرۈپ) مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئاللاھ غا ئىككىنچى بىر مەبۇدىنى شېرىك قىلمايدۇ، ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئېيتقىنىكى، «سىلەر كېلىپ (ئاقلاڭلار)، ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سىلەر ئاللاھ غا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾<sup>(3)</sup>.

قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ ھاراملىقى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇ يەردە ئۇلاردىن بىر نەچچىنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قىيامەت كۈنى كىشىلەر ئارىسىدا ئالدى بىلەن قىلىنىدىغان ھۆكۈم قان توغرىسىدا بولىدۇ».

(1) ئەگەر ئۆلتۈرۈلگەن كىشى مۇسۇلمان بولسا، ئۇنىڭ دىيەتى تولۇق بېرىلىدۇ، ئالىملار ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى مۇسۇلمان بىلەن ئەھدە تۈزۈشكەن يەھۇدىي ياكى خىرىستىئانلاردىن بولسا، بۇنىڭ دىيەتكە قانچىلىك بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالدى، ھەنەفىي مەزھىپىدىكىلەر: ئۇ كىشىلەرگە بېرىلىدىغان دىيەت مۇسۇلمانلارغا بېرىلىدىغان دىيەت بىلەن ئوخشاش دەيدۇ، مالكىي بىلەن ھەنەبەلىي مەزھىپىدىكىلەر: ئۇلارنىڭ ئەللىرىنىڭ دىيەتى مۇسۇلمان ئەللىرىنىڭ دىيەتى بىلەن ئوخشاش (چۈنكى، ھەنەفىي مەزھىپىدە ئەر - ئايالنىڭ دىيەتى ئوخشاش بېرىلىدۇ، دەپ قارىلىدۇ). شافىئىي مەزھىپىدىكىلەر: ئۇلارنىڭ دىيەتى مۇسۇلمانلارنىڭ دىيەتىنىڭ ئۈچتىن بىرىگە باراۋەر بولىدۇ، دەيدۇ. ھەنەفىي مەزھىپىدىن باشقا ئۈچ مەزھەپتىكىلەر مۇسۇلمانلار بىلەن ئەھدە تۈزۈشكەن ئۆتپەرەس ۋە بۆتپەرەس كاپىرلارغا تۆلىنىدىغان دىيەت مۇسۇلمانلارغا تۆلىنىدىغان دىيەتنىڭ ئون ئۈچتىن بىرىگە باراۋەر بولىدىغانلىقى ئۇلارنىڭ ئاياللىرىنىڭ دىيەتى ئەللىرىنىڭ دىيەتىنىڭ يېرىمىغا باراۋەر كېلىدىغانلىقىدا بىرلىككە كەلدى.

(2) سۈرە قۇرئان 68 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە نەئام 151 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام ئەبۇداۋۇد، ئۇبادە ئىبنى سائىدى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۆمىن ھارام قانغا پېتىپ قالمىغانلا بولسا (يەنى قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويىمىغانلا بولسا)، بويىنى ئۈستۈن ياخشى ھالەتتە تۇرىدۇ. ناۋادا ھارام قانغا پېتىپ قالغان بولسا، قىيىن ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ» يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ: «اللھ تائالانىڭ دەرگاھىدا بىر مۇسۇلماننى ئۆلتۈرۈپ قويغاندىن، پۈتۈن دۇنيانى يوقىتىپ قويغىنى ياخشىراق تۇر».

### قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمىدۇ؟

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى، ئىبنى جۇبەيرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كۇفيلق ئالىملار بۇ ھەقتە ئىختىلاپلىشىپ قالدى. مەن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن بۇ توغرىلۇق سورىغان ئىدىم. ئۇ مۇنداق جاۋاب بەردى: «كىمكى بىر مۇمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ» دېگەن ئايەت (قۇرئاننىڭ ئىچىدە) ئاخىرىدا چۈشكەن ئايەتتۇر. ھېچ نېمە (يەنى ھېچقانداق بىر ئايەت) ئۇنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرمىدى (1).

سەلەپ ۋە خەلپ ئالىملىرىنىڭ كۆپ ساندىكىلىرى: قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگۈچىنىڭ قىلغان تەۋبىسى قوبۇل قىلىنىدۇ، دېدى. ئۇ ئادەم چىن كۆڭلىدىن تەۋبە قىلسا، اللھ تائالاغا يېلىنسا ۋە ياخشى ئەمەل - ئىبادەت قىلسا، اللھ تائالا ئۇنىڭ يامان ئىشلىرىنى ياخشى ئىشلارغا ئالماشتۇرۇپ بېرىدۇ، ئۆلتۈرۈلگەن كىشىنىمۇ ئۇنىڭ يامانلىقلىرىنىڭ ئورنىغا (ياخشىلىق بېرىش بىلەن) رازى قىلىدۇ.

اللھ تائالا (گۇناھلارنى كەچۈرىدىغانلىقى توغرىسىدا) مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار اللھ غا ئىككىنچى بىر مەبۇدىنى شېرىك قىلمايدۇ، اللھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار)نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسەلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) (بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ، اللھ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، اللھ تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر» (2) بۇ ئايەتمۇ باشقا ئايەت ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرغان ئايەتتۇر.

ئىبنى ئابباس دېگىنىدەك، بۇ ئايەت مۇشرىكلار توغرىسىدا چۈشكەن. يۇقىرىدىكى ئايەت مۇمىنلەر توغرىسىدا چۈشكەندۇر (يەنى مۇمىن ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىپ تەۋبە قىلسا ئۇنىڭ گۇناھى كەچۈرۈلمەيدۇ. ئەمما كاپىر ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئاندىن ئىمان ئېيتسا ئۇنىڭ گۇناھى كەچۈرۈلىدۇ، دېيىش ھەر ئىككى ئايەتنىڭ باش ئايىغىدىكى مەزمۇنلارغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ). «ئى مۇھەممەد! مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنىكى، ((گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جىنايەت قىلغان بەندىلىرىم! اللھ نىڭ رەھىمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. اللھ ھەقىقەتەن (خالغان ئادەمنىڭ) جىمى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۇبھىسىزكى، اللھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر» (3) بۇ كۆپۈرلۈك، شېرىك

(1) يەنى بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلمايدىغانلىقى قالدۇرۇلمايدىغانلىقىغا قارىغاندا ئۇنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولمايدىغانلىقى ئېيتىلغان يېقىندۇر.

(2) سۈرە قۇرقان 68 — 70 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە زۇمەر 53 - ئايەت.

(دېندى شەك كەلتۈرۈش) مۇناپىقلىق قىلىش، ئادەم ئۆلتۈرۈش، پاسىقلىق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق گۇناھلارغا ئومۇمىيىدۇر.

كىمكى مۇشۇ گۇناھلاردىن بىرنى قىلىپ قويۇپ، ئۇ گۇناھقا تەۋبە قىلسا، ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ. ﴿اللَّهُ هَعَقَقَهُ تَعَنَ اللَّهُ غَا شَبْرِك كَهَلتُورُوش گۇناھنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھنى مەغپىرەت قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> بۇ ئايەت شېرىكتىن باشقا گۇناھلارغا ئومۇمىيىدۇر. قاتىللارنىڭ (ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى ئۇنىڭ كەچۈرىدىغانلىقىغا) چوڭقۇر ئۈمىد باغلىشى ئۈچۈن بۇ ئايەت قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ ھۆكۈمىنى چۈشەندۈرۈپ كەلگەن ئايەتنىڭ بېشىدا بىر قېتىم ۋە ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە بىر قېتىم بايان قىلىنغان.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە بەنى ئىسرائىلدىن بىر كىشىنىڭ يۈز كىشىنى ئۆلتۈرگەنلىكى قىسسىسى بار؛ ئۇ (يۈز كىشىنى ئۆلتۈرۈپ بولۇپ) بىر ئالىمدىن: ماڭا تەۋبە بارمۇ؟ دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئالىم: سەن بىلەن تەۋبىنىڭ ئارىلىقىدا كىم توسالغۇ بولالايدۇ؟ دەپ، ئۇنى ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىنىدىغان بىر شەھەرگە بېرىشكە بۇيرۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، شۇ شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپ يولدا ئۆلۈپ قاپتۇ، ئاندىن ئۇنى رەھمەت پەرىشتىلىرى ئېلىپ كېتىپتۇ (يەنى ئۇنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنىپتۇ)، ئاللا تائالا بەنى ئىسرائىلنىڭ ئىچىدىن يۈز كىشىنى ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلغان يەردە بۇ ئۈمىدەتنىڭ ئىچىدىن ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ تەۋبىسىنى ئەلۋەتتە قوبۇل قىلىدۇ. چۈنكى، ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىلنىڭ) ئۈستىدىكى ئېغىر مەجبۇرىيەتلەرنى كەچۈرۈۋەتتى ۋە بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزنى ئاسان، ھەق دىن بىلەن ئەۋەتتى.

﴿كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە سەلەپلەردىن بىر تۈركۈم ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر (ئاللا تائالا) ئۇ كىشىنى جازالىسا، ئۇ كىشىنىڭ جازاسى بولىدۇ. ھەر قانداق بىر گۇناھ ئۈچۈن كەلگەن تەھدىت شۇنداق بولىدۇ ۋە لېكىن ئۇ كىشىنى جازادىن ساقلاپ قالىدىغان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلەرمۇ بولۇشى مۇمكىن.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىر پىكىردىكى كىشىلەر: قاتىلغا تەۋبە يوق، دېگەن بولسا، كۆپ ساندىكى ئالىملار: قاتىلنى (دوزاختىن) قۇتۇلدۇرىدىغان ئەمەلى بولمىسا، ئۇ دوزاخقا كىرىدۇ، دەيدۇ. بىز بۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ئاساسەن قاتىلنى دوزاخقا كىرىدۇ، دەپ پەرەز قىلساقمۇ، ئۇ دوزاختا مەڭگۈ قالمايدۇ. ئايەتتىكى "مەڭگۈ قالىدۇ" دېگەن سۆز "ئۇزۇن تۇرىدۇ" دېگەن مەنىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. (ئايەتتىكى) "مەڭگۈ قالىدۇ" دېگەن سۆز بولسا، ئۇزۇن تۇرىدۇ دېگەن مەنىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. زەررىدىن كىچىك ئىمانى بار كىشىنىڭ دوزاختا قېلىپ قالمايدىغانلىقى توغرىسىدا ئىمام بۇخارى ۋە تىرمىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «دېلىدا زەرىدىنمۇ كىچىك ئىمانى بار كىشىمۇ جەزمەن دوزاختىن چىقىدۇ».

\* \* \* \* \*

(1) سۇرە نىسا 48 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ  
 أَسْلَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ  
 مِن قَبْلُ فَمَنْ ءَلَّفَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

ئى مۆمىنلەر! اللہ يولغا (يەنى غازاتقا) ئاتلانغان ۋاقتىڭلاردا ھەقىقەتەنلەپ ئىش قىلىڭلار (يەنى مۆمىن ياكى كاپىرلىقى ئېنىق بولغۇچە ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراپ كەتمەڭلار)، سىلەرگە مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سالام بەرگەن ئادەمگە دۇنيانىڭ مال - مۈلكىنى (غەنىمەتنى) كۆزلەپ سەن مۆمىن ئەمەسەن دېمەڭلار (يەنى ئۆلۈشتىن قورقۇپ سالام بەردىڭ دەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەڭلار). اللہ نىڭ دەرىگاھىدا (مۇنداقلارنى ئۆلتۈرۈشتىن سىلەرنى بىھاجەت قىلىدىغان) نۇرغۇن غەنىمەتلەر (يەنى ساۋاب) بار، ئىلگىرى سىلەرمۇ ئەنە شۇنداق (كاپىر) ئىدىڭلار، كېيىن اللہ سىلەرگە (ئىماننى) ئىلتىپات قىلدى، (ئۇلارنى ئۆزەڭلارغا سېلىشتۇرۇپ) ھەقىقەتەنلەپ ئىش قىلىڭلار. اللہ سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر (94).

### سالام قىلىش ئىسلامنىڭ ئالامەتلىرىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد، ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەلىم جەمەتىدىن بىر كىشى بىر تۈركۈم ساھابىلارنىڭ قېشىدىن قوپىلىرىنى ھەيدىگەچ ئۇلارغا سالام قىلىپ ئۆتسۇ، شۇ چاغدا ساھابىلار: ئۇ بىزگە پەقەت بىزنىڭ زىيان يەتكۈزۈشمىزدىن ساقلىنىش ئۈچۈن سالام قىلدى، دېيىشىدۇ.

ئاندىن ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئۇنىڭ قوپىلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلگەندە، ﴿ئى مۆمىنلەر! اللہ يولغا (يەنى غازاتقا) ئاتلانغان ۋاقتىڭلاردا ھەقىقەتەنلەپ ئىش قىلىڭلار (يەنى مۆمىن ياكى كاپىرلىقى ئېنىق بولغۇچە ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراپ كەتمەڭلار)، سىلەرگە مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سالام بەرگەن ئادەمگە دۇنيانىڭ مال - مۈلكىنى (غەنىمەتنى) كۆزلەپ سەن مۆمىن ئەمەسەن دېمەڭلار (يەنى ئۆلۈشتىن قورقۇپ سالام بەردىڭ دەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەڭلار)﴾ دېگەن ئايەت چۈشتى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئولجىسىنىڭ قېشىدا ئىدى. ئاندىن مۇسۇلمانلار ئۇنىڭ قېشىغا باردى، ئۇ كىشى: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېدى. مۇسۇلمانلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئولجىسىنى ئېلىۋالدى، بۇ ھەقتە اللہ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: ئايەتنىڭ «دۇنيانىڭ مال - مۈلكىنى» دېگەن سۆزىدىن ھېلىقى ئولجا مەقسەت قىلىنغاندۇر.

ئىمام ئەھمەد، قاندا ئىبنى ئابدۇللاھتىن ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى ئىزام دېگەن يەرگە ئەۋەتتى، مەن بىر تۈركۈم مۇسۇلمانلار بىلەن بىللە چىقتىم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەبۇقەتادە ھارس ئىبنى رەبىئە ۋە مۇھلىم ئىبنى جۇسامە ئىبنى قەيس بار ئىدى. بىز (يولغا) چىقىپ ئىزام دېگەن يەرنىڭ بىر تۈزلەڭلىكىدە تۇرغان ئىدۇق، بىزنىڭ قېشىمىزدىن ئامىر ئىبنى ئەشجەئى بىر تۆگە بىلەن ئۆتتى، ئۇنىڭ يۈك - تاقىلىرى ۋە سۈت قاچىسى بار ئىكەن، ئۇ بىزنىڭ قېشىمىزدىن ئۆتكەندە بىزگە سالام قىلدى، بىز جىم تۇردۇق، مەھلەم ئىبنى جۇسامە ئۇنىڭغا

ئېتىلىپ بېرىپ، (ئۇنى) بىر نەرسە بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى ۋە ئۇنىڭ تۈگىسىنى ۋە يۈك - تاقىلىرىنى ئېلىۋالدى. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئۇنىڭغا بولغان ئىشتىن خەۋەر بەردۇق. شۇنىڭ بىلەن بىز توغۇرلۇق بۇ ئايەت چۈشتى.

ھافىز ئەبۇبەكرى بەزىر، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قوشۇننى بىر يەرگە ئەۋەتتى، ئۇ قوشۇندا مىقداد ئىبنى ئەسۋەدمۇ بار ئىدى. ئۇلار كاپىرلارنىڭ قېشىغا كەلگەندە، كاپىرلارنىڭ ھەممىسى تاراپ كەتكەنلىكى، لېكىن مال - مۈلكى جىق بىر كىشىنىڭ مىدىرلىماي قېلىپ قالغانلىقىنى كۆردى، ئۇ كىشى: "ئەشھەدۇ ئەنئاللاھە ئىللەللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللا" دەپ ئىمان ئېيتتى، مىقداد ئۇنىڭغا ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويدى. ئاندىن ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى ئۇنىڭغا: "ئەشھەدۇ ئەنئاللاھە ئىللەللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللا" دەپ ئىمان ئېيتقان بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈۋىڭمۇ؟ ئاللاھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن بېرىپ بۇ ئىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دەيمەن، دېدى. ئاندىن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! بىر كىشى ئىمان ئېيتتى، ئاندىن مىقداد ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مىقدادنى چاقىرىڭلار» دېدى. (ئۇ كىردى). ئۇنىڭغا: «ئى مىقداد سەن ئەشھەدۇ ئەنئاللاھە ئىللەللاھۇ دېگەن بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈۋەتتىڭمۇ؟ قىيامەت كۈنى ئەشھەدۇ ئەنئاللاھە ئىللەللاھۇ ئالدىڭغا كەلسە قانداق قىلسەن؟» دېدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: ئاندىن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىقدادقا مۇنداق دېدى: «كاپىرلار ئىچىدە ئىماننى يوشۇرۇپ كەلگەن بىر مۆمىن ئۆزىنىڭ ئىمانىنى ئاشكارا قىلسا، سەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتىڭ. سەنمۇ بۇرۇن مەككىدىكى چېغىڭدا ئىمانىڭنى يوشۇراتتىڭمۇ؟». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿اللە نىڭ دەرگاھىدا (مۇنداقلارنى ئۆلتۈرۈشتىن سىلەرنى بەھاجەت قىلىدىغان) نۇرغۇن غەنىمەتلەر (يەنى ساۋاب) بار﴾ يەنى ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدىكى ھالال رىزىق، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى سالام بېرىش ئارقىلىق ئىسپاتلاپ تۇرغان كىشىگە، ئۇ بىزگە مال - مۈلۈكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن سالام قىلدى دەپ تۆھمەت قىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ئېرىشمەكچى بولغان مال - مۈلۈكتىن ياخشىدۇر.

﴿ئىلگىرى سىلەرمۇ ئەنە شۇنداق (كاپىر) ئىدىڭلار، كېيىن ئاللاھ سىلەرگە (ئىماننى) ئىلتىپات قىلدى﴾ يەنى سىلەرمۇ بۇرۇن ئۆزىنىڭ ئىمانىنى كاپىرلاردىن يوشۇرغان ھېلىقى كىشىنىڭ ھالىتىدە ئىدىڭلار. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ياد ئېتىڭلاركى، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر (مەككە) زېمىنىدا ئاز سانلىق بولۇپ، بوزەك قىلىنغان ئىدىڭلار﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئىلگىرى سىلەرمۇ ئەنە شۇنداق (كاپىر) ئىدىڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇرازاق، سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: سىلەرمۇ خۇددى ئۇ پادىچى ئىمانىنى يوشۇرغاندەك ئىمانىڭلارنى يوشۇراتتىڭلار.

﴿ئۇلارنى ئۆزەڭلارغا سېلىشتۇرۇپ) ھەقىقەتلىپ ئىش قىلىڭلار. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر﴾ سەئىد ئىبنى جۇبەير مۇنداق دېدى: بۇ (ئايەت) تەھدىت ئۈچۈن كەلگەندۇر.  
\* \* \* \* \*

www.number.org

(1) سۈرە ئەنفال 26 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٥﴾ دَرَجَتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦٦﴾

مۆمىنلەردىن ئۆزىسىز (ئەمما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىسى بارلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا) جىھادقا چىقىمغانلار، اللە يولىدا ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ. اللە ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلارنى جىھادقا چىقىمغانلاردىن بىر دەرىجە ئۈستۈن قىلدى. بۇ ئىككى خىل كىشىلەر (يەنى ئۆزىسى بولۇپ جىھادقا چىقالمىغانلار ۋە جىھادقا چىققۇچىلار) نىڭ ھەممىسىگە اللە جەننەتنى ۋەدە قىلدى. اللە جىھاد قىلغۇچىلارغا بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىپ، ئۇلارنى (ئۆزىسىز تۇرۇپ جىھادقا چىقىمغانلاردىن ئارتۇق) قىلدى <sup>(95)</sup>. اللە (ئۇلارغا) بەلەن مەرتىۋىلەر مەغپىرەت ۋە رەھمەت ئاتا قىلدى، اللە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر <sup>(96)</sup>.

جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن جىھادقا چىقماي قېلىپ قالغانلارنىڭ باراۋەر بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى، بەرائىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿مۆمىنلەردىن جىھادقا چىقىمغانلار اللە يولىدا ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ﴾ دېگەن ئايەت چۈشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زەيدنى چاقىرىپ، ئۇنى بۇ ئايەتنى يېزىشقا بۇيرۇدى. ئىبنى ئۇممۇمەكتۇم كېلىپ ئۆزىنىڭ كۆزىنىڭ كور ئىكەنلىكىدىن شىكايەت قىلدى (يەنى مېنىڭ كۆزۈم كۆرمەس تۇرسا قانداق جىھادقا چىقالايمەن دېدى). اللە تائالا بۇ ھەقتە بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئۆزىسىز (ئەمما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىسى بارلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا)﴾.

يەنە ئىمام بۇخارى، سەھل ئىبنى سەئىد سائىدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: (مەن مەرۋان ئىبنى ھەكەمنى مەسچىتتە كۆردۈم): مەن (ئۇنىڭ قېشىغا) بېرىپ ئولتۇردۇم، ئاندىن مەرۋان ئىبنى ھەكەم بىزگە مۇنداق دەپ سۆزلەپ بەردى: زەيد ئىبنى سابىت: ﴿مۆمىنلەردىن جىھادقا چىقىمغانلار اللە يولىدا ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېنىڭ يېزىشىم ئۈچۈن ئوقۇپ بېرىۋاتقاندا، ئىبنى ئۇممۇمەكتۇم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئەگەر مەن جىھاد قىلىشقا قادىر بولالسام ئەلۋەتتە جىھاد قىلاتتىم، دېدى. (ئۇ ئەمما ئىدى). ئاندىن اللە تائالا پەيغەمبەرگە ۋەھىي قىلىش ئۈچۈن پەرىشتە چۈشۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈتىسى مېنىڭ يۈتامنىڭ ئۈستىدە ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈتىسى مېنىڭ يۈتامنى سۈندۈرۈۋېتىدىغاندەك دەرىجىدە ئېغىرلاشتى، تاكى پەرىشتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىينى يەتكۈزۈپ بولۇپ قايتىپ كەتكىچە شۇنداق بولدى. اللە تائالا شۇ چاغدا ﴿ئۆزىسىز (ئەمما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىسى بارلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا)﴾ دېگەن ئايەتنى چۈشۈرگەنلىكىنى ئېيتتى.

تىرمىزى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۆمىنلەردىن جىھادقا چىقىمىغانلار ئاللاھ يولىدا ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ» دېگەن ئايەت بەدرگە چىققانلار بىلەن (ئۇنىڭغا چىقماي) قېلىپ قالغانلار باراۋەر بولمايدۇ دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئايەت بەدرى ئۇرۇشىدا چۈشكەن ئىدى، ئەبۇئەھمەد ئىبنى جەھشى ۋە ئىبنى ئۇمۇمەكتۇم: «ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! بىز ئىككىمىزنىڭ كۆزى كۆرمەيدۇ، بىزگە (جىھادقا چىقماستىن ئۈچۈن) رۇخسەت بارسىدۇ؟» دېدى. ئاندىن بۇ ئايەت چۈشتى: «ئۆزىسىز (ئەما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىسى بارلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا)».

ئاللاھ تائالا جىھاد قىلغۇچىلارنى ئۆزىسىز جىھادقا چىقماي قالغان كىشىلەردىن بىر دەرىجە ئۈستۈن قىلدى. «ئاللاھ ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلارنى جىھادقا چىقىمىغانلاردىن بىر دەرىجە ئۈستۈن قىلدى» يەنى جىھاد قىلغۇچىلارنى مۆمىنلەرنىڭ ئىچىدىن ئۆزىسىز جىھادقا چىقماي قالغان كىشىلەردىن ئارتۇق قىلدى.

«مۆمىنلەردىن جىھادقا چىقىمىغانلار ئاللاھ يولىدا ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ» بۇ ئايەت ھەممىگە ئومۇمىدۇر. ئاندىن ئاللاھ تائالا «ئۆزىسىز (ئەما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىسى بار كىشىلەرنىڭ جىھادقا چىقماستىن دۇرۇس قىلدى ۋە ئۇلارنى (ئۆزىسىز ئىكەنلىكىنى) ئومۇمىي ئايەتنىڭ ھۆكۈمىدىن چىقىرىۋەتتى»<sup>(1)</sup>.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، مەدىنىدە سىلەر بىلەن بىللە يول يۈرمىگەن ۋە جىلغىلارنى كېسىپ ئۆتمىگەن، لېكىن ساۋابتا سىلەر بىلەن ئوخشاش بولمىغان كىشىلەر بار». بۇنى ئاڭلىغاندا ساھابىلار: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى، ئۇلار مەدىنىدىمۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە ئۇلارنىڭ ئۆزىسى بولغاچقا قېلىپ قالغان» دېدى.

«بۇ ئىككى خىل كىشىلەر (يەنى ئۆزىسى بولۇپ جىھادقا چىقالمىغانلار ۋە جىھادقا چىققۇچىلار) نىڭ ھەممىسىگە ئاللاھ جەننەتنى ۋەدە قىلدى» يەنى بۇ ئايەتتە جىھادنىڭ پەرز ئەيىن ئەمەس بەلكى، پەرز كۇپايە ئىكەنلىكىگە پاكىت باردۇر<sup>(2)</sup>.

ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئالىي جەننەتلەردە گۇناھلىرىنى ۋە خاتالىقلىرىنى كەچۈرۈۋېتىش، ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن رەھمەت ۋە بەرىكەت چۈشۈرۈپ بېرىشتىن ئىبارەت مەرھەمەتتىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ جىھاد قىلغۇچىلارغا بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىپ، ئۇلارنى (ئۆزىسىز تۇرۇپ جىھادقا چىقىمىغانلاردىن ئارتۇق) قىلدى».

ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىم ئەبۇسەئىد خۇدرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەقىقەتەن جەننەتتە (ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ يولىدا جىھاد قىلغۇچىلارغا

(1) يەنى يۇقىرىدىكى ئايەت ھەممە كىشىلەرگە ئومۇمىيۈزلۈك ئىدى، كېيىنكى ئايەت چۈشكەن ھامان قارىغۇ، ئاقساق ۋە كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىنىڭ كىشىلەر يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ ئومۇمىي ھۆكۈمى ئىچىدىن چىقىرىۋېتىلدى، بۇ ئۆزىنىڭ كىشىلەر جىھادقا چىقماي قېلىپ قالمىسۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. بەلكى ئۇلارنىڭ دەرىجىسى مۇجاھىدلار بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

(2) جىھاد پەرز ئەيىن ۋە پەرز كۇپايە دەپ ئىككى قىسىم بولىدۇ: پەرز ئەيىن بولسا، ھەممە كىشىلەر قىلىسا بولىدىغان پەرزدۇر. ئەزەلدىنلا ئىسلام دۆلىتى بولۇپ مۇسۇلمانلار ھۆكۈم سۈرۈپ كەلگەن دۆلەتلەرنى كاپىرلار بېسىۋالغان بولسا، بۇ ھالەتتە جىھاد قىلىش شۇ دۆلەتتىكى چوڭ - كىچىك، ئەر - ئايالغا ۋە ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرنىڭ مۇسۇلمانلىرىغا پەرز ئەيىن بولىدۇ. قانداق كىشى شۇ جىھادقا قاتناشمىسا ياكى ئۇنى قوللىمىسا قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ. ئاللاھ نىڭ قاتتىق جازاسىغا دۇچار بولىدۇ. ئەمما ئەزەلدىنلا مۇسۇلمان دۆلىتى بولماي كاپىر دۆلىتى بولغان بولسا، بۇنىڭغا ئىسلامنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن جىھاد قىلىش پەرز كۇپايە بولىدۇ. بۇ جىھادقا مۇسۇلمانلارنىڭ بەزىسى قاتناشسا، قالغانلار گۇناھكار بولمايدۇ.



تەييارلىغان) ھەر ئىككى دەرىجىنىڭ ئارىلىقى ئاسمان - زېمىننىڭ كەڭلىكىدەك كېلىدىغان يۈز خىل دەرىجە بار».

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتَهُمُ الظَّالِمِينَ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَهَاتِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٧٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٧٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٧٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَبْجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسِعَةً وَمَنْ يُخْرِجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٨٠﴾

ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار (يەنى ھىجرەتنى تەرك قىلىپ كۇففارلار بىلەن بىللە تۇرغۇچىلار) نىڭ جانلىرى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ئېلىنىدىغان چاغدا، پەرىشتىلەر ئۇلاردىن: «(دىنىڭلارنىڭ ئىشىدا) قايسى ھالەتتە ئىدىڭلار؟» دەپ سورىيدۇ. ئۇلار: «زېمىندا (يەنى مەككە زېمىنىدا) بىز (دىننى بەرپا قىلىشتىن) بوزەك قىلىنغان ئىدۇق» دەيدۇ. پەرىشتىلەر: «ھىجرەت قىلساڭلار ئىككى زېمىننى كەڭرى ئەمەسمىدى؟» دەيدۇ. ئەنە شۇ (ھىجرەت قىلمىغان) لارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر. جەھەننەم نېمىدىگەن يامان جاي! (97). پەقەت ئەلەردىن، ئاياللاردىن، بالىلاردىن چارسىز قالغان (يەنى ھىجرەت قىلىشقا چارە تاپالمىغان)، يول بىلمەيدىغان ئاجىزلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا (98). ئەنە شۇلارنى ئىككى ئەپۇ قىلغاي. ئىككى ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر (99). كىمكى ئىككى ئىككى ئىككى ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇ زېمىندا چىقىش يولى ۋە كەڭچىلىك تاپىدۇ. كىمكى ئۇنىڭدىن ئىككى ئىككى ۋە بەشىمبەرنىڭ تەرىپىگە ھىجرەت قىلىپ چىقسا، ئاندىن يولدا ئۆلسە، ئۇنىڭ ئىجرىنى چوقۇم ئىككى ئىككى ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە ناھايىتى مېھرىبانىدۇر (100).

ھىجرەت قىلالايدىغان كىشىلەرنىڭ (ھىجرەت قىلماي) مۇشرىكلارنىڭ ئىچىدە تۇرۇشىدىن

توسۇش توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى، مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇراھمان ئەبۇئەسۋەدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەدىنىدىكى كىشىلەرگە بىر قوشۇن تەييارلاش بۇيرۇق قىلىندى، ئۇ قوشۇنغا مەنۇ تىزىملىنىدىم (بۇ، ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەيرنىڭ خەلىپە بولغان زامانىسىدا خەلىپىلىك تالىشىپ شاملىقلار بىلەن ئۇرۇشۇش ئۈچۈن تەييارلانغان قوشۇن ئىدى). ئاندىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئازاد قىلىۋەتكەن قۇلى ئىكرىمەگە ئۇچرىشىپ قېلىپ ئۇنىڭغا (بۇ ئىشنى) دېدىم، ئۇ مېنىڭ ئۇرۇشقا چىقىش ئۈچۈن ئىسمىمنى تېزىملىتىش قاتتىق ناھايىتى قاتتىق نارازى بولۇپ مۇنداق دېدى: ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ماڭا مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەرگەن ئىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدىكى بىر تۈركۈم كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئۇرۇش ئۈچۈن مۇشرىكلارنىڭ سانىنى ئاۋۋۇتۇپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئۇرۇشقا

كەلدى<sup>(1)</sup>. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىگە ئوقيا تېگىپ ئۆلدى ياكى ئۇلارنىڭ بىرى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرۈلدى، ئاندىن ئاللا تائالا (ئۇلارنىڭ ھۆكىمى توغرىسىدا بۇ ئايەتنى) چۈشۈردى: ﴿ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار (يەنى ھىجرەتنى تەرك ئېتىپ كۇففارلار بىلەن بىللە تۇرغۇچىلار) نىڭ جانلىرى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ئېلىنىدىغان چاغدا﴾<sup>(2)</sup>.

زەھھاك مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە (ھىجرەت قىلماي) مەككەدە قېلىپ قالغان، بەدرى كۈنى مۇشرىكلار بىلەن بىللە (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن) چىققان، ئاندىن (ئۇرۇشتا) ئۇلاردىن بەزىسى ئۆلتۈرۈلگەن بىر تۈركۈم مۇناپىقلار توغرىسىدا چۈشتى». بۇ ئايەت (كاپىرلارنىڭ توسالغۇ بولۇشى بىلەن) دىنىي ئىشلىرىنى تولۇق ئادا قىلالمىسىمۇ، ھىجرەت قىلىشقا قادىر تۇرۇپ (ھىجرەت قىلماي) كاپىرلارنىڭ ئارىسىدا تۇرغان بارلىق كىشىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇ كىشى ئايەتنىڭ مەزمۇنى ۋە پۈتۈن ئالىملارنىڭ ئورتاق قارىشى بويىچە ئېيتقاندا ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى، بىر ھارام ئىشنى قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار (يەنى ھىجرەتنى تەرك ئېتىپ كۇففارلار بىلەن بىللە تۇرغۇچىلار) نىڭ جانلىرى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ئېلىنىدىغان چاغدا، پەرىشتىلەر ئۇلاردىن: «(دىنىڭلارنىڭ ئىشىدا) قايسى ھالەتتە ئىدىڭلار؟» دەپ سورايدۇ. ئۇلار: «زېمىندا (يەنى مەككە زېمىنىدا) بىز (دىننى بەرپا قىلىشتىن) بوزەك قىلىنغان ئىدۇق» دەيدۇ. پەرىشتىلەر: «ھىجرەت قىلساڭلار ئاللا نىڭ زېمىنى كەڭرى ئەمەسمىدى؟» دەيدۇ. ئەنە شۇ (ھىجرەت قىلمىغان) لارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر. جەھەننەم نېمىدىگەن يامان جاي!» ئەبۇداۋۇد، سەمۇرە ئىبنى جۇندۇبىتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى مۇشرىكنىڭ (كۆز - قارىشىغا ۋە ئۇنىڭ پىلانلىرىغا) قوشۇلسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە ياشسا شەكسىز ئۇ مۇشرىققا ئوخشاش بولىدۇ».

﴿پەقەت ئەرلەردىن ئاياللاردىن، بالىلاردىن چارىسىز قالغان (يەنى ھىجرەت قىلىشقا چارە تاپالمىغان)، يول بىلمەيدىغان ئاجىزلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾ بۇ، ئاللا تائالانىڭ ئۇ ئاجىز كىشىلەردىن ئۇلارنىڭ ھىجرەت قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا قىلىنىدىغان مالاھىتىنى كۆتۈرۈۋەتكەنلىكىدۇر. چۈنكى، ئۇلار مۇشرىكلارنىڭ قوللىرىدىن قۇتۇلۇشقا قادىر بولالمىغان، قادىر بولغان بولسىمۇ يولنى بىلمەيگەن ئىدى. شۇڭا ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ ھىجرەت قىلمىغان گۇناھىنى كەچۈرۈۋەتتى.

﴿ئەنە شۇلارنى ئاللا ئەپۇ قىلغاي. ئاللا ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر﴾ ئىمام بۇخارى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (بىزگە) خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بېرىۋېتىپ «سەئىلاللاھۇ لىمەن ھەمىدە» دەپ بولۇپ سەجەدە قىلىشتىن بۇرۇن: «ئى ئاللا! ئىياش ئىبنى ئەبۇرەبىئەنى قۇتقۇزغىن، ئى ئاللا! سەلمە ئىبنى ھىشامنى قۇتقۇزغىن. ئى ئاللا! ۋەلىد ئىبنى ۋەلىدنى قۇتقۇزغىن، ئى ئاللا! ئاجىز مۆمىنلەرنى قۇتقۇزغىن. موزەر قەبىلىسىنى قاتتىق تۇتقىن (يەنى ئۇنى قاتتىق ئازابلىغىن). ئى ئاللا! ئۇلارنى (ئازابلىغاندا) يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ يىللىرىدەك قەھەتچىلىك يىللىرىنى قىلغىن» دېدى.

(1) يەنى مەككەدە مەخپىي مۇسۇلمان بولغان، ھىجرەت قىلىشقا قادىر تۇرۇپ ھىجرەت قىلماي مۇشرىكلار بىلەن بىللە تۇرغان كىشىلەر بەدرى ئۇرۇشى بولغاندا ئۇلارنىڭ نىيىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئۇرۇش قىلىش بولمىسىمۇ كاپىرلار بىلەن بىللە مەجبۇرلانغان ھالەتتە كەلگەن ئىدى.  
(2) ئىككىنچى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇراھمانغا دېگەن بۇ سۆزنىڭ مەقسىتى ئاللا تائالا گەرچە نىيىتىدە كاپىرلار بىلەن بىللە بولۇشنى خالىمىسىمۇ ئۇلارنىڭ سانىنى ئاۋۇتۇپ ئۇلارنىڭ قۇشۇنلىرىغا قوشۇلۇپ كەلگەن مۇسۇلمانلارنى ئەيىبلىدى. سەنئۇ بۇ قۇشۇننىڭ سانىنى ئاۋۇتتى. چۈنكى، ئۇلار ئاللا تائالانىڭ بولىدا ئۇرۇش قىلمايدۇ، دېبەكچىدۇر.

ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئانام بىلەن ئىككىمىز ئاللا تائالا مالا مەت قىلىشنى كۆتۈرۈۋەتكەن ئۆزىمىزنىڭ كىشىلەرنىڭ قاتارىدىن ئىدۇق». **﴿كىمكى ئاللا يولىدا ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇ زېمىندا چىقىش يولى ۋە كەڭچىلىك تاپىدۇ﴾** بۇ، ھىجرەت قىلىشقا ۋە مۇشرىكلاردىن ئايرىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر. چۈنكى، مۆمىن مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن شۇ جايدا ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ماكان تاپالايدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: **﴿كەڭچىلىك تاپىدۇ﴾** دېگەنلىك بىر زېمىندىن يەنە بىر زېمىنغا يۆتكىلىش دېگەنلىك بولىدۇ. زەھەاك، رەبىيە ئىبنى ئەنەس ۋە سەۋرى قاتارلىقلارمۇ يۇقىرىقىدەك دېدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: ھىجرەت قىلغان كىشى يامان كۆرىدىغان نەرسىدىن يىراق بولىدۇ ۋە رىزىقلىق بولىدۇ. قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ئاللا تائالا ئۇ كىشىنى ئازغۇنلۇقتىن توغرا يولغا ۋە پىقىرلىقتىن بايلىققا ئېلىپ چىقىدۇ.

**﴿كىمكى ئۆيىدىن ئاللا نىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ تەرىپىگە ھىجرەت قىلىپ چىقسا، ئاندىن يولدا ئۆلسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى چوقۇم ئاللا بېرىدۇ﴾** يەنى كىمكى ئۆيىدىن ھىجرەت قىلىش نىيىتى بىلەن چىقسا، ئاندىن شۇ سەپەر ئۈستىدە ئۆلسە، ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدا ھىجرەت قىلغان كىشىنىڭ ساۋابى بولىدۇ.

ھەممە ئىشلار نىيەتكە باغلىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئىمام بۇخارى، مۇسلىم ۋە نەسەئى قاتارلىق ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچى ئالىملار ئۆمەر ئىبنى خەتتابتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەقىقەتتە بارلىق ئەمەللەرنىڭ توغرا - خاتالىقى نىيەتكە باغلىق. شۇنداقلا ھەر قانداق كىشى ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىگە ئېرىشىدۇ. كىمكى ئاللا ۋە ئاللا نىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ ھىجرىتىدىن شۇنى تاپىدۇ. كىمكى بۇ دۇنيادا پۇل - مالغا ئېرىشىش ياكى بىرەر خوتۇن ئېلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ھىجرىتى نىيەت قىلغان نەرسىسى ئۈچۈن بولىدۇ» بۇ ھەدىس ھىجرەت ۋە باشقا ھەممە ئىشلارغا ئومۇمىيىدۇر.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان، 99 كىشىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئۆزىگە «ساڭا تەۋبە يوق» دېگەن كىشىنىمۇ ئۆلتۈرۈپ سانىنى 100 قىلغان. ئاندىن باشقا ئالىمدىن: «ماڭا تەۋبە بارمۇ؟» دەپ، ئۇنىڭدىن جاۋابىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۆزى تۇرۇۋاتقان شەھەردىن (ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىدىغان) باشقا شەھەرگە قاراپ يولغا چىققان (ھېلىقى) ئىسرائىللىق كىشى توغرىسىدىكى ھەدىسىمۇ بۇ ھەدىسلەرنىڭ بىرىدۇر. ئۇ ئۆزىنىڭ شەھىرىدىن باشقا بىر شەھەرگە ھىجرەت قىلىپ مېڭىپ يېرىم يولغا كەلگەندە ئۆلۈپ قالىدۇ، ئۇنى رەھمەت پەرىشتىلىرى بىلەن ئازاب پەرىشتىلىرى تالىشىپ قالىدۇ. رەھمەت پەرىشتىلىرى: ئۇ تەۋبە قىلىپ كەلگەن دەيدۇ. ئازاب پەرىشتىلىرى: ئۇ تېخى شەھەرگە يېتىپ بارمىغان دەيدۇ. ئاندىن ئۇلار ئىككى زېمىننىڭ ئارىلىقىنى يەنى ئۇ كىشىنىڭ شەھىرى بىلەن بارماقچى بولغان شەھەرنىڭ ئارىلىقىنى ئۆلچەشكە، ئۇنىڭ جەستى بار جاي ئىككى شەھەرنىڭ قايسىغا يېقىن بولغان بولسا، ئۇ شۇنىڭغا تەۋبە بولىدىغان بولىدۇ. ئاللا تائالا ئۇ بارماقچى بولغان شەھەرنى يېقىنلىشىشقا ۋە ئۇنىڭ بۇرۇنقى شەھىرىنى يىراقلىشىشقا بۇيرۇدى، شۇنىڭ بىلەن پەرىشتىلەر ئۇنىڭ جەستىنىڭ ھىجرەت قىلىپ ماڭغان تەرەپكە بىر غېرىچ يېقىن ئىكەنلىكىنى ئۆلچەپ چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى رەھمەت پەرىشتىلىرى ئېلىپ كېتىدۇ. يەنە بىر رىۋايەتتە، ئۇ سەكراتتىكى چىغدا ھىجرەت قىلماقچى بولغان زېمىن تەرەپكە مەيدىسى بىلەن سۈرۈلگەن دېيىلگەن.

\* \* \* \* \*

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنَّ خَفِئَ أَنْ يَفْتِنَكُمْ  
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾

سەپەرگە چىققان ۋاقتىڭلاردا كاپىرلارنىڭ ئۆزەڭلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن قورقۇپ،  
نامازنى قەسىرى قىلىپ (يەنى تۆت رەكئەتنى ئىككى رەكئەت قىلىپ) ئوقۇساڭلار سىلەرگە ھېچ گۇناھ  
بولمايدۇ. كاپىرلار سىلەرگە ھەقىقەتەن ئويۇنچۇق دۈشمەندۇر (ناماز ئوقۇۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ  
سىلەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدۇ) <sup>(101)</sup>.

نامازنى قىسقارتىپ (قەسىر قىلىپ) ئوقۇش توغرىسىدا

﴿سەپەرگە چىققان ۋاقتىڭلاردا كاپىرلارنىڭ ئۆزەڭلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن  
قورقۇپ، نامازنى قەسىرى قىلىپ (يەنى تۆت رەكئەتنى ئىككى رەكئەت قىلىپ) ئوقۇساڭلار سىلەرگە ھېچ  
گۇناھ بولمايدۇ﴾. بۇ ئايەت چۈشكەن ۋاقتلاردا، بۇ ئەھۋال كۆپ يۈز بەرگەن ئىدى. ھىجرەتتىن كېيىن  
ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئۇلار كۆپىنچە سەپەرلىرىدە قورقۇنچ ئىچىدە يول يۈرەتتى. ئۇلار پەقەت  
ئومۇمىيۈزلۈك غازات قىلىش ياكى خاس قوشۇن چىقارغاندىلا سەپەر قىلاتتى.

ئىمام ئەھمەد، يەئلا ئىبنى ئومەييەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئۆمەر ئىبنى  
خەتتابقا: ﴿كاپىرلارنىڭ ئۆزەڭلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن قورقۇپ، نامازنى قەسىرى  
قىلىپ (يەنى تۆت رەكئەتنى ئىككى رەكئەت قىلىپ) ئوقۇساڭلار سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾ دېگەن  
ئايەتنى ئوقۇپ: ھازىر ئاللا تائالا كىشىلەرنى خاتىرجەم قىلدى. (يەنى ئاللا تائالا ئايەتتە: سەپەرگە چىققان  
ۋاقتىڭلاردا كاپىرلارنىڭ زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قېلىشىدىن قورققان بولساڭلار نامازنى قىسقارتىپ  
ئوقۇساڭلار سىلەرگە گۇناھ يوق دېدى. ئەمدىلىكتە ئاللا تائالا كىشىلەرنى خاتىرجەم قىلدى)، ئەمدى  
نامازنى قىسقارتىپ ئوقۇش ئۈچۈن ئۆزۈڭلار بولىدىغان سەۋەبىمىز يوق بولغاندىن كېيىن نامازنى قىسقارتىپ  
ئوقۇمىساق بولمامدۇ؟ دەپ سورىدىم. ئۆمەر ماڭا مۇنداق دېدى: مەنمۇ سەندەك (بۇ ئىشتىن) ھەيران  
قېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن شۇ توغرىسىدا سورىغان ئىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق  
دەپ جاۋاب بەردى: «خاتىرجەم بولغاندىمۇ نامازنى قىسقارتىپ ئوقۇشىمىز ئاللا نىڭ سىلەرگە ئاتا قىلغان  
بىر سەدىقسىدۇر. سىلەر ئاللا تائالانىڭ سەدىقىسىنى قوبۇل قىلىڭلار».

ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەبۇشەيبە، ئەبۇھەنەلە ھىزائىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن  
ئىبنى ئۆمەردىن سەپەردە ئوقۇيدىغان نامازنىڭ قانچە رەكئەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا سورىغان ئىدىم.  
ئۆمەر: ئىككى رەكئەت، دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن مەن: ئاللا تائالا: ﴿كاپىرلارنىڭ ئۆزەڭلارغا زىيان -  
زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن قورقۇپ﴾ دېگەن تۇرسا، بىز ھازىر خاتىرجەم تۇرساق دېدىم. ئۆمەر:  
شۇنداق قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىدۇر، دېدى.

ئىمام بۇخارى، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر  
ئەلەيھىسسالام بىلەن مەدىنىدىن مەككىگە يولغا چىقتۇق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەتتا بىز مەدىنىگە

قايتىقچە نامازنى ئىككى رەكئەت، ئىككى رەكئەتتىن ئوقۇدى. مەن<sup>(1)</sup>: سىلەر مەككىدە تۇردۇڭلارمۇ؟ دەپ ئەنەستىن سورىدىم ئۇ: مەككىدە ئون كۈن تۇردۇق، دەپ جاۋاب بەردى. ئىمام ئەھمەد، ھارسە ئىبنى ۋەھىب خوزائىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن پېشىن ۋە ئەسىر نامىزىنى كىشىلەر ئەڭ كۆپ بولغان ۋە خاتىرجەم تۇرىدىغان مىنادىمۇ ئىككى رەكئەت ئوقۇدۇم. سەھىھ بۇخارىنىڭ ھەدىسىدە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە مىنادىكى خاتىرجەم ۋاقتىدىمۇ نامازنى ئىككى رەكئەت ئوقۇپ بەردى، دەپ بايان قىلىنغان.

\* \* \* \* \*

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتِهِمْ فِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَّرَائِكُمْ وَلَتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتِهِمْ ۗ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ۗ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذَى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَن تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۗ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١١٣﴾

(ئى مۇھەممەد!) سەن مۆمىنلەر بىلەن (جىھادتا) بىللە بولۇپ ئۇلار بىلەن ناماز ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، ئۇلارنىڭ بىر پىرقىسى سەن بىلەن بىرلىكتە نامازغا تۇرسۇن، قوراللىرىنى (ئىبھتىيات يۈزىسىدىن) يېنىدا تۇتسۇن، سەجدىگە بېرىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئارقا-ئارقىغا ئۆتۈپ تۇرسۇن (يەنى ناماز ئوقۇپ بولغان پىرقە ئارقا-ئارقىدا كۆزەتچىلىك قىلىپ تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا) ناماز ئوقۇمىغان ئىككىنچى بىر پىرقە كېلىپ سەن بىلەن بىرلىكتە (يەنى ئارقا-ئارقىدا) ناماز ئوقۇسۇن، (دۈشمەنلىرىدىن) ئىبھتىياتچانلىق بىلەن ھوشيار تۇرسۇن. (دۈشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇشۇشقا تەييار تۇرۇش يۈزىسىدىن) قوراللىرىنى يېنىدا تۇتسۇن، كاپىرلار سىلەرنىڭ قوراللىرىڭلاردىن، ئەشىيالىرىڭلاردىن غەپلەتتە قېلىشىڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرگە بىردىنلا (تۇيۇقسىزدىن) ھۇجۇم قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ (يەنى دۈشمەنلەرنىڭ سىلەرگە ھۇجۇم قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالماسلىقى ئۈچۈن، ھەممىڭلار بىرلا ۋاقىتتا يىغىلىپ ناماز ئوقۇماي، يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە ئوقۇڭلار). ئەگەر سىلەرگە يامغۇر سەۋەبلىك ھەرەج بولىدىغان بولسا ياكى كېسەل بولساڭلار، (بۇ چاغدا) قوراللىرىڭلارنى قويۇپ قويساڭلار سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، ئىبھتىياتچان ۋە ھوشيار بولۇڭلار، اللە ھەقىقەتەن كاپىرلار ئۈچۈن خورقلىغۇچى ئازاب تەييارلىدى (102).

### قورقۇنچىلىق ھالەتتە ئوقۇلىدىغان نامازلارنىڭ بايىنى توغرىسىدا

قورقۇنچىلىق ھالەتتە ئوقۇلىدىغان نامازنىڭ تۈرى ھەرخىل بولىدۇ. چۈنكى، دۈشمەن گاھى قىبلە تەرەپتە بولىدۇ، گاھى ئۇنىڭ باشقا تەرىپىدە بولىدۇ ناماز گاھى تۆت رەكئەتلىك بولىدۇ، گاھى ناماز شامغا

(1) بۇ يەردە ئىمام بۇخارى بىلەن ئەنەسنىڭ ئارىلىقىدا ھەدىسىنى رىۋايەت قىلغان يەھيا ئىبنى ئەبۇئىسھاق دېگەن كىشى بار بولۇپ، ئۇ ھەدىسىنى ئەنەستىن مۇنداق ئاڭلىغان. بۇ يەردىكى "مەن" يەھيا ئىبنى ئەبۇئىسھاق دېگەن كىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئوخشاش ئۈچ رەكئەت بولىدۇ ۋە گاھى بامدات نامىزى ۋە سەپەردىكى قەسىر نامىزىغا ئوخشاش ئىككى رەكئەت بولىدۇ، (ناماز) گاھى جامائەت بىلەن ئوقۇلىدۇ ۋە گاھى ئۇرۇش قاتتىق قىزىپ كەتكەندە جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇش مۇمكىن بولمايدۇ. بەزىدە قىبلىگە يۈزلەنگەن ۋە يۈزلەنمىگەن ھالەتتە، ئۇلاغقا مىنگەن ۋە پىيادە يول يۈرىگەن ھالەتتە ناماز ئوقۇيدۇ، ئۇلارنىڭ شۇ ھالەتتە نامازدا تۇرۇپ مېخشى ۋە ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىشى دۇرۇس بولىدۇ. ئالىملارنىڭ ئىچىدىن ئۇلار بۇ ھالەتتە نامازنى بىر رەكئەت ئوقۇسا بولىدۇ، دېگەنلەرمۇ بار.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ تۆۋەندىكى سۆزى بۇنىڭ پاكىتىدۇر: **اللھ تائالا نامازنى سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلارنىڭ تىلى ئارقىلىق سەپەرگە چىقىمىغاندا تۆت رەكئەت، سەپەردە ئىككى رەكئەت ۋە قورقۇنچلۇق ھالەتلەردە بىر رەكئەت ئوقۇشنى پەرز قىلدى. بۇ ئەسەرنى ئىمام مۇسلىم، ئەبۇداۋۇد، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.**

ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلمۇ قورقۇنچلۇق ھالەتتە ناماز بىر رەكئەت ئوقۇلىدۇ دېدى. مۇنىزىرى مۇنداق دەيدۇ: **ئەتا، جابىر، ھەسەن، مۇجاھىد، ھەكەم، قەتادە، ھەمىاد، تائۇس ۋە زەھەك قاتارلىقلاردىنمۇ شۇنداق بايان قىلىنغان. ئەبۇئاسىم ئابادى، مۇھەممەد ئىبنى نەسىرى مەئرۇزنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قورقۇنچ بولغان چاغدا بامدات نامىزىنى بىر رەكئەت ئوقۇسىمۇ بولىدۇ. ئىبنى ھەزمىمۇ شۇنداق دېدى. ئىسھاق ئىبنى راھۋىيە مۇنداق دەيدۇ: قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۇرۇشۇۋاتقان چاغدا، ئىشارەت بىلەن ئوقۇغان بىر رەكئەت نامازمۇ كۇپايە قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا قادىر بولالمىسا بىر سەجدىمۇ كۇپايە قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇمۇ اللھ تائالانى زىكرى قىلىشتۇر. بىز ئالدى بىلەن قورقۇنچ نامىزىنىڭ قانداق ئوقۇلىدىغانلىقىنى بايان قىلىشتىن بۇرۇن بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنى بايان قىلىپ ئۆتمەكچىمىز.**

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇئىياش زۇرقىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئەسغان دېگەن جايدا ئىدۇق. مۇشرىكلار بىز تەرەپكە قاراپ كەلدى، ئۇلارنىڭ باشلىقى خالىد ئىبنى ۋەلىد ئىدى. ئۇلار بىزنىڭ قىبلە تەرىپىمىزدە ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ بەردى. مۇشرىكلار مۇنداق دېيىشتى: ئۇلار شۇنداق بىر ھالەتتە ئىدىكى، ئەگەر بىز ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىشنى خالىغان بولساق تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلالايتتۇق. ھازىر ئۇلارغا (ئەسىر) نامىزىنىڭ ۋاقتى بولىدۇ، ناماز ئۇلار ئۈچۈن بالىلىرىدىن ۋە ئۆزلىرىدىنمۇ قىممەتلىكتۇر. بىز ئۇلار ناماز ئوقۇۋاتقاندا ھۇجۇم قىلالىمىز. شۇنىڭ بىلەن پېشىن بىلەن ئەسىرنىڭ ئارىلىقىدا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتنى ئېلىپ چۈشتى: ﴿ئى مۇھەممەد! سەن مۆمىنلەر بىلەن (جىھادتا) بىللە بولۇپ ئۇلار بىلەن ناماز ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا...﴾**

نامازنىڭ ۋاقتىمۇ كىردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا قوراللىرىنى ئېلىشقا بۇيرۇدى، شۇنىڭ بىلەن بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارقىسىدا ئىككى سەپ بولۇپ تۇردۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇكۇ قىلدى، بىزمۇ رۇكۇ قىلدۇق، (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام) رۇكۇدىن بېشىنى كۆتەردى، بىزمۇ بېشىمىزنى كۆتەردۇق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرىنچى سەپتىكىلىرىمىز بىلەن بىللە سەجدە قىلدى. ئىككىنچى سەپتىكىلىرىمىز سەجدىگە بارماي ئۆرە تۇرۇپ ئۇلارنى قوغدىدۇق. ئۇلار سەجدىنى قىلىپ بولۇپ ئۆرە تۇرغاندا ئىككىنچى سەپتىكىلىرىمىز ئۆز ئورۇنلىرىمىزدا سەجدە قىلدى، بىرىنچى سەپتىكىلەر بىلەن ئىككىنچى سەپتىكىلەر ئۆزئارا ئورۇن ئالماشتۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككىنچى رەكئەت ئۈچۈن رۇكۇ قىلدى، بىزمۇ رۇكۇ قىلدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇكۇدىن باش كۆتەرگەندە، بىزمۇ بېشىمىزنى كۆتەردۇق. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى بىرىنچى سەپ

سەجدە قىلدى. ئىككىنچى سەپتىكىلەر سەجدە قىلماي ئۆرە تۇرۇپ ئۇلارنى قوغدىدۇق. ئاندىن ئۇلار تەشەھۇتتا ئولتۇرغاندا ئىككىنچى سەپتىكىلەر سەجدە قىلدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سالام بەردى (يەنى بىزنىڭ ھەممىمىز نامازنى تاماملىدۇق)، ئەبۇئىياش يەنە مۇنداق دېدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ نامازنى ئەسفاڭ دېگەن يەردە بىر قېتىم، سەلىم جەمەتنىڭ زېمىنىدا يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ بەردى. ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازغا تۇردى، كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇلاق قاقتى. ئۇلارمۇ قۇلاق قاقتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇكۇ قىلدى، كىشىلەرمۇ بىللە رۇكۇ قىلدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەجدە قىلدى، ئۇلارمۇ بىللە سەجدە قىلدى. ئىككىنچى رەكئەتكە تۇرغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە سەجدە قىلغان كىشىلەر قوپۇپ قېرىنداشلىرىنى قوغدىدى. ئىككىنچى رەكئەتتە ئىككىنچى تۈركۈم كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە سەجدە قىلدى، كىشىلەرنىڭ ھەممىسى نامازدا تۇرغان ھالەتتە بولسىمۇ (لېكىن) بەزىسى بەزىسىنى قوغدىدى. (بۇ ھەدىستىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامازنى ئىككى رەكئەت، ئارقىسىدىكى ساھابىلارنىڭ بىر رەكئەت ئوقۇغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ).

ئىمام ئەھمەد، جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا قورقۇنچ نامىزنى ئوقۇپ بەردى، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا بىر سەپ، كەينىدە بىر سەپ بولۇپ تۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەينىدىكى سەپتە تۇرغان كىشىلەرگە بىر رۇكۇ ئىككى سەجدە قىلىپ بىر رەكئەت ناماز ئوقۇپ بەردى. ئاندىن ئالدىدىكى سەپتە تۇرغان كىشىلەر كەينى سەپتىكى كىشىلەرنىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ تۇردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغىمۇ بىر رۇكۇ ۋە ئىككى سەجدە قىلىپ بىر رەكئەت ناماز ئوقۇپ بېرىپ سالام بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغان نامىزى ئىككى رەكئەت، ساھابىلارنىڭ بىر رەكئەت بولدى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، سالىمىدىن، ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! سەن مۆمىنلەر بىلەن (جىھادتا) بىللە بولۇپ ئۇلار بىلەن ناماز ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا...﴾ بۇ قورقۇنچ نامىزى ھەققىدە كەلگەن ئايەت بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى گۇرۇھنىڭ بىرىگە بىر رەكئەت ناماز ئوقۇپ بەردى، يەنە بىر گۇرۇھ دۈشمەنلەر تەرىپىگە ئالدىنى قىلىپ تۇردى. دۈشمەنلەرگە قاراپ تۇرغان گۇرۇھ كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەينىدە نامازغا تۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغىمۇ بىر رەكئەت ناماز ئوقۇپ بېرىپ سالام بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر بىر گۇرۇھ قوپۇپ بىر رەكئەتتىن بىر رەكئەتتىن ناماز ئوقۇدى. يۇقىرىدىكى ھەدىسلەردىن بۇ قورقۇنچ نامىزنىڭ ئۈچ خىل يول بىلەن ئوقۇلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بەزى ئالىملار ئايەتنىڭ ئاشكارا مەنىسىگە ئاساسەن قورقۇنچ نامىزدا قوراللارنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش ۋاجىبتۇر دەيدۇ. اللە تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىمۇ بۇ سۆزنى دەلىللەپ بېرىدۇ: ﴿ئەگەر سىلەرگە يامغۇر سەۋەبلىك ھەرەج بولىدىغان بولسا ياكى كېسەل بولساڭلار، (بۇ چاغدا) قوراللارنى قويۇپ قويساڭلار سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، ئېھتىياتچان ۋە ھوشيار بولۇڭلار﴾ يەنى زۆرۈر بولغاندا قوراللارنى دەرھال قولۇڭلارغا ئالغىدەك تەييار تۇرۇڭلار. ﴿اللە ھەقىقەتەن كاپىرلار ئۈچۈن خورقۇلغۇچى ئازاب تەييارلىدى﴾.

\*\*\* \*\*

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۗ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۗ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

نامازدىن فارغ بولغىنىڭلاردا، ئۆرە تۇرغان، ئولتۇرغان ۋە ياتقان ھالەتلىرىڭلاردا اللە نى ياد ئېتىڭلار (اللە بىلەن مۇئەممەل ئادا قىلىڭلار. شۈبھىسىزكى، ناماز مۆمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى<sup>(103)</sup>. دۈشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا سۇسۇق قىلماڭلار، ئەگەر سىلەر قىيىنلىقلىرىڭلار، ئۇلارمۇ خۇددى سىلەرگە ئوخشاش قىيىنلىدۇ، سىلەر ئۇلار ئۈمىد قىلمايدىغان نەرسىنى (يەنى شېھىت بولۇشنى، ساۋابىنى ۋە غەلبىنى) اللە دىن ئۈمىد قىلىسىلەر. اللە ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(104)</sup>.)

قورقۇنچ نامىزدىن كېيىن اللە تائالانى كۆپ زىكر قىلىش توغرىسىدا

ھەممە نامازلارنىڭ ئارقىسىدىن اللە تائالانى زىكر قىلىش يولغا قويۇلغان، شۇنداق تورۇقلۇق قورقۇنچ نامىزنىڭ پەرزلىرىنىڭ يەتتىگىل بولۇپ قالغانلىقى (يەنى بەزىدە بىر رەكئەت بولۇپ قالغانلىقى)، بىرسى - بىرسىنىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ ئوقۇسا بولىدىغانلىقى، باشقا چاغدىكى ئوقۇلىدىغان نامازلاردا قىلىشقا بولمايدىغان ئىشلار ئۇرۇشتا قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغانلىقى ئۈچۈن. (اللە تائالا بۇ يەردە) قورقۇنچ نامىزنىڭ ئارقىسىدىن زىكرنى كۆپ قىلىشقا ئالاھىدە بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿نامازدىن فارغ بولغىنىڭلاردا، ئۆرە تۇرغان، ئولتۇرغان ۋە ياتقان ھالەتلىرىڭلاردا اللە نى ياد ئېتىڭلار (اللە بىلەن مۇئەممەل ئادا قىلىڭلار) ۋە دۈشمەننىڭلارغا قارشى ياردەم بېرىشى مۇمكىن﴾ بۇ، اللە تائالانىڭ ئۇرۇش قىلىش چەكلەنگەن ئايلا توغرىسىدىكى بۇ ئايىتىگە ئوخشاشتۇر: ﴿بۇ ئايلا (ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىماسلىق بىلەن، اللە چەكلەنگەن گۇنا ئىشلارنى قىلىش بىلەن) ئۆزەڭلارغا زىيان سالماڭلار﴾<sup>(1)</sup> زۇلۇم قىلىش بۇ ئايلا دىن باشقا ئايلا دىنمۇ توسالغان بولسىمۇ، بۇ ئايلا دىن ھۆرمىتى ئۈچۈن (اللە تائالا بۇ يەردە) بۇ ئايلا دىن زۇلۇم قىلماسلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

﴿خاتىرجەم بولغان چىغىڭلاردا نامازنى (پۈتۈن شەرتلىرى بىلەن) مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار. شۈبھىسىزكى، ناماز مۆمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: نامازنىڭمۇ ھەجگە ئوخشاش ۋاقتى بار. مۇجاھىد، سالىم ئىبنى ئابدۇللاھ، ئەلى ئىبنى ھۈسەين، مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ھەسەن، مۇقاتىل، سۇددى، ئەتىيە ئەۋفىي قاتارلىقلارمۇ بۇ ھەقتە (ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا) ئوخشاش بايان قىلدى.

(1) سۇرە تەۋبە 36 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



يارىلانغان بولسىمۇ دۈشمەننى قوغلاشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا

﴿دۈشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا سۇسۇق قىلماڭلار﴾ يەنى ئۇلارمۇ سىلەرگە ئوخشاش يارىلاندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەرگە شىكەستلىك يەتكەن بولسا (يەنى بۇ جەڭدە سىلەر يارىلانغان ۋە شېھىت بولغان بولساڭلار)، دۈشمەنلەرگىمۇ (بەدرى جېڭىدە) ئوخشاشلا شىكەستلىك يەتتى (يەنى ئۇلار يارىلاندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى)﴾<sup>(1)</sup>.

﴿سىلەر ئۇلار ئۈمىد قىلمايدىغان نەرسىنى (يەنى شېھىت بولۇشنى، ساۋابىنى ۋە غەلبىنى) اللہ دىن ئۈمىد قىلسىلەر﴾ ئۇنداق بولغان ئىكەن، سىلەر ئۇلارغا قارىغاندا جىھاد قىلىشقا بەكرەك ھەقىقەتتۇر. سىلەر اللہ تائالانىڭ ھۆكۈمىنى يۈرگۈزۈش ۋە ئۇنى ئۈستۈن قىلىشقا ناھايىتى ھېرىسمەن بولۇشىڭلار كېرەك. ﴿اللہ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ اللہ تائالا ئاسمان زېمىندىكى بارلىق مەخلۇقاتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ئىدارە قىلىشتا، شەرىئى ھۆكۈملىرىدە ھەممىنى بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرْنَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنَ لِلْخَائِبِينَ  
 خَصِيمًا ﴿١٤٦﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤٧﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ  
 يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٤٨﴾ يَسْتَحْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا  
 يَسْتَحْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا  
 ﴿١٤٩﴾ هَتَأْتُمُ هَؤُلَاءِ جَدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ  
 مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٥٠﴾

(مى مۇھەممەد!) سېنى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا اللہ نىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن دەپ، ساڭا ھەقىقەتەن ھەق كىتابىنى نازىل قىلدۇق. خائىنلارنىڭ تەرىپىنى ئالمىغىن<sup>(105)</sup>. اللہ دىن مەغپىرەت تىلىگىن. اللہ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(106)</sup>. (گۇناھ قىلىش) بىلەن ئۆزلىرىگە خىيانەت قىلغۇچىلارنىڭ تەرىپىنى ئالمىغىن. خىيانەتكە ئادەتلەنگەن، گۇناھقا چۆمگەن كىشىنى اللہ ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ<sup>(107)</sup>. ئۇلار (خىيانەتلىرىنى) ئىنسانلاردىن (خىجىل بولۇپ) يوشۇرىدۇ، اللہ دىن (خىجىل بولۇپ) يوشۇرمايدۇ؛ ئۇلار اللہ رازى بولمايدىغان سۆزنى، (يەنى بوھتان چاپلاش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ۋە يالغان قەسەمنى) پىلانلىغان چاغدا، اللہ ئۇلار بىلەن بىللە ئىدى (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇراتتى، سۆزىنى ئاڭلاپ تۇراتتى). ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى اللہ تامامەن بىلگۈچىدۇر<sup>(108)</sup>. سىلەر شۇنداق كىشىلەر سىلەركى، ھاياتى دۇنيادا ئۇلارنىڭ (يەنى ئوغرى ۋە خائىنلارنىڭ) تەرىپىنى ئالدىڭلار، قىيامەت كۈنى كىم اللہ غا قارشى ئۇلارنىڭ تەرىپىنى ئالدى؟ (يەنى اللہ نىڭ ئازابىنى ئۇلاردىن كىم دەپى قىلىدۇ؟) ياكى كىم ئۇلارغا ھامىي بولىدۇ؟<sup>(109)</sup>.

(1) سۈرە ئال ئىمران 140 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

الله تائالانىڭ نازىل قىلغان ئايىتى بويىچە ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سېنى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا الله نىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن دەپ، ساڭا ھەقىقەتەن ھەق كىتابنى نازىل قىلدۇق ﴿ئىمام ئەھمەد، ئۇممۇسەلەمەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەنسارىلاردىن ئىككى كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ئۆزلىرىنىڭ مىراس دەۋاسى توغرىلىق شىكايەت قىلىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىنىڭ پاكىتى يوق ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېدى: «شەكسىز مېنىڭ قېشىمغا دەۋالاشىپ كېلىپسىلەر، ھەقىقەتەن مەنمۇ بىر ئىنسان، بەزىڭلار بەزىڭلاردىن پاكىت كەلتۈرۈش جەھەتتە ئۇستا بولۇشىڭلار مۇمكىن، مەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا پەقەت سىلەردىن ئاڭلىغىنىم بويىچە ھۆكۈم قىلىمەن. كىمگە قېرىندىشىنىڭ ھەققىدىن بىر نەرسە ھۆكۈم قىلىپ بەرسەم ئۇنى ئالمىسۇن. (ئەگەر ئۇنى ئالسا) قىيامەت كۈنى گەدىنىدە ئېلىپ كېلىدىغان بىر پارچە ئوتنى بۆلۈپ بەرگەن بولمەن» بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇ ئىككى كىشى يىغلىشىپ كەتتى ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ ھەر بىرى: مېنىڭ ھەققىم قېرىندىشىم ئۈچۈن بولسۇن دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ئەگەر ئۇنداق دېسەڭلار، بېرىپ ماللارنى ئادىللىق بىلەن بۆلۈشكە تىرىشىپ چەك تاشلاڭلار. سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلار ئۆز ھەمراھى بىلەن ئۆزئارا رازىلىق ئېلىشىسۇن».

﴿ئۇلار (خىيانەتلىرىنى) ئىنسانلاردىن (خىجىل بولۇپ) يوشۇرىدۇ، الله دىن (خىجىل بولۇپ) يوشۇرمايدۇ﴾ مۇناپىقلار ئۆزلىرىنىڭ يامانلىقلىرىنى كىشىلەرنىڭ ئەيىبلەمەسلىكى ئۈچۈن يوشۇرغان بولسىمۇ، لېكىن الله تائالاغا ئاشكارا بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئايەتتە ئۇلارنى ئەيىبلىگەندۇر. چۈنكى، الله تائالا ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى ۋە دىللىرىدىكىنى بىلگۈچىدۇر. شۇڭا الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار الله رازى بولمايدىغان سۆزنى، (يەنى بوھتان چاپلاش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ۋە يالغان قەسەمنى) پىلانلىغان چاغدا، الله ئۇلار بىلەن بىللە ئىدى (يەنى ئۇلار نىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇراتتى، سۆزنى ئاڭلاپ تۇراتتى). ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى الله تامامەن بىلگۈچىدۇر﴾ بۇ، ئۇلار ئۈچۈن قىلىنغان بىر تەھدىتتۇر.

﴿سەلەر شۇنداق كىشىلەر سىلەركى، ھاياتى دۇنيادا ئۇلارنىڭ (يەنى ئوغرى ۋە خائىنلارنىڭ) تەرىپىنى ئالدىڭلار﴾ يەنى ئۇلارغا بۇ دۇنيادا سىرتقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ ھۆكۈم قىلىدىغان كىشىلەر ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىدىكى پاكىتلارنى كۆرسىتىش ئارقىلىق غەلبە قازاندى. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرى ۋە يوشۇرغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىلىدىغان زات الله تائالانىڭ ئالدىدا قانداق بولۇپ كېتەر؟ ئۇ كۈنى ئۇلارنىڭ دەۋاسىنى ھەقىقەت چىقىرىپ بېرىشكە كىم ۋەكىل بولار؟ ئۇلارغا ئۇ كۈنى ھېچكىم ۋەكىل بولالمايدۇ ھەم ياردەم قىلالمايدۇ. شۇڭا الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىيامەت كۈنى كىم الله غا قارشى ئۇلارنىڭ تەرىپىنى ئالىدۇ؟ (يەنى الله نىڭ ئازابىنى ئۇلاردىن كىم دەپى قىلىدۇ؟) ياكى كىم ئۇلارغا ھامىي بولىدۇ؟﴾

\*\*\*\*\*

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١٥﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٦﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّت

طَائِفَةً مِّنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ ۗ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ ۚ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۗ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

كىمكى بىرەر يامانلىق ياكى ئۆزىگە بىرەر زۇلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئاللاھ دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلسا، ئۇ ئاللاھ نىڭ مەغپىرەت قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ<sup>(110)</sup>. كىمكى، (قەستەن) بىرەر گۇناھ قىلسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ زىيىنىغا قىلىدۇ (يەنى ئۇنىڭ ۋابالىنى ئۆزى تارتىدۇ). ئاللاھ ھەممىنى بىلىگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(111)</sup>. كىمكى بىر كىچىك گۇناھ ياكى بىر چوڭ گۇناھ قىلىپ قويۇپ، ئۇنى بىگۇناھ ئادەمگە چاپلىسا، ئۇ شۇ بوھتاننى ۋە ئويۇنچۇق بىر گۇناھنى ئۆزىگە يۈكلىۋالغان بولىدۇ<sup>(112)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئەگەر ساڭا ئاللاھ نىڭ بەزى ۋە رەھىمىتى بولمىسا ئىدى، ئۇلار دىن بىر گورۇھ ئادەم چوقۇم سېنى ئازدۇرۇشنى قەستلەيتتى؛ ئۇلار پەقەت ئۆزلىرىنى ئازدۇرىدۇ، ساڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ئاللاھ ساڭا كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) ۋە ھېكمەتنى (يەنى سۈننەتنى) نازىل قىلدى، ساڭا سەن بىلىمگەن نەرسىلەرنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە غەيب ئىشلارنى) بىلىدۇردى. ئاللاھ نىڭ ساڭا بەزى چوڭدۇر<sup>(113)</sup>.

تەۋبە قىلىشقا ۋە گۇناھنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىنى تىلەشكە رىغبەتلەندۈرۈش، گۇناھ قىلغان ياكى گۇناھنى باشقىلارغا دۆڭگەپ قويغان ئادەمگە قىلىنغان ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا (مەيلى قانداق گۇناھ قىلغان بولسۇن) گۇناھىدىن تەۋبە قىلغان كىشىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى بىرەر يامانلىق ياكى ئۆزىگە بىرەر زۇلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئاللاھ دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلسا، ئۇ ئاللاھ نىڭ مەغپىرەت قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ﴾.

بۇ ئايەت توغرىسىدا ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلەھ، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە ئۆزىنىڭ كەچۈرىدىغانلىقىنى، جازا بېرىشكە ئالدىراپ كەتمەيدىغانلىقىنى، سېخى، رەھىمىتىنىڭ كەڭرى ئىكەنلىكىنى ۋە گۇناھلارنى كەچۈرىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. ھەر قانداق ئادەم (كىچىك ياكى چوڭ بولسۇن) بىر گۇناھ قىلسا، ئاندىن ئاللاھ تائالادىن گۇناھىنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىنى تىلەسە، ئۇنىڭ گۇناھلىرى ئاسمان - زېمىن ۋە تاغلاردىن چوڭ بولسىمۇ، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ گۇناھلارنى كەچۈرگۈچى ۋە ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ.

ئىمام ئەھمەد، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىر نەرسىنى ئاڭلىسام، ئاللاھ تائالا ماڭا ئۇ نەرسىدىن ئۆزى خالىغان بويىچە مەنپەئەت بېرىدۇ. ئەبۇبەكرى ماڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىپ بەردى: «مۇسۇلمان گۇناھتىن بىرنى قىلىپ قويۇپ، ئاندىن تاھارەت ئېلىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇپ ئاللاھ تائالادىن گۇناھىنى كەچۈرۈۋېتىشىنى تىلەسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈۋېتىدۇ» دەپ، بۇ ئىككى ئايەتنى ئوقۇدى: ﴿كىمكى بىرەر يامانلىق ياكى ئۆزىگە بىرەر زۇلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئاللاھ دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلسا...﴾، «تەقۋادارلار يامان بىر گۇناھ قىلسا ياكى ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلسا ئاللاھ

نى ياد ئېتىدۇ. گۇناھلىرى ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ، گۇناھنى كەچۈرىدىغان ئاللاھ دىن باشقا كىم بار؟<sup>(1)</sup>

﴿كىمكى، (قەستەن) بىرەر گۇناھ قىلسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ زىيىنىغا قىلىدۇ (يەنى ئۇنىڭ ۋاپالىنى ئۆزى تارتىدۇ)﴾ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ﴾<sup>(2)</sup> يەنى بىر كىشى يەنە بىر كىشىنى قۇتۇلدۇرالمايدۇ، ھەر بىر كىشى قىلغان ئەمەلى نېمە بولسا شۇ بويىچە مۇئامىلە قىلىنىدۇ. بىر ئادەمنىڭ گۇناھىنى يەنە بىر ئادەم ئۈستىگە ئالالمايدۇ.

﴿ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ يەنى ئاللاھ تائالا بىلىملىك، ئادىل، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ۋە شەپقەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ.

﴿ساخا سەن بىلىمگەن نەرسىلەرنى (يەنى شەرئەت ئەھكاملىرىنى ۋە غەيب ئىشلارنى) بىلدۈردى﴾ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇنىڭدەك (يەنى باشقا پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك) ئەمىرىمىز بويىچە ساخا قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق، سەن (ۋەھىيىدىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ۋە ئىماننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۇقمايتتىڭ، لېكىن بىز قۇرئاننى بىر نۇر قىلدۇقكى، ئۇنىڭ بىلەن بەندىلىرىمىزدىن خالىغان كىشىلەرنى ھىدايەت قىلىمىز. شەك - شۈبھىسىزكى سەن توغرا يولغا باشلايسەن. (ئۇ) ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە خاس بولغان ئاللاھ نىڭ يولىدۇر. بىلىڭلاركى، ھەممە ئىش ئاللاھقا قايتىدۇ﴾<sup>(3)</sup> ﴿سەن (پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ساخا نازىل قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلمىغان ئىدىڭ، پەقەت پەرۋەردىگارىڭ رەھمەت قىلىپ (ساخا ئۇنى نازىل قىلدى)﴾<sup>(4)</sup> شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ نىڭ ساخا پەزلى چوڭدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۗ

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ

مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ ۗ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١٥﴾﴾

ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتىنىڭ تولىسىدا خەيرىيەت يوقتۇر. پەقەت سەدىقىغە ياكى ياخشىلىققا ياكى كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە ئەمىر قىلغان كىشىلەر (نىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتى) بۇنىڭدىن مۇستەسنا. كىمكى ئۇ (ئىش) لارنى ئاللاھ نىڭ رازىلىقىنى تىلەش يۈزىسىدىن قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىمىز<sup>(114)</sup>. كىمكى ئۆزىگە (مۆجىزىلەر ئارقىلىق) توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەرگە (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە) مۇخالپەتچىلىك قىلىدىكەن، مۆمىنلەرنىڭ يولىدىن غەيرىگە ئەگىشىدىكەن، ئۇنى ئۆز يولىغا قويۇپ بېرىمىز، ئۇنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە كىرگۈزۈمىز، جەھەننەم نېمىدېگەن يامان جاي!<sup>(115)</sup>

(1) سۈرە ئال ئىمران 135 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە ئىسرا 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە شۇرا 52 — 53 - ئايەتلەر.  
 (4) سۈرە قەسەس 86 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

### ياخشىلىق ئۈچۈن بولغان مەخپىي سۆز توغرىسىدا

﴿ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتىنىڭ تولىسىدا خەيرىيەت يوقتۇر. پەقەت سەدىقىغە ياكى ياخشىلىققا ياكى كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە ئەمەل قىلغان كىشىلەر (نىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتى) بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾ ئىمام ئەھمەد، ئەقەبەنىڭ قىزى ئۇمۇكۈلسۈمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «كىشىلەرنىڭ ئارىلىقىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ياخشى سۆزنى كۆپتۈرگەن ياكى ياخشى گەپنى قىلغان كىشى يالغانچى ھېسابلانمايدۇ»<sup>(1)</sup>.

ئۇمۇكۈلسۈم مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشتىن باشقا ئىشتا كىشىلەرنىڭ يالغان ئېيتىشىغا رۇخسەت قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىم؛ بىرىنچى: ئۇرۇشتا<sup>(2)</sup>. ئىككىنچى: كىشىلەرنىڭ ئارىلىقىنى ياخشىلاشتا. ئۈچىنچى: ئەر - ئايالنىڭ ئۆزئارا قىلىشقان سۆزلىرىدە<sup>(3)</sup>. ئىمام ئەھمەد مۇنداق دەيدۇ: ئەقەبەنىڭ قىزى ئۇمۇكۈلسۈم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلغان، مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان ئاياللاردىندۇر<sup>(4)</sup>.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداردادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن سىلەرگە روزىنىڭ، نامازنىڭ ۋە سەدىقە قىلغاننىڭ دەرىجىسىدىنمۇ كاتتا بىر ئىشتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟» ئۇلار: ھەئە، ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ئۇ ئىش) يامانلىشىپ قالغان ئىككى ئادەمنىڭ ئارىلىقىنى ياخشىلاشتۇر. ئەمما يامانلىشىپ قالغان ئىككى ئادەمنىڭ ئارىلىقىنى بۇزۇش (ئۇلارنى) ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاشتۇر» دېدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئۇ (ئىش) لارنى ئاللاھ نىڭ رازىلىقىنى تىلەش يۈزىدىن قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىمىز﴾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن قارىشلاشقان ۋە مۆمىنلەرنىڭ يولىغا ئەگەشمىگەنلەرنىڭ

### ئاقىۋىتى توغرىسىدا

﴿كىمكى ئۆزىگە (مۆجىزىلەر ئارقىلىق) توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەرگە (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە) مۇخالىپەتچىلىك قىلىدىكەن، مۆمىنلەرنىڭ يولىدىن غەيرىگە ئەگىشىدىكەن، ئۇنى ئۆز يولىغا قويۇپ بېرىمىز﴾ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن يولنىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئاشكارا بولغاندىن كېيىن، قەستەن باشقا يولغا مېڭىش ۋە مۆمىنلەرنىڭ يولىدىن باشقا يولغا ئەگەشش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتكە ۋە مۆمىنلەرنىڭ بىرلىككە كەلگەن پىكىرگە قارشىلىق قىلىش بولىدۇ. چۈنكى، مۆمىنلەر بىرلىككە كەلگەن مەسىلىلىرى خاتالىقتىن خالىيدۇر. ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىلەرگە ئۆزىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن تەھدىت سالدى.

(1) يەنى كىشىلەرنىڭ ئارىلىقىنى ياخشىلاش ئۈچۈن يالغاندىن ياخشى گەپلەرنى قىلغان بولسا، ئۇ كىشى يالغان ئېيتقان ھېسابلانمايدۇ.

(2) يەنى ئۇرۇشتا ئۆزلىرىنىڭ قەيەرگە ماڭغانلىقىنى دۈشمەننىڭ ياكى مۇناپىقلارنىڭ بىلىپ قالمايلىقى ئۈچۈن بۇ تەرەپكە ماڭمىز دەپ قويۇپ باشقا تەرەپكە ماڭسا يالغانچى ھېسابلانمايدۇ. يەنە بىر رىۋايەتتە زالىم پادىشاھقا ياكى زالىم ھۆكۈمەتكە يالغان ئېيتىشىمۇ بولىدۇ دەپ بايان قىلىنغان.

(3) يەنى ئەر - ئايال بىرى - بىرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن يالغان ئېيتىشىمۇ بولىدۇ. مەسىلەن: بىرى يەنە بىرىنى بەك ياخشى كۆرمىسىمۇ، مەن سېنى ياخشى كۆرمەن. ياكى چىرايلىق بولمىسىمۇ، سەن بەك چىرايلىق دېگەن سۆزلەرگە ئوخشاش. ئەمما بىر - بىرىگە خىيانەت قىلىش، ئالداش ئۈچۈن يالغان سۆزلەش دۇرۇس ئەمەس.

(4) بۇ يەردە بۇ ھەدىسنىڭ ئىشەنچلىك بىر ئايالدىن رىۋايەت قىلىنغانلىقىنى تەكىتلىمەكچى.

﴿ئۇنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە كىرگۈزۈمىز، جەھەننەم نېمىدېگەن يامان جاي!﴾ بۇ ھەقتە ئالە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇ قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلارنى ماڭا قويۇۋەتكىن، ئۇلارنى تۇيدۇرماستىن، ئاستا - ئاستا ھالاكەتكە يۈزلەندۈرىمىز﴾<sup>(1)</sup>، ﴿ئۇلار (ھەقتىن) بۇرۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئالە ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتتىن بۇرۇۋەتتى﴾<sup>(2)</sup>، ﴿ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا تېخىرقاپ يۈرۈشكە قويۇۋېتىمىز﴾<sup>(3)</sup> يەنى دوزاخ ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى ئورنى قىلىندى، چۈنكى، توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەن كىشى ئۈچۈن قىيامەت كۈنى دوزاختىن باشقا بىر يەرگە يول تېپىلمايدۇ. ئالە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئالە پەرىشتىلىرىگە ئېيتىدۇ) زۇلۇم قىلغۇچىلارنى، ئۇلارنىڭ (مۇشرىكلىكتىكى، كۇفرىدىكى) قاياشلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئالە نى قويۇپ چوقۇنغان بۇتلىرىنى (مەھشەرگاھقا) توپلاڭلار، ئاندىن ئۇلارنى دوزاخنىڭ يولىغا باشلاڭلار﴾<sup>(4)</sup> ﴿گۇناھكارلار دوزاخنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا كىرىدىغانلىقىغا جەزم قىلىدۇ، دوزاختىن قاچىدىغان جاي تاپالمايدۇ﴾<sup>(5)</sup>.

\* \* \* \* \*

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنْتَا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١٧﴾ لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَا تُخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١٨﴾ وَلَا ضِلَّتْهُمْ وَلَا مَيَّنَّهُمْ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَبْتَئِكُنَّ ءَادَاتِ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَغْيِرْنَ خَلْقَ اللَّهِ ءَ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١٩﴾ يَعْدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ءَ وَمَا يَعْدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٢٠﴾ أُولَئِكَ مَأْوَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَخْرُجُونَ عَنْهَا حَتَّىٰ يُصَافَىٰ ءَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ءَ وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿٢١﴾

ئالە ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى (يەنى مۇشرىكلىك گۇناھىنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ، بۇنىڭدىن باشقىنى (ئالە ئۆزى) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، كىمكى ئالە غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ<sup>(116)</sup>. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئالە نى قويۇپ، پەقەت (ئۆزلىرى) چىشى (ناملار بىلەن ئاتىۋالغان) بۇتلارغا ئىبادەت قىلىدۇ، پەقەت ئالە نىڭ ئىبادىتىدىن باش تارتقان شەيتانغا ئىبادەت قىلىدۇ<sup>(117)</sup>. ئالە شەيتاننى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى، شەيتان ئېيتتى: ﴿مەن ئەلۋەتتە سېنىڭ بەندىلىرىڭدىن مۇئەييەن ساندىكىلەرنى ئىگەللەيمەن﴾<sup>(118)</sup>. شۇنداقلا چوقۇم ئۇلارنى ئازدۇرىمەن، ئۇلارنى خام خىيال قىلدۇرىمەن (يەنى ھايات ئۇزۇن، قىيامەت، ھېساب ئېلىش يوق دېگەندەك باتىل ئەقىدىلەرنى كۆڭلىگە سالمەن)، ئۇلارنى چوقۇم چاھاربايلارنىڭ (بۇتلارغا نەزرە قىلىپ بەلگە

(1) سۇرە قەلەم 44 - ئايەت.

(2) سۇرە سەپ 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۇرە ئال ئىمران 110 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۇرە سافقات 22 — 23 - ئايەتلەر.

(5) سۇرە كەھفى 53 - ئايەت.

ئۈچۈن) قۇلاقلىرىنى يېرىشقا بۇيرۇيمەن، ئۇلارنى چوقۇم ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە (يەنى قۇللارنى ئاختا قىلىش، ئۇلارغا مەك ئويدۇرۇشقا ئوخشاش) ئىشلارغا بۇيرۇيمەن». كىمكى ئاللاھنى قويۇپ شەيتاننى دوست تۇتىدىكەن، ئۇ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ئويۇچۇق زىيان تارتقان بولىدۇ<sup>(119)</sup>. شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدەلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالىدۇ (يەنى ئەمەلگە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالىدۇ)، شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ<sup>(120)</sup>. ئەنە شۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر، ئۇلار جەھەننەمدىن قاچىدىغان جاي تاپالمايدۇ<sup>(121)</sup> ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتكە كىرگۈزۈمىز. ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، ئاللاھ دىنمۇ راست سۆزلۈك كىم بار؟ (يەنى ئاللاھ دىنمۇ راست سۆزلۈك ھېچ ئەھدى بولمايدۇ)<sup>(122)</sup>.

ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ كەچۈرۈلمەيدىغانلىقى ۋە مۇشرىكلارنىڭ ئەمەلىيەتتە شەيتانغا ئىبادەت قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى (يەنى مۇشرىكلىك گۇناھىنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ، بۇنىڭدىن باشقىنى (ئاللاھ ئۆزى) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ﴾ بۇ ئايەتكە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇن ۋە ھەدىسلەر بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىكى 48 - ئايەتتە بايان قىلىندى.

﴿كىمكى ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ﴾ يەنى كىمكى ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن ھەقىقەتەن ئۇ ھەق يولىدىن باشقا يولغا ماڭغان، توغرا يولىدىن ئېزىپ يىراقلىشىپ كەتكەن. ئۆزىنى - ئۆزى ھالاك قىلغان، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتقان، (شۇنىڭ بىلەن) دۇنيا - ئاخىرەتنىڭ بەخت - سائادىتىدىن قۇرۇق قالغان بولىدۇ.

﴿ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئاللاھنى قويۇپ، پەقەت (ئۆزلىرى) چىشى (ناملار بىلەن ئاتىۋالغان) بۇتلارغا ئىبادەت قىلىدۇ﴾ بۇ ئايەت توغرىسىدا جۇۋەيبەر، زەھەكەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇشرىكلار: پەرىشتىلەر ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالانىڭ قىزلىرىدۇر، بىزنىڭ ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشىمىز ئۇلارنىڭ بىزنى ئاللاھ تائالاغا يېقىنلاشتۇرۇشى ئۈچۈندۇر، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەرىشتىلەرنى ئىبادەت قىلىدىغان بىر نەرسە قىلىۋالدى، ئۇلار پەرىشتىلەرنى قىزلار دەپ ئويلاپ قالدى ۋە پەرىشتىلەرنى ئۆزلىرىگە ھۆكۈم قىلغۇچى قىلىۋالدى. ئۇنىڭغا ئەگەشتى، ئۇلار: پەرىشتىلەرنى بىز ئىبادەت قىلىدىغان ئاللاھ تائالانىڭ قىزلىرى، دېدى.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ! لات، ئۇززا ۋە ئۈچىنچىسى بولغان ماناتلار (ئاللاھ تائالادەك كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگىمۇ؟)﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ بەندىلىرى بولغان پەرىشتىلەرگە قىز دەپ ئېتىقاد قىلدى﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلار: «ئاللاھ بىلەن جىنلارنىڭ ئارىسىدا قۇدا - باجلىق بار» دەپ جۆيلۈدى﴾<sup>(3)</sup>.

﴿پەقەت ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن باش تارتقان شەيتانغا ئىبادەت قىلىدۇ﴾ يەنى شەيتان ئۇلارنى ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇيدۇ ۋە ئىبادەت قىلىشنى چىرايلىق كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئەمەلىيەتتە شەيتانغا ئىبادەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى شەيتانغا ئىبادەت قىلماسلىققا تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿سەلەرگە

(1) سۈرە نەجم 19 - 20 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە زۇخروفۇ 19 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە سافات 158 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(پەيغەمبەرلىرىم ئارقىلىق): «ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتانغا چوقۇنماڭلار، ئۇ ھەقىقەتەن سىلەرگە ئاشكارا دۈشمەندۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر» دەپ تەۋسىيە قىلمىدىممۇ؟<sup>(1)</sup> ۋە ئاللا تائالا قىيامەت كۈنى مۇشۇرىكلارنىڭ دۇنيادا پەرىشتىلەرگە ئىبادەت قىلدۇق دېگەن دەۋاسىنى پەرىشتىلەرنىڭ ئىنكار قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار بىزگە چوقۇنمايتتى﴾ بەلكى، جىنغا چوقۇناتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى جىنغا ئىمان كەلتۈرەتتى»<sup>(2)</sup>.

﴿ئاللا شەيتاننى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى، شەيتان ئېيتتى: «مەن ئەلۋەتتە سېنىڭ بەندىلىرىڭدىن مۇئەييەن ساندىكىلەرنى ئىگەللەيمەن﴾ مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن مۇنداق دەيدۇ: ھەر مىڭ ئادەمنىڭ 999 دوزاختا، بىرى جەننەتتە بولىدۇ.

﴿شۇنداقلا چوقۇم ئۇلارنى ئازدۇرىمەن، ئۇلارنى خام خىيال قىلدۇرىمەن﴾ (يەنى ھايات ئۇزۇن، قىيامەت، ھېساب ئېلىش يوق دېگەندەك باتىل ئەقىدىلەرنى كۆڭلىگە سالمەن) يەنى كېيىنچە تەۋبە قىلىۋالساڭمۇ بولىدۇ دېگەنگە ئوخشاش خام - خىياللارنى قىلدۇرىمەن.

﴿ئۇلارنى چوقۇم چاھارپايلارنىڭ (بۇتلارغا نەزەر قىلىپ بەلگە ئۈچۈن) قۇلاقلىرىنى يېرىشقا بۇيرۇيمەن، ئۇلارنى چوقۇم ئاللا نىڭ مەخلۇقاتىنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە (يەنى قۇللارنى ئاختا قىلىش، ئۇلارغا مەڭ ئويدۇرۇشقا ئوخشاش) ئىشلارغا بۇيرۇيمەن﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ھەسەن ئىبنى ئەبۇھەسەنبەسىرى مۇنداق دەيدۇ: (شەيتان بۇ سۆزدىن) كىشىلەرنىڭ ئۇيەر - بۇيەرلىرىگە بىر نەرسە چەكتۈرىمەن (يەنى ھەرخىل نەرسىلەرنى بەدەنلىرىگە چېكىۋالغاننى دېمەكچىدۇر). ئاللا شۇنداق قىلغان كىشىنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلسۇن!

سەھىھ بۇخارىدا ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: «ئاللا تائالا بەندىگە بىر نەرسە چەككۈچىلەرگە ۋە چەكتۈرگۈچىلەرگە، تۈكلەرنى يۇلغۇچىلارغا<sup>(3)</sup> چىرايلىق بولۇش ئۈچۈن چىشىلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىنى (ئېكەكلىتىش ئارقىلىق) شالاڭ قىلغۇچىلارغا<sup>(4)</sup> ۋە ئاللا تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرىنى ئۆزگەرتكۈچىلەرگە ئاللا لەنەت قىلدى (يەنى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر).

يەنە بىر رىۋايەتتە ئابدۇللاھ شۇنداق قىلغۇچىلارغا ئۆزى لەنەت ئوقۇيدۇ، ئابدۇللاھنىڭ بۇ سۆزى بىر ئايالغا يېتىپ بارىدۇ. ئۇ ئايال كېلىپ: سەن ئۇنداق قىلغۇچىلارغا لەنەت ئوقۇپسەن، دەيدۇ. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ ئايالغا مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام لەنەت ئېيتقان كىشىگە لەنەت ئېيتمايمەن؟ ئۇ ئايال: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «مەن لەنەت ئوقۇغانغا سىلەرمۇ لەنەت ئوقۇڭلار» دېگەنلىكىنى ئاڭلىمىغانغۇ دەيدۇ. ئابدۇللاھ: سەن ئاللا تائالانىڭ: ﴿پەيغەمبەر سىلەرگە بەرگەننى ئېلىڭلار، پەيغەمبەر چەكلىگەن نەرسىدىن چەكلىنىڭلار﴾<sup>(5)</sup> دېگەن ئايىتىنى ئاڭلىمىغانمۇ، دەيدۇ.

﴿كىمكى ئاللا نى قويۇپ شەيتاننى دوست تۇتىدىكەن، ئۇ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ئوپۇچۇق زىيان تارتقان بولىدۇ﴾ ئۇ زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدۇ.

(1) سۈرە ياسىن 60 — 61 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە سەبەئ 41 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) ئەگەر ئاياللارغا ساقال ياكى بۇرۇت ئۇنۇپ قالغان بولسا بۇنى يۇلسا بولىدۇ، ئەمما قېشىنى تېرىش، قاش چەكتۈرۈش ياكى يۈزلىرىنىڭ باشقا يەردىكى تۈكلەرنى تېرىشقا بولمايدۇ.

(4) ئەگەر چىشتىكى كېسەل ياكى بىر قانداق ئەيىب ئۈچۈن داۋا قىلسا بۇ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ.

(5) سۈرە ھەشر 7 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



﴿شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالدۇ (يەنى ئەمەلگە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالدۇ)، شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ﴾ بۇ، ئەمەلىيەتتە بېرىلگەن خەۋەردۇر. چۈنكى، شەيتان ئۆزىنىڭ يېقىنلىرىغا يالغان ۋەدە بېرىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ دۇنيا - ئاخىرەتتە شەكسىز غەلبە قازىنىدىغانلىقىنى ئۇلارغا خام - خىيال قىلدۇرىدۇ. ھەقىقەتەن شەيتان يالغان ئېيتقۇچىدۇر.

﴿شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ﴾ اللہ تائالا بۇ ھەقتە شەيتاننىڭ ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى (ئەھۋالىدىن) خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىش پۈتكەندە (يەنى ھېساب تۈگەپ، جەننەتلەر بىلەن دوزىخلار ئايرىلىپ بولغاندا)، شەيتان: «اللہ ھەقىقەتەن سىلەرگە (ئىتائەت قىلغۇچىنى مۇكاپاتلاش، ئاسىيلىق قىلغۇچىنى جازالاشتىن ئىبارەت) راست ۋەدىنى قىلغان ئىدى، (ۋەدىسىگە ۋاپا قىلدى). مەن سىلەرگە (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ساۋاب، جازا دېگەنلەر يوق، دەپ يالغان) ۋەدە قىلغان ئىدىم، (ۋەدەمگە) خىلاپلىق قىلدىم، سىلەرگە مېنىڭ (كۇفرىغا، گۇناھقا زورلىغۇدەك) ھۆكۈمرانلىقىم بولغىنى يوق، مەن سىلەرنى پەقەت (گۇمراھلىققا) دەۋەت قىلدىم، سىلەر (دەۋىتىمنى) قوبۇل قىلىدىڭلار، شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئەيىبلەڭلار، ئۆزەڭلارنى ئەيىبلەڭلار، مەن سىلەرگە ياردەم بېرىپ سىلەرنى قۇتقۇزالمىمەن، سىلەرمۇ ماڭا ياردەم بېرىپ مېنى قۇتقۇزالمىسىلەر، مەن سىلەرنىڭ بۇرۇن مېنى اللہ غا (ئىبادەتتە) شېرىك قىلغانلىقىڭلارنى ئېتىراپ قىلمايمەن، شۈبھىسىزكى، زالىملار چوقۇم قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ» دەيدۇ﴾<sup>(1)</sup>، «ئەنە شۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر، ئۇلار جەھەننەمدىن قاچىدىغان جاي تاپالمىدۇ».

### مۆمىنلەرنىڭ مۇكاپاتى توغرىسىدا

اللہ تائالا بەختلىك، ياخشى كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ئۇلارغا ئاخىرەتتە بېرىلىدىغان ئىلتىپاتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتكە كىرگۈزۈمىز﴾ يەنى ئۇلار چىن دىللىرى بىلەن ئىشەندى، بۇيرۇلغان ياخشىلىقلارغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئەمەل قىلدى، چەكلەنگەن يامان ئىشلاردىن ياندى.

﴿ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ. اللہ نىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، اللہ دىنمۇ راست سۆزلۈك كىم بار؟ (يەنى اللہ دىنمۇ راست سۆزلۈك ھېچ ئەھدى بولمايدۇ)﴾ يەنى سۆزىدە ۋە خەۋەر بېرىشتە اللہ تائالادىن راستچىل زات يوق، ئۇنىڭدىن باشقا ئىبادەتكە لايىق زات يوق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا پەرۋەردىگار يوق.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبىسىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ راستچىل سۆز، شەكسىز اللہ تائالانىڭ سۆزىدۇر. ئەڭ ياخشى ھەدىيە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىيەسىدۇر. ئەڭ يامان ئىشلار، دىندا يېڭىدىن پەيدا بولغان ئىشلاردۇر. يېڭىدىن پەيدا بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىدئەتتۇر. ھەممە بىدئەت ئازغۇنلۇقتۇر، ھەممە ئازغۇنلۇقنىڭ (ئاقىۋىتى) دوزاختۇر.

\* \* \* \* \*

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا سُجْرًا بِهِ وَلَا تَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٢﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ

(1) سۈرە ئىبراھىم 22 - ئايەت.

يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظَلَّمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ  
وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٤﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ  
وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٥﴾

(اللە ۋەدە قىلغان ساۋاب) سىلەرنىڭ قۇرۇق ئارزۇيۇقلار ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرۇق ئارزۇسى بىلەن قولغا كەلمەيدۇ، كىمكى بىر يامانلىق قىلىدىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن (دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە) جازالىنىدۇ، ئۇ ئۆزى ئۈچۈن اللە دىن باشقا (اللە نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ<sup>(123)</sup>. ئەر - ئاياللاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ، ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ)<sup>(124)</sup>. ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى اللە غا تاپشۇرغان (يەنى اللە نىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ ئەمەلنى خالىس اللە ئۈچۈن قىلغان)، باتىل دىنلاردىن بۇرالىغان ھالدا، ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكەن كىشىدىن (دىنى جەھەتتە) ياخشىراق ئادەم بارمۇ؟ اللە ئىبراھىمنى دوست تۇتتى<sup>(125)</sup>. ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى اللە نىڭدۇر (يەنى اللە نىڭ مۈلكىدۇر، بەندىلىرىدۇر، مەخلۇقاتلىرىدۇر). اللە ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر<sup>(126)</sup>.

تۇتۇق قازىنىش ئارزۇ بىلەن ئەمەس بەلكى، ياخشى ئىشلار بىلەن بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

قەتادە مۇنداق دەيدۇ (بىزگە مۇنداق دەپ بايان قىلىندى): مۇسۇلمانلار بىلەن ئەھلى كىتابلار ئۆزئارا پەخىرلىنىپ، ئەھلى كىتابلار: بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز ۋە كىتابىمىز سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلار ۋە كىتابىڭلاردىن بۇرۇن كەلگەن شۇڭا بىز اللە تائالاغا سىلەردىن بەكرەك يېقىندۇرمىز، دەيدۇ. مۇسۇلمانلار: بىز اللە تائالاغا سىلەردىن بەكرەك يېقىندۇرمىز، چۈنكى، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى، كىتابىمىز بولغان قۇرئان بۇرۇنقى ھەممە كىتابلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىدۇر، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿اللە ۋەدە قىلغان ساۋاب) سىلەرنىڭ قۇرۇق ئارزۇيۇقلار ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرۇق ئارزۇسى بىلەن قولغا كەلمەيدۇ، كىمكى بىر يامانلىق قىلىدىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن (دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە) جازالىنىدۇ. ئۇ ئۆزى ئۈچۈن اللە دىن باشقا (اللە نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ﴾ يەنى اللە تائالا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزلىرى بىلەن قارىشلاشقان باشقا دىندىكى كىشىلەرگە كەلتۈرگەن پاكىتلىرىنى ئىسپاتلىدى.

سۇددى، مەسروق، زەھھاك ۋە ئەبۇسالھ قاتارلىقلاردىنمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەت قىلىندى. ھەم ئەۋفىي بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ساماۋى دىنلارغا ئىشىنىدىغان كىشىلەر جېدەللىشىپ قالدى. تەۋراتقا ئىشىنىدىغان يەھۇدىيلار: كىتابىمىز (تەۋرات) كىتابلارنىڭ ئەڭ ياخشىراقى ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇسا ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ياخشىراقى، دېدى. ئىنجىلغا ئىشىنىدىغان خرىستىئانلارمۇ شۇنىڭدەك دېدى. مۇسۇلمانلار بولسا: ئىسلامدىن باشقا (ھەق) دىن يوق، بىزنىڭ كىتابىمىز ئىلگىرىكى ھەممە كىتابنىڭ (ھۆكۈمىنى) ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ. بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى، بىز سىلەرنىڭ كىتابلىرىڭلارغا ئىشىنىشىكە ۋە بىزنىڭ كىتابىمىزغا ئەمەل قىلىشىغا بۇيرۇلدى، دېدى.

ئاندىن ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا ھۆكۈم چىقىرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ ۋەدە قىلغان ساۋاب) سىلەرنىڭ قۇرۇق ئارزۇيۇڭلار ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرۇق ئارزۇسى بىلەن قولغا كەلمەيدۇ﴾. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: دىن دېگەن دىنىي قىياپەتكە كىرىۋېلىش ۋە ئارزۇ قىلىش بىلەن بولمايدۇ. بەلكى، ئۇ دىللارغا ئورۇنلىشىش ۋە ئەمەل - ئىبادەتتە ئىپادىلىنىش بىلەن بولىدۇ. بىر نەرسىگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلغان كىشى، ئۇ نەرسىنى دەۋا قىلىش بىلەنلا ئېرىشەلمەيدۇ. بىر كىشى ئۆزىنىڭكىنى راست دەپ دەۋا قىلىشى بىلەنلا تاكى ئۇنىڭغا ئاللا تائالا تەرىپىدىن بىر پاكىت بولمىغىچە ئۇنىڭ سۆزى راست دەپ قارالمايدۇ.

﴿اللہ ۋەدە قىلغان ساۋاب) سىلەرنىڭ قۇرۇق ئارزۇيۇڭلار ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرۇق ئارزۇسى بىلەن قولغا كەلمەيدۇ﴾ (دوزاختىن) قۇتۇلۇش سىلەرگىمۇ ۋە ئۇلارغىمۇ ئارزۇ قىلىش بىلەنلا بولمايدۇ. بەلكى، ئاللا تائالاغا بويسۇنۇش، پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق يولغا قويۇلغان دىنغا ئەگىشىش ئارقىلىق بولىدۇ. ئاللا تائالا بۇ ئايەتنىڭ كەينىدىنلا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى بىر يامانلىق قىلىدىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن (دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە) جازالىنىدۇ﴾.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ﴾<sup>(1)</sup> بۇ ئايەت چۈشكەندە نۇرغۇنلىغان ساھابىلارغا ئېغىر كەلگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبەرى! قۇرئاننىڭ ئىچىدىكى (ساھابىلارغا) ئەڭ ئېغىر كەلگەن ئايەتنى بىلىمەن دېگىنىمە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئائىشە! ئۇ قايسى ئايەت؟» دېدى. مەن: «كىمكى بىر يامانلىق قىلىدىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن (دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە) جازالىنىدۇ» دېگەن ئايەتتۇر، دېدىم. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر ئادەمنىڭ قىلغان يامانلىقى ئۈچۈن بېرىلگەن جازاسى بىر مۆمىن بەندىگە كەلگەن (يولدا كېتىۋېتىپ) پۈتى قايرىلىپ كەتكەن چاغلىق مۇسەبەتتۇر» دېدى.

سەئىد ئىبنى مەنسۇر، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ئاللا دىن باشقا (ئاللا نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ﴾ دېگەن ئايەت چۈشكەندە، بۇ ئايەت مۇسۇلمانلارغا ئېغىر كەلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېدى: «سىلەر توغرا يولدا مېڭىڭلار، ئەڭ توغرىسىنى تاپالمىساڭلار ئۇنىڭغا يېقىنلىشىڭلار، شەكسىز بىر مۇسۇلمانغا كەلگەن مۇسەبەت (ھەتتا كىرىپ كەتكەن بىر تال تىكەن ۋە پۈتى قايرىلىپ كەتكەن چاغلىق بىر مۇسەبەتمۇ) ئۇنىڭ قىلغان گۇناھىغا كەففارەت بولىدۇ».

﴿ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ئاللا دىن باشقا (ئاللا نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ﴾ ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۇ تەۋبە قىلسا ئاللا ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ».

﴿ئەر - ئاياللاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ﴾ ئاللا تائالا يۇقىرىدا يامان ئىشلارنىڭ جازاسىنى (جازاغا لايىق بولغان كىشىنىڭ ئۇ جازانى) دۇنيادا (يەنى يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، ئۇ دۇنيادىكى مۇسەبەتلەرگە دۇچ كېلىدۇ، بۇ جازانىڭ يەڭگىلەرە كىدۇر) ۋە ئاخىرەتتە تېتىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. (بىز ئاللا دىن ئاخىرەتنىڭ جازاسىنى تېتىغۇچىلاردىن بولۇپ قېلىشىمىزدىن پاناھ تىلەيمىز! شۇنداقلا گۇناھلىرىمىزنى كەچۈرۋېتىپ، بىزگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خاتىرجەملىك ئاتا قىلىشنى تىلەيمىز!). بۇ يەردە ئىمانى بولسىلا، (مەيلى ئۇ كىشى ئەر ياكى ئايال

(1) سۈرە زەلزەلە 7 - 8 - ئايەتلەر.

بولسۇن)، ئۇلارغا رەھمەت قىلىپ ياخشى ئىشلىرىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، ئۇلارنى جەننەتكە كىرگۈزىدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارغا، ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنىڭ ئەجرىنى قىلچە زۇلۇم قىلماي تولۇق بېرىدىغانلىقىنى بايان قىلدى.

﴿ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرغان (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلغان)، باتىل دىنلاردىن بۇرالىغان ھالدا، ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكەن كىشىدىن (دىنى جەھەتتە) ياخشىراق ئادەم بارمۇ؟﴾ يەنى ئۇ ئۆزىنىڭ قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرىدە، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا يول قويۇپ بەرگەن ھۆكۈملىرىگە ۋە ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى ئارقىلىق ئەۋەتكەن توغرا يول ۋە ھەق دىنغا ئەگىشىپ، ئىخلاسمەن بولمىسا ۋە شەرىئەتكە بويسۇنمىسا (يەنى ئۇنىڭدا بۇ ئىككى خىسلەت تېپىلمىسا)، ئۇ كىشىنىڭ قىلغان ئەمەل - ئىبادىتى توغرا بولمايدۇ. ئەمەل - ئىبادەتنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى شەرىئەتكە ئەگىشىش بىلەن توغرىلانسا، ئىچكى جەھەتتە ئىخلاسمەن بولۇش بىلەن توغرىلىنىدۇ. ئەمەل قانچى بۇ ئىككى ئىشنىڭ بىرىدىن ئايرىلسا (ئۇ) بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. كىمكى ئىخلاسىنى يۇقاتسا، ئۇ مۇناپىقتۇر. مۇناپىق بولسا قىلغان ئەمەلنى كىشىلەرگە كۆرسىتىشنى مەقسەت قىلغان كىشىلەردۇر. شەرىئەتكە ئەگىشىشنى تاشلىسا، ئۇ ئېزىپ كەتكۈچىدۇر. بۇ ئىككى خىسلەت (ياخشىلىقلىرى قوبۇل قىلىنىدىغان ۋە يامانلىقلىرى كەچۈرۈلىدىغان) مۆمىنلەردىلا بىرلا ۋاقىتتا تېپىلىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكەن كىشىدىن (دىنى جەھەتتە) ياخشىراق ئادەم بارمۇ؟﴾ ئۇلار (يەنى ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكەنلەر) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا قىيامەت كۈنىگىچە ئەگەشكەنلەردۇر.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبراھىمغا ئەڭ يېقىن بولغانلار، شۇبھىسىزكى، (ئىبراھىمنىڭ زامانىدا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن) ئۇنىڭغا (يەنى ئۇنىڭ يولىغا) ئەگەشكەنلەردۇر، بۇ پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) دۇر، (بۇ پەيغەمبەرنىڭ ئۈمىتى بولغان) مۆمىنلەردۇر. ئاللاھ مۆمىنلەرنىڭ مەدەتكارىدۇر﴾<sup>(1)</sup>، ﴿ئاندىن ساڭا: «باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرالىغۇچى (يەنى ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى) ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكەن، ئىبراھىم مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى» دەپ ۋەھىي قىلدۇق﴾<sup>(2)</sup>.

### ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ دۈستى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿ئاللاھ ئىبراھىمنى دوست تۇتتى﴾ بۇ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە تېخىمۇ رىغبەتلەندۈرۈشتۇر. چۈنكى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كىشىلەر ئەگىشىدىغان دىنىي پېشىۋادۇر. ئۇ، بەندىلەر ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىدىغان نوقتىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسىغا يەتكەن ئىدى. ئۇ يەنى يېقىنچىلىق دەرىجىلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسى بولغان دوستلۇق دەرىجىسىگە يەتتى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ دەرىجىگە يېتىشى پەرۋەردىگارىغا قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن قولغا كەلگەندۇر. ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمەل - ئىبادەتىنى تولۇق قىلغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبراھىم ۋاپادار كىشى ئىدى، بىر گۇناھكار ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ گۇناھىنى كۆتەرمەيدۇ (يەنى بىر باشقا بىر ئادەمنىڭ گۇناھى تۈپەيلىدىن جازاغا تارتىلمايدۇ)﴾<sup>(3)</sup> ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمنى پەرۋەردىگارى بىر

(1) سۈرە ئال ئىمران 68 - ئايەت.

(2) سۈرە نەھل 123 - ئايەت.

(3) سۈرە نەجم 37 - 38 - ئايەتلەر.

قانچە ئەمرلەر (يەنى شەرىئەت تەكلىپلىرى) بىلەن سىنىدى (1) ﴿ئىبراھىم ھەقىقەتەن (ياخشى خىسلەتلەرنى ئۆزلەشتۈرگۈچى) پېشىۋا، اللہ غا ئىتائەتمەن (باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرغالغۇچى يەنى ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى) ئىدى. ئۇ اللہ غا شېرىك كەلتۈرگۈچىلەردىن ئەمەس ئىدى﴾ (2).

ئىمام بۇخارى، ئەمرى ئىبنى مەيمۇنەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇئاز يەمەنگە كەلگەندە ئۇلارغا بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بېرىپ ﴿اللہ ئىبراھىمنى دوست تۇتتى﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى قوپۇپ: ئۇنداقتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى شادلىنىپتۇ، دېدى.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، اللہ تائالا ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان ئەمەل ئىبادەتنى قىلغاقچا، اللہ تائالا ئۇنى ناھايىتى يېقىن كۆرۈپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ دوستى دەپ ئاتىدى.

شۇنچا ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان: ﴿اللہ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن) ئى خالايىقلار! ئەگەر مەن يەر يۈزىدىن (بىر كىشىنى) دوست تۇتماقچى بولسام، ئەلۋەتتە ئەبۇقۇھافنىڭ ئوغلى ئەبۇبەكرىنى دوست تۇتاتتىم، لېكىن سىلەرنىڭ ھەمراھىڭلار (يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام) اللہ تائالانىڭ دوستىدۇر﴾.

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، اللہ تائالا مېنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى دوست تۇتقاندىكى دوست تۇتتى».

﴿ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى اللہ نىڭدۇر (يەنى اللہ نىڭ مۈلكىدۇر، بەندىلىرىدۇر، مەخلۇقاتلىرىدۇر)﴾ يەنى ھەممە نەرسە اللہ تائالانىڭ مۈلكىدۇر. اللہ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا خالىغانچە ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ ھۆكۈمىنى ھېچكىم رەت قىلالمايدۇ، ھەم قارشى تۇرالمىدۇ، ئۇ زات كاتتا، قۇدرەتلىك، ئادىل، ھېكمەتلىك ئىش قىلغۇچى ۋە مېھرىبان بولغانلىقى ئۈچۈن، قىلغان ئىشىدىن سورايمىدۇ.

﴿اللہ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر﴾ اللہ تائالانىڭ ئىلمى ھەممە نەرسىنى ئۆز - ئىچىگە ئالغان، ھېچ نەرسە ئۇنىڭ ئىلمىدىن سىرتتا قالمايدۇ. ئاسمان - زېمىندىكى زەررە چاغلىق ۋە ئۇنىڭدىن كىچىك ياكى چوڭ نەرسە بولسۇن، ھېچقايسى اللہ تائالانىڭ بىلىشىدىن چەتتە قالمايدۇ.

\* \* \* \* \*

وَدَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۗ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتِمَى  
النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُوْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ  
وَأَن تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِن خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئاياللار توغرىسىدا پەتىۋا سورايدۇ، ئېيتقىنكى، ئۇلار توغرىسىدا اللہ سىلەرگە پەتىۋا بېرىدۇ. قۇرئاندا سىلەرگە تىلاۋەت قىلىنىدىغان (ئاياللارنىڭ مىراسىغا ئائىت) ئايەتلەرمۇ پەتىۋا بېرىدۇ. شۇنداق يېتىملار توغرىسىدا پەتىۋا بېرىدۇكى، ئۇلارنىڭ تەيىن قىلىنغان مىراسىنى بەرمەيسىلەر، (ئۇلارنىڭ مىراسى قوللىمىزدىن چىقىپ كېتىپ قالسا دەپ) ئۇلارنى ئەرگە بەرمەيسىلەر

(1) سۈرە بەقەرە 124 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە نەھل 120 - ئايەت.

(يەنى مۇنداق قىلماسلىقىڭلارغا پەتىۋا بېرىدۇ)، بوزەك قىلىنغان بالىلار (نىڭ ھەققىنى بېرىشىڭلار) ۋە يېتىملەرگە ھەققانىي بولۇشىڭلار ھەققىدە پەتىۋا بېرىدۇ. (ئاياللارغا ۋە يېتىملەرگە) قانداقلا ياخشىلىق قىلساڭلار، شۇبھىسىزكى، اللە ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ (يەنى شۇنىڭغا ئاساسەن اللە سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ) <sup>(127)</sup>.

### يېتىم قىزنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ اللە تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سەندىن ئاياللار توغرىسىدا پەتىۋا سورايدۇ، ئېيتقىنىكى، ئۇلار توغرىسىدا اللە سىلەرگە پەتىۋا بېرىدۇ. قۇرئاندا سىلەرگە تىلاۋەت قىلىنىدىغان (ئاياللارنىڭ مىراسىغا ئائىت) ئايەتلەرمۇ پەتىۋا بېرىدۇ. شۇنداق يېتىملەر توغرىسىدا پەتىۋا بېرىدۇكى، ئۇلارنىڭ تەيىن قىلىنغان مىراسىنى بەرمەيسىلەر، (ئۇلارنىڭ مىراسى قوللىمىزدىن چىقىپ كېتىپ قالىدۇ دەپ) ئۇلارنى ئەرگە بەرمەيسىلەر (يەنى مۇنداق قىلماسلىقىڭلارغا پەتىۋا بېرىدۇ) ﴿دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قېشىدا يېتىم قىز بار كىشى ئۇ قىزغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان مىراسخوردۇر. ھەقىقەتەن ئۇ قىزنىڭ خورمىچىلىك مال - مۈلكى بولسىمۇ ئۇ قىز ئۇنىڭغا شېرىك بولىدۇ، ئۇ كىشى قىزنى ئېلىشقا قىزىقىدۇ ۋە ئۇنى باشقا بىرسىنىڭ ئېلىپ (ئۇ كىشىنىڭ مال - مۈلكىگە ئۇ قىز شېرىك بولغاندەك) شېرىك بولۇۋېلىشىنى يامان كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ كىشى ئۇ قىزنى باشقا بىرسى بىلەن توي قىلىشتىن تۇسىدۇ. ئۇ كىشى توغرىسىدا يۇقىرىدىكى بۇ ئايەت چۈشتى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەتتىن كېيىن (يەنى بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىكى) ﴿ئەگەر يېتىم قىزلارغا (ئۆيلىنىپ) ئادىل مۇئامىلىدە بولالماسلىقىڭلاردىن (يەنى تەربىيەڭلاردا بىرەر يېتىم قىز بولۇپ، ئۇنىڭغا شۇ قىزغا باراۋەر تۇرىدىغان قىزغا بېرىلىدىغان مەھرەنى بېرەلمەسلىكىڭلاردىن) قورقساڭلار﴾ <sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتتىن كېيىن كىشىلەر يېتىم قىزلار توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن پەتىۋا سورايتتى. بۇنىڭغا قارىتا اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: (بۇ ئايەتتىكى) اللە تائالا ﴿قۇرئاندا سىلەرگە تىلاۋەت قىلىنغان﴾ دەپ كەلتۈرگەن نەرسىدىن سۈرىنىڭ بېشىدىكى اللە تائالانىڭ: ﴿ئەگەر يېتىم قىزلارغا (ئۆيلىنىپ) ئادىل مۇئامىلىدە بولالماسلىقىڭلاردىن (يەنى تەربىيەڭلاردا بىرەر يېتىم قىز بولۇپ، ئۇنىڭغا شۇ قىزغا باراۋەر تۇرىدىغان قىزغا بېرىلىدىغان مەھرەنى بېرەلمەسلىكىڭلاردىن) قورقساڭلار﴾ <sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتى مەقسەت قىلىنغاندۇر.

﴿ئۇلارنىڭ مىراسى قوللىمىزدىن چىقىپ كېتىپ قالىدۇ دەپ﴾ ئۇلارنى ئەرگە بەرمەيسىلەر (يەنى مۇنداق قىلماسلىقىڭلارغا پەتىۋا بېرىدۇ) بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆزىنىڭ تەربىيىسى ئاستىدىكى يېتىم قىزنىڭ مال - مۈلكى ئاز ۋە چىرايى سەت بولسا، ئۇنى ئېلىشتىن ۋازكېچىدىغانلىقى ئۈچۈن، يېتىم قىزلارنىڭ مال - مۈلكى ۋە چىرايلىقلىرىغا قىزىقىپ ئۇلارنى ئالماقچى بولغان كىشىلەر ئۇلارغا تولۇق تولىق بەرمىگۈچە ئۇلارنى ئېلىشتىن توسۇلدى، بۇ سۆز سەھىھ بۇخارى ۋە مۇسلىمدا كەلتۈرۈلگەندۇر. بۇنىڭ خۇلاسىسى مەزمۇنى مۇنداق: بىر

(1) سۈرە نىسا 3 - ئايەتنىڭ بىرىنچىسى

(2) سۈرە نىسا 3 - ئايەتنىڭ بىرىنچىسى.

كىشىنىڭ تەربىيىسىدە يېتىم قىز بولسا (يەنى ئاتىسى ئۆلۈپ قالغان قىزنى بىرسى ئۆز تەربىيەسىگە ئالسا)، ئۇ كىشىگە ئۇ قىزنى ئېلىش ھالال بولىدۇ. بەزىدە ئۇ كىشى ئۇ قىزنى ئېلىشقا قىزىقسۇن. ئۇ ئائىلە ئۇ قىزنى ئۇ قىزغا ئوخشاپ كېتىدىغان قىزلارغا بېرىلىدىغان تويلىقنى بېرىشكە بۇيرۇدى. ئەگەر ئۇ ئۇنداق قىلمىسا (يەنى ئۇ قىزغا باشقىلارغا بېرىلىدىغان تويلىقنىڭ باراۋىرىدە تويلىق بەرمىسە)، ئۇنىڭدىن باشقا قىزنى ئالسىن. ھەقىقەتەن ئالسا، ئۇ ئائىلە ئۇنىڭ رىزىقىنى كەڭرى قىلىپ بەردى. بۇ، سۈرىنىڭ بېشىدىكى بىرىنچى ئايەتنىڭ مەنىسىدۇر. بەزىدە ئۇ كىشى (يېتىم قىز سەت بولغانلىقى ئۈچۈن) ئۇنى ئېلىشقا قىزىقسۇن. ئۇنداقتا ئۇ كىشىنىڭ ئۆزى بىلەن يېتىم قىزنىڭ ئارىلىقىدىكى مال - مۈلۈككە باشقا بىرسىنىڭ شېرىك بولۇشىدىن قورقۇپ، يېتىم قىزنى باشقىلار بىلەن توي قىلىشتىن چەكلەشتىن ئالسا (ئاشۇ قىزغا ئىگە بولغۇچىنى) توستى.

بۇ ھەقتە ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئاللا تائالانىڭ ﴿شۇنداق يېتىملەر توغرىسىدا پەتىۋا بېرىدۇكى، ئۇلارنىڭ تەيىن قىلىنغان مىراسىنى بەرمەيسىلەر﴾ دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى زاماندا، ئۆز تەربىيەسى ئاستىدا يېتىم قىز بار كىشى كىيىمىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ قويىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر كىشى مەڭگۈ ئۇ قىز بىلەن توي قىلىشقا قادىر بولالمايتتى. ئەگەر يېتىم قىز چىرايلىق بولسا، كىيىمىنى تاشلاپ قويغان كىشى ئۇنىڭغا قىزىقسۇن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىپ، قىزنىڭ مال - مۈلكىنى يەۋالاتتى. ئەگەر ئۇ قىز سەت بولسا يېتىم قىزنىڭ تاكى ئۆلگۈچىلىك باشقىلار بىلەن توي قىلىشنى چەكلەيتتى، ئۇ ئۆلگەن ھامان ئۇنىڭ مال - مۈلكىگە مىراسخورلۇق قىلاتتى. ئاللا تائالا بۇنى ھارام قىلىپ توستى.

﴿بوزەك قىلىنغان بالىلار (نىڭ ھەققىنى بېرىشىڭلار)﴾ ئۇلار ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى زامانلاردا كىچىك بالىلارغا، قىز ئاياللارغا مىراس بەرمەيتتى.

شۇنچا ئاللا تائالا مۇنداق قىلىشتىن توسۇپ ۋە ھەر بىرىگە تېگىشلىك مىراسنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ﴾<sup>(1)</sup> يەنى مەيلى كىچىك ياكى چوڭ بولسۇن. سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە ئۇنىڭدىن باشقىلارمۇ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇشۇنىڭدەك دېدى.

﴿ۋە يېتىملەرگە ھەققانىي بولۇشىڭلار ھەققىدە پەتىۋا بېرىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىد ئىبنى جۇبەير مۇنداق دەيدۇ: ئۇ يېتىم قىز چىرايلىق ۋە مال - مۈلكى كۆپ بولسا سىلەر ئۇنى ئەمىرلەرغا ئېلىپ ۋە ئېزىلىگەندەك، چىرايلىق بولمىسىمۇ ۋە مال - مۈلكى بولمىسىمۇ ئۇنى ئەمىرلەرغا ئېلىپ ئېزىلەڭلار.

﴿ئاياللارغا ۋە يېتىملەرگە﴾ قانداقلا ياخشىلىق قىلساڭلار، شۇبھىسىزكى، ئاللا ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ (يەنى شۇنىڭغا ئاساسەن ئاللا سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ) ﴿بۇ، ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ۋە بۇيرۇققا بويسۇنۇشقا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر. چۈنكى، ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىلگۈچىدۇر ۋە ئۇنىڭغا تولۇق مۇكاپات بەرگۈچىدۇر.

\*\*\*\*\*

وَإِنَّ أُمَّرَأَةً خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا  
وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

(1) سۈرە نىسا 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تَعْمَلُونَ خَيْرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ الْاِسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۗ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۗ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَخْتَفِرَا يُغْنِ اللَّهُ كُلاًّ مِّن سَعَتِهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ وَّاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

ئەگەر بىرەر ئايال ئېرىنىڭ كۆڭۈلىنى بولۇشىدىن ياكى يۈز ئۆرۈشىدىن ئەندىشە قىلسا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كېلىشىشى ھېچ گۇناھ ئەمەس، كېلىشىش (ئۈزلۈشۈپ كېتىشتىن) ياخشى. ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتىگە بېخىللىق سىڭىپ كەتكەن، ئەگەر (ئاياللىرىغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلىنىڭلار (اللە سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ). اللە ھەقىقەتەن قىلمىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر (128). قانچە تىرىشساڭلارمۇ ئاياللىرىڭلارغا (مۇھەببەتتە ۋە دىلىڭلارنىڭ مايللىغىدا) باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەرگىز قادىر بولالمايسىلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرسىگە پۈتۈنلەي مايىل بولۇپ، ئىككىنچىسىنى (ئېرى باردەكمۇ ئەمەس يوقتەكمۇ ئەمەس) ئېسىپ قويۇلغان ئايالدىكى تاشلاپ قويماڭلار، ئەگەر (بۇ جەھەتتىكى قۇسۇرلىرىڭلارنى) تۈزەتسەڭلار، (يەنى ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلىنىڭلار، اللە ئەلۋەتتە (سىلەرگە) مەغپىرەت قىلىدۇ، رەھىم قىلىدۇ (129). ئەگەر ئىككىسى ئۈزلۈشۈپ كەتسە، اللە ئۆز پەزىلى بىلەن ئۇلارنىڭ بىرسىنى ئىككىنچىسىدىن بەھاجەت قىلىدۇ، اللە (نىڭ پەزىلى) كەڭدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر (130).

ئەرنىڭ كۆڭۈلىنى بولۇپ قالدىغانلىقىغا مۇناسىۋەتلىك ھۆكۈملەر توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە ئەر - ئايالنىڭ ئەھۋاللىرىدىن خەۋەر بەردى. (بۇ ئەھۋال)، شۇلاردىن ئىبارەتتىكى، گاھى ئەر ئايالدىن يۈز ئۆرۈگەن، گاھى ئەر ئايالى بىلەن يارىشىپ قالغان ۋە گاھى ئايالدىن ئايرىلىپ كېتىدىغان ئەھۋاللاردۇر.

بىرىنچى ھالەتتە: ئايال ئېرىنىڭ ئۆزىدىن يۈز ئۆرۈشىدىن قورقسا، ئېرىنىڭ ئۈستىگە ۋاجىب بولغان، ئۆزىنىڭ چىقىمىنى، كىيىم بېرىش ياكى ئۆي تۇتۇپ بېرىش ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھەقىقىيلىرىنىڭ ھەممىسىنى ياكى ئۇنىڭ بەزىسىنى ئەرنىڭ زېمىنىدىن ساقىت قىلىۋەتسە، ئەرمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلسا، ئۇ ئىككىسىگە ھېچقانداق گۇناھ بولمايدۇ (1).

﴿ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كېلىشىشى ھېچ گۇناھ ئەمەس، كېلىشىش (ئۈزلۈشۈپ كېتىشتىن) ياخشى. ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتىگە بېخىللىق سىڭىپ كەتكەن﴾ يەنى يارىشىۋېلىش ئايرىلىپ كەتكەندىن ياخشىدۇر. ئەبۇداۋۇد تايالىسى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەۋدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنى تالاق قىلىۋېتىشىدىن قورقۇپ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! مېنى تالاق قىلمىسالا. مەن كۈنۈمنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆتۈنۈپ بېرىي، مېنىڭ نۆۋىتىم كېلىدىغان كۈنى، سىلى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيىدە بولسىلا، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق قىلدى.

(1) بىر ئايال ئېرىنىڭ ئۆزىنى تالاق قىلىۋېتىشىدىن ئەنسىرسە (ئېرىنىڭ ئۇنى قويۇۋەتسە بىلىك شەرتى بىلەن)، ئۇ ئايال ئېرىنىڭ ئۈستىدىكى يۇقىرىدا سۆزلەنگەن ھەقىقىيلىرىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بەزىسىنى ساقىت قىلىۋەتسە بولىدۇ. يەنى، مەن يۇقىرىدىكى ھەقىقىيلىرىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بەزىسىنى سەندىن تەلەپ قىلمايمەن، مېنى قويۇۋەتسەڭ دەپ كېلىشىشە بولىدۇ. بۇ كېلىشىدە ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە ھېچ قانداق گۇناھ بولمايدۇ.



شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت چۈشتى: ﴿ئەگەر بىرەر ئايال ئېرىنىڭ كۆڭۈلسىز بولۇشىدىن ياكى يۈز ئۆرۈشىدىن ئەندىشە قىلسا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كېلىشىشى ھېچ گۇناھ ئەمەس﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئىككىسى بىر نەرسىگە كېلىشسە دۇرۇس بولىدۇ. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: زەمىنىڭ قىزى سەۋدە قېرىپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ نۆۋىتى كېلىدىغان كۈنىنى ماڭا ئۆتۈنۈپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەۋدەنىڭ نۆۋىتى كەلگەندە مېنىڭ قېشىدا بولاتتى. ئىمام بۇخارى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشىنىڭ ئەمرىدە ئۇنىڭ بىلەن كۆپ بىر يەردە بولمايدىغان بىر قېرى ئايالى بولۇپ، ئۇ كىشى ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كېتىشىنى خالايتتى. ئۇ ئايال مەن توغۇرلۇق سېنىڭ خالىغىنىڭچە بولسۇن (يەنى سەن ماڭا يېقىنلاشماساڭمۇ مەيلى، لېكىن مېنى تالاق قىلىۋەتمىگىن) دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت چۈشتى: ﴿ئەگەر بىرەر ئايال ئېرىنىڭ كۆڭۈلسىز بولۇشىدىن ياكى يۈز ئۆرۈشىدىن ئەندىشە قىلسا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كېلىشىشى ھېچ گۇناھ ئەمەس﴾.

كېلىشىشنىڭ ئايرىلىپ كېتىشتىن ياخشى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿كېلىشىش (ئۆزلۈشۈپ كېتىشتىن) ياخشى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەر كىشى ئايالى بىلەن ئايرىلىپ كېتىش بىلەن كەتمەسلىكتە ئۇنىڭ ئۆز ئىختىيارىغا قويۇلدى. ئەگەر ئەر كىشى ئايالىغا كۆڭۈلسىز بولۇپ قېلىپ باشقا بىر ئايالنى ئۇنىڭدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان بولسا، ئۇ ئەر ئايالىدىن ئايرىلىپ كەتكىنى ياخشىدۇر. لېكىن ئايەتنىڭ مەنىسىدىن مۇنداق مەزمۇن چىقىدۇ: خۇددى زەمىنىڭ قىزى سەۋدە ئۆزىنىڭ نۆۋەت كۈنىنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆتۈنۈپ بېرىش ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئايرىلىپ كەتمەي، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئاياللىرى قاتارىدا كۆرۈشىگە كېلىشكەندە، باشقا ئاياللارنىڭمۇ ئېرىنىڭ ئۈستىدىكى بەزى ھەقلىرىدىن كېچىشى ئارقىلىق ئۇنى تالاق قىلماسلىقىغا كېلىشىشى (ئۇلار ئۈچۈن) پۈتۈنلەي ئايرىلىپ كەتكىنىدىن ياخشىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق كېلىشىشى ئۈمىتىگە شۇ ئىشنىڭ دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتۇر. اللە تائالاغا (ئەر - ئايالنىڭ) يارىشىپ قېلىشى، ئاجرىشىپ كېتىشىدىن ياخشى كۆرۈلىدۇ.

﴿كېلىشىش (ئۆزلۈشۈپ كېتىشتىن) ياخشى﴾ بەلكى، اللە تائالا تالاقنى يامان كۆرىدۇ. ﴿ئەگەر (ئاياللىرىڭلارغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار (اللە سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ). اللە ھەقىقەتەن قىلمىشڭلاردىن خەۋەرداردۇر﴾.

﴿قانچە تىرىشساڭلارمۇ ئاياللىرىڭلارغا (مۇھەببەتتە ۋە دىلىنىڭ مايلىغىدا) باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەرگىز قادىر بولالمايسىلەر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ئۇبەيدە سالمانى، مۇجاھىد، ھەسەنبەسىرى ۋە زەھھاك ئىبنى موزاھىم قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: ئى ئىنسانلار! سىلەر ئاياللىرىڭلار ئارىسىدا ھەممە ئىشتا باراۋەر بولالمايسىلەر، سىلەر ئاياللىرىڭلارنىڭ قېشىدا، بىر كۈنى بىر كۈندىن تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئادىللىق قىلالساڭلارلا، كۆڭۈللىرىڭلارنىڭ مەلۇم بىرىسىگە بەكرەك مايىل بولۇشىدا (سىلەرگە) ھېچ گۇناھ يوق.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى، نەسەئى، ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللىرى ئارىسىدا (يەنى

كېچىدە ئۇلارنىڭ قېشىدا يېتىش ئىشلىرىدا ئادىللىق قىلاتتى. ئاندىن مۇنداق دەيتتى: «ئى اللہ! بۇ مېنىڭ قىلالايدىغان ئادىل تەقسىماتىمدۇر (يەنى مەن كېچىنى بۆلۈشتە ئادىللىق قىلالايمەن). ئەمما سەن ئۆزەڭ ئىگە بولىدىغان، مەن ئىگە بولالمايدىغان ئىشتا ماڭا مالامەت قىلمىغىن»<sup>(1)</sup>.

﴿شۇنىڭ ئۈچۈن بىرسىگە پۈتۈنلەي مايىل بولۇپ، ئىككىنچىسىنى (ئېرى باردەكمۇ ئەمەس يوقتەكمۇ ئەمەس) ئېسىپ قويۇلغان ئايالدىكى تاشلاپ قويماڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاسسىد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ھەسەن، زەھھاك، رەبىئۇ ئىبنى ئەنەس، سۇددى ۋە مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: ئۇنى ئېرى بار دەكمۇ ئەمەس، (ئېرى يوق) تالاق قىلىنغان ئايالدىكى ئەمەس (تاشلاپ قويماڭلار).

ئەبۇداۋۇد تايالىسى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىر كىشىنىڭ ئىككى ئايالى بولسا، ئۇ ئۇنىڭ بىرىگە بەكرەك ئېتىبار بىلەن مۇئامىلە قىلسا، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ بىر يېنى يوق ھالەتتە كېلىدۇ».

﴿ئەگەر (بۇ جەھەتتىكى قۇسۇرلىرىڭلارنى) تۈزەتسەڭلار، (يەنى ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلىنساڭلار، اللہ ئەلۋەتتە (سىلەرگە) مەغپىرەت قىلىدۇ، رەھىم قىلىدۇ﴾ يەنى ئەگەر سىلەر ئىشلىرىڭلارنى تۈزەتسەڭلار، (ئەگەر ئاياللىرىڭلارنىڭ قېشىدا كېچىدە يېتىشتا) ئادىللىق قىلساڭلار، ھەممە ئەھۋاللاردا اللہ تائالادىن قورقساڭلار، اللہ تائالا سىلەرنىڭ بەزى ئاياللىرىڭلارغا (دىلىڭلاردا) مايىل بولۇپ قالغانلىقىڭلارنى سىلەردىن كەچۈرۈۋېتىدۇ.

﴿ئەگەر ئىككىسى ئۈزلۈشۈپ كەتسە، اللہ ئۆز پەزىلى بىلەن ئۇلارنىڭ بىرىنى ئىككىنچىسىدىن بىھاجەت قىلىدۇ﴾ ئۈچىنچى ھالەت ئايرىلىپ كېتىش ھالىتىدۇر. اللہ تائالا بۇ ئايەتتە ئەگەر ئۇ ئىككىسى ئايرىلىپ كەتسە اللہ تائالا ئايالغا ئۇنىڭدىن ياخشىراق بىر ئەرنى بېرىش بىلەن، ئەركىمۇ ئۇنىڭدىن ياخشىراق بىر ئايالنى بېرىش بىلەن (ئۇ ئىككىسىنى) بىر - بىرىدىن بىھاجەت قىلغانلىقىدىن خەۋەر بەردى ﴿اللہ (نىڭ پەزىلى) كەڭدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٠﴾  
وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١١﴾ ۚ إِنَّ يَشَاءُ يُذْهِبَكُمْ أَهْلًا النَّاسِ وَيَأْتِ بِعَاخِرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ قَدِيرًا ﴿١٢﴾ ۚ مَن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا ۖ وَالْآخِرَةِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيىلىرى اللہ نىڭدۇر (يەنى اللہ نىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر)، سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا) ۋە سىلەرگە اللہ غا تەقۋادارلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلدۇق، ئەگەر كاپىر بولساڭلار (كۇفرىڭلار اللہ غا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ)،

(1) يەنى دىلىمنىڭ ئاياللىرىدىن بىرنى بەكرەك ياخشى كۆرۈشكە ۋە بېرىلىپ كېتىشىگە سەن ئىگە بولىسەن، مەن ئىگە بولالمايمەن، ئەگەر ئۇلارنىڭ بىرىگە بەكرەك مۇھەببەت باغلاپ قالسام، بۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا مالامەت قىلمىغىن.

www.number.org

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەر ئاللاھنىڭ (مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر). ئاللاھ (مەخلۇقاتتىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر<sup>(131)</sup>. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەر ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر)، ھەممە ئىشنى باشقۇرۇشقا ئاللاھ يېتەرلىكتۇر<sup>(132)</sup>. ئى ئىنسانلار! ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سىلەرنى يوق قىلىپ ئورۇنۇقلارغا باشقىلارنى كەلتۈرىدۇ، ئاللاھ بۇنىڭغا قادىردۇر<sup>(133)</sup>. كىمكى (قىلغان ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ نېمىتىنى تىلەيدىكەن، (ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغىنىكى) دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ نېمىتى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر (بەندە ئۆز پەرۋەردىگارىدىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ نېمىتىنى تىلىسۇن). ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (بەندىلىرىنىڭ ئەمەللىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(134)</sup>.

ئاللاھ تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا (بۇ ئايەتتە) ئۆزىنىڭ ئاسمان - زېمىنلارنىڭ ئىگىسى ۋە ئۇ ئىككىسىدە ھۆكۈم چىقارغۇچى زات ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ. شۇڭا ئۆزىگە ئىبادەت قىلىش بىلەن تەقۋادارلىق قىلىش لازىملىقىنى تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: «سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا) ۋە سىلەرگە ئاللاھ تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلدۇق».

«ئەگەر كاپىر بولساڭلار (كۇفرىڭلار ئاللاھ غا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ)» ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنىڭ ئادەملىرىگە مۇنداق دېگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى: «ئەگەر سىلەر ۋە پۈتۈن يەر يۈزىدىكى كىشىلەر كاپىر بولۇپ كەتسەڭلارمۇ (ئاللاھ غا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر)، چۈنكى، ئاللاھ ئەلۋەتتە (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيەلەشكە لايىقتۇر» دېدى<sup>(1)</sup>. «(پەيغەمبەرنى) ئىنكار قىلدى، (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈدى. ئاللاھ (ئۇلارنىڭ ئىمانىغا) موھتاج ئەمەستۇر، ئاللاھ (مەخلۇقاتتىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر»<sup>(2)</sup>.

«ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەر ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر)، ھەممە ئىشنى باشقۇرۇشقا ئاللاھ يېتەرلىكتۇر» يەنى ئاللاھ تائالا ھەر بىر ئىنساننىڭ نېمە قىلىدىغانلىقىنى ۋە ھەممە نەرسىنى كۆزەتكۈچىدۇر ۋە گۇۋاھ بولغۇچىدۇر.

«ئى ئىنسانلار! ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سىلەرنى يوق قىلىپ ئورۇنۇقلارغا باشقىلارنى كەلتۈرىدۇ، ئاللاھ بۇنىڭغا قادىردۇر» ئاللاھ تائالا (سىلەر ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلغان چېغىڭلاردا) سىلەرنى يوق قىلىۋېتىپ ئورۇنۇقلارغا باشقا كىشىلەرنى ئالماشتۇرۇشقا قادىردۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر سىلەر (ئاللاھنىڭ تائىتىدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئورۇنۇقلارغا باشقا بىر قەۋمنى ئالماشتۇرىدۇ، ئۇلار سىلەرگە ئوخشاش بولمايدۇ (بەلكى، ئاللاھ غا ئىتائەت قىلىدۇ)»<sup>(3)</sup>.

«كىمكى (قىلغان ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ نېمىتىنى تىلەيدىكەن، (ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغىنىكى) دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ نېمىتى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر (بەندە ئۆز پەرۋەردىگارىدىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ نېمىتىنى تىلىسۇن)» يەنى ئى دۇنيا! كويىغا بېرىلىپ كەتكەن كىشى! بىلگىنىكى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا

(1) سۈرە ئىبراھىم 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە تەغابۇن 6 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(3) سۈرە مۇھەممەد 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ نېمىتى باردۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالادىن دۇنيا - ئاخىرەتنىڭ نېمىتىنى سورىساڭ، ئاللاھ تائالا سېنى بەھاجەت قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بەزى كىشىلەر: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە (نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن» دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿كىمكى (ئۆزىنىڭ ئەمەلى بىلەن) ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭ ساۋابىنى زىيادە بېرىمىز، كىمكى (ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلىسە، (ئۇنىڭ تىلىگەن) مەنپەئىتىنىڭ بەزىسىنى بېرىمىز﴾<sup>(2)</sup> ﴿بىز دۇنيانى كۆزلىگەنلەر ئىچىدىن خالىغان ئادەمگە (ئۇنىڭ خالىغىنىنى ئەمەس) بىزنىڭ خالىغىنىمىزنى بېرىمىز، ئاندىن ئۇنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەم بىلەن جازالايىمىز، جەھەننەمگە ئۇ خارلانغان، (ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن) قوغلانغان ھالدا كىرىدۇ. كىمكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىكەن ۋە مۆمىن بولۇپ ئاخىرەتكە لايىق ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، مۇنداق ئادەملەرنىڭ قىلغان ئەمەلى (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) قوبۇل بولىدۇ. بۇلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئاتا قىلغىنىدىن بېرىمىز. پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئاتا قىلغىنى (ھېچ ئادەمدىن) مەنئى قىلىنمايدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن قانداق ئۈستۈن قىلغانلىقىمىزغا قارىغىن، ئاخىرەت دەرىجىلىرىدىكى (پەرق) ئەلۋەتتە تېخىمۇ چوڭدۇر ۋە ئۈستۈنلۈك (جەھەتتىكى پەرق) زىيادە چوڭدۇر﴾<sup>(3)</sup> شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (بەندىلىرىنىڭ ئەمەللىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَن تَعْدِلُوا ۗ وَإِن تَلَوْنَا أَوْ تَعْرَضُوا ۖ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

ئى مۆمىنلەر! خۇدالىق ئۈچۈن گۇۋاھلىق بېرىشتە، ئۆزەڭلارنىڭ ۋە ئاتا - ئاناڭلارنىڭ ياكى تۇغقانلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا (گۇۋاھلىق بېرىشكە) توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئادالەتنى بەرپا قىلىشقا تىرىشىڭلار، (گۇۋاھلىق بېرىلگۈچى) باي بولسا (ئۇنىڭغا رىئايە قىلماستىن)، ياكى پېقىر بولسا (ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتماستىن) ھامان ئادىل گۇۋاھ بولۇڭلار، ئاللاھ سىلەردىن ئۇلارغا يېقىندۇر (يەنى ئۇلارنىڭ مەنپەئىتىنىڭ نېمىدە بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ)، نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگىشىپ (ھەقىقەتتىن) بۇرۇلۇپ كەتمەڭلار. ئەگەر تىلىڭلارنى تولغۇساڭلار (يەنى گۇۋاھلىقتىكى پاكىتنى بۇرمىلىساڭلار)، ياكى گۇۋاھلىقتىن باش تارتساڭلار، مۇنداقتا ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(135)</sup>.

(1) سۈرە بەقەرە 200 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە شۇرا 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(3) سۈرە ئىسرا 18 — 21 - ئايەتلەر.

ئادالەتنى بەرپا قىلىش ۋە گۇۋاھلىقتا ئادىل بولۇش توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ ئايەتتە مۆمىن بەندىلىرىنى ئادالەتنى تۇرغۇزۇشقا ۋە ئادالەتتىن چەتنەپ كەتمەسلىكىگە، ئۇلارنى اللھ تائالانىڭ يولىدا مالامەتخورنىڭ مالاھىتىدىن قورقماسلىققا ۋە (بۇ يولدا) ئۆزئارا ياردەملىشىشكە بۇيرۇيدۇ.

﴿ياكى پېقىر بولسا (ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتماستىن) ھامان ئادىل گۇۋاھ بولۇڭلار﴾ اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿خۇدالىق ئۈچۈن (توغرا) گۇۋاھ بولۇڭلار﴾<sup>(1)</sup> يەنى گۇۋاھلىق بېرىش اللھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزلەش ئۈچۈن بولسۇن. شۇ چاغدا ئۇ گۇۋاھلىق توغرا ۋە ئادىل بولغان بولىدۇ. شۇڭا اللھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزەڭلارنىڭ ۋە ئاتا - ئاناڭلارنىڭ ياكى تۇغقانلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا (گۇۋاھلىق بېرىشكە) توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگىشىپ (ھەقىقەتتىن) بۇرۇلۇپ كەتمەڭلار﴾. ﴿گۇۋاھلىق بېرىلگۈچى) باي بولسا (ئۇنىڭغا رىئايە قىلماستىن)، ياكى پېقىر بولسا (ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتماستىن) ھامان ئادىل گۇۋاھ بولۇڭلار﴾ يەنى خاھىشىڭلار تەرەپبازلىق ۋە كىشىلەرنىڭ سىلەرنى يامان كۆرۈشى سىلەرنى ئىشلىرىڭلاردا ئادالەتسىزلىك قىلىپ سېلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولمىسۇن، سىلەر ھەر قانداق ئەھۋالدا ئادالەتپەرۋەر بولۇڭلار.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىرەر قەۋمگە بولغان ئۆچمەنلىكىڭلار (ئۇلارغا) ئادىل بولالمايلىقىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن. دۈشمىنىڭلارغا ئادىل بولۇڭلار. بۇ (يەنى ئۇلارغا ئۆچمەن تۇرۇپ ئادىل بولۇشۇڭلار) تەقۋالىققا ئەڭ يېقىندۇر﴾<sup>(2)</sup>.

ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھەننىڭ خەبىرىدە يەھۇدىيلارغا دېگەن سۆزى بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھەننى خەبىرىلىك يەھۇدىيلارنىڭ قېشىغا ئۇلارنىڭ مېۋىلىرىنى ۋە زىرائەتلىرىنى مۆلچەرلەپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. يەھۇدىيلار ئۇنىڭ ئۆزلىرىگە رەھىم قىلىشى (يەنى مېۋە ۋە زىرائەتلەرنىڭ سان - مىقدارىنى ئازلىتىشى) ئۈچۈن ئۇنىڭغا پارا بەرمەكچى بولىدۇ. ئۇ، يەھۇدىيلارغا: اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى ھەقىقەتەن مەن سىلەرنىڭ قېشىڭلارغا، ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە مەن ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان كىشى (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ) قېشىدىن كەلدىم. مەن سىلەرنى مايىمۇن ۋە چوشقىلارنى ئوچ كۆرگەندىنمۇ بەكرەك ئوچ كۆرىمەن، مېنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ياخشى كۆرگەنلىكىم ۋە سىلەرنى ئوچ كۆرگەنلىكىم مېنىڭ سىلەرگە ئادىللىق قىلمايلىقىمغا سەۋەبچى بولالمايدۇ، دەيدۇ. يەھۇدىيلار: مۇشۇنداق ئادالەت بىلەن ئاسمان - زېمىنلار بەرپا بولغاندۇر، دېدى. بۇ توغرىسىدىكى ھەدىسنى اللھ خالىسا ئالدىمىزدىكى سۈرىدە بايان قىلىمىز.

﴿ئەگەر تىلىڭلارنى تولغۇساڭلار (يەنى گۇۋاھلىقتىكى پاكىتنى بۇرمىلىساڭلار)، ياكى گۇۋاھلىقتىن باش تارتساڭلار﴾ يوشۇرغانلىقىمۇ باش تارتقانلىق بولىدۇ. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ دىلى گۇناھكار بولىدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ئەڭ ياخشى گۇۋاھچى ئۇنىڭدىن سورۇلۇشتىن بۇرۇن گۇۋاھلىق بەرگەن كىشىدۇر»<sup>(4)</sup>.

(1) سۇرە تالاق 2 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە مائىدە 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۇرە بەقەرە 283 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) يەنى گۇۋاھلىق بېرىش لازىم بولغان ۋە ۋاقتى كەلگەن چاغدا، ئۇنىڭدىن بىردىن بىردىن سورىمىسىمۇ توغرا گۇۋاھلىق بەرگەن كىشىدۇر.

شۇنچا ئاللا تائالا گۇۋاھلىقنى بۇرمىلىغان ۋە ئۇنى يوشۇرغان كىشىگە ئۆزىنىڭ بۇ ئايىتى ئارقىلىق تەھدىت سالدى: ﴿اللّٰهُ هَعَقَّهٖ تَعَن سَلَبَرَنىڭ قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

يَتَّيْهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ وَاَلَّذِيْنَ نَزَّلَ عَلٰى رَسُوْلِهِ وَاَلَّذِيْنَ نَزَّلَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا

بَعِيْدًا ﴿١٣٦﴾

ئى مۆمىنلەر! اللّٰھ غا، اللّٰھ نىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە اللّٰھ ئۇنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى اللّٰھ نازىل قىلغان كىتابلارغا (يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى اللّٰھ نى، اللّٰھ نىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ<sup>(136)</sup>.

ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

اللّٰھ تائالا بۇ ئايەتتە مۆمىن بەندىلىرىنى ئىماننىڭ ھەممە تارماقلىرىغا (يەنى ئۇنىڭ ھەممە شاخچىلىرى ۋە رۇكنىلىرىغا ئىشىنىشكە) بۇيرۇيدۇ. بۇ ھەرگىزمۇ بىر قېتىم قىلغان ئىشنى يەنە قايتىدىن قىلىش ئەمەس بەلكى، ئۇنى تېخىمۇ تولۇقلاش ۋە ئۇنى داۋاملاشتۇرغانلىقتۇر. خۇددى مۆمىن ھەر نامازدا ﴿بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن﴾<sup>(1)</sup> نى ئوقۇشقا بۇيرۇغانغا ئوخشاش ئۆزىگە ۋە پەيغەمبەرگە ئىشىنىشكە بۇيرۇدى.

اللّٰھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى (ئىساغا) ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! اللّٰھ دىن قورقۇڭلار، اللّٰھ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتىڭلار﴾<sup>(2)</sup>.

﴿اللّٰھ ئۇنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى اللّٰھ نازىل قىلغان كىتابلارغا (يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار﴾ بۇ ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇرئاننى چۈشۈرگەنلىكىنى ”ئەنزەلە“ دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىدى. چۈنكى، قۇرئان بەندىلەرنىڭ ھاياتى تۇرمۇشىدىكى ئىشلارنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ بۆلۈپ - بۆلۈپ چۈشۈرۈلگەن. ئەمما بۇرۇنقى كىتابلار بىراقلا چۈشكەن.

﴿ۋە ئىلگىرى اللّٰھ نازىل قىلغان كىتابلارغا (يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار﴾ يەنى بۇرۇنقى كىتابلارنى بىراقلا چۈشۈرگەنلىكى ئۈچۈن ”ئەنزەلە“ دېگەن سۆزنى كەلتۈردى.

﴿كىمكى اللّٰھ نى، اللّٰھ نىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

www.number.org

(1) سۈرە فاتىھە 6 - ئايەت.  
(2) سۈرە ھەدىد 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ءَزَدُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِيرِ الْمُتَنَفِقِينَ بَأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ؕ أَبْتَغُوا عَنْهُمْ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى تَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ؕ إِنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَإِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُتَنَفِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

ئىمان ئېيتقان، ئاندىن كاپىر بولغان، ئاندىن ئىمان ئېيتقان، ئاندىن كاپىر بولغان، ئاندىن كۇفرىدا ئەزۋەيلىگەن (يەنى شۇ كۇفرى بىلەن ئۆلگەن) كىشىلەرنى ئالەمغىرەت قىلمايدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا (يەنى جەننەتكە) يېتەكلىمەيدۇ<sup>(137)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) مۇناپىقلارغا بېشارەت بەرگىنىكى، ئۇلار قاتتىق ئازاپقا دۇچار بولىدۇ<sup>(138)</sup>. ئۇلار مۇمىنلەرنى قويۇپ، كاپىرلارنى دوست تۇتىدۇ، ئۇلار كاپىرلارنىڭ قېشىدىن ئىززەت ۋە قۇدرەت تەلەپ قىلامدۇ؟ (يەنى كۇفقارلارنىڭ دوستلۇقىدىن ئىززەت ۋە غەلبە تەلەمدۇ؟) ئىززەت ۋە قۇدرەتنىڭ ھەممىسى ئالەمغا خاستۇر<sup>(139)</sup>. ئالەم كىتابتا (يەنى قۇرئاندا) سىلەرگە نازىل قىلدىكى، سىلەر ئالەمنىڭ ئايەتلىرىنىڭ ئىنكار قىلىنىۋاتقان ۋە مەسخىرە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان چېغىڭلاردا، ئۇلار (يەنى ئالەمنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلىۋاتقان كاپىرلار) باشقا پاراخۇغا كىرىشىمىگىچە ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماڭلار، بولمىسا (گۇناھتا) ئۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر، ئالەم ھەقىقەتەن مۇناپىقلارنىڭ ۋە كاپىرلارنىڭ ھەممىسىنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە توپلايدۇ<sup>(140)</sup>.

مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋاللىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا

ئالەم تائالا بۇ ئايەتتە ئىمان ئېيتىپ ئاندىن ئۇنىڭدىن يېنىۋالغان، ئاندىن قايتا ئىمانغا قايتقان ۋە ئۇنىڭدىن يەنە يېنىۋېلىپ، ئۆلگىچە ئۆزىنىڭ ئازغۇنلىقىدا داۋاملاشقان كىشىگە تەۋبە يوقلۇقىدىن، شۇنداقلا ئالەم تائالانىڭ ئۇنى كەچۈرمەيدىغانلىقىدىن ۋە ئۇ ياشاۋاتقان ئازغۇنلۇقتىن توغرا يولغا چىقىدىغان بىر چىقىش يولى بەرمەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

﴿يەنى شۇ كۇفرى بىلەن ئۆلگەن﴾ كىشىلەرنى ئالەمغىرەت قىلمايدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا (يەنى جەننەتكە) يېتەكلىمەيدۇ﴾ ئىبنى ھاتەم، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمىنكە ئالەم تائالانىڭ: ﴿ئاندىن كۇفرىدا ئەزۋەيلىگەن﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۇپۇرلىقىدا ئۆلگىچىلىك داۋاملاشتى. بۇ ھەقتە مۇجاھىد مۇ شۇنداق دەيدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ مۇناپىقلارغا بېشارەت بەرگىنىكى، ئۇلار قاتتىق ئازاپقا دۇچار بولىدۇ﴾ يەنى مۇناپىقلار مۇشۇ سۈپەتلىك كىشىلەردىندۇر. چۈنكى، ئۇلار ئىمان ئېيتىپ ئاندىن كاپىر بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دىللىرى پېچەتلىۋېتىلدى. ئالەم تائالا ئۇلارنى: ئۇلار مۇمىنلەرنى قويۇپ كاپىرلارنى دوست تۇتىدۇ دەپ سۈپەتلىدى. يەنى ئۇلار ھەقىقەتەن كاپىرلارغا دوستلۇقنى يوشۇرۇن يەتكۈزىدۇ ۋە كاپىرلار بىلەن بىللە بولسا، ھەقىقەتەن بىز سىلەر بىلەن بىللە، بىز ئىمان ئېيتىپ قويۇپ مۇمىنلەرنى مازاق قىلىمىز، دەيدۇ.

اللہ تائالا ئۇلارنىڭ كاپىرلارنى دوست تۇتقانلىقىنى ئەيىبلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار كاپىرلارنىڭ قېشىدىن ئىززەت ۋە قۇدرەت تەلەپ قىلمايدۇ؟ (يەنى كۇففارلارنىڭ دوستلۇقىدىن ئىززەت ۋە غەلبە تىلەمدۇ؟) ئىززەت ۋە قۇدرەتنىڭ ھەممىسى اللہ غا خاستۇر﴾ اللہ تائالا پۈتۈن ئىززەتنىڭ شېرىكى يوق (بىر) اللہ غا ۋە اللہ ئىززەت ئاتا قىلغان كىشىلەرگە خاس ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿غەلبە اللہ غا، اللہ نىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە مۆمىنلەرگە مەنسۇپ، لېكىن مۇناپىقلار (غەلبىنىڭ اللہ نىڭ دۈشمەنلىرىگە ئەمەس، دوستلىرىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى) بىلمەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> بۇنىڭدىكى مەقسەت ئىززەتنى اللہ نىڭ تەرىپىدىن ئىزدەشكە، ئەمەل - ئىبادەت قىلىشقا يۈزلىنىشكە ۋە دۇنيا - ئاخىرەتتە غەلبىگە ئېرىشىدىغان مۆمىن بەندىلەرنىڭ سېپىغا قوشۇلۇشقا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

﴿اللہ كىتابتا (يەنى قۇرئاندا) سىلەرگە نازىل قىلدىكى، سىلەر اللہ نىڭ ئايەتلىرىنىڭ ئىنكار قىلىنىۋاتقان ۋە مەسخىرە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان چېغىڭلاردا، ئۇلار (يەنى اللہ نىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلىۋاتقان كاپىرلار) باشقا پاراڭغا كىرىشىمىگچە ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماڭلار، بولمىسا (گۇناھتا) ئۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر﴾ اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز توغرىسىدا (تەنە ۋە مەسخىرە قىلىپ) پاراڭ سېلىشىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرگىنىڭدە، ئۇلار بۇنىڭدىن باشقا پاراڭغا چۈشمىگچە، ئۇلار بىلە بىللە ئولتۇرمىغىن﴾<sup>(2)</sup>.

مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان مۇنداق دېدى. بۇ ئايەت اللہ تائالانىڭ: ﴿بولمىسا (گۇناھتا) ئۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر﴾ دېگەن ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. چۈنكى، بۇ ئايەتنىڭ ئايىغىدا اللہ تائالانىڭ: ﴿تەقۋادارلارغا (قۇرئاننى مەسخىرە قىلغۇچى) كاپىرلارنىڭ ھېسابىدىن ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ، لېكىن تەقۋادارلار ئۇلارغا ۋەز - نەسەھەت قىلىشلىرى كېرەك. (شۇنداق قىلغاندا) ئۇلار (قۇرئاننى مەسخىرە قىلىشتىن) ساقلىنىشلىرى مۇمكىن﴾<sup>(3)</sup> دېگەن سۆزى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

﴿اللہ ھەقىقەتەن مۇناپىقلارنىڭ ۋە كاپىرلارنىڭ ھەممىسىنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە توپلايدۇ﴾ يەنى مۇناپىقلار كاپىرلارغا كۇبۇرلۇقتا شېرىكلەشكەندەك اللہ تائالا ئۇلارنى جەھەننەمنىڭ ئوتىدىمۇ مەڭگۈ شېرىك قىلىدۇ ۋە ئۇلارنى دوزاختىكى ھەرخىل ئازابلاردا ۋە دوزاخقا كىرگەنلەر يەيدىغان ۋە ئىچىدىغان ھەر خىل يېمەك - ئىچمەكلىرىدە ئوخشاش قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعَكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿٤١﴾

ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) سىلەرگە ھادىسە كېلىشىنى كۈتىدۇ، ئەگەر سىلەر اللہ نىڭ نۇسرىتىگە ئېرىشىشىڭلار، ئۇلار: «بىز سىلەر بىلەن بىللە ئەمەسمىدۇق؟» (كاپىرلار دىن ئالغان غەنەمەتلەردىن بىزگىمۇ بېرىشىڭلار) دەيدۇ. ئەگەر كاپىرلار زەپەر تاپسا، ئۇلار (كاپىرلارغا): «بىز سىلەردىن خالىپ

(1) سۈرە مۇنافىقۇن 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەنئام 68 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەنئام 69 - ئايەت.



بولۇپ تۇرۇپ (سىلەرنى ئۆلتۈرمىدۇق) ئەمەسمۇ؟ سىلەرنى مۆمىنلەردىن ساقلىمىدۇقمۇ؟» دەيدۇ. **اللھ قىيامەت كۈنى ئاراڭلاردا (ھەققانىي) ھۆكۈم چىقىرىدۇ، اللھ كاپىرلارغا ھەرگىز مۆمىنلەرگە قارشى يول بەرمەيدۇ** <sup>(141)</sup>.

مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا يامانلىق كېلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا مۇناپىقلارنىڭ مۆمىنلەرگە يامانلىق كېلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى. يەنى ئۇلار مۇسۇلمانلار دۆلىتىنىڭ يوقىلىشىنى، كاپىرلارنىڭ غەلبە قىلىشىنى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ تۈگەپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلدى.

﴿ئەگەر سىلەر اللھ نىڭ نۇسرىتىگە ئېرىشسەڭلار، ئۇلار: «بىز سىلەر بىلەن بىللە ئەمەسمىدۇق؟ (كاپىرلاردىن ئالغان غەنىمەتلەردىن بىزگىمۇ بېرىڭلار)» دەيدۇ﴾ يەنى ئى مۇناپىقلار! اللھ تائالا دىلىڭلاردىكى يامانلىقنى بىلىدۇ، بىر ھېكمەتنىڭ سەۋەبىدىن سىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىڭلارغا قاراپ مۇسۇلمانلارغا قىلىنغان (مۇئامىلىدەك)، مۇئامىلە قىلىنغىنىڭلارغا ئالدىنىپ كەتمەڭلار، دۇنيادىكى بۇ كۆرۈنۈشىڭلار قىيامەت كۈنى ھېچقانداق پايدا ئېلىپ كەلمەيدۇ، بەلكى، قىيامەت كۈنى بارلىق سىرلار ئاشكارا قىلىنىپ شۇ بويىچە ھۆكۈم قىلىنىدۇ.

﴿ئەگەر كاپىرلار زەپەر تاپسا، ئۇلار (كاپىرلارغا): «بىز سىلەردىن غالىپ بولۇپ تۇرۇپ (سىلەرنى ئۆلتۈرمىدۇق) ئەمەسمۇ؟ سىلەرنى مۆمىنلەردىن ساقلىمىدۇقمۇ؟» دەيدۇ﴾ يەنى ئۇھۇد كۈنىگە ئوخشاش (اللھ تائالا) سىناش ئۈچۈن بەزى ۋاقىتلاردا غەلبىنى مۆمىنلەرگە تەۋە قىلمايدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەرلەر (مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن) سىنىلىدۇ، لېكىن ئاخىرقى غەلبە ئۇلارغا بولىدۇ. ﴿اللھ قىيامەت كۈنى ئاراڭلاردا (ھەققانىي) ھۆكۈم چىقىرىدۇ﴾.

﴿اللھ كاپىرلارغا ھەرگىز مۆمىنلەرگە قارشى يول بەرمەيدۇ﴾ ئابدۇرازاق، يەسەئى كېندىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كېلىپ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سورايدۇ، ئەلى مۇنداق دەيدۇ: ئۇ كىشىنى ماڭا يېقىن قىلىڭلار، ئۇ كىشىنى ماڭا يېقىن قىلىڭلار (بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق) ﴿اللھ قىيامەت كۈنى ئاراڭلاردا (ھەققانىي) ھۆكۈم چىقىرىدۇ، اللھ كاپىرلارغا ھەرگىز مۆمىنلەرگە قارشى يول بەرمەيدۇ﴾ (يەنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دېمەكچى بولغىنى بۇ قىيامەت كۈنى دېمەكچىدۇر).

شۇنىڭدەك ئىبنى جۇرەيج، ئەتا خۇراسانىيىدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿اللھ كاپىرلارغا ھەرگىز مۆمىنلەرگە قارشى يول بەرمەيدۇ﴾ بۇ قىيامەت كۈنىدۇر. ھەمدە سۇددى، ئەبۇمالىك ئەشجەئىنىڭ «ئۇ قىيامەت كۈنىدە» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى. سۇددى مۇنداق دېدى: ﴿يول بەرمەيدۇ﴾ (يەنى پاكىت قىلمايدۇ).

اللھ تائالانىڭ: ﴿اللھ كاپىرلارغا ھەرگىز مۆمىنلەرگە قارشى يول بەرمەيدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى پەقەت قىيامەت كۈنىلا كۆزدە تۇتۇلغان بولماستىن (بەلكى)، دۇنيادىمۇ بولۇشى مۇمكىن. يەنى كاپىرلار مۆمىنلەرنى پۈتۈنلەي يوق قىلىۋەتكىدەك دەرىجىدە غالىپ كەلمەيدۇ. كاپىرلار بەزى ۋاقىتلاردا بەزى كىشىلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلغان بولسىمۇ، دۇنيا - ئاخىرەتنىڭ ئاخىرقى غەلبىسى ياخشى، تەقۋادار كىشىلەرنىڭ بولىدۇ.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبىرىمىزگە، مۆمىنلەرگە ھاياتى دۇنيادا ۋە (پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۆمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان)

گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان كۈندە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز<sup>(1)</sup> شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئايەت مۇناپىقلار مۆمىنلەرنىڭ دۆلىتىنىڭ يوق بولۇپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلغاندەك، ئەگەر كاپىرلار مۆمىنلەرنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ ئۇلارنى پۈتۈنلەي يوقىتىۋېتىپ قالسا، مۇناپىقلار ئۆزلىرىنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئەنسىرەپ، ئالدىنقىلا كاپىرلارغا ياردەم بەرگەنلىكىگە بېرىلگەن قاتتىق رەددىيەدۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە (يەنى مۇناپىقلار ئۆزلىرىدىن ئەندىشە قىلىپ كاپىرلارغا ياردەم بېرىدىغانلىقى توغرىسىدا) مۇنداق دەيدۇ: ﴿دېلىلىرىدا كېسەللىك (يەنى مۇناپىقلىق) بارلارنىڭ (زامان ئۆزگىرىپ كاپىرلار زەپەر تاپسا) ئۆزىمىزگە بىر پالاكەتچىلىك كېلىشىدىن قورقىمىز دەپ، ئۇلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرىغانلىقىنى كۆرسەن، اللە (رەسۇلۇللاغا، مۇسۇلمانلارغا) غەلبە (يەنى مەككىنى فەتھ قىلىشىنى) ئاتا قىلىدۇ، ياكى بىر ئىشنى (يەنى ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقىنى پاش قىلىشىنى) مەيدانغا كەلتۈرىدۇ - دە، كۆڭلىدە يوشۇرغىنى (يەنى مۆمىنلەرنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتقانلىقى) ئۈچۈن ئۇلار نادامەت چېكىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُفَّالًا يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبَّذِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

شۈبھىسىزكى، مۇناپىقلار اللە نى ئالدىماقچى بولۇشىدۇ، اللە ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىغا يارىشا جازا بېرىدۇ. ئۇلار ناماز ئۈچۈن تۇرغاندا، خۇش ياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇ (ساۋاب ئۈمىد قىلمايدۇ)، (نامازنى) كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ (يەنى رىياكارلىق قىلىدۇ)، اللە نى پەقەت ئازغىنا يادىتىدۇ<sup>(142)</sup>. مۇناپىقلار كۇفرى بىلەن ئىمان ئارىسىدا ئارىسالدى بولۇپ تۇرىدۇ، نە ئۇلارغا، نە بۇلارغا مەنسۇب ئەمەس (يەنى مۆمىنلەرگىمۇ كاپىرلارغىمۇ مەنسۇب ئەمەس)، كىمنى اللە گۇمراھ قىلغان ئىكەن، ئۇنىڭغا ھەرگىزمۇ توغرا يول تاپالمايسەن<sup>(143)</sup>.

مۇناپىقلارنىڭ اللە تائالانى ئالدىماقچى بولغانلىقى، نامازغا سۇسلۇق قىلىشى ۋە مۆمىنلەر بىلەن كاپىرلارنىڭ ئارىلىقىدا ئارىسالدا بولۇشى توغرىسىدا

سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدا اللە تائالانىڭ ﴿ئۇلار اللە نى ۋە مۆمىنلەرنى ئالدىماقچى بولىدۇ، ھەقىقەتتە ئۇلار تۇيماستىن ئۆزلىرىنىلا ئالدايدۇ﴾<sup>(3)</sup> دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق. اللە تائالا بۇ يەردە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، مۇناپىقلار اللە نى ئالدىماقچى بولۇشىدۇ، اللە ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىغا يارىشا جازا بېرىدۇ﴾ ھەقىقەتەن اللە تائالا ئالدىنمايدۇ. چۈنكى، اللە بارلىق يوشۇرۇن ئىشلارنى ۋە دىللاردىكى (بارلىق ئويلىرىنى) بىلگۈچىدۇر. لېكىن مۇناپىقلار نادانلىقى، بىلىمسىزلىكى ۋە ئەقىللىسىزلىكىدىن ئۇلارنىڭ ئىشى كىشىلەرگە ئاشكارىلانماي قالغاندەك (يەنى مۇناپىقلىقى كىشىلەرنىڭ

(1) سۈرە غافىر 51 - ئايەت.

(2) سۈرە مائىدە 52 - ئايەت.

(3) سۈرە بەقەرە 9 - ئايەت.

ئارىسىدا چانماي قالغاندەك) ھەم ئۇلارغا تاشقى سۈپىتىگە قاراپ شەرىئەتنىڭ ھۆكۈمى ئىجرا قىلىنغاندەك، ئۇلار گەرچە ھەقىقىي مۇسۇلمان بولمىسىمۇ ھۆكۈمدە مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش ھۆكۈم قىلىنغاندەك قىيامەت كۈنىمۇ ئالەمنىڭ دەرگاھىدا ئۇلارنىڭ ھۆكۈمى مۇسۇلمانلاردەك بولۇشىنى ۋە ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقى ئالەمنىڭ دەرگاھىدىمۇ چانماي قېلىشى مۇمكىنلىكىنى خام - خىيال قىلىشىدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇلار ئالەمنىڭ ئۆزلىرىنىڭ توغرا يولدا بولغانلىقىدىن قەسەم ئىچىدۇ ۋە ئىچكەن قەسەمىمىز بىزگە پايدا يەتكۈزىدۇ، دەپ گۇمان قىلىدۇ.

ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ كۈندە ئالەم ئۆلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى تىرىلدۈرىدۇ، ئۇلار (دۇنيادىكى چاغلىرىدا) «بىز مۇسۇلمانمىز» دەپ يالغاندىن) سىلەرگە قەسەم ئىچكەندەك ئالەمغا قەسەم ئىچىدۇ، ئۇلار بۇ قەسەمنىڭ ئۆزلىرىگە پايدىسى بولىدۇ دەپ ئويلايدۇ، ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئۇلار ھەقىقەتەن يالغانچىلاردۇر﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئالەم تائالا تەدرىجى ھالدا ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئازغۇنلۇقلىرىغا پاتتۇرىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ دۇنيادا ھەقىقەتكە يېتىشى ئۈچۈن ياردەم بەرمەيدۇ، قىيامەت كۈنى ھەم شۇنداق قىلىدۇ.

قىيامەت كۈنى توغرىلۇق ئالەم تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ كۈندە مۇناپىق ئەرلەر، مۇناپىق ئاياللار مۆمىنلەرگە: «بىزنى كۈتۈپ تۇرۇڭلار، سىلەرنىڭ نۇرۇڭلاردىن ئازراق ئالايلى» دەيدۇ. ئۇلارغا (مەسخىرە يۈزىدىن): «ئارقاڭلارغا قايتىپ نۇر تىلەڭلار» دېيىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر سېپىل سوقۇلىدۇ، سېپىلنىڭ دەۋازىسى بولىدۇ، دەۋازىنىڭ ئىچى تەرىپىدە رەھمەت، تېشىدا ئازاب بولىدۇ. ئۇلار مۆمىنلەرنى: «بىز سىلەر بىلەن بىللە ئەمەسمدۇق» دەپ توۋلايدۇ، مۆمىنلەر: «شۇنداق، لېكىن سىلەر ئۆزۈڭلارنى پىتىنىگە سالدېڭلار (يەنى كۆرۈنۈشتە بىز بىلەن بىللە بولساڭلارمۇ، لېكىن ئۆزۈڭلارنى مۇناپىقلىق بىلەن ھالاك قىلىدىڭلار، مۆمىنلەرگە بالايى - ئاپەتلەر كېلىشىنى) كۈتتۈڭلار، (ئىسلام دىنىدىن) شەكلىنىدىڭلار، (ئالەمنىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭلىكىگە بولغان قۇرۇق) ئارزۇلار سىلەرنى ئالدىدى، تاكى سىلەرگە ئۆلۈم كەلدى، شەيتان سىلەرنى ئالەمنىڭ (ئەپۈ قىلىدىغانلىقى ۋە ئازاب قىلمايدىغانلىقى بىلەن ئالدىدى) دەيدۇ. بۈگۈن سىلەردىن ۋە كاپىرلاردىن فىدىيە ئېلىنمايدۇ، جايىڭلار دوزاختۇر، دوزاخ سىلەرگە ئەڭ لايىقتۇر، دوزاخ نېمىدېگەن يامان جاي!»<sup>(2)</sup>

سەھىھ ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «كىمكى قىلغان ياخشى ئىشلىرىنى كىشىلەرگە ئاڭلىتىشىنى نىيەت قىلسا، ئالەم ئۇنى كىشىلەرگە ئاڭلىتىدۇ. كىمكى قىلغان ياخشى ئىشلىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىشىنى نىيەت قىلسا، ئالەم تائالا ئۇنى كىشىلەرگە كۆرسىتىدۇ».

﴿ئۇلار ناماز ئۈچۈن تۇرغاندا، خۇش ياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇ (ساۋاب ئۈمىد قىلمايدۇ)﴾ بۇ ئۇلارنىڭ ئەمەل - ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ۋە ئەڭ ياخشىسى بولغان نامازدا قىلىدىغان قىلىقىدۇر. يەنى ئۇلار ناماز ئوقۇش ئۈچۈن تۇرغاندا خوشياقمايغان ۋە قىزىقمايغان ھالەتتە تۇرىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ناماز ئوقۇش نىيىتى، ناماز ئارقىلىق ئىمانىنى كۈچلەندۈرۈش مەقسىتى ۋە (ئۇلاردا) نامازدا بولىدىغان قورقۇنچ، ئەيمىنىشلەر يوقتۇر. شۇنداقلا ئۇلار نامازنىڭ نېمىلىكىنىمۇ ئويلىمايدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىدۇر.

ئاندىن ئالەم تائالا ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ناچار سۈپەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿نامازنى) كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ (يەنى رىياكارلىق قىلىدۇ)﴾ يەنى ئۇلاردا پەقەت ئىخلاص ۋە ئالەم تائالا بىلەن ئالاقە باغلاش يوق، بەلكى، ئۇلار ئوقۇغان نامازلىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈنلا

(1) سۈرە مۇجادەلە 18 - ئايەت.

(2) سۈرە ھەدىد 13 - 15 - ئايەتلەر.

ئوقۇيدۇ، شۇڭا ئۇلار كۆپىنچە ھالەتتە بامدات ۋە خۇپتەن نامىزغا ئوخشاش كىشىلەر كۆرمەيدىغان نامازلاردا (جامائەتكە) چىقمايدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مۇناپىقلارغا ئەڭ ئېغىر تۇيۇلىدىغان ناماز خۇپتەن نامىزى بىلەن بامدات نامىزىدۇر. ئەگەر ئۇلار ئۇ ئىككى نامازنىڭ ساۋابىنى بىلسە، ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا ئۆمىلەپ بولسىمۇ كېلەتتى. مەن ھەقىقەتەن بىر كىشىنى نامازغا تەكلىپ چۈشۈرۈشكە، بىر كىشىنى كىشىلەرگە ناماز ئوقۇپ بېرىشكە بۇيرۇپ قويۇپ، بىر تۈركۈم كىشىلەرگە ئوتۇن (كۈتۈرتىپ) ئۇلارنى نامازغا كەلمىگەن كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتسەم دەيمەن».

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: «مېنىڭ جېنىم ئۇنىڭ قولىدا بولغان زات الله نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئەگەر نامازغا كەلمەيدىغانلارنىڭ بىرى سېمىز گۆش ياكى ئىككى دانە چىرايلىق ئوقياغا ئېرىشىدىغانلىقىنى بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە نامازغا كېلەتتى»<sup>(1)</sup> ئەگەر ئۆيلەردە ئاياللار ۋە كىچىك بالىلار بولمايدىغان بولسا، ئەلۋەتتە جامائەت بىلەن نامازغا كەلمىگەنلەرنىڭ ئۆيلىرىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋېتەتتىم».

﴿الله نى پەقەت ئازغىنا ياد ئېتىدۇ﴾ يەنى ئۇلار نامازلىرىدا قورقۇنچ بىلەن تۇرمايدۇ، نامازدا قايسى ئايەتنى ئوقۇغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ، ئۇلار نامازلىرىدا غەپلەت بىلەن تۇرغۇچىدۇر، نامازدىن ئېرىشىدىغان ياخشىلىقلاردىن قۇرۇق قالغۇچىدۇر.

ئىمام مالىك، ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر، ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر، ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر، ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر، ئۇ كۈننى ساقلاپ ئولتۇرىدۇ، كۈن شەيتاننىڭ ئىككى مۆڭگۈزىنىڭ ئارىلىقىدا بولغاندا (يەنى كۈن كىرىپ كېتەي دېگەندە)، قوپۇپ تۆتنى چوقۇيدۇ (يەنى توخۇ دان چوقۇغاندەك تۆت رەكئەت ناماز ئوقۇيدۇ)، ئۇ نامازدا الله تائالانى ئازغىنا زىكرى قىلىدۇ».

﴿مۇناپىقلار كۆفۈرى بىلەن ئىمان ئارىسىدا ئارىسالدى بولۇپ تۇرىدۇ، نە ئۇلارغا، نە بۇلارغا مەنسۇپ ئەمەس (يەنى مۆمىنلەرگىمۇ كاپىرلارغىمۇ مەنسۇپ ئەمەس)﴾ يەنى مۇناپىقلار ئىمان بىلەن كۇپۇرلۇقنىڭ ئارىلىقىدا ئارىسالدى بولغۇچىلاردۇر. ئۇلار مۆمىنلەر بىلەنمۇ ئىچقويۇن - تاشقۇيۇن ئەمەس، كاپىرلار بىلەنمۇ ئىچقويۇن - تاشقۇيۇن ئەمەس. بەلكى، ئۇلار سىرتقى كۆرۈنۈشتە مۆمىنلەر بىلەن، ئەمەلىيەتتە كاپىرلار بىلەن بىللەدۇر. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شەكىللىنىپ ياشايدىغانلارمۇ بار. بۇلار گاھى مۇسۇلمانلار تەرىپىدە تۇرسا، گاھى كاپىرلار تەرىپىدە تۇرىدۇ. (ئۇلار الله تائالا بۇ ئايەتتە بايان قىلغان كىشىلەرگە ئوخشاشتۇر): ﴿ئۇلار چاقماق يورۇقىدا مېڭىۋالدى﴾<sup>(2)</sup>.

ئىبنى جەرىر، ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇناپىق بىردەم بۇنىڭ قېشىغا كېلىدىغان، بىردەم ئۇنىڭ قېشىغا بارىدىغان، ئۇ ئىككىسىنىڭ قايسىغا ئەگىشىشىنى بىلمەيدىغان، ئىككى پادىنىڭ ئارىلىقىدا قاتىراپ يۈرىدىغان قويغا ئوخشاشتۇر».

﴿كىمنى الله گۇمراھ قىلغان ئىكەن، ئۇنىڭغا ھەرگىزمۇ توغرا يول تاپالمايسەن﴾ الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمنىكى (قىلغان يامان ئەمەلى تۈپەيلىدىن) الله ئازدۇرىدىكەن، ئۇنىڭغا يول

(1) يەنى بۇ ئۆز ۋاقتىدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەر ئىدى.

(2) سۈرە بەقەرە 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كۆرسەتكۈچى دوستنى ھەرگىز تاپالمايسەن<sup>(1)</sup> ﴿اللّٰهُ ئَاذَدُورْغَان كِشْشَنى ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ﴾<sup>(2)</sup> اللّٰھ نىجاتلىق يولىدىن ئازدۇرۇۋەتكەن مۇناپىقلارنى توغرا يولغا باشلىغۇچى ۋە (ئۇلارنى) ئازابتىن قۇتقازغۇچى يوقتۇر.

\* \* \* \* \*

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيّٰٓءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ عَلٰيكُمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿٤٤﴾ اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ فِي الدَّرَكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَّجِدَ لَهُمْ نَصِيْرًا ﴿٤٥﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاَعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوْا دِيْنََهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۗ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعٰدِيْبِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ شٰكِرًا عَلِيْمًا ﴿٤٧﴾

ئى مۆمىنلەر! مۆمىنلەرنى (دوست تۇتۇشنى) قويۇپ، كاپىرلارنى دوست تۇتماڭلار، سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا (يەنى مۇناپىق ئىكەنلىكىڭلارغا) اللّٰھ نىڭ روشەن پاكىتى بولۇشنى خالامسىلەر؟<sup>(144)</sup> مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىقى قەۋىتىگە (يەنى قەبرىگە) تاشلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ (ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) مەدەتكار تاپالمايسەن<sup>(145)</sup>. پەقەت (مۇناپىقلىقتىن) تەۋبە قىلغان، (ئەمەللىرىنى) تۈزەتكەن، اللّٰھ (نىڭ كىتابى)غا چىڭ يېپىشقان، دىننى اللّٰھ ئۈچۈن خالىس قىلغان (يەنى قىلغان ئەمەلدىن پەقەت اللّٰھ نىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگەن) كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەنە شۇلار مۆمىنلەر بىلەن بىللە (يەنى ئۇلارنىڭ قاتارىدا) دۇر. اللّٰھ مۆمىنلەرگە (ئاخىرەتتە جەننەتتىن ئىبارەت) بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىدۇ<sup>(147)</sup> (ئەگەر اللّٰھ نىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلساڭلار ۋە ئىمان ئېيتساڭلار، اللّٰھ سىلەرگە ئازاب قىلىپ نېمە قىلىدۇ؟ اللّٰھ شۈكۈر قىلغۇچىنى مۇكاپاتلىغىچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر<sup>(147)</sup>.

### كاپىرلارنى دوست تۇتۇشتىن توسۇش توغرىسىدا

اللّٰھ تائالا (بۇ ئايەتتە مۆمىن بەندىلىرىنى) مۆمىنلەرنى قويۇپ كاپىرلارنى دوست تۇتۇشتىن يەنى كاپىرلار بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇش، دوستلۇق ئىزھار قىلىش، نەسەھەت قىلىش، ئۇلارغا (قەلبىدە) مۇھەببەت ساقلاش ۋە مۆمىنلەرنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى ئۇلارغا دەپ بېرىشتىن توسى. اللّٰھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۆمىنلەر مۆمىنلەرنى قويۇپ كاپىرلارنى دوست تۇتمىسۇن، كىمكى شۇنداق قىلىدىكەن ئۇ اللّٰھ نىڭ دوستلۇقىغا ئېرىشەلمەيدۇ، ئۇلاردىن قورقۇپ دوستلۇق ئىزھار قىلىشىڭلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا. اللّٰھ سىلەرنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن قورقۇتسۇن﴾<sup>(3)</sup> اللّٰھ تائالا سىلەرنى (ئۆزىنىڭ) توسقان ئىشنى قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئازابىدىن قورقۇتسۇن.

(1) سۇرە كەھفى 17 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە ئەئراڧى 186 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۇرە ئال ئىمران 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿سەلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا (يەنى مۇناپىق ئىكەنلىكىڭلارغا) ئالەننىڭ روشەن پاكىتى بولۇشىنى خالامسىلەر؟﴾ يەنى سەلەر ئالەننىڭ سەلەرنى ئازابلىشى ئۈچۈن (ئالەن تائالانىڭ) روشەن پاكىتى كەلتۈرۈشىنى خالامسىلەر؟

كاپىرلارنى دوست تۇتۇپ (تەۋبە قىلمىغان) مۇناپىقلارنىڭ دوزاخنىڭ ئەڭ تەكتىگە

چۈشىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنى قەۋىتىگە (يەنى قەئىرىگە) تاشلىنىدۇ﴾ ۋالىبى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنى قەۋىتىگە (يەنى قەئىرىگە) تاشلىنىدۇ﴾ يەنى دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنى قەۋىتىدە بولىدۇ. باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: خۇددى جەننەت بىر نەچچە دەرىجە بولغىنىدەك دوزاخمۇ بىر نەچچە قەۋەت بولىدۇ.

ئىبنى جەرىر، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنى قەۋىتىگە (يەنى قەئىرىگە) تاشلىنىدۇ﴾ يەنى قاتمۇ قات ئوتلاردىن بولغان ئورۇنلاردا بولىدۇ.

ئىبنى ئەبۇھاتەم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ مۇناپىقلار توغرىسىدا سورالغاندا مۇنداق جاۋاب بەردى: مۇناپىقلار دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنى قەۋىتىدىكى قاتمۇ قات ئوتلاردىن بولغان ئورۇنلاردا بولىدۇ.

﴿ئۇلارغا ھەرگىزمۇ (ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) مەدەتكار تاپالمىسەن﴾ ئاندىن ئالەن تائالا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن دۇنيادا تەۋبە قىلغان، ئالەن ئۇنىڭ تەۋبىسىنى ۋە پۇشايمانىنى قوبۇل قىلغان، تەۋبىسىدە ئىخلاسمەن بولغان، ئەمەل - ئىبادىتىنى ياخشىلىغان ۋە ھەممە ئىشلىرىدا پەرۋەردىگارىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ماڭغان كىشىلەرنىڭ دوزاخ ئەھلىدىن بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەقەت (مۇناپىقلىقتىن) تەۋبە قىلغان، (ئەمەللىرىنى) تۈزەتكەن، ئالەن (نىڭ كىتابى) غا چىڭ يېپىشقان، دىنىنى ئالەن ئۈچۈن خالىس قىلغان (يەنى قىلغان ئەمەلىدىن پەقەت ئالەن نىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگەن) كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەنە شۇلار مۆمىنلەر بىلەن بىللە (يەنى ئۇلارنىڭ قاتارىدا) دۇر. ئالەن مۆمىنلەرگە (ئاخىرەتتە جەننەتتىن ئىبارەت) بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىدۇ. (ئەگەر ئالەن نىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلساڭلار ۋە ئىمان ئېيتساڭلار، ئالەن سەلەرگە ئازاب قىلىپ نېمە قىلىدۇ؟ ئالەن شۈكۈر قىلغۇچىنى مۇكاپاتلىغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

﴿لَا تَحِبُّهُ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ ۱۴۸

﴿تُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا قَدِيرًا﴾ ۱۴۹

زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىدىن باشقا (ھەرقانداق كىشىنىڭ) ئاشكارا يامان سۆز قىلىشىنى ئالەن ياقىتۇرمايدۇ (زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ زالىمدىن شىكايەت قىلىشىغا ۋە ئۇنىڭغا دۇئا بېيەت قىلىشىغا بولىدۇ). ئالەن (زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ دۇئاسىنى) ئاڭلىغۇچىدۇر، (زالىمنى) بىلگۈچىدۇر<sup>(148)</sup>. سەلەر ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن بىر ياخشىلىقنى قىلساڭلار ياكى بىرەر يامانلىقنى كەچۈرسەڭلار (ساۋاب تاپسىلەر). شۇبھىسىزكى، ئالەن ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، قۇدرەتلىكتۇر<sup>(149)</sup>.

زالمنى كەچۈرۈۋېتىشكە رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلسا گۇناھ بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىدىن باشقا (ھەرقانداق كىشىنىڭ) ئاشكارا يامان سۆز قىلىشىنى ئالدىنقى ياقىتىۋالمايدۇ (زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ زالىمدىن شىكايەت قىلىشىغا ۋە ئۇنىڭغا دۇئا ئېيتىپ قىلىشىغا بولىدۇ)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: زۇلۇمغا ئۇچرىغان كىشىدىن باشقا ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ يەنە بىر كىشىگە بەتدۇئا قىلىشىنى (يەنى قاغىشى) ئالدىنقى ياقىتىۋالمايدۇ. ئاللا تائالا زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنى (ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان كىشىگە) بەتدۇئا قىلىشىغا رۇخسەت قىلدى. ئەگەر ئۇ (بەتدۇئا قىلماي) سەۋرى قىلسا (بۇنداق قىلىش) ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر.

ھەسەنبەسىرى مۇنداق دەيدۇ: ئۇ كىشى ئۇنىڭغا بەتدۇئا قىلماي، ئى ئاللا! ماڭا ياردەم بەرسەڭ ۋە ئۇنىڭدىن مېنىڭ ھەققىمنى ئېلىپ بەرسەڭ، دېسۇن. ئۇ يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ئاللا تائالا ھەقىقەتەن زالىمغا تاجاۋۇز قىلماستىن ئۇنىڭغا بەتدۇئا قىلىشىنى رۇخسەت قىلدى.

ئابدۇكەرىم ئىبنى مالىك جەزەرى مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان كىشى سېنى تىللايدىغان، ئاندىن سەن ئۇنى تىللايدىغان كىشىدۇر. ئاللا تائالانىڭ: ﴿زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئادەم ئىنتىقامنى ئالسا ئۇنى ئەيىبلەشكە بولمايدۇ﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىگە ئاساسەن، ئەگەر ئۇ ساڭا بوھتان چاپلىسا، سەن ئۇنىڭغا بوھتان چاپلىمىغىن.

ئەبۇداۋۇد، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «تىللىشىپ قالغان ئىككى كىشى ئۆزئارا تىللاشقاندا دېگەن يامان گېپىنىڭ گۇناھى (زۇلۇم قىلىنغان كىشى زالىمغا تاجاۋۇز قىلمىغان بولسا) ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىچىدىن (تىللاشنى) بېشىدا باشلىغان كىشىگە بولىدۇ».

﴿سەلەر ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن بىر ياخشىلىقنى قىلساڭلار ياكى بىرەر يامانلىقنى كەچۈرسەڭلار (ساۋاب تاپىسىلەر)﴾ چۈنكى، ئاللا تائالانىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى ئازابلانغا قادىر تۇرۇقلۇق كەچۈرۈۋېتىدىغانلىقىدۇر.

﴿شۈبھىسىزكى، ئاللا ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، قۇدرەتلىكتۇر﴾ شۇڭلاشقا ئەسەرلەردە، ئەرشىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەرنىڭ ئاللا تائالاغا تەسبىھ ئېيتىدىغانلىقى بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ بەزىسى (ئاللا تائالاغا) مۇنداق دەيدۇ: سەن (بەندىلىرىڭنى) بىلىپ تۇرۇپ ئۇلارنى ئازابلانغا ئالدىرىمىغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا تەسبىھ ئېيتىمىز. بەزىسى مۇنداق دەيدۇ: سەن يامان بەندىلىرىڭنى ئازابلانغا كۈچۈك يېتىپ تۇرۇپ ئۇلارنى كەچۈرۈۋەتكەنلىكىڭ ئۈچۈن ساڭا تەسبىھ ئېيتىمىز.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: «مال - مۈلۈك سەدىقە قىلغانلىقتىن كېمىيىپ كەتمەيدۇ، ئاللا تائالا بىر بەندىنى (ئۇنىڭ) باشقىلارنى كەچۈرگەنلىكى سەۋەبىدىن تېخىمۇ ئەزىز قىلىدۇ. كىمكى ئاللا ئۈچۈن كەمتەرلىك قىلسا، ئاللا تائالا ئۇنى (تېخىمۇ) كۆتۈرىدۇ».

\* \* \* \* \*

www.number.org

(1) سۇرە شۇرا 41 - ئايەت.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ  
 نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٤٨﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ  
 حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٤٩﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ  
 أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٠﴾

شۈبھىسىزكى، اللہ نى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار، اللہ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى (اللہ غا ئىشىنىپ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەيمىز دەپىش بىلەن) ئاجرىتىۋەتمەكچى بولغانلار، (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر - ئۇنىڭ (يەنى ئىمان بىلەن كۇفرنىڭ) ئارىسىدا (ئوتتۇرا) يول تۇتماقچى بولغانلار<sup>(150)</sup>. ئەنە شۇلار (ئىماننى دەۋا قىلغان تەقدىردىمۇ) راستىنلا كاپىرلاردۇر، كاپىرلارغا خورلىغۇچى ئازاب تەييارلىدۇق<sup>(151)</sup>. اللہ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقان، ئۇلاردىن ھېچ بىرىنىڭ ئارىسىنى ئاجرىتىۋەتمەگەن (يەنى ھەممىسىگە ئىمان ئېيتقان) كىشىلەرگە اللہ ئۇلارنىڭ (تېگىشلىك) ئەجرلىرىنى ئاتا قىلىدۇ، اللہ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(152)</sup>.

پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىگە ئىشىنىپ بەزىسىگە ئىشەنمەسلىك كۆپۈرلۈك ئىكەنلىكى

توغرىسىدا

اللہ تائالا يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلاردىن بولغان، ئۆزىگە ۋە ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەگەن كاپىرلارغا تەھدىت سالىدى. ئۇلار ئىشىنىشتە اللہ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىلىقىنى پەرقلىنىدۇ، بەزى پەيغەمبەرلەرگە ئىشەندى ۋە بەزىسىگە ئىشەنمىدى. بۇلارنىڭ ئۇنداق قىلىشىدا ئۆزلىرىنىڭ خاھىشى ۋە ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ يوللىرىغا ئەگىشىشتىن باشقا ھېچقانداق پاكىتى يوق. يەھۇدىيلار - اللہ تائالانىڭ لەنەتلىرى ئۇلارغا بولسۇن - ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىدۇ. خرىستىئانلار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى ۋە ئەڭ ئۇلۇغى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىدۇ. سامرىيلار<sup>(1)</sup> مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورۇنباسارى بولغان يۇشەتتىن كېيىن كەلگەن بىرمۇ پەيغەمبەرگە ئىشەنمەيدۇ. ئوتتۇرىدا كاپىرلار ئۆزلىرىنىڭ زەرداشتى دېيىلىدىغان پەيغەمبەرگە ئىشەنەتتى. كېيىن ئۇلار ئۇنىڭ شەرىئىتىگە ئىشەنمەي، ئۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ. ھەقىقىتىنى اللہ بىلگۈچىدۇر!

بۇ يەردىكى مەقسەت قايسى پەيغەمبەر بولسۇن، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىچىدىن بىر پەيغەمبەرگە ئىشەنمەگەن كىشى ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئىشەنمەگەن ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، اللہ تائالا يەر يۈزىدىكى كىشىلەرگە ئەۋەتكەن بارلىق پەيغەمبەرگە ئىشىنىش ۋاجىبتۇر. كىمكى بىر پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى (ئۇنىڭغا) ھەسەت قىلىپ، ياكى ئۇ باشقا مىللەتتىن كەلگەن پەيغەمبەر بولسا مىللەتچىلىك قىلىپ، ياكى ئۆز خاھىشىغا ئەگىشىپ ئىشەنمەگەن بولسا، ئۇنىڭ باشقا پەيغەمبەرلەرگە كەلتۈرگەن ئىماننىڭ ھەقىقىي،

(1) بۇلار بەنى ئىسرائىلدىن بولۇپ، بەزى ئەقىدىلەردە يەھۇدىيلار بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. بۇلار موزاي ياساپ ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغان ۋە ئادەملىرىنى ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغان، سامىر دېگەن كىشىنىڭ قەبىلىسىدىندۇر.



اللہ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ ئىمان ئەمەسلىكى ئاشكارىلىنىدۇ. ھەقىقەتەن ئۇ كىشىنىڭ ئېيتقان ئىمانى مەقسەتلىك، ھاۋايى ھەۋەستىن ۋە ئىشەنگەن پەيغەمبەرنىڭ ئۆز مىللىتىدىن بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئېيتىلغان ئىماندۇر.

﴿شۈبھىسىزكى، اللہ تائالانى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار، اللہ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى (اللہ غا ئىشىنىپ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەيمىز دېيىش بىلەن) ئاجرىتۈۋەتمەكچى بولغانلار، (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر - ئۇنىڭ (يەنى ئىمان بىلەن كۇفرىنىڭ) ئارىسىدا (ئوتتۇرا) يول تۇتماقچى بولغانلار﴾ چۈنكى، ئۇلار باشقا غەرەز ئۈچۈن ئەمەس، پەيغەمبەرنىڭ اللہ تائالانىڭ پەيغەمبىرى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغان بولسا ئىدى، ئۇلار ئۇنىڭ دەرىجىسىدىكى پەيغەمبەرگە ۋە ئۇنىڭدىن كاتتا پەيغەمبەرلەرگە ئەلۋەتتە ئىشىنەتتى. ياكى ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە توغرا كۆزقاراشتا بولاتتى.

﴿ئەنە شۇلار (ئىماننى دەۋا قىلغان تەقدىردىمۇ) راستىنلا كاپىرلاردۇر، كاپىرلارغا خورلىغۇچى ئازاب تەييارلىدۇق﴾ يەنى كاپىرلار پەيغەمبەرنىڭ اللہ تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن دىنغا قاراپ باقمىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرگەنلىكى ۋە قىممىتى يوق دۇنيانى توپلاشقا يۈزلىنىشى بىلەن ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا يەھۇدىيلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ئالىملىرى اللہ تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن پەيغەمبەرلىكىگە ھەسەت قىلىش، ئۇنىڭغا قارشىلىق قىلىش، ئۇنى يالغانچىغا چىقىرىش، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك قىلىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلىش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىشەنمىگىنىدەك بىر پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكى بىلەن، ئۆزلىرى ئىشەنمىگەن پەيغەمبەرلەرنى خارلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارمۇ قىيامەت كۈنى قاتتىق خارلىغۇچى ئازاب ئىچىدە بولىدۇ. يەھۇدىيلارنىڭ ئالىملىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا شۇنداق قىلغانلىقى ئۈچۈن، اللہ تائالا ئۇلارغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خار ياشاشنى پۈتۈۋەتكەن.

﴿اللہ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقان، ئۇلاردىن ھېچ بىرىنىڭ ئارىسىنى ئاجرىتۈۋەتمىگەن (يەنى ھەممىسىگە ئىمان ئېيتقان) كىشىلەرگە﴾ بۇ ئايەتتىكى كىشىلەردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر. شەكسىز ئۇلار اللہ تائالا چۈشۈرگەن ھەممە كىتابلارغا ۋە اللہ تائالا ئەۋەتكەن ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان كەلتۈردى، مۆمىنلەرمۇ ئىمان كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى اللہ غا ۋە اللہ نىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى. (ئۇلار) «اللہ نىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىگە ئىمان ئېيتماي قالمايمىز)» دەيدۇ. ئۇلار: «بىز (دەۋىتىڭنى) ئاڭلىدۇق ۋە (ئەمىرىڭگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغپىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر ياندىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر» دەيدۇ<sup>(1)</sup>.

ئاندىن اللہ تائالا ئۇزىنىڭ ئۇلارغا كاتتا مۇكاپات ۋە تولۇق ئەجر تەييارلىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ ئۇلارنىڭ (تېگىشلىك) ئەجرلىرىنى ئاتا قىلىدۇ﴾ ئاندىن ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ گۇناھى بولسا ئۇنى كۈچۈرۈۋېتىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: ﴿اللہ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾.

\* \* \* \* \*

(1) سۇرە بەقەرە 285 - ئايەت.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهُ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ أَخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْيَبِيتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَعَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطٰنًا مُّبِينًا ﴿١٣٢﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٣٣﴾

ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سەندىن ئۆزلىرىگە ئاسماندىن بىر كىتاب چۈشۈرۈشنى سورايدۇ، ئۇلار مۇسادىن بۇنىڭدىنمۇ چوڭراقىنى سوراپ: «بىزگە ئالەمنى ئاپئاشكارا كۆرسەتكىن» دېگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلارنىڭ زۇلىمى سەۋەبلىك ئۇلارنى چاقماق سوقتى (يەنى ئاسماندىن بىر ئوت كېلىپ ئۇلارنى ھالاك قىلدى). ئۇلار روشەن مۆجىزىلەر كەلگەندىن كېيىن موزابىنى (مەبۇد) قىلىۋالدى. كېيىن بىز ئۇلارنى ئەپۇ قىلدۇق. بىز مۇساغا (ئۇنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مۆجىزىلەردىن) روشەن پاكىت ئاتا قىلدۇق<sup>(153)</sup>. (تەۋرات شەرىئىتىنى قوبۇل قىلمىغانلىقى سەۋەبلىك) ئۇلاردىن ئەھدە ئالماق ئۈچۈن ئۈستىگە تۇر (تېغى) نى تىكلەپ قويدۇق، ئۇلارغا: «(بەيتۇلمۇقەددەس) دەۋرۈزىسىدىن سەجە قىلغان ھالدا كىرىڭلار» دېدۇق. ھەمدە ئۇلارغا: «شەنبىنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاڭلار (يەنى شەنبىدە بېلىق تۇتۇش بىلەن ھەددىڭلاردىن ئاشماڭلار)» دېدۇق. ئۇلاردىن (بۇ ھەقتە) مەھكەم ۋەدە ئالدىق<sup>(154)</sup>.

### يەھۇدىيلارنىڭ جاھىللىقى توغرىسىدا

مۇھەممەد ئىبنى كەئب قۇرەزىي، سۇددى ۋە قەتادە قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: يەھۇدىيلار تەۋراتنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا يېزىلغان ھالەتتە چۈشكەنگە ئوخشاش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ ئۆزلىرىگە ئاسماندىن بىر كىتاب چۈشۈرۈشنى سورىدى.

ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: يەھۇدىيلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن پالان ۋە پالانىلارغا يېزىلغان ھالەتتە ئالەم تەرىپىدىن بىر نەچچە سەھىپىلەرنى چۈشۈرۈشنى تەلەپ قىلدى. ئۇلار بۇنى خۇددى ئۇلاردىن بۇرۇن قۇرەيشنىڭ كاپىرلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن شۇنىڭغا ئوخشاش بىر نەرسىلەرنى تەلەپ قىلغانغا ئوخشاش جاھىللىق، تەرسالىق، كۇبۇرلۇق ۋە دەھرىيلىك يۈزىسىدىن تەلەپ قىلدى.

ئالەم تائالا قۇرەيش كاپىرلىرىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن تەلەپ قىلغان نەرسىلىرىنى ئۆزىنىڭ بۇ ئايەتلىرىدە بايان قىلدى: «ئۇلار ئىيتتى: «تاكى سەن بىزگە يەر ئاستىدىن بىر بۇلاقنى ئېتىلدۈرۈپ چىقارمىغىچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز ياكى سېنىڭ خورمىلىق، تاللىق ۋە ئوتتۇرىسىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان بىر بېغىڭ بولسۇن. ياكى سەن ئېيتقاندىكى ئۈستىمىزگە ئاسماننى پارچە - پارچە قىلىپ چۈشۈرگىن، ياكى (پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھچى قىلىپ ئالەمنى ۋە پەرىشتىلەرنى ئالدىمىزغا كەلتۈرگىن»<sup>(1)</sup>.

يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىر نەرسە تەلەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئالەم تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار مۇسادىن بۇنىڭدىنمۇ چوڭراقىنى سوراپ: «بىزگە ئالەمنى ئاپئاشكارا كۆرسەتكىن» دېگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلارنىڭ زۇلىمى سەۋەبلىك ئۇلارنى چاقماق سوقتى (يەنى ئاسماندىن بىر ئوت كېلىپ

(1) سۇرە ئىسرا 90 - ئايەت.

«ئۇلارنى ھالاك قىلدى» بۇ ۋەقەلىك بەقەرە سۈرىسىدە ئاللا تائالانىڭ: «ئۆز ۋاقتىدا: «ئى مۇسا! ئاللا نى ئويۇنچۇق كۆرمىگىچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدىڭلار - دە، (سىلەرگە نازىل بولغان ئازابنى) كۆرۈپ تۇرغىنىڭلار ھالدا سىلەرنى چاقماق سوقتى. ئاندىن كېيىن، سىلەرنى شۈكۈر قىلسۇن، دەپ ئۆلگىنىڭلاردىن كېيىن قايتا تىرىلدۈردۈق»<sup>(1)</sup> دېگەن بۇ ئايىتىدە كەڭ دائىرىدە بايان قىلىنغان ئىدى.

«ئۇلار روشەن مۆجىزىلەر كەلگەندىن كېيىن موزايىنى (مەبۇد) قىلىۋالدى» يەنى ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدا ئاشكارا بولغان (مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان) ئوچۇق پاكىتلارنى، (ئۆزلىرى دېڭىزدىن ئوتتۇپ بولغاندىن كېيىن) دۈشمەنلىرى پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى دېڭىزدا ھالاك قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، بۇتقا چوقۇنىۋاتقان كىشىلەرنىڭ قېشىغا كېلىپلا، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بۇ تەلەپنى قويدى: ««ئى مۇسا! بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن» دېدى».

مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالا بىلەن سۆزلەشكىلى كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ موزايىغا چوقۇنغانلىقى ھەققىدىكى قىسسىلىرى ئەتراپ ۋە تاھا سۈرىلىرىدە تەپسىلىي بايان قىلىندۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالا بىلەن سۆزلىشىپ قايتقاندا بۇ ئىش ئاللىقاچان يۈزبېرىپ بولغان ئىدى. ئاللا تائالا موزايىغا ئىبادەت قىلغان كىشىلەرنىڭ تەۋبىسىنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى موزايىغا ئىبادەت قىلمىغان كىشىلەر، ئىبادەت قىلغان كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش بىلەن قوبۇل بولىدىغان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بەزىسى بەزىسىنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى، ئاندىن ئاللا تائالا ئۇلارنى تىرىلدۈردى (يەنى ئۇلارنىڭ بىرسى يەنە بىرسىنى ئۆلتۈرگەنلىكى ئۇلارنىڭ تەۋبە قىلغانلىقى ھېسابلىنىدۇ).

«كېيىن بىز ئۇلارنى ئەپۇ قىلدۇق. بىز مۇساغا (ئۇنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان) مۆجىزىلەردىن) روشەن پاكىت ئاتا قىلدۇق. (تەۋرات شەرىئىتىنى قوبۇل قىلمىغانلىقى سەۋەبلىك) ئۇلاردىن ئەھدە ئالماق ئۈچۈن ئۈستىگە تۇر (تېغى) نى تىكلەپ قويدۇق» ئۇلار تاغنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ كېتىشىدىن قورقۇپ، باشلىرىنى كۆتۈرۈپ يۇقىرىغا قاراشقا باشلىدى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا (تۇر) تاغنى قومۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە سايىۋەندەك تىكلەيدۇق، ئۇلار تاغنى ئۈستىلىرىگە چۈشۈپ كېتىدۇ دەپ ئويلىدى. (ئۇلارغا ئېيتتۇقكى) «تەقۋادارلار قاتارىدا بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، ئۆزەڭلارغا بېرىلگەن كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) مەھكەم تۇتۇڭلار، ئۇنىڭدىكى ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىڭلار»<sup>(2)</sup> ئۇلار دېيىشكە ۋە قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە خىلاپلىق قىلدى. ئۇلار: ئى ئاللا! بىزنىڭ 40 يىل ئېزىشىمىزغا سەۋەبچى بولغان جەھاتنى تاشلىغانلىقىمىزدىن ئىبارەت گۇناھىمىزنى كەچۈرگىن، دېگەن ھالەتتە بەيتۈلمۇقەدە سىنىڭ ئىشىكىدىن سەجدە قىلغان ھالەتتە كىرىشكە بۇيرۇلسا، ئۇلار: ساغرىسىنى يەرگە سۈركەپ «ئارىپنىڭ دېنى» دېگىنىچە كەينىچىلەپ كىردى.

«ئۇلارغا: «(بەيتۈلمۇقەدەس) دەرۋازىسىدىن سەجدە قىلغان ھالدا كىرىڭلار» دېدۇق. ھەمدە ئۇلارغا: «شەننىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاڭلار (يەنى شەننىدە بېلىق تۇتۇش بىلەن ھەددىڭلاردىن ئاشماڭلار)» دېدۇق. ئۇلاردىن (بۇ ھەقتە) مەھكەم ۋەدە ئالدىق» ئۇلار (بۇ ئىشلارغا) خىلاپلىق قىلدى، (ئاللا غا) ئاسىيلىق قىلدى. ئاللا تائالا ھارام قىلغان ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن ھىيلە ئىشلەتتى. بۇ ھەقتە ئاللا خالىسا سۈرە ئەتراپتا تەپسىلىي توختىلىپ ئۆتىمىز.

(1) سۈرە بەقەرە 55 — 56 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە سۇرە ئەتراپى 171 - ئايەت.

\* \* \* \* \*

فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ وَكَفَرْتُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلْتُمْ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ  
 بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَكُفِرْتُمْ عَلَىٰ مَرِّمَ هَتْنًا عَظِيمًا  
 ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ  
 وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾  
 بَل رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ  
 وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَرِيدًا ﴿١٥٩﴾

www.number.org

ئۇلار ئەھدىنى بۇزغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى، پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى ۋە (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) دىللىرىمىز پەردىلەنگەن (يەنى سۆزۈڭنى چۈشەنمەيدۇ) دېگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق). بەلكى، ئۇلارنىڭ كۇفرى سەۋەبىدىن دىللىرىنى پېچەتلىۋەتتى، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى ئىمان ئېيتمايدۇ<sup>(155)</sup>. يەنە ئۇلارنىڭ كۇفرى (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقى) ئۈچۈن ۋە مەريەمگە چوڭ بوھتان چاپلىغانلىقى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق)<sup>(156)</sup>. يەنە ئۇلارنىڭ رەسۇلى ئىسا ئىبن مەريەمنى ھەقىقەتەن ئۆلتۈردۇق دېگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق). ۋەھالەنكى، ئۇلارنىڭ ئىسаны ئۆلتۈرگىنىمۇ يوق، دارغا ئاسقىنىمۇ يوق ۋە لېكىن ئۇلارغا شۇبھە سېلىندى، (ئىسаны ئاستۇق دەپ گۇمان قىلىپ، ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاپ قالغان باشقا بىرسىنى ئاستى)، ئىسا توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشقانلار ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى (مەسىلىسى) دە شۇبھىدۇر. ئۇلار بۇ (ئىسنىڭ ھەقىقىتى) نى بىلمەيدۇ، گۇمانغىلا ئاساسلىنىدۇ، ئۇلار ئىسنى جەزمەن ئۆلتۈرمىدى<sup>(157)</sup>. بەلكى، ئۇنى ئۆز تەرىپىگە كۆتۈردى (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ شەرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ تىرىك ھالدا ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى). ئۇلار غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(158)</sup>. ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) ھەرقاندىقى جان ئۇزۇش ئالدىدا ئۇنىڭغا (يەنى ئىسنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ۋە ئۇنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە) ئىمان ئېيتىدۇ. ئىسا قىيامەت كۈنى ئۇلار (يەھۇدىيلارنىڭ ئىسنى دارغا ئاستۇق دېگەن داۋاسىنىڭ ۋە ناسارالارنىڭ ئىسا ئۇنىڭ ئوغلى دېگەن داۋاسىنىڭ يالغانلىقى) غا گۇۋاھ بولىدۇ<sup>(159)</sup>.

يەھۇدىيلارنىڭ جىنايەتلىرى توغرىسىدا

ئۇلار ئۇلاردا تائالا ئۇلاردىن ئالغان ئەھدىنى بۇزدى. پەيغەمبەرلەرنىڭ قوللىرىدا بولغان، چوڭ - چوڭ مۆجىزىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۈچۈن پاكىتلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئىنكار قىلدى. ﴿پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى﴾ يەنى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆتكۈزگەن بۇ جىنايەتلىرى ئۇلارنىڭ لەنەت ئېيتىشىغا ۋە ئۇلارنى توغرا يولىدىن يىراقلاشتۇرۇپتۇشىغا سەۋەبچى بولغاندۇر. ئۇلارنىڭ: ﴿مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا﴾ دىللىرىمىز پەردىلەنگەن (يەنى سۆزۈڭنى چۈشەنمەيدۇ) دېگەن سۆزى

مۇشرىكلارنىڭ تۆۋەندىكى سۆزىگە ئوخشاپ كېتىدۇ: ﴿ئۇلار (پەيغەمبەرگە): «بىزنىڭ دىللىرىمىز سەن بىزنى دەۋەت قىلغان نەرسىلەردىن پەردىلەنگەن»... دەيدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

﴿بەلكى، اللہ ئۇلارنىڭ كۇفرى سەۋەبىدىن دىللىرىنى پىچەتلىۋەتتى﴾ ئۇلار دىللىرىمىز پەردىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى چۈشەنمەيمىز، دەپ اللہ تائالاغا ئۆزرە ئېيتتى. اللہ تائالا ئۇلارغا مۇنداق دېدى: ئۇلارنىڭ دىللىرى كاپىر بولغانلىقى سەۋەبى بىلەن پىچەتلىۋېتىلگەندۇر.

﴿شۇڭا ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى سۈرە بەقەرەدە بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق.

ئۇلارنىڭ ھەزرىتى مەريەم ھەققىدە دېگەن سۆزى، ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈۋەتتۇق دەپ قىلغان دەۋاسى ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىتى توغرىسىدا

﴿يەنە ئۇلارنىڭ كۇفرى (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقى) ئۈچۈن ۋە مەريەمگە چوڭ بوھتان چاپلىغانلىقى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەھۇدىيلار ھەزرىتى مەريەمنى زىنا قىلدى، دەپ بوھتان چاپلىدى.

سۇددى، جۇۋەيبەر، مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ۋە باشقىلارمۇ بۇ توغرىدا (ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا ئوخشاش) دېدى. بۇ ئايەتنىڭ ئوچۇق مەنىسىدۇر. يەنى ئۇلار مەريەمگە ۋە ئۇنىڭ ئوغلىغا چوڭ - چوڭ ئىشلار بىلەن بوھتان چاپلىدى. ئۇلار مەريەمنى زىنا قىلىپ قورساق كۆتەردى دېدى. ئۇلارنىڭ بەزىسى: ئۇ ھەيزدار تۇرۇپ زىنا قىلدى، دېدى. ئۇلارغا تا قىيامەت كۈنىگىچە اللہ تائالانىڭ لەنەتلىرى بولسۇن!

﴿يەنە اللہ نىڭ رەسۇلى ئىسا ئىبن مەريەمنى ھەقىقەتەن ئۆلتۈردۇق دېگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق)﴾ بۇ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى مازاق قىلىش ئۈچۈندۇر. بۇ مۇشرىكلارنىڭ تۆۋەندىكى سۆزىگە ئوخشاشتۇر: ﴿ئى قۇرئان نازىل قىلىنغان ئادەم! سەن ھەقىقەتەن مەجنۇنسىن﴾<sup>(2)</sup> اللہ تائالا مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسانى ئاشكارا پاكىت ۋە ھىدايەت بىلەن ئەۋەتكەندە، اللہ تائالا ئۇنىڭغا بەرگەن پەيغەمبەرلىكىنى، تۇغما كورنى ۋە ئاق كېسەلنى ساقايتىش، اللہ نىڭ ئىزنى بىلەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈش، لايدىن ئۇچار قۇشلارنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ، ئاندىن ئۇنى پۈۋلەپ اللہ نىڭ ئىزنى بىلەن ھەممە كىشىلەر ئېنىق كۆرىدىغان ھالەتتە ئۇچۇرۇشى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا اللہ تائالا ئۇنىڭ قولىدا چىقارغان مۆجىزىلەرنى بەرگەنلىكىگە يەھۇدىيلار ھەسەت قىلدى. ئۇلار (مۇشۇنداق مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ) ئۇنىڭغا ئىشەنمەي قارشىلىق قىلدى ۋە پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنىڭغا ئەزىيەت بېرىشكە تىرىشتى. ھەتتا اللہ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇلار بىلەن بىللە بىر شەھەردە ياشىيالمىي بەلكى، ئانىسى بىلەن بىللە (ئۇ يەردىن بۇ يەرگە) يۆتكىلىپلا يۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. يەھۇدىيلار شۇ ئىشلىرى بىلەنلا توختاپ قالماي، دەمەشقىنىڭ شۇ زاماندىكى پادىشاھىنىڭ قېشىغا ئۇنى چېقىپ بېرىشتى. پادىشاھ يۇنانلىق بولۇپ يۇلتۇزلارغا ئىبادەت قىلىدىغان مۇشرىك ئىدى. ئۇلار پادىشاھقا بەيتۈلمۇقەدەستە كىشىلەرنى ئازدۇرىدىغان ۋە كىشىلەرنى پادىشاھقا قارشى تۇرۇشقا قۇتراتقۇلۇق قىلىدىغان بىر كىشى بار

(1) سۈرە فۇسسىلەت 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھىجر 6 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دېيىشتى. پادىشاھ بۇ ئىشتىن غەزەپلىنىپ ئۆزىنىڭ بەيتۇلمۇقەددەستىكى ۋالىيسىغا ئۇ كىشىدىن ئېھتىيات قىلىش، ئۇنى ئېسىپ بېشىغا تىكەن قويۇش ۋە كىشىلەرنى ئۇنىڭ ئازدۇرۇۋېتىشىدىن ساقلاش توغرىلىق خەت يازدى. خەت ۋالىيغا يېتىپ بارغان ھامان (ۋالىي بۇيرۇقنى ئورۇنلاش ئۈچۈن) بىر تۈركۈم يەھۇدىيلار بىلەن ئىسا ئەلەيھىسسالام تۇرۇۋاتقان ئۆيگە باردى، ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئون ئىككى ياكى ئون ئۈچ ھەمراھلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر تۈركۈم جامائەت بىلەن بىللە ئىدى، ئۇلار ئون يەتتە كىشى ئىدى دېگەن قاراشلارمۇ بار. ئۇ جۈمە كۈنى ئەسىردىن كېيىن يەنى شەنبە كۈنى كىرگەن كېچىسى ئىدى. ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنى شۇ يەردە قورشۇۋالدى، ئىسا ئەلەيھىسسالام مۇقەررەر ھالدا ئۇلارنىڭ چوقۇم ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان جايغا بېسىپ كىرىدىغانلىقى ياكى ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىدىغانلىقىغا جەزم قىلدى - دە، ھەمراھلىرىغا: «سىلەردىن قايسىڭلار مېنىڭ سۈرىتىمگە ئۆزگىرىشنى خالايسىلەر؟ كىمكى مېنىڭ سۈرىتىمگە ئۆزگەرسە (ئۇلار شۇنى ئۆلتۈرىدۇ)، ئۇ كىشى جەننەتتە مېنىڭ ھەمراھىم بولىدۇ» دېدى. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ياش بىر بالا ئۆزىنىڭ خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇنى كىچىك كۆرگەندەك، يەنە قايسىڭلار مېنىڭ سۈرىتىمگە ئۆزگۈرۈشنى خالايسىلەر؟ دېگەن سۆزنى ئىككى - ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى. ئۇ ھەر قېتىم شۇنداق دېگەندە پەقەت شۇ ياشلا چىقتى، ئاندىن ئىسا ئەلەيھىسسالام: «جەننەتتىكى مېنىڭ ھەمراھىم سەندۈرسەن» دېدى. ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئىسمىنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈرىتىگە كىرگۈزدى، ئۇ بالا خۇددى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىدەكلا بولدى. ئۆزىنىڭ ئۆزگىرىشى تەرىپىدىن بىر تۆشۈك ئېچىلدى. ئىسا ئەلەيھىسسالامنى بىر مۇگدەك باستى - دە، ئۇ ئاسمانغا شۇ ھالىتى بىلەن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئىسا ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا ئىسا ئەلەيھىسسالام: «ئىسا! مەن سېنى (ئەجلىڭ يەتكەندە) قەبىزى روھ قىلىمەن، سېنى دەرگاھىمغا كۆتۈرىمەن، (يەنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىمەن)»<sup>(1)</sup> ئۇ (ئاسمانغا) كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندە ئۇنىڭ بىلەن ئۆيدە بىللە ئولتۇرغان كىشىلەر سىرتقا چىقتى، سىرتتا قورشاپ تۇرغانلار ھېلىقى ياش بالىنى كۆرگەندە ئۇنى ئىسا دەپ گۇمان قىلىپ، كېچىدە تۇتۇپ ئېلىپ چىقىپ ئاستى ۋە ئۇنىڭ بېشىغا تىكەننى قويدى، يەھۇدىيلار ئۇنى بىز ئاستۇق دەپ ئۇ ئىشى ئۈچۈن پەخىرلىنىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن يەھۇدىيلارغا ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئۆيدە بولغان ۋە ئۇنىڭ (ئاسمانغا) كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىنى باشقا، بىر تۈركۈم خرىستىئانلار بىلىمىزلىك ۋە نادانلىقىدىن ئىشىنىپ كېتىپ، يەھۇدىيلار گۇمان قىلغاندەك ئېسىلغان كىشى مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسا دەپ گۇمان قىلىشتى، ھەتتا ئۇلار: مەريەمنىڭ ئېسىلغان شۇكىشىنىڭ ئاستىغا كېلىپ يىغلىغانلىقىنى بايان قىلدى ۋە ئېسىلغان كىشى) مەريەمگە سۆزلىدى دېگەن قاراشمۇ بار. ھەقىقىتىنى ئىسا ئەلەيھىسسالام بۇنىڭ ھەممىسى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بەندىلىرىنى سىنىشىدۇر. بۇ ئىشتا ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ چوڭ بىر ھېكمىتى باردۇر. ئەڭ راستچىل بولغان پۈتۈن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە پۈتۈن دىللاردىكى نەرسىنى ۋە ئاسمان - زېمىندىكى يوشۇرۇن ئىشلارنى، بولغان ۋە بولىدىغان ۋە بولسا قانداق بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىلگۈچى ئىسا ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى مۆجىزىلەر ۋە ئوچۇق پاكىتلار بىلەن توغرىلىق ئىسپاتلانغان، ئۇلۇغ پەيغەمبەرگە چۈشۈرگەن، بۈيۈك قۇرئاندا ئوچۇق بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ۋە ھالەنكى، ئۇلارنىڭ ئىسنى ئۆلتۈرگىنىمۇ يوق، دارغا ئاسقىنىمۇ يوق ۋە لېكىن ئۇلارغا شۈبھە سېلىندى، (ئىسنى ئاستۇق دەپ گۇمان قىلىپ، ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاپ قالغان باشقا بىرسىنى ئاستى)» يەنى ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈرىتىگە كىرگەن بىر كىشىنىڭ ئېسىلغانلىقىنى كۆردى. ئۇلار ئۇنى ئىسامىكىن، دەپ گۇمان قىلىپ قالدى.

(1) سۈرە ئال ئىمران - 55 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئىسا توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشقانلار ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى (مەسىلىسى) دە شۈبھىدۇر. ئۇلار بۇ (ئىشنىڭ ھەقىقىتى) نى بىلمەيدۇ، گۇمانغىلا ئاساسلىنىدۇ﴾ يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈردۈق، دەپ دەۋا قىلغان يەھۇدىيلار ۋە ئۇنىڭغا ئىشەنگەن خرىستىئانلارنىڭ نادانلىرى بۇ ئىشتا گۇمان، ھەيرانلىق ۋە گۇمراھلىق ئىچىدۇر، شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار ئىسانى جەزمەن ئۆلتۈرمىدى﴾.

﴿بەلكى، ئاللا ئۇنى ئۆز تەرىپىگە كۆتۈردى (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللا ئۇلارنىڭ شەرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ تىرىك ھالدا ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى). ئاللا غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللا تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاسمانغا كۆتۈرۈشنى خالىغاندا، ئۇ ھەمراھلىرىنىڭ قېشىغا ئۆيىنىڭ ئىچىدىكى بىر بۇلاقتىن چىقتى. ئۆيدە ئۇنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن ئون ئىككى كىشى بار ئىدى، ئۇ بۇلاقتىن چىققان ۋاقتىدا ئۇنىڭ بېشىدىن سۇ تېمىپ تۇراتتى. ئىسا ئەلەيھىسسالام: سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا ماڭا ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن ماڭا ئون ئىككى قېتىم كاپىر بولىدىغان كىشى بولىدۇ. قايسىڭلار مېنىڭ سۈرىتىمگە كىرسەڭلار، ئۇ مېنىڭ ئورنىمدا ئۆلتۈرۈلىدۇ ۋە مەن بىلەن بىر دەرىجىدە بولىدۇ، دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياش بالا ئورنىدىن تۇردى. ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: ئولتۇرغىن، دېدى. ۋە ئۇلارغا سۆزنى تەكرارلىدى. ئاندىن ھېلىقى ياش يەنە ئورنىدىن تۇردى، ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇپ، (ئۇلارغا) سۆزنى يەنە تەكرارلىدى. يەنىلا ھېلىقى ياش ئورنىدىن تۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئىسا ئەلەيھىسسالام: ئۇ كىشى سەندۇرسەن دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ياش ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈرىتىگە كىردى. ئىسا ئەلەيھىسسالام بولسا ئۆيىنىڭ تۈڭلۈكىدىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدىن ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىزدەۋاتقانلار كېلىپ، ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈرىتىگە كىرگەن كىشىنى تۇتۇپ، دارغا ئاستى (كرېستقا مىخلىدى)، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىسى ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن، ئون ئىككى قېتىم كاپىر بولدى، ئۇلار ئۈچ پىرقىگە بۆلۈندى. بىر پىرقىسى: ئاللا تائالا بىزنىڭ ئىچىمىزدە<sup>(1)</sup>. ئۇ ئۆزى خالىغان مۇددەت تۇرۇپ كېيىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى دەيدۇ. بۇلار يەقۇبىيە پىرقىسىدۇر. يەنە بىر پىرقە: ئىسا ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالانىڭ ئوغلى، ئۇ ئىچىمىزدە ئۆزى خالىغان بىر مۇددەتكىچە تۇردى، كېيىن ئاللا تائالا ئۇنى ئۆزىنىڭ يېنىغا كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى دەيدۇ. بۇلار نەستۇرى پىرقىسىدۇر. يەنە بىر پىرقە: ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللا تائالانىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى، بىزنىڭ ئىچىمىزدە ئاللا خالىغان مۇددەتكىچە تۇردى. ئاندىن ئاللا تائالا ئۇنى ئۆز دەرىجىسىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى، دەيدۇ. بۇلار ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى مۇسۇلمانلاردۇر. شۇنىڭ بىلەن ئىككى كاپىر پىرقە مۇسۇلمان پىرقىسىگە قارشى بىرلىشىپ مۇسۇلمان پىرقىسىدىكىلەرنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، تاكى ئاللا تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەنگە قەدەر ئىسلام دىنى (بۇ خىل) ئۆچكەن ھالەتتە بولدى. يەنە بىر رىۋايەتتە ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېگەن: سىلەردىن قايسى بىرىڭلار مېنىڭ سۈرىتىمگە كىرسە، ئۇ مېنىڭ ئورنىمدا ئۆلتۈرۈلىدۇ ۋە مېنىڭ جەننەتتىكى ھەمراھىم بولىدۇ.

(1) بۇ پىرقە ئىسا ئەلەيھىسسالام ئىلاھتۇر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان پىرقىدۇر.

ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن ھەممە خرىستىئانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئىمان

ئېيتىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) ھەرقاندىقى جان ئۇزۇش ئالدىدا ئۇنىڭغا (يەنى ئىسانىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ۋە ئالەمنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە) ئىمان ئېيتىدۇ. ئىسا قىيامەت كۈنى ئۇلار (يەھۇدىيلارنىڭ ئىسانى دارغا ئاستۇق دېگەن دەۋاسىنىڭ ۋە ناسارالارنىڭ ئىسا ئالەمنىڭ ئوغلى دېگەن دەۋاسىنىڭ يالغانلىقى) غا گۇۋاھ بولىدۇ﴾ ئىبنى جەرر، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەھلى كىتابلار ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆلۈشتىن بۇرۇن ئىمان ئېيتىدۇ. ئەۋفەيمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى.

ئەبۇمەلىك بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ئىسا ئەلەيھىسسالام (ئاسماندىن) چۈشۈپ تاكى ئۆلۈپ كەتكۈچە ئەھلى كىتابتىن ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىمىغان بىرمۇ كىشى قالمايدۇ.

(ھەزرىتى مەريەم) ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىر زامان بولغاندا (قىيامەت بولۇشتىن بۇرۇن) ئاسماندىن زېمىنغا چۈشىدىغانلىقى ۋە شېرىكى يوق بىر ئالەمگە ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

ئىمام بۇخارى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە بولغان زات ئالەمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام پات يېقىندا سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئادىل ھۆكۈم سۈرگۈچى بولۇپ چۈشىدۇ. ئۇ خرىستىئانلارنىڭ كرىپىت بەلگىسىنى سۇندۇرىدۇ، چوشقىنى ئۆلتۈرىدۇ، زىمىنلار تۆلەيدىغان تۆلەمنى بىكار قىلىدۇ (يەنى ئۇلاردىن ئىسلامدىن باشقىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ). مال - مۈلۈككە تولۇپ كېتىدۇ (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئادىل ھۆكۈم سۈرگەنلىكتىن بەرىكەت يېغىپ كېتىدۇ). ھەتتا ئۇ مال - مۈلۈكنى ئالىدىغان بىرمۇ كىشى تېپىلماي قاليدۇ، ئۇلار ئۈچۈن بىر قېتىم سەجدە قىلىش دۇنيا ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بارلىق نەرسىدىن ياخشى بولۇپ قالىدۇ» ئاندىن ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر خالىساڭلار ئالەمنىڭ بۇ ئايىتىنى ئوقۇپ بېقىڭلار: ﴿ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) ھەرقاندىقى جان ئۇزۇش ئالدىدا ئۇنىڭغا (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ۋە ئالەمنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە) ئىمان ئېيتىدۇ. ئىسا قىيامەت كۈنى ئۇلار (يەھۇدىيلارنىڭ ئىسانى دارغا ئاستۇق دېگەن دەۋاسىنىڭ ۋە ناسارالارنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى دېگەن دەۋاسىنىڭ يالغانلىقى) غا گۇۋاھ بولىدۇ﴾.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام چۈشىدۇ. ئۇ چوشقىنى ئۆلتۈرىدۇ، كرىپىت بەلگىسىنى سۇندۇرىدۇ، ئۇنىڭغا ناماز جۇغلىنىپ بېرىلىدۇ. ئۇ كىشىلەرگە مال - مۈلۈك بەرسە، ئالىدىغان ئادەم چىقمايدۇ. زىمىنلاردىن ئالىدىغان تۆلەمنى بىكار قىلىۋېتىدۇ (يەنى ئۇلاردىن ئىسلامدىن باشقىسىنى قوبۇل قىلمايدۇ)، ئۇ روھا دېگەن يەرگە چۈشىدۇ، ئۇ يەردىن ھەج قىلىدۇ ياكى ئۆمرە قىلىدۇ ياكى ئۇ ئىككىسىنى بىراقلا قىلىدۇ». ئاندىن ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئايەتنى ئوقۇدى ﴿ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) ھەرقاندىقى جان ئۇزۇش ئالدىدا ئۇنىڭغا (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ۋە ئالەمنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە) ئىمان ئېيتىدۇ﴾.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «پەيغەمبەرلەر بىر كىشىنىڭ بالىلىرىدۇر (يەنى ھەممىسىنىڭ ئېلىپ



كەلگەن دىنى بىردۇر) ئۇلارنىڭ ئانىلىرى باشقا باشقىدۇر (ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ ئەسلى بىر، ئەمما شەرئەتلىرى ئوخشاش ئەمەستۇر). ئۇلارنىڭ دىنى بىردۇر. شەكسىز مەن مەرىيەمنىڭ ئوغلى ئىساغا ئەڭ يېقىن كىشىدۇرمەن. چۈنكى، ئىككىمىزنىڭ ئارىلىقىدا ھېچقانداق پەيغەمبەر يوق. ئۇنىڭ ئاسماندىن چۈشۈشىدە شەك يوقتۇر. سىلەر ئۇنى كۆرگەن ۋاقتىڭلاردا تۆۋەندىكى ئالامەتلىرىدىن تونۇڭلار. (ئۇ ئورتا بوي، رەڭگى ئاقۇش قىزىل كىشىدۇر، ئۈستىدە سۇس قىزىل رەڭ بىلەن بۇيالىغان ئىككى قۇر كىيىم بار، ھۆل بولمىسىمۇ ئۇنىڭ چېچىدىن خۇددى (سۇ) تېمپ تۇرغاندەك (كۆرىنىدۇ) ئۇ كرېست بەلگىسىنى سۈندۈرىدۇ، چوشقىنى ئۆلتۈرىدۇ. (زىممىلارغا قويۇلغان) تۆلەمنى بىكار قىلىدۇ، كىشىلەرنى ئىسلامغا چاقىرىدۇ، ئاللا تائالا ئۇنىڭ زامانىدا ئىسلامدىن باشقا ھەممە دىنلارنى يوقىتىدۇ، دەجىلنى يوقىتىدۇ، يەر - يۈزىدە خاتىرجەملىك بەرپا بولىدۇ، ھەتتا يىلپىز، يولۋاس ۋە بۆرىلەر قوي، تۆگىلەر بىلەن بىرگە ئوتلايدۇ، كىچىك بالىلار يىلانلارنى ئوينايدۇ، يىلانلار كىچىك بالىلارغا چىقىلمايدۇ، ئىسا ئەلەيھىسسالام زېمىندا قىرىق يىل تۇرغاندىن كېيىن ۋاپات بولۇپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ نامىزىنى مۇسۇلمانلار چۈشۈرىدۇ».

ئىمام مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھەتتا رۇملۇقلار ئەلئىمىننىڭ دابىقى<sup>(1)</sup> دېگەن بەرگە (ئۇرۇش ئۈچۈن) كەلمىگىچىلىك قىيامەت بولمايدۇ. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا مەدىنىدىن، شۇ ۋاقتىدىكى يەر - يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىدىن بولغان بىر قوشۇن چىقىدۇ. مەدىنىدىن چىققان قوشۇن ئۇرۇش ئۈچۈن سەپ تۈزگەندە، رۇملۇقلار: بىز سىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمايمىز، بەلكى، بۇرۇن بىزنى ئەسەرگە ئالغان كىشىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىمىز، دەيدۇ. مۇسۇلمانلار: ياق، ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بىز سىلەرنى بىزنىڭ قېرىنداشلىرىمىز بىلەن ئۇرۇشقىلى قويمايمىز، دەپ ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ. كېيىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەسكەرلىرىدىن ئۈچتىن بىر قىسمى ئۇرۇشتا يېڭىلىدۇ. ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى مەڭگۈ قوبۇل قىلمايدۇ (يەنى ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە تەۋبە قىلىشىنى سالىمايدۇ) ئۇلارنىڭ يەنە ئۈچتىن بىر قىسمى ئۆلتۈرۈلىدۇ. بۇلار ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدا ئەڭ كاتتا شېھىتلەر ھېسابلىنىدۇ. قالغان ئۈچتىن بىرى ئۇرۇش قىلىپ شەھەرلەرنى ئالىدۇ، ئۇلار مەڭگۈ ئېزىپ كەتمەيدۇ. ئۇلار قۇستانتىنىيەنى قولغا ئالىدۇ، ئۇلار قىلىچىلىرىنى زەپىتۇن دەرىخىگە ئېسىپ قويۇپ ئولجىلارنى ئۆلۈشۈۋاتقان چاغدا، توساتىنلا شەيتان ئۇلارنىڭ ئىچىدە: دەجىل سىلەرنىڭ خوتۇن - بالىلىرىڭلارنىڭ ئارىسىغا كەلدى، دەپ ۋاقتايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (قۇستانتىنىيەدىن) چىقىپ كېتىدۇ، ئەمەلىيەتتە دەجىلنىڭ چىققانلىقى يالغان ئىدى. ئۇلار شامغا يېتىپ كەلگەن ۋاقتىدا ئاندىن دەجىل چىقىدۇ. ئۇلار سەپلەرنى تۈزۈپ ئۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىۋاتقاندا نامازغا تەكبىر ئېيتىلىدۇ، (شۇ چاغدا) مەرىيەمنىڭ ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام (ئاسماندىن) چۈشىدۇ - دە، ئۇلارغا ئىمام بولۇپ بېرىدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللا نىڭ دۈشمىنى (دەجىل) كۆرگەن ھامان خۇددى تۈز سۇدا ئېرىگەندەك ئېرىدۇ، ئەگەر ئىسا ئەلەيھىسسالام (دەجىلنى) شۇ پېتىچە تاشلاپ قويغان بولسا، ئۇ پۈتۈنلەي (تۈگىگىچە) ئېرىپ كېتەتتى. لېكىن، ئاللا تائالا ئۇنى مەرىيەم ئوغلى ئىسانىڭ قولى بىلەن ئۆلتۈرىدۇ، ئىسا ئەلەيھىسسالام نەيزىسىنىڭ ئۈچىدىكى دەجىلنىڭ قېنىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىدۇ.

ئىمام مۇسلىم، نوۋاس ئىبنى سەمئان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ئەتىگىنى دەجىلنىڭ گېپىنى قىلىپ، ئۇنى بىر ھاقارەتلەپ ۋە بىر گەۋدىلەندۈرۈپ (ئۇنىڭ) سۈپىتىنى بايان قىلىپ بەردى. بىز دەجىلنى خورمىزلىقتىمىكىن دەپ گۇمان

(1) ھازىرقى سۈرىيەنىڭ ھەلەق شەھىرى بىلەن تۈركىيەنىڭ ئانتاكىيە شەھىرى ئارىلىقىدىكى ئىراققا يېقىن بىر جاي.

قىلدۇق ۋە ئۇ يەرگە باردۇق. بىزنىڭ ئۇ يەرگە بارغانلىقىمىزنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلىپ قېلىپ: «نېمە قىلىۋاتىسىلەر؟» دەپ سورىدى. بىز: ئىيى ئاللىنىڭ پەيغەمبىرى! بىر ئەتىگىنى سەن بىزگە دەجىلىنىڭ گېپىنى قىلىپ، ئۇنى بىر ھاقارەتلەپ، بىر گەۋدىلەندۈرۈپ (ئۇنىڭ) سۈپىتىنى بايان قىلىپ بەرگەننىڭ، بىز ئۇنى خورمىزارلىقتىمىكەن، دەپ گۇمان قىلدۇق دەپ جاۋاب بەردۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن سىلەرگە دەجىلىنىڭ پىتىنىسىدىن باشقا پىتىنىنىڭ يېتىپ قېلىشىدىن بەك قورقىمەن. ئەگەر دەجىلى چىققاندا مەن سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا بولسام ئۇنىڭغا ئۆزەم تېتىمەن، ئەگەر ئىچىڭلاردا بولمىسام ھەممە كىشى ئۆزى ئۆزىنى قوغدىسۇن. ئاللى تائالا مېنىڭ ئورنۇمدا ھەممە مۇسۇلمانلارنى دەجىلىنىڭ پىتىنىسىدىن ساقلايدۇ. دەجىلى قويۇق بۇدرە چاچلىق، كۆزى تېشىغا پۈتۈنلۈپ چىقىپ قالغان بىر يىگىتتۇر، ئۇنى خۇددى قەتەننىڭ ئوغلى ئابدۇلئوززاغا ئوخشامدىكەن، دەيمەن، سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن كىم ئۇنى كۆرسە سۈرە كەھفنىڭ بېشىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇسۇن. ئۇ شام بىلەن ئىراقنىڭ ئارىلىقىدىكى بىر يولدىن چىقىدۇ ۋە ئوڭ - سول تەرەپ بولۇپ، ھەممە يەردە پاساتچىلىق تېرىدۇ. ئىيى ئاللىنىڭ بەندىلىرى! ئىمانىڭلاردا مەھكەم تۇرۇڭلار» دېدى. بىز: ئىيى ئاللىنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇ زېمىندا قانچە ئۇزۇن تۇرىدۇ؟ دېدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قىرىق كۈن تۇرىدۇ، ئۇ قىرىق كۈننىڭ بىر كۈنى بىر يىلدەك، بىر كۈنى بىر ئايدەك يەنە بىر كۈنى بىر ھەپتەدەك، قالغان كۈنلىرى سىلەرنىڭ مۇشۇ كۈنۈڭلاردەك بولىدۇ» دېدى. بىز: ئىيى ئاللىنىڭ پەيغەمبىرى! ھېلىقى بىر يىلدەك بولىدىغان ئۇزۇن كۈندە بىر كۈنلۈكنىڭ نامىزىنى ئوقۇساق بولامدۇ؟ دەپ سورىدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، سىلەر ئۇ كۈننى ئۆلچەپ (بىر كۈنگە توغرىلاپ) بىر كۈنلۈك نامىزىڭلارنى ئوقۇڭلار» دېدى. بىز: ئىيى ئاللىنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇنىڭ مېڭىش سۈرئىتى قانداق بولىدۇ؟ دەپ سورىدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭ سۈرئىتى شامال ئىتتەرگەن كەلكۈندەك بولىدۇ. ئۇ بىر كىشىلەرنىڭ قېشىغا كېلىدۇكى، ئۇلارنى ئۆزىگە ئىشىنىشكە چاقىرىدۇ. ئۇلار ئۇنىڭغا ئىشىنىپ (ئۇنىڭغا) بويسۇنىدۇ. ئاندىن ئۇ ئاسماننى يامغۇر ياغدۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ، ئاسماندىن يامغۇر ياغىدۇ. زېمىننى بۇيرۇيدۇ، زېمىندىن ئۆسۈملۈكلەر ئۇنىدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئوتلىغىلى كەتكەن چارۋىلىرى كەچتە سېمىز، يىلىنلىرى سۈتكە تولغان، توقلىقىدىن بېقىنلىرى چىقىپ كەتكەن ھالدا قايتىپ كېلىدۇ. ئاندىن ئۇ باشقا بىر كىشىلەرنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇلارنى ئۆزىگە ئىشىنىشكە چاقىرىدۇ، ئۇلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەي سۆزىنى رەت قىلىدۇ. ئۇ ئۇلارنىڭ قېشىدىن قايتىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قەھەتچىلىك كېلىپ، قوللىرىدا ھېچقانداق مال - مۈلكى قالمايدۇ. ئۇ بىر خارابىلىقتىن ئۆتۈپ ئۇنىڭغا: «ئىچىڭدىكى بايلىقلارنى چىقارغىن» دەيدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بايلىقلار ھەسەل ھەرىسى ئۇنىڭدىن چىققاندا كەلكۈندەك ئارقىمۇ ئارقا چىقىشقا باشلايدۇ، ئاندىن ئۇ تازا ياشلىق قۇرامىغا يەتكەن بىر كىشىنى چاقىرىپ كېلىپ ئۇنى قىلچ بىلەن ئۇرۇپ ئىككى پارچە قېلىۋېتىپ، ئۇ كىشىنى قايتا چاقىرىدۇ، ئۇ تىرىلىپ خۇشال كۈلگەن قىياپەتتە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ. شۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە ئاللى تائالا مەرىيەمنىڭ ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالام دەمەشقىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئاق مۇنارغا، بويالغان ئىككى كىيىم كىيگەن، ئىككى قولىنى پەرىشتىنىڭ قاناتلىرىغا قويغان ھالىتىدە چۈشىدۇ. ئۇ بېشىنى پەس قىلىپ بېشىدىن سۇ تامچىدۇ. بېشىنى كۆتۈرسە سۈزۈكلىكى مەرۋايىتتەك سۇ تامچىلىرى چاچراپ چۈشىدۇ. ئۇنىڭ تىنىقىنى پۇراپ قالغان كاپىرلارنىڭ ھەممىسى ئۇلىدۇ. ئۇنىڭ تىنىقى كۆز يەتكەن يەرگىچە بارىدۇ. ئاندىن ئىسا ئەلەيھىسسالام دەجىلىنى ئۆزىدە ئۇنى پەلەستىنگە يېقىن بىر شەھەردە تېپىپ ئۆلتۈرىدۇ. ئاندىن ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا (ئاللى تائالا دەجىلىنىڭ پىتىنىسىدىن ساقلاپ قالغان) بىر تۈركۈم كىشىلەر كېلىدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ يۈز كۆزلىرىنى سىلاپ

(ئۇلارغا) ئۇلارنىڭ جەننەتتىكى دەرىجىلىرىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ. شۇ چاغدا توساتتىن ئاللا تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامغا: «ھەقىقەتەن مەن ھېچ بىر كىشى سوقۇشۇشقا كۈچى يەتمەيدىغان بىر تۈركۈم بەندىلىرىمنى چىقاردىم. سەن، مەن دەججالىنىڭ پىتىنىسىدىن ساقلاپ قالغان بەندىلىرىمنى تۇر تېغىغا ئېلىپ چىقىپ كەت» دەپ ۋەھىي قىلىدۇ. ئاللا تائالا يەجۇجى - مەجۇجنى ئەۋەتىدۇ، ئۇلار زېمىننىڭ ھەر بىر تۆپىلىكلىرىدىن ئالدىراپ چىقىپ كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا كەلگەنلىرى تەبەرسە كۆلىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ ئۇنىڭ سۈلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىچىپ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاخىرقىلىرى ئۆتكەندە: «بۇ كۆلدە بىر چاغلاردا سۇ بار ئىدى» دېيىشىدۇ. ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى تۇر تېغىدا قورشادا قالىدۇ. ھەتتا ئۇلارنىڭ بىرسى ئۈچۈن كاللىنىڭ بىر تال بېشى سىلەرنىڭ بۈگۈنكى كۈنۈڭلاردىكى يۈز تىللادىن ئەلا بولۇپ قالىدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇلارنىڭ ھەمراھلىرى ئاللا تائالاغا دۇئا قىلىدۇ. ئاللا تائالا يەجۇجى - مەجۇجلىرىنىڭ گەدىنىگە قۇرۇتلارنى ئەۋەتتىش بىلەن ئۇلار خۇددى بىر كىشى ئۆلگەندەك تەڭلا ئۆلىدۇ. ئاندىن ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى تۇر تېغىدىن زېمىنغا چۈشىدۇ. ئۇلار زېمىننىڭ بىر غېرىچ يېرىمۇ قالماي يەجۇجى - مەجۇجلىرىنىڭ سېسىق پۇراقلىق جەسەدلىرى بىلەن توشۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرىدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاللا تائالاغا دۇئا قىلىدۇ. ئاللا تائالا تۆگىلەرنىڭ بوينىغا ئوخشاش قۇشلارنى ئەۋەتىدۇ. ئۇ قۇشلار ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى كۆتۈرۈپ ئاللا خالىغان يەرلەرگە ئاپىرىپ تاشلايدۇ. ئاللا تائالا يامغۇرنى ئەۋەتىدۇ، يامغۇر بىرەر ئۆي ۋە ياكى بىرەر چىدىرىنىمۇ قويماي ھەممىسىنى تازىلاپ، (زېمىننى يۇيۇپ) ئەينەكتەك قىلىپ قويدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن زېمىنغا: «مېۋىلىرىڭنى ئۆستۈر، بۇرۇنقى بەرىكەتلىرىڭنى قايتۇر» دېيىلىدۇ. شۇ كۈنلەردە كىشىلەر ئانارنى يەپ، ئۇنىڭ شۈپەكلىرى بىلەن سايىدىلىنىدۇ. سۈتلەرگە بەرىكەت بېرىلىپ (ھەتتا) بىر تۆگىنىڭ سۈتى نۇرغۇن كىشىلەرگە، بىر كاللىنىڭ سۈتى بىر قەبىلە كىشىلەرگە، بىر قوينىڭ سۈتى بىر جەمەت كىشىلەرگە يېتىدۇ. ئۇلار شۇنداق ياشاۋاتقان چاغدا ئاللا تائالا تۇيۇقسىزلا مەيىن بىر شامالنى ئەۋەتىدۇ. شامال ئۇلارنىڭ قولىتۇقلىرىنىڭ ئاستىدىن ئۆتۈپ مۆمىن ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ بىرىنىمۇ قويماي ھەممىسىنىڭ جېنىنى ئالىدۇ. ئۇلاردىن كېيىن (بەر يۈزىدە) ئېشەكلەردەك ئاشكارا جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈپ بولغان، ئەڭ ئەسكى ئادەملەر قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قىيامەت بولىدۇ» دېدى.

ھىجرىيەنىڭ 741 - يىلى، ئوت كېتىش سەۋەبى (خرىستىئانلار قىلغانلىقى گۇمان قىلىنماقتا) بىلەن (ئۈمەۋىي مەسچىتىنىڭ) ئۆرۈلۈپ كەتكەن بىر مۇنارنىڭ ئورنىغا يونۇلغان تاشتىن بىر ئاق مۇنار سېلىندى. ئۇنىڭغا كەتكەن چىقىمنىڭ كۆپ قىسمى خرىستىئانلارنىڭ مال - مۈلكىدىن ئىشلىتىلدى. بۇ ھەدىستە كەلگەن، ئىسا ئەلەيھىسسالام چۈشىدىغان مۇنارنىڭ بۇ ئاق مۇنار بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى ئەڭ كۈچلۈك گۇمانلاردىن بولۇپ قالدى.

ئىمام مۇسلىم، يەئقۇب ئىبنى ئاسمىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. بىر كىشى ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ: سەن كىشىلەرگە نېمىنى سۆزلەپ بەرگەنتىڭ؟ قىيامەت كۈنى مۇشۇنداق، مۇشۇنداق بولىدۇ دەپسەنغۇ؟ دەيدۇ. ئابدۇللاھ: سۇبھانەللا ياكى لا ئىلاھە ئىللەللا ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى دەپ ئەلۋەتتە مەن بىر كىشىگە مەخگۇ بىر نېمە دېمەيمەن دېگەن ئىدىم، مەن پەقەت: جەزمەن سىلەر ئازغىنا زاماندىن كېيىن چوڭ - چوڭ ئىشلارنى كۆرۈسىلەر؛ ئۆي (بۇ ئۆيىدىن كەبە مەقسەت قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن) كۆيدۈرۈلۈدۇ ۋە مۇنداق - مۇنداق ئىشلار بولىدۇ دەپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «دەججال مېنىڭ ئۈممىتىمگە چىقىدۇ، ئاندىن ئۇ، قىرىق تۇرىدۇ، قىرىق كۈنمۇ ياكى قىرىق ئايىمۇ ياكى

قىرىق يىلمۇ بىلمەيمەن. ئاندىن ئاللا تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىدۇ، ئىسا ئەلەيھىسسالام خۇددى ئۇرۇۋە ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئوخشايدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالام دەجالنى ئىزدەپ تېپىپ ئۇنى يوقىتىدۇ، شۇندىن كېيىن كىشىلەر ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ ئارىلىقىدا قىلچە ئاداۋەت يوق، ياخشى ھالەتتە يەتتە يىل ياشايدۇ. ئاللا تائالا شام تەرەپتىن مەيىن بىر شامالنى ئەۋەتىدۇ، ئۇ شامال يەر يۈزىدىكى دىلدا زەرىچىلىك ياخشىلىق ياكى ئىمانى بار كىشىنىڭ ھەممىسىنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، ھەتتا ئۇلاردىن بىرەرسى تاغدىكى ئۆتكۈرنىڭ ئىچىگە كىرىۋالسىمۇ شامال (ئۇ يەرگە كىرىپ) ئۇنىڭ جېنىنى ئالىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، يەر يۈزىدە يامان ئىشلارنى قىلىشتا قۇشلارنىڭ ئۇچىشىدەك تېز بىر - بىرىگە خىرىس قىلىشتا يىرتقۇچ ھايۋانلار دەك ۋەھشىي ياخشى ئىشنى بىلمەيدىغان، يامان ئىشنى ئەيىبلەيدىغان، ئەڭ ئەسكى ئادەملەر قالىدۇ. شەيتان ئۇلارغا: «سىلەر مېنىڭ گېپىمگە كىرەمسىلەر؟» دەيدۇ. ئۇلار: «سەن بىزنى نېمىگە بۇيرۇيسەن؟» دەپ سورايدۇ. شەيتان ئۇلارنى بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، شۇ ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ رىزىقلىرى ئۈزۈلۈپ قالماي، تۇرمۇشلىرى ياخشى ھالەتتە بولىدۇ. كېيىن سۇر چىلىنىدۇ، ئۇنى ئاڭلىغان ھەر بىر كىشى بويىنى سوزۇپ ئۇياققا - بۇياققا قارايدۇ، ئۇنى بىرىنچى بولۇپ تۈگىسىنىڭ ئېغىلىنى ئوڭشاۋاتقان بىر كىشى ئاڭلايدۇ، ئاندىن ھەممە كىشى ئۆلىدۇ. ئارقىدىن ئاللا شەبنەمدەك بىر يامغۇرنى ئەۋەتىدۇ، شۇ يامغۇردىن كىشىلەرنىڭ جىسىملىرى ئۈنۈپ چىقىدۇ، ئاندىن سۇر يەنە بىر قېتىم چىلىنىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ نېمىگە بۇيرۇلىدىغانلىقىغا قاراپ تۇرىدۇ. ئۇلارغا: «ئى خالايىقلار! پەرۋەردىگار ئىنسانلارنىڭ قېشىغا كېلىڭلار» دېيىلىدۇ، (ئاللا پەرىشتىلەرگە مۇنداق دەيدۇ): «ئۇلارنى توختىتىپ تۇرۇڭلار، چۈنكى، ئۇلار (جىمى سۆزلىرى ۋە ئىشلىرىدىن) سوئال - سوراق قىلىنىدۇ»<sup>(1)</sup> دوزاخقا كىرىپ قالغانلارنى ئېلىپ چىقىڭلار دېيىلىدۇ، پەرىشتىلەر قانچىدىن قانچىنى ئېلىپ چىقىمىز؟ دەپ سورىغاندا، ھەر بىر مۇڭدىن 999 نى ئېلىپ چىقىڭلار دېيىلىدۇ. «بۇ، ئاللا تائالا ئايەتلىرىدە بايان قىلغان كۈندۈز: ﴿دەھىشتىدىن﴾ بالىلارنىڭ بېشىنى ئاقارتىۋېتىدىغان كۈندىن قانداق ساقلىنىسىلەر»<sup>(2)</sup> (ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئىش قىيىنلىشىدۇ)<sup>(3)</sup>.

### ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا

يۇقىرىدا ئابدۇراھمان ئىبنى ئادەمنىڭ ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر سىلەر ئىسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرسەڭلەر تۆۋەندىكى سۈپەتلىرىدىن تۇنۇۋالالايسىلەر: ئۇ ئورتا بوي (رەڭگى) ئاقۇش قىزىل كىشىدۇر، ئۈستىدە سۇس قىزىل رەڭ بىلەن بويالغان ئىككى قۇر كىيىم بار. چېچى ھۆل بولمىسىمۇ ئۇنىڭ بېشىدىن خۇددى سۇ تېمىپ تۇرغاندەك (كۆرۈنىدۇ)».

نۇۋاس ئىبنى سەمئاننىڭ ھەدىسىدە مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئىسا ئەلەيھىسسالام دەمەشقىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئاق مۇنارغا زەپە بىلەن بويالغان ئىككى قۇر سېرىق كىيىم كىيگەن، ئىككى قولىنى ئىككى پەرىشتىنىڭ قاناتلىرىغا قويغان ھالەتتە چۈشىدۇ، ئۇ بېشىنى ئەگسە ئۇنىڭدىن سۇ تامچىلىرى ئاقىدۇ، بېشىنى كۆتەرسە ئۇنىڭدىن مەرۋايىتقا ئوخشاش سۈزۈك تامچىلار چاچرايدۇ. ئۇنىڭ تىنىقى يەتكەن ھەر بىر كاپىر ئۆلىدۇ، ئۇنىڭ تىنىقى ئۇنىڭ كۆزى يەتكەن يەرگىچە بارىدۇ».

(1) سۈرە سافات 24 - ئايەت.

(2) سۈرە مۇزەمىل 17 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە قەلەم 42 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىسرا كېچىسى مەن مۇسا بىلەن ئۇچراشتىم، ئۇ ئورۇق، چېچى بۇدرە ئەمەس، خۇددى ئۇ (يەمەندىكى) شۇنۇ دەيدىغان قەبىلىنىڭ ئادەملىرىگە ئوخشايدۇ. مەن ئىسا بىلەن ئۇچراشتىم، ئۇ ئوتتۇرا بوي، خۇددى مۇنچىدىن (ھازىر) چىققاندىكى ئۆڭى ئاققىزىل ئىدى. مەن ئىبراھىمنى كۆردۈم، ئۇنىڭ بالىلىرىنىڭ ئىچىدە مەن ئۇنىڭغا بەك ئوخشايدىكەنمەن».

ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئۆمەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇسا، ئىسا ۋە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالاملارنى كۆردۈم، ئىسا ئاققۇش قىزىل، بەدىنى قاۋۇل، كۆكسى كەڭ ئىكەن. ئەمما مۇسا بۇغداي ئۆڭلۈك، بويى ئېگىز (چېچى) بۇدرە ئەمەس، خۇددى ئۇ زۇتتىلىقلارغا<sup>(1)</sup> (رەڭگى - روھىدا ئەمەس، بويىنىڭ ئىگىزلىكىدە) ئوخشايدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، نافىئىدىن ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرگە دەججال توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىۋېتىپ مۇنداق دېدى: «شەكسىز ئاللا تائالا ئالغاي ئەمەس، بىلىپ قېلىڭلاركى دەججالنىڭ ئوڭ كۆزى ئالغايىدۇر. ئۇنىڭ كۆزى خۇددى ساپىقىدىن پولىتىيىپ چىقىپ قالغان ئۈزۈمگە ئوخشايدۇ».

سەھىھ مۇسلىمدا مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىندى: «مەن كەبىنىڭ قېشىدا ئۇخلاۋاتقاندا ئاللا تائالا چۈشۈمدە ماڭا كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ چىرايلىق، بۇغداي ئۆڭلۈك، (بۇدرە ئەمەس) چېچى مۆرىسىگە چۈشكەن، بېشىدىن سۇ تېمىپ تۇرىدىغان (يەنى پاكىزلىقتىن بېشىدىن سۇ تېمىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان) ئىككى قولىنى ئىككى كىشىنىڭ دولغا قويغان ھالەتتە كەبىنى تاۋاپ قىلىۋاتقان، بۇغداي ئۆڭلۈك<sup>(2)</sup> بىر كىشىنى كۆرسەتتى. مەن: ئۇ كىم؟ دەپ سورىدىم. ماڭا: «ئۇ مەرىيەمنىڭ ئوغلى ئىسا» دەپ جاۋاب بېرىلدى. ئاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كەبىنىدە چېچى ئۇششاق بۇدرە، ئوڭ كۆزى ئالغاي، خۇددى ئىبنى قەتەن دېگەن كىشىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، ئىككى قولىنى بىر كىشىنىڭ ئىككى دولغا قويغان ھالەتتە كەبىنى تاۋاپ قىلىۋاتقان بىر كىشىنى كۆردۈم. مەن: «ئۇ كىم؟» دەپ سورىدىم. ماڭا: «ئۇ دەججال» دەپ جاۋاب بېرىلدى.

«ئىسا قىيامەت كۈنى ئۇلار (يەھۇدىيلارنىڭ ئىسائى دارغا ئاستۇق دېگەن دەۋاسىنىڭ ۋە ناسارالارنىڭ ئىسا ئاللا نىڭ ئوغلى دېگەن دەۋاسىنىڭ يالغانلىقى) غا گۇۋاھ بولىدۇ» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دېدى: ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئۇلارغا ئاللا تەرىپىدىن (ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغان) ئۇلۇغ ۋەزىپىنى يەتكۈزگەنلىكىگە ۋە ئۆزىنىڭ ئاللا نىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلغانلىقىغا گۇۋاھچى بولىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئاللا تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنىڭ مەنىسىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا ئاللا ئېيتتى: «ئى مەرىيەم ئوغلى ئىسا! سەن كىشىلەرگە، ئاللا نى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟» ئىسا ئېيتتى: «(رەببىم!) شەنڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەنكى، ماڭا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئېيتمايمەن، ئەگەر مەن بۇ سۆزنى ئېيتقان بولسام، ئۇنى سەن چوقۇم بىلسەن (يەنى مېنىڭ ئۇنداق دېمىگەنلىكىم ساڭا مەلۇملۇق). سەن مېنىڭ زاتىمدىكىنى بىلسەن، مەن سېنىڭ زاتىڭدىكىنى بىلمەيمەن، غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلسەن مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى ئېيتىشقا بۇيرۇغان سۆزنى، يەنى مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە

www.number.org

(1) زۇتتىلىقلاردىن ھىدىستانلىقلار كۆزدە تۇتىلىدۇ دېگۈچىلەرمۇ ۋە سۇدانلىقلار كۆزدە تۇتىلىدۇ دېگۈچىلەرمۇ بار.

(2) يۇقىرىدىكى ھەدىستە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ رەڭگى سۇس قىزىل دەپ كەلدى، بۇ ھەدىستە بۇغداي ئۆڭلۈك دەپ كەلدى. ئالىملار بۇ ئىككى ھەدىسنى مۇنداق بىرلەشتۈرىدۇ: ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسلى رەڭگى: بۇغداي ئۆڭ بولۇپ، روھى كەيپىياتىدا ئۆزگىرىش بولسا، ئۇنىڭ ئۆڭى سۇس قىزىلغا ئۆزگىرىپ قالىدۇ.

سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، دېدىم. مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم، مېنى قەبىزى روھ قىلغىنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى سەن كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىڭ، سەن ھەممە نەرسىدىن خەۋەردارسەن ئەگەر ئۇلارغا ئازاب قىلساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر، (ئۇلارنى خالىغىنىڭچە تەسەررۇپ قىلسەن)، (ساخا ھېچ ئەھدى تەئەررۇز قىلالمايدۇ)، ئەگەر ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەۋبە قىلغانلارغا) مەغپىرەت قىلساڭ، سەن (ئىشىڭدا) غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن»<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

فَبُظِّلِمِ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمًا عَلِيمًا طَبِيتِ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخَذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ هُمُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبِطْلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَيْكِنَ الرِّسْخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

يەھۇدىيلارنىڭ قىلغان ھەقسىزلىقلىرى (يەنى زۇلمى ۋە قىلغان گۇناھلىرى)، نۇرغۇن كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا كىرىشتىن) توسقانلىقلىرى، چەكلەنگەن جازانىنى ئالغانلىقلىرى ۋە كىشىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىنى ناھەق يېگەنلىكلىرى ئۈچۈن، ئۇلارغا (ئىلگىرى) ھالال قىلىنغان پاكىز نەرسىلەرنى ھارام قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كاپىر بولغانلارغا قاتتىق ئازاب ھازىرلىدۇق<sup>(160-161)</sup>. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىلىمى چوڭقۇر بولغانلارغا، ساخا نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، سەندىن ئىلگىرى (مۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتىدىغان مۆمىنلەرگە، نامازنى ئۆتكۈچىلەرگە، زاكات بەرگۈچىلەرگە، ئاللاھ ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقۇچىلارغا (جەننەتتە مەڭگۈ قېلىشتىن ئىبارەت) كاتتا ئەجىر ئاتا قىلىمىز<sup>(162)</sup>.

يەھۇدىيلارنىڭ قىلغان گۇناھلىرىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۇلارغا ئىلگىرى ھالال قىلىنغان پاكىز نەرسىلەرنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا (بۇ ئايەتتە) يەھۇدىيلارنىڭ چوڭ - چوڭ گۇناھلارنى قىلىشى ئارقىلىق (ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغانلىقى سەۋەبى بىلەن، بۇرۇن ھالال قىلىنغان (پاكىز) نەرسىلەرنى ئۇلارغا ھارام قىلغانلىقىدىن خەۋەر بەردى. بۇ ھارام قىلىش يەھۇدىيلارنىڭ شەرىئەت يوللىرىنى ئۆزلىرىگە چىڭىتىۋېلىشى ۋە تارلاشتۇرۇۋېلىشى يۈزىسىدىن، كىتابلىرىغا خالىغانچە مەنا بېرىپ، ھالال نەرسىلەرنى ھارامغا ئۆزگەرتىۋېلىشىنى ئاللاھ تائالا ئەسلىدىلا ئۇلارغا پۈتۈۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن. ياكى ئۇلارغا بۇرۇن ھالال بولغان نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالا تەۋراتتا ھارام قىلىپ چۈشۈرگەن بولۇشى مۇمكىن.

(1) سۈرە مائىدە 116 — 118 - ئايەتلەر.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿تەۋرات نازىل قىلىنىشتىن ئىلگىرى، ئىسرائىل (يەنى يەئقۇب ئەلەيھىسسالام) ئۆزىگە ھارام قىلغان يېمەكلىكلەر (يەنى تۆگىنىڭ گۆشى ۋە سۈتى) دىن باشقا يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسى ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھالال ئىدى﴾<sup>(1)</sup>.

ئاندىن اللہ تائالا ئۇلارغا تەۋراتتا نۇرغۇنلىغان نەرسىلەرنى ھارام قىلدى، اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەھۇدىيلارغا توم تۇياقلىق ( يەنى تۆگە، تۆگىقۇشقا ئوخشاش ئاچا تۇياقلىق بولماي توم تۇياقلىق بولغان) ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلدۇق، ئۇلارغا كالا، قويلارنىڭ دۈمبىسىدىكى ياكى ئۈچەيلىرىدىكى ياكى سۆڭىكىگە چاپلىشىشلىق ياغلىرىدىن باشقا ياغلىرىنى ھارام قىلدۇق، بۇ ئۇلارنىڭ (پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش، جازانە قىلىش، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكىنى ناھەق يەۋەپلىش قاتارلىق) زۇلۇملىرى تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا بەرگەن جازايمىزدۇر، بىز ئەلۋەتتە (بەرگەن خەۋەرلىرىمىزدە) راستچىلىمىز﴾<sup>(2)</sup> اللہ تائالا ئۇلارغا شۇ نەرسىلەرنى ھارام قىلدى، چۈنكى، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەسكىلىكلىرى، تاجاۋۇزچىلىقلىرى ۋە پەيغەمبەرلىرىگە قىلغان قارشىلىقلىرىنىڭ سەۋەبىدىن شۇ نەرسىلەرنىڭ ئۇلارغا ھارام قىلىنىشى تېگىشلىك بولدى.

﴿چەكلەنگەن جازانى ئالغانلىقلىرى﴾ بۇ ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن تارتىپ سۈپەتلىنىپ كەلگەن خۇيسدۇر. شۇڭا ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ دۈشمەنلىرى بولۇپ كەلدى، ئۇلار نۇرغۇنلىغان پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاملارغا ئىشەنمىدى. ﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كاپىر بولغانلارغا قاتتىق ئازاب ھازىرلىدۇق﴾.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: اللہ تائالانىڭ: ﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىلىمى چوڭقۇر بولغانلارغا، ساڭا نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، سەندىن ئىلگىرى (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتىدىغان مۆمىنلەر﴾ دېگەن ئايىتى ئىسلامغا كىرگەن ۋە اللہ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئەۋەتكەن قۇرئانغا ئىشەنگەن ئابدۇللاھ ئىبنى سالام، سۇئەبە ئىبنى سەئىيە، ئەسەد، زەيد ئىبنى سەئىيە ۋە ئەسەد ئىبنى ئۇبەيدە قاتارلىقلار توغرىسىدا چۈشتى.

﴿زاكات بەرگۈچىلەرگە﴾ بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان مەقسەت، ماللارنىڭ زاكىتىنى بەرگەن بولۇشى ياكى دىللارنى پاكىزلىغان بولۇش ياكى ھەر ئىككىلىسىنى قىلغان كىشىلەر بولۇشى مۇمكىن. ﴿جەننەتتە مەڭگۈ قېلىشتىن ئىبارەت) كاتتا ئەجر ئاتا قىلىمىز﴾.

\* \* \* \* \*

﴿ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ ۗ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زُورًا ۗ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۗ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ۗ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۗ﴾

(1) سۈرە ئال ئىمران 93 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە ئەنئام 146 - ئايەت.

(ئى مۇھەممەد!) بىز نۇھقا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك، ھەقىقەتەن ساڭا ۋەھىي قىلدۇق ھەمدە ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا، يەئقۇبىنىڭ ئەۋلادلىرىغا، ئىساغا، ئەيىۋبقا، يۇنۇسقا، ھارۇنغا، سۇلايمانغا ۋەھىي قىلدۇق، داۋۇدقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق<sup>(163)</sup>. بىز نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىلگىرى (ئى مۇھەممەد!) ساڭا بايان قىلغانلىرىمىزمۇ بار، ساڭا بايان قىلمىغانلىرىمىزمۇ بار، ئاللاھ مۇساغا (بىۋاستە) سۆز قىلدى<sup>(164)</sup>. ئەۋەتلىگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئاللاھ نىڭ ئالدىدا كىشىلەر (يەنى پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم دېگۈچىلەر) گە باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(165)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغىمۇ ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلىنغان نەرسىنىڭ ۋەھىي قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەككىز ۋە ئىككىنچى زەيد قاتارلىقلار: ئى مۇھەممەد! بىز ئاللاھ نىڭ مۇسادىن كېيىن بىر كىشىگە بىر نەرسە چۈشۈرگەنلىكىنى بىلمەيمىز، دېگەن ئىدى.

ئاللاھ تائالا ئۇ ئىككىسىنىڭ سۆزى توغرىسىدا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى: ﴿ئى مۇھەممەد! بىز نۇھقا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك، ھەقىقەتەن ساڭا ۋەھىي قىلدۇق ھەمدە ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا، يەئقۇبىنىڭ ئەۋلادلىرىغا، ئىساغا، ئەيىۋبقا، يۇنۇسقا، ھارۇنغا، سۇلايمانغا ۋەھىي قىلدۇق، داۋۇدقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق﴾.

قۇرئاندا بايان قىلىنغان پەيغەمبەرلەرنىڭ يىگىرمە بەش ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿بىز نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىلگىرى (ئى مۇھەممەد!) ساڭا بايان قىلغانلىرىمىزمۇ بار﴾ ئاللاھ تائالا قۇرئاندا ئىسىملىرىنى بايان قىلغان پەيغەمبەرلەر تۆۋەندىكىچە: ئادەم، ئىدرىس، نۇھ، ھۇد، سالىھ، ئىبراھىم، لۇت، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۇسۇپ، ئەيىۋب، شۇئەيب، مۇسا، ھارۇن، يۇنۇس، داۋۇد، سۇلايمان، ئىلياس، يەسە، زەكەرىيا، يەھيا، ئىسا، (كۆپىنچە تەپسىر ئالىملىرىنىڭ كۆز قارىشىچە) زۇلكىپىل ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. ﴿ساڭا بايان قىلمىغانلىرىمىزمۇ بار﴾ يەنى قۇرئاندا بايان قىلىنمىغان، نۇرغۇنلىغان پەيغەمبەرلەر باردۇر.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

﴿ئاللاھ مۇساغا (بىۋاستە) سۆز قىلدى﴾ بۇ سۈپەت مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن بىر شەرەپتۇر. شۇڭا ئۇ: سۆزلەشكۈچى دەپ ئاتىلىدۇ، (يەنى ئاللاھ تائالا سۆزلىگۈچى، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاڭلىغۇچى بولىدۇ). ھافىز ئەبۇبەكرى، ئىبنى مەردەۋى، ئابدۇجەبار ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئەبۇبەكرى ئىبنى ئىياشنىڭ قېشىغا كېلىپ، مەن بىر كىشىنىڭ بۇ ئايەتنى: مۇسا ئاللاھ تائالاغا بىۋاستە سۆز قىلدى، دەپ ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم، دېدى. ئاندىن ئەبۇبەكرى: بۇ ئايەتنى كاپىردىن باشقىسى بۇنداق ئوقۇمايدۇ، دېدى. بەزى مۆتىزەلەر بىر شەيخقا (بۇ ئايەتنى) مۇسا ئاللاھ تائالاغا



بىۋاستە سۆز قىلدى، دەپ ئوقۇپ بەردى. ھېلىقى شەيخ ئۇنىڭغا: ھەي پاسكىنىنىڭ بالىسى (ئۇنى ئۇنداق ئوقۇساڭ) ئالە تائالانىڭ بۇ ئايىتىنى قانداق ئوقۇيسەن؟ «مۇسا بىز ۋەدە قىلغان ۋاقىتتا كەلگەن ۋە پەرۋەردىگارى ئۇنىڭغا (بىۋاستە) سۆز قىلغان چاغدا: «پەرۋەردىگارىم! ماڭا ئۆزەڭنى كۆرسەتكەن، سېنى بىر كۆرۈپ ئالاي» دېدى»<sup>(1)</sup> يەنى بۇ ئايەتنى (يۇقىرىقىنى ئۆزگەرتكەندەك) ئۆزگەرتكىلى بولمايتتى.

پەيغەمبەرلەرنىڭ ئالە تەرىپىدىن ئىنسانلارغا پاكىت تورغۇزۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەنلىكى

توغرىسىدا

«ئەۋەتلىگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئالە نىڭ ئالدىدا كىشىلەر (يەنى پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم دېگۈچىلەر) گە باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئالە غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر» ئالە تائالا ئۇلارنى پەيغەمبەر ئەۋەتتىن بۇرۇن ئازابلايدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ باھانە كۆرسىتىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: «ئەگەر بىز ئۇلارنى ئۇنىڭدىن (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتىن) ئىلگىرى ھالاك قىلغان بولساق، ئۇلار چوقۇم: «نېمىشقا بىزگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتمىدىڭ؟ بىز خار ۋە رەسۋا بولۇشتىن ئىلگىرى سېنىڭ ئايەتلىرىڭگە ئەگىشەتتۇق» دەيتتى»<sup>(2)</sup> «ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرى (يەنى كۇفرى ۋە گۇناھلىرى) تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا بىرەر ئازاب كەلسە، «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساڭ ئىدىڭ، سېنىڭ ئايەتلىرىڭگە ئەگىشەتتۇق ۋە مۇمىنلەردىن بولاتتۇق» دېمەسلىكى ئۈچۈن (سېنى ئۇلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)»<sup>(3)</sup>.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئىبنى مەسئۇدتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «يامان ئىشلارغا ئالە تائالادىنمۇ بەكرەك قارشى تۇرىدىغان بىر زات يوق، شۇڭا ئالە تائالا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلدى. مەدھىيلىنىشىنى ئالە تائالادىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرىدىغان باشقا بىر زات يوق. شۇڭا ئالە تائالا ئۆزىنى - ئۆزى مەدھىيلىدى. (باشقىلارغا) پاكىت كەلتۈرۈشىنى ئالە تائالادىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرىدىغان باشقا بىر زات يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى خۇش بېشارەتچى ۋە ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتى».

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دەپ بايان قىلىنىدۇ: «شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى ۋە كىتابلارنى نازىل قىلدى».

\* \* \* \* \*

لَيْكِنَ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَكُ يَشْهَدُونَ<sup>ط</sup> وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا  
 ﴿٣٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٣٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا  
 لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿٣٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَٰلِكَ

(1) سۇرە ئەئراف 143 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە تاھا 134 - ئايەت.

(3) سۇرە قەسەس 47 - ئايەت.

عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٦﴾ يَتَأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٦٧﴾

(يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بەرمىسە گۇناھى ئۆزىگە) لېكىن ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئان ئارقىلىق (پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھلىق بېرىدۇ، ئاللاھ قۇرئاننى (باشقىلار بىلمەيدىغان ئۆزىگە خاس) ئىلمى بىلەن نازىل قىلدى. پەرىشتىلەرمۇ (ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئانغا ۋە پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھلىق بېرىدۇ، (باشقىلار گۇۋاھلىق بەرمىگەندىمۇ) ئاللاھ نىڭ گۇۋاھلىقى يېتەرلىكتۇر<sup>(166)</sup>. شۇبھىسىزكى، كاپىر بولغانلار ۋە (كىشىلەرنى) ئاللاھ نىڭ يولىدىن توسقانلار ھەقىقەتەن قاتتىق ئازىدى<sup>(167)</sup>. شۇبھىسىزكى، كاپىر بولغانلار ۋە زۇلۇم قىلغانلارنى ئاللاھ مەغپىرەت قىلمايدۇ، توغرا يولغىمۇ (يەنى جەننەتنىڭ يولىغىمۇ) باشلىمايدۇ<sup>(168)</sup>. (ئۇلارنى) پەقەت جەھەننەمنىڭ يولىغا باشلايدۇ، ئۇلار جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ (يەنى ئۇلارنى جەھەننەمدە مەڭگۈ قالدۇرۇش) ئاللاھ غا ئاسان<sup>(169)</sup>. ئىنىسانلار! پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) سىلەرگە پەرۋەردىكارىڭلاردىن ھەق (دىن) ئېلىپ كەلدى، ئىمان ئېيتىڭلاركى، (بۇ) سىلەر ئۈچۈن پايدىلىق، ئەگەر ئىنكار قىلساڭلار (يەنى كۇفرىنى داۋاملاشتۇرساڭلار) (ئاللاھ سىلەردىن بەھاجەت). چۈنكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيىشلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھ نىڭدۇر (يەنى ئاللاھ نىڭ مەخلۇقاتىدۇر، مۈلكىدۇر). ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(170)</sup>.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ بىز نۇھقا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك، ھەقىقەتەن ساڭا ۋەھىي قىلدۇق...﴾ دېگەن ئايىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلاشنى ۋە مۇشربىكلار ۋە ئەھلى كىتابلاردىن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنمىگەن كىشىلەرگە رەددىيە بېرىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بەرمىسە گۇناھى ئۆزىگە) لېكىن ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئان ئارقىلىق (پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھلىق بېرىدۇ﴾ يەنى ساڭا ئىشەنمىگەن ۋە ساڭا قارشىلىق قىلغان كىشىلەر گەرچە ساڭا ئىشەنمىسىمۇ ئاللاھ تائالا سېنىڭ كىتاب (قۇرئان) بېرىلگەن پەيغەمبەر ئىكەنلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا (ئۇنىڭغا بېرىلگەن قۇرئاننى سۈپەتلەپ) مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇنىڭغا ئالدىدىنمۇ، ئارقىسىدىنمۇ (يەنى ھېچقايسى تەرىپىدىن) باتىل يۈزلەنمەيدۇ، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، مەدھىيىگە لايىق ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئاللاھ قۇرئاننى (باشقىلار بىلمەيدىغان ئۆزىگە خاس) ئىلمى بىلەن نازىل قىلدى﴾ يەنى بۇ بىلىم ئاللاھ تائالا بىلدۈرۈشنى خالىغان كىشىلەردىن باشقا، پەيغەمبەر ۋە ئەڭ يېقىن پەرىشتىلەرمۇ بىلمەيدىغان دەلىل – ئىسپات ۋە ھىدايەت، ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان، يامان كۆرىدىغان ۋە رازى بولمايدىغان ئىشلار، غەيبىنى بىلىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغ سۈپەتلىرىدىن ئىبارەت بىلىملەردۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئاللاھ نىڭ مەلۇماتىدىن (ئاللاھ) ئۇلارغا بىلدۈرۈشنى خالىغان نەرسىلەردىن (يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ئارقىلىق بىلدۈرگەن نەرسىلەردىن) باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدۇ﴾<sup>(2)</sup>. ﴿ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدىدىكىنى ۋە كەينىدىكىنى بىلىدۇ، ئۇلار بولسا ئۇنى بىلمەيدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

(1) سۇرە فۇسسىلەت 42 - ئايەت.

(2) سۇرە بەقەرە 255 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۇرە تاھا 110 - ئايەت.

﴿پەرىشتىلەرمۇ (اللە ساڭا نازىل قىلغان قۇرئانغا ۋە پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھلىق بېرىدۇ، باشقىلار گۇۋاھلىق بەرمىگەندىمۇ) اللە نىڭ گۇۋاھلىقى يېتەرلىكتۇر﴾  
 ﴿شۇبھىسىزكى، كاپىر بولغانلار ۋە (كىشىلەرنى) اللە نىڭ يولىدىن توسقانلار ھەقىقەتەن قاتتىق ئازدى﴾ يەنى ئۇلار كاپىر بولدى، ھەقىقەتەن ئەگەشمىدى ۋە باشقىلارنى ھەقىقەتەن ئەگەشتىن توستى، شۇنىڭ بىلەن (ئۇ) ھەق يولىدىن ئېزىپ كەتتى.

ئاندىن اللە تائالا ئايەتلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەي، باشقىلارنىمۇ ئىشىنىشتىن توسۇپ گۇناھ ۋە ھارام ئىشلارنى قىلىپ، ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغان كاپىرلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرمەيدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىدا جەھەننەمدىن باشقا يول يوق ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلارنى) پەقەت جەھەننەمنىڭ يولىغا باشلايدۇ، ئۇلار جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ (يەنى ئۇلارنى جەھەننەمدە مەڭگۈ قالدۇرۇش) اللە غا ئاسان﴾ يەنى اللە تائالا كاپىرلاردىن بەھاجەتتۇر، ئۇلار كۆپۈرلۈك قىلىش بىلەن اللە تائالاغا ھېچقانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، دېگەنلىكتۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇسا (ئۆز قەۋمىگە): «ئەگەر سىلەر ۋە پۈتۈن يەر يۈزىدىكى كىشىلەر كاپىر بولۇپ كەتسەڭلارمۇ (اللە غا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر)، چۈنكى، اللە ئەلۋەتتە (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيەلىككە لايىقتۇر» دېدى﴾<sup>(1)</sup>.

﴿چۈنكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى اللە نىڭدۇر (يەنى اللە نىڭ مەخلۇقاتىدۇر، مۈلكىدۇر). اللە (بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى (ئۇ) سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن ھىدايەتكە لايىق بولىدىغان كىشىنى بىلگۈچى ۋە ئۇنى ھىدايەتكە باشلىغۇچىدۇر. شۇنداقلا سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن ئازغۇنلۇققا لايىق بولىدىغان كىشىنى بىلگۈچىدۇر، ئاندىن ئۇنى ئازغۇنلۇققا باشلىغۇچىدۇر. اللە تائالا: ﴿ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِى دِيْنِكُمْ وَلَا تَقْلُوْا عَلٰى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ ۗ اِنَّمَا الْمَسِيْحُ عِيسٰى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۥ اَلْقَبْلٰى اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ مِّنْهُۥ فَعَامِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۗ وَلَا تَقْلُوْا ثَلٰثَةً ۗ اَتْتَهُمْ خَيْرًا لَّكُمْ ۗ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهُ وَّاحِدٌ ۗ سُبْحٰنَهُۥ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وَّلَدٌ ۗ لَّهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِىْلًا ﴿١٧﴾

ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى ناسارالار جامائەسى) دىنىڭلاردا ھەددىدىن ئاشماڭلار، اللە نىڭ شەنىگە ھەق (سۆز) دىن باشقىنى ئېيتماڭلار (يەنى اللە غا شېرىكى ۋە بالىسى بولۇشتىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىڭلار). مەسىھ نىسا - مەرىيەمنىڭ ئوغلى، پەقەت اللە نىڭ رەسۇلىدۇر (سىلەر گۇمان قىلغاندەك اللە نىڭ ئوغلى ئەمەستۇر)، مەرىيەمگە اللە نىڭ ئىلىقا قىلغان كەلىمىسىدۇر (يەنى ئاتىنىڭ ۋاستىسىسىز، اللە نىڭ «ۋۇجۇدقا كەل» دېگەن سۆزىدىن يارىتىلغاندۇر)، اللە تەرىپىدىن كەلگەن بىر روھتۇر، اللە غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتىڭلار، (اللە نىسا، مەرىيەمدىن ئىبارەت) ئۈچتۈر دېمەڭلار، (خۇدا ئۈچ دەيدىغان ئېتىقادتىن) قايتىڭلار، (بۇ) سىلەرگە پايدىلىقتۇر، اللە پەقەت بىر ئىلاھتۇر، بالىسى بولۇشتىن اللە پاكىتۇر،

(1) سۇرە ئىبراھىم 8 - ئايەت.

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ دۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر) ئاللاھ يېتەرلىك ھامىيدۇر<sup>(171)</sup>.

### ئەھلى كىتابلارنىڭ دىنىدا ھەددىدىن ئېشىشىنى ۋە مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسانى ئاشۇرۇپ ماختىشىنى توسۇش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا (بۇ ئايەتتە) ئەھلى كىتابلارنى (دىنىدا) ھەددىدىن ئېشىپ كېتىشتىن ۋە (ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ھەددىدىن ئارتۇق) ماختىۋېتىشتىن توسىدۇ. بۇنداق ئىشلار خرىستىئانلاردا ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ھەتتا ئۇلار ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن مەرتىۋىسىدىن ئارتۇق كۆتۈرۈۋەتتى، يەنى پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىدىن ئارتۇق كۆتۈرۈپ (ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلغاندەك) ئىبادەت قىلىدىغان، ئاللاھ تائالادىن باشقا بىر ئىلاھ قىلىۋالدى. بەلكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۇنىڭ دىنىدا دەپ گۇمان قىلغان ئەگەشكۈچىلىرى ھەققىدىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنى خاتالىقتىن خالىي دەپ دەۋا قىلدى، ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ دېگەن سۆزلىرى مەيلى ھەق بولسۇن ياكى ناھەق بولسۇن، خاتا بولسۇن ياكى توغرا بولسۇن، ئۇلارغا ئەگەشتى.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبىرلىرىنى، راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنىي باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا (يەنى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ دىن باشقا) ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىرىدىن ياكىتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

ئىمام ئەھمەد، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەر مېنى خرىستىئانلار مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسانى ھەددىدىن ئارتۇق ماختىغاندەك ماختىماڭلار، مەن پەقەت (ئاللاھنىڭ) بىر بەندىسىدۇر مەن، سىلەر (مېنى) ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى دەپ ئاتاڭلار».

ئىمام ئەھمەد، ئەنەس ئىبنى ماللىكىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا): ئى مۇھەممەد! ئى غوجىمىز! غوجىمىزنىڭ ئوغلى! بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى ئەڭ ياخشى كىشى ۋە ئەڭ ياخشى كىشىنىڭ بالىسى دەپ چاقىردى. شۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ئى ئىنسانلار! سىلەر دېگەن سۆزلىرىڭلارغا دىققەت قىلىڭلار، شەيتان سىلەرنى ئازدۇرۇپ كەتمىسۇن. مەن ئابدۇللاھنىڭ ئوغلى مۇھەممەددۇر مەن، مەن ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىدۇر مەن، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن سىلەرنىڭ مېنى ئاللاھ تائالا ماڭا بەرگەن مەرتىۋىدىن ئارتۇق كۆتۈرۈۋېتىشىڭلارنى ياخشى كۆرمەيمەن».

﴿ئاللاھنىڭ شەنىگە ھەق (سۆز) دىن باشقىنى ئېيتماڭلار (يەنى ئاللاھ غا شېرىكى ۋە بالىسى بولۇشتىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىڭلار)﴾ ئاللاھ دىن باشقا ئىلاھ يوق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا پەرۋەردىگارىمۇ يوق. ﴿مەسىھ ئىسا - مەريەمنىڭ ئوغلى، پەقەت ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر (سىلەر گۇمان قىلغاندەك) ئاللاھنىڭ ئوغلى ئەمەستۇر)، مەريەمگە ئاللاھنىڭ ئىلقا قىلغان كەلىمىسىدۇر (يەنى ئاتىنىڭ ۋاستىسىز، ئاللاھنىڭ

(1) سۈرە تەۋبە 31 - ئايەت.

www.number.org

«ۋۇجۇدقا كەل» دېگەن سۆزدىن يارىتىلغاندۇر،) اللّٰه تەرىپىدىن كەلگەن بىر روھتۇر» يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام اللّٰه نىڭ بەندىلىرىدىن بىر بەندىدۇر ۋە ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرىدىن بىر مەخلۇقسۇر، پەيغەمبەرلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئۇ، اللّٰه تائالانىڭ مەرىمەگە تاشلىغان «ۋۇجۇتقا كەل» دېگەن سۆزدۇر. يەنى اللّٰه تائالا ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق مەرىمە ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتكەن «ۋۇجۇدقا كەل» دېگەن سۆزى بىلەن ياراتقاندۇر. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام اللّٰه تائالانىڭ ئىزنى بىلەن اللّٰه تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن بىر روھنى پۈۋلىدى، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا پۈۋلىگەن ھېلىقى روھ ھەزرىتى مەرىمەنىڭ كوينىكىنىڭ ئىچىدە ئىدى. ئۇ، ئاتا بىلەن ئانىنىڭ ئۇرۇغى ئۇچراشقاندا كىيىمىدىن ئۇنىڭ بالا ياتقۇسىغا چۈشتى. پۈتكۈل ئىنسانلار اللّٰه تائالانىڭ مەخلۇقاتىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسا ئەلەيھىسسالام: اللّٰه تائالانىڭ سۆزى ۋە اللّٰه تەرىپىدىن كەلگەن بىر روھ دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئاتىسىز تۇغۇلغان. پەقەت ئۇ اللّٰه تائالانىڭ ئۇنىڭغا «ۋۇجۇدقا كەل» دېگەن سۆزى ۋە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئەۋەتكەن روھ ئارقىلىق يارىتىلغاندۇر.

اللّٰه تائالا بۇ ئىشلار توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەرىمە ئوغلى ئىسا پەقەت (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش) پەيغەمبەردۇر، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئۆتكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ناھايىتى راستچىل خوتۇندۇر، ئۇ ئىككىسى تاماق يەيتتى (يەنى ئۇلارمۇ باشقا مەخلۇقلارغا ئوخشاشلا، گۆش، سۆڭەك، تۆمۈر ۋە پەيلەردىن تەركىب تاپقان ئىدى)﴾<sup>(1)</sup> ﴿شۈبھىسىزكى، اللّٰه نىڭ نەزىرىدە ئىسانىڭ مىسالى (ئۇ ئاتىسىز يارىتىلغانلىقتىن) ئادەمنىڭ (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ) مىسالىغا ئوخشايدۇ. ئادەمنى اللّٰه (ئاتا - ئانىسىز) تۇپراقتىن ياراتتى، ئاندىن ئۇنىڭغا: «ۋۇجۇتقا كەل» دېدى - دە، ئۇ ۋۇجۇتقا كەلدى (ئىسانىڭ ئىشى ئادەمنىڭ ئىشىدىن ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس)﴾<sup>(2)</sup> ﴿نۇمۇسىنى ساقلىغان ئايالنىڭ (يەنى مەرىمەنىڭ قىسىنى بايان قىلغىن). ئۇنىڭغا (يەنى كىيىمنىڭ ئىچىگە) بىزنىڭ تەرىپىمىزدىن بولغان روھنى پۈۋلىدۇق (پۈۋلەنگەن روھ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئۇ ئىساغا ھامىلدار بولدى)، ئۇنى ۋە ئوغلىنى (يەنى ئىسا بىلەن مەرىمەنى) ئەھلى جاھان ئۈچۈن (بىزنىڭ قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل قىلدۇق﴾<sup>(3)</sup> ﴿ھەمدە ئىمراننىڭ قىزى مەرىمەنى مىسال قىلىپ كۆرسەتتى، ئۇ نۇمۇسىنى ساقلىدى، ئۇنىڭغا بىزنىڭ تەرىپىمىزدىن بولغان روھنى پۈۋلىدۇق (دەم ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئىساغا ھامىلدار بولدى)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ سۆزلىرىنى ۋە (نازىل قىلغان) كىتابلىرىنى تەستىق قىلدى ۋە اللّٰه غا ئىتائەت قىلغۇچىلاردىن بولدى﴾<sup>(4)</sup>.

اللّٰه تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ (يەنى ئىسا) (ناسارالار گۇمان قىلغاندەك ئىلاھ ياكى ئىلاھنىڭ ئوغلى ئەمەس) پەقەت پەيغەمبەرلىك نېمىتىمىزگە ئېرىشكەن بىر بەندىدۇر﴾<sup>(5)</sup>.

ئىمام بۇخارى، ئۇبادە ئىبنى سامىتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى شېرىكى يوق بىر اللّٰه دىن باشقا ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ اللّٰه تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە، ئىسانىڭ اللّٰه نىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى، مەرىمەگە تاشلىغان ئۇنىڭ (ۋۇجۇدقا كەل) دېگەن سۆزى ۋە ئۇنىڭ تەرىپىدىن كەلگەن بىر روھ

(1) سۈرە مائىدە 75 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئال ئىمران 59 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەنبىيا 91 - ئايەت.

(4) سۈرە تەھرىم 12 - ئايەت.

(5) سۈرە زۇخۇرۇق 59 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىكەنلىكىگە، جەننەت ۋە دوزاخنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەرسە، ئاللا تائالا ئۇنى قىلغان ئەمەلىگە قاراپ جەننەتكە كىرگۈزىدۇ».

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دەپ بايان قىلىندۇ: «ئۇ جەننەتنىڭ سەككىز ئىشكىنىڭ خالىغىنىدىن كىرىدۇ».

ئايەتتە ۋە ھەدىستە كەلگەن «ئاللا تەرىپىدىن بولغان بىر روھ» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ئاللا تائالانىڭ: «ئاللا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى (كامالى) پەزىلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى»<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتكە ئوخشاشتۇر. يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام خىرىستىئانلار (ئاللا ئۇلارغا لەنەت قىلسۇن!) دېگەندەك ئاللا نىڭ روھى ئەمەس بەلكى، ئاللا تەرەپتىن كەلگەن بىر روھتۇر<sup>(2)</sup>. روھنىڭ (يەنى ئاللا تەرىپىدىن كەلگەن روھ دەپ) ئاللا غا قوشۇلۇپ كېلىشى خۇددى «بۇ ئاللا (بىۋاسىتە) ياراتقان چىشى تۆگە سىلەرگە مېنىڭ مۆجىزەمدۇر»<sup>(3)</sup> «ماڭا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگىن، تاۋاپ قىلغۇچىلارغا، قىيام قىلغۇچىلارغا، رۇكۇ قىلغۇچىلارغا، سەجدە قىلغۇچىلارغا مېنىڭ ئۆيۈمنى پاك قىلغىن»<sup>(4)</sup> دېگەن ئايەتلەردە تۆگە ۋە ئۆي (يەنى كەبە) ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئاللا غا قوشۇلۇپ كەلگەندەك قوشۇلۇپ كەلدى. شۇنداقلا ھەدىستىمۇ قوشۇلۇپ كەلدى: «مەن پەرۋەردىگارمىنىڭ ھويلىسىغا كىرمەن».

«ئاللا غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتىڭلار، (ئاللا ئىسا، مەريەمدىن ئىبارەت) ئۇچتۇر دېمەڭلار، (خۇدا ئۈچ دەيدىغان ئىتقادىتىن) قايتىڭلار» يەنى سىلەر ئاللا نىڭ بىر ئىكەنلىكىگە، ئۇنىڭ بالىسى ۋە ئايالىنىڭ يوقلۇقىغا، ۋە ئىسانىڭ ئاللا نىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىڭلار. سىلەر ئاللا تائالاغا ئىسانىڭ ئانىسى مەريەمنىمۇ شېرىك قىلماڭلار!

«(بۇ) سىلەرگە پايدىلىقتۇر، ئاللا پەقەت بىر ئىلاھتۇر، بالىسى بولۇشتىن ئاللا پاكىتۇر، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللا نىڭ دۇر (يەنى ئاللا نىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر) ئاللا ئېتەرلىك ھامىيدۇر» ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللا ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرىدۇر، دېگۈچىلەر شەكسىز كاپىر بولدى. بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر»<sup>(5)</sup> «ئۆز ۋاقتىدا ئاللا ئېيتتى: «ئى مەريەم ئوغلى ئىسا! سەن كىشىلەرگە، ئاللا نى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟» ئىسا ئېيتتى: «(رەببىم!) شەننىڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەنكى، ماڭا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئېيتمايمەن، ئەگەر مەن بۇ سۆزنى ئېيتقان بولسام، ئۇنى سەن چوقۇم بىلسەن (يەنى مېنىڭ ئۇنداق دېمىگەنلىكىم ساڭا مەلۇملۇق). سەم مېنىڭ زاتىمدىكىنى بىلسەن، مەن سېنىڭ زاتىڭدىكىنى بىلمەيمەن، غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلسەن»<sup>(6)</sup>.

خىرىستىئانلار (ئاللا ئۇلارغا لەنەت قىلسۇن!) ئۆزلىرىنىڭ بىلىمىسىزلىكىدىن ئۇلارنىڭ (ئىسا ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا) مۇقىم بىر ئېتىقادى يوق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى، ئۇلارنىڭ (ئىسا ئەلەيھىسسالام توغرىسىدىكى) چۈشەنچىسى بىردەك ئەمەس ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۇنى ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلسا، بەزىلىرى ئۇنى (ئاللا نىڭ) شېرىكى دەيدۇ. يەنە بەزىلىرى ئۇنى (ئاللا نىڭ) ئوغلى دەيدۇ. شۇڭا ئۇلار

(1) سۈرە جاسىيە 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) بۇ ئىككى خىل سۆزنىڭ ئارىلىقىدا پەرق ناھايىتى ئوچۇقتۇر، ئىسانى خىرىستىئانلار دېگەندەك ئاللا نىڭ روھىنىڭ بىر بۆلۈكى دېسەك، ئۇ چاغدا ئىسا ئەلەيھىسسالام ئاللا نىڭ بىر پارچىسى بولۇپ قالدى. بۇ ئەلۋەتتە خاتادۇر.

(3) سۈرە ھۇد 64 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ھەج 26 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(5) سۈرە مائىدە 73 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(6) سۈرە مائىدە 116 - ئايەت.

ناھايىتى كۆپ گۇرۇھلارغا بۆلۈنۈپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆزقاراش ۋە پىكىرلىرى بىرسى - بىرسىگە ئوخشاش ئەمەستۇر. (شۇنچا) بەزى ئالىملار: ئەگەر ئون خىرىستىئان بىر جايغا يىغىلىپ قالسا، ئۇلار (ئىسا ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا) ئون بىر خىل قاراشقا بۆلۈنۈپ كېتىدۇ، دېگەن ناھايىتىمۇ توغرا باھانى بەرگەن.

### خرىستىئانلارنىڭ گۇرۇھلىرى توغرىسىدا

ھىجرىيەنىڭ 400 - يىللىرى ئىسكەندىرىيەنىڭ پويى ۋە خىرىستىئانلارنىڭ مەشھۇر ئالىمى سەئىد ئىبنى بىتىرىق مۇنداق دەپ بايان قىلغان: شەكسىز، خىرىستىئانلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ ئامانەت دەپ ھېسابلىنىدىغان بىر ئامانەتنى قارار قىلىدىغان چوڭ بىر يىغىلىش قىلدى. ئۇ يىغىلىش ئەمەلىيەتتە بولسا (چوڭ بىر ئامانەت ئەمەس)، ئەڭ رەزىل بىر خىيانەت ئىدى. بۇ يىغىلىش مەشھۇر قۇستانتىنىيە شەھىرىنى قۇرغۇچى قۇستەنتىننىڭ زامانىدا بولغان ئىدى. ئۇ بىر چوڭ پەيلاسوپ كىشى ئىدى. ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ناھايىتى قاتتىق. ئىختىلاپ قىلدى، ئۇ يىغىلىشقا ئىككى مىڭدىن ئارتۇقراق پوپ قاتناشقان بولۇپ، ئۇلار كۆزقاراش جەھەتتە ناھايىتى كۆپ گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كەتكەن ئىدى. مەسىلەن: ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئەللىكى بىر گۇرۇھ، يىگىرمىسى بىر گۇرۇھ، يۈزى بىر گۇرۇھ، يەتمىشى بىر گۇرۇھ ئىدى، بەزى گۇرۇھلار ئۇنىڭدىن كۆپ ۋە بەزى گۇرۇھلار ئۇنىڭدىن ئاز ئىدى، پادىشاھ قۇستەنتىن گۇرۇھلارنىڭ ئىچىدىن ئادىمى 318 كىشىدىن ئاشىدىغان بىر گۇرۇھنىڭ بىر ئېتىقادقا بىرلىككە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، (ئۇ) بۇ قاراشنى قوبۇل قىلدى ۋە ئۇنى قوغداپ كۈچلەندۈردى، ئۇنىڭدىن باشقا ھەممە قاراشلارنى بىكار قىلدى. ئاشۇ 318 كىشىنىڭ سۇيىقەستى نىزام قىلىپ بېكىتىلدى. ئۇلار ئۈچۈن چېركاۋلار سېلىندى. ئۇلار ئۆزلىرىگە كىتاب ۋە قانۇنلارنى تۈزۈپ چىقتى. ئۇنىڭدا ئېتىقاد قىلىش ۋە نىزام ئورنىدا ئەمەل قىلىش ئۈچۈن كېيىنكىلەرگە ئۆگىتىدىغان ئامانەتنى پەيدا قىلدى. بۇلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى مەلەككىيە دەپ ئاتالدى. ئاندىن پوپلار ئىككىنچى قېتىم يىغىلدى. (بۇ يىغىلىشتا) يەئقۇبىيە گۇرۇھى پەيدا بولدى، ئاندىن ئۇلار ئۈچىنچى قېتىم يىغىلغاندا نەستۇرىيە گۇرۇھى پەيدا بولدى، بۇ ئۈچ پىرقىنىڭ ئۈچىنچىسى ئىسا ئەلەيھىسسالامدا (دادا، بالا ۋە روھلۇقۇدۇستىن) ئىبارەت ئۈچ خىل نەرسىنىڭ بارلىقىنى سۆزلەيدۇ. (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئاتىلىق (يەنى ئىلاھلىق)، بالىلىق، (يەنى ئىنسانلىق) ۋە روھلۇقۇدۇستىن ئىبارەتتۇر. بۇ ئۈچ نەرسىنىڭ بىرلەشمە گەۋدىسىنى ئىسا دەيمىز، ئىسا ۋۇجۇدىدا مۇشۇ ئۈچ نەرسە بار دەيدۇ) ئاندىن ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلاھلىق تەرىپى بىلەن ئىنسانلىق تەرىپى بىرلەشتىمۇ ياكى بىرلەشمىدىمۇ ياكى ئۇ ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە يوغۇرۇلۇپ كەتكەنمۇ، دېگەن مەسىلىلەردە ئۈچ خىل گۇرۇھقا ئايرىلىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر گۇرۇھ يەنە بىرسىنى كاپىرغا چىقىرىدۇ، بىز بولساق ئۈچىنچىسىنى كاپىرغا چىقىرىمىز.

﴿خۇدا ئۈچ دەيدىغان ئېتىقادتىن) قايتىڭلار، (بۇ) سىلەرگە پايدىلىقتۇر، اللە پەقەت بىر ئىلاھتۇر، بالىسى بولۇشتىن اللە پاكىتۇر، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى اللە نىڭ دۇر (يەنى اللە نىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر) اللە يېتەرلىك ھامىيدۇر﴾ يەنى ھەممىسى اللە نىڭ مۈلكىدۇر ۋە ئۇنىڭ مەخلۇقاتىدۇر. ئاسمان - زېمىندىكى مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشى ۋە بۇيرۇقى ئاستىدۇر. ئۇ ھەممە نەرسىگە ئۆزى ئىگىدۇر. (شۇنداق بولغان ئىكەن) قانداقمۇ ئۇنىڭ (ئۇلاردىن) ئايالى ۋە بالىسى بولسۇن؟

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاسمانلارنى ۋە يەرنى ئۆزىگەسىز ياراتقۇچىدۇر، اللە نىڭ خوتۇنى يوق تۇرسا، قانداقمۇ بالىسى بولسۇن؟ ھەممە نەرسىنى اللە ياراتقان، ھەممە نەرسىنى اللە ئوبدان

بىلگۈچىدۇر»<sup>(1)</sup> «ئۇلار: «اللە نىڭ بالىسى بار» دېيىشتى. سىلەر شەك - شۈبھىسىز قەبىھ بىر سۆزنى قىلىدىڭلار. بۇ سۆزنىڭ (يامانلىقىدىن) ئاسمانلار پارچىلىنىپ كەتكىلى، يەر يېرىلىپ كەتكىلى، تاغلار گۈمران بولۇپ كەتكىلى تاس قالدى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار اللە نىڭ بالىسى بار دەپ دەۋا قىلدى. ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا اللە غا بەندە بولۇپ بويسۇنمايدىغان ھېچ مەخلۇق يوقتۇر. شەك - شۈبھىسىزكى، اللە ئۇلارنى تولۇق ئىگەللىدى ۋە سانىنى مۇكەممەل بىلدى. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسى اللە نىڭ دەرگاھىغا تەنھا كېلىدۇ»<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

مەسھۇمۇ، (اللە غا) يېقىن پەرىشتىلەرمۇ اللە غا بەندە بولۇشتىن ھەرگىز باش تارتمايدۇ، كىملىرىكى اللە غا بەندىچىلىك قىلىشتىن باش تارتىدىكەن ۋە كۆرەڭلەپ كېتىدىكەن، (بىلسۇنكى) اللە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (قىيامەت كۈنى ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) ئۆز دەرگاھىغا توپلايدۇ<sup>(172)</sup>. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، اللە ئۇلارنىڭ (ئەمەللىرىنىڭ) ئەجرىنى تولۇق بېرىدۇ، نېمىتىنى ئۇلارغا ئاشۇرۇپ بېرىدۇ، (اللە غا قۇلچىلىق قىلىشتىن) باش تارتقان ۋە كۆرەڭلەپ كەتكەنلەرگە كەلسەك، اللە ئۇلارغا قاتتىق ئازاب قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن اللە دىن باشقا (اللە نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ<sup>(173)</sup>.

پەيغەمبەرلەر ۋە پەرىشتىلەرنىڭ اللە تائالاغا بەندىچىلىك قىلىشتىن باش تارتمايدىغانلىقى

توغرىسىدا

«مەسھۇمۇ، (اللە غا) يېقىن پەرىشتىلەرمۇ اللە غا بەندە بولۇشتىن ھەرگىز باش تارتمايدۇ» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگىنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى ھەرگىزمۇ چوڭلۇق قىلمايدۇ. قەتادە مۇنداق دېدى: ئىككىلەنمەيدۇ. «كىملىرىكى اللە غا بەندىچىلىك قىلىشتىن باش تارتىدىكەن ۋە كۆرەڭلەپ كېتىدىكەن، (بىلسۇنكى) اللە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (قىيامەت كۈنى ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) ئۆز دەرگاھىغا توپلايدۇ» يەنى ئۇلارنىڭ ئارىلىقىنى ئۆزىنىڭ ئادىل ھۆكىمى بىلەن ئايرىيدۇ.

(1) سۈرە ئەنئام 101 - ئايەت.

(2) سۈرە مەرىم 88 — 95 - ئايەتلەر.



﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، اللہ ئۇلارنىڭ (ئەمەللىرىنىڭ) ئەجرىنى تولۇق بېرىدۇ، نېمىتىنى ئۇلارغا ئاشۇرۇپ بېرىدۇ﴾ اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

يَتَأْتِيَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿٧٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٧٥﴾

ئى ئىنسانلار! سىلەرگە پەرۋەردىگار ئىخچان تەرىپىدىن (شانلىق مۆجىزىلەر بىلەن كۈچلەندۈرۈلگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت) ئوچۇق دەلىل كەلدى، سىلەرگە روشەن نۇرنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدۇق<sup>(174)</sup>. اللہ غا ئىمان ئېيتقان ۋە ئۇنىڭغا (يەنى قۇرئانغا) چىڭ يېپىشقانلارغا كەلسەك، اللہ ئۇلارنى ئۆز رەھمىتىگە ۋە نېمىتىگە (يەنى جەننەتكە) داخىل قىلىدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا باشلايدۇ<sup>(175)</sup>.

اللہ تەرىپىدىن كەلگەن نەرسىنىڭ سۈپەتلىرى توغرىسىدا

اللہ تائالا (بۇ ئايەتتە) ھەممە ئىنسانلارغا ئۆزىنىڭ تەرىپىدىن كاتتا بىر پاكىتنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ. بۇ پاكىت بولسا، كىشىلەرنىڭ ئۆزى ئېيتىشىغا ئورۇن قويمايدىغان ۋە شۈبھىلەرنى يوقىتىدىغان دەلىل - ئىسپاتلاردۇر. ﴿سىلەرگە روشەن نۇرنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدۇق﴾ يەنى سىلەرگە ھەقىقىي ناھايىتى ئوچۇق بولغان بىر نۇرنى چۈشۈردۇق. ئىبنى جۇرەيج ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: ئۇ نۇر قۇرئان كەرىمدۇر.

﴿اللہ غا ئىمان ئېيتقان ۋە ئۇنىڭغا (يەنى قۇرئانغا) چىڭ يېپىشقانلارغا كەلسەك، اللہ ئۇلارنى ئۆز رەھمىتىگە ۋە نېمىتىگە (يەنى جەننەتكە) داخىل قىلىدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا باشلايدۇ﴾ بۇ مۆمىنلەرنىڭ دۇنيا - ئاخىرەتتىكى سۈپەتلىرىدۇر. ئۇلار دۇنيالىقتا ئىتقاد ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرىدە توغرا يولدا، قىيامەت كۈنىدە اللہ تائالانىڭ جەننەتلەرگە يەتكۈزىدىغان توغرا يوللىرىدا بولىدۇ.

\* \* \* \* \*

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلْبَةِ إِنَّ أَمْرًا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أَخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ هَا وَاوَلَدٌ فَإِنْ كَانَتْ أَنْثَىٰ فَلَهَا النِّصْفُ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ ۗ لِلَّهِ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىتنىڭ مىراسى توغرىلىق پەتىۋا سورىشىدۇ، ئېيتقىنكى، ﴿اللہ ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق كىشى (قالدۇرغان مىراس) توغرىسىدا پەتىۋا بېرىدۇ، ئەگەر بىر كىشى ۋاپات بولسا، بالىسى بولمىسا، پەقەت بىر ھەمىشىرىسى بولسا، ئۇ تەرەككىنىڭ

(1) سۇرە غافر 60 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يېرىمىنى ئالدى، ئەگەر ئۇ ئايالنىڭ بالىسى بولمىسا، ئەر بىر تۇغقۇنى ئۇنىڭ ۋارىسى بولىدۇ (يەنى مىراسنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ)، ئەگەر ئىككى ھەمىشە بولسا، ئۇلار تەرەككىنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەممىسىنى ئالىدۇ، ئەگەر ۋارىسلار ھەم ئەر، ھەم ئايال بىر تۇغقانلار بولسا (ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى) بىر ئەگەر ئىككى ئايالنىڭ ھەممىسى بېرىلسۇن، ئاداشماسلىقىغا ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە (شەرىئەت ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر» (176).

ئاتا - ئانىسى ۋە بالىسى يوق كىشىنىڭ مىراسىنىڭ ھۆكۈمى ۋە بۇ ھەقتىكى ئايەتنىڭ ئەڭ

ئاخىرىدا چۈشكەن ئايەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى، بەرائىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرىلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاخىرىدا چۈشكەن سۈرە، تەۋبە سۈرىسىدۇر. ئايەتلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاخىرىدا چۈشكەن ئايەت، ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سەندىن ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىتنىڭ مىراسى توغرىلىق پەتىۋا سورىشىدۇ، ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق كىشى (قالدۇرغان مىراس) توغرىسىدا پەتىۋا بېرىدۇ...» دېگەن ئايەتتۇر.

ئىمام ئەھمەد، جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن (ھېچ نەرسىنى) ئويلىمايدىغان ئېغىر كېسەل ھالىتىدە ياتقىنىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قېشىمغا كىردى ۋە ماڭا تاھارەت سۈيىدىن تۆكتى ياكى «تۆكۈڭلار» دېدى. ئاندىن مەن ھۇشۇمغا كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: مېنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمدىن ماڭا مىراسخور بولىدىغان ھېچ كىشى يوق (يەنى مېنىڭ ئاتا - ئانا ۋە بالا - چاقىلىرىم يوق) (ئورۇق - تۇغقانلىرىم) مىراسنى قانداق ئۈلۈشىدۇ؟ دېدىم. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مىراس ئايىتىنى چۈشۈردى. ﴿ئەگەر بىر كىشى ۋاپات بولسا، بالىسى بولمىسا﴾ دېگەن ئايەتنى مەقسەت قىلىنغان ھۆكۈمنى چۈشىنىش مۆمىنلەرنىڭ خەلىپىسى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قىيىن كەلدى.

بۇ توغرىلىق سەھىھ بۇخارى ۋە مۇسلىمدا ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: ئۈچ ئىش بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (ۋاپات بولۇشتىن ئىلگىرى) ئۇلارنى بىزگە ئوچۇق بايان قىلىپ بەرگەن بولسا، بولۇپتىكەن دەپ كەتتىم، ئۇ ئۈچ ئىش بولسا: چوڭ دادىسىنىڭ (مىراستىكى ھۆكۈمى)، (ئايەتنىڭ) ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىت» دېگەن سۆزدىن مەقسەت قىلىنىدىغان ھۆكۈم ۋە جازانىڭ تۈرلىرىدۇر.

ئىمام ئەھمەد، مەئىدان ئىبنى ئەبۇتەلھەددىن ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن (ئايەتنىڭ) ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىت» دېگەن سۆزدە مەقسەت قىلىنغان ھۆكۈم توغرىلىق سوئالنى باشقا بىر ئىشلار ئۈستىدە سورىغىنىمدىنمۇ كۆپ سورىدىم، ھەتتا ئۇ سوئالنى كۆپ سورىغانلىقىمدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارمىقىنى مەيدەمگە نوقۇشلاپ قويۇپ: «(بۇنى چۈشىنىش ئۈچۈن) ساڭا سۈرە نىسانىڭ ئاخىرىدىكى (يازدا چۈشكەن) ئايىتى يېتەرلىكتۇر» دېدى.

بۇ ئايەتكە مۇناسىۋەتلىك سۆزلەرنى بايان قىلىش توغرىسىدا

﴿ئەگەر بىر كىشى ۋاپات بولسا، بالىسى بولمىسا﴾ يەنى بالىسى، ئاتا - ئانىسى بولمىسا، بۇ ئايەتنىڭ بالىسى، ئاتا - ئانىسى بولمىسا دېگەن مەنىنى بېرىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئايىتى چۈشەندۈرىدۇ: ﴿پەقەت بىر ھەمىشە بولسا، ئۇ تەرەككىنىڭ يېرىمىنى ئالىدۇ﴾ ئەگەر ئۆلگەن كىشىنىڭ

ھەمىشە بىلەن ئاتىسى ھايات بولسا، ھەمىشە بولسا ھېچقانداق مۇراسىم ئېرىشەلمەيدۇ. چۈنكى، پۈتۈن ئالىملارنىڭ بىرلىكىگە كەلگەن كۆز قارىشى بويىچە ئاتىسى قىز ھەمىشە مۇراسىم ئېلىشىغا توسالغۇ بولىدۇ. (ئۇنداق بولغان ئىكەن) **اللھ تائالانىڭ: ﴿ئەگەر بىر كىشى ۋاپات بولسا، بالىسى بولمىسا﴾** دېگەن سۆزى قۇرئاننىڭ ئوچۇق بايانى ئارقىلىق بالىسى يوق (دېگەنلىكتۇر) ۋە تېكىستىنى چوققۇر چۈشەنگەندە ئاتا-ئانىسى يوق كىشى كۆزدە تۇتۇلغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى، مېيىتنىڭ ئاتا - ئانىسى بولسا، ھەمىشە مېيىتنىڭ مال - مۈلكىنىڭ يېرىمىغا ئېرىشەلمەيدۇ، ھەتتا ئۇ، ھېچقانداق مۇراسىم ئېرىشەلمەيدۇ.

ئىبنى جەرىر ۋە باشقىلار ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ۋە ئىبنى زۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **اللھ تائالانىڭ: ﴿بالىسى بولمىسا، پەقەت بىر ھەمىشە بولسا، ئۇ تەرەپتىكى يېرىمنى ئالىدۇ﴾** دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسىگە ئاساسەن. ئۆلگەن كىشىنىڭ بىر قىز بالىسى ۋە بىر ھەمىشە بولسا، ئۇ ھەمىشە بولسا ھېچقانداق مۇراسىم تەگمەيدۇ، ئۇنىڭ بىر قىزىنىڭ بولغانلىقى بىر بالىنى قالدۇرغانلىقى بولىدۇ. قىز ھەمىشە مېيىتنىڭ بالىسى بار بولغان ئەھۋالدا مۇراسىم ئېرىشەلمەيدۇ. كۆپ ساندىكى ئالىملار بۇ مەسىلىدە ئۇ ئىككىسىگە قارشى پىكىر بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: مېيىتنىڭ قىزى بىلەن ئۇنىڭ ھەمىشە بولسا بار مەسىلىدە (بۇ ئايەتتىن باشقا بىر ئايەتنىڭ پاكىتىغا ئاساسەن)، قىزغا مۇئەييەن مىقداردا ئۆلچەلگەن مۇراسىم بويىچە مالىنىڭ يېرىمى ۋە قىز بىر تۇغقانغا مىقدار ئۆلچەلمىگەن مۇراسىم بويىچە قالغان يېرىمى تېگىدۇ. (بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەندەك مېيىتنىڭ مۇراسىملىرى ئىككى خىل بولىدۇ، بىر خىلى ئۇلارغا ئۈچتىن بىرنى ياكى تۆتتىن بىرنى ئالىدۇ دېگەندەك مۇئەييەن مىقدار بېكىتىلىپ قويۇلغان بولىدۇ، يەنە بىر خىلى مۇئەييەن مىقدار بېكىتىلگەن بولماستىن بەلكى، بىرىنچى خىلدىكى مۇراسىملاردىن قالغان مال مەيلى ئاز ياكى كۆپ بولسۇن قالغىنىنى ئالىدىغان مۇراسىملاردۇر).

مەسىلەن: (بۇ ھەدىسلەردە) قىز مالىنىڭ يېرىمىنى مۇئەييەن مىقدار بېكىتىلىپ قويۇلغان مۇراسىملار بويىچە ئالسا، ھەمىشە بولسا قالغان يېرىمىنى ئىككىنچى خىلدىكى مۇراسىملار قاتارىدا ئالىدۇ. (ھەمىشە بولسا بەزىدە بىرىنچى خىلدىكى مۇراسىملار بويىچە مۇراسىم ئالسا، بەزىدە ئىككىنچى خىلدىكى مۇراسىملار بويىچە مۇراسىم ئالىدۇ). بۇنداق ئەھۋالدا (يەنى مۇراسىم قالدۇرغان كىشىنىڭ ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق ئەھۋالدا) قىز بىرىنچى خىلدىكى مۇراسىملار بويىچە ئۆلگەن كىشىنىڭ مال - مۈلكىنىڭ يېرىمىغا ئېرىشىدىغانلىقى بۇ ئايەت ئارقىلىق سابىت بولغاندۇر، ئەمما ئۆلگەن كىشىنىڭ قىزى بار ئەھۋالدا ئىككىنچى خىلدىكى مۇراسىملار بويىچە مۇراسىم ئېلىش تۆۋەندىكى ھەدىسلەر ئارقىلىق سابىت بولغاندۇر.

ئىمام بۇخارى، ئەسۋەدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا مۇئاز ئىبنى جەبەل بىزنىڭ ئىچىمىزدە: (مال - مۈلكىنىڭ) يېرىمىنى (ئۆلگەن كىشىنىڭ) قىزىغا ۋە يېرىمىنى ئۇنىڭ ھەمىشە بولسا بېرىشكە ھۆكۈم چىقاردى، ئاندىن سۇلايماننىڭ قىلغان رىۋايىتىدە: «بىزنىڭ ئىچىمىزدە ھۆكۈم قىلدى» دەپ بايان قىلدى. لېكىن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا» دېگەن گەپنى قىلمىدى.

ئىمام بۇخارى، ھۈزەيل ئىبنى شۇرەھبىلنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇمۇسا ئەشئەرىدىن (ئۆلگەن كىشىنىڭ) قىزىنىڭ، ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ قىزىنىڭ ۋە ھەمىشە بولسا، مېيىتنىڭ مۇراسىملىرىنى قانداق ئۆلۈشىنى توغرىسىدا سوئال سورالدى. ئۇ: (مالنىڭ) يېرىمى قىزغا ۋە يېرىمى

ھەمىشە بولسۇن (ئاندىن سوئال سورىغان كىشىگە) ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا بارغىن ئۇ ماڭا ئوخشاش جاۋاب بېرىدۇ، دېدى. سوئال سورىغان كىشى ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن بۇ ھەقتە سورىغاندا، ئۇنىڭغا ئەبۇمۇسانىڭ: ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا بارغىن ئۇ ماڭا ئوخشاش جاۋاب بېرىدۇ، دېگەن سۆزىنى يەتكۈزدى. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئەگەر مەن بۇ مەسىلىدە ئەبۇمۇساغا ئوخشاش جاۋاب بېرىدىغان بولسام، ئەلۋەتتە ئېزىپ كەتكەن بولمىمەن، توغرا يول تاپقۇچىلارنىڭ قاتارىدىن بولالمايمەن. مەن بۇ مەسىلىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چىقارغان ھۆكۈمنى چىقىرىمەن: (مالنىڭ) يېرىمى قىزغا، ئۇنىڭ ئالتىدىن بىرى ئوغلىنىڭ قىزىغا، قالغىنى (ئىككىنچى خىلدىكى مىراسخور بويىچە) ھەمىشە تېگىدۇ، دېدى. (سوئال سورىغۇچىلار مۇنداق دەيدۇ: بىز ئەبۇمۇسانىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بەرگەن جاۋابىنى دەپ بەردۇق، ئەبۇمۇسا مۇنداق دېدى: بۇ ئىشتا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئالىم، سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولسا، مەندىن بىر نەرسە سورىماڭلار.

﴿ئەگەر ئۇ ئايالنىڭ بالىسى بولمىسا، ئەر بىر تۇغۇقنى ئۇنىڭ ۋارىسى بولىدۇ (يەنى مىراسنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ)﴾ يەنى ئەگەر ئۇ ئايالنىڭ (مىيىتىنىڭ) بالىسى، ئاتا - ئانىسى بولمىسا، ئۇنىڭ ئەر بىر تۇغۇق قېرىندىشى ئۇنىڭ مىراسىنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ. ئەگەر ئەر بىر تۇغۇق قېرىندىشى بىلەن بىرىنچى خىلدىكى مىراسخورلارنىڭ قاتارىدىن (ئايالنىڭ) ئېرىگە ئوخشاش، ياكى ئۇنىڭ ئانا بىر ئاتا باشقا ئەر بىر تۇغۇق قېرىندىشىغا ئوخشاش كىشىلەر بولسا، ئۇلارغا تېگىشلىك مىقداردىكى مىراسلارنى بېرىپ بولۇپ، ئاندىن قالغىنى (ئىككىنچى خىلدىكى مىراسخورلار بويىچە) بىر تۇغۇق قېرىندىشىغا بېرىلىدۇ. مىراستا بىر تۇغۇق قېرىندىشى بىلەن ئاتا باشقا ئانا بىر تۇغۇق قېرىندىشىنىڭ ئارىلىقىدا پەرق بار. ئاتا - ئانىسى بىر بولغان بىر تۇغۇق قېرىنداش مۇئەييەن مىقدارى يوق، ئىككىنچى خىلدىكى مىراسخورلارنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ. ئانا بىر ئاتا باشقا بولغان بىر تۇغۇق قېرىنداش بىرىنچى خىلدىكى مىراسخورلارنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ. ئۇنداق قىلىشنى سەھىھ بۇخارى بىلەن مۇسلىمدا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ: «سىلەر مىراسلارنى ئۇنىڭغا تېگىشلىك بولغان (يەنى بىرىنچى خىلدىكى) كىشىلەرگە بېرىڭلار، ئۇنىڭدىن ئېشىپ قالغىنىنى ئەرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا (بېرىڭلار)».

﴿ئەگەر ئىككى ھەمىشە بولسا، ئۇلار تەرەككىنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىنى ئالىدۇ﴾ شۇنىڭدەك ھەمىشە بولسا، ئىككىدىن ئارتۇق بولسىمۇ، ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىنى ئالىدۇ.

﴿ئەگەر ۋارىسلار ھەم ئەر، ھەم ئايال بىر تۇغقانلار بولسا (ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى) بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى بېرىلىدۇ﴾ بۇ بالىلار، بالىلارنىڭ بالىلىرى ۋە بىر تۇغقانلاردىن ئىبارەت ئىككىنچى خىلدىكى مىراسخورلارنىڭ ھۆكۈمدۇر.

﴿ئاداشماسلىق ئۈچۈن ئۇلار ئىككىسىگە (شەرىئەت ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر﴾﴾ ئىبنى جەرىر، تارىق ئىبنى شەھابىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۆمەر (تۆگىنىڭ) تاغاق سۆڭىكىدىن بىرنى ئالدى ۋە ساھابىلارنى يىغىپ: ئەلۋەتتە مەن «ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىتنىڭ مىراسى توغرىلىق» دېگەن ئايەتتە ئاياللار پەردىلىرى ئىچىدە سۆزلىشىدىغان ھۆكۈمدىن بىرنى چىقىرىمەن، دېدى. شۇ چاغدا ئۆيىدىن بىر يىلان چىقتى، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر (ئۇنىڭدىن قورقۇپ) تاراپ كەتتى. ئاندىن ئۆمەر: ئەگەر ئاللاھ بۇ ئىشنىڭ پۈتۈشىنى خالىغان بولسا ئەلۋەتتە پۈتتۈرەتتى، دېدى.

ھاكىم ئەبۇئابدۇللاھ نىيسابۇر، ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەگەر مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن كىمنىڭ خەلىپە بولىدىغانلىقى، ماللىرىمىزنىڭ زاكىتىنى بېرىشكە قارشى ئەمەسمىز. لېكىن، بۇنى ساڭا بەرمەيمىز دېگەن كىشىلەرنى ئۆلتۈرسە بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقى ۋە «ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىتنىڭ مىراسى توغرىلۇق» دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسىدىن ئىبارەت ئۈچ ئىشنى سورىۋالغان بولسام، بۇ ئىش مەن ئۈچۈن قىزىل تۆگىدىنمۇ ياخشىراق ئىدى، دېدى.

ئىبنى جەرىر، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇبەكرى (ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق مېيىتنىڭ مىراسى توغرىلۇق) دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسىدە بالىسى ۋە ئاتا - ئانىسىدىن باشقا ئۇرۇق تۇغقانلار كۆزدە تۇتۇلغاندۇر، دەيتتى (يەنى ئاتا - ئانىسى ۋە بالىسى يوق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بار دېمەكچىدۇر)، ئەلۋەتتە مەن ئەبۇبەكرىنىڭ چۈشەنچىسىگە قارشىلىق قىلىشقا ھايا قىلدىم<sup>(1)</sup>.

ساھابىلار، تابىئىنلارنىڭ كۆپ ساندىكىلىرى، شۇنداقلا بۇرۇنقى ۋە ھازىرقى زاماننىڭ چوڭ ئالىملىرى بۇ ئايەت توغرىسىدا ئەبۇبەكرىنىڭ دېگەن سۆزىنى قوبۇل قىلدى. قۇرئان كەرىمىمۇ شۇ سۆزنىڭ توغرىلىقىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

﴿ئاداشماسلىقنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە (شەرىئەت ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى ھەقىقەتتەن ئاداشماسلىقنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا سىلەرگە مىراس ھۆكۈملىرىنى ۋە بەلگىلىمىلىرىنى بايان قىلىپ بەردى. ئاللاھ تائالا ئىشلارنىڭ ياخشى ۋە يامان ئاقىۋىتىنى ۋە قايسى ئىشتا بەندىلىرىگە ياخشىلىق بولىدىغانلىقىنى، كىمنىڭ قانچىلىك مىراسقا لايىق ئىكەنلىكىنى بىلگۈچىدۇر.

ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋە تائالانىڭ پەزىلى، مەرھەمىتى بىلەن سۈرە نىسانىڭ تەپسىرى تۈگىدى.

(1) ئۆمەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى باشقىچە چۈشەنگەن بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا ئۇ ئۆزى چۈشەنگەن مەنىنى دېسە ئەبۇبەكرىگە قارشىلىق قىلغان بولۇپ قېلىشىدىن ھايا قىلغان.

120 ئايەت

سۈرە مائىدە

مەدەنىدە نازىل بولغان

### سۈرە مائىدەنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە ئۇنىڭ نازىل بولغان ۋاقتى

ئىمام تىرمىزى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەڭ ئاخىرىدا نازىل بولغان سۈرە، سۈرە مائىدە ۋە سۈرە فەتھىدۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: ئەڭ ئاخىرىدا نازىل قىلىنغان سۈرە، سۈرە نەسردۇر. يەنە ھاكىمىمۇ كىتابىدا ئىمام تىرمىزىنىڭ رىۋايەتلىرىدە رىۋايەت قىلغان.

ھاكىم جۇبەير ئىبنى نۇفەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھەجگە بارغىنىدا ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ يېنىغا كىردىم، ئۇ مەندىن: ئى جۇبەير! سۈرە مائىدەنى ئوقۇمىسەن؟ دەپ سورىدى. مەن: ھەئە، دەپ جاۋاب بەردىم. ئائىشە: ئۇ سۈرە ئەڭ ئاخىرىدا نازىل بولغاچقا ئۇنىڭدا، ھالال قىلىنغاننى ھالال، ھارام قىلىنغاننى، ھارام دەپ بىلىڭلار! (1) دېدى.

ئىمام ئەھمەدمۇ بۇ ھەدىسنى مۇئاۋىيە ئىبنى سالىھتىن مۇشۇنداق رىۋايەت قىلىپ مۇئاۋىيە ئىبنى سالىھ ھەدىسنىڭ ئاخىرىدا: مەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى ھەققىدە سورىغىنىدا ئائىشە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى، دەپ جاۋاب بەردى دېگەننى قوشۇپ قويغان. بۇ ھەدىسنى ئىمام نەسەئىمۇ رىۋايەت قىلغان.

### بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ۗ اٰحَلَّتْ لَكُمْ بَيْمٰتُ الْاَنْعٰمِ اِلَّا مَا يَتٰنٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرْمٌ ۗ اِنَّ اللّٰهَ سَخَّكُم مَّا يُرِيْدُ ﴿١٢٠﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا لَا تَحِلُّوْا شَعِيْرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدٰى وَلَا الْقَلْبِدَ وَلَا ءَامِيْنَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوٰنًا ۗ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطٰدُوْا ۗ وَلَا تَجْرِمٰنَكُمْ سَخٰنَ قَوْمٍ اَنْ صَدُوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا ۗ وَتَعَاوَنُوْا عَلٰى الْبِرِّ وَالْتَّقْوٰى ۗ وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلٰى الْاِثْمِ وَالْعُدْوٰنِ ۗ وَاَتَّقُوا اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿١٢١﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اَلْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيْرِ وَمَا اٰهَلٌ لِّغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَبِقَةُ وَالْمَوْقُوْذَةُ

(1) سۈرە مائىدەنىڭ ئايەتلىرىنىڭ ھۆكۈملىرى باشقا ئايەتلەر ئارقىلىق ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان دېمەكچى.

وَالْمُرَدِّيَّةِ وَالنَّطِيحَةِ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذُكِّمْتُمْ وَمَا ذُحِحَ عَلَى الْأُنْصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَمِ  
ذَلِكَمْ فَسُقُ الْيَوْمَ يَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَأَخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ  
دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ  
لِإِسْمِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٦﴾

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان الله نىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

ئى مۆمىنلەر! ئەھدىلەرگە (يەنى الله بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ۋە سىلەرنىڭ ئۆزئاراڭلاردىكى ئەھدىلەرگە) ۋاپا قىلىڭلار. سىلەرگە (بۇ سۈرىدە تۆۋەندە) ئوقۇپ بېرىلىدىغانلاردىن باشقا، ھايۋانلار (يەنى تۆگە، كالا، قويلار) نىڭ ھەممىسىنى (زەبھى قىلىنغاندىن كېيىن يېيىش) ھالال قىلىندى. لېكىن سىلەر ئىھرام (ياكى ھەرەم) دە بولغىنىڭلاردا شىكارنى ھالال سانماڭلار، شۇبھىسىزكى الله (ھالال - ھارام توغرىلۇق) خالىغان نەرسىنى ھۆكۈم قىلىدۇ (1). ئى مۆمىنلەر! الله نىڭ دىنىنىڭ ئالامەتلىرىنى (يەنى ھەجە تائەتنىڭ بەلگىسى ھېسابلانغان ئىشلارنى) (تەرك ئېتىش بىلەن) شەھرى ھەرەم (داڭقۇرۇش قىلىش) نى، ھەدىنى (يەنى كەبىگە ئاتالغان قۇربانلىققا دەخلى - تەرۈز قىلىشنى)، قەلادە (يەنى ھەجە قۇربانلىق قىلىنىدىغان مال ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھايۋانغا ئېسىپ قويۇلغان نەرسە) لەرگە (چېقىلىشنى) پەرۋەردىكارنىڭ بەزلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ بەيتۇللاغا (ھەج ئۈچۈن ياكى ئۆمرە ئۈچۈن) كەلگۈچىلەرگە (چېقىلىشنى) ھالال سانماڭلار، ئىھرامدىن چىققان چىغىڭلاردا شىكار قىلساڭلار بولىدۇ، بىرەر قەۋم (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ سىلەرنى مەسجىدى ھەرەم (زىيارىتى) دىن توسقانلىقتىن ئىبارەت دۈشمەنلىكى ھەرگىزمۇ سىلەرنىڭ ئۇلارغا چېقىلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولمىسۇن، ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار، الله (نىڭ ئازابى) دىن قورقۇڭلار، الله نىڭ ئازابى ھەقىقەتەن قاتتىق (2). سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، الله دىن غەپرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، (ئېگىزدىن) يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، ھايۋانلار (تەرىپىدىن ئۇسۇپ) ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋان (نىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى. لېكىن (يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقىمىغان چاغدا) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالال بولىدۇ ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى. ئەزلام (يەنى جاھىلىيەت دەۋرىدە پال ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۈچ پارچە ياغاچ) بىلەن پال سېلىشىڭلار ھارام قىلىندى، بۇ گۇناھتۇر، كاپىرلار بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلار (نى يوقىتىش) دىن ئۈمىدىنى ئۈزدى، ئۇلار دىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار. بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم، كىمكى ئاچلىقتا، ئىلاجسىزلىقتىن، گۇناھنى مەقسەت قىلماستىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى يېسە گۇناھ بولمايدۇ) الله مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەندىلىرىگە ناھايتى مېھرىبانىدۇر (3).

ئىبنى ئەبۇھاتەم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ماڭا نەسەھەت قىلغىن دېگەندە ئۇنىڭغا: الله تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر!﴾ دېگەن

چاقىرىقنى ئاڭلىغاندا دىققەت قىلىپ ئاڭلىغىن. چۈنكى ئۇ چاقىرىق يا بۇيرۇغان بىر ياخشىلىق ياكى توسقان بىر يامانلىقتۇر، دېگەن.

خەيسەمە مۇنداق دەيدۇ: قۇرئاندا كەلگەن ﴿ئى مۆمىنلەر!﴾ دېگەن ئايەتلەرنىڭ ھەممىسى تەۋراتتىكى: ئى مەسكىنلەر! دېگەن سۆزگە ئوخشاشتۇر.

﴿ئەھدىلەرگە (يەنى) ئاللاھ بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ۋە سىلەرنىڭ ئۆزئاراڭلاردىكى ئەھدىلەرگە) ۋاپا قىلىڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد ۋە باشقىلار بۇنىڭدىن ئەھدە ۋە كېلىشىملەر مەقسەت قىلىنىدۇ، دېگەن.

ئىمام ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنىڭ شۇ مەنىنى بىلدۈرىدىغانلىقىدا، بارلىق ئالىملارنىڭ بىرلىكىگە كەلگەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ئەھدىلەر بولسا، كىشىلەرنىڭ قەسەم ئىچىش ياكى باشقا شەكىلدە بەرگەن ۋەدىلىرىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئەھدىلەر بولسا، قۇرئاندا كەلگەن ئاللاھ ھارام قىلغان، ھالال قىلغان، پەرز قىلغان ۋە توسقان نەرسىلەردۇر. شۇڭا بەرگەن ئەھدەڭلاردىن يېنىۋالماڭلار، ئەھدىگە خىيانەت قىلماڭلار، ئاندىن ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە تېخىمۇ تەكىتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ غا بەرگەن ۋەدىسىنى مۇستەھكەملىگەندىن كېيىن بۇزغانلار، ئاللاھ نىڭ سىلە - رەھىم قىلىشتىن ئىبارەت ئەمرىنى تۇتمىغانلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار - ئەنە شۇلار لەنەتكە دۇچار بولىدۇ ۋە (ئۇلارنىڭ) ئاخىرەتلىكى يامان بولىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

زەھھاك: ﴿ئەھدىلەرگە (يەنى) ئاللاھ بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ۋە سىلەرنىڭ ئۆزئاراڭلاردىكى ئەھدىلەرگە) ۋاپا قىلىڭلار﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ۋە قۇرئانغا ئىشەنگەن كىشىلەرنىڭ ھالال قىلىنغان ۋە ھارام قىلىنغان نەرسىلەرگە، يولغا قويۇلغان ۋە چەكلەنگەن ئىشلارغا رىئايە قىلىشقا، ئۇلاردىن ئالغان ئەھدىگە ۋاپا قىلىشقا بۇيرۇغاندۇر.

### ھالال قىلىنغان ۋە ھارام قىلىنغان ھايۋاناتلار توغرىسىدا

﴿سىلەرگە (بۇ سۈرىدە تۆۋەندە) ئوقۇپ بېرىلىدىغانلاردىن باشقا، ھايۋاناتلار (يەنى تۆگە، كالا، قوي) نىڭ ھەممىسىنى (زەبھى قىلىنغاندىن كېيىن يېيىش) ھالال قىلىندى﴾ بولارنىڭ تۆگە كالا ۋە قوي قاتارلىقلار ئىكەنلىكىنى ھەسەن قەتادە ۋە باشقىلارمۇ رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئىبنى جەرى مۇنداق دەيدۇ: ئەرەب تىلىدىمۇ بۇ سۆز شۇنداق (تۆگە، كالا ۋە قوي) مەنىدە كېلىدۇ.

ئىبنى ئومەر، ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار بۇ ئايەتكە ئاساسەن ئانىسىنى بوغۇزلىغان چىشى مالنىڭ قورسىقىدىكى بالىسى ئۆلۈك چىقىسىمۇ ئۇنى يېسە دۇرۇس بولىدۇ دېگەن.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئەبۇسەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بىز تۆگە، كالا ۋە قوينى بوغۇزلىغىنىمىزدا بەزىدە قورسىقىدىن بالىسى چىقىپ قالىدۇ. بىز ئۇنى يەيمىزمۇ ياكى تاشلىۋېتىمىزمۇ، دەپ سورىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «خالىساڭلار يەڭلار، چۈنكى ئانىسىنى بوغۇزلاش ئۇنى بوغۇزلىغانلىقتۇر» دېگەن.

ئىمام ئەبۇداۋۇد جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قورساقتىكى قوزا ئانىسىنىڭ بوغۇزلىنىشى بىلەن بوغۇزلانغان بولىدۇ».

(1) سۈرە رەئد 25 - ئايەت.



﴿بۇ سۈرىدە تۆۋەندە ئوقۇپ بېرىلىدىغانلاردىن باشقا﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ يەردە ئۆلۈك، قان ۋە چوشقا گۆشنى دېمەكچى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دەيدۇ، ئايەتتىكى ھارام قىلىنغان نەرسىلەر: ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋانلار بىلەن ئاللا تائالانىڭ نامىنى ئاتىماي بوغۇزلىغان ھايۋانلاردۇر.

ئايەتنىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى بۇ ئايەتتىن كېيىنكى: ﴿سەلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، ئاللا دىن غەيرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلىغان ھايۋان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، (ئېگىزدىن) يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، ھايۋانلار (تەرىپىدىن ئۈسۈپ) ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋان (نىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى﴾ دېگەن ئايەت كۆزدە تۇتۇلغىنى ئاشكارىدۇر. چۈنكى بۇلار بوغۇزلاپ يېيىلىدىغان ھايۋانلاردىن بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىدىكى ئەھۋاللاردا ھارام بولۇپ قالدى.

﴿لېكىن (يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقىمىغان چاغدا) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالال بولىدۇ ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلىغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى﴾ ئاللا تائالانىڭ: ﴿بۇ سۈرىدە تۆۋەندە ئوقۇپ بېرىلىدىغانلاردىن باشقا﴾ دېگەن ئايىتىدىن ئەسلىدە ھالال لېكىن بەزى ئەھۋاللاردا ھارام قىلىندى<sup>(1)</sup>.

﴿لېكىن سەلەر ئىھرام (ياكى ھەرەم) دە بولغىنىڭلاردا شىكارنى ھالال سانماڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە بەزى ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت چارۋا - ماللاردىن ئىنسانغا كۆنگەن تۆگە، كالا ۋە قوي قاتارلىق ياكى كىيىك، قوتاز ۋە قۇلاندىكى ياۋايى ھايۋانلار بولسۇن ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقىرىقى ئايەتتە ئىنسانغا كۆنگەن چارۋىلارنىڭ ھارام قىلىنغانلىرى بايان قىلىندى. ياۋايى ھايۋانلاردىن ئىھرام ھالىتىدە ئوۋلانغانلىرىمۇ ھارام قىلىندى. بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق كۆز قاراشمۇ بار: چارۋا - ماللارنى يۇقىرىدا دېيىلگەندەك (ئېگىزدىن يېقىلىپ ئۆلگەن، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان، بۇتلارغا ئاتاپ بوغۇزلىغان) ئەھۋاللاردىن باشقا بارلىق ئەھۋاللاردا ئىھرام ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلاشنىڭ ھاراملىقىغا رىئايە قىلغانلار ئۈچۈن ھالال قىلدۇق.

چۈنكى ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئىختىيارىچە ئەمەس، ئىلاجسىزلىقتىن (يۇقىرىقى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك مىقداردا (يېسە) ئاللا (ئۇنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇنىڭغا) كۆيۈنگۈچىدۇر<sup>(2)</sup>﴾ يەنى مەجبۇرى بولۇپ قالغان كىشىگە يۇقىرىدا يېيىش چەكلەنگەن ھايۋانلارنى چېكىدىن ئاشماسلىق شەرتى بىلەن يېيىشكە رۇخسەت قىلدۇق. شۇنىڭدەك چارۋا ماللارنى ئادەتتە ھالال قىلغىنىمىزدەك ئوۋ ئوۋلاشنىمۇ ئىھرام ھالىتىدە ھارام دەپ بىلىڭلار. چۈنكى ئاللا تائالا بۇنىڭغا شۇنداق ھۆكۈم قىلدى. ئاللا تائالا بۇيرۇغان ۋە توسقان بارلىق كۆرسەتمىلىرىدە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. ﴿شۈبھىسىزكى ئاللا (ھالال ھارام توغرىلىق) خالىغان نەرسىنى ھۆكۈم قىلىدۇ﴾.

(1) يۇقىرىدىكى ئۆزى ئۆلۈپ قېلىش، بۇدقا ئاتاپ بوغۇزلاشتەك ئەھۋاللار كۆرۈلمىسە، ئەسلىدىلا ھارام قىلىندى دەپ بايان قىلىنغان ھايۋانلاردىن باشقىسى سەلەرگە ھالال قىلىندى.  
(2) سۈرە نەھل 115 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھەردەم ۋە ئۇرۇش چەكلەنگەن ئايلارنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىش توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئالامەتلىرىنى (يەنى ھەجىدە تائەتنىڭ بەلگىسى ھېسابلانغان ئىشلارنى) (تەرك ئېتىش بىلەن) شەھرى ھەرام (داۋۇرۇش قىلىش) نى ھالال سانماڭلار﴾ ئىبنى ئابباس: بۇ ئايەتتە ھەج پائالىيەتلىرى كۆزدە تۇتۇلسۇن، دېدى. مۇجاھىد: سەفا - مەرۋە ۋە قۇربانلىق قىلىش ھەجدىكى ئاللاھ بەلگىلىگەن پائالىيەتلەردۇر.

ئاللاھ بەلگىلىگەن پائالىيەتلەر ئاللاھ چەكلەنگەن، ھارام قىلغان نەرسىلەردۇر. يەنى ئاللاھ ھارام قىلىپ چەكلەنگەن نەرسىلەرنى ۋە بۇ ئايدا ئۇرۇش قىلىشنى ھالال دەپ قارىماڭلار ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ئېتىراپ قىلىڭلار ھەمدە شۇ ئاي ئىچىدە ئۇرۇش قوزغاشنى ئاللاھ تائالانىڭ چەكلەنگەن ئىشلىرىنى قىلماڭلار. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلار سەندىن: «ھارام قىلىنغان ئايدا ئۇرۇش قىلىشقا بولامدۇ؟» دەپ سورىيدۇ، ئېيتقىنكى، «بۇ ئايدا ئۇرۇش قىلىش چوڭ گۇناھتۇر»<sup>(1)</sup> ﴿شۈبھىسىزكى، ئاسمان ۋە زېمىن يارىتىلغاندىن تارتىپ (قەمەرى) ئايلارنىڭ سانى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) 12 دۇر﴾<sup>(2)</sup>.

ئىمام بۇخارى ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىدالىشىش ھەجىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاسمان زېمىن ئاللاھ تائالا ياراتقان كۈندىكى ھالىتىدە داۋاملىشىپ كەلمەكتە، بىر يىل 12 ئاي، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۆت ئاي ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلا بولۇپ، زۇلقەئدە، زۇلھەججە، ۋە مۇھەررەم ئايلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئۆلىنىپ كېلىدۇ ۋە رەجەب ئېيى بولسا، جۇمادا بىلەن شەئبان ئېيىنىڭ ئارىلىقىدا كېلىدۇ». مانا بۇ ھەدىس بۇ ئايلا ردا ئۇرۇش قىلىشنىڭ تاكى قىيامەتكىچە ھارام قىلىنغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ھەجدىكى ئاللاھ تائالانىڭ بەيتىگە ئاتاپ قىلغان قۇربانلىق توغرىسىدا

﴿ھەدىينى (يەنى كەبىگە ئاتالغان قۇربانلىققا دەخلى - تەرۈز قىلىشنى)، قەلادە (يەنى ھەجىدە قۇربانلىق قىلىنىدىغان مال ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھايۋانغا ئېسىپ قويۇلغان نەرسە) لەرگە (چېقىلىشنى) پەرۋەردىگارنىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ بەيتۇللاغا (ھەج ئۈچۈن ياكى ئۆمرە ئۈچۈن) كەلگۈچىلەرگە (چېقىلىشنى) ھالال سانماڭلار﴾ ئاللاھ تائالانىڭ بەيتىگە سوۋغا قىلىشنى تاشلاپ قويماڭلار. چۈنكى سوۋغا قىلىش ئاللاھ تائالانىڭ بەلگىلىگەن پائالىيەتلىرىنى ئۇلۇغلىغانلىق بولىدۇ. باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئازار بېرىپ قويماسلىقى، ھەمدە ئۇنى كۆرگەنلەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش سوۋغىلارنى قىلىشقا قىزىقىشى ئۈچۈن، قىلىنىدىغان سوۋغىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بەيتىگە ئاتالغان سوۋغا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان، ھەمدە باشقا ماللاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بىر بەلگىنى بويىنىغا ئېسىپ قويۇڭلار. كىمكى بىرەر ئادەمنىڭ ياخشى ئىش قىلىشىغا سەۋەبچى بولىدىكەن ئەگەشكۈچىلەرگە ئەگەشكەنلىكى ئۈچۈن بېرىلىدىغان ساۋابتىن ئازراقمۇ كېمەيتىلمەستىن ئۇ كىشىگەمۇ بېرىلىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەج قىلغاندا زۇلھۇلەيفە دېگەن جايدا قونغان ئىدى، ئۇ يەر ئەقىق ۋادىسى دەپ ئاتىلاتتى. تاڭ ئاتقاندا ئۇ توققۇز ئايالغا ئارقا - ئارقىدىن كىرىپ چىقىپ يۇيۇنۇپ، ئەترە چىچىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇدى. كېيىن ھەدىيە ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن چارۋىلىرىغا بەلگە سېلىپ بويىنىغا ئېسىپ قويدى - دە،

(1) سۈرە بەقەرە 217 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە تەۋبە 36 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھەج - ئۆمرىگە ئىھرام باغلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سوۋغاتلىرى ھەرخىل ھەر رەڭدىن تاللانغان ئاتمىشتىن ئارتۇق ئەڭ ئىسىل تۈگىدىن ئىبارەت ئىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىش مانا شۇنداق، كىمكى دىنىي ئىشلارنى (جۈملىدىن ھەجنىڭ ئەمەللىرىنى قۇربانلىقلارنى) ئۇلۇغلايدىكەن، بۇ، دىللارنىڭ تەقۋادارلىقىدىندۇر﴾<sup>(1)</sup>.

مۇقاتىل ئىبنى ھەببىيەن اللە تائالانىڭ ﴿قەلادە﴾ (يەنى ھەجىدە قۇربانلىق قىلىنىدىغان مال ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھايۋانغا ئېسىپ قويۇلغان نەرسە) دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېدى: بويىنغا ئېسىلغان بەلگىلەرگىمۇ چېقىلماڭلار. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن ئەرەبلەر ئۆزلىرىدىن ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايىلاردىن باشقا چاغلاردا چىققان ۋاقتىدا ئامان بولۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىگە يۈك ۋە تۈكلەر بىلەن بەلگە تاقىشىۋالاتتى. ھەرەم مۇشرىكلىرىمۇ ھەرەمدىكى دەرەخلەرنىڭ قوۋزىقىنى بەلگە قىلىپ ئېسىۋالاتتى.

بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەم رىۋايەت قىلغان. يەنە ئۇ ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرىنىڭ ئىچىدە ئىككى ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. بۇ ئىككى ئايەت، بويىنغا ئاسىدىغان بەلگە ۋە اللە تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئەگەر ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا (دەۋالاشىپ كەلسە)، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىپ قويساڭ ياكى ئۇنى رەت قىلساڭ بولىدۇ﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتلەردۇر.

اللە تائالانىڭ بەيتىگە ماڭغانلارغا چېقىلىشنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

﴿پەرۋەردىگارنىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ بەيتۇللاغا (ھەج ئۈچۈن ياكى ئۆمرە ئۈچۈن) كەلگۈچىلەرگە (چېقىلىشنى) ھالال سانماڭلار﴾ يەنى كىرگەن كىشى ئامان بولىدىغان اللە تائالانىڭ بەيتىنى كۆزلەپ ماڭغانلارغا چېقىلىپ، ئۇلار بىلەن ئۇرۇشىشنى ھالال دەپ قارىماڭلار، شۇنىڭدەك اللە تائالانىڭ بەيتىگە اللە تائالانىڭ پەزىلىنى تەلەپ قىلىپ ۋە رازىلىقىنى خالاپ ماڭغانلارنى توسماڭلار ۋە ئۇلارغا چېقىلماڭلار.

مۇجاھىد، ئەتا، ئەبۇئالىيە، مۇترىق ئىبنى ئابدۇللاھ، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەيد ئىبنى ئۆمەير، رەبىئە ئىبنى ئەنەس، مۇقاتىل ئىبنى ھەببىيەن قەتادە ۋە باشقىلار اللە تائالانىڭ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: يەنى تىجارەتنى دېمەكچى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ رازىلىقىدىن (ھەج مەۋسۈمىدە تىجارەت ۋە باشقا ئوقەت ئارقىلىق) رىزق تەلەپ قىلساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

﴿رازىلىقىنى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار ھەجلىرى بىلەن اللە تائالانىڭ رازىلىقىنى تەلەپ قىلىشىدۇ.

ئىككىرىمە، سۇددى ۋە ئىبنى جەرىر قاتارلىق ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ھەتەم ئىبنى ھىند ئەبۇبەكرى ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ ئۇ مەدىنە سىرتىغا ئوتلاشقا قويۇپ بېرىلگەن چارۋىلارغا ھۇجۇم قىلىپ بۇلىغان ئىدى. كېيىنكى يىلى اللە تائالانىڭ بەيتىگە ئۆمرە قىلماقچى بولۇپ چىقتى. بۇنىڭدى خەۋەر تاپقان ساھابىلەر ئۇنىڭ ئالدىنى توسماقچى بولۇشتى. دەل شۇ سەۋەبتىن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

(1) سۇرە ھەج 32 - ئايەت.

(2) سۇرە مائىدە 42 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۇرە بەقەرە 198 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿پەرۋەردىگارنىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ بەيتۇللاغا (ھەج ئۈچۈن ياكى ئۆمرە ئۈچۈن) كەلگۈچىلەرگە (چېقىلىشنى) ھالال سانماڭلار﴾.

ئوۋ ئوۋلاشقا ئىھرامدىن چىقىپ بولغاندىن كېيىن رۇخسەت قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئىھرامدىن چىققان چىغىڭلاردا شىكار قىلساڭلار بولىدۇ﴾ يەنى ئىھرامىڭلاردىن چىققاندىن كېيىن ئىھرامدىكى ھالىتىڭلاردا ھارام قىلىنغان ئوۋ ئوۋلاشنى سىلەرگە ھالال قىلدۇق. مانا بۇ چەكلەشتىن كېيىنكى بۇيرۇقتۇر. بۇ ھەقتە چوڭقۇر تەتقىق قىلىنغاندىن كېيىنكى چېقىرىلغان توغرا يەكۈن شۈكى، چەكلەشتىن كېيىن كەلگەن بۇيرۇق ھۆكۈمنى چەكلىمىدىن ئىلگىرىكى ھالىتىگە قايتۇرىدۇ. ئۇ ھۆكۈم چەكلەشتىن ئىلگىرى ۋاجىب بولغان بولسا ئۇنى ۋاجىپلىققا قايتۇرىدۇ. مۇستەھەب بولغان بولسا مۇستەھەبلىككە، مۇباھ بولغان بولسا، مۇباھلىققا قايتۇرىدۇ. كىمكى چەكلەشتىن كېيىن كەلگەن بۇيرۇق ۋاجىبلىقنى بىلدۈرىدۇ، دېسە ئۇنىڭ سۆزى كۆپلىگەن ئايەتلەرنىڭ دەلىلى بىلەن رەت قىلىنىپ كېتىدۇ. كىمكى مۇباھلىقنى بىلدۈرىدۇ، دېسىمۇ ئوخشاشلا باشقا ئايەتلەر بىلەن رەت قىلىنىپ كېتىدۇ. بارلىق ئايەتلەرگە ئۇيغۇن كېلىدىغان قاراش بىز بايان قىلغان يۇقىرىقى قاراشتۇر.

ئادىل بولۇشنىڭ ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا ۋاجىب ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿بىرەر قەۋم (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ سىلەرنى مەسجىدى ھەرام (زىيارىتى) دىن توسقانلىقتىن ئىبارەت دۈشمەنلىكى ھەرگىزمۇ سىلەرنىڭ ئۇلارغا چېقىلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولمىسۇن﴾ يەنى ھۇدەيبىيە يىلى سىلەرنى ئاللا تائالانىڭ بەيتىگە بېرىشتىن توسقان كىشىلەرگە قارىتا، ساقلىغان ئۆچمەنلىكىڭلار ئۇلارغا ناھەقچىلىق قىلىش ۋە تاجاۋۇزچىلىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلاردىن ئۆچ ئېلىپ، ئاللا تائالانىڭ ئۇلار ھەققىدە كۆرسەتكەن ئەھكاملىرىغا رىئايە قىلماسلىققا ئېلىپ بارمىسۇن.

ھەر بىر كىشى ھەققىدە ئاللا كۆرسەتكەن ۋە بۇيرۇغان ئادالەت بىلەن ئىش قىلىڭلار. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ: ﴿بىرەر قەۋم (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ سىلەرنى مەسجىدى ھەرام (زىيارىتى) دىن توسقانلىقتىن ئىبارەت دۈشمەنلىكى ھەرگىزمۇ سىلەرنىڭ ئۇلارغا چېقىلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولمىسۇن ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار﴾ يەنە بىر قەۋمگە قارىتا ئۆچمەنلىكىڭلار ئادالەتنى تاشلاشقا ئېلىپ بارمىسۇن. چۈنكى ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەر بىر كىشىنىڭ ھەرقانداق بىر شەخسكە ئادىل بولۇشى ۋاجىبتۇر.

ئىبنى ئەبۇھاتەم زەيد ئىبنى ئەسلىمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنى بەيتۇللاغا كىرىشتىن توسۇلغان ئىدى. مۇسۇلمانلار ھۇدەيبىيە دېگەن جايدىكى يول ئۈستىدە ئىدى. بۇ ئىش ئۇلارغا قاتتىق ئېغىر كەلدى. شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ يېنىدىن شەرقتىن كەلگەن بىر گۈرۈپ مۇشرىكلار ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن ئۆتتى. ساھابىلار: بىزنى ئۇلارنىڭ دوستلىرى توسۇۋالغاندەك بىزمۇ ئۇلارنى توسۇۋالايلى! دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

﴿ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار﴾ يەنى ئاللا تائالا بەندىلىرىنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا، يامان ئىشلارنى تاشلاشقا، ئۆزئارا ھەمكارلىشىشقا بۇيرۇيدۇ، مانا بۇ تەقۋادارلىقتۇر. ھەمدە ئۇلارنى ناھەقلىككە ياردەملىشىشتىن گۇناھ ۋە ھارام قىلىنغان ئىشلاردا ھەمكارلىشىشتىن توسايدۇ.

ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدى: گۇناھ دېگەن ئاللا تائالا قىلىشقا بۇيرۇغان ئىشنى قىلماي تاشلاپ قويۇشتۇر. دۈشمەنلىك قىلىش دېگەن دىنىڭلاردا ئاللا تائالا بەلگىلىگەن چەك چېگرىدىن ئېشىپ كېتىش ھەمدە ئاللا سىلەرگە ۋە باشقىلارغا پەرز قىلغان بەلگىلىمىلەردىن ھالقىپ كېتىشتۇر.

ئىمام ئەھمەد، ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «زۇلۇم قىلغۇچى بولسۇن ياكى زۇلۇم قىلىنغۇچى بولسۇن، ھەر ئىككى قېرىندىشىڭغا ياردەم قىل» دېگەندە، بەزىلەر: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! زۇلۇم قىلىنغانغىمۇ ياردەم قىلارمىز. زۇلۇم قىلغانغا قانداق ياردەم قىلىمىز؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئۇنى زۇلۇم قىلىشتىن توسۋالسەن، بۇ ئۇنىڭغا ياردەم قىلغانلىقىڭدۇر» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەھمەد ساھابىلەرنىڭ بىرىدىن رىۋايەت قىلىشچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەۋرى قىلىدىغان مۆمىن، كىشىلەرگە ئارىلاشماي ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە چىدىمايدىغان ئادەمدىن كۆپ ئەجرىگە ئېرىشىدۇ».

يەنى ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «توغرا يولغا چاقىرىپ تەشۋىق قىلغان كىشىگە، تا قىيامەت كۈنىگە قەدەر ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچىنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنىڭ ساۋابى يېزىلىدۇ. ئەگەشكۈچىنىڭمۇ ساۋابىدىن بىر نەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيدۇ. ئازغۇنلۇققا چاقىرىپ تەشۋىق قىلغان كىشىگەمۇ تا قىيامەتكە قەدەر ئەگەشكۈچىنىڭ قىلغان گۇناھىدىن بىر كىشىلىك گۇناھ تەشۋىق قىلغانلىقى ئۈچۈن يېزىلىدۇ. ئەگەشكۈچىنىڭ گۇناھىمۇ كېمەيتىۋېتىش».

### گۆشى ھارام قىلىنغان چارۋا - ماللار توغرىسىدا

ئاللا تائالا بەندىلىرىگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ماللارنى ئىستېمال قىلىشتىن توسۇپ بۇ ئايەتلەرنى بايان قىلدى. ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان دېگىنىمىز: بوغۇزلانماستىن ئۆزلىكىدىن ئۆلۈپ قالغان ھايۋان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئاقماي تۇرۇپ قالغان قان، دىنغا ۋە بەدەنگە زىيانلىق بولغاچقا ئۇنى ئاللا تائالا ھارام قىلىۋەتتى. لېكىن بېلىق ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋانلارنىڭ قاتارىغا كىرمەيدۇ. بېلىق بوغۇزلاش ئارقىلىق ياكى باشقا سەۋەبتىن ئۆلۈپ قالسىمۇ يەنىلا ھالالدىر.

بۇنىڭ دەلىلى ئىمام مالىك «مۇۋەتتا» ناملىق كىتابىدا، ئەبۇداۋۇد، ترمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە، ئىبنى خۇزەيمە ۋە ئىبنى ھەبىب قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ كىتابلىرىدا ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دېڭىز سۈيى ھەققىدە سورالغاندا: «ئۇنىڭ سۈيى پاكىزلىغۇچى سۇدۇر. ئۆلۈكى ھالالدىر» دەپ جاۋاب بەرگەن. چېكەتكىمۇ تۆۋەندە بايان قىلىنغان ھەدىسكە ئاساسەن ھالالدىر.

ئايەتتىكى «قان» دىن ئاققان قان مەقسەت قىلىنغانىدەك «ياكى ئېقىپ چىققان قان»<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتتىمۇ ئېقىتىلغان قان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنى ئىبنى ئابباس ۋە ئىبنى جۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما شۇنداق بايان قىلدى. ئىبنى ئەبۇھاتەم مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ئىبنى ئابباس تال ھەققىدە سورالغاندا، ئۇ: يەنئالار، دەپ جاۋاب بەرگەن. سورىغۇچىلار: ئۇ قان تۇرسا، دەپ تۇرىۋالغاندا ئىبنى ئابباس: سىلەرگە ھارام قىلىنغان ئېقىتىلغان قاندۇر، دەپ جاۋاب بەرگەن.

(1) سۈرە ئەنئام 145 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام شافىئى ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىزگە ئىككى ئۆلۈك ۋە ئىككى قان ھالال قىلىندى. ئىككى ئۆلۈك بولسا: بېلىق بىلەن چىكەتكىدۇر. ئىككى قان بولسا: جىگەر بىلەن تالدۇر».

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەمبەل، ئىبنى ماجە دارىقۇتنى ۋە بەيھەقى قاتارلىق ئالىملارمۇ بۇ ھەدىسنى ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسلىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن شۇنداق رىۋايەت قىلغان. بۇ ھەدىس ئاجىزدۇر. **﴿چوشقا گۆشى﴾** يەنى بېقىلىدىغان چوشقا ۋە ياۋايى چوشقىلارنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر. گۆش دېگەن چوشقىنىڭ جىسمىدىكى ياغ قاتارلىق ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. زاھىرى مەزھەبىنىڭ بۇ مەسىلىنى مۇرەككەپلەشتۈرۈۋېتىشى ئورۇنسىزدۇر.

ئىمام مۇسلىم بۇرەيدە ئىبنى ھەسەب ئەسلىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى قىمار ئوينىدىكەن ئۇ خۇددى قولىنى چوشقا گۆشى ۋە قېنى بىلەن بويىۋالغان بولىدۇ». بۇ ھەدىستە پەقەت قولى بىلەن تۇتقۇچىغا بىلدۈرۈلگەن نەپەت شۇنچىلىك قاتتىق بولسا، ئۇنىڭ يېگۈچىگە بولىدىغان نەپەتنىڭ دەرىجىسى ۋە تەھدىتى قانچىلىك بولار؟! يەنە شۇ ھەدىستە گۆشنىڭ ياغ قاتارلىق ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىغا دەلىل بار.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللھ تائالا ھاراق، ئۆلۈك ھايۋان، چوشقا ۋە بۇتلارنى سېتىشنى ھارام قىلغان» دېدى. بەزىلەر: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ يېغىچۇ؟ ئۇنىڭ بىلەن كېمىلەر مايلىنىدۇ، تېرىلەر ئۇنىڭ بىلەن ياغلىنىدۇ ۋە جىن چىراقمۇ ئۇنىڭ بىلەن يورۇيدۇ، دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئۇ ھارام» دەپ جاۋاب بەرگەن.

يەنە ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، ئەبۇسۇفياننىڭ رۇم پادىشاھى ھىرەقلىگە مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: مۇھەممەد بىزنى ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى ۋە قاننى يېيىشتىن توسى ... **﴿اللھ دىن غەيرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان﴾** يەنى اللھ تائالادىن باشقىسىنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان ھارامدۇر. چۈنكى اللھ تائالا ئۆزىنىڭ ئىسمى زاتىنى ئاتاپ بارلىق ھايۋانلارنى بوغۇزلاشنى ۋاجىب دەپ بەلگىلىگەن، شۇڭا اللھ تائالانىڭ ئىسمىدىن باشقا بۇت ياكى ھەرقانداق بىر مەخلۇقنىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلىسا، بۇنداق ھايۋاننىڭ گۆشىنىڭ ھاراملىقىغا پۈتۈن مۇسۇلمانلار بىرلىككە كەلگەن.

**﴿بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان﴾** يەنى قەستەن بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ياكى تەسادىپى بوغۇلۇپ ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشى ھارامدۇر.

**﴿ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان﴾** بۇنىڭ مەنىسى ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلارنىڭ دېگىنىدەك: توقماق ياكى كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن يەنى بىسى يوق ئېغىر نەرسىلەر بىلەن ئۆلگىچە ئۇرۇلغان ھايۋانلارنىڭ گۆشى ھارامدۇر. قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋردە ئەرەبلەر ھايۋاننى كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ يەيتتى.

ئىمام بۇخارى ئەدى ئىبنى ھاتەم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن تۆمۈرنى ئېتىپ ئوۋ ئوۋلايمەن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر ئاتقان تۆمۈرنىڭ ھايۋاننىڭ بەدىنىنى تېشىپ كىرگەن بولسا ئۇنى يېگىن. ناۋادا تۆمۈر يېنىچە تېگىپ ھايۋاننىڭ بەدىنىگە كىرمىگەن بولسا، ئۇ سوقۇلۇپ ئۆلۈپ قالغان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنى يېمىگىن» دېدى.

دېمەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسىدە ئوۋلاش نىيىتى بىلەن ئوق ياكى زىختەك ئۇچلۇق ياكى تىغدەك بىسلىق بىرنەرسە، ھايۋاننىڭ بەدىنىگە، تېشىپ كىرىپ ئۆلگەن بولسا، ئۇنىڭ گۆشى ھالالدىر. ئۇ نەرسىلەر بەدىنىگە كىرمەي يانچە تېگىپ ئۆلگەن ھايۋاننىڭ گۆشى ھارامدۇر. بۇ مەسىلىدە فىقھى ئالىملىرىنىڭ پىكىرى بىردەكتۇر.

﴿ئېگىزدىن يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان﴾ يەنى ئېگىز يەردىن چۈشۈپ كېتىپ ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشى ھارامدۇر. ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ يەردە دېيىلگەن تاغدىن چۈشۈپ كېتىپ ئۆلگەن ھايۋاندىر. بۇ ھەقتە قەتادە مۇنداق دەيدۇ: بۇ بولسا قۇدۇققا چۈشۈپ كېتىپ ئۆلگەن ھايۋاندىر.

﴿ھايۋانلار (تەرىپىدىن ئۆسۈپ) ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان﴾ يەنى ئۆسكەن ھايۋاننىڭ مۇڭگۈزى بوغۇزلايدىغان ئورۇننى يارا قىلىپ ئۆلگەندىن قان چىققان تەقدىردىمۇ يەنىلا ھايۋانلار (تەرىپىدىن ئۆسۈپ) ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋاننىڭ گۆشى ھارامدۇر.

﴿يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋان (نىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى﴾ يەنى شىر، يولۋاس، يىلپىز، بۆرە ياكى ئىتقا ئوخشىغان يىرتقۇچ ھايۋان ھۇجۇم قىلىپ بەزى ئەزالىرىنى يېگەندىن كېيىن شۇ سەۋەبتىن ئۆلۈپ قالغان ھايۋان گەرچە بوغۇزلىنىدىغان جايدىن چىشىلىنىپ قېنى ئاققان بولسىمۇ بارلىق فىقھى ئالىملىرىنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆز قارىشى بويىچە ئۇنىڭ گۆشى ھارامدۇر. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى ئەرەبلەر يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ قوي ياكى كالىغا ئوخشىغان ھايۋانلارنى يەپ قالدۇرغان قالدۇقنى يەيتتى. اللہ تائالا بۇنى مۆمىنلەرگە ھارام قىلدى.

﴿لېكىن (يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقىمىغان چاغدا) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالال بولىدۇ﴾ يەنى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى بوغۇلۇپ، سوقۇلۇپ ئېگىزدىن چۈشۈپ كېتىپ ياكى يىرتقۇچ ھايۋانلار چىشىلىگەنلىكتىن ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان ھايۋاننى جېنى چىقىپ بولۇشتىن ئىلگىرى بوغۇزلاپ ئۆلگۈرسە ئۇنىڭ گۆشى ھارام ئەمەس دېگەنلىكتۇر.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سىلەر پەقەت ئاشۇ ھايۋانلاردىن جېنى بار چاغدا، بوغۇزلىيالىغىنىڭلارنىلا يەڭلار. چۈنكى ئۇ بوغۇزلىغان بولىدۇ. سەئىد ئىبنى جۇبەير، ھەسەنبەسىرى ۋە سۇددى قاتارلىقلارمۇ بۇ مەسىلىنى ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش رىۋايەت قىلغان.

ئىبنى جەرىر ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سوقۇلغان، ئۆسۈلگەن ۋە ئېگىزدىن چۈشۈپ كەتكەن ھايۋاننى قولى ياكى پۇتى مەدىرلاۋاتقان چاغدا بوغۇزلىۋالساڭ يېسەڭ بولىدۇ.

تاۋۇس، ھەسەن، قەتادە، ئۇبەي ئىبنى ئۇمەير، زەھھاك ۋە باشقا ئالىملاردىنمۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىندى: بوغۇزلىغاندا ئۇ ھايۋاننىڭ جېنىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرىدىغان بىرەر ھەرىكەت قىلغانلىقىنى كۆرسە ئاندىن ئۇنىڭ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رافىئە ئىبنى خەدىج رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! بىز دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشقا چىققان ۋاقتىمىزدا، بىزدە پىچاق بولماي قالسا، چارۋا - ماللارنى قومۇش بىلەن بوغۇزلىساق بولامدۇ؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قان ئاققۇزۇپ اللہ تائالانىڭ نامىنى ئاتاپ ئۆلتۈرگەن مالنى يەڭلار.

قان ئاققۇزغان نەرسە ھايۋانلارنىڭ چىشلىرى ياكى تىرناقلىرى بولۇپ قالسا بولمايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى سىلەرگە دەپ بېرەي: چىش بولسا سۆڭەكتۇر، تىرناق بولسا ھەبەشلىرنىڭ پىچقىدۇر» دەپ جاۋاب بەردى. ﴿ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد ۋە ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: بۇتلار كەبىنىڭ ئەتراپىدا تىكلەگىلىك تاشلاردىن ئىدى. «ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: كەبىنىڭ ئەتراپىدا ئۈچيۈز ئاتىمىش بۇت بولۇپ، ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن ئەرەبلەر شۇ بۇتلارنىڭ ئالدىدىن كېلىپ چارۋىلىرىنى بوغۇزلىشىتتى. بۇتلارنىڭ كەبىگە قاراپ تۇرغانلىرىغا ئاتاپ بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ قانلىرىنى چاچاتتى، گۆشىنى ئۇزۇن ياپىلاق تىلىپ بۇتلارنىڭ ئۈستىگە ياياتتى. بۇتلارنىڭ مۇشۇنداق قىلىدىغانلىقىنى باشقا ئالىملارمۇ رىۋايەت قىلغان. شۇڭا ئاللا تائالا مۆمىنلەرنى بۇنداق ئىشلارنى قىلىشتىن توسۇپ، ئۇلارنى بۇ بۇتلارنىڭ ئالدىدا بوغۇزلىغان ھايۋانلارنى ھەتتا بۇتلارنىڭ ئالدىدا بوغۇزلىغاندا ئاللا تائالانىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلىغان بولسىمۇ، ئۇ ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ھارام قىلدى. بۇ ئاللا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ھارام قىلغان شېرىككە ئېلىپ بارىدىغان ئىشلاردىندۇر<sup>(1)</sup>. چۈنكى ئاللا تائالادىن باشقىسىنىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلىغان نەرسىنىڭ ھارام بولىدىغانلىقى يۇقىرىدا بايان قىلىنىپ ئۆتۈلدى.

### پال ئوقلىرى بىلەن پال ئېچىش توغرىسىدا

﴿ئەزلەم (يەنى جاھىلىيەت دەۋرىدە پال ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۈچ پارچە ياغاچ) بىلەن پال سېلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾ يەنى ئى مۆمىنلەر! پال ئوقلىرى بىلەن پال ئېچىش سىلەرگە ھارام قىلىندى. ئەرەبلەر ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن بۇنداق ئىشلارنى قىلاتتى. بۇ ئوق ئۈچ خىل بولۇپ بىرىنچىسىگە «قىل»، ئىككىنچىسىگە «قىلما» دەپ يېزىلغان، ئۈچىنچىسىگە بولسا ھېچ نەرسە يېزىلمىغان ئىدى. يەنە بەزىلەرنىڭ دېيىشىچە: بىرىنچىسىگە «پەرۋەردىگارم بۇيرۇدى»، ئىككىنچىسىگە «پەرۋەردىگارم توستى» دەپ يېزىلغان، ئۈچىنچىسىگە بولسا ھېچ نەرسە يېزىلمىغان بولۇپ، ناۋادا بۇيرۇق ئوقى چىقسا، ئۇنى دەرھال قىلاتتى. قىلماسلىق بۇيرۇقى چىقسا قىلمايتتى. ناۋادا قۇرۇق ئوق چىقىپ قالسا، يەنە بىر قېتىم تاللايتتى.

ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئىشلارنى تەقسىم قىلىش ئۈچۈن پال ئاچىدىغان ئوقلار ئىدى. مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: قۇرەيشنىڭ ھۇبەل دەپ ئاتىلىدىغان ئەڭ چوڭ بىر بۇتى بولۇپ بۇ كەبىنىڭ ئىچىدىكى بىر (سۈيى يوق) قۇدۇقنىڭ ئۈستىگە تىكلەنگەن ئىدى. بۇ قۇدۇققا سوۋغا - سالاملار ۋە كەبىنىڭ مال - مۈلكى قويۇلاتتى. بۇ بۇتنىڭ قېشىدا يەتتە دانە ئوق بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر تەرەپ قىلالماي قالغان ئىشلارنى تاللايدىغان سۆزلەر يېزىلغان ئىدى. ئۇلارغا قايسى ئوق چىقسا، ئۇلار شۇ بويىچە ئىش قىلاتتى. ئۇنىڭغا ھەرگىزمۇ خىلاپلىق قىلمايتتى.

سەھىھ ھەدىستە كېلىشىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبىنىڭ ئىچىگە كىرگەندە ئىبراھىم ۋە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قوللىرىدا پال ئوقىنى تۇتقان ھالدا تەسۋىرلەنگەن سۈرىتىنى كۆرۈپ مۇنداق دېدى: «ئۇلار ئۇ ئىككىسىنىڭ بۇ ئوقلار بىلەن ھېچقاچان پال ئېچىپ باقمىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئاللا ئۇلارنىڭ جازاسىنى بەرگەي!».

﴿ئەزلەم (يەنى جاھىلىيەت دەۋرىدە پال ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۈچ پارچە ياغاچ) بىلەن پال سېلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾ مۇجاھىد بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ئۇ بولسا ئەرەبلەرنىڭ

(1) يەنى ئەگەر بۇتلار ياكى مازار غۇجاملارغا ئاتاپ، ئاللا تەئالانىڭ نامىنى ئاتىماي مال بوغۇزلىسا ئىمانغا دەخلى يېتىدۇ.



ئوقلىرى پارس ۋە رۇملۇقلارنىڭ ئوشۇقلىرىدۇر. ئۇلار شۇنىڭ بىلەن قىمار ئوينايتتى. مۇجاھىدىنىڭ بۇ كۆز قارىشى توغرىسىدا ئىزدىنىپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەگەر مۇجاھىد بۇ سۆزدىن ئۇلار ئۇنى بەزىدە قىمار ئويناش ئۈچۈن قوللىناتتى، دېگەنلىكنى كۆزدە تۇتقان بولسا، بۇ توغرا بولغان بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئاللاھ تائالا قىمار بىلەن پال ئوقلىرىنى ئايرىم - ئايرىم بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراقلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللاھ نى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟﴾<sup>(1)</sup>.

﴿بۇ گۇناھتۇر﴾ يەنى ئۇنى قىلىش پاسقىلىق، ئازغۇنلۇق، جاھالەت ۋە شېرىكتۇر. ئاللاھ تائالا مۆمىنلەرنى ئۆز ئىشلىرىدا ئارىسالدا بولۇپ قېلىپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالغاندا ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ، قىلماقچى بولغان ئىشلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئۆزلىرىگە پايدىلىق بولغىنىنى ئاللاھ تائالانىڭ تاللاپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ ئىستىخار سېلىشقا بۇيرۇغان.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد، بۇخارى، ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە ھەر قانداق ئىشتا ئىستىخار سېلىشنى خۇددى قۇرئاندىكى بىر سۈرىنى ئۆگەتكەندەك ئۆگەتكەن ئىدى ۋە: «سىلەر بىرەر ئىش قىلماقچى بولۇپ ئۇ ئىش ئۈستىدە باش قاتۇرساڭلار پەرز نامىزدىن باشقا ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇپ ئاندىن: "ئى ئاللاھ! مەن سېنىڭ ئىلىمىڭ بىلەن تاللاپ بېرىشىڭنى، ئۆز قۇدرىتىڭ بىلەن قىلدۇرۇشىڭنى، ھەمدە ماڭا سېنىڭ ئۇلۇغ پەزىلىتىڭدىن بېرىشىڭنى سورايمەن. چۈنكى، سەن قادىر بولالايسەن، مەن قادىر بولالمايمەن. سەن بىلىسەن، مەن بىلمەيمەن. سەن غەيبىلەرنى بىگۈچدۇرسەن. ئى ئاللاھ ناۋادا سېنىڭ ئىلىمىڭدە بۇ ئىش (قىلماقچى بولغان مەقسىتىنى ئاتايدۇ) مېنىڭ دىنىم دۇنيالىقىم تۇرمۇش ۋە ئىشىمنىڭ ئاقىۋىتىگە (ياكى ھازىرقى ۋە كېيىنكى ئىشلىرىمغا دېسىمۇ بولىدۇ) ياخشىلىق بولسا، ماڭا ئۇنى قىلىشقا نىسىپ قىلغىن ۋە ماڭا ئۇنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگىن ھەمدە ئۇ ئىشتا ماڭا بەرىكەت ئاتا قىلغىن، ناۋادا سېنىڭ ئىلىمىڭدا بۇ ئىش ماڭا دىنىمدا، دۇنيالىقىمدا، تۇرمۇشىمدا ۋە ئىشلىرىمىڭ ئاقىۋىتىدە يامانلىق بولىدىغان بولسا، مېنى ئۇنىڭدىن يىراق قىلغىن، ئۇ ئىشىنىمۇ مەندىن يىراق قىلغىن. مەيلى قەيەردە بولمىسۇن ماڭا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن. ھەمدە مېنى شۇ ياخشى ئىشقا رازى قىلغىن،»<sup>(2)</sup> دەڭلار» دېگەن ئىدى.

مۆسۇلمانلارنىڭ دىنىدىن يېنىشىدىن كاپىرلار ۋە شەيتاننىڭ ئۈمىدىسىزلىنىشى توغرىسىدا

﴿كاپىرلار بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلار (نى يوقىتىش) دىن ئۈمىدىنى ئۈزدى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ،

(1) سۇرە مائىدە 90 — 91 - ئايەتلەر.

(2) ئەبۇبەكر ئوقۇلۇشى: ئاللاھۇمىمە ئىننى ئەستەخىرۇكە، بىئىلىكە ۋە ئەستەقدىرۇكە، بقۇدرەتكە ۋە ئەستەلۇكە مىن پەزىلىكەئىزەم، فئىننەكە تەقدىرۇ ۋەلا ئەقدىرۇ ۋە تەئەمۇ ۋەلا ئەئەمۇ، ۋە ئەنتە ئاللامۇلئۇيۇب. ئاللاھۇمىمە ئىن كۇنتە تەئەمۇ ئەنتە ھازەلئەمىرە خەيرۇنلى فى دىنى ۋە دۇنيايە ۋە مائاشى، ۋە ئاقىبەتى ئەمرى فەقدۇرھۇ لى ۋە يەسسىرھۇ لى سۈمىمە بارىك لى فىھى. ئاللاھۇمىمە ۋە ئىنكۇنتە تەئەمۇ ئەننۇھۇ شەررۇن لى فى دىنى ۋە دۇنيايە ۋە مائاشى ۋە ئاقىبەتى ئەمرى فەسرىقى ئەنھۇ، ۋە سىرىقى ئەننى ۋەقدۇر لىلئەلخەيرە ھەيسۇ كانە سۈمىمە رەدىنى بەھى.

يەنى ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىدىن يېنىشىدىن ئۈمىد ئۈزدى. ئەتتا ئىبنى ئەبۇرەباھ، سۇددى ۋە مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن قاتارلىقلارمۇ بۇ ھەقتە شۇنداق رىۋايەت قىلدى.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇشۇ مەنە تەكىتلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «شەيتان ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى ناماز ئوقۇيدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىگە چوقۇنىشىدىن ئۈمىد ئۈزدى. لېكىن ئۇنىڭ قىلالايدىغىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئارىسىدا پىتتە تېرىپ زىددىيەت پەيدا قىلىشتۇر». بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ سۈپەتلىرى مۇشۇنداق كاپىرلاردىن پەرقلىق بولغاچقا كاپىرلار بۇ مۇسۇلمانلارغا ئوخشىيالىشىدىن ئۈمىدىنى ئۈزدى دېگەن مەنە مەقسەت قىلىنغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللا تائالا مۆمىن بەندىلىرىگە پەقەت ئۆزىدىنلا قورقۇشقا، كاپىرلارغا زىت ۋە خىلاپ ئىش قىلىشتا تەۋرەنمەي تۇرۇپ، سەۋرى قىلىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار دىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار﴾ يەنى ئۇلارغا قارشىلىق قىلىشتا ئۇلاردىن قورقماي مەندىنلا قورقۇڭلار. شۇنداق قىلساڭلار، مەن سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇرۇپ سىلەرنىڭ ئوچۇقلىرىنى ئېلىپ بېرىمەن، سىلەرنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇلاردىن ئۈستۈن قىلىمەن.

### ئىسلام دىنىنىڭ تولۇق مۇكەممەل قىلىنىشى توغرىسىدا

﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم﴾ بۇ ئايەتتىكى «نېمەت» ئاللا تائالانىڭ ئۇلارغا دىننى مۇكەممەل قىلىپ بەرگەنلىكى بۇ ئۈممەتكە بەرگەن نېمەتنىڭ ئەڭ كاتتىسىدۇر. شۇڭا بۇ ئۈممەت باشقا بىر دىنغا ياكى باشقا بىر پەيغەمبەرگە موھتاج بولمايدۇ. شۇ سەۋىتتىن ئاللا تائالا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى قىلىپ پۈتۈن ئىنسانلارغا ۋە جىنلارغا ئەۋەتكەن. شۇڭا ئاللا تائالا ھالال قىلغاندىن باشقا ھالال يوق ۋە ھارام قىلغاندىن باشقا ھارام يوق. يولغا قويۇلغان شەرىئەتتىن باشقا شەرىئەت يوق. ئۇ خەۋەر بەرگەن بارلىق نەرسىلەر راست ۋە ھەقتۇر. ئۇنىڭدا يالغانچىلىق ياكى بولماي قالمايدىغان ئىش يوقتۇر.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ سۆزى ناھايىتى راستۇر، ناھايىتى توغرىدۇر﴾<sup>(1)</sup> يەنى بەرگەن خەۋەرلەردە راستچىل، بۇيرۇق چەكلىمىلىرىدە ئادىلدۇر. ئاللا تائالا بەندىلىرىگە دىننى مۇكەممەل قىلىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇلارغا بەرگەن نېمىتىنى تولۇقلاپ بەردى.

﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم﴾ يەنى سىلەرمۇ ئۇ دىننى قوبۇل قىلىپ ئۇ دىننىڭ ئۆزەڭلارنىڭ دىنى بولۇشىغا رازى بولۇڭلار. چۈنكى ئۇ دىن ئاللا ئۆزى ياخشى كۆرگەن ۋە رازى بولغان ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى بولغان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتكەن ھەم ئۇ دىن ئارقىلىق كىتابلارنىڭ ئەڭ كاتتىسى بولغان قۇرئان كەرىمنى نازىل قىلغاندۇر.

ئىمام ئىبنى جەرىر، ھارۇن ئىبنى ئەنتەرەنىڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھەججى ئەكبەر (يەنى ۋىدالىشىش ھەججى) كۈنى ئاللا تائالانىڭ: ﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم﴾ دېگەن ئايىتى نازىل بولغاندا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يىغلاپ كەتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن نېمە ئۈچۈن يىغلىدىڭ؟» دېدى. ئۆمەر: ھەر قانداق نەرسە تولۇقلانغاندىن كېيىن كېمىيىشكە قاراپ ماڭىدۇ.

(1) سۈرە ئەنئام 115 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بىزنىڭ دىنىمىز مۇ ئەمدى تولۇقلاندى شۇنىڭ ئۈچۈن يىغلىدىم، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «راست ئېيتتىڭ» دېدى.

بۇ مەزمۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئىسلام غېرىبلىق بىلەن باشلانغان، غېرىبلىق بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. شۇ غېرىبلارغا (جەننەت بىلەن) خوش - مۇبارەك بولسۇن» دېگەن ھەدىسى كۈچلەندۈرىدۇ. ئىمام ئەھمەد، تارىق ئىبنى شىھابنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. يەھۇدىيلاردىن بىر كىشى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كېلىپ: ئى مۆمىنلەرنىڭ باشلىقى! سىلەرنىڭ كىتابىڭلاردا شۇنداق بىر ئايەت باركى، ناۋادا ئاشۇ ئايەت بىز يەھۇدىيلارغا چۈشكەن بولسا، شۇ ئايەت چۈشكەن كۈنىنى بىز بايرام كۈنى قىلىۋالاتتۇق، دېدى. ئۆمەر: ئۇ قايسى ئايەت؟ دەپ سورىدى. ھېلىقى يەھۇدىي: ئۇ، «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم» دېگەن ئايەت، دېدى. ئۆمەر: ئاللا تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن بۇ ئايەتنىڭ قايسى كۈن، قايسى ۋاقىتتا چۈشكەنلىكىنى بىلمەن. بۇ ئايەت ئەرەپات كۈنى كەچقۇرۇندا چۈشكەن ئىدى. ئۇ دەل جۈمە كۈنى ئىدى، (1) دېدى.

بۇ ھەدىسىنى ئىمام بۇخارى، مۇسلىم ۋە نەسەئى قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان بولۇپ، ئىمام بۇخارىنىڭ رىۋايىتىدە مۇنداق بايان قىلىنغان، يەھۇدىيلار ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەم، سىلەر شۇنداق بىر ئايەتنى ئوقۇيسىلەركى، مۇبادا ئاشۇ ئايەت بىزگە چۈشكەن بولسا، بىز چوقۇم شۇ ئايەت چۈشكەن كۈنى بايرام قىلىۋالاتتۇق، دېيىشتى. ئۆمەر بۇنى ئاڭلاپ: مەن بۇ ئايەتنىڭ قاچان، قەيەردە چۈشكەنلىكىنى بىلمەن. ھەمدە بۇ ئايەت چۈشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنىمۇ ئوبدان بىلمەن بۇ ئايەت ئەرەپات كۈنى چۈشكەن ئىدى. ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مەن شۇ چاغدا ئەرەپاتتا ئىدىم دېدى.

بۇ ئايەتنىڭ ۋىدالىشىش ھەجىدە ئەرەپات كۈنى ئەرەپات تېغىدا چۈشكەنلىكىگە بۇ كۈننىڭ دەل جۈمە كۈنى ئىكەنلىكىدە پۈتكۈل ئالىملارنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپ يوق.

زۆرۈرىيەت بولۇپ قالغاندا يېيىش چەكلەنگەن ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېسە بولىدىغانلىقى

توغرىسىدا

﴿كىمكى ئاچلىقتا، ئىلاجسىزلىقتىن، گۇناھنى مەقسەت قىلماستىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى يېسە گۇناھ بولمايدۇ) ئاللا مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەندىلىرىگە ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ يەنى كىمكى مەلۇم بىر زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ئاللا تائالا يېيىشنى توسقان ھايۋانلارنىڭ گۆشىدىن ھاياتىنى ساقلاپ قالالغۇدەك يېسە بولىدۇ. ئاللا كەچۈرگۈچى ۋە رەھمەت قىلغۇچىدۇر. چۈنكى ئاللا تائالا ئاشۇ بەندىنىڭ شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇڭا ئۇ بەندىنىڭ چەكلەنگەن نەرسىنى يېگەنلىكىنى كەچۈرۈپتۇ. ئىمام ئەھمەد ۋە ئىبنى ھەبىيان، ئىبنى ئۆمەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللا چەكلىگەن گۇناھلارنىڭ قىلىنىشىنى قانداق يامان كۆرسە، رۇخسەت قىلغان ئىشلىرىنىڭ قىلىنىشىنىمۇ شۇنداق ياخشى كۆرىدۇ» (2).

(1) ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مەقسىتى بۇ ئايەت ئەرەپات ۋە جۈمە كۈنىدىن ئىبارەت مۇسۇلمانلارنىڭ ئىككى ئۇلۇغ بايرام كۈنىدە چۈشى دېمەكچى.  
(2) ئىسلام دىنىدا ھۆكۈملەر ئەسلىدە قىلىشقا تېگىشلىك ھۆكۈملەر ۋە قىلىش رۇخسەت قىلىنغان ھۆكۈملەر دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ. ئەسلى قىلىشقا تېگىشلىك ھۆكۈملەر بولسا، نامازنى تولۇق ئوقۇش، ئەسلىدە يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەرنى يېمەسلىككە ئوخشاش نەرسىلەردۇر. رۇخسەت قىلىنغان ھۆكۈملەر بولسا، سەپەردىكى ئادەملەر ئۈچۈن نامازنى قەسر قىلىپ ئوقۇش، زۆرۈر بولغاندا يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەرنى ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك مىقداردا يېيىشكە ئوخشاش ھۆكۈملەردۇر.

يېيىش چەكلەنگەن ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىشتە كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئويلىغىنىدەك يېگۈدەك تاماق تېپىلماي، قالغاندىن تارتىپ ئۈچ كۈن ئۆتۈشىنى ساقلاش شەرت ئەمەس. بەلكى قاچان يېيىش زۆرۈر بولغاندا يېسە بولىدۇ.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇۋاقىد لەيسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، بەزى كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئىيى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! بىز قەھەتچىلىك يۈز بەرگەن جايدا ياشايمىز. بىز قانداق ئەھۋال ئاستىدا ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشىنى يېسەك بولىدۇ؟ دەپ سورىغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەتتىگەن ۋە ئاخشاملاردا تاماقسىز قالساڭلار، ۋە يېگۈدەك ئوت - چۆپ تاپالماي قالساڭلار، ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشىنى يېسەڭلار بولىدۇ» دېدى.

﴿گۇناھنى مەقسەت قىلماستىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى يېسە گۇناھ بولمايدۇ)﴾ يەنى گۇناھ ئۆتكۈزۈلمىگەن ھالەتتە دېگەنلىكتۇر. دېمەك ئاللاھ گۇناھ ئىش قىلمىغان ھالەتتە ئىش قىلغۇچىغا يېيىش چەكلەنگەن ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىشكە رۇخسەت قىلغان. لېكىن گۇناھ ئىش قىلغۇچىغا رۇخسەت قىلىندى، دېمىگەن.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئۆز ئىختىيارىچە ئەمەس، ئىلاجسىزلىقتىن (يۇقىرىقى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك يېسە، ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ھەقىقەتەن ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾<sup>(1)</sup> بۇ ئايەتنى گۇناھ ئىش ئۈچۈن سەپەرگە چىققۇچىلارغا بۇ رۇخسەت بېرىلمەيدۇ دېگۈچىلەر، ئۆزلىرىنىڭ كۆز قارىشىغا دەلىل قىلىپ كەلتۈرگەن. ئاللاھ تائالانىڭ رۇخسەت قىلىشتىن ئىبارەت رەھىمىتى گۇناھ ئىش قىلغۇچىلارغا قارىتىلمايدۇ<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الْطَيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تَعْمُوهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٠١﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن ئۆزلىرىگە (يېمەك ئىچمەكتىن) نېمىلەرنىڭ ھالال قىلىنغانلىقىنى سورىيدۇ، ئېيتقىنكى، «سېلىرگە پاك نەرسىلەر ۋە ئىت، قارچىغا، قۇشقا ئوخشاش) شىكارغا ئۆگىتىلگەن، سېلىر ئاللاھ نىڭ ئۆزەڭلارغا ئۆگەتكىنى بويىچە ئۆگەتكەن ئوۋچى جانۋارلارنىڭ شىكار قىلغان نەرسىلىرى ھالال قىلىندى، ئۇلارنىڭ سېلىر ئۈچۈن ئوۋلىغان نەرسىلىرىدىن يەڭلار (ئوۋچى جانۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) ئاللاھ نىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسىمىلا دەڭلار)، ئاللاھ نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش) تىن ساقلىنىڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر»<sup>(4)</sup>.

### ھالال نەرسىلەرنىڭ بايانى توغرىسىدا

ئاللاھ يۇقىرىقى ئايەتلەردە يېگۈچىلەرنىڭ دىنىغا ۋە سالامەتلىكىگە زىيانلىق بولغان ھارام نەرسىلەرنى بايان قىلغاندىن كېيىن زۆرۈر بولۇپ قالغاندا ئۇ نەرسىلەردىن ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك

(1) سۇرە بەقەرە 173 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) مۇشۇ خىل قاراشتىكىلەرنىڭ پىكىرىچە، ئاللاھ تەئالانىڭ يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەرنى يېيىشكە زۆرۈرىيەت ئاستىدا رۇخسەت قىلىشى ئاللاھ تەئالانىڭ بەندىلىرىگە قىلغان رەھىمىتى. لېكىن، بۇ رۇخسەت مۇسۇلمان پادىشاھلارغا قارشى تۇرۇپ مۇسۇلمانلار توپىدىن ئايرىلىپ تاغلارغا سەپەر قىلغۇچىلارغا، بولماستىن ئۈچۈن سەپەر قىلغۇچىلارغا ۋە ياكى ئاللاھ تەئالا چەكلەنگەن ھارام تىجارەت ئۈچۈن سەپەرگە چىققۇچىلارغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. يەنە بىرخىل كۆز قاراشتىكى ئالىملار دىننى ساقلاپ قالغۇدەك مىقداردا يېيىشتىن ئاشۇرۇۋەتمىسىلا مەيلى ئۇ كىشى قايسى خىل سەپەردە بولمىسۇن، يېيىش دۇرۇس بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئاللاھ تەئالا بەندىلىرىگە ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن رۇخسەت قىلىپ بەرگەن ئىشلارنىڭ ئەمەلىيلىشىنىمۇ ياخشى كۆرىدۇ.

مىقداردا يېيىشكە رۇخسەت قىلغانلىقىنى بايان قىلغان ئىدى. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿زۆرۈرىيەت بولمىغىچە يېيىش ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى اللہ سىلەرگە ئوچۇق بايان قىلغان تۇرسا، اللہ نىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى نېمىشقا يېمەيسىلەر؟ نۇرغۇن كىشىلەر نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىپ، بىلمەستىن، (باشقىلارنى) ھەقىقەتەن ئازدۇرىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلار سەندىن ئۆزلىرىگە (يېمەك ئىچمەكتىن) نېمىلەرنىڭ ھالال قىلىنغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى، «سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى» ئەئراف سۈرىسىدىمۇ ئۈمىتىگە پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىپ بېرىش ۋە ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىدىن ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. مۇقاتىل: پاك نەرسىلەر دېگەن ئىستىمال قىلىش ھالال قىلىنغان ھالال رىزىقلاردۇر، دەيدۇ.

ئىمام زۆھرىدىن سۈيۈكۈنى داۋا ئۈچۈن ئىچىشنىڭ دۈرۈس بولىدىغانلىقى توغرىسىدا سورىغاندا ئۇ: سۈيۈكۈ پاك نەرسىلەردىن ئەمەس، دەپ جاۋاب بەرگەن.

### ئۆگىتىلگەن ھايۋانلارنىڭ ئوۋلىغان ئوۋلىرىنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا

﴿ئىت قارچىغا، قۇشقا ئوخشاش﴾ شىكارغا ئۆگىتىلگەن، سىلەر اللہ نىڭ ئۆزەڭلارغا ئۆگەتكىنى بويىچە ئۆگەتكەن ئوۋچى جانۋارلارنىڭ شىكار قىلغان نەرسىلىرى ھالال قىلىندى﴾ يەنى سىلەرگە اللہ تائالانىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلىغان ھايۋانلار، پاك رىزىقلار ھالال قىلىندى. شۇنداقلا ئوۋغا ئۆگىتىلگەن ئىت، يىلپىز ۋە قارچۇغا قاتارلىق ئوۋ ھايۋانلىرى ئوۋلىغان ئوۋمۇ ھالال قىلىندى. ئۆگىتىلگەن ئوۋ ھايۋانلىرىنىڭ ئوۋلىغان ئوۋلىرىنىڭ ھالال بولىدىغانلىقى كۆپلىگەن ساھابىلار، تابىئىنلار ۋە مەزھەب ئىماملىرىنىڭ كۆز قارىشىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۆگىتىلگەن ئوۋ ھايۋانلىرىنىڭ ئىچىگە ئىت ۋە يىلپىزغا ئوخشاش ھايۋانلار، بۈركۈت ۋە قارچىغا ئوخشاش قۇشلار كىرىدۇ. بۇ ھەقتە ھەيسەمە تاۋۇس، مۇجاھىد، مەكھۇل، ۋە يەھيا ئىبنى ئەبۇكەسىر قاتارلىقلاردىنمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلىنغان.

ئىمام ئىبنى جەرىر، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شۇققار ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش ئوۋغا ئۆگىتىلگەن قۇشلار ئوۋلىغان ھايۋاننى تىرىك ھالەتتە قولغا چۈشۈرسەڭ، ئۇنى بوغۇزلاپ يېگىن ئۆلۈك بولسا يېمىگىن». لېكىن كۆپىنچە ئالىملارنىڭ كۆز قارىشىچە ئۆگىتىلگەن ئوۋ قۇشى ئوۋلىغان ئوۋ بىلەن ئۆگىتىلگەن ئىت قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئوۋلىغان ئوۋى ئوخشاشتۇر. چۈنكى ئىت ئوۋلىغاندا، ئوۋنى قانداق قاماللاپ تۇتقان بولسا، قۇشمۇ شۇنداق قاماللاپ تۇتىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام ئىبنى جەرىر ئەدى ئىبنى ھاتەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئوۋغا ئۆگىتىلگەن شۇققارنىڭ ئوۋلىغان ئوۋى توغرىسىدا سورىسام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ساڭا تۇتۇپ بەرگەن بولسا يېگىن» دېدى.

﴿ئۆگىتىلگەن﴾ بۇ سۆزنىڭ جۈملە ئىچىدىكى ئورنى ئەرەب تىلى گىرامماتىكىسى بويىچە ئۆگەتكۈچىنىڭ ئۆگىتىش ھالىتى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ياكى ئۆگىتىلگەن ھايۋانلارنىڭ ئۆگىتىلگەن بويىچە تۇتۇش ھالىتى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئىككىنچى خىل ھالەت بويىچە

(1) سۈرە ئەنئام 119 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بولغاندا، بۇ ئايەتنىڭ ئوۋغا ئۆگىتىلگەن ھايۋانلارنىڭ ئوۋنى تىرىنقىلىرى ۋە چاڭگاللىرى ئارقىلىق تۇتسا، ئۇ ئوۋ ھالال باشقىسى ھالال ئەمەس. ئەگەر تىرىنقى ياكى چاڭگىلى بىلەن قاماللاپ تۇتماي سوقۇپ ئۆلتۈرگەن بولسا ئۇ ئوۋ ھالال بولمايدۇ دېگەنلىك، بولىدۇ.

﴿سېلىر اللھ نىڭ ئۆزەڭلارغا ئۆگەتكىنى بويىچە ئۆگەتكەن ئوۋچى جانۋارلارنىڭ شىكار قىلغان نەرسىلىرى ھالال قىلىندى﴾ يەنى ئۇ ھايۋانلارنىڭ ئۆگىتىلگىنى بولسا ئۆگىتىلگەن ئوۋ ھايۋىنىنى ئوۋنىڭ ئارقىدىن قويۇپ بەرسە ئوۋنى قوغلايدىغان، كۈشكۈرتسە كۈشكۈرىدىغان، ئوۋنى تۇتسا ئۇنى ئۆزى يېيىش ئۈچۈن تۇتماي، پەقەتلا ئۆز ئىگىسى ئۈچۈن تۇتۇپ ساقلاپ تۇرىدىغان بولۇشىدۇر.

﴿ئۇلارنىڭ سېلىر ئۈچۈن ئوۋلىغان نەرسىلىرىدىن يەڭلار (ئوۋچى جانۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) اللھ نىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسىمىلا دەڭلار)﴾ ئالىملارنىڭ بىرلىككە كەلگەن پىكىرى بويىچە، ئوۋ ئوۋلىغۇچى ھايۋان ئوۋ ئوۋلاشقا ئۆگىتىلگەن بولسا، ئۇ ھايۋان ئوۋنى ئىگىسى ئۈچۈن تۇتقان بولسا، ئىگىسى ئوۋ ھايۋىنىنى قويۇپ بەرگۈچە بىسىمىلاھ دېگەن بولسا، ئوۋ ھايۋىنى گەرچە ئوۋنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ ھالال بولىدۇ. تۆۋەندىكى ھەدىس مۇشۇ مەزمۇنى تەكىتلەيدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەدىبى ئىبنى ھاتەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن ئۆگىتىلگەن ئوۋ ئىتلىرىنى ئوۋغا قويۇپ بەرگىچە اللھ تائالانىڭ نامىنى ئاتا قىلىپ قويۇپ بېرىمەن، ئىتلار ئوۋلىغان ئوۋلارنىڭ ھۆكىمى قانداق بولىدۇ؟» دەپ سورىدۇم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوۋغا ئۆگىتىلگەن ئىتنىڭ نامىنى ئاتىغان بولساڭ، ئۇ ئىتلار ساڭا تۇتۇپ بەرگەن ئوۋنى يېگىن» دېدى. مەن: «ئەگەر ئۇ ئىتلار ئوۋنى ئۆلتۈرۈپ قويسىچۇ؟» دەپم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوۋنى تۇتۇشقا باشقا بىر ئىت ئىتلىرىغا قوشۇلۇپ قالمىغان بولسا، ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ يېسەڭ بولىدۇ. چۈنكى سەن باشقا ئىتقا ئەمەس دەل ئۆزەڭنىڭ ئىتنىڭغا «بىسىمىلاھ» دېدىڭ» دېدى. مەن يەنە: «ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن بەزىدە ئوۋچى ئوۋچىلۇق تۆمۈرنى ئېتىپ ئوۋنى ئۆلتۈرىمەن» دېسەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «تۆمۈرنى ئاتقاندا ئۇنىڭ ئوۋچى ھايۋاننىڭ بەدىنىگە تېشىپ كىرىپ، ئۇنى ئۆلتۈرگەن بولسا يېسەڭ بولىدۇ. ئەگەر تۆمۈرنىڭ يان تەرىپى تېگىپ ئۆلگەن بولسا يېمىگىن. چۈنكى ئۇ ھايۋان سوقۇلۇپ ئۆلگەننىڭ قاتارىدىن بولىدۇ» دېدى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: ئىتنىڭ قويۇپ بەرگەندە اللھ تائالانىڭ نامىنى ئاتىغان، ئۇ ئىت ئوۋنى ساڭا تۇتۇپ ئېلىپ كەلگەندە ئۇ ئوۋ تىرىك بولسا ئۇنى بوغۇزلاپ يېگىن. ئەگەر ئوۋ ئۆلگەن بولۇپ، ئىت ئۇنىڭدىن يېمىگەن بولسا ئۇ ئوۋنى يېگىن. چۈنكى ئىتنىڭ ئوۋنى تۇتۇشى بوغۇزلىغىنى ھېسابلىنىدۇ.

يەنە باشقا بىر رىۋايەتتە مۇنداق دەپ كەلگەن: «ئوۋنى ئىت يېگەن بولسا، سەن ئۇنى يېمىگىن. چۈنكى ئىت ئۇ ئوۋنى ئۆزى يېيىش ئۈچۈن تۇتقان بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن».

ئوۋ ئوۋلىغۇچى ھايۋاننى قويۇپ بەرگىچە بىسىمىلاھ دېيىش توغرىسىدا

﴿ئۇلارنىڭ سېلىر ئۈچۈن ئوۋلىغان نەرسىلىرىدىن يەڭلار (ئوۋچى جانۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) اللھ نىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسىمىلا دەڭلار)﴾ يەنى ئوۋ ئوۋلىغۇچى ھايۋاننى ئوۋنىڭ ئارقىدىن قويۇپ بەرگەندە بىسىمىلاھ دەڭلار دېگەنلىكتۇر.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەدى ئىبنى ھاتەم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «ئوۋغا ئۆگىتىلگەن ئىتىغنى قويۇپ بەرگىنىڭدە ئالە نىڭ نامىنى ئاتىغان بولساڭ، ئۇ ئىت تۇتۇپ كەلگەن ئوۋنى يېسەڭ بولىدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ ئەبۇسۇئەبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان، ھەدىسىدە مۇنداق بايان قىلىنغان: «ئىتىغنى قويۇپ بەرگىنىڭدە ئالە نىڭ نامىنى ئاتىغان، ئوقنى ئاتقاندا ئالە نامىنى ئاتىغان!»

﴿ئوچى جانىۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا﴾ ئالە نىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسىمىللا دەڭلار) بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئىتىغنى ئوۋ ئوۋلاشقا قويۇپ بەرگىنىڭدە بىسىمىللاھ دېگەن. مۇبادا ئۇنتۇپ قالساڭ، ھېچ ۋەقەسى يوق». بۇ ئايەتتىن يېگەندە بىسىمىللاھ دېسەڭمۇ بولىدۇ، دېگەنلىك مەقسەت قىلىنغان دېگەن كۆز قاراشمۇ بار.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم يېگەندە بىسىمىللاھ دېيىش توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز تەرىپىسىدە بولغان ئۆمەر ئىبنى ئەبۇسەلەمگە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «تاماق يېيىشتىن بۇرۇن بىسىمىللاھ دېگەن، ئوڭ قولۇڭ بىلەن يېگەن، ئالدىڭدىن يېگەن».

ئىمام بۇخارى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، ساھابىلەر: ئى ئالە نىڭ پەيغەمبىرى! يېغىدىن مۇسۇلمان بولغان كىشىلەر بىزگە يېيىش ئۈچۈن گۆش ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندا بىسىمىللاھ دەيدىغان ياكى دېمەيدىغانلىقىنى بىلمەيمىز بۇ گۆشلەرنى يېسەك بولامدۇ؟ دەپ سورىغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەلەر بىسىمىللاھ دەپ يەڭلار» دېدى.

\* \* \* \* \*

أَيُّومَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ ۖ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ ۗ  
وَالْحَصْنَةُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْحَصْنَةُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَآ آتَيْتُمُوهُنَّ  
أُجُورَهُنَّ مُحْصِينَ غَيْرَ مُسْلِفِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ  
وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿٥٥﴾

بۈگۈن سەلەرگە پاك نەرسەلەر ھالال قىلىندى، كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ تامىقى سەلەرگە ھالالدىر ۋە سەلەرنىڭ تامىقىڭلار ئۇلارغا ھالالدىر، مۆمىنلەردىن بولغان ئەفئە ئاياللارنىڭ، سەلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن بولغان ئەفئە ئاياللارنىڭ مەھرىنى بەرسەڭلار، ئىپپەتلىك بولغىنىڭلار ۋە ئاشكارا – يوشۇرۇن پاھىشىنى كۆزلىمىگىنىڭلار ھالدا (ئۇلارنى ئالساڭلار)، ئۇلار سەلەرگە ھالالدىر، كىمكى ئىماندىن يېنىۋالدىكەن (ياكى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن)، ئۇنىڭ ئەمىلى (نىڭ ساۋابى) يوققا چىقىرىلىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇ زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ (5).

يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ بوغۇزلىغان گۆشلىرىنىڭ ھالال ئىكەنلىكى توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىگە ھارام قىلغان نەرسىلەر بىلەن ھالال قىلىنغان نەرسىلەرنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۈگۈن سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى﴾ ئاندىن يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ بوغۇزلىغان گۆشلىرىنىڭ ھۆكۈمىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ تامىقى سىلەرگە ھالال دۇر﴾.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس ئەبۇئۇمامە، مۇجاھىد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ئىكرىمە، ئەتا، ھەسەن، مەكھۇل ئىبراھىم نەخەئىي، سۇددى ۋە مۇقاتىل قاتارلىق ئالىملار: ئۇلارنىڭ بوغۇزلىغان ھايۋانلىرىنىڭ گۆشىنى دېمەكچى، دەپ تەپسىر قىلىشقان. بۇ بارلىق ئالىملارنىڭ بىرلىككە كەلگەن مەسلىدۇر. چۈنكى ئۇلار ھايۋاننى اللە تائالادىن باشقىغا ئاتاپ بوغۇزلاشنى ھارام دەپ قارايدۇ. گەرچە ئۇلار اللە تائالاغا بولغان ئېتىقادىدا اللە تائالانىڭ سۈپەتلىرىگە لايىق بولمىغان ئەقىدىلەردە بولسىمۇ، (مال) بوغۇزلىغاندا اللە تائالادىن غەيرىنىڭ نامىنى تىلغا ئالمايدۇ.

ئىمام بۇخارىنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە ئابدۇللاھ ئىبنى مۇغەففەل مۇنداق دېگەن: خەيبەر جېڭىدا قوي يېغى قاچىلانغان بىر تۈلۈم قولۇمغا چۈشۈپ قالدى. مەن بۈگۈن بۇنىڭدىن ھېچكىمگە بەرمەيمەن، دېدىم. تويۇقسۇز كەينىمگە بۇرۇلۇپ قارىسام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپتۇ...

فقھىشۇناس ئالىملار بۇھەدىستە لازىم بولغان ئەھۋال ئاستىدا قولغا چۈشكەن ئولجىلاردىن تەقسىم قىلىشتىن بۇرۇن ئىشلەتسە بولىدۇ دېگەن يەكۈننى چىقىرىشقان. ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىنمۇ شۇنداق ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. يەنە ھەنەفىي، شافئىي ۋە ھەنبەلىي مەزھىپىدىكىلەر مالكىي مەزھىپىدىكىلەرنىڭ يەھۇدىيلارغا ھارام قىلىنغان، ياغقا ئوخشاش نەرسىلەر مۇسۇلمانلارغىمۇ ئوخشاشلا ھارام دەپ قارايدىغان قارىشىغا رەددىيە بېرىشكە مۇشۇ ھەدىسنى دەلىل قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىنمۇ كۈچلۈكرەك بولغان دەلىل شۇكى ئىمام بۇخارىدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق بىر ۋەقەلىك بايان قىلىنغان. خەيبەر ئۇرۇشى بولغان كۈنى يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كاۋاپ قىلىنغان بىر قوينى سوۋغا قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قوينىڭ قولغا ئامراقلىقىنى بىلگەن يەھۇدىيلار قوينىڭ قولىنى زەھەرلەپ قويغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قوينىڭ قولىنى ئېلىپ ئېغىزىغا سالغاندا اللە تائالانىڭ ئىزنى بىلەن ئۇنىڭ زەھەرلەنگەنلىكىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خەۋەر قىلىنغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرھال تۈكۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ ئۇ زەھەرنىڭ قالدۇقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېغىز چىشلىرىغىچە تەسىر قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان بەشىر ئىبنى بەرا دېگەن ساھابىمۇ ئۇ قوينىڭ قولىدىن يېگەچكە زەھەرلىنىپ ئۆلۈپ كەتكەن. زەھەرنى زەينەب ئىسىملىك يەھۇدىي ئايال سالغان بولۇپ، ئۇ بۇ گۇناھى ئۈچۈن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان.

بۇ ھەدىستىن ئېلىنىدىغان دەلىل شۇكى گۆش ئېلىپ كېلىنگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېلىپ كەلگۈچىلەردىن: سىلەر ھارام دەپ قارايدىغان ياغلارنى ئېلىۋەتتىڭلارمۇ؟ دەپ سورىماستىن يېيىشكە تەمىشلەڭىندۇر.

﴿ۋە سىلەرنىڭ تامىقىڭلار ئۇلارغا ھالال دۇر﴾ يەنى يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار سىلەر بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشلىرىنى يېسە دۇرۇس بولىدۇ. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ شەرىئەتتە سىلەر بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشلىرىنى ئۇلارنىڭ يېيىشى دۇرۇس بولىدۇ، دېگەن بىر ھۆكۈمنى بىزگە خەۋەر بېرىش ئەمەستۇر. مۇبادا بۇنى خەۋەر بېرىش دەپ قارىغىنىمىزدا ئۇلارنىڭ شەرىئەتتە باشقا دىندىكىلەرنىڭ اللە



تائالانىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ بوغۇزلىغان ھايۋانلىرىنىڭ گۆشلىرى ئۇلارغا ھالال قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت بىر ھۆكۈمنى بىزگە خەۋەر بەرمەكچى بولۇشى مۇمكىن.

بۇ ئايەتنىڭ سىلەر بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يەھۇدىي - خرىستىئانلارنىڭ يېيىشى دۇرۇس بولسۇن دېگەن قاراشنى بىلدۈرىدىغانلىقى كۈچلۈكرەكتۇر. يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشلىرىنى يېيىش سىلەرگە دۇرۇس بولغىنىدەك، سىلەر بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنىمۇ ئۇلارنىڭ يېيىشى دۇرۇس بولسۇن. بۇ بىرىگە بىرىنى قايتۇرۇش ئۇسۇلىدۇر.

ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەككىدىن مەدىنىگە كەلگەندە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىبنى سەلۇل ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ تونىنى كەيدۈرۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئابدۇللاھ ئىبنى سەلۇل ئۆلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ تونىنى ئۇنىڭغا كەيدۈرۈپ شۇ تون بىلەن يەرلىكىگە قويۇش ئارقىلىق ئۇنىڭ سوۋغىسىنى قايتۇرغان ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «پەقەت مۆمىن بىلەنلا ھەم سۆھبەت بول. تامىقىڭنى تەقۋاداردىن باشقىغا يېگۈزمە» دېگەن ھەدىسىگە كەلسەك شۇنداق قىلىش مۇستەھەب ۋە تېخىمۇ ياخشى دېگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

يەھۇدىي - ناسارالاردىن بولغان ئىپپەتلىك ئاياللارغا ئۆيلىنىشنىڭ ھالاللىقى توغرىسىدا

﴿مۆمىنلەردىن بولغان ئەففە ئاياللارنىڭ﴾ يەنى ئىپپەتلىك، ھۈر، مۆمىن ئاياللارغا ئۆيلىنىش سىلەرگە ھالال قىلىندى، دېگەنلىكتۇر. بۇ ئايەتتىن ئىپپەتلىك ئاياللارنىڭ كۆزدە تۇتۇلىدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئاشكارا زىنا قىلمايدىغان، يوشۇرۇن ئاشنا تۇتمايدىغان ئەففە بولۇشلىرى كېرەك﴾<sup>(1)</sup>.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما خرىستىئان ئاياللارغا ئۆيلىنىشنى توغرا تاپمايتتى ۋە مەريەم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ قىلىۋالغاندىنمۇ ئېغىر مۇشرىكلىك بولامدۇ؟ چۈنكى اللە تائالا: ﴿ئى مۇسۇلمانلار! مۇشرىك ئاياللار ئىمان ئېيتىمىغىچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالماڭلار﴾<sup>(2)</sup> دېگەن تۇرسا، دەيتتى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿ئى مۇسۇلمانلار! مۇشرىك ئاياللار ئىمان ئېيتىمىغىچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالماڭلار﴾<sup>(3)</sup> دېگەن ئايەت نازىل بولغاندا مۇسۇلمانلار باشقا دىندىكى ئاياللار بىلەن ئۆيلىنىشنى توختاتتى.

ئاندىن: ﴿سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن بولغان ئەففە ئاياللارنىڭ مەھرىنى بەرسەڭلار﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولغاندا مۇسۇلمانلار ئەھلى كىتابنىڭ ئاياللىرىغا ئۆيلىنىشكە باشلىدى ۋە بىر تۈركۈم ساھابىلەر خرىستىئان ئاياللارغا ئۆيلەندى. ھەمدە ئۇلار بۇ ئايەتكە ئاساسەن بۇنداق قىلىشتا گۇناھ يوق دەپ قارايتتى. چۈنكى اللە تائالانىڭ: ﴿ئى مۇسۇلمانلار! مۇشرىك ئاياللار ئىمان ئېيتىمىغىچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالماڭلار﴾<sup>(4)</sup> دېگەن ئايەتتىكى مۇشرىك ئاياللار ئەھلى كىتابنىڭ ئاياللىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دەپ پەرەز قىلساق، اللە تائالانىڭ: ﴿سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن بولغان ئەففە ئاياللارنىڭ مەھرىنى بەرسەڭلار﴾

(1) سۈرە نىسا 25 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەقەرە 221 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە 221 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە بەقەرە 221 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دېگەن ئايىتى يۇقىرىقى ئايەت زىكىر قىلغان ئۆيلىنىشكە بولمايدىغان مۇشرىك ئاياللارنىڭ ئىچىدىن ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللارنى ئايرىۋالدى.

ناۋادا اللە تائالانىڭ: ﴿ئى مۇسۇلمانلار!﴾ مۇشرىك ئاياللار ئىمان ئېيتىمىغىچە ئۇلارنى نىكاھىغا ئالماڭلار﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتى ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ دەپ پەرەز قىلغىنىمىزدا مۇشرىك ئاياللىرىغا ئۆيلىنىش توغرىسىدا قويۇلغان چەكلىمە ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللارغا ئۆيلىنىشكە قويۇلمايدۇ. چۈنكى قۇرئاننىڭ نۇرغۇن يەرلىرىدە ئەھلى كىتابنى مۇشرىكلاردىن يەرقلەندۈرۈپ زىكىر قىلىنغان.

بۇنىڭ مىساللىرى تۆۋەندىكىچە: ﴿ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) كاپىر بولغانلار ۋە مۇشرىكلار ئۆزلىرىگە روشەن دەلىل كەلگەنگە قەدەر كۇفرىدىن ئايرىلغۇچى بولمىدى﴾<sup>(2)</sup> ﴿كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا) ۋە ئۆمىمىلەرگە (يەنى ئەرەب مۇشرىكلىرىغا): «مۇسۇلمان بولۇڭلارمۇ؟» دېگىن﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئەفغە ئاياللارنىڭ مەھرىنى بەرسەڭلار﴾ يەنى ئۇلارمۇ ھۈر ئىپپەتلىك ئاياللار بولغانلىقى ئۈچۈن ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللارنىڭ مېھرىنىمۇ رازىمەنلىك بىلەن تولۇق بېرىڭلار.

جابر ئىبنى ئابدۇللاھ ئامىر شەئىبى ئىبراھىم نەخەئىي ۋە ھەسەنەبەسىرى قاتارلىقلار: «ئەگەر بىر كىشى بىر ئايالنى نىكاھىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە بولۇشتىن بۇرۇن ئۇ ئايال باشقا بىرى بىلەن پاهىشە قىلغان بولسا، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلىقىدىكى نىكاھ بىكار قىلىنىپ ئايالغا بېرىلگەن مېھىر تولۇق قايتۇرۇۋېلىنىدۇ» دەپ پەتىۋا بەرگەن.

﴿ئىپپەتلىك بولغىنىڭلار ۋە ئاشكارا - يوشۇرۇن پاهىشىنى كۆزلىمىگىنىڭلار ھالدا﴾ (ئۇلارنى ئالساڭلار)، ئۇلار سىلەرگە ھالالدىر﴾ يەنى ئاياللارنىڭ ئىپپەتلىك بولۇشى شەرت قىلىنغاندەك ئەرلەرنىڭمۇ ئىپپەتلىك بولۇشى شەرت قىلىنغان.

﴿ئاشكارا - يوشۇرۇن پاهىشىنى كۆزلىمىگىنىڭلار﴾ يەنى بۇنىڭدىن گۇناھ ئۆتكۈزۈشتىن يانمايدىغان ئۇچرىغانلا ئادەم بىلەن پاهىشە قىلىۋېرىدىغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلغاندۇر.

﴿ئىپپەتلىك بولغىنىڭلار﴾ بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغىنى بولسا، پەقەت ئاشنىلىرى بىلەنلا پاهىشە قىلىدىغانلاردۇر. بۇ ھەقتە سۈرە نىسادىمۇ بايان قىلىنغان ئىدى.

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ  
وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ  
سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

(1) سۈرە بەقەرە 221 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەيىنە 1 - ئايەت.

(3) سۈرە ئال ئىمران 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

فَأَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِمَّا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِذِرَ عَذَابَ نِعْمَتِهِ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

ئى مۆمىنلەر! (سەلەر تاھارەتسىز بولۇپ) ناماز (ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، پۈتۈڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلە قوشۇپ يۇيۇڭلار، ئەگەر جۈنۇب بولساڭلار پاكلىنىڭلار (يەنى غۇسلى قىلىڭلار)، ئەگەر كېسەل بولساڭلار (سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا)، ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ (سۇ تاپالمىساڭلار)، ياكى سىلەرنىڭ بىرسىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن (يەنى تاھارەت سۇندۇرغان) بولساڭلار، ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن (غۇسلى تاھارەت ئۈچۈن) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك تۇپراقتا تەيەممۇم قىلىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلارغا قولۇڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، اللە سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدۇ، لېكىن اللە شۇكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرنى پاك قىلىشنى، (ئىسلام شەرىئىتىنى بايان قىلىش بىلەن) نېمىتىنى سىلەرگە تاماملاشنى خالايدۇ<sup>(6)</sup>.

### تاھارەت ئېلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

﴿ناماز (ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا﴾ يەنى ناماز ئوقۇماقچى بولغاندا تاھارەت ئېلىشقا بۇيرۇيدۇ. تاھارەت ئېلىش تاھارەتسىز كىشىگە پەرز، تاھارەتتى بار كىشىگە مۇستەھەببۇر.

ھەر بىر نامازغا بىر تاھارەت ئېلىش ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە پەرز بولۇپ كېيىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، دېگەن كۆز قاراشلارمۇ بار.

ئىمام ئەھمەد سۇلايمان ئىبنى بۇرەيدەنىڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر نامازغا بىر تاھارەت ئالاتتى، مەككە پەتھى قىلىنغان كۈندە ئايىغىغا مەسھى قىلدى. ھەمدە شۇ كۈنكى بەش ۋاخ نامازنى شۇ بىر تاھارەت بىلەنلا ئوقۇدى، بۇنى كۆرگەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن بۇرۇن قىلىپ باقمىغان ئىشنى قىلىدىغۇ؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئۆمەر! (بۇ ئىشنىڭ دۇرۇسلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن) قەستەن شۇنداق قىلدىم» دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم، تىرمىزى، ئەبۇداۋۇد، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئىبنى جەرىر فەزل ئىبنى مۇبەششىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ بىر تاھارەت بىلەن بەش ۋاخ ناماز ئوقۇغانلىقىنى كۆردۈم، ئۇ تاھارەتتى سۇنغاندا قايتا تاھارەت ئېلىپ ئايىغىغا مەسھى قىلغان ئىدى. مەن ئۇنىڭغا: سەن بۇ ئىشنى ئۆزەڭچىلا قىلىۋاتامسەن؟ دەپ سورىدىم. ئۇ: ياق مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەچكە شۇنداق قىلدىم، دەپ جاۋاب بەردى.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئوغلى ئۇبەيدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. مەن دادام ئابدۇللاھتىن: مەيلى تاھارەت بولسۇن - بولمىسۇن نېمىگە ئاساسەن ھەر بىر نامازغا قايتىدىن تاھارەت ئالسەن، دەپ سورىسام، ئۇ، زەيد ئىبنى خەتتابنىڭ قىزى ئەسما، ئابدۇللاھ ئىبنى ھەنزەلەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەيلى تاھارەتتى بولسۇن ياكى بولمىسۇن ھەر بىر نامازغا يېڭىدىن تاھارەت ئېلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى. بۇ ئىش ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىۋىدى، ھەر بىر نامازغا مىسۋاك ئىشلىتىشكە، پەقەت تاھارەتتى سۇنغاندىلا تاھارەت

ئېلىشقا بۇيرۇلدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەرنىڭ ئوغلى ئۇبەيدۇللا: «دادام ھەر بىر نامازغا يېغىدىن تاھارەت ئېلىش ئېغىر كەلمەيدۇ دەپ قاراپ تاكى ۋاپات بولغۇچە شۇنداق قىلدى» دەيدۇ. كۆپلىگەن ئالىملارنىڭ قارىشىچە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەرنىڭ بۇ ئىشنى تاكى ۋاپات تاپقىچە داۋاملاشتۇرۇشى بۇ ئىشنىڭ مۇستەھەب ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىمام ئەبۇدۇلۋەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خالادىن چىققاندا ئالدىغا تاماق كەلتۈرۈلدى. بەزىلەر تاھارەت ئېلىشنىڭ ئۈچۈن سۇ كەلتۈرەلمىمۇ؟ دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن پەقەت نامازغا تۇرماقچى بولغاندا تاھارەت ئېلىشقا بۇيرۇلدۇم» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىمام مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئىدۇق، ئۇ خالاغا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن، تاماق كەلتۈرۈلدى. بىز: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! تاھارەت ئالمىلا» دېسەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ھازىر ناماز ئوقۇمايدىغان تۇرسام، نېمىشقا تاھارەت ئالغۇدەكمەن؟» دېدى.

### تاھارەت ئالغاندا نىيەت قىلىش ۋە بىسىمىلاھ دېيىش توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) ناماز (ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار﴾ بۇ ئايەتنى ئاز بىر تۈركۈم ئۆلىمالار تاھارەت ئېلىشقا نىيەت قىلىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىگە دەلىل قىلىشقان<sup>(1)</sup> چۈنكى ئايەتتە يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار دېيىلگەن. ئەسلى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ناماز ئۈچۈن يۇيۇڭلار دېگەنلىك بولىدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەمەللەرگە ساۋاب بېرىلىش ياكى بېرىلمەسلىك نىيەتكە باغلىق، شۇنداقلا ھەر قانداق ئادەم نىيەت قىلغان نەرسىسىگە ئېرىشىدۇ».

تاھارەت ئېلىشتىن بۇرۇن بىسىمىلاھ دېيىش سۈننەتتۇر. ھەدىستە بىر قانچە ساھابىلاردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «تاھارەت ئالغاندا بىسىمىلاھ دېمىسە ئالغان تاھارەت تاھارەت ھېسابلانمايدۇ. تاھارەت ئالدىغان سۇ ئەگەر داس ياكى كۇپقا ئوخشاش نەرسىلەرگە قاچىلانغان بولسا، ئۇنىڭغا قولىنى تىقىپ تاھارەت ئېلىشقا توغرا كەلسە، ئاۋۋال قولىنى پاكىز يۇيۇۋېتىشى لازىم. بولۇپمۇ ئۇيىقىدىن ئويغانغاندا شۇنداق قىلىش كېرەك».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۇيىقىسىدىن ئويغانغاندا قولىنى ئۈچ قېتىم يۇيۇۋەتمىگىچە قولىنى قەتئى سۇغا تىقىمىسۇن. چۈنكى ئۇ كىشى ئوخلىغاندا قولىنىڭ قەيەردە تۇرۇپ قالغانلىقىنى بىلمەيدۇ».

يۈزنى يۇيۇش مەسىلىسىگە كەلسەك، يۈزنىڭ يۇيۇلىدىغان دائىرىسى فىقھىي شۇناس ئالىملارنىڭ قارىشىچە باشنىڭ چاچ ئۈنگەن جايىدىن تارتىپ تاكى ئىڭخەككىچە ۋە ئىككى قۇلاققىچە بولسۇن. ئەگەر

(1) ھەنەفىي مەزھىپىدە تاھارەت ئېلىشقا نىيەت قىلىش سۈننەتتۇر. بۇ لارنىڭ دەلىلى قۇرئان ياكى ھەدىستە نىيەتنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بىلدۈرىدىغان پاكىت يوقتۇر. خۇددى ئەۋەتنى يېيىش قىلىشقا يۈز كەلتۈرۈشكە ئوخشىغان نامازنىڭ باشقا شەرتلىرىگە نىيەت قىلىش پەرز بولمىغىنىدەك نامازنىڭ شەرتلىرىدىن بولغان تاھارەت ئېلىشقا نىيەت قىلىش پەرز ئەمەس بەلكى سۈننەتتۇر دەيدۇ. بۇلارنىڭ باشقا دەلىللىرىمۇ باردۇر.

تاقىرىباش ئادەم بولسا ياكى پىشانىسىگە چاچ ئۈنگەن ئادەم بولسا، تاھارەت ئالغاندا ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ چاچ ئۈندىغان يېرىنى ئۆلچەم قىلىپ يۇيىدۇ.

### ساقالنى ئارىلاش توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد ئەبۇۋائىلنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئوسماننىڭ تاھارەت ئالغانلىقىنى يۈزىنى يۇغاندا ساقالنى ئۈچ قېتىم ئارىلىغانلىقىنى (قولنى ھۆل قىلىپ ساقالنىڭ ئارىسىنى سىلاش) كۆردۈم. ئۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدىم» دېدى.

### تاھارەتنىڭ قانداق ئېلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇللاھ تاھارەت ئالغاندا، ئالدى بىلەن قولنى يۇدى. ئاندىن ئېغىزغا سۇ ئېلىپ چايقاپ بولۇپ، بۇرۇنغا سۇئالدى. ئاندىن يۈزىنى يۇدى. ئاندىن ئوڭ قولنى (جەينىكىگىچە) يۇدى. ئاندىن سول قولنى (جەينىكىگىچە) يۇدى. ئاندىن بېشىغا مەسھى قىلدى. ئاندىن ئوڭ پۈتىنى يۇدى. ئاندىن سول پۈتىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇنداق تاھارەت ئالغانلىقىنى كۆرگەن، دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

«قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار» يەنى قولۇڭلارنى يۇغاندا جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار تاھارەت ئالغۇچى قولنى يۇغاندا جەينىكىڭنىڭ ئۈستىنى قوشۇپ يۇيۇشى مۇستەھەبتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قىيامەت كۈنى مېنىڭ ئۈمىتىم تاھارەت ئالغانلىقتىن يۈزلىرى ۋە قوللىرى ئاتنىڭ قاشقىسىدەك نۇرلۇق ھالدا كېلىدۇ. كىمكى نۇرلۇق يەرلىرىنى كېڭەيتەلسە كېڭەيتسۇن».

ئىمام مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن دوستۇم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «تاھارەتنىڭ سۈيى قەيەرگىچە بارغان بولسا، مۆمىننىڭ قىيامەت كۈنىدىكى زىننىتى شۇ يەرگىچە بولىدۇ».

«بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار» ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەمر ئىبنى يەھيا مازىنىنىڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئەمر ئىبنى يەھيانىڭ چوڭ دادىسى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن بولغان ئابدۇللاھ ئىبنى زەيدتىن: ماڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قانداق تاھارەت ئالغانلىقىنى ئەمەلىيىتىڭ بىلەن كۆرسىتىپ قويالامسەن؟ دەپ سورىدى. ئابدۇللاھ ئۇ كىشىگە ماقۇل بولۇپ تاھارەت سۈيى كەلتۈردى. قولنى ئىككى قېتىم، ئىككى قېتىمدىن يۇدى. ئاندىن ئېغىزنى ئۈچ قېتىم چايقىدى. بۇرۇنغا ئۈچ قېتىم سۇ ئالدى. ئاندىن يۈزىنى ئۈچ قېتىم يۇيۇپ بولۇپ قوللىرىنى جەينىكىگىچە ئىككى قېتىم يۇدى. قولنى ھۆل قىلىپ بېشىنى پىشانىسى تەرەپتىن گەدىنىگىچە ئاندىن گەدىندىن پىشانىسىگىچە سىلدى، ئاندىن پۈتىنى يۇدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇنداق تاھارەت ئالدىغانلىقى ئەلى ۋە مىقدام قاتارلىق ساھابىلاردىنمۇ رىۋايەت قىلىنغان بۇ ھەدىس باشنىڭ ھەممە يېرىگە تولۇق مەسھى قىلىشنىڭ پەرزلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئابدۇرازاق ھەيران ئىبنى ئابىننىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان: مەن ئوسمان ئىبنى ئاففاننىڭ مۇنداق تاھارەت ئالغانلىقىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇ قولنى ئۈچ قېتىم يۇدى، ئاندىن ئېغزىنى چايقاپ بۇرغىغا سۇ ئالدى. ئاندىن يۈزىنى ئۈچ قېتىم يۇدى. ئاندىن ئوڭ قولنى جەينىكىگىچە ئۈچ قېتىم، سول قولنى جەينىكىگىچە ئۈچ قېتىم يۇدى. ئاندىن بېشىغا مەسھى قىلىپ بولۇپ ئوڭ پۇتىنى ئۈچ قېتىم سول پۇتىنى ئۈچ قېتىم يۇدى. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خۇددى مەن ھازىر ئالغاندەك تاھارەت ئېلىپ بولۇپ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «كىمكى مېنىڭ مۇشۇنداق تاھارەت ئالغىنىمدەك تاھارەت ئېلىپ ئاندىن ھېچ نەرسىنى ئويلىماي ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇسا بارلىق گۇناھلىرى كەچۈرىلىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئەبۇداۋۇدنىڭ ھەدىس كىتابىدا ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تاھارەت ئېلىشى بايان قىلىنىپ كەلگەن ھەدىسلەردە بېشىغا بىر قېتىم مەسھى قىلدى دەپمۇ كەلگەن<sup>(1)</sup>.

### پۇتىنى يۇيۇشنىڭ پەرزلىكى توغرىسىدا

﴿پۇتۇڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار﴾ كۆپىنچە سەلەپ ئالىملىرىنىڭ كۆز قارىشىدا پۇتىنى يۇيۇش پەرزدۇر<sup>(2)</sup>.

### پۇتىنى يۇيۇشنىڭ پەرزلىكىنى بايان قىلىپ كەلگەن ھەدىسلەر

يۇقىرىدا ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما قاتارلىق ساھابىلاردىن قىلىنغان رىۋايەتلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاھارەت ئالغاندا پۇتىنى بىر قېتىم، ئىككى قېتىم ياكى ئۈچ قېتىم يۇغانلىقى بايان قىلىنىپ كەلدى. ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىزنىڭ بىر قېتىملىق سەپىرىمىزدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىمىزدا قېلىپ قالدى. بىز ئەسىر نامىزىغا تاھارەت ئېلىپ پۇتلىرىمىزنى يۇيۇۋاتقان ۋاقىتىمىزدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېتىپ كەلدى ۋە بىزگە: «تاھارەتنى تولۇق ئېلىڭلار، تولۇق يۇيۇلمىغان تاپاننىڭ ئارقىسى ئوت ئازابىغا قالدۇ» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى بىلەن مۇسلىمۇ ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان. بەيھەقى ۋە ھاكىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تاپاننىڭ ئارقىسى ۋە پۇتنىڭ ئاستى ئوتتا قالدۇ».

ئىمام مۇسلىم، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى تاھارەت ئېلىپ پۇتىدىن تىرىقچىلىك جايى يۇيۇلمىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى كۆرۈپ: «قايتىپ تاھارىتىڭنى تولۇق ئالغىن» دېدى.

ئىمام بەيھەقى ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى تاھارەت ئېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ

(1) يۇقىرىقى ھەدىسلەردە تاھارەت ئالغاندا، بەزى ئەزالارنىڭ يۇيۇلۇش قېتىم سانىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى شۇ ئەزالارنى يۇيۇش قېتىم سانىنى پەرقلىنىدۇرۇپ يۇيۇش كېرەك بولماستىن تاھارەت ئالدىغان سۇنىڭ ئاز - كۆپلىكىگە قارىتا ئېلىنغانلىقىدۇر. ئەسلى تاھارەت ئالغاندا ئەزالارنى بىر قېتىم يۇيۇش پەرز، ئىككى ياكى ئۈچ قېتىم يۇيۇش سۈننەت بولىدۇ. سۇ ئۈچ قېتىمغا يەتمەسە ئىككى قېتىم ياكى بىر قېتىم يۇيۇش بولىدۇ. يۇقىرىقى ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان ئەزالارنىڭ يۇيۇلۇش قېتىم سانىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى زۆرۈر بولغاندا شۇنداق يۇيۇشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ كەلگەندۇر.

(2) شىئە مەزھىپىدىكىلەر ۋە ناھايىتى ئاز بىر قىسىم سەلەپ ئالىملىرى بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر خىل ئوقۇلۇش ئۇسۇلىدىن ئاياغ كىيىمگەن يالاڭتايغ پۇت يۇيۇلماي مەسھ قىلىنىدۇ. دېگەن ھۆكۈمنى چىقىرىدۇ. لېكىن توغرىسى پۇتىنى يۇيۇشتۇر.

پۇتسىدىن تىرناقچىلىك بىر جاينىڭ يۇيۇلماي قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇ كىشىگە: «قايتىپ تاھارىتىڭنى تولۇق ئېلىپ كەل» دېدى.

يەنە ئىمام ئەھمەد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى ئاياللىرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇۋاتقان بىر ئادەمنىڭ پۇتىدىن تەڭگىچىلىك بىر جاينىڭ يۇيۇلماي قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى تاھارەتنى قايتا ئېلىشقا بۇيرۇدى. ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان ھەدىستە تاھارەت ئېلىشقا ۋە نامازنى قايتىدىن ئوقۇشقا بۇيرىدى، دەپ بايان قىلىنغان.

### بارماقلىرىنىڭ ئارىسىنى يۇيۇشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

ھەيرانىڭ ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاھارەتنى قانداق ئالغانلىقىنى بايان قىلغان ھەدىسدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارماقلىرىنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ سىلىدى، دېيىلگەن.

تىرمىزى، ئەبۇداۋۇد، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار لۇقەيد ئىبنى سۇبىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى ماڭا تاھارەت ئېلىش ھەققىدە سۆزلەپ بەرگىن دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: «تاھارەتنى تولۇق ئال، بارماقلىرىڭنى ئارىلاپ سىلا، روزا تۇتمىغان چاغدا سۇنى بۇرۇنغا تولۇق ئېلىپ قاتتىق مىشقىرغىن».

### ئىككى ئۆتۈككە مەسھى قىلىش توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد ئەۋس ئىبنى ئەبۇئەۋسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاھارەت ئالغاندا ئىككى ئايىقىغا مەسھى قىلىپ ئاندىن نامازغا تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. ئەبۇداۋۇد ئەۋس ئىبنى ئەبۇئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خالجاغا كېلىپ كىچىك تەرەت قىلغاندىن كېيىن، تاھارەت ئالغاندا ئىككى پۇتىغا مەسھى قىلغانلىقىنى كۆردۈم.

ئىمام ئەھمەد جەرر ئىبنى ئابدۇللاھ بەجەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن مائىدە سۈرىسى نازىل بولغاندىن كېيىن مۇسۇلمان بولدۇم. مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايىقىغا مەسھى قىلغانلىقىنى كۆردۈم.

ئىمام بۇخارى، ئىمام مۇسلىم ھامامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: جەرر كىچىك تەرەت قىلىپ بولۇپ تاھارەت ئالغاندا ئىككى ئۆتۈككە مەسھى قىلدى. ئۇنىڭغا: مۇشۇنداق قىلامسەن؟ دېيىلگەندە، ئۇ: ھەئە، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىچىك تەرەت قىلىپ بولۇپ تاھارەت ئالغاندا ئىككى ئايىقىغا مەسھى قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدىم، دېدى.

ئەئەش ئىبراھىم نەخەئىينىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: جەرر مائىدە سۈرىسى نازىل بولغاندىن كېيىن مۇسۇلمان بولغاچقا ئالىملار ئۇنىڭ بايان قىلغان ھەدىسىگە ناھايىتى ئېتىبار بىلەن قارايتتى ئاياغقا مەسھى قىلىشنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى ۋە ھەرىكىتى ئارقىلىق بايان قىلىنغانلىقى، شەكلىنىشكە بولمايدىغان ھەدىس رىۋايەت قىلىش يولى بىلەن بايان قىلىندى.

سۇ تېپىلمىغاندا ياكى كېسەل بولۇپ قالغاندا تەيەممۇم قىلىشقا بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئەگەر كېسەل بولساڭلار (سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا)، ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ (سۇ تاپالمىساڭلار)، ياكى سىلەرنىڭ بىرسىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن (يەنى تاھارەت سۇندۇرغان) بولساڭلار، ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن (غۇسلى تاھارەت ئۈچۈن) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك تۇپراقتا تەيەممۇم قىلىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلارغا قولۇڭلارغا مەسھى قىلىڭلار﴾ بۇ ھەقتە بىز نىسا سۈرىسىدىكى ئايەتنىڭ تەپسىرىدە تولۇق توختىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق. ھەم بىز ئۇ جايدا تەيەممۇم ئايىتىنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنىمۇ بايان قىلغان ئىدۇق. شۇڭا سۆزىڭ ئۈزىراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بۇ يەردە قايتا توختالمايمىز.

بۇ جايدا ئىمام بۇخارىنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان مۇشۇ ئايەتكە خاس بىر ھەدىسنى كەلتۈرىمىز؛ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: بىز مەدىنىگە كېتىۋاتقاندا بەيدا دېگەن جايدا مېنىڭ بىر بولاپكام چۈشۈپ قالدى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆگىسىنى چۆكتۈرۈپ چۈشۈپ يوتامغا بېشىنى قويۇپ ياتتى. بۇ چاغدا دادام ئەبۇبەكرى كېلىپ مەيدەمگە قاتتىق بىرنى نوقۇپ: بىر بۇلاپكىنى دەپ ھەممە كىشىلەرنى توختاتتىڭ! دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يوتامدا ياتقانلىقى ئۈچۈن مەن ئىزادىن ئۆلەي دېدىم. دادامنىڭ مېنى نوقۇغان يېرى قاتتىق ئاغرىپ كەتكەن ئىدى. كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئويغاندى، تاڭمۇ ئاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن سۇ ئىزدىگەن ئىدى، سۇ تېپىلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئەگەر كېسەل بولساڭلار (سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا)، ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ (سۇ تاپالمىساڭلار)، ياكى سىلەرنىڭ بىرسىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن (يەنى تاھارەت سۇندۇرغان) بولساڭلار، ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن (غۇسلى تاھارەت ئۈچۈن) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك تۇپراقتا تەيەممۇم قىلىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلارغا قولۇڭلارغا مەسھى قىلىڭلار﴾ دېگەن ئايىتى نازىل بولدى. ئىبنى ھۇزەير: ئى ئەبۇبەكرى جەمەتى! ئاللا سىلەر ئارقىلىق كىشىلەرگە بەرىكەت ۋە قولايلىق ئاتا قىلدى. سىلەر خالاپىققا بەرىكەت ئىكەنسىلەر، دېدى.

﴿اللھ سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدۇ﴾ يەنى سىلەرگە قىيىنلاشتۇرماي بەلكى قۇلايلاشتۇرۇپ بەردى. كېسەل ياكى سۇ تاپالمىغان ئەھۋالدا كەڭچىلىك قىلىپ تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلدى. بۇ ئاللا تائالانىڭ سىلەرگە رەھىم دىللىق قىلغانلىقىدۇر. ئاللا تائالا تەيەممۇمنى تەيەممۇم قىلىشى كېرەك بولغان كىشىگە نىسبەتەن بەزى تەرەپتىن سۇنىڭ ئورنىدا قىلىپ بەردى. بىز ئۇنى يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتتۇق.

﴿لېكىن ئاللا شۇكۇر قىلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرنى پاك قىلىشنى، (ئىسلام شەرىئىتىنى بايان قىلىش بىلەن) نېمىتىنى سىلەرگە تاماملاشنى خالايدۇ﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ سىلەرگە قىلىپ بەرگەن كەڭچىلىك، قولايلىق ۋە رەھىمدىللىك نېمەتلىرىگە شۇكۇر قىلىشىڭلار ئۈچۈن شۇنداق قىلىندى.

### تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن دۇئا قىلىش توغرىسىدا

تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن دۇئا قىلىشقا تەرغىب قىلغان ھەدىسلەر بار. چۈنكى دۇئا قىلغۇچىلار يوقىرىدىكى ئايەتكە ئەمەل قىلغان پاكلانغۇچىلارنىڭ قاتارىدىن بولىدۇ.

ئىمام ئەھمەد، مۇسلىم، ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئۇقبە ئىبنى ئامىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بىزنىڭ تۆگە بېقىش ۋەزىپىمىز بار ئىدى. ماڭا بېقىش نۆۋىتى كەلگەندە تۆگىلەرنى كەچتە قوتانلارغا قايتۇرۇپ كەلدىم. دەل شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆرە تۇرۇپ كىشىلەرگە سۆزلەۋاتقان ئىكەن ۋە ئۇنىڭ: «ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان تاھارەت ئالغاندا تاھارەتنى كامىل ئېلىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللا تائالاغا يۈزلىنىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيدىكەن،



ئۇنىڭغا جەننەت بېرىلمەي قالمايدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ مەن: نېمىدېگەن ياخشى سۆز! دېيىشىمگە، يېنىمدىكى بىرسى ماڭا: ئۇنىڭدىن ئىلگىرى قىلىنغان سۆز تېخىمۇ ياخشى ئىدى، دېدى. مەن: سۆزلىگۈچىگە قارىسام ئۇ ئۆمەر ئىكەن. ئۆمەر يەنە مۇنداق دېدى: مەن سېنىڭ كېچىكىپ كەلگىنىڭنى كۆردۈم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېلەرنىڭ قايسىڭلار تاھارەت ئالغاندا تاھارەتنى كامال ئېلىپ ئەشەھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللەللاھ ۋە ئەننە مۇھەممەدەن ئابدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ»<sup>(1)</sup> دېدىكەن ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ سەككىز دەرۋازىسى ئېچىلىپ كېتىدۇ. ئۇ خالىغان دەرۋازىدىن كىرىدۇ» دېدى. بۇ ھەدىس ئىمام مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە مۇشۇنداق بايان قىلىنغان.

### تاھارەت ئېلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

ئىمام مالىك، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇسۇلمان ياكى مۆمىن بەندە، تاھارەت ئالغاندا يۈزىنى يۇسا كۆزى بىلەن قاراپ قىلىپ قويغان بارلىق گۇناھى يۈزىنى يۇغان سۇ بىلەن ياكى شۇ سۇنىڭ ئاخىرقى تامچىسى بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. ئىككى قولىنى يۇسا، قولى بىلەن تۇتۇپ قىلىپ قالغان بارلىق گۇناھلىرى قولىنى يۇغان سۇ بىلەن ياكى شۇ سۇنىڭ ئاخىرقى تامچىسى بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. پۈتۈن يۇسا پۈتۈن بىلەن مېڭىپ قىلىپ قالغان گۇناھلىرى پۈتۈن يۇغان سۇ بىلەن ياكى شۇ سۇنىڭ ئاخىرقى تامچىسى بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. تاھارەتنى ئېلىپ بولغاندا ئۇ ئادەم گۇناھتىن پاكتىنىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئىمام مۇسلىم ئەبۇمالىك ئەشئەرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «پاكىزلىق ئىماننىڭ يېرىمى، ئەلھەمدۇلىللاھ دېگەن سۆز تارازىنى تولدۇرىدۇ. سۇبھانەللاھ ۋە ئاللاھۇ ئەكبەر دېگەن سۆز ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ ئارىلىقىنى تولدۇرىدۇ. روزا پاناگاھ ۋە سەۋرى نۇرىدۇر. سەدىقە ئىسپاتتۇر. قۇرئان بولسا، سېنىڭ پايداڭغا ياكى زىيىنىڭغا ھۆججەتتۇر. ھەممە كىشى ئەتتىگەندە بىر ئىشنى باشلايدىغان بولۇپ، يا ئۆزىنى سېتىۋېلىپ ئازاد قىلىۋېتىدۇ ياكى ھالاكەتكە تاشلايدۇ».

يەنە ئىمام مۇسلىم ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالا ئېلىنغان ئولجىدىن، ئوغرىلانغان مالدىن قىلىنغان سەدىقنى قوبۇل قىلمايدۇ. شۇنداقلا نامازنىمۇ تاھارەتسىز قوبۇل قىلمايدۇ.

\* \* \* \* \*

وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الّذِي وَاثَقْتُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَتَّقُوا اللَّهَ  
 إِنَّ اللَّهَ عَزِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يٰٓأَيُّهَا الّٰذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوّٰمِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا  
 يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ءَآلٍ تَعَدَلُوا ءَاعَدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ  
 بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللَّهُ الّٰذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ هُمْ مَغْفِرَةٌ وَّأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾  
 وَالّٰذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيٰتِنَا ءُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يٰٓأَيُّهَا الّٰذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا

(1) تەرجىمىسى: اللھ تەئالادىن باشقا، ھەق مەبۇدىنىڭ يوق ئىكەنلىكىگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ اللھ تەئالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن.

نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

(ئى مۆمىنلەر!) اللە نىڭ سىلەرگە بەرگەن (ئۇلۇغ) نېمىتىمنى ۋە سىلەر بىلەن قىلغان مۇئاھىدىسىنى ئەسلىڭلار، ئەينى زاماندا سىلەر: «ئائىلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېگەن ئىدىڭلار، اللە دىن قورقۇڭلار (يەنى اللە غا بەرگەن ئەھدىنى بۇزۇشتىن ساقلىنىڭلار). اللە ھەقىقەتەن (بەندىلىرىنىڭ) دىللىرىدىكى سىرلىرىنى بىلگۈچىدۇر<sup>(1)</sup>. ئى مۆمىنلەر! اللە نىڭ (ھەقىقىتى) ئادا قىلىشقا تىرىشىڭلار، ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭلار، بىرەر قەۋمگە بولغان ئۆچمەنلىكىڭلار (ئۇلارغا) ئادىل بولماسلىقىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن، (دۈشمىنىڭلارغا) ئادىل بولۇڭلار، بۇ (يەنى ئۇلارغا ئۆچمەن تۇرۇپ ئادىل بولۇشۇڭلار) تەقۋادارلىققا ئەڭ يېقىندۇر، اللە دىن قورقۇڭلار، اللە ھەقىقەتەن قىلمىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر<sup>(8)</sup>. اللە ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب ۋە دەقىقىلىق<sup>(9)</sup>. كاپىر بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغان كىشىلەر ئەھلى دوزاختۇر<sup>(10)</sup>. ئى مۆمىنلەر! اللە نىڭ سىلەرگە بەرگەن (يەنى سىلەرنى دۈشمىنىڭلاردىن ساقلىغانلىق) نېمىتىنى ئەسلىڭلار، ئەينى زاماندا بىر جامائە سىلەرگە قوللىرىنى ئۇزاتماقچى (يەنى سىلەرنى ئۆلتۈرمەكچى) بولغان ئىدى. اللە ئۇلارنىڭ قوللىرىنى سىلەردىن توستى (يەنى سىلەرنى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن ساقلىدى). اللە دىن (اللە نىڭ ئەمرىنى ئورۇنلاش، مەنى قىلغان ئىشلىرىدىن چەكلىنىش بىلەن) قورقۇڭلار، مۆمىنلەر اللە غا تەۋەككۈل قىلسۇن<sup>(11)</sup>.

ئىنسانلارغا پەيغەمبەرنى ۋە ئىسلام دىنىنى ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت اللە تائالانىڭ نېمىتىنى ئەسلىتىش توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىگە ئىسلام دىنىنى بەرگەنلىكى ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرنى ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت نېمىتىنى ئەسلىتىش بىلەن بىرگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە، ئۇنى قوللاشقا، ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشكە ۋە دىننى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىپ ئۇنىڭ ئىزىنى بېسىپ تەشۋىق قىلىشقا، ئۇلاردىن ئالغان ئەھدىنى ئەسلىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! اللە نىڭ سىلەرگە بەرگەن (ئۇلۇغ) نېمىتىمنى ۋە سىلەر بىلەن قىلغان مۇئاھىدىسىنى ئەسلىڭلار، ئەينى زاماندا سىلەر: «ئائىلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېگەن ئىدىڭلار﴾ بۇ ئەھدە مۇسۇلمانلار ئىسلامغا كىرگەندە بىز مەيلى ياخشى ۋە يامان كۈنلەردە بولسۇن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىنى ئاڭلايمىز ۋە بۇيرۇقىغا بويسۇنمىز، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆزلىرىمىزدىنمۇ ئەلا كۆرىمىز ۋە ھوقۇق ئىگىلىرىدىن ھوقۇق تالاشمايمىز، دەپ بەرگەن بەيئىتىدۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى كۇففارلار! سىلەر نېمىشقا اللە غا ئىمان كەلتۈرمەيسىلەر؟ ھالبۇكى، پەيغەمبەر سىلەرنى پەرۋەردىگارىڭلارغا ئىمان كەلتۈرۈشكە چاقىرىدۇ، اللە سىلەردىن چىن ئەھدە ئالدى، ئەگەر ئىمان كەلتۈرۈشنى ئىرادە قىلساڭلار (ئىمانغا ئالدىراڭلار)﴾<sup>(1)</sup> يەنى بۇ يەھۇدىيلارغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ۋە ئۇنىڭ شەرىئىتىگە بويسۇنۇش ھەققىدە ئۇلاردىن ئېلىنغان ئەھدە ۋە ۋەدىلەرنى ئەسلىتىشتۇر. دېگەن كۆز قاراشمۇ بار، بۇنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابىباستىن رىۋايەت قىلغان.

(1) سۈرە ھەدىد 8 - ئايەت.

﴿اللہ دىن قورقۇڭلار﴾ يەنى بۇ ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا تەقۋادار بولۇشقا تەرغىب قىلىش ۋە تەكىتلەشتۈر. ئاندىن كېيىن بەندىلىرىگە ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىگە كېلىۋاتقان ئوي خىياللىرىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ مۇنداق دېدى: ﴿اللہ ھەقىقەتەن قىلمىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر﴾.

### ئادىل بولۇشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! اللہ نىڭ (ھەقىقىتى) ئادا قىلىشقا تىرىشىڭلار، ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭلار﴾ يەنى ئى ئىمان ئېيتقان مۇسۇلمانلار! ئىنسانلار ئۈچۈن ۋە ياكى نام ئابىرۇي ئۈچۈن ئەمەس بەلكى اللہ تائالا ئۈچۈن ھەقىقەتتە ئادالەت بىلەن تۇرۇڭلار.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم نۇئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: دادام ماڭا بىر نەرسە بەرگەن ئىدى. ئانام ئەمىرە بىنتى راۋاھە دادامغا: بۇ ئىشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى گۇۋاھ قىلىپ قويىمىساڭ رازى بولمايمەن، دەپ تۇرۇۋالدى. شۇڭا دادام بەرگەن نەرسىگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى گۇۋاھ قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بارغان ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن: «ھەممە بالىلىرىڭغا مۇشۇ بالاڭغا بەرگەندەك بەردىڭمۇ؟» دەپ سورىدى. دادام: ياق، دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللہ تائالادىن قورقۇڭلار بالىلىرىڭلار ئارىسىدا ئادىللىق قىلىڭلار! مەن ھەرگىز ناھەق ئىشقا گۇۋاھ بولمايمەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن دادام ماڭا بەرگەن نەرسىنى قايتۇرۇۋالدى.

﴿بىرەر قەۋمگە بولغان ئۆچمەنلىكىڭلار (ئۇلارغا) ئادىل بولماسلىقىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن﴾ يەنى بىرەرگە بولغان ئۆچمەنلىك سەۋەبىدىن ئۇلارغا ئادالەتسىزلىك قىلىپ قويماڭلار، مەيلى دوست بولسۇن ياكى دۈشمەن بولسۇن، ھەرقانداق ئادەمگە ئادىل مۇئامىلە قىلىڭلار.

﴿دۈشمىنىڭلارغا) ئادىل بولۇڭلار، بۇ (يەنى ئۇلارغا ئۆچمەن تۇرۇپ ئادىل بولۇشۇڭلار) تەقۋادارلىققا ئەڭ يېقىندۇر﴾ يەنى ئادىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشىڭلار ئادالەتسىزلىك قىلىشىڭلارغا قارىغاندا، تەقۋادارلىققا بەكرەك يېقىندۇر.

﴿اللہ دىن قورقۇڭلار، اللہ ھەقىقەتەن قىلمىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر﴾ يەنى اللہ تائالادىن قورقۇڭلار، ئۇ چوقۇم سىلەرنىڭ قىلغان ياخشى ئىشىڭلارغا ياخشىلىقچە يامان ئىشىڭلارغا يامانلىقچە ساۋاب ياكى جازا بېرىدۇ.

﴿اللہ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب ۋەدە قىلدى﴾ يەنى سىلەردىن ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا گۇناھلىرىنى كەچۈرۈپ جەننەت ئاتا قىلىشنى ۋەدە قىلدى. ئۇلار جەننەتكە قىلغان ياخشى ئەمەللىرى بىلەن ئەمەس بەلكى اللہ تائالانىڭ رەھىمىتى بىلەن كېلىدۇ. لېكىن اللہ تائالا ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى ئۆزىنىڭ رەھىمىتى مەرھەمىتى رازىلىقى ۋە كەچۈرۈشىگە سەۋەبچى قىلدى. شۇڭا ھەممە نەرسە اللہ تائالا تەرىپىدىن بېرىلگەن ئىنئامدۇر. ئىنئام قىلىش پەزىلىمۇ اللہ تائالا تەرىپىدىندۇر. بارلىق ھەمدۇسانا ۋە مىننەتدارلىق اللہ تائالاغا خاستۇر.

﴿كاپىر بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغان كىشىلەر ئەھلى دوزاختۇر﴾ يەنى اللہ تائالادىن تانغان ۋە اللہ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى يالغانغا چىقارغانلار دوزاخ ئەھلىدۇر. مانا بۇ اللہ تائالانىڭ ئادىللىقى، ھېكمىتى ۋە كىچىككىنىمۇ زۇلۇم قىلمايدىغان ئادىل ھۆكۈمدۇر. اللہ تائالا بىردىن بىر ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى ھېكمەتلىك ۋە قۇدرەتلىك زاتتۇر.

مۇسۇلمانلارنى كاپىرلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قوغداپ قالغانلىقىنىڭ ئىلھ تائالادىن بېرىلگەن بىر نېمەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن (يەنى سىلەرنى دۈشمىنىڭلاردىن ساقلىغانلىق) نېمىتىنى ئەسلىڭلار، ئەينى زاماندا بىر جامائە سىلەرگە قوللىرىنى ئۇزاتماقچى (يەنى سىلەرنى ئۆلتۈرمەكچى) بولغان ئىدى. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قوللىرىنى سىلەردىن توستى (يەنى سىلەرنى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن ساقلىدى)﴾ بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى توغرىسىدا ئىمام ئابدۇرازاق جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەپەردە بىر جايغا كېلىپ چۈشتى قوشۇن تىكەنلىك دەرەخلەرنىڭ ئاستىدا سايداش ئۈچۈن تارقىلىپ كەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ قىلىچىنى دەرەخكە ئېسىپ قويغان ئىدى. بىر سەھرىلىق ئەرەب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلىچىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى ئېلىۋېلىپ قىلىچىنى قېنىدىن سۇغاردى - دە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: سېنى مەندىن كىم قوغداپ قالالايدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلۇغ ۋە كاتتا ئاللاھ» دەپ جاۋاب بەردى. سەھرىلىق ئەرەب ئىككى ياكى ئۈچ قېتىم: سېنى مەندىن كىم قوغداپ قالالايدۇ؟ دەپ سوراۋەرگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ھەر قېتىمدا: «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىۋەردى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى سەھرىلىق ئەرەب قىلىچىنى غىلاپقا سالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى چاقىردى ۋە ئۇلارغا بۇ سەھرىلىق ئەرەبنىڭ ئىشىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا ھېلىقى سەھرىلىق ئەرەب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. ئۇنى جازالاشقا بۇيرۇمىدى.

بۇ ۋەقەلىكىنى قەتادە مۇ مۇشۇنداقراق بايان قىلغان، ئۇنىڭ بايان قىلىنىشىچە: بىر گۈرۈھ ئەرەبلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى يوقاتماقچى بولۇپ ھېلىقى سەھرىلىق ئەرەبىنى ئەۋەتكەن قەتادە ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن (يەنى سىلەرنى دۈشمىنىڭلاردىن ساقلىغانلىق) نېمىتىنى ئەسلىڭلار، ئەينى زاماندا بىر جامائە سىلەرگە قوللىرىنى ئۇزاتماقچى (يەنى سىلەرنى ئۆلتۈرمەكچى) بولغان ئىدى. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قوللىرىنى سىلەردىن توستى (يەنى سىلەرنى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن ساقلىدى)﴾ دېگەن ئايىتىنى ئاشۇنداق چۈشەندۈرگەن. ئۇ سەھرىلىق ئەرەبىنىڭ ئىسمى غەۋرەس ئىبنى ئەلھارس بولۇپ بۇنىڭ ۋەقەلىكى ئىمام بۇخارىنىڭ كىتابىدىمۇ بايان قىلىنغاندۇر.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇجاھىد ئىكرىمە ۋە باشقىلار مۇنداق بايان قىلىدۇ: بۇ ئايەت بەنى نەزىر جەمەتى ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ ئۇلارنىڭ يۇرتىدا بەنى ئامىر قەبىلىسىدىن بولغان ئىككى كىشى ئۆلتۈرۈلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۇلارنىڭ دىيىتىگە ھەسسە قاتقۇزۇش ئۈچۈن يەھۇدىيلارنىڭ قېشىغا بارغاندا، يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا تۈگمەن تېشىنى تاشلاشنى پىلانلىغان. ئۇلار بۇ ۋەزىپىنى ئەمر ئىبنى جەھەش ئىبنى كەئب دېگەن يەھۇدىيغا تاپشۇرغان بولۇپ، ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تامنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرسا باشقىلار ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ يىغىلىپ ئولتۇرغاندا ئۈستىدىن ئاشۇ تۈگمەن تېشىنى تاشلاشقا بۇيرۇغان. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ پىلاننى پەيغەمبەرگە بىلدۈرگەچكە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە قايتىپ كېتىدۇ، ساھابىلىرىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارقىسىدىن قايتىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ۋەقەلىك ھەققىدە مۇشۇ ئايەتنى نازىل قىلغان.

﴿اللَّهُ دِينُ اللَّهِ نَسَكَتَ الْكُفْرَ وَالشِّرْكَاءَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾  
 مۆمىنلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن، يەنى كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا، ئۇنىڭ غەم قىلغان نەرسىسىگە ئاللاھ تائالا ئۆزى يېتەرلىكتۇر. ئۇنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ئامان ئىسەن ساقلايدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆزىگە قەست قىلماقچى بولغان ئاشۇ يەھۇدىيلارنى ئەدەبلەشكە بۇيرۇدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرھال قوشۇن تارتىپ بېرىپ ئۇلارنى قورشاپ، ئاخىرىدا ئۇلارنى ئۆز ھۆكۈمىگە بويسۇندۇرۇپ مەدىنىدىن قوغلاپ چىقاردى.

\* \* \* \* \*

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢٤﴾﴾  
 \* ۋە لاقەد اخذ اللّٰھ ميثاق بني اسرائيل وبعثنا منهم اثني عشر نقيبا ۋ قال اللّٰھ اني معكم لئن اقمتم الصلوة واتيتم الزكوة وامنتم برسلي وعززتموهم واقرضتم اللّٰھ قرضا حسنا لا كفّرنا عنكم سيئاتكم ولا دخلنكم جنت تجري من تحتها الانهار فمن كفر بعد ذلك منكم فقد ضلّ سواء السبيل ﴿١٢٤﴾  
 ﴿فِيمَا نَقَضُوا مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهَا وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهَا وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَافِيَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنَّهُمْ وَأَصْفَحْ ﴿١٢٥﴾﴾  
 ﴿إِنَّ اللَّهَ سَخِيبُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٦﴾﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهَا فَاغْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٢٧﴾﴾

شۈبھىسىزكى، اللّٰھ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن مەھكەم ئەھدە ئالدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (يەنى ئون ئىككى ئايماقنىڭ ھەربىرىسىدىن بىردىن) ئون ئىككى باشلىقنى (كېيىنلىك ئۈچۈن جەببارلارغا يەنى ئەمالىقەلەرگە) ئەۋەتتۇق ھەمدە اللّٰھ: « مەن سىلەرگە ياردەم بېرىمەن، (ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! اللّٰھ بىلەن قەسەمكى) ئەگەر سىلەر نامازنى (تەمىل ئەركان بىلەن) ئۆتسەڭلار، زاكات بەرسەڭلار، پەيغەمبەرلىرىمگە ئىمان ئېيتساڭلار ۋە ئۇلارغا ياردەم بەرسەڭلار، اللّٰھقا قەرزى ھەسەنە بەرسەڭلار (يەنى اللّٰھنىڭ يولىدا پۇل - مېلىڭلارنى سەرپ قىلساڭلار)، ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىمەن، سىلەرنى ئەلۋەتتە ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمەن. شۇنىڭدىن (يەنى مەھكەم ئەھدىدىن) كېيىن سىلەردىن كىمكى (ئەمىر قىلغان نەرسىلىرىمنى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ ئەلۋەتتە توغرا يولىدىن ئازغان بولىدۇ» دېدى (12). ئەھدىنى بۇزغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى رەھىمىمىزدىن يىراق قىلدۇق، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (ئىماننى قوبۇل قىلىشقا يۇمشىمايدىغان دەرىجىدە) قاتتىق قىلدۇق، ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ، ئۇلار (تەۋراتتا) ئۆزلىرى ئۈچۈن قىلىنغان نەسىھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىنىڭ خىيانەت قىلغانلىقىنى بايقاپ تۇرىسەن، (ئەگەر تەۋبە قىلسا) ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن، (ئەگەر ئىمان ئېيتسا) ئۇلارنى كەچۈرگىن، اللّٰھ ھەقىقەتەن ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ (13). بىز ناسارامىز دېگەنلەردىنمۇ (اللّٰھنى بىر دەپ

تونۇشقا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشقا) مەھكەم ئەھدە ئالدۇق، ئۇلار (ئىنجىلدا) ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى، (بۇنىڭ جازاسى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىيامەتكىچە ئاداۋەت ۋە دۈشمەنلىك سالدۇق، (شۇ چاغدا) اللە ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىدۇ (يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەبىھ ئەمەللىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ) <sup>(14)</sup>.

ئەھلى كىتابلارنىڭ ئەھدە بەرگەنلىكى ۋە بەرگەن ئەھدىسىدە تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن لەنەت

### قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

يۇقىرىدا اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى اللە تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن ئەھدىسىدە تۇرۇشقا، ھەقىقىي تۇرغۇزۇپ ئادالەت بىلەن گۇۋاھلىق بېرىشكە، ھەمدە ئۇلارغا كۆرسىتىپ بەرگەن ھەق يول ۋە ھىدايەتنى ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نېمەتلىرىنى ئەسلىشكە بۇيرۇغان ئىدى. بۇ يەردە ئىلگىرىكى ئىككى كىتاب ئەھلىلىرى بولغان يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلاردىن قانداق ئەھدە ئالغانلىقى، ئۇلار بەرگەن ئەھدىلىرىدە تۇرماي ۋاپاسىزلىق قىلغاندىن كېيىن اللە تائالا ئۇلارغا لەنەت قىلىپ ئۇلارنى ئۆز رەھمىتىدىن قوغلىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا ھىدايەت ۋە ھەق دىنغا يېتىشكە توسالغۇ بولدىغان پەردە قىلىۋەتكەنلىكىنى، شۇڭا ئۇلارنىڭ پايدىلىق ئىلىم ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشتىن قۇرۇق قالغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇبھىسىزكى، اللە ئىسرائىل ئەۋلادىدىن مەھكەم ئەھدە ئالدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (يەنى ئون ئىككى ئايماقنىڭ ھەربىرىسىدىن بىرىدىن) ئون ئىككى باشلىقنى (كېپىللىك ئۈچۈن جەببارلارغا يەنى ئەمالىقەلەرگە) ئەۋەتتۇق﴾ يەنى بەنى ئىسرائىلدىن 12 باشلىقنى اللە تائالانىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە كىتابىغا بويسۇنۇشقا بەيئەت قىلدۇرۇپ ئۆز ئايماقلىرىغا ئەۋەتتۇق.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ۋەقە مۇسا ئەلەيھىسسالام كۈچلۈك پالۋانلار بىلەن جەڭ قىلىشقا قاراپ يۈرۈش قىلغاندا يۈز بەرگەن بولۇپ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ھەر بىر ئايماقتىن بىردىن باشلىق ياكى ۋەكىل چىقىرىشقا بۇيرۇغان.

### ئەقەبە كېچىسىدىكى ئەنسارىلارنىڭ ۋەكىللىرى توغرىسىدا

ئەقەبە كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنسارىلار بىلەن بەيئەتلەشكەندە، ئۇلارمۇ 12 ئادەم بولۇپ، ئەۋس قەبىلىسىدىن ئۇسەيد ئىبنى خۇزەير، سەئىد ئىبنى خەيسەمە ۋە رىفائە ئىبنى ئابدۇلمۇنزىر (ئۇنىڭ ئورنىدا ئەبۇھەيسەم ئىبنى تەيھە ئىدى دېگەنلەرمۇ بار) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملاردىن ئىبارەت ئۈچ كىشى ئىدى. خەزرج قەبىلىسىدىن: ئەبۇئۇمامە ئەسەد ئىبنى زۇرارە، سەئىد ئىبنى رەبىئە، ئابدۇللاھ ئىبنى راۋاھە، رافىئە ئىبنى مالىك ئىبنى ئەجلان، بەرا ئىبنى مەئرۇر، ئۇبادە ئىبنى سامت، سەئىد ئىبنى ئۇبادە، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ھەررام ۋە مۇنزىر ئىبنى ئەمرى ئىبنى ھۇنەيس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمدىن ئىبارەت توققۇز كىشى ئىدى. ئۇلارنى كەئب ئىبنى مالىك بىر شېئىردا بايان قىلغان بولۇپ بۇنى مەرھۇم ئىبنى ئىسھاق رىۋايەت قىلغان. بۇ يەردە مەقسەت قىلىنغان شۇكى ئاشۇ 12 نەپەر ۋەكىل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن شۇ كېچىدە ئۆز قەبىلىلىرىگە ۋەكىل ئىدى. ئۇلار شۇ كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنۇش، بەيئەت قىلىش ۋە قول بېرىشكە ئۆز قەبىلىلىرىگە ۋەكىللىك قىلغان ئىدى.

مەھكەم ئەھدە بېرىش ۋە ئۇنىڭدا تۈرمىغانلىق توغرىسىدا

﴿شۇنىڭدىن (يەنى مەھكەم ئەھدىدىن) كېيىن سىلەردىن كىمكى (ئەمىر قىلغان نەرسىلىرىمنى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ ئەلۋەتتە توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ﴾ دېدى يەنى كىمكى مەھكەم ۋەدە بېرىپ بولۇپ ئۇنىڭدا تۇرمىسا ۋە خۇددى ۋەدە بەرمىگەندەك ئۇنىڭدىن تانسا، توغرىلىقى ئېنىق بولغان يولدىن چىقىپ كەتكەن ۋە ھىدايەتتىن گۇمراھلىققا ماڭغان بولىدۇ.

اللە تائالا ئۇلارنىڭ اللە تائالاغا بەرگەن مۇستەھكەم ئەھدىسىدە تۇرماي ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قانداق جازاغا دۇچار بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەھدىنى بۇزغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۇلارنى رەھىمىتىمىزدىن يىراق قىلدۇق﴾ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىدىن ئېلىنغان مەھكەم ئەھدىدە تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ھەقتىن ئوزاقلاشتۇردۇق، توغرا يولدىن يىراقلاشتۇردۇق. ﴿ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (ئىماننى قوبۇل قىلىشقا يۇمشىمايدىغان دەرىجىدە) قاتتىق قىلدۇق﴾ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار دىللىرىنىڭ قاتتىقلىقى ۋە قۇپاللىقىدىن ھېچقانداق نەسھەت قوبۇل قىلمايدۇ.

﴿ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ﴾ ئۇلار اللە تائالانىڭ ئايەتلىرىنىڭ مەزمۇنلىرىنى بۇرمىلاپ، اللە تائالانىڭ كىتابىنى ئەسلى چۈشۈرگەن مەنىسىدىن باشقا مەقسەتكە يۆتكەۋەتتى. اللە دەپمىگەننى اللە دېدى، دەپ تۇرۇۋالدى. بۇنداق ئىشتىن بىزنى اللە ساقلىسۇن! ﴿ئۇلار(تەۋراتتا) ئۆزلىرى ئۈچۈن قىلىنغان نەسھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى﴾.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىنىڭ خىيانەت قىلغانلىقىنى بايقاپ تۇرىسەن ﴿يەنى ئۇلارنىڭ ساڭا ۋە ساھابىلىرىڭغا قارشى ھىيلە - مىكر ۋە نامەرتلىك قىلغانلىقىنى بايقاپ تۇرىسەن. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سۈيىقەست قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى يوقىتىۋېتىشكە توپلانغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

﴿ئەگەر تەۋبە قىلسا﴾ ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن، ﴿ئەگەر ئىمان ئېيتسا﴾ ئۇلارنى كەچۈرگىن ﴿يەنى ئۇلارنى كەچۈرۈۋەت ۋە ئەپۇ قىلىۋەت. مانا بۇ غەلبىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. خۇددى بەزى سەلەپ ئالىملىرىنىڭ ئېيتقىنىدەك: اللە تائالاغا ئاسىيلىق قىلىپ تۇرۇپ، ساڭا زىيانكەشلىك قىلغانلارغا، اللە تائالا سېنى بۇيرۇغىنىدەك مۇئامىلىدە بولۇشىڭدىن ياخشى بىر ئىش يوقتۇر. مانا شۇنداق قىلغىنىڭدىلا ئۇلارنى ھەققەت ئۈستىگە توپلىغىلى بولىدۇ. ئۇلار مۇشۇ سەۋەب بىلەن اللە تائالانىڭ ھىدايەت قىلىشىغا لايىق بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

﴿اللە ھەققىدەن ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ يەنى يامانلىق قىلغان ئادەمنى كەچۈرۈۋەتكەنلەرنى اللە تائالا دوست تۇتىدۇ.

قەتادە مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالانىڭ: ﴿ئەگەر تەۋبە قىلسا﴾ ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن، ﴿ئەگەر ئىمان ئېيتسا﴾ ئۇلارنى كەچۈرگىن ﴿دېگەن ئايىتىنىڭ ھۆكۈمى: ﴿سىلەر ئەھلى كىتابتىن اللە غا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنمەيدىغانلار (يەھۇدىيلار ئۆزەيرىنى اللە نىڭ ئوغلى، ناسارالار ئىسانى اللە نىڭ ئوغلى دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئۇلار اللە غا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئېتىقاد قىلىمىز دېگەن بىلەنمۇ ئېتىقاد قىلىمىغاننىڭ ئورنىدۇر) بىلەن، اللە (ئۆزىنىڭ كىتابىدا) ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى (سۇننىتىدە) ھارام قىلغان نەرسىلەرنى ھارام بىلمەيدىغانلار ۋە ھەق دىن (يەنى ئىسلام دىنى) غا ئېتىقاد قىلمايدىغانلار

بىلەن، تاكى ئۇلار سىلەرگە بويسۇنۇپ خار ھالدا جىزىيە تۆلىگەنگە قەدەر، ئۇرۇش قىلىڭلار<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتنىڭ چۈشەنچىسى بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

خرىستىئانلارنىڭ بەرگەن مەھكەم ئەھدىسىنى ئۈنۈتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا

﴿بىز ناسارامىز دېگەنلەردىنمۇ (اللەنى بىر دەپ تونۇشقا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشقا) مەھكەم ئەھدە ئالدۇق﴾ يەنى ئەمەلىيەتتە ئۇنداق بولمىسىمۇ ئۆزلىرىنى مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن ناسارالار دەۋالغانلاردىنمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش، ئۇنى قوللاش، ياردەم بېرىش، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن يولىدا مېڭىش ۋە اللە ئەۋەتكەن ھەر قانداق بىر پەيغەمبەرگە ئىشىنىش توغرىلۇق مەھكەم ۋەدىلەرنى ئالدۇق. لېكىن ئۇلارمۇ يەھۇدىيلارغا ئوخشاش ۋەدىلىرىدە تۇرماي ۋەدىسىنى بۇزدى.

﴿ئۇلار (ئىنجىلدا) ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى، (بۇنىڭ جازاسى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىيامەتكىچە ئاداۋەت ۋە دۈشمەنلىك سالدۇق﴾ ئۇلار قىلىنغان نەسىھەتلەردىن يۈز ئۆردى. نەتىجىدە ئۇلارنى بىر بىرلىرىگە دۈشمەن قىلىپ ئۇلارنىڭ ئارىلىقىغا ئاداۋەت ئۇرۇقنى تاشلىدۇق. ئۇلار تاكى قىيامەتكىچە شۇنداق بولىدۇ. خرىستىئانلارنىڭ خىلمۇ - خىل تائىپلىرىمۇ بىر بىرىگە ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىك قىلغان ھالىتىدە بىر - بىرىنى كاپىر دەپ لەنەت قىلىشىدۇ. ھەر بىر گۇرۇھ باشقا گۇرۇھلارنى چەكلەپ ئۆز ئىبادەتخانىلىرىغا كىرگۈزمەيدۇ. مەسىلەن مەلەكىيە گۇرۇھى يەئقۇبىيە گۇرۇھىنى كاپىر دەپ قارايدۇ. شۇنىڭدەك نەستۇرىيە ۋە ئەريۇسىيە گۇرۇھلىرىمۇ شۇنداق قىلىشىدۇ. يۇقىرىقى گۇرۇھلارنىڭ ھەممىسى بىر - بىرىنى كاپىرغا چىقىرىشىدۇ.

﴿شۇ چاغدا) اللە ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىدۇ (يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەبىھ ئەمەللىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ)﴾ يەنى بۇ خرىستىئانلارنىڭ اللە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە يالغاننى چاپلاپ ئۇلۇغ، پاك ۋە مۇقەددەس پەرۋەردىگارىغا بالا ۋە خوتۇننى مەنسۇب قىلغانلىرى سادىر قىلغان جىنايەتلىرىگە قارىتا قىلغان تەھدىتتۇر. ئۇلۇغ يەككە - يىگانە يالغۇز بولغان، بالا تاپمىغان، تۇغۇلمىغان ۋە ھېچ تەڭدىشى بولمىغان زات ئۇلارنىڭ بۇ تۆھمەتلىرىدىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر.

\* \* \* \* \*

يَتَاهَلَّ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿٥٦﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٧﴾

ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەرگە سىلەر كىتابتا (ئىنجىلدا ۋە تەۋراتتا) يوشۇرغان نۇرغۇن نەرسىلەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ۋە (يوشۇرغان نەرسىلەردىن) نۇرغۇننى كەچۈرىدىغان (ئاشكارىلاپ سىلەرنى پاش قىلمايدىغان) رەسۇلىمىز كەلدى، سىلەرگە اللە تەرىپىدىن نۇر

(1) سۈرە تەۋبە 29 - ئايەت.



(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ۋە روشەن كىتاب (يەنى قۇرئان) كەلىدى<sup>(15)</sup>. اللہ شۇ كىتاب (يەنى قۇرئان) ئارقىلىق رازىلىقىنى تىلىگەنلەرنى سالامەتلىك يوللىرى (اللہ نىڭ شەرىئىتى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى)غا يېتەكلەيدۇ، ئىرادىسى بويىچە ئۇلارنى (كۇفىرى) قاراڭغۇلۇقىدىن (ئىماننىڭ) نۇرىغا چىقىرىدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىدۇ<sup>(16)</sup>.

ھەقىقەتنىڭ پەيغەمبەر ۋە قۇرئان ئارقىلىق بايان قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەرەب ۋە ئەرەبتىن باشقا پۈتكۈل مىللەتلەرگە ھەق دىن بىلەن ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىيدىغان ئايەتلەر بىلەن ئەۋەتكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەرگە سىلەر كىتابتا (ئىنجىلدا ۋە تەۋراتتا) يوشۇرغان نۇرغۇن نەرسىلەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ۋە (يوشۇرغان نەرسىلەردىن) نۇرغۇننى كەچۈرىدىغان (ئاشكارىلاپ سىلەرنى پاش قىلمايدىغان) رەسۇلىمىز كەلدى﴾ يەنى ئۇ سىلەرگە سىلەر ئالماشتۇرغان، بۇرمىلىغان، اللہ تائالاغا بوھتان چاپلىۋالغان ھەقسىزلىقلارنى ۋە جىنايەتلىرىڭلارنى پاش قىلىپ بېرىدۇ. سىلەر ئۆزگەرتكەن نۇرغۇن نەرسىلەر ھەققىدە بايان قىلىشنىڭ پايدىسى بولمىغاچقا سۆز ئاچمايدۇ.

ھاكىم مۇستەدرەك دېگەن كىتابىدا ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى پاهىشۋازنى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش ھۆكۈمىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ ئويلانغان يەردىن قۇرئاننى ئىنكار قىلغان، قۇرئاندىن تانغان بولىدۇ.

﴿ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەرگە سىلەر كىتابتا (ئىنجىلدا ۋە تەۋراتتا) يوشۇرغان نۇرغۇن نەرسىلەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ۋە (يوشۇرغان نەرسىلەردىن) نۇرغۇننى كەچۈرىدىغان (ئاشكارىلاپ سىلەرنى پاش قىلمايدىغان) رەسۇلىمىز كەلدى﴾ بۇ ئايەتتىكى يوشۇرغان ئىشلار قاتارىدا چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمىمۇ باردۇر. ھاكىم مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئەسەر ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ ھەدىس قوبۇل قىلىش شەرتلىرىگە توشىدۇ.

اللہ تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرىگە چۈشۈرگەن قۇرئان كەرىم توغرىلۇق توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە اللہ تەرىپىدىن نۇر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ۋە روشەن كىتاب (يەنى قۇرئان) كەلدى﴾ يەنى ئۇ قۇرئان نىجاتلىق يوللىرىغا باشلايدۇ. ھالاكەت يوللىرىدىن قۇتقۇزۇپ، داغدام يوللارنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئەندىشە ۋە قورقۇنچاقلىقتىن خالاس قىلىدۇ. ئۇلارنى ئۆزلىرى ياقىتۇرمايدىغان ئىشلاردىن يىراق قىلىدۇ. كۆڭۈللىرى سۆيىنىدىغان نەرسىلەرنى تەييارلاپ بېرىدۇ. ئۇلاردا ئازغۇنلىقنىڭ ئەسەرلىرىنى قالدۇرمايدۇ.

\* \* \* \* \*

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا  
إِذْ أَرَادَ أَنْ يُنَزِّلَ الْوَيْلَ عَلَى الْبَنِي إِسْرَائِيلَ ۗ وَاللَّهُ الْمَلِكُ السَّمِيعُ  
وَالْأَلْبَسُ ۗ وَمَا بَيْنَهُمَا تَخَلُّقٌ مَا يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧٠﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ

أَبْتُوا اللَّهَ وَأَحْبَبُوهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَلِلَّهِ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

مەرىمە ئوغلى مەسھ (يەنى ئىسا) ﷺ دۇر دېگەن كىشىلەر (يەنى ناسارالارنىڭ بىر پىرقىسى) ھەقىقەتەن كاپىر بولدى. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «ئەگەر ﷻ مەرىمە ئوغلى مەسھنى، مەسھنىڭ ئانىسىنى (يەنى مەرىمەنى) ۋە يەر يۈزىدىكى بارلىق كىشىلەرنى ھالاك قىلىشنى ئىرادە قىلسا، ﷻ نىڭ ئىرادىسى) دىن بىرەر نەرسىنى توسۇشقا كىم قانداق بولالايدۇ؟» ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى ﷻ غا خاستۇر، ﷻ خالىغىنىنى خەلق ئېتىدۇ، ﷻ ھەر نەرسىگە قانداق دۇر ﴿١٧﴾. يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار: «بىز ﷻ نىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز (يەنى ئاتا - بالدەك يىقىنمىز) ۋە (بىز ﷻ نىڭ دىنىدا بولغاچقا) دوستلىرىدۇرمىز» دېدى. ئېيتقىنكى، «(ئۇنداق بولسا) ﷻ نېمە ئۈچۈن سىلەرگە گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن ئازاب قىلىدۇ؟» بەلكى سىلەر باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش ﷻ ياراتقان ئىنسانىلەر، ﷻ خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ؛ خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ. ئاسمانلارنىڭ يەر يۈزىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى ﷻ غا خاستۇر، ئەڭ ئاخىر بارىدىغان جاي ﷻ نىڭ دەرگاھىدۇر ﴿١٨﴾.

### خرىستىئانلارنىڭ شېرىك كەلتۈرۈشى ۋە كۆپىنچە قىلىشى توغرىسىدا

ﷻ تائالا خرىستىئانلارنىڭ ﷻ تائالانىڭ بەندىسى بولغان مەرىمە ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ دەۋالغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا كۆپىنچە ھۆكۈمىنى بەردى. ﷻ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ بوھتانلىرىدىن پاكتۇر. ﷻ تائالا يەنە ئۇزنىڭ ھەرقانداق نەرسىگە قانداق ئىكەنلىكىنى شۇنداقلا ھەممە نەرسىنىڭ ئۆز ئىلكىدە ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئېيتقىنكى، «ئەگەر ﷻ مەرىمە ئوغلى مەسھنى، مەسھنىڭ ئانىسىنى (يەنى مەرىمەنى) ۋە يەر يۈزىدىكى بارلىق كىشىلەرنى ھالاك قىلىشنى ئىرادە قىلسا، ﷻ نىڭ ئىرادىسى) دىن بىرەر نەرسىنى توسۇشقا كىم قانداق بولالايدۇ؟» يەنى ناۋادا ﷻ تائالا ئىسا بىلەن ئانىسى مەرىمەنى ۋە زېمىندىكى بارلىق ئىنسانلارنى ھالاك قىلىۋېتىشنى خالىسا، ﷻ تائالانى توسايدىغان زادى كىم بار؟ ياكى ئۇنى ئۇنداق قىلدۇرمايدىغان بىرسى بارمۇ؟! بارلىق مەۋجۇداتلار ئۇنىڭ مۈلكى ۋە مەخلۇقلىرىدۇر. ئۇ خالىغان نەرسىنى قىلالايدۇ. ئۆز قۇدرىتى ھوقۇقى، ئادالىتى ۋە ئۇلۇغلىقى بىلەن قىلغان ئىشىدىن سورايمىدۇ. مانا بۇ خرىستىئانلارغا بېرىلگەن رەددىيەدۇر. ئۇلارغا تا قىيامەتكىچە ﷻ تائالانىڭ لەنەتلىرى بولسۇن.

يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ: «بىز ﷻ تائالانىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز» دېگەن سۆزىگە بېرىلگەن

### رەددىيە توغرىسىدا

يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار يالغان ياۋداق سۆزلەپ ۋە بوھتان توقۇپ مۇنداق دەۋا قىلىدۇ: ﴿يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار: «بىز ﷻ نىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز (يەنى ئاتا - بالدەك يىقىنمىز) ۋە (بىز ﷻ نىڭ دىنىدا بولغاچقا) دوستلىرىدۇرمىز» دېدى﴾ يەنى بىز ﷻ تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىگە مەنسۇب، پەيغەمبەرلەر بولسا ﷻ تائالانىڭ ئوغۇللىرىدۇر. ﷻ ئوغۇللىرىغا كۆڭۈل بۆلىدۇ، بىزنى ياخشى كۆرىدۇ.

يەھۇدىي، خرىستىئانلار ئۆزلىرىنىڭ كىتابلىرىدىن نەقل قىلىشىچە ئاللاھ بەندىسى ئىسرائىلگە: سەن مېنىڭ ئوغلۇم، دېگەن. يەھۇدىيلار بۇ سۆزنى باشقا مەنىگە بۇرمىلاپ ئۆزگەرتىۋەتكەن. يەھۇدىيلارنىڭ مۇسۇلمان بولغان بىر قانچە ئالىملىرى ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرىگە رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: بۇ سۆز بىزنىڭ بۇرۇنقى ئادىتىمىزدە ئىززەتلىش ۋە ھۆرمەتلەشتە قوللىنىلىدۇ. بۇ خۇددى خرىستىئانلار ئىسا ئەلەيھىسسالامدىن نەقل قىلىپ: «مەن مېنىڭ ئاتام ۋە سىلەرنىڭ ئاتا-ئانىلىرىڭ يېنىغا بارمەن» دېگەن سۆزگە ئوخشاش بولۇپ، بۇنىڭ مەنىسى: مەن مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ يېنىغا بارمەن، دېگەنلىك بولىدۇ. مەلۇمكى گەرچە ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى دەۋالسىمۇ لېكىن ئۆزلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ بالىلىرى دەپ تۇرۇۋالغان. لېكىن ئايەتتىكى ئۆزلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئوغللىرى دەۋالغان سۆزدىن ئۆزلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ھۆرمەتلىك ۋە ئەتىۋارلىق دېمەكچىدۇر. شۇڭا ئۇلار: بىز ئاللاھ تائالانىڭ ئوغللىرى ۋە دوستلىرى، دېگەن.

ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئېيتقىنىكى،» (ئۇنداق بولسا) ئاللاھ نېمە ئۈچۈن سىلەرگە گۇناھكار تۈپەيلىدىن ئازاب قىلىدۇ؟» يەنى سىلەر دەۋال قىلغىنىڭلاردەك ئاللاھ تائالانىڭ ئوغللىرى ۋە دوستلىرى بولىدىغان بولساڭلار نېمە ئۈچۈن كۈيۈرلۈك قىلغانلىقىڭلار، يالغانچىلىقىڭلار ۋە بوھتان چاپلىغانلىقىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە جەھەننەمنىڭ ئوتىنى تەييارلاپ قويدى.

«بەلكى سىلەر باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش ئاللاھ ياراتقان ئىنسانلار» يەنى سىلەر باشقا ئادەم بالىلىرىغا ئوخشاشتۇرسىلەر. ئاللاھ بارلىق بەندىلىرىگە ئوخشاش ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر.

«ئاللاھ خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ؛ خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ» يەنى ئاللاھ خالىغىنىنى قىلغۇچىدۇر. خالىغان كىشىنى كەچۈرۈۋېتىدۇ. خالىغان كىشىنى ئازابلايدۇ. ھۆكۈمگە ھېچ كىشى قارشى تۇرالمىدۇ، ئاللاھ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر.

«ئاسمانلارنىڭ يەر يۈزىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھ غا خاستۇر. ئەڭ ئاخىر بارىدىغان جاي ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدۇر» يەنى بارلىق نەرسىلەر ئۇنىڭ مۈلكى ۋە ئۇنىڭ ئىلكىدۇر. ئاخىرى قايتىدىغان جاي ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە ئۆزى خالىغانچە ھۆكۈم قىلىدىغان ۋە زۇلۇم قىلمايدىغان ئادىل زاتتۇر.

\* \* \* \* \*

يَتَاهَلَّ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرَّسُلِ أَن تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن

بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) بىزگە (ساۋاب بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئازابىتىن) ئاگاھلاندىرغۇچى كەلمىدى دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن، پەيغەمبەرلەر ئۈزۈلۈپ قالغان بىر زاماندا سىلەرگە (شەرىئەتنى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدىغان رەسۇلىمىز كەلدى، ھەقىقەتەن سىلەرگە خۇش خەۋەر بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندىرغۇچى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كەلدى (ئەمدى سىلەرگە ئۆزى قالمىدى). ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر ﴿١٩﴾.

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارغا ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچ بىر پەيغەمبەر كەلمەيدىغان، ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتكەنلىكىنى بايان قىلغان شۇڭا مەريەم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىلىقىدا پەيغەمبەر ئۈزۈلۈپ قالغان بىر زامان بولدى. بۇ زاماننىڭ مۇددىتى ھەققىدە ئوخشاشمىغان قاراشلار مەيدانغا كەلدى.

ئەبۇئوسمان نەھدى ۋە قەتادە بىر رىۋايىتىدە: ئۇ زامان 600 يىل دېدى. بۇ سۆزنى ئىمام بۇخارى سەلمان فارسىدىن رىۋايەت قىلغان.

قەتادىنىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە: 560 يىل دېگەن. مەئمەر ئۆزىنىڭ بەزى ئۇستازلىرىدىن رىۋايەت قىلىشىچە: 540 يىل دېگەن. بەزىلەر يەنە 620 يىلمۇ دېيىشكەن. لېكىن 600 يىل دېگەن سۆز بىلەن 620 يىل دېگەن سۆزنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىتىلىق يوق. چۈنكى بىرىنچى سۆزنى دېگەنلەر 600 مىلادىيە يىلىنى ھېساب قىلغان. ئىككىنچىسى ھىجرىيە يىلىنى ھېساب قىلغان. ھەر يۈز يىل مىلادىيە يىلى بىلەن قەمەرىيە يىلىنىڭ ئوتتۇرىدا 3 يىل ئەتراپىدا پەرق بار.

شۇڭا ئاللا تائالا ئەسھابۇلكەھفى قىسسىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۆز غارىدا ئۈچيۈز توققۇز يىل تۇردى﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئۈچيۈز توققۇز يىل ھىجرىيە<sup>(2)</sup> يىل ھېسابىدا ئېلىنغان بولۇپ، مىلادىيە يىلى بىلەن ھېسابلىغاندا ئەھلى كىتابقا مەلۇم بولغان ئۈچيۈز يىل تولۇق بولغان بولىدۇ. ئايەتتىكى بۇ زامان مەرىمە ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوتتۇرىدىكى مۇددەت ئىدى. بۇ مۇددەتتە ھېچقانداق بىر پەيغەمبەر كېلىپ باقمىغان.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ئەبۇھۇرەيرەدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەرىمە ئوغلىغا ئەڭ يېقىن بولغان كىشى ئەلۋەتتە مەندۇرمەن. مەن بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىدا ھېچ بىر پەيغەمبەر بولمىغان». مانا بۇ ئىسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن خالىد ئىبنى سىنان ئاتلىق بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن، دېگەندەك قاراشلارنى ئوتتۇرىغا چىقارغان قۇزائى ۋە باشقىلارغا بېرىگەن رەددىيەدۇر.

بۇ يەردە مەقسەت قىلىنغان شۇكى: ئاللا تائالا پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى دىلار ئۆزگۈرۈپ، ئىزلىرى ئۆچۈپ بۇتلارغا، ئوتلارغا ۋە كىرىستلارغا ئىبادەت قىلىش ئەۋج ئېلىپ كەتكەن بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەۋەتىلگىنىگە ئۇزۇن بىر مۇددەت بولغان بىر پەيتتە ئەۋەتكەندۇر. شۇڭا ئاللا تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىش ئارقىلىق ئىنسانلارغا بەرگەن نېمىتى ئەڭ كاتتا نېمەت بولدى ۋە ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياج ئومۇمىيۈزلۈك بولدى.

چۈنكى ئاز بىر قىسىم يەھۇدىي موللىلىرى، خرىستىئان ۋە يۇلتۇزلارغا چوقۇنىدىغان راھىبلار بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەردىن قالغان دىنلارنىڭ قالدۇقلىرىغا ئەگىشىدىغان بىر قىسىم كىشىلەردىن باشقا بارلىق كىشىلەر نادانلىق ئىچىدە قالغان، جەمئىيەتتە زۇلۇم ۋە بۇزۇقچىلىق يامراپ كەتكەن بىر پەيتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەۋەتىلگەن.

ئىمام ئەھمەد ئاياز ئىبنى ھىمار مۇجاشىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى كىشىلەرگە خۇتبە سۆزلەپ مۇنداق دېدى: «مېنىڭ پەرۋەردىگارم بۈگۈن ماڭا ئۆگەتكەن سىلەر بىلىمىدىغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئۆگىتىپ قويۇشمىنى بۇيرۇدى. پەرۋەردىگارم مۇنداق دېدى: بەندىلىرىمگە مەن ئاتا قىلغان ھەرقانداق مال ھالالدىر. مەن بەندىلىرىمنىڭ ھەممىسىنى مۇسۇلمان قىلىپ ياراتتىم، شەيتان كېلىپ ئۇلارنى دىنلىرىدىن ئازدۇردى. مەن ئۇلارغا ھالال قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ئۇلارغا ھارام قىلىپ چەكلەتكۈزۈۋەتتى. ئۇلارنى ھەقىقەت ئىكەنلىكىگە مەن ھېچقانداق پاكىت چۈشۈرمىگەن نەرسىنى ماڭا شېرىك قىلىشقا بۇيرۇدى».

(1) سۈرە كەھفى 25 - ئايەت.

(2) بۇ يەردە دېيىلگەن ھىجرىيە يىلى ئەرەبلەر قوللىنىپ كېلىۋاتقان قەمەرىيە يىلىنىڭ ھېساۋىدىن ئېلىنغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «پەرۋەردىگارم مەيلى ئەرەب ۋە باشقا مىللەتلەر بولسۇن بارلىق زېمىن ئەھلىگە غەزەپلەندى. پەقەتلا ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بولغان بىر قىسىم كىشىلەرگىلا غەزەپلەنمىدى. پەرۋەردىگارم يەنە مۇنداق دەيدۇ: مەن سېنى سىناشقا ۋە سەن ئارقىلىق بەندىلىرىمنى سىناشقا ئەۋەتتىم، سەن بىلەن سۇ يۇيۇپتەلمەيدىغان (ئۇنتۇلۇپ كەتمەيدىغان، يوقىتىلمايدىغان)، ئۇيىقىدا ۋە ئويغاقلىق ھالەتتە (يەنى ئوقۇش ئاسان بولغان) كىتابنى نازىل قىلدىم».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبىسىنى داۋام قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «پەرۋەردىگارم مېنى قۇرەيشنى كۆيدۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇدى. مەن: ئى پەرۋەردىگارم ئۇنداقتا ئۇلار بېشىمنى نان پارچىسىدەك قىلىپ پارچىلاپ تاشلايدۇ، دېدىم. پەرۋەردىگارم ماڭا: سېنى يۇرتىڭدىن چىقىرىۋەتكەندەك ئۇلارنىمۇ چىقىرىۋەت! ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىل! ئۇرۇشتا بىز ساڭا ياردەم بېرىمىز. ئۇلارغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن مال سەرپ قىل، بىز ساڭا سەرپ قىلىمىز. سەن بىر قوشۇن ئەۋەتسەڭ بىز ساڭا بەش قوشۇن قوشۇپ ئەۋەتىمىز، ساڭا بويىسۇنغانلار بىلەن بىرگە ساڭا بويىسۇنمىغانلارغا قارشى ئۇرۇشقىن!

جەننەت ئەھلى ئۈچ خىلدۇر: ئۇنىڭ بىرى سەدىقە بېرىدىغان، بىز تەرەپتىن نۇسرەت ئاتا قىلىنغان ئادىل ھوقۇق ئىگىسى. ئىككىنچىسى: ھەر قانداق مۇسۇلمانغا ۋە ئۇرۇق تۇغقانلىرىغا مېھرى - شەپقەت قىلىدىغان ئادەم. ئۈچىنچىسى: باقىدىغان بالىلىرى بار بولسىمۇ باشقىلاردىن تىلىمەي ئەكسىچە سەدىقە بېرىدىغان كەمبەغەل ئادەم.

دوزاخ ئەھلى بەش خىلدۇر: ئۇنىڭ بىرى ياخشى يامان ئىشلارنى پەرقلەندۈرمەيدىغان ئەقىلسىز ئاجىز ئادەم. ئىككىنچىسى: يا مال تەلەپ قىلماي، يا ئائىلە تەلەپ قىلماي سىلەرنىڭ ئارقىڭلاردىن ئەگىشىپ يۈرىدىغان ئادەم. ئۈچىنچىسى: قىلچىلىك بولسىمۇ مەنپەئەت چىقىدىغان جاينى بايقىسا، پۇرسەت تاپسىلا خىيانەت قىلىدىغان ئادەم. تۆتىنچىسى: كېچە - كۈندۈز سېنى بالا - چاقىلىرىڭدا، مال - مۈلكىڭدە ئالداپ قويىمەنلا دەپ تۇردىغان ئادەم. بەشىنچىسى: بېخىل ياكى يالغانچى، ئېغىزى بىزەپ، ئەخلاقسىز پەسكەش ئادەم».

بۇ ھەدىسنى كەلتۈرۈشتىكى مەقسەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «اللھ تائالا ئەرەب ۋە باشقا مىللەتتىن بولغان ئىنسانلارغا قاراپ ئۇلارغا قاتتىق غەزەپلەندى. پەقەتلا ئىسرائىل ئەۋلادىدىن قالغان بىر قىسىم كىشىلەرگىلا غەزەپلەنمىدى» دېگەن سۆزنى گەۋدىلەندۈرمەكچىدۇر. ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان رىۋايىتىدە ئىسرائىل ئەۋلادى دېمەي ئەھلى كىتابتىن قالغان بىر قىسىم كىشىلەر دەپ كەلگەن. ئەسلىدە زېمىندىكى بارلىق ئىنسانلار ئۆز دىنلىرىنى بىلەلمەي تاكى اللھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتكەنگە قەدەر قايىمۇقۇش ئىچىدە ياشاپ كەلگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارنى ھىدايەت يولىغا باشلاپ، ئۇلارنى قاراڭغۇلىقتىن يورۇقلۇققا چىقىرىپ، ھەق يول ۋە پاك شەرىئەت ئۈستىدە قويۇپ كەتتى.

﴿تازابتىن﴾ ئاگاھلاندۇرغۇچى كەلىمىدى دىمەسلىكىڭلار ئۈچۈن، پەيغەمبەرلەر ئۈزۈلۈپ قالغان بىر زاماندا سىلەرگە (شەرىئەتنى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدىغان رەسۇلىمىز كەلدى، ھەقىقەتەن سىلەرگە خۇش خەۋەر بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندۇرغۇچى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كەلدى (ئەمدى سىلەرگە ئۆزرە قالدى) ﴿يەنى ئى دىنلىرىنى بۇرمىلاپ ئۆزگەرتىۋەتكەنلەر! بىزگە ياخشىلىقتىن بېشارەت بېرىپ، يامانلىقتىن ئاگاھلاندۇرىدىغان بىر پەيغەمبەر كەلدى، دەپ تۇرۇۋالماستىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە خۇش - بېشارەتچى بۇ ئاگاھلاندۇرغۇچى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كەلدى. ئەمدى ئۇنداق دېيەلمەيسىلەر.﴾

﴿اللَّهُ هَر نهرسكه قادردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: يەنى مەن (اللہ) ماڭا ئاسسىلىق قىلغۇچىنى جازالاشقا ئىتائەت قىلغۇچىنى مۇكاپاتلاشقا قادىرمەن، دېگەنلىكتۇر.

\* \* \* \* \*

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَنْقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا  
وَأَتَّكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَنْقَوْمِ اذْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ  
وَلَا تَرْتَدُوا عَلَىٰ أَذْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن  
نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنْهَا فإِن تَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ  
يَخَافُونَ اللَّهَ عَلَيْهِمَا آدْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غٰلِبُونَ ۗ وَعَلَىٰ اللَّهِ  
فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَّا دَامُوا فِيهَا ۗ فَأَذْهَبَ أَنتَ  
وَرَبِّكَ فَقَتِلَا إِنَّا هَهُنَا قٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي ۗ فَافْرَقْ بَيْنَنَا  
وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا حُرْمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۗ فَلَا  
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾

ئۆز ۋاقتىدا، مۇسا ئۆز قەۋمىگە ئىيتتى: «ئى قەۋمىم! اللہ نىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ياد قىلىڭلار، اللہ ئۆز ۋاقتىدا ئىچىڭلاردا (سىلەرنى توغرا دىنغا يېتەكلەيدىغان) نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى بارلىققا كەلتۈردى. سىلەردىن پادىشاھلار قىلدى (يەنى ئۆزەڭلارنى ئۆزەڭلارغا خوجا قىلدى). سىلەرگە جاھان ئەھلىدىن ھېچ كىشىگە بەرمىگەن (دەريانى يېرىپ ئوتتۇرسىدىن يول ئېچىپ بېرىش، بۇلۇتلىرىنى سايىۋەن قىلىپ بېرىش، ئاسماندىن يېمەكلىك چۈشۈرۈپ بېرىش قاتارلىق) نېمەتلەرنى بەردى (20). ئى قەۋمىم! اللہ سىلەرگە تەقدىر قىلغان (يەنى سىلەرنى كىرىشكە ئەمر قىلغان) مۇقەددەس زېمىنغا (يەنى بەيتۇلمۇقەددەسكە) كىرىڭلار، ئارقىڭلارغا چېكىنمەڭلار، بولمىسا (ئىككىلا دۇنيادا) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىلەر» (21). ئۇلار: «ئى مۇسا! مۇقەددەس زېمىندا كۈچلۈك (يەنى جاسامەتلىك، قامەتلىك) بىر قەۋم بار (ئۇلار ئاد قەۋمىنىڭ قالدۇقى بولغان ئەمالىقەلەر)، ئۇلار چىقىپ كەتمىگۈچە بىز ئۇ يەرگە ھەرگىز كىرمەيمىز، ئۇلار ئۇ يەردىن چىقىپ كەتسە چوقۇم كىرىمىز» دېدى (22). اللہ دىن قورققۇچىلاردىن بولغان، اللہ نىڭ (ئىمان بىلەن تائەتتىن ئىبارەت) نېمىتىگە ئېرىشكەن ئىككى ئادەم (يەنى كالب ئىبن يەفۇننە بىلەن يۇشە ئىبن نۇن) ئۇلارغا: «(شەھەرنىڭ) دەرۋازىسىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىڭلار، (شەھەرنىڭ) دەرۋازىسىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرسەڭلار، چوقۇم غەلبە قىلىسىلەر، ئەگەر اللہ نىڭ ۋەدە قىلغان ياردىمىگە ئىشەنسەڭلار، اللہ غا تەۋەككۈل قىلىڭلار» دېدى (23). ئۇلار: «ئى مۇسا! مادامكى ئۇلار مۇقەددەس يەردە ئىكەن، بىز ھەرگىز ئۇ يەرگە كىرمەيمىز، سەن پەرۋەردىگارىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى» دېدى (24). مۇسا دېدى: «پەرۋەردىگارىم! مەن

پەقەت ئۆزەمگە ۋە قېرىنداشلىرىمغا ئىگمەن، سەن بىز بىلەن (ئىتائىتىڭدىن باش تارتقان) قەۋمنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتكىن»<sup>(25)</sup>. **اللھ دېلى:** «ئۇلارنىڭ مۇقەددەس يەرگە كىرىشى 40 يىلغىچە ھارام قىلىندى، (بۇ جەرياندا) ئۇلار زېمىندا ئادىشىپ يۈرىدۇ. پاسىق قەۋم ئۈچۈن قايغۇرمىغىن»<sup>(26)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە اللھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنى ئەسەلەتكەنلىكى ۋە ئۇلارنى مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشكە بۇيرۇغانلىقى، لېكىن ئۇلارنىڭ بوپۇنتاۋلىق قىلغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا ئۆز بەندىسى ۋە ئۆزى بىۋاسىتە سۆز قىلغان پەيغەمبىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە اللھ تائالانىڭ ئۇلارغا بەرگەن نېمىتىنى ئەسلىتىپ: ئەگەر سىلەر اللھ بەلگىلەپ بەرگەن يولدا ماڭغىنىڭلاردا اللھ سىلەرگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقلىرىنى جەملەپ بەرگەن بولاتتى دېگەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا، مۇسا ئۆز قەۋمىگە ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! اللھ نىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ياد قىلىڭلار، اللھ ئۆز ۋاقتىدا ئىچىڭلاردا (سىلەرنى توغرا دىنغا يېتەكلەيدىغان) نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى بارلىققا كەلتۈردى» يەنى سىلەرنىڭ بوۋاڭلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيغەمبەرلەرگىچە بولغان ئارىلىقتا بىر پەيغەمبەر ئالەمدىن ئۆتسە سىلەرگە يەنە بىر پەيغەمبەر ئەۋەتلىدى. ئۇ پەيغەمبەرلەر سىلەرنى اللھ تائالانىڭ يولىغا چاقىرىپ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ كەلدى. بۇ تاكى مەريەم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاخىرلاشقانغا قەدەر داۋاملاشتى. ئاندىن كېيىن اللھ تائالا بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى نەسەب جەھەتتە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامغا تۇتۇشىدىغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىلگىرىكى بارلىق پەيغەمبەرلەردىن بەكرەك شەرەپلىك ۋە كاتتا زاتتۇر.

«سىلەردىن پادىشاھلار قىلدى (يەنى ئۆزەڭلارنى ئۆزەڭلارغا خوجا قىلدى)» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇرازاق ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى سىلەرنى خىزمەتچىلەرگە، ئايالغا ۋە ئۆيگە ئىگە قىلدى، دېگەنلىك بولىدۇ. ھاكىم مۇستەدەرەك دېگەن كىتابىدا ئىبنى ئابباسنىڭ يەنە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى. ئايال ۋە خىزمەتچىگە ئىگە قىلدى دېگەنلىكىنى، اللھ تائالانىڭ: «سىلەرگە جاھان ئەھلىدىن ھېچ كىشىگە بەرمىگەن (دەريانى يېرىپ ئوتتۇرىسىدىن يول ئېچىپ بېرىش، بۇلۇتلارنى سايىۋەن قىلىپ بېرىش، ئاسماندىن يېمەكلىك چۈشۈرۈپ بېرىش قاتارلىق) نېمەتلەرنى بەردى» دېگەن ئايىتى ھەققىدە: شۇ چاغدا ئەتراپتىكى مىللەتلەردىن ھېچ قايسىسىغا بەرمىگەنلىكىنى سىلەرگە بەردى، دېگەنلىكتۇر. قەتادە مۇنداق دەيدۇ: يەھۇدىيلار بىرىنچى بولۇپ خىزمەتچى ئىشلەتكەنلەر ئىدى. ھەدىتسە كېلىشىچە: «قايسىڭلار تېنى ساغلام، ئۆزى خاتىرجەم، يېنىدا شۇ كۈننىڭ ئوزۇقى بار بولغان ھالەتتە تاڭ ئاتقۇزسا، ئۇ خۇددى پۈتۈن دۇنياغا ئېرىشكەندەك بولىدۇ».

«سىلەرگە جاھان ئەھلىدىن ھېچ كىشىگە بەرمىگەن (دەريانى يېرىپ ئوتتۇرىسىدىن يول ئېچىپ بېرىش، بۇلۇتلارنى سايىۋەن قىلىپ بېرىش، ئاسماندىن يېمەكلىك چۈشۈرۈپ بېرىش قاتارلىق) نېمەتلەرنى بەردى» يەنى شۇ زاماندىكى بار كىشىلەرنىڭ ئىچىدىن ھېچكىمگە بەرمىگەنلىكىنى بەردى چۈنكى ئۇلار ئۆز زامانىدا رۇملۇقلار، مىسىرلىقلار ۋە باشقا مىللەتلەردىن شەرەپلىك ئىدى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا كىتابنى (يەنى تەۋراتنى)، ھېكمەتنى ۋە پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلدۇق، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى رىزىق قىلىپ بەردۇق، ئۇلارنى (زامانىدىكى) جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلدۇق﴾<sup>(1)</sup>.

اللہ تائالا مۇسا بىلەن ئۇنىڭ قەۋمى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۇسا! بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن﴾ دېدى. مۇسا: «سىلەر ھەقىقەتەن نادان قەۋم ئىكەنسىلەر» دېدى. شۈبھىسىزكى، ئاشۇ كىشىلەرنىڭ باتىل دىنلىرى گۇمران بولغۇسىدۇر، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى بىكاردۇر. مۇسا: «اللە سىلەرنى (زامانىڭلاردىكى) جاھان ئەھلىدىن ئارتۇق قىلغان تۇرسا، سىلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاھ ئىزدەمدىم؟» دېدى<sup>(2)</sup>.

بۇ يەردە مەقسەت قىلىنغىنى شۇكى ئۇلار ئۆز زامانىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ئىدى. ئەمەلىيەتتە ھەممە زامان ھەممە دەۋردىكىلەرنىڭ ئەۋزىلى توغرىسىدا سۆز ئاچساق بىزنىڭ ئۈممىتىمىز ئەڭ شەرەپلىك، اللہ تائالانىڭ نەزىرىدە ئەڭ ئەۋزەل، شەرئىتى ئەڭ مۇكەممەل، يولى ئەڭ توغرا، پەيغەمبىرى ئەڭ ئۇلۇغ، مەملىكەتلىرى ئەڭ كاتتا، رىزىقى ئەڭ مول، مال - مۈلكى ۋە نۇپۇسى ئەڭ كۆپ ۋە دەۋرى سۈرگەن زامانى ئەڭ ئۇزۇن بولغان ئۈممەتتۇر.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇنىڭدەك (يەنى سىلەرنى ئىسلامغا ھىدايەت قىلغاندەك) كىشىلەرگە (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرگە) شاھىت بولۇشۇڭلار ئۈچۈن ۋە پەيغەمبەرنىڭ سىلەرگە شاھىت بولۇشى ئۈچۈن، بىز سىلەرنى ياخشى ئۈممەت قىلدۇق﴾<sup>(3)</sup>.

بىز يۇقىرىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىنىڭ پەزىلىتى، شەرپى ۋە اللہ تائالانىڭ دەرگاھىدىكى ھۆرمىتى ھەققىدە كەلگەن، نۇرغۇن كىشىلەردىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىسلەرنى اللہ تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد ئۈممىتى! سىلەر ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان اللہ غا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر﴾<sup>(4)</sup> دېگەن ئايىتىنى تەپسىر قىلغاندا بايان قىلىپ ئۆتتۇق.

ئاندىن اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىنى جىھاد قىلىشقا ۋە ئۇلارنىڭ بوۋىسى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا ئۆز قولىدا بەيتۈلمۇقەددەسكە كىرىشكە رىغبەتلەندۈرگەنلىكىنى بايان قىلدى. بۇرۇن يەئقۇب ئەلەيھىسسالام بالىلىرى بىلەن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا بۇ يەردىن كۆچۈپ كەتكەن ئىدى. يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردا تاكى مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە مىسىردىن چىقىپ كەتكەنگە قەدەر ياشىدى. ئۇلار مىسىردىن چىققاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنقى ماكانلىرىنىڭ كۈچتۈڭگۈر بىر مىللەت تەرىپىدىن ئىگەللىنىپ كېتىلگەنلىكىنى ئۇلارنىڭ ئۇ يەرگە ماكانلىشىپ بولغانلىقىنى كۆردى. مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى ئۇ زېمىنغا كىرىشكە، دۈشمەنلەر بىلەن ئۇرۇشۇشقا بۇيرۇپ، ئۇلارغا نۇسرەت ۋە غەلبە بىلەن خۇش - بېشارەت بەردى. لېكىن ئۇلار ئۇنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىشتى. شۇڭا ئۇلار قىرىق يىلغا يېقىن ئېزىپ قەيەرگە بېرىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ يۈرۈش جازاسى تارتتى. بۇ ئۇلارنىڭ اللہ تائالانىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇندىمىغانلىق جىنايىتىگە بېرىلگەن جازادۇر.

(1) سۈرە جاسىيە 16 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەئراڧ 139 - 140 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە بەقەرە 143 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئال ئىمران 110 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



شۇنچا ئاللا تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە مۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ: ﴿ئى قەۋمىم! ئاللا سىلەرگە تەقدىر قىلغان (يەنى سىلەرنى كىرىشكە ئەمر قىلغان) مۇقەددەس زېمىنغا (يەنى بەيتۇلمۇقەددەسكە) كىرىڭلار، ئارقىڭلارغا چىكىنمەڭلار، بولمىسا (ئىككىلا دۇنيادا) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىلەر﴾ يەنى ئى قەۋمىم! پاكلانغان زېمىنغا كىرىڭلار، ئاللا تائالا سىلەرگە ئاتاڭلار ئىسرائىلنىڭ ئېغىزى بىلەن ئۇ زېمىننى سىلەرنى ئىچىڭلاردىكى ئىمان ئېيتقانلارغا مىراس قالدۇرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغان جىھادتىن باش تارتماڭلار، بولمىسا زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىلەر.

﴿ئۇلار: «ئى مۇسا! مۇقەددەس زېمىندا كۈچلۈك (يەنى جاسامەتلىك، قامەتلىك) بىر قەۋم بار (ئۇلار ئاد قەۋمنىڭ قالدۇقى بولغان ئەمالىقلەر)، ئۇلار چىقىپ كەتمىگۈچە بىز ئۇ يەرگە ھەرگىز كىرمەيمىز، ئۇلار ئۇ يەردىن چىقىپ كەتسە چوقۇم كىرىمىز» دېدى﴾ يەنى ئۇلار سەن بىزنى كىرىشكە بۇيرۇغان بۇ يۇرتتا كۈچتۈڭگۈر، قاۋۇل بىر قەۋم بار ئىكەن. بىز ئۇلارغا قارشى جەڭ قىلىشقا ياكى ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇشقا ئاجىز كېلىمىز، ئۇلار ئاشۇ يۇرتتىن ئۆزلىرى چىقىپ كەتمىسە بىز كىرەلمەيمىز. ناۋادا ئۇلار ئۇنىڭدىن چىقىپ كەتسە، ئاندىن كىرەلمەيمىز، دەپ ئۆزۈرە ئېيتىشتى.

يۈشەد ئەلەيھىسسالام ۋە كالىبنىڭ جىھاد ھەققىدىكى سۆزلىرى توغرىسىدا

﴿ئاللا دىن قورققۇچىلاردىن بولغان، ئاللا نىڭ (ئىمان بىلەن تائەتتىن ئىبارەت) نېمىتىگە ئېرىشكەن ئىككى ئادەم (يەنى كالىب ئىبىن يەفۇننە بىلەن يۈشە ئىبىن نۇن)﴾ يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى ئاللا تائالاغا بويسۇنۇش ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشتىن باش تارتقاندا ئاللا تائالانىڭ كاتتا نېمىتىگە ئېرىشكەن ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنغان ۋە ئۇنىڭ جازاسىدىن قورقۇدىغان ئىككى كىشى ئۇلارنى جىھاد قىلىشقا تەرغىب قىلدى. بەزىلەر بۇ ئايەتنى ئاللا تائالادىن قورققۇچىلاردىن بولغان دېگەن ئۇسلۇبتا ئوقۇماي كىشىلەر ئۇلاردىن قورقىدىغان سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىك كۆرىنىدىغان مەنىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئۇسلۇب بىلەن ئوقۇدى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇلار يۈشەد ئىبىن نۇن ۋە كالىب ئىبىن يەفۇننا ئىدى. بۇنى ئىبىن ئابباس مۇجاھىد، ئىكرىمە، ئەتىيە، سۇددى، رەبىيە ئىبىن ئەنەس ۋە سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرى رىۋايەت قىلغان. ئاللا ئۇلانىڭ ھەممىسىگە رەھمەت قىلسۇن.

بۇ ئىككىسى مۇنداق دېدى: ﴿«(شەھەرنىڭ) دەرۋازىسىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىڭلار، (شەھەرنىڭ) دەرۋازىسىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرسەڭلار، چوقۇم غەلبە قىلىسىلەر، ئەگەر ئاللا نىڭ ۋەدە قىلغان ياردىمىگە (ئىشەنسەڭلار، ئاللا غا تەۋەككۈل قىلىڭلار)﴾ يەنى ئاللا تائالاغا تەۋەككۈل قىلىپ ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈرسەڭلار، پەيغەمبىرىگە قارشىلىق قىلمىساڭلار، ئاللا تائالا سىلەرنى دۈشمىنىڭلار ئۈستىدىن غالىب قىلىدۇ. سىلەرنى قوللايدۇ ۋە نۇسرەت ئاتا قىلىدۇ. ئاللا سىلەرگە ۋەدە قىلغان يۇرتقا كىرىسىلەر، لېكىن ئۇ ئىككىسىنىڭ سۆزى ئۇلارغا قىلچىمۇ تەسىر قىلمىدى.

﴿ئۇلار: «ئى مۇسا! مادامكى ئۇلار مۇقەددەس يەردە ئىكەن، بىز ھەرگىز ئۇ يەرگە كىرمەيمىز، سەن پەرۋەردىگارىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى» دېدى﴾ ئى مۇسا مۇقەددەس زېمىندا شۇ كۈچتۈڭگۈرلەرلا بولىدىكەن بىز ھەرگىز ئۇ يەرگە كىرمەيمىز، سەن پەرۋەردىگارىڭ بىلەن بېرىپ ئۇرۇش قىلغىن، بىز مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرىمىز، دېدى.

مانا بۇ ئۇلارنىڭ جىھاد قىلىشتىن باش تارتقانلىقى، پەيغەمبەرگە قارشىلىق قىلغانلىقى ۋە دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلماي يېتىۋالغانلىقىدۇر.

### ساھابىلارنىڭ بەدرى ئۇرۇشى بولىدىغان چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن جاۋابى توغرىسىدا

بەدرى كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇسۇفيان باشچىلىقىدىكى كارۋاننى قوغداش ئۈچۈن كەلگەن قۇرەيش قوشۇنى بىلەن ئۇرۇشۇش ياكى ئۇرۇشماسلىق توغرىسىدا ساھابىلارغا مەسلىھەت سالغاندا ساھابىلارنىڭ بەرگەن جاۋابى نېمە دېگەن ياخشى - ھە؟! كارۋاننى ئولجا ئېلىش پۇرسىتى قولىدىن كەتكەندىن كېيىن كارۋاننى قوغدىغىلى كەلگەن قىلىچ - نەيزىلەر بىلەن تولۇق قوراللانغان مىڭغا يېقىن قوشۇن يېقىنلىشىپ قالغاندا (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەت سالغاندا) ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ناھايىتى ئوبدان سۆز قىلدى. كېيىن مۇھاجىرلاردىن بىر قانچە كىشىمۇ شۇ سۆزنى قىلدى. ھەممەيلەن سۆز قىلىپ بولغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى مۇسۇلمانلار! ماڭا مەسلىھەت بېرىڭلار» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى پەقەت ئەنساڧلارنىڭ پىكرىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈنلا دېگەن ئىدى. چۈنكى ئۇلار شۇ كۈندىكى قوشۇننىڭ كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلاتتى.

سەئىد ئىبنى مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سۆز قىلىپ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن بۇ سۆزنى بىزگە قارىتىپ دېگەندەك قىلىسەن، سېنى ھەق دىن بىلەن ئەۋەتكەن اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سەن بىزگە مۇشۇ دېڭىزنى كۆرسىتىپ، دېڭىزغا كىر، دېسەڭ بىرىمىز مۇ قېلىپ قالماي سەن بىلەن دېڭىزغا كېرىمىز. بىزنى دۈشمەنلەر بىلەن ئۇرۇشىشقا باشلىشىڭنى يامان كۆرمەيمىز. بىز دېگەن جەڭگە چىداملىق، ئىماندا سادىق كىشىلەرمىز. بەلكى اللە تائالا بىزدە سېنى سۆيۈندۈرىدىغان سەمىملىكىنى ساڭا كۆرسىتىشى مۇمكىن، بىزنى بۇ ئىشقا باشلاپ ماڭغىن» دېدى. سەئىدنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇرسەن بولدى. بۇ سۆز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى جانلاندۇرۇۋەتكەن ئىدى. ئەبۇبەكرى ئىبنى مەردەۋىي، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدرى ئۇرۇشىغا مېڭىش ئالدىدا مۇسۇلمانلارغا مەسلىھەت سالغاندا ئۇنىڭغا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەسلىھەت بەرگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قايتا مەسلىھەت سالغاندا ئەنساڧلار: ئى ئەنساڧلار گۇرۇھى! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سىلەرنىڭ مەسلىھەت بېرىشىڭلارنى كۈتۈۋاتىدۇ، دېيىشتى. ئەنساڧلار: بىز ئۇنىڭغا ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ﴿سەن پەرۋەردىگارنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى﴾ دېگەندەك دېمەيمىز. سېنى ھەق دىن بىلەن ئەۋەتكەن اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىزنى بىرگە بەركىلغامات<sup>(1)</sup> قا باشلاپ ماڭساڭمۇ ساڭا ئەگىشىپ ماڭىمىز دېدى. بۇنى ئىمام ئەھمەد، نەسەئى ۋە ئىبنى ھەببان رىۋايەت قىلغان. ئىمام بۇخارى ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى كۈنى مەقداد: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! بىز ساڭا ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ﴿سەن پەرۋەردىگارنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى﴾

(1) مەككىدىن يەمەنگە بارىدىغان بەش كۈنلۈك يولدىكى بىر جاي.

دېگەندەك دېمەيمىز، لېكىن سەن باشلاپ ماڭ. بىز سەن بىلەن بىللە» دېدى. بۇ سۆز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سۈيۈندۈردى.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يەھۇدىيلارغا بەددۇئا قىلغانلىقى توغرىسىدا

﴿مۇسا دېدى: «پەرۋەردىگارم! مەن پەقەت ئۆزۈمگە ۋە قېرىنداشلىرىمغا ئىگىمەن﴾ يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى ئۇرۇشىشتىن باش تارتقاندا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا غەزەپلىنىپ: ئى پەرۋەردىگارم! مەن بىلەن ئىنىم ھارۇندىن باشقا ماڭا بويىسۇنۇپ سېنىڭ بۇيرۇقۇڭنى ئىجرا قىلىدىغان ۋە مەن چاقىرغان نەرسىگە قوشۇلىدىغان بىر مۇ كىشى يوق.

﴿سەن بىز بىلەن (ئىتائىتىڭدىن باش تارتقان) قەۋمنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتكىن﴾ يەنى مەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىدا ھۆكۈم قىلغىن. بۇنى ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ۋە ئەۋفى ئىبنى ئابىباستىن رىۋايەت قىلغان.

زەھەك بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: بىز بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىدا ھۆكۈم قىل، دېگەنلىك بولىدۇ، دەيدۇ. باشقىلار بولسا: بىزنى ئۇلاردىن ئايرىۋەتكىن دېگەنلىك بولىدۇ دەيدۇ.

يەھۇدىيلارنىڭ مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشنىڭ قىرغىلى چەكلىنىشى توغرىسىدا

﴿اللە دېدى: «ئۇلارنىڭ مۇقەددەس يەرگە كىرىشى 40 يىلغىچە ھارام قىلىندى، (بۇ جەرياندا) ئۇلار زېمىندا ئادىشىپ يۈرىدۇ﴾ يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى جىھادتىن باش تارتقاندا، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا بەددۇئا قىلىۋېدى. ئۇلار ئۇلارنىڭ مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشىنى 40 يىلغىچە چەكلەۋەتتى. ئۇلار داۋاملىق ئېزىپ يۈرۈپ يول تاپالمايدىغان بىر ئاقىۋەتكە دۇچار بولدى. بۇ 40 يىل ئىچىدە ئۇلارنى بۇلۇتلار بىلەن سايىدىتىش، ئۇلارغا تەرەنجىبىن بىلەن بۆدۈننى چۈشۈرۈپ بېرىش ۋە قۇرام تاشتىن ئېقىن سۇ چىقىرىپ بېرىشتەك ئاجايىپ ئىشلار ۋە ئۇلار ئۇلارنىڭ ئىمران ئوغلى مۇسانى قوللاپ كۆرسەتكەن مۆجىزىلەر يۈز بەردى. تەۋراتمۇ ئاشۇ ۋاقىتتا نازىل بولدى. ئەھكاملار بەلگىلەندى. ئەھدە گۈمبىزىمۇ شۇ چاغدا ياسالدى، ئۇ زامان گۈمبىزى<sup>(1)</sup> دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەيتۇلمۇقەددەسنىڭ پەتھى قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

ئۇ مۇددەت ئوتتۇپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنى ياكى ئۇلاردىن قالغان ئىككىنچى ئەۋلاد ئىسرائىل ئەۋلادىنى يۈشە ئىبنى نۇن ئەلەيھىسسالام باشلاپ چىقىپ بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ يۈرۈش قىلىپ ئۇنى مۇھاسىرگە ئالدى. ئۇنى پەتھى قىلىش جۈمە كۈنى ئەسىردىن كېيىن ئىدى. كۈن پاتقىلى ئاز قالغاندا شەنبە كۈنىنىڭ كىرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن<sup>(2)</sup> يۈشە: ئى كۈن! سەنمۇ بۇيرۇق بويىچە ماڭمىسەن، مەنمۇ بۇيرۇق بويىچە ماڭمىمەن. ئى اللە! كۈننى ماڭا توختىپ بەرگىن دەپ دۇئا قىلىۋىدى، اللە تائالا كۈننى تاكى شەھەرنى پەتھى قىلىپ بولغۇچە توختىپ تۇردى.

(1) بۇ گۈمبەز اللە تائالانىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بۇيرۇشى بىلەن ئالتۇن - كۈمۈش، تىرە، يۇڭ، ۋە شىمشار ياغاچلىرى بىلەن ياسالغان بولۇپ ئىسرائىل ئەۋلادى ئۇ گۈمبەزنى ئۆزلىرىگە ئىبادەتلىرىدە قىبلە قىلغان ۋە شۇ گۈمبەزنىڭ ياسالغان ۋاقتىنى ئۆزلىرىگە يىل ناملىرىنىڭ باشلىنىشى قىلىپ بېكىتكەن. ھەمدە ئۇلار ئۇنى ھەتتا ئۇنى بەيتۇلمۇقەددەسكە ئېلىپ كېلىپ ئورناتقۇچە ئۆزلىرى بىلەن بىللە كۆتۈرۈپ يۈرۈشكەن. بۇ گۈمبەز تاكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ كەلگۈچە قىبلە بولغان. [بىدائىيە ۋە نىھايەتنىڭ بىرىنچى قىسمى] دىن ئېلىنغان.

(2) چۈنكى يەھۇدىي دىنىدا شەنبە كۈنى دەم ئېلىش كۈنى بولۇپ، ئۇ كۈندە ئىبادەت قىلىشتىن باشقا ھېچقانداق ئىش قىلغىلى بولمايتتى.

اللہ تائالا يۈشەئىبنى نۇنغا ئىسرائىل ئەۋلادى بەيتۈلمۇقەددەسكە كىرگەندە دەرۋازىدىن سەجدە قىلغان ھالدا: گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، دەپ كىرىشىنى بۇيرۇشىنى تاپىلىدى. لېكىن ئۇلار بۇيرۇلغاننى ئالماشتۇرۇپ ساغرىسىنى سۈركەپ: "ئارىپنىڭ دېنى" دېگىنىچە ئارقىچىلاپ كىردى... بولارنىڭ ھەممىسى بەقەرە سۈرىسىدە بايان قىلىنىپ بولدى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يۇقىرىقى ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: شۇنداق قىلىپ ئۇلار 40 يىل ئېزىپ يۈرگەن، مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملار شۇ ۋاقىتتا ۋاپات بولغان. ئېزىپ كېتىشتىن بۇرۇنقى 40 ياشتىن ئاشقانلارنىڭ ھەممىسى ئۆلۈپ تۈگىگەن. 40 يىل ئۆتۈپكەتكەندىن كېيىن مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئىشىنى قولغا ئالغان يۈشەئىبنى نۇن ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى غەيرەتلەندۈرۈپ بەيتۈلمۇقەددەسنى پەتھى قىلغان. يۈشەئىبنى نۇنغا: بۈگۈن جۈمە كۈنى دېيىلگەن ئىدى. بەيتۈلمۇقەددەسنى پەتھى قىلىۋاتقاندا كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان بولۇپ، يۈشەئىبنى ئەلەيھىسسالام شەنبە كېچىسى كىرىپ قالسا، شەنبە كۈنىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ كۈنگە قاراپ: سەن بۇيرۇق بويىچە ماڭىسەن، مەنمۇ بۇيرۇق بويىچە ماڭىمەن دېگەن. شۇنىڭ بىلەن كۈن ئۇ بەيتۈلمۇقەددەسنى پەتھى قىلىپ بولغۇچە تۇرۇپ تۇرغان. ئۇنى پەتھى قىلغاندا ئۇلار بۇ شەھەردىن مىسلى كۆرۈلمىگەن مال دۇنيا ئولجا ئالغان، ئۇ ماللارنى ئوتقا تاشلىغاندا ئوت ئۇنى كۆيدۈرمىگەن<sup>(1)</sup>. يۈشەئىبنى نۇن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ: سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا ئولجىغا خىيانەت قىلغانلار بار ئىكەن دەپ 12 ئايماقنىڭ 12 ئاقساقلىنى چاقىرتىپ ئۇلار بىلەن بەيئەتلەشتى. ئۇلارنىڭ بىرى بەيئەت قىلغاندا قولى يۈشەئىبنى نۇنغا چاپلىشىپ قالغان. يۈشەئىبنى نۇنغا: ئوغرىلانغان ئولجا سەندە ئىكەن، دەرھال ئۇنى چىقارتىۋەت دەپ بۇيرۇغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاقسال ئالتۇندىن ياسالغان بىر كالىنىڭ بېشىنى چىقارغان. ئۇنىڭ ئىككى كۆزى ياقۇتتىن چىشلىرى مەرۋايىتتىن ياسالغان ئىكەن. ئۇنى ئولجىلار بىلەن بىللە قويغاندا ئۇنىڭغا ئوت تۈتۈشۈپ ھەممىسى كۆيۈپ كەتكەن. بۇ رىۋايەتنى كۈچلەندۈرىدىغان باشقا سەھىھ ھەدىسلەرمۇ بار.

اللہ تائالانىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بەرگەنلىكى توغرىسىدا

﴿پاسقى قەۋم ئۈچۈن قايغۇرمىغىن﴾ يەنى اللہ تائالانىڭ بۇ سۆزى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قەۋمنىڭ ناچارلىقى يۈزىسىدىن بېرىلگەن تەسەللىدۇر. مەزمۇنى: مەن ئۇلارغا قىلغان ھۆكۈمدىن ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپ ئەپسۇسلىنىپ يۈرمىگىن، چۈنكى ئۇلار ئۇنىڭغا لايىقتۇر.

مانا بۇ قىسسە يەھۇدىيلارغا بېرىلگەن بىر رەددىيە بولۇپ، ئۇلارنىڭ اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنماي ئۇلارنىڭ ئارىلىرىدا اللہ تائالانىڭ بىۋاسىتە سۆز قىلغان پەيغەمبىرى ۋە شۇ چاغدىكى بەندىلىرى ئىچىدىن تاللىغان بەندىسى مۇسا ئەلەيھىسسالام بار تۇرۇقلۇق، ھەمدە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، زەپەر قازىنىشقا ۋەدە بەرگەن تۇرۇقلۇق، تېخى يېقىندىلا اللہ تائالانىڭ پىرئەۋنى ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنى غەرق قىلىپ ھالاك قىلىپ بەرگەنلىكىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ تۇرۇقلۇق، ئۆزلىرى ئۇرۇشقا بۇيرۇلغان، دۈشمەنلىرىنىڭ سانى مىسىردىكى ئۆزلىرىنى قوغلاپ چىققان دۈشمەنلىرىگە قارىغاندا سان ۋە قورال جەھەتتىن يۈزنىڭ بىرىگە تەڭ كەلمەيدىغان تۇرۇقلۇق، ئۇلار دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىشتىن قورقۇپ جىھادتىن باش تارتىپ اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە بويسۇنماي قىلغان بويۇنناۋلىقلىرىنى ۋە شەرمەندىچىلىكلىرىنى بايان قىلغاندۇر.

(1) ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇنقى دىنلارنىڭ شەرىئىتىدە ئۇرۇشتا ئېلىنغان ئولجىلار كۆيدۈرۈلەتتى.

بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پەسكەش قىلمىشلىرى يوشۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە پۈتۈن خەلققە ئاشكارا بولغان. ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ئۈچ كۆرۈدىغان دۈشمەنلىرىدۇر. ئۇلار ئازغۇنلۇق ۋە نادانلىققا كەتكەندۇر. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇلار ئۆزلىرىنى بىز ئاللاھ تائالانىڭ ئوغۇللىرى ۋە دوستلىرى دەۋالغاندۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى مايىمۇن ۋە چوشقىلارنىڭ يۈزىگە ئايلاندۇرۇۋېتىپ، تاكى ئۇلار ئوتى لاۋۇلداپ تۇرغان دوزاخقا كىرىپ، ئۇنىدا مەڭگۈ قالغانغا قەدەر ئاجىزىيالىمايدىغان لەنەتنى ئۇلارغا ئۆمۈرلۈك چاپلىۋەتتى. ئۇلۇغ ئاللاھ تائالاغا بارلىق ھەمدۇسانالار بولسۇن.

\* \* \* \* \*

﴿ وَآتَىٰ عَلَيْهِم نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۗ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِن بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدِي إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۗ إِنَّي أَخَافُ أَلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوأَ بِيَأْتِي وَإِيَّكَ فَتَكُونَ مِنَ الصَّاحِبِ النَّارِ ۗ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوَاءَ أَخِيهِ ۗ قَالَ يَوَيْلَئِي أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُورِيَ سَوَاءَ أَخِي ۗ فَأَصْبَحَ مِنَ اللَّغْدِمِينَ ﴿٣١﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارغا (يەنى ئەھلى كىتابقا ۋە قەۋمىڭگە) ئادەمنىڭ ئىككى ئوغلى (يەنى ھابىل بىلەن قابىل) نىڭ ھىكايىسىنى راستلىق بىلەن ئوقۇپ بەرگىن، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار (يەنى ھابىل بىلەن قابىل) ئىككىيلەن قۇربانلىق قىلغان ئىدى. بىرسى (يەنى ھابىل) نىڭ قوبۇل بولدى، يەنە بىرسى (يەنى قابىل) نىڭ قوبۇل بولمىدى. (قابىل ھابىلغا) مەن سېنى چوقۇم ئۆلتۈرمەن» دېدى، ھابىل نېمىشقا دېۋىدى، قابىل: «ئاللاھ سېنىڭ قۇربانلىقىڭنى قوبۇل قىلىپ، مېنىڭكىنى قوبۇل قىلمىدى» دېدى. (ھابىل) ئېيتتى: «ئاللاھ پەقەت تەقۋادارلارنىڭ (قۇربانلىقىنى) قوبۇل قىلىدۇ»<sup>(27)</sup>. ئەگەر سەن مېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇڭنى سوزىدىغان بولساڭ، مەن سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇمنى سوزمايمەن، مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ دىن قورقىمەن<sup>(28)</sup>. مەن ھەقىقەتەن سەن بىلەن بولغان گۇناھنى (يەنى مېنى ئۆلتۈرگەنلىك گۇناھىڭنى) ۋە سېنىڭ (ئىلگىرىكى) گۇناھىڭنى (يەنى ئاتاڭ ئادەمنىڭ ئەمرىگە ئاسسىيلىق قىلغانلىق گۇناھىڭنى) ئۈستۈڭگە ئېلىپ ئەھلى دوزاخلاردىن بولۇشۇڭنى تىلەيمەن، (كىشىلەرگە) زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ جازاسى شۇدۇر<sup>(29)</sup>. ئۇ (يەنى قابىل) نىڭ نەپسى ئۇنىڭغا قېرىندىشىنى (يەنى ھابىلنى) ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى<sup>(30)</sup>. ئاللاھ ئۇنىڭغا قېرىندىشىنىڭ جەستىنى قانداق كۆمۈشنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بىر قاغا ئەۋەتتى. ئۇ (تۆمۈشۈقى ۋە ئىككى پۇتى بىلەن) يەرنى كولىدى. ئۇ (بۇنى كۆرۈپ): «(ۋاي مەن قېرىندىشىمنىڭ جەستىنى كۆمۈشتە مۇشۇ قاغىچىلىك بولۇشتىن ئاجىز كەلمەيمۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ نادامەت قىلغۇچىلاردىن بولدى<sup>(31)</sup>.

ھابىل ۋە قابىلنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

اللھ تائالا زومىگەرلىك، ھەسەت ۋە زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ نەقەدەر يامانلىقىنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قابىل ۋە ھابىل دېگەن ئىككى ئوغلنىڭ قىسسىسى ئارقىلىق بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ يەنە بىرىگە اللھ تائالا بەرگەن نېمەتكە اللھ تائالاغا ئىخلاسلانغان بىلەن قىلغان قۇربانلىقنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقىغا ھەسەت قىلىپ ئۇنى ناھەق ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكى، ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ گۇناھلىرى يۈيۈلۈپ جەننەتكە كىرىشكە مۇۋەپپەقىيەت بولغانلىقى، ئۆلتۈرگۈچىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتىپ قالغانلىقىنى بايان قىلىدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا (يەنى ئەھلى كىتابقا ۋە قەۋمىڭگە) ئادەمنىڭ ئىككى ئوغلى (يەنى ھابىل بىلەن قابىل) نىڭ ھىكايىسىنى راستلىق بىلەن ئوقۇپ بەرگىن﴾ يەنى مايمۇن ۋە چوشقىلارنىڭ قېرىنداشلىرى بولغان يەھۇدىيلار ۋە ئۇلارغا ئوخشايدىغان ھەسەتخور زومىگەرلەرگە ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قابىل ۋە ھابىل دېگەن ئىككى ئوغلنىڭ خەۋىرىنىڭ ھەقىقىتىنى سۆزلەپ بەرگىن. نۇرغۇنلىغان سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرى بۇنى شۇنداق بايان قىلغان.

﴿راستلىق بىلەن﴾ يەنى ساختىلىق، يالغانچىلىق، خاتا چۈشۈنۈپ قېلىش ياكى ۋەھىمە، ئالماشتۇرۇش، كېمەيتىۋېتىش ۋە ئاشۇرۇۋېتىش يوق، ئېنىق دېگەنلىك بولىدۇ.

قابىل ۋە ھابىلنىڭ ۋەقەلىكى كۆپلىگەن سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرىنىڭ قىلغان رىۋايىتىگە ئاساسلانغاندا: اللھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ئوغۇللىرىغا قىزلىرىنى ئېلىپ بېرىشنى يولغا قويغان ئىدى. ئەمما ئالىملارنىڭ ئېيتىشىچە: ھەۋۋا ئانىمىز ھەر بىر قېتىم قورساق كۆتۈرگەندە بىر ئوغۇل بىر قىز تۇغاتتى. بىر قېتىملىق قورساق كۆتۈرۈشتىن تۇغۇلغان ئوغۇلغا يەنە بىر قېتىم قورساق كۆتۈرۈشتىن تۇغۇلغان قىزنى ئېلىپ بېرەتتى. ھابىلنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ تۇغۇلغان ھەمىشەرىسى سەت، قابىلنىڭ ئۆز بىلەن تەڭ تۇغۇلغان ھەمىشەرىسى چىرايلىق بولۇپ، قابىل ھەمىشەرىسىنى ھابىلغا بەرمەي ئۆزى ئالماقچى بولغان. بۇنى ئادەم ئەلەيھىسسالام رەت قىلىپ، ئۇلارغا قۇربانلىق قىلىشنى، قايسىسىنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنسا، ئۇ چىرايلىق قىزنى شۇنىڭغا بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقان. نەتىجىدە ھابىلنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنىپ قابىلنىڭ قوبۇل قىلىنمىغان. اللھ تائالا بايان قىلغان بۇ قىسسە شۇ سەۋەبتىن يۈز بەرگەن.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قىزنىڭ قوشكېزەك بىر تۇغقان قېرىندىشىغا ئۆيلىنىشى چەكلىنىپ باشقا بىر تۇغقانلىرىغا ئۆيلىنىشكە بۇيرۇلغان. ھەۋۋا ئانىمىز ھەر بىر قېتىم قورساق كۆتۈرگەندە بىر قىز بىر ئوغۇل تۇغۇدىغان بولۇپ، بىر قېتىملىق قورساق كۆتۈرگەندە چىرايلىق قىز يەنە بىر قېتىملىق قورساق كۆتۈرگەندە سەت قىز تۇغۇلغان. سەت قىزنىڭ قوشكېزەك قېرىندىشى چىرايلىق قىزنىڭ قوشكېزەك قېرىندىشىغا مەن سېنىڭ قوشكېزەك قىز قېرىندىشىڭنى ئالاي سەن مېنىڭ قوشكېزەك قېرىندىشىمنى ئال دېگەندە؛ ئۇ مەن ئۆزۈمنىڭ قوشكېزەك قىز قېرىندىشىمنى ئېلىشقا ھەقىقەتچى، دەپ تۇرۇۋالغان شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قۇربانلىق قىلىشىپ باققان. قوچقار قۇربانلىق قىلغۇچىنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنىپ، بۇغداي قۇربانلىق قىلغۇچىنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنمىغان. قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنمىغان ھەسەت قىلىپ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنمىغاننى ئۆلتۈرۈۋەتكەن.

﴿لېھىزە تەقۋادارلارنىڭ (قۇربانلىقىنى) قوبۇل قىلىدۇ﴾ ئىبنى ئەبۇھاتەم ئەبۇدەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللھ تائالانىڭ مېنىڭ بىر قېتىملىق نامىزىمنى قوبۇل

قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنچ قىلالىسام بۇ مەن ئۈچۈن پۈتۈن دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىنمۇ سۆيۈملۈكرەكتۇر. چۈنكى: ﴿اللّٰهُ پەقەت تەقۋادارلارنىڭ (قۇربانلىقىنى) قوبۇل قىلىدۇ﴾.

تەقۋالىقىدىن قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنغان ھايىلىنى قېرىندىشى سەۋەبىسىز ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا ھايىل مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سەن مېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇڭنى سوزىدىغان بولساڭ، مەن سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇمنى سوزمايمەن، مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللّٰھ دىن قورقىمەن﴾ مەن سېنىڭ يامان قىلمىشىڭغا قارىتا يامانلىق بىلەن قارشى تۇرۇپ جىنايەتتە سەن بىلەن تەڭ بولۇپ يۈرمەيمەن، سەن قىلماقچى بولغان جىنايەتنى مېنىڭمۇ قىلىپ سېلىشىمدىن قورقىمەن. مەن سەۋر قىلىپ ئۆزۈمنى اللّٰھ تائالاغا تاپشۇرىمەن.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: اللّٰھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۆلتۈرۈلگۈچى ئۆلتۈرگۈچىدىن كۈچلۈكرەك ئىدى. لېكىن قارشىلىق قىلىشتىن ئۇنىڭ تەۋادارلىقى توستى. شۇڭا ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىككى مۇسۇلمان قىلچىلىرى بىلەن ئۆزئارا ئورۇشسا ئۆلگۈچى ۋە ئۆلتۈرگۈچى دوزاختىدۇر». ساھابىلار: ئى اللّٰھ نىڭ پەيغەمبىرى! ئۆلتۈرگۈچىمۇ دوزاخقا كىرسۇن. ئۆلگۈچى نېمە ئۈچۈن دوزاخقا كىرىدۇ؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆلگۈچىمۇ ئۆلتۈرگۈچىنى ئۆلتۈرۈشكە ھېرىسمەن بولغان» دەپ جاۋاب بەردى.

ئىمام ئەھمەد مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋەقەسى يۈز بەرگەندە سەئىد ئىبنى ئەبۇۋاققاس مۇنداق دېگەن: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن: «شۇنداق بىر پىتىنە - پاسادقا تولغان زامان بولسۇنكى، ئۇ چاغادا ئولتۇرۇلغان ئادەم ئۈرە تۇرغاندىن ياخشىدۇر. ئۈرە تۇرغان ئادەم ماڭغان ئادەمدىن ياخشىدۇر. ماڭغان ئادەم يۈگۈرگەن ئادەمدىن ياخشىدۇر». بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئەگەر بىرى ئۆيۈمگە باستۇرۇپ كىرىپ مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولسىچۇ دەپ سورىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئادەم ئاتىمىزنىڭ ئوغلى ھايىلدەك بولغىن»<sup>(1)</sup> دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿ئۇ (يەنى قابىل) نىڭ نەپسى ئۇنىڭغا قېرىندىشىنى (يەنى ھايىلىنى) ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتتى﴾ يەنى ئۇنىڭ نەپسى قېرىندىشىنى ئۆلتۈرۈشنى ئۇنىڭغا چىرايلىق كۆرسەتتى ئۇ قېرىندىشى ئۇنىڭغا يۇقىرىقى نەسەھەتنى قىلغاندىن كېيىن قېرىندىشىنى ئۆلتۈردى.

ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا، قانداق ئۆلتۈرۈشنى بىلمەي ئۇنىڭ بويىنى قايىرىغىلى تۇردى. دەل شۇ پەيتتە ئىبلىس بىر ھايۋاننى ئېلىپ كېلىپ ئۇ ھايۋاننىڭ بېشىنى بىر تاشنىڭ ئۈستىگە قويۇپ يەنە بىر تاش بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى يانچىپ ئۆلتۈردى. قابىل بۇنىڭغا قاراپ تۇرغان ئىدى. ئاندىن ئۇمۇ قېرىندىشىنى شۇ ئۇسۇلدا ئۆلتۈردى. بۇنى ئىبنى ھاتەممۇ رىۋايەت قىلغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى ۋەھب، ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسلىمنىڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئۇ بېشىنى تۇتۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولدى، قېرىندىشى ئۇنىڭغا يېتىپ بەردى. ئۇ قېرىندىشىنىڭ بېشىنى ۋە سۆڭەكلىرىنى سىقىشقا باشلاپ قانداق ئۆلتۈرۈشنى بىلمەي قالدى. دەل شۇ

(1) بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن شۇ قېتىمقى پىتىنە كۆزدە تۇتۇلىدىغان بولۇپ، ئۇ پىتىندە مۇسۇلمانلارغا قارشىلىق قىلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن تىرىشىپ، ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈرە تۇرغان ئادەمدىن... ياخشىدۇر. شۇنداقلا ئۆيگە باستۇرۇپ كىرگىچە قارشىلىق بىلدۈرمەسلىك ياخشىدۇر دېگەنلىكتۇر. ئەمما مۇسۇلمان بىلەن كاپىرلار ئارىسىدىكى ياكى مۇسۇلمان بولسىمۇ ئادەتتىكى ۋاقىتدا زىيان كەشلىك قىلىش ئۈچۈن باستۇرۇپ كىرگەنلەرگە قارشى تۇرۇش، پەرزدۇر.

پەيتتە ئۇنىڭ يېنىغا ئىبلىس كېلىپ: ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى خالامسەن؟ دېدى. ئۇ: ھەئە، دېدى ئىبلىس ئۇنداق بولسا، مۇشۇ تاشنى ئېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا تاشلىغىن دېدى. ئۇ دەرھال تاشنى ئېلىپ قېرىندىشىنىڭ بېشىغا تاشلىدى. قېرىندىشىنىڭ بېشى يېرىلىپ كەتتى. ئاندىن ئىبلىس ھەۋۋا ئانىمىزنىڭ قېشىغا ئالدىراپ كېلىپ: ئى ھەۋۋا! قابىل ھابىلىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، دېدى. ھەۋۋا ئانىمىز: يوقال! ئۆلۈم دېگەن نېمە ئۇ؟ دېدى. ئىبلىس: ئۆلۈم دېگەن يېمەيدۇ، ئىچمەيدۇ ۋە مىدىرلىمايدۇ، دېدى. ھەۋۋا: بۇ دېگەن ئۆلۈممۇ؟ دېدى. ئىبلىس: ئۆلۈم دېگەن شۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز توۋلىغىلى تۇردى. ئۇ توۋلاۋاتقاندا ئادەم ئەلەيھىسسالام كىرىپ: «ساڭا نېمە بولدى؟» دەپ سورىدى. ئۇ جاۋاب بەرمىدى. يەنىلا گەپ قىلىمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالام: «ساڭا ۋە قىزلىرىمىزغا ۋاقىراش پۈتۈلگەي، مەن ۋە ئوغۇللىرىمىز مۇنداق قىلىمىز» دېدى. بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتىمەمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى﴾ يەنى بۇ ئىش بىلەن ئۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ كەتتى. بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر زىيان بارمۇ؟! ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەر قانداق بىر ئىنسان ناھەق ئۆلتۈرۈلدىكەن، ئۆلتۈرگۈچىنىڭ گۇناھىدىن ئادەم بالىسىغا بىر ھەسسە يېزىلىدۇ. چۈنكى ئادەم ئەلەيھىسسالام بالىسى بىرىنچى بولۇپ ئۆلتۈرۈشنى پەيدا قىلغان كىشىدۇر». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى، مۇسلىم، تىرمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىبنى جەرىر ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىنسانلارنىڭ ئەڭ بەختسىزى قېرىندىشىنى ئۆلتۈرگەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىسىدۇر. ئۇ قېرىندىشىنى ئۆلتۈرگەندىن تارتىپ تاكى قىيامەتكىچە زېمىندا تۆكۈلگەن ھەر قانداق قاندىن ئۇنىڭغا بىر گۇناھ يېزىلىپلا تۇرىدۇ. چۈنكى ئۇ بىرىنچى بولۇپ ئۆلتۈرۈشنى باشلىغان ئادەمدۇر.

﴿اللھ ئۇنىڭغا قېرىندىشىنىڭ جەستىنى قانداق كۆمۈشنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بىر قاغا ئەۋەتتى. ئۇ (تۆمۈشۈكى ۋە ئىككى پۇتى بىلەن) يەرنى كولىدى. ئۇ (بۇنى كۆرۈپ): «ۋاي مەن قېرىندىشىمنىڭ جەستىنى كۆمۈشتە مۇشۇ قاغىچىلىك بولۇشتىن ئاجىز كەلدىممۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ نادامەت قىلغۇچىلاردىن بولدى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ساھابىلارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىسى قېرىندىشىنى ئۆلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن ئۇنى قانداق كۆمۈشنى بىلەلمەي شۇ پېتى تاشلاپ قويدى. اللھ تائالا ئۇ يەرگە ئىككى قېرىنداش قاغىنى ئەۋەتتى. بۇ ئىككى قاغا بىر - بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ بىرى يەنى بىرىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئۆلتۈرۈۋەتكۈچى قاغا ئورا كولاپ ئۆلگەن قاغىنى تاشلاپ ئۈستىگە توپا تىندۈردى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى بۇنى كۆرۈپ: ﴿ۋاي مەن قېرىندىشىمنىڭ جەستىنى كۆمۈشتە مۇشۇ قاغىچىلىك بولۇشتىن ئاجىز كەلدىممۇ؟﴾ دېدى.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر قاغا يەنە بىر ئۆلۈك قاغىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى تولۇق كۆمگەنگە قەدەر ئۇنىڭغا تۇپا چاچتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشىنى ئۆلتۈرگەن بالىسى بۇنى كۆرۈپ: ﴿ۋاي مەن قېرىندىشىمنىڭ جەستىنى كۆمۈشتە مۇشۇ قاغىچىلىك بولۇشتىن ئاجىز كەلدىممۇ؟﴾ دېدى.

﴿شۇنىڭ بىلەن ئۇ نادامەت قىلغۇچىلاردىن بولدى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ھەسەنبەسىرى مۇنداق دەيدۇ: ئۇ زىيان تارتقاندان كېيىن اللھ تائالا ئۇنى قاتتىق پۇشايمانغا سالدى.



زۇلۇم قىلغۇچى ۋە سىلە - رەھىمنى ئۈزگۈچىگە بېرىلىدىغان جازانىڭ

كېچىكتۈرۈلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «اللھ تائالا بۇ دۇنيادا ئەڭ تېز جازا بېرىدىغان، ئاخىرەتتە ئەڭ قاتتىق ئازاب بىلەن ئازابلايدىغان گۇناھ زۇلۇم قىلىش ۋە سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويۇش گۇناھىدۇر». قابىلدا بۇ ئېغىر جىنايەتنىڭ ھەر ئىككىسىلا كۆرۈلدى. بۇ نەقەدەر ئېغىر گۇناھ - ھە!

\* \* \* \* \*

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنْ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لُمْسِرُونَ ﴿١٧١﴾ إِنَّمَا جَزَاؤُ الَّذِينَ تَحَارَبُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّهُ اللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

شۇ (يەنى قابىلىنىڭ ھابىلىنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى) سەۋەبتىن (تەۋراتتا) ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھۆكۈم قىلدۇقكى كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ، كىمكى بىر ئادەمنى تىرىلدۈرسە (يەنى قۇتقۇزسا) ياكى ھايات قىلىشىغا سەۋەبچى بولسا، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەندەك بولىدۇ، پەيغەمبەرلىرىمىز بەنى ئىسرائىلغا راستلا (شانلىق) مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ (بەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ) تولىسى (كۇفرىدا، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە) زېمىنىدا ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن بولدى<sup>(32)</sup>. اللھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغانلارنىڭ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلارنىڭ جازاسى شۇكى، ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈشى ياكى دارغا ئېسىلىشى ياكى ئوڭ قوللىرى ۋە سول پۇتلىرى كېسىلىشى ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك. بۇ (يەنى جازا) ئۇلار ئۈچۈن بۇ دۇنيادا رەسۋالىق (ئېلىپ كەلگۈچىدۇر)، ئاخىرەتتە ئۇلار چوڭ ئازابقا دۇچار بولىدۇ<sup>(33)</sup>. سىلەر تۇتۇۋېلىشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، بىلىڭلاركى، اللھ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(34)</sup>.

ئىنساننىڭ ئىنساننى ھۆرمەتلىشىنىڭ ۋاجىبلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئادەم بالىسى قېرىندىشىنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن بەنى ئىسرائىلغا كىمكى بىر ئىنساننى ناھەق ئۆلتۈرسە، سەۋەبسىزلا گۇناھسىز ئۆلتۈرۈشنى توغرا دەپ قارىسا، ئۇ خۇددى بارلىق ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ نەزىرىدە بىر ئىنسان بىلەن يەنە بىر ئىنساننىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق بولمىغان بولىدۇ. كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەي ئۇنداق قىلىشنى

ھارام دەپ قارىسا بۇ سەۋەبتىن بارلىق كىشىلەر ئۇنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ. - دە، بارلىق ئىنسانلارغا ھاياتلىق ئاتا قىلغاندەك بولىدۇ، دەپ بىلدۈردۈق ۋە قانۇن قىلىپ بەلگىلىدۇق.

ئىمام ئەئمەش ۋە باشقىلار ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. مەن ئوسماننىڭ ئۆيى قورشۇۋېلىنغاندا، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ: ئى مۆمىنلەرنىڭ خەلىپىسى! مەن ساڭا ياردەم بەرگىلى كەلدىم، دېدىم. ئوسمان: ئى ئەبۇھۇرەيرە! بارلىق كىشىلەرنىڭ مەن بىلەن بىللە ئۆلتۈرۈلىشىنى ياقتۇرامسەن؟ دېگەن ئىدى. مەن: ياق، دېدىم. ئوسمان: چۈنكى سەن بىر ئىنساننى ئۆلتۈرسەڭ بارلىق ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىسەن، شۇڭا گۇناھ ئالماي ساۋاب ئېلىپ قايتىپ كەت. ساڭا رۇخسەت قىلىندى، دېدى. شۇنداق قىلىپ مەن ئۇرۇشماي قايتىپ كەتتىم.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئىش ئالە تائالا: ﴿كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ، كىمكى بىر ئادەمنى تىرىلدۈرسە (يەنى قۇتقۇزسا ياكى ھايات قىلىشقا سەۋەبچى بولسا)، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەندەك بولىدۇ﴾ دېگىنىدەك كىشىلەرنى تىرىلدۈرۈش بولسا، ئالە تائالا ئۆلتۈرۈشنى ھارام قىلغان بىر ئىنساننى ئۆلتۈرمەسلىكتۇر. شۇنداق قىلغان كىشى بارلىق ئىنسانلارنى ياشاتقان بولىدۇ. يەنى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەسلىك ياكى ئادەمنى پەقەت ھەقىقەت ئۈچۈنلا ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق بارلىق ئىنسانلار ھايات قالىدۇ. مۇجاھىدمۇ: بىر ئىنساننى ناھەق ئۆلتۈرمىسە بارلىق ئىنسانلارنى ياشاتقان بولىدۇ دېگەن.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى ئالە تائالا ھارام قىلغان بىر جاننى ئۆلتۈرسە، ئۇ بارلىق ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەن بولىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىد ئىبنى جۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: كىمكى بىر مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكۈشنى ھالال سانسا، ئۇ بارلىق ئىنسانلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشنى ھالال سانغان بولىدۇ. كىمكى بىر مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكۈش ھارام دەپ قارىسا، ئۇ بارلىق ئىنسانلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشنى ھارام دەپ قارىغان بولىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جۇرەيج مۇجاھىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى مۆمىن بىر جاننى قەستەن ئۆلتۈرسە ئالە تائالا ئۇنىڭ جازاسىنى جەھەننەم قىلىدۇ. ئۇنىڭغا غەزەپلىنىپ، لەنەت قىلىدۇ ۋە ئۇنى قاتتىق ئازابلايدۇ. ئۇ ئازاب شۇنداق ئېغىركى، بارلىق ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ شۇ ئازابتىن ئارتۇق ئازابقا دۇچار بولمايتتى. كىمكى ھېچقانداق بىر ئادەمنى ئۆلتۈرمىسە بارلىق ئىنسانلار ئۇنىڭدىن ھاياتىنى ساقلاپ قالغان بولىدۇ.

### ئىسرائىلچۇققا بېرىلگەن تەھدىت توغرىسىدا

﴿پەيغەمبەرلىرىمىز بەنى ئىسرائىلغا راستلا (شانلىق) مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى﴾ يەنى بىزنىڭ پەيغەمبەرلىرىمىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھۆججەت، ئىسپات ۋە ئېنىق دەلىللەر بىلەن كەلدى.

﴿شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ (بەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ) تولىسى (كۇفرىدا، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە) زېمىنىدا ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن بولدى﴾ بۇ مەدەنە ئەتراپىدىكى بەنۇنەزىر، بەنۇقۇرەيزە ۋە بەنۇقەينۇقا قاتارلىق يەھۇدىيلارنىڭ جاھىلىيەت دەۋرىدە ئەۋس بىلەن خەزرج ئارىسىدا ئۇرۇش بولۇپ قالسا، ئۇلار بىلەن بىللە ئۇرۇشۇپ ئۇرۇشتىن كېيىن قولغا چۈشكەن ئەسىرلەرگە تۆلەم ئېلىپ قويۇپ بېرىپ، ئۆلگەن

كىشىلەرگە تۆلەم تۆلەپ بەرگىنىدەك بۇ يەھۇدىيلارنىڭ ھارام ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ قىلغانلىقىنى ئەيىبلەشتۇر.

اللھ تائالا بولارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئەيىبلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا بىر - بىرىڭلارنىڭ قىنىنى تۆكۈمەسلىككە، بىر - بىرىڭلارنى يۇرتلىرىڭلاردىن ھەيدەپ چىقارماسلىققا سىلەردىن چىن ئەھدە ئالغان ئىدۇق. كېيىن بۇنى (يەنى ئەھدىنى) ئېتىراپ قىلغان ئىدىڭلار، بۇنىڭغا ئۆزەڭلار گۇۋاھسىلەر. كېيىن سىلەر (ئەھدىنى بۇزۇپ) بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈردۈڭلار، ئىچىڭلاردىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنى يۇرتىدىن ھەيدەپ چىقاردىڭلار، گۇناھ ۋە دۈشمەنلىك قىلىش بىلەن ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدىكىلەرگە ياردەم بەردىڭلار، ئۇلار ئەسىر چۈشۈپ كەلسە فىدىيە بېرىپ قۇتقۇزۇۋالسىلەر، ھالبۇكى، ئۇلارنى يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىش سىلەرگە ھارام قىلىنغان ئىدى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە يۇرتىدىن ھەيدەپ چىقىرىشىنى راۋا كۆرسەلسە، ئۇلارنىڭ ئەسىرگە چۈشۈپ دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ قولىدا بولۇپ قېلىشىنى راۋا كۆرمەيسىلەر). سىلەر كىتابنىڭ (يەنى تەۋراتنىڭ) بىر قىسىم ئەھكاملىرىغا ئىشىنىپ، بىر قىسىم ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلامسىلەر؟ سىلەردىن شۇنداق قىلغانلارنىڭ جازاسى پەقەت ھاياتى دۇنيادا خارلىققا قېلىش، قىيامەت كۈنى قاتتىق ئازاپقا دۇچار بولۇشتۇر. اللھ قىلمىشڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر﴾<sup>(1)</sup>.

### بۇلاڭچى، قاراڭچى ۋە بۇزغۇنچىلارغا بېرىلدىغان جازا توغرىسىدا

﴿اللھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغانلارنىڭ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلارنىڭ جازاسى شۇكى، ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈشى ياكى دارغا ئېسىلىشى ياكى ئوڭ قوللىرى ۋە سول پۇتلىرى كېسىلىشى ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك﴾ يەنى ئايەتتىكى ئۇرۇش قىلىدىغانلار بولسا كاپىرلار، قاراڭچىلار ۋە بۇلاڭچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىشىمۇ ھەر خىل يامانلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىبنى جەرىر ئىكرىمە ۋە ھەسەنبەسرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت مۇشرىكلار ھەققىدە چۈشكەندۇر. شۇڭا ئۇلارنى تۇتۇپ جازالاشتىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ قايسى بىرى تەۋبە قىلسا، ئۇنىڭغا چىقىلىشقا بولمايدۇ. لېكىن بۇ ئايەتتىن مۇسۇلماننىڭ ئادەم ئۆلتۈرۈپ ياكى زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ ۋە ياكى اللھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىپ تۇتۇلۇشتىن ئىلگىرى كاپىرلار سېپىگە قوشۇلۇۋالغانلارنى تەۋبە قىلسا كەچۈرۈۋېتىپ جازادىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ، دېگەن مەنا چىقمايدۇ. بەلكى ئۇ قاچان قولغا چۈشسە جىنايىتىگە قارىتا جازاسىنى تارتىدۇ.

ئىمام ئەبۇداۋۇد ۋە نەسەئى ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت مۇشرىكلار ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ ئۇلارنىڭ قايسى بىرى مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا چۈشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلىۋالسا، ئۇنىڭ قىلغان تەۋبىسى ئىلگىرى قىلغان جىنايەتلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىشتىن توساپ قالمايدۇ، دېگەنلىكتۇر.

توغرىسى بۇ ئايەت مۇشرىك ياكى مۇسۇلمانلاردىن بولسۇن، يۇقىرىقى سۈپەتلەر تېپىلغان ھەممە كىشىلەرگە ئومۇميۈزلۈك قارىتىلغاندۇر.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، بەسرىلىك ئابدۇللاھ ئىبنى زەيد جەرمىدىن ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇكەل قەبىلىسىدىن سەككىز كىشى كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىسلام ئۈچۈن بەيئەت قىلدى. كېيىن ئۇلارغا مەدىنىنىڭ ھاۋاسى مۇناسىپ

(1) سۈرە بەقەرە 84 — 85 - ئايەتلەر.

كەلمەي كېسەل بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھال ئېيتىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «بىزنىڭ پادىچىلىرىمىز بىلەن بىللە چىقىپ تۆگىلىرىنىڭ سۈت ۋە سۈيۈدۈكلىرى بىلەن داۋالنىپ باقماسلىرىمىز؟» دېدى. ئۇلار: شۇنداق قىلايلى! دەپ مەدىنە سىرتىغا چىقىپ تۆگىلەرنىڭ سۈت ۋە سۈيۈدۈكلىرى بىلەن داۋالاندى. ئاندىن كېسەللىرى ساقايغاندا بولسا پادىچىنى ئۆلتۈرۈپ تۆگىلەرنى ھەيدەپ قېچىپ كەتتى. بۇ خەۋەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە، ئۇلارنىڭ ئارقىدىن قوغلاشقا ئادەم ئەۋەتتى. ئەۋەتىلگەنلەر بۇلاڭچىلارغا يېتىشىۋېلىپ ئۇلارنى تۇتۇپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ پۈت قولىنى كېسىپ كۆزلىرىنى ئويۇپ تاكى ئۆلگىچە تاشلاپ قويۇشقا بۇيرۇدى.

بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم مۇشۇ ئۇسۇلدا رىۋايەت قىلغان. لېكىن ئىمام بۇخارى بىلەن مۇسلىمنىڭ ئوخشاش ئۇسۇلدا قىلغان رىۋايىتىدە: ئۇ كىشىلەر ئۆكەل ياكى ئۈرەينە قەبىلىسىدىن ئىدى، دېيىلگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە: ئۇلار ئاپتاپقا تاشلىنىپ سۇ تەلەپ قىلىشىمۇ سۇ بېرىلمىدى، دېيىلگەن.

﴿ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈشى ياكى دارغا ئېسىلىشى ياكى ئوڭ قولىنى ۋە سول پۇتلىرى كېسىلىشى ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى مۇسۇلمانلار جامائەتىگە قارشى قورال كۆتۈرسە، يولۇچىلارنى قورقۇتسا، تۇتۇۋېلىنغان مۇسۇلمانلارنىڭ باشلىقى ئۇلارغا قارىتا ئۈچ خىل جازادىن بىرىنى تاللايدۇ. ئۇ ئۈچ خىل جازا: ئۆلتۈرۈش، دارغا ئېسىش ياكى پۈت - قولىنى كېسىشتۈر.

سەئىد ئىبنى مۇسەيب، مۇجاھىد، ئەتا، ھەسەنبەسىرى، ئىبراھىم نەخەئىي ۋە زەھھاك قاتارلىقلارمۇ بۇ ھەقتە يۇقىرىقىغا ئوخشاش بايان قىلغان بۇ كىشىلەرنىڭ شۇنداق بايان قىلغانلىقىنى ئىبنى جەرر رىۋايەت قىلغان.

﴿ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇنى قوغلاپ تۇتۇپ كېلىپ ئۇنىڭغا جازا ئىجرا قىلىنىشى كېرەك. ياكى ئۇ ئىسلام دىيارىدىن قېچىپ كەتكەن بولۇشى كېرەك. بۇ قاراشنى ئىبنى جەرر ئىبنى ئابباس، ئەنەس ئىبنى مالىك، سەئىد ئىبنى جۇبەير، زەھھاك، رەبىئە ئىبنى ئەنەس، زۆھرى، لەيس ئىبنى سەئىد ۋە مالىك ئىبنى ئەنەس قاتارلىقلاردىن رىۋايەت قىلغان.

بۇنىڭدىن باشقا بەزى كىشىلەر: بۇ ئۇنى ئۆز يۇرتىدىن باشقا يۇرتقا پالۋېتىش ياكى دۆلەت باشلىقى ياكى ئۇنىڭ ۋەكىلى ئۇنى دۆلەتنىڭ گەرەژدانلىقىدىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋېتىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ دېدى. سەئىد ئىبنى جۇبەير، ئەبۇشەئسا، ھەسەن، زۆھرى، زەھھاك ۋە مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان قاتارلىقلار: ئۇ ئۆز يۇرتىدىن پالۋېتىدۇ، لېكىن ئىسلام دىيارىدىن چىقىرىۋېتىلمەيدۇ دېدى. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر: بۇ يەردە دېيىلگەن پالۋېتىش تۈرمىگە سولاش دېگەنلىكتۇر، دەيدۇ.

﴿بۇ (يەنى جازا) ئۇلار ئۈچۈن بۇ دۇنيادا رەسۋالىق (ئېلىپ كەلگۈچىدۇر)، ئاخىرەتتە ئۇلار چوڭ ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ يەنى ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش، دارغا ئېسىش، پۈت - قولىنى كېسىش ۋە پالاق قاتارلىق جازالار ئۇلارغا ئاخىرەتتە بېرىلىدىغان ئېغىر ئازاب بىلەن بىرگە دۇنيا ھاياتلىقىدا كىشىلەر ئالدىدا بېرىلىدىغان بىر رەسۋالىقتۇر. بۇ، بۇ ئايەت مۇشرىكلار ھەققىدە چۈشكەن دېگۈچىلەرنىڭ سۆزىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

ئەمما مۇسۇلمانلارغا قارىتا چۈشكەن دېگۈچىلەرنىڭ دەلىلى بولسا تۆۋەندىكىلەردۇر. ئىمام مۇسلىم ئۇبادە ئىبنى سامىتنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللاردىن ئەھدە ئالغاندا بىزدىنمۇ اللە تائالاغا شېرىك كەلتۈرمەسلىكىگە، ئوغرىلىق قىلماسلىققا، زىنا قىلماسلىققا

بالىلىرىمىزنى ئۆلتۈرمەسلىكىگە ۋە بىر - بىرىمىزگە زىيان سالماسلىققا ئەھدە ئېلىپ مۇنداق دېدى: «سېلىرىنىڭ قايسى بىرىڭلار ئەھدىسىدە تۇرسا، ئەجرىنى ئالدىڭلار. ئەھدىسىدە تۇرالماي بەزى گۇناھلارنى قىلىپ سېلىپ بۇ دۇنيادا جازالانسا، ئۇ جازا گۇناھىنى يۇيۇۋېتىدۇ. گۇناھى ئاشكارىلانماي ئاللا تائالا يوشۇرۇپ قويغان بولسا، ئۇنى ئۆزى بىر تەرەپ قىلىدۇ. خالىسا جازالایدۇ، خالىسا كەچۈرۈۋېتىدۇ.» ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى دۇنيادا بىر گۇناھنى قىلىپ ئۇنىڭ جازاسىنى تارتسا، ئاللا تائالا ئادىللىقىدىن ئىككىنچى قېتىم جازا بەرمەيدۇ. كىمكى دۇنيادا بىر گۇناھ قىلىپ ئاللا تائالا ئۇنى ئاشكارىلىماي يوشۇرۇپ قويۇپ كەچۈرۈۋەتسە، ئاللا كەچۈرۈم چانلىقىدىن كەچۈرۈۋەتكەن گۇناھقا قايتا جازا بەرمەيدۇ» بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

﴿بۇ (يەنى جازا) ئۇلار ئۈچۈن بۇ دۇنيادا رەسۋالىق (ئېلىپ كەلگۈچىدۇر)، ئاخىرەتتە ئۇلار چوڭ ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئاخىرەتتىكى جازالانىشتىن بۇرۇن دۇنيادا ئۇلارغا بېرىلگەن خارلىق، رەسۋالىق ۋە جازادۇر. ئۇلار جىنايەتلىرىگە تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتسە، ئۇلارغا دۇنيادا بەرگەن جازادىن باشقا، ئاخىرەتتە دوزاخ ئازابى باردۇر.

قاراقچى بۇزغۇنچىلار، تۈتۈلۈشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلسا جازالانمايدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿سېلىر تۈتۈۋېلىشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، بىلىڭلاركى، ئاللا مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ يەنى ئايەت مۇشۇرىكلار ھەققىدە چۈشكەن دەپ قارىغۇچىلارنىڭ كۆز قارىشى بويىچە بولسا، مەنسى چۈشنىشلىكتۇر. ئەمما بۇزغۇنچىلىق ۋە قاراقچىلىق قىلىپ قالغان مۇسۇلمانلار ھەققىدە چۈشكەن دېگەن قاراش بويىچە ئېيتقاندا ئەگەر ئۇلار تۈتۈلۈشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلسا، ئۇلارغا ئۆلۈم جازاسى، دارغا ئېسىش، پۈت قولىنى كېسىش قاتارلىق جازالار يۈرگۈزۈلمەيدۇ. ئايەتنىڭ مەنىسىدىن ھەممە جازانىڭ بىكار قىلىنىدىغانلىقى چىقىدۇ. ساھابىلەرمۇ بۇ ھۆكۈم بويىچە ئەمەل قىلغان. ئىبنى ئەبۇھاتەم، شەئبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ھارىسە ئىبنى بەدرى تەمىمىي بەسرىلىك بولۇپ، ئۇ زېمىندا بۇزغۇنچىلىق بولغان ئىدى. ئۇ قۇرەيشتىن ھەسەن ئىبنى ئەلى، ئىبنى ئابباس ۋە ئابدۇللاھ ئىبنى جەئفىر قاتارلىق بىر قانچە كىشىنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا (ئۆزىنى كەچۈرۈۋېتىشنى سوراپ) ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن بولسىمۇ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا ئامانلىق بېرىشكە ئۇنىمىدى. ئاندىن ھارىسە ئىبنى تەمىمىي سەئىد ئىبنى قەيس ئەلھەمەدانىيىنىڭ قېشىغا باردى. سەئىد ئۇنى ئۆيىدە قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كېلىپ: «ئى مۆمىنلەرنىڭ باشلىقى ئاللا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشى چىققان، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق، ۋە قاراقچىلىق قىلغان ئادەمگە قانداق قارايسىن؟ دەپ ئاندىن: ﴿سېلىر تۈتۈۋېلىشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، بىلىڭلاركى، ئاللا مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇۋېدى، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا ئامانلىق يېزىپ بەردى. سەئىد ئىبنى قەيس: «سەن ئامانلىق يېزىپ بەرگەن ئادەم ھارىسە ئىبنى بەدرىدۇر» دېدى.

ئىبنى جەرىر، ئامىر شەئبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇمۇسا ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرىپىدىن كۇفە شەھىرىگە باشلىق بولۇپ تەيىنلەنگەن ئىدى. ئۇ پەرز نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن مۇراد قەبىلىسىدىن بىر كىشى كېلىپ ئۇنىڭغا: ئى ئەبۇمۇسا! مەن سەندىن پاناھ تىلەپ كەلدىم. مەن مۇراد قەبىلىسىدىكى پالانىنىڭ ئوغلى پۈكۈنى بولمەن، مەن بۇندىن بۇرۇن ئاللا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشى چىقىپ زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ يۈرگەن ئىدىم. مانا ئەمدى سېلىرنى مېنى

تۇتۇۋالغۇچە تەۋبە قىلىۋالدىم، دېدى. بۇنى ئاڭلىغان ئەبۇمۇسا دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ: بۇ پالانىنىڭ ئوغلى پۈكۈنى ئۇ ئاللا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشى ئۇرۇش قىلىپ زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلغان ئىدى. بىز ئۇنى تۇتۇۋېلىشتىن بۇرۇن ئۇ تەۋبە قىلدى. كىم ئۇنىڭغا ئۇچراپ قالسا، ئۇنىڭغا زىيان يەتكۈزمىسۇن. ئەگەر ئۇ تەۋبىسىدە راستچىل بولسا، راستچىلارنىڭ يولىنى تۇتىدۇ. يالغانچى بولسا، ھامان گۇناھنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ، دېدى. ئۇ كىشى شۇ ھالەتتە بىر مەزگىل ياشىدى. ئاندىن ئۇ يەنە توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئاللا تائالا ئۇنىڭ جېنىنى گۇناھلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى.

ئىبنى جەرر مۇسا ئىبنى ئىسھاق مەدەنىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەسەد قەبىلىسىدىن ئەلى دېگەن كىشى ئاللا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشى چىقىپ يولۇچىلارنى قورقتى، ئادەم ئۆلتۈرۈپ مال - مۈلۈكلەرنى بۇلاپ يۈردى. ئۇنى دۆلەت باشلىقلىرى ۋە پۈتكۈل خەلق تىرىشىپمۇ تۇتالمايدى. كېيىن ئۇ ئۆزى تەۋبە قىلىپ قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ تەۋبە قىلىپ قايتىپ كېلىشىنىڭ سەۋەبى ئۇ بىر كىشىنىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد! مېنىڭ تىلىمدىن ئېيتقىنىكى،﴾ «گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جىنايەت قىلغان بەندىلىرىم! ئاللا نىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللا ھەقىقەتەن (خالغان ئادەمنىڭ) جىمى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۇبھىسىزكى، ئاللا ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر» دېگەن ئايەتنى ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدى. ئۇ ئايەت ئوقۇغان كىشىگە: ئى ئاللا نىڭ بەندىسى! ئۇنى قايتا ئوقۇغىن، دېدى. ئۇ كىشى قايتا ئوقۇدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىلچىنى غىلاپىغا سېلىپ تەۋبە قىلىپ مەدەنىگە سەھەر ۋاقتىدا يېتىپ كېلىپ يۇيۇنۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسچىتىگە كېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. ئاندىن ئەبۇھۇرەيرىنىڭ سورىشىدا ئولتۇرغانلارغا قېتىلىپ ئولتۇردى. تاڭ يۇرۇغاندىن كېيىن كىشىلەر ئۇنى تۇنۇپ قېلىپ تۇتماقچى بولۇپتى، ئۇ: مېنى تۇتالمايسىلەر مەن سىلەر مېنى تۇتۇشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلىپ كەلدىم، دېدى. بۇنى ئاڭلاپ ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئۇ راست ئېيتتى، دېدى. - دە، ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ مەدەنى شەھىرىنىڭ باشلىقى (مۇئاۋىيە تەرىپىدىن مەدەنىگە ئەمىر بولغان) مەرۋان ئىبنى ھەكەمنىڭ قېشىغا بېرىپ: بۇ ئەلى تەۋبە قىلىپ كەلدى. سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا چىقىلىشىڭلار، ھەم ئۇنى ئۆلتۈرۈشىڭلار دۇرۇس ئەمەس، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەلى پۈتۈن جازالاردىن قۇتۇلۇپ ئەركىن يۈردى. ئاندىن ئاللا يولىدا جىھاد قىلىش ئۈچۈن دېڭىزغا ئاتلىنىپ رۇملۇقلار بىلەن ئۇچراشتى رۇملۇقلار ئۇنىڭ كېمىسىگە يېقىنلىشىۋېدى، ئەلى رۇملۇقلارنىڭ كېمىسىگە بېسىپ چىقتى. رۇملۇقلار ئۇنىڭدىن قېچىپ كېمىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە توپلىنىۋالغاندا، كېمە سىڭايان بولۇپ، ئۆرۈلۈپ ھەممەيلەن غەرق بولۇپ كەتتى.

\* \* \* \* \*

يَتَّيِّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٌ ﴿٢٦﴾ يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٢٧﴾

ئى مۆمىنلەر! مەقسەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللا (نىڭ ئازابى) دىن قورقۇڭلار؛ ئاللا غا (تائەت ئىبادەت قىلىش، گۇناھتىن ساقلىنىش بىلەن) يېقىنچىلىقىنى تىلەڭلار، ئاللا يولىدا جىھاد قىلىڭلار (35). يەر

يۈزىدىكى بارلىق نەرسىلەر، يەنە شۇنىڭدەك بىر ھەسسە كېلىدىغان نەرسىلەر كاپىرلارنىڭ بولۇپ، ئۇلار قىيامەت كۈنى (الله) نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنى فىدىيە قىلىپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ (بۇ فىدىيەسى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇلار قىيىنغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ<sup>(36)</sup>. ئۇلار دوزاختىن چىقماقچى بولىدۇ، ئەمما ھەرگىز چىقالمايدۇ، ئۇلار (ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان) دائىملىق ئازابقا قالىدۇ<sup>(37)</sup>.

تەقۋادارلىق، الله تائالاغا يېقىنلىشىش ۋە جىھاد قىلىشقا بولغان بۇيرۇق توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! مەقسەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن الله (نىڭ ئازابى) دىن قورقۇڭلار﴾ بۇ ئايەتتە الله تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى تەقۋادار بولۇشقا بۇيرۇغان. تەقۋادارلىق دېگەن سۆز، تائەت - ئىبادەت ۋە ئەمەللەر بىلەن بىر يەردە كەلگەندە ھارام قىلىنغان ۋە چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلماسلىقنى بىلدۈرىدۇ.

﴿الله غا (تائەت ئىبادەت قىلىش، گۇناھتىن ساقلىنىش بىلەن) يېقىنچىلىقنى تىلەڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇفيان سەۋرى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، يەنى الله تائالاغا يېقىنچىلىق قىلىڭلار. قەتادە مۇنداق دەيدۇ: پەرۋەردىگارغا بويىسۇنۇش ۋە ئۇ رازى بولىدىغان ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق يېقىنلىشىڭلار.

ئىبنى زەيد بۇ ئايەتنى الله تائالانىڭ: ﴿ئۇلار (الله نى قويۇپ ئىلاھ دەپ) ئىبادەت قىلىدىغانلارنىڭ (ئۆزلىرى ئىبادەت ئارقىلىق) پەرۋەردىگارغا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتى ئارقىلىق تەپسىر قىلغان.

ئايەتتىكى «يېقىنچىلىقنى تىلەڭلار» دېگەن سۆزدىكى يېقىنچىلىق بولسا، مەقسەتكە يەتكىلى بولىدىغان نەرسىنى تىلەڭلار، دېگەنلىك بولىدۇ ۋە يەنە «ۋەسىيە» دېگەن جەننەتتىكى ئەڭ ئۈستۈن مەرتىۋىنىڭ ئىسمىنى بىلدۈرىدىغان بولۇپ، بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەرتىۋىسى ۋە جەننەتتىكى تۇرالغۇسىدۇر. شۇنداقلا ئۇ جەننەتتىكى ئەڭ يېقىن جايدۇر.

ئىمام بۇخارى جاپىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى، ئەزاننى ئاڭلىغاندا: ئى مۇشۇ مۇكەممەل چاقىرىقنىڭ ئوقۇلۇۋاتقان نامازىنىڭ پەرۋەردىگارى! مۇھەممەدكە ۋەسىيە (جەننەتتىكى) ئالىي مەرتىۋىنى ۋە ھەممىدىن ئارتۇق دەرىجىنى بەرگىن. ئۇنى سەن ۋەدە قىلغان ھېلىقى ئېسىل ئۇرۇندا تۇرغۇزغىن»<sup>(2)</sup> دېسە، ئۇ قىيامەت كۈنى شاپائىتىمگە ئېرىشىدۇ.

ئىمام مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «نامازنىڭ ئەزىنىنى ئاڭلىغىنىڭلاردا، مۇئەزرىنىڭ دېگىنىنى دەڭلار، ئاندىن ماڭا دۇرۇد ئوقۇڭلار، كىمكى ماڭا بىر قېتىم دۇرۇد ئوقۇسا، الله تائالا ئۇنىڭ ئون گۇناھىنى كەچۈرۈپتۇ. ئاندىن ماڭا جەننەتتىكى ۋەسىيىلىنى (ئالىي مەرتىۋىنى) تىلەڭلار. ئۇ جەننەتتىكى بىر مەرتىۋە بولۇپ، پەقەت الله تائالانىڭ بەندىلىرى ئىچىدىن بىرلا بەندىگە بېرىلىدۇ. مەن شۇ بەندە بولۇشنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇ سەۋەبتىن كىم ماڭا شۇ مەرتىۋىنى تىلىسە، ئۇ شاپائىتىمگە ئېرىشىدۇ».

﴿الله يولىدا جىھاد قىلىڭلار﴾ يەنى الله تائالا مۆمىنلەرنى ھارام ئىشلارنى تاشلاشقا، تائەت - ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن ئۇلارنى يەنە توغرا يولدىن چىقىپ ھەق دىننى تاشلىغان مۇشرىك، كاپىرلارغا

(1) سۈرە ئىبرا 57 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) ئاللاھۇمبە رەببە ھازىھەد دەئۋەتتە تامىمەھ، ۋەسسائىل قائىمە، ئانى مۇھەممەدەن ئەلۋەسىيەتە ۋەلفەزىيەتە ۋەبئەسھۇ ماقەمەن مەھمۇدەن ئەللىزى ۋەئەدەتەھ.

قارشى ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇدى. ئۇلارنى قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغان مۇجاھىدلارغا تەييارلاپ قويغان كاتتا نېمەت بولغان جەننەتنىڭ ئالىي دەرىجىلىك خاتىرىچەم، كۆركەم ئولتۇرغان ئادەم خالىغان نەرسىسىگە جاپا تارتماي ئېرىشىدىغان، ئۆلمەي مەشگۇ ھايات تۇرىدىغان، كىيىمى كونسىراپ كەتمەيدىغان، ياشلىقى تۈگىمەيدىغان ئېسىل قەسىرلەردە تۇرۇشتەك مەشگۇلۈك بەخت - سائادەتكە قىزىقتۇردى.

قىيامەتتە كاپىرلاردىن ھېچقانداق نەرسىنىڭ قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ مەشگۇلۈك

### ئازابتا قالدىغانلىقى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا كاپىر دۈشمەنلىرىگە قىيامەت كۈنىدە ئازابلاش ئۈچۈن تەييارلاپ قويغان ئازاب ئوقۇبەتتىن خەۋەر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەر يۈزىدىكى بارلىق نەرسىلەر، يەنە شۇنىڭدەك بىر ھەسسە كېلىدىغان نەرسىلەر كاپىرلارنىڭ بولۇپ، ئۇلار قىيامەت كۈنى (ئاللاھ) نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنى فىدىيە قىلىپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ (بۇ فىدىيىسى) قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾ يەنى ناۋادا قىيامەت كۈنىدە كاپىرلار چوقۇم تېتىشقا ھۆكۈم قىلىنىپ كەتكەن ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن پۈتۈن زېمىن تولغۇدەك ياكى ئۇنىڭدىن بىر ھەسسە ئارتۇق ئالتۇن ئېلىپ كەلسىمۇ ئۇلارنىڭ ئۇ نەرسىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ ﴿ئۇلار قىيىنغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾.

﴿ئۇلار دوزاختىن چىقماقچى بولىدۇ، ئەمما ھەرگىز چىقالمايدۇ، ئۇلار (ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان) دائىملىق ئازابقا قالدۇ﴾ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەر قاچان ئۇلار (يېتىۋاتقان) غەم - قايغۇنىڭ قاتتىقلىقىدىن دوزاختىن چىقماقچى بولسا، ئۇلار دوزاخقا قايتۇرۇلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئۇلار تارتىۋاتقان ئازابنىڭ قاتتىقلىقىدىن دوزاختىن چىقىپ كېتىشنى خالايدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ چىقىپ كېتىشكە ھېچبىر يول يوقتۇر. ئۇلارنى ھەر قېتىمدا ئوتنىڭ يالقۇنى ئېگىز كۆتۈرۈپ جەھەننەمنىڭ ئۈستىگە چىقارغاندا جەھەننەمگە مەسئۇل پەرىشتىلەر تۆمۈر بازغانلىرى بىلەن ئۇرۇپ يەنە ئاستىغا چۈشۈرۈۋېتىدۇ. ئۇلار قۇتۇلالمايدىغان دائىملىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

ئىمام مۇسلىم ۋە نەسەئى ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جەھەننەمدىكى كىشىلەردىن بىر كىشى كەلتۈرۈلۈپ ئۇنىڭغا: ئى ئادەم بالىسى! سەن ياتىدىغان جاي قانداقراق ئىكەن؟ دەپ سورۇلىدۇ. ئۇ: ئەڭ يامىنى ئىكەن دەيدۇ. ئۇنىڭدىن زېمىنغا پاتقۇدەك ئالتۇن تۆلەپ بۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنى خالامسەن؟ دەپ سورالغاندا، ئۇ: ماقۇل ئى پەرۋەردىگارم دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: يالغان ئېيتتىڭ، مەن سەندىن ئۇنىڭدىنمۇ ئاز نەرسىنى تەلەپ قىلسام قىلمىدىڭ، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ جەھەننەمگە تاشلىنىشقا بۇيرۇلىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤﴾  
 فَمَنْ تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

(1) سۈرە ھەج 22 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



ئوغرىلىق قىلغۇچى ئەرنىڭ ۋە ئوغرىلىق قىلغۇچى ئايالنىڭ قىلمىشىنى جازالاپ، اللە تەرىپىدىن ئىبىرەت قىلىش يۈزىسىدىن قوللىرىنى كېسىڭلار، اللە (ئۆز ئەمرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا) غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(38)</sup>. كىمكى (ئوغرىلىق قىلىپ كىشىلەرگە) زۇلۇم قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا، (ئەمەلنى) تۈزسە (يەنى ئوغرىلىق قىلىشتىن يانسا)، اللە ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، اللە ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(39)</sup>. بىلەمسەنكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى اللە غا خاستۇر، اللە خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، اللە ھەممە نەرسىگە قادىردۇر<sup>(40)</sup>.

### ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇلغانلىق توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتلەردە ئەر - ئايال ئوغرىلارنىڭ قولىنى كېسىشكە ھۆكۈم قىلدى. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋردىمۇ ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىش قانۇنى بار ئىدى. ئىسلام كەلگەندىن كېيىنمۇ بۇ قانۇن ئېتىراپ قىلىندى ۋە ئۇنىڭغا بىر قانچە شەرتلەر قوشۇلدى. اللە خالىسا، بۇ ھەقتە يەنە توختىلىمىز. بۇ خۇددى ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋردە بىر مەھەللىدە ئادەم ئۆلتۈرۈلسە، شۇ مەھەللىدىكى 50 كىشى قەسەم قىلىپ بىز ئۆلتۈرمىدۇق، دەيدىغان ئەگەر قەسەم قىلالمىسا، شۇ مەھەللىدە ئاھالىسى ئۆلۈكنىڭ ئىگىسىگە دىيەت تۆلەيدىغان تۈزۈمدىن ئىبارەت قەسەم ئىچىشىش ئارقىلىق ھۆكۈم چىقىرىش ۋە ئۆلۈكنىڭ دىيەتنى تۆلەپ بېرىش پۇلىنى ئىشلىتىشكە بېرىپ پايدىسىغا شېرىك بولۇش قاتارلىق تۈزۈملەرگە ئوخشايدىغان بىر ئىش بولۇپ، بۇ ئىشلار ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنمۇ بار ئىدى. ئىسلام كەلگەندە بەزى پايدىلىق مەنپەئەتلەرنى كۆزدە تۇتۇپ بەزى شەرتلەرنى قوشۇپ يولغا قويۇلغاندۇر.

### ئوغرىنىڭ قولى قانداق ئەھۋال ۋە قايسى ۋاقىتتا كېسىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللە تائالا ئوغرىغا لەنەت قىلسۇن، ئۇ بىر تال تۇخۇمنى ئوغرىلاپ قولى كېسىلىدۇ. بىر ئارغامچىنى ئوغرىلاپ قولى كېسىلىدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئوغرىنىڭ قولى بىر تىللاننىڭ تۆتتىن بىرىچىلىك ياكى ئۇنىڭدىن قىممەت نەرسىنى ئوغرىغانلىقى ئۈچۈن كېسىلىدۇ».

مانا بۇ ھەدىس ئوغرىنىڭ قولىنىڭ قانچىلىك مال ئوغرىلىغاندا كېسىلىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. شۇنداقلا بىر تىللاننىڭ تۆتتىن بىرىنىڭ قىممىتىنى ھېسابقا ئېلىپ ئۇنىڭدىن ئاز بولغاننى ھېسابقا ئالماسلىقىنى بەلگىلەيدۇ. قالغان باھاسى ھەققىدە كەلگەن ھەدىس<sup>(1)</sup> بىلەن قالغاننىڭ باھاسىنىڭ ئۈچ تەڭگە ئىكەنلىكى بۇنىڭغا زىت كەلمەيدۇ. چۈنكى شۇ چاغلاردا بىر تىللا 12 تەڭگە ئىدى. ئۈچ تەڭگە بىر تىللاننىڭ تۆتتىن بىرى بولاتتى. مانا مۇشۇ يول ئارقىلىق بۇ ئىككى خىل رىۋايەتنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ.

بۇ قاراش ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم قاتارلىقلاردىن رىۋايەت قىلىنغان. بۇ قاراشنى ئۆمەر ئىبنى ئابدۇل ئەزىز، لەيىس ئىبنى سەئىد، ئەۋزائى، شافىئى ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرى، بىر رىۋايەتتە

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا بىر ئوغرى قىممىتى ئۈچ تەڭگە كېلىدىغان بىر قالقانىنى ئوغرىلاپ قولى كېسىلگەن ئىدى.

ئىسھاق ئىبنى راھىۋىيە، ئەبۇسەۋر ۋە داۋۇد ئىبنى ئەلى ۋە زاھىرى قاتارلىقلار تۇتقان. اللہ ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، ئىسھاق ئىبنى راھىۋىيە يەنە بىر رىۋايىتىدە: بىر تىللاننىڭ تۆتتىن بىرى بىلەن ئۈچ تەڭگىنىڭ ھەر ئىككىلىسى شەرئى ئۆلچەم ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا مۇشۇ ئىككى ئۆلچەمنىڭ بىرى ياكى بىرىنىڭ قىممىتىگە تەڭ كېلىدىغان ھەر قانداق بىر نەرسىنى ئوغرىلىسا قولى كېسىلىدۇ، دەپ قارىغان.

ئەمما ئىمام ئىبنى ئەبۇھەنىپە ۋە شاگىرتلىرىدىن ئەبۇيۇسۇف، مۇھەممەد، زۇفەر ۋە يەنە سۇفيان سەۋرى قاتارلىقلار بولسا: بۇ مەسىلىدە ساختا ئەمەس ساپ تەڭگىدىن ئون تەڭگە ئۆلچەم قىلىنىدۇ، دەپ قارىغان.

ھەدىستە ئىسپاتلانغىنى بولسا بىرىنچى قاراشتۇر. يەنى بىر تىللاننىڭ تۆتتىن بىرى ۋە ئۇنىڭدىن قىممەت باھالىق نەرسە ئۈچۈن ئوغرىنىڭ قولىنىڭ كېسىلىدىغانلىقىدۇر.

قول كېسىلىدىغان ئوغرىلىق ۋە قەسەدە ئوغرىلانغان مالنىڭ تۆتتىن بىر تىللا قىممىتىدە بولۇشنىڭ مۇناسىب دەپ قارىلىشى، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكى ئوغرىلانماستىكى ئۈچۈندۇر. مانا بۇ ھەكىملەرنىڭ كۆز قارىشىدا ھېكمەتنىڭ دەل ئۆزىدۇر. شۇڭا اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئوغرىلىق قىلغۇچى ئەرنىڭ ۋە ئوغرىلىق قىلغۇچى ئايالنىڭ قىلمىشىنى جازالاپ، اللہ تەرىپىدىن ئىبىرەت قىلىش يۈزىسىدىن قوللىرىنى كېسىڭلار، اللہ (ئۆز ئەمرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا) غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ يەنى كىشىلەرنىڭ ماللىرىنى ئوغرىلاشتىن ئىبارەت بۇنداق يامان قىلمىشقا ئىشلەتكەن ئەزا بولغان قولىنى كېسىش مۇناسىب جازادۇر. اللہ تائالا ئىنتىقام ئېلىشتا غالىبتۇر. بۇيرۇق چەكلىمىلىرىدە ۋە شەرئىي ھۆكۈملىرىدە ھېكمەتلىكتۇر.

### ئوغرىنىڭ قىلغان تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿كىمكى (ئوغرىلىق قىلىپ كىشىلەرگە) زۇلۇم قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا، (ئەمەلنى) تۈزىسە (يەنى ئوغرىلىق قىلىشتىن يانسا)، اللہ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، اللہ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر﴾ يەنە كىمكى ئوغرىلىغاندىن كېيىن تەۋبە قىلىپ اللہ تائالاغا قايتسا اللہ تائالامۇ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ كەچۈرۈۋېتىدۇ.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا ئوغرىلىق قىلغان بىر ئايالنى مال ئىگىلىرى تۇتۇپ كېلىپ: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! بۇ ئايال بىزنىڭ مېلىمىزنى ئوغرىلىدى، دېدى. ئايالنىڭ تۇغقانلىرى بولسا: بىز بۇ ئايالنىڭ قولىنىڭ كېسىلمەسلىكى ئۈچۈن تۆلەم تۆلەيلى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئايالنىڭ قولىنى كېسىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئۇ ئايالنىڭ تۇغقانلىرى: ئۇنىڭغا 500 تىللا تۆلەيلى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: «ئۇ ئايالنىڭ قولىنى كېسىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئايالنىڭ ئوڭ قولى كېسىلدى. ئاندىن ئۇ ئايال: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى ماڭا تەۋبە قىلىش يولى بارمۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە! بۈگۈن سەن قىلغان گۇناھىڭدىن خۇددى ئاناڭدىن تۇغۇلغان چاغدىكىدەك پاك بولدۇڭ» دېدى. شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

بۇ ئايال ھېلىقى بەنى مەخزۇم قەبىلىسىدىكى ئوغرىلىق قىلغان ئايال بولۇپ ئۇ ئايال ھەققىدە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەككىنى

پەتھى قىلىش غازىتىدا ئوغرىلىق قىلغان بۇ ئايالنىڭ مەسىلىسى ھەققىدە قۇرئاندا قەبىلىسى باش قاتۇرۇپ: كىم بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا گەپ قىلىدۇ؟ دېيىشتى. ئاندىن ئۇلار بۇ ئىشقا زەيدنىڭ ئوغلى ئۇسامىلا جۇرئەت قىلالايدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئامراق دېيىشتى. ئۇ ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈلگەندە زەيدنىڭ ئوغلى ئۇسامە ئۇ ئايال ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا گەپ قىلىۋېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چىرايى تاتىرىپ: «ئەللا تائالا بەلگىلىگەن بىر جازاغا شاپائەت قىلماقچىمۇسەن!» دېدى. بۇنى ئاڭلىغان ئۇسامە دەرھال: ئى ئەللا نىڭ پەيغەمبىرى گۇناھىمنىڭ كەچۈرۈۋېتىلىشىنى تىلىگەن، دېدى. كەچ بولغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: سۆز قىلىپ ئەللا تائالاغا لايىق ھەمدۇسانا ئېيتقاندىن كېيىن: «سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر، ئۇلارنىڭ ئېسىل زادىلىرى ئوغرىلىق قىلسا، جازالىماي تاشلاپ قويۇپ، ئاجىز بىچارىلىرى ئوغرىلىق قىلسا جازالىغانلىقى ئۈچۈن ھالاك بولۇپ كەتكەن، جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە بولغان زات ئەللا نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئەگەر مۇھەممەدنىڭ قىزى فاتىمە ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ مەن چوقۇم ئۇنىڭ قولىنى كەسكەن بولاتتىم» دېدى. - دە، ھېلىقى ئوغرىلىق قىلغان ئايالنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇدى. ئۇ ئايالنىڭ قولى كېسىلدى.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: ئاندىن ئۇ ئايال ياخشى تەۋبە قىلىپ ئەرگە تەگدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ ئايال بىزنىڭ ئۆيىگە كېلىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ ھاجەتلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈپ تۇراتتىم. بۇ ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايەت قىلغان ئۇسۇلىدۇر.

ئىمام مۇسلىمنىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە كېلىشىچە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېگەن: ئۇ بەنى مەخزۇم قەبىلىسىدىن بولغان بىر ئايال بولۇپ بىر نەرسىلەرنى ئارىيەتكە ئېلىپ كېيىن ئۇنىڭدىن تېنىۋالاتتى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇغان ئىدى.

﴿بىلەمسەنكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئەللا غا خاستۇر﴾ يەنى ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ ئىككىسى، ھاكىمى ئەللا ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟! ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە ھېچكىم قارشى تۇرالمىدۇ. ئۇ خالىغىنىنى قىلغۇچىدۇر. ﴿ئەللا خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، ئەللا ھەممە نەرسىگە قادىردۇر﴾.

\* \* \* \* \*

﴿يَأَيُّهَا الرَّسُولُ لَا تَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ تَحْرِفُونَ الْكَلِمَةَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنْ اللَّهِ شَيْءٌ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّر قُلُوبَهُمْ هُمْ فِي الدُّنْيَا حَزَىٰ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْثَلُونَ لِلشَّحْتِ فإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿١٢﴾ وَكَيْفَ تُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ

فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ تَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّيُّونَ وَالْأَحْبَابُ بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَآخَشَوْا عَلَيْهِمْ فَمَا تَخَشَوْا اللَّهَ فَاُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٢﴾

ئى پەيغەمبەر! دىللىرىدا ئىشەنمەي، ئىغىزلىرىدا: «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويدىغانلار (يەنى مۇناپىقلار) دىن ۋە يەھۇدىيلاردىن كۇفرغا (پۇرسەت تاپسىلا كۇفرنى ئىزھار قىلىشقا) ئالدىرايدىغان كىشىلەر سېنى غەمكىن قىلمىسۇن، ئۇلار (ئەھبارلىرى توقۇغان) يالغانغا قۇلاق سالىدۇ، ساخا كەلمىگەن (يەنى ئۆچلۈك قىلىپ سېنىڭ سۆھبىتىڭگە ھازىر بولمىغان) باشقا بىر قەۋمگە (يەنى خەيبەر يەھۇدىيلىرىنىڭ سۆزىگە) قۇلاق سالىدۇ، ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى جايلىرىدىن ئۆزگەرتىۋېتىدۇ (يەنى اللە نىڭ ئەھكاملىرىنى باشقىلارغا ئالماشتۇرۇۋېتىدۇ). ئۇلار: «ئەگەر سىلەرگە بۇ (ھۆكۈم) بېرىلسە، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار، ئەگەر ئۇ بېرىلمىسە قوبۇل قىلماڭلار» دەيدۇ، اللە بىركىمنىڭ گۇمراھلىقىنى ئىرادە قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن اللە غا قارشى قولۇڭدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ (يەنى ھېچ ئادەم ئۇنىڭدىن گۇمراھلىقنى دەپ قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ). دىللىرىنى (قىلمىشى قەبىھ بولغانلىقتىن كۇفردىن) پاك قىلىشنى اللە خالىمىغان كىشىلەر ئەنە شۇلاردۇر، ئۇلار دۇنيادا رەسۋالىققا، ئاخىرەتتە چوڭ ئازاپقا قالىدۇ<sup>(41)</sup>. ئۇلار يالغانغا قۇلاق سالغۇچىلاردۇر، (پارا ۋە جازانىغا ئوخشاش) ھارامنى يىگۈچىلەردۇر. (ئى مۇھەممەد!) ئەگەر ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا (دەۋاللىشىپ كەلسە)، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىپ قويساڭ ياكى ئۇنى رەت قىلساڭ بولىدۇ، (يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ياكى ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈش سېنىڭ ئىختىيارىڭ). ئەگەر ئۇلارنى رەت قىلساڭ، ئۇلار ساخا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ (چۈنكى اللە سېنى كىشىلەرنىڭ شەرىدىن ساقلايدۇ)، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلساڭ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، اللە ھەقىقەتەن ئادىللارنى دوست تۇتىدۇ<sup>(42)</sup>. ئۇلارنىڭ يېنىدا اللە نىڭ ھۆكۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەۋرات تۇرسا (يەنى تەۋراتتىكى ھۆكۈملەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئەمەل قىلمايۋاتسا)، (ئى مۇھەممەد!) قانداقچە سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلىدۇ؟ ئاندىن كېيىن (يەنى ھەقىقەت ئاشكارا بولغاندىن كېيىن) سېنىڭ ھۆكۈمىڭدىن يۈز ئۆرۈيدۇ، ئەنە شۇلار (تەۋراتقىمۇ، ساخىمۇ) ئىشەنمىگۈچىلەردۇر<sup>(43)</sup>. بىز ھەقىقەتەن (مۇساغا) تەۋراتنى نازىل قىلدۇق، تەۋراتتا (توغرا يولغا يەتكۈزۈلدىغان) ھىدايەت ۋە نۇر بار، (اللە نىڭ ھۆكۈمىگە) بويسۇنغان پەيغەمبەرلەر يەھۇدىيلار ئارىسىدا (تەۋرات بىلەن) ھۆكۈم قىلىدۇ، (يەھۇدىيلارنىڭ) زاھىتىلىرى ۋە ئۆلىمالىرىمۇ (ئۆزگەرتىشتىن) ساقلاشقا بۇيرۇلغان كىتابۇللا (يەنى تەۋرات) بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ، ئۇلار تەۋراتنى (ئۆزگەرتىشتىن ساقلاشقا) نازارەتچى ئىدى. (ئى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرى!) كىشىلەردىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار. مېنىڭ ئايەتلىرىمنى ئاز بولغا تېگەشمەڭلار (يەنى پۇل - مال، مەنەسەپ ۋە پارا ئۈچۈن ئايەتلىرىمنىڭ ھۆكۈمىنى ئۆزگەرتىۋەتمەڭلار)، كىملىرىكى اللە نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر<sup>(44)</sup>.

يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ قىلمىشلىرىغا كۆڭلىنى يېرىم قىلماسلىققا بۇيرۇلغانلىق

توغرىسىدا

﴿ئى پەيغەمبەر! دىللىرىدا ئىشەنمەي، ئېغىزلىرىدا: «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويدىغانلار (يەنى مۇناپىقلار) دىن ۋە يەھۇدىيلاردىن كۇفرىغا (پۇرسەت تاپسىلا كۇفرىنى ئىزھار قىلىشقا) ئالدىرايدىغان كىشىلەر سېنى غەمكىن قىلمىسۇن﴾ يەنى ئى پەيغەمبەر! اللھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقىپ ئۆزلىرىنىڭ ھاۋايى - ھەۋەسلىرىنى اللھ نىڭ ھۆكۈملىرىدىن ئەۋزەل كۆرۈپ، تىلى بىلەن ئىمان ئىزھار قىلغىنى بىلەن قەلبلىرىدە ئۇ ئىماندىن ئەسەرمۇ بولمىغان كۇپرىلىققا ئالدىرايدىغان مۇناپىق ۋە يەھۇدىيلاردەك ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمەنلىرى ھەققىدە كۆڭلىنى يېرىم قىلما. ئۇلارنىڭ ھەممىسى يالغان سۆزلەرگە قۇلاق سالغۇچىلار ۋە يالغان سۆزلەردىن تەسەرلەنگۈچىلەردۇر. ئۇلار سېنىڭ بۇ سورۇنىڭغا كەلمىگەن باشقا كىشىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلايدۇ. بەزىلەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلار سۆزىڭنى ئاڭلاپ سېنىڭ سورۇنىڭغا كەلمىگەن دۈشمەنلىرىڭگە سۆزلىرىڭنى يەتكۈزىدۇ دېگەنلىك بولىدۇ، دەيدۇ.

يەھۇدىيلارنىڭ ھۆكۈملەرنى بۇرمىلىۋەتكەنلىكى ۋە يامان ئىش قىلغان ئىككى يەھۇدىي

ئارىسىدىكى ۋەقەلىكتە ئۇلارنىڭ چالما - كېسەك قىلماسلىققا ئورۇنغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى جايلىرىدىن ئۆزگەرتىۋېتىدۇ (يەنى اللھ نىڭ ئەھكاملىرىنى باشقىلارغا ئالماشتۇرۇۋېتىدۇ)﴾ يەنى ئۆزلىرى بىلىپ تۇرۇپ اللھ تائالانىڭ ھۆكۈملىرىنى ئالماشتۇرۇۋېتىدۇ ۋە ئۇ ھۆكۈملەرنى باشقا مەنەلەرگە بۇرمىلايدۇ.

﴿ئۇلار: «ئەگەر سىلەرگە بۇ (ھۆكۈم) بېرىلسە، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار، ئەگەر ئۇ بېرىلمىسە قوبۇل قىلماڭلار» دەيدۇ﴾ بۇ ئايەت بولسا، بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ: كېلىڭلار مۇھەممەدنى ھۆكۈم قىلدۇرايلى! ناۋادا ئۇ دىيەت بېرىدىغان قىلىپ ھۆكۈم چىقىرىپ قالسا، ئۇنى قوبۇل قىلايلى، قىساس ئالدىغان قىلىپ ھۆكۈم قىلىپ قالسا، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايلى، دېگەن يەھۇدىيلار ھەققىدە چۈشكەن دېگەن كۆز قاراشلارمۇ بار.

توغرىسى بۇ ئايەت پاهىشە قىلغان ئىككى يەھۇدىي ھەققىدە چۈشكەن، يەھۇدىيلار قوللىرىدىكى اللھ تائالانىڭ كىتابىدا كۆرسىتىلگەن، توي قىلىپ بولغانلار پاهىشە قىلسا، چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمىنى ئۆزلىرىچە ئۆزگەرتىپ يۈز دەررە ئۇرۇپ، يۈزىگە قارا سۈركەپ ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈشكە پۈتۈشۈۋالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ كەلگەندىن كېيىن ئاشۇ ۋەقە يۈز بەرگەندە يەھۇدىيلار ئۆزئارا مۇنداق دېيىشكەن: كېلىڭلار بىز مۇھەممەدنى ھۆكۈم قىلدۇرايلى! ئەگەر ئۇ دەررە ئۇرۇشقا ۋە يۈزىگە قارا سۈركەشكە ھۆكۈم قىلسا، ماقۇل دەيلى ۋە ئۇنى اللھ تائالانىڭ ئالدىدا ئىسپات قىلايلى! چۈنكى بۇ ئىشقا اللھ نىڭ پەيغەمبەرلىرىدىن بىر پەيغەمبەر ئاراڭلاردا شۇنداق ھۆكۈم قىلغان بولىدۇ. ناۋادا ئۇ چالما - كېسەك قىلىشقا ھۆكۈم قىلىپ قالسا ئۇنىمايلى!

بۇ ۋەقەلىك تۆۋەندىكى ھەدىسلەردە بايان قىلىنىپ كەلدى.

ئىمام مالىك ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇلاردىن ئۆزلىرى ئىچىدىن بىر ئەر بىلەن بىر ئايالنىڭ پاهىشە قىلغانلىقىنى ئېيتتى. بۇنى ئاڭلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن: «چالما - كېسەك

قىلىش گۇناھىغا تەۋراتتا قانداق ھۆكۈم بار؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: ئۇلارنى رەسۋا قىلىپ دەررە ئۇرمىز، دەپ جاۋاب بەردى. ئابدۇللاھ ئىبنى سالام: يالغان ئىپتىتىڭلار، تەۋراتتا چالما - كېسەك ھۆكىمى بار. تەۋراتنى ئېلىپ كېلىڭلار، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تەۋراتنى ئېلىپ كېلىپ ئاچتى. ئۇلاردىن بىرى قولىنى چالما كېسەك قىلىش ئايتىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋېلىپ ئاندىن ئۇ ئايەتنىڭ ئالدى كەينىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇدى. ئابدۇللاھ ئىبنى سالام ئۇنىڭغا: قولۇڭنى كۆتەر، دېدى. ئۇ قولىنى كۆتەرگەندە دەل شۇ جايدىن چالما كېسەك - قىلىش توغرىسىدىكى ئايەت كۆرۈندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار: ئى مۇھەممەد! ئابدۇللاھ راست ئىپتىتى: تەۋراتتا چالما - كېسەك قىلىش ئايتى بار، دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككى يەھۇدىيىنى چالما - كېسەك قىلىشقا بۇيرۇدى. مەن ئۇ ئىككىسىنىڭ ئايالغا ئىچى ئاغرىپ ئۇنى تاشتىن توسۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم.

بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بولۇپ، ئىمام بۇخارىنىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەھۇدىيلاردىن: «ئۇ ئىككىيلەننى قانداق قىلىسىلەر؟» دەپ سورىدى. يەھۇدىيلار: يۈزلىرىگە قازاننىڭ قارىسىنى سۈرۈپ رەسۋا قىلىمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر راستچىل بولساڭلار تەۋراتنى ئېلىپ كېلىپ ئوقۇپ بېقىڭلارچۇ» دېدى. ئۇلار ئۆز ئىچىدىكى ئۆزلىرىگە قوشۇلىدىغان بىر كۆز كور كىشىگە: ئوقۇ، دېيىشتى. ئۇ تەۋراتنى ئوقۇپ بىر جايغا كەلگەندە، قولىنى شۇ جايغا قويۇۋالدى. بۇنى كۆرۈپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «قولۇڭنى كۆتەر» دېدى. ئۇ قولۇنى كۆتۈرۈۋېدى، ئۇ جايدىن دەل چالما - كېسەك قىلىش ئايتى كۆرۈندى. ئۇ يەھۇدىي: ئى مۇھەممەد! تەۋراتتا چالما - كېسەك قىلىش ئايتى بار. لېكىن بىز ئۇنى ئۆز ئىچىمىزدە يوشۇرمىز، دېدى. شۇنداق قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۇ ئىككىيلەننى چالما - كېسەك قىلىشقا بۇيرۇدى. جازا ئىجرا قىلىندى.

ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پاھىشە قىلغان ئىككى يەھۇدىي كەلتۈرۈلگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەھۇدىيلارغا: «پاھىشە قىلغانلارغا تەۋراتتا قانداق جازا بېرىلىدۇ؟» دېدى. يەھۇدىيلار: يۈزلىرىنى قارا قىلىپ ئۇلاققا تەتۈر (بىر - بىرىگە ئارقىنى قىلدۇرۇپ) مىندۈرۈپ سازايى قىلىمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «ئەگەر راستچىل بولساڭلار، تەۋراتنى ئېلىپ كېلىپ ئوقۇپ باقىمىسىلەر؟» دېدى. ئۇلار ئوقۇپ چالما - كېسەك ئايتى بار يەرگە كەلگەندە تەۋراتنى ئوقۇۋاتقان ياش بالا قولىنى چالما - كېسەك قىلىش ئايتىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋېلىپ ئۇنىڭ ئالدى كەينىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇدى. ئابدۇللاھ ئىبنى سالام بۇنى كۆرۈپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئۇنى قولىنى كۆتۈرۈشكە بۇيرۇغىن، دېدى. ئۇ بالا قولىنى كۆتۈرۈۋېدى دەل شۇ يەردىن چالما - كېسەك قىلىش ئايتى كۆرۈندى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىيلەننى چالما - كېسەك قىلىشقا بۇيرۇدى.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر مۇنداق دەيدۇ: مەن ئۇلارنى چالما - كېسەك قىلغانلارنىڭ ئىچىدە بار ئىدىم. ئۇ ئىككى ھېلىقى ئايالنى داڭدا قىلىپ قوغدىغانلىقىنى كۆردۈم.

ئىمام ئەبۇداۋۇد ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەھۇدىيلاردىن بىر قانچەيلەن كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇق دېگەن جايغا تەكلىپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىدراس دېگەن بىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى. يەھۇدىيلار: ئى ئەبۇلقاسم بىزدىن بىر كىشى بىر ئايال بىلەن پاھىشە قىلدى، ئۇلارغا ھۆكۈم قىلغىن، دېدى. يەھۇدىيلار ياستۇق قويۇپ بېرىۋېدى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ: «تەۋراتنى ئېلىپ كېلىڭلار» دېدى. تەۋرات كەلتۈرۈلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرھال ياستۇقنى ئېلىپ تەۋراتنى

ياستۇقنىڭ ئۈستىگە قويدى - دە: «مەن ساڭا ۋە سېنى نازىل قىلغان زاتقا ئىمان كەلتۈردىم» دېدى. ئاندىن يەھۇدىيلارغا: سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ ئالىم كىشىنى چاقىرىڭلار، دېدى. ياش بىر يىگىت چاقىرىلدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر بۇ ۋەقەنىڭ داۋامىنى ئىمام مالىكنىڭ يۇقىرىدىكى رىۋايىتىگە ئوخشاش بايان قىلدى.

مانا بۇ ھەدىسلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋرات ھۆكۈمىگە مۇۋاپىق ھۆكۈم قىلغانلىقىغا دالالەت قىلىدۇ. بۇنداق قىلغانلىقى ھەرگىزمۇ يەھۇدىيلار توغرا دەپ ئېتىقاد قىلغان شەرىئەت ئارقىلىق ھۆكۈم قىلىپ ئۇلارنى ئىززەتلىگەنلىكى ئەمەس. چۈنكى ئۇلار ئەسلىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە ئەگىشىشكە بۇيرۇلغان، لېكىن بۇ ئىشنى ئاللا تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق قىلىشىنى خاس ۋەھىي بىلەن بۇيرۇغاندۇر.

ئۇلارنىڭ چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمىگە گەرچە ئۆزلىرى ئەمەل قىلمىسىمۇ ئۇنىڭ توغرىلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېزىپ كەتكەنلىكى، جاھىللىقى ۋە قوللىرىدىكى كىتابنىڭ توغرىلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ئەمەل قىلماي كەلگەنلىكى ئاشكارىلاندى.

ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھۆكۈم قىلدۇرۇشقا تەكلىپ قىلغان مەسىلىسىگە كەلسەك بۇ ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەقىقىي توغرا ھۆكۈم قىلىدۇ، دەپ قارىغانلىقىدىن بولماستىن بەلكى كۆڭۈللىرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنىڭ خاھىشىمىزغا مۇۋاپىق ھۆكۈم قىلارمىكەن دېگەن تەمەدە بولغانلىقىدىندۇر. شۇڭا ئۇلار مۇنداق دېيىشكەن: ئەگەر دەررە ئۇرۇش ۋە قارا سۈركەش بىلەن ھۆكۈم قىلىنىپ قالساق ماقۇل دەيلى. ئۇنداق بولمىسا ماقۇل دېيىشتىن ۋە ئەگىشىشتىن ھەزەر ئەيلىيلى. ئاللا تائالا بۇنداق سۈپەتلىك ئادەملەرنىڭ قەلبىنى قانداقمۇ پاكلىسۇن؟! ئۇنى قانداقمۇ كەچۈرسۇن؟!

﴿ئى مۇھەممەد! ئەگەر ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا (دەۋالاشىپ كەلسە)، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىپ قويساڭ ياكى ئۇنى رەت قىلساڭ بولىدۇ، (يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ياكى ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈش سېنىڭ ئىختىيارىڭ). ئەگەر ئۇلارنى رەت قىلساڭ، ئۇلار ساڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ﴾ يەنى ئۇلار سېنى ھۆكۈم قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەلسە، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەن ھۆكۈم قىلمىساڭمۇ ھېچقىسى يوق. چۈنكى ئۇلارنىڭ ساڭا ھۆكۈم قىلدۇرۇشتىكى مەقسىتى، ھەقىقەتكە ئەگىشىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ ھاۋايى ھەۋىسىگە مۇناسىب كېلىدىغان ھۆكۈمگە ئېرىشىش ئۈچۈندۇر.

ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد، ئىكرىمە، ھەسەن، قەتادە، سۇددى، زەيد ئىبنى ئەسلىم، ئەتا خۇراسانىي ۋە باشقىلار بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئۇلار (يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ ئارىسىدا ئاللا ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ (ئەھكامى بويىچە ھۆكۈم قىلغىن)﴾<sup>(1)</sup> ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلساڭ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلغىن دېگەن ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇشى بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان دېدى. يەنى يەھۇدىيلار ئادالەت يولىدىن چىقىپ كەتكەن زالىملار بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەق ۋە ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلغىن. چۈنكى ﴿ئاللا ھەقىقەتەن ئادىللارنى دوست تۇتىدۇ﴾.

يەھۇدىيلارنىڭ ئازغۇنلۇقلىرىنى سۆكۈش ۋە ئۇلارنىڭ تەۋرات كىتابىنى ماختاش توغرىسىدا

ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ بۇزۇق ئېتىقادلىرىنى ۋە بىز قوللىرىمىزدىكى كىتابقا ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇلغان ۋە كىتابنىڭ توغرىلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي خاتا يوللارنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ماڭغانلىقلىرىنى ۋە ئەگەشكەنلىكلىرىنى تەنقىد قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ يېنىدا ئاللا نىڭ

(1) سۈرە مائىدە 49 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەۋرات تۇرسا (يەنى تەۋراتتىكى ھۆكۈملەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئەمەل قىلمايۋاتسا)، (ئى مۇھەممەد!) قانداقچە سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلىدۇ؟ ئاندىن كېيىن (يەنى ھەقىقەت ئاشكارا بولغاندىن كېيىن) سېنىڭ ھۆكۈمدىن يۈز ئۆرۈيدۇ، ئەنە شۇلار (تەۋراتقىمۇ، ساڭىمۇ) ئىشەنمىگۈچىلەردۇر).

﴿مېنىڭ ئايەتلىرىمنى ئاز پۇلغا تېگەشمەڭلار (يەنى پۇل - مال، مەنەسەپ ۋە پارا ئۈچۈن ئايەتلىرىمنىڭ ھۆكۈمىنى ئۆزگەرتىۋەتمەڭلار)، كىملىرىكى ئاللا نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىككى خىل كۆز قاراش بار. بۇ ھەقتە ئاللا خالسا كېيىنچە توختىلىمىز.

### بۇ ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇشىدىكى باشقا سەۋەبلەر توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللا تائالا: ﴿كىملىرىكى ئاللا نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر﴾ ۋە ﴿ئۇلار پاسىقلاردۇر﴾ دېگەن ئايەتلىرىنى يەھۇدىيلاردىن بولغان ئىككى گۇرۇھ ھەققىدە نازىل قىلغان بولۇپ، ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن ئۇلارنىڭ بىرى يەنە بىرىنى بوزەك قىلىپ كۈچلۈك گۇرۇھنىڭ بىر ئادىمى ئاجىز گۇرۇھنىڭ بىر ئادىمىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇنىڭ دىيىتى 50 ۋەسەق ئاشلىق، ئاجىز گۇرۇھنىڭ بىر ئادىمى كۈچلۈك گۇرۇھنىڭ بىر ئادىمىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇنىڭ دىيىتى 100 ۋەسەق بولىدۇ، دەپ كېلىشكەن. تاكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەنگە قەدەر شۇنداق قىلىشىپ كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلگەندىن كېيىن ھەر ئىككى گۇرۇھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويىسۇنغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ بۇ كېلىشىمنى ئېتىراپ قىلىمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن ئاجىز گۇرۇھتىكى بىرسى كۈچلۈك گۇرۇھنىڭ بىر ئادىمىنى ئۆلتۈرۈپ قويغان. كۈچلۈك گۇرۇھتىكىلەر: بىزگە يۈز ۋەسەق ئاشلىق دىيەت بېرىڭلار دېگەندە، ئاجىز گۇرۇھتىكىلەر: بىزنىڭ دىنىمىز بىر، يۈرتىمىز بىر، دىيىتىمىز بىر تۇرۇغلۇق قانداقمۇ سىلەر بىز تۆلىگەننىڭ يېرىمىنى تۆلەيدىكەنسىلەر؟ بىز بۇرۇن سىلەرگە بوزەك بولۇپ قالغاچقا سىلەردىن قورقۇپ شۇنداق تۆلەپ كەلگەن ئىدۇق. ھازىر مۇھەممەد كەلدى. ئەمدى ئۇنداق بەرمەيمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى گۇرۇھنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش پارتلىغىلى تاس قالدى. ئاندىن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەسلىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ھۆكۈم قىلدۇرماقچى بولۇپ كېلىشتى. كۈچلۈك گۇرۇھ ئۆز ئىچىدە مۇنداق دېيىشتى: مۇھەممەد ھەرگىز بىزگە ئۇلاردىن ئالدىنغان دىيەتنىڭ ئىككى ھەسسىسىنى ئېلىپ بەرمەيدۇ. بىزنىڭ قارشىمىزدىكى گۇرۇھ راست ئېيتىدۇ. ئۇلار بۇرۇن بىزدىن قورققانلىقى ئۈچۈن دىيەتنىڭ ئىككى ھەسسىسىنى تۆلەپ كەلگەن ئىدى. شۇڭا بىز ئالدى بىلەن مۇھەممەدنىڭ قېشىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنىڭ رايىنى بىلىپ باقايلى. ئەگەر بىزگە ئىككى ھەسسىە دىيەت تۆلىتىپ بەرسە ئۇنى ھۆكۈم قىلدۇرايلى، ناۋادا تۆلىتىپ بەرمىسە ئۇنى ھۆكۈم قىلدۇرمايلى. ئۇلار شۇ مەسلىھەت بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بەزى مۇناپىقلارنى ئەۋەتتى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئاللا تائالا ئۆز پەيغەمبىرىگە كىشىلەرنىڭ نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار ئىشلارنى بىلدۈرۈپ بۇ ئايەتلەرنى نازىل قىلغان. بۇنى ئىمام ئەبۇداۋۇدۇمۇ شۇنداقراق رىۋايەت قىلغان.

ئىبنى جەرر ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مائىدە سۈرىسىدىكى: ﴿ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىپ قويساڭ ياكى ئۇنى رەت قىلساڭ بولىدۇ، (يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا



ھۆكۈم چىقىرىش ياكى ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈش سېنىڭ ئىختىيارىڭ). ئەگەر ئۇلارنى رەت قىلساڭ، ئۇلار ساڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ (چۈنكى ئاللاھ سېنى كىشىلەرنىڭ شەرىدىن ساقلايدۇ)، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلساڭ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئادىللارنى دوست تۇتىدۇ» دېگەن ئايەت بەنى نەزىر بىلەن بەنى قۇرەيزە جەمەتىنىڭ ئوتتۇرىدا ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ دىيىتى ھەققىدە چۈشكەن. سەۋەبى بەنى نەزىر جەمەتى ئابرويلۇقراق بولغاچقا ئۇلارنىڭ دىيىتى تولۇق تۈلۈنەتتى. بەنى قۇرەيزە جەمەتكە بولسا، دىيەتنىڭ يېرىمى تۈلۈنەتتى. شۇڭا ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا دەۋاللىشىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتنى نازىل قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بۇ ئىشتا ئادالەتكە بويسۇندۇرۇپ تۆلەمنى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىدا تەڭ باراۋەر قىلدى. بۇ ۋەقەلىكنى يەنە ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد ۋە نەسەئى قاتارلىقلار ئىبنى ئىسھاقتىن شۇنداق رىۋايەت قىلغان.

ئەۋفىي ۋە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن بۇ رىۋايەتلەرنىڭ پاھىشە قىلغان ئىككى يەھۇدىي ھەققىدە نازىل قىلىنغانلىقىنى رىۋايەت قىلغان ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەر يۇقىرىدا بايان قىلىندى. بەلكى بۇ ئايەتلەر بۇ ئىككى ئىش ئۈچۈن نازىل بولغان بولۇشى مۇمكىن شۇڭا بۇ ئايەتلەردىن كېيىنلا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) غا تەۋراتتا شۇنداق بەلگىلىدۇكى، جانغا جان (يەنى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن ئۆلتۈرۈلىدۇ)، كۆزگە كۆز...﴾<sup>(1)</sup>. مانا بۇ ئايەت يۇقىرىقى ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنىڭ قىساس مەسلىسى ئۈچۈن چۈشكەنلىكىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

﴿كىملىرىكى ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر﴾ بەرا ئىبنى ئازىب، ھۈزەيفە ئىبنى يەمان، ئىبنى ئابباس، ئەبۇمەجلىز، ئەبۇرەجا ئەتارىدى، ئىكرىمە، ئۇبەيدۇللا ئىبنى ئابدۇللاھ ھەسەنبەسىرى ۋە باشقىلار بۇ ئايەت ئەھلى كىتاب ھەققىدە چۈشكەن دەيدۇ. ھەسەنبەسىرى بۇ ئايەتلەرگە ئەمەل قىلىش بىزگىمۇ ۋاجىبتۇر دەپ قېتىپ قويدى.

ئىبنى جەرر ئىبراھىمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەتلەر ئىسرائىل ئەۋلادى ھەققىدە چۈشكەن، ئاللاھ تائالا ئۇنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگىمۇ مۇۋاپىق كۆرگەن.

ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان ھۆكۈمنى ئىنكار قىلسا، ئۇ كاپىر ھېسابلىنىدۇ. كىمكى ئۇنى تەستىقلاپ ئەمما ئۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلمىسا، ئۇ زالىم، پاسىق ھېسابلىنىدۇ.

ئىبنى جەرر تاۋۇسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىبنى ئابباس ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿كىملىرىكى ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر﴾ دېگەن ئايىتى ھەققىدە سورالغاندا ئۇ ئاشۇ ئايەتكە كۆپۈرلۈك قىلغانلىقتۇر، دەپ جاۋاب بەرگەن. تاۋۇس بۇ ھەقتە: ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئايەتتىكى كۆپۈرلۈك دېگىنى ئاللاھ تائالاغا، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىنكار قىلغان ئادەمنىڭ كۆپۈرلۈكىنىڭ دەرىجىسىدىكى كۆپۈرلۈك ئەمەس، دەيدۇ.

ئىبنى جەرر ئىبنى جەرر ئەتەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ كۆپۈرلۈك چوڭ كۆپۈرلۈققا يەتمەيدىغان كۆپۈرلۈك، زۇلۇم چوڭ زۇلۇمغا يەتمەيدىغان زۇلۇم، پاسىقلىق چوڭ پاسىقلىققا يەتمەيدىغان پاسىقلىقتۇر. تاۋۇس يەنە مۇنداق دەيدۇ: بۇ كۆپۈرلۈك (ئىسلام دىنىدىن چىقىرىۋېتىدىغان دەرىجىدىكى) كۆپۈرلۈك ئەمەس.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە مائىدە 45 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْأَعْيُنَ بِالْأَعْيُنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ  
بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَن لَّمْ يَحْكَمْ  
بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

ئۇلار (يەنى مىسراھىل ئەۋلادى) غا تەۋراتتا شۇنداق بەلگىلىدۇكى، جانغا جان (يەنى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن ئۆلتۈرۈلسۇن)، كۆزگە كۆز (يەنى كىشىنىڭ كۆزىنى ناھەق قۇيۇۋەتكەن ئادەمنىڭ كۆزى قۇيۇۋېتىلسۇن)، بۇرۇنغا بۇرۇن (يەنى كىشىنىڭ بۇرۇنى ناھەق كەسكەننىڭ بۇرۇنى كېسىلسۇن)، قۇلاققا قۇلاق (يەنى كىشىنىڭ قۇلقىنى ناھەق كەسكەننىڭ قۇلقى كېسىلسۇن)، چىشقا چىش (يەنى كىشىنىڭ چىشىنى ناھەق تۆككەننىڭ چىشى تۆكۈلسۇن) ۋە (كىشىنى) قانداق يارىدار قىلغان بولسا شۇنداق يارىدار قىلىنىش بىلەن قىساس ئېلىنىدۇ، كىمكى (جىنايەتچىنى) ئەپۇ قىلسا (يەنى ئۇنىڭدىن قىساس ئالمىسا) بۇ ئۇنىڭ (گۇناھى) غا كەففارەت بولىدۇ، اللە نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىغان كىشىلەر زالىملاردۇر<sup>(45)</sup>.

مانا بۇ ئايەتمۇ يەھۇدىيلارغا كايىپ ئۇلارنى ئەيىبلىگەن ئايەتلەردىندۇر. چۈنكى ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى تەۋراتنىڭ تېكىستىدە: جانغا جان دەپ بار بولۇپ بولار ئاشۇ ھۆكۈمگە قەستەن كاجلىق قىلىپ خىلاپلىق قىلىشقان. ئۇلار بەنى قۇرەيزىلىككە بەنى نەزىرلىكتىن قىساس ئېلىپ بېرىپ، لېكىن بەنى نەزىرلىككە بەنى قۇرەيزىلىكتىن قىساس ئېلىپ بەرمەي دىيەت تۆلەتكەن. بۇ خۇددى ئۇلارنى قوللىرىدىكى تەۋراتنىڭ ئۆيلەنگەن بىرى پاهىشە قىلغان تەقدىردىمۇ ئۇنى چالما - كېسەك قىلىش جازاسىنى بېرىش ھۆكۈمگە خىلاپلىق قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا دەررە ئۇرۇش يۈزىنى قارا قىلىپ سازايە قىلدۇرۇشتەك يەڭگىلەرەك جازانى ئىجرا قىلىۋالغىنىغا ئوخشاشتۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىملىرىكى اللە نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر﴾<sup>(1)</sup>. چۈنكى ئۇلار اللە تائالانىڭ ھۆكۈمگە قەستەن كاجلىق قىلىپ كۈپۈرلۈك قىلغان.

﴿اللە نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىغان كىشىلەر زالىملاردۇر﴾ چۈنكى ئۇلار ئادالەت ۋە باراۋەرلىك بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇغان ئىشتا زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىغا زالىمدىن ھەققىنى ئېلىپ بەرمىگەن، اللە تائالانىڭ ھۆكۈمگە خىلاپلىق قىلىپ زۇلۇم قىلغان، ئۆزئارا بىر - بىرىگە تاجاۋۇز قىلىشقان زالىملاردۇر.

ئايال كىشىنى ئۆلتۈرگەن ئەر كىشىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئىمام ئەبۇنەسىر ئىبنى سەبىياغ «شامىل» دېگەن كىتابىدا ئالىملارنىڭ بۇ ئايەتنىڭ ئۆلتۈرۈلگۈچى مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن جانغا جان ئېلىنىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغانلىقىدا بىرلىككە كەلگەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. مەزھەب ئىماملىرىنىڭمۇ ھەممىسى مۇشۇ ئايەتنى ئەر كىشى ئايال كىشىنى ئۆلتۈرسە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىدىغانلىقىغا دەلىل قىلغان.

(1) سۈرە مائىدە 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام نەسەئى ۋە باشقىلار رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمر ئىبنى ھەزمىگە: «ئايال كىشىنى ئۆلتۈرگەن ئەر كىشى ئۆلتۈرۈلىدۇ» دەپ خەت يازغانلىقى «مۇسۇلمانلارنىڭ قانلىرى باب - باراۋەر» دېگەن ھەدىسلەردىمۇ ئەر كىشى ئايال كىشىنى ئۆلتۈرسە ئۇنىڭمۇ ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. بۇ ھۆكۈم كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ قارىشىدۇر. تۆۋەندىكى ھەدىسلەرمۇ ئىمام ئەبۇنەسر ئىبنى سەبىئىنىڭ كۆز قارىشىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

ئىمام ئەھمەد ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئەنەسنىڭ ھامما ئاچىسى رۇبەيئە بىر كىچىك قىزنىڭ ئۇدۇل چىشىنى تۆكۈۋەتكەن، رۇبەيئەنىڭ ئانا جەمەتى قىزچاقنىڭ ئائىلىسىدىن كەچۈرۈۋېتىشىنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇلار ئۇنىماي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «قىساس ئېلىنىدۇ» دېگەن. بۇنى ئاڭلاپ رۇبەيئەنىڭ ئاكىسى ئەنەس ئىبنى ئەنزە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! رۇبەيئەنىڭ بىر ئايالنىڭ چىشىنى تۆكەمسەن؟ دەيدۇ. ئەنەس ئىبنى مالىكنىڭ ئېتىشىچە كېيىن قىزچاقنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر كەچۈرۈپ قىساس ئالماسلىققا رازى بولۇشتى. بۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرۈپ مۇنداق دېگەن: «اللە تائالانىڭ شۇنداق بەندىلىرى باركى اللە تائالا بىلەن قەسەم قىلسا، اللە تائالا چوقۇم ئۇلارنىڭ قەسسىنى ئۇرۇنداپ بېرىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

### يارىلاندىرۇشنىڭ قىساسى توغرىسىدا

﴿كىشىنى﴾ قانداق يارىدار قىلغان بولسا شۇنداق يارىدار قىلىنىش بىلەن قىساس ئېلىنىدۇ﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: جانغا جان ئېلىنىدۇ، كۆزگە كۆز ئويۇلىدۇ، بۇرۇنغا بۇرۇن كېسىلىدۇ، چىشقا چىش تۆكۈلىدۇ ۋە يارىلاندىرۇشقا يارىلاندىرۇش بىلەن قىساس ئېلىنىدۇ.

بۇنىڭدا ھۈر مۇسۇلمانلار ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ئۆزئارا باراۋەر بولىدۇ. يەنى جىنايەت قەستەن بولسا، ئۆلتۈرۈش ۋە ئەزانى يارىلاندىرۇشتا ھەممە ھۈر مۇسۇلمان باراۋەردۇر. قۇللارمۇ ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ئۆزئارا باراۋەر بولىدۇ. بۇنى ئىبنى جەرىر ۋە ئىبنى ئەبۇھاتەم رىۋايەت قىلغان.

### جاراھەتلەندۈرگۈچىدىن قىساس ئېلىشقا دائىر قائىدە توغرىسىدا

يارىلانغۇچىنىڭ يارىسى سەللىمازا ساقىيىپ بولغۇچە قىساس ئېلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر ساقىيىپ بىر تەرەپ بولغۇچە يارىلاندىرغۇچىدىن قىساس ئېلىنسا، ئاندىن يارىلانغۇچىنىڭ يارىسى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتسە، ئۇ يارىلاندىرغۇچىدىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلالمايدۇ.

بۇنىڭ دەلىلى ئىمام ئەھمەد ئەمر ئىبنى شۇئەيبىنىڭ چوڭ دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بىر كىشى يەنە بىر كىشىنىڭ پۇتىنى مۇڭگۈز بىلەن يارىلاندىرغان، يارىلانغۇچى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ماڭا قىساس ئېلىپ بەرگىن» دەپ تەلەپ قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ساقايغۇچە ساقلىغىن» دېگەن. ئاندىن ئۇ يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ماڭا قىساس ئېلىپ بەرگىن» دەپ تۇرىۋالغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قىساسىنى ئېلىپ بەرگەن. كېيىن ئۇ ئادەم: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! مەن توكۇر بولۇپ قالدىم» دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «مەن سېنى توسسام ئۇنىماي ماڭا خىلاپلىق قىلىدىك، شۇڭا

اللہ تائالا ساڭا غەزەپلىنىپ، سېنىڭ توكۇرلۇقىڭنىڭ تۆلىمىنى بىكار قىلىۋەتتى» دېگەن. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يارىلانغۇچى ساقىيىپ بولمىغۇچە قىساس ئېلىشنى چەكلىگەن. ئەگەر يارىلانغۇچى يارىلاندىغۇچىدىن قىساس ئالسا، يارىلاندىغۇچى قىساس ئېلىنغانلىق سەۋەبىدىن ئۆلۈپ قالسا، قىساس ئالغۇچىغا ھېچقانداق مەسئۇلىيەت كەلمەيدۇ. بۇ ساھابىلەرنىڭ تاپشۇنلارنىڭ ۋە كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ قارىشىدۇر<sup>(1)</sup>.

ھەق ئىگىسىنىڭ كەچۈرۈم قىلىشى جىنايەتچىنىڭ اللہ تائالا ئالدىدىكى گۇناھىنىڭ

يۈزلىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿كىمكى (جىنايەتچىنى) ئەپۇ قىلسا (يەنى ئۇنىڭدىن قىساس ئالمىسا) بۇ ئۇنىڭ (گۇناھى) غا كەففارەت بولىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى كەچۈرۈۋېتىپ قىساس ئالماسلىققا رازى بولسا، ئۇ جىنايەتچىنىڭ اللہ ئالدىدىكى گۇناھىنى يۈزلىگەن كەچۈرۈۋەتكۈچىگە ئەجىر - ساۋاب بولىدۇ.

سۇفيان سەۋرى ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى قىساس ئالماسلىققا رازى بولسا، ئۇنىڭ رازى بولۇشى، ئۇ جىنايەتچىنىڭ گۇناھى يۈزلىگەنلىكىنىڭ ساۋابىنى بىرىدۇ. بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەممۇ رىۋايەت قىلغان.

جابر ئىبنى ئابدۇللاھ: يارىلانغۇچىنىڭ گۇناھلىرى كەچۈرۈۋېتىلىدۇ، دېگەن بۇ قاراش ھەسەنبەسىرى ئىبراھىم نەخەئىي ۋە ئەبۇئىسھاق ھەمەدانى قاتارلىقلاردىنمۇ رىۋايەت قىلىنغان.

ئىمام ئەھمەد ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «ھەر قانداق بىر ئادەم مەلۇم بىر ئەزاينى يارىلىنىپ يارىلاندىغۇچىنى كەچۈرۈۋەتسە، اللہ تائالا ئۇنىڭ كەچۈرۈۋەتكەنلىكى ئۈچۈن گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىۋېتىدۇ». بۇنى ئىمام ئىبنى جەرىر ۋە نەسەئىمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿اللہ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىغان كىشىلەر زالىملاردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە يۇقىرىدا تاۋۇس ۋە ئەتانىڭ: چوڭ كۆپۈرلۈقتىن تۆۋەنرەك كۆپۈرلۈك، چوڭ زۇلۇمدىن تۆۋەنرەك زۇلۇم، چوڭ پاسىقلىقتىن تۆۋەنرەك پاسىقلىق، دېگەنلىكى بايان قىلىنغان ئىدى.

\* \* \* \* \*

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ ۖ وَإِنِّي لَلْإِنجِيلِ

فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٧﴾ وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ

الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۗ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٨﴾

(1) ئىمام ئەبۇھەنىفە قىساس ئالغۇچىغا قارشى تەرەپنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن دىيەت تۆلەش ۋاجىب بولىدۇ. بۇ دىيەت قىساس ئېلىنىپ بېرىلگۈچىنىڭ مېلىدىن ئېلىنىدۇ دەپ قارايدۇ. ئامىر، شەئىبى، ئەنا، تاۋۇس، ئەمر ئىبنى دىنار، ھارس ئۆكلى، مۇھەممەد ئىبنى ئەبۇسۇلايمان، زۆھرى ۋە سۇفيان سەۋرى قاتارلىقلار: بۇ دىيەت قىساس ئېلىپ بېرىلگۈچىنىڭ مىراسخور بولالايدىغان كىشىلەرنىڭ مېلىدىن ئېلىنىدۇ دەپ قارايدۇ. ئىبنى مەسئۇد ئىبراھىم نەخەئىي، ھەكىم ئىبنى ئۇتبە ۋە ئوسمان بەتتى قاتارلىقلار: دىيەت قىساس ئېلىنىپ بېرىلگۈچىنىڭ مېلىدىن يارىلىنىشقا تۆلىمگە چۈشلۈك قىسمى ئېلىپ قېلىنىپ ئاشقان قىسمى تۆلىنىدۇ دەپ قارايدۇ.

ئۇلارنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىنىڭ) ئارقىسىدىن ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى (يەنى ئۇنىڭ ئاللا تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى) ئېتىراپ قىلغۇچى ئىسا ئىبن مەريەمنى ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ھىدايەت بىلەن نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق، (ئىنجىل) ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى ئېتىراپ قىلغۇچىدۇر (يەنى ئۇنىڭغا مۇۋاپىقتۇر)، تەقۋادارلارغا ھىدايەت ۋە پەند - نەسىھەتتۇر<sup>(46)</sup>. ئەھلى ئىنجىللار (يەنى ناسارالار) ئاللا ئىنجىلدا نازىل قىلغان ئەھكاملار بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن، ئاللا نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمىغانلار پاستىقلاردۇر<sup>(47)</sup>.

ئىسا ئەلەيھىسسالامنى تىلغا ئېلىش ۋە ئىنجىلنى مەدھىيەلەش توغرىسىدا

﴿ئۇلارنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىنىڭ) ئارقىسىدىن ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى (يەنى ئۇنىڭ ئاللا تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى) ئېتىراپ قىلغۇچى ئىسا ئىبن مەريەمنى ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ھىدايەت بىلەن نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق، (ئىنجىل) ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى ئېتىراپ قىلغۇچىدۇر (يەنى ئۇنىڭغا مۇۋاپىقتۇر)﴾ يەنى بەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئەگەشتۈرۈپ مەريەم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى تەۋراتقا ئىشەنگەن ۋە ئۇنىڭدىكى ھۆكۈملەرنى ئىجرا قىلغان ھالدا ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق. ئۇنىڭدا ھەقىقەتكە ھىدايەت قىلىدىغان، قايىمۇقۇش ۋە ئازغۇنلۇقلارنى تۈگىتىدىغان روشەنلەشتۈرگۈچى نۇر باردۇر. ئاز بىر قىسىم ئەھكاملارنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئۇ تەۋرات ئەھكاملىرىنى تەستىقلايدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىدۇ.

خۇددى باشقا بىر ئايەتتە ئىسا ئەلەيھىسسالام بەنى ئىسرائىلغا: ﴿مەن ئىلگىرى كەلگەن تەۋراتنى تەستىق قىلغان ھالدا (كەلدىم)، سىلەرگە ھارام قىلىنغان بەزى نەرسىلەرنى ھالال قىلىش ئۈچۈن (كەلدىم)﴾ دېگەندەك. يەنى مەن سىلەرگە چەكلەنگەن نەرسىلەرنىڭ بەزىسىدىن چەكلىمىنى كۆتۈرۈۋەتكىلى كەلدىم. شۇڭا ئۆلىمالارنىڭ ئىككى خىل كۆز قارىشىنىڭ مەشھۇرراقى ئىنجىل تەۋراتنىڭ بەزى ئەھكاملىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرغان دېگەن قاراشتۇر.

﴿تەقۋادارلارغا ھىدايەت ۋە پەند - نەسىھەتتۇر﴾ يەنى ئىنجىلنى ئاللا تائالادىن قورقۇپ، ئاللا تەئەلانىڭ غەزىپىدىن ساقلىناي دېگۈچىلەرگە گۇناھلارنى قىلىشتىن توسقۇچى ۋە ھىدايەت قىلغۇچى قىلدۇق.

﴿ئەھلى ئىنجىللار (يەنى ناسارالار) ئاللا ئىنجىلدا نازىل قىلغان ئەھكاملار بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن﴾ بۇ ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشى ئىككى خىل بولۇپ بىرىنچى خىل ئوقۇلۇشنىڭ مەنىسى مۇنداق: بىز ئىنجىلنى ئىنجىل ئەھلى ئۆز زامانىدا ئىنجىل بىلەن ھۆكۈم قىلسۇن، دەپ نازىل قىلدۇق. ئىككىنچى خىل ئوقۇلۇشنىڭ مەنىسى: ئىنجىلدىكى ھەممە نەرسىگە ئىمان كەلتۈرۈڭلار. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر بولۇپ كېلىدىغان خۇش - خەۋىرىگىمۇ ئىمان كەلتۈرۈڭلار. ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ كەلسە، ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار، دېگەنلىك بولىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئېيتقىنكى، «ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەر تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە سىلەرگە پەرۋەردىگارىڭلاردىن نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) تولۇق ئەمەل قىلمىغىچە، سىلەر ئېتىبارغا ئالغۇدەك دىندا بولغان بولمايسىلەر»<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار ئەلچىگە - ئۈمىمى پەيغەمبەرگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئەگىشىدۇ، ئۇلار ئۆز ئىلكىدىكى تەۋرات، ئىنجىللاردا ئۇنىڭ (سۈپىتىنىڭ) يېزىلغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇ ئۇلارنى ياخشى

(1) سۈرە مائىدە 68 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئېغىر يۈكىنى يېنىكلىتىدۇ، ئۇلارنى سېلىنغان تاقاق، كوپىزا - كىشەنلەردىن بوشىتىدۇ (يەنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ تاشلايدۇ)، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلار، ئۇنى ھۆرمەتلىگەنلەر، ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنلەر، ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان نۇر (يەنى قۇرئان) غا ئەگەشكۈچىلەر بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر<sup>(1)</sup>.

﴿اللَّهُ نَازِلٌ قَلْبِغَانِ ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمىغانلار پاسىقلاردۇر﴾ يەنى پەرۋەردىگارنىڭ بۇيرۇقلىرىغا بوي سۇنماي باش تارتقانلار ھەقىقىي تاشلاپ باتىلغا ئېسىلغانلار پاسىقلاردۇر. يۇقىرىدا بۇ ئايەتنىڭ خرىستىئانلار ھەققىدە چۈشكەنلىكى بايان قىلىندى. ئايەتنىڭ باش ئايىغىغا باغلانغان مەزمۇندىنمۇ شۇنداق بولغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ  
فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً  
وَمِنْهَا جَاءَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ  
إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٨﴾ وَأَنْ أَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ  
وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَأَحْذَرَهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّا يُرِيدُ  
اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ أَفَحُكْمَ الْجَنَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ  
أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾

(ئى مۇھەممەد!) بىز ساڭا ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (ساماۋى) كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى ۋە ئۇلارغا شاھىت بولغۇچى ھەق كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدۇق. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئان (ئەھكامى) بويىچە ھۆكۈم قىلغىن، ساڭا كەلگەن ھەقتىن بۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن. (ئى مۇھەممەتلەر!) سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلارغا بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوچۇق يول تەيىن قىلدۇق. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئەلۋەتتە، سىلەرنى بىر ئۈممەت قىلاتتى (يەنى پۈتۈن ئىنسانلارنى بىر دىندا قىلاتتى). لېكىن ئاللاھ سىلەرگە بەرگەن شەرىئەتلەر بارىسىدا سىلەرنى سىناش ئۈچۈن (كۆپ ئۈممەت قىلىپ ئايرىدى). ياخشى ئىشلارغا ئالدىراڭلار. ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ دەرىھىغا قايتىسىلەر، سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەرنى (ئۇنىڭ قايسى ھەق قايسى ناھەق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ<sup>(48)</sup>. ئۇلار (يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ (ئەھكامى بويىچە ھۆكۈم قىلغىن، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن، ئۇلارنىڭ ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ بىر قىسمىدىن سېنى ۋاز كەچۈرىشىدىن ساقلانغىن. ئەگەر ئۇلار ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان ھۆكۈمدىن (يۈز ئۆرۈسە (ئى مۇھەممەد!) بىلگىنكى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ئاللاھ

www.number.org

(1) سۈرە ئەئراڧ 157 - ئايەت.

ئۇلارنى جازالاشنى ئىرادە قىلىدۇ. شەك - شۈبھىسىزكى، كىشىلەردىن نۇرغۇنى پاسىقتۇر (يەنى پەرۋەردىگارنىڭ تائىتىدىن باش تارتىپ، ھەقىكە خىلاپلىق قىلىپ گۇناھقا چۆمگۈچىلەردۇر) <sup>(49)</sup>. ئۇلار جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ھۆكۈمىنى تەلەپ قىلامدۇ؟ (اللە غا) چىن ئىشىنىدىغان قەۋمنىڭ نەزىرىدە ھۆكۈمدە اللە دىنىمۇ ئادىل كىم بار <sup>(50)</sup>.

قۇرئاننى مەدھىيەلەش، ئۇنى سۈپەتلەش ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

اللە تائالا ئۆزى بىۋاسىتە سۆزلەشكەن پەيغەمبىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان نەۋراتنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنى مەدھىيەلەپ ئۆز زامانىسىدىكىلەرنى ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە بۇيرۇغان ئىدى. شۇنداقلا ئىنجىلىنىمۇ تىلغا ئېلىپ، ئۇنى مەدھىيەلەپ ئۆز زامانىسىدىكىلەرنى ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە بۇيرۇغان ئىدى. بۇ يەردە بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان ئۇلۇغ قۇرئان كەرىمنى تىلغا ئېلىپ: ﴿ئى مۇھەممەد! بىز ساڭا ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (ساماۋى) كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى ۋە ئۇلارغا شاھىت بولغۇچى ھەق كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدۇق﴾ يەنى قۇرئان كەرىمنى ئۇنىڭ اللە تائالا تەرىپىدىن كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان راستچىللىق بىلەن، ئىلگىرى نازىل قىلىنغان قۇرئاننى تىلغان ئالغان ۋە قۇرئاننى مەدھىيەلىگەن، قۇرئاننىڭ اللە تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغانلىقىنى خەۋەر قىلغان كىتابلارنى تەستىقلاپ نازىل قىلدۇق. بۇ جەھەتتىن قۇرئاننىڭ يۇقىرىقى كىتابلاردا خەۋەر بېرىلگەندەك نازىل قىلىنىشى ئەھلى كىتابلاردىن بولغان، اللە تائالانىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنغان، شەرىئىتىگە ئەگەشكەن ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنگەن كىشىلەرنىڭ ئىمانىنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇرئانغا ئىشىنىڭلار ياكى ئىشەنمەڭلار (مەيلى، چۈنكى ئىشىنىشىڭلار ئۇنىڭغا كامالەت، ئىشەنمەسلىكىڭلار ئۇنىڭغا نۇقسان ئېلىپ كەلمەيدۇ)﴾ دېگەن. شۈبھىسىزكى، قۇرئان نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغلىرىدا (تەسىرلىنىپ) دەرھال سەجدىگە بارىدۇ. ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز پاكىتۇر، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئورۇنلىنىدۇ» دەيدۇ <sup>(1)</sup> يەنى ئىلگىرى كىتاب نازىل قىلىنغانلارغا قۇرئان ئوقۇلسا، اللە تائالا ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلىرىنىڭ تىلى ئارقىلىق ۋەدە قىلغان، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت بولغان سۆزى شەكسىز ۋە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ دېگەن، دەپ سەجدە قىلىدۇ.

﴿ئېتىراپ قىلغۇچى ۋە ئۇلارغا شاھىت بولغۇچى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇفيان سەۋرى ۋە باشقىلار ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى ئۇنىڭغا ئامانەت قويۇلغان. يەنە بىر رىۋايەتتە ئىشەنچلىك دېگەنلىك بولىدۇ، دەپ كەلدى. يەنى قۇرئان كەرىم ئىلگىرىكى ھەممە كىتابلارنىڭ كۈزەتچىسىدۇر. بۇ قاراش ئىكرىمە، سەئىد ئىبنى جۇبەير، مۇجاھىد، مۇھەممەد ئىبنى كەئب، ئەتىيە، ھەسەن، قەتادە، ئەتا، سۇددى ۋە ئىبنى زەيد قاتارلىقلاردىنمۇ رىۋايەت قىلىنغان.

ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: قۇرئان كەرىم ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ كۈزەتچىسىدۇر. ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ ھۆكۈملىرىدىن قۇرئانغا مۇۋاپىق كەلگەن توغرا، مۇۋاپىق كەلمىگەن باتىل ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ۋالىبىي: ئىلگىرىكى كىتابلارغا گۇۋاھچى، دەپ رىۋايەت قىلغان. مۇجاھىد، قەتادە ۋە سۇددى قاتارلىقلارمۇ: شۇنداق تەپسىر قىلغان. ئەۋفىي ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرئان ئىلگىرىكى كىتابلارغا ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر.

(1) سۈرە ئىسرا 107 — 108 - ئايەتلەر.

بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى مەنە جەھەتتىن بىر - بىرىگە يېقىندۇر. چۈنكى مۇشۇ ئايەت مۇشۇ مەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا قۇرئان ئىلگىرىكى كىتابلارغا كۈزەتچى، گۇۋاھچى ۋە ھۆكۈمراندۇر. ئاللا تائالا بارلىق كىتابلارنىڭ ئاخىرىدا نازىل قىلغان، مۇشۇ كاتتا كىتاب قۇرئان كەرىمنى ئىلگىرىكى بارلىق كىتابلاردىن ئۇلۇغ ۋە ئۇ كىتابلار ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە ئالمىغان ئارتۇقچىلىقلارنى مۇجەسسەملەشتۈرۈگەن ھالەتتە نازىل قىلدى.

شۇڭا قۇرئاننى ھەممە كىتابلارغا كۈزەتچى گۇۋاھچى ۋە ھۆكۈمران قىلدى. ئۇنى ساقلاشنى ئاللا ئۆز ئۈستىگە ئالغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللا ساڭا نازىل قىلغان قۇرئان(ئەھكامى) بويىچە ھۆكۈم قىلغىن﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! ئەرەب بولسۇن، ياكى ئەرەبتىن باشقا مىللەت بولسۇن، كىتاب نازىل قىلىنغان بولسۇن، ياكى نازىل قىلىنمىغان بولسۇن بارلىق ئىنسانلار ئارىسىدا ئاللا تائالا ساڭا مۇشۇ ئۇلۇغ كىتابتا بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەردىن قالغان ۋە سېنىڭ شەرىئىتىڭدە ئەمەلدىن قالدۇرۇلماي بېكىتىلگەن ھۆكۈملەر بىلەن ھۆكۈم قىلغىن.

بۇنى ئىبنى جەرىرمۇ شۇنداق مەنىدە تەپسىر قىلغان. ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا خالىسا ھۆكۈم قىلاتتى، خالىسا ھۆكۈم قىلماي ئۇلارنى ئۆز قانۇنلىرىغا قايتۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللا ساڭا نازىل قىلغان قۇرئان(ئەھكامى) بويىچە ھۆكۈم قىلغىن﴾ دېگەن ئايىتىنى نازىل قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىزنىڭ كىتابىمىز قۇرئاننى كەرىمىدىكى شەرىئەتكە ئاساسەن ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇدى.

﴿ساڭا كەلگەن ھەقتىن بۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى پەيدا قىلىۋالغان ئېتىقاد قاراشلىرىغا ئەگەشمىگىن. ئۇلار شۇ ئېتىقاد قاراشلىرى سەۋەبىدىن ئاللا تائالا پەيغەمبەرلىرىگە نازىل قىلغان قانۇننى تاشلاپ قويغان.

﴿ئى ئۇمەتلەر! سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلارغا بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوچۇق يول تەيىن قىلدۇق﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلارغا بىردىن يول قىلدۇق.

﴿ئەگەر ئاللا خالىسا، ئەلۋەتتە، سىلەرنى بىر ئۈممەت قىلاتتى﴾ (يەنى پۈتۈن ئىنسانلارنى بىر دىندا قىلاتتى) بۇ بارلىق ئۈممەتلەرگە قىلىنغان خىتاب بولۇپ، بۇ ئاللا تائالانىڭ خالىسا بارلىق ئىنسانلارنى بىر دىندا، بىر قانۇنغا بويسۇنىدىغان قىلىۋېتەلەيدىغان ئۇلۇغ قۇدرىتىنى نامايەندە قىلىشىدۇر. لېكىن ئاللا تائالا ھەر بىر پەيغەمبەرگە خاس شەرىئەت بەلگىلەپ، ئاندىن بۇ شەرىئەتنى ياكى ئۇنىڭ بىر قىسمىنى كېيىنكى پەيغەمبەرنىڭ شەرىئىتى ئارقىلىق ئەمەلدىن قالدۇرغان. ئاخىرىدا ھەممە شەرىئەت - قانۇنلارنى پۈتۈن زېمىن ئەھلىگە ئەۋەتكەن ئاخىرقى پەيغەمبىرى، ئۆزىنىڭ بەندىسى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەلگىلەپ بەرگەن شەرىئەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرغان.

﴿لېكىن ئاللا سىلەرگە بەرگەن شەرىئەتلەر بارىسىدا سىلەرنى سىناش ئۈچۈن (كۆپ ئۈممەت قىلىپ ئايرىدى)﴾ يەنى ئاللا تائالا بەندىلىرىنى سىناپ بويسۇنغانلارنى مۇكاپاتلاش، ئاسىيلىق قىلغانلارنى

(1) سۈرە ھىجر 9 - ئايەت.



جازالاش ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك شەرىئەت - قانۇنلارنى بەلگىلىدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇللاھ ئىبنى كەسىر: سىلەرگە نازىل قىلغان كىتاب بىلەن سىلەرنى سىناش ئۈچۈندۈر، دېگەنلىك بولىدۇ دېدى. **اللھ تائالا بەندىلىرىنى ياخشى ئىشقا ئالدىراشقا چاقىرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ياخشى ئىشلارغا ئالدىراڭلار﴾** يەنى اللھ تائالاغا تائەت ئىبادەت قىلىپ، ئىلگىرىكى شەرىئەتلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرغان ئاخىرقى شەرىئەتكە ئەگىشىپ، ئاخىرقى قېتىم نازىل قىلغان كىتابى قۇرئان كەرىمگە ئىشىنىشكە ئالدىراڭلار.

﴿**ھەممىڭلار اللھ نىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر**﴾ يەنى ئى ئىنسانلار! سىلەرنىڭ قايتىدىغان ۋە قىيامەت كۈنىدە بارىدىغان جايىڭلار اللھ تائالانىڭ دەرگاھىدۇر.

﴿**سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەرنى (ئۇنىڭ قايسى ھەق قايسى ناھەق ئىكەنلىكىنى) اللھ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ**﴾ يەنى سىلەرنىڭ ھەقىقەتكە ئۇنىماي ئىختىلاپلاشقانلىقىنى سىلەرگە بىلدۈرۈپ قويۇپ، راستچىلارنىڭ راستچىلىقىغا مۇكاپات بېرىدۇ. ھەقىقە تانغان ۋە ئىشەنمىگەن، ھەمدە ھەقىقەنى تاشلاپ ھېچقانداق دەلىل - ئىسپاتى بولمىغان نەرسىلەرگە ئېسىلىۋالغان، ھەمدە دەلىل - ئىسپاتقا كاجلىق قىلىپ تۇرۇۋالغان كاپىرلارنى ئازابلايدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھھاك مۇنداق دەيدۇ: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى بولۇشقا ئالدىراڭلار. بۇ ئايەتكە يۇقىرىدا بېرىلگەن مەنا زەھھاك بەرگەن تەپسىردىن كۈچلۈكتۇر.

﴿**ئۇلار ( يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ ئارىسىدا اللھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ (ئەھكامى بويىچە ھۆكۈم قىلغىن، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن)**﴾ بۇ اللھ تائالانىڭ ئىلگىرى تاپىلغان ھۆكۈمى بىلەن ھۆكۈم قىلىش ۋە ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلماسلىق دېگەن بۇيرۇقنى قايتا تەكىتلەشتۈر.

﴿**ئۇلارنىڭ اللھ ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ بىر قىسمىدىن سېنى ۋاز كەچۈرىشىدىن ساقلانغىن**﴾ يەنى سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭ بولغان يەھۇدىيلارنىڭ ساڭا يەتكۈزگەن خەۋەرلىرىدە ھەقىقەتنى بۇرمىلاپ يەتكۈزۈپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلغىن، ئۇلارغا ئالدىنما. چۈنكى ئۇلار خائىن، يالغانچى، كاپىرلاردۇر.

﴿**ئەگەر ئۇلار اللھ ساڭا نازىل قىلغان ھۆكۈمدىن ( يۈز ئۆرۈسە (ئى مۇھەممەد!) بىلگىنىكى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمىم گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن اللھ ئۇلارنى جازالاشنى ئىرادە قىلىدۇ)**﴾ يەنى ئۇلار سەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم قىلغان ھەقىقەتكە ئۇنىماي اللھ تائالانىڭ شەرىئىتىگە قارشىلىق قىلسا، ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى بۇرۇن قىلغان جىنايەتلىرى سەۋەبىدىن اللھ تائالانىڭ ھېكمىتى بىلەن ئۇلارنىڭ توغرا يولىدىن يىراقلاشتۇرۇشنى پۈتۈۋەتكەنلىكىدىن دەپ بىلگىن.

﴿**شەك - شۈبھىسىزكى، كىشىلەردىن نۇرغۇنى پاسىقتۇر (يەنى پەرۋەردىگارنىڭ تائىتىدىن باش تارتىپ، ھەقىقە خىلاپلىق قىلىپ گۇناھقا چۆمگۈچىلەردۇر)**﴾ يەنى ئىنسانلارنىڭ كۆپچىلىكى پەرۋەردىگارنىڭ تائىتىدىن باش تارتىپ ھەقىقە قارشى چىققۇچىلاردۇر.

بۇ ھەقتە اللھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئەگەر سەن يەر يۈزىدىكى كۆپچىلىك كىشىلەر (يەنى كۇففارلار) گە ئىتائەت قىلساڭ، ئۇلار سېنى اللھ نىڭ يولىدىن ئازدۇرىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كەئب ئىبنى ئەسەد، ئىبنى سۇلايە، ئابدۇللاھ ئىبنى سۈرەيە ۋە شائىس ئىبنى قەيس

(1) سۈرە يۇسۇف 103 - ئايەت.  
(2) سۈرە ئەنئام 116 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قاتارلىقلار بىر - بىرىگە: «بىز مۇھەممەدنىڭ قېشىغا بارايلى، ئۇنى دىندىن ياندۇرۇۋېتەلسەك ئەجەب ئەمەس» دېيىشتى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئى مۇھەممەد! سەن بىزنىڭ يەھۇدىيلارنىڭ دىنى ئالىملىرى، چوڭلىرى ۋە ئېسىل زادىلىرى ئىكەنلىكىمىزنى بىلىسەن. ئەگەر بىز ساڭا ئەگىشىدىغان بولساق پۈتۈن يەھۇدىيلار بىزنىڭ ئارقىمىزدىن ساڭا ئەگىشىدۇ. بىز بىلەن خەلقىمىزنىڭ ئارىلىقىدا ئىختىلاپ قىلىشىپ قالغان بىر مەسىلە بار، بىز ئۇلارنى بۇ مەسىلىدە سېنى ھۆكۈم قىلدۇرۇشقا ماقۇل كەلتۈرسەك، سەن بىزگە يان بېسىپ ھۆكۈم چىقارساڭ، بىز ساڭا ئىمان ئېيتىپ ئەگىشىمىز» دەپ تەكلىپ بەرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ تەكلىپنى رەت قىلغان.

شۇنداق قىلىپ ئاللا تائالا: ﴿ئۇلار (يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ ئارىسىدا ئاللا ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ (ئەھكامى بويىچە ھۆكۈم قىلغىن، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگەن، ئۇلارنىڭ ئاللا ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ بىر قىسمىدىن سېنى ۋاز كەچۈرىشىدىن ساقلانغىن. ئەگەر ئۇلار ئاللا ساڭا نازىل قىلغان ھۆكۈمدىن) يۈز ئۆرۈسە (ئى مۇھەممەد!) بىلگىنىكى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ئاللا ئۇلارنى جازالاشنى ئىرادە قىلىدۇ. شەك - شۈبھىسىزكى، كىشىلەردىن نۇرغۇنى پاسىقتۇر (يەنى پەرۋەردىگارنىڭ تائىتىدىن باش تارتىپ، ھەقكە خىلاپلىق قىلىپ گۇناھقا چۆمگۈچىلەردۇر)﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلغان. بۇنى ئىبنى جەرر ۋە ئىبنى ھاتەممۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى كىشىلەر خاتا قانۇن بىلەن ھۆكۈم قىلغانلىقىدەك موڭغۇللار ئەينى ۋاقىتتا چىڭگىزخان ۋاقتىدىكى يەھۇدىي، خرىستىئان، ئىسلام دىنى ۋە باشقا ھەر تۈرلۈك قانۇنلاردىن تاللاپ تۈزۈپ بەرگەن شەخسىي قاراشلىرى ۋە خاھىشلىرىگە ئاساسلانغان نۇرغۇن ھۆكۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، كېيىنكى دەۋرلەردە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن ئۇلۇغلىنىپ ھەتتا قۇرئان ۋە ھەدىستىنمۇ يۇقىرى ئورۇنغا قويۇۋالغان «ياساق» دىن ئىبارەت قانۇنلىرى بىلەن ھۆكۈم قىلغانلىقىدەك، ھەممە ياخشىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ھەممە يامانلىقتىن توسقان ئاللا تائالانىڭ مۇستەھكەم قانۇنىنى قويۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئادەملەر ئۆز خاھىشى بويىچە دەلىل - ئىسپاتسىز پەيدا قىلىۋالغان تۈزۈملەرگە ئېسىلىۋالغانلارنى ئاللا تائالا تەنقىد قىلغان. كىمكى شۇنداق قىلسا كاپىر بولىدۇ. ئۇ تاكى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ھۆكۈمىگە قايتىمىغۇچە، ئۇنىڭدىن باشقىنى ئازراقمۇ ھۆكۈم قىلمايدىغان بولغۇچە، ئۇنىڭغا جەڭ ئېلان قىلىش كېرەك. ﴿ئۇلار جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ھۆكۈمىنى تەلەپ قىلامدۇ؟﴾ يەنى ئۇلار جاھىلىيەت قانۇنلىرىنى خالامدۇ؟ جاھىلىيەت قانۇنلىرىنى مەقسەت قىلامدۇ؟ ئاللا تائالانىڭ ھۆكۈمىنى تاشلاپ باشقىغا ئېسىلامدۇ؟ ﴿(ئاللا غا) چىن ئىشىنىدىغان قەۋمنىڭ نەزىرىدە ھۆكۈمدە ئاللا دىنىمۇ ئادىل كىم بار﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ شەرىئىتىنى چۈشەنگەن، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈپ، ئاللا تائالانىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ھاكىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن بىر كىشى ئۈچۈن ئادىللىقتا ئاللا تائالادىنمۇ ئادىل، مېھرىبانلىقتا ئانا بالىسىغا مېھرىبان بولغاندىنمۇ بەكرەك ئۆز مەخلۇقاتلىرىغا مېھرىبان بولغان ئاللا تائالادىن باشقا بىر مېھرىبان زات بارمۇ؟! چۈنكى ئاللا تائالا ھەممىنى بىلگۈچى ھەممىگە قۇدرىتى يەتكۈچى ئادىل زاتتۇر.

ئىمام ئەبۇقاسىم تەبەرانى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللا تائالا ئەڭ يامان كۆرىدىغان ئادەم ئىسلامنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ جاھىلىيەت (ئىسلام دىنىنىڭ سىرتىدىكى) يولىنى خالايدىغان، بىر ئىنساننىڭ قېنىنى ناھەق تۈكمەن دەپ تۇرۇۋالغان ئادەمدۇر». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارىمۇ مۇشۇ مەزمۇندا تەپسىلىيەرەك قىلىپ رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

﴿ يَتَّيِّبُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۚ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنكُمْ فَإِنَّهُ مِنَّهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ خَشِيَ أَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ ۖ فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ تَدْمِينًا ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَهْتُوا لَآ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۖ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۗ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

ئى مۆمىنلەر! يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار. ئۇلار بىر-بىرىنى دوست تۇتىدۇ. سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانىلىدۇ، اللە زالىم قەۋمنى ھەقىقەتەن ھىدايەت قىلمايدۇ<sup>(51)</sup>. دىلىرىدا كېسەللىك (يەنى مۇناپىقلىق) بارلارنىڭ (زامان ئۆزگىرىپ كاپىرلار زەپەر تاپسا) ئۆزىمىزگە بىر پالاکە تېجىلىك كېلىشىدىن قورقىمىز دەپ، ئۇلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرىغانلىقىنى كۆرسەن، اللە (رەسۇلۇللاغا، مۇسۇلمانلارغا) غەلبە (يەنى مەككىنى فەتھ قىلىشنى) ئاتا قىلىدۇ، ياكى بىر ئىشنى (يەنى ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقىنى پاش قىلىشنى) مەيدانغا كەلتۈرىدۇ - دە، كۆڭلىدە يوشۇرغىنى (يەنى مۆمىنلەرنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتقانلىقى) ئۈچۈن ئۇلار نادامەت چېكىدۇ<sup>(52)</sup>. (بۇ مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلغان ھىيلە - مەككىرى پاش قىلىنغاندا) مۆمىنلەر (بىر - بىرىگە): «سىلەر بىلەن چوقۇم بىللە ئىكەنلىكىڭىزگە اللە نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشىكەنلەرمۇ شۇ كىشىلەرمۇ؟» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ (يەنى مۇناپىقلارنىڭ) قىلغان ئەمەللىرى بىكار بولىدى، ئۇلار (دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتقۇچى بولىدى<sup>(53)</sup>.

يەھۇدىي، خرىستىئان ۋە باشقا ئىسلام دۈشمەنلىرى بىلەن دوستلىشىشتىن توسقانلىق

توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى خرىستىئان ۋە يەھۇدىيلاردەك ئىسلامنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمەنلىرى بولغان كىشىلەر بىلەن دوستلىشىشتىن توستى. ئاندىن ئىسلام دۈشمەنلىرىنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرى بىلەن دوست ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ ۋە ئۇلار بىلەن دوست بولغانلارغا قاتتىق تەھدىت سېلىپ مۇنداق دەيدۇ: «سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانىلىدۇ». بۇ ھەقتە ئىبنى ئەبۇھاتەم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇمۇسا ئۆمەر ئەبۇمۇسا ئەشئەرىنى ئېلىم - بېرىم ھېساباتلىرىنى بىر پارچە تېرىگە يېزىپ ئۆزىگە مەلۇم قىلىشقا بۇيرۇغان ئىدى. ئەبۇمۇسانىڭ بىر خرىستىئان كاتىبى بولۇپ، ئۇ كاتىبىنىڭ يازغان خېتى ئۆمەرگە سۈنۈلغاندا، ئۆمەر ئۇنىڭ خېتىنى يارىتىپ قېلىپ ئۇنىڭغا: سەن ھەقىقەتەن ئۇستا كاتىب ئىكەنسەن، شامدىن ماڭا كەلگەن بىر پارچە مەكتۇبىنى مەسچىتتە ئوقۇپ بېرەمسەن؟ دېدى. كاتىب ئۇنداق قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتقاندا، ئۆمەر: سەن يۇيۇنمىغانمىدىڭ؟ دەپ سورىدى. ئۇ: مەن خرىستىئان، دەپ جاۋاب بېرىۋېتىدى، ئۆمەر ئۇنى قۇپال سىلىكىپ پۈتتىغا ئۇردى ۋە ئۇنى چىقىرىۋېتىڭلار، دەپ اللە تائالانىڭ: «ئى مۆمىنلەر! يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار. ئۇلار بىر-بىرىنى دوست تۇتىدۇ. سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانىلىدۇ» دېگەن ئايىتىنى ئوقۇدى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم مۇھەممەد ئىبنى سىرىينىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇتبە: سىلەر تۇيماستىن يەھۇدىي ۋە خرىستىئان بولۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىڭلار! دېدى. مۇھەممەد ئىبنى سىرىين بىز ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇتبە بۇ سۆزدە ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار. ئۇلار بىر - بىرىنى دوست تۇتىدۇ. سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانلىدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنى كۆزدە تۇتقانمىكەن دەپ گۇمان قىلىشتۇق.

﴿دىللىرىدا كېسەللىك (يەنى مۇناپىقلىق) بارلارنىڭ (زامان ئۆزگىرىپ كاپىرلار زەپەر تاپسا) ئۆزىمىزگە بىر پالاكەتچىلىك كېلىشىدىن قورقىمىز دەپ، ئۇلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرىغانلىقىنى كۆرسەن﴾ يەنى سەن كۆڭلىدە گۇمان ۋە مۇناپىقلىق بارلارنىڭ ئۇلارنى دوست تۇتۇشقا، ئۇلار بىلەن ئىچقۇيۇن - تاشقۇيۇن بولۇشقا ئالدىراشقانلىقىنى كۆرسەن. ئۇلار كاپىرلارنى دوست تۇتۇشتا ئەگەر كاپىرلار مۇسۇلمانلارنى يېڭىۋالسا، بىزنىڭ دوستلىقىمىزنى ئۇنۇتماي بىزگە ياخشىلىق قىلسا، نەتىجىدە بىز بەزى بايالى - ئاپەتلەردىن قۇتۇلۇپ قالارىمىز دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ.

﴿اللھ (رەسۇلۇللاغا، مۇسۇلمانلارغا) غەلبە (يەنى مەككىنى فەتھ قىلىشنى) ئاتا قىلىدۇ، ياكى بىر ئىشنى (يەنى ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقىنى پاش قىلىشنى) مەيدانغا كەلتۈرىدۇ - دە، كۆڭلىدە يوشۇرغىنى (يەنى مۆمىنلەرنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتقانلىقى) ئۈچۈن ئۇلار نادامەت چېكىدۇ﴾ يەنى ئۇلار ئۇنداق قىلغىنى بىلەن، بەلكى ئاللا تائالا مەككىنى پەتھ قىلىۋېتىشى، ياكى يەھۇدىي - خرىستىئانلاردىن جىزيە (تۆلەم) ئالدىغان نۇسرەت ئاتا قىلىۋېتىشى مۇمكىن. شۇنداق بولغاندا يەھۇدىي - خرىستىئانلارنى دوست تۇتۇۋالغان مۇناپىقلار ئۇلارنى دوست تۇتقىنىغا ۋە ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلغىنىغا ھېچ بىر پايدا زىيىنى بولمىغان دوستلۇق ئورنىتىپ زىيان تارتقىنىغا پۇشايماي قىلغۇچىلاردىن بولىدۇ. چۈنكى ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن قىلغان دوستلۇقلىرىنى مۇشۇ دۇنيادىلا مۆمىن بەندىلىرىگە ئاشكارىلاپ، ئۇلارنى رەسۋا قىلدى. مۆمىن بەندىلىرىگە ئۇلارنىڭ ئەپتى بەشىرسى ئاشكارىلانغاندا مۆمىن بەندىلەر ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى مۆمىن دەپ قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ ئەمەلىيەتتە يالغانچى، بوھتان چاپلىغۇچى، ئىكەنلىكىدىن ھەيران قالدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇ مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلغان ھىيلە - مىكىرى پاش قىلىنغاندا) مۆمىنلەر (بىر - بىرىگە): «سىلەر بىلەن چوقۇم بىللە ئىكەنلىكىڭىزگە ئاللا نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشكەنلەرمۇ شۇ كىشىلەرمۇ؟» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ (يەنى مۇناپىقلارنىڭ) قىلغان ئەمەللىرى بىكار بولدى، ئۇلار (دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتقۇچى بولدى﴾.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرىنچى بولۇپ كېلىشىمنى بۇزغان قەبىلە بەنۇقەينۇقا قەبىلىسى ئىدى. ئاسىم ئىبنى ئۆمەر ئىبنى قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار كېلىشىمنى بۇزغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى قورشاۋغا ئالغان، ئاخىرى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆكۈم قىلىشىغا ماقۇل بولغان. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولغا چۈشكەندە، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىبنى سەلۇل ئورنىدىن تۇرۇپ: ئى مۇھەممەد! مېنىڭ دوستلىرىمغا ياخشىلىق قىلغان بولساڭ، ئۇلار خەزرج قەبىلىسى بىلەن ئىتتىپاقداش ئىدى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرمىغان ئىدى. ئابدۇللاھ يەنە: ئى مۇھەممەد! دوستلىرىمغا ياخشىلىق قىلغان بولساڭ! دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا گەپ قىلماي يۈزىنى باشقا تەرەپكە ئورۇۋالدى. ئابدۇللاھ قولنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۈبۈلغىسىنىڭ يانچۇقىغا كىرگۈزگەن ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «مېنى قويۇۋەت» دېدى - دە، قاتتىق غەزەپلەنگەنلىكىدىن ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزى تاتىرىپ كەتتى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ۋاي ساڭا! مېنى قويۇۋەت» دېدى. ئابدۇللاھ:

ياق اللہ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ دوستلىرىمغا ياخشىلىق قىلىپ ئۇلاردىن 400 ساۋۋت دۈبۈلغۇسىز، 300 دۈبۈلغىلىق كىشىنى ماڭا بەرمىگىچە مەن سېنى قويۇۋەتمەيمەن. ئۇلار مېنى ھەر قانداق دۈشمەندىن قوغدىغان تۇرسا سەن ئۇلارنى بىردەمدىلا يوقىتىۋېتەمتىڭ؟ مەن كۈنلەرنى بىرىدە (كاپىرلار غەلبە قىلىپ) بىزگە پالاكت كېلىشىدىن قورقمەن، دېدى. بۇنى ئاڭلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلار سېنىڭ بولسۇن» دېدى.

ئۇبادە ئىبنى ۋەلىدنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە: بەنۇقەينۇقا جەمەتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇرۇشقاندا ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئۇلارنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ تۇرىۋالدى. ئۇبادە ئىبنى سامت خەزرج قەبىلىسىنىڭ بەنى ئەۋق جەمەتىدىن بولۇپ، ئۇمۇ بەنۇقەينۇقا بىلەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەيدە كلا ئىتتىپاقداش ئىدى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇلار بىلەن بولغان ئىتتىپاقداشلىقنى بىكار قىلىۋېتىپ، ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ۋە اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگىلا تەۋە بولىدىغانلىقىنى جاكارلاپ مۇنداق دېدى: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن اللہ تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئۇلار بىلەن بولغان ئىتتىپاقداشلىقىمنى بىكار قىلغانلىقىمنى، اللہ تائالانى، ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۆمىنلەرنى دوست تۇتىدىغانلىقىمنى، كاپىرلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىقىدىن، دوستلىقىدىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىمنى جاكارلايمەن. شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار. ئۇلار بىر - بىرىنى دوست تۇتىدۇ. سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانلىدۇ...﴾ دېگەن ئايەتلىرى ئۇبادە ئىبنى سامت ۋە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ھەققىدە نازىل بولدى.

\*\*\*\*\*

يَتَّيِّبُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ حُبِّهُمْ وَنُحُوبَهُمْ أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

ئى مۆمىنلەر! سىلەردىن كىمكى مۇرتەد بولىدىكەن، اللہ (ئۇنىڭ ئورنىغا) اللہ ئۇلارنى دوست تۇتىدىغان، ئۇلارمۇ اللہ نى دوست تۇتىدىغان، مۆمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز، اللہ نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالا مالا قىلغۇچىنىڭ مالا مالا قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ. بۇ (يەنى يۇقىرىدىكى سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىنىش) اللہ نىڭ پەزىلىدۇركى، (اللہ) ئۇنى (بەندىلىرىدىن) خالىغان كىشىگە بېرىدۇ، اللہ (نىڭ پەزىلى) كەڭدۇر، (اللہ) ھەممىنى بىلگۈچىدۇر<sup>(54)</sup>. شۇبھىسىزكى، سىلەرنىڭ دوستۇڭلار اللہ دۇر، اللہ نىڭ رەسۇلىدۇر ۋە مۆمىنلەردۇركى، مۆمىنلەر تەئدىل ئەركان بىلەن ناماز ئۆتەيدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئۇلار (اللہ نىڭ ئەمرىگە) كەمتەرلىك بىلەن بويسۇنغۇچىلاردۇر<sup>(55)</sup>. كىمكى اللہ نى، اللہ نىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۆمىنلەرنى دوست تۇتىدىكەن، (ئۇ اللہ نىڭ جامائەسىدىن دۇر) اللہ نىڭ جامائەسى (ئەلۋەتتە) غالىبتۇر<sup>(56)</sup>.

مۆمىنلەر دىندىن يانسا ئورنىغا باشقا بىر مىللەتنى كەلتۈردىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەردىن كىمكى مۇرتەد بولىدىكەن، اللە (ئۇنىڭ ئورنىغا) اللە ئۇلارنى دوست تۇتىدىغان، ئۇلارمۇ اللە نى دوست تۇتىدىغان، مۆمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز، اللە نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ﴾ اللە تائالا بۇ ئايەتتە كىمكى اللە تائالانىڭ دىنىنى ۋە شەرىئىتىنى تىكلەشتىن يۈز ئۆرۈسە ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق، ئۇنىڭدىنمۇ كۈچلۈكرەك ۋە ئۇنىڭدىنمۇ راۋۇرۇس دىنى قېرىنداشلىرىغا كەمتەر ۋە رەھىمدىل، دۈشمەنلىرىگە قەھرىلىك ۋە شەپقەتسىز، اللە تائالاغا تائەت قىلىشتا، اللە تائالانىڭ قانۇنىنى ئىجرا قىلىشتا، ياخشىلىققا بۇيرۇشتا، يامانلىقتىن توسۇشتا، ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا ھەرقانداق توسۇقچىنىڭ توسالغۇسىغا پەرۋا قىلمايدىغان، ھەر قانداق تاپا - تەنە ۋە مالامەت قىلغۇچىلارنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان ھەقىقىي مۆمىنلەرگە ئالماشتۇرۇپ تۇرىدىغانلىقىغا اللە تائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ يېتىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. ئەگەر اللە تائالا خالىسا بۇ ئۇنىڭغا تەس ئەمەس. بۇ تاكى قىيامەتكە قەدەر بىر ئومۇمىي خىتابتۇر.

اللە تائالا بىرىنىڭ ئورنىغا يەنە بىرىنى ئېلىپ كېلەلەيدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەر (اللە نىڭ تائىتىدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، اللە سىلەرنىڭ ئورنىڭلارغا باشقا بىر قەۋمنى ئالماشتۇرىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى اللە نىڭ ھەق ئاساستا ياراتقانلىقىنى (يەنى بىكار ياراتمىغانلىقىنى) كۆرمىدىڭمۇ؟ ئەگەر اللە خالىسا، (ئى ئىنسانلار!) سىلەرنى يوق قىلىۋېتىپ (ئورنىڭلارغا سىلەردىن ياخشى) يېڭى ئادەملەرنى يارىتىدۇ. بۇ اللە غا قىيىن ئەمەس﴾<sup>(2)</sup>.

﴿مۆمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز، اللە نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ﴾ اللە تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ دىنى قېرىنداشلىرىغا كەمتەر، كاپىرلارغا قەھرىلىك بولىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇھەممەد اللە نىڭ رەسۇلىدۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغان مۆمىنلەر كۇففارلارغا قاتتىقتۇر، ئۆزئارا كۆيۈمچاندۇر﴾<sup>(3)</sup> ۋە يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: كۈلدۈرگۈچى، كۆلۈمسىرگۈچى ۋە ئۇرۇشقۇچى ياكى جەڭ قىلغۇچى دەپ سۈپەتلەنگەن. دېمەك، ئۇ دوستلىرىغا كۆلۈمسىرەيدۇ. دۈشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: دوستۇم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مېنى يەتتە ئىشقا بۇيرۇغان، ئۇلار: بىچارە مىسكىنلەرگە ئامىراق بولۇشقا ۋە ئۇلارغا يېقىنلىشىشقا، تۇرمۇشتا ئۆزەمدىن تۆۋەندىكىلەرگە قاراشقا ۋە ئۈستۈنلەرگە قارىماسلىققا، باشقىلار سىلەر - رەھىمنى مەندىن ئۆزۈپ قويسىمۇ ئۇلارغا سىلەر - رەھىم قىلىشقا، ھېچقانداق ئادەمدىن بىر نەرسە سورىماسلىققا، ئاچچىق بولسىمۇ ھەقنى سۆزلەشكە، اللە يولىدا مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقماسلىققا، "لاھەۋلە ۋە لا قۇۋۋەتە ئىللا بىللاھ" نى كۆپ دېيىشكە بۇيرۇدى. سەۋەبى شۇكى، ئۇ ئەرشىنىڭ ئاستىدىن چىققان ئەڭگۈشتەرلەردۇر.

سەھىھ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مۆمىنگە ئۆزىنى ئۆزى خارلاش لايىق ئەمەس» دېگەندە، ساھابىلار: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ئۆزىنى ئۆزى قانداق خارلايدۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆزى كۆتۈرەلمەيدىغان ئېغىر سىناقلارنى ئۆزىگە يۈكلىۋالىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

(1) سۈرە مۇھەممەد 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىبراھىم 19 - 20 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە فەتھ 29 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿بۇ (يەنى يۇقىرىدىكى سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىنىش) ئالەمنىڭ پەزىلىتىدۇر، (ئالەم) ئۇنى (بەندىلىرىدىن) خالىغان كىشىگە بېرىدۇ﴾ يەنى كىمكى يۇقىرىدىكى مۆمىنلەرنىڭ سۈپىتى بىلەن سۈپەتلەنسە ئۇنىڭ بۇنداق سۈپەتلىنىشى چوقۇم ئالەم تائالانىڭ ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان مەرھەمەتتىندۇر. ﴿ئالەم (نىڭ پەزىلى) كەڭدۇر، (ئالەم) ھەممىنى بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى كىمكى ئالەم تائالانىڭ مەرھەمەتكە لايىق بولىدىغانلىقىنى ئالەم تائالا ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

﴿شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ دوستۇڭلار ئالەم دۇر، ئالەمنىڭ رەسۇلىدۇر ۋە مۆمىنلەردۇر، مۆمىنلەر تەئەبۇل ئەركان بىلەن ناماز ئۆتەيدۇ، زاكات بېرىدۇ﴾ يەنى يەھۇدىيلار سىلەرنىڭ دوستۇڭلار ئەمەس سىلەرنىڭ دوستلۇقىڭلار ئالەم تائالا، ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەرگە خاستۇر. بۇ يەردىكى دوستلۇققا لايىق بولغان مۆمىنلەر شېرىكى يوق بىرلا ئالەم تائالاغا ئىبادەت قىلىشتىنلا ئىبارەت ئىسلامنىڭ تۈۋرۈكلىرىنىڭ ئەڭ كاتتىسى بولغان نامازنى تولۇق ئوقۇغان پېقىر مەسكۇنلەرنىڭ ھەقىقىي بولغان زاكاتىنى بەرگەن مۆمىنلەردۇر.

﴿ئۇلار (ئالەمنىڭ ئەمرىگە) كەمتەرلىك بىلەن بويسۇنغۇچىلاردۇر﴾ يەنى بۇ ئايەتنى رۇكۇ ھالىتىدە تۇرۇپ زاكاتنى بىرىدۇ دېگەنلىك، خاتا چۈشىنىپ قېلىنغان، ناۋادا شۇنداق دېيىلگەن بولسا، زاكاتنى رۇكۇ قىلغان ھالەتتە بېرىش باشقا ھالەتتە بېرىشتىن ئەۋزەل بولغان بولاتتى. ئىتتىپاقىغا ئالغۇچىلىكى بار ئالىملارنىڭ ھېچ بىرى بۇنداق دەپ قارىمىغان. ئۇنداق بولغان ئىكەن ئايەتنىڭ ئەسلى مەنىسى: پەرز نامازلىرىنى جامائەت بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن ئالەم تائالانىڭ مەسچىتلىرىگە كېلىدۇ. زاكاتلىرىنى مۇسۇلمانلارنىڭ پايدىسىغا خەلپەيدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ.

### بۇ ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبلىرى توغرىسىدا

يۇقىرىدا بۇ ئايەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ يەھۇدىيلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىقىدىن ئادا - جۇدا بولۇپ، ئالەم تائالانى ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۆمىنلەرنى دوست تۇتۇشقا رازى بولغانلىقى ھەققىدە چۈشكەنلىكى بايان قىلىندى.

شۇڭا ئالەم تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئالەمنى، ئالەمنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۆمىنلەرنى دوست تۇتىدىكەن، (ئۇ ئالەمنىڭ جامائەسىدىندۇر) ئالەمنىڭ جامائەسى (ئەلۋەتتە) غالىبتۇر﴾ بۇ ھەقتە ئالەم تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئالەم (لەۋھۇلمەھپۇزغا): «مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلبە قىلىمىز» دەپ يازدى، ئالەم ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر. ئالەمغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدىغان بىر قەۋمنىڭ ئالەم بىلەن ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارىشلاشقانلارنى - ئۇلارنىڭ ئانىلىرى، ئوغۇللىرى، يا قېرىنداشلىرى، يا ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بولغان تەقدىردىمۇ - دوست تۇتقانلىقىنى كۆرمەيسەن (يەنى ئۇلارنى دوست تۇتۇشى مۇمكىن ئەمەس)، ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدا ئالەم ئىمانى مەھكەم قىلدى ۋە ئۆز دەرگاھىدىن بولغان روھ بىلەن ئۇلارنى كۈچەيتتى، ئالەم ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئالەم ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئالەم دىن ئۇلارمۇ مەمنۇن بولىدۇ، ئەنە شۇلار ئالەمنىڭ قوشۇنىدۇر، بىلىڭلاركى، ئالەمنىڭ قوشۇنى مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئالەم تائالا، ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەرنىڭ دوستلۇقىغا رازى بولغان ھەر قانداق ئادەم دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە نىجاتلىق تاپقۇچىدۇر. دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە نۇسرەت بېرىلگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە مۇجادىلە 21 - 22 - ئايەتلەر.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ  
مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ ءَٰوِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا  
وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

ئى مۆمىنلەر سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن دىنىڭلارنى مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلغانلارنى دوست قىلىۋالماڭلار. ئەگەر (ھەقىقىي) مۆمىن بولساڭلار، **اللھ دىن قورقۇڭلار** (57). سىلەر نامازغا چاقىرىغان (يەنى ئەزان ئېيتقان) چېغىڭلاردا، ئۇلار نامازنى (ھەم سىلەرنى) مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلىدۇ، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار (نامازنىڭ ھېكمىتىنى ۋە نامازنىڭ نەپسىنى پاكلاشتىكى غايىسىنى) چۈشەنمەس قەۋمىدۇر (58).

### كاپىرلار بىلەن دوستلىشىشتىن توسقانلىق توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن دىنىڭلارنى مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلغانلارنى دوست قىلىۋالماڭلار﴾ يەنى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتكە پايدىلىق مەنپەئەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، پاك ئىسلام شەرىئەتلىرىگە ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئەڭ ياخشى ئىش ھەرىكەتلىرىنى مەسخىرە قىلىدىغان، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ بۇزۇق پىكىرلىرى، ئويۇن تاماشاسىغا سېلىشتۇرۇپ بىكار ئىشتىن ئىبارەت، دەپ قارايدىغان مۇشرىكلار ۋە يەھۇدىي - خرىستىئانلاردىن ئىبارەت ئىسلام دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتۇش ۋە ئۇلار بىلەن دوستلىشىشتىن يىرگەندۈرۈشتۇر.

﴿ئەگەر (ھەقىقىي) مۆمىن بولساڭلار، **اللھ دىن قورقۇڭلار**﴾ يەنى ئەگەر سىلەر **اللھ تائالانىڭ** شەرىئىتىگە ئىشەنسەڭلار، دىننى مەسخىرە قىلغان، سىلەرگە ۋە دىنىڭلارغا دۈشمەنلىك قىلغان كاپىرلارنى دوست تۇتۇشتا **اللھ تائالادىن قورقۇڭلار**.

**اللھ تائالا** بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۆمىنلەر مۆمىنلەرنى قويۇپ كاپىرلارنى دوست تۇتمىسۇن، كىمكى شۇنداق قىلىدىكەن ئۇ **اللھ نىڭ** دوستلۇقىغا ئېرىشەلمەيدۇ، ئۇلاردىن قورقۇپ دوستلۇق ئىزھار قىلىشىڭلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا. **اللھ** سىلەرنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن قورقۇتسۇن، ئاخىرى قايتىدىغان جاي **اللھ نىڭ** دەرگاھىدۇر﴾ (1).

### كاپىرلارنىڭ ناماز ۋە ئەزاننى مەسخىرە قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿سىلەر نامازغا چاقىرىغان (يەنى ئەزان ئېيتقان) چېغىڭلاردا، ئۇلار نامازنى (ھەم سىلەرنى) مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلىدۇ﴾ يەنى ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئەمەللەرنىڭ بىرى بولغان نامازغا چاقىرىپ ئەزان ئېيتقىنىڭلاردا، ئۇلار مەسخىرە قىلىشىدۇ. چۈنكى ئۇلار **اللھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشىنىڭ مەنسىنى**، شەرىئەتلىرىنى چۈشەنمەيدۇ بۇنداق قىلىش شەيتاننىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ سۈپەتلىرى بولۇپ: «شەيتان ئەزاننى ئاڭلىغاندا ئۇنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن ئاۋازلىق ئوسۇرغان ھالەتتە تىكىۋېتىدۇ. ئەزان تۈگىگەندە قايتىپ كېلىدۇ. تەكبىر ئوقۇلسا، يەنە قاچىدۇ. تەكبىر ئوقۇلۇپ بولغاندىن

(1) سۈرە ئال ئىمران - 28 - ئايەت.



كېيىن بەندىنىڭ كۆڭلىگە بۇنى ئويلا، بۇنى ئەسلە دەپ ۋە سۆھسە پەيدا قىلىپ، قانچە رەكئەت ناماز ئوقۇغانلىقىنى بىلەلمەيدىغان قىلىپ قويۇش ئۈچۈن قايتىپ كېلىدۇ. كىمكى شۇنداق ئىشقا دۇچ كەلسە، سالام بېرىشتىن بۇرۇن ئىككى سەجدە قىلىۋەتسۇن». بۇ ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستۇر.

ئىمام زۆھرى مۇنداق دەيدۇ: **اللّٰهُ تَائَالَا** ئەزان ئېيتىشنى كىتابىدا تىلغا ئېلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەلەر نامازغا چاقىرىغان (يەنى ئەزان ئېيتقان) چىغىنلاردا، ئۇلار نامازنى (ھەم سەلەرنى) مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلىدۇ، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار (نامازنىڭ ھېكمىتىنى ۋە نامازنىڭ نەپسىنى پاكلاشتىكى غايىسىنى) چۈشەنمەس قەۋمدۇر﴾ بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەم رىۋايەت قىلغان.  
\* \* \* \* \*

قُلْ يَتَّاهِلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنْ أَكْثَرُكُمْ فَسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مُتَوَبَّةً عِنْدَ اللَّهِ ۚ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِثْمُ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ ۗ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَاءَوكُمْ قَالُوا ءَامَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسْرِعُونَ فِي الْأَثَرِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ الشُّحْتَ لَبِيسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّيُّونَ وَالْأَحْبَابُ عَنِ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ الشُّحْتَ لَبِيسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار جامائەسى) پەقەت بىزنىڭ ئالەمىمىزگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) بۇنىڭدىن ئىلگىرى (پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتقانلىقىمىز ئۈچۈن ۋە سەلەرنىڭ كۆپچىلىكىڭلار پاسىق بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن، بىزنى ئەيىبلەمسىلەر؟» (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «سەلەرگە ئالەمنىڭ نەزىرىدىكى بۇنىڭدىنمۇ يامان جازانى ئېيتىپ بىرەيمۇ؟ (شۇ شۇنداق) كىشىلەرنىڭ (جازاسىنى)، ئالەم ئۇلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى ۋە ئۇلارغا غەزەپ قىلدى، ئالەم ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى مايىمۇن ۋە چوشقا قىلدى، بىر قىسمىنى شەيتانغا ئىبادەت قىلىدىغان قىلدى، ئەنە شۇلارنىڭ ئورنى ئەڭ ياماندۇر (يەنى دوزاختۇر)، (ئۇلار) توغرا يولدىن ئەڭ ئاداشقاندۇر» (60). (يەھۇدىيلارنىڭ مۇناپىقلىرى) يېنىڭلارغا كەلگەن چاغدا، بىز ئىمان ئېيتتۇق، دەيدۇ، ۋاھالەنكى، ئۇلار (ئى مۇھەممەد! يېنىڭغا) كۇفىرى بىلەن كىرىپ كۇفىرى بىلەن چىقىپ كەتتى (يەنى سەندىن ئاڭلىغان ئىلىمدىن پايدىلانمىدى). ئالەم ئۇلارنىڭ يوشۇرغان نەرسىسىنى (يەنى نىفاقىنى ۋە كۇفىرىنى) ئوبدان بىلىدۇ (61). ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئارىسىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ گۇناھقا، زۇلۇم سېلىشقا ۋە ھارام يېيىشكە ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان (62). ئۇلارنىڭ زاھىتىلىرى، ئەھبارلىرى نېمىشقا ئۇلارنى يالغان سۆزلەشتىن، ھارام يېيىشتىن توسمايدۇ؟ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان! (63).

مۆمىنلەرنىڭ ئاللا تائالاغا ئىمان كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئەھلى كىتابلارنىڭ مۆمىنلەرنى ئۈچ كۆرىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئاللا تائالا بۇ ئايەتنىڭ بېشىدا: «ئى مۇھەممەد! سىلەرنى، دىنىڭلارنى مەسخىرە ۋە ئويۇن قىلىۋالغان ئەھلى كىتابلارغا ئېيتقىنكى: ﴿ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار جامائەسى) پەقەت بىزنىڭ ئاللاغا، بىزگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) بۇنىڭدىن ئىلگىرى (پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتقانلىقىمىز ئۈچۈن ۋە سىلەرنىڭ كۆپچىلىكىڭلار پاسقا بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن، بىزنى ئەيىبلەمسىلەر؟﴾» يەنى سىلەرنىڭ بىزنى ئەيىبلەيدىغان بۇنىڭدىن باشقا بىر نەرسەڭلار بارمۇ؟ بۇ بىر ئەيىب ئەمەس. بۇنىڭدىن باشقا ئەيىبلەيدىغان باشقا بىر نەرسەڭلار يوق.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار مۆمىنلەرنى پەقەت غالب، مەدھىيىگە لايىق ئاللاغا ئىمان ئېيتقانلىقىلىرى ئۈچۈنلا يامان كۆردى﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلارنىڭ (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى) يامان كۆرۈشى پەقەت ئاللا نىڭ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئۇلارنى ئۆز پەزىلىدىن باي قىلغانلىقى ئۈچۈندۇر﴾<sup>(2)</sup>.  
ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: ئىبنى جەملىنىڭ زاكات بېرىشنى يامان كۆرۈشى، ئۇ ئەسلىدە پەقىر بولۇپ ئۇنى ئاللا تائالا باي قىلغان سەۋەبى بىلەن بولغاندۇر.

﴿سىلەرنىڭ كۆپچىلىكىڭلار پاسقا بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن﴾ دېگەن ئايەت ﴿بىزگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) بۇنىڭدىن ئىلگىرى (پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتقانلىقىمىز﴾ دېگەن ئايەتكە باغلىنىشلىقتۇر. مەنىسى: سىلەرنىڭ كۆپچىلىكىڭلارنىڭ پاسقا ئىكەنلىكىڭلارغا ئىشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن بىزنى يامان كۆرىسىلەر.

ئەھلى كىتابنىڭ قىيامەت كۈنىدە ئەڭ يامان ئازابقا لايىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «سىلەرگە ئاللا نىڭ نەزىرىدىكى بۇنىڭدىنمۇ يامان جازانى ئېيتىپ بېرىمۇ؟﴾» يەنى سىلەرگە قىيامەت كۈنىدە ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدىكى سىلەر ئويلىغاندىنمۇ يامانراق جازانى ئېيتىپ بېرىمۇ؟ شۇ جازاغا ئۇچرايدىغان كىشىلەر تۆۋەندىكى سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلەنگەن كىشىلەردۇرسىلەر. ئۇ سۈپەتلەر تۆۋەندىكى ئايەتلەردە سۈپەتلەنگەندۇر.

﴿ئاللا ئۇلارنى رەھىمتىدىن يىراق قىلدى﴾ يەنى ئاللا تائالا ئۇلارنى ئۆز رەھىمتىدىن قوغلىدى. ﴿ئۇلارغا غەزەپ قىلدى﴾ يەنى كېيىن كەچۈرۈۋەتمەيدىغان دەرىجىدە قاتتىق غەزەپ قىلىنغانلار ﴿ئاللا ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى مايىمۇن ۋە چوشقا قىلدى﴾ بۇ يۇقىرىدا سۈرە بەقەرەدە بايان قىلغاندەك، بۇنىڭدىن كېيىن سۈرە ئەئرافتىمۇ ئۇنىڭ ئىزاھاتى كېلىدۇ.

سۇفيان سەۋرى ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مايىمۇنلار ۋە چوشقىلار ھەققىدە بولار ئاللا تائالا سۈرىتىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن ئىنسانلارمۇ؟ دەپ سورالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: «ئاللا تائالا بىر قەۋمنى ھالاك قىلىۋەتسە، ياكى ئىنسان سۈرىتىدىن ئۆزگەرتىۋەتسە ئۇلاردىن نەسىل قالدۇرمىدى. ۋەھالەنكى ھازىرقى مايىمۇن ۋە چوشقىلار بۇرۇنلا بار ئىدى». بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

(1) سۈرە بۇرۇج 8 - ئايەت.  
(2) سۈرە تەۋبە 74 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿بىر قىسمىنى شەيتانغا ئىبادەت قىلىدىغان قىلىدى﴾ يەنى ئۇلاردىن تاغۇتقا خىزمەت قىلىدىغان مالاي ۋە خىزمەتچىلەرنى قىلغان، بۇنىڭ مەنىسى مۇنداقتۇر: بىزنىڭ يالغۇز بىر ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىشتەك پاك دىنىمىزغا تەنە قىلىدىغان ئى ئەھلى كىتابلار! قانداقمۇ سىلەردىن بۇنداق ئىشلار سادىر بولىدۇ. ھالبۇكى سىلەردىن شۇ جىنايەتلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغان تۇرسا، شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەنە شۇلارنىڭ ئورنى ئەڭ ياماندۇر (يەنى دوزاختۇر)﴾ يەنى بىزنى يامان دەپ ئويلىغاندىنمۇ سىلەر بەكرەك ياماندۇرسىلەر: ﴿(ئۇلار) توغرا يولدىن ئەڭ ئاداشقاندۇر﴾ سىلەرگە تېگىشلىك بولغان شۇ ئورۇن، سىلەر بىزگە ئويلىغان يامان ئورۇندۇر.

ئىماننى ئاشكارىلاپ كۆپۈرلۈقنى كۆڭلىدە ساقلاش مۇناپىقلارنىڭ ئادەتلىرىدىن ئىكەنلىكى

توغرىسىدا

﴿يەھۇدىلارنىڭ مۇناپىقلىرى (يېنىڭلارغا كەلگەن چاغدا، بىز ئىمان ئېيتتۇق، دەيدۇ، ۋاھالەنكى، ئۇلار (ئى مۇھەممەد! يېنىڭغا) كۇفرى بىلەن كىرىپ كۇفرى بىلەن چىقىپ كەتتى (يەنى سەندىن ئاڭلىغان ئىلىمدىن پايدىلانمىدى)﴾ يەنى بۇ سۈپەت بولسا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى مۇناپىقلارنىڭ سۈپەتلىرى بولۇپ، ئۇلار كۆپۈرلۈقنى قەلبلىرىدە ساقلاپ، تاشقى كۆرۈنۈشتە مۆمىنلەرگە ساختا مۇئامىلە قىلىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (ئى مۇھەممەد! يېنىڭغا) كۇفرى بىلەن كىرىپ (ئى مۇھەممەد! ئۇلار سېنىڭ قېشىڭغا كۇپىرىنى كۆتۈرۈپ كىردى. لېكىن سەندىن ئاڭلىغان ئىلىم ۋە ۋەز - نەسەتلەر ئۇلارغا كار قىلمىغان ھالەتتە يەنىلا كۆڭۈللىرىدە) كۇفرى بىلەن چىقىپ كەتتى﴾.

﴿ئاللا ئۇلارنىڭ يوشۇرغان نەرسىسىنى (يەنى نىفاقىنى ۋە كۇفرىنى) ئوبدان بىلىدۇ﴾ يەنى ئۇلار كۆڭلىدىكى كۆپۈرلۈقنى يوشۇرۇپ ساختىلىق قىلىپ، ئىنسانلارغا باشقا بىر نەرسىنى كۆرسەتكىنى بىلەن ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى ۋە سىرلىرىنى بىلگۈچىدۇر. چۈنكى ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نەرسىنىمۇ بىلگۈچى بولغان ئاللا ھەممىنى ئاشۇ ئىنسانلاردىنمۇ ئوبدانراق بىلگۈچىدۇر.

﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىلار) نىڭ ئارىسىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ گۇناھقا، زۇلۇم سېلىشقا ۋە ھارام يېيىشكە ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرسەن﴾ يەنى ئۇلار گۇناھ ئىشلارغا، ھارام قىلىنغان نەرسىلەرگە، كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلىشقا ۋە باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىنى يېۋىلىش قاتارلىق چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايدۇ. ﴿ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان﴾ يەنى ئۇلارنىڭ زىيان كەشلىكى نېمىدېگەن يامان!

يەھۇدىيلارنىڭ دىنىي ئالىملىرىنىڭ يامان ئىشلارنى توسمىغانلىقىنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

﴿ئۇلارنىڭ زاھىتىلىرى، ئەھبارلىرى نېمىشقا ئۇلارنى يالغان سۆزلەشتىن، ھارام يېيىشتىن توسمايدۇ؟﴾ يەنى ئاللا تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىدىغان كىشىلەر، ئالىملار ئۇلارنى مۇنداق گۇناھ ئىشلارنى قىلىشتىن توسسا بولماسمىدى؟ ﴿ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان!﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللا تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىدىغانلارنىڭ ۋە ئالىملارنىڭ كىشىلەرنى گۇناھتىن توسمىغانلىقلىرى نېمىدېگەن يامان!

ئىبنى جەرر ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرئان كەرىمدە مۇشۇ ئايەتتىكى كايىشتىنمۇ بەكرەك كايىغان ئايەت يوقتۇر.

ئىبنى ئەبۇھاتەم يەھيا ئىبنى يەئمۇرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب خۇتبە ئوقۇپ ئاللا تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتقاندىن كېيىن مۇنداق دېدى: ئى خالايق! سىلەردىن ئىلگىرىكى كىشىلەر گۇناھ قىلغاندا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەقۋادارلار ۋە ئالىملار ئۇلارنى توسىغاچقا ئۇلار گۇناھنى تېخىمۇ كۆپ قىلىۋەرگەن، ئاخىرى ئۇلار ئاللا تائالانىڭ جازاسىغا ئۇچراپ ھالاك بولغان ئىدى. سىلەرگىمۇ ئۇلارغا كەلگەن ھالاكەتنىڭ كېلىپ قالماستىن ئۈچۈن ياخشىلىققا بۇيرۇقلار، يامانلىقتىن توسۇقلار! بېلىپ قويۇڭلار، ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش، رىزقىنى ئۈزۈپ قويمايدۇ. ئەجەلنى يېقىنلاشتۇرمايدۇ.

ئىمام ئەھمەد جەرىردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قايسى بىر مىللەتتە گۇناھ ئىشلارنى قىلىدىغان كىشىلەر بولسا، ئۇ مىللەت ئۇ گۇناھ قىلغۇچىلارنى توساشقا ئىمكانىيىتى بار تۇرۇپ ئۇلارنى توسمىسا ئاللا تائالا ئۇلارنى شۇ سەۋەبتىن بىرەر بالايى ئاپەت بىلەن جازالايدۇ».

ئىمام ئەبۇداۋۇدمۇ ئىبنى جەرىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «قايسى بىر كىشى قايسى بىر مىللەتنىڭ ئىچىدە گۇناھ ئىشلارنى قىلىدىكەن، شۇ مىللەت ئۇنى ئۆزگەرتىشكە قادىر تۇرۇپ ئۆزگەرتىمىسە شۇ مىللەت كىشىلىرىگە ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن ئاللا تائالا چوقۇم ئۇلارنى بىرەر بالايى ئاپەت بىلەن جازالايدۇ». بۇنى ئىمام ئىبنى ماجەمۇ رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أَنْزَلْ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَيْنًا وَكُفْرًا ۗ وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۗ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلْ إِلَيْهِمْ مِنَ الرِّبِّمْ لَأَكْلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ ۗ مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۗ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٥٦﴾

يەھۇدىيلار: «ئاللا نىڭ قولى باغلاغلىقتۇر (يەنى ئاللا بېخىلىدۇر ياكى پېقىردۇر)» دېدى. يەھۇدىيلارنىڭ قوللىرى باغلانسۇن! ئۇلار بۇ سۆزلىرى سەۋەبلىك ئاللا نىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىندى، ئەمەلە ئاللا نىڭ ئىككى قولى ئوچۇقتۇر، قانداق خالىسا شۇنداق رىزىق بېرىدۇ، پەرۋەدىكارنىڭ تەرىپىدىن ساخا نازىل قىلىنغان قۇرئان ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە يامانلىق بىلەن كۇفرىنى ئاشۇرىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ساخا دۈشمەنلىكىنى ۋە قۇرئاننى ئىنكار قىلىشىنى زىيادە قىلىدۇ). بىز ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغان ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىكىنى سالدۇق، ئۇلار ھەرقاچان (رەسۇلۇللاغا قارشى) ئۇرۇش ئوتىنى ياقماقچى بولسا، ئاللا ئۇنى ئۆچۈرىدۇ، ئۇلار يەر يۈزىدە (ئىسلامغا سۇيىقەست قىلىش ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا پىستە قوزغاش بىلەن) بۇزغۇنچىلىق قىلىپ يۈرىدۇ، ئاللا بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى

ياقتۇرمايدۇ<sup>(64)</sup>. ئەگەر ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) (اللە غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ھەقىقىي) ئىمان ئېيتسا ۋە (اللە چەكلىگەن ئىشلاردىن) پەرھىز قىلسا ئىدى، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى بىز چوقۇم كەچۈرەتتۇق، ئۇلارنى چوقۇم نازۇ - نېمەتلىك جەننەتكە كىرگۈزەتتۇق<sup>(65)</sup>. ئەگەر ئۇلار تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇلارنى نازىل قىلىنغان باشقا كىتابلارغا ئەمەل قىلسا ئىدى، ئۇلار چوقۇم ئۈستىلىرىدىن ۋە ئاياغلىرى ئاستىدىن يەر ئىدى (يەنى ئۇلارغا ئاسمان - زېمىندىن كەڭ رىزىق بېرىلەتتى)، ئۇلاردىن بىر جامائە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلار) توغرا يولدىدۇر. ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى نېمىدېگەن يامان ئىش قىلغۇچىلار<sup>(66)</sup>.

يەھۇدىيلارنىڭ «اللە تائالانىڭ قولى باغلاش» دېگەن سۆزى توغرىسىدا

اللە تائالا يەھۇدىيلارنىڭ (ئۇلارغا قىيامەت كۈنىگىچە اللە تائالانىڭ لەنتى بولسۇن) اللە تائالانى بېخىل ۋە پېقىر، ئۆزلىرىنى بولسا باي دەپ سۈپەتلىگەنلىكىدىن اللە تائالانى بېخىل دېمەكچى بولغانلىقىنى ۋە «اللە تائالانىڭ قولى باغلاش» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىگەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ. اللە تائالا ئۇلارنىڭ بەدىنلىرىدىن پاكىتۇر.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. اللە تائالانىڭ: ﴿يەھۇدىيلار: «اللە نىڭ قولى باغلاش» (يەنى اللە بېخىلدۇر ياكى پېقىردۇر)» دېدى﴾ دېگەن ئايىتىدە يەھۇدىيلار اللە تائالانىڭ قولى باغلاش دېمەكچى ئەمەس، بەلكى اللە تائالا ئۆزىدىكى نەرسىنى چىڭ تۇتۇۋالدىغان بېخىل دېمەكچى. اللە تائالا ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر. مۇجاھىد، ئىكرىمە، قەتادە، سۇددى، ۋە زەھەك قاتارلىقلاردىنمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلىنغان.

زەھەك اللە تائالانىڭ ﴿قولى بويىنۇقىغا باغلاش» (يەنى بېخىللىق قىلمىغان) قولىنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگەن (يەنى ئىسراپ قىلمىغان)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالا مەتكە، پۇشايمانغا قالمىسەن<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىنى ئوقۇپ، يەنى اللە تائالا بېخىللىقتىن ۋە بەتخەجلىكتىن توسايدۇ. بېخىللىقنى ﴿قولى بويىنۇقىغا باغلاش» دەپ ئىپادىلىگەن. لەنەت تەككۈر يەھۇدىيلارمۇ مۇشۇ سۆزنى ئىشلىتىپ بۇنىڭدىن بېخىللىق دېگەننى كۆزدە تۇتقاندۇر.

ئىكرىمە: ﴿يەھۇدىيلار: «اللە نىڭ قولى باغلاش» (يەنى اللە بېخىلدۇر ياكى پېقىردۇر)» دېدى﴾ دېگەن ئايەت فۇنھاس (اللە تائالا ئۇنىڭغا لەنەت قىلسۇن) ئىسمىلىك بىر يەھۇدىي ھەققىدە چۈشكەن دېدى. يۇقىرىدىكى ﴿اللە بولسا ھەقىقەتەن پېقىر، بىز بولساق باي﴾<sup>(2)</sup> دېگۈچىنىڭ ئاشۇ يەھۇدىي ئىكەنلىكى، ئۇ شۇنداق دېگەندە ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۇنى ئۇرغانلىقى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان. ئۇلارنىڭ ئويدۇرۇپ تېپىۋالغان يالغان - ياۋىداق سۆزلىرىگە اللە تائالا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەھۇدىيلارنىڭ قوللىرى باغلاش! ئۇلار بۇ سۆزلىرى سەۋەبلىك اللە نىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىندى﴾ يەنى توقۇپ چىقىپ دېگەن سۆزلىرى تۈپەيلىدىن قوللىرى باغلىنىپ لەنەت قىلىندى. دەرۋەقە ئۇلارغا شۇنداق بولغان، چۈنكى ئۇلاردىكى بېخىللىق، پىخسىقلىق، ھەسەتخورلۇق، قورقۇنچاقلىق ۋە خارلىق ئىنتايىن ئېغىر بولغان.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ياكى ئۇلارنىڭ پادىشاھلىقتىن نېپسۇسى بارمۇ؟ (ھېچقانداق نېپسۇسى يوق) ئەگەر بولمىدىغان بولسا (زىيادە بېخىللىقتىن) ئۇلار كىشىلەرگە قىلچىلىك نەرسە

(1) سۈرە ئىسرا 29 - ئايەت.

(2) سۈرە ئال ئىمران 181 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بەرمەيدۇ. ياكى ئۇلار ئاللاھ ئۆز پەزىلىدىن كىشىلەرگە بەرگەن نەرسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن پەيغەمبەرلىككە) ھەسەت قىلىشامدۇ؟<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار خارلىقتا، موھتاجلىقتا قالدى﴾<sup>(2)</sup>.

### اللە تائالانىڭ قولى ئوچۇق سېخى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿ئەمەلدە اللە نىڭ ئىككى قولى ئوچۇقتۇر، قانداق خالىسا شۇنداق رىزىق بېرىدۇ﴾ يەنى اللە تائالا مەرھىمىتى كەڭ بولغان ئىنئام قىلغۇچى، ھەرقانداق نەرسىنىڭ خەزىنىلىرى ئىلكىدە بولغۇچىدۇر. ئۇ شۇنداق زاتتۇركى، مەخلۇقلىرىدىكى ھەر بىر نېمەت شېرىكى بولمىغان ئاشۇ زاتنىڭ بەرگىنىدۇر. ئۇ زات بىزگە كېچە - كۈندۈزلىرىمىزدە، سەپەرلىرىمىزگە چىققانلىرىمىزدا ۋە ھەر قانداق ئەھۋاللىرىمىزدا ئېھتىياجلىق بولغان ھەممە نەرسىنى يارىتىپ بەرگەندۇر.

اللە تائالا بۇھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە سىلەرگە سورىغان نەرسەڭلارنىڭ ھەممىسىنى بەردى، سىلەر اللە نىڭ نېمىتىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر، كاپىر ئادەم، شەك - شۈبھىسىزكى، زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، (اللە نىڭ نېمەتلىرىگە) كۇفرلىق قىلغۇچىدۇر﴾<sup>(3)</sup> بۇ توغرىلۇق ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللە تائالانىڭ ئوڭ قولى لىقۇملىق تولغان بولۇپ، كېچە - كۈندۈز سەرپ قىلىش ئۇنى كېمەيتىۋېتەلمەيدۇ. ئاسمان ۋە زېمىننى ياراتقاندىن بۇيان سەرپ قىلغان نەرسىنىڭ مىقدارىنى ئويلاڭلاركى، ئۇ ئوڭ قولىدىكى نېمەتلەرنى كېمەيتىۋېتەلمىگەن، اللە تائالانىڭ ئەرشى سۇنىڭ ئۈستىدۇر. يەنە بىر قولىدا ئۇلچىكۇچى بار بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن كۆتۈرىدۇ ۋە چۈشۈرىدۇ»<sup>(4)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: «اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: سەرپ قىلغىن، مەن ساڭا سەرپ قىلىمەن». بۇ ھەدىسى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

### قۇرئان يەھۇدىيلارنى تېخىمۇ بەك تانغۇچى ۋە ھەددىدىن ئاشقۇچى قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿پەرۋەدىگارنىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان قۇرئان ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە يامانلىق بىلەن كۇفرىنى ئاشۇرىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ساڭا دۈشمەنلىكىنى ۋە قۇرئاننى ئىنكار قىلىشىنى زىيادە قىلىدۇ)﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! اللە تائالا ساڭا ئاتا قىلغان (قۇرئاندىن ئىبارەت) نېمەت يەھۇدىي ۋە ئۇلارغا ئوخشىغان دۈشمەنلىرىڭگە نىسبەتەن بىر ئازابتۇر. ئۇنىڭ بىلەن مۆمىنلەر قانچىكى بەك ئىشىنىدىغان، بەك ئەمەل قىلىدىغان، بەك پايدىلىنىدىغان بولسا، بۇنىڭ ئەكسىچە ساڭا ۋە ئۈمىتىڭگە ھەسەت قىلىدىغان كاپىرلارمۇ شۇنچىلىك بەك ھەددىدىن ئاشىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ ئىمان كەلتۈرگەنلەرگە ھىدايەتتۇر ۋە (دىللاردىكى شەك - شۈبھىگە) شىپادۇر، ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ قۇلاقلىرى (قۇرئاننى ئاڭلاشتىن) ئېغىردۇر (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ گۇيا قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، قۇرئان ئۇلارنىڭ (دىللىرىغا) كورلۇقتۇر (يەنى ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمەيدۇ)، ئەنە شۇلار يىراقتىن نىدا قىلىنغۇچىلاردۇر (يەنى ئۇلار ھەقىقىي قوبۇل قىلماسلىقتا ئىمانغا يىراقتىن چاقىرىلغان، مۇساپىنىڭ

(1) سۈرە نىسا 53 — 54 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە بەقەرە 61 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئىبراھىم 34 - ئايەت.

(4) يەنى اللە تەئالا بەزى ئىنسانلارنىڭ رىزىقىنى كەڭ قىلىدۇ ۋە بەزى ئىنسانلارنىڭ رىزىقىنى ئاز قىلىدۇ.

يىراقلىقىدىن چاقىرىقنى ئاڭلىمىغان كىشىلەرگە ئوخشايدۇ»<sup>(1)</sup> ﴿بىز مۇمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز، قۇرئان كاپىرلارغا زىياندىن باشقىنى زىيادە قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۈفۈرى تېخىمۇ ئاشىدۇ)﴾<sup>(2)</sup>.

اللە تائالانىڭ: ﴿بىز ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغان ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىكنى سالدۇق﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئۇلارنىڭ دىللىرى ھەرگىزمۇ بىرلەشمەستىن بەلكى ئۇلار ئارىسىدىكى ئۆز - ئارا ئاداۋەت داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئۇلار ھەق ئۈستىدە ئىتتىپاقلىشىشالمايدۇ. ئۇلار ساڭمۇ تېنىپ قارشىلىق قىلدى.

﴿ئۇلار ھەرقاچان (رەسۇلۇللاغا قارشى) ئۇرۇش ئوتىنى ياقماقچى بولسا، اللە ئۇنى ئۆچۈرىدۇ﴾ يەنى قاچانكى ئۇلار ساڭا سۈيقەست قىلىپ پىلان تۈزۈشسىلا اللە تائالا ئۇنى بىكار قىلىۋېتىپ ئۇلارنىڭ سۈيقەستىنى ئۆزىگە ياندۇرىدۇ. ئۇساللىقنىڭ نەتىجىسىنى ئۆزلىرىگە كۆرىتىدۇ.

﴿ئۇلار يەر يۈزىدە (ئىسلامغا سۈيقەست قىلىش ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا پىتنە قوزغاش بىلەن) بۇزغۇنچىلىق قىلىپ يۈرىدۇ، اللە بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى ياقىتۇرمايدۇ﴾ يەنى زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ھەرىكەت قىلىش ئۇلارنىڭ تەبىئىتىگە سىغىپ كەتكەندۇر. اللە تائالا بۇنداق تەبىئەتلىك كىشىلەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ.

ئەھلى كىتابلار ئۆز كىتابلىرىغا ئەمەل قىلغىنىدا دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىغا

ئېرىشىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئەگەر ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) (اللە غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ھەقىقىي) ئىمان ئېيتسا ۋە (اللە چەكلىگەن ئىشلاردىن) پەرھىز قىلسا ئىدى﴾ يەنى ناۋادا ئۇلار اللە تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىشىنىگەن ۋە قىلىۋاتقان يامان قىلمىشلىرىدىن يانغان بولسا، ئۇلار ئازابتىن قۇتۇلۇپ مەقسىتىگە ئېرىشكەن ۋە جەننەتكە كىرگەن بولاتتى.

﴿ئەگەر ئۇلار تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇلارنى نازىل قىلىنغان باشقا كىتابلارغا ئەمەل قىلسا ئىدى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار: ئايەتتە دېيىلگەن باشقا كىتاب دېگەن سۆزدىن قۇرئان كۆزدە تۇتۇلغاندۇر، دەيدۇ.

﴿ئۇلار چوقۇم ئۈستىلىرىدىن ۋە ئاياغلىرى ئاستىدىن يەر ئىدى (يەنى ئۇلارغا ئاسمان - زېمىندىن كەڭ رىزىق بېرىلەتتى)﴾ يەنى ناۋادا ئۇلار ئۆز پەيغەمبەرلىرىگە نازىل قىلىنغان كىتابلارنى ئۆزگەرتمەستىن، ئالماشتۇرماستىن ۋە بۇرمىلىماستىن ئەمەل قىلغان بولسا، شۇ كىتابلار ئۇلارنى چوقۇم اللە تائالانىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئەۋەتكەن ھەق دىنىغا ئېلىپ بارغان بولاتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ كىتابلىرى ئۇلارنى ئاشۇ پەيغەمبەرگە ئىشىنىشكە، ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە بۇيرۇغاندۇر.

﴿ئۇلار چوقۇم ئۈستىلىرىدىن ۋە ئاياغلىرى ئاستىدىن يەر ئىدى (يەنى ئۇلارغا ئاسمان - زېمىندىن كەڭ رىزىق بېرىلەتتى)﴾ دېگەن ئايىتى ئۇلارغا ئاسماندىن چۈشۈرۈپ بېرىلىدىغان ۋە زېمىندىن چىقىرىلىدىغان رىزىقنىڭ كۆپلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

(1) سۈرە فۇسسىلەت 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا 82 - ئايەت.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالاك قىلىنغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۇفرىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلارنى ئاسمان - زېمىننىڭ پاراۋانلىقلىرىغا مۇيەسسەر قىلاتتۇق﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلاردىن بىر جامائە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلار) توغرا يولىدىدۇر. ئۇلار نىڭ نۇرغۇنلىرى نېمىدىگەن يامان ئىش قىلغۇچىلار﴾ ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇسەننىڭ قەۋمىنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىلنىڭ) ئىچىدە (كىشىلەرنى) ھەق بىلەن توغرا يولغا باشلايدىغان، ھەق بىلەن توغرا ھۆكۈم قىلىدىغان بىر جامائە بار﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلاردىن ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئەجرىنى ھەسسەلەپ بەردۇق﴾<sup>(3)</sup> بۇ ئايەتلەردە ئۇلارنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىرىنى ئورتاھال دەپ كۆرسەتتى. ئۇ دەرىجە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈمىتىنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىسىگە باراۋەردۇر. ئۇنىڭ ئۈستىدە ياخشى ئىشلارنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلارنىڭ دەرىجىسى باردۇر.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاندىن بىز كىتاب (يەنى قۇرئان) نى بەندىلىرىمىزدىن بىز تاللىغان كىشىلەرگە مىراس قىلىپ بەردۇق. ئۇلارنىڭ بەزىسى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىدۇر (يەنى قۇرئاننى تىلاۋەت قىلغان بىلەن ئەمەل قىلمايدۇ)، بەزىسى ئوتتۇراھالدىر (يەنى كۆپ چاغلاردا قۇرئانغا ئەمەل قىلىپ، قىسمەن چاغلاردا ئەمەل قىلمايدۇ) ۋە بەزىسى ئاللا نىڭ ئىزىنى بويىچە ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىدۇر. ئەنە شۇ كاتتا مەرھەمەتتۇر. ئۇلار ھەمىشە تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرىدۇ. ئۇلار جەننەتلەردە ئالتۇن بىلەيزۈكلەرنى، مەرۋايىتلارنى تاقايدۇ، ئۇلارنىڭ كىسمى يىپەكتىن بولىدۇ﴾<sup>(4)</sup>.

\* \* \* \* \*

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۗ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۗ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ئەھكاملار نىڭ ھەممىسىنى يەتكۈزگىن، ئەگەر تولۇق يەتكۈزمىسەڭ، ئاللا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلمىغان بولسىن. ئاللا سىبىنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ. ئاللا ھەقىقەتەن كاپىر قەۋمىنى ھىدايەت قىلمايدۇ<sup>(67)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دىننى يەتكۈزۈشكە بۇيرۇغانلىقى ۋە ئۇنى قوغداشقا ۋەدە

بەرگەنلىكى توغرىسىدا

ئاللا تائالا بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك نامى بىلەن خىتاب قىلىپ ۋە ئۇنىڭغا بارلىق دىن ئەھكاملىرىنى يەتكۈزۈشنى تاپشۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ئەھكاملار نىڭ ھەممىسىنى يەتكۈزگىن﴾ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ بۇيرۇقنى ئورۇنداپ، تاپشۇرۇلغان ئامانەتنى ئەڭ مۇكەممەل شەكىلدە يەتكۈزدى.

(1) سۈرە ئەئراڧ 96 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە ئەئراڧ 159 - ئايەت.  
 (3) سۈرە ھەدىد 27 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (4) سۈرە فاتىر 32 - 33 - ئايەتلەر.



ئىمام بۇخارى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالا ئۇنىڭغا نازىل قىلغان دىن ئەھكاملىرىدىن بىر نەرسىنى يوشۇرغان دەيدىكەن ئۇ چوقۇم يالغان ئېيتقان بولىدۇ. چۈنكى ئاللا تائالا: ﴿ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ئەھكاملار نىڭ ھەممىسىنى يەتكۈزگىن﴾ دېگەن. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم، تىرمىزى ۋە نەسەئى قاتارلىقلار ئۆز كىتابلىرىدا رىۋايەت قىلغان.

يەنە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ناۋادا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرئاندىن بىر ئايەتنى يوشۇرۇپ قالدىغان بولسا، ﴿ئاللا ئاشكارىلىماقچى بولغان نەرسىنى كۆڭلۈڭدە يوشۇردۇڭ، كىشىلەرنىڭ تەنە قىلىشىدىن قورقتۇڭ، ئاللا دىن قۇرۇشۇڭ ئەڭ ھەقىق ئىدى﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتنى يوشۇرغان بولاتتى.

ئىمام بۇخارى زۆھرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئەۋەتتىش ئاللا تائالادىن، ئۇنى يەتكۈزۈش پەيغەمبەردىن، بويسۇنۇش بىزدىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئوممىتى پەيغەمبەرلىكنىڭ يەتكۈزگەنلىكىگە ۋە ئامانەتنى ئادا قىلغانلىقىغا گۇۋاھلىق بەرگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ساھابىلىرىدىن قىرىق مىڭغا يېقىن كىشى توپلانغان ئەڭ چوڭ توپلىنىش بولغان ۋىدالىشىش ھەجىدىكى خۇتبىسىدە سۆزلىگەندە ساھابىلىرىنى گۇۋاھلىققا تارتىپ ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى ئېلىۋالغان.

بۇ ھەقتە ئىمام مۇسلىم جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئاشۇ كۈندىكى خۇتبىسىدە: «ئى خالايق! سىلەر مەن توغرىلۇق سورىلىسىلەر، سىلەر نېمە دەپ جاۋاب بېرىسىلەر؟» دېدى. ساھابىلار: «بىز سېنىڭ ۋەزىپىڭنى يەتكۈزگەنلىكىڭگە، ئادا قىلغانلىقىڭغا ۋە بىزگە نەسەت قىلغانلىقىڭغا گۇۋاھلىق بېرىمىز» دېدى. بۇنى ئاڭلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ئاندىن ئۇلارغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى: «ئى ئاللا! ۋەزىپىمنى يەتكۈزدىممۇ؟ ئى ئاللا! يەتكۈزدىممۇ؟».

﴿ئەگەر تولۇق يەتكۈزمىسەڭ﴾ يەنى ساڭا تاپشۇرغان نەرسىنى كىشىلەرگە يەتكۈزمىسەڭ، ﴿ئاللا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلمىغان بولمىسەن﴾ يەنى ئاللا تائالا بۇ ئىشتىن نېمىلەرنىڭ كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەگەر ئاللا تائالا ساڭا نازىل قىلغان قۇرئاندىن بىر ئايەتنى يوشۇرساڭ، ساڭا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلمىغان بولىسەن.

﴿ئاللا سېنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ﴾ يەنى سەن مېنىڭ ئەلچلىكىمنى ئادا قىل، مەن سېنى ساقلىغۇچى، ساڭا نۇسرەت بەرگۈچى ۋە دۈشمەنلىرىڭگە قارشى سېنى قوللاپ، ئۇلارنى مەغلۇب قىلىپ بەرگۈچىدۈرمەن. شۇڭا سەن قورقما، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئۇلارنى ھېچبىرى ساڭا قىلچىلىكمۇ زىيانكەشلىك قىلالمايدۇ. بۇ ئايەت چۈشۈشتىن بۇرۇن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلار تەرىپىدىن قوغدىلىناتتى.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كېچىسى ئۇخلىماي تۈندى. مەن: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! سىلگە نېمە بولدى؟ دەپ سورىسام، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ كېچە مېنىڭ ساھابىلىرىمدىن بىرەرسى مېنى

(1) - سۈرە ئەھزاب 37 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قوغدىسا ياخشى بولاتتى» دېدى. بىز شۇنداق دەپ تۇرۇشىمىزغا سىرتتىن قورال ئاۋازى ئاڭلاندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ كېم؟» دېگەندە، تاشقىرىدىن: مەن سەئىد ئىبنى مالىك، دېگەن جاۋاب كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «نېمگە كەلدىڭ؟» دېدى. ئۇ: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى مەن سىلنى قوغدىغىلى كەلدىم، دېدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇخلىغانلىقىنى كۆردىم. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

يەنە بىر رىۋايەتتە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندىن كېيىن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن بىرگە بولغان بىر كېچىسى كېچىچە ئۇخلىمىغان. بۇ ھىجرەتنىڭ ئىككىنچى يىلى ئىدى.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام اللھ تائالانىڭ: «اللھ سېنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ» دېگەن ئايىتى نازىل بولغىچە قوغدىلاتتى. بۇ ئايەت چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ: «ئى خالايق! سىلەر قايتىپ كېتىڭلار، اللھ تائالا مېنى قوغدىدى» دېدى.

«اللھ ھەقىقەتەن كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ» يەنى سەن يەتكۈزگىن، اللھ تائالا خالىغانى ھىدايەت قىلىدۇ. خالىغانى ئازدۇرىدۇ. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇھەممەد! ئۇلارنى ھىدايەت قىلىش سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ ئەمەس (ساخا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپە پەقەت كىشىلەرگە اللھ نىڭ ۋەھىسىنى يەتكۈزۈشتۇر). لېكىن اللھ خالىغان بەندىسىنى ھىدايەت قىلىدۇ»<sup>(1)</sup> «سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ پەقەت تەبلىغ قىلىشتۇر. بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز ھېساب ئېلىشتۇر»<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

قُلْ يَتَاهَلِ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُعَيْنًا وَكُفْرًا ۗ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالنَّصِرَىٰ مَن ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٩﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەر تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭ نازىل قىلىنغان كىتابىغا (يەنى قۇرئانغا) تولۇق ئەمەل قىلمىغىچە، سىلەر ئىتىبارغا ئالغۇدەك دىندار بولغان بولمايسىلەر». پەرۋەردىگارنىڭ نازىل قىلىنغان ئەھكاملار ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە يامانلىق ۋە كۇفرنى ئاشۇرىدۇ، كاپىر قەۋم ئۈچۈن قايغۇرمىغىن (چۈنكى پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقىرىش ئۇلارنىڭ ئادىتىدۇر)<sup>(68)</sup>. مۆمىنلەردىن، يەھۇدىيلاردىن، پەرىشتىلەرگە ۋە يۇلتۇزلارغا چوقۇنغۇچىلاردىن، ناسارالاردىن اللھ غا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارغا (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قايغۇرۇش يوقتۇر<sup>(69)</sup>.

(1) سۈرە بەقەرە 272 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە رەئد 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قۇرئانغا ئىشەنمەي نىجاتلىققا ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «ئى ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەر تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە سىلەرگە پەرۋەردىگار بۇلاردىن نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) تولۇق ئەمەل قىلمىغىچە، سىلەر ئىتىبارغا ئالغۇدەك دىندار بولغان بولمايسىلەر»﴾ يەنى تەۋرات بىلەن ئىنجىلنى تۇرغۇزىمىغۇچە، پەيغەمبەرلەرگە نازىل قىلغان بارلىق كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈپ ئۇنىڭدىكى ئەھكاملارغا ئەمەل قىلمىغىچە سىلەر ھەق دىندا بولغان بولمايسىلەر. ئۇ كىتابلاردا كەلگەن ئەھكاملار ئىچىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش ۋە شەرىئىتىگە بويسۇنۇش قاتارلىق كۆرسەتمىلەر باردۇر.

﴿پەرۋەردىگار بۇدىن نازىل قىلىنغان ئەھكاملار ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە يامانلىق ۋە كۇفرىنى ئاشۇرىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە يۇقىرىدا توختالغان ئىدۇق.  
﴿كاپىر قەۋم ئۈچۈن قايغۇرمىغىن (چۈنكى پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقىرىش ئۇلارنىڭ ئادىتىدۇر)﴾ يەنى كۇخلۇقنى يېرىم قىلما.

﴿مۆمىنلەردىن، يەھۇدىيلاردىن﴾ يەنى تەۋرات ئىگىلىرى ﴿پەرىشتىلەرگە ۋە يۇلتۇزلارغا چوقۇنغۇچىلاردىن﴾ يەنى سابئىلار<sup>(1)</sup>. ﴿ناسارالاردىن﴾ يەنى خرىستىئانلار ئىنجىل ئىگىسىدۇر.  
﴿اللە غا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارغا (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قايغۇرۇش يوقتۇر﴾ بۇ يەردە مەقسەت قىلىنغىنى شۇكى، اللە تائالا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە، يەنى قايتا تىرىلىش ۋە قىيامەتتە جازالىنىشقا ئىشەنگەن ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھەر قانداق بىر كىشى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بارلىق ئىنسى - جىنغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگەندىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتكە مۇۋاپىق ئەمەل قىلمىسا بارلىق قىلغان ئىشلىرى ئىتىبارغا ئېلىنمايدۇ. ئۇلاردىن كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە مۇۋاپىق ئىش قىلسا، بۇرۇنقى ئەمەللىرىگىمۇ كېيىنكى ئاقىۋىتىگىمۇ خەۋپ يوق ھەم كۆڭلى پەرىشانمۇ بولمايدۇ. بىز بۇ مەزمۇندا سۈرە بەقەرەدە توختالغان ئىدۇق.

\* \* \* \* \*

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا قَالُوا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً فَعَمَّوْا وَصَمَّوْا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمَّوْا وَصَمَّوْا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

بىز بەنى ئىسرائىلدىن ھەقىقەتەن چىن ئەھدە ئالدىق. ئۇلارغا (دىننىڭ ئىشلىرىنى بايان قىلىپ بېرىش ئۈچۈن) پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئۇلارغا ھەر قاچان بىرەر پەيغەمبەر ئۇلار ياقىتۇرمايدىغان ئەھكامنى ئېلىپ كەلسە، (ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ) بىر بۆلۈكىنى يالغانچى قىلدى، بىر بۆلۈكىنى ئۆلتۈردى<sup>(70)</sup>. ئۇلار، (بىز ئىسرائىل ئەۋلادى پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش بىلەن) ئازابقا دۇچار بولمايمىز، دەپ ئويلىدى. ئۇلار كور بولدى (يەنى ھەقىقەتنى كۆرمىدى)، ئۇلار گاس بولدى (يەنى ھەقىقەتنى ئاڭلىمىدى)، ئاندىن كېيىن (ئۇلار تەۋبە قىلدى)، اللە ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى. ئاندىن

(1) مۇجاھىد: بۇلارنى خرىستىئان ۋە ئائەش پەرەسلەردىن بولغان، دىنى بولمىغان بىر تۈركۈم كىشىلەردۇر، دېگەن.

ئۇلارنىڭ نۇرغۇنى يەنە (ھەقىنى كۆرۈشتىن) كور بولدى، (پەند - نەسەھەت ئاڭلاشتىن) گاس بولدى، اللھ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(71)</sup>.

﴿بىز بەنى ئىسرائىلدىن ھەقىقەتەن چىن ئەھدە ئالدۇق. ئۇلارغا (دىننىڭ ئىشلىرىنى بايان قىلىپ بېرىش ئۈچۈن) پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق﴾ بۇ ئايەتتە اللھ تائالا بەنى ئىسرائىلدىن ئۆزىگە ۋە پەيغەمبەرگە بويىسۇنۇپ تائەت قىلىشقا ۋەدە ئالغانلىقىنى، لېكىن ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىدە تۇرماي ئەھدىلىرىنى بۇزۇپ ھاۋايى ھەۋەسلىرىگە ئەگىشىپ، ئۆز خاھىشلىرىنى شەرىئەت تۈزۈملىرىدىن ئەۋزەل كۆرۈپ ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن ئۆزلىرىگە يارىغىنىنى ئېلىپ قالغىنىنى تاشلاپ قويغانلىقىنى بايان قىلىدۇ.

﴿ئۇلارغا ھەر قاچان بىرەر پەيغەمبەر ئۇلار ياقىتۇرمايدىغان ئەھكامنى ئېلىپ كەلسە، (ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ) بىر بۆلۈكىنى يالغانچى قىلدى، بىر بۆلۈكىنى ئۆلتۈردى. ئۇلار، (بىز ئىسرائىل ئەۋلادى پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش بىلەن) ئازابقا دۇچار بولمايمىز، دەپ ئويلىدى. ئۇلار كور بولدى (يەنى ھەقىقەتنى كۆرمىدى)، ئۇلار گاس بولدى (يەنى ھەقىقەتنى ئاڭلىمىدى)، ئاندىن كېيىن ( ئۇلار تەۋبە قىلدى)، اللھ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى﴾ يەنى ئۇلار بۇ قىلمىشلىرىدىن يامان نەتىجە كېلىپ چىقمايدۇ، دەپ گۇمان قىلغان. لېكىن يامان نەتىجە كېلىپ چىققان. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ھەقىنى كۆرۈشتىن ئەمما ۋە ئاڭلاشتىن گاس بولۇپ، ھەقىنى ئاڭلىماي توغرا يولنى تاپالمايدىغان قىلىۋېتىلگەن كېيىن اللھ تائالا ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلغان.

﴿ئاندىن ئۇلارنىڭ نۇرغۇنى يەنە (ھەقىنى كۆرۈشتىن) كور بولدى، (پەند - نەسەھەت ئاڭلاشتىن) گاس بولدى، اللھ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى ئاندىن كېيىن كۆپىنچىسى يەنە شۇنداق قىلغان اللھ تائالا ئۇلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچى ئۇلاردىن ئازغۇنلۇققا لايىقلارنى ۋە ھىدايەتكە لايىقلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَبْنِي إِسْرَائِيلَ  
 وَعَبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا  
 لِلظَّالِمِينَ مِن أَنْصَارٍ ﴿٧٦﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثٍ وَمَا مِنَ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ  
 وَاحِدٌ وَإِن لَّمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ أَفَلَا  
 يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونََهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٨﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ  
 خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَاكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ أَنْظِرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ  
 الْآيَاتِ نَمَّا أَنْظِرَ أُنَى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٩﴾

شۈبھىسىزكى، اللھ مەرىيەنىڭ ئوغلى ئىسادۇر، دېگۈچىلەر كاپىر بولدى، ئىسا: «ئى بەنى ئىسرائىل! مېنىڭ پەرۋەردىكارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىكارىڭلار بولغان اللھ غا ئىبادەت قىلىڭلار، كىمكى

اللہ غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن (يەنى اللہ دىن غەيرىگە ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىكەن)، اللہ ئۇنىڭغا جەننەتنى ھارام قىلىدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ، زالملار غا ھېچبىر مەدەتكار (يەنى اللہ نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرغۇچى) بولمايدۇ» دېدى (72). اللہ ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرىدۇر، دېگۈچىلەر شەكسىز كاپىر بولدى. بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر. ئەگەر ئۇلار ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىدىن قايتىمىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىر بولغانلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازابقا قالىدۇ (73). ئۇلار اللہ غا تەۋبە قىلمايدۇ؟ اللہ دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلمايدۇ؟ اللہ (تەۋبە قىلغۇچىلارغا) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر (74). مەريەم ئوغلى ئىسا پەقەت (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش) پەيغەمبەردۇر، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئۆتكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ناھايىتى راستچىل خوتۇندۇر، ئۇ ئىككىسى تاماق يەيتتى (يەنى ئۇلارمۇ باشقا مەخلۇقلارغا ئوخشاشلا، گۆش، سۆڭەك، تومۇر ۋە پەيدىلەردىن تەركىب تاپقان ئىدى). ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئېتىقادىنىڭ باتىللىقىغا) ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلىدىغانلىقىمىزغا قارىغىن؛ ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەقىتىن قانداق باش تارتقانلىقىغا قارىغىن (75).

خرىستىئانلارنىڭ كاپىر بولغانلىقى ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى تەۋھىدكە

### چاقىرغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ ئايەتلەردە ئىسا ئەلەيھىسسالامنى اللہ تائالانىڭ دەل ئۆزى دەپ ئېتىقاد قىلغان مەلەكىيە، يەئقۇبىيە ۋە نەستۇرىيە قاتارلىق خرىستىئان تائىپلىرىنىڭ كاپىرلىقىغا ھۆكۈم قىلغان. اللہ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن پاك ۋە بوھتانلىرىدىن يىراقتۇر.

ئەلەيھىتتە ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: مەن اللہ تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى دېگەنلىكى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇ ئۇ بۇشۇكتىكى چاغدىلا: مەن اللہ تائالانىڭ بەندىسىدۇرمەن دەپ ئېغىزىدىن چىقارغان بىرىنچى ئېغىز سۆزىدۇر. ئۇ ھەرگىزمۇ: «مەن اللہ ياكى مەن اللہ تائالانىڭ ئوغلى» دېمىگەن. اللہ تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دېگەن سۆزىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بوۋاق ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن اللہ نىڭ بەندىسىمەن، ماڭا كىتابنى بەردى (يەنى ئىنجىلنى بېرىدۇ) ۋە مېنى پەيغەمبەر قىلدى (يەنى قىلىدۇ)» (1).

شۇنداقلا ياش قۇرامىغا يېتىپ پەيغەمبەر بولغاندىمۇ قەۋمنى يالغۇز بىر اللہ تائالاغلا ئىبادەت قىلىشقا، ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرمەسلىككە بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: «ئىسا: «ئى بەنى ئىسرائىل! مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان اللہ غا ئىبادەت قىلىڭلار، كىمكى اللہ غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن (يەنى اللہ دىن غەيرىگە ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىكەن)، اللہ ئۇنىڭغا جەننەتنى ھارام قىلىدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ» يەنى كىمكى اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈپ، اللہ تائالاغا باشقا باتىل ئىلاھلارنى قوشۇپ ئىبادەت قىلسا، ئۇنىڭغا دوزاخ بىلەن جازا بەردى. بۇنىڭغا اللہ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھېچبىر نۇسرەت بەرگۈچى ياكى قۇتقۇزغۇچى يوق.

بۇ ھەقتە اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «اللہ ھەقىقەتەن اللہ غا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ» (2) «ئەھلى دوزاخ ئەھلى

(1) سۈرە مەريەم 30 - ئايەت.

(2) سۈرە نىسا 48 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

جەننەتكە: «سۇدىن ياكى ئالەم سىلەرگە بەرگەن ئىچىدىغان نەرسىلەردىن بىزگە بىرئاز قۇيۇپ بەرسەڭلار!» دەپ توۋلايدۇ، ئەھلى جەننەت ئۇلارغا (جاۋابەن): «ئالەم ئۇلارنى كاپىرلارغا ھارام قىلغان» دەيدۇ<sup>(1)</sup>. ئىمام بۇخارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر جاكارچىنى ئەۋەتىپ: «جەننەتكە پەقەتلا مۇسۇلمانلا كىرىدۇ» دەپ جاكارلاتقۇزغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

شۇڭا ئالەم تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بەنى ئىسرائىلغا: «كىمكى ئالەمغا شېرىك كەلتۈرىدىكەن (يەنى ئالەم دىن غەيرىگە ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىكەن)، ئالەم ئۇنىڭغا جەننەتنى ھارام قىلىدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ» دېگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى.

«ئالەم ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرىدۇر، دېگۈچىلەر شەكسىز كاپىر بولىدۇ» مۇجاھىد ۋە باشقىلار: بۇ ئايەت خىرىستىئانلار ھەققىدە چۈشكەن دېدى. سۇددى ۋە باشقىلارنىڭ دېيىشىچە بۇ ئايەت: خىرىستىئانلارنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئانىسىنى ئىككى ئىلاھ، ئالەم تائالانى ئۇلارغا قېتىپ ئۈچ ئىلاھ قىلىپ، ئالەم تائالانى ئىلاھنىڭ ئۈچۈنچىسى قىلىۋالغانلىقى ھەققىدە چۈشكەن. بۇنىڭغا ئاساسەن سۇددى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇشۇ سۈرنىڭ ئاخىرىدىكى: «ئۆز ۋاقتىدا ئالەم ئېيتتى: «ئى مەرىيەم ئوغلى ئىسا! سەن كىشىلەرگە، ئالەمنى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟» ئىسا ئېيتتى: «(رەببىم!) شەنڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەنكى، ماڭا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئېيتمايمەن، ئەگەر مەن بۇ سۆزنى ئېيتقان بولسام، ئۇنى سەن چوقۇم بىلىسەن...»<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتكە ئوخشايدۇ، دېدى.

«بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر» يەنى ئىلاھ بىر قانچە ئەمەس بەلكى شېرىكسىز، يالغۇزدۇر ۋە مەۋجۇدات ۋە كائىناتلارنىڭ ئىلاھىدۇر. ئاندىن كېيىن ئالەم تائالا ئۇلارغا تەھدىت سېلىپ ۋە ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر ئۇلار ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىدىن قايتىمسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىر بولغانلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازابقا قالىدۇ» يەنى مۇشۇ يالغان - ياۋىدلىق سۆزلەرنى تاشلىمايدىغان بولسا، ئاخىرەتتە خارلىق ئازابىنى كۆرىدۇ.

«ئۇلار ئالەمغا تەۋبە قىلىمامدۇ؟ ئالەم دىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىمامدۇ؟ ئالەم (تەۋبە قىلغۇچىلارغا) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر» مانا بۇ بۇنداق ئېغىر گۇناھ ئالدىدا ئالەم تائالانىڭ كاتتا مەرھەمەتلىك، مېھرىبان ۋە ئەپپۇچانلىقىدۇر. چۈنكى ئۇلار شۇنداق چوڭ بوھتان چاپلىغان ۋە يالغان سۆز قىلغان بولسىمۇ، ئالەم تائالا ئۇلارنى تەۋبە قىلىشقا ۋە گۇناھلىرىنى كەچۈرۈۋېتىشنى تىلەشكە چاقىردى. شۇڭا كىمكى تەۋبە قىلسا، ئالەم تائالا ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ.

ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر بەندە، ئانىسىنىڭ راستچىل ئاياللاردىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا «مەرىيەم ئوغلى ئىسا پەقەت (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش) پەيغەمبەردۇر، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئۆتكەن» يەنى ئۇ ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاشلا ئالەم تائالانىڭ بەندىسى ۋە ھۆرمەتلىك پەيغەمبەردۇر.

(1) سۇرە ئەئراڧ 50 - ئايەت.

(2) سۇرە مائىدە 116 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ (يەنى ئىسا) (ناسارالار گۇمان قىلغاندەك ئىلاھ ياكى ئىلاھنىڭ ئوغلى ئەمەس) پەقەت پەيغەمبەرلىك نىمىتىمىزگە ئېرىشكەن بىر بەندىدۇر، ئۇنى بىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا (ئاللا نىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بىر دەلىل قىلدۇق﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇنىڭ ئانىسى ناھايىتى راستچىل خوتۇندۇر﴾ يەنى ئىسانىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەن. بۇ بولسا، ئانىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىبىسىدۇر. دېمەك بۇ ئايەت ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ پەيغەمبەر ئەمەسلىكىنىڭ دەلىلىدۇر.

﴿ئۇ ئىككىسى تاماق يەيتتى (يەنى ئۇلارمۇ باشقا مەخلۇقلارغا ئوخشاشلا، گۆش، سۆڭەك، تومۇر ۋە پەيلەردىن تەركىب تاپقان ئىدى)﴾ يەنى ئۇ ئىككىسى تاماق يېيىشكە ۋە ھاجەت قىلىشقا موھتاج بولاتتى. دېمەك ئۇلارمۇ بارلىق ئىنسانلارغا ئوخشاش ئاللا تائالانىڭ بەندىلىرى بولۇپ، ھەرگىزمۇ بىلىمىسىز خرىستىئان گۇرۇھلىرى دەۋالغاندەك ئۇ ئىككىسى ئىلاھ ئەمەس. (ئۇ خرىستىئانلارغا قىيامەت كۈنىگىچە ئاللا تائالانىڭ لەنتى بولسۇن).

﴿ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئېتىقادىنىڭ باتىللىقىغا) ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلىدىغانلىقىمىزغا قارىغىن؛ ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەقتىن قانداق باش تارتقانلىقىغا قارىغىن﴾ يەنى ئايەتلەرنى ئۇلارغا قانداق ئىنىق كۆرسىتىپ بەرگەنلىكىمىزگە، مۇشۇنداق ئېنىق كۆرسەتكىنىمىزدىن كېيىن ئۇلارنىڭ نەگە قاراپ ماڭغانلىقىغا ۋە قانداق ئېتىقادتا بولغانلىقىغا، قانداق ئازغۇن گۇرۇھلارغا ئەگەشكەنلىكىگە قارىغىن.

\* \* \* \* \*

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ  
 ﴿٦٦﴾ قُلْ يَا هَلْ أَكْتَبِ لَا تَعْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ  
 وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) سىلەر ئاللا دىن باشقا سىلەرگە پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر بولالمايدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنامسىلەر؟» دېگىن. ئاللا بولسا (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالىڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(76)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىنىڭلاردا ھەقسىز رەۋىشتە چەكتىن ئېشىپ كەتمەڭلار، ئىلگىرى ئۆزلىرى ئازغان، نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇرغان ۋە توغرا يولدىن ئاداشقان قەۋمنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمەڭلار» دېگىن<sup>(77)</sup>.

شېرىك كەلتۈرۈشتىن ۋە دىندا ئاشۇرۇۋېتىشتىن توسۇش توغرىسىدا

ئاللا تائالا يالغۇز ئۆزىگە ئىبادەت قىلماي بۇت ۋە ھەيكەللەرگە ئوخشاش باشقا نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلغان كىشىلەرنى تەنقىت قىلىپ ۋە بۇ نەرسىلەرنىڭ ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق ئەمەسلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سىلەر ئاللا دىن باشقا سىلەرگە پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر بولالمايدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنامسىلەر؟» دېگىن يەنى ئى مۇھەممەد خرىستىئانلار ۋە باشقا كاپىرلاردىن ئىبارەت ئاللا تائالادىن باشقىغا ئىبادەت قىلغان ئاشۇ كىشىلەرگە ئېيتقىنكى:

(1) سۈرە زۇخروفۇ 59 - ئايەت.

﴿چوقۇنامسىلەر؟﴾ يەنى سىلەردىن قىلچە زىياننى كەتكۈزەلمەيدىغان ۋە سىلەرگە قىلچە پايدىنى يەتكۈزۈپ بېرەلمەيدىغان ئاشۇ نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلامسىلەر؟

﴿اللّٰهُ بولسا (سۆزۇڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى اللّٰھ بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى، ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچى تۇرسا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلماي، نېمە ئۈچۈن ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان، ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان، ئۆزىگە ياكى باشقىلارغا ھېچقانداق پايدا زىيان كەلتۈرەلمەيدىغان، جانسىز بىر نەرسىگە ئىبادەت قىلسىلەر؟

﴿(ئى مۇھەممەد!) ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىنىڭلاردا ھەقسىز رەۋىشتە چەكتىن ئېشىپ كەتمەڭلار﴾ دېگىن﴾ يەنى ھەقىكە ئەگىشىشتە چەكتىن ئاشماڭلار، سىلەر ئىسا ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىدىن كۆتۈرۈپ ئۇنى اللّٰھ تائالادىن باشقا يەنە بىر ئىلاھ قىلىۋالغاندەك ئۇلۇغلاشقا بۇيرۇلغان كىشىلەرنى ئاشۇرۇۋېتىپ پەيغەمبەرلىك مەرتىبىسىدىن ئىلاھلىق مەرتىبىسىگە كۆتۈرۈۋەتمەڭلار! سىلەرنىڭ ئىسانى پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىدىن كۆتۈرۈپ ئىلاھ قىلىۋالغانلىقىڭلار پەقەت ئىلگىرىكى ئازغۇن ئەجدادىڭلارغا ئەگەشكىنىڭلار ئۈچۈندۇر.

﴿ئىلگىرى ئۆزلىرى ئازغان، نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇرغان ۋە توغرا يولدىن ئاداشقان قەۋمنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمەڭلار﴾ دېگىن﴾ يەنى توغرا ۋە نورمال يولدىن ئازغۇنلۇق ۋە ناتوغرا يولغا چىقىپ كەتكەنلەرگە ئەگىشىپ شۇنداق قىلىڭلار.

\* \* \* \* \*

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَّهَوُونَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِآتِي وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَا آخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٨١﴾

بەنى ئىسرائىلدىن كاپىر بولغانلار داۋۇدنىڭ ۋە مەريەم ئوغلى ئىساننىڭ تىلى بىلەن (يەنى زەبۇر دا ۋە ئىنجىلدا) لەنەت قىلىندى. بۇ (يەنى ئۇلارنىڭ لەنەتكە ئۇچرىشى) ئۇلارنىڭ ئاسىيلىق قىلغانلىقىلىرى ۋە ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكىلىرىدىن بولدى<sup>(78)</sup>. ئۇلار ئۆزلىرى قىلغان يامان ئىشلاردىن بىر-بىرىنى توسمايتتى؛ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان!<sup>(79)</sup>. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىرىنىڭ كاپىرلارنى (يەنى رەسۇلۇلانى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئوچ كۆرۈش يۈزىسىدىن، مۇشرىكلارنى) دوست تۇتقانلىقىنى كۆرسەن. ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن ئالدىن تەييارلىغان ئەمەللىرى نېمىدېگەن يامان! (بۇ ئەمەللەر) ئۇلارغا اللّٰھ نىڭ غەزىپىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇلار مەشكۇ ئازابقا قالغۇچىلاردۇر<sup>(80)</sup>. ئەگەر ئۇلار اللّٰھ غا، پەيغەمبەرگە ۋە پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان ئېيتسا ئىدى، كاپىرلارنى دوست تۇتمايتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى پاستىلاردۇر<sup>(81)</sup>.



اللہ تائالانىڭ بەنى ئىسرائىل قەۋمىدىن چىققان كاپىرلارغا لەنەت قىلغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا ناھايتى بۇرۇنقى زاماندا ئەۋەتكەن پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان ئايەتلىرىدە ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان سۆزلىرىدىن بەنى ئىسرائىل قەۋمىدىن چىققان كاپىرلارغا ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن لەنەت قىلغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلار تەۋراتتا، ئىنجىلدا، زەبۇردا ۋە قۇرئاندا لەنەت قىلىنغاندۇر. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئەينى زاماندىكى ھالىنى بايان قىلىپ اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار ئۆزلىرى قىلغان يامان ئىشلاردىن بىر - بىرىنى توسمايتتى» يەنى ئۇلارنىڭ ھېچبىرى گۇناھ ۋە ھارام ئىش قىلغانلارنى توسمايتتى. ئاندىن اللہ تائالا ئۇلارغا ئوخشاپ قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ ئۇلارنى ئەيىبلەپ مۇنداق دېدى: «ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان!».

**ياخشىلىققا بۇيرۇش يامانلىقتىن توسۇش ھەققىدە بىر نەچچە ھەدىس**

بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەر ناھايتى كۆپ بولۇپ، بىز بۇ يەردە بىر نەچچىسىنى بايان قىلىپ ئۆتمەكچىمىز.

ئىمام ئەھمەد ھۇزەيفە ئىبنى يەمانى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە بولغان زات اللہ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر چوقۇم ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسايسىلەر. ئۇنداق قىلمىساڭلار اللہ تائالا سىلەرگە بىر ئازابنى ئەۋەتتى مۇمكىن. شۇنىڭدىن كېيىن اللہ تائالاغا دۇئا قىلساڭلارمۇ دۇئاڭلار ئىجابەت بولمايدۇ».

ئىمام مۇسلىم ئەبۇسەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى بىر يامان ئىشنى كۆرسە، ئۇنى قولى بىلەن ئۆزگەرتسۇن. ئەگەر ئۇنداق قىلىشقا كۈچى يەتمەسە، تىلى بىلەن ئۆزگەرتسۇن. ئەگەر ئۇنىڭغىمۇ كۈچى يەتمەسە قەلبىدە نارازى بولسۇن. قەلبىدە نارازى بولۇش بولسا ئىماننىڭ ئەڭ ئاجىز دەرىجىسىدۇر».

ئىمام ئەبۇداۋۇد ئىبنى ئۇمەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «زېمىندا بىر گۇناھ قىلىنسا، ئۇنى كۆرۈپ ئۇنى يامان كۆرگەن كىشى (يەنە بىر رىۋايەتتە ئۇنى ئەيىبلەگەن كىشى دېيىلگەن). شۇ گۇناھقا قاتناشمىغان كىشىگە ئوخشاشتۇر. ئۇ گۇناھ قىلغاننى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭغا رازى بولغان ئادەم ئۇنىڭغا قاتناشقان بىلەن ئوخشاشتۇر».

ئىمام ئەبۇداۋۇد يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىشىلەر جازالىنىشقا لايىق بولمىغىچە ھالاك قىلىنمايدۇ».

ئىمام ئىبنى ماجە ئەبۇسەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۆزلىگەن خۇتبىسىدە مۇنداق دېدى: «بىر كىشى ھەقىقىي بىلگەن ئىكەن، ئۇنى كىشىلەرنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ سۆزلىمەي قالمىسۇن». ئاندىن ئەبۇسەئىد يىغلاپ كېتىپ: «ھەقىقەتەن راست، بىز نۇرغۇن خاتا ئىشلارنى كۆردۈقۇپ، ئەمما كىشىلەردىن قورقۇپ سۆزلىيەلمىدۇق» دېدى.

ئەبۇسەئىد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جىھادنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى، زالىم پادىشاھنىڭ ئالدىدا دېيىلگەن ھەق سۆزدۇر» بۇ ھەدىسنى ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

مۇناپىقلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىرىنىڭ كاپىرلارنى (يەنى رەسۇلۇلانى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئۇچ كۆرۈش يۈزىدىن، مۇشرىكلارنى) دوست تۇتقانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن ئالدىن تەييارلىغان ئەمەللىرى نېمىدېگەن يامان! (بۇ ئەمەللەر) ئۇلارغا ئاللاھ نىڭ غەزىپىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇلار مەشگۇ ئازابقا قالغۇچىلاردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلغاندۇر.

بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ مۆمىنلەرنى دوست تۇتماي، كاپىرلارنى دوست تۇتۇپ، ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلغانلىقى. بۇ ئىش ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدە مۇناپىقلىق ۋە ئىككى يۈزلىمچىلىك ئىللىتىنى قالدۇرغانلىقى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا تا قىيامەت كۈنىگىچە غەزەپ قىلغانلىقى كۆرسىتىلگەن. بۇ ئايەت ئارقىلىق ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ئەيىبلەنگەنلىكىنى بايان قىلىپ بەرگەن.

ئادىن كېيىن ئۇلارنىڭ قىيامەت كۈنىدە مەشگۇلۇك ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر ئۇلار ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان ئېيتسا ئىدى، كاپىرلارنى دوست تۇتمايتتى﴾ يەنى ئۇلار ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە قۇرئان كەرىمگە ھەقىقىي ئىشەنگەن بولسا ئىدى. مۆمىنلەرگە پەيغەمبەرگە ۋە قۇرئانغا دۈشمەنلىك قىلىپ، كاپىرلارنى يوشۇرۇن دوست تۇشۇشتەك جىنايەتنى قىلمىغان بولاتتى.

﴿لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى پاسىقلاردۇر﴾ يەنى ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئاللاھقا تائالا ۋە پەيغەمبەرگە بويسۇنۇشتىن باش تارتقانلاردۇر. ئاللاھ تائالا چۈشۈرگەن ۋەھىي ۋە قۇرئان ئايەتلىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلاردۇر.

\* \* \* \* \*

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۗ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي ۗ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قِيَّسُوا وَرُحْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ۱۵۷ ﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَامَنَّا فَكُتِّبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ ۱۵۸ ﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾ ۱۵۹ ﴿فَأَثْبَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّتِ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۗ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ ۱۶۰ ﴿

(ئى مۇھەممەد!) يەھۇدىيلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ مۆمىنلەرگە ھەممىدىن قاتتىق دۈشمەن ئىكەنلىكىنى چوقۇم بايقايسىن، بىز ناسارا دېگەن كىشىلەرنىڭ دوستلۇق جەھەتتە مۆمىنلەرگە ھەممىدىن يېقىن ئىكەنلىكىنىمۇ چوقۇم بايقايسىن، بۇ، ناسارالارنىڭ ئىچىدە ئۆلىمالار، راھىبلار بولغانلىقى ۋە (ھەقىقىي

قوبۇل قىلىشتا) تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغانلىقىنى ئۇچۇندۇر<sup>(82)</sup>. ئۇلار پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغلىرىدا ھەقىقەتنى تونۇغانلىقىدىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلغانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلار ئېيتىدۇ: «رەببىمىز، بىز ئىمان ئېيتتۇق، بىزنى (پەيغەمبىرىڭنى، كىتابىڭنى) ئېتىراپ قىلغۇچىلار قاتارىدا قىلغىن<sup>(83)</sup>. بىز نېمىشقا اللە غا، بىزگە كەلگەن ھەقىقەتكە ئىشەنمەيلى؟ ھالبۇكى، بىز پەرۋەردىگارمىزنىڭ بىزنى ياخشى كىشىلەر قاتارىدا (جەننەتكە) كىرگۈزۈشىنى ئۈمىد قىلىمىز»<sup>(84)</sup>. بۇ سۆزلىرى ئۈچۈن اللە ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان مۇكاپات ئەنە شۇ<sup>(85)</sup>. كاپىر بولغانلار، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغانلار دوزاخ ئەھلىدۇر<sup>(86)</sup>.

### بۇ ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا

سەئىد ئىبنى جۇبەير، سۇددى ۋە باشقىلارنىڭ دەپىشىچە: بۇ ئايەتلەر نەجاشىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتكەن ئەلچىلىرى توغرىسىدا چۈشكەن. نەجاشى ئۆز ئادەملىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەندە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا قۇرئان ئوقۇپ بەرگەندە، مۇسۇلمان بولۇپ، كۆڭۈللىرى ئېرىپ يىغلاپ كەتكەن. ئاندىن ئۇلار نەجاشىنىڭ قېشىغا قايتقاندا بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەرگەن.

ئەتتا ئىبنى ئەبۇرباھ مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار ھەبەشىستانلىق بولۇپ، ھەبەشىستانغا مۇسۇلمانلار ھىجرەت قىلىپ بارغاندا مۇسۇلمان بولغانلاردۇر.

قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار مەرىم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىكى كىشىلەر بولۇپ، مۇسۇلمانلارنى كۆرگەندە ۋە قۇرئاننى ئاڭلىغاندا ئىككىلىنمەي مۇسۇلمان بولغانلاردۇر. ئىمام ئىبنى جەرىر بۇ ئايەتلەرنىڭ ھەبەشىستانلىق بولسۇن، ياكى باشقىلار بولسۇن، مۇشۇنداق سۈپەتلىك كىشىلەر ھەققىدە چۈشكەنلىكىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد! يەھۇدىيلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ مۆمىنلەرگە ھەممىدىن قاتتىق دۈشمەن ئىكەنلىكىنى چوقۇم بايقايسەن﴾ يەنى ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلىشى پەقەتلا يەھۇدىيلارنىڭ كاپىرلىقى، كاجلىقى، تانغاقلىقى، تەكەببۇرلۇقى ۋە ھەقىكە بويىسىنىمىغانلىقى، شۇنداقلا ئىلىم ئەھلىنى كەمسىتىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر. شۇڭا ئۇلار بۇرۇن كۆپلىگەن پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرگەن، ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىمۇ ئۆلتۈرۈشكە بىر قانچە قېتىم ئۇرۇنۇپ ئۇنى زەھەرلىگەن ۋە سېھىرلىگەن، مۇشرىكلارنى ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا كۈشكۈرتكەن. اللە تائالا ئۇلارغا تا قىيامەت كۈنىگىچە لەنەت قىلسۇن!

﴿بىز ناسارا دېگەن كىشىلەرنىڭ دوستلۇق جەھەتتە مۆمىنلەرگە ھەممىدىن يېقىن ئىكەنلىكىنىمۇ چوقۇم بايقايسەن﴾ يەنى ئۆزلىرىنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى، ئىنجىل يولىدا ماڭغۇچىلار دېگەن خرىستىئانلاردا ئومۇمەن ئىسلام دىنىغا ۋە مۇسۇلمانلارغا يېقىنلىق تۇيغۇسى بار. بۇ پەقەت ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىن ئۇلارنىڭ قەلبلىرىگە سىڭىگەن باغرى يۇمشاقلىق ۋە مېھرى شەپقەتلىك تۇيغۇسى سەۋەبىدىندۇر.

بۇ ھەقتە اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ دىللىرىغا شەپقەت ۋە مېھرىبانلىقنى سالدۇق﴾<sup>(1)</sup>.

(1) سۈرە ھەدىد 27 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿بۇ، ناسارالارنىڭ ئىچىدە ئۆلىمالار، راھىبلار بولغانلىقى ۋە (ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتا) تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغانلىقى ئۈچۈندۇر﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆلىمالار ۋە ۋەز - نەسەھەت قىلغۇچى ئىبادەتكە يۈزلەنگەن كىشىلەر بار.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ھامىيە ئىبنى رائىبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن بىر كىشىنىڭ سالمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى سورىغاندا ئۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم: ئۇلار خارابىلەردە ۋە ئىبادەتخانىلاردا ئىبادەت قىلىدىغان كىشىلەر، ئۇلارغا چىقىلماڭلار.

﴿بۇ، ناسارالارنىڭ ئىچىدە ئۆلىمالار، راھىبلار بولغانلىقى ۋە (ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتا) تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغانلىقى ئۈچۈندۇر﴾ يەنى بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ ئىلىملىك، ئىبادەتكار ۋە كەمتەر ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدۇ. ئاندىن ئاللا تائالا ئۇلارنى ھەقىقەتتە بويىسۇنغۇچى ۋە ئەگەشكۈچى ئىنساپلىق كىشىلەر دەپ سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغلىرىدا ھەقىقەتنى تونۇغانلىقىدىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلغانلىقىنى كۆرسەن﴾ يەنى ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى بېشارەتلەرنى بىلگەنلىكتىن ﴿ئېيتىدۇ: «رەببىمىز، بىز ئىمان ئېيتتۇق، بىزنى (پەيغەمبىرىڭنى، كىتابىڭنى) ئېتىراپ قىلغۇچىلار قاتارىدا قىلغىن﴾ يەنى بىزنى ئۇنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىغان ۋە گۇۋاھلىق بېرىدىغانلاردىن قىلغىن.

بۇ خىل سۈپەتتىكى خرىستىئانلار، ئاللا تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىدە بايان قىلىنغان خرىستىئانلاردۇر: ﴿ئەھلى كىتاب ئارىسىدا ھەقىقەتەن ئاللاغا ئىمان كەلتۈرىدىغان، سىلەرگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، ئۆزلىرىگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىشىنىدىغانلار بار؛ ئۇلار ئاللا دىن قورقىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

ھەمدە ئاللا تائالا بۇ كىشىلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇرئاندىن ئىلگىرى بىز كىتاب (يەنى ئىنجىل، تەۋرات) نازىل قىلغانلار (يەنى ناسارا ۋە يەھۇدىيلارنىڭ مۆمىنلىرى) قۇرئانغا ئىشىنىدۇ. ئۇلارغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلار: «بىز قۇرئانغا ئىشەندۈق. شۇبھىسىزكى، ئۇ پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن نازىل بولغان ھەقىقەتتۇر. بىز ھەقىقەتەن بۇنىڭدىن بۇرۇن مۇسۇلمان ئىدۇق» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ قىلغان سەۋر - تاقىتى ئۈچۈن ئۇلارغا قوش ساۋاب بېرىلىدۇ، ئۇلار ياخشىلىق ئارقىلىق يامانلىقنى دەپىئى قىلىدۇ، بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىدۇ. ئۇلار بېھۋەدە سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا ئۇنىڭدىن يۈز ئورۇپ (يەنى قۇلاق سالماي): «بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈن، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزەڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، بىز نادانلاردىن دوستلۇق تىلىمەيمىز» دەيدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

﴿بۇ سۆزلىرى ئۈچۈن ئاللا ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتقانلىقى، ئىشەنگەنلىكى ۋە ھەقىقىي ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاللا تائالا ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. ئۇلار جەننەتلەردىن چىقىپ كەتمەي مەڭگۈ قالىدۇ.

﴿ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان مۇكاپات ئەنە شۇ﴾ يەنى بۇ مۇكاپات، ھەق مەيلى كىمدە، قەيەردە، قايسى زاماندا ۋە قايسى يۈسۈندا بولسۇن، ئۇنى قۇبۇل قىلىپ ئەگەشكەنلەر ئۈچۈن بېرىلىدۇ.

(1) سۈرە ئال ئىمران 199 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى .

(2) سۈرە قەسەس 52 — 55 - ئايەتلەر.

ئاندىن ئاللا تائالا بەتەختلەرنىڭ ھالىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىر بولغانلار، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغانلار دوزاخ ئەھلىدۇر﴾ يەنى ھەقتىن تانغان ۋە ئۇنىڭغا قارشىلىق قىلغۇچىلار جەھەننەم ئەھلىدۇر.

\* \* \* \* \*

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا لَا تُخْرِمُوْا طَيِّبٰتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ

الْمُعْتَدِيْنَ ﴿٥٧﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِىْ اَنْتُمْ بِهٖ مُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٨﴾

ئى مۆمىنلەر! ئاللا سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى ( تەركى دۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن ئۆزەڭلارغا) ھارام قىلماڭلار. (ئاللا بەلگىلەپ بەرگەن) چەكتىن ئاشماڭلار، ئاللا چەكتىن ئاشقۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ<sup>(87)</sup>. ئاللا سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال، پاك نەرسىلەردىن يەڭلار، سىلەر ئىمان ئېيتقان ئاللا غا تەقۋادارلىق قىلىڭلار<sup>(88)</sup>

ئىسلام دىنىدا راھىبلىقنىڭ يوق ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇئايەتلەر بىز ئۆزىمىزنى ئاхта قىلىپ، دۇنيانىڭ شەھۋەتلىرىنى تاشلاپ خۇددى راھىبلارغا ئوخشاش جاھان كېزىپ ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىش بىلەنلا مەشغۇل بولايلى دېشكەن بىر تۈركۈم ساھابىلەر ھەققىدە چۈشكەن. ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئادەم ئەۋەتىپ چاقىرتىپ كېلىپ: «سىلەر مۇنداق - مۇنداق دېدىڭلارمۇ؟» دەپ سورىدۇ. ئۇلار: ھەئە، ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! دەپ جاۋاب بېرىشىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «ئەمما مەن (رامزاندىن باشقا ۋاقىتلاردا) بەزى كۈنلىرى روزا تۇتمەن، بەزى كۈنلىرى تۇتمايمەن، (كېچىلەرنىڭ) بىر قىسمىدا ناماز ئوقۇيمەن، بىر قىسمىدا ئۇخلايمەن. ھەم ئۆيلىنىمەن. كىمكى مەن تۇتقان يولغا ئەگەشسە، ئۇ مېنىڭ ئۈمىتىمدۇر. كىمكى مەن تۇتقان يولغا ئەگەشمەسە، ئۇ مېنىڭ ئۈمىتىمدىن ئەمەستۇر» دېدى. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇ مەزمۇنىدىكى ھەدىسىنى رىۋايەت قىلغان.

﴿ئاللا بەلگىلەپ بەرگەن﴾ چەكتىن ئاشماڭلار﴾ يەنى يېيىش چەكلىمە قويۇلمىغان نەرسىلەرنى ئۆزەڭلارغا چەكلەپ قىيىنلاشتۇرۇۋالماڭلار. ھالال قىلىنغان نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشتا ھەدىدىدىن ئاشۇرۇۋەتمەي ئېھتىياجىڭلارغا چۈشلۈك ئىشلىتىڭلار.

ئاللا تائالا بۇھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار (يەنى ئاللا ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ﴾<sup>(2)</sup> يەنى ئاللا تائالا شەرىئىتىدە ئاشۇرۇۋەتمەي ياكى كېمەيتىۋەتمەي ئوتتۇراھال يول تۇتۇشنى بەلگىلىگەندۇر. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللا سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى ( تەركى دۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن ئۆزەڭلارغا) ھارام قىلماڭلار. (ئاللا بەلگىلەپ بەرگەن) چەكتىن ئاشماڭلار، ئاللا چەكتىن ئاشقۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ﴾.

(1) سۈرە ئەئراڧ 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە فۇرقان 67 - ئايەت.

﴿اللَّهُ سَلْبُهُ رِزْقٌ قَلِيلٌ بَدْرٌ هَالِكٌ، يَأْكُلُ نَرَسًا رَدِيئًا يَخْتَلِفُ أَلْوَانُهَا، يَكْفُرُ بِهَا الَّذِينَ كَفَرُوا هِيَ مَسْكِينَةٌ تَسْتَغِيثُ أَجْمَعُونَ بِهَا حَتَّىٰ تَحْمِلَ حِمْلَهُمْ، يَوْمَئِذٍ يَكْفُرُونَ بِهَا كَمَا كَفَرُوا بِهَا فِي الْأَوَّلِ﴾  
تەقۋادارلىق قىلىڭلار﴾ يەنى ھالال ۋە پاك نەرسىلەرنى يەڭلەر، بارلىق ئىش - ھەرىكەتلىرىڭلاردا اللە تائالادىن قورقۇڭلار، اللە تائالانىڭ بويۇقلىرىغا بويسۇنۇپ ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلماڭلار.

\* \* \* \* \*

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَرْتُمْ<sup>ط</sup>  
إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تَطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ<sup>ط</sup> فَمَنْ لَمْ يَجِدْ<sup>ط</sup>  
فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ<sup>ط</sup> ذَلِكَ كَفْرًا أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ<sup>ط</sup> وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ<sup>ط</sup> كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ<sup>ط</sup>  
ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٨﴾

اللہ سىلەرنى سەھۋەنلىك بىلەن قىلغان قەسىمىڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، لېكىن سىلەرنى قەستەن قىلغان قەسىمىڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتىدۇ (مۇنداق قەسىمىڭلارنى بۇزساڭلار) ئۇنىڭ كەففارىتى ئائىلەڭلارغا بېرىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تاماق بىلەن ئون مىسكىننى بىر ۋاخ غىزالاندۇرۇشتۇر، ياكى ئۇلارغا (يەنى ئون مىسكىنگە بەدىنىنى يېپىپ تۇرىدىغان) بىر قۇر كىيىم بېرىشتۇر، ياكى بىر قۇل ياكى بىر چۆرىنى ئازاد قىلىشتۇر، كىمكى بۇنداق قىلىشقا كۈچى يەتمەسە، ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى لازىم. بۇ ئەنە شۇ ئىچكەن قەسىمىڭلارنى بۇزغانلىقىڭلارنىڭ كەففارىتىدۇر، قەسىمىڭلارغا رىئايە قىلىڭلار (يەنى كەلسە - كەلمەس قەسەم ئىچمەڭلار). سىلەرنىڭ شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن اللە ئايەتلىرىنى سىلەرگە ئەنە شۇنداق بايان قىلىدۇ<sup>(89)</sup>.

مەقسەتسىز قەسەم قىلىش توغرىسىدا

بىز سۈرە بەقەرەنىڭ تەپسىرىدە مەقسەتسىز قىلىنغان قەسەم ھەققىدە توختىلىپ ئۆتكەچكە، بۇيەردە قايتا تەكرارلىمايمىز. ئەمما مەقسەتسىز قەسەم دېگەنلىك بولسا، كىشىلەرنىڭ قەسەم قىلىشىنى نىيەت قىلماي «اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم» قىلىمەن دېيىشىدۇر.

قەسەمنى بۇزغاننىڭ كەففارىتى توغرىسىدا

﴿مۇنداق قەسىمىڭلارنى بۇزساڭلار) ئۇنىڭ كەففارىتى ئائىلەڭلارغا بېرىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تاماق بىلەن ئون مىسكىننى بىر ۋاخ غىزالاندۇرۇشتۇر﴾ يەنى مىسكىن ۋە پېقىرلارغا تاماق بېرىلىدۇ دېمەكچىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس، سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە ئىكرىمە قاتارلىقلار: بالا - چاقاڭلارغا يېگۈزىدىغان تامىقىڭلارنىڭ ئەڭ ئوبدىنىنى بېرىڭلار دېگەنلىكتۇر، دەيدۇ.  
﴿ياكى ئۇلارغا (يەنى ئون مىسكىنگە بەدىنىنى يېپىپ تۇرىدىغان) بىر قۇر كىيىم بېرىشتۇر﴾ يەنى مەيلى ئەر ياكى ئايال كىشىگە بولسۇن، ئۇلارغا ناماز ئۇقۇغاندا ئەۋرەت يەرلىرىنى ياپقۇدەك كىيىم - كېچەك بېرىش دېگەنلىكتۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھەر بىر مىسكىنگە بىر تون ياكى بىر يەكتەك بېرىش لازىم.

بۇئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد: ئەڭ ئاددىسى بىر كىيىم بېرىش لازىم، ئەگەر ئۇنىڭدىن كۆپ بىرىمەن دېسىمۇ ئۆز ئىختىيارى، دەيدۇ.

بۇئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ھەسەن، ئەبۇجەئفەر باقىر، ئەتا، تاۋۇس، ئىبراھىم نەخەئىي، ھامماد ئىبنى ئەبۇسۇلايمان ۋە ئەبۇمالىك قاتارلىقلار: كىيىم - كىچىك بەرگەندە (ھەر بىر مەسكەنگە) بىردىن - بىردىن بەرسە بولىدۇ، دېگەن.

﴿ياكى بىر قۇل ياكى بىر چۆرىنى ئازاد قىلىشتۇر﴾ يەنى ئازاد قىلىندىغان قۇل مۇسۇلمان قۇل بولۇشى شەرتتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئىمام مالىك، ئىمام شافىئى ۋە ئىمام مۇسلىمنىڭ مۇئاۋىيە ئىبنى ھەكەمدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدۇر. بۇ ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلگەن: مۇئاۋىيە ئىبنى ھەكەمگە بىر قۇل ئازاد قىلىش كېرەك بولۇپ قالغاندا، ئۇ بىر قارا دېدەكنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىدۇ، (ۋە بۇ دېدەكنى ئازاد قىلسام دۇرۇس بولامدۇ؟ دەپ سورايدۇ)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ دېدەكتىن «اللھ قەيەرە؟» دەپ سورايدۇ. ئۇ دېدەك: ئاسماندا، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: «مەن كىم؟» دەپ سورايدۇ. ئۇ دېدەك: سەن اللھ نىڭ پەيغەمبىرى، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاۋىيەگە: «ئۇ، مۇمىن ئىكەن ئازاد قىلساڭ بولىدۇ» دەيدۇ.<sup>(1)</sup>

(1) ئازاد قىلىندىغان قۇلنىڭ مۇسۇلمان قۇل بولۇشى كېرەكلىكى شافىئى مەزھىپىدىكىلەرنىڭ كۆز قارىشىدۇر، بۇلارنىڭ پاكىتى: بىرىنچى: اللھ تەئالانىڭ: ﴿ياكى بىر قۇل ياكى بىر چۆرىنى ئازاد قىلىشتۇر﴾ دېگەن ئايىتىدىكى ئازاد قىلىندىغان قۇلنىڭ مۇمىن قۇل بولۇشى كېرەك دېگەن ھۆكۈمنى سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغان كىشىنىڭ كەفارىتىنى بايان قىلىپ كەلگەن اللھ تەئالانىڭ: ﴿كىمكى بىرەر مۇمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، ئۇ بىر مۇمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾ دېگەن ئايىتىدىكى (بىر مۇمىن قۇلنى ئازاد قىلىش) دېگەن سۆزىگە قىياس قىلىپ تۇرۇپ ئالغاندۇر. ئىككىنچى: يۇقىرىدا بايان قىلغان ھەدىستۇر.

ئەمما ئىمام ئەبۇھەنىفىەنىڭ مەزھىپىدىكىلەرنىڭ كۆز قارىشىچە قەسەمنىڭ كەفارىتىدە ئازاد قىلىندىغان قۇلنىڭ چوقۇم مۇمىن قۇل بولۇشى شەرت ئەمەس، ئازاد قىلىندىغان ئۇ قۇل مەيلى مۇسۇلمان ياكى كاپىر بولسۇن پەقەت ئازاد قىلىنسا قەسەمنىڭ كەفارىتى ئادا بولىدۇ. بۇلارنىڭ پاكىتى، بىرىنچى: اللھ تەئالا، سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈش، قىلغان قەسەمنى بۇزۇۋېتىش ۋە ئايالىنى ئانىسىغا ئوخشىتىپ سېلىپ گۇناھلارنىڭ كەفارىتى ئۈچۈن قۇل ئازاد قىلىشقا بۇيرۇيدۇ.

بۇ گۇناھلارنىڭ بەزىسىگە كەفارىت ئۈچۈن ئازاد قىلىندىغان قۇلنىڭ مۇمىن قۇل بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. مەسىلەن: سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇش گۇناھىغا ئوخشاش. بەزىلىرىگە ئازاد قىلىندىغان قۇلنىڭ مۇمىن قۇل بولۇشىنى شەرت قىلمىدى. مەسىلەن: قەسەمنى بۇزغان ۋە ئايالىنى ئانىسىغا ئوخشىتىپ سالغان گۇناھلارغا ئوخشاش. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە بۇيرۇقلارغا ئۆز ئورنىدا ئەمەل قىلىندۇ، يەنى سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى كەفارىت ئۈچۈن چوقۇم ئايەتتە دېيىلگەندەك مۇمىن قۇل ئازاد قىلىش كېرەك. قەسەمنى بۇزغانلىقىنىڭ كەفارىتى ئۈچۈن اللھ تەئالا پەقەت بىر قۇل ئازاد قىلىشقا بۇيرۇپ ئۇ قۇلنىڭ مۇمىن ياكى كاپىر قۇل بولۇشىنى شەرت قىلمىدى. شۇڭا قەسەمنىڭ كەفارىتى ئۈچۈن ئازاد قىلىندىغان قۇل مۇمىن قۇل بولمىسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن شافىئىيلارنىڭ يۇقىرىدىكى قىياسەن چىقارغان ھۆكۈمى قىياس قىلىشنىڭ شەرتىگە تولۇق توشمايدۇ. چۈنكى، قىياس قىلىشنىڭ بىر شەرتى قىياس قىلماقچى بولغان ئايەت قىياس قىلىنماقچى بولغان ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالماستىكى كېرەك. ئەمما اللھ تەئالانىڭ قەسەمنىڭ كەفارىتىنى بايان قىلىپ كەلگەن ﴿ياكى بىر قۇل ياكى بىر چۆرىنى ئازاد قىلىشتۇر﴾ دېگەن ئايىتى اللھ تەئالانىڭ سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغۇچىنىڭ كەفارىتىنى بايان قىلىپ كەلگەن ﴿كىمكى بىرەر مۇمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، ئۇ بىر مۇمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾ دېگەن ئايىتىگە قىياس قىلىپ ئالماقچى بولغان ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنى قەسەمنىڭ كەفارىتىنى بايان قىلىپ كەلگەن ئايەت ئازاد قىلىندىغان قۇل مۇمىن ياكى كاپىر بولىدۇ دەپ ئىنىق دېمىدى. شۇڭا، مەيلى ئازاد قىلىندىغان قۇل، مۇمىن ياكى كاپىر بولسۇن ئازاد قىلىنغان بولسا قەسەمنىڭ كەفارىتىدە قۇل ئازاد قىلىشقا بۇيرۇپ كەلگەن ئايەتنىڭ ھۆكۈمىگە ئەمەل قىلىنغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇئايەتنىڭ سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىنىڭ كەفارىتىنى بايان قىلىپ كەلگەن ئايەتكە قىياس قىلىشقا شەرتى توشمايدۇ.

بۇئايەتنى بىر - بىرىگە قىياس قىلىشقا بولماسلىقىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى شۇكى گەرچە بۇ ئىككى ئايەتنىڭ قۇل ئازاد قىلىش دېگەن ھۆكۈمى بىر بولسىمۇ، لېكىن، سەۋەبلىرى باشقا - باشقىدۇر. بۇ سەۋەبلەر شۇنىڭدىن ئىبارەتتىكى بىرى سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇش يەنە بىرى بولسا، قەسەمدە تۇرماسلىقتۇر.

يۇقىرىقىلار قەسەمنىڭ كەفارىتى ئۈچۈن تاللاشقا بولىدىغان ئۈچ خىل يول بولۇپ، قەسەمنى بۇزغان كىشى، بۇ ئۈچ خىل يولنىڭ مەيلى قايسى بىرىنى تاللىسۇن، پۈتۈن ئالىملارنىڭ بىرلىككە كەلگەن پىكرى بويىچە كەفارىتىنى ئادا قىلغان بولىدۇ. ئايەتتە كەفارىت بېرىش تەرتىۋىنى ئاسان يولدىن يەنى مىسكىنلەرگە تاماق بېرىشتىن باشلىدى. چۈنكى تاماق بېرىش كىيىم كىيگۈزۈشتىن ئاسان، كىيىم كىيگۈزۈش بولسا، قۇل ئازاد قىلىشتىن ئاسان. ئەگەر قەسەمنى بۇزغان كىشى يۇقىرىقى ئۈچ ئىشنىڭ بىرىنىمۇ قىلالمىسا، كەفارىت ئۈچۈن ئۈچ كۈن روزا تۇتسا بولىدۇ. چۈنكى ئاللا تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿كىمكى بۇنداق قىلىشقا كۈچى يەتمىسە، ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى لازىم﴾.

بۇ ئايەتنى ئۇبەي ئىبنى كەئب، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد ۋە ئۇلارنىڭ شاگىرتلىرى: ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ كۈن روزا تۇتسۇن، دېگەن مەنىنى بېرىدىغان ئۇسۇل بىلەن ئوقۇغان. بۇخىل ئوقۇلۇش ئۇسۇلى كۆپچىلىك ئوقۇپ كېلىۋاتقان يەتتە خىل ئوقۇش ئۇسۇلىدىن بولمىسىمۇ، لېكىن ئەڭ ئاددىسى بىر ياكى ئىككى ساھابىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىسى، ياكى ساھابىلارنىڭ تەپسىرى بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭ ھەر ئىككىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىۋاسىتە ئاڭلىغان ھەدىس دەرىجىسىدە تۇرىدۇ<sup>(1)</sup>.

﴿بۇ ئەنە شۇ ئىچكەن قەسەمىڭلارنى بۇزغانلىقىڭلارنىڭ كەفارىتىدۇر﴾ يەنى بۇ، قەسەمنىڭ شەرىئەتتە بەلگىلىگەن كەفارىتىدۇر.

﴿قەسەمىڭلارغا رىئايە قىلىڭلار (يەنى كەلسە - كەلمەس قەسەم ئىچمەڭلار)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جەرىر: قەسەمىڭلارنى (بۇزساڭلار) كەفارىت بەرمەي تاشلاپ قويماڭلار. ﴿سەلەرنىڭ شۇكۇر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللا ئايەتلىرىنى سەلەرگە ئەنە شۇنداق بايان قىلىدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

يَتَّيْمُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا اِنَّمَا اَلْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُوْنَ ﴿٥٦﴾ اِنَّمَا يُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ اَلْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اَللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ ۗ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَاَطِيعُوا اَللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُوْلَ وَاَحْذَرُوْا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاَعْلَمُوْا اَنَّهَا عَلٰى رَسُوْلِنَا اَلْبَلٰغُ اَلْمُبِيْنُ ﴿٥٨﴾ لَيْسَ عَلٰى الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا

www.number.org

ئەمدى بۇيەردە دەلىل قىلىنغان يۇقىرىدىكى ھەدىسكە كەلسەك، قۇل ئازاد قىلىماقچى بولغان ساھابىگە چوقۇم بىر قۇلنى ئەمەس بەلكى بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىش بولۇپ قالغان. شۇڭا ئۇ ھېلىقى دېدەكنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىپ ئۇ دېدەكنىڭ مۆمىن ياكى مۆمىن ئەمەسلىكىنى بىلىپ باقماقچى بولغان.

(1) تۆت مەزھەپ ئىماملىرى قەسەمنىڭ كەفارىتى ئۈچۈن تۇتىدىغان ئۈچ كۈن روزانى ئارقا - ئارقىدىن تۇتامدۇ ياكى بۆلۈپ تۇتسىمۇ بولامدۇ، دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئىختىلاپلىشىپ قالدى.

ئىمام مالىك روزانى ئارقىمۇ ئارقا تۇتسىمۇ بولىدۇ دېدى. ئۇنىڭ دەلىلى ئاللا تەئالانىڭ: ﴿ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى لازىم﴾ دېگەن ئايىتىدۇر. ئىمام ئەبۇھەنىئە ۋە ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل: روزانى ئارقىمۇ ئارقا تۇتىدۇ دەيدۇ. ئۇلارنىڭ دەلىلى ئۇبەي ئىبنى كەئب، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد ۋە شاگىرتلىرىنىڭ بۇ ئايەتنى: «ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ كۈن روزا تۇتىدۇ» دېگەن مەنىنى بېرىدىغان ئۇسۇل بىلەن ئوقۇغانلىقىدۇر. بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىۋاسىتە ئاڭلىغان ھەدىس دەرىجىسىدە تۇرىدىغان ھەدىس ياكى تەپسىرىدۇر.

بۇ مەسىلىدە ئىمام شافىئىينىڭ ئىككى خىل كۆز قارىشى بولۇپ، بىر خىلى ئىمام مالىكنىڭكىگە، يەنە بىر خىلى ئىمام ئەبۇھەنىئە بىلەن ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلنىڭ كۆز قارىشىغا ئوخشاش.



وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَعَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَعَامَنُوا  
ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ جُحِبُّ الْحَسَنِينَ ﴿١٣٠﴾

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار) غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار<sup>(90)</sup>. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراقلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە اللەنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟<sup>(91)</sup> اللە غا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، (ئۇلارغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن) ھەزەر قىلىڭلار، ئەگەر (ئىتائەت قىلىشتىن) باش تارتساڭلار، بىلىڭلاركى، رەسۇلىمىزنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت ئوچۇق تەبلىغ قىلىشتۇر<sup>(92)</sup>. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر (ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار (ھارام نەرسىلەردىن) ساقلىنسا، ئىمانىدا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلىنسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلىنسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا. اللە ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ<sup>(93)</sup>.

### ھاراق بىلەن قىمارنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

بۇ ئايەتلەردە اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى ھاراق ئىچىشتىن قىمار ئويناشتىن توستى. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «شاخىمات ئويناشمۇ قىماردۇر» دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى. ئەتا، مۇجاھىد ۋە تاۋۇس قاتارلىقلار: «قىمارنىڭ تۈسىنى ئالغان ھەتتا كىچىك بالىلارنىڭ ياخاق ئۇرۇشتۇرۇپ ۋە تۇخۇم چېكىپ ئويناشلىرىدەك ئىشلارنىڭ ھەممىسى بۇ ئايەتتە چەكلەنگەن قىمارنىڭ تۈرلىرى ئىچىگە كىرىدۇ» دەيدۇ. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋرىدە ئەرەبلەر قىمار ئوينىيتتى. ئىسلام كەلگەندىن كېيىن اللە تائالا ئۇلارنى بۇنداق پەس قىلمىشلاردىن توستى.

### تىكلەنگەن تاشلار ۋە پال ئوقلىرى توغرىسىدا

ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد، ئەتا، سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە ھەسەن قاتارلىقلار تىكلەنگەن تاشلار ۋە پال ئوقلىرى توغرىسىدا توختىلىپ: تىكلەنگەن تاشلار ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى ئەرەبلەر قۇربانلىق قىلىدىغان ماللىرىنى ئېلىپ كېلىپ ئالدىغا قويۇپ بوغۇزلايدىغان تاشلاردۇر. پال ئوقلىرى بولسا پال سېلىشقا ئىشلىتىدىغان ئوقلاردۇر، دەيدۇ.

«ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار) غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئىشلار اللە تائالانى غەزەپلەندۈرىدىغان شەيتاننىڭ قىلىقلىرىدىندۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جۇبەير: بۇ ئىشلار گۇناھ ئىشلاردىندۇر، دېدى. زەيد ئىبنى ئەسەلم: شەيتاننىڭ ئەڭ يامان ئىشلىرىدىندۇر، دېدى. «بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار» بۇ ئايەت كىشىلەرنى ھاراقتىن يىراقلىشىشقا قىلغان رىغبەتلەندۈرۈشتۈر ۋە «شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراقلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە اللەنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى

(ھاراقىتىن، قىماردىن) ياننامسىلەر؟» دېگەن ئايەت بولسا، كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئۇلارنى قورقۇتۇش ئۈچۈندۇر.

### ھاراقىتنىڭ چەكلەنگەنلىكىنى بايان قىلىپ كەلگەن ھەدىسلەر توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھاراق ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنۈپ ھارام قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەن مەزگىلدە كىشىلەر ھاراق ئىچىشىپ، قىمار ئوينىشىپ يۈرۈشەتتى. ئۇلار بۇ ئىشنىڭ ھۆكۈمى توغرىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغاندا ئاللاھ تائالا: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، سەن ئۇلارغا: «بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە (ئازغىنا ماددى) پايدىمۇ بار، لېكىن ئۇلاردىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا تېخىمۇ چوڭ» دېگەن، ئۇلار سەندىن نېمىنى سەدىقە قىلىش توغرىلىق سورىدى، ﴿ئېھتىياجىدىن (ئارتۇقنى) (سەدىقە قىلىڭلار)﴾ دېگەن. (دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ئىشلىرىنى) تەپەككۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ ئۆز ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ<sup>(1)</sup>. كىشىلەر بۇ ئايەت بىزگە ھاراقنى ھارام قىلىۋەتمىدى. پەقەتلا: «بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە (ئازغىنا ماددى) پايدىمۇ بار» دەپ كۆرسەتتى دېيىشىپ يەنىلا ھاراقنى ئىچىپ يۈرۈۋەردى. بۇنداق قىلىش تاكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇھاجىرلاردىن بىر كىشى ھەمراھلىرىغا شام نامىزىغا ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇغاندا ئايەتنى ئالماشتۇرۇپ خاتا ئوقۇغان ۋە قەلىكى يۈز بەرگەنلىكىگىچە داۋاملاشتى. بۇ چاغدا ئاللاھ تائالا مەنىسى بۇرۇنقى ئايەتتىن قاتتىقراق بولغان: ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر مەس بولساڭلار، نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە نامازغا يېقىنلاشماڭلار﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

بۇ ئايەتتىن كېيىنمۇ كىشىلەر ھاراق ئىچىپ يۈرۈشەتتى، لېكىن نامازغا مەستلىك ھالىتىدە كەلمەيتتى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئاللاھ تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار﴾ دىن ئىبارەت ھاراقىتىن قاتتىق پۈزىتىسىدە تۇسقان ئايەتنى نازىل قىلدى. شۇ چاغدىلا كىشىلەر: ئى پەرۋاردىگارمىز! بولدى، بىز ھاراقنى تاشلىدۇق، دېيىشتى.

بەزى كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! بەزىلەر ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا جىھاد قىلىپ ئۆلدى، بەزىلىرى ئۆيلىرىدە ۋاپات بولۇپ كېتىشتى. ئۇلار ھاراق ئىچەتتى ۋە قىمار ئوينىتتى. ئۇلارنىڭ ھۆكۈمى قانداق بولىدۇ؟ دەپ سورىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سوئالىغا جاۋابەن: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر (ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھىچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار (ھارام نەرسىلەردىن) ساقلىنسا، ئىماندا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلىنسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) داۋاملىق ساقلىنسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا. ئاللاھ ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ» دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ھاراق ۋە قىمارنىڭ ھارام قىلىنىشى) ئەگەر ئۇلار ھايات ۋاقتىدا بولغان بولسا ئۇلارمۇ چوقۇم سىلەرگە ئوخشاشلا تاشلايتتى» دېدى.

(1) سۈرە بەقەرە 219 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نىسا 43 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام ئەھمەدنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئى پەرۋەردىگار بىم ھاراق ھەققىدە بىزگە قانائەتلىنەرلىك بىر ھۆكۈمنى بايان قىلىپ بەرسەڭ، دەپ تىلەيدۇ. ئاندىن اللە تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد! سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، سەن ئۇلارغا: «بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە (ئازغىنا ماددى) پايدىمۇ بار، لېكىن ئۇلاردىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا تېخىمۇ چوڭ» دېگىن<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەت چۈشۈرۈلىدۇ. بۇ چاغدا

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ چاقىرتىپ ئۇنىڭغا بۇ ئايەت ئۇقۇپ بىرىلگەندە، ئۇ يەنىلا ئى پەرۋەردىگار بىمىز بىزگە ھاراق ھەققىدە قانائەتلىنەرلىك ئىنىق بىر ھۆكۈمنى بايان قىلىپ بەرسەڭ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر مەس بولساڭلار، نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە نامازغا يېقىنلاشماڭلار﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەت نازىل قىلىندۇ.

بۇ ئايەت نازىل قىلىنغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇئەزرىنلىرى نامازغا ئەزان توۋلاپ: «نامازغا كېلىڭلار» دېگەن چاقىرتىقنى كېيىن: «نامازغا مەست ھالىتىدە كەلمەڭلار» دەپ قوشۇپ توۋلايتتى.

بۇ ئايەت ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئوقۇپ بېرىلگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يەنىلا: ئى پەرۋەردىگار بىمىز! بىزگە ھاراق ھەققىدە قانائەتلىنەرلىك، ئېنىق بىر ھۆكۈمنى بايان قىلىپ بەرسەڭ، دەپ تىلدى. شۇنىڭ بىلەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراقلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە اللە نى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقىتىن، قىماردىن) يانامسىلەر؟﴾ دېگەن ئايەت نازىل قىلىندى.

ئۆمەر چاقىرتىلىپ كېلىپ بۇ ئايەت ئۇنىڭغا ئوقۇپ بېرىلىپ: ﴿سىلەر ئەمدى (ھاراقىتىن، قىماردىن) يانامسىلەر؟﴾ دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئۆمەر: ياندۇق، ياندۇق! دەيدۇ. بۇ ھەدىسىنى ئىمام ترمىزى، نەسەئى ۋە ئەبۇداۋۇد قاتارلىقلارمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلغان.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۆمىنلەرنىڭ باشلىقى بولۇپ تۇرغان مەزگىلىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىگە چىقىپ كىشىلەرگە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿ئى خالايق! ھاراقنى ھارام قىلغان ئايەتلەر نازىل قىلىندى. ھاراق ئۈزۈم، خورما، ھەسەل، بۇغداي، ئارپا قاتارلىق بەش تۈرلۈك نەرسىدىن ياسىلىدۇ. ئىچسە ئەقىلىنى كەتكۈزۈۋېتىدىغان ھەر قانداق نەرسە ھاراق تۇر.»

ئىمام بۇخارى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھاراق ھارام قىلىنغان شۇ چاغلاردا مەدىنىدە بەش تۈرلۈك ھاراق بار بولۇپ ئۇنىڭ ئىچىدە ئۈزۈم ھارىقى يوق دىيەرلىك ئىدى.

ئىمام ئەھمەد ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئەبۇتەلھەبىنىڭ ئۆيىدە ئەبۇئوبەيدە ئىبنى جەرراھ، ئۇبەي ئىبنى كەئب ۋە سۇھەيل ئىبنى بەيدا قاتارلىق كىشىلەرگە ھاراق قۇيۇپ بېرىۋاتاتتىم. ئۇلار مەست بولۇپ قالايلا دېگەن ئىدى. مۇسۇلمانلاردىن بىرى كىلىپ: سىلەر ھاراقنىڭ ھارام قىلىنغانلىقىنى بىلمىدىڭلارمۇ؟ دەپ سورىدى. ئولتۇرغانلار: بىز سۈرۈشتە قىلىپ كۆرەيلى،

(1) سۈرە بەقەرە 219 - ئايەت.

(2) سۈرە نىسا 43 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دەپ جاۋاب بېرىشتى. ئاندىن ماڭا: ئى ئەنەس! كوزاغدا قالغان ھاراقنى تۈكۈۋەت كىشىلەر ھاراق ئىچمەيدىغان بولۇپتۇ، دېدى. كوزىدىكى خورما ھارىقى ئىدى. شۇ چاغلاردا مەدىنىلىكلەر ھاراقنى خورمىدىن ياسايتتى. بۇھەدىنى ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

يەنە بىر رىۋايەتتە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىندۇ: ھاراق ھارام قىلىنغان چاغدا مەن ئەبۇتەلھەنىڭ ئۆيىدە كىشىلەرگە خورمىدىن ياسالغان ھاراق قۇيۇپ بېرىۋاتاتتىم. دەل شۇ چاغدا بىرسىنىڭ تۈۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەبۇتەلھە مېنى چىقىپ قاراپ بېقىشقا بۇيرىدى. چىقىپ قارىسام بىر جاكارچى: ھاراق ھارام قىلىندى! دەپ توۋلاۋېتىپتۇ. تۈكۈپتىلگەن ھاراقلار مەدىنە كۈچلىرىدە ئېقىشقا باشلاپتۇ. ئەبۇتەلھە بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ: ھاراقنى ئېلىپ چىقىپ تۈكۈۋەت، دېدى. مەن ھاراقنى تۈكۈۋەتتەم. ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى: پالانى، پۈكۈنلەر ئىچكەت ھاراقلىرى قورساقلىرىدا قالغان ھالدا ئۆلۈپ كەتكەندى. ئۇلارنىڭ ھۆكۈمى قانداق بولار؟ دېيىشتى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر (ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار (ھارام نەرسىلەردىن) ساقلىنسا، ئىماندا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلىنسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلىنسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا. اللە ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنى نازىل قىلدى.

ئىبنى جەرر ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئەبۇتەلھە، ئەبۇئەبىدە ئىبنى جەرراھ، ئەبۇدۇجانە، مۇئاز ئىبنى جەبەل ۋە ئىبنى سۇھەيل ئىبنى بەيزا قاتارلىقلارغا خورمىنىڭ غورىسى بىلەن قېقىدىن ئارىلاشتۇرۇپ ياسالغان ھاراقنى قۇيۇپ بېرىۋاتاتتىم. بۇ ھاراقنىڭ تەسىرىدىن ئۇلارنىڭ باشلىرى ئايلىنىشقا باشلىغاندا، مەن: ھاراق ھارام قىلىندى! دەپ جاكارىلغان ئاۋازنى ئاڭلىدىم.

شۇنىڭ بىلەن دەرھال ھاراقلار تۈكۈلۈپ كوزىلار چىقىلدى. بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ بەزىلىرى تاھارەت ئالدى، بەزىلىرى غۇسلى قىلدى. بىز ئۇمۇسەلمەنىڭ ئەتىرىدىن ئۆزلىرىمىزگە چېچىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسچىتىگە كىردۇق. بۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە اللەنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇۋاتاتتى. ئارىدىن بىر كىشى: ئى اللەنىڭ پەيغەمبەرى! بۇندىن ئىلگىرى ھاراق ئىچىپ ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ ھۆكۈمى قانداق بولىدۇ؟ دەپ سورىدى. شۇ چاغدا اللە تائالا: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر (ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار (ھارام نەرسىلەردىن) ساقلىنسا، ئىماندا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلىنسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلىنسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا. اللە ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

كېيىنكى بىر مەزگىلدە بىر كىشى قاتەدىدىن سەن بۇ ۋەقەلىكىنى ئەنەستىن ئاڭلىغانمۇ دەپ سورىغاندا قاتەدە: ھەئە، دەپ جاۋاب بەرگەن. يەنە بىر كىشى ئەنەستىن سەن بۇ ھەدىسنى راستىنلا

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغانىمىزنىڭ دەپ سورىغاندا، ئەنەس: ھەئە ئاڭلىدىم، ياكى: پەقەت يالغان سۆزلىمەيدىغان بىر كىشىدىن (يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دېمەكچى) ئاڭلىدىم. بىز يالغانمۇ ئېيتمايتتۇق، بىز ھەم يالغان ئېيتىشىمۇ بىلمەيتتۇق، دېدى.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھاراققا ئالاقىدار مۇنداق ئون نەرسىگە لەنەت قىلىندى، ئۇ بولسىمۇ: ھاراقنىڭ ئۆزى، ئۇنى ئىچكۈچى، قۇيۇپ بەرگۈچى، ساتقۇچى، سېتىۋالغۇچى، ھاراق سىققۇچى، سىقتۇرغۇچى، يۆتكىگۈچى، يۆتكەتكۈچى».

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۈگىلەرنىڭ ئېغىلىغا بېرىش ئۈچۈن چىقتى، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىرگە چىقىپ ئوڭ تەرىپىدە ماڭدىم. ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كېلىپ بىزگە قوشۇلدى. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوڭ تەرىپىنى ئۇنىڭ ئۈچۈن قالدۇرۇپ سول تەرىپىگە ئۆتۈپ ماڭدىم. ئازراق ئۆتكەندە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىزگە قېتىلدى، مەن ئۇنىڭغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سول تەرىپىنى بىرىپ ئۇلار بىلەن بىرگە ماڭدىم. بىز مېڭىپ تۆگىنىڭ ئېغىلىغا كەلسەك، ئېغىلدا بىر تۇلۇمدا ھاراق بار ئىكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى كۆرۈپ مېنى قىغراق ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. مەن شۇ كۈنگىچە قىغراقنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتىم. قىغراقنى ئېلىپ كەلدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىغراق بىلەن تۇلۇمنى كېسىپ ھاراقنى تۈكتۈرۈۋەتتى ۋە مۇنداق دېدى: «ھاراق، ئۇنى ئىچكۈچى، قۇيۇپ بەرگۈچى، ساتقۇچى، سېتىۋالغۇچى، يۆتكىگۈچى، يۆتكەتكۈچى، ھاراق ياسىغۇچى، ياساتقۇچى ۋە پۇلىنى يېگۈچىدىن ئىبارەت ھەممىسىگە لەنەت قىلىندى».

ئىمام بەيھەقى سەئىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھاراق ھەققىدە تۆت ئايەت چۈشتى. سەئىد يۇقىرىدىكى ھەدىسنى بايان قىلدى ۋە يەنە مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەردى. ئەنسا رىۋايەتتىن بىرسى بىزنى تاماققا تەكلىپ قىلدى. بۇ زىياپەت ھاراق ھارام قىلىنىشتىن بۇرۇن بولغان ئىش ئىدى. بىز ھاراق ئىچىپ تەڭشىلىپ ئۆز - ئارا ئۆزىمىزنى ماختىشىپ پەخىرلىنىشكە باشلىدۇق. ئەنسا رىۋايەتتىن بىز ئەۋزەلدۈرمىز دېدى. مۇھاجىرلار بىز ئەۋزەل دېدى. تالاش تارتىش ئەۋجىگە چىققاندا بىر ئەنسا رىۋايەتتىن بىز سۆڭىكىنى ئېلىپ بۇرۇنۇمغا بىرىنى قويدى. شۇنىڭ بىلەن بۇرۇنۇم پۇچۇق بولۇپ قالدى. بۇ سەۋەب بىلەن ئاللا تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللا نى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللا نى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر﴾ دېگەن ئايەتنى تەۋراتتا مۇنداق شەكىلدە بايان قىلىنغان: ئاللا تائالا

ھەقىقەتەن خاتا ئىشلارنى يوقىتىش، ئويۇن - تاماشا قىلىش، ئۇسسۇل ئويناش، ئۇد، داپ، تەمبۇر ۋە سۇناي چېلىش، شېئىر ئوقۇش قاتارلىقلارنى چەكلەش ئۈچۈن تەۋراتنى چۈشۈردى.

ھاراقنىڭ تەمى ئاچچىقتۇر. ﷲ تائالا ئۆزىنىڭ كاتتا نامى بىلەن «كىمكى ھاراقنى، ھاراق ھارام قىلىنغاندىن كېيىنمۇ ئىچسە قىيامەت كۈنى مەن ئۇنى (ئىچىدىغان ئۇسسۇلۇقى يوق) چاڭقىغان ھالدا تاشلاپ قويىمەن، كىمكى ھاراق ھارام قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنى تاشلىسا مەن ئۇنى قىيامەت كۈنى جەننەتتە شاراب بىلەن سۇغرىمەن» دەپ قەسەم ئىجتى.

ئىمام شافىئىي ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى بۇ دۇنيادا ھاراق ئىچىپ، بۇ قىلمىشتىن تەۋبە قىلمىسا ئاخىرەتتە (مۇكاپات ئۈچۈن) بىرىلىدىغان شارابتىن قۇرۇق قالىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەرقانداق مەست قىلغۇچى نەرسە ھاراق تۇرۇپ ۋە ھەر قانداق مەست قىلغۇچى نەرسە ھارامدۇر. كىمكى ھاراق ئىچىپ تەۋبە قىلماي ھاراقكەشلىك ھالەتتە ئۆلۈپ كەتسە ئاخىرەتتە (جەننەتنىڭ) شارابلىرىن ئىچەلمەيدۇ».

ئابدۇراھمان، ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھاراقنى يىراق بولۇقلار، چۈنكى ھاراق ھەممە يامانلىقلارنىڭ بېشىدۇر. بۇرۇنقى زاماندا بىر ئابىد كىشى ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ ھېچكىمگە ئارىلاشماي ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. يولدىن چىققان بىر ئايال ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، دېدىكىنى ئەۋەتىپ سىزنى گۇۋاھچى بولۇپ بېرىش ئۈچۈن چاقىرىمىز - دەپتۇ. ئۇ ئابىد دېدەك بىلەن ئۇ ئايالنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئۇ ھەر بىر ئىشىكتىن كىرگەندە دېدەك ئىشىكلەرنى ئىچىدىن تاقاپ قويۇپتۇ. ئىچكىرىكى ئۆيىگە كىرگەندە ناھايىتى چىرايلىق بىر ئايال بار بولۇپ، قېشىدا بىر كىچىك ئوغۇل بالا بىلەن بىر كۆپ ھاراق بار ئىكەن. ئۇ ئايال: ئۇ كىشىگە ﷲ نامى بىلەن قەسەمكى مەن سېنى گۇۋاھ بولۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن چاقىرتىمىدىم، بەلكى مەن سېنى يا مەن بىلەن كۆڭۈل ئېچىشقا، يا بۇ بالىنى ئۆلتۈرۈشكە، ياكى بۇ ھاراقنى ئىچىشكە چاقىرتتىم دەپتۇ. ئۇ ئابىد (زىنا قىلىشتىن ۋە بالىنى ئۆلتۈرۈشتەك ئىشتىن ھاراق ئىچىشنى يەتتىگىل بىلىپ) ھاراقنى ئىچىدۇ. ئاندىن ئۇ مەست بولۇپ قېلىپ ھېلىقى ئايال بىلەن زىنا قىلىپتۇ، ھەم ھېلىقى كىچىك بالىنىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. شۇڭا ھاراقنى يىراق تۇرۇقلار، چۈنكى ھاراق بىلەن ئىمان ھېچقاچان پېتىشالمايدۇ.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھاراق ھارام قىلىنغاندا بەزى كىشىلەر: ئى ﷲ نىڭ پەيغەمبىرى! بۇنىڭدىن بۇرۇن ھاراق ئىچىپ ئۆلۈپ كەتكەن قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئەھۋالىغا قانداق ھۆكۈم قىلىنىدۇ؟ دەپ سورىدى. شۇنىڭ بىلەن ﷲ تائالا: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر (ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار (ھارام نەرسىلەردىن) ساقلىنسا، ئىماندا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلىنسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلىنسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا. ﷲ ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

قېلىپە ئۆزگەرتىلگەن چاغدا بەزى كىشىلەر: ئى ﷲ نىڭ پەيغەمبىرى! بۇنىڭدىن بۇرۇن بەيتۈلمۇقەددەسكە قاراپ ناماز ئوقۇغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ نامىزىغا قانداق ھۆكۈم قىلىنىدۇ؟ دەپ

سوراشقاندا اللہ تائالا: ﴿اللہ سىلەرنىڭ ئىمانىڭلارنى (يەنى ئىلگىرى بەيتۇلمۇقەدەدە سىكە قاراپ ئوقۇغان نامىزىڭلارنى) بىكار قىلىۋەتمەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ، اللہ تائالانىڭ: ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر (ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار (ھارام نەرسىلەردىن) ساقلىنسا، ئىماندا ۋە ياخشى ئەمەللەردە ئىزچىل بولسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلىنسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن (ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلىنسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا. اللہ ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾ دېگەن ئايىتى چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: «ئى ئابدۇللاھ! سېنىڭمۇ شۇلارنىڭ قاتارىدىن ئىكەنلىكىڭ بېشارەت بېرىلدى» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم، ترمىزى ۋە نەسەئى قاتارلىقلارمۇ ئىزاھىت قىلغان.

\* \* \* \* \*

يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيُبَلِّغَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيِّدِ تَنَالَهُ ءَآيِدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأنتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُم هَدِيًّا بَلِغَ الْكَعْبَةَ أَوْ كَفِّرَةٌ أَوْ كَعْبَةٌ مَّسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهُ ۗ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَن عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

ئى مۆمىنلەر! كۆرمەي تۇرۇپ اللہ دىن قورقىدىغانلارنى بىلىش ئۈچۈن، قولۇڭلار ۋە نەيزەڭلار بىلەن ئوۋلىنىدىغان بىر ئاز ئوۋ بىلەن اللہ سىلەرنى چوقۇم سىنايدۇ، كىمكى بۇنىڭدىن كېيىن ھەددىدىن ئاشسا (يەنى ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلىسا)، ئۇ قىيىنغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ<sup>(94)</sup>. ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئوۋلىغان ھايۋانلارنى ئىھرامدا ياكى ھەرەمدە تۇرۇپ ئۆلتۈرمەڭلار. سىلەردىن كىمكى ئۇنى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئىشنىڭ ۋابالىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جازاسى كىمكى ئادىل كىشىنىڭ باھالىشى بويىچە ھېلىقى ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا ئوخشاش ئۆي ھايۋانلىرىدىن بىرنى كەبىگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر، ياكى كەففارەت بېرىش يۈزىسىدىن مىسكىنلەرگە ئاش بېرىشتۇر، ياكى ھەر مىسكىنگە بېرىدىغان ئاشنىڭ باراۋىرىگە بىر كۈن روزا تۇتۇشتۇر. ئۆتكەنكى گۇناھنى (يەنى بۇ ئايەت چۈشۈشتىن بۇرۇن ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئۆلتۈرگەن بولساڭلار، بۇنى) اللہ ئەپۇ قىلدى، كىمكى قايتا گۇناھ ئۆتكەن سە (يەنى قايتىدىن ئوۋ ئۆلتۈرسە)، اللہ ئۇنى جازالايىدۇ، اللہ غالىبتۇر، (ئاسسىيلىق قىلغۇچىلارنى) جازالىغۇچىدۇر<sup>(95)</sup>.

(1) سۈرە بەقەرە 143 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھەرەمدە ۋە ئىھرام ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلاشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! كۆرمەي تۇرۇپ ئاللاھ دىن قورقىدىغانلارنى بىلىش ئۈچۈن، قولۇڭلار ۋە نەيزەڭلار بىلەن ئوۋلىنىدىغان بىر ئاز ئوۋ بىلەن ئاللاھ سىلەرنى چوقۇم سىنايدۇ﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ۋابىل ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئايەتتىكى ئوۋدىن ئاجىز ۋە كىچىك ئوۋلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئوۋ ھايۋانلىرى شۇنچىلىك كىچىك ۋە ئاجىزكى كىشىلەر خالىسا، ھەتتا ئۇلارنى قوللىرى بىلەنلا تۇتالايدۇ. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنى شۇنداق سىنىغان ۋە ئوۋ ھايۋانلىرىغا يېقىن كېلىشتىن توسقان».

مۇجاھىد: ﴿قولۇڭلار بىلەن ئوۋلىنىدىغان﴾ دېگەن ئايەت ئوۋنىڭ كىچىكلىرىنى ۋە باچكىلىرىنى، (ۋە نەيزەڭلار بىلەن ئوۋلىنىدىغان) دېگەن ئايەت چوڭلىرىنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ.

مۇقاتىل: بۇ ئايەت ھۈدەيبە ئۆمرىسى ۋاقتىدا چۈشكەن بولۇپ، شۇ چاغدا ئۆمرىگە كەلگۈچىلەرنىڭ تىككەن چېدىرلىرىغا ياۋايى ھايۋانلار، ئۇچار قۇشلار ۋە ئوۋلىنىدىغان ھايۋانلار كىرىۋالاتتى، كىشىلەر بۇرۇن بۇنداق ئەھۋالنى ئۇچراتمايتتى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئىھرام ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلاپ ئۆلتۈرۈشتىن توسقان. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئوۋ بىلەن سىنايدۇ. ئوۋ ھايۋانلىرى ئۇلارنىڭ چېدىرلىرىغا كىرىدۇ. ئۇلار ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھالەتتە ئوۋنى قوللىرى ياكى نەيزىللىرى بىلەن تۇتاي دېسلا تۇتالايدۇ. بۇ پەقەت ئۇلارغا بولغان ئاللاھ تائالاغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھالدا بويىسۇنىدىغانلىقىنى ياكى بويىسۇنمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر سىناققۇر.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىدىن كۆرمەي تۇرۇپ قورققانلار مەغپىرەتكە ۋە كاتتا ساۋابقا ئېرىشىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

﴿كىمكى بۇنىڭدىن كېيىن ھەددىدىن ئاشسا (يەنى ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلىسا)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ۋە باشقىلار: كىمكى بۇ ئۇقتۇرۇشتىن ۋە ئاگاھلاندىرۇشتىن كېيىن ھەددىدىن ئېشىپ (ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلىسا)، ئۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئاگاھلاندىرۇشىغا ۋە چەكلىمىسىگە قارشى چىققانلىقى ئۈچۈن، ﴿ئۇ قىيىنغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾.

﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئوۋلىغان ھايۋانلارنى ئىھرامدا ياكى ھەرەمدە تۇرۇپ ئۆلتۈرمەڭلار﴾ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئىھرام ئىچىدە تۇرۇپ ئوۋ ھايۋانلىرىنى ئوۋلاش ۋە ئۆلتۈرۈشنى توستى. ئىھرام ھالىتىدە ياكى ھەرەمدە ئۆلتۈرۈش چەكلەنگەن ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىن تۆۋەندىكى ھەدىستە بايان قىلىنغان ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈشكە بولىدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قاغا، سا، چايان، چاشقان ۋە غالىجر ئىتتىن ئىبارەت، بۇ بەش تۈرلۈك زىيانلىق ھايۋان مەيلى ھەرەمنىڭ ئىچىدە ياكى باشقا جايدا بولسۇن، ئۇچرىغان ھامانلا ئۆلتۈرىلىدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبن ئۆمرەرەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قاغا، سا، چاشقان، چايان ۋە غالىجر ئىتقا ئوخشاش بەش تۈرلۈك ھايۋاننى ئىھرامدىكى ئادەم ئۆلتۈرسە گۇناھ بولمايدۇ».

(1) سۈرە مۇلك 12 - ئايەت.



ئەيىبۇب، نافىئىدىن ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يۇقىرىقىدەك دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھەمدە ئەيىبۇب ئۆزىنىڭ نافىئىدىن: يىلانچۇ؟ دەپ سورىغاندا نافىئە ئۇنىڭغا: يىلاننى ئۆلتۈرۈۋېتىشتە شەك يوق. ھەم ئىختىلاپمۇ يوق دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. بۆرە، يىلپىز، يولۋاس ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ غالىب ئىتقا ئوخشاشلا ئۆلتۈرۈشكە بولىدىغان ھايۋانلارنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ.

ئەبۇسەئىد مۇنداق دەيدۇ، كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئىھرام باغلىغان كىشى قانداق ھايۋانلارنى ئۆلتۈرسە بولىدۇ، دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «يىلان، چايان، چاشقان، سا ۋە يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۆلتۈرۈلسە بولىدۇ، قاغا ئۆلتۈرۈلمەستىن ئېتىپ يارىلاندىرۇلىدۇ، (ياكى قاچۇرۇۋېتىلىدۇ)» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئەبۇداۋۇد، ترمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

ھەرەمدە ياكى ئىھرامدىكى ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلىغۇچىغا بېرىلىدىغان جازا توغرىسىدا

﴿سەلەردىن كىمكى ئۇنى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئىشنىڭ ۋابالىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جازاسى ئىككى ئادىل كىشىنىڭ باھالىشى بويىچە ھېلىقى ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا ئوخشاش ئوۋ ھايۋانلىرىدىن بىرنى كەبىگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: ئايەتتىكى قەستەن دېگەن سۆزدىن (قەستەن) ئوۋ ئوۋلىغان ۋە ئوۋ ئوۋلىغۇچى ئۆزىنىڭ ئىھرامدىكى ھالىتىنى ئۇنتۇپ قالغانلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما ئۆزىنىڭ ئىھرامدىكى ھالىتىدە ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغان ھالەتتە قەستەن ئوۋ ئوۋلىسا ئوۋلىغۇچىنىڭ گۇناھى تۆلەم بىلەن يۇغىلى بولمىغىدەك دەرىجىدە ئېغىر بولۇپ، ئىھرامى بىكار بولۇپ كېتىدۇ، دەيدۇ.

بۇ بىر يات سۆز بولۇپ كۆپ ساندىكى ئالىملارنىڭ كۆز قارىشىچە قەستەن ئوۋ ئوۋلاش ياكى سەۋەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلاشقا تۇلۇنىدىغان تۆلەم جازاسى پەرقسىزدۇر.

ئىمام زۆھرى مۇنداق دەيدۇ: (قۇرئان كەرىم) قەستەن ئوۋ ئوۋلىغاننى كۆرسىتىپ كەلدى، لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىدە بۇ جازا سەۋەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلىغۇچىمۇ ئىجرا قىلىندى. شۇنداق بولۇشى ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئوۋلىغان ھايۋانلارنى ئىھرامدا ياكى ھەرەمدە تۇرۇپ ئۆلتۈرمەڭلار. سەلەردىن كىمكى ئۇنى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئىشنىڭ ۋابالىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جازاسى ئىككى ئادىل كىشىنىڭ باھالىشى بويىچە ھېلىقى ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا ئوخشاش ئوۋ ھايۋانلىرىدىن بىرنى كەبىگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر، ياكى كەففارەت بېرىش يۈزىسىدىن مىسكىنلەرگە ئاش بېرىشتۇر، ياكى ھەر مىسكىنگە بېرىدىغان ئاشنىڭ باراۋىرىگە بىر كۈن روزا تۇتۇشتۇر. ئۆتكەنكى گۇناھنى (يەنى بۇ ئايەت چۈشۈشتىن بۇرۇن ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئۆلتۈرگەن بولساڭلار، بۇنى) ئاللا ئەپۇ قىلدى، كىمكى قايتا گۇناھ ئۆتكەنسە (يەنى قايتىدىن ئوۋ ئۆلتۈرسە)، ئاللا ئۇنى جازالايدۇ، ئاللا غالىبتۇر، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) جازالىغۇچىدۇر﴾ دېگەن ئايىتى قەستەن ئوۋ ئوۋلىغۇچىغا تۆلەم كېلىدىغانلىقىنى ۋە گۇناھكار بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغانلىقى ئۈچۈندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر قەستەن ئوۋ ئوۋلىغۇچىغا قۇرئان كەرىم بايان قىلىپ كەلگەن تۆلەمنىڭ ئۆزىنى سەۋەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلىغۇچىمۇ تۆلەشكە ھۆكۈم قىلدى.

سەۋەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلىغان كىشى قەستەن ئوۋ ئوۋلىغان كىشى تۇلەيدىغان تۆلەمنىڭ ئۆزىنى تۆلەشنىڭ يەنە بىر سەۋەبى ئوۋ ئوۋلاش بولسا، بىر نەرسىنى بۇزۇۋەتكەنلىك ھېسابلىنىدۇ. بىر نەرسە بۇزۇۋەتكۈچى مەيلى قەستەن ياكى سەۋەنلىك بىلەن بۇزۇۋەتسۇن ئوخشاشلا تۆلەم تۆلەيدۇ.

بىراق قەستەن قىلغۇچى گۇناھكار بولىدۇ. سەۋەنلىك بىلەن قىلىپ سالغۇچى گۇناھكار بولمايدۇ. ئىھرام ھالىتىدە تۇرۇپ ئۆلتۈرگەن ئوۋنىڭ تۆلىمى ئۈچۈن شۇ ئوۋغا ئوخشاپ كېتىدىغان ھايۋانلاردىن تۆلەش كېرەك، بۇ، ئوۋلانغان ھايۋان ئىنسانلار تەرىپىدىن بېقىلىدىغان ھايۋانغا ئوخشاش بولغان بولسا شۇنداق بولىدۇ.

ساھابىلەرمۇ ئوۋلانغان ھايۋانغا ئوخشاش ياكى ئوخشاپ كېتىدىغان ھايۋاننى تۆلەشكە ھۆكۈم قىلغان. مەسىلەن: بىر تۆگە قۇشى ئۈچۈن بىر تۆگە، بىر ياۋا كالا ياكى قۇتاز ئۈچۈن بىر كالا، بىر كىيىك ئۈچۈن بىر ئۆچكە تۆلەشكە ھۆكۈم قىلغان.

ئىمام بەيھەقى ئىبنى ئابباسنىڭ: ناۋادا ئوۋلانغان ئوۋنىڭ ئوخشىشى بولمىسا شۇ ئوۋنىڭ قىممىتىدىكى پۇلنى مەككىگە ئېلىپ بېرىپ سەدىقە قىلىشقا ھۆكۈم قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئوۋنىڭ ئوخشىشى تۆلەشكە، ئوخشىشى بولمىسا ئۇنىڭ قىممىتىدە پۇل تۆلەشكە ھۆكۈم چىقارغاندا مۇسۇلمان ۋە ئادىل ئىككى كىشى ھۆكۈم چىقىرىشى لازىمدۇر.

ئىمام ئىبنى جەرر ئەبۇجەرر بەجەلنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئىھرامدىكى چېغىمدا بىر كىيىكنى ئوۋلاپ سالدىم، مەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كېلىپ بۇ ئىشنى دېسەم، ئۇ: (دىنىي) قېرىنداشلىرىڭدىن ئىككى كىشىنىڭ قېشىغا بارغىن. بۇ ھەقتە ساڭا ھۆكۈم قىلىپ قويسۇن دېدى. مەن ئابدۇراھمان بىلەن سەئىد ئىككىسىنىڭ قېشىغا باردىم، ئۇ ئىككىسى مېنىڭ بىر ئۆچكە تۆلىشىمگە ھۆكۈم قىلدى.

ئىبنى جەرر تارىقنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەرەبەت دېگەن كىشى ئىھرام ھالىتىدە تۇرۇپ بىر كىيىكنى دەسسەپ قويۇپ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئالدىغا بۇ ئىشقا ھۆكۈم قىلىپ قويۇشنى تەلەپ قىلىپ كېلىدۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تارىققا: «بۇ ئىشتا سەن، مەن بىلەن بىرگە ھۆكۈم قىلغىن، دەيدۇ. شۇنىڭ بۇ ئىككىسى ئەرباتقا سۈتتىن ئايرىلغان بىر ئوغلاق تۆلەشكە ھۆكۈم قىلىدۇ. ئاندىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئۇنىڭ جازاسى ئىككى ئادىل كىشىنىڭ باھالىشى بويىچە ھېلىقى ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا ئوخشاش ئۆي ھايۋانلىرىدىن بىرنى كەبىگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى. ئوۋلانغان ھايۋاننىڭ ئورنىغا تۆلەنگەن ھايۋان كەبىگە ئېلىپ بېرىلىپ شۇ يەردە بوغۇزلىنىپ گۆشى ھەرەمنىڭ مىسكىنلىرىگە تارقىتىلىپ بېرىلىدۇ.

﴿ياكى كەففارەت بېرىش يۈزىسىدىن مىسكىنلەرگە ئاش بېرىشتۇر، ياكى ھەر مىسكىنگە بېرىدىغان ئاشنىڭ باراۋىرىگە بىر كۈن روزا تۇتۇشتۇر﴾ يەنى ئوۋلانغان ھايۋاننىڭ تۆلىمى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئوخشىشى تېپىلمىغان ياكى ئوۋلانغان ھايۋان ئوخشىشى تېپىلمايدىغان ھايۋان بولسا، تۆلەم ئۈچۈن مىسكىنلەرگە تاماق يېگۈزىدۇ ياكى روزا تۇتىدۇ.

﴿ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئوۋلانغان ھايۋانلارنى ئىھرامدا ياكى ھەرەمدە تۇرۇپ ئۆلتۈرمەڭلار. سىلەردىن كىمكى ئۇنى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئىشنىڭ ۋابالىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جازاسى ئىككى ئادىل كىشىنىڭ باھالىشى بويىچە ھېلىقى ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا ئوخشاش ئۆي ھايۋانلىرىدىن بىرنى كەبىگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر، ياكى كەففارەت بېرىش يۈزىسىدىن مىسكىنلەرگە ئاش بېرىشتۇر، ياكى ھەر مىسكىنگە بېرىدىغان ئاشنىڭ باراۋىرىگە بىر كۈن روزا تۇتۇشتۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىھراملىك كىشى ئوۋ ئوۋلىسا ئوۋلانغان ھايۋاننىڭ قانداق ھايۋان ئىكەنلىكىگە قاراپ تۆلەم تۆلەيدۇ. ئەگەر ئۇ كىيىك ياكى شۇنىڭغا ئوخشىشىغان ھايۋان بولسا ئورنىغا مەككىگە بىر قوي ئېلىپ بېرىپ بوغۇزلىشى، قوي تاپالمىسا ئالتە

مىسكىنگە تاماق بېرىشى، ئۇنىمۇ قىلالمىسا ئۈچ كۈن رۇزا تۇتۇشى كېرەك. ئەگەر ئوۋلانغان ھايۋان قوتازغا ئوخشاش ھايۋان بولسا ئۇنىڭ تۆلۈمى ئۈچۈن بىر كالا بوغۇزلىشى، كالا تاپالمىسا يىگىرمە مىسكىنگە تاماق بېرىشى، ئۇنىمۇ قىلالمىسا يىگىرمە كۈن رۇزا تۇتۇشى كېرەك. ئوۋلانغان ھايۋان تۆگە قۇشى ياكى قۇلان (ياۋا ئېشەك) تەك ھايۋان بولسا، ئۇنىڭ تۆلىمى ئۈچۈن بىر تۆگە بوغۇزلىشى، ئۇنى تاپالمىسا ئوتتۇز مىسكىنگە تاماق بېرىشى، ئۇنىمۇ قىلالمىسا 30 كۈن رۇزا تۇتۇشى كېرەك.

بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەم ۋە ئىبنى جەرىرلارمۇ رىۋايەت قىلغان بولۇپ بەزى رىۋايەتلەردە مىسكىنلەرگە توپغۇدەك تاماق بېرىلىدۇ، دېيىلگەن. بۇنداق قىلىش (اللە تائالانىڭ) ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىنى قىلغان گۇناھنىڭ جازاسىنى تارتىشى ئۈچۈندۇر.

﴿تۆتكەنكى گۇناھنى (يەنى بۇ ئايەت چۈشۈشتىن بۇرۇن ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئۆلتۈرگەن بولساڭلار، بۇنى) اللە ئەپۇ قىلدى﴾ ئىسلام دىنى كەلگەندىن كېيىن اللە تائالانىڭ شەرىئىتىگە ئەگىشىپ گۇناھ ئىشلارنى تاشلىغۇچىلارنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرىنى اللە كەچۈرۈۋېتىدۇ.

﴿كىمكى قايتا گۇناھ ئۆتكەزسە (يەنى قايتىدىن ئوۋ ئۆلتۈرسە)، اللە ئۇنى جازالمايدۇ، اللە غالىبتۇر، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) جازالىغۇچىدۇر﴾ يەنى كىمكى بۇ خىل گۇناھ ئىشلارنى ئىسلام شەرىئىتى چەكلىگەندىن كېيىن (بىلىپ تۇرۇپ) قىلسا، اللە تائالا ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىدۇ. اللە تائالا غالىبتۇر ۋە ئىنتىقام ئالىغۇچىدۇر.

ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: مەن ئەتادىن اللە تائالا نىڭ: ﴿تۆتكەنكى گۇناھنى (يەنى بۇ ئايەت چۈشۈشتىن بۇرۇن ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئۆلتۈرگەن بولساڭلار، بۇنى) اللە ئەپۇ قىلدى﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى نېمە دېگەن بولىدۇ؟ دەپ سورىدىم. ئەتا: اللە تائالا ئەپۇ قىلغان بۇ گۇناھلاردىن، ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇن قىلىپ سالغان گۇناھلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەن بولىدۇ دېدى. مەن يەنە اللە تائالانىڭ: ﴿كىمكى قايتا گۇناھ ئۆتكەزسە (يەنى قايتىدىن ئوۋ ئۆلتۈرسە)، اللە ئۇنى جازالمايدۇ، اللە غالىبتۇر، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) جازالىغۇچىدۇر﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسىچۇ؟ دېسەم، ئەتا: كىمكى مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن يەنە ئىھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئۆلسا اللە تائالا ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىدۇ ۋە تۆلەم تۆلىتىدۇ، دېگەن بولىدۇ دېدى. مەن: قايتا گۇناھ قىلغۇچىغا قارىتا مۇئەييەن بىر جازا بارمۇ؟ دەپ سورىدىم. ئەتا: ياق، دېدى. مەن: دۆلەت باشلىقىنىڭ ئۇنى جازالاش ھۇقۇقى بارمۇ؟ دېسەم. ئەتا: ياق، ئىھرامدا ئوۋ ئوۋلاش بىر كىشىنىڭ ئۆزى بىلەن اللە تائالانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۇناھدۇر، شۇڭا ئۇ كىشى تۆلەم تۆلىسىلا بولىدۇ، دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىبنى جەرىرمۇ رىۋايەت قىلغان.

بۇ ھەقتە ئىبنى جۇبەير ۋە ئەتا قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالا ئۇ كىشىدىن تۆلەم تۆلىتىش ئارقىلىق ئىنتىقام ئالىدۇ.

سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئىھرام ھالىتىدىكى ئادەم قاچانلا بولمىسۇن ئوۋ ئوۋلىسىلا تۆلەم تۆلىشى ۋاجىب بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى ياكى ئۈچۈنچى قېتىم بولۇشىنىڭمۇ ھېچقانداق بىر پەرقى يوقتۇر. شۇنداقلا ئوۋنىڭ قەستەن ياكى سەۋەنلىك بىلەن بولغانىڭ ھېچ پەرقى يوقتۇر، دەيدۇ.

﴿اللە غالىبتۇر، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) جازالىغۇچىدۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالا ئۆز ھۆكۈمرانلىقىدا ھېچكىمنىڭ چەكلىشىگە ئۇچرىمايدۇ. بىرسىدىن ئىنتىقام ئېلىشتىن ئۇنى ھېچكىم توسىيالىمايدۇ. جازالىماقچى بولسا جازالاشتىن ئۇنى ھېچكىم توسىيالىمايدۇ. چۈنكى بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ مەخلۇقاتىدۇر. جازا بېرىش ياكى

مۇكاپاتلاش ئۇنىڭ ھەققىدۇر. اللہ تائالا، ھېچكىم زورلۇق ئىشلىتەلمەيدىغان، ھېچكىمنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدىغان كاتتا ئىززەت ئىگىسىدۇر. ئاسىيلىق قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئاسىيلىقىغا قارىتا جازا بەرگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَّعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۗ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشُرُونَ ﴿٥٦﴾ \* جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلْبَ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٥٧﴾ أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٥٩﴾

سېلىرىنىڭ ۋە يولۇچىلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن سېلىرىگە دېڭىز ھايۋانلىرى، دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر ھالال قىلىندى، مادامكى سېلىر ئىھرامدا ياكى ھەرەمدە ئىكەنسىلەر، قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىنى ئوۋلاش سېلىرىگە ھارام قىلىندى، سېلىر (قىيامەت كۈنى) دەرگاھىغا توپلىنىدىغان اللہ دىن قورقۇڭلار<sup>(96)</sup>. اللہ بەيتۇلھەرام بولغان كەبىنى، ھەج ئېيىنى، ھەج دە قىلىنىدىغان قۇربانلىقنى، (قۇربانلىقنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە) بويۇنلىرىغا بەلگە ئېسىلغان تۈگىلەرنى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ تۇتقىسى قىلدى، بۇ، اللہ نىڭ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى بېلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ۋە اللہ نىڭ ھەر شەيئىنى بىلگۈچى ئىكەنلىكىنى سېلىرنىڭ بىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر<sup>(97)</sup>. بىلىڭلاركى، اللہ نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا) اللہ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(98)</sup>. پەيغەمبەرنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت تەبلىغ قىلىشتۇر. اللہ سېلىرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىڭلارنى بېلىپ تۇرىدۇ<sup>(99)</sup>.

ئىھرام ھالىتىدىكى كىشىلەرگە دېڭىز ئوۋلىرىنىڭ ھالال قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

﴿سېلىرنىڭ ۋە يولۇچىلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن سېلىرىگە دېڭىز ھايۋانلىرى، دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر ھالال قىلىندى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىد ئىبنى مۇسەيب ۋە سەئىد ئىبنى جۇبەير قاتارلىقلار: بۇ ئايەتتە كەلگەن ﴿دېڭىز ھايۋانلىرى﴾ دېگەن سۆزدىن دېڭىزدىن يېڭى تۇتۇلغان دېڭىز ھايۋانلىرى ۋە ﴿دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر﴾ دېگەن ئايىتىدىن دېڭىز ھايۋانلىرىدىن ئوزۇقلۇق ئۈچۈن قۇرۇتۇپ ئېلىۋېلىنغىنى كۆزدە تۇتۇلدى، دېدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: بۇ ئايەتتە كەلگەن ﴿دېڭىز ھايۋانلىرى﴾ دېگەن سۆزدىن دېڭىز ھايۋانلىرىدىن دېڭىزدىن تىرىك تۇتۇلغانلىرى ۋە ﴿دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر﴾ دېگەن سۆزدىن دېڭىز ھايۋانلىرىدىن ئۆلۈك ھالەتتە سۇ يۈزىگە لەيلەپ قالغانلىرى كۆزدە تۇتۇلدى، دەيدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇبەكرى، زەيد ئىبنى سابىت، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى، ئەبۇئەييۇب ئەنسارى، ئىكرىمە، ئەبۇسەلەمە ئىبنى ئابدۇراھمان، ئىبراھىم نەخەئى ۋە ھەسەنەسەر قاتارلىقلارمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش دېدى. ﴿سېلىرنىڭ ۋە يولۇچىلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن﴾ يەنى سېلىر دېڭىز

ھايۋانلىرىدىن ئوزۇقلىنىشىڭلار ۋە پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن ئۇلار ھالال قىلىندى. ئىكرىمە: ئايەتتىكى ﴿ۋە يولۇچىلارنىڭ﴾ دېگەن سۆزدىن دېڭىزغا يېقىن جايلاردا ئولتۇراقلاشقان ۋە دېڭىز سەپىرىدە بولغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى.

باشقا ئالىملار: ئايەتتىكى ﴿دېڭىز ھايۋانلىرى﴾ دېگەن ئايەتتىن دېڭىز ئەتراپىدا ئولتۇراقلاشقان كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن دېڭىزدىن ئوۋلىغان يېڭى دېڭىز ھايۋانلىرى ۋە ﴿دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر﴾ دېگەن ئايەتتىن دېڭىزدا ئۆزى ئۆلۈپ لەيلەپ چىقىپ قالغان دېڭىز ھايۋانلىرى ۋە تۈزلىنىپ مۇساپىرلارغا ۋە دېڭىزدىن يىراق جايدىكى كىشىلەرگە ئوزۇقلۇق ئۈچۈن تەييارلانغان ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد، سۇدى ۋە باشقىلارمۇ بۇ ھەقتە يۇقىرىقىغا ئوخشاش دەيدۇ. ئىمام مالىك جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇئۇبەيدە ئىبنى جەرراھنىڭ قۇمانداقلىقىدىكى 300 كىشىلىك بىر قوشۇننى دېڭىز بويى تەرەپكە ئەۋەتتى. مەنمۇ شۇ قوشۇندا ئىدىم، سەپەردە ئوزۇقلىقىمىز تۈگەيلا دەپ قالدى. ئەبۇئۇبەيدە ئىبنى جەرراھ قوشۇندىكىلەرنى ئوزۇقلارنى بىر يەرگە توپلاشقا بۇيرىدى. بۇ ئوزۇقلار پەقەت خورمىدىنلا ئىبارەت بولۇپ، بۇ خورمىلار كىشىلەرگە كۈندە ئاز - ئازدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ئوزۇقلۇق ئاخىرلىشىپ قالغاندا ھەر بىرىمىزگە كۈنىگە پەقەت بىر تالدىنلا بېرىلىشكە باشلىدى. مەن: بىر تال خورما نېمىگە دالدا بولاتتى! دېسەم، ئەبۇئۇبەيدە: بېرىلىدىغان بۇ خورمىمۇ تۈگىسە، ئوزۇقلۇق پۈتۈنلەي تۈگەيدۇ، دېدى. بىز ئاخىرى دېڭىزغىمۇ يېتىپ كەلدۇق. دېڭىز بويىدا ناھايىتى يوغان بىر كىت ئۆلۈك ھالەتتە يېتىپتۇ. بىزنىڭ قوشۇنىمىز ئاشۇ كىتنىڭ گۆشىدىن ئوزۇقلاندى. كېيىن ئەبۇئۇبەيدە كىتنىڭ ئىككى قوۋۇرغىسىنى تىكلەشكە ۋە ئۇنىڭ ئاستىدىن تۆگىنى ئۆتكۈزۈپ بېقىشقا بۇيرۇدى. (قوۋۇرغا ناھايىتى چوڭ بولغانلىقتىن) تۆگە ئۇنىڭ ئاستىدىن ناھايىتى ئاسانلا ئۆتۈپ كەتتى.

ئىمام مالىك ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! بىز دېڭىزغا سەپەرگە چىققان ۋاقتلىرىمىزدا ئۆزىمىز بىلەن ئازغىنا سۇ ئېلىپ ماڭىمىز. ئەگەر بۇ سۇنى تاھارەت ئېلىشقا ئىشلەتسەك (ئىچىدىغانغا سۇ قالماي) ئۇسساپ قالمىمىز. شۇڭا دېڭىز سۈيىدە تاھارەت ئالساق بولامدۇ؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە: «دېڭىزنىڭ سۈيى پاكىز، ئۇنىڭدىكى ھايۋانلارنىڭ ئۆلىكىمۇ ھالال» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام شافىئى، ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، ئەبۇداۋۇد، نەسەئى، ئىبنى ماجە ۋە تىرمىزى قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان. ساھابىلاردىنمۇ مۇشۇ مەزمۇندىكى كۆز قاراشلار رىۋايەت قىلىنغان.

ئىھرام باغلىغان كىشى ئۈچۈن قۇرۇقلۇقتىكى ئوۋ ھايۋانلىرىنى ئوۋلاشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا ﴿مادامكى سىلەر ئىھرامدا ياكى ھەرەمدە ئىكەنسىلەر، قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىنى ئوۋلاش سىلەرگە ھارام قىلىندى﴾ يەنى ئىھرام باغلىغان ھالەتتە ئوۋ ئوۋلاش ھارام قىلىندى. بۇ ئايەت ئىھرامدىكى كىشىنىڭ ئوۋلىغان ئوۋنىڭ ھاراملىقىنى كۆرسىتىپ بىرىدۇ. ئىھرام باغلىغان كىشى قەستەن ئوۋ ئوۋلىسا گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولىدۇ، ھەم تۆلەم تۆلەيدۇ. سەۋەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلاپ قويغان بولسىمۇ، تۆلەم تۆلەيدۇ. ئوۋلانغان ھايۋاننىڭ گۆشى ئۇ ئادەمنىڭ ئۆزىگە ۋە مەيلى ئىھرام باغلىغان ياكى باغلىمىغان بولسۇن ھەر قانداق بىر ئادەمگە خۇددى ئۆلۈك ھايۋاننىڭ گۆشى ھارام بولغاندەك ھارام بولىدۇ.

ئىھرام باغلىمىغان بىر كىشى مەخسۇس ئىھرام باغلىغان كىشى ئۈچۈن ئاتاپ ئوۋ ئوۋلاپ ئۇ ئوۋنىڭ گۆشىنى سوۋغا قىلغان بولسا، ئىھرام باغلىغان ئۇ كىشىنىڭ ئۇ گۆشتىن يېيىشى دۈرۈس ئەمەس. بۇنىڭ پاكىتى تۆۋەندىكى ھەدىستۇر.

سائىب ئىبنى جۇسامە دېگەن ساھابى (ئابۇ ياكى ۋىندان) دېگەن جايدا بىر ياۋا ئېشەكنى ئوۋلاپ ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سوۋغا قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ بۇ سوۋغىسىنى قوبۇل قىلمىغان (ۋە بۇ ساھابىنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ) بىزنىڭ سېنىڭ سوۋغاڭنى قوبۇل قىلماسلىقىمىز باشقا سەۋەبتىن ئەمەس، بەلكى ھازىر بىز ئىھرام ھالىتىدە تۇرۇۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈندۇر، دېگەن.

بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بولۇپ، بۇ ھەدىس يەنە بىر قانچە ئۇسۇلدا رىۋايەت قىلىنغان. بۇ ھەدىستىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوۋلانغان ئاشۇ ئوۋنى مەخسۇس بىزگىلا ئاتاپ ئوۋلىدى، دەپ ئويلىغانلىقى ئۈچۈن قايتۇرۇۋەتكەنلىكىنى چۈشۈنۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما ئوۋنى ئىھرامدىكى كىشىلەرگە ئاتاپ ئەمەس بەلكى ئۆزلىرى يېيىش ئۈچۈن ئوۋلانغان بولسا ئىھرامدىكى كىشىلەر ئۇنىڭدىن يېسە بولىدۇ. بۇنىڭ پاكىتى تۆۋەندىكى ھەدىستۇر.

ئەبۇقەتادە مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئىھرام باغلىمىغاندا بىر ياۋا ئېشەك ئوۋلىغان ئىدىم، ھەمراھلىرىم ئىھرام باغلىغان ھالىتىدە بولغاچقا ئۇنىڭ گۆشىدىن يېيىشكە ئىككىلىنىپ قېلىشتى. كېيىن بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغىنىمىزدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەردىن بىرەرسى ئوۋ ھايۋاننى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ قويغان ياكى ئوۋلاشتا ئۇنىڭغا ياردەملەشكەنمۇ؟» دەپ سورىدى. ھەمراھلىرىم: ياق، دەپ جاۋاب بىرىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداق بولسا ئۇنىڭدىن يەڭلار» دەپ ئۆزىمۇ يېدى. بۇ ۋەقەلىك ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ كىتابىدا بىر نەچچە خىل ئۇسۇلدا رىۋايەت قىلىنغان.

﴿سېلىر (قىيامەت كۈنى) دەرگاھىغا توپلىنىدىغان اللھ دىن قورقۇڭلار﴾ يەنى ئىنسانلار اللھ تائالادىن قورقۇڭلار. سېلىر اللھ تەرىپىدىن بۇيرۇلغان پەرز ئەمەللەرنى ئورۇنداڭلار. ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، تىكلەنگەن تاشلارغا ئىبادەت قىلىش ۋە پال ئوقلىرى بىلەن پال ئېچىش، ئىھرام باغلىغان ھالەتتە ئوۋ ئوۋلاشتەك پەيغەمبىرىڭلارغا چۈشكەن قۇرئاندا چەكلىنىپ كەلگەن ئىشلاردىن يېنىڭلار. چۈنكى سېلىرنىڭ ئاخىرى قايتىدىغان جايڭلار اللھ تائالانىڭ دەرگاھىدۇر. اللھ تائالا ئاسىيلىق قىلغۇچىلارغا جازا، بويسۇنغۇچىلارغا مۇكاپات بەرگۈچىدۇر.

﴿اللھ بەيتۇلھىرام بولغان كەبىنى، ھەج ئېيىنى، ھەججە قىلىنىدىغان قۇربانلىقنى، (قۇربانلىقنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە) بوپۇنلىرىغا بەلگە ئېسىلغان تۆگىلەرنى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ تۇتقىسى قىلدى﴾ يەنى اللھ تائالا، ئاجىزنى بوزەك ئەتكۈچىلەرنى، ياخشى كىشىلەرگە يامانلىق قىلغۇچىلارنى ۋە كىشىلەرگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنى توسايالغۇدەك قارشىلىق كۈچى بولمىغان كىشىلەر ئۈچۈن بەيتۇلھىرام بولغان كەبىنى، ھەج ئېيىنى، ھەججە قىلىنىدىغان قۇربانلىقنى، (قۇربانلىقنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە) بوپۇنلىرىغا بەلگە ئېسىلغان تۆگىلەرنى پاناھگاھ قىلىپ بەردى.

مۇشۇلار ئارقىلىق اللھ تائالا كىشىلەرنى بىر-بىرىگە زۇلۇم قىلىشتىن توسۇپ قالدى. چۈنكى مۇشۇلاردىن باشقا باشقىلارنى بوزەك قىلىدىغان كىشىلەرنى توساپ قالدىغان بىر نەرسە يوق ئىدى.

اللھ تائالا بۇ نەرسىلەرنى دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ بىرئالامىتى ۋە ئۇلارنىڭ دۇنيالىق ئىشلىرىنىڭ پايدىلىق ئامىللىرى قىلدى. مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ (يەنى بەيتۇلھىرام بولغان كەبە، ھەج ئېيى، ھەججە

قىلىنغان قۇربانلىق، قۇربانلىقنىڭ سۈپىتىدە (بوينغا) بەلگە ئېسىلغان تۆگىلەر) ھۆرمىتىنى بىلىدىغان ئەرەبلەر ئۈچۈن مۇشۇ نەرسىلەر ئۆزلىرىنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەرنىڭ ھۇقۇقىنى قوغدايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تۈزەيدىغان بىر باشلىقنىڭ رولىنى ئوينايتتى. كەينىگە ھەرەم دەپ ئاتىلىشى ئاللا تائالا بۇ ئورۇننىڭ دەل - دەرەخلىرىنى كېسىش، ئوت - چۆپلىرىنى يۇلۇشتەك ئىشلارنىڭ ھارام قىلغانلىقى ئۈچۈندۇر.

بۇ ئىشلار ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى زامانلاردىمۇ ئەرەبلەر جەمئىيىتىنىڭ ئىشلىرىنىڭ پايدىلىق ئامىللىرى بولغىنىدەك، ئىسلام كەلگەندىن كېيىنمۇ ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ ئاساسلىق ئالامەتلىرى ۋە نامازدا يۈز كەلتۈرىدىغان قىبلىسى بولدى.

﴿بۇ، ئاللا نىڭ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ۋە ئاللا نىڭ ھەر شەيئىنى بىلگۈچى ئىكەنلىكىنى سىلەرنىڭ بىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر﴾ يەنى ئى ئىنسانلار! ئاللا تائالانىڭ مۇشۇنداق قىلىشى، سىلەرنىڭ پايدا - زىيىنىڭلارنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن سىلەرنىڭ ئىشلىرىڭلارنى ياخشىلايدىغان ئامىللارنى قىلىپ بەرگەنلىكىنى، شۇنىڭدەك ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق نەرسىلەردىن قايسىسىنىڭ سىلەرنىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان نەرسىنى بىلىدىغانلىقىنى، ھەم سىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن بولغان ھەممە ئىشىڭلارنى بىلىدىغانلىقىنى، ئاندىن ياخشى ئەمەل قىلغۇچىلارغا مۇكاپات، يامان ئەمەل قىلغانلارغا جازا بېرىدىغانلىقىنى سىلەرنىڭ بىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر.

﴿بىلىشىڭلارنى، ئاللا نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا) ئاللا ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ يەنى ئاسمان - زېمىندىكى ھەرقانداق نەرسىنى ۋە سىلەرنىڭ ئاشكارا - يوشۇرۇن ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرغان ئاللا، ئۆزىگە ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى قاتتىق جازالايدۇ، ئۆزىگە بويسۇنغۇچىلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرىدۇ. گۇناھ قىلىپ، ئۇنىڭغا تەۋبە قىلغان بەندىسىنى جازالىمايدىغان مەرھەمەت ئىگىسىدۇر.

﴿پەيغەمبەرنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت تەبلىغ قىلىشتۇر. ئاللا سىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ بۇ ئاللا تائالانىڭ بەندىلىرىگە قىلغان تەھدىتىدۇر. ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: بىزنىڭ سىلەرگە ئەۋەتكەن پەيغەمبىرىمىز، پەقەت دىننى يەتكۈزۈپلا قويدۇ. بويسۇنغانلارغا مۇكاپات، بويسۇنمىغانلارغا جازا بېرىش بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر. بىز بويسۇنغان ۋە بويسۇنمىغانلارنى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشقان ۋە قوشمىغاننى ئوبدان بىلىمىز. سىلەرنىڭ ئاشكارا سۆز - ھەرىكىتىڭلارنىمۇ، يوشۇرغان بوزۇق ئېتىقاد ۋە مۇناپىقلىقىڭلارنىمۇ ئوبدان بىلىمىز. يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىزگە مەخپىي ئەمەستۇر. شۇڭا بەندىلەر ئاللا تائالادىن قورقۇشى ۋە بويسۇنۇشى كېرەك.

\* \* \* \* \*

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تَبَدَّلَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن سَسَلُوا عَنْهَا

حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدِّلْ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ

أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٢﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى گەرچە ھارامنىڭ كۆپلۈكى (ئى تىخشىغۇچى) سېنى ئەجەبلەندۈرسىمۇ، ھارام بىلەن ھالال باراۋەر ئەمەس. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! نىجات تېپىشىڭلار ئۈچۈن اللە دىن قورقۇڭلار ﴿100﴾. ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە ئاشكارا قىلىنسا سىلەرنى بىئارام قىلىپ قويدىغان نەرسىلەر توغرىلىق (پەيغەمبەردىن) سورىماڭلار. ئەگەر قۇرئان نازىل قىلىنىۋاتقان چاغدا ئۇلار توغرىلىق سورىساڭلار، سىلەرگە بىلدۈرۈلىدۇ، ئۆتكەندە سورىغانلىرىڭلارنى اللە ئەپۇ قىلدى. اللە ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى ئاسسىلىق قىلغۇچىلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ) ﴿101﴾. سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەن بىر قەۋم (پەيغەمبەرلىرىدىن) شۇنداق مەسىلىلەرنى سورىغان ئىدى، كېيىن بۇنىڭ سەۋەبىدىن (يەنى سورىغان ئىشلىرى بايان قىلىنىپ ئۇلار ئەمەل قىلمىغانلىقتىن) كاپىر بولۇپ كەتتى ﴿102﴾.

اللە تائالا پەيغەمبەرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى گەرچە ھارامنىڭ كۆپلۈكى (ئى تىخشىغۇچى) سېنى ئەجەبلەندۈرسىمۇ، ھارام بىلەن ھالال باراۋەر ئەمەس﴾ يەنى مەنپەئەتتى بار ئازغىنە ھالال نەرسە، زىيانلىق كۆپ ھارام نەرسىدىن ياخشىدۇر.

بۇ ھەقتە ھەدىستىمۇ مۇنداق دەپ كۆرسىتىلگەن: «ئاز بولسىمۇ ئېھتىياجغا يېتەرلىك بولغان ھالال نەرسە، ئېزىپ كېتىشكە سەۋەبچى بولىدىغان كۆپ ھارام نەرسىدىن ياخشىدۇر».

﴿ئى ئەقىل ئىگىلىرى! نىجات تېپىشىڭلار ئۈچۈن اللە دىن قورقۇڭلار﴾ يەنى ئى ئەقىل ئىگىلىرى اللە تائالادىن قورقۇڭلار، ھارامدىن يىراق تۇرۇڭلار، ھالال نەرسىلەرگە قانائەت قىلىڭلار. شۇنداق قىلساڭلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشىشىڭلار مۇمكىن.

پايدىسىز سوئاللارنى سوراشنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە ئاشكارا قىلىنسا سىلەرنى بىئارام قىلىپ قويدىغان نەرسىلەر توغرىلىق (پەيغەمبەردىن) سورىماڭلار﴾ بۇئايەتتە اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىگە ئەدەپ ئۆگىتىپ، ئۇلارنى پايدىسىز سوئاللارنى زېغىرلاپ كۆپ سوراشتىن توسىتى. چۈنكى بەزى سوئاللارغا بېرىلگەن جاۋابلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۇلارغا ئېغىر كېلىشى مۇمكىن.

ئىمام بۇخارى ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق بىر سۆز قىلدىكى، مەن ھېچقاچان مۇنداق سۆزنى ئاڭلاپ باقمىغان ئىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «سىلەر مەن بىلگەننى بىلگەن بولساڭلار ئەلۋەتتە ئاز كۆلۈپ كۆپ يىغلىغان بولاتتىڭلار» بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ساھابىلار يۈزلىرىنى ئىتىپ يىغلاپ كەتتى. بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: مېنىڭ دادام كىم؟ دەپ سورىۋېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «پالانى» دەپ جاۋاب بەردى.

شۇ ۋاقىتتا اللە تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە ئاشكارا قىلىنسا سىلەرنى بىئارام قىلىپ قويدىغان نەرسىلەر توغرىلىق (پەيغەمبەردىن) سورىماڭلار﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى، مۇسلىم، ئەھمەد، ترمىزى ۋە نەسەئى قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئىبنى جەرىر قەتادىدىن ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ساھابىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ناھايىتى كۆپ سوئال سوراپ كەتكەنلىكتىن بىر كۈنى پەيغەمبەر



ئەلەيھىسسالام مۇنبەرگە چىقىپ (رەنجىگەن تەلەپپۇزدا): «بۈگۈن نېمە سورىساڭلار شۇنىڭغا جاۋاب بېرىمەن» دېدى. ساھابىلار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ چوڭ بىر ئىش بولغان ئوخشايدۇ دەپ قورقۇپ كېتىشتى. ئەتراپىمغا قارىسام ھەممىسى يۈزلىرىنى توسۇپ يىغلىشىپ كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا باشقىلار بىلەن جېدەللىشىپ قالسىلا «ھارامدىن بولغان» دەپ ھاقارەتلىنىدىغان بىر كىشى: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! مېنىڭ دادام كىم؟ دەپ سورىۋېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنىڭ داداڭ ھۇزافە» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئورنىدىن تۇرۇپ: بىز ئاللاھ تائالانىڭ پەرۋەردىگارىمىز ئىكەنلىكىگە، ئىسلام دىنىنىڭ دىنىمىز ئىكەنلىكىگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبىرىمىز ئىكەنلىكىگە رازى بولدۇق. مەن پىتىنە پاسادىنىڭ زىيان يەتكۈزىشىدىن ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ پاناھ تىلەيمەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مەيلى ياخشىلىق ياكى يامانلىق تەرەپتىن بولسۇن، مەن بۈگۈنكىدەك بىر كۈننى كۆرمىگەن ئىدىم. ماڭا جەننەت بىلەن دوزاخ توساقسىز كۆرسىتىلدى». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن شۇنداق رىۋايەت قىلغان.

ئىمام بۇخارى ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەزى كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەسخىرە قىلىش ئۈچۈن: «دادام كىم؟» تۈگىسىنى يۇتتۇرۇپ قويغانلار: «تۈگەم نەدە؟» دېگەندەك سوئاللارنى سوراپتتى.

ئۇلار ھەققىدە ئاللاھ تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە ئاشكارا قىلىنسا سىلەرنى بىئارام قىلىپ قويدىغان نەرسىلەر توغرىلۇق (پەيغەمبەردىن) سورىماڭلار. ئەگەر قۇرئان نازىل قىلىنغان چاغدا ئۇلار توغرىلۇق سورىساڭلار، سىلەرگە بىلدۈرۈلىدۇ، ئۆتكەندە سورىغانلىرىڭلارنى ئاللاھ ئەپۇ قىلدى. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى ئاسسىلىق قىلغۇچىلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ)﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

ئىمام ئەھمەد ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿قادر بولالغان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن كەبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتى چۈشكەندە بەزى كىشىلەر: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! ھەر يىلى ھەج قىلىمىزمۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاۋاب بەرمەي جىم تۇرۇۋالدى. ئۇلار يەنە سورىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئەگەر مەن ھەئە دېگەن بولسام، سىلەرگە يىلدا ھەج قىلىش پەرز بولۇپ قالىدۇ - دە، سىلەر ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايسىلەر» دەپ جاۋاب بەردى.

شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە ئاشكارا قىلىنسا سىلەرنى بىئارام قىلىپ قويدىغان نەرسىلەر توغرىلۇق (پەيغەمبەردىن) سورىماڭلار. ئەگەر قۇرئان نازىل قىلىنغان چاغدا ئۇلار توغرىلۇق سورىساڭلار، سىلەرگە بىلدۈرۈلىدۇ، ئۆتكەندە سورىغانلىرىڭلارنى ئاللاھ ئەپۇ قىلدى. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى ئاسسىلىق قىلغۇچىلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ)﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام ترمىزى ۋە ئىبنى ماجەمۇ رىۋايەت قىلغان.

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن جاۋابى بېرىلىپ قالسا ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدىغان، ياكى قىيىن كېلىدىغان سوئاللارنى سورىماسلىقىنىڭ كېرەكلىكى چىقىپ تۇرىدۇ.

﴿ئەگەر قۇرئان نازىل قىلىنغان چاغدا ئۇلار توغرىلۇق سورىساڭلار، سىلەرگە بىلدۈرۈلىدۇ﴾ يەنى سىلەر سوراشتىن چەكلەنگەن سوئاللارنى پەيغەمبەرگە ۋەھىي چۈشۈرۈۋاتقاندا سورىساڭلار، پەيغەمبەر سىلەرگە ئۇ سوئاللارنىڭ جاۋابىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ.

(1) سۈرە ئال ئىمران 97 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئۆتكەندە سورىغانلىرىڭلارنى ئاللاھ ئەپۇ قىلدى﴾ يەنى بۇ ئائالاغا ئاسان. سىلەرنىڭ بۇرۇن ئۇرۇنسىز كۆپ سوئال سورىغانلىقىڭلارنى ئاللاھ تائالا كەچۈرۈۋەتتى. ﴿ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر﴾. بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان مەقسەت: ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن كۆپ سوئال سورىماڭلار بەلكىم كۆپ سوئال سورىغىنىڭلار سەۋەبىدىن سىلەرگە قىيىن كېلىدىغان بىرەر ھۆكۈم بېكىتىلىپ قىلىنىشى مۇمكىن، دېگەنلىكتۇر.

ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «مۇسۇلمانلار ئىچىدە گۇناھى ئېغىرراق ھېسابلىنىدىغان كىشى، ھارام قىلىنىمىغان بىر نەرسە توغرىسىدا ئۇرۇنسىز سوئال سوراپ شۇ سوئالنىڭ سەۋەبىدىن سورىغان نەرسىسى ھارام قىلىنىپ قالغان كىشىدۇر». ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن سىلەرگە بايان قىلمىغان نەرسىلەر ھەققىدە سوئال سورىماڭلار. سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر تولا سوئال سورىغانلىقى ۋە پەيغەمبەرلەر بىلەن قارشىلاشقانلىقى ئۈچۈن ھالاك بولۇپ كەتكەن».

ئىمام بەيھەقىنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە مۇنداق دەپ كەلگەن: ﴿ئاللاھ تائالا پەرزلىرىنى بېكىتتى، ئۇنىڭغا ئۆز جايىدا ئەمەل قىلىڭلار. بەلگىلىمىلەرنى بەلگىلىدى، ئۇ بەلگىلىمىلەردىن ھالقىپ كەتمەڭلار. بەزى نەرسىلەرنى ھارام قىلدى، ئۇنىڭدىن يېنىڭلار. بەزى نەرسىلەرنى ئۇنتۇپ قالغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى سىلەرگە رەھىم قىلغانلىقتىن بايان قىلماي قويۇپ قويدى. ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھۆكۈمىنى زىغىرلاپ سوراپ يۈرمەڭلار.﴾

﴿سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەن بىر قەۋم (پەيغەمبەرلىرىدىن) شۇنداق مەسىلىلەرنى سورىغان ئىدى، كېيىن بۇنىڭ سەۋەبىدىن (يەنى سورىغان ئىشلىرى بايان قىلىنىپ ئۇلار ئەمەل قىلمىغانلىقتىن) كاپىر بولۇپ كەتتى﴾ يەنى سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەن كىشىلەر سوراش چەكلەنگەن سوئاللارنى سورىغاندىن كېيىن، ئۇلارغا بېرىلگەن جاۋابقا ئىشەنمەي شۇ سەۋەبتىن كاپىر بولۇپ كەتكەن. دېمەك ئۇلارنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىلگەن بولسىمۇ، ئۇلار شۇ جاۋابلاردىن پايدىلانمىغان. چۈنكى ئۇلارنىڭ سوئال سورىشى ھەرگىزمۇ بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى مەسخىرە قىلىش ۋە جاھىللىقتىن بولغاندۇر.

\* \* \* \* \*

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيْلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَيْكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا ءَأُولَٰئِكَ هُمُ الْبَاطِلُونَ ﴿١٠٤﴾

بەھىرە (سەككىزى تۇغقان، بەشىنچىسىنى ئەركەك تۇغقان تۈگە بولۇپ، جاھىلىيەت ئەرەبلىرى بۇ تۈگىنىڭ قۇلقىنى يېرىپ قويۇپ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرەتتى، مىنمەيتتى، يۈك ئارتمايتتى)، سائىبە (چىشىدىن ئوننى تۇغقان تۈگە بولۇپ، مىنمەيتتى، قىرغىلمايتتى، سۈتى مۇساپىرلارغىلا بېرىلەتتى)، ۋەسىلە (بىرىنچىنى ۋە ئىككىنچىنى چىشى تۇغقان، بۇتلار ئۈچۈن ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن تۈگە)، ھام (ئون تۈگىگە ئاتا بولغان بۇغرا تۈگە بولۇپ، ئۇلار ئۇنى مىنمەي، يېمەك - ئىچمەكتە ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرەتتى) لارغا ئاللاھ (يۇقىرىقىدەك قىلىشنى) بۇيرۇغىنى يوق، (لېكىن كاپىرلار ئاللاھقا يالغاننى چاپلايدۇ، ئۇلارنىڭ تولىسى بۇنىڭ يالغانلىقىنى) چۈشەنمەيدۇ<sup>(103)</sup>. ئۇلارغا ئاللاھ نازىل قىلغان ھۆكۈمگە، پەيغەمبەر

بايان قىلغان ھۆكۈمگە ئەمەل قىلىنغان دېيىلسە، ئۇلار: « ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنى بىزگە كۇپايە » دەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ھېچ نەرسە بىلمەيدىغان ۋە ھىدايەت تاپمىغان تۇرسىمۇ (يەنىلا ئۇلارنىڭ دىنىغا ئەمەل قىلامدۇ) <sup>(104)</sup>.

### ئايەتتە كەلگەن ھايۋانلارنىڭ بايانى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى سەئىد ئىبنى مۇسەيبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بەھىيرە» دېگەن سۈتتىكى بۇتلار ئۈچۈن ئاتىۋەتكەن تۆگىلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى بولۇپ ئۇلارنى ھېچكىم ساغمايتتى. «سائىبە» دېگەن ئىلاھلىرىغا ئاتاپ باغلاقسىز، قويۇۋېتىلگەن تۆگىلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى بولۇپ، ئۇلارغا ھېچكىم يۈك ئارتمايتتى.

سەئىد ئىبنى مۇسەيبى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: « مەن ئەمرى ئىبنى خۇزائىينىڭ دوزاختا ئۈچەيلىرىنى سۆرەپ يۈرگەنلىكىنى كۆردىم. ئۇ تۇنجى بولۇپ سائىبەلەرنى قويۇۋەتكەن كىشى ئىدى ».

«ۋەسىيە» دېگەن ئارقا - ئارقىدىن ئىككى چىشى بوتۇلاق تۇغقان، تۆگىلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى بولۇپ، ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى ئەرەبلەر ئۇلارنى ئىلاھلىرىغا ئاتىۋېتەتتى.

«ھام» بىر نەچچە قېتىم بوتۇلاق تاپقان ئەرەك تۆگىلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى بولۇپ، ئۇلارنى ئەرەبلەر ئىلاھلىرىغا ئاتاپ قويۇپ بېرەتتى. ئۇلارغا ھېچقانداق يۈك ئارتمايتتى. بۇنى ئىمام مۇسلىم ۋە نەسەئىي رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: « ئەمر ئىبنى ئامىرنىڭ دوزاختا ئۈچەيلىرىنى سۆرەپ يۈرگەنلىكىنى كۆردىم. ئۇ بىرىنچى بولۇپ «سائىبە»، دەپ ئاتالغان تۆگىنى قويۇۋەتكەن ۋە بۇتقا ئىبادەت قىلغان كىشى ئىدى ».

ئۇ كەبىنى باشقۇرىدىغان خۇزائىيە قەبىلىسىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى تۇنجى بولۇپ ئۆزگەرتكەن، مەككىگە بۇتلارنى كىرگۈزۈپ كىشىلەرنى بۇتلارغا چوقۇنۇشقا، ئاللا تائالاغا بۇت ئارقىلىق يېقىنلىشىشقا چاقىرىغان، يۇقىرىدا دېيىلگەن ھايۋانلار ھەققىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا خاتا تۈزۈملەرنى يولغا قويغان كىشىدۇر.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇشرىكلار ئاللا ياراتقان ئېكىنلەردىن ۋە چاھار پايلىرىدىن (يەنى تۆگە، كالا، قويلاردىن) ئاللا ئۈچۈن بىر ھەسسە (بۇتلارنى ئۈچۈن بىر ھەسسە) ئايرىپ قويۇپ، ئۆز گۇمانلىرىچە (ھېچقانداق دەلىلسىزلا): «بۇ ئاللا ئۈچۈندۇر، بۇ مەبۇدلىرىمىز ئۈچۈندۇر» دەيدى...﴾<sup>(1)</sup>.

«بەھىيرە» ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر تۆگە، بەشىنى توغسا، بەشىنچىسى ئەرەك بولسا، تۇغۇلغان بوتۇلاقنى بوغۇزلاپ گۆشىنى ئەرلەرلا يەيدۇ. ئەگەر بەشىنچىسى چىشى بولسا، بۇ چىشى بوتۇلاقنىڭ قۇلاقلىرىنى كېسىپ ئۇنى بەھىيرە دەپ ئاتايدۇ. سۈددى ۋە باشقىلاردىنمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەتلەر بايان قىلىنغان.

مۇجاھىد «سائىبە» ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: سائىبە دېگەن ئالتە چىشى قوزا قوزىلىغان، يەتتىنچىسىنى چىشى ياكى ئەرەك قوزىلىغان قوي بولۇپ، يەتتىنچىسىنى ئەرلەر يەيدۇ.

(1) سۈرە ئەنئام 136 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: سائىبە دېگەن ئون چىشى بوتۇلاق بوتۇلاقلىغان تۈگە بولۇپ، بۇنداق تۈگە مېنىلمەي، يۈڭمۇ قىرقلماي، ئۇنىڭ سۈتى مېھماندىن باشقىغا سېغىلماي قويۇپ بېرىلىدۇ.

ئەبۇداۋۇد مۇنداق دەيدۇ: «سائىبە» دېگەن بىر كىشى ئۆزىنىڭ مەلۇم بىر ئىشى ئۈچۈن ئاتلىنىپ چىقىپ، شۇ ئىشى ئوڭۇشلۇق بولسا، چارۋا - ماللىرىدىن بىرىنى بۇتلارغا ئاتاپ قويۇپ بېرىدۇ. قويۇپ بېرىلگەن بۇ مېلى «سائىبە» دەپ ئاتىلىپ ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان بوتۇلاقمۇ بۇتقا تەۋە بولىدۇ.

سۈددى سائىبە ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: بىر كىشىنىڭ بىرەر ئىشى ئوڭۇشلۇق بولسا، ياكى كېسىلىدىن ساقايسا، ياكى كۆپ بايلىققا ئېرىشسە چارۋا - ماللىرىدىن بىرىنى بۇتقا ئاتىۋېتەتتى. كىمكى بۇ مالغا چىقىلسا جازالانمىتى (1).

﴿لېكىن كاپىرلار ئاللاھقا يالغاننى چاپلايدۇ، ئۇلارنىڭ تولىسى بۇنىڭ يالغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ﴾  
 يەنى ئاللاھ بۇ نەرسىلەرنى يولغا قويىمىدى. ئۇ نەرسىلەر ئاللاھقا يالغانلىقىنى بىلمەيدىغان نەرسىلەر بولمايلا قالماستىن، بەلكى ھەتتا ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا دۇچار قىلىدىغان نەرسىلەردۇر. مۇشرىكلار ئۆزلىرىچىلا ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھقا يالغانلىقىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ۋاسىتىسى قىلىۋالدى. ئەمەلىيەتتە مۇشرىكلار بۇ نەرسىلەر بىلەن ھەرگىزمۇ ئاللاھقا يالغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

﴿ئۇلارغا ئاللاھ نازىل قىلغان ھۆكۈمگە، پەيغەمبەر بايان قىلغان ھۆكۈمگە ئەمەل قىلغان دېيىلسە، ئۇلار: «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنى بىزگە كۇپايە» دەيدۇ﴾ يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىگە، بۇيرۇغان ئىشلىرىغا، چەكلىگەن ھارام ئىشلارنى تاشلاشقا چاقىرىلسا، ئۇلار: ئەجدادلىرىمىز قىلىپ كېلىۋاتقان دىنى پائالىيەتلىرىمىزنى قىلىش بىز ئۈچۈن يېتەرلىكتۇر، دەيدۇ.

﴿ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ھېچ نەرسە بىلمەيدىغان ۋە ھىدايەت تاپمىغان تۇرسىمۇ (يەنىلا ئۇلارنىڭ دىنىغا ئەمەل قىلامدۇ)﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەقىقىي تونمىغان ھەق يولدا ماڭمىغان تۇرسا، يەنە ئۇلارغا ئەگىشەمدۇ؟ ئۇلارغا پەقەت ئۇلاردىنمۇ نادان، ئۇلاردىنمۇ بەكرەك ئازغان ئادەممۇ ئەگىشىدۇ.

\* \* \* \* \*

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۗ لَا يَضُرُّكُمْ مِّنْ ضَلٰٓءٍ اِذَا اَهْتَدَيْتُمْ ۗ اِلَى اللّٰهِ مَرۡجِعُكُمْ

حَمِيْعًا ۗ فَيُنۡزِلۡتُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٠٥﴾

ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى گۇناھتىن ساقلاڭلار، سىلەر قاچانكى توغرا يولدا بولساڭلار، باشقىلارنىڭ ئاداشقىنى سىلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. سىلەر ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ دەرىگاھىغا قايتىسىلەر، ئاللاھ قىلغان ئەمەللىڭلارنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ (105).

ئۆزلىرىنى تۈزىتىشكە بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى تۈزىتىشكە، ئىمكانىيىتىنىڭ يېتىشىچە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئۆزلىرىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى ئوڭشىغان

(1) بايانى ئوخشاپ كېتىدىغان بىر قانچە ئايەست قالدۇرۇلدى.

كشى ئۈچۈن، مەيلى يېقىن ياكى يېراقتىكى بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

ئىمام ئەھمەد قەيسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كىشىلەرگە سۆز قىلىپ، ئالدى بىلەن ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتقاندىن كېيىن مۇنداق دېدى: «سەلەر ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆزەڭلارنى گۇناھتىن ساقلاڭلار، سەلەر قاچانكى توغرا يولدا بولساڭلار، باشقىلارنىڭ ئاداشقىنى سەلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇپ تۇرىسىلەر، لېكىن ئۇنى توغرا مەنىسى بىلەن چۈشەنمەيسىلەر. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: كىشىلەر بىر يامان ئىشنى كۆرۈپ ئۇنى ئۆزگەرتمىسە ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى جازالىشى مۇمكىن. دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئى خالايىق! ھەرگىزمۇ يالغان ئېيتماڭلار، يالغانچىلىق بىلەن ئىمان بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشىدۇر.»

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ أَنتَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ ءَاخِرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ صَرْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصْبَحْتُمْ مَصِيبَةَ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١١٦﴾ فَإِنْ عُرِيَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخِرَانِ يُقِيمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَايَيْنِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَدَتْنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا أَعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١١٧﴾ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهَيْهَا أَوْ تَحَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانُ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١١٨﴾

ئى مۆمىنلەر ئاراڭلاردىن بىرىكىم ئۆلىدىغان چېغىدا ۋەسىيەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭغا ئىچىڭلاردىن ئىككى ئادىل كىشى گۇۋاھ بولسۇن، ياكى (ئۆز دىنىڭلاردىكىلەردىن گۇۋاھ بولىدىغان ئىككى كىشى تىپلىمىسا) غەيرى دىندىكىلەردىن ئىككى كىشى گۇۋاھ بولسۇن، ئەگەر سەلەر سەپەردە بولۇپ، بېشىڭلارغا ئۆلۈم دەھشىتى كەلگەندە، سەلەر (بۇ ئىككى گۇۋاھنىڭ راستچىلىقىدىن) گۇمانلانساڭلار، نامازدىن كېيىن ئۇلارنى ئېلىپ قېلىڭلار، ئۇلار: «بىز پايدىسىغا قەسەم قىلىدىغان كىشىلەرمىز، بىزنىڭ يېقىنىمىز بولغان تەقدىردىمۇ قەسەمىمىزنى ھېچ نەرسىگە ساتمايمىز، خۇدالىق ئۈچۈن بولغان گۇۋاھلىقنى يوشۇرمايمىز. ئەگەر ئۇنى يوشۇرساق، بىز ئەلۋەتتە گۇناھكارلاردىن بولىمىز» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن<sup>(106)</sup>. ئەگەر ئۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ (يالغان گۇۋاھلىق بەرگەنلىك ياكى مېراسقا خىيانەت قىلغانلىق) گۇناھى بىلىنسە، ئۇلارنىڭ ئورنىغا مېراس ئېلىشقا ئەڭ ھەقىقەت بولغان ۋارىسلىرىدىن ئىككى كىشى گۇۋاھ بولۇپ: «بىزنىڭ گۇۋاھلىقىمىز ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىدىنمۇ توغرىدۇر، بىز شەرتتەن چىقىپ كەتمىدۇق، بولمىسا بىز چوقۇم زالىملاردىن بولىمىز» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن<sup>(107)</sup>. بۇ (ئۇسۇل) گۇۋاھچىلارنى ئەڭ توغرا گۇۋاھلىق قىلىدىغان قىلىشقا، قىلغان قەسەمنى رەت

قىلىشتىن (يەنى ئۇلاردىن كېيىن باشقىلار قەسەم قىلىشى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ رەسۋا بولۇشىدىن) قورقىدىغان قىلىشقا ئەڭ يېقىن (ئۇسۇل) دۇر. **اللھ دىن قورقۇڭلار، (اللھ نىڭ ئەمرىنى) ئاڭلاڭلار. اللھ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ** (108).

ۋەسىيەت قىلغاندا ئىككى ئادىل مۇسۇلماننى گۇۋاھچى قىلىش توغرىسىدا

بۇ ئايەتلەر مۇھىم بىر ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

«ئى مۆمىنلەر ئاراڭلاردىن بىر كىشى ئۆلىدىغان چاغدا ۋەسىيەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭغا ئىچىڭلاردىن ئىككى ئادىل كىشى گۇۋاھ بولسۇن» يەنى مۇسۇلمانلاردىن ئىككى ئادىل كىشى گۇۋاھچى بولسۇن.

«ياكى (ئۆز دىنىڭلاردىكىلەردىن گۇۋاھ بولىدىغان ئىككى كىشى تېپىلمىسا) غەيرىي دىندىكىلەردىن ئىككى كىشى گۇۋاھ بولسۇن» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسۇلمانلاردىن بولمىسا، يەھۇدىي ياكى خرىستىئانلاردىن ئىككى كىشىنى گۇۋاھچى قىلىڭلار.

«ئەگەر سىلەر سەپەردە بولۇپ، بېشىڭلارغا ئۆلۈم دەھشىتى كەلگەندە» بۇ ئىككى گۇۋاھلىق قىلىدىغان مۇسۇلمان بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا مۇسۇلمانلاردىن باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىشنىڭ شەرتىدۇر. بۇ شەرتلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇش ۋە پەقەت ۋەسىيەتكىلا گۇۋاھ قىلىشتۇر.

ئىمام جەرىر قازى شۇرەيھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنى پەقەت سەپەردىلا گۇۋاھچى قىلىشقا، يەنە كېلىپ پەقەت ۋەسىيەتكىلا گۇۋاھچى قىلىشقا بولىدۇ.

«سىلەر (بۇ ئىككى گۇۋاھنىڭ راستچىلىقىدىن) گۇمانلانساڭلار، نامازدىن كېيىن ئۇلارنى ئېلىپ قېلىڭلار» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: بۇ يەردىكى ناماز، دىگەر نامىزى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر.

سەئىدى ئىبنى جۇبەير، ئىبراھىم نەخەئىي، قەتادە، ئىكرىمەن ۋە مۇھەممەد ئىبنى سەرىيىن قاتارلىقلارمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش دېدى. زۆھرى: بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغىنى مۇسۇلمانلارنىڭ نامىزى، دېدى.

بۇ يەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نامىزى دېگەنلىكتىن: ئىككى گۇۋاھچىنىڭ مۇسۇلمانلار جەم بولۇپ ئوقۇغان نامازدىن كېيىن جامائەت ئالدىدا گۇۋاھلىق بېرىشىنى كۆزدە تۇتقاندۇر.

«ئۇلار: «بىز پايدىسىغا قەسەم قىلىدىغان كىشىلەرمىز، بىزنىڭ يېقىنىمىز بولغان تەقدىردىمۇ قەسەمىمىزنى ھېچ نەرسىگە ساتمايمىز، خۇدالىق ئۈچۈن بولغان گۇۋاھلىقنى يوشۇرمايمىز. ئەگەر ئۇنى يوشۇرساق، بىز ئەلۋەتتە گۇناھكارلاردىن بولىمىز» دەپ اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن» يەنى ئەگەر گۇۋاھلىقىمىزنى يوشۇرساق، ياكى يالغان گۇۋاھلىق بەرسەك، بىزگە گۇناھ بولسۇن. «ئەگەر ئۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ (يالغان گۇۋاھلىق بەرگەنلىك ياكى مىراسقا خىيانەت قىلغانلىق) گۇناھى بىلىنسە، ئۇلارنىڭ ئورنىغا مىراس ئېلىشقا ئەڭ ھەقلىق بولغان ۋارىسلىرىدىن ئىككى كىشى گۇۋاھ بولۇپ: «بىزنىڭ گۇۋاھلىقىمىز ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىدىنمۇ توغرىدۇر، بىز شەرئەتتىن چىقىپ كەتمىدۇق، بولمىسا بىز چوقۇم زالىملاردىن بولىمىز» دەپ اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن».

بۇ يەردىكى مىراسخورلارنى قەسەم قىلدۇرۇپ ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاساس قىلىش بولسا، بەزى قىساس ئېلىش دەۋالىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ھالەتلىرىگە ئوخشايدۇ. مەسىلەن: قاتىلنىڭ قاتىللىق دەلىلى

بىرەر شۈبھە پەيدا قىلسا، ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ تۇغقانلىرى قەسەم قىلىش ئارقىلىق قاتىلىنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكى پاكىتىنى تولۇقلايدۇ.

﴿بۇ (ئۇسۇل) گۇۋاھچىلارنى ئەڭ توغرا گۇۋاھلىق قىلىدىغان قىلىشقا﴾ يەنى مۇسۇلمان ئەمەس ئىككى كىشىنىڭ بەرگەن گۇۋاھلىقىدىن گۇمانلىنىپ قالغاندا، ئۇ ئىككىسىنى قەسەم قىلدۇرۇش ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى ئەڭ جايدا ئادا قىلىشىغا ئەڭ يېقىن ئۇسۇلدۇر.

﴿قىلغان قەسەمنى رەت قىلىشتىن (يەنى ئۇلاردىن كېيىن باشقىلار قەسەم قىلىشى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ رەسۋا بولۇشىدىن) قورقىدىغان قىلىشقا ئەڭ يېقىن (ئۇسۇل) دۇر﴾ يەنى مۇسۇلمان ئەمەس ئىككى كىشىنىڭ گۇۋاھچىلىقىنى ئۆز جايدا توغرا ئادا قىلىشقا تۈرتكە بولىدىغان نەرسە، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچكۈزۈش بولۇپ، بىر تەرەپتىن ئۇلار گۇۋاھلىققا ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ قەسەم قىلغاندا ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغ بىلىش يۈزىسىدىن ھەقىقىي گۇۋاھلىق بېرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلار: ئەگەر بىز ھەقىقىي گۇۋاھلىق بەرمىسەك، مىراس ئىگىلىرى ئاللاھنىڭ نامى بىلەن (بىزنىڭ گۇۋاھلىقىمىز توغرا ۋە كۈچلۈكتۇر دەپ) قەسەم قىلسا، بىزنىڭ يالغانچىلىقىمىز خەلق ئالەم ئالدىدا ئاشكارىلىنىپ رەسۋا بولىمىز، دەپ قورققانلىقتىن گۇۋاھلىقنى ھەقىقىي جايدا بېرىشكە تېرىشىدۇ.

﴿ئاللاھ دىن قورقۇڭلار، (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى) ئاڭلاڭلار﴾ يەنى بارلىق ئىشلىرىڭلاردا ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭلار ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇڭلار. ﴿ئاللاھ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ﴾ يەنى ئاللاھ تائالا بۇيرۇقلىرىنى ئادا قىلىنغان ۋە شەرئەت بەلگىلىمىلىرىدىن چىقىپ كەتكەن كىشىلەرگە توغرا يولنى مۇيەسسەر قىلىپ بەرمەيدۇ.

\* \* \* \* \*

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ﴾

ئاللاھ قىيامەت كۈنى پەيغەمبەرلەرنى يىغىپ: «(قەۋمىڭلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلىشىڭلاردا) قانداق جاۋابقا ئىگە بولدۇڭلار؟» دەپ سورايدۇ، ئۇلار: «(سېنىڭ بىلگىنىڭگە سېلىشتۇرغاندا) بىز ھېچ نەرسە بىلمەيمىز، سەن غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلسەن» دەيدۇ<sup>(109)</sup>.

پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۈمەتلىرى ھەققىدە سورىغانلىرى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە قىيامەت كۈنى پەيغەمبەرلەردىن ئاشۇ پەيغەمبەرلەر ئەۋەتلىگەن ئۈمەتلىرىنىڭ ئۆزلىرىگە قانداق جاۋاب بەرگەنلىكىنى سورايدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بىز ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن ئۈمەتلىرىدىن (پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلىدىمۇ؟ سىلەر قانداق جاۋاب بەردىڭلار؟ دەپ) سورايمىز، پەيغەمبەرلەردىنمۇ ئەلۋەتتە (ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلىدىڭلارمۇ؟ دەپ) سورايمىز»<sup>(1)</sup> «يەرۋەردىڭلارنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇلار (يەنى خالايسىز) نىڭ ھەممىسىنىڭ (بۇ دۇنيادا) قىلغان ئىشلىرىنى چوقۇم سورايمىز»<sup>(2)</sup>.

پەيغەمبەرلەرنىڭ: «(سېنىڭ بىلگىنىڭگە سېلىشتۇرغاندا) بىز ھېچ نەرسە بىلمەيمىز» دەپ بەرگەن جاۋابى ھەققىدە مۇجاھىد ھەسەنبەسىرى ۋە سۇددى قاتارلىقلار: ئۇلار قىيامەت كۈنىدىكى ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىدىن قورقۇپ كېتىپ شۇنداق جاۋاب بېرىدۇ، دەيدى.

(1) سۈرە ئەئراق 6 - ئايەت.

(2) سۈرە ھىجر 92 — 93 - ئايەت.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەدىي ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلار پەرۋەردىگارغا بىز بىلمەيمىز، بىلگەن تەقدىردىمۇ سەن بىزدىن بەكرەك بىلسەن، دەيدۇ. بۇ ئاللا تائالاغا غەزەپ بىلەن بېرىلگەن جاۋاب بولۇپ، يەنى سېنىڭ ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىلمىڭگە سېلىشتۇرغاندا بىزدە ھېچقانداق ئىلىم يوق. شۇڭا بىزگە جاۋاب بېرىلگەن، شۇنداقلا كىمىنىڭ جاۋاب بەرگەنلىكىنى بىلسەكمۇ بىز پەقەت ئۇلارنىڭ تاشقى قىياپىتىگە قاراپلا ھۆكۈم قىلالايمىز. ئىچكى سىرلىرىنى بولسا سەن بىلسەن. سەن ھەممىنى كۆرۈپ بىلىپ تۇرغۇچىدۇرسەن. سېنىڭ بىلىمىڭگە نىسبەتەن بىزنىڭ بىلىمىمىز يوق دېيەرلىك، چۈنكى سەن غەيبىنى بىلگۈچىدۇرسەن.

\* \* \* \* \*

إِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَاٰلِئَاتِكَ إِذْ اٰتٰتَكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ  
تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۗ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْاِنْجِيلَ ۗ وَإِذْ خَلَقُ  
مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنَفَخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِي ۗ وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي ۗ  
وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِاِذْنِي ۗ وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرٰءِيلَ عَنكَ إِذْ جَعَلْتَهُم بِالْيَمِينِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا  
مِنْهُمْ اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْخَوَارِجِ اَنْ ءَامِنُوا بِي وَبِرِسُوْلِي قَالُوْا  
ءَاْمَنَّا وَاَسْهَدُ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿١١١﴾

ئۆز ۋاقتىدا اللہ ئىپتىتى: ئى مەريەم ئوغلى ئىسا! ساڭا ۋە سېنىڭ ئاناڭغا بەرگەن نېمىتىمنى ئەسلىگىن، ئەينى زاماندا ساڭا روھۇلقۇدۇس (يەنى جىبرىئىل) بىلەن مەدەت بەردىم، (كىچىكىڭدە) بۆشۈكتە ۋە (پەيغەمبەر بولغان) ئوتتۇرا ياش ۋاقتىڭدا كىشىلەرگە سۆزلەيتىڭ، ئەينى زاماندا ساڭا كىتابى، ھېكمەتنى، تەۋراتنى ۋە ئىنجىلنى ئۆگەتتىم، ئەينى زاماندا مېنىڭ ئىزنىم بىلەن لايدىن قۇشنىڭ شەكلىدە بىر نەرسە ياسايتتىڭ، ئۇنى پۇۋلىسەڭ ئىزنىم بىلەن ئۇچىدىغان قۇش بولاتتى. ئەينى زاماندا مېنىڭ ئىزنىم بىلەن تۇغما كورنى، بەرەس كېسىلىنى ساقايتتىڭ، ئەينى زاماندا، مېنىڭ ئىزنىم بىلەن ئۆلۈكلەرنى (تىرىلدۈرۈپ قەبرىلىرىدىن) چىقارتتىڭ، ئەينى زاماندا بەنى ئىسرائىلنى ساڭا چىقىلىشتىن توستۇم، سەن ئۇلارغا مۆجىزىلەر بىلەن كەلگەن چىغىڭدا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىرلار: «بۇ پەقەت روشەن سېھرىدۇر» دېدى (110). ئەينى زاماندا مەن ھەۋارىلارغا: «ساڭا ۋە مېنىڭ پەيغەمبىرىمگە ئىمان ئېيتىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدىم. ئۇلار: «بىز ئىمان ئېيتتۇق، گۇۋاھ بولغىنىكى، بىز (ئەمرىڭگە) بويسۇنغۇچىلارمىز» دېدى (111).

ئىسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن نېمەتلىرىنى ئەسلىتىش توغرىسىدا

بۇ ئايەتلەردە اللہ تائالا بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولغان ئىسا ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن مۆجىزە خاراكتىرلىك پەۋقۇلئاددە چوڭ نېمەتلىرىنى ئەسلىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مەريەم ئوغلى ئىسا! ساڭا ۋە سېنىڭ ئاناڭغا بەرگەن نېمىتىمنى ئەسلىگىن﴾ يەنى سېنى دادىسىز ياراتقانلىقىمنى سېنىڭ يارىتىلىشىڭنى



قۇدرىتىمگە دالالەت قىلىدىغان بىر ئالامەت قىلغانلىقىمنى، سېنى نادان جاھىل كىشىلەرنىڭ ئاناڭغا تۆھمەت قىلغاندا ئاقلاشقا ئىسپات قىلغانلىقىمنى ئەسلىگىن.

﴿ئەينى زاماندا ساڭا روھۇلقۇدۇس (يەنى جىبرىئىل) بىلەن مەدەت بەردىم﴾ يەنى مەن سېنى كىچىك ۋاقتىڭدىمۇ چوڭ بولغاندىمۇ اللە تەرەپكە چاقىرىدىغان پەيغەمبەر قىلدىم ۋە سېنى بۆشۈكتىكى چېغىڭدا سۆزلەتتىم. شۇنىڭ بىلەن ئاناڭنىڭ كىشىلەر چاپلىغان بوھتانلىرىدىن پاك ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەردىڭ. سەن ئۆزەڭنىڭ مېنىڭ بەندەم ئىكەنلىكىڭنى ئېتىراپ قىلدىڭ. كىشىلەرگە ئۆزەڭنىڭ مەن تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن ئەلچى ئىكەنلىكىڭنى خەۋەر بېرىپ، ئۇلارنى ئىبادەت قىلىشقا چاقىردىڭ.

﴿كىچىكىڭدە (بۆشۈكتە ۋە (پەيغەمبەر بولغان) ئوتتۇرا ياش ۋاقتىڭدا كىشىلەرگە سۆزلەيتىڭ﴾ يەنى سەن كىچىك چېغىڭدا ھەم چوڭ بولغاندا كىشىلەرنى اللە تائالانىڭ دىنىغا چاقىردىڭ.

﴿ئەينى زاماندا ساڭا كىتابنى، ھېكمەتنى، تەۋراتنى ۋە ئىنجىلنى ئۆگەتتىم﴾ يەنى مەن ساڭا خەت يېزىشنى ئوقۇشنى، چۈشىنىشنى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن تەۋراتنى بىلدۈردىم.

﴿ئەينى زاماندا مېنىڭ ئىزنىم بىلەن لايدىن قۇشنىڭ شەكلىدە بىر نەرسە ياسايتتىڭ ئۇنى پۈۋىلىسەڭ ئىزنىم بىلەن ئۇچىدىغان قۇش بولاتتى﴾ يەنى سەن مېنىڭ رۇخسىتىم بىلەن لايدىن قۇشنىڭ شەكلىنى ياسايسەن ھەم مېنىڭ رۇخسىتىم بىلەن ئاشۇ قۇشنىڭ شەكلىگە پۈۋىلىسەڭ مېنىڭ ئىرادەم بىلەن ئۇ، ئۇچىدىغان قۇش بولىدۇ.

﴿ئەينى زاماندا مېنىڭ ئىزنىم بىلەن تۇغما كورنى، بەرەس كېسىلىنى ساقايتتىڭ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۈرە ئال ئىمراندا توختالغان بولغاچقا، بۇ يەردە قايتا بايان قىلمايمىز.

﴿ئەينى زاماندا، مېنىڭ ئىزنىم بىلەن ئۆلۈكلەرنى (تىرىلدۈرۈپ قەبرىلىرىدىن) چىقارتتىڭ﴾ يەنى سەن ئۆلۈكلەرنى چاقىرساڭ اللە تائالانىڭ ئىرادىسى بىلەن ئۆلۈكلەر قەبرىلىرىدىن تىرىلىپ قوپىدۇ.

﴿ئەينى زاماندا بەنى ئىسرائىلنى ساڭا چېقىلىشتىن توستۇم، سەن ئۇلارغا مۆجىزىلەر بىلەن كەلگەن چېغىڭدا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىرلار: «بۇ پەقەت روشەن سېھرىدۇر» دېدى﴾ يەنى سەن ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئۆزەڭنىڭ اللە تائالا تەرىپىدىن ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئىكەنلىكىڭنى بىلدۈرىدىغان ئېنىق دەلىل ئىسپاتلار بىلەن كەلگىنىڭدە، ئۇلار ساڭا ئىشەنمەي سېنى يالغانچى، سېھىرگەر دەپ تۆھمەت قىلىپ، سېنى ئۆلتۈرۈپ كىرىستقا مىخلىماقچى بولغاندا مەن سېنى ئۇلارنىڭ زىيان كەشلىكىدىن ساقلاپ ئۆز دەرگاھىمغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپ، سېنى ئۇلارنىڭ تۆھمەتلىرىدىن ئاقلىدىم. سېنى ئۇلارنىڭ يامانلىق قىلىشىدىن ساقلاپ قالدىم، سەن مېنىڭ بۇ نېمەتلىرىمنى ئەسلىگىن!

﴿ئەينى زاماندا مەن ھەۋارىيلارغا : «ساڭا ۋە مېنىڭ پەيغەمبىرىمگە ئىمان ئېيتىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدىم﴾ اللە تائالانىڭ بۇ ئايىتىمۇ ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئەسلىتەن نېمەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر. چۈنكى اللە تائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامغا يۇقىرىقى نېمەتلەردىن باشقا ساھابىلارنى، قوللىغۇچى ۋە ياردەم بەرگۈچىلەرنى قىلىپ بەرگەن. بەزىلەر اللە تائالانىڭ: «ۋەھىي قىلدىم» دېگەن سۆزنى ئىلھام قىلدىم دېگەنلىك بولىدۇ، دېدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ھەسەنەبەسىرى مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالا ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلىشىنى دىللىرىغا ئىلھام قىلغان. سۇددى: ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە سالغان دەيدۇ. «ئۇلار: «بىز ئىمان ئېيتتۇق، گۇۋاھ بولغىنىكى، بىز (ئەمرىڭگە) بويسۇنغۇچىلارمىز» دېدى﴾.

\* \* \* \* \*

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۗ قَالَ أَتَقُولُوا اللَّهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْبَعَنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ ۗ وَآرْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنَّي مُنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ ۗ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَلِي عَذَابُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

ئۆز ۋاقتىدا ھەۋارىيلار: «ئى مەريەم ئوغلى ئىسا! رەببىڭ بىزگە ئاسماندىن ئۈستىدە تاماق بار داستىخان چۈشۈرۈپ بېرەلمەدۇ؟» دېدى. ئىسا: «ئەگەر (اللە نىڭ قۇدرىتىگە) ئىشەنسەڭلار (بۇنداق سوئاللارنى بېرىشتە) اللە دىن قورقۇڭلار» دېدى (112). ئۇلار: «بىز ئۇنىڭدىن يېيىشنى، كۈڭلىمىزنىڭ تىنچلىنىشىنى، سۆزۈڭنىڭ راستلىقىنى بىلىشنى ۋە پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھچىلاردىن بولۇشنى ئىرادە قىلىمىز» دېدى (113). مەريەم ئوغلى ئىسا: «ئى پەرۋەردىگارمىز اللە! بىزگە ئۈستىدە تاماق بار داستىخان چۈشۈرگىن، بۇ كۈن بىزلەرگە ۋە بىزدىن كېيىنكىلەرگە بايرام بولۇپ قالسۇن، ئۇ داستىخان سەندىن بىزگە (قۇدرىتىڭنى ۋە پەيغەمبەرلىكىمنى كۆرسىتىدىغان) بىر مۆجىزە بولۇپ قالسۇن. بىزگە رىزىق بەرگىن، سەن رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ياخشىسىسىن» دېدى (114). اللە (ئىسانىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ): «ئۇنى مەن سىلەرگە چوقۇم (ئاسماندىن) چۈشۈرۈمەن، سىلەردىن كىمكى شۇنىڭدىن كېيىن كاپىر بولسا، ئۇنى شۇنداق بىر ئازاب بىلەن ئازابلايمەنكى، ئەھلى جاھاندىن ھېچكىشىنى مۇنداق ئازابلىمايمەن» دېدى (115).

### ئاسماندىن چۈشكەن داستىخان توغرىسىدا

بۇ سۈرە ئاسماندىن چۈشكەن داستىخاننىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغان بولغاچقا سۈرىنىڭ ئىسمى «سۈرە مائىدە» (داستىخان سۈرىسى) دەپ ئاتالغان. بۇ اللە تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالادىن ئۇ داستىخاننى چۈشۈرۈپ بېرىشنى تىلىگەندە، اللە تائالا ئۇنىڭغا نېمەت قىلىپ چۈشۈرۈپ بەرگەن داستىخاندۇر. اللە تائالا بۇ داستىخاننى (ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە) دالەت قىلىدىغان پاكىت قىلىپ چۈشۈردى.

«ئۆز ۋاقتىدا ھەۋارىيلار: «ئى مەريەم ئوغلى ئىسا! رەببىڭ بىزگە ئاسماندىن ئۈستىدە تاماق بار داستىخان چۈشۈرۈپ بېرەلمەدۇ؟» دېدى» يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى تاماق تىزىلغان داستىخاننى تەلەپ قىلدى. بەزىلەر: ئۇلار ناھايىتى پېقىر ۋە موھتاج بولغانلىقتىن ئوزۇقلىنىپ پۈت قولىغا كۈچ كىرىپ اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن اللە تائالانىڭ ئۇلارغا ئاسماندىن كۈندە بىر داستىخان چۈشۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان، دەيدۇ.

«ئىسا: «ئەگەر (اللە نىڭ قۇدرىتىگە) ئىشەنسەڭلار (بۇنداق سوئاللارنى بېرىشتە) اللە دىن قورقۇڭلار» دېدى» يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: اللە تائالادىن قورقۇڭلار، بۇنداق تەلەپلەرنى قىلماڭلار. بۇ نەرسىلەر بەلكىم سىلەرگە پايدىسىز بولۇشى، سىلەرنىڭ توغرا يولدىن چىقىپ كېتىشىڭلارغا

سەۋەبى بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر سىلەر ھەقىقىي مۆمىن بولساڭلار، رىزىق تەلەپ قىلىشتا ئاللا تائالاغا تەۋەككۈل قىلىڭلار، دېدى.

﴿ئۇلار:﴾ «بىز ئۇنىڭدىن يېيىشنى، كۆڭلىمىزنىڭ تىنچلىنىشىنى، سۆزۈڭنىڭ راستلىقىنى بىلىشنى ۋە پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھچىلاردىن بولۇشنى ئىرادە قىلىمىز» دېدى. يەنى ئۇلار داستانىڭ ئاسماندىن چۈشۈرۈلگىنىنى كۆرسەك، سېنىڭ ئاللا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ھەقىقىي پەيغەمبەر ئىكەنلىكىڭگە، داستانىڭ ئاللا تەرىپىدىن كەلگەن بىر مۆجىزە ئىكەنلىكىگە، سېنىڭ بىزگە ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتنىڭ راستلىقىنى بىلدۈرىدىغان بىر پاكىت ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمىز، دېيىشتى.

﴿مەريەم ئوغلى ئىسا:﴾ «ئى پەرۋەردىگار بىز ئاللا! بىزگە ئۈستىدە تاماق بار داستان چۈشۈرگىن، بۇ كۈن بىزلەرگە ۋە بىزدىن كېيىنكىلەرگە بايرام بولۇپ قالسۇن» ﴿بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى: بىز ۋە ئەۋلادىمىز بۇ داستان چۈشكەن كۈنى بايرام كۈنى قىلىۋالىمىز دېگەنلىكتۇر دەيدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇفيان سەۋرى: بىز بۇ كۈنى ناماز ئوقۇيدىغان بىر كۈن قىلىۋالىمىز دېگەنلىكتۇر دېدى. ﴿ئۇ داستان سەندىن بىزگە (قۇدرىتىڭنى ۋە پەيغەمبەرلىكىمنى كۆرسىتىدىغان) بىر مۆجىزە بولۇپ قالسۇن. بىزگە رىزىق بەرگىن، سەن رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ياخشىسى سەن» دېدى.﴾

﴿ئاللا (ئىسانىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ):﴾ «ئۇنى مەن سىلەرگە چوقۇم (ئاسماندىن) چۈشۈرىمەن، سىلەردىن كىمكى شۇنىڭدىن كېيىن كاپىر بولسا، ئۇنى شۇنداق بىر ئازاب بىلەن ئازابلايمەنكى، ئەھلى جاھاندىن ھېچ كىشىنى مۇنداق ئازابلايمەن» دېدى. يەنى ئۇلارنى سېنىڭ زامانىڭدا ھېچكىم كۆرۈپ باقمىغان ئازاب بىلەن ئازابلايمەن، بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ﴿قىيامەت قايمى بولغان كۈندە:﴾ «ئى پىرئەۋن جامائەسى! ئازابىڭ ئەڭ قاتتىقىغا (دوزاخ ئوتىغا) كىرىڭلار!» ﴿دېيىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىقى قەۋىتىگە (يەنى قەئىرگە) تاشلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ (ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) مەدەتكار تاپالمايسەن﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتنىڭ مەنىلىرىگە ئوخشاشتۇر.

ئىبنى جەرر ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. قىيامەت كۈنى قاتتىق ئازابلىنىدىغان كىشىلەر: مۇناپىقلار، داستان چۈشۈرۈلگەندىن كېيىنمۇ كاپىر بولغانلار، پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرىدۇر.

ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى ئۇنىڭغا: ئاللا تائالاغا بىزگە بىر داستان چۈشۈرۈپ بېرىشى ئۈچۈن دۇئا قىلساڭ دېگەندە، پەرىشتىلەر ئۈستىدە يەتتە دانە نان ۋە يەتتە تال بېلىق بار داستاننى ئېلىپ چۈشۈپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويغاندا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش غىزالانغان.

ئىمام ئىبنى جەرر ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاسماندىن ئىسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن داستاندا يەتتە تال بېلىق ۋە يەتتە دانە نان بار بولۇپ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن تويغىچە ھۇزۇرلانغان، بەزىلەر ئەتە چۈشمەي قالمىسۇن دەپ داستاندىكى تاماقتىن ئوغرىلىغان شۇنىڭ بىلەن داستان كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن.

يۇقىرىقى بايان ۋە رىۋايەتلەر بۇ داستاننىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا چۈشۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ ۋە ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئاللا (ئىسانىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ):﴾ «ئۇنى مەن سىلەرگە چوقۇم (ئاسماندىن) چۈشۈرىمەن، سىلەردىن كىمكى شۇنىڭدىن كېيىن كاپىر بولسا،

(1) سۇرە غافىر 46 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە نىسا 145 - ئايەت.

ئۇنى شۇنداق بىر ئازاب بىلەن ئازابلايمەنكى، ئەھلى جاھاندىن ھېچ كىشىنى مۇنداق ئازابلايمەن» دەپ دېگەن ئايىتىمۇ مۇشۇ پاكىتنى دەلىللەيدۇ.

### تارىختا يۈز بەرگە ھەيران قالارلىق بىر ۋەقە

تارىخچىلارنىڭ بايان قىلىشىچە، ماراكەش قاتارلىق غەربتىكى دۆلەتلەرنى پەتھى قىلىش ئۈچۈن بەنى ئۇمەييە تەرىپىدىن ۋەكىل ئورنىدا تەيىنلىنىپ بارغان مۇسا ئىبنى نەسىر شۇ چاغدا خىلمۇخىل ئۈنچە - مەرۋايتلار تىزىلغان بىر داستىخاننى تېپىۋالدى. بۇنى ئۇمەييە مەسچىتىنى سالدۇرغان مۇسۇلمانلارنىڭ خەلىپىسى ۋەلىد ئىبنى ئابدۇلمەلىككە ئەۋەتىپ بېرىدۇ. بۇ داستىخان ئۇ كىشىنىڭ قولىغا تەككۈچە ئۇ كىشى ۋاپات بولدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ داستىخان ئۇنىڭ ئورنىغا مۇسۇلمانلارنىڭ خەلىپىسى بولۇپ سايلىغان قېرىندىشى سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىككە تاپشۇرۇلدى.

ئۇنى كىشىلەر كۆرۈپ ئۇ داستىخاندىكى خىلمۇخىل ئۈنچە مەرۋايتلارغا ھەيران قالدى. بەزىلەر داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامدىن قالغان داستىخان بولۇشى مۇمكىن، دېيىشىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُونُ لِيْ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقِّ ۚ إِن كُنتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعَلَّمْ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ ﴿١٧١﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهٖ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧٢﴾ إِن تَعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۗ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٧٣﴾

ئۆز ۋاقتىدا اللہ ئىپتىتى: «ئى مەريەم ئوغلى ئىسا! سەن كىشىلەرگە، اللە نى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟» ئىسا ئىپتىتى: «(رەببىم!) شەنئىگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك دەپ ئىتىقاد قىلىمەنكى، ماخا ئىپتىتىغا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئىپتىمايمەن، ئەگەر مەن بۇ سۆزنى ئىپتىقان بولسام، ئۇنى سەن چوقۇم بىلىسەن (يەنى مېنىڭ ئۇنداق دېمىگەنلىكىم ساخا مەلۇملۇق). سەم مېنىڭ زاتىمدىكىنى بىلىسەن، مەن سېنىڭ زاتىڭدىكىنى بىلمەيمەن، غەيبلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلىسەن<sup>(116)</sup>. مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى ئىپتىتىغا بۇيرۇغان سۆزنى، يەنى مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان اللە غا ئىبادەت قىلىڭلار، دېدىم. مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم، مېنى قەبىزى روھ قىلغىنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى سەن كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىڭ، سەن ھەممە نەرسىدىن خەۋەردارسەن<sup>(117)</sup>. ئەگەر ئۇلارغا ئازاب قىلساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر، (ئۇلارنى خالىغىنىڭچە تەسەررۇپ قىلسەن)، (ساخا ھېچ ئەھدى تەئەرزۇز قىلالمايدۇ)، ئەگەر ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەۋبە قىلغانلارغا) مەغپىرەت قىلساڭ، سەن (ئىشىڭدا) غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن»<sup>(118)</sup>.

ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شېرىك ئەمەلدىن ئادا - جۇدا بولۇپ تەۋھىدىنى ئىقرار قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا قىيامەت كۈنى بەندىسى ۋە بەيغەمبىرى ئىسا ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنى ئىلاھ قىلىۋالغانلار ئالدىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مەرئەمەت ئوغلى ئىسا! سەن كىشىلەرگە، اللھ نى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟﴾ بۇ اللھ تائالانىڭ خرىستىئانلارغا پۈتكۈل ئىنسانلار ئالدىدا قىلغان تەھدىت سۆزى ۋە كايىشىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە ۋە باشقىلارمۇ شۇنداق دەيدۇ. قەتادە يەنە مۇشۇ سۆزنىڭ قىيامەت كۈنى دېيىلىدىغانلىقىنى اللھ تائالانىڭ: ﴿بۇ كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) راستچىلارنىڭ راستچىللىقى ئۆزىگە پايدا قىلىدىغان كۈندۇر﴾ دېگەن مۇشۇ ئايەتلەردىن كېيىنلا كېلىدىغان ئايەتنى دەلىل قىلىپ كەلتۈرىدۇ.

﴿ئىسا ئېيتتى:﴾ (رەببىم!) شەنىڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلمەنكى، ماڭا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئېيتمايمەن﴾ يەنى بۇ ئەڭ ئەدەپلىك جاۋاب بېرىش ئۇسۇلىدۇر. بۇ ھەقتە ئىبنى ئەبۇھاتەم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەدەپ بىلەن سۆز قىلىشىنىڭ بۇ خىل ئۇسۇلنى اللھ تائالا ئۇنىڭغا ئۆگەتكەندۇر. بۇنى بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ ھەقتە سەۋرىمۇ تاۋۇسنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلغان.

﴿ئەگەر مەن بۇ سۆزنى ئېيتقان بولسام، ئۇنى سەن چوقۇم بىلىسەن﴾ (يەنى مېنىڭ ئۇنداق دېمىگەنلىكىم ساڭا مەلۇم)﴾ يەنى ئى پەرۋەردىگارم ئەگەر مۇشۇنداق دېگەن بولسام ئەلۋەتتە سەن مېنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىمنى بىلگەن بولاتتىڭ. چۈنكى ساڭا ھېچ نەرسە مەخپىي ئەمەس ۋە ئۇنداق دېمىدىم، ئۇنداق دېيىشىنىمۇ ئويلاپ قويمىدىم.

﴿سەم مېنىڭ زاتىمدىكىنى بىلىسەن، مەن سېنىڭ زاتىڭدىكىنى بىلمەيمەن، غەپىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلىسەن. مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى ئېيتىشقا بۇيرۇغان سۆزنى، يەنى مېنىڭ پەرۋەردىگارم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارلىرى بولغان اللھ غا ئىبادەت قىلىڭلار، دېدىم﴾ يەنى مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى دېيىشكە بۇيرۇغان؛ مېنىڭ ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارلىرى بولغان اللھ تائالاغا ئىبادەت قىلىڭلار دېگەن سۆزنىلا قىلدىم.

﴿مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم، مېنى قەبىزى روھ قىلغىنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى سەن كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىڭ، سەن ھەممە نەرسىدىن خەۋەردارسەن﴾ ئەبۇداۋۇد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە ۋەز - نەسەھت قىلىپ ئى خالايقلار اللھ تائالا: ﴿مەخلۇقاتلارنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالىتىدە ئەسلىگە قايتۇرىمىز﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە بايان قىلغاندەك اللھ تائالانىڭ دەرگاھىغا يالغۇنچىلىق، كىيىمسىز ۋە خەتنە قىلىنمىغان ھالىتىڭلاردا توپلىنىشىلەر. ئۇ كۈنى تۇنجى بولۇپ كىيىم كىيگۈزۈلدىغان كىشى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدۇر. مېنىڭ ئۈمىتىمدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر ئايرىلىپ چىقىرىلىپ دوزاخ تەرەپكە ئېلىپ كېتىلىدۇ. مەن: ﴿مېنىڭ ئۈمىتىمىز! ئۈمىتىمىز!﴾ دەيمەن. ماڭا: ﴿سەن ئۇلارنىڭ سەندىن كېيىن نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى بىلمەيسەن﴾

(1) سۈرە ئەنبىيا 104 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دېيىلىدۇ. مەن خۇددى ئاللا تائالانىڭ تەقۋادار بەندىسى ئىسا ئەلەيھىسسالام دېگەندەك: «مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى ئېيتىشقا بۇيرۇغان سۆزى، يەنى مېنىڭ پەرۋەردىگارم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان ئاللاغا ئىبادەت قىلىڭلار، دېدىم. مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم، مېنى قەبىزى روھ قىلغىنىڭىدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى سەن كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىڭ، سەن ھەممە نەرسىدىن خەۋەردارسەن. ئەگەر ئۇلارغا ئازاب قىلساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر، (ئۇلارنى خالىغىنىڭچە تەسەررۇپ قىلسەن)، (ساڭا ھېچ ئەھدى تەئەررۇز قىلالمايدۇ)، ئەگەر ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەۋبە قىلغانلارغا) مەغپىرەت قىلساڭ، سەن (ئىشىڭدا) غالىپ، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن» دەيمەن. ماڭا: «ئۇ ئۈمىمەتلىرىڭ سەندىن كېيىن دىندىن يېنىپ كەتكەن» دېيىلىدۇ. بۇ ھەدىسىنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

«ئەگەر ئۇلارغا ئازاب قىلساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر، (ئۇلارنى خالىغىنىڭچە تەسەررۇپ قىلسەن)، (ساڭا ھېچ ئەھدى تەئەررۇز قىلالمايدۇ)، ئەگەر ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەۋبە قىلغانلارغا) مەغپىرەت قىلساڭ، سەن (ئىشىڭدا) غالىپ، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن» يەنى خالاش ۋە قارار قىلىش پەقەت ئاللا تائالاغىلا خاستۇر. چۈنكى ئاللا تائالا خالىغىنىنى قىلىدىغان، قىلغىنىدىن، سورالمايدىغان زاتتۇر. ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرى قىلمىشلىرىدىن سورىلىدۇ.

بۇ سۆز ئاللا تائالانىڭ ئايالى، بالىسى بار دەپ ئاللا تائالاغا ۋە ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبەرگە يالغان سۆزلىگەن خرىستىئانلاردىن ئادا - جۇدا بولۇشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ مۇنداق سۈپەتلىرىدىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر. بۇ ناھايىتىمۇ ئۇلۇغ بىر ئايەت بولۇپ، ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر كېچىسى تاڭ ئاتقىچە ئاشۇ ئايەتلەرنى نامازدا تەكرار - تەكرار ئوقۇغانلىقى بايان قىلىنىدۇ.

\* \* \* \* \*

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۗ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۗ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۗ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

ئاللا ئېيتىدۇ: «بۇ كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) راستچىلارنىڭ راستچىللىقى ئۆزىگە پايدا قىلىدىغان كۈندۇر، ئۇلار ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردە مەشگۇ قالىدۇ، ئاللا ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلار ئاللا دىن مەمنۇن بولىدۇ، بۇ زور بەختتۇر» (119). ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلاردىكى مەۋجۇداتنىڭ پادىشاھلىقى ئاللاغا مەنسۇپتۇر، ئاللا ھەر نەرسىگە قادىردۇر (120).

قىيامەت كۈنىدە پەقەت راستچىللىقنىڭلا ئەسقاتىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولغان ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئاللا تائالانىڭ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى يالغانچى دېگەن كاپىر خرىستىئانلاردىن قانداق ئادا - جۇدا بولۇش ۋە ئۇلارغا قانداق جاۋاب بېرىش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) راستچىلارنىڭ راستچىللىقى ئۆزىگە پايدا قىلىدىغان كۈندۇر» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھھاك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ كۈن ئاللا تائالانى بىر دەپ بېلىش ئەقىدىسىدە تۇرغان كىشىلەرگە،

شۇ ئەقىدىسى ئەسقاتىدىغان كۈندۈر. ﴿ئۇلار ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ﴾.

﴿اللھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلار اللھ دىن مەمنۇن بولىدۇ﴾ بۇ ھەقتە اللھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئېرىشىدىغان) اللھ نىڭ رازىلىقى (جەننەت نېمەتلىرىنىڭ ھەممىسىدىن) كاتتىدۇر، بۇ چوڭ بەختتۇر﴾<sup>(1)</sup>

﴿بۇ زور بەختتۇر﴾ يەنى بۇ ئۇتۇقنىڭ ئەڭ كاتتىسىدۇر. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىشلىگۈچىلەر مۇشۇنداق زور بەختكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئىشلىسۇن﴾<sup>(2)</sup> ﴿قىزىققۇچىلار شۇنىڭغا قىزىقسۇن!﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلاردىكى مەۋجۇداتنىڭ پادىشاھلىقى اللھ غا مەنسۇپتۇر، اللھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر﴾ يەنى اللھ ھەممە نەرسىنى ياراتقان، ھەممە نەرسىگە ئىگە بولغان، ھەممە نەرسىنى ئۆزىنىڭ خالىغىنىچە ئورۇنلاشتۇرىدىغان ۋە ھەممە نەرسىنى قىلالايدىغان زاتتۇر. چۈنكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭ مۈلكىدۇر ۋە ئىگىدارچىلىقىدۇر. ھەممە نەرسە ئۇنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنىدۇ. ئۇنىڭ ئوخشىشى، ياردەمچىسى، ھەمراھى، بالىسى، ئاتا - ئانىسى ۋە ئايالى يوقتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاھ ھەم يوقتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا پەرۋەردىگارمۇ يوقتۇر.

ئىبنى ۋەھب ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرە مائىدە ئەڭ ئاخىرىدا چۈشكەن سۈرىدۇر.

اللھ سۇبھانەھۇ ۋە تائالانىڭ پەزلى مەرھەمىتى بىلەن سۈرە مائىدەنىڭ تەپسىرى تۈگىدى.

(1) سۈرە تەۋبە 72 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە سافات 61 - ئايەت.

(3) سۈرە مۇتەففەھىن 26 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

165 ئايەت

سۈرە ئەنئام

مەككىدە نازىل بولغان

سۈرە ئەنئامنىڭ پەزىلىتى ۋە چۈشكەن ۋاقتى توغرىسىدا

ئەۋفىي، ئىكرىمە ۋە ئەتا قاتارلىقلار ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: سۈرە ئەنئام مەككىدە چۈشتى، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئىمام تەبەرانى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرە ئەنئام بىر كېچىسى مەككىدە ئۇ سۈرىنىڭ ئەتراپىدا 70 مىڭ پەرىشتە ئاۋازلىق تەسبىھ ئېيتقان ھالدا بىراقلا چۈشكەن. سۇددى، مۇررەدىن ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرە ئەنئام ئۇنى 70 مىڭ پەرىشتىنىڭ ئۈزۈپ قويغان ھالىتىدە چۈشتى.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

أَحْمَدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ۗ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ۗ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ۗ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ۗ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان الله نىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن  
جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، زۈلمەتلەرنى ۋە نۇرنى پەيدا قىلغان الله غا خاستۇر! ئاندىن (يەنى مۇشۇنداق دەلىللەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ) كاپىرلار پەرۋەردىكارغا باشقىلارنى شېرىك كەلتۈرىدۇ<sup>(1)</sup>. الله سىلەرنى (يەنى سىلەرنىڭ ئاتا-ئىشلار ئادەمنى) لايدىن ياراتتى، ئاندىن ئەجلىڭلارنى بېكىتتى، سىلەرنىڭ تىرىلىدىغان) ۋاقتىڭلار الله نىڭ دەرگاھىدا مەلۇمدۇر، ئاندىن سىلەر مى - كۇففارلار! (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) شەك كەلتۈرىسىلەر<sup>(2)</sup>. ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا (ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك) الله ئەنە شۇدۇر، ئۇ سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشىڭلارنى، (ياخشى - يامان) قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ<sup>(3)</sup>.

الله تائالانىڭ كاتتا قۇدرەتلىك ۋە چوڭ ھۆكۈمران زات ئىكەنلىكىگە ھەمدۇسانا ئېيتىش

توغرىسىدا

الله تائالا ئاسمانلارنى ۋە بەندىلىرىنىڭ ياشىشى ئۈچۈن زېمىننى ئۆزىنىڭ ياراتقانلىقىغا، زۈلمەتلەرنى ۋە نۇرنى بەندىلىرىنىڭ كېچە - كۈندۈز پايدىلىنىشى ئۈچۈن قىلىپ بەرگەنلىكىگە ئۆزىنى - ئۆزى ماختىغان ۋە



ھەمدۇسانا ئېيتقان ھالدا مۇنداق دېدى: ﴿جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، زۈلمەتلەرنى ۋە نۇرنى پەيدا قىلغان ئاللاھ غا خاستۇر﴾ بۇ يەردە «زۈلمەتلەر» كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن، «نۇر» ئاللاھ تائالانىڭ نۇرى دەپ بىرلىك شەكىلدە كەلدى. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب نۇرنىڭ زۈلمەتلەردىن ئەلا بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. شۇنىڭدەك تۆۋەندىكى ﴿بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللاھ نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتتىمۇ توغرا يول «بۇ مېنىڭ توغرا يولۇم» دەپ بىرلىك شەكىلدە كەلدى. ناتوغرا يوللار «ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار» دەپ كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن كەلدى.

﴿ئاندىن (يەنى مۇشۇنداق دەلىللەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ) كاپىرلار پەرۋەردىگارىغا باشقىلارنى شېرىك كەلتۈرىدۇ﴾ يەنى ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە مۇشۇنداق نېمەت بەرسىمۇ بەندىلىرىنىڭ ئىچىدىن بەزىسى كاپىر بولدى، شېرىك كەلتۈردى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئايالى، بالىسى، بار دېدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ بوھتانلىرىدىن پاكتۇر.

﴿ئاللاھ سىلەرنى (يەنى سىلەرنىڭ ئاتاڭلار ئادەمنى) لايدىن ياراتتى﴾ يەنى ئاللاھ تائالا بەندىلەرنىڭ ئاتىسى ۋە ئەسلى بولغان ئادەمنى (لايدىن ياراتتى)، شۇ ئادەمدىن ئىنسانلار كۆپىيىپ شەرق - غەربلەرگە تارقالدى. ﴿ئاندىن ئەجلىڭلارنى بېكىتتى، سىلەرنىڭ تىرىلىدىغان) ۋاقتىڭلار ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدا مەلۇمدۇر﴾.

سەئىد ئىبنى جۇبەير ئىبنى ئابباسنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئاندىن ئەجلىڭلارنى بېكىتتى﴾ دېگەن ئايىتىدىن «ئۆلۈم» ۋە «سىلەرنىڭ تىرىلىدىغان) ۋاقتىڭلار ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدا مەلۇمدۇر﴾ دېگەن ئايىتىدىن «ئاخىرەت» كۆزى تۇتۇلىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. مۇجاھىد، ئىكرىمە، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ھەسەن، قەتادە، زەيد ئىبنى ئەسلىم، زەھەك، ئەتىيە، سۇددى، مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان ۋە باشقىلاردىنمۇ بۇ ھەقتە شۇنداق رىۋايەت قىلىندى.

ئىبنى ئابباس ۋە مۇجاھىد ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئاندىن ئەجلىڭلارنى بېكىتتى﴾ دېگەن ئايىتىدىن دۇنيانىڭ مۇددىتى ۋە «سىلەرنىڭ تىرىلىدىغان) ۋاقتىڭلار ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدا مەلۇمدۇر﴾ دېگەن ئايىتىدىن ئىنساننىڭ تاكى ئۆلگىچە بولغان ئۆمۈرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى.

بۇ مەنانىڭ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئاللاھ سىلەرنى كېچىسى ئۇخلىتىدۇ، كۈندۈزدىكى قىلغان ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئاندىن بەلگىلەنگەن مۇددەتكىچە ياشىشىڭلار ئۈچۈن، كۈندۈزدە سىلەرنى ئويغىتىدۇ﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتىدىن ئېلىنغانلىقى ئېھتىمالغا يېقىندۇر.

﴿سىلەرنىڭ تىرىلىدىغان) ۋاقتىڭلار ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدا مەلۇمدۇر﴾ يەنى ئاللاھ تائالادىن باشقىسى ئۇنى بىلمەيدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى بەزى ئىشلارنى ئاللاھ تائالادىن باشقىسىنىڭ بىلمەيدىغانلىقى جەھەتتىن تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ. ئېيتقىنكى، «ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم (ئاللاھ) بىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ﴾<sup>(3)</sup> ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ. سەن ئۇنى قانداقمۇ بايان قىلىپ بېرەلەيسەن؟ ئۇنى بىلىش پەرۋەردىگارىڭغا خاستۇر﴾<sup>(4)</sup>.

(1) سۈرە ئەنئام 153 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەنئام 60 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەنئام 187 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە نازىئات 42 — 44 - ئايەتكىچە.

﴿ئاندىن سىلەر ئى - - كۇففارلار! (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) شەك كەلتۈرىسىلەر﴾ سۇدى ۋە باشقىلار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى سىلەر قىيامەت توغرىسىدا شەك كەلتۈرىسىلەر دېگەنلىكتۇر، دېدى.

﴿ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا (ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك) ئالەم ئەنە شۇدۇر، ئۇ سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشىڭلارنى، (ياخشى - يامان) قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ يەنى ئاسمان ۋە زېمىندا مەقسەتلەر تىلىنىدىغان ئۇ زات ئالەم تائالادۇر. ئاسمان ۋە زېمىندىكى بارلىق مەخلۇقاتلار ئالەم تائالاغا ئىبادەت قىلىدۇ، ئۇنى بىر دەپ تونۇيدۇ. ئۇنىڭ ئىلاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. جىنلار ۋە ئىنسانلاردىن كاپىر بولغانلىرىدىن باشقىسى ئۇنىڭ رەھىمىتىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئازابىدىن قورققان ھالدا ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدۇ.

ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئالەم ئاسماندىمۇ ئىلاھتۇر، زېمىندىمۇ ئىلاھتۇر﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئالەم تائالا ئاسماندىكى ۋە زېمىندىكى مەخلۇقاتلارنىڭ ئىلاھىدۇر. ئۇ سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدىغان زاتتۇر.

﴿(ياخشى - يامان) قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ يەنى ئۇ سىلەرنىڭ بارلىق ئىشىڭلارنى ۋە ئۇ ئىشىڭلارنىڭ ياخشى يامىنىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٠﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبُؤُهُمَا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤١﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِمْ مِّن قَرْنٍ مَّكَّنْتَهُمْ فِي الْأَرْضِ ۖ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا ۖ آخِرِينَ ﴿٤٢﴾

ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ ئايەتلىرىدىن بىرەر ئايەت كەلسە ئۇنىڭدىن باش تارتىدۇ<sup>(4)</sup>. ئۇلارغا (ئالەم تەرىپىدىن) ھەق كىتاب (يەنى قۇرئان) كېلىۋىدى، ئۇلار ئۇنىڭغا چىنىپۈتمىدى، ئۇزاققا قالماي ئۇلارغا ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان نەرسىنىڭ خەۋەرلىرى كېلىدۇ (يەنى ئۇلارغا ئازاب نازىل بولۇپ، ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان نەرسىنىڭ خەۋىرى ئېنىق بولىدۇ)<sup>(5)</sup>. ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەن نۇرغۇن ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار كۆرمىدىمۇ؟ (يەنى ئۇنىڭدىن ئىبەرەت ئالمىدىمۇ؟) ئۇلارنى زېمىندا سىلەرنى يەرلەشتۈرمىگەن بىر شەكىلدە يەرلەشتۈرگەن ئىدى، ئۇلارغا مول يامغۇرلار ياغدۇرۇپ بەرگەن ئىدى، ئۆستىڭلەرنى ئۇلارنىڭ ئاستىدىن ئېقىپ تۇرىدىغان قىلغان ئىدى، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلدۇق، ئۇلاردىن كېيىن باشقا خەلقنى پەيدا قىلدۇق<sup>(6)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ تەرسالىق قىلغانلىقى، ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشلىرىغا قارىتا تەھدىت سېلىنغانلىقى

توغرىسىدا

﴿ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ ئايەتلىرىدىن بىرەر ئايەت كەلسە ئۇنىڭدىن باش تارتىدۇ﴾ ئالەم تائالا بۇ ئايەتتە ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان، تەرسالىق قىلغان مۇشرىكلارنىڭ ئۇلارغا مەيلى قاچانلا

(1) سۈرە زۇخروفۇ 84 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بولمىسۇن اللہ تائالانىڭ بىرلىكىنى ۋە اللہ تائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ھۆرمەتلىك پەيغەمبەرلەرنىڭ راستچىللىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر دەلىل ئىسپات ۋە مۆجىزە كەلسىلا، ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيدىغانلىقىدىن، ئۇنىڭغا پىسەنت ۋە پەرۋا قىلمايدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

﴿ئۇلارغا (اللە تەرىپىدىن) ھەق كىتاب(يەنى قۇرئان) كېلىۋىدى، ئۇلار ئۇنىڭغا چىنىپۈتمىدى، ئۇزاققا قالماي ئۇلارغا ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان نەرسىنىڭ خەۋەرلىرى كېلىدۇ (يەنى ئۇلارغا ئازاب نازىل بولۇپ، ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان نەرسىنىڭ خەۋىرى ئېنىق بولىدۇ)﴾ بۇ ئۇلارنىڭ ھەقىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا سېلىنغان تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. ئۇ تەھدىت ئۇلار ئىشەنمىگەن قۇرئاندا خەۋەر بېرىلگەن ئازابنىڭ ئۇلارغا چوقۇم كېلىشى ۋە ئىشەنمىگەنلىكىنىڭ ئاقىۋىتىگە قېلىشى شۇنداقلا ئىشەنمىگەنلىكىنىڭ ئازابىنى تېتىشىدۇر.

ئاندىن كېيىن اللہ تائالا ئۇلارغا غەزەپ قىلىپ ئىلگىرى ئۆتكەن ئۇلاردىن كۈچلۈك، سانى كۆپ، مال ۋە ئەۋلادى جىق، زېمىنلاردىن پايدىلىنىشتا ئۇ زېمىنلارنى ئاۋاتلاشتۇرۇشتا ئىقتىدارلىق بولغان قەۋملەرگە كەلگەن دۇنيالىق ئازاب ۋە جازالارنىڭ ئۇلارغىمۇ يېتىپ قېلىشىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى. ﴿ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەن نۇرغۇن ئۈمىمەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار كۆرمىدىمۇ؟ (يەنى ئۇنىڭدىن ئىبەرەت ئالمىدىمۇ؟) ئۇلارنى زېمىندا سىلەرنى يەرلەشتۈرمىگەن بىر شەكىلدە يەرلەشتۈرگەن ئىدۇق﴾ يەنى ئۇلارغا دۇنيا، بالا - چاقا، ئۇزۇن ئۆمۈر، يۇقىرى مەرتىۋە ۋە باياشات تۇرمۇش ئاتا قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى كۆپ قىلدۇق.

﴿ئۇلارغا مول يامغۇرلار ياغدۇرۇپ بەرگەن ئىدۇق، ئۆستەڭلارنى ئۇلارنىڭ ئاستىدىن ئېقىپ تۇرىدىغان قىلغان ئىدۇق﴾ يەنى بىز ئۇلارنىڭ ئاستا - ئاستا گۇناھلارغا پېتىشى ئۈچۈن ۋە ئۇلارغا مۆھلەت بېرىش يۈزىسىدىن يامغۇرلارنى ئۇلارغا كۆپ ياغدۇرۇپ بەردۇق. بۇلقلارنى كۆپلەپ چىقىرىپ بەردۇق. ﴿ئاندىن كېيىن ئۇلارنى قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلدۇق﴾ يەنى بىز ئۇلارنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەسكىلىكلىرى، ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىنىڭ سەۋەبى بىلەن ھالاك قىلدۇق.

﴿ئۇلاردىن كېيىن باشقا خەلقنى پەيدا قىلدۇق﴾ يەنى بۇرۇنقىلار يوقىلىپ چۆچەكلەردە سۆزلىنىدىغان كىشىلەرگە ئايلىنىدى. ئۇلاردىن كېيىن سىناش ئۈچۈن باشقا بىر ئەۋلادنى پەيدا قىلدۇق. بۇلارمۇ بۇرۇنقىلار قىلغاندەك خاتا ئىشلارنى، ئەسكىلىكلەرنى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇلارمۇ ئۇلارغا ئوخشاشلا ھالاك قىلىندى.

ئى كاپىرلار! ئۇلارغا كەلگەن ھالاك قىلىشنىڭ سىلەرگىمۇ كېلىشتىن ساقلىنىڭلار. سىلەر اللہ تائالانىڭ ئالدىدا ئۇلاردىن ئەزىز ئەمەس، لېكىن سىلەر ئىنكار قىلىۋاتقان بۇ پەيغەمبەر اللہ تائالانىڭ ئالدىدا ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىرىدىن ھۆرمەتلىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن اللہ تائالانىڭ مېھرىبانلىقى ۋە ياخشىلىقى بولمىسا ئىدى. ئۇلارغا قارىغاندا، سىلەر ئازابقا ۋە جازانىڭ تېز كېلىشىگە ئەڭ ھەقىقەت ئىدىڭلار.

\* \* \* \* \*

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ

www.number.org

فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ أَنْظِرُوا  
كَيْفَ كَانَ عِقَابُ الْمُكذِّبِينَ ﴿٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) بىز ساڭا (ئۇلار تەلەپ قىلغاندەك) قەغەزگە يېزىلغان بىر كىتابنى نازىل قىلغان، كاپىرلار ئۇنى قوللىرى بىلەن تۇتۇپ كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار، شەكسىزكى، بۇپەقەت روشەن سېھرىدۇر، دەپتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ غەرىزى ئەڭ روشەن دەلىل كەلگەندىمۇ ئىمان ئېيتماستىن ئۆتۈر<sup>(7)</sup>. ئۇلار: «ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە گۇۋاھ بولۇپ) نېمىشقا بىر پەرىشتە چۈشمىدى؟» دەيدۇ، ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر پەرىشتە چۈشۈرگەن بولساق، ئۇلارنىڭ ئىشى تۈگىگەن بولاتتى (يەنى بۇ چاغدا ھەقىقەتنى ئىنكار قىلسا، ھالاكەت قىلىناتتى)، ئۇلارغا مۆھلەت بېرىلمەپتتى<sup>(8)</sup>. بىز پەيغەمبەرنى پەرىشتىدىن قىلغان تەقدىردىمۇ، ئەلۋەتتە، ئۇنى ئىنسان شەكلىدە قىلاتتۇق، ئۇلارنى يەنى شۇبھىگە چۈشۈرەتتۇق (يەنى ئۇلار پەرىشتىنى ئىنسان شەكلىدە كۆرگەندە: «بۇ ئىنسان، ئەمما پەرىشتە ئەمەس» دەپتتى)<sup>(9)</sup>. سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر (كاپىرلار تەرىپىدىن) مەسخىرە قىلىندى، مەسخىرە قىلغۇچىلار مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆردى<sup>(10)</sup>. (ئى مۇھەممەد! بۇ مەسخىرە قىلغۇچىلارغا) ئېيتقىنكى، «زېمىندا سەيىر قىلىڭلار، ئاندىن پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈڭلار»<sup>(11)</sup>.

تەرسالىق قىلغۇچىلارنى ئەيىبلەش ۋە ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنساندىن

ئەۋەتلىگەنلىكىگە قايىل بولمىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ يەردە مۇشرىكلارنىڭ تەرسالىق قىلغانلىقىدىن ۋە ھەقىقە چوڭچىلىق قىلىپ، ھەق ئۈستىدە تالاش - تارتىش قىلىپ جىدەللەشكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: «(ئى مۇھەممەد!) بىز ساڭا (ئۇلار تەلەپ قىلغاندەك) قەغەزگە يېزىلغان بىر كىتابنى نازىل قىلغان، كاپىرلار ئۇنى قوللىرى بىلەن تۇتۇپ كۆرگەن تەقدىردىمۇ» يەنى ئۇلار ئۇ كىتابنى ۋە ئۇنىڭ چۈشكەنلىكىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن تەقدىردىمۇ (ئۇلار، شەكسىزكى، بۇپەقەت روشەن سېھرىدۇر، دەپتتى).

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى اللە تائالا كاپىرلارنىڭ ماددىي نەرسىلەرگىمۇ ئىشەنمەي چوڭچىلىق قىلىپ قىلغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ كەلگەن تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. «بىز ئۇلارغا ئاسماندىن بىر ئىشك ئېچىپ بەرگەن، ئۇلار ئۇنىڭدىن ئاسمانغا ئۆرلەپ (ئالەمى ئەرۋاھنى، پەرىشتىلەرنى كۆرگەن تەقدىردىمۇ) ئۇلار چوقۇم: «كۆزلىرىمىز باغلىنىپ قالدى، بەلكى سېھىرلەنگەن قەۋم بولۇپ قالساق كېرەك» دېيىشىدۇ»<sup>(1)</sup> (ئەگەر ئۇلار ئاسماننىڭ بىر پارچىسى چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرسە: «بۇ توپلاشقان بۇلۇتتۇر» دەيدۇ)<sup>(2)</sup>.

«ئۇلار: «ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە گۇۋاھ بولۇپ) نېمىشقا بىر پەرىشتە چۈشمىدى؟» دەيدۇ» يەنى اللە تائالانىڭ ئازابىدىن قورقۇتۇشقا نېمە ئۈچۈن بىرەر پەرىشتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە چۈشمىدى، دەيدۇ.

(1) سۈرە ھىجر 14 — 15 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە تۇر 44 - ئايەت.

﴿ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر پەرىشتە چۈشۈرگەن بولساق، ئۇلارنىڭ ئىشى تۈگىگەن بولاتتى (يەنى بۇچاغدا ھەقىقىي ئىنكار قىلسا، ھالەك قىلىناتتى)، ئۇلارغا مۆھلەت بېرىلمەيتتى﴾ يەنى ئۇلار شۇ ھالىتى بىلەن تۇرغاندا ئەگەر ئۇلارغا پەرىشتە چۈشۈرۈلسە، ئەلۋەتتە، ئۇلارغا ئاللا تائالا تەرىپىدىن بىر ئازاب كەلگەن بولاتتى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرىشتىلەرنى پەقەت ھەق ئاساسىدا (يەنى ئازاب نازىل قىلىشىمىز مۇقەررەر بولغان چاغدىلا) نازىل قىلىمىز، بۇ چاغدا ئۇلارغا مۆھلەت بېرىلمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ئازابى كېچىكتۈرۈلمەيدۇ)﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) (ئۆزلىرىنىڭ جېنىنى ئېلىش ئۈچۈن چۈشكەن) پەرىشتىلەرنى كۆرگەن كۈنى گۇناھكارلارغا خۇش خەۋەر بولمايدۇ، پەرىشتىلەر ئۇلارغا: ((سىلەرگە جەننەت) ھارامدۇر)) دەيدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

﴿بىز پەيغەمبەرنى پەرىشتىدىن قىلغان تەقدىردىمۇ، ئەلۋەتتە، ئۇنى ئىنسان شەكلىدە قىلاتتۇق، ئۇلارنى يەنى شۇبھىگە چۈشۈرەتتۇق (يەنى ئۇلار پەرىشتىنى ئىنسان شەكلىدە كۆرگەندە: «بۇ ئىنسان، ئەمما پەرىشتە ئەمەس» دەيتتى))﴾ يەنى ئەگەر بىز ئىنسانلاردىن بولغان پەيغەمبەرلەر بىلەن پەرىشتىلەرنى چۈشۈرسەك ۋە ياكى بىز ئىنسانلارغا پەرىشتىلەردىن بولغان بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتسەك ئىنسانلارغا ئۇ پەرىشتىنىڭ سۆزلىيەلىشى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇ پەرىشتىنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلالىشى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇ پەرىشتە شۇ ئىنساننىڭ شەكلىدە بولىدۇ. ئەگەر ئىش شۇنداق بولدىغان بولسا، خۇددى ئۇلار ئىنسانلاردىن بولغان پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلىشتا ئۆزلىرىگە شۇبھى پەيدا قىلغىنىدەك، يەنە پەرىشتىلەردىن بولغان پەيغەمبەرلەرگىمۇ شۇبھى بىلەن قارايدۇ (شۇبھىلىنىدۇ).

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مۇبادا زېمىندا (يەنى زېمىن ئەھلىدەك) مېڭىپ يۈرۈيدىغان، ئولتۇراقلاشقان پەرىشتىلەر بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ئاسماندىن پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ چۈشۈرەتتۇق﴾<sup>(3)</sup> يەنى بىرى يەنە بىرىنى ھەقىقەتكە، سۆز ئارقىلىق دەۋەت قىلىشى، ئۆزئارا سوئال سوراپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئاللا تائالا رەھىم قىلىپ ھەر بىر مەخلۇقاتقا ئۆز جىنىسىدىن پەيغەمبەر ئەۋەتتى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللا مۆمىنلەرگە ئاللا نىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىدىغان، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان، ئۇلارغا كىتابنى ۋە ھېكمەتنى (يەنى قۇرئان بىلەن سۈننەتنى) ئۆگىتىدىغان، ئۆزلىرىدىن بولغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتى، ئۇلارغا چوڭ ئېھسان قىلدى﴾<sup>(4)</sup>.

﴿بىز پەيغەمبەرنى پەرىشتىدىن قىلغان تەقدىردىمۇ، ئەلۋەتتە، ئۇنى ئىنسان شەكلىدە قىلاتتۇق﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھھاك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەگەر ئۇلارغا پەرىشتە كېلىدىغان بولسا، پەرىشتىمۇ ئىنساننىڭ سۈرىتىدە كېلىدۇ. چۈنكى پەرىشتە نۇردىن يارالغاچقا ئۆز شەكلىدە چۈشسە، ئۇلار پەرىشتىگە قارىيالمايدۇ.

﴿ئۇلارنى يەنى شۇبھىگە چۈشۈرەتتۇق (يەنى ئۇلار پەرىشتىنى ئىنسان شەكلىدە كۆرگەندە: «بۇ ئىنسان، ئەمما پەرىشتە ئەمەس» دەيتتى))﴾ يەنى ئۇلارنى پەرىشتە بىلەن ئىنساننىڭ ئارىلىقىنى پەرقلىنىدۇرەلمەيدىغان قىلىپ قايىمۇقتۇرۇۋېتتۇق.

(1) سۈرە ھىجر 8 - ئايەت.

(2) سۈرە فۇرقان 22 - ئايەت.

(3) سۈرە ئىسرا 95 - ئايەت.

(4) سۈرە ئال ئىمران 164 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ۋابىلى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى ئۇلاردا قايتا شۈبھە پەيدا قىلاتتۇق.

﴿سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر (كاپىرلار تەرىپىدىن) مەسخىرە قىلىندى، مەسخىرە قىلغۇچىلار مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆردى﴾ بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ ئىچىدىن ئۇنى يالغانچىغا چىقارغانلار ئۈچۈن بېرىلگەن ئاگاھلاندىرۇشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭغا ئىشەنگەن مۆمىنلەرگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ياردەم بەرگۈچى ۋە ياخشى ئاقىۋەتنىڭ بېرىلىشىگە قىلىنغان ۋەدىدۇر.

﴿ئى مۇھەممەد! بۇ مەسخىرە قىلغۇچىلارغا﴾ ئىپتىقنىكى، «زېمىندا سەير قىلىڭلار، ئاندىن پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈڭلار» يەنى سىلەر ئۆزەڭلار ھەققىدە ئويلىنىڭلار. سىلەر بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان، تەرسالىق قىلىپ ئۇلار بىلەن قارشىلاشقان قەۋملەرگە ئاللا تائالانىڭ ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابنى ساقلاپ قويۇشى بىلەن بىرگە مۇشۇ دۇنيادا ئۇلارغا ئازاب ئۇقۇبەتلەرنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكىگە، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە مۆمىن بەندىلىرىنى ئازابتىن قانداق قۇتۇلدۇرغانلىقىغا قاراڭلار.

\* \* \* \* \*

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كُنْتُ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ \* وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ أَغَيَّرَ اللَّهُ أُتْحَدُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٠﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ اللَّهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئىپتىقنىكى، «ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى مەۋجۇداتلار كىمىنىڭ؟» (ئۇلارغا) ئىپتىقنىكى، «ئاللا نىڭ». ئاللا (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى، ھېچقانداق گۇمان بولمىغان قىيامەت كۈنى ئاللا سىلەرنى ئەلۋەتتە يىغىدۇ، (كۇفرىنى ئىختىيار قىلىشى بىلەن) ئۆزىگە ئۆزى زىيان سالغانلار ئىمان ئىپتىمايدۇ<sup>(12)</sup>. كېچە ۋە كۈندۈزدە جىم تۇرغان (ياكى ھەرىكەتلىنىپ تۇرغان) شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللا نىڭ مۈلكىدۇر، ئاللا (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(13)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) بۇ مۇشرىكلارغا ئىپتىقنىكى، «ئاسمانلارنى، زېمىننى يوقتىن بار قىلغۇچى ئاللا دىن غەيرىنى مەبۇد تۇتامدىم؟ ئاللا رىزىق بېرىدۇ، ئۆزى رىزىققا موھتاج ئەمەس». (ئى مۇھەممەد!) ئىپتىقنىكى، «مەن (بۇ ئۈمىد ئىچىدە خۇدانىڭ ئەمرىگە) بويسۇنغۇچىلارنىڭ ئەۋۋىلى بولۇشقا بۇيرۇلدۇم. (ماڭا دېيىلىدىكى) سەن ھەرگىز مۇشرىكلاردىن بولمىغىن»<sup>(14)</sup>. (ئۇلارغا يەنە) ئىپتىقنىكى، «ئەگەر مەن رەببىمگە ئاسسىيلىق قىلسام (يەنى پەرۋەردىگارىمدىن غەيرىگە ئىبادەت قىلسام)، بۈيۈك كۈننىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىدىن

ئەلۋەتتە قورقىمەن ﴿15﴾. مۇشۇ كۈندە كىمكى ئازابىتىن قۇتۇلىدىكەن، اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغان بولىدۇ، ئەنە شۇ روشەن نىجات تاپقانلىقتۇر ﴿16﴾.

اللە تائالا ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى ۋە نېمەت ئاتا قىلغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا

قەتئى بويىسۇنۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى مەۋجۇداتلار كىمىنىڭ؟﴾ (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «اللە نىڭ». اللە (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. اللە تائالا بۇ ئايەتتە ئۆزىنىڭ ئاسمان زېمىن ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى مەخلۇقاتلارنىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىدىن ۋە رەھمەت قىلىشنى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ زاتى ئۈستىگە ئالغانلىقىدىن خەۋەر بەردى. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھەرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەقىقەتەن اللە تائالا پۈتۈن مەخلۇقاتلارنى ياراتقان چاغدا، ئەرشىنىڭ ئۈستىدىكى ئۆزىنىڭ يېنىدىكى كىتابقا "ھەقىقەتەن رەھىمەتتىم غەزىپىمدىن ئۈستۈن كەلدى" دەپ يازدى».

﴿ھېچقانداق گۇمان بولمىغان قىيامەت كۈنى اللە سىلەرنى ئەلۋەتتە يىغىدۇ﴾ يەنى اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىنىڭ ئۇنىڭ بولىدىغانلىقىدا ھېچقانداق شەك قىلمايدىغان قىيامەت كۈنىدە، بەندىلىرىنى بىر يەرگە يىغىدىغانلىقىغا ئۇلۇغ زاتى بىلەن قەسەم ئىچتى. ئەمما قىيامەتتىن تانغۇچى، ئۇنى ئىنكار قىلغۇچى بولغان كاپىرلار بولسا، ئۆزلىرىنىڭ شەكلىرىدە تېخىراق يۈرىشىدۇ.

﴿كۇفرىنى ئىختىيار قىلىشى بىلەن) ئۆزىگە ئۆزى زىيان سالغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ يەنى قىيامەت كۈنى زىيان تارتقۇچىلار بولسا، قىيامەتكە ئىشەنمەيدۇ ۋە شۇ كۈننىڭ ئېغىرچىلىقىدىن قورقمايدۇ.

﴿كېچە ۋە كۈندۈزدە جىم تۇرغان (ياكى ھەرىكەتلىنىپ تۇرغان) شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى اللە نىڭ مۈلكىدۇر﴾ يەنى ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق نەرسىلەر اللە تائالانىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرىدۇر. ئۇلار اللە تائالانىڭ ھۆكۈمرانلىقى بۇيرۇقى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشى ئاستىدۇر. اللە تائالادىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر.

﴿اللە (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى اللە تائالا بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ شەك كەلتۈرگەنلىرىنى، دىللىرىنى ۋە مەخپىي سىرلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

ئاندىن كېيىن اللە تائالانى بىر دەپ بىلىش ئەقىدىسى، توغرا بولغان شەرىئەت بىلەن ئەۋەتكەن بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كىشىلەرنى اللە تائالانىڭ توغرا يولىغا چاقىرىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! بۇ مۇشرىكلارغا ئېيتقىنكى، «ئاسمانلارنى، زېمىننى يوقتىن بار قىلغۇچى اللە دىن غەيرىنى مەبۇد تۇتامدىم؟﴾.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «ئى نادانلار! مېنى اللە دىن غەيرىگە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇمىسىلەر؟﴾<sup>(1)</sup> يەنى مەن ئۆزۈمگە شېرىكى يوق بىر اللە تائالادىن باشقا بىرىنى ئىگە تۇتمايمەن. چۈنكى اللە تائالا ئاسمان - زېمىنلارنى ئوخشىشى بولمىغان بىر شەكىلدە پەيدا قىلىپ ياراتتى.

(1) سۈرە زۇمەر 64 - ئايەت.

﴿اللَّهُ رِزْقُ بَيْرِئِدُ، نُؤْزَى رِزْقًا مَوْهَتًا مَهْمَسًا﴾ يەنى اللہ تائالا ئۆزىنىڭ مەخلۇقاتلىرىغا رىزىق بەرگۈچىدۇر. ئۇنىڭ رىزىق بېرىشى ھەرگىزمۇ اللہ تائالانىڭ ئۇلارغا ئېھتىياجى چۈشۈپ قالغانلىقىدىن ئەمەستۇر.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿جِنَانِ، ئُنْسَانِ، پَهَقَتِ مَاخَا ئِئِبَادَتِ قِلِشِ ئُؤچُونَلَا يَارَاتتِم. ئۇلاردىن مەن رىزىق تىلىمەيمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى ئوزۇقلاندۇرۇشنى تىلىمەيمەن﴾<sup>(1)</sup>.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان. مەدىنىدىكى قۇبا دېگەن يەرلىك بىر ئەنساۋى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تاماققا چاقىردى. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە باردۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاماقنى يەپ ۋە قولىنى يۇيۇپ بولۇپ: «رىزىق بېرىدىغان ۋە رىزىققا مۆھتاج بولمىغان، بىزگە نېمەت ئاتا قىلىپ، بىزنى توغرا يولغا باشلىغان، بىزگە رىزىق ئاتا قىلغان، بىزگە سۇ بەرگەن ۋە كىيىم بەرگەن ۋە بىزنى بارلىق سىناقلار بىلەن سىنىغان اللہ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن! مېنى تاشلاپ قويمايدىغان، مېنىڭ ئۇنىڭغا ئېھتىياجىم چۈشمەي قالمايدىغان، مەن ئۇنىڭغا كۈپۈرلۈك قىلمايدىغان ۋە مەن ئۇنىڭدىن بىھاجەت قىلىنمايدىغان پەرۋەردىگارىم اللہ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن. بىزگە تائام بەرگەن، سۇ بەرگەن، كىيىم بەرگەن، ئازغۇنلۇقتىن توغرا يولغا باشلىغان، بىزنى قارغۇ قىلماي كۆرىدىغان قىلغان، ئۆزى ياراتقان نۇرغۇنلىغان مەخلۇقاتلىرىدىن بىزنى پەزىلەتلىك قىلغان پۈتۈن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان اللہ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن!» دېدى.

﴿مُؤشۇ كۈندە كىمكى ئازابتىن قۇتۇلىدىكەن، اللہ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغان بولىدۇ، ئەنە شۇ روشەن نىجات تاپقانلىقتۇر﴾ اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى دوزاختىن يىراق قىلىنغان ۋە جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن ئىكەن، ئۇ مۇرادىغا يەتكەن بولىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۗ وَإِنْ يَمَسُّكَ نَحْيٌ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۗ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٦٨﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً ۗ قُلِ اللَّهُ شَهِدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ ۗ وَمَنْ بَلَغَ أَبَيْنُكُمْ لَتَشْهَدُنَّ أَنَّ مَعَ اللَّهِ الْهَيْئَةَ الْخَرِيءَ ۗ قُلْ لَا أَشْهَدُ ۗ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ ءَاتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ ۗ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٧١﴾

ئەگەر اللہ ساڭا بىرەر كۈلپەت يەتكۈزسە، ئۇنى اللہ دىن باشقا ھېچكىم كۆتۈرۈۋېتەلمەيدۇ، ئەگەر اللہ ساڭا بىرەر ياخشىلىق يەتكۈزسە (ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ)، چۈنكى اللہ ھەر نەرسىگە قادىردۇر<sup>(17)</sup>. اللہ بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىردۇر (يەنى اللہ بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر)، ئۇ

(1) سۈرە زارىيات 56 — 57 - ئايەتلەر.  
(2) سۈرە ئال ئىمران 185 - ئايەت.



ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر»<sup>(18)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «(مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنىڭ راستلىقى ئۈچۈن) قايسى نەرسە ئەڭ چوڭ گۇۋاھ؟» ئېيتقىنىكى، «(ئەللى مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا گۇۋاھتۇر (ماشا ئاللى نىڭ گۇۋاھلىقى كۇپايدۇر). بۇ قۇرئان ماڭا سىلەرنى ۋە (قىيامەتكىچە) قۇرئان يەتكەن كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ۋەھىي قىلىندى. (ئى مۇشرىكلار!) سىلەر ئاللى بىلەن باراۋەر باشقا ئىلاھ بار دەپ چوقۇم گۇۋاھلىق بېرەلەمسىلەر؟» (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «(مەن (مۇنداق) گۇۋاھلىق بەرمەيمەن». (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «ئۇ ھەقىقەتەن بىر ئىلاھتۇر، سىلەر شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلاردىن مەن ھەقىقەتەن ئادا - جۇدامەن»<sup>(19)</sup>. بىز كىتاب بەرگەن كىشىلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ئۇنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى) (تەۋرات ۋە ئىنجىلدىكى سۈپىتى بويىچە) خۇددى ئۆلىرىنىڭ ئوغۇللىرىنى تونۇغاندەك تونۇيدۇ، ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زىيان سالغانلار (ئېنىق پاكىتلار تۇرسىمۇ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتمايدۇ)<sup>(20)</sup>. ئاللى غا يالغان چاچلىغان ياكى ئاللى نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلاردىنمۇ زالىم ئادەملەر بارمۇ؟ زالىملار ھەقىقەتەن مەقسەتكە ئېرىشەلمەيدۇ»<sup>(21)</sup>.

ئاللى تائالانىڭ پايدا - زىيان يەتكۈزگۈچى ۋە تىزگىنلىگۈچى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئاللى تائالا ئۆزىنىڭ پايدا - زىيان ئىگىسى ۋە مەخلۇقاتلىرىغا خالغىنى بىلەن ھۆكۈم قىلىدىغانلىقىدىن، ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە بىرىنىڭ ھېچقارشى تۇرالمىدىغانلىقى ۋە ھېچ ئۇنىڭ بىرىنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتەلمەيدىغانلىقىدىن خەۋە بەردى.

«ئەگەر ئاللى ساڭا بىرەر كۈلپەت يەتكۈزسە، ئۇنى ئاللى دىن باشقا ھېچكىم كۆتۈرۈۋېتەلمەيدۇ، ئەگەر ئاللى ساڭا بىرەر ياخشىلىق يەتكۈزسە (ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ)، چۈنكى ئاللى ھەر نەرسىگە قادىردۇر» ئاللى تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللى رەھىمىتىدىن كىشىلەرگە ئاچقان نەرسىنى ھەرگىزمۇ توسۇپ قالالغۇچى بولمايدۇ، ئاللى رەھىمىتىدىن توسقان نەرسىنى، ئاللى توسقاندىن كېيىن، ئۇنى ھېچ قويۇپ بەرگۈچى بولمايدۇ، ئاللى غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر»<sup>(1)</sup>.

ئىمام بۇخارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئى ئاللى! سەن بەرگەننى توسۇپ قالغۇچى يوق. سەن توسۇپ قالغاننى بېرەلگۈچى يوق. سەن دۇنيادا بەرگەن مال - دۇنيا ئاخىرەتتە پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ».

«ئاللى بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىردۇر (يەنى ئاللى بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر)» يەنى ئاللى تائالاغا بارلىق بويۇنلار ئېگىلىدۇ. ھۆكۈمرانلار باش ئېگىدۇ ۋە بارلىق گۇناھكارلار تەسلىم بولىدۇ.

«ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر» يەنى ئۇ ھەممە ئىشلىرىدا ھېكمەت ئىگىسىدۇر. «ھەممىدىن خەۋەرداردۇر» ھەممە نەرسىنىڭ جايلاشقان ئورنىدىن ۋە جايلىرىدىن خەۋەرداردۇر. شۇڭا ئۇ بېرىدىغىنىنى شۇ نەرسىگە ئېرىشىشكە ھەقىقەت بولغان كىشىگە بېرىدۇ. «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «(مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنىڭ راستلىقى ئۈچۈن) قايسى نەرسە ئەڭ چوڭ گۇۋاھ؟» يەنى قايسى نەرسە ئەڭ چوڭ گۇۋاھ بولالايدۇ.

«ئېيتقىنىكى، «(ئاللى مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا گۇۋاھتۇر (ماشا ئاللى نىڭ گۇۋاھلىقى كۇپايدۇر))» يەنى مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا مەن سىلەرگە ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتنى ۋە سىلەرنىڭ ماڭا نېمە دېگەنلىكىڭلارنى بىلگۈچى بولغان ئاللى تائالا گۇۋاھتۇر. «بۇ قۇرئان ماڭا سىلەرنى ۋە

(1) سۈرە فاتىر 2 - ئايەت.

﴿قىيامەتكىچە﴾ قۇرئان يەتكەن كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ۋەھىي قىلىندى﴾ يەنى ئۇ قۇرئان يەتكەن بارلىق كىشىلەر ئۈچۈن بىر ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر.

رەببىئۇ ئىبنى ئەنەس مۇنداق دېدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن كىشىنىڭ ئۈستىدىكى ۋەزىپىسى كىشىلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالا تەرىپىگە دەۋەت قىلغاندەك دەۋەت قىلىشى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاگاھلاندۇرغان نەرسە بىلەن ئاگاھلاندۇرۇشتۇر.

﴿ئى مۇشرىكلار!﴾ سىلەر ئاللا بىلەن باراۋەر باشقا ئىلاھ بار دەپ چوقۇم گۇۋاھلىق بېرەلەمسىلەر؟﴾  
 ﴿ئۇلارغا﴾ ئېيتقىنكى، «مەن (مۇنداق) گۇۋاھلىق بەرمەيمەن»﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا﴾ «ئاللا بۇنى ھارام قىلدى، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدىغان گۇۋاھچىلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار» دېگىن، ئەگەر ئۇلار (ھازىر بولۇپ يالغاندىن) گۇۋاھلىق بەرسە، ئۇلارغا قوشۇلۇپ گۇۋاھلىق بەرمىگىن (چۈنكى ئۇ پۈتۈنلەي يالغاندۇر)﴾<sup>(1)</sup>. ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئېيتقىنكى، «ئۇ ھەقىقەتەن بىر ئىلاھتۇر، سىلەر شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلاردىن مەن ھەقىقەتەن ئادا - جۇدامەن»﴾.

ئەھلى كىتابلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى خۇددى ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىنى تونۇغاندەك تونۇيدىغانلىقى توغرىسىدا

ئاللا تائالا ئەھلى كىتابلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ قېشىدا بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەردىن سەن توغرىلۇق خەۋەرلەر بولغانلىقى ئۈچۈن سەن ئۇلارغا ئېلىپ كەلگەن بۇ ھەقىقەتنى خۇددى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىنى بىلگەندەك بىلىدۇ. چۈنكى بارلىق پەيغەمبەرلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كېلىدىغانلىقى، ئۇنىڭ سۈپىتى، ئەخلاقى، يۇرتى، ھىجرەت قىلىپ بارىدىغان يېرى ۋە ئۇنىڭ ئۈمىتىنىڭ سۈپەتلىرىدىن خۇش بېشارەت بەرگەن ئىدى.

شۇنچا ئاللا تائالا بۇ ئايەتنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېدى: ﴿ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زىيان سالغانلار﴾ يەنى چوڭ زىيان تارتىۋاتقانلار ﴿ئېنىق پاكىتلار تۇرسىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا﴾ ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ يەنى بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ قالدۇرغان خۇش بېشارىتىدىن تارتىپ تاكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلگەن بولغان زامانغىچە، پەيغەمبەرلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نام - شۆھرىتىنى كىشىلەر ئارىسىغا تارقىتىپ بولسىمۇ ئۇلار يەنىلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىشەنمەيدۇ.

﴿ئاللا غا يالغان چاپلىغان ياكى ئاللا نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلاردىنمۇ زالىم ئادەملەر بارمۇ؟﴾ يەنى ئاللا تائالاغا بوھتان چاپلاپ ئاللا تائالا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتمىسىمۇ ئۆزىنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى دەپ دەۋا قىلغان كىشىدىن، ئاللا تائالانىڭ ئايەتلىرىنى، دەلىل - ھۆججەت ۋە مۆجىزىلىرىنى ئىنكار قىلغان كىشىدىن ئارتۇقراق ئۆزىنى زىيانغا ئۇچراتقان كىشى يوقتۇر.

﴿زالىملار ھەقىقەتەن مەقسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ﴾ يەنى ئاللا تائالاغا بوھتان چاپلىغۇچى ۋە ئاللا تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغۇچىلار ھەرگىزمۇ نىجات تاپالمايدۇ.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە ئەنئام 150 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنْتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ ۖ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٦٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۗ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٩﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْعَوْنَ عَنْهُ ۗ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٧٠﴾

قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يىغىمىز، ئاندىن مۇشۇرىكلارغا: «اللھ نىڭ شېرىكلىرى دەپ ئېتىقاد قىلغان مەبۇدلىرىڭلار قەيەردە؟» دەيمىز<sup>(22)</sup>. ئاندىن ئۇلار پەقەت ئۆزى ئېيتىپ (دۇنيادىكى چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش يالغانغا ئىلتىجا قىلىپ): «پەرۋەردىگارىمىز! اللھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇرىك بولمىغان ئىدۇق» دەيدۇ<sup>(23)</sup>. ئۇلارنىڭ (بىز مۇشۇرىك بولمىغان دەپ) ئۆزلىرىگە قارشى قانداق يالغان سۆزلىگەنلىكىگە قارىغىن، ئۇلارنىڭ (اللھ نىڭ شېرىكلىرى دەپ) بوھتان چاپلىغان بۇتلىرى ئۇلاردىن قاجىدۇ<sup>(24)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ ئىچىدە (قۇرئان ئوقۇغان چېغىدا) سائىغا قۇلاق سالىدىغانلار بار، قۇرئاننى چۈشەنمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پەردىلىدۇق، قۇلاقلىرىنى ئېغىر قىلدۇق. ئۇلار ھەممە مۆجىزىلەرنى كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايدۇ. ھەتتا كاپىرلار سېنىڭ يېنىڭغا مۇنازىرىلىشىپ كەلگەندىمۇ: «بۇ پەقەت بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئەپسانىلەردۇر» دەيدۇ<sup>(25)</sup>. ئۇلار كىشىلەرنى قۇرئاندىن (ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشتىن) توسىدۇ، ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭدىن يىراق قاجىدۇ، ئۇلار پەقەت ئۆزلىرىنىلا ھالاك قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار (بۇنى) تۇيمايدۇ<sup>(26)</sup>.

مۇشۇرىكلارنىڭ ئۆزلىرى شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن سورىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا مۇشۇرىكلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يىغىمىز» ئاندىن كېيىن اللھ تائالا ئۇلاردىن ئۇلارنىڭ اللھ تائالانى قويۇپ ئىبادەت قىلغان بۇتلىرى ۋە اللھ تائالاغا ئوخشاشقان نەرسىلىرىدىن سوراق قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: «ئاندىن مۇشۇرىكلارغا: «اللھ نىڭ شېرىكلىرى دەپ ئېتىقاد قىلغان مەبۇدلىرىڭلار قەيەردە؟» دەيمىز».

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «شۇ كۈنى اللھ ئۇلارغا: «سىلەر گۇمان قىلغان مېنىڭ شېرىكلىرىم قەيەردە؟» دەپ نىدا قىلىدۇ»<sup>(1)</sup>.

«ئاندىن ئۇلار پەقەت ئۆزى ئېيتىپ» يەنى ھۆججەت كەلتۈرۈپ ((دۇنيادىكى چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش يالغانغا ئىلتىجا قىلىپ): «پەرۋەردىگارىمىز! اللھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇرىك بولمىغان ئىدۇق» دەيدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەتا خۇراسانىي مۇنداق دەيدۇ: ئۇلاردىن ھېساب

(1) سۈرە قەسەس 62 - ئايەت.

ئېلىنغاندا ئۇلارنىڭ بېرىدىغان جاۋابى ﴿پەرۋەردىگارىمىز! ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشرىك بولمىغان ئىدۇق﴾ دەيدۇ. دېيىشتىن ئىبارەتتۇر.

﴿ئۇلارنىڭ (بىز مۇشرىك بولمىغان دەپ) ئۆزلىرىگە قارشى قانداق يالغان سۆزلىگەنلىكىگە قارىغىن، ئۇلارنىڭ (ئاللاھ نىڭ شېرىكلىرى دەپ) بوھتان چاپلىغان بۇتلىرى ئۇلاردىن قاچىدۇ﴾ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاندىن ئۇلارغا: ﴿ئاللاھ نى قويۇپ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلار قەيەردە؟﴾ دەيدىلىدۇ، ئۇلار: ﴿ئۇ بۇتلار ئۆزلىرىنى بىزدىن چەتكە ئالدى، بەلكى بىز ئىلگىرى ھېچنەرسىگە ئىبادەت قىلمايتتۇق﴾ دەيدۇ. ئاللاھ كاپىرلارنى مۇشۇنداق گۇمراھ قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

بەتەختلەرنىڭ قۇرئاندىن پايدىلىنالمىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلارنىڭ ئىچىدە (قۇرئان ئوقۇغان چېغىڭدا) ساخا قۇلاق سالىدىغانلار بار، قۇرئاننى چۈشەنمەسلىكلىرى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پەردىلىدۇق، قۇلاقلىرىنى ئېغىر قىلىدۇق. ئۇلار ھەممە مۆجىزىلەرنى كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ ئۇلاردىن بەزىلىرى (قۇرئان ئوقۇغان چېغىڭدا) قۇلاق سالغىلى كېلىدۇ، لېكىن قۇرئان ئۇلارغا ھېچبىر پايدا ئېلىپ كېلمەيدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قۇرئاننى چۈشەنمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پەردىلىۋەتتى ۋە قۇلاقلىرىنى پايدىلىق بولغان نەرسىلەرنى ئاڭلاشتىن گاس قىلدى.

ئاللاھ تائالا كاپىرلارنىڭ پايدىلىق نەرسىلەرنى ئاڭلاشتىن قۇلاقلىرىنىڭ گاس قىلىنغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلارنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلغۇچى خۇددى مەنسىنى چۈشەنمەي تاۋۇشنى ۋە نىدانىلا ئاڭلايدىغان چاھارپايىلارنى چاقىرغان ئادەمگە ئوخشايدۇ (كاپىرلار ھەقىقىي ئاڭلاشتىن) گاستۇر، (ھەقىقىي سۆزلەشتىن) گاجىدۇر، (ھەقىقىي كۆرۈشتىن) كوردۇر، ئۇلار (ۋەز - نەسەھەتنى) چۈشەنمەيدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇلار ھەممە مۆجىزىلەرنى كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ يەنى ئۇلار قانداقلىكى بىر مۆجىزە، دەلىل - پاكىت ۋە ئىسپات ھۆججەتلەرنى كۆرسۈن ئۇلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ. چۈنكى ئۇلاردا ئاڭ ۋە چۈشىنىش دېگەن نەرسە يوقتۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئاللاھ ئۇلاردا بىرەر ياخشىلىق بار دەپ بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا (ھەقىقىي) ئاڭلىتاتتى؛ ئۇلارغا ئاڭلاتقان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ھەقىقىي ئەلۋەتتە يۈز ئورۇنگەن ھالدا باش تارتاتتى﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ھەتتا كاپىرلار سېنىڭ يېنىڭغا مۇنازىرىلىشىپ كەلگەندىمۇ﴾ يەنى سەن بىلەن ھەق توغرىسىدا ئورۇنسىز مۇنازىرىلىشىپ كەلگەندىمۇ ﴿بۇ پەقەت بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئەپسانىلاردۇر﴾ دەيدۇ. يەنى ئى مۇھەممەد سەن ئېلىپ كەلگەن بۇ دىن بۇرۇنقىلارنىڭ كىتابلىرىدىن ئېلىنغان ۋە ئۇلاردىن يۆتكەپ كېلىنكەن نەرسىدۇر، دەيدۇ.

﴿ئۇلار كىشىلەرنى قۇرئاندىن (ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشتىن) توسىدۇ﴾ يەنى ئۇلار كىشىلەرنى ھەقىقەتكە ئەگىشىشتىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن ۋە قۇرئانغا بويسۇنۇشتىن توسىدۇ. ﴿ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭدىن يىراق قاچىدۇ﴾ يەنى ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭدىن يىراق تۇرىدۇ. شۇنىڭ

(1) سۈرە غافىر 73 — 74 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە بەقەرە 171 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەنئام 23 - ئايەت.

بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىمۇ قۇرئاندىن مەنپەئەتلەنمەسلىك، باشقىلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشىدىن توسۇشتەك ئىككى يامان ئىشنى سادىر قىلىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كاپىرلار كىشىلەرنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن توسىدۇ. مۇھەممەد ئىبنى ھەنىفە مۇنداق دەيدۇ: قۇرەيشنىڭ كاپىرلىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن قېچىپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلمەيتتى. قەتادە زەھھاك، مۇجاھىد ۋە باشقىلارمۇ شۇنداق دېدى.

﴿ئۇلار پەقەت ئۆزلىرىنىلا ھالاك قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار (بۇنى) تۇيمايدۇ﴾ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ قىلمىشلىرى بىلەن ئۆزلىرىنىلا ھالاك قىلىدۇ. قىلمىشلىرىنىڭ ئۇۋالى پەقەت ئۆزلىرىگىلا قايىتىدۇ. ئۇلار بۇنى سەزمەيدۇ.

\* \* \* \* \*

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ النَّارِ فَقَالُوا يٰلَيْتُنَا نُرُدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِعَايَتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۗ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكٰذِبُونَ ﴿٦٨﴾ وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الٰلِدُنْيَا وَمَا حٰنُ بِمَجْعُوثَيْنِ ﴿٦٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّمَّ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

ئەگەر ئۇلارنى دوزاخ ئۈستىدە توختىتىلغان چاغدا كۆرسەك (دەھشەتلىك بىر ھالىنى كۆرەتتىڭ). ئۇلار: «كاشكى دۇنياغا قايتۇرۇلساق ئىدىق، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلمايتتۇق ۋە مۆمىنلەردىن بولاتتۇق» دەيدۇ<sup>(27)</sup>. ئۇنداق ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى يوشۇرغان ئىشلىرى (قەبىھ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن شۇنداق ئارزۇ قىلىشىدۇ) ئۇلارغا ئاشكارا بولدى، ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ مەنىنى قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى. شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ئىمان ئېيتاتتۇق دېگەن ۋەدىسىدە) يالغانچىلاردۇر<sup>(28)</sup>. ئۇلار: «ھاياتلىق پەقەت مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈلمەيمىز» دەيدۇ<sup>(29)</sup>. ئەگەر ئۇلارنى پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئالدىدا توختىتىلغان چاغدا كۆرسەك (غايەت چوڭ ئىشنى كۆرسەن). اللە ئۇلارغا: «بۇ (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش) راست ئەمەسمىكەن؟» دەيدۇ. ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز بىلەن قەسەمكى، راست ئىكەن» دەيدۇ. اللە: «كاپىر بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئازابىنى تېتىڭلار» دەيدۇ<sup>(30)</sup>.

ئازابىنى كۆرگەندە قۇرۇق ئارزۇلارنىڭ پايدىسى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا كاپىرلارنىڭ قىيامەت كۈنى دوزاخنىڭ ئۈستىدە توختىتىپ قويۇلۇپ، دوزاختىكى كويىزا - كېشەنلەرنى ۋە دوزاخنىڭ ئىچىدىكى قاتتىق ئازابلارنى كۆرگەن چاغدىكى ھالىدىن خەۋەر بېرىدۇ. ھەم ئۇلارنىڭ شۇ ھالەتتە مۇنداق دەيدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ: ﴿ئۇلار: «كاشكى دۇنياغا قايتۇرۇلساق ئىدىق، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلمايتتۇق ۋە مۆمىنلەردىن بولاتتۇق» دەيدۇ﴾ يەنى ئۇلار ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلماسلىق ۋە مۆمىنلەردىن بولۇشى ئۈچۈن دۇنياغا قايتۇرۇلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ.

﴿ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار نىڭ ئىلگىرى يوشۇرغان ئىشلىرى (قەبىھ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن شۇنداق ئارزۇ قىلىشىدۇ) ئۇلارغا ئاشكارا بولدى﴾ يەنى ئۇلار گەرچە دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە تېنىۋالغان بولسىمۇ بۇ ۋاقىتتا ئۇلار كۆڭۈللىرىدە يوشۇرۇپ كەلگەن كۈپۈرلۈك، ئىنكار قىلغانلىق ۋە تەرسالىقلىرى ئاشكارا بولىدۇ.

اللە تائالا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىكى كۈپۈرلۈقتىن تېنىۋالدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاندىن ئۇلار پەقەت ئۆزىگە ئېيتىپ (دۇنيادىكى چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش يالغانغا ئىلتىجا قىلىپ): «پەرۋەردىگارىمىز! اللە بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ (بىز مۇشۇ بولمىغان دەپ) ئۆزلىرىگە قارشى قانداق يالغان سۆزلىگەنلىكىگە قارىغىن، ئۇلارنىڭ (اللە نىڭ شېرىكلىرى دەپ) بوھتان چاپلىغان بۇتلىرى ئۇلاردىن قاچىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ مەنىسىنىڭ ئۇلار گەرچە ئۆزلىرىگە ئەگەشكەنلەرگە ئەكسىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ ئەمەلىيەتتە كۆڭۈللىرىدە پەيغەمبەرلەر بۇ دۇنيادا ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ راستلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلىقى بۈگۈن ئاشكارىلاندى. دېگەنلىكىنىڭمۇ ئېھتىمالى بار.

اللە تائالا كاپىرلارنىڭ ھەقىقەتنى بىلىشىمۇ ئۇنى ئاشكارىلىمايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پىرىئەۋنگە دېگەن سۆزىنى دەلىل كەلتۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇسا: «ئى پىرىئەۋن! بۇلار (يەنى توققۇز مۆجىزە) نى پەقەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پەرۋەردىگارى (مېنىڭ راستلىقىمنى ئىسپاتلايدىغان) دەلىل قىلىپ نازىل قىلغانلىقىنى سەن (گەرچە تىلغۇدا ئىقرار قىلىساڭمۇ دىلغۇدا ئەلۋەتتە) ئوبدان بىلىسەن﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار نىڭ ئىلگىرى يوشۇرغان ئىشلىرى (قەبىھ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن شۇنداق ئارزۇ قىلىشىدۇ) ئۇلارغا ئاشكارا بولدى﴾ يەنى ئۇلار دۇنياغا قايتىشىنى، ئىمان ئېيتىشىنى ئارزۇ قىلغانلىقى ۋە ئىماننى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن تەلەپ قىلمايدۇ. بەلكى ئۇلارنىڭ كۈپۈرلۈك قىلغانلىقىغا جازا بېرىش يۈزىسىدىن بېرىلگەن ئازابىنى ئۆز كۆزى كۆرگەندىن كېيىن شۇ ئازابتىن قۇتۇلۇپ قېلىش ئۈچۈن دۇنياغا قايتىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

﴿ئۇلار (ئىمان ئېيتاتتۇق دېگەن ۋە دەسىدە) يالغانچىلاردۇر﴾ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىمان ئېيتىشىنى ئارزۇ قىلغانلىقى ۋە ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىكى يۈزىسىدىن دۇنياغا قايتىشىنى تەلەپ قىلىشىدا يالغانچىلاردۇر.

﴿ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ مەنى قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى﴾ يەنى كۈپۈرلۈقنى ۋە قارشىلىق كۆرسىتىشىنى يەنلا قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ﴿كاشكى دۇنياغا قايتۇرۇلساق ئىدۇق، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلمايتتۇق ۋە مۆمىنلەردىن بولاتتۇق﴾ دېگەن سۆزلىرىدە ﴿شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ئىمان ئېيتاتتۇق دېگەن ۋە دەسىدە) يالغانچىلاردۇر﴾.

ئەگەر ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلسىمۇ چەكلەنگەن ئىشلارنى يەنە قىلىپ ﴿ھاياتلىق پەقەت مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر﴾ يەنى ھاياتلىق پەقەت مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتلىقتۇر. بۇ ھايات تۈگىسە قايتا تىرىلىش يوق، دېگەن بولاتتى. شۇڭا اللە تائالا ئۇلارنىڭ ﴿ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈلمەيمىز﴾ دېگەنلىكىنى بايان قىلدى.

(1) سۈرە ئەنئام 23 — 24 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە ئىسرا 102 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

«ئەگەر ئۇلارنى پەرۋەردىگارنىڭ ئالدىدا توختىتىلغان چاغدا كۆرسەڭ (غايەت چوڭ ئىشنى كۆرسەن). الله ئۇلارغا: «بۇ (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش) راست ئەمەسمىكەن؟» دەيدۇ» يەنى بۇ تىرىلىشنىڭ راستلىقىنى كۆرىدىغانمۇ؟ ئۇ سىلەر گۇمان قىلغاندەك قۇرۇق گەپ ئەمەسمىكەن؟! «ئۇلار: «پەرۋەردىگار بىلەن قەسەمكى، راست ئىكەن» دەيدۇ. الله: «كاپىر بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئازابنى تېتىڭلار» دەيدۇ» يەنى ئۇنى ئىنكار قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن بۈگۈن ئازابنى تېتىڭلار. ئۇلارغا: «(كۆزلىرىڭلار بىلەن كۆرۈپ تۇرىۋاتقان بۇ ئازاب) سېھىرمۇ؟ ياكى سىلەر كۆرمەيۋاتامسىلەر»<sup>(1)</sup> دېيىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَنْحَسِرْتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أوزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٦١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۗ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

الله غا مۇلاقات بولۇشنى (يەنى قايتا تىرىلىشنى) ئىنكار قىلغانلار ھەقىقەتەن زىيان تارتتى. قىيامەت تۇيۇقسىز كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «ئۇ دۇنيادىكى بىپەرۋالىقىمىزدىن نادامەت» دەيدۇ. گۇناھلىرىنى ئۈستىلىرىگە يۈكلىۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ (گۇناھلارنى) يۈكلىگىنى نېمىدېگەن يامان!<sup>(31)</sup> دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت ئويۇن، غەپلەتتىنلا ئىبارەت، تەقۋادارلىق قىلىدىغانلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇ دۇنيا ياخشىدۇر، (بۇنى) چۈشەنمەمسىلەر؟<sup>(32)</sup>

الله تائالا بۇ ئايەتلەردە قىيامەت كۈنى تىرىلىپ ئۆزىگە ئۇچرىشىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلغان كىشىلەرنىڭ زىيان تارتىدىغانلىقىدىن، ئۇلارغا قىيامەت تۇيۇقسىز كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ھەممىدىن قۇرۇق قالىدىغانلىقىدىن ياخشى ئەمەل ئىبادەتلەرنى قىلالىغانلىقىغا ۋە يامان ئىشلارنى قىلغانلىقىغا بۇشايمان قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

«قىيامەت تۇيۇقسىز كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «ئۇ دۇنيادىكى بىپەرۋالىقىمىزدىن نادامەت» دەيدۇ. گۇناھلىرىنى ئۈستىلىرىگە يۈكلىۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ (گۇناھلارنى) يۈكلىگىنى نېمىدېگەن يامان! بۇ يەردە ئەسبەت سۈددىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يامان ئىشلارنى قىلىپ، ئۆزىگە ئۇۋال قىلغان كىشى قەبرىسىگە قويۇلىدىغان چاغدا، ئۇنىڭ قېشىغا چىرايى ناھايىتى سەت، رەڭگى قارا، تېنى ناھايىتى سېسىق پۇرايدىغان ۋە ئۈستىدىكى كىيىمى مەينەت بىر كىشى كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭ قەبرىسىگە كىرىدۇ. ئۆلگۈچى بۇ كىشىنى كۆرگەندە ئۇنىڭغا: سېنىڭ چىرايىڭ نېمىدېگەن سەت؟ دەيدۇ. ئۇ كىشى: سېنىڭ ئەمەلىڭمۇ شۇنداق سەت ئىدى، دەيدۇ. ئۆلگۈچى: سېنىڭ تىنىڭ نېمىدېگەن سېسىق؟ دەيدۇ. ئۇ كىشى: سېنىڭ ئەمەلىڭمۇ شۇنداق سېسىق ئىدى، دەيدۇ. ئۆلگۈچى كىيىملىرىڭ نېمىدېگەن مەينەت؟ دەيدۇ. ئۇ كىشى: سېنىڭ ئەمەلىڭمۇ شۇنداق مەينەت ئىدى دەيدۇ. ئۆلگۈچى: سەن كىم؟ دەيدۇ. ئۇ كىشى: مەن سېنىڭ قىلغان ئەمەلىڭ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى ئۆلگۈچى بىلەن بىللە قەبرىدە قالىدۇ. ئۆلگۈچى قىيامەت كۈنى قايتا تىرىلدۈرۈلگەن ۋاقىتتا ئۇ كىشى ئۆلگۈچىگە: دۇنيادا مەن سېنى ھارام يوللاردىن

(1) سۈرە تۇر 15 - ئايەت.

ھۇزۇرلىنىشىڭ ئۈچۈن كۆتۈرەتتىم، بۈگۈن سەن مېنى كۆتۈرگىن دەپ ئۆلگۈچىنىڭ يەلكىسىگە مىنىدۇ ۋە ئۇنى دوزاخقا ھەيدەپ ئېلىپ بارىدۇ.

مانا بۇ اللە تائالانىڭ ﴿گۇناھلىرىنى ئۈستىلىرىگە يۈكلىۋالدى﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسىدۇر. ﴿دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت ئويۇن، غەپلەتتىنلا ئىبارەت﴾ يەنى دۇنيا تىرىكچىلىكىگە كۆپىنچىسى شۇنداقتۇر. ﴿تەقۋادارلىق قىلىدىغانلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇ دۇنيا ياخشىدۇر، (بۇنى) چۈشەنمەمسىلەر؟﴾.

\* \* \* \* \*

قَدْ نَعَلِمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَئِنْ أَظْهَرْنَا بِآيَاتِ اللَّهِ تَمَجِّدُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبِيِّ الْأُمْرُسَلِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٨﴾ \* إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَهُمْ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٦٩﴾

ئۇلارنىڭ سۆزى سېنى قايغۇغا سالدىغانلىقىنى بىز ئوبدان بىلىمىز، ئۇلار سېنى (ئىچىدە) ئىنكار قىلمايدۇ (لېكىن ئۇلار تەرساللىقتىن ئىنكار قىلىدۇ)، (ھەقىقەتتە) زالاملار اللە نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ<sup>(33)</sup>. سەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى، ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى، ئاخىر ئۇلار بىزنىڭ يارىدىمىزگە ئېرىشتى، اللە نىڭ سۆزلىرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۆزگەرتەلمەيدۇ، شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرى ساخا نازىل بولدى<sup>(34)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ (ئىسلامدىن) يۈز ئۈرۈگەنلىكى ساخا ئېغىر كەلگەن بولسا، ئۇنداقتا يەر ئاستىغا كىرىشكە يول ياكى ئاسمانغا چىقىشقا شوتتا تېپىپ بىر مۆجىزە كەلتۈرەلسەڭ (كەلتۈرگىن)، ئەگەر اللە خالىسا، ئەلۋەتتە ئۇلارنى ھىدايەتكە بىرلەشتۈرەتتى، سەن ھەرگىز (اللە نىڭ ھېكمىتىنى) چۈشەنمەيدىغانلاردىن بولمىغىن<sup>(35)</sup>. (سۆزۈڭگە) ھەقىقىي قۇلاق سالدىغانلار (سېنىڭ دەۋىتىڭنى) قوبۇل قىلىدۇ (سۆزۈڭگە قۇلاق سالماغانلار ئۆلۈكلەرنىڭ ئورنىدا)، ئۆلۈكلەرنى اللە تىرىلدۈرىدۇ، ئاندىن ئۇلار اللە نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ<sup>(36)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن تەسەللى توغرىسىدا

اللە تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ ئۇنى يالغانچىغا چىقارغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلارنىڭ سۆزى سېنى قايغۇغا سالدىغانلىقىنى بىز ئوبدان بىلىمىز﴾ يەنى ئۇلارنىڭ سېنى يالغانچى دېگەنلىكىنى، سېنىڭ ئۇلارغا قايغۇرۇپ ھەسرەت چەككەنلىكىڭنى ئوبدان بىلىمىز.



اللہ تائالا بۇ ھەقتە يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿شۇنچا سەن ئۇلار ئۈچۈن (يەنى ئىمان ئېيتىمىغانلىقلىرى ئۈچۈن) قايغۇرۇپ ئۆزەڭنى ھالاك قىلىۋالمىغىن﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىمىغانلىقىدىن ئۆزەڭنى ھالاك قىلىۋېتىشىڭ مۇمكىن﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئەگەر ئۇلار قۇرئانغا ئىمان ئېيتىمىسا، ئەپسۇسلىنىپ، ئۇلارنىڭ (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈگەنلىكىدىن ئۆزەڭنى ھالاك قىلىۋېتىشىڭ مۇمكىن﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئۇلار سېنى (ئىچىدە) ئىنكار قىلمايدۇ﴾ يەنى ئۇلار ئەمەلىيەتتە سېنى يالغانچىلىق قىلىدۇ، دەپ تۆھمەت قىلمايدۇ. ﴿(لېكىن ئۇلار تەرساللىقتىن ئىنكار قىلىدۇ)، (ھەقىقەتتە) زالمىلار اللہ نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ﴾ يەنى ئۇلار ھەقىقەتكە تەرساللىق قىلىدۇ ۋە ئۇنى مەيدىلىرىنى كېرىپ توسىدۇ.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئەبۇجەھل ھەققىدە زۆھرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كېچىسى ئەبۇجەھل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغان قۇرئانىنى تىڭشاش ئۈچۈن ئوغرىلىقچە كېلىدۇ. ئەبۇسۇفيان ۋە ئەخنەس ئىبنى شەرقمۇ دەل شۇ كېچىسى قۇرئان تىڭشاش ئۈچۈن ئوغرىلىقچە كەلگەن ئىدى. لېكىن بۇ ئۇچى بىر - بىرىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئىدى. ئۇلار تاكى تاڭ ئاتقۇچە قۇرئان تىڭشىدى. تاڭ ئاتقاندا ئۆيلىرىگە قايتىش ئۈچۈن ماڭغاندا، يولدا ئۇچرىشىپ قېلىپ، بىر - بىرىگە سەن نېمە سەۋەبتىن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ؟ دېيىشتى ۋە ھەر بىرى كېلىش سەۋەبلىرىنى بايان قىلىشتى. ئاندىن ئۇلار: ئەگەر بىز بۇ يەرگە قايتا كەلسەك، بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمىزنى قۇرئاندا ياشلىرىنىڭ بىلىپ قېلىپ، بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىز سەۋەبى بىلەن ئۇلار مۇھەممەدكە ئەگىشىپ كەتمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ قايتا كەلمەسلىكىگە ئۆزئارا ۋەدىلەشتى. ئىككىنچى كۈنى كېچىسى ئۇلارنىڭ ھەر بىرى قىلىشقان ۋەدىگە ئاساسەن قالغان ئىككىسى كەلمەيدۇ دەپ گۇمان قىلىپ يەنە كەلدى. تاڭ ئاتقاندا ئۇلار قايتىش يولىدا يەنە ئۇچرىشىپ قېلىپ بىر بىرىگە كايىشتى. يەنە ئۇلار ئاۋالقى كۈندىكى ۋەدىسىنى قايتا قىلىشتى. ئۈچىنچى كۈنى كېچىدە ئۇلار يەنە كەلدى. تاڭ ئاتقاندا ئۇلار ئۇچرىشىپ قېلىپ ئەمدى ھەرگىز كەلمەسلىكىگە ۋەدىلەشتى. ئەتىسى ئەتتىگەندە ئەخەلس ئىبنى شەرق ھاسسىغا تايىنىپ ئەبۇسۇفياننىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇ: ئى ئەبۇسۇفيان سەن بۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدە مۇھەممەدتىن ئاڭلىغان نەرسە ھەققىدە قانداق قارايدىغانلىقىڭ توغرىسىدا ماڭا سۆزلەپ بەرگىن دېدى. ئەبۇسۇفيان: ئى ئەخەس! اللہ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن ئۇنىڭدىن مەن بىلىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن نېمىنىڭ مەقسەت قىلىنغانلىقىنى چۈشەنەلەيدىغان بىر مۇنچە نەرسىلەرنى، شۇنداقلا مەن بىلەلمەيدىغان ۋە نېمىنىڭ مەقسەت قىلىنغانلىقىنىمۇ چۈشەنەلمەيدىغان بىر مۇنچە نەرسىلەرنى ئاڭلىدىم، دېدى. ئەخەس: مەندىمۇ سەن قەسەم ئىچىپ دېگەن سۆزلەردىكى ئەھۋال يۈز بەردى دېدى. ئاندىن ئۇ ئەبۇسۇفياننىڭ قېشىدىن چىقىپ، ئەبۇجەھلنىڭ ئۆيىگە كەلدى ۋە ئۇنىڭغا: ئى ئەبۇجەھل! سەن ئۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدە مۇھەممەدتىن ئاڭلىغان نەرسىلەرنىڭ ئۈستىدە قانداق قارايدىغانلىقىڭنى دەپ بەرسەڭ، دېدى. ئەبۇجەھل: نېمىنى ئاڭلايتتىم. بىز ۋە ئابدۇمەناق جەمەتى ئۆزئارا ئابروۋى تاللىشتۇق. ئۇلار كىشىلەرگە تائام بەرسە بىزمۇ بەردۇق. ئۇلار جەڭگە ئاتلانسا، بىزمۇ ئاتلاندىق. ئۇلار كىشىلەرگە بىر نەرسە بەرسە بىزمۇ بەردۇق، ھەتتا بىز مۇنازىرلىشىش ئۈچۈن بىر - بىرىمىزگە قارمۇ قارشى يۈكسەپ ئولتۇرغىنىمىزدا خۇددى گۆرەگە قويۇلغان ئىككى ئاتقا ئوخشاش بولاتتۇق. ئۇلار بىزنىڭ ئىچىمىزدىن ئاسماندىن ئۇنىڭغا ۋەھىي چۈشىدىغان بىر پەيغەمبەر كېلىدۇ. بۇنى

(1) سۈرە فاتىر 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە شۇئەرا 3 - ئايەت.

(3) سۈرە كەھفى 6 - ئايەت.

قاچانمۇ كۆرەرمىز دەيتتى. ﷲ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بىز ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايمىز ۋە ئۇنىڭغا ئىشەنمەيمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەخەس ئۇنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى.

﴿سەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى، ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى، ئاخىر ئۇلار بىزنىڭ يارىدىمىمىزگە ئېرىشتى﴾ بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بېرىلگەن تەسەللىي، كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويۇشتۇر. ھەم ئۇنى ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئىرادىلىك كاتتا پەيغەمبەرلەر سەۋر قىلغاندەك سەۋرى قىلىشقا بۇيرۇغانلىقتۇر. شۇنداقلا ئۇلارغا ياردەم بەرگىنىدەك ئۇنىڭغىمۇ ياردەم بېرىدىغانلىقىغا، خۇددى ئۇلار ئۆز قەۋملىرى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنغان ۋە ئەزىيەتلەرگە ئۇچرىغاندىن كېيىن ياخشى ئاقىۋەت ئۇلارغا بولغىنىدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغىمۇ ياخشى ئاقىۋەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا بېرىلگەن ۋەددۇر. ئۇ پەيغەمبەرلەرگە ئاخىرەتتە ياردەم بېرىلىدىغانلىقىدا، بۇ دۇنيادىمۇ ياردەم بېرىلگەن ئىدى. شۇڭا ﷲ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ﷲ نىڭ سۆزلىرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۆزگەرتەلمەيدۇ﴾ يەنى ﷲ تائالا ئۆزىنىڭ مۆمىن بەندىلىرىگە دۇنيا ئاخىرەتتە ياردەم بېرىدىغانلىقى ھەققىدە يېزىۋاتقان سۆزىنى ھېچكىشى ئۆزگەرتەلمەيدۇ.

ﷲ تائالا ياخشى بەندىلىرىگە ياردەم بېرىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿بىزنىڭ پەيغەمبەر بەندىلىرىمىز ھەققىدىكى سۆزلىرىمىز ئالدىنلا ئېيتىلغان. ئۇلار چوقۇم نۇسرەت تاپقۇچىلاردۇر. بىزنىڭ قوشۇنىمىز چوقۇم غەلبە قىلغۇچىلاردۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿ﷲ (لەۋھۇلمەھپۇزغا): «مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلبە قىلىمىز» دەپ يازدى، ﷲ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر﴾<sup>(2)</sup>.

﴿شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرى ساڭا نازىل بولدى﴾ يەنى پەيغەمبەرلەر قەۋمنىڭ ئىچىدىن ئۆزلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئۈستىدىن قانداق غەلبە قازانغانلىقى ۋە ﷲ تائالا تەرىپىدىن قانداق ياردەمگە ئېرىشكەنلىكى ھەققىدىكى خەۋىرى ساڭا يەتكۈزۈلدى. شۇڭا ئۇلار ساڭا بۇ ئىشلاردا ئۈلگە ۋە نەمۇنىدۇر.

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارنىڭ (ئىسلامدىن) يۈز ئۆرۈگەنلىكى ساڭا ئېغىر كەلگەن بولسا﴾ يەنى ئۇلارنىڭ سەن دەۋەت قىلغان نەرسىدىن يۈز ئۆرۈگەنلىكى ساڭا ئېغىر كەلگەن بولسا، ﴿ئۇنداقتا يەر ئاستىغا كىرىشكە يول ياكى ئاسمانغا چىقىشقا شوتا تېپىپ بىر مۆجىزە كەلتۈرەلسەڭ (كەلتۈرگىن)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەر ئاستىغا كىرىشكە يول، ياكى ئاسمانغا چىقىشقا شوتا تاپالساڭ ئاسمانغا چىقىپ، مەن ئۇلارغا بەرگەن مۆجىزىدىنمۇ كاتتا بىر مۆجىزە كەلتۈرەلسەڭ شۇنداق قىلغىن. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە، سۇددى ۋە باشقىلارمۇ شۇنداق دېدى.

﴿ئەگەر ﷲ خالىسا، ئەلۋەتتە ئۇلارنى ھىدايەتكە بىرلەشتۈرەتتى، سەن ھەرگىز (ﷲ نىڭ ھېكمىتىنى) چۈشەنمەيدىغانلاردىن بولمىغىن﴾ ﷲ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، يەر يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئىمان ئېيتاتتى﴾<sup>(3)</sup>.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: ﴿ئەگەر ﷲ خالىسا، ئەلۋەتتە ئۇلارنى ھىدايەتكە بىرلەشتۈرەتتى﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

(1) سۈرە سافات 171 — 173 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە مۇجادەلە 21 - ئايەت.

(3) سۈرە يۇنۇس 99 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارلىق كىشىلەر ئىمان ئېيتىپ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ھىدايەت يولىدا مېڭىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا ئۇنىڭغا پەقەت لەۋھۈلمەھپۇزدىلا ئىمان ئېيتىدۇ، دەپ ئاللا تائالا تەرىپىدىن يېزىلىپ كەتكەنلەردىن باشقىسىنىڭ ئىمان ئېيتمايدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

﴿سۆزۈڭگە﴾ ھەقىقىي قۇلاق سالىدىغانلار (سېنىڭ دەۋىتىڭنى) قوبۇل قىلىدۇ﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! پەقەت سېنىڭ سۆزۈڭگە قۇلاق سالغان، ئۇنى بىلىدىغان ۋە چۈشىنىدىغان كىشىلەرلا سېنىڭ دەۋىتىڭنى قوبۇل قىلىدۇ. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ پەقەت تىرىكلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش، كاپىرلارغا ئازابنىڭ تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى (بىلدۈرۈش ئۈچۈن نازىل بولغان) ۋەز - نەسىھەتتۇر ۋە روشەن قۇرئاندۇر﴾<sup>(1)</sup>.

﴿سۆزۈڭگە قۇلاق سالىدىغانلار ئۆلۈكلەرنىڭ ئورنىدا﴾، ئۆلۈكلەرنى ئاللا تىرىلدۈرىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئاللا نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ﴾ يەنى بۇ ئۆلۈكلەردىن كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئەمەلىيەتتە تىرىك بولسىمۇ دىللىرى ئۆلۈك كىشىلەردۇر. شۇڭا ئاللا تائالا ئۇلارنى ھەقىقىي ئۆلۈككە ئوخشاتتى. ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئۆلۈكلەرنى ئاللا تىرىلدۈرىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئاللا نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ﴾ دېگەن سۆزى ئۇلارنى مازاق قىلىش ۋە كەمسىتىش يۈزىسىدىن دېيىلگەن سۆزدۇر.

\* \* \* \* \*

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِفٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَن يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَن يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٩﴾

ئۇلار (يەنى مەككە كۇففارلىرى): «نېمىشقا مۇھەممەدكە پەرۋەردىگار بىر مۆجىزە چۈشۈرۈلمىدى؟» دەيدۇ، ئېيتقىنىكى، «ئاللا مۆجىزە چۈشۈرۈشكە ھەقىقەتەن قادىر». لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (مۆجىزە نازىل بولۇپ ئىمان ئېيتىمىسا بالاغا دۇچار بولىدىغانلىقىنى) بىلمەيدۇ<sup>(37)</sup>. مەيلى يەر يۈزىدە ماڭىدىغان ھايۋان بولسۇن. مەيلى ئىككى قاننى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن، ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۈمىد تەلدەردۇر (يەنى ئاللا تەرىپىدىن يارىتىلغان مەخلۇقلاردۇر). لەۋھۈلمەھپۇزدا ھېچ نەرسىنى چۈشۈرۈپ قويىمىدۇق (يەنى ھەممىنى تولۇق پۈتتۈق)، كېيىن ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ (ئاللا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ)<sup>(38)</sup>. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار گاسلاردۇر (يەنى قوبۇل قىلىش يۈزىسىدىن ئاخلىمايدۇ)، گاجىلاردۇر (يەنى ھەقىقىي سۆزلىمەيدۇ). ئۇلار (كۇففىرنىڭ) قاراڭغۇلۇقى ئىچىدە قالغانلاردۇر، ئاللا خالىغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ، خالىغان ئادەمنى توغرا يولغا سالىدۇ<sup>(39)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ مۆجىزە تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا

(1) سۈرە ياسىن 70 - ئايەت.

اللہ تائالا تۆۋەندىكى ئايەتلەردە بايان قىلغىنىدەك: ﴿ئۇلار ئېيتتى: «تاكى سەن بىزگە يەر ئاستىدىن بىر بۇلاقنى ئېتىلدۈرۈپ چىقارمىغىچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز. ياكى سېنىڭ خورمىلىق، تاللىق ۋە ئوتتۇرىسىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان بىر بېغىڭ بولسۇن. ياكى سەن ئېيتقاندا ئۈستىمىزگە ئاسماننى پارچە - پارچە قىلىپ چۈشۈرگىن، ياكى (پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھچى قىلىپ اللە نى ۋە پەرىشتىلەرنى ئالدىمىزغا كەلتۈرگىن. ياكى سېنىڭ ئالتۇندىن ئۈيۈك بولسۇن، ياكى سەن (شوتتا بىلەن) ئاسمانغا چىققىن، تاكى (اللە تەرىپىدىن سېنىڭ ئۇنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىڭ يېزىلغان) بىز ئوقۇيالايدىغان بىر كىتابنى ئېلىپ چۈشمىگىچە سېنىڭ ئاسمانغا چىققانلىقىڭغا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز»﴾<sup>(1)</sup> مۇشرىكلار نېمە ئۈچۈن مۇھەممەدكە پەرۋەردىگارىدىن بىز تەلەپ قىلغاندەك بىرەر مۆجىزە چۈشمەيدىغاندۇ؟ دەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

﴿ئېيتقىنىكى، «اللە مۆجىزە چۈشۈرۈشكە ھەقىقەتەن قادىر». لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (مۆجىزە نازىل بولۇپ ئىمان ئېيتىمىسا بالاغا دۇچار بولىدىغانلىقىنى) بىلمەيدۇ﴾ يەنى اللە تائالا شۇنداق قىلىشقا قادىردۇر. لېكىن اللە تائالانىڭ ھېكمىتى شۇ مۆجىزىنى كېچىكتۈرۈپ چۈشۈرۈشنى ئورۇنلاشتۇردى. چۈنكى ئەگەر اللە تائالا ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك مۆجىزىنى چۈشۈرسە ئۇلار بۇنىڭغا ئىمان ئېيتىمىسا، اللە تائالا ئۇلارنىمۇ چوقۇم بۇرۇنقى ئۈمىدەتلەرنى جازالىغاندەك جازالاشقا ئالدىرىغان بولاتتى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇرەيش مۇشرىكلىرى تەلەپ قىلغان) مۆجىزىلەرنى مەيدانغا كەلتۈرمەسلىكىمىز پەقەت بۇرۇنقىلار (يەنى ئىلگىرىكى ئۈمىدەتلەرنىڭ) مۆجىزىلەرنى يالغانغا چىقارغانلىقى ئۈچۈندۇر، بىز سەمۇدقا چىشى تۆگىنى روشەن (مۆجىزە) قىلىپ بەردۇق، ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلدى. بىز مۆجىزىلەرنى پەقەت (بەندىلەرنى) قورقۇتۇش ئۈچۈنلا ئەۋەتتىمىز﴾<sup>(2)</sup> (ئەگەر بىز ئۇلارنىڭ (ئىمان ئېيتىشىنى) خالايدىغان بولساق، ئۇلارغا ئاسماندىن (ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلايدىغان) بىر ئايەتنى (ئالامەتنى) نازىل قىلاتتۇقتە، ئۇنىڭغا ئۇلار باش ئەگكەن بولاتتى﴾<sup>(3)</sup>.

### ئۈمىدەتلەردىن نېمىنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقى توغرىسىدا

﴿مەيلى يەر يۈزىدە ماڭىدىغان ھايۋان بولسۇن. مەيلى ئىككى قانىتى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن، ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۈمىدەتلەردۇر (يەنى اللە تەرىپىدىن يارىتىلغان مەخلۇقلاردۇر)﴾ مۇجاھىد مۇنداق دېدى: يەنى ئۆزىنىڭ ناملىرى بىلەن تونۇلىدىغان تۈرلۈك جانىۋارلاردۇر. قەتادە مۇنداق دېدى: قۇشلار بىر ئۈمىدەت، ئىنسانلار بىر ئۈمىدەت ۋە جىنلار بىر ئۈمىدەت ھېسابلىنىدۇ. سۇددى اللە تائالانىڭ: ﴿ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۈمىدەتلەردۇر﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش مەخلۇقاتلاردۇر دېگەنلىك بولىدۇ، دېدى.

﴿لەۋھۇلمەھپۇزدا ھېچ نەرسىنى چۈشۈرۈپ قويىمىدۇق (يەنى ھەممىنى تولۇق پۈتتۈق)﴾ يەنى ھەممىسى اللە تائالانىڭ ئىلمى دائىرىسىدىدۇر. مەيلى قۇرۇقلۇق ياكى دېڭىزدىكى نەرسىلەر بولسۇن، اللە تائالا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرەرگىمۇ رىزىق بېرىشنى، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

(1) سۈرە ئىسرا 90 — 93 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە ئىسرا 59 - ئايەت.

(3) سۈرە شۇئەرا 4 - ئايەت.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەر يۈزىدىكى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىگە رىزىق بېرىشنى ئاللا (مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغان، ئاللا ئۇلارنىڭ تۇرار جايىنى ۋە (ئۆلگەندىن كېيىن) كۆمۈلىدىغان جايىنى بىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى روشەن كىتابقا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزغا) يېزىلغاندۇر﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسىملىرى، سانلىرى، ياشايدىغان جايلىرى، ھەرىكەتلىرى ۋە تۇرىدىغان ماكانلىرىنى ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىدىغان لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغاندۇر. ﴿نۇرغۇن ھايۋانلار ئۆز رىزىقىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ (يەنى ئۆز رىزىقىنى تېپىپ يېيىشتىن ئاجىزدۇر)، ئۇلارنى ۋە سىلەرنى ئاللا رىزىقلاندۇرىدۇ، ئاللا (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾<sup>(2)</sup>.

﴿كېيىن ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ (ئاللا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ)﴾ ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ﴾ دېگەنلىكتىن ھەممە نەرسىنىڭ ئۆلىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدىن قىيامەت كۈنى ئۇلارنى تىرىلدۈرىدىغان كۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېگەن كۆز قاراشمۇ بار.

ئابدۇرازاق ﴿مەيلى يەر يۈزىدە ماڭىدىغان ھايۋان بولسۇن. مەيلى ئىككى قانتى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن، ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۈمىمەتلەردۇر (يەنى ئاللا تەرىپىدىن يارىتىلغان مەخلۇقلاردۇر). لەۋھۇلمەھپۇزدا ھېچ نەرسىنى چۈشۈرۈپ قويىمىدۇق (يەنى ھەممىنى تولۇق پۈتتۈق)، كېيىن ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ (ئاللا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ)﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پۈتۈن مەخلۇقاتلار مەيلى ئۇلار تۇياقلىق ھايۋانلار، ئۇچار قۇشلار ۋە ئۇنىڭدىن باشقا نەرسىلەر بولسۇن، ھەممىسى قىيامەت كۈنى ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ، ئۇلار شۇ كۈنى ئاللا تائالانىڭ ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشىغا ئېرىشىپ، مۆڭگۈزسىز ھايۋانلارغا مۆڭگۈزلۈك ھايۋانلاردىن قىساس ئېلىنىپ بېرىلىدۇ. ئاندىن ئاللا تائالا ئۇلارغا: تۇپراققا ئايلىنىڭلار دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. شۇنچا كاپىرلار: ﴿كاشكى مەن تۇپراق بولۇپ كەتكەن بولسامچۇ!﴾ دەيدۇ<sup>(3)</sup>.

### كاپىرلارنىڭ زۇلمەت ئىچىدە گاس - گاچا ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار گاسلاردۇر (يەنى قوبۇل قىلىش يۈزىسىدىن ئاڭلىمايدۇ)، گاچىلاردۇر (يەنى ھەقىقىي سۆزلىمەيدۇ). ئۇلار (كۇفرىنىڭ) قاراڭغۇلۇقى ئىچىدە قالغانلاردۇر﴾ يەنى كاپىرلارنىڭ نادانلىق، قارا قورساقلىق ۋە بىر نەرسىنى چۈشەنمەسلىكلىرى خۇددى زۇلمەت قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىدە قالغان گاس - گاچا كىشىگە ئوخشاشتۇر. بۇ كىشى مۇشۇنداق ھالىتىدە تۇرۇپ قانداقمۇ چىقىش يولى تاپالسىن؟! ياكى شۇ زۇلمەت قاراڭغۇلۇقىدىن قانداقمۇ چىقىپ كېتەلسۇن!؟

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار گويىكى (كېچىدە ئىسسىنىش ۋە يورۇقلۇق ئېلىش ئۈچۈن) ئوت ياققان كىشىلەرگە ئوخشايدۇ، ئوت ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى يورۇتقاندا، ئاللا ئۇلارنىڭ (ئوتىنىڭ) يورۇقىنى ئوچۇرۇۋەتتى، ئۇلارنى (ئەتراپىدىكى ھېچ نەرسىنى) كۆرەلمەيدىغان قاراڭغۇلۇقتا قالدۇردى. ئۇلار گاستۇر (يەنى گاس ئاڭلىمىغاندەك، ياخشىلىقنى ئاڭلىمايدۇ)، گاچىدۇر (يەنى گاچا سۆزلىمەيمەندەك، ياخشى ئىشنى سۆزلىمەيمەيدۇ)، كوردۇر (يەنى كور بولۇپ قالغاندەك، توغرا يولنى كۆرمەيدۇ)، شۇنچا ئۇلار

(1) سۈرە ھۇد 6 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنكەبۇت 60 - ئايەت.

(3) سۈرە نەبە 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(گۈمراھلىقتىن) قايتمايدۇ<sup>(1)</sup> ﴿يَا كَىٰ ئۇلارنىڭ (ياخشى دەپ گۇمان قىلغان) ئەمەللىرى چوڭقۇر دېڭىزدىكى قاراڭغۇلۇققا ئوخشايدۇ، ئۇنى (يەنى دېڭىزنى) قاتمۇقات دولقۇنلار ۋە دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدىكى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ تۇرىدۇ. (مانا بۇ) قاتمۇقات قاراڭغۇلۇقلاردۇر، (بۇ قاراڭغۇلۇققا گىرىپتار بولغۇچى) قولنى ئۇزاتسا بارماقلىرىنى كۆرەلمەيدۇ، اللە نۇر ئاتا قىلمىسا، كىم بولمىسۇن، نۇرنى كۆرەلمەيدۇ (يەنى اللە ھىدايەت قىلمىغان ئادەم ھەرگىز ھىدايەت تاپمايدۇ)﴾<sup>(2)</sup>.

﴿اللە خالىغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ، خالىغان ئادەمنى توغرا يولغا سالدى﴾ يەنى اللە تائالا مەخلۇقاتلىرىنىڭ ئىشلىرىدا خالىغاننى قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ عَذَابَ اللَّهِ أَوْ أَتَيْتُمْ السَّاعَةَ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿١٨﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٢٠﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴿٢١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٢﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار ئېيتىپ بېقىڭلار، ئەگەر سىلەرگە اللە نىڭ ئازابى ياكى قىيامەت كەلسە، اللە دىن غەپىرىگە ئىلتىجا قىلامسىلەر؟<sup>(40)</sup> ئۇنداق ئەمەس، سىلەر پەقەت اللە غا ئىلتىجا قىلىسىلەر، ئەگەر اللە خالىسا، سىلەر اللە نىڭ كۆتۈرۈۋېتىشىنى ئىلتىجا قىلغان بالانى اللە كۆتۈرۈۋېتىدۇ، سىلەر اللە نىڭ شېرىكلىرى قىلىۋالغان بۇتلارنى ئۇنتۇپسىلەر (يەنى بۇتلارغا ئىلتىجا قىلمايسىلەر) ﴿<sup>(41)</sup> شەك - شۈبھىسىزكى، سەندىن ئىلگىرىكى ئۈمىدلىرىگە (نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى) ئەۋەتتۇق (ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى). ئۇلارنى اللە غا (تەۋبە قىلىپ) يېلىنسۇن دەپ نامراتلىق ۋە ئاغرىق - سىلاق بىلەن جازالىدۇق﴾<sup>(42)</sup>. ئۇلارغا بىزنىڭ ئازابىمىز چۈشكەن چاغدا نېمىشقا يېلىنمىدى؟ لېكىن ئۇلارنىڭ دىللىرى قەساۋەتلەشتى (ئىمانغا يۈمىشمىدى)، شەيتان ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى چىرايلىق كۆرسەتتى<sup>(43)</sup>. ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا (سىناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشىكلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال - خۇرام تۇرغاندا (ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى<sup>(44)</sup>. زۇلۇم قىلغان قەۋمنىڭ يىلتىزى قۇرۇتۇلدى (يەنى ئۇلار پۈتۈنلەي ھالاك قىلىندى). جىمى ھەمدۇ سانا (پەيغەمبەرلىرىگە ياردەم بېرىپ كۇففارلارنى ھالاك قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللە غا خاستۇر!<sup>(45)</sup>

www.number.org

(1) سۈرە بەقەرە 17 — 18 - ئايەتلەر.  
(2) سۈرە نۇر 40 - ئايەت.

مۇشرىكلارنىڭ ئازابىنى كۆرگەندە ھېچ شېرىكى يوق ئاللا تائالاغىلا ئىلتىجا قىلىدىغانلىقى ۋە بۇنىڭ ئۆزلىرىگە قارشى پاكىت بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئاللا تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ خالىغىنىنى قىلىدىغانلىقىدىن، مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە خالىغانچە ھۆكۈم يۈرگۈزۈدىغانلىقىدىن، ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە ھېچكىمنىڭ قارشى تۇرالمىدىغانلىقىدىن ۋە ئاللا تائالانىڭ ھۆكۈمىنىڭ مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە يۈرگۈزۈلۈشىنى ھېچكىمنىڭ توساپ قالالمىدىغانلىقىدىن، بەلكى ئۇ خالىغان كىشىنىڭ تەلپىنى ئىجابەت قىلىدىغان، شېرىكى يوق، بىردىن - بىر ئىلاھ ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار ئېيتىپ بېقىڭلار، ئەگەر سىلەرگە ئاللا نىڭ ئازابى ياكى قىيامەت كەلسە، ئاللا دىن غەيرىگە ئىلتىجا قىلامسىلەر؟﴾ يەنى سىلەرگە كېلىدىغان ئازابى ياكى قىيامەتتە كېلىدىغان ئازابىنى ئاللا تائالادىن باشقا ھېچقانداق بىرىنىڭ كۆتۈرۈۋېتەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدىغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئاللا تائالادىن باشقىسىغا ئەلۋەتتە ئىلتىجا قىلمايسىلەر.

﴿ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار ئېيتىپ بېقىڭلار﴾ يەنى سىلەرنىڭ ئاللا تائالاغا باشقا ئىلاھلارنى شېرىك قىلىشىڭلاردا راستچىل بولساڭلار ئېيتىپ بېقىڭلار.

﴿ئۇنداق ئەمەس، سىلەر پەقەت ئاللا غا ئىلتىجا قىلىسىلەر، ئەگەر ئاللا خالىسا، سىلەر ئاللا نىڭ كۆتۈرۈۋېتىشىنى ئىلتىجا قىلغان بالانى ئاللا كۆتۈرۈۋېتىدۇ، سىلەر ئاللا نىڭ شېرىكلىرى قىلىۋالغان بۇتلارنى ئۇنتۇيسىلەر (يەنى بۇتلارغا ئىلتىجا قىلمايسىلەر)﴾ يەنى سىلەر مۇشۇنداق قىيىن ئەھۋال ئاستىدا ئاللا تائالادىن باشقىغا ئىلتىجا قىلمايسىلەر. بۇتلار ئاللا ۋە سىلەر ئاللا تائالانىڭ شېرىكى دەپ قارىغان نەرسىلىرىڭلارنىڭ ھەممىسى سىلەردىن يوقاپ كېتىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەر دېڭىزدا بىرەر ئاپەتكە يولۇققان چېغىڭلاردا، ئېسىڭلارغا سىلەر چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلار كەلمەي، پەقەت ئاللا لا كېلىدۇ (يەنى ئىنسان مۇنداق چاغدا ئاللا دىن باشقىغا ئىلتىجا قىلمايدۇ)، ئاللا سىلەرنى (غەرق بولۇشتىن) قۇتقۇزۇپ، (ئامان - ئېسەن) قۇرۇقلۇققا چىقارغاندا يۈز ئۈرۈيسىلەر (يەنى ئىخلاسىڭلار تۈگەپ ئاۋالقى ھالىتىڭلارغا قايتىۋالىسىلەر). ئىنسان كۇفرىلىق قىلغۇچىدۇر (يەنى ئاللا نىڭ نېمەتلىرىنى ئىنكار قىلىش ئىنساننىڭ تەبىئىتىدۇر)﴾<sup>(1)</sup>.

﴿شەك - شۈبھىسىزكى، سەندىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە (نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى) ئەۋەتتۇق (ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى). ئۇلارنى ئاللا غا (تەۋبە قىلىپ) يېلىنسۇن دەپ نامراتلىق ۋە ئاغرىق - سىلاق بىلەن جازالىدۇق. ئۇلارغا بىزنىڭ ئازابىمىز چۈشكەن چاغدا نېمىشقا يېلىنمىدى؟﴾ يەنى بىز ئۇلارنى شۇنىڭ بىلەن سىنىغان ۋاقتىمىزدا ئۇلار نېمىشقا بىزگە يېلىنمىدى.

﴿لېكىن ئۇلارنىڭ دىللىرى قەساۋەتلەشتى (ئىمانغا يۈمىشىمىدى)، شەيتان ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى چىرايلىق كۆرسەتتى﴾ يەنى شەيتان ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرۈش، تەرسالىق قىلىش ۋە ئاسىيلىق قىلىشتىن ئىبارەت، قىلمىشلىرىنى ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسەتتى.

﴿ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسەھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا﴾ يەنى ئۇ نەسەھەتنى ئۇنتۇپ ئۇنىڭدىن يۈز ئۈرۈپ تاشلىۋەتكەن چاغدا، ﴿ئۇلارغا (سىناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشكىلىرىنى ئېچىۋەتتۇق﴾ يەنى ئۇلارغا ئۇلار ياخشى كۆرىدىغان رىزىقلارنىڭ ئىشكىلىرىنى ئېچىۋەتتۇق. بۇ ئاللا تائالانىڭ ئۇلارنىڭ

(1) سۈرە ئىسرا 67 - ئايەت.

ئاستا - ئاستا گۇناھقا پېتىشىغا مۆھلەت بېرىشىدۇر. بىز ئاللا تائالادىن مۇشۇنداق ئەھۋالغا يولۇقۇپ قېلىشتىن پاناھ تىلەيمىز.

﴿ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال - خۇرام تۇرغاندا﴾ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىگە بېرىلگەن مال - مۈلۈك، بالا - چاقا ۋە باشقا ھەر خىل نېمەتلىرىدىن خۇرسەن بولۇپ تۇرغاندا ﴿ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق﴾، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى﴾ يەنى ئۇلار بارلىق ياخشىلىقلاردىن نا ئۈمىد قالدى. ھەسەنەبەسى مۇنداق دېدى: ئاللا تائالا قايسى بىر كىشىگە ئۇنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىپ بەرسە، ئۇ كىشى بۇ ئاللا تائالانىڭ ماڭا قىلغان ئىمتىھانىدۇر، دەپ قارىمىسا كەم ئەقىل كىشىدۇر. ئاللا تائالا كىمنىڭ رىزقىنى تار قىلسا، ئۇ كىشى بۇ ئاللا تائالانىڭ ماڭا بەرگەن ئاگاھلاندىرۇشىدۇر، دەپ قارىمىسا بۇ كىشىمۇ ئوخشاشلا كەم ئەقىل كىشىدۇر، دەپ ئاندىن. ﴿ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال - خۇرام تۇرغاندا﴾ (ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇپ، كەبىنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللا تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇ كىشىلەرنىڭ ئاستا - ئاستا گۇناھقا پېتىشىدۇر. ئاۋال ئۇلارنىڭ ھاجەتلىرى راۋا قىلىنىدۇ، ئاندىن تۈيۈقسىز جازالىنىدۇ دېدى. بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەم رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَمَّ عَلَى قُلُوبِكُمْ مِّنْ إِلَهٍ غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ<sup>٤٦</sup>  
 أَنْظِرْ كَيْفَ نَصَرْتُ الْآيَةَ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ عَذَابَ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۗ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر ئاللا سىلەرنىڭ قۇلىقىڭلارنى ساق، كۆزۈڭلارنى كور قىلىپ قويسا، دىللىرىڭلارنى پېچەتلىۋەتسە (يەنى سىلەرنى ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدىغان قىلىپ قويسا)، ئۇلارنى ئاللا دىن باشقا يەنە قايسى ئىلاھ ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ؟» قارىغىنكى، بىز (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلغانمىز، ئەمما ئۇلار (شۇ ئايەتلەردىن) يۈز ئورۇيدۇ (يەنى ئىمان ئېيتمايدۇ) ﴿46﴾. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر سىلەرگە ئاللا نىڭ ئازابى ئۇشتۇمتۇت ياكى ئاشكارا كەلسە، زالىم قەۋمدىن باشقا يەنە كىملىك ھالدا قىلىنىدۇ؟» ﴿47﴾. بىز پەيغەمبەرلەرنى پەقەت (ساۋاب بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى (ئازابىتىن) ئاگاھلاندىرغۇچى قىلىپ ئەۋەتمىز، ئىمان ئېيتقان ۋە (ئەمەللىرىنى) تۈزىگەن كىشىلەرگە (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قايغۇرۇش يوقتۇر ﴿48﴾. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار، (ئاللا غا) ئىتائەتسىزلىكلىرى تۈپەيلىدىن، ئازابقا دۇچار بولىدۇ ﴿49﴾.

ئاللا تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا سەن ئى مۇھەممەد! ئىنكار قىلغۇچى ۋە تەرسالىق قىلغۇچىلارغا تۆۋەندىكىدەك دېگەن دەپ بۇيرۇدى.



﴿ئېيتقىنكى، ﴿ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر ئالەم سىلەرنىڭ قۇلىقىڭلارنى گاس، كۆزۈڭلارنى كور قىلىپ قويسا﴾ يەنى ئالەم ئۇنى سىلەرگە بۇرۇن بەرگەندەك ئۇنى سىلەردىن تارتىۋالسا، ئالەم تائالا مۇشۇ نەرسىلەرنى ئۆزىنىڭ بەرگەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا﴾ ئېيتقىنكى، ﴿ئالەم سىلەرنى ياراتتى، سىلەر ئۈچۈن قۇلاقنى، كۆزلەرنى، دىللارنى ياراتتى، سىلەر ئاز شۇكۇر قىلىسىلەر﴾<sup>(1)</sup>.

بۇ ئايەت يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەنىسىنىڭ (قۇلاقلىرىنى گاس، كۆزلىرىنى كور قىلىۋەتكەنلىكىدىن) شۇ ئەزالاردىن ئالەم تائالانى تونۇشتا پايدىلىنىۋالمايدىغان قىلىپ قويغانلىقى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمالقا يېقىندۇر. شۇڭا ئالەم تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿دىللارنىڭ پېچەتلىۋەتسە (يەنى سىلەرنى ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدىغان قىلىپ قويسا)﴾ ئالەم تائالا ئىنسانلاردىكى ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭمۇ ئۆزىنىڭ ئىلكىدە ئىكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىڭلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟﴾<sup>(2)</sup> ﴿بىلىڭلاركى، ئالەم كىشى بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدۇ (يەنى كىشىنىڭ دىلىنى ئىگىسىنىڭ خاھىشى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۆز خاھىشى بويىچە تەسەۋررۇپ قىلىدۇ)﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئۇلار ئالەمدىن باشقا يەنە قايسى ئىلاھ ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ؟﴾ يەنى ئالەمدىن باشقا بىرەرسى شۇلاردىن بىرىنى سىلەرگە قايتۇرۇپ بېرىشكە قادىرمۇ؟ ئالەم تائالا ئۇلارنى سىلەردىن تارتىۋالسا، ئۇنى ئالەم تائالادىن باشقا ھېچبىرى قايتۇرۇپ كېلىشكە قادىر ئەمەس.

﴿قارىغىنكى، بىز (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلغانمىز﴾ يەنى ئالەم تائالادىن باشقا ھېچقانداق بىر ئىلاھنىڭ يوقلۇقىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئالەم تائالانى تاشلاپ قويۇپ ئىبادەت قىلغان گۇمراھلىققا باشلىغۇچى، يالغان ئىلاھ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ئايەتلىرىمىزنى قانداق ئوچۇق بايان قىلغانلىقىمىزغا قارىغىن.

﴿ئەمما ئۇلار (شۇ ئايەتلەردىن) يۈز ئۆرۈيدۇ (يەنى ئىمان ئېيتمايدۇ)﴾ يەنى شۇنداق ئوچۇق بايان قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇلار ھەقىقەت يۈز ئۆرۈپ كىشىلەرنى ھەقىقەت ئەگىشىشتىن توسىدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر سىلەرگە ئالەم نىڭ ئازابى ئۇشتۇمتۇت﴾ يەنى سىلەر ئالەم تائالانىڭ ئازابىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلمىگەن چېغىڭلاردا ئۇ ئازاب تۇيۇقسىز كەلسە، ﴿ياكى ئاشكارا كەلسە، زالىم قەۋمدىن باشقا يەنە كىملىك ھالاك قىلىنىدۇ؟﴾ يەنى ئۇ ئازاب پەقەتلا ئالەم تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش بىلەن ئۆزلىرىگە ئۇۋال قىلغان كىشىلەرگىلا كېلىدۇ. شېرىكى يوق بىر ئالەم تائالاغىلا ئىبادەت قىلغان كىشىلەر بۇ ئازابتىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ. ئۇلارغا كەلگۈسىدىن غەم قىلىش ئۆتكەنگە قايغۇرۇش يوقتۇر.

ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئازابتىن ئەمەن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشېرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر﴾<sup>(4)</sup>.

﴿بىز پەيغەمبەرلەرنى پەقەت (ساۋاب بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى (ئازابتىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتىمىز﴾ يەنى ئالەم تائالانىڭ مۆمىن بەندىلىرىگە مۇكاپاتلار بىلەن خۇش بېشارەت بەرگۈچى ۋە ئالەم تائالاغا كاپىر بولغان كىشىلەرنى ئالەم تائالانىڭ غەزەپلىرى ۋە ئازابلىرىدىن ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتىمىز.

(1) سۈرە مۇلك 23 - ئايەت.

(2) سۈرە يۇنۇس 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەنئام 24 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئەنئام 82 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ئەمەللىرىنى تۈزگەن كىشىلەرگە (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قاينغۇرۇش يوقتۇر﴾ يەنى ئۇلار كېلەچىكىدىن غەم قىلمايدۇ، تاشلاپ كەلگەن دۇنيالىق ئىشلىرىغا قاينغۇرمايدۇ. چۈنكى ئاللا تائالا ئۇلار قالدۇرۇپ قويغان نەرسىسىگە ئىگە بولغۇچىدۇر. ئۇلارنىڭ تاشلاپ قويغان نەرسىسىنى ساقلىغۇچىدۇر.

﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار، (ئاللاغا) ئىتائەتسىزلىكلىرى تۈپەيلىدىن، ئازابقا دۇچار بولدى﴾ يەنى ئۇلار پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتكە كاپىر بولغانلىقى، ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويسۇنۇشتىن چىقىپ كەتكەنلىكى، ئاللا تائالا توسقان - ھارام ئىشلارنى قىلغانلىقى ۋە ئاللا تائالا ھۆرمىتىنى ساقلاشقا بۇيرۇغان نەرسىلەرنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىغانلىقى ئۈچۈن ئازاب ئۇلارغا يېتىدۇ.

\* \* \* \* \*

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِن آتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخْفُونَ أَنْ تُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مِثْلُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلِّمُوا عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهْلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾

(ئى مۇھەممەد! سەندىن ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى تەلەپ قىلغۇچى كۇففارلارغا) ئېيتقىنكى، «مەن سىلەرگە، مەندە ئاللا نىڭ خەزىنىلىرى بار، دېمەيمەن، مەن غەيىبنىمۇ بىلمەيمەن، سىلەرگە، مەن بولسام ھەقىقەتەن بىر پەرىشتە، دەپمۇ ئېيتمايمەن، مەن پەقەت ماڭا قىلىنغان ۋەھىكلەمەل قىلىمەن». ئېيتقىنكى، «كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم باراۋەرمۇ؟ (يەنى كاپىر بىلەن مۆمىن باراۋەرمۇ؟) ئويلاپ باقمامسىلەر؟» (50). پەرۋەردىگارىنىڭ دەركاھىغا يىغلىشتىن قورقىدىغانلارنىڭ (كۇفرىدىن، گۇناھتىن) ساقلىنىشى ئۈچۈن، ئۇلارنى قۇرئان بىلەن ئاگاھلاندۇرغىن، ئۇلارغا ئاللا دىن غەيىرى دوست ۋە شاپائەت قىلغۇچى يوقتۇر (51). ئاللا نىڭ رازىلىقىنى دەپ ئەتكەندە، ئاخشىامدا پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىدىغانلارنى (يېنىڭدىن) قوغلىۋەتمىگىن، ئۇلارنىڭ ھېسابىدىن ساڭا ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن سەن جاۋابكارلىققا تارتىلمايسەن). سېنىڭ ھېسابىڭدىنمۇ ئۇلارغا ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ، ئۇلارنى قوغلىۋەتسەڭ، زالىملاردىن بولۇپ قالسىن (52). ئۇلارنىڭ: «ئاللا ئارىمىزدىن (ھىدايەت قىلىش بىلەن) ئىنئام قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمۇ؟» دېيىشلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى بىر - بىرى بىلەن مۇشۇنداق سىندۇق (يەنى پىقىر، ئاجىز كىشىلەرنى ئىمان ئېيتقۇزۇش

بىلەن، باي - چوڭ كىشىلەرنى سىنىدۇق). **اللھ شۇكۇر قىلغۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ (يەنى شۇكۇر قىلغۇچىلارنى اللھ ھىدايەت قىلىدۇ)** <sup>(53)</sup>. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتقانلار يېنىڭغا كەلگەن چاغدا: «سەلەرگە ئامانلىق بولسۇن، پەرۋەردىگار ئىخلاق (بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشنى (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن) ئۆز ئۈستىگە ئالدى، سەلەردىن كىمكى بىلمەستىن بىرەر يامانلىق قىلىپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا ۋە (ئەمەلىنى) تۈزسە، اللھ ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلىدۇ ۋە رەھىم قىلىدۇ» دېگەن <sup>(54)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ اللھ تائالانىڭ خەزىنىلىرىگە ئىگە ئەمەسلىكى توغرىسىدا

اللھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! سەندىن ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى تەلەپ قىلغۇچى كۇففارلارغا ئېيتقىنكى، «مەن سەلەرگە، مەندە اللھ نىڭ خەزىنىلىرى بار، دېمەيمەن» يەنى مەن اللھ تائالانىڭ خەزىنىلىرىگە ئىگە بولالمايمەن ھەم ئۇنى ئۆزۈم خالىغانچە ئىشلىتەلمەيمەن.

﴿مەن غەيىبىمۇ بىلمەيمەن﴾ يەنى مەن سەلەرگە مەن غەيىبى بىلىمەن دېمەيمەن. غەيىبى بىلىش پەقەت اللھ تائالانىڭ خاستۇرى. مەن غەيىبتىن پەقەت اللھ تائالا ماڭا بىلدۈرگەننىلا بىلىمەن.

﴿سەلەرگە، مەن بولسام ھەقىقەتەن بىر پەرىشتە، دەپمۇ ئېيتمايمەن﴾ يەنى مەن ئۆزۈمنى پەرىشتە دەپ دەۋامۇ قىلمايمەن. مەن ئىنسانلارنىڭ ئىچىدىن بولغان بىر ئىنساندۇرمەن. ماڭا اللھ تائالا تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىندى. مېنى اللھ تائالا شۇ ۋەھىي بىلەن ئۇلۇغلىدى ۋە شۇ ۋەھىي ئارقىلىق نېمەت ئاتا قىلدى.

﴿مەن پەقەت ماڭا قىلىنغان ۋەھىيگە ئەمەل قىلىمەن﴾ يەنى مەن ۋەھىيىدىن قىلچىلىكمۇ چىقىپ كەتمەيمەن.

﴿ئېيتقىنكى، «كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم باراۋەرمۇ؟ (يەنى كاپىر بىلەن مۆمىن باراۋەرمۇ؟)﴾ يەنى ھەقىقەتكە ئەگەشكەن ۋە توغرا يولغا ھىدايەت قىلىنغان كىشى بىلەن ھەقتىن ئېزىپ كەتكەن ۋە توغرا يولغا ھىدايەت قىلىنمىغان كىشى باراۋەرمۇ؟ ﴿ئويلاپ باقماسىلەر؟﴾.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان نەرسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ئادەم (ھەقىقىي كۆرمەيدىغان دىلى) كور ئادەم بىلەن ئوخشاش بولامدۇ؟ (اللھ نىڭ ئايەتلىرىدىن) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا پەند - نەسەھەت ئالىدۇ﴾ <sup>(1)</sup>.

﴿پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىشتىن قورقىدىغانلارنىڭ (كۇفرىدىن، گۇناھتىن) ساقلىنىشى ئۈچۈن، ئۇلارنى قۇرئان بىلەن ئاگاھلاندۇرغىن﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! مۇشۇ قۇرئان بىلەن تۆۋەندىكى سۈپەتكە ئىگە كىشىلەرنى قورقۇتقىن! ئۇلار: ﴿ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارنىڭ ھەيۋىسىدىن قورققۇچى كىشىلەر﴾ <sup>(2)</sup> ﴿اللھ دىن قورقىدۇ، قاتتىق ھېساب ئېلىنىشىدىن قورقىدۇ﴾ <sup>(3)</sup> دېيىلگەن كىشىلەردۇر.

﴿ئۇلارغا اللھ دىن غەيىرى دوست ۋە شاپائەت قىلغۇچى يوقتۇر﴾ يەنى قىيامەت كۈنىدە اللھ تائالا ئۇلارنى ئازابلىماقچى بولسا، اللھ تائالانىڭ ئازابىدىن ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇپ قالىدىغان بىر يېقىن ئادىمى ياكى شاپائەتچىسى يوقتۇر.

(1) سۈرە رەئد 19 - ئايەت.

(2) سۈرە مۇئىنۇن 57 - ئايەت.

(3) سۈرە رەئد 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىشتىن قورقىدىغانلارنىڭ (كۇفرىدىن، گۇناھتىن) ساقلىنىشلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى قۇرئان بىلەن ئاگاھلاندۇرغىن﴾ يەنى سەن ئۇلارنى پۈتۈن ھۆكۈمرانلىق ئاللا تائالانىڭ ئىلكىدىلا بولىدىغان قىيامەت كۈنىدىن قورقۇتقىن. شۇڭا قىيامەت كۈنى ئۇلار ئاللا تائالا شۇ ئەمەللىرىنىڭ سەۋىيىسى بىلەن ئازابتىن ساقلاپ قالىدىغان ۋە ئۇنىڭغا ھەسسەلەپ ئەجر - ساۋاب بېرىدىغان ئەمەل - ئىبادەتلەرنى مۇشۇ دۇنيادا قىلسۇن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەن ئاجىز ساھابىلىرىنى قوغلىۋېتىشتىن

توساش ۋە ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشى توغرىسىدا

﴿اللھ نىڭ رازىلىقىنى دەپ ئەتىگەندە، ئاخشامدا پەرۋەردىگارغا ئىبادەت قىلىدىغانلارنى (يېنىڭدىن) قوغلىۋەتمىگىن﴾ يەنى مۇشۇ سۈپەت بىلەن سۈپەتلەنگەن شۇ كىشىلەرنى ئۆزەڭدىن يىراقلاشتۇرۇۋەتمىگىن. بەلكى سەن ئۇلارنى ئۆزەڭنىڭ سۆھبەتدېشى، يېقىنلىرى قىلىۋالغىن، بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ: ﴿سەن پەرۋەردىگارنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئەتىگەن - ئاخشامدا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدىغانلار (يەنى ئاجىز، كەمبەغەل مۇسۇلمانلار) بىلەن سەۋرچان بولغان ھالدا بىللە بولغىن، ھاياتى دۇنيانىڭ زىبۇ زىننىتىنى (يەنى مۇشرىكلارنىڭ چوڭلىرىنىڭ سۆھبىتىنى) دەپ، ئۇلارنى كۆزگە ئىلماي قالمىغىن، بىز دىلىنى زىكرىمىزدىن غەپلەتتە قالدۇرغان، نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەن، ئىشى ھەددىدىن ئاشقان ئادەمنىڭ (سۆزى) گە ئەگەشمىگىن﴾<sup>(1)</sup>.

يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىد ئىبنى مۇسەيب، مۇجاھىد، ھەسەن ۋە قەتادە قاتارلىقلار (ئۇلارنىڭ ئەتىگەن - ئاخشامدا پەرۋەردىگارغا قىلىدىغان ئىبادەتلىرىدىن) ئۇلارنىڭ يەنى نامازلارنى ئوقۇيدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلدى، دەيدۇ. ئۇلار قىلغان ئەمەل ئىبادەتلىرى بىلەن ئاللا تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزدەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەمەل ئىبادەتلىرىدە ئاللا تائالاغا ئىخلاسمەن كىشىلەردۇر.

﴿ئۇلارنىڭ ھېسابىدىن ساڭا ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ﴾ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن سەن جاۋابكارلىققا تارتىلمايسەن) ﴿بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنىڭغا ﴿ساڭا تۆۋەن تەبىقىدىكى ئادەملەر ئەگەشكەن تۇرسا، ساڭا بىز ئىمان ئېيتامدۇق؟﴾<sup>(2)</sup> دېگەندە، نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارغا بەرگەن جاۋابىنى بايان قىلىپ كەلگەن تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. ﴿نۇھ ئېيتتى: «مەن ئۇلارنىڭ نېمە قىلغانلىقىنى ئوقۇيمەن. ئەگەر بىلسەڭلار ئۇلاردىن ھېساب ئېلىشنى پەقەت پەرۋەردىگارم ئۈستىگە ئالغان﴾<sup>(3)</sup> يەنى ئۇلاردىن ھېساب ئېلىش پەقەت ئاللا تائالانىڭ ئىشىدۇر. خۇددى مېنىڭ ھېسابىمدىن ئۇلارغا ھېچقانداق مەسئۇلىيەت تارتىلمىغاندەك، ئۇلارنىڭ ھېسابىدىنمۇ ماڭا ھېچبىر مەسئۇلىيەت تارتىلمايدۇ.

﴿ئۇلارنى قوغلىۋەتسەڭ، زالىملاردىن بولۇپ قالسىن﴾ يەنى مۇبادا سەن ئۇلارنى ئۆزەڭدىن يىراق قىلساڭ، زالىملاردىن بولۇپ قالسىن.

﴿ئۇلارنىڭ: «اللھ ئارىمىزدىن (ھىدايەت قىلىش بىلەن) ئىنئام قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمۇ؟» دېيىشلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى بىر - بىرى بىلەن مۇشۇنداق سىندۇق (يەنى پېقىر، ئاجىز كىشىلەرنى ئىمان ئېيتقۇزۇش بىلەن، باي - چوڭ كىشىلەرنى سىندۇق)﴾ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ

(1) سۈرە كەھفى 28 - ئايەت.

(2) سۈرە شۇئەرا 111 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە شۇئەرا 112 — 113 ئايەتكىچە.

كەلگەندىن باشلاپلا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئاجىز ئەر - ئاياللار، قۇللار ۋە دېدەكلەر، ئىدى. مەرتىۋىلىك كىشىلەردىن ناھايىتى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرلا ئەگەشكەن ئىدى. پەيغەمبەرلەرگە ئاجىز كىشىلەرنىڭ ئەگەشىدىغانلىقى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ نۇھ ئەلەيھىسسالامغا دېگەن سۆزىنى بايان قىلىپ كەلگەن تۆۋەندىكى ئايەتتىنمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ: ﴿ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاپىر كاتتىلىرى: «بىزنىڭچە، سەن پەقەت بىزگە ئوخشاش بىرئادەمسەن، بىزنىڭچە، ئارىمىزدىكى پەس كىشىلەر يەڭگىلىك بىلەن ساڭا ئەگەشكەن»﴾<sup>(1)</sup>.

بۇ ئەھۋالنى رۇمنىڭ پادىشاھى ھىرەقلىنىڭ ئەبۇسۇفياندىن سورىغان سوئاللىرىدىنمۇ كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئۇ سورىغان سوئاللارنىڭ ئارىسىدا ھىرەقىل ئەبۇسۇفيانغا: مۇھەممەدكە كىشىلەرنىڭ ھۆرمەتلىكلىرى ئەگەشمەيدۇ ياكى ئاجىزلىرىمۇ؟ دېدى. ئەبۇسۇفيان: ئۇنىڭغا كىشىلەرنىڭ ئاجىزلىرى ئەگەشىدۇ، دېدى. ھىرەقىل: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئاجىز كىشىلەردىن بولىدۇ، دېدى.

يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ مەقسىتى قۇرەيشنىڭ مۇشرىكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان ئاجىز كىشىلەرنى مەسخىرە قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كۈچى يەتكەنلەرنى ئازابلايتتى. ئەگەر ئۇ كىشىلەر قوبۇل قىلغان دىندا بىر ياخشىلىق بولسا، اللە تائالا بىزنى تاشلاپ قويۇپ، ئاشۇ ئاجىز كىشىلەرنى شۇ ياخشىلىققا باشلامدۇ؟ دېيىشەتتى دېگەنلىكتۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلار مۆمىنلەرگە: «ئەگەر (قۇرئان بىلەن ئىسلام دىنى) ياخشى بولىدىغان بولسا ئىدى، ئۇلار (يەنى ئاجىز مۇسۇلمانلار) ئۇنىڭغا بىزدىن بۇرۇن ئىشەنمىگەن بولاتتى» دېدى﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلارغا بىزنىڭ روشەن ئايەتلىرىمىز تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، كاپىرلار مۆمىنلەرگە: «ئىككى گۇرۇھتىن قايسىسىنىڭ ئورنى ياخشى، سورۇنى گۈزەل؟» دېدى﴾<sup>(3)</sup> اللە تائالا ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلاردىن بۇرۇن (بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان) نۇرغۇن ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلدۇق، بۇلار مەيلى مال - مۈلۈك جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى تاشقى كۆرۈنۈش جەھەتتىن بولسۇن، ئۇلاردىن ئارتۇق ئىدى﴾<sup>(4)</sup>.

اللە تائالا كاپىرلارنىڭ ﴿اللە ئارىمىزدىن (ھىدايەت قىلىش بىلەن) ئىنئام قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمۇ؟﴾ دېگەن سۆزىگە جاۋابەن مۇنداق دېدى: ﴿اللە شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ (يەنى شۈكۈر قىلغۇچىلارنى اللە ھىدايەت قىلىدۇ)﴾.

يەنە اللە تائالا ئۆزىگە ئۆزلىرىنىڭ سۆزلىرى، ئىش - ھەرىكەت ئەمەللىرى ۋە دىللىرى بىلەن شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا ئۇتۇقلۇق ئاتا قىلىپ توغرا يولغا باشلايدۇ. ئۇلارنى ئۆزىنىڭ ئىرادىسى بىلەن گۇمراھلىقتىن ھىدايەتنىڭ نۇرىغا ۋە تۈپ - تۈز يولغا باشلايدۇ.

اللە تائالاغا شۈكۈر ئېيتىپ، اللە تائالاغا يۈزلەنگەن كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلايدىغانلىقى ھەققىدە اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئۈچۈن كۈرەش قىلغانلارنى ئەلۋەتتە يولمىزغا يېتەكلەيمىز، اللە ھەقىقەتەن ياخشى ئىش قىلغۇچىلار بىلەن بىللىدۇ﴾<sup>(5)</sup>.

(1) سۈرە ھۇد 27 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە ئەھقاف 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە مەرىم 73 - ئايەت.  
 (4) سۈرە مەرىم 74 - ئايەت.  
 (5) سۈرە ئەنكەبۇت 69 - ئايەت.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىڭلارغا، رەڭگى روھىڭلارغا قارىمايدۇ. بەلكى سىلەرنىڭ دىللىرىڭلارغا ۋە ئەمەللىرىڭلارغا قارايدۇ».

﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتقانلار يېنىڭغا كەلگەن چاغدا: «سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن﴾ يەنى سەن ئۇلارغا ئۇلارنىڭ سالىمىنى قايتۇرۇش بىلەن ئۇلارنىڭ ئىززىتىنى قىلغىن. ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان كاتتا رەھىمىتى بىلەن خۇش بېشارەت بەرگىن.

﴿پەرۋەردىكارىڭلار (بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشنى (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن) ئۆز ئۈستىگە ئالدى﴾ يەنى پەرۋەردىكارىڭلار مەرھەمەت، ياخشىلىق ۋە نېمەت ئاتا قىلىش يۈزىسىدىن سىلەرگە رەھمەت قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

﴿سىلەردىن كىمكى بىلمەستىن بىرەر يامانلىق قىلىپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا ۋە (ئەمەلنى) تۈزسە﴾ يەنى ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ نادانلىق بىلەن قىلىپ سالغان يامان ئىشلىرىدىن يانسا، ئۇ يامان ئىشنى قايتا قىلماسلىققا ئىرادە باغلىسا، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى تۈزەتسە، ﴿ئاللاھ ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلىدۇ ۋە رەھىم قىلىدۇ﴾ دېگىن.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللاھ تائالا يارىتىشنى تاماملاپ بولۇپ، ئەرشەننىڭ ئۈستىدە يېنىدىكى كىتابقا «ھەقىقەتەن رەھىمىتىم غەزىپىمىدىن ئۈستۈن كەلدى» دەپ يازدى».

\* \* \* \* \*

وَكَذَلِكَ نَفِصِلُ الْأَيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نَبِيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٧﴾ بَلْ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضِي الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٨﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ \* وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْغَيْبِ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلْمَتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَاسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾

(بۇ سۈرىدە مۇشرىكلارنىڭ گۇمراھلىقىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەرنى بايان قىلغىنىمىزدەك) گۇناھكارلارنىڭ يولى ئاشكارا بولسۇن ئۈچۈن، ئايەتلىرىمىزنى روشەن بايان قىلىمىز<sup>(55)</sup>. (ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەر ئاللاھنى قايرىپ قويۇپ ئىبادەت قىلغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشتىن مەن ھەقىقەتەن مەنئى قىلىندىم». ئېيتقىنكى، مەن سىلەرنىڭ نەپسى خاھىشلىرىڭلارغا ئەگەشمەيمەن، بولمىسا مەن ئازغان بولمەن ۋە ھىدايەت تاپقۇچىلاردىن بولالماي قالمەن»<sup>(56)</sup>. ئېيتقىنكى، «ھەقىقەتەن مەن پەرۋەردىكارىم تەرىپىدىن نازىل بولغان روشەن دەلىلگە (يەنى قۇرئانغا ۋە ۋەھىگە)

ئاساسلىنىمەن، ھالبۇكى، سىلەر ئۇنى ئىنكار قىلىدىغىلار، سىلەر بالدۇر يۈز بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئازاب مېنىڭ ئىگىدارچىلىقىمدا ئەمەس، بارچە ھۆكۈم ئاللاھ غا خاس، ئاللاھ ھەق ھۆكۈم قىلىدۇ، ئاللاھ ھۆكۈم قىلغۇچىلارنىڭ ياخشىسىدۇر»<sup>(57)</sup>. ئېيتقىنىكى، «سىلەر بالدۇر يۈز بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئازاب مېنىڭ قولۇمدىن كەلسە ئىدى ئۇچاغدا مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئىش چوقۇم ھۆكۈم قىلىنىپ بولغان بولاتتى (يەنى سىلەردىن ئارام تېپىش ئۈچۈن، سىلەرنى ھالاك قىلغان بولاتتىم)». ئاللاھ زالىملارنى ئوبدان بىلىدۇ<sup>(58)</sup>. غەيپنىڭ خەزىنىلىرى ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ، قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ، (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپىراقتىن ئاللاھ بىلىمەيدىغان بىرەرسىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسە بولسۇن، ھەممىسى (ئاللاھ غا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىقلىقتۇر<sup>(59)</sup>.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان دەۋىتىدە ئوچۇق پاكىتقا ئىگە ئىكەنلىكى، مۇكاپاتلاش بىلەن جازالاشنىڭ پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ قولىدا ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا يۇقىرىدا توغرا يولنى كۆرسىتىدىغان ۋە ئورۇنسىز دەتالاش قىلىشنى، تەرسالىقنى ئەيىبلەيدىغان دەلىل - پاكىتلارنى بايان قىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، بۇ يەردە گۇناھلارنىڭ يولىنىڭ روشەن بولۇشى ئۈچۈن ئايەتلىرىمىزنى روشەن بايان قىلىمىز، دەپ مۇنداق دېدى: «گۇناھكارلارنىڭ يولى ئاشكارا بولسۇن ئۈچۈن، ئايەتلىرىمىزنى روشەن بايان قىلىمىز» يەنى پەيغەمبەرلەرگە قارشىلىق كۆرسەتكەن گۇناھكارلارنىڭ يولى ئاشكارا بولسۇن دەپ، كىشىلەرگە روشەنلەشتۈرۈلۈشى زۆرۈر بولغان ئايەتلەرنى روشەنلەشتۈرۈپ بېرىمىز.

«ئېيتقىنىكى، «ھەقىقەتەن مەن پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن نازىل بولغان روشەن دەلىلگە (يەنى قۇرئانغا ۋە ۋەھىگە) ئاساسلىنىمەن» يەنى ئاللاھ تائالا ماڭا ۋەھىي قىلغان ئوچۇق شەرىئەتكە ئاساسلىنىمەن.

«ھالبۇكى، سىلەر ئۇنى ئىنكار قىلىدىغىلار» يەنى سىلەر ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ماڭا كەلگەن ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىدىغىلار.

«سىلەر بالدۇر يۈز بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئازاب مېنىڭ ئىگىدارچىلىقىمدا ئەمەس، بارچە ھۆكۈم ئاللاھ غا خاس» يەنى بۇنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىسا، سىلەر بالدۇر يۈز بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئازابنى سىلەرگە بالدۇرلا بېرىدۇ. ئەگەر خالىسا، چوڭ بىر ھېكمەت يۈزىسىدىن سىلەرگە مۆھلەت بېرىپ ئۇ ئازابنى كېچىكتۈرىدۇ.

«ئاللاھ ھەق ھۆكۈم قىلىدۇ، ئاللاھ ھۆكۈم قىلغۇچىلارنىڭ ياخشىسىدۇر» يەنى ئاللاھ تائالا بەندىلەرنىڭ ئىچىدە ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ئادىلى ۋە ئەڭ ياخشىسىدۇر.

«ئېيتقىنىكى، «سىلەر بالدۇر يۈز بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئازاب مېنىڭ قولۇمدىن كەلسە ئىدى ئۇچاغدا مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئىش چوقۇم ھۆكۈم قىلىنىپ بولغان بولاتتى (يەنى سىلەردىن ئارام تېپىش ئۈچۈن، سىلەرنى ھالاك قىلغان بولاتتىم)» يەنى ئەگەر بۇ ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە مەن سىلەرگە سىلەر ھەقىقەت بولغان شۇ ئازابنى چۈشۈرەتتىم. «ئاللاھ زالىملارنى ئوبدان بىلىدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! سېنىڭ بېشىڭغا ئۇھۇد غازىتىدىنمۇ قاتتىق

بولغان بىر كۈن كېلىپ باققانمۇ؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن سېنىڭ قەۋمىڭدىن شۇنداق بىر كۈنگە ئۇچرىغانمەن، ئۇ كۈن ئۇھۇد غازىتىدىن قاتتىقراق ئىدى. مەن ئابدۇيالىلە ئىبنى ئابدۇكۇلالىنىڭ بالىسىنى<sup>(1)</sup> ئىسلامغا دەۋەت قىلدىم. ئۇ مەن دەۋەت قىلغان نەرسىگە ئۇنىمىدى. مەن ناھايىتى غەمكىن ھالدا قايتتىم. مەن قەرنى سەئالەب<sup>(2)</sup> دېگەن يەرگە كەلگەندە ئېسىمگە كېلىپ شۇنداق بېشىمنى كۆتۈرسەم بىر پارچە بۇلۇت ماڭا سايە تاشلاپ تۇرۇپتۇ، ئۇ بۇلۇتتا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بار ئىكەن. ئۇ: ئاللا تائالا قەۋمىڭنىڭ ساڭا دېگەن سۆزىنى ۋە ساڭا بەرگەن رەددىيەسىنى ئاڭلىدى. ئاللا تائالا ساڭا سەن قەۋمىڭ ھەققىدە خالىغىنىڭغا بۇيرۇشۇڭ ئۈچۈن تاغقا مەسئۇل پەرىشتىنى ساڭا ئەۋەتتى، دەپ توۋلىدى. ئاندىن تاغقا مەسئۇل پەرىشتە ماڭا سالام بېرىپ: ئى مۇھەممەد! ئاللا تائالا سېنىڭ قەۋمىڭنىڭ ساڭا دېگەن سۆزىنى ئاڭلىدى. پەرۋەردىگارنىڭ بولغان ئاللا خالىغىنىڭغا بۇيرۇشۇڭ ئۈچۈن مېنى ساڭا ئەۋەتتى. ئەگەر خالىساڭ مەن ئۇلارنىڭ ئۈستىگە مەككىدىكى ئىككى تاغنى دۈم كۆمۈتۈرۈۋېتىمەن دېدى. مەن: ئاللا تائالانىڭ ئۇلارنىڭ پۇشتىدىن ئاللا تائالاغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي پەقەت يالغۇز ئاللا تائالاغلا ئىبادەت قىلىدىغان كىشىنى چىقىرىشنى ئۈمىد قىلىمەن دېدىم» دېدى.

بۇ ھەدىستە كەلگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى چىققان قەۋمنى ھالاك قىلىش ۋە ئۇلارنى ئازابلاش ئىختىيارلىقى بېرىلگەن بولسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالانىڭ ئۇ قەۋم ئىچىدىن ئاللا تائالاغلا ئىبادەت قىلىدىغان كىشىلەرنى چىقىرىپ قېلىشنى ئۈمىد قىلىپ، ئۇلارنى ئازابلاشقا قوشۇلمىغانلىقى بىلەن ئاللا تائالانىڭ: «ئېيتقىنكى، «سەلەر بالدۇر يۈز بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئازاب مېنىڭ قولۇمدىن كەلسە ئىدى ئۇچاغدا مەن بىلەن سەلەرنىڭ ئارائالاردىكى ئىش چوقۇم ھۆكۈم قىلىنىپ بولغان بولاتتى (يەنى سەلەردىن ئارام تېپىش ئۈچۈن، سەلەرنى ھالاك قىلغان بولاتتىم)». ئاللا زالىملارنى ئوبدان بىلىدۇ» دېگەن ئايىتىنىڭ مەزمۇنىنى قانداق بىرلەشتۈرۈپ چۈشۈنىشىمىز كېرەك؟ دېگەن سوئال قويۇلسا، بۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب تۆۋەندىكىدەكتۇر.

ئايەت بولسا، كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئازاب كېلىشىنى تىلگەن ۋاقىتتا تىلگەن شۇ ئازابنى چۈشۈرۈش ئىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدا ئەمەسلىكىنى ئوتتۇرىدۇ. ئەمما ھەدىسكە كەلسەك ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئازاب چۈشۈرۈشنى تىلگەن ئەمەس، بەلكى تاغقا مەسئۇل پەرىشتە ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خالىسا ئۇ تاغنى دۈم كۆمۈتۈرۈۋېتىدىغانلىقىنى ئېيتقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بولسا، ئۇ قەۋمگە رەھىم قىلىپ، ئۇلارنىڭ جازالىنىشىغا قوشۇلمىغان.

### غەيىبى پەقەت ئاللا تائالانىڭلا بىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

«غەيىبىنىڭ خەزىنىلىرى ئاللا نىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللا بىلىدۇ، قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللا بىلىدۇ» ئىمام بۇخارى سالم ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ دادىسىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «غەيىبىنىڭ خەزىنىلىرى بەشتۇر. ئۇلار ئاللا تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىدە بايان قىلغان ئىشلاردۇر. «قىيامەت (نىڭ بولىدىغان ۋاقتى) توغرىسىدىكى بىلىم ھەقىقەتەن ئاللا نىڭ دەرگاھىدىدۇر. ئاللا يامغۇرنى (ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا ۋە ئۆزى بەلگىلىگەن جايغا) ياغدۇرىدۇ، بەچچىداندېكىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى (يەنى ئوغۇلمۇ، قىزمۇ، بېجىرىمۇ، كەمتۈكمۇ، بەختلىكمۇ، بەختسىزمۇ) ئاللا بىلىدۇ، ھېچ ئادەم ئەتە نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى (يەنى

(1) بۇ ئادەم سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئەينى زاماندىكى تاشق شەھىرى ئاھالىسىنىڭ كاتىبلىرىدىن ئىدى.  
(2) مەككىدىن ئىككى چاقىرىم يىراقلىقتىكى بىر ئورۇن.



ئۇنىڭغا نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى، ياخشى - يامان ئىشلاردىن نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى (بىلمەيدۇ، ھېچ ئادەم ئۆزىنىڭ قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، اللە ھەقىقەتەن (پۈتۈن ئىشلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، (شەيئىلەرنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تەرەپلىرىدىن) تولۇق خەۋەرداردۇر) (1)».

﴿قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى اللە بىلىدۇ﴾ يەنى مەيلى قۇرۇق ياكى دېڭىزدىكى نەرسىلەر بولسۇن، ھەممىسىنى اللە تائالانىڭ كاتتا بىلىمى ئۆز ئىچىگە ئالغاندۇر. اللە تائالاغا ئاسمان - زېمىندىكى زەررىچىلىك نەرسىمۇ مەخپىي قالمايدۇ.

﴿دەرەختىن تۆكۈلگەن ياپراقتىن اللە بىلمەيدىغان بىرەر نەرسىمۇ يوق﴾ يەنى اللە تائالا ھەتتا جانسىز نەرسىلەردىن سادىر بولغان ھەرىكەتلەرنىمۇ بىلىدۇ. اللە تائالا شۇنداق قۇدرەتكە ئىگە زات بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ جانلىق نەرسىلەرنىڭ خۇسۇسەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئىنسان ۋە جانلار دەك اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغانلارنىڭ ئىش - ھەرىكەت ئەمەللىرىنى بىلىپ تۇرۇشىدا قانداق قاراشقا كېلەرسەن؟ اللە تائالا ئۆزىنىڭ ھەممە نەرسىنى بىلىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە كۆزلەرنىڭ خىيانىتىنى ۋە دىللاردىكى يوشۇرۇن نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ (2).

\*\*\* \*\* \*

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَيِّئٌ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦١﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۗ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۗ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٣﴾

اللە سىلەرنى كېچىسى ئۇخلىتىدۇ، كۈندۈزدىكى قىلغان ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئاندىن بەلگىلەنگەن مۇددەتكىچە ياشىشىڭلار ئۈچۈن، كۈندۈزدە سىلەرنى ئويغىتىدۇ، ئاندىن اللە نىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، ئاندىن قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى اللە سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ (60). اللە بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىردۇر (يەنى اللە بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر)، ئۇ سىلەرگە ساقلىغۇچى پەرىشتىلەرنى (يەنى قىلغان ئەتكەننى خاتىرىلەپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەرنى) ئەۋەتىدۇ، بىرىڭلارغا ئۆلۈم كەلسە، ئۇنى بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز قەبىزى روھ قىلىدۇ. ئۇلار (اللە نىڭ ئەمرىنى ئورۇنلاشتا) بىپەرۋالىق قىلمايدۇ (61). ئاندىن ئۇلار (يەنى بەندىلەر) ھەق ھۆكۈم قىلغۇچى، ئىككىسى اللە نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ (قىيامەت كۈنى) ھۆكۈم قىلىش يالغۇز اللە غىلا خاستۇر، اللە ئەڭ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر (62).

بەندىلەرگە ھۆكۈم قىلىش مەيلى ئۇلار ئۆلۈشتىن بۇرۇن ياكى كېيىن بولسۇن اللە تائالانىڭ

ئىلكىدە ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿اللە سىلەرنى كېچىسى ئۇخلىتىدۇ﴾ يەنى اللە تائالا بەندىلىرىنىڭ جېنىنى ئۇلار كېچىدە ئۇخلىغان ۋاقىتتا ئالىدۇ (يەنى ئۇخلىتىدۇ) ئۇخلاش بولسا، يېرىم ئۆلۈم ھېسابلىنىدۇ. ئۇيقۇنىڭ يېرىم ئۆلۈم

(1) سۈرە لوقمان 34 - ئايەت.

(2) سۈرە غافىر 19 - ئايەت.

ھېسابلىنىدىغانلىقىمۇ اللہ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايتىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ﴿ئىنسانلار ئۆلىدىغان چاغلىرىدا، اللہ ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئالىدۇ، ئۆلمىگەنلەرنىڭ جانلىرىنى ئۇخلىغان چاغلىرىدا ئالىدۇ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان (يەنى ئەجلى يەتكەنلەر) نىڭ جانلىرىنى تۇتۇپ قېلىپ، قالغانلارنىڭ جانلىرىنى مۇئەييەن ۋاقتىغىچە (يەنى ئەجلى يەتكۈچە) قويۇپ بېرىدۇ﴾<sup>(1)</sup> اللہ تائالا بۇ ئايەتتە ھەقىقىي ئۆلۈمنى ۋە ئۇخلاشتىن ئىبارەت يېرىم ئۆلۈمنى بايان قىلدى.

شۇنىڭدەك بۇ يەردىمۇ ھەر ئىككى ئۆلۈمنىڭ ھۆكۈمىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿اللہ سىلەرنى كېچىسى ئۇخلىتىدۇ، كۈندۈزدىكى قىلغان ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ يەنى سىلەرنىڭ كۈندۈزى قىلغان ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئايەت اللہ تائالانىڭ ئىلمىنىڭ ئۆزىنىڭ مەخلۇقاتلىرىنىڭ كېچە ۋە كۈندۈزدىكى، جىم تۇرغان ۋە ھەرىكەتلىنىپ تۇرغان چاغدىكى ھالىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن يوشۇرۇن سۆز قىلغان، ئاشكارا سۆز قىلغان، كېچىسى يوشۇرۇنغان، كۈندۈزى ئاشكارا يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى (اللہ ئۈچۈن ئېيتقاندا) ئوخشاشتۇر (يەنى اللہ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ)﴾<sup>(2)</sup> ﴿سىلەرنى كېچىدە ئارام ئالسۇن، كۈندۈزدە (ھاياتلىق يولىدا ھەرىكەتلىنىپ) اللہ نىڭ پەزىلىنى تەلەپ قىلسۇن ۋە (اللہ نىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلسۇن دەپ، سىلەر ئۈچۈن كېچە بىلەن كۈندۈزنى يارىتىشى اللہ نىڭ رەھىمىتىدۇر﴾<sup>(3)</sup> ﴿كېچىنى لىباس قىلدۇق. كۈندۈزنى (سىلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان (ۋاقت) قىلدۇق﴾<sup>(4)</sup>.

﴿اللہ سىلەرنى كېچىسى ئۇخلىتىدۇ، كۈندۈزدىكى قىلغان ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئاندىن بەلگىلەنگەن مۇددەتكىچە ياشىشىڭلار ئۈچۈن، كۈندۈزدە سىلەرنى ئويغىتىدۇ، ئاندىن اللہ نىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، ئاندىن قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى اللہ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ﴾ يەنى شۇ قىلغان ئەمەللىرىڭلارغا ئاساسەن سىلەردىن ھېساب ئالىدۇ. ئەگەر ئۇ ئەمەللەر ياخشى بولسا مۇكاپاتلايدۇ، يامان بولسا جازالايىدۇ. ﴿اللہ بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىردۇر (يەنى اللہ بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر)﴾ يەنى اللہ تائالا ھەممە نەرسىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر. ھەممە نەرسە اللہ تائالانىڭ كاتتىلىقىغا ۋە ئۇنىڭ چوڭلىقىغا بويسۇنغۇچىدۇر.

﴿ئۇ سىلەرگە ساقلىغۇچى پەرىشتىلەرنى (يەنى قىلغان ئەتكەننى خاتىرىلەپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەرنى) ئەۋەتىدۇ﴾ يەنى پەرىشتىلەرنىڭ ئىچىدىن ئىنسانلارنى خەۋپ - خەتەردىن ساقلاپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەرنى ئەۋەتىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەربىر ئادەمنىڭ ئالدى - كەينىدە اللہ نىڭ ئەمرى بويىچە ئۇنى قوغدايدىغان نۆۋەتچى پەرىشتىلەر بار﴾<sup>(5)</sup> ۋە ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى ساقلاپ ھېسابلاپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەرنى ئەۋەتىدۇ. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھالبۇكى سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردا سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەر بار. ئۇلار (اللہ نىڭ دەرگاھىدا) ھۆرمەتلىك پەرىشتىلەر بولۇپ، (سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارنى ۋە ئەمەللىرىڭلار) نى يېزىپ تۇرىدۇ﴾<sup>(6)</sup> ﴿ئىنساننىڭ ئوڭ تەرىپىدە ۋە سول تەرىپىدە

(1) سۇرە زۇمەر 42 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۇرە رەئد 10 - ئايەت.  
 (3) سۇرە قەسەس 73 - ئايەت.  
 (4) سۇرە نەبە 10 - 11 - ئايەتلەر.  
 (5) سۇرە رەئد 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (6) سۇرە ئىنقىزار 10 - 11 - ئايەتلەر.

ئولتۇرۇپ خاتىرىلەيدىغان ئىككى پەرىشتە بار، (ئىنساننىڭ سۆز - ھەرىكىتى خاتىرىلىنىۋاتقان) ۋاقىتتا، ئۇ قانداق بىر سۆزنى قىلمىسۇن، ئۇنىڭ ئالدىدا ھامان پەرىشتە ھازىر بولۇپ، كۈزىتىپ تۇرىدۇ. ئۆلۈمنىڭ سەكراتى ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى (يەنى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچى ئاخىرەتنىڭ دەھشىتىنى ئېنىق كۆرىدۇ)، سەن ئۇنىڭدىن (يەنى ئۆلۈمدىن) قاچاتتىڭ<sup>(1)</sup>.

﴿بىرىڭلارغا ئۆلۈم كەلسە، ئۇنى بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز قەبىزى روھ قىلىدۇ﴾ يەنى بىرىڭلارنىڭ ئەجلى توشسا، شۇ ئىشقا مەسئۇل پەرىشتىلەر ئۇنىڭ جېنىنى ئالىدۇ. ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار: جان ئالغۇچى پەرىشتىلەرگە ياردەمچى بولىدىغان پەرىشتىلەر بار دېدى. ئۇ ياردەمچى پەرىشتىلەر جاننى جەسەدىدىن تارتىپ چىقىپ كېكىردەككە يەتكەندە، ئۇنى جان ئېلىشقا مەسئۇل پەرىشتە قولىغا ئالىدۇ.

﴿ئۇلار (اللە نىڭ ئەمرىنى ئورۇنلاشتا) بىپەرۋالىق قىلمايدۇ﴾ يەنى ئۆلگۈچىنىڭ جېنىنى ساقلاشتا بىپەرۋالىق قىلماي، ئۇ جاننى ياخشى ساقلاپ، اللە تائالا قويۇشقا بۇيرۇغان جايغا قويىدۇ. ئەگەر شۇ جاننىڭ ئىگىسى ياخشى كىشىلەردىن بولسا، ئۇنى ياخشىلاشنىڭ تىزىملىكى يېزىلغان دەپتەرگە تىزىملاپ قويىدۇ. ئەگەر ئۇ يامان كىشىلەردىن بولسا، يامانلارنىڭ تىزىملىكى يېزىلغان دەپتەرگە تىزىملاپ قويىدۇ. اللە تائالادىن ئۆزىمىزنىڭ يامانلارنىڭ قاتارىدىن بولۇپ قېلىشتىن پاناھ تىلەيمىز.

﴿ئاندىن ئۇلار (يەنى بەندىلەر) ھەق ھۆكۈم قىلغۇچى، ئىگىسى اللە نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىمام ئەھمەد ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەجلى توشۇپ، ئۆلۈشكە ئاز قالغان كىشىلەرنىڭ يېنىغا پەرىشتىلەر كېلىدۇ. ئەگەر ئۇ ياخشى كىشى بولسا، پەرىشتىلەر: ئى پاك تەندىكى پاكىزە روھ، چىققىن! سەن سەندىن رازى بولۇنغان ھالدا چىققىن! ۋە راھەت - پاراغەت، ياخشى رىزىق ۋە غەزەپلەنمىگەن پەرۋەردىگار بىلەن خۇش بېشارەت ئالغىن! دەيدۇ. ئۇ روھقا بۇ سۆز ھەتتاكى، روھ جەسەدىدىن چىقىرىۋېلىنغىچە شۇنداق دېيىلىپ تۇرىدۇ. ئاندىن ئۇ روھ بىرىنچى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئاسماننىڭ ئىشىكلىرىنىڭ ئېچىلىپ بېرىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭغا: ئۇ كىمنىڭ روھى؟ دېيىلىدۇ. ئۇ پالانىنىڭ روھى دەپ جاۋاب بېرىلىدۇ. ئۇنىڭغا: قارشى ئالمىز، ئى پاك تەندە بولغان پاكىزە جان! سەن سەندىن رازى بولۇنغان ھالدا كىرگىن. راھەت - پاراغەت، ياخشى رىزىق ۋە غەزەپلەنمىگەن پەرۋەردىگار بىلەن خۇش بېشارەت ئالغىن دېيىلىدۇ. بۇ سۆز ھەتتاكى پەرۋەردىگارنىڭ قارارگاھى بولغان ئاسمانغا چىققۇچە دېيىلىپ تۇرىدۇ.

ئەگەر ئۇ يامان كىشى بولسا، پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا: ئى ناپاك تەندىكى مەينەت جان! سەن سەندىن نارازى بولۇنغان ھالدا چىققىن، سەن قىزىق قايناقسۇ، قان يېرىڭ ۋە مۇشۇ خىلدىكى باشقا تۈرلۈك ئازابلار بىلەن شۇم خەۋەر ئالغىن دەيدۇ. ئۇ روھقا بۇ سۆز ئۇنىڭ جېنى تىنىدىن چىقىرىۋېلىنغىچە شۇنداق دېيىلىدۇ. ئاندىن ئۇ روھ بىرىنچى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئاسماننىڭ ئىشىكلىرىنىڭ ئېچىلىپ بېرىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭغا: بۇ كىمنىڭ روھى؟ دېيىلىدۇ. ئۇ پالانىنىڭ روھى، دەپ جاۋاب بېرىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا: قارشى ئالمىمىز، ئى ناپاك تەندىكى مەينەت جان! سەن سەندىن نارازى بولۇنغان ھالدا، قايتقىن. چۈنكى ساڭا ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىپ بېرىلمەيدۇ، دېيىلىدۇ. ئاندىن ئۇ روھ ئاسماندىن قەبرىگە قايتۇرۇلىدۇ.

(1) سۈرە قانۇ 17 — 19 - ئايەتكىچە.

ياخشى كىشى قەبرىسىدە ئولتۇرغۇزىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئۇنىڭ روھىغا بۇرۇن دېيىلگەن ياخشى سۆزلەر دېيىلىدۇ. شۇنداقلا يامان كىشىمۇ قەبرىدە ئولتۇرغۇزىلىدۇ. ئۇنىڭمۇ ئۇنىڭ روھىغا بۇرۇن دېيىلگەن يامان سۆزلەر دېيىلىدۇ».

﴿ئاندىن ئۇلار (يەنى بەندىلەر) ھەق ھۆكۈم قىلغۇچى، ئىككىسى ئالەمنىڭ دەرىھىغا قايتۇرۇلىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنىڭ بارلىق مەخلۇقاتلار، قىيامەت كۈنى ئالەمنىڭ دەرىھىغا قايتۇرۇلۇپ، ئالەم تائالا ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆزىنىڭ ئادىللىقى بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ، دېگەن مەنىسىمۇ ئىپادىلەپ بېرىشى ئېھتىمالغا يېقىندۇر.

ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنىكى، «ئىلگىرىكىلەر ۋە كېيىنكىلەر مەلۇم كۈننىڭ مۇئەييەن ۋاقتىدا (يەنى قىيامەتتە) توپلىنىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) بىز تاغلارنى يوق قىلىمىز، زېمىننى ئوچۇق، تۈپتۈز كۆرسەن (يەنى ئۇنى توسۇپ تۇرىدىغان تاغ، دەرەخ، بىنالار بولمايدۇ)، ئۇلارنى (يەنى ئىنسانلارنى) (مەھشەرگاھقا) يىغىمىز، ئۇلاردىن بىر كىشىنىمۇ قالدۇرۇپ قويمايمىز. ئۇلار (يەنى جىمى خالايق) سەپ - سەپ بولۇشۇپ پەرۋەردىگارىڭغا توغرىلىنىدۇ، (كاپىرلارغا) «سىلەر بىزنىڭ ئالدىمىزغا سىلەرنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالەتتە (مالسىز، بالسىز، يالغۇچ) كەلدىڭلار، بەلكى سىلەر، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان چاغنى بېكىتمەيدۇ، دەپ ئويلىغانسىلەر (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ھېساپ بېرىش، جازاغا تارتىلىش يوق دەپ ئويلىغانسىلەر؟)» دەيمىز. كىشىلەرنىڭ نامە - ئەمالى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ، گۇناھكارلارنىڭ ئۇنىڭدىكى خاتىرىلەردىن قورققانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلار: «ۋاي بىزگە! بۇ نامە - ئەمالغا چوڭ - كىچىك گۇناھنىڭ ھەممىسى خاتىرىلىنىپتۇغۇ؟» دەيدۇ، ئۇلار قىلغان - ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە - ئەمالغا خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ، پەرۋەردىگارىڭ ھېچ ئادەمگە زۇلۇم قىلمايدۇ»<sup>(2)</sup>.

شۇڭا ئالەم تائالا مۇنداق دېدى: ﴿قىيامەت كۈنى) ھۆكۈم قىلىش يالغۇز ئالەم خاستۇر، ئالەم ئەڭ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

قُلْ مَنْ يُنَجِّكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالنَّجْمِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّيْنٍ أَجْنَبًا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ أَنْظَرْكُمْ كَيْفَ نَصَرْتُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

(ئى مۇھەممەد! بۇ كۇففارلارغا) ئېيتقىنىكى، «قۇرۇقلۇقنىڭ ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرى (يەنى بالايى - ئاپەتلىرى) دىن سىلەرنى كىم قۇتقۇزىدۇ؟ (بۇ قاراڭغۇلۇقلارنى كۆرگەن چېغىڭلاردا) ئەگەر ئالەم بىزنى بۇنىڭدىن قۇتقۇزسا چوقۇم شۇكۇر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز، دەپ ئالەمغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئىلتىجا قىلىسىلەر»<sup>(63)</sup>. ئېيتقىنىكى، «(يالغۇز) ئالەم سىلەرنى ئۇلاردىن ۋە بارلىق غەمدىن قۇتقۇزىدۇ، ئاندىن سىلەر (بۇنى) تونۇغۇنۇڭلاردىن كېيىن، ئىمان ئېيتماي ئالەمغا شېرىك كەلتۈرىسىلەر»<sup>(64)</sup>. (ئى مۇھەممەد!

(1) سۈرە ۋاقىئە 49 — 50 - ئايەتلەر.  
(2) سۈرە كەھفى 47 — 49 - ئايەتكىچە.

ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «اللھ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن (نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قەۋمىگە، ئەسھابۇلىپىلگە ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ياكى ئايىغىڭلار ئاستىدىن (پىرىمۇن ۋە قارۇنلارغا ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ئازاب ئەۋەتتىكى، ياكى سىلەرنى پىرقىلەر قىلىپ، ئارىلاشتۇرۇپ (يەنى ئۇرۇشقا سېلىپ) بىرىڭلارغا بىرىڭلارنىڭ ئازابىنى تېتىتىشىغا قادىردۇر». ئۇلارنى چۈشەنسۇن دەپ ئايەتلىرىمىزنى تۈرلۈك شەكىللەردە قانداق بايان قىلىدىغانلىقىمىزغا قارىغىن<sup>(65)</sup>.

اللھ تائالانىڭ مەرھىمىتى، ئىززەتلىشى، غەزەپ قىلىشى ۋە جازالىشىنىڭ بايانى توغرىسىدا

اللھ تائالا قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدىن ئۇنىڭغا ئۇچراپ قالغانلارنى قۇتقۇزۇش بىلەن يەنى قۇرۇقلۇقتا يۈز بېرىدىغان تۈرلۈك بالايى ئايەتكە يولۇقۇپ ۋە قاتتىق بوران چىققاندا دېڭىزنىڭ چوڭ دولقۇنلىرىغا ئۇچراپ قېلىپ، گامگىراپ قالغانلارنى قۇتقۇزۇش بىلەن بەندىلىرىگە نېمەت ئاتا قىلغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئۇلار شۇ ھالەتتە قالغاندا، پەقەت شېرىكى يوق بىر اللھ تائالاغىلا ئىلتىجا قىلىدۇ.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر دېڭىزدا بىرەر ئايەتكە يولۇققان چېغىڭلاردا، ئېسىڭلارغا سىلەر چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلار كەلمەي، پەقەت اللھ لا كېلىدۇ (يەنى ئىنسان مۇنداق چاغدا اللھ دىن باشقىغا ئىلتىجا قىلمايدۇ)»<sup>(1)</sup> «اللھ سىلەرنى قۇرۇقلۇقتا (يەنى ئۇلاغلار ئۈستىدە)، دېڭىزدا (يەنى كېمىلەر ئۈستىدە) سەپەر قىلدۇرىدۇ، سىلەر ئولتۇرغان كېمە (كىشىلەرنى ئېلىپ) مەيىن شامالدا مېڭىۋاتقان ۋە (بۇ) شامالدىن ئۇلار خۇشاللىنىۋاتقان چاغدا، بىردىنلا بوران چىقىپ (كېمە ئۇرۇلىدۇ)، ئۇلار تەرەپ تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان دېڭىز دولقۇنلىرى ئىچىدە قالىدۇ، كېمىدىكىلەر قورشۇپلىنىغانلىقىغا (يەنى ھالاك بولىدىغانلىقىغا) جەزمى قىلىدۇ، (چوقۇنۇۋاتقان بۇتلىرىنى تاشلاپ قويۇپ) «ئى خۇدا! ئەگەر سەن بىزنى بۇنىڭدىن (يەنى بالادىن) قۇتۇلدۇرساڭ، بىز چوقۇم شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز» دەپ چىن كۆڭلى بىلەن دۇئا قىلىدۇ»<sup>(2)</sup> «قۇرۇقلۇقنىڭ ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا سىلەرگە يول كۆرسىتىپ بېرىدىغان، رەھىمىتىدىن (يەنى يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىشتىن) ئىلگىرى شاماللارنى بىشارەت قىلىپ ئەۋەتىدىغان كىم؟ اللھ دىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ (ھېچ ئىلاھ يوقتۇر) اللھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكىتۇر»<sup>(3)</sup>.

«ئى مۇھەممەد! بۇ كۇففارلارغا) ئېيتقىنىكى، «قۇرۇقلۇقنىڭ ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرى (يەنى بالايى - ئايەتلىرى) دىن سىلەرنى كىم قۇتقۇزىدۇ؟ (بۇ قاراڭغۇلۇقلارنى كۆرگەن چېغىڭلاردا) ئەگەر اللھ بىزنى بۇنىڭدىن قۇتقۇزسا چوقۇم شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز، دەپ اللھ غا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئىلتىجا قىلىسىلەر» اللھ تائالا بۇ ئايەتتىن كېيىنلا مۇنداق دېدى: «ئېيتقىنىكى، «(يالغۇز) اللھ سىلەرنى ئۇلاردىن ۋە بارلىق غەمدىن قۇتقۇزىدۇ، ئاندىن سىلەر (بۇنى) تونۇغۇنۇڭلاردىن كېيىن، ئىمان ئېيتماي اللھ غا شېرىك كەلتۈرىسىلەر» يەنى سىلەر خاتىرجەم ياشىغان ۋاقتىڭلاردا اللھ تائالاغا قوشۇپ باشقا ئىلاھلارغىمۇ دۇئا قىلىسىلەر. «ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «اللھ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن (نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قەۋمىگە، ئەسھابۇلىپىلگە ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ياكى ئايىغىڭلار

(1) سۈرە ئىسرا 67 - ئايەت.

(2) سۈرە يۇنۇس 22 - ئايەت.

(3) سۈرە نەمل 63 - ئايەت.

ئاستىدىن (پىرئەۋن ۋە قارۇنلارغا ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ئازاب ئەۋەتىشكە، ياكى سىلەرنى پىرقىلەر قىلىپ، ئارىلاشتۇرۇپ (يەنى ئۇرۇشقا سېلىپ) بىرىڭلارغا بىرىڭلارنىڭ ئازابىنى تېتىتىشقا قادىردۇر»<sup>(1)</sup>.  
 اللہ تائالا بېشىغا قىيىنچىلىق كەلگەندە ئىلتىجا قىلسا، قۇتقۇزىدىغانلىقى، كېيىن بۇ نېمەتنى ئۇنتۇپ شۈكۈر قىلمىغانلارنى ئازابلايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: «پەرۋەردىگارڭلار، سىلەرنى پەزىلىنى (يەنى پەزىلىدىن بولغان رىزىقلىرىنى) تەلەپ قىلسۇن دەپ، كېمىلەرنى سىلەر ئۈچۈن دېڭىزدا ماڭدۇرۇپ بېرىدۇ، ئۇ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر. سىلەر دېڭىزدا بىرەر ئاپەتكە يولۇققان چېغىڭلاردا، ئېسىڭلارغا سىلەر چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلار كەلمەي، پەقەت اللہ لا كېلىدۇ (يەنى ئىنسان مۇنداق چاغدا اللہ دىن باشقىغا ئىلتىجا قىلمايدۇ)، اللہ سىلەرنى (غەرق بولۇشتىن) قۇتقۇزۇپ، (ئامان - ئېسەن) قۇرۇقلۇققا چىقارغاندا يۈز ئۈرۈيسىلەر (يەنى ئىخلاسلار تۈگەپ ئاۋالقى ھالىتىڭلارغا قايتىۋالسىلەر). ئىنسان كۇفرىلىق قىلغۇچىدۇر (يەنى اللہ نىڭ نېمەتلىرىنى ئىنكار قىلىش ئىنساننىڭ تەبىئىتىدۇر). (دېڭىزدا غەرق بولۇپ كېتىشتىن قۇتۇلغىنىڭلار بىلەن) اللہ نىڭ سىلەرنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىشىدىن، ياكى سىلەرگە ئاسماندىن تاش ياغدۇرۇپ ھالاك قىلىشىدىن، ئاندىن سىلەرنى (اللہ نىڭ ئازابىدىن ساقلايدىغان) ھېچ ھامىي تاپالماستىڭلاردىن قورقماستىلەر؟ ياكى اللہ نىڭ سىلەرنى دېڭىزدا قايتا قاتناقتۇرۇپ (دېڭىزدىكى چېغىڭلاردا) قارا بوران چىقىرىپ، كۇفرىلىق قىلغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن سىلەرنى غەرق قىلىۋېتىشىدىن، ئاندىن سىلەرگە بىزدىن ئوچ ئېلىپ بېرىدىغان ھېچ ئەھدى تاپالماستىڭلاردىن قورقماستىلەر؟»<sup>(1)</sup>.

ئىمام بۇخارى جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «اللہ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن (نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسالاملارنىڭ قەۋمىگە، ئەسھابۇلپىلگە ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ئازابىنى ئەۋەتىشكە قادىردۇر» دېگەن ئايەت چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن بۇ خىل ئازابنىڭ بىزگە كېلىشىدىن سېنىڭ زاتىڭنىڭ ھۆرمىتى بىلەن پاناھ تىلەيمەن» دېدى. اللہ تائالانىڭ «ياكى ئايىغىڭلار ئاستىدىن (پىرئەۋن ۋە قارۇنلارغا ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ئازاب ئەۋەتىشكە قادىردۇر» دېگەن ئايىتى چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن بۇ خىل ئازابنىڭ بىزگە كېلىشىدىن سېنىڭ زاتىڭنىڭ ھۆرمىتى بىلەن پاناھ تىلەيمەن» دېدى. «ياكى سىلەرنى پىرقىلەر قىلىپ، ئارىلاشتۇرۇپ (يەنى ئۇرۇشقا سېلىپ) بىرىڭلارغا بىرىڭلارنىڭ ئازابىنى تېتىتىشقا قادىردۇر» دېگەن ئايەت چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ يۇقىرىدىكى ئىككى خىل ئازابنى ئاددى ۋە يەڭگىلەرەكتۇر» دېدى.

ئىمام ئەھمەد سەئىدى ئىبنى ئەبۇۋاققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە بىر يەردىن كەلگەن ئىدۇق. يولدا بەنى مۇئاۋىيەنىڭ مەسچىتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسچىتكە كىرىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇدى. بىزمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ناماز ئوقۇدۇق. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇزۇن دۇئا قىلىپ بولۇپ، مۇنداق دېدى: «مەن پەرۋەردىگارىمدىن ئوچ ئىشنى سورىدىم، مەن پەرۋەردىگارىمدىن ئۈمىتىمنى سۇ ئاپىتى بىلەن ھالاك قىلماستىقىنى تىلىدىم. ئۇ ماڭا ماقۇل بولدى. مەن ئۈمىتىمنى ئاچارچىلىق بىلەن ھالاك قىلماستىقىنى تىلىدىم، بۇنىڭغىمۇ ماقۇل بولدى. مەن ئۈمىتىمنى ئۇزۇن ئاردا بىر - بىرىنى ئازابلىماستىقىنى تىلىدىم، بۇنىڭغا ماقۇل بولدى» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

(1) سۈرە ئىسرا 66 — 69 - ئايەتكىچە.

ئىمام ئەھمەد بەنى زۆھرىنىڭ ئازات قىلىۋەتكەن قۇلى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بەدى ئۇرۇشىغا قاتناشقان كىشى خەبىباب ئىبنى ئىرت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇغان بىر كېچىسى ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولۇپ قالدىم. ئۇ كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاكى تاڭ ئاتقۇچە ناماز ئوقۇدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامىزنى تۈگىتىپ سالام بەرگەن چاغدا، مەن: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن بۇ كېچىدە مەن بۇرۇن ئوقۇغانلىقىڭنى كۆرۈپ باقمىغان بىر نامازنى ئوقۇدۇڭ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، شۇنداق. ھەقىقەتەن ئۇ ناماز اللە تائالانىڭ رەھىمىتىنى ئۈمىد قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئازابىدىن قورقۇش نامىزىدۇر. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن بۇ نامازدا ئۈچ ئىشنى سوردىم اللە تائالا ئۇنىڭ ئىككىسىگە ماقۇل بولۇپ، بىرىنى رەت قىلدى. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن بىزنى بىزدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمىمەتلەرنى ھالاك قىلغان ئازابلار بىلەن ھالاك قىلماسلىقىنى سوردىم. اللە تائالا ئۇنىڭغا ماقۇل بولدى. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىزنى بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن غەلبە قىلماسلىقىنى سوردىم. اللە تائالا بۇنىڭغىمۇ ماقۇل بولدى. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن ئۈمىمىتىمى پىرقىلەرگە بۆلۈپ ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئازاب قىلىشماسلىقىنى سوردىم. اللە تائالا ئۇنى رەت قىلدى» دېدى. بۇ ھەدىسنى نەسەئى، ئىبنى ھابىبان ۋە تىرمىزىمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿ئەۋەتتىشكە، ياكى سىلەرنى پىرقىلەر قىلىپ، ئارىلاشتۇرۇپ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ۋابىلى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى سىلەرنى ئازغۇنلۇق يولىدىكى پىرقىلەردىن قىلىدۇ. بۇ ھەقتە مۇجاھىد ۋە باشقىلارمۇ شۇنداق دېدى.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق بىر ھەدىس رىۋايەت قىلىندى: «بۇ ئۈمىمەت 73 پىرقىگە ئايرىلىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر پىرقىسىدىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى دوزاخقا بولىدۇ». ﴿بىرىڭلارغا بىرىڭلارنىڭ ئازابىنى تېتىتىشقا قادىردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالا بەزىڭلارنى يەنە بەزىڭلارنىڭ ئۆلتۈرۈشىگە، ئازابلىشىغا ئىگە قىلىپ قويىدۇ.

﴿ئۇلارنى چۈشەنسۇن دەپ ئايەتلىرىمىزنى تۈرلۈك شەكىللەردە قانداق بايان قىلىدىغانلىقىمىزغا قارىغىن﴾ يەنى ئۇلارنى اللە تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ۋە دەلىل - ئىسپاتلىرىنى چۈشەنسۇن ۋە ئويلىانسۇن، دەپ ئۇنى قانداق ئۇسۇلدا بايان قىلغانلىقىمىز ۋە روشەنلەشتۈرگەنلىكىمىزگە قارىغىن.

\* \* \* \* \*

وَكَذَّبَ بِمَاءِ قَوْمِكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِن شَيْءٍ وَلَكِنَّ ذِكْرًا لِّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

قۇرئان ھەق تۇرسا، ئۇنى قەۋمىڭ ئىنكار قىلدى. «مەن سىلەرگە ھامىي ئەمەس» دېگەن<sup>(66)</sup>. (اللە تەرىپىدىن) ئالدىنلا بېرىلگەن ھەر بىر خەۋەرنىڭ مەيدانغا كېلىدىغان ۋاقتى بار، ئۇزاققا قالماي بىلىسىلەر<sup>(67)</sup>. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز توغرىسىدا (تەنە ۋە مەسخىرە قىلىپ) پاراك سېلىشىۋاتقان

كىشىلەرنى كۆرگىنىڭدە، ئۇلار بۇنىڭدىن باشقا پاراخۇغا چۈشمىگىچە، ئۇلار بىلە بىللە ئولتۇرمىغان، ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماسلىقىنى شەيتان ساڭا ئۇنتۇلدۇرغان بولسا، ئېسىڭگە كەلگەندىن كېيىن، زالىم قەۋم بىلەن بىللە ئولتۇرمىغان<sup>(68)</sup>. تەقۋادارلارغا (قۇرئاننى مەسخىرە قىلغۇچى) كاپىرلارنىڭ ھېسابىدىن ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ، لېكىن تەقۋادارلار ئۇلارغا ۋەز - نەسھەت قىلىشىلىرى كېرەك. (شۇنداق قىلغاندا) ئۇلار (قۇرئاننى مەسخىرە قىلىشتىن) ساقلىنىشىلىرى مۇمكىن<sup>(69)</sup>.

دىنغا دەۋەت قىلىشنىڭ مەجبۇرى بولماستىن پەقەت توغرا يولنى كۆرسىتىپ قويۇشتىنلا

ئىبارەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿قۇرئان ھەق تۇرسا، ئۇنى قەۋمىڭ ئىنكار قىلدى﴾ يەنى ئۇنىڭدىن باشقا بىر ھەق بولمىغان ھەقىقىي، سەن ئېلىپ كەلگەن قۇرئاننى، توغرا يولنى ۋە ئوچۇق پاكىتلارنى سېنىڭ قەۋمىڭ بولغان قۇرەيشلىكلەر ئىنكار قىلدى.

﴿مەن سىلەرگە ھامىي ئەمەس﴾ دېگىن يەنى مەن سىلەرنى ساقلاپ قالغۇچى ۋە سىلەرگە مەسئۇل ئەمەسمەن. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ﴿بۇ ھەق (قۇرئان) پەرۋەردىگار ئىنكار تەرىپىدىن نازىل بولدى، خالىغان ئادەم ئىمان ئېيتسۇن، خالىغان ئادەم كاپىر بولسۇن﴾ دېگىن<sup>(1)</sup> يەنى مېنىڭ ئۈستىمدىكى مەسئۇلىيەت پەقەت سىلەرگە يەتكۈزۈپ قويۇشتۇر. ئۇنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇش سىلەرنىڭ ئىشىڭلاردۇر. كىمكى ماڭا ئەگەشسە، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشىدۇ. كىمكى ماڭا قارشىلىق قىلسا، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەتبەخت بولىدۇ.

﴿اللە تەرىپىدىن) ئالدىنلا بېرىلگەن ھەر بىر خەۋەرنىڭ مەيدانغا كېلىدىغان ۋاقتى بار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار مۇنداق دېدى: ھەر قانداق بىر خەۋەرنىڭ ھەقىقىيلىقى بار. يەنى ھەر قانداق بىر خەۋەر بىر زامانلار ئۆتكەندىن كېيىن بولسىمۇ ھامىنى يۈز بېرىدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىر مۇددەتتىن كېيىن ئۇنىڭ راستلىقىنى چوقۇم بىلىسىلەر﴾<sup>(2)</sup> ﴿ھەر بىر ۋاقىتنىڭ (ئۆزىگە مۇناسىپ) ھۆكۈمى بولىدۇ﴾<sup>(3)</sup>. بۇ ئۇلارغا قىلىنغان تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿مۇزاققا قالماي بىلىسىلەر﴾.

اللە تائالانىڭ ئايەتلىرى مەسخىرە قىلىنغان سورۇنلاردا ئولتۇرۇشتىن توسقانلىقى توغرىسىدا

﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز توغرىسىدا (تەنە ۋە مەسخىرە قىلىپ) پاراك سېلىشىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرگىنىڭدە، ئۇلار بۇنىڭدىن باشقا پاراخۇغا چۈشمىگىچە، ئۇلار بىلە بىللە ئولتۇرمىغان﴾ يەنى ئۇلار گەپلىرىنىڭ تېمىسىنى باشقا سۆزگە يۆتكۈمىگىچە ئۇلار بىلەن بىرگە ئولتۇرما. ﴿ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماسلىقىنى شەيتان ساڭا ئۇنتۇلدۇرغان بولسا، ئېسىڭگە كەلگەندىن كېيىن، زالىم قەۋم بىلەن بىللە ئولتۇرمىغان﴾ بۇ بۇيرۇقتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىكى ھەر بىر كىشى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر. يەنى ئۇلارنىڭ اللە تائالانىڭ ئايەتلىرىنىڭ مەنىسىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ ئۇ ئايەتلىرىنىڭ مەنىلىرىنى ئۇ ئايەتنىڭ مەنىلىرى مۇناسىپ بولمىغان ئورۇنغا قويغان يالغانچىلار بىلەن

(1) سۈرە كەھفى 29 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ساد 88 - ئايەت.

(3) سۈرە رەئد 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



بىللە ئولتۇرۇشتىن توسقاندۇر. ئەگەر بىر كىشى ئۇنتۇلۇپ قېلىپ ئولتۇرۇپ قالسا، ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن ئازغۇنلۇقتىكى ئۇنداق كىشىلەر بىلەن ئولتۇرماسلىقى لازىمدۇر.

ئۇنتۇلۇپ قېلىپ قالغان يامانلىققا گۇناھ يېزىلمايدىغانلىقى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مېنىڭ ئۈمىتىمدىن خاتالىشىپ، ئۇنتۇپ قېلىپ ۋە مەجبۇر قېلىنىپ (قىلغان ئىشنىڭ گۇناھى) كۆتۈرۈلۈپ كەتتى».

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللَّهُ كَتَابًا (يەنى قۇرئاندا) سىلەرگە نازىل قىلدىكى، سىلەر اللە نىڭ ئايەتلىرىنىڭ ئىنكار قىلىنىۋاتقان ۋە مەسخىرە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان چېغىڭلاردا، ئۇلار (يەنى اللە نىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلىۋاتقان كاپىرلار) باشقا پاراخغا كىرىشىمىگىچە ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماڭلار، بولمىسا (گۇناھتا) ئۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئەگەر سىلەر ئۇلار بىلەن بىللە بولساڭلار ۋە ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان پاراخلىرىغا ئېتىراز بىلدۈرمىسەڭلار سىلەر ئۇلار چۆكۈۋاتقان گۇناھتا ئۇلار بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر.

﴿تەقۋادارلارغا (قۇرئاننى مەسخىرە قىلغۇچى) كاپىرلارنىڭ ھېسابىدىن ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ﴾ يەنى ئۇلاردىن يىراقلىشىپ، ئۇلار بىلەن شۇ سۈرۈندە ئولتۇرمىسا تەقۋادارلار چوقۇم ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيەتلىرىنى كۆتۈرۈشتىن ئادا - جۇدا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرىدىن ساقلىنىشى ۋە ئۇنىڭغا قايتا قايتماسلىقى ئۈمىدى بىلەن ئۇلارغا شۇ قىلمىشلىرىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۇلار مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن اللە تائالانىڭ ئايەتلىرى توغرىسىدا پاراخقا چۈشكەن چاغدا ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈشكە سىلەرنى بۇيرۇدۇق.

\* \* \* \* \*

وَذَرِ الَّذِينَ أَخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِمَنْ أَنْ تُبْسَلَ

نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعَدَلَ كُلٌّ قَدَلًا لَا يُؤَخِّدُ مَنِيَّا

أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

دىننى ئويۇن - كۈلكە قىلىۋالغان، دۇنيا تىرىكچىلىكىگە ئالدىنغانلارنى تەرك ئەت. ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئۆز قىلمىشى تۈپەيلى ھالاك بولۇشتىن ساقلىنىشى ئۈچۈن، (كىشىلەرگە) قۇرئان بىلەن نەسھەت قىلغىن، ئۇنىڭغا اللە دىن باشقا دوست ۋە شاپائەت قىلغۇچى بولمايدۇ، ئۇ ھەر قانداق فىدىيە بەرسىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئەنە شۇلار قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك بولىدىغانلاردۇر، ئۇلار كۇفرى تۈپەيلىدىن (ئۈچەيلىرىنى ئۆرتىۋېتىدىغان) قايناقسۇدىن بولغان شارابقا ۋە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ<sup>(70)</sup>.

﴿دىننى ئويۇن - كۈلكە قىلىۋالغان، دۇنيا تىرىكچىلىكىگە ئالدىنغانلارنى تەرك ئەت﴾ يەنى ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ ئۇلارنى تاشلىۋەت. چۈنكى ئۇلار كاتتا ئازابقا دۇچار بولغۇچىدۇر.

﴿ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئۆز قىلمىشى تۈپەيلى ھالاك بولۇشتىن ساقلىنىشى ئۈچۈن، (كىشىلەرگە)

قۇرئان بىلەن نەسھەت قىلغىن﴾ يەنى كىشىلەرنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلىنىشتىن ساقلىنىپ قېلىنىش ئۈچۈن ئۇلارغا مۇشۇ قۇرئان بىلەن ۋەز - نەسھەت قىلغىن. ئۇلارنى اللە تائالانىڭ قىيامەت كۈنىدىكى غەزىپى ۋە ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرغىن.

(1) سۈرە نىسا 140 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھەر قانداق بىر ئىنساننىڭ ئۆز قىلمىشى تۈپەيلىدىن ھالاكەتكە ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەر ئىنسان قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (دوزاختا) مەھبۇستۇر. پەقەت ئەسھابى يەمىن (يەنى سائادەتمەن مۆمىنلەر) بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇنىڭغا اللە دىن باشقا دوست ۋە شاپائەت قىلغۇچى بولمايدۇ﴾.

﴿ئۇ ھەر قانداق فىدىيە بەرسىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾ يەنى ئەگەر سەن بېرەلسىڭدەك نەرسەڭنىڭ ھەممىسىنى بەرسەڭمۇ ئۇ نەرسىلەر قوبۇل قىلىنمايدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، كاپىر بولۇپ (تەۋبە قىلماستىن) كۇفرى بىلەن ئۆلگەنلەرنىڭ ھېچبىرىدىن يەر يۈزىگە بىر كېلىدىغان ئالتۇن فىدىيە بەرسىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئەنە شۇلار قاتتىق ئازابقا قالدۇ، ئۇلارغا (ئۇلارنى اللە نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئەنە شۇلار قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك بولىدىغانلاردۇر، ئۇلار كۇفرى تۈپەيلىدىن (ئۈچەيلىرىنى ئۆرتىۋېتىدىغان) قايناقسۇدىن بولغان شارابقا ۋە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

قُلْ أَتَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُدًى أَصْحَابُ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ أُمَّتِنَا قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ ۗ وَأَمْرًا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٦﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ ۗ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۗ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۗ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۗ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٨﴾

(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، بىز اللە نى قويۇپ بىزگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلامدۇق؟ بىزنى اللە ھىدايەت قىلغاندىن كېيىن، ئارقىمىزغا چىكىنەمدۇق؟ (يەنى مۇرتەد بولامدۇق؟) (مۇبادا بىز شۇنداق قىلىدىغان بولساق، مۇنداق) بىر ئادەمگە: شەيئانلار ئۇنى بىر چۆلگە باشلاپ بارغان، (چۆلدە ئۇ) تېخىرقاپ قالغان، دوستلىرى ئۇنى بېرى كەل دەپ توغرا يولغا چاقىرىۋاتقان، (ئۇ چاقىرىقنى قوبۇل قىلماي، ئاخىر ھالاك بولغان ئادەمگە) ئوخشاپ قالسىمىز (بۇكۇففارلارغا) ئېيتقىنكى، اللە نىڭ ھىدايىتى ھەقىقەتەن ھەقىقىي ھىدايەتتۇر، بىز ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا بويسۇنۇشقا بۇيرۇلدۇق<sup>(71)</sup>. ناماز ئوقۇشقا ۋە اللە دىن قورقۇشقا بۇيرۇلدۇق، (قىيامەت كۈنى) اللە نىڭ دەرگاھىغا (ھېساب ئۈچۈن) يىغىلىسىلەر<sup>(72)</sup>. اللە ئاسمانلارنى زېمىننى ھېكمەت بىلەن ياراتتى، اللە (بىرەر شەيئىگە) «ئۇجۇدقا كەل» دېسە (دەرھال) كېلىدىغان كۈندىكى (يەنى قىيامەت كۈندىكى) ئازابىتىن قورقۇڭلار. اللە نىڭ سۆزى ھەقتۇر، سۇر چېلىنىدىغان كۈندىكى (يەنى قىيامەت

(1) سۈرە مۇدەسسەر 38 — 39 - ئايەتلەر.  
(2) سۈرە ئال ئىمران 91 - ئايەت.

كۈنىدىكى پادىشاھلىق **اللھ غا خاستۇر**. **اللھ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا نەرسىلەرنى بىلگۈچىدۇر، اللھ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن) خەۋەرداردۇر** <sup>(73)</sup>.

ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغاندىن كېيىن كۆپۈرلۈققا قايتقان كىشىنىڭ مىسالى توغرىسىدا

سۇددى مۇنداق دېدى: مۇشرىكلار مۇسۇلمانلارغا سىلەر بىزگە ئەگىشىپ مۇھەممەدنىڭ دىنىنى تاشلاڭلار دېدى. شۇنىڭ بىلەن اللھ تائالا تۆۋەندىكى ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا ئېيتقىنكى، بىز اللھ نى قويۇپ بىزگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلامدۇق؟ بىزنى اللھ ھىدايەت قىلغاندىن كېيىن، ئارقىمىزغا چىكىنەمدۇق؟ (يەنى مۇرتەد بولامدۇق؟)﴾ يەنى ئۇ چاغدا مىسالىمىز، شەيتان ئۇنى بىر چۆلگە باشلاپ بارغان كىشىنىڭ مىسالغا ئوخشايدۇ.

ئىبنى جەرر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ئەگەر سىلەر ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن كاپىر بولساڭلار سىلەرنىڭ مىسالغىلا خۇددى ئۆزىنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىللە يولغا چىققان بىر ئادەمنىڭ مىسالغا ئوخشاشتۇر. ئۇ ئادەم يولدىن ئېزىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى شەيتانلار قايىمۇقتۇرۇپ بىر چۆلگە باشلاپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى يول ئۈستىدە تۇرۇپ، ئۇنى ئۆزلىرى تەرەپكە چاقىرىشىپ: بىزنىڭ يېنىمىزغا قايتىپ كەل! بىز يول ئۈستىدەدۇرمىز، دەيدۇ. ئۇ كىشى ئۇلارنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىشكە ئۇنىمايدۇ. مانا بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن كاپىرلارغا ئەگىشىپ كەتكەن كىشىنىڭ مىسالىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئىسلام دىنىدىن ئىبارەت توغرا يولغا چاقىرىدۇ.

﴿مۇبادا بىز شۇنداق قىلىدىغان بولساق، مۇنداق﴾ بىر ئادەمگە: شەيتانلار ئۇنى بىر چۆلگە باشلاپ بارغان، (چۆلگە ئۇ) تېغىرقاپ قالغان، دوستلىرى ئۇنى بېرى كەل دەپ توغرا يولغا چاقىرىۋاتقان، (ئۇ چاقىرىقنى قوبۇل قىلماي، ئاخىر ھالاك بولغان ئادەمگە) ئوخشاپ قالمىز﴾ يەنى ئۇ شەيتانلار بولسا، ئېزىتقۇلاردۇر. ئۇلار ئۇ ئادەمنى ئۆزىنىڭ ئىسمى، ئاتىسىنىڭ ئىسمى ۋە بوۋىسىنىڭ ئىسمى بىلەن چاقىرىدۇ. ئۇ ئادەم ئۇ ئېزىتقۇلارغا ئۆزىنى ئېزىقىپ كەتمىدىم، دەپ ئويلاپ ئەگىشىدۇ. تاڭ ئاتقاندا ئېزىتقۇلارنىڭ ئۆزىنى ئازدۇرۇپ ھالاكەتكە تاشلىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ھەتتا يەپ كېتەيلا دېگەنلىكىنى ياكى ئۇ ئېزىتقۇلارنىڭ ئۆزىنى ئۈسسۈزۈلۈقتىن چاقىقاپ ئۆلۈپ كېتىدىغان بىر چۆلگە ئاپىرىپ تاشلىغانلىقىنى كۆرىدۇ. مانا بۇ اللھ تائالانى تاشلاپ قويۇپ باشقا يالغان ئىلاھلارغا ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ مىسالىدۇر. بۇنى ئىبنى جەرر رىۋايەت قىلدى.

﴿بۇكۇففارلارغا﴾ ئېيتقىنكى، اللھ نىڭ ھىدايىتى ھەقىقەتەن ھەقىقىي ھىدايەتتۇر﴾ اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿اللھ ھىدايەت قىلغان ئادەمنى ھېچ ئازدۇرغۇچى بولمايدۇ﴾ <sup>(1)</sup> سەن ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ، اللھ ئۆزى گۇمراھ قىلغان كىشىنى ھىدايەت قىلمايدۇ، ئۇلارنى (اللھ نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق مەدەتكار يوق﴾ <sup>(2)</sup>.

﴿بىز ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا بويسۇنۇشقا بۇيرۇلدۇق﴾ يەنى شېرىكى يوق يالغۇز بىر اللھ تائالاغىلا ئىبادەتنى خالىس قىلىشىمىزغا بۇيرۇلدۇق. ﴿ناماز ئوقۇشقا ۋە اللھ دىن قورقۇشقا بۇيرۇلدۇق﴾ يەنى ناماز ئوقۇشقا ۋە ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا اللھ تائالادىن قورقۇشقا بۇيرۇلدۇق. ﴿قىيامەت كۈنى﴾ اللھ نىڭ دەرگاھىغا (ھېساب ئۈچۈن) يىغىلىسىلەر﴾.

(1) سۈرە زۇمەر 37 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نەھل 37 - ئايەت.

﴿اللَّهُ تَأْتِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ حَيْثُ يَشَاءُ﴾ يەنى اللہ تائالا ئاسمان زېمىنىنىڭ ياراتقۇچىسى، ئىگىسى، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى كىشىلەرنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچىدۇر. ﴿اللَّهُ (بىرەر شەيئىگە) «ۋۇجۇدقا كەل» دېسە (دەرھال) كېلىدىغان كۈندىكى (يەنى قىيامەت كۈنىدىكى) ئازابىتىن قورقۇڭلار﴾ يەنى اللہ تائالا بىرەر ئىشنى قىلماقچى بولغاندا، ئۇنىڭغا: «بولغىن» دېسە كۆزنى يومۇپ ئاچقۇچە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ قىسقا ئارىلىقتا بولىدىغان قىيامەت كۈنىدىكى ئازابىتىن قورقۇڭلار!

### سۈر چىلىنىشنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿سۈر چىلىنىدىغان كۈندىكى (يەنى قىيامەت كۈنىدىكى) پادىشاھلىق اللہ غا خاستۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. ﴿بۈگۈن پادىشاھلىق كىمگە خاس؟ غالىب بىر اللہ غا خاستۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿پادىشاھلىق بۇ كۈندە مەرھەمەتلىك اللہ غا خاستۇر، بۇ كۈن كاپىرلارغا قىيىندۇر﴾<sup>(2)</sup> بۇ سۈردىن ئىسراپىل ئەلەيھىسسالام چالىدىغان سۈر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ھەقىقەتەن ئىسرافىل سۈرىنى ئېغىزىغا ئېلىپ بولدى. ئۇنى چېلىشقا قاچان بۇيرۇيدىغانلىقىنى كۈتۈپ، يۈزىنى پەسكە قارىتىپ كۈتۈپ تۇرىۋاتىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يېزىلىق ئەرەبتىن بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! سۈر دېگەن نېمە؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ چېلىش ئۈچۈن تەييارلانغان مۆڭگۈزدۇر» دېدى.

\* \* \* \* \*

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ عَازِرْ أَتَّخِذُكَ أَبْنَاءً وَأَزْوَاجًا طَيِّبَاتٍ لِّيَكُونَ مِنِّي أُمَّةٌ لِّدِينِي وَإِيَّاكَ دِينِي فَقَالَ أَبُوتُ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتَ رَبِّي فَأَخَذْتَنِي مِن قَبْلِكُمْ إِذْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَأَنَّكُم مُّشْرِكُونَ﴾<sup>(74)</sup>

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ عَازِرْ أَتَّخِذُكَ أَبْنَاءً وَأَزْوَاجًا طَيِّبَاتٍ لِّيَكُونَ مِنِّي أُمَّةٌ لِّدِينِي وَإِيَّاكَ دِينِي فَقَالَ أَبُوتُ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتَ رَبِّي فَأَخَذْتَنِي مِن قَبْلِكُمْ إِذْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَأَنَّكُم مُّشْرِكُونَ﴾<sup>(75)</sup>

ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئۆز ئاتىسى ئازەرگە: «سەن ئۆزەڭنى ياراتقان اللہ نى قويۇپ بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋالامسەن؟ مەن سېنى ۋە قەۋمىڭنى ھەقىقەتەن ئېنىق گۇمراھلىقتا كۆرىمەن» دېدى<sup>(74)</sup>. ئىبراھىمنىڭ (تەۋھىد بارىسىدا) قەتئى ئىشەنگۈچىلەردىن بولۇشى ئۈچۈن، (ئۇنىڭغا ئاتىسى بىلەن قەۋمىنىڭ گۇمراھلىقىنى كۆرسەتكىنىمىزدەك) بىز ئىبراھىمغا ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ئاجايىپلىرىنى كۆرسەتتۇق<sup>(75)</sup>. ئىبراھىم كېچىنىڭ قاراغۇلۇقى باسقاندا بىر يۇلتۇزنى كۆرۈپ (قەۋمىنىڭ سۆزىنى دەلىل

(1) سۈرە غافىر 16 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە فۇرئان 26 - ئايەت.

كەلتۈرۈپ ئۇلارنى مات قىلىش ئۈچۈن): «بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر» دېدى. يۇلتۇز پېتىپ كېتىۋىدى، «مەن پېتىپ كەتكۈچىلەرنى (يەنى يۇلتۇزلارغا ئىبادەت قىلىشنى) ياقتۇرمايمەن» دېدى<sup>(76)</sup>. ئۇ ئاينىڭ تۇغقانلىقىنى كۆرۈپ: «(يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە) بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر» دېدى. ئاي پېتىپ كېتىۋىدى، «ئەگەر پەرۋەردىگارىم مېنى ھىدايەت قىلمىغان بولسا، مەن چوقۇم ئازغۇچى قەۋمنىڭ قاتارىدا بولىدىكەنمەن» دېدى<sup>(77)</sup>. ئۇ قۇياشنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ (يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە) «بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر، بۇ ھەممىدىن (يەنى يۇلتۇز بىلەن ئايدىن) چوڭدۇر» دېدى. قۇياش پېتىپ كېتىۋىدى، ئۇ ئېيتتىكى: «ئى قەۋمىم! مەن ھەقىقەتەن سىلەر شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلاردىن ئادا - جۇدامەن<sup>(78)</sup>. مەن ھەقىقەتەن باتىل دىنلاردىن ھەق دىنىغا بۇرۇلۇپ، ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەندىم، مەن مۇشرىكلاردىن ئەمەسمەن»<sup>(79)</sup>.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسىغا ۋەز - نەسەھەت قىلغانلىقى توغرىسىدا

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دادىسىغا بۇتقا ئىبادەت قىلغانلىقىنىڭ توغرا ئەمەسلىكى توغرىسىدا ۋەز - نەسەھەت قىلىپ كايىدى ۋە دادىسىنى بۇتقا ئىبادەت قىلىشتىن توستى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئۆز ئاتىسى ئازەرگە: «سەن ئۆزەڭنى ياراتقان اللە نى قويۇپ) بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋالامسەن؟» يەنى اللە تائالانى قويۇپ بۇتلارنى ئىبادەت قىلىدىغان ئىلاھ قىلىۋالامسەن؟ (مەن سېنى ۋە قەۋمىڭنى) يەنى سېنىڭ يولىڭدا ماڭغان كىشىلەرنى (ھەقىقەتەن ئېنىق گۇمراھلىقتا كۆرمىسەن» دېدى) يەنى قەيەرگە مېڭىشىنى بىلمەيدىغان ئېزىپ كەتكەنلەردىن، قايىمۇقۇپ نادانلىقتا قالغانلاردىن دەپ قارايمەن. نادانلىق ۋە گۇمراھلىقتىكى ھالىڭلار ھەر قانداق بىر ساغلام ئەقىل ئىگىسى ئۈچۈن ناھايىتى ئوچۇقتۇر.

اللە تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسىغا قىلغان ۋەز - نەسەھەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: «ئى مۇھەممەد! كىتابتا (يەنى قۇرئاندا) ئىبراھىم (قىسسىسى) نى بايان قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن تولمۇ راستچىل پەيغەمبەر ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئاتىسىغا ئېيتتى: «ئى ئاتا! نېمىشقا ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان ۋە ساڭا ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنمىسەن. ئى ئاتا! ماڭا سەن بىلمەيدىغان ئىلىملەر نازىل بولدى، ماڭا ئەگەشكىن، سېنى توغرا يولغا باشلايمەن. ئى ئاتا! شەيتانغا چوقۇنمىغىن، شەيتان مەرھەمەتلىك اللە غا ھەقىقەتەن ئاسىيلىق قىلدى. ئى ئاتا! سېنىڭ مەرھەمەتلىك اللە نىڭ ئازابىغا قېلىشىڭدىن، شەيتاننىڭ ھەمراھىغا ئايلىنىپ قېلىشىڭدىن قورقمىن». ئۇ (يەنى ئازەر) ئېيتتى: «ئى ئىبراھىم! سەن مېنىڭ ئىلاھلىرىمدىن يۈز ئۈرۈمەكچىمۇسەن، ئەگەر سەن (مۇنداق قىلىشتىن) يانمىساڭ، چوقۇم سېنى تاش - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىمەن، ئۇزاق زامان مەندىن يىراق تۇرغىن». ئىبراھىم ئېيتتى: «ساڭا ئامانلىق بولسۇن، پەرۋەردىگارىمدىن ساڭا مەغپىرەت تىلەيمەن، اللە ماڭا ھەقىقەتەن مېھرىباندۇر. سىلەردىن ۋە سىلەر اللە نى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەردىن يىراق بولمىسەن، پەرۋەردىگارىمغا ئىبادەت قىلىمەن، پەرۋەردىگارىمنىڭ ئىبادىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قالماستىن ئۈمىد قىلىمەن»<sup>(1)</sup>.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تاكى دادىسى ئۆلۈپ كەتكۈچە، دادىسىنىڭ گۇناھىنىڭ كەچۈرۈلىشىنى اللە تائالادىن تىلەپ دۇئا قىلاتتى. دادىسى شېرىك ئەقىدىسى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەندە ۋە ئىبراھىم

(1) سۈرە مەرىم 41 - 48 - ئايەتكىچە.

ئەلەيھىسسالامغا دادىسىنىڭ شېرىك ئەقىدىدە ئۆلۈپ كەتكەنلىكى ئېنىق بولغاندا، دادىسىنىڭ گۇناھىنىڭ كەچۈرۈلىشىنى ئاللا تائالادىن تىلەپ دۇئا قىلىشتىن يالتايدى ۋە دادىسىدىن ئادا - جۇدا بولىدۇ.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبراھىمنىڭ ئاتىسىغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىشى ئۇنىڭغا ئىلگىرى قىلغان ۋەدىسىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئىدى. ئۇنىڭغا ئاتىسىنىڭ ئاللا نىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكى ئېنىق مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئاتىسى بىلەن ئادا - جۇدا بولىدۇ. ئىبراھىم بولسا ھەقىقەتەن كۆپ ئاھ چەككۈچى (يەنى كۆڭلى يۇمشاق)، (يەتكەن ئەزىيەتلەرگە) چىداملىق ئىدى﴾<sup>(1)</sup>.

ھەدىستە مۇنداق كەلدى: «قىيامەت كۈنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دادىسى ئازەر بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئازەر ئۇنىڭغا: ئى ئوغلۇم! بۈگۈن مەن ساڭا ئاسىيلىق قىلمايمەن، دەيدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: ئى پەرۋەردىگارىم! قىيامەت كۈنى مېنى مات قىلمايدىغانلىقىڭ توغرىسىدا ماڭا ۋەدە بەرگەن ئەمەسمىدىڭ؟ (نىجات تېپىشتىن) يىراق بولغان دادامنىڭ مات بولۇشىدىن بەكرەك مات بولۇش بارمۇ؟ دەيدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا: ئى ئىبراھىم! ئارقىڭغا قارا دېيىلىدۇ. (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئارقىسىغا قارىغۇدەك بولسا) قېنىغا ياكى تېزىكىگە مېلىنىپ بولغان بىر قاپلاننىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرىدۇ. شۇ چاغدا ئۇ قاپلان پۇتلىرىدىن سۆرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ»<sup>(2)</sup>.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئاللا تائالانى بىر دەپ تونۇش پاكىتلىرىنىڭ ئايدىڭلاشقانلىقى

توغرىسىدا

﴿ئىبراھىمنىڭ (تەۋھىد بارىسىدا) قەتئى ئىشەنگۈچىلەردىن بولۇشى ئۈچۈن، (ئۇنىڭغا ئاتىسى بىلەن قەۋمىنىڭ گۇمراھلىقىنى كۆرسەتكىنىمىزدەك) بىز ئىبراھىمغا ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ئاجايىپلىرىنى كۆرسەتتۇق﴾ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاسمان زېمىننىڭ يارىتىلغانلىقىغا قارىغان ۋاقتىدا، ئاللا تائالانىڭ ئۆز ئىگەدارچىلىقىدا ۋە يارىتىشتا يالغۇز ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق بىر ئىلاھ ۋە پەرۋەردىگارنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان پاكىتلىرىنى ئۇنىڭغا ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەردۇق.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنىكى، «ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆزىتىڭلار﴾<sup>(3)</sup> (ئۇلار ئالدىدىكى ۋە ئارقىسىدىكى (ئۇلارنى ئوراپ تۇرغان) ئاسمان بىلەن زېمىنغا قارىمامدۇ؟ ئەگەر خالسا ئۇلارنى يەرگە يۇتقۇزىمىز، ياكى ئاسماننى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە پارچە - پارچە قىلىپ چۈشۈرىمىز. بۇنىڭدا ئاللا غا قايتقۇچى ھەر بەندە ئۈچۈن ئەلۋەتتە (ئاللا نىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل بار﴾<sup>(4)</sup>.

﴿ئىبراھىم كىچىنىڭ قاراغۇلۇقى باسقاندا بىر يۇلتۇزنى كۆرۈپ (قەۋمىنىڭ سۆزىنى دەلىل كەلتۈرۈپ ئۇلارنى مات قىلىش ئۈچۈن): «بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر» دېدى. يۇلتۇز پېتىپ كېتىۋىدى، «مەن پېتىپ كەتكۈچىلەرنى (يەنى يۇلتۇزلارغا ئىبادەت قىلىشنى) ياقىتۇرمايمەن» دېدى﴾ قەتادە مۇنداق

(1) سۈرە تەۋھىد 114 - ئايەت.

(2) ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دادىسى ئازەرنىڭ گۇناھىنىڭ كەچۈرۈلىشى ئۈچۈن ئاللا تەئالادىن شاپائەت تىلەپ ئاللا تەئالانىڭ ئالدىغا بارغاندا، ئۇنىڭغا مۇشۇنىڭغا جەننەتنىڭ ھازام قىلىنغانلىقىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ئازەرنى ئىنسانلىق شەكلىدە دوزاخقا تاشلىسا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئېغىر كېلىپ قالمايلىقى ئۈچۈن ئەمەلىدە ئىنسانلىق تەبىئىتىدىن چىقىپ كەتكەن دادىسىنى يىرتقۇچ ھايۋان بولغان قاپلاننىڭ شەكلىدە دوزاخقا تاشلاش ئارقىلىق ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزغان.

(3) سۈرە يۇنۇس 101 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە سەبە؟ 9 - ئايەت.

دېدى: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەرۋەردىگارنىڭ يوق بولۇپ كەتمەي داۋاملىق تۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا يۇلتۇز تاڭ ئېتىپ يوقىلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ پەرۋەردىگار ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتتى. ﴿ئۇ ئاينىڭ تۇغقانلىقىنى كۆرۈپ: ﴿(يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە) بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر﴾ دېدى. ئاي پېتىپ كېتىۋىدى، ﴿ئەگەر پەرۋەردىگارم مېنى ھىدايەت قىلمىغان بولسا، مەن چوقۇم ئازغۇچى قەۋمنىڭ قاتارىدا بولىدىكەنمەن﴾ دېدى. ئۇ قۇياشنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ (يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە) ﴿بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر، بۇ ھەممىدىن (يەنى يۇلتۇز بىلەن ئايدىن) چوڭدۇر﴾ دېدى يەنى بۇ قۇياش يۇلتۇز بىلەن ئايدىن چوڭدۇر ۋە يوربتىشىمۇ كۈچلۈكتۇر، دېدى. ﴿قۇياش پېتىپ كېتىۋىدى، ئۇ ئېيتتىكى: ﴿ئى قەۋمىم! مەن ھەقىقەتەن سىلەر شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلاردىن ئادا - جۇدامەن﴾. ﴿مەن ھەقىقەتەن باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرۇلۇپ، ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەندىم﴾ يەنى مەن شېرىكتىن ئاللا تائالانى بىر دەپ تونۇش ئەقسىدىسىگە يۈزلىنىپ، ئاسمان زېمىننى ئوخشىشى بولمىغان يوسۇندا ياراتقان زاتقا دىننىمنى خالىس قىلمەن، ئىبادىتىمنى پەقەت ئۇنىڭغىلا قىلمەن. ﴿مەن مۇشۇرىكلاردىن ئەمەسمەن﴾ دېدى.

### بىر مۇنازىرلىشىش مەيدانى بولغانلىقى توغرىسىدا

ئەمەلىيەتتە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ يەردە ئۆز قەۋمى بىلەن مۇنازىرلىشىپ ئۇلارنىڭ ئاسمان جىسىملىرى ۋە بۇتلارغا قىلغان ئىبادەتنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى ئايدىنلاشتۇرۇپ بېرىش ئىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دادىسى بىلەن بولغان دەسلىپدىكى مۇنازىرىدە مۇشۇرىكلارنىڭ نەزىردە ئىبادەت قىلىشقا ھېچ ئەرزىمەيدۇ دەپ قارىلىدىغان، پەقەت بىزگە ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدا شاپائەتچى بولالايدۇ دەپ قاراپ پەرىشتىلەرنىڭ سۈرىتىدە ياسالغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشتەك خاتالىقنى كۆرسىتىپ بەردى. ئۇلار پەرىشتىلەرنى ئۆزلىرىگە ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدا رىزىق، يادەم ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئېھتىياجلىرىغا شاپائەت قىلىدۇ دەپ، پەرىشتىلەرگە ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق ئاللا تائالاغا ۋەسىيە ئىزدىدى. بۇ يەردە بۇلارنىڭ ئاسمان جىسىملىرىغا ئىبادەت قىلىشتىن ئىبارەت خاتالىقلىرىنى ۋە گۇمراھلىقلىرىنى ئايدىنلاشتۇرۇپ بەردى. ئۇلار ئىبادەت قىلغان ئاسمان جىسىملىرى بولسا ئاي، كۈن، ئەنار، زۇھەر، مىررىخ، مۇشتەرى، زۆھرەلەردىن ئىبارەت تۇراقلىق ۋە تۇراقسىز يەتتە يۇلتۇزدۇر. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ھۆرمەتلىكى، يۇلتۇزلارنىڭ ئىچىدە يۇرۇقلۇق دەرىجىسى ئەڭ كۈچلۈك بولغان قۇياشتۇر. ئاندىن قالسا ئاي، ئاندىن قالسا زۆھرە يۇلتۇزىدۇر. شۇڭا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بىرىنچى بولۇپ، زۆھرە دېگەن يۇلتۇزنىڭ ئىلاھ قىلىنىشقا لايىق ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى. چۈنكى ئۇ ئوڭ - سولغا ئازراقمۇ چەتنەپ كەتمەي بەلگىلىگەن مۇئەييەن بىر دائىرە ئىچىدە ھەرىكەت قىلىنىشقا بېكىتىلىپ كېتىلگەن يۇلتۇزدۇر. ئۇ ئۆزى ئۈچۈن كىچىككىنە بىرەر ئىش قىلىشقىمۇ قادىر ئەمەستۇر. بەلكى ئۇ ئاللا تائالا چوڭ بىر ھېكمەت ئۈچۈن نۇرلۇق قىلىپ ياراتقان ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئىچىدىكى بىر جىسىمدۇر. ئۇ شەرقتىن چىقىپ غەرب تەرەپكە قاراپ ئۆز يولىدا ماڭىدىغان مۇساپىنى تاماملاپ بولغاندىن كېيىن كۆزدىن ئاستاغىنا غايىب بولىدىغان، ئاندىن ئىككىنچى كېچىسىمۇ شۇ يوسۇندا ھەرىكەت قىلىدىغان بىر جىسىمدۇر. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مۇشۇنداق بىر جىسىمنىڭ ئىبادەت قىلىنىدىغان ئىلاھ قىلىنىشقا لايىق ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى.

ئاندىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئايغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭمۇ يۇلتۇزغا ئوخشاش ئىلاھ قىلىنىشقا لايىق ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى. ئاندىن قۇياشتا توختىلىپ ئۇنىڭمۇ ئوخشاشلا ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق

ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى. كۆزگە ئەڭ يورۇق بولۇپ كۆرۈنىدىغان يۇقىرىقى ئۈچ ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئىلاھ قىلىنىشقا لايىق ئەمەسلىكى ئايدىنلاشقاندا ۋە بۇ ھەقىقەت كەسكىن پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلانغاندا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: ﴿ئى قەۋمىم! مەن ھەقىقەتەن سىلەر شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلاردىن ئادا - جۇدامەن﴾ يەنى مەن ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشتىن ۋە ئۇلارنى ئۆزۈمگە ئىلاھ قىلىشتىن ئادا - جۇدامەن. ئەگەر ئۇلار ھەقىقىي ئىلاھ بولسىدا بولسا، ھەممىڭلار ماڭا سۈيىقەست قىلىڭلار ۋە مۆھلەت بەرمەڭلار، دېدى.

﴿مەن ھەقىقەتەن باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرۇلۇپ، ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەندىم، مەن مۇشۇرىكلاردىن ئەمەسمەن﴾ يەنى مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ياراتقۇچىسى، ئۇنى پەيدا قىلغۇچىسى، بويسۇندۇرغۇچىسى، ئۇنىڭ مېڭىشلىرىنى بېكىتكۈچى، ئۇنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى، ھەممە نەرسىنىڭ ئىگىدارچىلىقى ئۇنىڭ قولىدا بولغان ۋە ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى، پەرۋەردىگارى، ئىگىسى ۋە ئىلاھى بولغان بىر ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىمەن.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭلار ئاللا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە (يەنى ئالتە دەۋردە) ياراتتى، ئاندىن (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئەرش ئۈستىدە قارار ئالدى، ئاللا كېچە بىلەن (يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن) كۈندۈزنى ياپىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈز بىر بىرىنى قوغلىشىدۇ (يەنى داۋاملىق ئورۇن ئالمىشىپ تۇرىدۇ): ئاللا قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ئاللا نىڭ ئەمرىگە بويسۇندۇرۇلغۇچى قىلىپ ياراتتى، يارىتىش ۋە ئەمر قىلىش (يەنى كائىناتنى تەسەررۇپ قىلىش) راستىنلا ئاللا نىڭ ئىلكىدۇر. ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللا نىڭ دەرىجىسى كاتتىدۇر﴾<sup>(1)</sup>.

ئاللا تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇسا، ھارۇنلاردىن بۇرۇن) بىز ئىبراھىمغا ھەقىقەتەن (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ياخشىلىق يوللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ھىدايەت ئاتا قىلغان ئىدۇق، بىز ئۇنىڭ (پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئەھلى) ئىكەنلىكىنى بىلەتتۇق. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم (كۇففارلار چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارنى مەنسىتمەي) ئاتىسىغا ۋە قەۋمىگە: سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇ بۇتلار نېمە؟ (يەنى نېمە ئۈچۈن بۇ بۇتلارغا چوقۇنسىلەر؟) دېدى. ئۇلار: «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئۇلارغا ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىمىز (يەنى ئۇلارغا ئاتا - بوۋىلىرىمىزغا تەقلىد قىلىپ چوقۇنمىز)» دېدى. ئىبراھىم: «سىلەرمۇ ئاتا - بوۋاڭلارمۇ (پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان، ئاڭلىمايدىغان جانسىز بۇتلارغا چوقۇنغانلىقىڭلار ئۈچۈن) ھەقىقەتەن روشەن گۈمراھلىقتا سىلەر» دېدى. ئۇلار: «سەن راست دەۋاتامسەن؟ ياكى چاقچاق قىلىۋاتامسەن؟» دېدى. ئىبراھىم ئېيتتى: «ئۇنداق ئەمەس، سىلەرنىڭ (ئىبادەت قىلىشىڭلارغا لايىق) پەرۋەردىگارىڭلار ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پەرۋەردىگارىدۇر، ئۇلارنى ئۇ ياراتقان، مەنمۇ ئۇنىڭغا (قەتئى دەلىللەر بىلەن) گۇۋاھلىق قىلغۇچىلاردىمەن﴾<sup>(2)</sup>.

بۇ يەردە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللا تائالانى تونۇش يولىدىكى پىكىر يۈرگۈزگۈچى ئەمەس، بەلكى شېرىك ئۈستىدىكى قەۋملەر بىلەن ئاللا تائالا يولىدا مۇنازىرلەشكۈچى ئىكەنلىكىنى تۆۋەندە كەلگەن ئايەتلەر كۈچلەندۈرىدۇ.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە ئەنئام 54 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنئام 51 - 56 - ئايەتكىچە.



وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۚ قَالَ أَتُحِبُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ  
يَشَاءَ نَبِيٌّ شَيْئًا ۖ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا  
أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ  
أَحَقُّ بِالْآمَنِ ۗ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ  
الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا ءَاتَيْنَهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ ۗ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَأٍ ۗ  
إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

ئىبراھىمنىڭ قەۋمى ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرلەشتى، ئىبراھىم ئىپتىتىكى، «مېنى ئاللاھ ھىدايەت قىلغان تۇرسا، مەن بىلەن ئاللاھ (نىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە بىرلىكى) توغرىلۇق مۇنازىرلەشمەسلىرىمەن؟ مەن سىلەرنىڭ ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن قورقمايمەن، پەقەت پەرۋەردىگارنىڭلا خالىغان نەرسىسى بولىدۇ، پەرۋەردىگارنىڭ بىلىمى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، (مەبۇدلىرىڭلار نىڭ ماڭا ھېچبىر زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى) ئويلىمايمسلىرىم! (80). ئاللاھ نىڭ شېرىكى بولۇش ھەققىدە ئاللاھ سىلەرگە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن بۇتلارنى ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرۈشتىن قورقمايۇتساڭلار، سىلەرنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن مەن قانداقمۇ قورقاتتىم! ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ئىپتىتىڭلارچۇ)، بىز بۇ ئىككى گۇرۇھ ئادەمدىن زادى قايسىمىز ئەڭ قورقمايلىقىغا تېگىشلىك» (81). ئازابىتىن ئەمەن بولۇش ئىمان ئىپتىتىڭ، ئىمانغا مۇشېرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر (82). ئۆز قەۋمىگە رەددىيە بېرىش ئۈچۈن ئىبراھىمغا بەرگەن دەلىلىمىز ئەنە شۇدۇر، خالىغان كىشىمىزنى بىر قانچە دەرىجە كۆتۈرمىز، پەرۋەردىگارنىڭ ھەقىقەتەن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر (83). ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانى بىر دەپ بىلىش ئەقىدىسىدە توختالغاندا، قەۋمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن جېدەللىشىپ ئۆزلىرىنىڭ خاتا بولغان سۆزلىرى ئارقىلىق ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارغا قىلغان سۆزىدىن خەۋەر بېرىپ ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «مېنى ئاللاھ ھىدايەت قىلغان تۇرسا، مەن بىلەن ئاللاھ (نىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە بىرلىكى) توغرىلۇق مۇنازىرلەشمەسلىرىمەن؟» يەنى سىلەر مەن بىلەن ئۆزىدىن باشقا ھېچقان ئىلاھ بولمىغان ئاللاھ توغرىلۇق جېدەللىشمەسلىرىمەن؟ ئۇ ماڭا ھەقىقەتنى كۆرسەتتى. مېنى شۇنىڭغا باشلىدى. مەن ئاللاھ توغرىسىدا ئوچۇق پاكىت ئۈستىدەدۇرمەن. ئۇنداق بولغان ئىكەن، مەن سىلەرنىڭ سەپسەتەڭلەر ۋە خاتا قارىشىڭلارغا قانداقمۇ ئەگىشەي؟!

«مەن سىلەرنىڭ ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن قورقمايمەن، پەقەت پەرۋەردىگارنىڭلا خالىغان نەرسىسى بولىدۇ» يەنى سىلەرنىڭ قارىشىڭلارنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان بىر پاكىت شۇكى، سىلەر ئىلاھ دەپ چوقۇنىۋاتقان بۇ بۇتلارنىڭ ھېچقانداق بىر نەرسىگە تەسىر يەتكۈزەلمەسلىكىدۇر. مەن شۇڭا بۇ ئىلاھىڭلاردىن قورقۇپ قالمايمەن. ئەگەر ئۇ ئىلاھلارنىڭ قولىدىن بىرەر سۈيىقەست قىلىش كەلسە، ماڭا ھەممىڭلار ئۇنىڭ بىلەن سۈيىقەست قىلىۋېرىڭلار. ماڭا مۆھلەتتە بىرەر مەھلە، بەلكى سۈيىقەست قىلىشنى تېزلىتىڭلار. ھەقىقەتتە پەقەت ئاللاھ تائالا پايىدا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ.

﴿پەرۋەردىگار بىلىمى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ بىلىمى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇچىدۇر. ئاللا تائالانىڭ بىلىمىدىن ھېچقانداق نەرسە يوشۇرۇن بولمايدۇ. ﴿مەبۇدلىرىڭلار نىڭ ماڭا ھېچبىر زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ئويلىمىمىز!﴾ يەنى مەن سىلەرگە بايان قىلىپ بەرگەن ھەقىقەتنى ئويلىمىمىز؟ سىلەر مۇشۇ ئىلاھلارنىڭ يالغان ئىكەنلىكىدىن ئىبەرەت ئېلىپ ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن يانمايسىز؟

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان بۇ مۇنازىرىسى ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبىرى ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئاد بىلەن ئېلىپ بارغان مۇنازىرىسىگە ئوخشاشتۇر. ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئېيتتى: «ئى ھۇد! سەن بىزگە (ئۆزەڭنىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىدىغان) ھېچقانداق روشەن دەلىل كەلتۈرمىدىڭ، سېنىڭ سۆزۈڭ بىلەن بىز ئىلاھلىرىمىزنى تاشلىۋەتمەيمىز ۋە سېنىڭ (پەيغەمبەرلىكىڭگە) ئىشەنمەيمىز. بىز پەقەت سېنى بەزى ئىلاھلىرىمىز ساراڭ قىلىپ قويۇپتۇ دەيمىز» ھۇد ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن ئاللا نى گۇۋاھ قىلىمەن، سىلەرمۇ گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن سىلەرنىڭ ئاللا نى قويۇپ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامەن، ھەممىڭلار ماڭا سۇيىقەست قىلىڭلار، ماڭا مۆھلەت بەرمەڭلار. شۇبھىسىزكى، مېنىڭ پەرۋەردىگارم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان ئاللا غا مەن تەۋەككۈل قىلدىم، ئاللا نىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان بىرمۇ مەخلۇق يوقتۇر؛ پەرۋەردىگارم ھەقىقەتەن توغرا يولدىدۇر (يەنى ئادىل بولۇپ ھېچكىشىگە قىلچە زۇلۇم قىلمايدۇ)﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئاللا نىڭ شېرىكى بولۇش ھەققىدە ئاللا سىلەرگە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن بۇتلارنى ئاللا غا شېرىك كەلتۈرۈشتىن قورقمايۇتساڭلار، سىلەرنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن مەن قانداقمۇ قورقاتتىم!﴾ ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ بىرەر شېرىكى بارلىقى ھەققىدە ھېچقانداق بىر پاكىت چۈشۈرمىگەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلارنىڭ ئاللا رۇخسەت قىلمىغان نەرسىلەرنى دىن قىلىپ بېكىتكەن مەبۇدلىرى بارمۇ؟﴾<sup>(2)</sup> ﴿بۇ بۇتلار پەقەت سىلەر ۋە ئاتا - بوۋاڭلار ئاتىۋالغان قۇرۇق ناملاردىنلا ئىبارەت، ئاللا بۇنى ئىسپاتلايدىغان ھېچبىر دەلىل - پاكىت چۈشۈرگىنى يوق﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ئېيتىڭلارچۇ)، بىز بۇ ئىككى گۇرۇھ ئادەمدىن زادى قايسىمىز ئەڭ قورقماسلىققا تېگىشلىك﴾ يەنى ئىككى گۇرۇھنىڭ قايسىسى ھەق ئۈستىدە؟ قولىدىن پايدا - زىيان كېلىدىغان زاتقا ئىبادەت قىلغانلارمۇ؟ ياكى پايدا - زىيان كەلتۈرەلمەيدىغان ئىلاھلىققا ھېچقانداق دەلىل پاكىتى بولمىغان نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلغانلارمۇ؟ ئۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ قايسىسى قىيامەت كۈنى ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قېلىشقا ھەقىقەت بولىدۇ.

﴿ئازابتىن ئەمەن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشەركلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر﴾ يەنى ئىبادەتنى شېرىكى يوق بىر ئاللا تائالاغىلا قىلغان ۋە ئاللا تائالاغا ھېچنەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگەن ئاشۇ كىشىلەر، قىيامەت كۈنى ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قالغۇچىلاردۇر. دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھەقىقەتكە باشلانغۇچىلاردۇر.

(1) سۈرە ھۇد 53 — 56 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە شۇرا 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە نەجم 23 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شېرىكنىڭ ئەڭ چوڭ زۇلۇم ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **﴿ئاللا تائالانىڭ ھازىر ئەمەن ئەمەن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشېرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر﴾** دېگەن ئايەت چۈشكەندە ساھابىلار قايسى بىرىمىز ئۆز - ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلمايمىز؟<sup>(1)</sup> دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا تۆۋەندىكى ئايەتنى نازىل قىلدى. **﴿شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن زور گۇناھتۇر﴾**<sup>(2)</sup>.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **﴿ئاللا تائالانىڭ ھازىر ئەمەن ئەمەن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشېرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر﴾** دېگەن ئايەتنى چۈشكەندە، بۇ ساھابىلارغا ئېغىر تۈيۈلۈپ، ئۇلار: **﴿ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! قايسى بىرىمىز ئۆز - ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلمايمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى سىلەر چۈشەنگەندەك ئەمەس، سىلەر ئاللا تائالانىڭ ياخشى بەندىسىنىڭ: «ئى ئوغۇلچىقىم، ئاللا غا شېرىك كەلتۈرمىگىن، شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن زور گۇناھتۇر﴾**<sup>(3)</sup> دېگەن بۇ سۆزنى ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ ئۇ بولسىمۇ پەقەت ئاللا تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشتۇر» دېدى.

**﴿ئۆز قەۋمىگە رەددىيە بېرىش ئۈچۈن ئىبراھىمغا بەرگەن دەلىلىمىز ئەنە شۇدۇر﴾** يەنى بىز ئىبراھىمنىڭ دەلىلىنى ئۇلارغا قارشى يۈزلەندۈردۇق.

مۇجاھىد ۋە باشقىلار: **﴿ئاللا تائالانىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن دەلىللىرىدىن ئاللا تائالانىڭ: «ئاللا نىڭ شېرىكى بولۇش ھەققىدە ئاللا سىلەرگە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن بۇتلارنى ئاللا غا شېرىك كەلتۈرۈشتىن قورقمايۋاتساڭلار، سىلەرنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن مەن قانداقمۇ قورقاتتىم! ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ئېيتىڭلارچۇ)، بىز بۇ ئىككى گۇرۇھ ئادەمدىن زادى قايسىمىز ئەڭ قورقماسلىققا تېگىشلىك﴾** دېگەن ئايەتتە كەلگەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دەلىلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېدى.

ئاللا تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى راستچىلغا چىقىرىپ ئۇنىڭ ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قالدىغان ھىدايەت ۋە توغرا يول ئۈستىدىكى كىشىلەردىن ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىپ مۇنداق دېدى: **﴿ھازىر ئەمەن ئەمەن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشېرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر﴾**.

**﴿ئۆز قەۋمىگە رەددىيە بېرىش ئۈچۈن ئىبراھىمغا بەرگەن دەلىلىمىز ئەنە شۇدۇر، خالىغان كىشىمىزنى بىر قانچە دەرىجە كۆتۈرىمىز، پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر﴾** يەنى پەرۋەردىگارىڭ ئۆزىنىڭ سۆزى ۋە ئىش ھەرىكەتلىرىدە ھېكمەتلىكتۇر. ھىدايەتكە ماڭىدىغان كىشىنى ۋە بارلىق دەلىل - ئىسپاتلار تۇرغۇزۇلسىمۇ ئېزىپ كېتىدىغان كىشىنى بىلگۈچىدۇر. **﴿ئاللا تائالا ئېزىپ كېتىدىغان كىشىلەرگە دەلىل - ئىسپاتلارنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېدى: «شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭنىڭ لەنتىگە تېگىشلىك بولغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارغا**

(1) ئاللا تائالانىڭ: **﴿ئىمانغا مۇشېرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان﴾** دېگەن ئايەتتە كەلگەن مۇشېرىكلىكنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان سۆز ئەسلىدە زۇلۇم دەيدىغان سۆز بولۇپ بۇنداق بولغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى ئىمانغا زۇلۇمنى ئارىلاشتۇرمىغان دېگەن مەنىدە بولىدۇ. شۇڭا ساھابىلار زۇلۇم سۆزىنى ئادەتتىكى زۇلۇم دەپ چۈشىنىپ قالىدۇ.

(2) سۈرە لوقمان 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە لوقمان 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

پۈتۈن مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، قاتتىق ئازابنى كۆرمىگىچە (ئىمان ئېيتمايدۇ)»<sup>(1)</sup>  
 ﴿پەرۋەردىگارنىڭ ھەقىقەتەن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۗ كُلًّا هَدَيْنَا ۗ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۗ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ  
 وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ ۗ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ  
 وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۗ كُلًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۗ وَكُلًّا فَضَّلْنَا  
 عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِن آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ  
 ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِن عِبَادِهِ ۗ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا  
 يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَ وَالنَّبُوءَةَ ۗ فَإِن يُكْفِرْ بِهَا هَتُولَاءِ ۗ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا  
 قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْنَاهُمْ أَقْتَدِهِ ۗ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ  
 أَجْرًا ۗ إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

بىز ئىبراھىمغا ئىسھاقنى، يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى ھىدايەت قىلدۇق.  
 (ئىبراھىمدىن) ئىلگىرى نۇھنى ھىدايەت قىلدۇق، ئىبراھىمنىڭ ئەۋلادىدىن داۋۇد، سۇلايمان، ئەيىۋب،  
 يۇسۇف، مۇسا، ھارۇنلارنى ھىدايەت قىلدۇق، ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز<sup>(84)</sup>.  
 زەكەرىيا، يەھيا، ئىسا ۋە ئىلياسلارنى ھىدايەت قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياخشىلاردىندۇر<sup>(85)</sup>.  
 ئىسمائىل، ئىليەسە، يۇنۇس ۋە لۇتلارنى ھىدايەت قىلدۇق، ئۇلارنى (ئۆز زامانىدىكى) تامامى جاھان  
 ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلدۇق<sup>(86)</sup>. ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن، ئەۋلاتلىرىدىن، قېرىنداشلىرىدىن  
 بەزىلىرىنى ھىدايەت قىلدۇق، ئۇلارنى تاللىدۇق، ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق<sup>(87)</sup>. اللە نىڭ توغرا يولى  
 ئەنە شۇدۇر، اللە بەندىلىرىدىن خالىغان كىشىلەرنى شۇ يولغا باشلايدۇ. ئەگەر ئۇلار (يەنى شۇ  
 پەيغەمبەرلەر) شېرىك كەلتۈرسە ئىدى، ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرى، ئەلۋەتتە، بىكار بولۇپ  
 كېتەتتى<sup>(88)</sup>. ئۇلارغا كىتابنى، ھېكمەتنى ۋە پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلدۇق، ئەگەر بۇ مۇشرىكلار ئۇلارنى  
 (يەنى كىتاب، ھېكمەت ۋە پەيغەمبەرلىكنى) ئىنكار قىلسا، ئۇلارنى ئىنكار قىلمايدىغان باشقا بىر قەۋمگە  
 تاپشۇرىمىز<sup>(89)</sup>. ئەنە شۇلار (يەنى مەزكۇر پەيغەمبەرلەر) اللە ھىدايەت قىلغان كىشىلەردۇر، ئۇلارنىڭ  
 يولىغا ئەگەشكىن، (ئى مۇھەممەد! قەۋمىڭگە) ئېيتقىنكى، «قۇرئاننى تەبلىغ قىلغانلىقىمغا سىلەردىن  
 ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، قۇرئان پەقەت پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر»<sup>(90)</sup>.

(1) سۈرە يۇنۇس 96 — 97 - ئايەتلەر.

## ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ياشانغان چاغدا، ئۇنىڭغا ئىسھاق ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالاملارنىڭ بېرىلگەنلىكى توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ ئايەتلەردە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قېرىپ قالغاندا ۋە ئۇنىڭ ئايالى سارە بالىلىق بولۇشتىن ئۈمىد ئۈزگەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭغا ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنى بەرگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. پەرىشتىلەر لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى تەرەپكە كېتىۋاتقان يول ئۈستىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئەر - ئايال ئىككىسىگە ئىسھاقنى ئىبارەت بىر پەرزەنت بېرىلىدىغانلىقى بىلەن خۇش بېشارەت بەردى. بۇنىڭدىن سارە ھەيران قېلىپ: «ئۇيەي! مەن بىر موماي تۇرسام، ئېرىم بىر بوۋاي تۇرسا، تۇغامدىمەن؟ بۇ ھەقىقەتەن قىزىق ئىشقا!» دېدى. ئۇلار: «اللھنىڭ ئەمرىدىن (يەنى قۇدرىتىدىن) ئەجەبلىنەمسەن؟ اللھنىڭ رەھىمىتى ۋە بەرىكەتلىرى سىلەرنىڭ ئائىلەڭلارغا (يەنى ئىبراھىمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە) نازىل بولسۇن. اللھ ھەقىقەتەن مەدھىيەلەشكە لايىقتۇر، ئۇلۇغلاشقا لايىقتۇر» دېدى<sup>(1)</sup>.

ئۇ ئىككىسىگە ئىسھاقنىڭ تۇغۇلىدىغانلىقى ھەم ئۇنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىدىغانلىقى ۋە ئىسھاقنى نەسىل قالدۇرۇلىدىغانلىقى بىلەن خۇش بېشارت بېرىپ مۇنداق دېدى: «ئۇنىڭغا بىز پەيغەمبەر بولىدىغان ۋە ياخشىلاردىن بولىدىغان ئىسھاق بىلەن خۇش خەۋەر بەردۇق»<sup>(2)</sup> بۇ ئەڭ چوڭ خۇش خەۋەر ۋە كاتتا نېمەتتۇر.

اللھ تائالا بېرىلىدىغان بۇ بالىدىن نەسىل قالىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: «ئۇنىڭ ئايالى (يەنى سارە) بىر تەرەپتە تۇرۇپ (لۇت قەۋمىنىڭ ھالاك بولىدىغانلىقىدىن خۇشاللىنىپ) كۈلدى، بىز ئۇنىڭغا (يەنى سارەگە) ئىسھاق (ئاتلىق بالىسى بولىدىغانلىقى) بىلەن ۋە ئىسھاقنى كېيىن كېلىدىغان يەئقۇب (ئاتلىق نەۋرىسى بولىدىغانلىقى) بىلەن خۇش خەۋەر بەردۇق»<sup>(3)</sup> يەنى سىلەر ھايات ۋاقىتڭلاردا، سىلەردىن تۇغۇلىدىغان بۇ بالىنىڭ بالىسى دۇنياغا كېلىدۇ. خۇددى سىلەر بۇ بالىلارنىڭ توغۇلغىنىغا خۇش بولغاندەك، ئۇنىڭ دۇنياغا كەلگەن بالىسى ئۈچۈنمۇ شادلىنىشىڭلار. چۈنكى بالىسىنىڭ بالىسى بىلەن شادلىنىش ئۆزىدىن نەسىل قالدۇرغانلىقى ئۈچۈن بولىدىغان شادلىنىشتۇر. ياشىنىپ قالغان بوۋاي - مومايدىن تۇغۇلغان ئىسھاقنىڭ مەن ئاجىز تۇغۇلغانلىقىم ئۈچۈن نەسىلم قالمايمىكىن دەپ ئەنسىرەپ قالمايلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كەلگۈسىدە يەئقۇب ئىسىملىك پەرزەنتنىڭ بېرىلىدىغانلىقىدىن خۇش خەۋەر بېرىلدى.

بۇ بولسا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ كاپىر قەۋمىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇلارنى ۋە ئۆز يۇرتىدىن تاشلاپ، اللھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن باشقا يۇرتقا ھىجرەت قىلغانلىقى ئۈچۈن بېرىلگەن مۇكاپاتتۇر. اللھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىدىن ۋە ئۇرۇق تۇغقانلىرىدىن ئايرىلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭغا شادلىق بېغىشلىنىشى ئۈچۈن، ئۆز نەسلىدىن ئۆزىنىڭ دىنىدا بولىدىغان ياخشى ئەۋلادلارنى ئاتا قىلدى. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ ئۇلاردىن ۋە ئۇلارنىڭ اللھنى قويۇپ

(1) سۈرە ھۇد 72 — 73 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە سافات 112 - ئايەت.

(3) سۈرە ھۇد 71 - ئايەت.

چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىدىن يىراقلاشتى، ئۇنىڭغا بىز ئىسھاق بىلەن يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق، ئۇ ئىككىسىنىڭ ھەر بىرىنى پەيغەمبەر قىلدۇق»<sup>(1)</sup>.

﴿بىز ئىبراھىمغا ئىسھاقنى، يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى ھىدايەت قىلدۇق. (ئىبراھىمدىن) ئىلگىرى نۇھنى ھىدايەت قىلدۇق﴾ يەنى نۇھنى ھىدايەت قىلغىنىمىزدەك، ئىبراھىمنىمۇ ھىدايەت قىلدۇق. ئۇنىڭغا ياخشى ئەۋلادلارنى ئاتا قىلدۇق.

### نۇھ ۋە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئىمتىياز تۇغرىسىدا

بۇ ئىككى پەيغەمبەرنىڭ ھەر ئىككىسىگە چوڭ - چوڭ ئىمتىياز تۇغرىسىدا نۇھ ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئىمتىياز بولسا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىپ كېمگە بىللە چىققان كىشىلەردىن باشقا، يەر - يۈزىدىكى بارلىق كىشىلەرنى سۇغا چۆكتۈرۈپ ھالاك قىلىۋېتىپ، ئۇنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ساقلاپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن يەر يۈزىدىكى بارلىق ئىنسانلار ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن كۆپەيدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئىمتىياز بولسا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئەۋەتىلگەن بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى پەقەتلا ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن ئەۋەتىلدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ھەقىقەتەن نۇھنى، ئىبراھىمنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، پەيغەمبەرلىكنى ۋە كىتابنى ئۇلارنىڭ ئەۋلادىغا (ئاتا) قىلدۇق﴾<sup>(2)</sup> (اللە نىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەر ئادەم (ئەلەيھىسسالام) نىڭ نەسلىدىندۇر، بىز نۇھ بىلەن بىللە كېمگە سالغانلارنىڭ نەسلىدىندۇر، ئىبراھىمنىڭ نەسلىدىندۇر، ئىسرائىل (يەنى يەئقۇب ئەلەيھىسسالام) نىڭ نەسلىدىندۇر، بىز (ئىمانغا) ھىدايەت قىلغان، (پەيغەمبەرلىككە) تاللىغانلاردىندۇر، ئۇلارغا مەرھەمەتلىك اللە نىڭ ئايەتلىرى تىلەۋەت قىلىنغان چاغدا سەجدە قىلغان ۋە يىغلىغان ھالدا (زېمىنغا) يىقىلىدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئىبراھىمنىڭ ئەۋلادىدىن داۋۇد، سۇلايمان، ئەيىۋۇب، يۈسۈف، مۇسا، ھارۇنلارنى ھىدايەت قىلدۇق﴾ دېگەن ئايەتتە «ئۇ» دېگەن بىر كىشىلىك ئالماش بولۇپ، ئايەتنىڭ ئەسلىدىكى مەنىسى ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن دېگەنلىك بولىدۇ. بەزى ئالىملار بۇ يەردىكى «ئۇ» دېگەن ئالماشتىن نۇھ ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلغان دەيدۇ. بۇنداق بولىدىغانلىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا ئايەتنىڭ مەنىسى: «نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن... ھىدايەت قىلدۇق» دېگەنلىك بولىدۇ. ئەگەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇشۇنداق بولغاندا، مەنىدە ھېچقانداق بىر زىددىلىق بولمايدۇ. بۇ مەنىنى ئىبنى جەرىرمۇ توغرا دەپ قارىدى.

«ئۇ» دېگەن ئالماش ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. چۈنكى بۇ ئايەت باشتىن ئاخىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھەققىدە توختالغاندۇر. شۇڭا ئالماشتىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىشى توغرىلىقتۇر. مۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: ﴿ئىبراھىمنىڭ ئەۋلادىدىن داۋۇد، سۇلايمان، ئەيىۋۇب، يۈسۈف، مۇسا، ھارۇنلارنى ھىدايەت قىلدۇق﴾ دېگەن بولىدۇ. لېكىن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇشۇنداق دەپ مۇقىملاشتۇرغاندا، بۇنىڭدا بىر زىددىلىق كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ زىددىلىق لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن بولمىسىمۇ ئەۋلادى قاتارىدا سانىلىپ قېلىشىدۇ. چۈنكى لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشى بولغان،

(1) سۈرە مەرىم 49 - ئايەت.

(2) سۈرە ھەدىد 26 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە مەرىم 58 - ئايەت.

ماراننىڭ ئوغلىدۇر. گەرچە لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن بولمىسىمۇ، ئازسانلىقنى كۆپ سانلىققا بويىسۇندۇرۇلۇش ئۈسۈلى بويىچە لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىغا قوشۇۋېتىلگەن. مەسىلىنى بۇ ئۈسۈل بويىچە بىر تەرەپ قىلغاندا، يۇقىرىدىكى زىددىلىق تۈگەيدۇ.

ئازسانلىقنى كۆپ سانلىققا بويىسۇندۇرۇلۇپ بايان قىلىش ئۈسۈلىنى تۆۋەندىكى ئايەتلەردىنمۇ كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ﴿يەئقۇب جان ئۇزۇۋاتقان ۋاقتىدا سىلەر يېنىدا بارمىدىڭلار؟ شۇ چاغدا يەئقۇب ئوغۇللىرىدىن: «مەن ئۆلگەندىن كېيىن سىلەر كىمگە ئىبادەت قىلىسىلەر؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «سېنىڭ ئىلاھىڭ ۋە ئاتا - بوۋىلىرىڭ ئىبراھىم، ئىسمائىل، ئىسھاقلارنىڭ ئىلاھى بولغان بىر ئىلاھ غا ئىبادەت قىلىمىز، بىز ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغۇچىمىز» دەپ(1) بۇ ئايەتتە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنى ئاتا - بوۋىلىرى قاتارىدىن ساندى، ئەمەلىيەتتە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغسىدۇر. بۇمۇ يۇقىرىقى قائىدىدىندۇر.

﴿پەرىشتىلەرنىڭ بىرىمۇ ئايرىلىپ قالماي ھەممىسى (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا) سەجدە قىلدى. پەقەت ئىبلىسلا سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى﴾(2) مانا بۇ ئايەتتىمۇ ئىبلىس گەرچە پەرىشتىلەرنىڭ قاتارىدىن بولمىسىمۇ، يۇقىرىقى قائىدە بويىچە پەرىشتىلەر بىلەن بىللە ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلىشقا بۇيرۇلدى ۋە سەجدە قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئەيىبلەندى. ئۇ ئەسلىدە جىنلاردىن بولۇپ، ئوتنىڭ ئۇچقۇنىدىن يارىتىلغان ئىدى. پەرىشتىلەر بولسا نۇردىن يارىتىلغان ئىدى.

ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ياكى يەنە بىر قاراش بويىچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن ساناشتا بىرەر كىشىنىڭ بالىلىرىنىڭ ئىچىگە ئۇ كىشىنىڭ قىزىنىڭ بالىلىرىنىڭمۇ كىرىدىغانلىقىغا پاكىت باردۇر. چۈنكى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرى قاتارىغا ئانىسى ئارقىلىق تەۋە قىلىنىدۇ. چۈنكى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسى يوقتۇر. ئىبنى ئەبۇھاتەم ئەبۇھەرب ئىبنى ئەبۇئەسۋەدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ھەججە يەھيا ئىبنى يەئمەرنى چاقىرىتىپ ئۇنىڭغا: سېنىڭ ماڭا ھەسەن، ھۈسەيننى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرىدىن دەپ قارىغانلىقىڭ ۋە شۇنداق بولدىغانلىقىنى قۇرئاندىن كۆرگەنلىكىڭ ھەققىدە خەۋەر يەتتى. مەن قۇرئان كەرىمنى باشتىن ئاخىرى ئوقۇدۇم. لېكىن ئۇنداق بولدىغانلىقىنى ھېچ كۆرمىدىم، دەيدۇ. يەھيا ئىبنى مەئمەر: سەن قۇرئاندا، اللە تائالانىڭ: ﴿ئىبراھىمنىڭ ئەۋلادىدىن داۋۇد، سۇلايمان، ئەييۇب، يۇسۇف، مۇسا، ھارۇنلارنى ھىدايەت قىلدۇق﴾ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغانىمىڭ، دېدى. ھەججە: ھەئە، دېدى. يەھيا ئىبنى يەئمەر: ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسى بولمىسىمۇ، ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرىنىڭ قاتارىدىن سانالمىدۇم؟(3) دېدى. ھەججە: توغرا ئېيتتىڭ، دېدى.

شۇنچا بىر كىشى بىر نەرسىنى: بۇ نەرسە مېنىڭ ئەۋلادىمغا قالسۇن دەپ ۋەسىيەت قىلسا، ياكى ئۇ نەرسە ئارقىلىق قولغا كەلگەن پايدىلار مېنىڭ ئەۋلادىمغا بولسۇن. ياكى بۇ نەرسىلەرنى ئەۋلادىمغا بېرىڭلار دېگەن بولسا، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ ئىچىگە ئۇ كىشىنىڭ قىزىنىڭ بالىلىرىمۇ كىرىدۇ. ئەمما ئۇ كىشى يۇقىرىدىكى ۋەسىيەتلىرىدە مېنىڭ بالا - چاقىلىرىمغا بېرىلىدۇ، دېگەن بولسا پەقەتلا شۇ كىشىنىڭ بالىلىرىغا ۋە ئوغۇللىرىنىڭ بالىلىرىغا بېرىلىدۇ. قىزىنىڭ بالىلىرىغا بېرىلمەيدۇ.

(1) سۈرە بەقەرە 133 - ئايەت.

(2) سۈرە ھىجر 30 - 31 - ئايەتلەر.

(3) ئىسا ئەلەيھىسسالام مەرىم ئانىمىز ئارقىلىق، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا تەۋە بولغاندەك، ھەسەن ۋە ھۈسەينمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى پاتىبە ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەۋە بولدى، چۈنكى، پاتىبە ھەسەن ۋە ھۈسەيننىڭ ئانىسى ئىدى.

﴿ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن، ئەۋلادلىرىدىن، قېرىنداشلىرىدىن بەزىلىرىنى ھىدايەت قىلدۇق﴾  
 يەنى ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنى، ئەۋلادلىرىنى ۋە قېرىنداشلىرىنى تىلغا ئېلىپ، ھىدايەت ۋە توغرا يولغا باشلىنىش ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئومۇم بولغانلىقىنى بايان قىلدى. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلارنى تاللىدۇق، ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق﴾.

شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ھەتتا پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەمەللىرىنىمۇ بىكار قىلىۋېتىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئاللا نىڭ توغرا يولى ئەنە شۇدۇر، ئاللا بەندىلىرىدىن خالىغان كىشىلەرنى شۇ يولغا باشلايدۇ﴾ يەنى ئۇلار شۇ توغرا يولغا پەقەت ئاللا تائالانىڭ ئۇلارغا ئۇنۇقلۇق، ھىدايەت ئاتا قىلىشى بىلەنلا ئېرىشىدۇ.  
 ﴿ئەگەر ئۇلار (يەنى شۇ پەيغەمبەرلەر) شېرىك كەلتۈرسە ئىدى، ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرى، ئەلۋەتتە، بىكار بولۇپ كېتەتتى﴾ بۇ ئايەت شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ چوڭ جىنايەت، قاتتىق گۇناھ ۋە ئېغىر قىلمىش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ساڭا ۋە سەندىن ئىلگىرىكى (پەيغەمبەر) لەرگە: «ئەگەر سەن ئاللاغا شېرىك كەلتۈرسەڭ، سېنىڭ ئەمەلىڭ ئەلۋەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ، سەن ئەلۋەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىن»<sup>(1)</sup> پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قويۇلغان شەرت بولۇپ، بۇ شەرت نەتىجىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىنى يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شېرىك كەلتۈرۈشىنى تەلەپ قىلمايدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلەردىمۇ شەرتنىڭ نەتىجىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشىنى تەلەپ قىلمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ﴿ئەگەر مېھرىبان ئاللا نىڭ بالىسى بولسىن بولسا، مەن (ئۇ بالغا) ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەۋۋىلى بولاتتىم» دېگىن<sup>(2)</sup> ﴿ئەگەر بىز ئىچ پۇشۇقى قىلماقچى بولساق، قېشىمىزدىكى نەرسىلەر بىلەن قىلاتتۇق، ئەگەر (شۇنى) ئىرادە قىلغان بولساق (لېكىن بۇ ئۇلۇغ زاتىمىزغا مۇھال بولغانلىقتىن ئۇنداق قىلىشنى ئىرادە قىلمىدۇق)﴾<sup>(3)</sup> ﴿ئەگەر ئاللا بالا تۇتۇشنى خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، مەخلۇقات ئىچىدىن خالىغانى ئىختىيار قىلاتتى، ئاللا (بالا تۇتۇشتىن) پاكىتور، ئۇ غالىب بىر ئاللا دۇر﴾<sup>(4)</sup>.  
 ﴿ئۇلارغا كىتابنى، ھېكمەتنى ۋە پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلدۇق﴾ يەنى بەندىلەرگە ئۇلار ئارقىلىق رەھمەت ۋە مېھرىبانلىق قىلىشىمىز ئۈچۈن ئۇلارغا مۇشۇ نەرسىلەرنى نېمەت قىلىپ بەردۇق.

﴿ئەگەر بۇ مۇشۇرىكلار ئۇلارنى (يەنى كىتاب، ھېكمەت ۋە پەيغەمبەرلىكنى) ئىنكار قىلسا، ئۇلارنى ئىنكار قىلمايدىغان باشقا بىر قەۋمگە تاپشۇرىمىز﴾ يەنى قۇرەيش ۋە ئۇلاردىن باشقا، مەيلى ئەرەب ياكى ئەرەبتىن باشقا مىللەتلەر بولسۇن، ياكى كىتاب بېرىلگەن ۋە كىتاب بېرىلمىگەنلەر بولسۇن، شۇ نېمەتلەرنى ئىنكار قىلسا، ئۇ نېمەتلەرنى باشقا بىر قەۋمگە يەنى ئۇ نېمەتلەرنىڭ ئىچىدىن كىچىكىنىمۇ بىر نەرسىنى ئىنكار قىلمايدىغان، رەد قىلمايدىغان بەلكى ئۇ نېمەتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئىمان ئېيتىدىغان مۇھاجىر، ئەنسارى ۋە ئۇلارنىڭ قىيامەت كۈنىگە بولغان ئەگەشكۈچىلىرىگە بېرىمىز. ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ رەھمىتى، پەزىلىتى ۋە مېھرىبانلىقى بىلەن بىزنى شۇلارنىڭ قاتارىدىن قىلغىن.

(1) سۈرە زۇمەر 65 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە زۇخۇرۇق 81 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەنبىيا 17 - ئايەت.

(4) سۈرە زۇمەر 4 - ئايەت.



ئاندىن ئاللا تائالا بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېدى: «ئەنە شۇلار (يەنى مەزكۇر پەيغەمبەرلەر) بۇلارنىڭ ئىچىگە ئۇلارنىڭ ئاتىلىرى، قېرىنداشلىرى ۋە ئەۋلادلىرىمۇ كىرىدۇ. (ئاللا ھىدايەت قىلغان كىشىلەردۇر) يەنى پەقەت ئۇلارلا ھىدايەتكە ئېرىشكەن كىشىلەردۇر. (ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگەشكىن) يەنى ئۇلارغا ئەگەشكىن! بۇ بۇيرۇق قارىماققا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان بۇيرۇق بولسىمۇ بۇنىڭ ئىچىگە ئۇنىڭ ئۈمىتىمۇ كىرىدۇ.

ئىمام بۇخارى مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مۇجاھىد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن: «سۈرە سادتا سەجدە ئايىتى بارمۇ؟» دەپ سورىدى. ئىبنى ئابباس: ھەئە، بار، دەپ: «بىز ئىبراھىمغا ئىسھاقنى، يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق... ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگەشكىن» دېگەن ئايەتلەرنى ئوقۇپ: داۋۇد ئەلەيھىسسالاممۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەگەشكىن بۇيرۇلغان پەيغەمبەرلەرنىڭ قاتارىدىندۇر<sup>(1)</sup>، دېدى.

«ئى مۇھەممەد! قەۋمىڭگە (ئىپتىقنىكى، «قۇرئاننى تەبلىغ قىلغانلىقىمغا سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن» يەنى مېنىڭ سىلەرگە بۇ قۇرئاننى يەتكۈزگەنلىكىم ئۈچۈن، سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن.

«قۇرئان پەقەت پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر» يەنى جاھان ئەھلى شۇ قۇرئاندىن ۋەز - نەسەھەت ئېلىپ ئازغۇنلۇقتىن ھىدايەتكە، گۇمراھلىقتىن توغرا يولغا ۋە كۆپۈرلۈقتىن ئىمانغا چىقىرىلسۇن.

\* \* \* \* \*

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشْرًا مِّن شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ لِيَجْعَلُوهُنَّ قَرَاطِيسَ يُبَدُّونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلَّمْتُم مَّا لَمْ تَعَلَّمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

ئۇلار ئاللا نى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمىدى، ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) ئۆز ۋاقتىدا: «ئاللا ھېچكىشىگە ھېچ نەرسە نازىل قىلمىدى» دېدى (يەنى ۋەھىينى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى). (ئى مۇھەممەد!) ئىپتىقنىكى، «مۇسا ئېلىپ كەلگەن ۋە كىشىلەرگە نۇر، ھىدايەت بولغان كىتابنى كىم نازىل قىلدى؟ ئۇ كىتابنى پارچە - پارچە قەغەزلەرگە كۆچۈرۈپ، بىر قىسمىنى ئاشكارىلاپ، كۆپ قىسمىنى يوشۇرىسىلەر. (ئى يەھۇدىيلار!) سىلەرگە ئۆزەڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار بىلىمگەن نەرسىلەر بىلدۈرۈلدى، (بۇ قۇرئاننى) ئاللا (نازىل قىلدى)». ئاندىن ئۇلارنى تەرك ئەتكىنىكى، ئۇلار باتىللىرىدا (يەنى قالايمىقان سۆزلىرىدە) ئويىناپ يۈرسۈن<sup>(91)</sup>. بۇ (قۇرئان) مەككە ئاھالىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن

(1) سۈرە سادتىكى سەجدە ئايىتى بولسا، «داۋۇد بىزنىڭ ئۇنى سىنىغانلىقىمىزنى بىلدى. پەرۋەردىگارىدىن مەغپىرەت تەلەپ قىلدى، سەجدىگە باردى. (اللەغا) تەۋبە قىلدى» دېگەن سۇرىسىنىڭ 24 - ئايىتىدۇر. بۇ ئايەتتە ئەسلى سەجدە قىلغۇچى داۋۇد ئەلەيھىسسالام بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ سەجدە قىلغان مۇشۇ ئايەتكە كەلگەندە، بىزنىڭ سەجدە قىلىدىغان قىلمايدىغانلىقىمىز ھەققىدە مۇجاھىد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن سورىغان ئىدى. ئىبنى ئابباس ئۇنىڭغا يۇقىرىدا دېگەندەك: «داۋۇد ئەلەيھىسسالاممۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەگەشكىن بۇيرۇلغان پەيغەمبەرلەردىندۇر». دېگەن سۆزى بىلەن بۇ يەردە سەجدە قىلىش مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئۈمىتىگە لازىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن.

بىز نازىل قىلغان، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان (تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئوخشاش) كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى مۇبارەك كىتابتۇر، ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتىدىغانلار ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ، ئۇلار نامازلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا تولۇق ئادا قىلىدۇ<sup>(92)</sup>.

پەيغەمبەرنىڭ ئىنساندىن قىلىنىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا كىتابنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا ﴿ئۇلار ئالەمنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمىدى﴾ يەنى ئۇلار ئالەمنى ھەقىقىي رەۋىشتە ئۇلۇغلىمىدى. چۈنكى ئۇلار ئالەمنىڭ ئۇلارغا ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلدى. ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد ۋە ئابدۇللاھ ئىبنى كەسىر قاتارلىقلار: بۇ ئايەت قۇرئاندىكى پەيغەمبەرلىككە چۈشۈش دېدى. بۇ ئايەت ﴿ئۆز ۋاقتىدا: «ئالەم ھېچكىشىگە ھېچ نەرسە نازىل قىلمىدى»﴾ دېگەن بىر تۈركۈم يەھۇدىيلار توغرىسىدا چۈشۈش، دېگەن كۆز قاراشمۇ بار.

ئالەم تائالا كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىنسانلاردىن بولۇپ قالغانلىقىغا ھەيران قالدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسانلارنىڭ بىرىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا): ئىنسانلار (يەنى كاپىرلار) نى (ئالەمنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغىن، مۆمىنلەرگە پەرۋەردىگارىنىڭ دەرىگاھىدا (قىلغان ياخشى ئەمەللىرى ئۈچۈن) يۇقىرى ئورۇنغا ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن، دەپ ۋەھى قىلغانلىقىمىزدىن ئۇلار ئەجەبلىنەمدۇ؟﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ ئۆزلىرىگە ھىدايەت (يەنى پەيغەمبەر بىلەن قۇرئان) كەلگەن چاغدا ئىمان ئېيتماستىنلا «ئالەم ئىنساننى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتمەيدۇ؟» دېگەنلىكلىرى ئۈچۈندۇر. (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مۇبادا زېمىندا (يەنى زېمىن ئەھلىدەك) مېڭىپ يۈرۈۋىدىغان، ئولتۇراقلاشقان پەرىشتىلەر بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ئاسماندىن پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ چۈشۈرەتتۇق»﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇلار ئالەمنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمىدى، ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) ئۆز ۋاقتىدا: «ئالەم ھېچكىشىگە ھېچ نەرسە نازىل قىلمىدى» دېدى (يەنى ۋەھىنى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى)﴾ ئاندىن ئالەم تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۆزى تەرىپىدىن بىرەر كىشىگە ۋەھىنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكىنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىشنى بۇيرۇدى. ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «مۇسا ئېلىپ كەلگەن ۋە كىشىلەرگە نۇر، ھىدايەت بولغان كىتابنى كىم نازىل قىلدى؟» يەنى ئۇ بولسىمۇ سىلەر بىلىدىغان تەۋراتتۇر. كىشىلەر تەۋرات بىلەن قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلسۇن ۋە گۇمراھلىقنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدىن توغرا يولغا چىقسۇن، دەپ ئالەم تائالانىڭ تەۋراتنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈپ بەرگەنلىكىنى ھەممە كىشى بىلىدۇ.

﴿ئۇ كىتابنى پارچە - پارچە قەغەزلەرگە كۆچۈرۈپ، بىر قىسمىنى ئاشكارىلاپ، كۆپ قىسمىنى يوشۇرىسىلەر﴾ يەنى سىلەر ئۇنىڭ كۆپ قىسمىنى قولۇڭلاردىكى كىتابتىن پارچە - پارچە قىلىپ قەغەزگە كۆچۈرۈپ يازىسىلەر. ئۇنىڭدىن خالىغىنىڭلارنى ئالماشتۇرۇسىلەر، خالىغىنىڭلارنى ئۆزگەرتىسىلەر ۋە خالىغىنىڭلارنى باشقا مەنىگە بۇراپ بۇ ئالەم تائالا تەرىپىدىن مۇشۇنداق چۈشكەن دەپسىلەر. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئالەم تائالا تەرىپىدىن چۈشكەن ئەمەستۇر.

﴿ئى يەھۇدىيلار! سىلەرگە ئۆزۈڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار بىلمىگەن نەرسىلەر بىلدۈرۈلدى﴾ يەنى ئالەم تائالا سىلەرگە ئىلگىرى ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارنىڭ خەۋىرىنى سىلەر ۋە سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىڭلار

(1) سۈرە يۇنۇس 2 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا 94 - 95 - ئايەتلەر.

بىلمەيدىغان كېلەچەكنىڭ خەۋەرلىرىنى بىلدۈرگەن شۇ قۇرئاننى كىم نازىل قىلدى؟ ﴿بۇ قۇرئاننى﴾ **الله (نازىل قىلدى)** ﴿﴾.

﴿ئاندىن ئۇلارنى تەرك ئەتكىنى، ئۇلار باتىللىرىدا (يەنى قالايمىقان سۆزلىرىدە) ئويىناپ يۈرسۇن﴾ يەنى ئۇلارنى تاشلىغىن! ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقى، گۇمراھلىقلىرىدا ھەتتا ئۇلارغا قىيامەت كەلگۈچە ئويىنىسۇن. ئۇلار ياخشى ئاقىۋەتنىڭ ئۆزلىرىگە ئىكەنلىكى ياكى مۆمىنلەرگە ئىكەنلىكىنى شۇ چاغدا بىلىدۇ.

﴿بۇ (قۇرئان) مەككە ئاھالىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن بىز نازىل قىلغان، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان (تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئوخشاش) كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى مۇبارەك كىتابتۇر﴾ يەنى ئۇ قۇرئان مەككىلىكلەرنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئەرەب ياكى باشقا مىللەتتىن بولسۇن، بارلىق كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن نازىل قىلىندى.

الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئېيتقىنى، «ئى ئىنسانلار مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا **الله تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن**»<sup>(1)</sup> ﴿بۇ قۇرئان ماڭا سىلەرنى ۋە (قىيامەتكىچە) قۇرئان يەتكەن كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ۋەھىي قىلىندى﴾<sup>(2)</sup> ﴿كىمكى قۇرئاننى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا ۋەدە قىلىنغان جاي دوزاختۇر﴾<sup>(3)</sup> ﴿پۈتۈن جاھان ئەھلىنى (الله نىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى بولۇشى ئۈچۈن، بەندىسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى قۇرئاننى نازىل قىلغان **الله نىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر**﴾<sup>(4)</sup> ﴿كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا) ۋە ئۈممىلەرگە (يەنى ئەرەب مۇشرىكلىرىغا): «مۇسۇلمان بولدۇڭلارمۇ؟» دېگىن، ئەگەر ئۇلار مۇسۇلمان بولسا، توغرا يول تاپقان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار يۈز ئۆرۈسە (ساڭا ھېچ زىيىنى يوق)، سېنىڭ پەقەت تەبلىخ قىلىش مەسئۇلىيىتىڭ بار، **الله بەندىلىرىنى (يەنى ھەممە ئەھۋالنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر**﴾<sup>(5)</sup>.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ماڭا مەندىن بۇرۇن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھېچقايسىسىغا بېرىلمىگەن بەش خىل ئالاھىدىلىك بېرىلدى» دەپ ئۇ بەش خىل ئالاھىدىلىكنىڭ ئىچىدىن بىرىنى مۇنداق بايان قىلدى: «بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەر پەقەت ئۆزىنىڭ قەۋمىگىلا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن ئىدى. مەن بارلىق ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتلىدىم».

﴿ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتىدىغانلار ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! كىمكى **الله تائالاغا ۋە قىيامەت كۈنىگە ئىشىنىدىكەن، قۇرئاندىن ئىبارەت ساڭا نازىل قىلىنغان بۇ مۇبارەك كىتابىمىزغا ئىشىنىدۇ.**

﴿ئۇلار نامازلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا تولۇق ئادا قىلىدۇ﴾ يەنى ئۆزلىرىگە پەرز قىلىنغان نامازلارنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلىدۇ.

\*\*\*\*\*

(1) سۈرە ئەنئام 158 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەنئام 19 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ھۇد 17 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) - سۈرە فۇرقان 1 - ئايەت.

(5) - سۈرە ئال ئىمران 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيَهُمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ اللَّهِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا نُوحًا إِذْ جَاءَ بِرَأْسِهِ مِنْ عَيْنِ السَّمَاءِ نَبِيًّا وَقَالَ لَهُ انزِلْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللہ غا يالغان چاپلىغان ياكى ئۆزىگە ھېچ نەرسە ۋەھىي قىلىنمىغان تۇرۇقلۇق، ماڭا ۋەھىي قىلىندى دېگەن، ياكى اللہ نازىل قىلغاندەك مەنمۇ كىتاب نازىل قىلالايمەن دېگەن كىشىلەردىنمۇ زالىم كىشىلەر بارمۇ؟ (ئى مۇھەممەد!) زالىملارنى سەكراتقا چۈشكەن ۋاقتىلىرىدا كۆرسەڭ (ئەلۋەتتە، قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرسەن)، پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ: «سىلەر جانلىرىڭلارنى چىقىرىڭلار! سىلەر اللہ توغرىسىدا ھەقسىز سۆزلەرنى قىلغانلىقىڭلار (يەنى ئىپتىرا قىلغانلىقىڭلار، شېرىك كەلتۈرگەنلىكىڭلار، بالا نىسبەت بەرگەنلىكىڭلار) ۋە اللہ نىڭ ئايەتلىرىنى مەنسىتمىگەنلىكىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن خورلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر» دەيدۇ<sup>(93)</sup>. بىز دەسلەپتە سىلەرنى قانداق خەلق ئەتكەن بولساق دەرگاھىمىزغا شۇنداق تەنھا كەلدىڭلار، سىلەرگە بىز ئاتا قىلغان نەرسىلەرنى ئارقاڭلاردا (يەنى دۇنيادا) قويۇپ كەلدىڭلار، (ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك بولۇشتا) اللہ نىڭ شېرىكلىرى دەپ گۇمان قىلغان شاپائەتچىڭلارنى سىلەر بىلەن بىللە كۆرمەيمىزغۇ؟ ئۇلار بىلەن سىلەرنىڭ ئارڭلاردىكى مۇناسىۋەت ھەقىقەتەن ئۈزۈلدى، سىلەر (شاپائەت قىلىدۇ) دەپ گۇمان قىلغان بۇتلار بەربات بولدى<sup>(94)</sup>.

اللہ تائالاغا بوھتان چاپلىغان ۋە ماڭا ۋەھىي چۈشتى دەپ دەۋا قىلغان كىشىدىن ئارتۇق

ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا

﴿اللہ غا يالغان چاپلىغان ياكى ئۆزىگە ھېچ نەرسە ۋەھىي قىلىنمىغان تۇرۇقلۇق، ماڭا ۋەھىي قىلىندى دېگەن، ياكى اللہ نازىل قىلغاندەك مەنمۇ كىتاب نازىل قىلالايمەن دېگەن كىشىلەردىنمۇ زالىم كىشىلەر بارمۇ؟﴾ يەنى اللہ تائالاغا بوھتان توقۇپ: ئۇنىڭ شېرىكلىرى بار، ياكى بالسى بار، ياكى اللہ تائالا ئۇنى پەيغەمبەر قىلمىسىمۇ مېنى اللہ تائالا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى، دەپ دەۋا قىلغان ۋە ياكى اللہ تائالا تەرىپىدىن كەلگەن ۋەھىيگە ئۆزىنىڭ توقۇغان سۆزلىرى بىلەن قارشى تۇرماقچى بولغانلىقىنى دەۋا قىلغان كىشىدىنمۇ ئارتۇق ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچى يوقتۇر.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز تىلاۋەت قىلىنسا، ئۇلار: «بىز (بۇ سۆزلەرنى) ئاللىقاچان ئاڭلىغان ئىدۇق، ئەگەر خالىساق ئۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى بىزمۇ ئەلۋەتتە قىلالايتتۇق، بۇ پەقەت بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئەپسانىلەردۇر» دېدى﴾<sup>(1)</sup>.

ئۆزلىرىگە ئۇۋال قىلغۇچىلارنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى ۋە قىيامەت كۈنىدىكى ئەھۋاللىرى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد! زالىملارنى سەكراتقا چۈشكەن ۋاقىتلىرىدا كۆرسەڭ (ئەلۋەتتە، قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرىسەن)﴾ يەنى سەكراتقا چۈشۈپ قىيىلىۋاتقان ۋاقىتتا، ﴿پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ﴾ يەنى قوللىرىنى ئۇرۇش ئۈچۈن سونۇپ.

زەھھاك ئەبۇسالھ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئازاب پەرىشتىلىرى قوللىرىنى ئازابلاش ئۈچۈن سۇندۇ دېگەنلىكتۇر دېدى. ئۇ پەرىشتىلەرنىڭ كاپىرلارنى ئۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرىشتىلەر (بەدرى ئۇرۇشىدا) كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ ئىدىڭ (ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرگەن بولاتتىڭ). (پەرىشتىلەر ئۇلارغا) «دوزاخنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!»﴾<sup>(2)</sup>.

﴿پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ﴾ يەنى ئۇلار كاپىرلارنىڭ جانلىرى جەسەدلىرىدىن چىققۇچە قوللىرى بىلەن ئۇلارنى ئۇرىدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ: ﴿«سىلەر جانلىرىڭلارنى چىقىرىڭلار!»﴾ يەنى كاپىر سەكراتقا چۈشكەندە پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا ئازاب، قىيىن - قىستاق، زەنجىر - كىشەنلەر، دوزاختىكى قىزىق قايىناقسۇ ۋە اللہ تائالانىڭ غەزىپى بىلەن شۇم خەۋەر بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قورقۇنچتىن جېنى جەستىگە قايتا تاراپ كېتىدۇ ۋە جېنى چىقىشقا ئۇنىمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەرىشتىلەر ھەتتا ئۇنىڭ جېنى تىنىدىن ئايرىلىپ چىققۇچە ئۇرىدۇ.

﴿«سىلەر جانلىرىڭلارنى چىقىرىڭلار! سىلەر اللہ توغرىسىدا ھەقىسىز سۆزلەرنى قىلغانلىقىڭلار (يەنى ئىپتىرا قىلغانلىقىڭلار، شېرىك كەلتۈرگەنلىكىڭلار، بالا نىسبەت بەرگەنلىكىڭلار) ۋە اللہ نىڭ ئايەتلىرىنى مەنسىتمەگەنلىكىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن خورلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر» دەيدۇ﴾ يەنى سىلەر اللہ تائالاغا بوھتان چاپلىغانلىقىڭلار، ئۇنىڭ ئايەتلىرىگە ئەگىشىشتىن ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە بويسۇنۇشتىن باشبىشتاقلىق قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن ئەڭ قاتتىق خارلىققا ئۇچرايسىلەر. مۆمىن ۋە كاپىرلارنىڭ جان ئۆزۈش ئالدىدىكى ھالەتلىرىنى بايان قىلىپ كەلگەن كۆپلىگەن كۈچلۈك ھەدىسلەر بار. بۇ ھەدىسلەر سۈرە ئىبراھىم 27 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندۇ.

﴿بىز دەسلەپتە سىلەرنى قانداق خەلق ئەتكەن بولساق دەرگاھىمىزغا شۇنداق تەنھا كەلدىڭلار﴾ يەنى ئۇلارغا بۇ سۆز قىيامەت كۈنى دېيىلىدۇ. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (يەنى جىمى خالاپىق) سەپ - سەپ بولۇشۇپ پەرۋەردىگارىڭغا توغرىلىنىدۇ، (كاپىرلارغا) «سىلەر بىزنىڭ ئالدىمىزغا سىلەرنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالەتتە (مالسىز، بالسىز، يالغۇچ) كەلدىڭلار﴾<sup>(3)</sup> يەنى بىز سىلەرنى قانداق ياراتقان بولساق، شۇ پېتى قايتۇرۇپ كەلدۇق. ھالبۇكى سىلەر ئۇنى ئىنكار قىلاتتىڭلار ۋە يىراق دەپ ئويلايتتىڭلار. مانا بۇ قىيامەت كۈنىدۇر.

(1) سۈرە ئەنئام 31 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنئام 50 - ئايەت.

(3) سۈرە كەھفى 48 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿سەلەرگە بىز ئاتا قىلغان نەرسىلەرنى ئارقاڭلاردا (يەنى دۇنيادا) قويۇپ كەلدىڭلار﴾ يەنى سەلەر ئۆزەڭلار ئۈچۈن دۇنيادا توپلىغان نېمەت ۋە مال دۇنيالارنى شۇ دۇنيادا قويۇپ كەلدىڭلار. ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئادەم بالىسى، مېنىڭ مېلىم، مېنىڭ مېلىم! دەيدۇ. ئى ئادەم بالىسى! سېنىڭ مېلىڭدىن يەپ تۈگەتكىنىڭ، كىيىپ كونىراتقىنىڭ ۋە سەدىقە قىلىپ ئاللى تائالانىڭ ھېسابىغا ئۆتكۈزۈۋەتكىنىڭغا ساڭا ھېسابتۇر. قالغىنى باشقا كىشىلەر ئۈچۈندۇر.»

ھەسەنبەسىرى: قىيامەت كۈنى بىر ئىنسان خارلىقتا ۋە ئاددىيلىقتا خۇددى ئوغلاققا ئوخشاش كەلتۈرۈلىدۇ. ئاللى تائالا ئۇنىڭغا: قېنى سېنىڭ يىغقان ماللىرىڭ دەيدۇ. ئۇ ئىنسان: ئى پەرۋەردىگارم! مالنى توپلىدىم، لېكىن ئۇنىڭ ھەممىسىنى دۇنيادا قويۇپ كەلدىم، دەيدۇ. ئاللى تائالا ئۇنىڭغا: ئى ئىنسان! سېنىڭ ئۆزەڭ ئۈچۈن قىلغان ئىبادەتلىرىڭ قېنى؟ دەيدۇ. ئۇ ئىنسان ئۆزى ئۈچۈن قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى كۆرەلمەيدۇ، دەپ: ﴿بىز دەسلەپتە سەلەرنى قانداق خەلق ئەتكەن بولساق دەرگاھىمىزغا شۇنداق تەنھا كەلدىڭلار﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى. بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەم رىۋايەت قىلغان.

﴿ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك بولۇشتا﴾ ئاللى نىڭ شېرىكلىرى دەپ گۇمان قىلغان شاپائەتچىلارنى سەلەر بىلەن بىللە كۆرمەيمىزغۇ؟﴾ يەنى بۇ ئايەت كاپىرلارنىڭ ئەگەر قىيامەت بولۇپ قالسا، ئۆزلىرىگە دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە ئەسقىتىدۇ دەپ گۇمان قىلىشىپ دۇنيادا بۇتلارنى ۋە ئاللى تائالانىڭ ئوخشاشلىرى دەپ قارىغان نەرسىلىرىنى ئاللى تائالانىڭ شېرىكلىرى دەپ قارىغانلىقىلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئەيىبلەش ۋە تەنقىد قىلىش ئۈچۈن كەلگەندۇر.

قىيامەت بولغاندا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۇزۇلىدۇ. ئۇلارنى ئازدۇرغان نەرسىلەر ئۇلاردىن يوقىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاللى تائالانىڭ شېرىكى دەپ بوھتان قىلغان بۇتلىرى ئۇلاردىن قاپىدۇ. ئاللى تائالا پۈتۈن خالايقلىرىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، مۇنداق دەپ ئىدا قىلىدۇ: ﴿سەلەر گۇمان قىلغان مېنىڭ شېرىكلىرىم قەيەردە؟﴾<sup>(1)</sup> ئۇلارغا يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿سەلەر ئىلگىرى ئاللى نى قويۇپ چوقۇنغان نەرسەڭلار قەيەردە؟ ئۇلار سەلەرگە ياردەم بېرەلمەيدۇ؟ يا ئۆزلىرىگە ياردەم بېرەلمەيدۇ؟﴾<sup>(2)</sup>

﴿ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك بولۇشتا﴾ ئاللى نىڭ شېرىكلىرى دەپ گۇمان قىلغان شاپائەتچىلارنى سەلەر بىلەن بىللە كۆرمەيمىزغۇ؟﴾ يەنى سەلەر ئىبادەتلەردە ئاللى تائالاغا شېرىك قىلىپ ئۇنىڭغىمۇ ئىبادەت قىلغان نەرسەڭلارنى سەلەر بىلەن بىللە كۆرمەيمىزغۇ؟

﴿ئۇلار بىلەن سەلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى مۇناسىۋەت ھەقىقەتەن ئۇزۇلدى﴾ يەنى سەلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئالاقە ۋە مۇناسىۋەت ئۇزۇلدى. ﴿سەلەر (شاپائەت قىلىدۇ) دەپ گۇمان قىلغان بۇتلار بەربات بولدى﴾ يەنى سەلەرنىڭ بۇتلاردىن قىلغان تەمە - ئارزۇيۇڭلار بەربات بولدى.

ئاللى تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەينى ۋاقىتتا ئەگەشتۈرگۈچىلەر ئازابىنى كۆرۈپ، ئەگەشكۈچىلەردىن ئادا - جۇدا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى (يەنى دۇنيادىكى دوستلۇقى) ئۇزۇلىدۇ. ئەگەشكۈچىلەر: «كاشكى بىزلەرگە (دۇنياغا) قايتىشقا بولسا ئىدى، ئۇلار بىزدىن ئادا - جۇدا بولغاندەك بىزمۇ ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولاتتۇق» دەيدۇ. ئاللى ئۇلارغا (يامان) ئىشلىرىنىڭ ھەسرەت بولغانلىقىنى مۇشۇنداق كۆرسىتىدۇ، ئۇلار دوزاختىن چىقمايدۇ﴾<sup>(3)</sup> ﴿سۈر چىلىنغان كۈندە ئۇلارنىڭ

(1) سۈرە قەسەس 62 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە شۇئەرا 92 - 93 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە بەقەرە 166 - 167 - ئايەتلەر.

ئارىسىدىكى تۇغقانچىلىق مەۋجۇت بولماي قالىدۇ. بىر - بىرىنىڭ (ئەھۋالىنىمۇ) سوراڭىمىدۇ»<sup>(1)</sup> ﴿ئىبراھىم ئېيتتى: «بۇ دۇنيادا (بۇتلارغا چوقۇنۇش مەقسىتىدە يىغىلىشىڭلارنىڭ) ئاراڭلاردىكى دوستلۇققا سەۋەب بولۇشى ئۈچۈن، ئاللاھنى قويۇپ بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋالدىڭلار، ئاندىن قىيامەت كۈنى بەزىڭلارنى بەزىڭلار ئىنكار قىلىسىلەر، بەزىڭلارغا بەزىڭلار لەنەت ئوقۇيسىلەر (يەنى قىيامەت كۈنى مەزكۇر دوستلۇق دۈشمەنلىككە ئايلىنىدۇ، ئەگەشتۈرگۈچىلەر ئەگەشكۈچىلەردىن ئادا - جۇدا بولىدۇ، ئەگەشكۈچىلەر ئەگەشتۈرگۈچىلەرگە لەنەت ئوقۇيدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى دوستلۇقى ئاللاھ ئۈچۈن بولغان ئەمەس)، سىلەرنىڭ جايڭلار دوزاخ بولىدۇ، سىلەرنى (دوزاختىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق ياردەمچى بولمايدۇ﴾»<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلارغا: «شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلىرىڭلارنى چاقىرىڭلار» دېيىلگەن ھامان، ئۇلار شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلىرىنى چاقىرىدۇ، ئۇلاردىن جاۋاب كەلمەيدۇ، ئۇلار ئازابىنى كۆرگەن چاغدا، (كاپىر بولغانلىقىغا نادامەت قىلىپ) (دۇنيادىكى ۋاقتىدا) ھىدايەت تاپقان بولۇشلىرىنى ئارزۇ قىلىدۇ»<sup>(3)</sup> ﴿قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يىغىمىز، ئاندىن مۇشربكارغا: «ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ ئېتىقاد قىلغان مەبۇدلىرىڭلار قەيەردە؟» دەيمىز. ئاندىن ئۇلار پەقەت ئۆزى ئېيتىپ (دۇنيادىكى چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش يالغانغا ئىلتىجا قىلىپ): «پەرۋەردىگارىمىز! ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشربك بولمىغان ئىدۇق» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ (بىز مۇشربك بولمىغان دەپ) ئۆزلىرىگە قارشى قانداق يالغان سۆزلىگەنلىكىگە قارىغىن، ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ) بوھتان چاچىلغان بۇتلىرى ئۇلاردىن قاچىدۇ»<sup>(4)</sup> بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

\* \* \* \* \*

﴿ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى ۗ خَرَجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمَخْرَجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۗ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ ۗ فَإِنِّي تُوفِّكُونَ ﴿١٧﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۗ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٨﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾﴾

دانلارنى ۋە ئۇرۇقچىلارنى بىخ ئۇرغۇزغۇچى ھەقىقەتەن ئاللاھ دۇر، تىرىكنى ئۆلۈكتىن ۋە ئۆلۈكنى تىرىكتىن چىقارغۇچى ئەنە شۇ ئاللاھ دۇر، (ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن) قانداقمۇ باش تارتىسىلەر؟<sup>(95)</sup> ئاللاھ سۈبھىنى (قاراڭغۇدىن) يېرىپ چىقارغۇچىدۇر (يەنى تاغنى يورۇتقۇچىدۇر)، ئاللاھ كېچىنى (سىلەر ئۈچۈن) ئىستىراھەت قىلىپ ياراتتى، (سىلەرنىڭ) ۋاقت ھېسابلىشىڭلار ئۈچۈن قۇياش بىلەن ئاينى ياراتتى<sup>(96)</sup>. قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا (يەنى كېچىلىك يول يۈرگىنىڭلاردا) يول تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە يۇلتۇزلارنى ياراتتىپ بەردى. (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن، (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلىدۇق<sup>(97)</sup>.

(1) سۈرە مۇئەسسىنۇن 101 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنكەبۇت 25 - ئايەت.

(3) سۈرە قەسەس 64 - ئايەت.

(4) سۈرە ئەنئام 22 - 24 - ئايەتكىچە.

الله تائالانى ئۇنىڭ بەزى ئالامەتلىرى ئارقىلىق تونۇش توغرىسىدا

الله تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ دانلارنى ۋە ئۇرۇقلارنى بېخلاندىرغۇچى ئىككەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. يەنى الله تائالا شۇ نەرسىلەرنى تۇپراق ئىچىدە يارىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر دان ئۇرۇقتىن رەڭگى، شەكلى ۋە تەمى ئوخشاشمىغان دان ۋە مېۋىلەردىن ئىبارەت تۈرلىرى ئوخشاشمىغان زىرائەتلەر ئۈنۈپ چىقىدۇ. ﴿دانلارنى ۋە ئۇرۇقچىلارنى بىخ ئۇرغۇزغۇچى ھەقىقەتەن الله دۇر﴾ دېگەن ئايىتنىڭ مەنىسىنى ﴿تىرىكنى ئۆلۈكتىن ۋە ئۆلۈكنى تىرىكتىن چىقارغۇچى ئەنە شۇ الله دۇر﴾ دېگەن ئايىتى بىلەن روشەنلەشتۈردى. يەنى الله تائالا ئۆلۈكتەك جانسىز بولغان دان ئۇرۇقچىلاردىن تىرىك جانلىق بولغان ئۆسۈملۈكلەرنى چىقاردى.

الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆلۈك (يەنى قۇرغاق) زېمىننى (يامغۇر بىلەن) تىرىلدۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۇلار يەيدىغان ئاشلىقنى ئۆستۈرگەنلىكىمىز ئۇلارغا (الله نىڭ قۇدرىتى كامىلەسىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتتۇر. بىز زېمىندا نۇرغۇنلىغان خورما باغلىرىنى، ئۈزۈم باغلىرىنى بەرپا قىلدۇق، شۇ زېمىندا بۇلاقلارنى ئېقىتتۇق. ئۇلار ئۇنىڭ (يەنى باغلارنىڭ) مېۋىسىنى يېسۇن، (بۇ مېۋىلەرنى) ئۇلارنىڭ قوللىرى ياراتقان ئەمەس، ئۇلار (الله نىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلمايدۇ؟ الله (پۈتۈن ئەيىب - نۇقسانلاردىن) پاكىتۇر، ئۇ پۈتۈن شەيئىلەرنى جۈپ ياراتتى. زېمىندىن ئۈنۈپ چىقىدىغان نەرسىلەرنىڭ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان نەرسىلەر (يەنى ئاجايىپ مەخلۇقاتلار) نىڭ ھەممىسىنىڭ جۈپتى بار﴾<sup>(1)</sup>.

﴿دانلارنى ۋە ئۇرۇقچىلارنى بىخ ئۇرغۇزغۇچى ھەقىقەتەن الله دۇر، تىرىكنى ئۆلۈكتىن ۋە ئۆلۈكنى تىرىكتىن چىقارغۇچى ئەنە شۇ الله دۇر﴾ دېگەن بۇ ئايەت خىلمۇ خىل ئۇسلۇب بىلەن كەلگەن مەنىسى ئوخشاش ئايەتلەردۇر. بەزى ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: الله تائالا توخۇنى تۇخۇمدىن، تۇخۇمنى توخۇدىن چىقىرىدۇ دېگەنلىكتۇر، دېدى. بەزى ئالىملار: الله تائالا ياخشى پەرزەنتنى ئەسكى ئادەمنىڭ پۇشتىدىن، ئەسكى پەرزەنتنى ياخشى ئادەمنىڭ پۇشتىدىن چىقىرىدۇ دېگەنلىكتۇر، دېدى. ئالىملارنىڭ بۇ ئايەتنىڭ مۇشۇنداق مەنىنى ئىپادىلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان نۇرغۇنلىغان مىساللىرى بار.

﴿ئەنە شۇ الله دۇر﴾ يەنى مۇشۇ ئىشنى قىلغۇچى شېرىكى يوق يالغۇز الله دۇر. ﴿الله نىڭ ئىبادىتىدىن قانداقمۇ باش تارتىسىلەر؟﴾ يەنى سىلەر قانداقمۇ ھەقتىن يۈز ئۆرۈيسىلەر ۋە قانداقمۇ ھەقنى تاشلاپ ناھەقكە يۈزلىنىپ، الله تائالاغا باشقىنى شېرىك كەلتۈرۈپ ئىبادەت قىلىسىلەر؟! ﴿الله سۈبھىنى (قاراڭغۇدىن) يېرىپ چىقارغۇچىدۇر (يەنى تاغنى يورۇتقۇچىدۇر)، الله كېچىنى (سىلەر ئۈچۈن) ئىستىراھەت قىلىپ ياراتتى﴾ يەنى الله تائالا ئۆزى يورۇقلۇقنى ۋە قاراڭغۇلۇقنى ياراتقۇچىدۇر.

الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، زۈلمەتلەرنى ۋە نۇرنى پەيدا قىلغان الله غا خاستۇر! ئاندىن (يەنى مۇشۇنداق دەلىللەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ) كاپىرلار پەرۋەردىگارىغا باشقىلارنى شېرىك كەلتۈرىدۇ﴾<sup>(2)</sup> الله تائالا تاغنى يۇرۇتۇشنى ھەم كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى كەتكۈزۈۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق نەرسىلەر يۇرۇقلۇققا چىقىپ جاھا يورۇپ كېتىدۇ. قاراڭغۇلۇق يوقاپ كېچە تۈگەيدۇ. كۈندۈز يورۇقلۇقى بىلەن كېلىدۇ.

(1) سۈرە ياسىن 33 — 36 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە ئەنئام 1 - ئايەت.



اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ كېچە بىلەن (يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن) كۈندۈزنى ياپىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈز بىر بىرىنى قوغلىشىدۇ (يەنى داۋاملىق ئورۇن ئالمىشىپ تۇرىدۇ)﴾<sup>(1)</sup> يەنى اللہ تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ كاتتىلىقىنى، ھۆكۈمرانلىقىنىڭ چوڭلۇقىنى ئۇقتۇرىدىغان، ئوخشاشمىغان، ئۆزئارا بىر - بىرىگە قارشى نەرسىلەرنى يارىتالايدىغان قۇدرىتىنىڭ بارلىقىنى بايان قىلىپ، ئۆزىنىڭ قاراڭغۇدىن يۇرۇقلۇقىنى يېرىپ چىقارغۇچى ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى.

﴿اللہ كېچىنى (سىلەر ئۈچۈن) ئىستىراھەت قىلىپ ياراتتى﴾ يەنى ھەممە نەرسىنىڭ ئارام ئېلىشى ئۈچۈن كېچىنى قاتتىق قاراڭغۇ قىلىپ بەردى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿چاشگاھ ۋاقتى بىلەن قەسەمكى قاراڭغۇلۇقى (ئەتراپىنى قاپلىغان) چاغدىكى كېچە بىلەن قەسەمكى﴾<sup>(2)</sup> ﴿قاراڭغۇلۇقى ئالەمنى قاپلىغان كېچە بىلەن قەسەمكى. يورۇغان چاغدىكى كۈندۈز بىلەن قەسەمكى﴾<sup>(3)</sup> ﴿قۇياشنى ئاشكارا قىلغان كۈندۈز بىلەن قەسەمكى. قۇياشنى يوشۇرغان چاغدىكى كېچە بىلەن قەسەمكى﴾<sup>(4)</sup>.

﴿(سىلەرنىڭ) ۋاقت ھېسابلىشىڭلار ئۈچۈن قۇياش بىلەن ئاينى ياراتتى﴾ يەنى قۇياش بىلەن ئاي ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغان، بۇزۇلۇپ كەتمەيدىغان، ئۆلچەملەشتۈرۈلگەن ۋە قانۇنلاشتۇرۇلغان ناھايىتى نازۇك بىر ھېساب بىلەن ماڭىدۇ. شۇنداق، ئۇ ئىككىسىنىڭ ياز ۋە قىش مەزگىللىرىدە ماڭىدىغان مەخسۇس يوللىرى بار. ئۇلارنىڭ شۇ يوللاردا مېڭىشى بىلەن قىش ۋە يازلاردىكى كۈنلەرنىڭ ئۆزىرىشى ۋە قىسقىرىشى مەيدانغا كېلىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كۈننىڭ ئايغا يېتىۋېلىشى (يەنى ئىككىسىنىڭ جەم بولۇپ قېلىشى)، كېچىنىڭ كۈندۈزدىن ئېشىپ كېتىشى (يەنى ۋاقتى كەلمەستىن كۈندۈزنىڭ ئورنىنى ئېلىشى) مۇمكىن ئەمەس، ھەر بىرى پەلەكتە ئۈزۈپ تۇرىدۇ﴾<sup>(5)</sup> ﴿اللہ قۇياشنى نۇر چاقچۇچى ۋە ئاينى نۇرلۇق قىلىپ ياراتتى، يىللارنىڭ سانىنى ۋە (ۋاقتلارنىڭ) ھېسابىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈن، ئايغا مەنزىلەرنى (يەنى بۇرۇچلارنى) تەيىن قىلدى﴾<sup>(6)</sup> ﴿اللہ قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى اللہ نىڭ ئەمرىگە بويسۇندۇرۇلغۇچى قىلىپ ياراتتى﴾<sup>(7)</sup>.

﴿بۇ غالىب ھەممىنى بىلگۈچى اللہ نىڭ ئالدىنىڭلا بەلگۈلىگەن ئىشىدۇر﴾ يەنى ھەممە نەرسە چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان، قارشىلىق بىلدۈرۈلمەيدىغان، غالىب، ئاسمان - زېمىندىكى زەررى چاغلىق نەرسە ئۇنىڭ ئىلمىدىن يوشۇرۇن قالماي، ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچى اللہ تائالانىڭ بېكىتكەن تۈزۈملىرى بويىچە ماڭغۇچىدۇر.

اللہ تائالا كېچە - كۈندۈز، قۇياش ۋە ئايلارنى ياراتقانلىقىنى بايان قىلغاندا، كۆپىنچە سۆزىنى «غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى» دېگەن سۆزلەر بىلەن تاماملايدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلەردىمۇ شۇنداق قىلغان. ﴿ئۇلارغا (اللہ نىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بىر ئالامەت كېچىدىن ئىبارەتتىكى، ئۇنىڭدىن كۈندۈزنى ئايرىۋېتىمىز - دە (يەنى كۈندۈزنىڭ نۇرىنى يوق قىلىۋېتىمىز - دە)، ئۇلار ناگاھان قاراڭغۇدا قالدۇكۈن بەلگىلەنگەن جايغا قاراپ سەير قىلىدۇ، بۇ، غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى اللہ نىڭ ئالدىنىڭلا

(1) سۈرە ئەنئام 54 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە زۇھا 1 - 2 - ئايەتلەر.  
 (3) سۈرە لەيلى 1 - 2 - ئايەتلەر.  
 (4) سۈرە شەمس 3 - 4 - ئايەتلەر.  
 (5) سۈرە ياسىن 40 - ئايەت.  
 (6) سۈرە يۇنۇس 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (7) سۈرە ئەنئام 54 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بەلگىلىگەن ئىشىدۇر»<sup>(1)</sup> ﴿اللَّهُ يَهْتَبِهَا سَمَانًا تُحْمَلُهُ بِرُوحٍ﴾. ھەر ئاسماننىڭ ئىشىنى ئۆزىگە بىلدۈردى (يەنى ھەر ئاسماننىڭ ئېھتىياجلىق ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى). ئەڭ تۆۋەنكى ئاسماننى يۇلتۇزلار بىلەن زىننەتلىدۇق ۋە قوغدىدۇق، بۇ ئەنە شۇ غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئالەمنىڭ تەقدىرىدۇر»<sup>(2)</sup>.

﴿قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا (يەنى كېچىلىك يول يۈرگىنىڭلاردا) يول تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئالەم سىلەرگە يۇلتۇزلارنى يارىتىپ بەردى﴾ بەزى سەلەپ ئالىملىرى مۇنداق دەيدى: كىمكى مۇشۇ يۇلتۇزلاردا تۆۋەندىكىدەك ئۈچ ئىشتىن باشقىچە ئىش بار، دەپ قارىسا، ئۇ كىشى خاتالاشقان ۋە ئالەم تائالاغا بوھتان چاپلىغان بولىدۇ. ئۇ ئۈچ ئىش ھەقىقەتەن ئالەم تائالا يۇلتۇزلارنى ئاسمانلارنى زىننەتلىگۈچى، شەيتانلارنى قوغلىغۇچى ۋە قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزلارنىڭ قاراڭغۇلىقىدا ئۇنىڭ بىلەن يوللارنىڭ يۆلىنىشلىرىنى بەلگىلىگۈچى قىلىپ ياراتقانلىقتۇر.

﴿اللَّهُ نَسْفَعُ بِالنِّفْسِ الَّتِي حَمَلَتْ الْإِنْسَانَ لَحْمَ إِنْسَانٍ﴾ (ئالەمنىڭ قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق ﴿يەنى ئالەم تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل - پاكىتلارنى، ھەقىقەتنى تونۇپ، ھەق ئۈستىدە ئويلايدىغان ۋە ناھەقتىن ساقلىنىلايدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئوچۇق بايان قىلدۇق.

\* \* \* \* \*

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٣٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مَاتْرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالزُّمَانِ مِثْلَيْهَا وَعَظِيمٌ مُتَشَبِهٌ أَنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

ئالەم سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتتى، سىلەرنى ئاتاڭلارنىڭ پۇشتىدا، ئاتاڭلارنىڭ بەچىدىدا قارارلاشتۇردى، چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق<sup>98</sup> ﴿اللَّهُ بُلُوتَتِّن يَامْغُورٍ سُوَيْبِي چۈشۈردى، شۇنىڭ بىلەن بارلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈردى، ئۆسۈملۈكلەردىن يېشىل ياپراقلىرىنى چىقاردى، (بۇغداي ۋە ئارپا باشاقلرىغا ئوخشاش) بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن دانلارنى يېتىشتۈردى، خورما دەرىخىنىڭ چېچەكلىرىدىن يەرگە يېقىن ساڭگىلاپ تۇرىدىغان خورما ساپاقلرىنى يېتىشتۈردى، (يامغۇر سۈيى بىلەن) ئۈزۈملۈك باغلىرىنى يېتىشتۈردى، (يامغۇر سۈيى بىلەن) شەكىلدە، ھەجىمە، تەمىدە بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان ۋە ئوخشىمايدىغان زەيتۇن، ئانار دەرىخلىرىنى يېتىشتۈردى، (ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ) يېڭى تۇتقان مېۋىسىگە ۋە پىشقان مېۋىسىگە قاراڭلار، ئۇلاردا ئالەمنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئالەمنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئوچۇق دەلىللەر بار»<sup>(99)</sup>.

(1) سۈرە ياسىن 37 — 38 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە فۇسسەلەت 12 - ئايەت.

﴿اللّٰهُ سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتتى﴾ اللّٰهُ ئادەملەرنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ياراتقانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، شۇ ئىنساندىن (يەنى ئۆز جىنىسىدىن) ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتقان ۋە ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن) نۇرغۇن ئەر - ئاياللارنى ياراتقان پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىڭلاردىن قورقۇڭلار﴾<sup>(1)</sup>.

﴿سىلەرنى ئاتاڭلارنىڭ پۇشتىدا، ئاناڭلارنىڭ بەچچىدا قارارلاشتۇردى﴾ ئىبنى مەسئۇد، ئىبنى ئابباس، ئەبۇئابدۇراھمان سەلىمى، قەيس ئىبنى ئەبۇھازىم، مۇجاھىد، ئەتا، ئىبراھىم نەخەئىي، زەھەاك، قەتادە، سۇددى ۋە ئەتا خۇراسانىي قاتارلىقلار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ بەچچىدا ۋە ئاتاڭلارنىڭ پۇشتىدا قارار ئالدۇردى دېگەنلىكتۇر، دېدى.

ئىبنى مەسئۇد ۋە ئۇنىڭدىن باشقا بىر تۈركۈم ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: سىلەرنى دۇنيادا ۋە ئۆلگەن كېيىن قەبرىدە قارار ئالدۇردى دېگەنلىكتۇر، دېدى.

﴿چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق﴾ يەنى اللّٰهُ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىدىغان ئادەملەر ئۈچۈن بۇ ئايەتلەرنى بايان قىلدۇق. ﴿اللّٰهُ بۇلۇتتىن يامغۇر سۈيىنى چۈشۈردى﴾ يەنى اللّٰهُ تائالا يامغۇرنى بەندىلەرگە بەرىكەت ۋە رىزىق قىلىپ بېرىش ئۈچۈن، مەخلۇقلارنى ياشارتىش ۋە ھايات كەچۈرۈشى ئۈچۈن، ئۇلارغا رەھمەت قىلىپ ئېھتىياجغا چۈشلۈك ياغدۇرۇپ بېرىدۇ.

﴿شۇنىڭ بىلەن بارلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۇندۇردى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. ﴿ھەممە جانلىق مەۋجۇداتنى سۇدىن ياراتتۇق﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۆسۈملۈكلەردىن يېشىل ياپراقلارنى چىقاردى﴾ يەنى اللّٰهُ تائالا ئۆسۈملۈكلەردىن يېشىل زىرائەت ۋە دەرەخلەرنى چىقاردى. ئۇ زىرائەت دەرەخلەردە دان ۋە مېۋىلەرنى ياراتتى. ﴿بۇغداي ۋە ئارپا باشاقلارغا ئوخشاش﴾ بىر - بىرىگە مىنىشىپ كەتكەن دانلارنى يېتىشتۈردى.

﴿خورما دەرەخىنىڭ چېچەكلىرىدىن يەرگە يېقىن ساڭگىلاپ تۇرىدىغان خورما ساپاقلارنى يېتىشتۈردى﴾ (يامغۇر سۈيى بىلەن) ئۈزۈملۈك باغلارنى يېتىشتۈردى ﴿بۇ ئىككى خىل مېۋە ئەرەبلەرنىڭ نەزىرىدە مېۋىلەرنىڭ ئېسىلدۇر. بۇ ئىككىسى دۇنيادىكى مېۋىلەرنىڭ ئەڭ ئېسىلى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

اللّٰهُ تائالا بۇ ئىككى خىل مېۋىنى نېمەت قىلىپ بەرگەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿سىلەر ئۈچۈن يەنە بۇنداق ئىبرەتمۇ باركى﴾ خورمىدىن، ئۈزۈمدىن شارابلار ۋە پاكىز يېمەكلىكلەر ياسايسىلەر<sup>(3)</sup> يەنى ھاراق ھارام قىلىنىشتىن ئىلگىرى خورمىدىن ۋە ئۈزۈمدىن شارابلار ياسالاتتى. ﴿بىز زېمىندا نۇرغۇنلىغان خورما باغلىرىنى، ئۈزۈم باغلىرىنى بەرپا قىلدۇق، شۇ زېمىندا بۇلقلارنى ئېقىتتۇق﴾<sup>(4)</sup>.

﴿يامغۇر سۈيى بىلەن﴾ شەكىلدە، ھەجىمدە، تەمىدە بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان ۋە ئوخشىمايدىغان زەيتۇن، ئانار دەرەخلىرىنى يېتىشتۈردى يەنى دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرى، شەكىللىرى بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان، لېكىن بەرگەن مېۋىسىنىڭ تەمى، شەكلى ۋە تەبىئىتى ئوخشىمايدىغان زەيتۇن ۋە ئانار دەرەخلىرىنى يېتىشتۈردى.

(1) سۈرە نىسا 1 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەنئام 30 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە نەھل 67 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ياسىن 34 - ئايەت.

﴿ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ يېڭى تۇتقان مېۋىسىگە ۋە پىشقان مېۋىسىگە قاراڭلار﴾ يەنى سىلەر بۇ دەرەخلەرنى يوقىتىن بار قىلغۇچى، قۇرۇق قاقشاللىق ھالىتىدىن ھۆل - ئۈزۈملۈك ھالىتىگە ئايلاندۇرغۇچى، ئۇلارغا رەڭ، شەكىل، تەم ۋە خۇش پۇراق كىرگۈزگۈچى ئالەم تائالانىڭ قۇدرىتى ھەققىدە ئويلىنىڭلار. ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەر يۈزىدە بىر - بىرىگە تۇتىشماڭغۇ قىتئەلەر بار ۋە تۈرلۈك زىرائەتلەر بار، كۆپ شاخلىق بولغان ۋە كۆپ شاخلىق بولمىغان (بىر ئۇرۇقتىن بىر قانچە تال ئۈنۈپ چىققان، بىر ئۇرۇقتىن پەقەت بىر تال ئۈنۈپ چىققان) خورما دەرەخلىرى بار، (ئۇلارنىڭ ھەممىسى) بىر خىل سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن تەمدە ئارتۇق قىلىمىز، بۇلاردا چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئالەمنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلاردا ئالەمنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئالەمنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئوچۇق دەلىللەر بار﴾ يەنى ئالەم تائالاغا ئىشەنگەن ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئەگەشكەن كىشىلەر ئۈچۈن مۇشۇ نەرسىلەردە ۋە شۇ نەرسىلەرنى ياراتقۇچى بولغان زاتنىڭ قۇدرەتلىك، ھېكمەتلىك ۋە مېھرىبان زات ئىكەنلىكىگە ئوچۇق دەلىل - پاكىتلار باردۇر.

\* \* \* \* \*

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ آئِينَ وَخَلَقَهُمْ<sup>ط</sup> وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ

يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

جىنلارنى ئالەم ياراتقان تۇرسا، (مۇشرىكلار) جىنلارنى ئالەمغا شېرىك قىلىۋېلىشتى، ئالەمغا جاھالەتتىن ئوغۇل، قىزلارنى، ئويدۇرۇپ چىقىرىشتى، ئالەم (مۇشرىكلار ئىپتىرا قىلغان نەرسىلەردىن) پاكىتۇر، ئۇلارنىڭ سۈپەتلىكىگە نىسبەتەن ئۈستۈندۇر<sup>(100)</sup>.

### مۇشرىكلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

بۇ ئالەم تائالاغا باشقىلارنى قوشۇپ ئىبادەت قىلغان ۋە ئالەم تائالاغا قىلىدىغان ئىبادەتتە جىنلارنى شېرىك قىلىپ، ئۇلارغا ئىبادەت قىلغان، شۇنداقلا جىنلارنى ئالەم تائالاغا قىلىنىدىغان ئىبادەتتە ئالەم تائالانىڭ شېرىكلىرى دەپ قارىغان مۇشرىكلارغا بېرىلگەن بىر رەددىيەدۇر. ئالەم تائالا ئۇلارنىڭ شېرىكلىرىدىن، كۆپۈرلىرىدىن پاكىتۇر. ئەگەر مۇشرىكلار ئەمەلىيەتتە بۇتلارغا ئىبادەت قىلىدىغان تۇرسا، سەن قانداقمۇ جىنلارغا ئىبادەت قىلدى دەيسەن، دېگەن سوئال قويۇلسا، ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب: ئۇلارنىڭ بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشى، ئۇلارنىڭ پەقەت جىنلارغا بويىسۇنغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ شۇ جىنلارنىڭ بۇيرۇقى بويىچە بۇتلارغا ئىبادەت قىلغانلىقى ئۈچۈندۇر.

ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئالەمنى قويۇپ، پەقەت (ئۆزلىرى) چىشى (نامىلار بىلەن ئاتىۋالغان) بۇتلارغا ئىبادەت قىلىدۇ، پەقەت ئالەمنى ئىبادىتىدىن باش تارتقان شەيتانغا ئىبادەت قىلىدۇ. ئالەم شەيتاننى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى، شەيتان ئىپتىتى: «مەن ئەلۋەتتە سېنىڭ بەندىلىرىڭدىن مۇئەييەن ساندىكىلەرنى ئىگەللەيمەن. شۇنداقلا چوقۇم ئۇلارنى ئازدۇرىمەن، ئۇلارنى خام خىيال قىلدۇرىمەن (يەنى ھايات ئۇزۇن، قىيامەت، ھېساب ئېلىش يوق دېگەندەك باتىل ئەقىدىلەرنى كۆڭلىگە سالىمەن)، ئۇلارنى چوقۇم چاھارپايىلارنىڭ (بۇتلارغا نەزە قىلىپ بەلگە ئۈچۈن) قۇلاقلىرىنى

(1) سۈرە رەئد 4 - ئايەت.

يېرىشقا بۇيرۇيمەن، ئۇلارنى چوقۇم ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە (يەنى قۇللارنى ئاختا قىلىش، ئۇلارغا مەڭ ئويدۇرۇشقا ئوخشاش) ئىشلارغا بۇيرۇيمەن». كىمكى ئاللاھنى قويۇپ شەيتاننى دوست تۇتىدىكەن، ئۇ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ئويغۇچۇق زىيان تارتقان بولىدۇ. شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالدۇ (يەنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالدۇ)، شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ»<sup>(1)</sup> «مېنى قويۇپ ئىبلىسنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى دوست قىلىۋالامسىلەر؟»<sup>(2)</sup>.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دادىسىغا مۇنداق دېدى: «ئى ئاتا! شەيتانغا چوقۇنمىغىن، شەيتان مەرھەمەتلىك ئاللاھقا ھەقىقەتەن ئاسىيلىق قىلدى»<sup>(3)</sup> «سەلەرگە (پەيغەمبەرلىرىم ئارقىلىق): «ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتانغا چوقۇنماڭلار، ئۇ ھەقىقەتەن سەلەرگە ئاشكارا دۈشمەندۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر» دەپ تەۋسىيە قىلىدىمۇ؟»<sup>(4)</sup>.

قىيامەت كۈنى پەرىشتىلەر مۇنداق دەيدۇ: «سەن پاكىتۇرسەن، بىزنىڭ دوستىمىز ئۇلار ئەمەس، سەن. (ئۇلار بىزگە چوقۇنمايتتى) بەلكى جىنغا چوقۇناتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى جىنغا ئىمان كەلتۈرەتتى»<sup>(5)</sup>.

«جىنلارنى ئاللاھ ياراتقان تۇرسا، (مۇشرىكلار) جىنلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىشتى» يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ياراتتى. ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھ تائالانىڭ ھېچقانداق شېرىكى يوق زاتتۇر. شۇنداق بولغان ئىكەن قانداقمۇ ئاللاھ تائالاغا باشقا بىرنى قوشۇپ ئىبادەت قىلغىلى بولىسۇن؟!

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى خۇددى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىنى بايان قىلىپ كەلگەن تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. «ئىبراھىم ئىپتىتى: «(ئۆزەڭلار) ئويۇپ ياسىغان بۇتلارغا چوقۇنمىسىلەر؟ ھالبۇكى، سەلەرنى ۋە ياسىغان نەرسەڭلارنى ئاللاھ ياراتقاندۇر»<sup>(6)</sup> يەنى ئاللاھ تائالا پۈتۈن مەخلۇقاتلارنى ئۆزى يالغۇز ياراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا ھېچقانداق نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي، ئىبادەتنى يالغۇز ئاللاھ تائالاغىلا قىلىش ۋاجىب بولىدۇ.

«ئاللاھقا جاھالەتتىن ئوغۇل، قىزلارنى، ئويدۇرۇپ چىقىرىشتى» بۇ خۇددى بەزى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆزەير ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى، بەزى خرىستىئانلارنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى ۋە بەزى ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭ پەرىشتىلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ قىزلىرى دەپ گۇمان قىلغىنىدەك، ئاللاھ تائالانى بالىسى بار دەپ سۈپەتلىگەن كىشىلەرنىڭ ئېزىپ كەتكەنلىكىگە بېرىلگەن بىر رەددىيەدۇر. ئاللاھ تائالا بۇنداق كىشىلەرنىڭ چاپلىغان بوھتانلىرىدىن پاكىتۇر.

«ئاللاھ (مۇشرىكلار ئىپتىرا قىلغان نەرسىلەردىن) پاكىتۇر، ئۇلارنىڭ سۈپەتلىگەنلىرىدىن ئۈستۈندۇر» يەنى ئاللاھ تائالا شۇ ئازغۇن ۋە نادان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى، تەڭدىشى ئوخشىشى ۋە شېرىكلىرى بار دەپ سۈپەتلىگەن سۈپەتلىرىدىن پاكىتۇر.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە نىسا 117 — 120 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە كەھفى 50 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە مەريەم 44 - ئايەت.

(4) سۈرە ياسىن 60 — 61 - ئايەتلەر.

(5) سۈرە سەبەئ 41 - ئايەت.

(6) سۈرە سافات 95 — 96 - ئايەتلەر.

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

اللَّهُ ئاسمانلارنى ۋە يەرنى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچىدۇر، اللہ نىڭ خوتۇنى يوق تۇرسا، قانداقمۇ بالىسى بولسۇن؟ ھەممە نەرسىنى اللہ ياراتقان، ھەممە نەرسىنى اللہ ئوبدان بىلگۈچىدۇر (101).

اللہ تائالانىڭ ئاسمان زېمىنلارنى ئوخشىشى بولۇپ باقمىغان شەكىلدە ياراتقانلىقى توغرىسىدا ﴿اللہ ئاسمانلارنى ۋە يەرنى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچىدۇر﴾ يەنى اللہ تائالا ئاسمان - زېمىننى ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان بىر شەكىلدە بارلىققا كەلتۈرگۈچى، پەيدا قىلغۇچى ۋە ياراتقۇچىدۇر.

﴿اللہ نىڭ خوتۇنى يوق تۇرسا، قانداقمۇ بالىسى بولسۇن؟﴾ يەنى بىر بالا بىر تىپتىكى ئىككى جىنسىلىق نەرسىدىن پەيدا بولىدىغان تۇرسا، قانداقمۇ اللہ تائالانىڭ بالىسى بولسۇن؟! مەخلۇقاتلارنىڭ ئىچىدىن ھېچقانداق نەرسە اللہ تائالاغا ئوخشىمايدۇ ۋە ھېچقانداق نەرسە ئۇنىڭ تىپىغا كىرمەيدۇ. چۈنكى اللہ تائالا ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر. ئۇنداق بولغان ئىكەن ئۇنىڭ ئايالى بولمايدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار: «اللہ نىڭ بالىسى بار» دېيىشتى. سىلەر شەك - شۈبھىسىز قەبىھ بىر سۆزنى قىلدىڭلار. بۇ سۆزنىڭ (يامانلىقىدىن) ئاسمانلار پارچىلىنىپ كەتكىلى، يەر يېرىلىپ كەتكىلى، تاغلار گۇمران بولۇپ كەتكىلى تاس قالدى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار اللہ نىڭ بالىسى بار دەپ دەۋا قىلدى. بالىسى بولۇش اللہ غا لايىق ئەمەستۇر. ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا اللہ غا بەندە بولۇپ بويسۇنمايدىغان ھېچ مەخلۇق يوقتۇر. شەك - شۈبھىسىزكى، اللہ ئۇلارنى تۇلۇق ئىگەللىدى ۋە سانىنى مۇكەممەل بىلدى. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسى اللہ نىڭ دەرگاھىغا تەنھا كېلىدۇ» (1).

﴿ھەممە نەرسىنى اللہ ياراتقان، ھەممە نەرسىنى اللہ ئوبدان بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى اللہ تائالا ئۆزىنىڭ ھەممە نەرسىنى ياراتقانلىقى ۋە ھەممە نەرسىنى بىلگۈچى ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. شۇنداق بولغان ئىكەن مەخلۇقاتلىرى ئىچىدىن قانداقمۇ ئۆزىدىن مۇناسىپ كېلىدىغان ئايالى بولسۇن؟ ھالبۇكى اللہ تائالا ھېچقانداق ئوخشىشى بولمىغان زاتتۇر ئۇنداقتا ئۇنىڭ قانداقمۇ بالىسى بولسۇن؟ اللہ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ بوھتانلىرىدىن پاكىتۇر.

\* \* \* \* \*

ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ فَاعْبُدُوهُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ

وَكَيْلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

ئەنە شۇ اللہ سىلەرنىڭ پەرۋەردىكارىڭلاردۇر، اللہ دىن بۆلەك ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئۇ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار ئۇ ھەر نەرسىگە ھامىيدۇر (102). كۆزلەر اللہ نى كۆرمەيدۇ، اللہ كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، اللہ (بەندىلىرىگە) مېھرىبانىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر (103).

اللہ تائالانىڭ پەرۋەردىكارىمىز ئىكەنلىكى توغرىسىدا

(1) سۈرە مەرىم 88 — 95 - ئايەتكىچە.

﴿ئەنە شۇ اللە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر﴾ يەنى ھەممە نەرسىنى ياراتقان، بالىسى ۋە ئايالى بولمىغان يالغۇز اللە تائالا سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر.

﴿اللە دىن بۆلەك ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئۇھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار﴾ يەنى سىلەر شېرىكى يوق يالغۇز اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭ بىر ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىڭلار. اللە تائالادىن باشقا ئىبادەتكە لايىق بىر ئىلاھ يوقتۇر. اللە تائالانىڭ بالىسى، ئاتا - ئانىسى، ئايالى، ئوخشىشى ۋە تەڭدىشى يوقتۇر. ﴿ئۇ ھەر نەرسىگە ھامىيدۇر﴾ يەنى اللە تائالا ھەممە نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر. ئۇ بارلىق نەرسىلەرنى ئورۇنلاشتۇرغۇچىدۇر. ئۇلارغا كېچە - كۈندۈز رىزىق بەرگۈچىدۇر ۋە كۆتۈل بۆلگۈچىدۇر.

### ئاخىرەتتە اللە تائالانى كۆرۈش توغرىسىدا

﴿كۆزلەر اللە نى كۆرمەيدۇ، اللە كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ﴾ يەنى اللە تائالانى كۆزلەپ ئاخىرەتتە كۆرەلسىمۇ دۇنيادا كۆرەلمەيدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلىنغان كۈچلۈك ھەدىسلەر بار.

كۆزلەرنىڭ بۇ دۇنيادا اللە تائالانى كۆرەلمەيدىغانلىقى ھەققىدە مەسرۇق ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ: «كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەرۋەردىگارىنى كۆردى دەپ گۇمان قىلسا، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بوھتان چاپلىغان بولدى. يەنە بىر رىۋايەتتە: اللە تائالاغا بوھتان چاپلىغان بولدى. چۈنكى اللە تائالا: ﴿كۆزلەر اللە نى كۆرمەيدۇ، اللە كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ﴾ دېدى» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى. ئىمام مۇسلىم، ئەبۇمۇسا ئەشئەرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللە تائالا ھەقىقەتەن ئۇخلىمايدۇ، ئۇنىڭغا ئۇخلاش لايىق ئەمەس. اللە تائالا نېسىۋىنى بىردە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ، بىردە تۆۋەنلىتىدۇ. ئۇنىڭغا كۈندۈزنىڭ ئەمەلى كېچە كىرىشتىن بۇرۇن، كېچىنىڭ ئەمەلى كۈندۈز كېلىشتىن بۇرۇن كۆتۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ پەردىسى نۇر ياكى ئانەشتىندۇر. مۇبادا ئۇ پەردىسىنى ئېچىپ قالسا، يۈزىدىن تۆكىلىدىغان نۇر ئۇنىڭ كۆزى يەتكەن مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ (يەنى ھەممە مەخلۇقاتلارنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ. چۈنكى اللە تائالانىڭ كۆزى ھەممە مەخلۇقاتلارغا يېتىدۇ).

ئىلگىرىكى ئۆمەتلەرنىڭ كىتابلىرىدا مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: مۇسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈشنى تەلەپ قىلغاندا، اللە تائالا: ئى مۇسا! ھەر قانداق بىر جانلىق مېنى كۆرگەن ھامانلا ئۆلىدۇ. ھەر قانداق بىر جانسىز مېنى كۆرگەن ھامانلا پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ دېدى.

اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارى تاغقا تەجەللى قىلىش بىلەن، تاغنى تۈپتۈز قىلىۋەتتى، مۇسا بېھوش بولۇپ يىقىلدى. ئۇ ھوشغا كېلىپ: «(پەرۋەردىگارىم!) سەن پاكئۇرسەن، ساڭا تەۋبە قىلدىم، مەن (سېنىڭ ئۇلۇغلىقۇڭغا) ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئەۋۋىلىمەن» دېدى﴾<sup>(1)</sup>.

تىرىك جانلىقنىڭ اللە تائالانى كۆرەلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلىپ كەلگەن بۇ ئەسەر، بۇ دۇنيادا اللە تائالانى كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى تەكىتلەپ كەلگەن بولسىمۇ، بۇ ھەرگىز قىيامەت كۈنى مۆمىنلەرنىڭ اللە تائالانى كۆرەلمەيدىغانلىقىغا زىت كەلمەيدۇ. ئەمما اللە تائالانى كۆزلەر ئۇنىڭ ئەسلى قىياپىتى بويىچە كۆرەلمەيدۇ. اللە تائالا كۆزلەرنىڭ ئۇنى ئەسلى قىياپىتى بىلەن كۆرەلىشىدىن پاكئۇر.

شۇڭا مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا اللە تائالانى ئاخىرەتتە كۆرۈشنىڭ بولىدىغانلىقىنى، دۇنيادا كۆرۈشنىڭ مۇمكىن بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلىپ، ئۆزىنىڭ بۇ قارىشىغا

(1) سۈرە ئەنئام 143 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تۆۋەندىكى ئايەتنى دەلىل قىلىدۇ. ﴿كۆزلەر ئاللىنى كۆرمەيدۇ، ئاللى كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ﴾ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئاللى تائالانى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس دېگەن سۆزىدىن ئاللى تائالانى ئەسلى قىياپىتى بىلەن كۆرۈش ئىنسانلارغا مۇمكىن بولمايلا قالماستىن، ھەتتا پەرىشتىلەر ۋە ھەرقانداق بىر مەخلۇقاتنىڭ كۆرىشىنىڭمۇ مۇمكىن ئەمەسلىكى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر. ﴿ئاللى كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ﴾ يەنى ئاللى تائالا كۆزلەرنى قورشاپ تۇرغۇچىدۇر. كۆزنى ئۆز شەكلى بويىچە بىلىپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئاللى تائالا كۆزلەرنى ياراتقان زاتتۇر.

ئاللى تائالانىڭ ھەممە نەرسىنى ياراتقانلىقى ئۈچۈن ئۇنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەخلۇقاتنى ياراتقان زات بىلمەمدۇ؟ ئۇ شەيئىلەرنىڭ نازۇك تەرەپلىرىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر﴾<sup>(1)</sup>.

﴿كۆزلەر ئاللىنى كۆرمەيدۇ، ئاللى كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ﴾ بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلغان كۆزلەردىن كۆزگە چېلىقىدىغان مەخلۇقاتلار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. سۈددى مۇنداق دەيدۇ: ئاللى تائالانى ھېچقانداق نەرسە كۆرەلمەيدۇ. ئاللى تائالا بولسا ھەممە نەرسىلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ.

﴿ئاللى (بەندىلىرىگە) مېھرىباندۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابۇئالىيە مۇنداق دېدى: ئاللى تائالا نەرسىلەرنى پەيدا قىلىشتا ئەڭ نازۇك يەرلىرىگىچە بىلگۈچىدۇر. ئۇ نەرسىلەرنىڭ ئورۇنلىرىدىن خەۋەرداردۇر.

بۇ سۆز خۇددى لوقمان ھەكىمنىڭ ئۆز ئوغلىغا ۋەز - نەسھەت قىلىپ مۇنداق دېگەنلىكىدىن خەۋەر بېرىپ كەلگەن ئاللى تائالانىڭ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ. ﴿لوقمان ئىيتتى﴾ «ئى ئوغۇلچىقىم! قىلىشىڭ قىچا چاغلىق نەرسە بولۇپ، ئۇ ئۇيۇل تاشنىڭ ئىچىدە (يەنى ئەڭ مەخپىي جايدا) يا ئاسمانلارنىڭ قېتىدا ياكى زېمىننىڭ ئاستىدا بولسىمۇ، ئاللى ئۇنى ھازىر قىلىدۇ (ئۇنىڭ ھېسابىنى ئالىدۇ). ئاللى ھەقىقەتەن ئىنچىكە كۆزەتكۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر﴾<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۗ وَمَنْ عَمِيَٰ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ

بِحَفِيظٍ ﴿١٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِيُقُولُوا ۖ دَرَسَتْ وَلِتُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٥﴾

(ئى پەيغەمبەر ئىيتقىنكى) سىلەرگە پەرۋەردىكارىڭلار تەرىپىدىن (ھىدايەتنى ئازغۇنلۇقتىن ئايرىپ كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر كەلدى، كىمكى ھەقىقىي كۆرۈپ ئىمان ئىيتسا ئۆزىگە پايدا، كىمكى ئۇنىڭدىن كۆز يۇمسا (يەنى باش تارتسا) ئۆزىگە زىيان. مەن سىلەرگە (ئەمەلىڭلارنى كۆزىتىپ تۇرىدىغان) كۆزەتچى ئەمەسمەن (پەقەت سىلەرنى ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرمەن)<sup>(104)</sup>. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار): (ئى مۇھەممەد!) سەن (قۇرئاننى باشقىلاردىن) ئۆگەندىڭ دەيدۇ دەپ، ھەقىقىي بىلىدىغان قەۋمگە بايان قىلىمىز دەپ، ئايەتلەرنى مۇشۇنداق شەكىللەردە بايان قىلىدۇق<sup>(105)</sup>.

دەلىل - پاكىتلارنىڭ بايانى توغرىسىدا

(1) سۇرە مۇلك 14 - ئايەت.

(2) سۇرە لوقمان 16 - ئايەت.



﴿ئى پەيغەمبەر ئېيتقىنكى﴾ سىلەرگە پەرۋەردىگار بىخۇشالار تەرىپىدىن (ھىدايەتنى ئازغۇنلۇقتىن ئايرىپ كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر كەلدى يەنى بۇ دەلىللەر قۇرئان ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن دەلىل - پاكىتلاردۇر.

﴿كىمكى ھەقىنى كۆرۈپ ئىمان ئېيتسا ئۆزىگە پايدا﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ ﴿كىمكى ئازىدىكەن، ئۆزىنىڭ زىيىنى ئۈچۈن ئازغان بولىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

﴿كىمكى ئۇنىڭدىن كۆز يۇمسا (يەنى باش تارتسا) ئۆزىگە زىيان﴾ يەنى ئۇنىڭ ئۇۋالى پەقەت ئۆزىگىلا قايتىدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقىي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلىنىڭ كورلۇقىدۇر، كور ئادەم ئىبرەت ئالمايدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ)﴾<sup>(2)</sup>.

﴿مەن سىلەرگە (ئەمەلىيلىكلارنى كۆزىتىپ تۇرىدىغان) كۆزەتچى ئەمەسمەن (پەقەت سىلەرنى ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرمەن)﴾ يەنى مەن سىلەرنى ساقلىغۇچى ۋە سىلەرنى كۆزەتكۈچى ئەمەسمەن. بەلكى مەن سىلەرگە دىننى يەتكۈزگۈچىمەن. اللە تائالا خالىغان كىشىنى ھىدايەت قىلىدۇ ۋە خالىغان كىشىنى ئازدۇرىدۇ.

﴿ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار): (ئى مۇھەممەد!) سەن (قۇرئاننى باشقىلاردىن) ئۆگەندىڭ دەيدۇ دەپ، ھەقىنى بىلىدىغان قەۋمگە بايان قىلىمىز دەپ، ئايەتلەرنى مۇشۇنداق شەكىللەردە بايان قىلدۇق﴾ يەنى بىز مۇشۇ سۈرىدە اللە تائالانى بىر دەپ تونۇشنى بىلدۈرىدىغان ۋە اللە تائالادىن باشقا ئىلاھنىڭ يوقلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئايەتلەرنى بايان قىلغىنىمىزدەك، نادانلاردىن نادان بولغانلىقى ئۈچۈن ئىنكار قىلغۇچى كاپىر ۋە مۇشرىكلارنىڭ: ئى مۇھەممەد! سەن كىتاب بېرىلگەن بۇرۇنقى كىشىلەردە ئوقۇدۇڭ، ئۇلاردىن دەرس ئالىدىڭ ۋە ئۇلاردىن ئۆگەندىڭ دېيىشى ئۈچۈن ھەر بىر ئورۇندا يەنە شۇ ئايەتلەرنى بايان قىلىمىز. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنىڭ شۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، زەھھاك ۋە باشقىلارمۇ تەستىقلىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلار: «بۇ (يەنى قۇرئان) پەقەت ئۇ (يەنى مۇھەممەد) ئۆزى توقۇغان يالغاندۇر، ئۇنىڭغا ئۇنى توقۇشقا باشقا بىر قەۋم (يەنى ئەھلى كىتاب) ياردەم بەرگەن» دەيدۇ، ئۇلار (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بوھتان چاپلاش بىلەن ئۇنىڭغا) زۇلۇم قىلدى ۋە يالغاننى چاپلىدى. ئۇلار ئېيتتى: «(بۇ) بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدۇركى، ئۇلارنى ئۇ يازدۇرۇۋالغان، (ھىپىزى قىلىۋېلىش ئۈچۈن) ئۇنىڭغا ئەتىگەن - ئاخشامدا ئوقۇپ بېرىلىۋاتىدۇ»﴾<sup>(3)</sup>.

اللە تائالا كاپىرلارنىڭ كاتتا بېشى ۋە يالغانچىلىقتىكى پېشىۋاسىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇ (پەيغەمبەر ۋە قۇرئان ھەققىدە) ئويلاندى، (قۇرئان توغرىلۇق نېمە دېيىشنى ۋە قانداق بوھتان قىلىشنى) پىلانلىدى. لەنەت بولسۇنكى، ئۇ قانداق پىلانلىدى. يەنە لەنەت بولسۇنكى، ئۇ قانداق پىلانلىدى. ئاندىن ئۇ قارىدى. ئاندىن قوشۇمىسىنى تۈردى ۋە چىرايىنى پۈرۈشتۈردى. ئاندىن (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈدى (پەيغەمبەرگە ئەگىشىشتىن) تەكەببۇرلۇق بىلەن باش تارتتى. «بۇ (كلامۇ اللە ئەمەس) پەقەت ئۆگىنىلگەن سېھىردۇر، بۇ پەقەت ئىنسان سۆزىدۇر» دېدى﴾<sup>(4)</sup>.

(1) سۈرە يۇنۇس 108 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە ھەج 46 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە قۇرئان 4 - 5 - ئايەتلەر.  
 (4) سۈرە مۇدەسسەر 18 - 25 - ئايەتكىچە.

﴿ھەقىقىي بىلىدىغان قەۋمگە بايان قىلىمىز دەپ، ئايەتلەرنى مۇشۇنداق شەكىللەردە بايان قىلدۇق﴾  
 يەنى ئۇ ئايەتلىرىمىزنى ھەقىقىي بىلىدىغان قەۋملەرگە بايان قىلىشىمىز ئۈچۈن مۇشۇنداق بايان قىلىمىز،  
 شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەقىقەتكە ئەگىشىدۇ. ۋە ناھەقتىن ساقلىنىدۇ. اللھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى بايان قىلىش  
 ئارقىلىق يۇقىرىقى تىلغا ئېلىنغان مۇشرىكلارنى ئازدۇرۇپ تىشىتىشكى ۋە تۆۋەندىكىلەرگە ھەقىقىي بايان  
 قىلىپ بېرىشتىكى چوڭ ھېكمەت بولسا، اللھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەتلىرىدە بايان قىلىنغاندەك بولۇشى  
 مۇمكىن. ﴿اللھ بۇ مىسال بىلەن نۇرغۇن كىشىلەرنى (ئۇنى ئىنكار قىلغانلىقتىن) ئازدۇرىدۇ ۋە نۇرغۇن  
 كىشىلەرنى (ئۇنى تەستىقلىغانلىقتىن) ھىدايەت قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿اللھ تائالانىڭ مۇنداق قىلىشى) ئىلىم  
 ئەھلىلىرىنىڭ قۇرئاننىڭ پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلىشىلىرى، شۇنىڭ  
 بىلەن ئىمان ئېيتىشىلىرى، دىللىرىنىڭ قۇرئانغا بويسۇنۇشى ئۈچۈندۇر. اللھ مۆمىنلەرنى ھەقىقەتەن توغرا  
 يولغا باشلىغۇچىدۇر﴾<sup>(2)</sup> ﴿بىز دوزاخ مۇئەككەللىرىنى پەقەت پەرىشتىلەردىن قىلدۇق، بىز ئۇلارنىڭ سانى  
 بىلەن پەقەت كاپىرلارنى سىنىدۇق، تاكى ئەھلى كىتاب (ئۆزلىرىنىڭ ساماۋى كىتابلىرىدىكى بۇ ساننى  
 كۆرۈپ قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە) ئىمان ئېيتقاي، مۆمىنلەرنىڭ (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ  
 بەرگەن خەۋىرىگە ئىشەنگەنلىكىدىن ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرئان خەۋەرلىرىنىڭ تەۋرات، ئىنجىلدىكى  
 خەۋەرلەرگە ئۇيغۇن ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىدىن) ئىمانى كۈچەيگەي، ئەھلى كىتاب ۋە مۆمىنلەر  
 (بۇنىڭدىن) شەكلىنمەيدۇ، دىللىرىدا كېسەل بارلار (يەنى مۇناپىقلار)، كاپىرلار: «بۇ مىسالدىن اللھ  
 نېمىنى ئىرادە قىلىدۇ» دەيدۇ، اللھ مۇشۇنداق خالىغان ئادەمنى گۇمراھ قىلىدۇ، خالىغان ئادەمنى ھىدايەت  
 قىلىدۇ، پەرۋەردىگارىڭنىڭ قوشۇنىنى (يەنى پەرىشتىلەرنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىنى، ئۇلارنىڭ كۈچ -  
 قۇۋۋىتىنى ۋە ئۇلارنىڭ يارىتىلىشتىكى چوڭلۇقىنى) پەقەت ئۇ ئۆزى بىلىدۇ، بۇ، (يەنى اللھ بايان قىلغان  
 دوزاخ) پەقەت ئىنسانلار ئۈچۈن ۋەز - نەسەتتۇر﴾<sup>(3)</sup> ﴿بىز مۆمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا  
 ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز، قۇرئان كاپىرلارغا زىياندىن باشقىنى زىيادە  
 قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۇفرى تېخىمۇ ئاشىدۇ)﴾<sup>(4)</sup> ﴿ئۇ ئىمان  
 كەلتۈرگەنلەرگە ھىدايەتتۇر ۋە (دىللىرىدىكى شەك - شۈبھىگە) شىپادۇر، ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ  
 قۇلاقلىرى (قۇرئاننى ئاڭلاشتىن) ئېغىردۇر (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن  
 يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ گويا قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، قۇرئان ئۇلارنىڭ (دىللىرىغا) كورلۇقتۇر (يەنى ئۇلار  
 ھىدايەت نۇرىنى كۆرمەيدۇ)، ئەنە شۇلار يىراقتىن نىدا قىلىنغۇچىلاردۇر (يەنى ئۇلار ھەقىقىي قوبۇل  
 قىلماسلىقتا ئىمانغا يىراقتىن چاقىرىلغان، مۇساپىنىڭ يىراقلىقىدىن چاقىرىقنى ئاڭلىمىغان كىشىلەرگە  
 ئوخشايدۇ)﴾<sup>(5)</sup>. بۇ ئايەتلەردىن باشقا نۇرغۇنلىغان ئايەتلەردىمۇ قۇرئاننىڭ تەقۋادارلارغا ھىدايەت قىلىنىپ  
 چۈشۈرۈلگەنكى، اللھ تائالانىڭ ئۇ قۇرئان ئارقىلىق خالىغان كىشىنى ئازدۇرۇپ، خالىغان كىشىنى ھىدايەت  
 يولىغا باشلايدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە بەقەرە 26 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھەج 54 - ئايەت.

(3) سۈرە مۇدەسسەر 31 - ئايەت.

(4) سۈرە ئىسرا 82 - ئايەت.

(5) سۈرە فۇسسەلەت 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

أَتَيْعَ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بَوَكِيلٍ ﴿٦٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) ساڭا پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىنغان قۇرئانغا ئەمەل قىلغىن؛ ئاللاھ دىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، مۇشرىكلار بىلەن تەڭ بولمىغىن<sup>(106)</sup>. ئەگەر ئاللاھ (ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى) خالىسا، ئۇلار شېرىك كەلتۈرمەيتتى، سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى قىلغىنىمىز يوق، سەن ئۇلارغا ھامىمۇ ئەمەسەن<sup>(107)</sup>.

ۋەھىيگە ئەگىشىشكە بۇيرۇلغانلىق توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ۋە ئۇنىڭ يولىغا ئەگەشكەن كىشىلەرگە مۇنداق بۇيرۇق بېرىدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ساڭا پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىنغان قۇرئانغا ئەمەل قىلغىن؛ ئاللاھ دىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾ يەنى ساڭا ۋەھىي قىلىنغان قۇرئانغا ئەگەشكىن. قۇرئاننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ماڭغىن. ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغىن، پەرۋەردىگارنىڭ تەرەپتىن ساڭا قىلىنغان نەرسە شەكسىز ھەقىقەتتۇر. چۈنكى ئۇ پەرۋەردىگارنىڭ باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر.

﴿مۇشرىكلار بىلەن تەڭ بولمىغىن﴾ يەنى تاكى ئاللاھ تائالا ساڭا مەككىنى پەتھى قىلىپ بولغۇچە، ئۇلارغا قارشى ساڭا ياردەم بەرگىچە سەن مۇشرىكلارنى كەچۈر ۋە ئۇلاردىن كەلگەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلغىن. بىلگىنكى، ئۇلارنى ئاللاھ تائالانىڭ ئازدۇرۇپتۇشىدا بىر ھېكمەت بار. ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىغان بولسا ئىدى، بارلىق كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلىغان بولاتتى. ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىغان بولسا ئىدى، ھەممە ئىنسانلارنى توغرا يول ئۈستىگە توپلىغان بولاتتى.

﴿ئەگەر ئاللاھ (ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى) خالىسا، ئۇلار شېرىك كەلتۈرمەيتتى﴾ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ خالىغان ھۆكۈمىدە ۋە تاللىغان ئىشىدا بىر خاھىشى ۋە ھېكمىتى باردۇر. ئاللاھ تائالا قىلغان ئىشىدىن سورالمايدۇ. ئىنسانلار بولسا، سورىلىدۇ.

﴿سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى قىلغىنىمىز يوق﴾ يەنى سېنى ئۇلارنىڭ قىلغان سۆزلىرىنى، ئىش - ئەمەللىرىنى ساقلايدىغان كۆزەتچى قىلغىنىمىز يوق. ﴿سەن ئۇلارغا ھامىمۇ ئەمەسەن﴾ يەنى سەن ئۇلارنىڭ رىزىقلىرىغا ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا ئىگە بولغۇچى ئەمەسەن. سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ پەقەتلا دىننى يەتكۈزۈشتۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن (ئۇلارغا) ۋەز - نەسىھەت قىلغىن، سەن پەقەت (ئۇلارغا) ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچىسىەن. سەن ئۇلارغا مۇسەللەت (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلىغۇچى) ئەمەسەن﴾<sup>(1)</sup> ﴿سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ پەقەت تەبلىغ قىلىشتۇر. بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز ھېساب ئېلىشتۇر﴾<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە غاشىيە 21 — 22 - ئايەتلەر.  
(2) سۈرە رەئد 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ

أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

مۇشرىكلارنىڭ خۇدانى قويۇپ ئىبادەت قىلىدىغان بۇتلارنى تىللىماڭلار، (ئۇنداق قىلساڭلار) ئۇلار بىلىمگە ئىلىكىرىدىن ھەددىدىن ئېشىپ ئاللاھنى تىللايدۇ. شۇنىڭدەك بىز ھەر ئۈممەتكە ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىنى چىرايلىق كۆرسەتتۇق، ئاندىن ئۇلارنىڭ قايتىپ بارىدىغان جايى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۇلارغا ئېيتىپ بېرىدۇ (يەنى ياخشىغا مۇكاپات بېرىدۇ، ياماننى جازالايدۇ) ﴿108﴾.

مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھ تائالانى تىللىماسلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىلاھلىرىنى تىللاشتىن

توسۇلغانلىقى توغرىسىدا

مۇشرىكلارنىڭ ئىلاھلىرىنى تىللاش، ئەمەلىيەتتە پايدىلىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مۇشرىكلارنىڭ مۆمىنلەرنىڭ ئىلاھى بولغان، ئاللاھ تائالانى تىللاشتىن ئىبارەت چوڭ بىر يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەرنى مۇشرىكلارنىڭ ئىلاھلىرىنى تىللاشتىن توستى. بۇ ئايەت ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇشرىكلار ئى مۇھەممەد! ياكى سەن بىزنىڭ ئىلاھلىرىمىزنى تىللاشتىن يالتىيسەن، ياكى بىز سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭنى سۆكۈمىز دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مۆمىنلەرنى مۇشرىكلارنىڭ ئىلاھلىرىنى تىللاشتىن توسۇپ مۇنداق دېدى: «مۇشرىكلارنىڭ خۇدانى قويۇپ ئىبادەت قىلىدىغان بۇتلارنى تىللىماڭلار، (ئۇنداق قىلساڭلار) ئۇلار بىلىمگە ئىلىكىرىدىن ھەددىدىن ئېشىپ ئاللاھنى تىللايدۇ».

ئابدۇرازاق مۇئەممەردىن قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسۇلمانلار كاپىرلارنىڭ بۇتلارنى تىللايتتى. شۇنىڭ بىلەن كاپىرلار ھەددىدىن بىلىمەستىن ئاللاھ تائالانى تىللاشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

تۆۋەندىكى ھەدىستە بايان قىلىنغان ئىشمۇ يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىشى مۇمكىن بولغان ئىشلارنى قىلماسلىققا بۇيرۇلغان ئىشلارنىڭ قاتارىدىندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى تىللىغان كىشىگە لەنەت بولسۇن!» دېدى. ساھابىلار: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىر كىشى قانداقمۇ ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى تىللىسۇن؟ دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر كىشى بىر سىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ. ئۇ كىشىمۇ بۇ كىشىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ. بىر كىشى باشقا بىر كىشىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ. ئۇ كىشىمۇ بۇ كىشىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ» دېدى.

«شۇنىڭدەك بىز ھەر ئۈممەتكە ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىنى چىرايلىق كۆرسەتتۇق» يەنى بىز قەۋمگە ئۇلارنىڭ بۇتلارنى ياخشى كۆرۈشىنى، ئۇنى قوغداشنى ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشىنى چىرايلىق كۆرسەتكىنىمىزدەك، گۇمراھلىقتا ئۆتكەن ھەر بىر ئۈممەتكىمۇ ئۆزلىرىنىڭ شۇ گۇمراھلىقنى چىرايلىق كۆرسەتتۇق. ئاللاھ تائالا خاھىشى ۋە قىلغان بۇ ئىشدا ئۆزىنىڭ تولۇق دەلىلى ۋە كاتتا ھېكمىتى باردۇر.

«ئاندىن ئۇلارنىڭ قايتىپ بارىدىغان جايى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۇلارغا ئېيتىپ بېرىدۇ (يەنى ياخشىغا مۇكاپات بېرىدۇ، ياماننى جازالايدۇ)» يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ھېساب ئېلىپ، ياخشى ئىشىغا مۇكاپات، يامان ئىشىغا جازا بېرىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَتُقَلِّبُ أَفْعَادَهُمْ وَأَبْصَرَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَ مَرْقٍ وَنَدَرُهمُ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

ئەگەر ئۇلارغا بىرەر مۆجىزە كەلسە، ئۇنىڭغا چوقۇم ئىشىنىدىغانلىقىنى (بىلدۈرۈپ) ئالەمنىڭ نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشىدۇ. (ئى مۇھەممەد!) مۆجىزىلەر (مېنىڭ ئەمەس)، ئالەمنىڭ دەرگاھىدىكى ئىش، دېگەن. (ئى مۆمىنلەر!) سىلەر نېمىنى بىلىسىلەر؟ مۆجىزىلەر كەلسە ئۇلار ئېھتىمال، ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكىلىرى مۇمكىن<sup>(109)</sup>. ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى ھەق (نى چۈشىنىش ۋە كۆرۈش) تىن بۇرۇۋېتىمىز، ئۇلار دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەندەك (يەنە ئىشەنمەيدۇ)، ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا تېخىرقاپ يۈرۈشكە قويۇۋېتىمىز<sup>(110)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ مۆجىزە تەلەپ قىلغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مۆجىزە كەلسە چوقۇم ئىمان ئېيتىمىز دەپ قەسەم بەرگەنلىكى توغرىسىدا

«ئەگەر ئۇلارغا بىرەر مۆجىزە كەلسە، ئۇنىڭغا چوقۇم ئىشىنىدىغانلىقىنى (بىلدۈرۈپ) ئالەمنىڭ نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشىدۇ» ئالەم تائالا بۇ ئايەتتە مۇشرىكلارنىڭ ئەگەر ئۇلارغا بىرەر مۆجىزە كەلسە، ئۇ مۆجىزىگە ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئالەم تائالانىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ، چوڭقۇر قەسەم ئىچكەنلىكىدىن خەۋەر بەردى.

«(ئى مۇھەممەد!) مۆجىزىلەر (مېنىڭ ئەمەس)، ئالەمنىڭ دەرگاھىدىكى ئىش، دېگەن» يەنى ئى مۇھەممەد! سەندىن توغرا يولنى تېپىش ۋە ئۇ يولدىن مېڭىش ئەمەس. بەلكى قىيىنلاشتۇرۇش، كۈپۈرلۈك ۋە تەرسالىق قىلىش يۈزىسىدىن سەندىن مۆجىزە تەلەپ قىلغان ئاشۇ كاپىرلارغا، بۇ مۆجىزىلەر ئالەم تائالانىڭدۇر. ئەگەر ئالەم تائالا خالىسا، ئۇ مۆجىزىلەرنى سىلەرگە كەلتۈرىدۇ، خالىسا كەلتۈرمەيدۇ، دېگەن. «(ئى مۆمىنلەر!) سىلەر نېمىنى بىلىسىلەر؟ مۆجىزىلەر كەلسە ئۇلار ئېھتىمال، ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكىلىرى مۇمكىن» بۇ ئايەتتە خىتاب قىلىنغان: «(سىلەر نېمىنى بىلىسىلەر؟» دېگەن سۆزدىن مۇشرىكلار كۆزدە تۇتۇلغان، دېگەن كۆز قاراشلارمۇ بار. مۇجاھىدىمۇ شۇ كۆز قاراشتا بولدى. ئۇنداقتا بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ: ئى مۇشرىكلار! سىلەر ئىچكەن قەسىمىڭلاردا ئۆزەڭلارنى راستچىل دەپ بىلەمسىلەر؟ يەنى مۇشرىكلار تەلەپ قىلغان مۆجىزە ئۇلارغا كەلسمۇ ئۇلار ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايدۇ. بۇ ئايەتتە قىلىنغان خىتاب مۆمىنلەرگە قارىتىلغاندۇر، دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. بۇنداق بولغاندا بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ: ئى مۆمىنلەر! سىلەر ئۇ مۇشرىكلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىنى ئۈمىد قىلىپ، مۆجىزە كېلىشىنى ئارزۇ قىلغاندا، مۇشرىكلارغا مۆجىزە كەلگەندە ئۇلارنى چوقۇم ئىمان ئېيتىدۇ دەپ بىلەمسىلەر؟

«ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى ھەق (نى چۈشىنىش ۋە كۆرۈش) تىن بۇرۇۋېتىمىز، ئۇلار دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەندەك (يەنە ئىشەنمەيدۇ)» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇشرىكلار ئالەم تائالا چۈشۈرگەن ھەقىقەتنى

ئىنكار قىلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر نەرسە مۇستەھكەم تۇرالمايدىغان، ھەممە نەرسىدىن قايتۇرۇلىدىغان بولۇپ قالدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: بىز ئۇلار بىلەن ئىماننىڭ ئوتتۇرىسىغا توسالغۇ بولۇپ تۇرىۋالغۇ، خۇددى بىز دەسلەپتەلا ئۇلار بىلەن ئىماننىڭ ئوتتۇرىسىدا توسالغۇ بولۇپ (ئۇلار ئىمان ئېيتىمىغاندەك) ئۇلارغا بارلىق مۆجىزىلەر كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئىكرىمە ۋە ئابدۇراھمان ئىبنى ئەسلىمۇ مۇجاھىدقا ئوخشاش پىكىردە بولدى.

ئىبنى ئەبۇئەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **اللھ تائالا بۇ يەردە بەندىلىرىنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن چىقىشتىن بۇرۇن، ئۇلارنىڭ قانداق ئەمەللەرنى قىلىدىغانلىقىنى ئۇلار قىلىشتىن بۇرۇن خەۋەر بەردى ۋە مۇنداق دېدى: ﴿سائھا ھەممىدىن خەۋەردار زاتتەك (يەنى اللھ دەك) ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> ھەر قانداق ئادەم: «اللھ نىڭ تائىتىدە كەتكۈزۈپ قويغانلىرىمغا ھەسرەت! مەن (اللھ نىڭ شەرىئىتىنى ۋە دىنىنى) مەسخىرە قىلغۇچىلاردىن ئىدىم» دەپ قالماسلىق ئۈچۈن. ياكى «اللھ مېنى ھىدايەت قىلغان بولسا (ھىدايەت تېپىپ) ئەلۋەتتە تەقۋادارلاردىن بولاتتىم» دەپ قالماسلىق ئۈچۈن. ياكى ئازابىنى كۆرگەن چاغدا: «كاشكى دۇنياغا قايتىشىمغا بولسا ئىدى، (ئۇ چاغدا اللھ غا ئىتائەت قىلىپ) ياخشىلاردىن بولار ئىدىم» دەپ قالماسلىق ئۈچۈن (پەرۋەردىگارىغا بويسۇنسۇن)<sup>(2)</sup>.**

ئاندىن اللھ تائالا ئەگەر ئۇلار دۇنياغا قايتا - قايتا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ يەنىلا توغرا يولىنىڭ ئۈستىدە بولمايدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: «ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ مەننى قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى. شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ئىمان ئېيتاتتۇق دېگەن ۋەدىسىدە) يالغانچىلاردۇر»<sup>(3)</sup>.

«ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى ھەق (نى چۈشىنىش ۋە كۆرۈش) تىن بۇرىۋېتىمىز، ئۇلار دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەندەك (يەنە ئىشەنمەيدۇ)» يەنى ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلسا، ئۇلار دۇنيادىكى چاغدا، دەسلەپتە بىز ئۇلار بىلەن ئىماننىڭ ئارىلىقىدا توسالغۇ بولۇۋالغانلىقىمىزدەك يەنى شۇنداق توسالغۇ بولىۋالغۇ.

«ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا تېخىرقاپ يۈرۈشكە قويۇۋېتىمىز» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس، سۇددى، مۇجاھىد، ئەبۇئالىيە، رەبىيە، ئەبۇمالىك ۋە باشقىلار: ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ كۆپۈرلۈقلىرىدا تېخىرقاپ يۈرۈشكە قويۇۋېتىمىز دېگەنلىكتۇر، دەيدۇ.

\* \* \* \* \*

﴿ وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا

لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِن أَكْثَرُهُمْ جَاهِلُونَ ﴿۱۱۱﴾

بىز ئۇلارغا (يەنى كۇففارلارغا) پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەن، ئۆلۈكلەرنى ئۇلار بىلەن سۆزلەشتۈرگەن، بىز ھەممە نەرسىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا يىغىپ بەرگەن (يەنى ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى تەلەپلىرىنى ئورۇنلىغان) تەقدىردىمۇ، اللھ خالىمىغىچە ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) ئۇقمايدۇ<sup>(111)</sup>.

(1) سۈرە فاتىر 14 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە زۇمەر 56 — 58 - ئايەتكىچە.

(3) سۈرە ئەنئام 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تائالا بۇ يەردە بىز ئۆزلىرىگە چوقۇم ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغانلىقى ھەققىدە اللہ تائالا نامىنى تىلغا ئېلىپ قەسەم ئىچكەن شۇ كاپىرلارنىڭ تىلەكلىرىنى ئورۇنداپ، اللہ تائالا تەرىپىدىن پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى بىلەن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ راستچىلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان، ئۇلار تەلەپ قىلغان پەرىشتىلەرنى چۈشۈرسەكمۇ، پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ راستلىقىدىن خەۋەر بەرگۈزۈش ئۈچۈن ئۆلۈكلەرنى سۆزلەتسەكمۇ ۋە ھەممە نەرسىنى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا ئەكىلىپ بەرسەكمۇ، تاكى اللہ تائالا خالىغىچە ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتمايدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿بىز ئۇلارغا (يەنى كۇففارلارغا) پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەن، ئۆلۈكلەرنى ئۇلار بىلەن سۆزلەشتۈرگەن، بىز ھەممە نەرسىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا يىغىپ بەرگەن (يەنى ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى تەلەپلىرىنى ئورۇنلىغان) تەقدىردىمۇ، اللہ خالىغىچە ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ﴾.

اللہ تائالا كاپىرلارنىڭ پەرىشتىلەرنى تەلەپ قىلغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿ياكى (پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھچى قىلىپ اللہ نى ۋە پەرىشتىلەرنى ئالدىمىزغا كەلتۈرگىن﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار﴾ بىزگە پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن مۆجىزە بېرىلمىگىچە (ئۇنىڭغا) ھەرگىز ئىشەنمەيمىز، دەيدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿بىزگە مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلمايدىغانلار (يەنى مۇشرىكلار): «نېمىشقا بىزگە پەرىشتىلەر چۈشۈرۈلمەيدۇ، ياكى (بىز نېمىشقا) پەرۋەردىگارمىزنى كۆرمەيمىز» دېيىشتى. شۇبھىسىزكى ئۇلار ئۆزلىرىنى چوڭ تۈتتى ۋە تولىمۇ ھەددىدىن ئاشتى﴾<sup>(3)</sup>.

﴿بىز ھەممە نەرسىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا يىغىپ بەرگەن (يەنى ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى تەلەپلىرىنى ئورۇنلىغان) تەقدىردىمۇ، اللہ خالىغىچە ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ مۇجاھىد بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى ھەر بىر ئۈممەت مۇشرىكلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، مۇشرىكلارغا كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ راستلىقىغا خەۋەر بەرسىمۇ اللہ تائالا خالىغىچە ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ دېگەنلىك بولسۇ، دېدى. يەنى ھىدايەت ئاتا قىلىش اللہ تائالانىڭ ئىشىدۇر. ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ ئىشى ئەمەستۇر. اللہ تائالا خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ، خالىغان كىشىنى ئازدۇرىدۇ. اللہ تائالا خالىغىنى قىلغۇچىدۇر. ﴿اللہ نىڭ قىلغانلىرىدىن سوئال - سوراق قىلىنمايدۇ، ئۇلاردىن سوئال - سوراق قىلىندۇ﴾<sup>(4)</sup> اللہ تائالانىڭ خالىغىنى توغرا يولغا باشلاپ، خالىغىنى ئازدۇرۇۋېتىشى، اللہ تائالانىڭ بىلىملىك، ھېكمەتلىك، تىزگىنلەپ تۇرغۇچى ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى زات بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ مەنىسى، بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: ﴿شۇبھىسىزكى، پەرۋەردىگارنىڭ لەنتىگە تېگىشلىك بولغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارغا پۈتۈن مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، قاتتىق ئازابنى كۆرمىگىچە (ئىمان ئېيتمايدۇ)﴾<sup>(5)</sup>.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە ئىسرا 92 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە ئەنئام 124 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە فۇرقان 21 - ئايەت.  
 (4) سۈرە ئەنبىيا 23 - ئايەت.  
 (5) سۈرە يۇنۇس 96 - 97 - ئايەتلەر.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۗ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۗ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتُرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرَضُوهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

شۇنىڭدەك (يەنى بۇ مۇشرىكلارنى ساڭا دۈشمەن قىلغاندەك) ئىنسانلار ۋە جىنلارنىڭ شەيتانلىرىنى ھەر بىر پەيغەمبەرگە دۈشمەن قىلدۇق، ئۇلار ئالداش ئۈچۈن شېرىن سۆزلەر بىلەن بىر - بىرىگە ۋە سۆھسە قىلىدۇ، ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا، ئۇلار بۇ ئىشنى (يەنى پەيغەمبەرلىرىگە دۈشمەنلىكىنى) قىلمايتتى، ئۇلارنى ئۆزلىرى تۈزگەن ھىيلە - مەكرلىرى بىلەن قويۇپ بەرگىن (اللە ساڭا ئۇلارغا قارشى ياردەم بېرىدۇ) <sup>(112)</sup>. ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ دىللىرى ئۇلارنىڭ شېرىن سۆزلىرىگە مايىل بولسۇن، ئۇنىڭدىن خۇرسەن بولسۇن ۋە ئۇلار قىلىۋاتقان گۇناھلارنى بۇلارمۇ قىلسۇن، دەپ ۋە سۆھسە قىلىدۇ <sup>(113)</sup>.

ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ دۈشمىنى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ يەردە: ئى مۇھەممەد! خۇددى ساڭا قارشىلىق قىلىدىغان، دۈشمەنلىك قىلىدىغان ۋە ساڭا تەرسالىق قىلىدىغان دۈشمەنلەرنى قىلغىنىمىزدەك، سەندىن بۇرۇن ئۆتكەن ھەر بىر پەيغەمبەرگىمۇ دۈشمەنلەرنى قىلدۇق. شۇڭلاشقا دۈشمەنلىرىڭنىڭ بولۇشى سېنى غەمكىن قىلمىسۇن، دەيدۇ.

ھەر بىر پەيغەمبەرنىڭ دۈشمىنى بولغانلىقى ھەققىدە اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى، ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى﴾ <sup>(1)</sup> ﴿ساڭا (مۇشرىكلار تەرىپىدىن) ئېيتىلىدىغان سۆزلەر پەقەت ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە (قەۋملىرى تەرىپىدىن) ئېيتىلغان سۆزلەردۇر، شۇبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ مەغپىرەت ئىگىسىدۇر ۋە قاتتىق ئازاب ئىگىسىدۇر﴾ <sup>(2)</sup> ﴿شۇنىڭدەك (يەنى ساڭا قەۋمىڭنىڭ مۇشرىكلىرىدىن دۈشمەنلەرنى قىلغاندەك) ھەر بىر پەيغەمبەرگە بىر قىسىم گۇناھكارلارنى ئۇنىڭ دۈشمىنى قىلدۇق﴾ <sup>(3)</sup>.

بۇ ھەقتە ۋە رەقە ئىبنى نەۋفەلنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «سەن ئېلىپ كەلگەن پەيغەمبەرلىك، قانداقلىكى بىر كىشىگە كەلسە، ئۇ كىشى دۈشمەنلىك بولىدۇ». يەنى ئۇ كىشىنىڭ دۈشمەنلىرى بولىدۇ.

پەيغەمبەرلەرنىڭ دۈشمەنلىرى ئىنسان ۋە جىنلارنىڭ شەيتانلىرىدىندۇر. مەيلى ئىنساندىن ياكى جىندىن بولسۇن، يامانلىق قىلىشتا ئۆز جىنىسىدىكىلەردىن ئېشىپ كەتكۈچى شۇ جىنىستىكىلەرنىڭ شەيتانلىرىدۇر. پەيغەمبەرلەرگە مۇشۇ شەيتانلار دۈشمەنلىك قىلىدۇ. اللە تائالا ئۇلارنى ئۆز رەھمىتىدىن يىراق قىلسۇن ۋە ئۇلارغا لەنەت قىلسۇن!

ئابدۇرازاق مۇئەممەردىن قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: جىنلاردىنمۇ، ئىنسانلاردىنمۇ شەيتانلار بار بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىگە ۋە سۆھسە قىلىشىدۇ. ﴿ئۇلار ئالداش ئۈچۈن شېرىن سۆزلەر بىلەن بىر - بىرىگە ۋە سۆھسە قىلىدۇ﴾ يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە چىرايلىق سۆزلەرنى ئۆگىتىدۇ. ئۇ

(1) سۈرە ئەنئام 34 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە فۇسسىلەت 43 - ئايەت.

(3) سۈرە فۇرقان 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



سۆزلەرنى ئاڭلىغانلار ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ سۆز چىرايلىق ئاڭلىنىپ ئۇنىڭغا ئالدىنىپ كېتىدۇ.

﴿ئەگەر پەرۋەردىگارنىڭ خالىسا، ئۇلار بۇ ئىشنى (يەنى پەيغەمبەرلىرىگە دۈشمەنلىكنى) قىلمايتتى﴾ يەنى ھەممە پەيغەمبەرلەرگە شەيتانلاردىن دۈشمەننىڭ بولۇشى، ئاللا تائالانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، ھۆكۈمى، خالىشى ۋە خاھىشى بىلەن بولغاندۇر.

﴿ئۇلارنى ئۆزلىرى تۈزگەن ھىيلە - مىكىرلىرى بىلەن قويۇپ بەرگىن (ئاللا ساڭا ئۇلارغا قارشى ياردەم بېرىدۇ)﴾ يەنى سەن ئۇلارنىڭ ساڭا قىلغان ئەزىيەتلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ساڭا قىلغان دۈشمەنلىكلىرى ئۈچۈن ئۆزەڭنى ئاللا تائالاغا تاپشۇرغىن. چۈنكى ئاللا تائالا ساڭا يېتەرلىكتۇر ۋە ئۇلارغا قارشى ساڭا ياردەم بەرگۈچىدۇر.

﴿ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ دىللىرى ئۇلارنىڭ شېرىن سۆزلىرىگە مايىل بولسۇن﴾ يەنى ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتىمىغان كاپىرلارنىڭ دىللىرى، ئەقىللىرى ۋە قۇلاقلىرى ئۇلارنىڭ شېرىن سۆزلىرىگە مايىل بولسۇن! ﴿ئۇنىڭدىن خۇرسەن بولسۇن﴾ سۈددى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: كاپىرلارنىڭ دىللىرى ئۇنى ياقىتۇرسۇن، خالىسۇن دېگەنلىكتۇر، دېدى. يەنى شەيتاننىڭ شۇ شېرىن ۋە سۆھبەتلىرىنى پەقەتلا ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتىمىغان كىشىلەرلا قوبۇل قىلىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى كاپىرلار! شۈبھىسىزكى، سىلەر (ئاللا) دوزاخقا كىرىشىنى (پۈتۈۋەتكەن) كىشىدىن باشقا ھېچ ئەھدەنى ئازدۇرالمىسىلەر، سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارمۇ ئازدۇرالمىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿يوللىرى بار ئاسمان بىلەن قەسەمكى، (پەيغەمبەر ھەققىدە) سىلەرنىڭ سۆزۈڭلار ھەقىقەتەن خىلمۇ - خىلدۇر. (ئاللا تائالانىڭ ئىلمىي ئەزەلىسىدە ھىدايەتتىن) بۇرۇۋېتىلگەن ئادەم (قۇرئانغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن) بۇرۇۋېتىلىدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلار قىلىۋاتقان گۇناھلارنى بۇلارمۇ قىلسۇن، دەپ ۋە سۆھسە قىلىدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

أَفَعَيِّرَ اللَّهُ آبَتِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ  
الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٠﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ  
صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۗ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٤١﴾

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، (ئاللا سىلەرگە روشەن كىتاب نازىل قىلغان تۇرسا، (ئارىمىزدىكى ئىختىلاپنى ھەل قىلىش ئۈچۈن) ئاللا دىن غەيرى ھۆكۈم قىلغۇچىنى تەلەپ قىلامدۇم؟﴾ بىز كىتاب ئاتا قىلغانلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ ئۆلىمالىرى) ئۇنىڭ (يەنى قۇرئاننىڭ) پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ھەق كىتاب ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، سەن ھەرگىزمۇ شەك قىلغۇچىلاردىن بولمىغىن<sup>(114)</sup>. پەرۋەردىگارنىڭ سۆزى ناھايىتى راستۇر، ناھايىتى توغرىدۇر، ئۇنىڭ سۆزىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان ھېچكىشى يوقتۇر. ئاللا (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(115)</sup>.

(1) سۈرە سافات 161 — 163 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە زارىيات 7 — 9 - ئايەتكىچە.

اللہ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا: سەن اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەن ۋە اللہ تائالانى قوبۇپ باشقىسىغا ئىبادەت قىلغان مۇشرىكلارغا: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا ئېيتقىنكى، «اللہ سىلەرگە روشەن كىتاب نازىل قىلغان تۇرسا، (ئارىمىزدىكى ئىختىلاپنى ھەل قىلىش ئۈچۈن) اللہ دىن غەيرى ھۆكۈم قىلغۇچىنى تەلەپ قىلامدۇم؟»﴾ دېگەن، دەپ بۇيرۇق قىلدى.

﴿بىز كىتاب ئاتا قىلغانلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ ئۆلىمالىرى) ئۇنىڭ (يەنى قۇرئاننىڭ) پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ھەق كىتاب ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ﴾ يەنى ئۇلار سەن توغرىلۇق ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەردىن قالغان، ئۆزلىرىنىڭ قېشىدىكى بېشارەتلەر ئارقىلىق سېنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىڭنى ۋە قۇرئاننىڭ ھەق كىتاب ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ﴿سەن ھەرگىزمۇ شەك قىلغۇچىلاردىن بولمىغىن﴾.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇبادا سەن ساڭا بىز نازىل قىلغان كىتابتىن شەكلىنىدىغان بولساڭ، سەندىن ئىلگىرى كىتاب ئوقۇغانلار (يەنى تەۋرات بىلەن ئىنجىل نازىل قىلىنغان يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىن سوراپ باققىن، شۇبھىسىزكى، ساڭا پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ھەق (قۇرئان) كەلدى. سەن ھەرگىز شەك قىلغۇچىلاردىن بولمىغىن﴾<sup>(1)</sup> بۇ بىر شەرت بولۇپ، بۇ شەرت نەتىجىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىنى تەلەپ قىلمايدۇ.

﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ سۆزى ناھايىتى راستۇر، ناھايىتى توغرىدۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتئە: پەرۋەردىگارىڭ دېگەن سۆزىدە راستچىل، چىقارغان ھۆكۈمدە ئادىلدۇر، دېدى. يەنى اللہ تائالا بەرگەن خەۋەرلەردە راستچىلدۇر، تەلەپلىرىدە ئادىلدۇر. اللہ تائالا بەرگەن ھەممە خەۋەر شەكسىز ھەقتۇر ۋە بۇيرۇقلىرى ئادىلدۇر. ئۇنىڭ ئادىللىقىدىنمۇ ئۈستۈن ئادىللىق يوقتۇر. اللہ تائالا توسقان ئىشلارنىڭ ھەممىسى يامان ئىشلاردۇر. چۈنكى ئۇ يامان ئىشلارنىلا توسىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئەلچىگە - ئۈممى پەيغەمبەرگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئەگىشىدۇ، ئۇلار ئۆز ئىلكىدىكى تەۋرات، ئىنجىللاردا ئۇنىڭ (سۈپىتىنىڭ) يېزىلغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇ ئۇلارنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئېغىر يۈكىنى يېنىكلىتىدۇ، ئۇلارنى سېلىنغان تاقاق، كويىزا - كىشەنلەردىن بوشىتىدۇ (يەنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ تاشلايدۇ)، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلار، ئۇنى ھۆرمەتلىگەنلەر، ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنلەر، ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان نۇر (يەنى قۇرئان) غا ئەگەشكۈچىلەر بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇنىڭ سۆزىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان ھېچكىشى يوقتۇر﴾ يەنى مەيلى دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە بولسۇن اللہ تائالانىڭ چىقارغان ھۆكۈمىنى ھېچكىشى ئۆزگەرتەلمەيدۇ.

﴿اللہ (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى اللہ تائالا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى، ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ۋە جىم تۇرغان ۋاقىتلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ، ھەر بىر ئىنساننىڭ قىلغان ئەمەلىگە قارىتا جازا ياكى مۇكاپات بەرگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە يۇنۇس 94 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنئام 157 - ئايەت.

وَإِنْ تَطِعَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۗ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾

ئەگەر سەن يەر يۈزىدىكى كۆپچىلىك كىشىلەر (يەنى كۇففارلار) گە ئىتائەت قىلساڭ، ئۇلار سېنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرىدۇ، ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ئەگىشىدۇ، ئۇلار پەقەت يالغاننىلا سۆزلەيدۇ<sup>(116)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ ئۆزىنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ھەقىقەتەن ئوبدان بىلىدۇ، توغرا يول تاپقانلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ<sup>(117)</sup>.

كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئازغۇنلۇقتا ئىكەنلىكى توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ يەردە يەر يۈزىدىكى ئىنسانلارنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ ئازغۇنلۇقتا ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلاردىن ئىلگىرى بۇرۇنقىلار (يەنى ئۆتكەنكى ئۈمەتلەر) نىڭ تولىسى ھەقىقەتەن ئازدى﴾<sup>(1)</sup> ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾<sup>(2)</sup> يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ ئازغۇنلۇقلىرىدىمۇ بىرەر دەسل - پاكىتقا ئىگە ئەمەس. ئۇلار پەقەت يالغان گۇمان ۋە خاتا مۆلچەرلىرى ئۈستىدىدۇر.

﴿ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ئەگىشىدۇ، ئۇلار پەقەت يالغاننىلا سۆزلەيدۇ﴾ يەنى مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى اللہ تائالانىڭ ئىرادىسى ۋە خالىشى بىلەن بولغاندۇر.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ ئۆزىنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ھەقىقەتەن ئوبدان بىلىدۇ ﴿شۇڭا اللہ تائالا ئۇنى شۇ ئازغۇنلۇق يولىغا گىرىپتار قىلىدۇ.﴾

﴿توغرا يول تاپقانلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ﴾ شۇڭا اللہ تائالا ئۇنى شۇ توغرا يولغا باشلايدۇ. ھەر قانداق كىشى قايسى يولدا مېڭىشقا پۈتۈلگەن بولسا، شۇ يولدا مېڭىشقا گىرىپتار قىلىنىدۇ.

\* \* \* \* \*

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِعَايَتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا أَضْطَرُّرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

اللہ نىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرگۈچى بولساڭلار، اللہ نىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى يەڭلار<sup>(118)</sup>. زۆرۈرىيەت بولمىغىچە يېيىش ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى اللہ سىلەرگە ئوچۇق بايان قىلغان تۇرسا، اللہ نىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى نېمىشقا يېمەيسىلەر؟ نۇرغۇن كىشىلەر نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىپ، بىلمەستىن، (باشقىلارنى) ھەقىقەتەن ئازدۇرىدۇ، شۈبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ (شەرتى دەلىلسىز ھالال، ھارام دەپ) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ<sup>(119)</sup>.

اللہ تائالانىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ماللارنىڭ ھالال قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

(1) سۈرە سافقات 71 - ئايەت.  
(2) سۈرە يۇسۇف 103 - ئايەت.

اللہ تائالا بۇ يەردە مۆمىن بەندىلىرىگە، اللہ تائالانىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ، بوغۇزلىغان ماللارنىڭ گۆشلىرىنى يېيىشنى رۇخسەت قىلىپ بەرگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ: مۇبادا بىر كىشى خۇددى قۇرەيشنىڭ كاپىرلىرى ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ماللارنىڭ گۆشلىرىنى، بۇتلارغا ۋە باشقا نەرسىلەرگە ئاتاپ بوغۇزلىغان ماللارنىڭ گۆشنى يېيىش دۇرۇست دەپ قارىغىنىدەك قاراپ، مالىنى اللہ تائالانىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالماي بوغۇزلىغان بولسا، بۇ مالنىڭ گۆشنى يېيىش دۇرۇست بولمايدۇ.

ئاندىن اللہ تائالا ئۆزىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان مالنىڭ گۆشنى يېيىشكە رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿زۆرۈرىيەت بولمىغىچە يېيىش ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى اللہ سىلەرگە ئوچۇق بايان قىلغان تۇرسا، اللہ نىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى نېمىشقا يېمەيسىلەر؟﴾ ئەگەر يېيىشكە زۆرۈرىيەت بولۇپ قالغاندا تېپىلغانلىكى ھەرقاندا گۆشنى يېيىش دۇرۇست بولىدۇ.

ئاندىن اللہ تائالا مۇشۇرىكلارنىڭ ئۆلۈك ھايۋانلارنىڭ ۋە اللہ تائالانىڭ نامىدىن باشقىسىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنىڭ گۆشنى ھالال سانىشىدىكى خاتا كۆز قاراشلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿نۇرغۇن كىشىلەر نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىپ، بىلمەستىن، (باشقىلارنى) ھەقىقەتەن ئازدۇرىدۇ، شۇبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ (شەرىئى دەلىلسىز ھالال، ھارام دەپ) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ﴾ يەنى اللہ تائالا ئۇلارنىڭ ھەددىدىن ئېشىپ كېتىشىلىرىنى، يالغانچىلىقلىرىنى ۋە بوھتانلىرىنى ئوبدان بىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَذَرُوا ظَهْرَ الْأَئِمَّةِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْأَثَمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرُونَ ﴿٦٠﴾

ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن گۇناھلارنى تەرك ئېتىڭلار، شۇبھىسىزكى، گۇناھ قىلغۇچىلار ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (ئاخىرەتتە) جازاغا تارتىلىدۇ ﴿120﴾.

﴿ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن گۇناھلارنى تەرك ئېتىڭلار﴾ مۇجاھىد بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: سىلەر گۇناھلارنى يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ھالدا تاشلاڭلار دېگەنلىكتۇر، دېدى.

قەتادە: گۇناھ مەيلى ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن بولسۇن، مەيلى ئاز ياكى كۆپ بولسۇن سىلەر ئۇنى تاشلاڭلار دېگەنلىكتۇر، دېدى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگارىم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى، گۇناھلارنى، (كىشىلەرگە) ناھەق چېقىلىشىنى، (اللہ نىڭ شېرىكى بولۇشقا) اللہ ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرنى اللہ غا شېرىك كەلتۈرۈشنى، ئۆزەڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى اللہ نامىدىن قالايمىقان سۆزلەشنى ھارام قىلدى﴾ ﴿1﴾.

﴿شۇبھىسىزكى، گۇناھ قىلغۇچىلار ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (ئاخىرەتتە) جازاغا تارتىلىدۇ﴾ يەنى ئۇ گۇناھ ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن بولسۇن اللہ تائالا گۇناھ قىلغۇچىلارغا، قىلغان گۇناھلىرىغا قارىتا جازا بېرىدۇ.

ئىبنى ئەبۇھاتەم نەۋۋاس ئىبنى سەمئان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن گۇناھ توغرىلىق سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «گۇناھ بولسا، سېنىڭ دىلىڭدا، شۇبھى پەيدا قىلغان ۋە كىشىلەرنىڭ ئۇنى بىلىپ قېلىشىنى خالىمىغان نەرسىدۇر» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

(1) سۈرە ئەنئام 33 - ئايەت.

\* \* \* \* \*

وَلَا تَاكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَيْكُمْ  
أُولِيَّائِهِمْ لِيُجَدِلُواكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

(ئى مۆمىنلەر) **اللھ نىڭ ئىسمى ئېيتىلماي بوغۇزلانغان (يەنى بىسىمىلا دەپ زەبھى قىلىنمىغان) ھايۋانلارنى يېمەڭلار، ئۇنى يېيىش ئەلۋەتتە گۇناھتۇر. شۇبھىسىزكى، شەيتانلار ئۆز دوستلىرىنى (يەنى مۇشركلارنى) سىلەر بىلەن دەتالاش قىلىشقا ۋەسۋەسە قىلىدۇ، ئەگەر ئۇلارغا ئىتائەت قىلساڭلار، سىلەر چوقۇم مۇشرك بولۇپ قالسىلەر** (121).

اللھ تائالانىڭ نامى تىلغا ئېلىنماي بوغۇزلانغان ماللارنىڭ گۆشىنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى

توغرىسىدا

ئالىملار ئۆزلىرىنىڭ مالنى بوغۇزلۇغىچى گەرچە مۇسۇلمان بولسىمۇ اللھ تائالانىڭ نامى تىلغا ئالماي بوغۇزلانغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىش ھالال بولمايدۇ، دېگەن بۇ كۆز قارىشىغا اللھ تائالانىڭ: «ئۇلارنىڭ سىلەر ئۈچۈن ئوۋلانغان نەرسىلىرىدىن يەڭلار (ئوۋچى جانىۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) اللھ نىڭ نامى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسىمىلا دەڭلار)» (1) دېگەن ئايىتىنى دەلىل قىلىپ كەلتۈردى.

شۇڭا اللھ تائالا: «(ئى مۆمىنلەر) **اللھ نىڭ ئىسمى ئېيتىلماي بوغۇزلانغان (يەنى بىسىمىلا دەپ زەبھى قىلىنمىغان) ھايۋانلارنى يېمەڭلار**» دېگەن ئايىتىدىن كېيىن، ئۇنى يېيىشكە بولمايدىغانلىقىنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈپ: «**ئۇنى يېيىش ئەلۋەتتە گۇناھتۇر**» دېدى.

ئالىملار مال بوغۇزلانغاندا ياكى ئوۋ ئوۋلانغاندا اللھ تائالانىڭ نامى تىلغا ئېلىپ بوغۇزلاش ياكى ئوۋ ئوۋلاشقا بۇيرۇپ كەلگەن تۆۋەندىكى ھەدىسلەرنى ئۆزلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىغا دەلىل قىلدى.  
ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەدى ئىبنى ھاتەم ۋە ئەبۇسەئىد بەدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇ ئىككىسىگە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەن ئوۋغا ئۆگىتىلگەن ئىتىغنى قويۇپ بەرگەندە اللھ تائالانىڭ نامى تىلغا ئالغان بولساڭ، ئۇ ئىتىنىڭ تۇتۇپ بەرگەن ئوۋىنىڭ گۆشىنى يېسەڭ بولىدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رافىئ ئىبنى خۇدەيجەدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قان ئاققۇزۇپ اللھ تائالانىڭ نامى تىلغا ئېلىپ ئۆلتۈرگەن ھايۋاننىڭ گۆشلىرىنى يەڭلار».

ئىمام مۇسلىم ئىبنى مەسئۇدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «**جىنلارغا اللھ نىڭ نامى تىلغا ئېلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنىڭ سۆڭەكلىرىمۇ سىلەرنىڭ ئوزۇقلۇقۇڭلاردىندۇر**» دېگەن.

جۇندۇب ئىبنى سۇفيان رەجالى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى، ھېيت نامىزىنى ئوقۇشتىن بۇرۇن، قۇربانلىق ئۈچۈن ئاتىغان مالنى بوغۇزلانغان بولسا، ئۇنىڭ ئورنىغا يەنە بىرنى بوغۇزلىسۇن. كىمكى ھەتتا ھېيت نامىزىنى ئوقۇپ بولغۇچە بوغۇزلىمىغان بولسا

(1) سۈرە مائىدە 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(مالنى بوغۇزلىغاندا)، اللہ نىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ (بىسىملا دەپ) بوغۇزلىسۇن. بۇ ھەدىسىنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

شەيتاننىڭ ۋەھىيسى ۋە سۆھبەتسى توغرىسىدا

﴿شۇبھىسىزكى، شەيتانلار ئۆز دوستلىرىنى (يەنى مۇشرىكلارنى) سىلەر بىلەن دەتالاش قىلىشقا ۋە سۆھبەت قىلىدۇ﴾ ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئەبۇئىسھاقنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر ئادەم كېلىپ، ئىبنى ئۆمەرگە: مۇختار ئۆزىگە ۋەھىي قىلىنغانلىقىنى گۇمان قىلىدىكەن، دېدى. ئىبنى ئۆمەر: ئۇ راست ئېيتىپتۇ، دەپ يۇقىرىقى ئايەتنى ئوقۇدى.

ئەبۇزەمىيەدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىندى: مەن كەبىدە ئىبنى ئابباسنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتىم. مۇختار ئىبنى ئەبۇئەبىدە كېلىپ تاۋاپ قىلدى. ئىبنى ئابباسنىڭ قېشىغا بىر كىشى كېلىپ: ئىبنى ئابباس! مۇختار ئىبنى ئەبۇئەبىدە كېچە، ئۆزىگە ۋەھىي قىلىنغانلىقىدىن گۇمان قىلىدىكەن، دېدى. ئىبنى ئابباس: مۇختار راست ئېيتىپتۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن چۆچۈپ كېتىپ: ئىبنى ئابباسمۇ مۇختار راست ئېيتىپتۇ، دەمدۇ؟! دېدىم. ئىبنى ئابباس: ۋەھىي ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرى: اللہ تائالانىڭ ۋەھىيسى بولۇپ، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن ۋەھىيدۇر. يەنە بىرى: شەيتاننىڭ ۋەھىيسى بولۇپ، ئۇ ئۆزلىرىنىڭ دوستلىرىغا قىلغان ۋە سۆھبەتسىدۇر، دەپ تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇدى: ﴿شۇبھىسىزكى، شەيتانلار ئۆز دوستلىرىنى (يەنى مۇشرىكلارنى) سىلەر بىلەن دەتالاش قىلىشقا ۋە سۆھبەت قىلىدۇ﴾.

بىز يۇقىرىدا اللہ تائالانىڭ: ﴿شۇنىڭدەك (يەنى بۇ مۇشرىكلارنى ساڭا دۈشمەن قىلغاندەك) ئىنسانلار ۋە جىنلارنىڭ شەيتانلىرىنى ھەر بىر پەيغەمبەرگە دۈشمەن قىلدۇق، ئۇلار ئالداش ئۈچۈن شېرىن سۆزلەر بىلەن بىر - بىرىگە ۋە سۆھبەت قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتتە ئىكرىمەنىڭ مۇشۇنىڭدەك دېگەنلىكىنى بايان قىلىپ ئۆتتۇق.

﴿ئى مۆمىنلەر! اللہ نىڭ ئىسمى ئېيتىلماي بوغۇزلانغان (يەنى بىسىملا دەپ زەبھى قىلىنمىغان) ھايۋانلارنى يېمەڭلار، ئۇنى يېيىش ئەلۋەتتە گۇناھتۇر. شۇبھىسىزكى، شەيتانلار ئۆز دوستلىرىنى (يەنى مۇشرىكلارنى) سىلەر بىلەن دەتالاش قىلىشقا ۋە سۆھبەت قىلىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: شەيتانلار ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا سىلەر ئۆزەڭلار ئۆلتۈرگەن ماللارنىڭ گۆشىدىن يەپ، اللہ تائالا ئۆلتۈرگەن ماللارنىڭ گۆشىنى (يەنى ئۆلۈكلەرنى) يېمەمسىلەر دەپ ۋە سۆھبەت قىلىدۇ.

بەزى رىۋايەتلەردە، ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: سىلەر ئۆلتۈرگەن ھايۋان اللہ نىڭ نامى تىلغان ئېلىنغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۆزى ئۆلۈپ قالغىنى بولسا، اللہ نىڭ نامى تىلغا ئېلىنمىغىنى بولىدۇ.

سۇددى بۇ يەردە مۇنداق دېدى: مۇشرىكلار مۇسۇلمانلارغا سىلەر قانداقمۇ ئۆزەڭلارنى اللہ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزدەيمىز دەپ ئويلايسىلەر؟ اللہ ئۆلتۈرۈپ بەرگەننى يېمەيسىلەر، ئۆزەڭلار ئۆلتۈرگەننى يەيسىلەر، دېدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن اللہ تائالا تۆۋەندىكى ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئەگەر ئۇلارغا ئىتائەت قىلساڭلار﴾ يەنى (ئۇلارنىڭ گېپىگە كىرىپ) ئۆلۈكنى يېسەڭلار ﴿سىلەر چوقۇم مۇشرىك بولۇپ قالسىلەر﴾ بۇ ھەقتە مۇجاھىد، زەھھاك ۋە كۆپلىگەن سەلەپ ئالىملىرىمۇ شۇنداق دېدى.

(1) سۇرە ئەنئام 112 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بىر ئادەمنىڭ سۆزىنى ئاللا تائالانىڭ ھۆكۈمىنىڭ ئۈستىگە قويۇشنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىك

ھېسابلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئەگەر ئۇلارغا ئىتائەت قىلساڭلار، سىلەر چوقۇم مۇشېرىك بولۇپ قالسىلەر﴾ يەنى سىلەر ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇقىدىن ۋە ئۇنىڭ كۆرسەتمىسىدىن باشقا بىرسىنىڭ كۆرسەتمىسىگە چىقىپ كېتىپ، ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇقىدىن ئۈستۈن قويۇشڭلار، شېرىك كەلتۈرۈشتۇر.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھېبىرلىرىنى، راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنىي باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسھىنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا (يەنى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللا دىن باشقا) ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئاللا ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىرىدىن پاكىتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

ئىمام تىرمىزى بۇ ئايەتكە مەنە بەرگەن ۋاقىتتا ئەدىي ئىبنى ھاتەمنىڭ ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھېبىرلىرى ۋە راھىبلىرىغا ئىبادەت قىلمىدى، دېگەنلىكىنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئۇنداق ئەمەس، ئۇلارنىڭ ھېبىرلىرى ۋە راھىبلىرى ئۇلارغا ھارامنى ھالال، ھالالنى ھارام قىلىپ بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ھېبىرلىرى ۋە راھىبلىرىغا ئەگەشتى. مانا بۇ ئۇلارنىڭ ھېبىرى ۋە راھىبلىرىغا ئىبادەت قىلغانلىقىدۇر» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

أَوَمَن كَانَ مِيتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ

لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

ئەسلىدە ئۆلۈك (يەنى كاپىر) بولۇپ، بىز ئۇنى (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمان بىلەن) تىرىلدۈرگەن، بىز ئۇنىڭغا كىشىلەر ئارىسىدا ھىدايەت تېپىشقا نۇر بەرگەن بىر ئادەم زۇلمەتتە (يەنى كۇفرىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدا) قالغان ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغان بىر ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟ كاپىرلارغا ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ئەنە شۇنداق چىرايلىق كۆرسىتىلدى<sup>(122)</sup>.

كاپىرلار بىلەن مۆمىنلەرنىڭ مىسالى توغرىسىدا

﴿ئەسلىدە ئۆلۈك (يەنى كاپىر) بولۇپ، بىز ئۇنى (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمان بىلەن) تىرىلدۈرگەن، بىز ئۇنىڭغا كىشىلەر ئارىسىدا ھىدايەت تېپىشقا نۇر بەرگەن بىر ئادەم زۇلمەتتە (يەنى كۇفرىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدا) قالغان ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغان بىر ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟﴾ بۇ ئەسلىدە گۇمراھلىقتا ھالەك بولغان، قايىمۇقۇپ يۈرگەن ئاندىن ئاللا تائالا ئۇنى ئىمانى بىلەن تىرىلدۈرۈپ ئۇنى ئىمان ئېيتىشقا باشلىغان ۋە پەيغەمبەرگە ئەگىشىشكە مۇۋەپپەق قىلغان، كىشىلەر ئارىسىدا ماڭىدىغان يولىنى تېپىش ئۈچۈن - ئەۋفىي ئىبنى ئابىاستىن رىۋايەت قىلىشچە قۇرئاندىن ئىبارەت نۇر، سۇددىنىڭ كۆز قارىشىچە ئىسلامدىن ئىبارەت نۇرنى - بەرگەن بىر مۆمىن كىشى، نادانلىقلاردا، ھاۋايى ھەۋەسلەردە ۋە خىلمۇ خىل

(1) سۈرە تەۋبە 31 - ئايەت.

گۈمراھلىقلاردا قېلىپ ئۇنىڭدىن چىقىش ۋە قۇتۇلۇش يولى تاپالمىغان بىر كىشى بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالماستىنغا كەلتۈرگەن مىسالدۇر.

ئىمام ئەھمەد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شۈبھىسىزكى، اللہ تائالا بارلىق مەخلۇقاتلىرىنى زۇلمەت ئىچىگە يارىتىپ، ئاندىن ئۆزىنىڭ نۇرىنى مەخلۇقاتلىرىنىڭ ئىچىگە چاچتى. كىمگە شۇ نۇر يەتسە، ئۇ كىشى توغرا يولنى تاپتى. كىمگە ئۇ نۇر يەتمىگەن بولسا، ئۇ زۇلمەت ئىچىدە قالدى».

اللہ تائالا بەندىلىرىنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا ئېلىپ چىقىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ مۆمىنلەرنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇلارنى (كۇفرىنىڭ) زۇلمىتىدىن (ئىماننىڭ) يورۇقلىقىغا چىقىرىدۇ؛ كاپىرلارنىڭ ئىگىسى شەيتاندۇر ئۇلارنى (ئىماننىڭ) يورۇقلىقىدىن (گۈمراھلىقنىڭ) قاراڭغۇلۇقىغا چىقىرىدۇ. ئەنە شۇلار ئەھلى دوزاختۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿زادى قايسى ئادەم يول تاپالايدۇ؟ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ماڭغان ئادەممۇ؟ ياكى قەدىنى رۇس تۇتۇپ تۈز يولدا ماڭغان ئادەممۇ؟﴾<sup>(2)</sup> ﴿كاپىرلار ۋە مۆمىنلەردىن ئىبارەت) ئىككى پىرقە بار، (بىر پىرقە) ئەمما ۋە گاسقا ئوخشايدۇ، (يەنە بىر پىرقە بولسا) كۆزى كۆرىدىغان، قۇلقى ئاڭلايدىغان ئادەمگە ئوخشايدۇ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالى بىر - بىرىگە ئوخشامدۇ؟ ئىبەرەت ئالمامسىلەر؟﴾<sup>(3)</sup> ﴿كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم (يەنى كاپىر بىلەن مۆمىن) باراۋەر بولمايدۇ. زۇلمەت بىلەن نۇر (يەنى باتىل بىلەن ھەق) باراۋەر بولمايدۇ. ساپە بىلەن ئىسسىق (يەنى جەننەت بىلەن دوزاخ) باراۋەر بولمايدۇ. تىرىكلەر بىلەن ئۆلۈكلەر (يەنى مۆمىنلەر بىلەن كاپىرلار) باراۋەر بولمايدۇ، شۈبھىسىزكى، اللہ (ھەق دەۋەتنى) خالىغان كىشىلەرگە ئاڭلىتىدۇ. سەن قەبرىلەردىكىلەرگە (يەنى كاپىرلارغا) ئاڭلىتالمايسەن. سەن پەقەت بىر ئاگاھلاندىرغۇچىسىن﴾<sup>(4)</sup> بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەتلەر يەنە ناھايىتى كۆپتۇر.

اللہ تائالا بۇ سۈرىنىڭ بېشىدا: ﴿زۇلمەتلەرنى ۋە نۇرنى پەيدا قىلغان اللہ غا خاستۇر!﴾<sup>(5)</sup> دېگەن ئايەتتە، قاراڭغۇلۇق بىلەن يورۇقلۇق ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتكەچكە، بۇ يەردە قاراڭغۇلۇق بىلەن يورۇقلۇققا ئالاقىدار مىساللارنى كەلتۈرۈش بىلەنلا چەكلەندى.

﴿كاپىرلارغا ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ئەنە شۇنداق چىرايلىق كۆرسىتىلدى﴾ يەنى ، اللہ تائالانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە ھېكمىتى بىلەن كاپىرلارنىڭ گۈمراھلىقتا قالغانلىقى ئۇلارنىڭ نادانلىقىدىن، ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى. اللہ تائالادىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوق. ھەم ئۇنىڭ ھېچبىر شېرىكى يوقتۇر.

\* \* \* \* \*

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِيهَا لِيَمَّكُرُوا فِيهَا ۗ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ  
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ اللَّهُ ۗ اللَّهُ أَعْلَمُ

(1) سۈرە بەقەرە 257 - ئايەت.

(2) سۈرە مۇلك 22 - ئايەت.

(3) سۈرە ھۇد 24 - ئايەت.

(4) سۈرە فاتىر 19 — 23 - ئايەتكىچە.

(5) سۈرە ئەنئام I - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



حَيْثُ سَجَلُ رِسَالَتِهِ<sup>1</sup> سِيصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ



ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىشلىرى ئۈچۈن (مەككىدە قۇرەيشنىڭ چوڭلىرىنى باش گۇناھكار قىلغىنىمىزدەك)، ھەر بىر شەھەرنىڭ چوڭلىرىنى باش گۇناھكار قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ئىشلەتكەن ھىيلە - مىكىرلىرى ئۆزلىرىگە ياندىۇ (يەنى ئۇلار شۇ ھىيلە - مىكىرلەرنىڭ ۋاپالىغا قالدۇق)، ئۇلار (بۇنى) سەزمەيدۇ<sup>(123)</sup>. ئۇلارغا (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) بىرەر مۆجىزە كەلگەن چاغدا، (ئۇلار) بىزگە پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن مۆجىزە بېرىلمىگىچە (ئۇنىڭغا) ھەرگىز ئىشەنمەيمىز، دەيدۇ. اللە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەرگە ئورنىتىشنى (يەنى كىمنىڭ ئۇنىڭ ئەھلى بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ، (بۇ) گۇناھكارلار ئۆزلىرى ئىشلەتكەن ھىيلە - مىكىرلەر تۈپەيلىدىن اللە نىڭ دەرىگاھىدا خورلۇققا ۋە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ<sup>(124)</sup>.

گۇناھكارلارنىڭ چوڭلىرى، ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا

اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! خۇددى سېنىڭ يۇرتىڭدا، گۇناھكارلارنىڭ چوڭلىرىنى كۆپۈرلۈققا، اللە تائالانىڭ يولىدىن توسۇشقا، ساڭا قارشىلىق قىلىشقا ۋە يۈرت كاتتىلىرىنى ئاداۋەتلىشىشكە چاقىرغۇچى قىلغىنىمىزدەك، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىمۇ مۇشۇلار بىلەن سىنىغان ئىدۇق. ياخشى ئاقىۋەت بولسا پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇنىڭدەك (يەنى ساڭا قەۋمىڭنىڭ مۇشۇرىكىلىرىدىن دۈشمەنلەرنى قىلغاندەك) ھەر بىر پەيغەمبەرگە بىر قىسىم گۇناھكارلارنى ئۇنىڭ دۈشمىنى قىلدۇق﴾<sup>(1)</sup> ﴿بىرەر شەھەر (ئاھالىسى) نى ھالاك قىلماقچى بولساق، ئۇنىڭدىكى دۆلەتمەن ئادەملەرنى (بىزگە ئىتائەت قىلىشقا) بۇيرۇيمىز، ئۇلار ئىتائەت قىلماي، پىسقى - پاسات قىلىدۇ - دە، ئۇلارغا ئازابىمىز تېگىشلىك بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى قورقۇنچىلىق رەۋىشتە ھالاك قىلىمىز﴾<sup>(2)</sup>.

بەزى ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: بىز ئۇلارنى بويسۇنۇشقا بۇيرۇيمىز، ئۇلار بولسا قارشىلىق كۆرسىتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارنى ھالاك قىلىمىز دېگەنلىكتۇر، دېدى ۋە بەزى ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلارغا بېشىدىلا پۈتۈلۈپ كەتكەن بۇيرۇق بويىچە ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇيمىز دېگەنلىكتۇر، دېدى.

﴿ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىشلىرى ئۈچۈن (مەككىدە قۇرەيشنىڭ چوڭلىرىنى باش گۇناھكار قىلغىنىمىزدەك)، ھەر بىر شەھەرنىڭ چوڭلىرىنى باش گۇناھكار قىلدۇق﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەسكەرلەرنى ھۆكۈمران قىلدۇق. ئاندىن ئۇلار شۇ شەھەردە يامان ئىشلارنى قىلدى. ئۇلار شۇنداق قىلغاندا، بىز ئۇلارنى ئازاب بىلەن ھالاك قىلدۇق.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قايسى شەھەرگە بولمىسۇن، بىرەر ئاگاھلاندىرغۇچى ئەۋەتسەكلا ئۇنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى: «شۈبھىسىزكى، بىز سىلەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭلارنى ئىنكار قىلىمىز» دېدى.

(1) سۈرە قۇرئان 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا 16 - ئايەت.

ئۇلار يەنە: «بىزنىڭ ماللىرىمىز ۋە بالىلىرىمىز ئەڭ كۆپ، بىز ئازابلانمايمىز» دېدى<sup>(1)</sup> «شۇنىڭدەك سەندىن ئىلگىرى ھەر قاچان بىرەر شەھەرگە ئاگاھلاندىرغۇچى (يەنى پەيغەمبەر) ئەۋەتسەنلا، ئۇنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى: «بىز ھەقىقەتەن ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بىر خىل دىنغا ئېتىقاد قىلغانلىقىنى بىلىمىز، شەك - شۈبھىسىزكى، بىز ئۇلارنىڭ ئىزلىرىدىن ماڭمىز» دېيىشتى<sup>(2)</sup>.

ئايەتتىكى ھىيلە - مىكىر دېگەن سۆزدىن ئۇلارنىڭ ياسالما ئىش - ھەرىكەتلىرى بىلەن ئازغۇنلۇققا چاقىرىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ خۇددى ئاللا تائالانىڭ نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن خەۋەر بەرگەن تۆۋەندىكى ئايەتكە ئوخشايدۇ: «ئۇلار (يەنى كاتتىباشلار) ماڭا چىنىپۈتمىدى، ماڭا ۋە ماڭا ئەگەشكەنلەرگە ئەزىيەت يەتكۈزۈپ چوڭ ھىيلە تۈزدى»<sup>(3)</sup> ۋە تۆۋەندىكى ئايەتكە ئوخشايدۇ: «ئەگەر زالىملارنى پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا توختىتىپ قويۇلغان چاغدا بەزىسى بەزىسى بىلەن جېدەللىشىۋاتقاندا كۆرسەڭ ئىدىك (ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرەتتىڭ)، بوزەك قىلىنغانلار چوڭچىلىق قىلغانلارغا: «ئەگەر سىلەر بولمىساڭلار بىز چوقۇم ئىمان ئېيتاتتۇق» دەيدۇ. چوڭچىلىق قىلغانلار بوزەك قىلىنغانلارغا: «سىلەرگە ھىدايەت كەلگەندىن كېيىن بىز سىلەرنى ئۇنىڭدىن توستۇقمۇ؟ ھەرگىز توستىمىدۇق، سىلەر ئۆزەڭلار گۇناھ قىلغۇچى بولدۇڭلار» دەيدۇ. بوزەك قىلىنغانلار چوڭچىلىق قىلغانلارغا: «ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، (سىلەرنىڭ بىزگە) كېچە - كۈندۈز قىلغان ھىيلە - مىكىرڭلار (بىزنى ئىماندىن توستى)، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر بىزنى ئاللا نى ئىنكار قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشكە بۇيرۇيتتۇڭلار» دەيدۇ<sup>(4)</sup>.

ئىبنى ئەبۇھاتىم سۇفيان سەۋرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرئاندا كەلگەن ھىيلە - مىكىر دېگەن بارلىق سۆزدىن بىر يامان ئىش قىلغانلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئۇلارنىڭ ئىشلەتكەن ھىيلە - مىكىرلىرى ئۆزلىرىگە ياندىۇ (يەنى ئۇلار شۇ ھىيلە - مىكىرلەرنىڭ ۋابالىغا قالىدۇ)، ئۇلار (بۇنى) سەزمەيدۇ» يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان شۇ ھىيلە - مىكىرلىرىنىڭ ۋە باشقىلارنى ئازدۇرۇۋەتكەنلىكىنىڭ جازاسى پەقەت ئۆزلىرىگەلا قايتىدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىغا تولۇق جاۋابكار بولۇشلىرى ۋە ئۆزلىرى تەرىپىدىن بىلمەستىن ئازدۇرۇلغانلارنىڭ بىر قىسىم گۇناھلىرىغا ئۆزلىرى جاۋابكار بولۇشلىرى ئۈچۈن (يۇقىرىقى بوھتان سۆزلەرنى قىلدى)، ئۇلارنىڭ جاۋابكار بولسىدىغىنى نېمىدېگەن يامان!»<sup>(5)</sup> «ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يۈكلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ باشقا يۈكلىرىنى (يەنى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى ۋە ئازدۇرغانلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى) ئۈستىگە ئالىدۇ»<sup>(6)</sup>.

«ئۇلارغا (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) بىرەر مۆجىزە كەلگەن چاغدا» يەنى ئۇلارغا بىرەر ئايەت پاكىت ۋە كەسكىن ھۆججەت كەلگەندە: «(ئۇلار) بىزگە پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن مۆجىزە بېرىلمىگىچە (ئۇنىڭغا) ھەرگىز ئىشەنمەيمىز، دەيدۇ» يەنى خۇددى پەيغەمبەرلەرگە پەرىشتىلەر اللە تائالا تەرىپىدىن پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئېلىپ كەلگەندەك، بىزگىمۇ ئېلىپ كەلمىگىچە بىزمۇ ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز.

(1) سۈرە سەبەئە 34 — 35 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە زۇخروفۇ 23 - ئايەت.

(3) سۈرە نۇھ 22 - ئايەت.

(4) سۈرە سەبەئە 32 — 33 - ئايەتلەر.

(5) سۈرە نەھل 25 - ئايەت.

(6) سۈرە ئەنكەبۇت 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزگە مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلمايدىغانلار (يەنى مۇشرىكلار): «نېمىشقا بىزگە پەرىشتىلەر چۈشۈرۈلمەيدۇ، ياكى (بىز نېمىشقا) پەرۋەردىگار بىزنى كۆرمەيمىز» دېيىشتى﴾<sup>(1)</sup>.

﴿اللہ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەرگە ئورنىتىشنى (يەنى كىمنىڭ ئۇنىڭ ئەھلى بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ﴾ يەنى اللہ تائالا پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەردە قويىدىغانلىقىنى، بەندىلىرىنىڭ ئىچىدىن كىمنىڭ شۇنىڭغا لايىق كېلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار: «بۇ قۇرئان نېمىشقا ئىككى شەھەر (يەنى مەككە بىلەن تائىق ئادەملىرىدىن) بىر كاتتا ئادەمگە نازىل قىلىنمىدى؟» دېيىشتى. پەرەۋردىگار ئۇنىڭ رەھىمىتىنى ئۇلار تەقسىم قىلىپ بېرەمدۇ؟﴾<sup>(2)</sup> يەنى ئۇلار بۇ قۇرئان نېمە ئۈچۈن مەككە بىلەن تائىقنىڭ ئىچىدىكى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە كاتتا، چوڭ ۋە ھۆرمەتلىك بولغان بىر كىشىگە چۈشۈرۈلمىدى؟ دېيىشىدۇ. ئۇلارنىڭ شۇنداق دېيىشى ئۇلار ئەسكىلىك، ھەسەت، تەرسالىق ۋە چوڭچىلىق قىلىش يۈزىسىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كەمسىتكەنلەردۇر.

اللہ تائالا ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كەمسىتكەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار سېنى كۆرسە پەقەت مەسخىرە قىلىۋېلىپ: «اللہ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن مۇشۇمۇ؟ ئەگەر دىنىمىزدا چىڭ تۇرمىساق (مۇھەممەد) بىزنى ئىلاھلىرىمىزدىن ئازدۇرۇۋەتكىلى تاس قالاتتى» (دېدى)﴾<sup>(3)</sup> ﴿كاپىرلار سېنى كۆرگەن چاغدا: «سىلەرنىڭ مەبۇدلىرىڭلارنى ئەيىبلەيدىغان ئادەم مۇشۇمۇ؟» (دېيىشىپ) سېنى مەسخىرە قىلىشىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار مەرھەمەتلىك اللہ تەرىپىدىن نازىل بولغان قۇرئاننى ئىنكار قىلىشىدۇ﴾<sup>(4)</sup> ﴿سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر (كاپىرلار تەرىپىدىن) مەسخىرە قىلىندى، مەسخىرە قىلغۇچىلار مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆردى﴾<sup>(5)</sup>.

كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسەبىنىڭ ئېسىللىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقى

### توغرىسىدا

كاپىرلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك، ھۆرمەتلىك، ئېسىل نەسەبلىك ۋە ئائىلىسىنىڭ، تەربىيىلەنگەن مۇھىتىنىڭ، ئۆسۈپ يېتىلگەن جايىنىڭ پاكلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. اللہ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت يوللايدۇ. پەرىشتىلەر ۋە مۆمىنلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەيدۇ. ھەتتا مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر بولۇشتىن بۇرۇن، ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى «ئەڭ ئىشەنچلىك» كىشى دەپ ئاتايتتى. ھەرەقل ئەبۇسۇفياندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە سورىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا كاپىرلارنىڭ كاتتا بېشى بولغان ئەبۇسۇفيانمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسەبىنىڭ ئېسىللىقىنى ئېتىراپ قىلغان.

ھەرەقل: سىلەرگە نىسبەتەن ئۇنىڭ نەسەبى قانداق؟ دەپ سورىغاندا، ئەبۇسۇفيان: ئۇ بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى نەسەبى ئېسىل كىشىدۇر، دېدى. ھەرەقل: ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك كېلىشتىن بۇرۇن، سىلەر ئۇنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىنى كۆرۈپ باققانمىدىڭلار؟ دېدى. ئەبۇسۇفيان: ياق، دەپ جاۋاب بەردى. ھەرەقل

(1) سۈرە فۇرقان 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە زۇخروفى 31 — 32 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە فۇرقان 41 — 42 - ئايەتلەر.

(4) سۈرە ئەنئام 36 - ئايەت.

(5) سۈرە ئەنئام 10 - ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ ئېسىللىقى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ توغرا دىن ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ئىدى. ئىمام ئەھمەد ۋاسىلە ئىبنى ئەسكەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شۇبھىسىزكى، اللہ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرىنىڭ ئىچىدىن ئىسمائىلنى تاللىدى. ئىسمائىلنىڭ ئەۋلادىدىن كەنانە جەمەتىنى تاللىدى. كەنانە جەمەتى ئىچىدىن قۇرەيشنى تاللىدى قۇرەيشتىن ھاشىم جەمەتىنى تاللىدى. ھاشىم جەمەتى ئىچىدىن مېنى تاللىدى» بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلدى.

ئىمام بۇخارى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن ئادەم بالىلىرى ياشىغان ئەسىرلەر ئىچىدە ياخشى ئەسىردىن ياخشى ئەسىرگە (يەنى ياخشى بىر ئەجدادنىڭ پۇشتىدىن يەنە بىر ئەجدادنىڭ پۇشتىغا) يۆتكىلىپ ھەتتا مۇشۇ ئەسىرگە يۆتكىلىپ كەلگەندە دۇنياغا كەلدىم».

﴿بۇ گۇناھكارلار ئۆزلىرى ئىشلەتكەن ھىيلە - مىكرلەر تۈپەيلىدىن اللہ نىڭ دەرگاھىدا خورلۇققا ۋە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ يەنى بۇ پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەت ھەققىدە پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىشتىن ۋە ئۇلارغا بويسۇنۇشتىن باشتارتقان كىشىلەرگە اللہ تائالا تەرىپىدىن بولغان قاتتىق بىر قورقۇتۇش ۋە تەھدىتتۇر. چۈنكى، ئۇلار قىيامەت كۈنى اللہ تائالانىڭ ئالدىدا داۋاملىق خارلىنىشقا دۇچار بولىدۇ. ئۇلار دۇنيادا چوڭچىلىق قىلىۋىدى، اللہ تائالا ئۇلارنى قىيامەت كۈنى خارلىققا قالدۇرۇپ جازالىدى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾<sup>(1)</sup> يەنى ئۇلار خار ۋە تۆۋەن ھالەتتە جەھەننەمگە كىرىدۇ.

﴿بۇ گۇناھكارلار ئۆزلىرى ئىشلەتكەن ھىيلە - مىكرلەر تۈپەيلىدىن اللہ نىڭ دەرگاھىدا خورلۇققا ۋە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ ھىيلە - مىكرنىڭ كۆپىنچىسى يوشۇرۇن بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا قىيامەت كۈنى تولۇق جازا بېرىلىشى ئۈچۈن، ئۇلار اللہ تائالا تەرىپىدىن قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

اللہ تائالا ئۆزىنىڭ ھېچكىمگە ئۇۋال قىلمايدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ ھېچ ئادەمگە زۇلۇم قىلمايدۇ﴾<sup>(2)</sup>. اللہ تائالا قىيامەت كۈنىنىڭ ھەممە سىرلار ئېچىلىدىغان بىر كۈن ئىكەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىرلار ئاشكارا قىلىنىدىغان كۈندە (يەنى قىيامەتتە)﴾<sup>(3)</sup> يەنى ئۇ كۈندە بارلىق يوشۇرۇن نەرسىلەر ۋە سىرلار ئاشكارىلىنىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قىيامەت كۈنى خىيانەت قىلغان ئىنسانلارنىڭ ساغرىسىغا بىردىن بايراق تىكىلىنىپ، بۇ پالانىڭ ئوغلى پالانىنىڭ خىيانىتىدۇر دېيىلىدۇ».

بۇنداق قىلىشتىكى ھېكمەت شۇكى خىيانەت ئەسلىدە كىشىلەر بىلمەيدىغان يوشۇرۇن ئىش بولغاچقا اللہ تائالا قىيامەت كۈنى شۇ خىيانەت قىلغۇچىنىڭ خىيانەت قىلغانلىقىغا بىر بەلگە بولۇشى ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە غافىر 60 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە كەھى 49 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە تارىق 9 - ئايەت.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ



اللہ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بېرىدۇ)، اللہ كىمنى ئازدۇرماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى شۇنچە تارايىتىۋېتىدۇكى، (ئىمان ئېيتىش) ئۇنىڭغا گويىا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ، ئىمان ئېيتىمىغانلارنى اللہ مۇشۇنداق ئازابلايدۇ<sup>(125)</sup>.

﴿اللہ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بېرىدۇ)﴾ يەنى ئىمان ئېيتىشنى ئۇنىڭغا ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىپ شۇنىڭغا نېسىپ قىلىدۇ. ۋە ئۇلارنى ئىمان ئېيتىشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن كەڭ قىلغان، پەرۋەردىكارىنىڭ نۇرى ئۈستىدە بولغان ئادەم (دىلى كور ئادەم بىلەن) ئوخشاشمۇ؟﴾<sup>(1)</sup> ﴿لېكىن اللہ سىلەرگە ئىماننى قىزغىن سۆيگۈزدى ۋە ئۇنى دىلىڭلاردا كۆركەم قىلدى، سىلەرگە پىسقىنى، كۇفرىنى ۋە گۇناھنى يامان كۆرسەتتى، ئەنە شۇلار اللہ نىڭ پەزلى ۋە نېمىتى بىلەن توغرا يولدا بولغۇچىلاردۇر﴾<sup>(2)</sup>.

﴿اللہ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بېرىدۇ)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: اللہ تائالا ئۇنىڭ دىلىنى اللہ تائالانى بىر دەپ بىلىش ئەقىدىسىگە ۋە اللہ تائالاغا ئىمان ئېيتىشقا كېڭەيتىپ بېرىدۇ. بۇ ئايەتنى ئەبۇمالىك ۋە باشقىلارمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش تەپسىر قىلغان. بۇ ئايەتنىڭ ئاشكارا مەنىسىدۇر.

﴿اللہ كىمنى ئازدۇرماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى شۇنچە تارايىتىۋېتىدۇكى، (ئىمان ئېيتىش) ئۇنىڭغا گويىا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ﴾ يەنى ئۇنداق كىشىلەرنىڭ دىللىرىغا پايدىلىق نەرسىلەردىن كىچىككىنىمۇ كىرمەيدۇ. ياخشىلىقتىن ھېچقانداق بىر نەرسە يېتىپ بارمايدۇ. مۇناپىقلارنىڭ دىللىرىمۇ شۇنداق تۇر. لېكىن ئىبنى ئەبىبان ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئادەم بالىسى ئاسمانغا چىقالمىغىنىدەك، تاكى اللہ تائالا ئىماننى دىلىغا كىرگۈزمىگىچە اللہ تائالانى بىر دەپ بىلىش ئەقىدىسى ۋە ئىمان ئۇنىڭ دىلىغا كىرمەيدۇ.

ئىمام ئەبۇجەئفەر ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئىمان كىرىشتىن قاتتىق تار قىلىنغان كاپىرنىڭ دىلى ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن مىسالدۇر. كاپىرنىڭ ئىماننى قوبۇل قىلماسلىقتىكى ۋە ئىماننىڭ ئۆزىگە يېتىپ قېلىشىدىن قېچىشىدىكى مىسالى ئۇنىڭ ئاسمانغا ئۆرلەشكە ئۇنىمىغانلىقىنىڭ ۋە ئۇنىڭغا ئاجىز كەلگەنلىكىنىڭ مىسالغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى ئاسمانغا ئۆرلەش كاپىرنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ<sup>(3)</sup>.

﴿ئىمان ئېيتىمىغانلارنى اللہ مۇشۇنداق ئازابلايدۇ﴾ يەنى خۇددى اللہ تائالا ئۆزى ئازدۇرماقچى بولغان ئادەمنىڭ كۆكسىنى شۇنچە تار قىلىۋەتكىنىدەك، اللہ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان ئېيتىشقا

(1) سۈرە زۇمەر 22 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھۇجرات 7 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) بۇ يەردىكى ئاسمانغا ئۆرلىمەيدۇ دېگەنلىك، ئىنسان ھېچقانداق بىر ۋاستىنى قوللانماي ئۆرلىمەيدۇ دېمەكچى.

ئۇنىمىغان ئۇ كاپىرنىڭ ئوخشاشلىرىغا شەيتاننى ھۆكۈمران قىلىپ قويدۇ. ئاندىن شەيتان ئۇنى ئازدۇرىدۇ ۋە ئاللا تائالانىڭ يولىدىن توسىدۇ.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئىمان ئېيتىمىغانلارغا ئاللا تائالا شەيتاننى مۇشۇنداق ھۆكۈمران قىلىپ قويدۇ دېگەنلىك بولىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

مۇجاھىد ئىمان ئېيتىمىغانلارنى مۇشۇنداق پايدىسىز ئىشلارغا دۇچار قىلىپ قويدۇ دېگەنلىكتۇر، دېدى.

\* \* \* \* \*

وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۖ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ \* هُمْ دَارُ السَّلَامِ  
عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

بۇ (يەنى ئىسلام دىنى) پەرۋەردىگارىڭنىڭ توغرا يولىدۇر، ئىبىرەت ئالدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلى بايان قىلىدۇق<sup>(126)</sup>. پەرۋەردىگارىڭنىڭ دەرىھىدا ئۇلارغا دارۇسسالام (يەنى جەننەت) بار، ئۇلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى ئۈچۈن ئاللا ئۇلارغا مەدەتكاردۇر<sup>(127)</sup>.

ئاللا تائالا يۇقىرىدا ھەق يولىدىن ئېزىپ كەتكەنلەرنىڭ ۋە ھەق يولىدىن توسقۇچىلارنىڭ قىلمىشلىرىنى بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدى. بۇ يەردە پەيغەمبىرى بىلەن ئەۋەتكەن توغرا يول ۋە ھەق دىننىڭ ھۆرمىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿بۇ (يەنى ئىسلام دىنى) پەرۋەردىگارىڭنىڭ توغرا يولىدۇر﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! ساڭا مۇشۇ قۇرئاننى ۋەھىي قىلىشىمىز ئارقىلىق يولغا قويۇپ بەرگەن مۇشۇ دىن ئاللا تائالانىڭ توغرا يولىدۇر.

﴿ئىبىرەت ئالدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلى بايان قىلىدۇق﴾ يەنى چۈشەنلەيدىغان يەنى ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا چۈشەنلەيدىغان، پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان كىشىلەر ئۈچۈن بىز ئايەتلىرىمىزنى مۇشۇنداق تەپسىلىي روشەن بايان قىلىدۇق. ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ دەرىھىدا ئۇلارغا دارۇسسالام (يەنى جەننەت) بار﴾ يەنى قىيامەت كۈنى ئۇلارغا جەننەت بېرىلىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ يەردە جەننەتنى دارۇسسالام (يەنى خاتىرجەملىك قوروسى) دەپ سۈپەتلىدى. بۇنداق سۈپەتلىشىدىكى سەۋەب، ئۇلار پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئەگىشىپ توغرا يولدا مېڭىپ سالامەت قالغانلىقى ئۈچۈندۇر. ئۇلار خاتا يوللارنىڭ ئاپەتلىرىدىن قانچىكى سالامەت قالسا، خاتىرجەملىك قوروسىغا (يەنى جەننەتكە) شۇنچىلىك يېقىنلاپ بارىدۇ.

﴿ئۇلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى ئۈچۈن ئاللا ئۇلارغا مەدەتكاردۇر﴾ يەنى ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە مۇكاپات بېرىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى ساقلىغۇچىدۇر. ئۇلارغا ياردەم ۋە كۈچ قۇۋۋەت ئاتا قىلغۇچىدۇر. ئاللا تائالا ئۇلارغا ئىگە بولدى. ئۆزىنىڭ نېمىتى ۋە رەھىمىتى بىلەن ئۇلارغا جەننەتنى مۇكاپات قىلىپ بەردى.

\* \* \* \* \*

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا بِمَعْشَرٍ آخَرَ قَدْ أَتَّكَّرْتُم مِّنَ الْإِنسِ ط وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْت لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَلِيدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

اللَّهُ (ئىنسانلارنى، جنلارنى ھېساب ئۈچۈن) تولۇق يىغىدىغان كۈنى ئەسلىگەن، (بۇ كۈندە اللہ ئېيتىدۇكى) «ئى جنلار جامائەسى! سىلەر نۇرغۇن ئادەملەرنى ئازدۇردۇڭلار». ئۇلارنىڭ ئىنسانلاردىن بولغان دوستلىرى: «ئى پەرۋەردىگار بىز! بىز بىر - بىرىمىزدىن پايدىلاندىق، بىز ئەمدى سەن بەلگىلىگەن ۋاقىتقا (يەنى قىيامەت كۈنىگە) يەتتۇق» دەيدۇ، اللہ: «دوزاخ سىلەرنىڭ جايىڭلاردۇر، سىلەر اللہ نىڭ خاھىشىغا باغلىق ھالدا ئۇ يەردە مەڭگۈ قالسىلەر» دەيدۇ. شۈبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارنىڭ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر (128).

اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! سەن ئۇلارغا قىسسە قىلىپ سۆزلەپ بەرگەن ۋە ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرغان ۋەز - نەسھىتىڭگە قوشۇپ تۆۋەندىكىنىمۇ سۆزلەپ بەرگەن. ﴿اللہ (ئىنسانلارنى، جنلارنى ھېساب ئۈچۈن) تولۇق يىغىدىغان كۈنى ئەسلىگەن﴾ يەنى جنلارنى ۋە دۇنيادا جنلارغا ئىبادەت قىلغان، ئۇلاردىن پاناھ تىلىگەن، ئۇلارغا بويسۇنغان ۋە ئازدۇرۇش ئۈچۈن بىر - بىرىگە يالغان سۆزنى ۋە سۆھبەت قىلغان جنلارنىڭ ئىنسانلاردىن بولغان دوستلىرىنى يىغىدىغان كۈنى ئەسلىگەن.

﴿بۇ كۈندە اللہ ئېيتىدۇكى﴾ «ئى جنلار جامائەسى! سىلەر نۇرغۇن ئادەملەرنى ئازدۇردۇڭلار» اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە (پەيغەمبەرلىرىم ئارقىلىق): «ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتانغا چوقۇنماڭلار، ئۇ ھەقىقەتەن سىلەرگە ئاشكارا دۈشمەندۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر» دەپ تەۋسىيە قىلىدىمىمۇ؟ شۈبھىسىزكى، شەيتان سىلەردىن نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى، (بۇنى) چۈشەنمەمسىلەر؟﴾ (1).

﴿ئۇلارنىڭ ئىنسانلاردىن بولغان دوستلىرى:﴾ «ئى پەرۋەردىگار بىز! بىز بىر - بىرىمىزدىن پايدىلاندىق» يەنى جنلارنىڭ ئىنسانلاردىن بولغان دوستلىرى اللہ تائالاغا مۇشۇنداق دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ھەسەن مۇنداق دەيدۇ: جنلارنىڭ بىلەن ئىنسانلار ئۆز ئارا بىر - بىرىدىن پايدىلىنىشى بولسا؛ جنلارنىڭ بۇيرۇشى، ئىنساننىڭ بۇيرۇققا ئەمەل قىلىشىدىن ئىبارەتتۇر.

ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى زامانلاردا بىر كىشى بىرەر جايغا قۇنالغۇ ئۈچۈن چۈشسە، ئۇ كىشى مەن مۇشۇ جىلغىنىڭ چوڭى (يەنى جىنى) بىلەن پاناھ تىلەيمەن دەيتتى. مانا بۇ ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن پايدىلانغانلىقىدۇر. شۇڭا ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ قىلمىشىدىن ئۆزرە ئېيتىدۇ. ئەمما جنلارنىڭ ئىنسانلاردىن پايدىلىنىشى بولسا، قىلىنغان رىۋايەتكە ئاساسەن: ئىنسانلارنىڭ جنلاردىن ياردەم تىلىشى ئارقىلىق، ئىنسانلارنىڭ جنلارنى چوڭ بىلىشىدىن ئىبارەت جنلارنىڭ ئىنسانلاردىن ئېرىشكەن ھۆرمەتىدۇر. شۇنىڭ بىلەن جنلارنىڭ كاتتاشلىرى: بىز ئىنسان بىلەن جنلارغا خوجايىن بولىدۇ دەيدۇ. ﴿بىز ئەمدى سەن بەلگىلىگەن ۋاقىتقا (يەنى قىيامەت كۈنىگە) يەتتۇق» دەيدۇ ﴿سۇدى: بۇ بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئۇلارنىڭ ئۆلىدىغان ۋاقىتلىرى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر، دەيدۇ.﴾

(1) سۈرە ياسىن 60 — 62 - ئايەتكىچە .

﴿اللَّهُ: «دوﺯاخ سىلەرنىڭ جايىڭلاردۇر، سىلەر اللە نىڭ خاھىشىغا باغلىق ھالدا ئۇ يەردە مەڭگۈ قالسىلەر» دەيدۇ﴾ يەنى ئى جىنلار! سىلەر ۋە سىلەرنىڭ دوستۇقلار بولغان ئىنسانلارنىڭ تۇرار جايى ۋە ئورۇنلىشىدىغان ئورنى دوﺯاختۇر. سىلەر دوﺯاختا اللە تائالانىڭ خاھىشىغا باغلىق ھالدا مەڭگۈ قالسىلەر.  
\* \* \* \* \*

### وَكَذَلِكَ نُؤْتِي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

شۇنىڭغا (يەنى ئىنسانلار بىلەن جىنلارنى ئۆز ئارا پايدىلاندىرغىنىمىزغا) ئوخشاش، قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن زالىملارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىگە مۇسەللەت قىلىمىز ﴿129﴾.

اللە تائالانىڭ بەزى زالىملارنى بەزى زالىملارغا ھۆكۈمران قىلىپ قويىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿شۇنىڭغا (يەنى ئىنسانلار بىلەن جىنلارنى ئۆز ئارا پايدىلاندىرغىنىمىزغا) ئوخشاش، قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن زالىملارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىگە مۇسەللەت قىلىمىز﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇئەممەر قەتادەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللە تائالا دوﺯاختا بەزى زالىملارنى بەزى زالىملارغا ئىگە قىلىپ قويىدۇ. بەزىسى بەزىسىگە ئەگىشىدۇ.

ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسەلم: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە بىز جىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان زالىملارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىگە ھۆكۈمران قىلىمىز دېگەنلىكتۇر، دەپ بۇ ئايەتنى ئۆز سۆزىگە دەلىل قىلىپ ئوقۇدى: ﴿كىمكى مېھرىبان اللە نى ياد ئېتىشتىن (يەنى قۇرئاندىن) يۈز ئۆرۈيدىكەن، بىز ئۇنىڭغا شەپقاننى مۇسەللەت قىلىمىز (شەپقان ئۇنى ۋە سۆھسە قىلىدۇ)، شەپقان ئۇنىڭغا ھەمىشە ھەمراھ بولىدۇ﴾<sup>(1)</sup> يەنى بىز جىنلارنىڭ زالىملىرىنى ئىنسانلارنىڭ زالىملىرىغا ھۆكۈمران قىلىدىغان قىلىپ قويىمىز. بۇ ھەقتە بەزى شائىرلار مۇنداق شېئىر ئوقۇغان:

ھەر قولنىڭ ئۈستىدە بار اللە نىڭ قولى

زالىمغا زالىمدىن كېلەر ۋابالى

ئايەتنىڭ مەنىسى خۇددى بىز ئىنسانلار ئىچىدىكى زىيانكارلارغا ئۇلارنى ئازدۇرۇپتۇرىدىغان جىنلارنى ھۆكۈمران قىلىپ قويغىنىمىزدەك، زالىملارنىڭمۇ بەزىسىنى بەزىسىگە ھۆكۈمران قىلىدىغان قىلىپ قويىمىز. ئۇلارنىڭ زالىملىق، يولسىزلىق قىلغانلىقلىرىغا جازا بېرىش ئۈچۈن بەزىسىنى بەزىسى ئارقىلىق ھالاك قىلىمىز. بەزىسىدىن بەزىسى ئارقىلىق ئىنتىقام ئالىمىز، دېگەنلىكتۇر.

\* \* \* \* \*

يَمَعَشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ عَايَاتِي وَيُذَرُّونَكُم لِقَاءَ  
يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَعَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا

### كٰفِرِيْنَ ﴿١٣٠﴾

﴿ئى جىنلار ۋە ئىنسانلار جامائەسى! سىلەرگە ئۆز ئىچىڭلاردىن مېنىڭ ئايەتلىرىمنى بايان قىلىپ بېرىدىغان، بۇ كۈنۈڭلاردىكى ئۇچرىشىشتىن سىلەرنى ئاگاھلاندۇرىدىغان پەيغەمبەرلەر كەلمىدىمۇ؟﴾

(1) سۈرە زۇخروفۇ 36 - ئايەت.



ئۇلار: «گۇناھلىرىمىزنى ئېتىراپ قىلدۇق» دەيدۇ. ئۇلارنى دۇنيا تىرىكچىلىكى ئالدىغان، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقەتەن كاپىر بولغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ<sup>(130)</sup>.

ئىنسان ۋە جنلاردىن سىلەرگە پەيغەمبەرلەر كەلمىگەنمۇ؟ دېيىش ئارقىلىق ئۇلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

مانا بۇمۇ ھەم ئاللا تائالانىڭ قىيامەت كۈنى جن ۋە ئىنسانلار ئىچىدىكى كاپىرلارغا قىلىدىغان تەنقىتلىرىنىڭ قاتارىدىندۇر. ئاللا تائالا ئۇلاردىن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۇلارغا ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن ۋەزىپىسىنى يەتكۈزگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ: «سىلەرگە پەيغەمبەرلەر كەلمىگەنمۇ؟» دەپ سورايدۇ. بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ كەلگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن سورالغان قايتۇرما سوئالدىر. ﴿ئى جنلار ۋە ئىنسانلار جامائەسى! سىلەرگە ئۆز ئىچىڭلاردىن مېنىڭ ئايەتلىرىمنى بايان قىلىپ بېرىدىغان، بۇ كۈنۈڭلاردىكى ئۇچرىشىشتىن سىلەرنى ئاگاھلاندۇرىدىغان پەيغەمبەرلەر كەلمىدىمۇ؟﴾ مۇجاھىد، ئىبنى جۇرەيج ۋە كۆپلىگەن سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرىنىڭ دېيىشىچە پەيغەمبەرلەر پەقەت ئىنسانلاردىن بولىدۇ. جنلاردىن پەيغەمبەر بولمايدۇ.

پەيغەمبەرلەرنىڭ پەقەت ئىنسانلاردىنلا بولىدىغانلىقىنىڭ پاكىتى، ئاللا تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەتلىرىدۇر: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ بىز نۇھقا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھى قىلغاندەك، ھەقىقەتەن ساڭا ۋەھى قىلدۇق ھەمدە ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا، يەئقۇبنىڭ ئەۋلادلىرىغا، ئىساغا، ئەيىۇبقا، يۇنۇسقا، ھارۇنغا، سۇلايمانغا ۋەھى قىلدۇق، داۋۇدقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق. بىز نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىلگىرى (ئى مۇھەممەد!) ساڭا بايان قىلغانلىرىمىزمۇ بار، ساڭا بايان قىلىنغانلىرىمىزمۇ بار، ئاللا مۇساغا (بۇ ئاستە) سۆز قىلدى. ئەۋەتلىگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئاللا نىڭ ئالدىدا كىشىلەر (يەنى پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم دېگۈچىلەر) گە باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق<sup>(1)</sup>.

ئاللا تائالانىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا دېگەن سۆزىمۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىنساندىن بولىدىغانلىقىنىڭ دەلىلىدۇر: ﴿ئىبراھىمغا ئىسھاقنى، يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق (يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام خۇدالىق ئۈچۈن قەۋمىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ياخشى پەرزەنت ئىسھاقنى بەردۇق ۋە ئىسھاقنىڭ ئوغلى بولغان نەۋرىسى يەئقۇبنى بەردۇق)، (ئۇنىڭدىن كېيىن) پەيغەمبەرلىكىنى، كىتابنى (يەنى ساماۋى كىتابلارنى) ئۇنىڭ ئەۋلادىغا خاس قىلدۇق<sup>(2)</sup>﴾ يەنى ئاللا تائالا بۇ ئايەتتە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن پەيغەمبەرلىكىنى ۋە كىتابنى ئۇنىڭ ئەۋلادىغا خاس قىلغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ بىر ئالىمنىڭمۇ: پەيغەمبەرلىك ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى جنلاردا ئىدى. ئاندىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر بولۇپ كېلىشى بىلەن جنلاردىن پەيغەمبەرلىك ئۈزۈلۈپ قالغان دېگىنى يوق.

(1) سۈرە نىسا 163 — 165 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە ئەنكەبۇت 27 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىلا ئەلۋەتتە تاماق يەيتتى، بازارلاردا مېڭىپ يۈرەتتى﴾<sup>(1)</sup> ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى پەقەت شەھەر ئاھالىسىدىن بولغان ئەرلەرنى پەيغەمبەر قىلىپ، ئۇلارغا ۋەھىي قىلدۇق﴾<sup>(2)</sup> بۇ ئىشتا جىنلار ئىنسانلارغا ئەگىشىدۇ. شۇڭا اللہ تائالا جىنلاردىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۆز ۋاقتىدا بىر تۈركۈم جىنلارنى ساڭا قۇرئان تىڭشاشقا ئەۋەتتۇق، ئۇلار قۇرئان تىلاۋىتىگە ھازىر بولغاندا (بىر - بىرىگە): «جىم تۇرۇڭلار» دېيىشتى، قۇرئان تىلاۋەت قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئۆز قەۋمىگە ئاگاھلاندىرغۇچى بولۇپ قايتىشتى. ئۇلار ئېيتتى: «ئى قەۋمىمىز! ھەقىقەتەن بىز مۇسادىن كېيىن نازىل بولغان، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى كىتابلارغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، ھەق دىنغا ۋە توغرا يولغا باشلايدىغان كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) تىڭشىدۇق». «ئى قەۋمىمىز! اللہ غا دەۋەت قىلغۇچى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىڭلار ۋە اللہ غا ئىمان ئېيتىڭلار، اللہ بەزى گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ، سىلەرنى قاتتىق ئازابىتىن ساقلايدۇ». كىمكى اللہ غا (ئىمان ئېيتىشقا) دەۋەت قىلغۇچىنىڭ (يەنى رەسۇلۇلانىڭ) دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىسا، ئازابىتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، اللہ دىن باشقا (ئۇنى اللہ نىڭ ئازابىدىن ساقلىغۇچى) ياردەمچىلەر بولمايدۇ، ئۇلار (يەنى رەسۇلۇلانىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىغۇچىلار) ئويۇچۇق گۇمراھلىقتىدۇر﴾<sup>(3)</sup>.

تىرمىزى ۋە باشقىلار رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىنلارغا سۈرە رەھماننى ئوقۇپ بەرگەنلىكى كەلگەندۇر. بۇ سۈرىدە جىنلار بىلەن ئىنسانلارغا قارىتىپ سۆزلەنگەن اللہ تائالانىڭ: ﴿ئى ئىنسانلار ۋە جىنلار جامائەسى! سىلەردىن (يەنى سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلاردىن) ھېساب ئېلىشقا يۈزلىنىمىز. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر پەرۋەردىگارڭلارنىڭ قايسى نېمەتلىرىنى ئىنكار قىلىسىلەر؟﴾<sup>(4)</sup> دېگەن ئايەتلىرى باردۇر.

﴿ئى جىنلار ۋە ئىنسانلار جامائەسى! سىلەرگە ئۆز ئىچىڭلاردىن مېنىڭ ئايەتلىرىمنى بايان قىلىپ بېرىدىغان، بۇ كۈنۈڭلاردىكى ئۇچرىشىشتىن سىلەرنى ئاگاھلاندىرىدىغان پەيغەمبەرلەر كەلمىدىمۇ؟﴾  
 ئۇلار: «گۇناھلىرىمىزنى ئېتىراپ قىلدۇق» دەيدۇ. يەنى بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سەن تەرەپتىن بىزگە ئېلىپ كەلگەن ۋەزىپىلىرىنى بىزگە يەتكۈزگەنلىكىنى، بىزنىڭ ساڭا ئۇچرىشىدىغانلىقىمىز بىلەن ۋە مۇشۇ كۈننىڭ شەكسىز بولىدىغانلىقى بىلەن ئاگاھلاندىرىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىمىز.

﴿ئۇلارنى دۇنيا تىرىكچىلىكى ئالدىغان﴾ يەنى ئۇلار قىسقىغىنە شۇ ھاياتىدا پەرۋارسىزلىق قىلغان. ئۇلار ھاياتى دۇنيانىڭ رەڭگا - رەڭ كۆرۈنۈشلىرى، زىننەتلىرى ۋە ھاۋايى ھەۋەسلىرىگە گۈللىنىپ كېتىپ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلىش ۋە مۆجىزىلىرىگە قارشىلىق كۆرسىتىش بىلەن ھالاك بولۇپ كەتتى.

﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقەتەن كاپىر بولغانلىقلىرىنى ئېتىراپ قىلىدۇ﴾ يەنى ئۇلار دۇنيادا ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا ئېلىپ كەلگەن دىنغا كاپىر بولغانلىقلىرىنى قىيامەت كۈنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە فۇرقان 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە يۇسۇف 109 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەھقاف 29 — 32 - ئايەتكىچە.

(4) سۈرە رەھمان 31 — 32 - ئايەتلەر.

ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَفْلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا

عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَفِيلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، پەرۋەردىگارنىڭ شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسىنى (ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىپ ئاگاھلاندۇرماستىن) غەپلەتنىكى ۋاقىتلىرىدا زۇلۇم قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلغىنى يوق<sup>(131)</sup> (ئاخىرەتتە) ھەر ئادەمنىڭ قىلغان ئەمەلىگە يارىشا دەرىجىسى بولىدۇ، پەرۋەردىگارنىڭ ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن غاپىل ئەمەس<sup>(132)</sup>.

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، پەرۋەردىگارنىڭ شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسىنى (ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىپ ئاگاھلاندۇرماستىن) غەپلەتنىكى ۋاقىتلىرىدا زۇلۇم قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلغىنى يوق) يەنى ئىنسانلار ۋە جىنلار ئىچىدىن بىرەرسىنىڭ دەۋەت ئۇنىڭغا يېتىپ بارماي ناھاق ئازابقا قالماسلىقى ئۈچۈن، بىز ئۇلارغا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش ۋە كىتابلارنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ باھانە - سەۋەب كۆرسىتىشىگە ئورۇن قويمىدۇق. بىز بۇرۇن ئۆتكەن ئۈمىتلەرنىڭمۇ باھانە - سەۋەب كۆرسىتىشىگە ئورۇن قويمىغان ئىدۇق. بىز كىشىلەرنى پەقەت ئۇلارغا پەيغەمبەرنى ئەۋەتىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىمىغانلىقى ئۈچۈنلا ئازابلىدۇق.

اللہ تائالا ھەممە كىشىلەرگە پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قانداقلا بىر ئۈمىت بولمىسۇن، ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن﴾<sup>(1)</sup> ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەر بىر ئۈمىتكە: «اللہ غا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار» دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق﴾<sup>(2)</sup> ﴿پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ (ھېچ ئادەمنى) جازالىغىنىمىز يوق﴾<sup>(3)</sup> ﴿دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىلەر ئۇلاردىن: «سىلەرگە ئاگاھلاندۇرغۇچى (يەنى پەيغەمبەر) كەلمىگەنمىدى؟» دەپ سورايدۇ. ئۇلار: «ئۇنداق ئەمەس، بىزگە ھەقىقەتەن ئاگاھلاندۇرغۇچى كەلگەن، بىز (ئۇنى) ئىنكار قىلدۇق ھەمدە بىز: «اللہ (ھېچ ئادەمگە ۋەھىدىن) بىرەر نەرسە نازىل قىلغىنى يوق، سىلەر پەقەت چوڭقۇر ئازغۇنلۇقتا» دېدۇق» دەيدۇ﴾<sup>(4)</sup> بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

﴿ئاخىرەتتە) ھەر ئادەمنىڭ قىلغان ئەمەلىگە يارىشا دەرىجىسى بولىدۇ﴾ يەنى اللہ تائالانىڭ تائىتىدە ياكى ئۇنىڭ چەكلىگەن ئىشلىرىدا، ھەر بىر ئادەمنىڭ قىلغان ئىشىغا قارىتا مەرتىۋىلەر ۋە دەرىجىلەر بولىدۇ. اللہ تائالا ئۇ ئادەمنى ئۇنىڭ دەرىجىسى ۋە مەرتىۋىسىگە يەتكۈزىدۇ. ئەگەر ياخشىلاردىن بولسا ياخشى، يامانلاردىن بولسا، يامان مەرتىۋە ۋە دەرىجىگە ئېرىشىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنىڭ جىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان كاپىرلارنىڭ قىلمىشلىرىغا قارىتا دوزاختا دەرىجىلىرى ۋە مەرتىۋىلىرى باردۇر دېگەنلىكىنىڭمۇ ئېھتىمالى بار.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كېيىن كىرگەنلەر (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ئىلگىرى كىرگەنلەرگە (يەنى باشلىقلىرىغا) قارىتىپ: «ئى پەرۋەردىگارمىز! بۇلار بىزنى ئازدۇرغان. ئۇلارغا ئىككى ھەسسە دوزاخ ئازابى بەرگىن» دەيدۇ. اللہ: «ھەممىگە ئىككى ھەسسە ئازاب بېرىلىدۇ،

(1) سۈرە فاتىر 24 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نەھل 36 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئىسرا 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە مۇلك 8 - 9 - ئايەتلەر.

لېكىن سىلەر (ئازابنىڭ دەھشىتىنى بىلمەيسىلەر) دەيدۇ<sup>(1)</sup> ﴿كاپىر بولغانلارغا ۋە (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى دىندىن) توسقانلارغا ئۇلارنىڭ قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى ئۈچۈن ئازاب ئۈستىگە ئازاب قوشۇپ، زىيادە ئازاب قىلىمىز﴾<sup>(2)</sup>.

﴿پەرۋەردىگارىڭ ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن غاپىل ئەمەس﴾ ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە: ئى مۇھەممەد! ئۇلارنىڭ قىلغان بارلىق قىلمىشلىرىنى سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ بىلىدۇ. ئۇلار ئاللاھ تائالاغا ئۇچراشقان چاغدا يەنى قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىغا جازا بېرىش ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرىنى ھېسابلاپ ئۆزىنىڭ يېنىدا ساقلاپ قويدۇ دېگەنلىكتۇر، دېدى.

\* \* \* \* \*

وَرَبِّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنَّ يَشَاءُ يَذْهَبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنَّ مَا تُوْعَدُونَ لَأَتِي وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٧﴾ قُلْ يَنْقُومِ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۗ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَقِيبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٨﴾

پەرۋەردىگارىڭ (خالايىقتىن ۋە ئۇلارنىڭ ئىبادەتلىرىدىن) بىھاجەتتۇر، رەھمەت ئىگىسىدۇر. ئەگەر ئۇ خالىسا، سىلەرنى ھالاك قىلىپ، سىلەرنى باشقا بىر قەۋمنىڭ ئەۋلادىدىن پەيدا قىلغاندەك، سىلەرنىڭ ئورنىڭلارغا ئۆزى خالىغان (ئىتائەتمەن) باشقا بىر قەۋمنى قويدۇ<sup>(133)</sup>. سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان (قىيامەت، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش قاتارلىق) ئىشلار چوقۇم مەيدانغا كېلىدۇ، سىلەر قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر<sup>(134)</sup>. (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئى قەۋمىم! سىلەر كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە ئىشلەڭلار (يەنى كۇفرىڭلاردا چىڭ تۇرۇڭلار)، مەنمۇ چوقۇم كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە ئىشلەيمەن (يەنى مەنمۇ ئۆز دەۋىتىمىدە چىڭ تۇرىمەن). ئاخىرەتتە كىمنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئۇزۇنغا قالماي بىلىسىلەر، زالىملار ئەلۋەتتە مەقسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ»<sup>(135)</sup>.

ئاسىيلىق قىلغۇچىلارغا يوق قىلىۋېتىلىدىغانلىقى بىلەن قىلىنغان تەھدىت توغرىسىدا

﴿پەرۋەردىگارىڭ (خالايىقتىن ۋە ئۇلارنىڭ ئىبادەتلىرىدىن) بىھاجەتتۇر﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! پەرۋەردىگارىڭ بارلىق مەخلۇقاتلىرىدىن ھەممە جەھەتتە بىھاجەتتۇر. مەخلۇقاتلار بولسا، ھەممە ئەھۋاللىرىدا ئاللاھ تائالاغا موھتاجدۇر.

﴿رەھمەت ئىگىسىدۇر﴾ يەنى ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتلىرىدىن بىھاجەت تۇرۇقلۇق ئۇلارغا مېھرىبانلىق قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ كىشىلەرگە ھەقىقەتەن مېھرىباندۇر، ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئەگەر ئۇ خالىسا، سىلەرنى ھالاك قىلىپ﴾ يەنى سىلەر ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا قارشىلىق قىلساڭلار، ﴿سىلەرنى باشقا بىر قەۋمنىڭ ئەۋلادىدىن پەيدا قىلغاندەك، سىلەرنىڭ ئورنىڭلارغا ئۆزى خالىغان

(1) سۈرە سۇرە ئەئراڧ 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نەھل 88 - ئايەت.

(3) سۈرە بەقەرە 143 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئىتائەتمەن﴾ باشقا بىر قەۋمنى قويدۇ﴾ يەنى اللە تائالا شۇنداق قىلىشقا قادىردۇر. اللە تائالاغا بۇ ئاسان ۋە ئاددىيدۇر. خۇددى اللە تائالا ئىلگىرىكىلەرنى ھالاك قىلىپ ئۇلارنىڭ ئورنىغا باشقىلارنى پەيدا قىلغىنىدەك بۇلارنى ھالاك قىلىۋېتىپ ئۇلارنىڭ ئورنىغا باشقىلارنى كەلتۈرۈشكە قادىردۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئىنسانلار! ئەگەر اللە خالىسا، سىلەرنى يوق قىلىپ ئورنۇڭلارغا باشقىلارنى كەلتۈرىدۇ، اللە بۇنىڭغا قادىردۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەر اللە غا موھتاجسىلەر، اللە (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر. ئەگەر اللە خالىسا، سىلەرنى ھالاك قىلىپ (ئورنۇڭلارغا) يېڭى بىر خەلقنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ اللە غا قىيىن ئەمەس﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئەگەر سىلەر (اللە نىڭ تائىتىدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، اللە سىلەرنىڭ ئورنۇڭلارغا باشقا بىر قەۋمنى ئالماشتۇرىدۇ، ئۇلار سىلەرگە ئوخشاش بولمايدۇ (بەلكى اللە غا ئىتائەت قىلىدۇ)﴾<sup>(3)</sup>.

﴿سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان (قىيامەت، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش قاتارلىق) ئىشلار چوقۇم مەيدانغا كېلىدۇ﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا ۋەدە قىلىنغان قىيامەتنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگىن. ﴿سىلەر قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر﴾ يەنى اللە تائالانى ئاجىز قىلالمايسىلەر. بەلكى، سىلەر چىرىپ تۇپراققا ئايلىنىپ كەتسەڭلارمۇ، پارچىلىنىپ يوق بولۇپ كەتسەڭلارمۇ، اللە تائالا قايتا تىرىلدۈرۈشكە قادىردۇر. اللە تائالا، ھېچقانداق نەرسە ئۇنى ئاجىز قىلالمايدىغان قۇدرەتلىك زاتتۇر.

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا﴾ ئېيتقىنكى، ﴿ئى قەۋمىم! سىلەر كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە ئىشلەڭلار (يەنى كۈچۈڭلاردا چىڭ تۇرۇڭلار)، مەنمۇ چوقۇم كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە ئىشلەيمەن (يەنى مەنمۇ ئۆز دەۋىتىمدە چىڭ تۇرىمەن)﴾ بۇ بىر قاتتىق تەھدىتتۇر. يەنى ئەگەر سىلەر ئۆزەڭلارنى بىر توغرا يول ئۈستىدە دەپ گۇمان قىلىپ ئۆزەڭلارنىڭ خاتا يول ۋە پىرىنسىپلىرىدا داۋاملىشىۋەرسەڭلار مەنمۇ ئۆزەمنىڭ يولى ۋە پىرىنسىپىدا داۋاملىشىۋېرىمەن.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا ئېيتقىنكى، ﴿سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ھەرىكەت قىلىڭلار، بىزمۇ ئۆز يولىمىز بويىچە ھەرىكەت قىلايلى. سىلەر (ئىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە (شۇنى) كۈتىمىز﴾﴾<sup>(4)</sup>.

﴿ئاخىرەتتە كىمىنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئۇزۇنغا قالماي بىلىسىلەر، زالىملار ئەلۋەتتە مەقسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ﴾ يەنى ئۇ ياخشى ئاقىۋەتنىڭ ماڭا ياكى سىلەرگە بولىدىغانلىقىنى پات ئارىدا بىلىسىلەر. ھەقىقەتەن اللە تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قىلغان ۋەدىسىنى ئورۇندىدى. يەنى ئۇنى شەھەرلەردە يەرلەشتۈردى. ئۇنى ئۇنىڭغا قارشى تۇرغۇچى كىشىلەرگە ھۆكۈمران قىلدى. ئۇنىڭغا مەككىنى پەتھى قىلىپ بەردى. قەۋملىرى ئىچىدىن ئۇنى يالغانغا چىقارغان، دۈشمەنلىك قىلغانلار ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇردى. ئۇ ئېلىپ كەلگەن ئىسلام دىنىنى ئۇ ھايات ۋاقتىدىلا پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلىغا شۇنىڭدەك يەمەن ۋە بەھرەينلەرگە تارقاتتى. باشقا شەھەر، ئىقلىم ۋە رايونلار ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا چىققان خەلىپىلىرىنىڭ قولى بىلەن پەتھى قىلىندى.

اللە تائالا پەيغەمبەرلىرىگە ياردەم بېرىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە (لەۋھۈلمەھپۇزغا): «مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلبە قىلىمىز» دەپ يازدى، اللە ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر،

(1) سۈرە نىسا 133 - ئايەت.

(2) سۈرە فاتىر 15 — 17 - ئايەتكىچە.

(3) سۈرە مۇھەممەد 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ھۇد 121 — 122 - ئايەتلەر.

غالبىتۇر»<sup>(1)</sup> «شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبىرىمىزگە، مۆمىنلەرگە ھاياتى دۇنيادا ۋە (پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۆمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان) گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان كۈندە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز. ئۇ كۈندە كاپىرلارنىڭ ئۆزلىرى پايدا بەرمەيدۇ، ئۇلار لەنەتكە ئۇچرايدۇ، ئۇلار ئاخىرەتنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ»<sup>(2)</sup> «بىز لەۋھۇلمەھپۇزدا (ئەزلەندە) يازغاندىن كېيىن، (داۋۇدقا نازىل قىلىنغان) زەبۇردا زېمىنغا (يەنى جەننەت زېمىنغا) ھەقىقەتەن مېنىڭ ياخشى بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ دەپ يازدۇق»<sup>(3)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرِزْقِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٦٦﴾

مۇشرىكلار الله ياراتقان ئېكىنلەردىن ۋە چاھار پايلاردىن (يەنى تۆگە، كالا، قويلاردىن) الله ئۈچۈن بىر ھەسسە (بۇتىلىرى ئۈچۈن بىر ھەسسە) ئايرىپ قويۇپ، ئۆز گۇمانلىرىچە (ھېچقانداق دەلىلسىزلا): «بۇ الله ئۈچۈندۇر، بۇ مەبۇدلىرىمىز ئۈچۈندۇر» دېدى. بۇتىلىرىنىڭ نېسۋىسىدىن الله نىڭكىگە قوشۇشقا بولمايتتى، الله نىڭ نېسۋىسىدىن بۇتىلىرىنىڭكىگە قوشۇشقا بولاتتى (مۇشرىكلار الله غا ئاتىغان ھەسسەسىدىن بۇتىلارغا ئاتىغان ھەسسەسىگە بىرەر نەرسە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى بۇتىلىرىنىڭ ھەسسەسى ئىچىدە قالدۇراتتى ۋە الله باي، بۇنىڭغا موھتاج ئەمەس، دەپتتى. بۇتىلىرىغا ئاتىغان ھەسسەسىدىن الله غا ئاتىغان ھەسسەسىگە بىرەر نەرسە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى بۇتىلارنىڭ ھەسسەسىگە قايتۇرۇۋېتەتتى). ئۇلارنىڭ قارارى نېمىدېگەن قەبىھ! <sup>(136)</sup>.

### بەزى شېرىك ئىشلارنىڭ بايانى توغرىسىدا

بۇ الله تائالانىڭ يوق ئىشىنى ۋە كۆپۈرلۈقنى، شېرىكنى پەيدا قىلغان، گەرچە الله تائالا ھەممە نەرسىلەرنى ياراتقان تۇرسىمۇ ياراتقان ئۇ نەرسىلەردىن بىر قىسمىنى الله تائالاغا ۋە بىر قىسمىنى بۇتىلىرىغا ئاتىغان مۇشرىكلارنى ئەيىبلەش ۋە تەنقىد قىلىشىدۇر. الله تائالا ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرۈشىدىن پاكىتۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ۋە ئەۋفىي، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: الله تائالانىڭ دۈشمەنلىرى بولغان مۇشرىكلار، زىرائەت تېرىسا ياكى ئۇلارنىڭ باغلىرى بولسا، ئۇنىڭدىن بىر قىسمىنى الله تائالاغا، بىر قىسمىنى بۇتقا ئاتىشاتتى. مەيلى زىرائەت، مېۋە ياكى باشقا نەرسىلەر بولسۇن، بۇتقا ئاتىغانلىرىنى ياخشى ساقلاپ ھېسابنى قىلىپ تۇراتتى. ئەگەر بۇتقا ئاتىغان شۇ نەرسىلىرىدىن الله تائالاغا ئاتىغان نەرسىلەرگە بىرەر نەرسە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى بۇتىلىرىغا ئاتىغان نەرسىلىرى ئىچىگە قايتۇرۇۋېتەتتى. بۇتقا ئاتالغان زىرائەتلەرنى ياكى مېۋىلىرىنى سۇغىرىدىغان سۇ الله تائالاغا ئاتالغان ئېتىزلىققا ئېقىپ كېتىپ قالسا، سۇغىرىلىپ قالغان شۇ يەرنى بۇتىلارغا ئاتالغان زىرائەت ۋە مېۋىلىك يەرلەرنىڭ ھېسابىغا قوشۇۋېتەتتى.

(1) سۈرە مۇجادەلە 21 - ئايەت.

(2) سۈرە غافىر 51 — 52 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە ئەنئام 105 - ئايەت.

ئەگەر ئاللاھ تائالاغا ئاتىغان زىرائەت ۋە مېۋىلەردىن بىرەر نەرسە بۇتقا ئاتىغان نەرسىلەرنىڭ ئارىسىغا قوشۇلۇپ قالسا، ئۇلار: بۇ بۇت پېقىردۇر دەپ ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالاغا ئاتالغان نەرسىلەرگە قايتۇرۇۋەتمەيتتى. ھەمدە ئاللاھ تائالاغا ئاتالغان زىرائەت ۋە مېۋىلەرنى سۇغرىدىغان سۇ، بۇتلارغا ئاتالغان زىرائەت ۋە مېۋىلەرگە ئېقىپ كېتىپ قالسا، ئۇ ئېتىزلىقنى يەنىلا بۇتلارنىڭ ھېسابىغا قويۇپ قوياتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ چاۋا - ماللىرىدىن بەھىرە، سائىبە، ۋەسىلە ۋە ھام<sup>(1)</sup> قاتارلىقلارنى ئۆزلىرىگە ھارام ساناپ ئۇلارنى بۇتلارغا ئاتىشى. ئۇلار ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىمىز دەپ گۇمان قىلىپ شۇ چارۋا - ماللارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلاتتى.

﴿مۇشرىكلار ئاللاھ ياراتقان ئېكىنلەردىن ۋە چاھار پايلىرىدىن (يەنى تۆگە، كالا، قويلاردىن) ئاللاھ ئۈچۈن بىر ھەسسە (بۇتلىرى ئۈچۈن بىر ھەسسە) ئايرىپ قويۇپ، ئۆز گۇمانلىرىچە (ھېچقانداق دەلىلسىزلا): «بۇ ئاللاھ ئۈچۈندۇر، بۇ مەبۇدلىرىمىز ئۈچۈندۇر» دەيدى. بۇتلىرىنىڭ نېسۋىسىدىن ئاللاھ نىڭكىگە قوشۇشقا بولمايتتى، ئاللاھ نىڭ نېسۋىسىدىن بۇتلىرىنىڭكىگە قوشۇشقا بولاتتى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسەلم: ئۇلار ئاللاھ تائالا ئۈچۈن ئاتاپ بوغۇزلىغان ھەر قانداق بىر مالنىڭ گۆشىنى ھەتتا ئۇنىڭغا بۇتلىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتىمىغىچە ھەرگىزمۇ يېمەيتتى. بۇتلىرىغا ئاتاپ بوغۇزلىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمىنى ئاتىماي بوغۇزلايتتى دەپ يۇقىرىقى ئايەتنى ئاخىرىغىچە ئوقۇپ، ئۆزىنىڭ سۆزىگە دەلىل قىلدى.

﴿ئۇلارنىڭ قارارى نېمىدېگەن قەبھ!﴾ يەنى ئۇلارنىڭ بۇ تەقسىماتى نېمىدېگەن يولسىز. ئۇلار تۇنجى قېتىملىق تەقسىماتىدىلا خاتالاشتى. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر. ھەممە نەرسىگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىدۇر. ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا تەۋەدۇر. ھەممە نەرسە ئۇنىڭ ھۆكۈم قىلىشى، قۇدرىتى ۋە خاھىشى ئاستىدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاھ ۋە پەرۋەردىگار يوقتۇر. ئاندىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇمانلىرىچە توغرا بولغان خاتا تەقسىماتلىرىدىمۇ ناھاقچىلىق قىلدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تەقسىم قىلىش جەھەتتىن تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: ﴿ئۇلار ئاللاھ غا قىزلارنى نىسبەت بېرىدۇ، ئاللاھ (بۇنداق بوھتاندىن) پاكىتۇر، ئۇلار ئۆزى ئارزۇ قىلىدىغانلىرىنى ئۆزلىرىگە نىسبەت بېرىدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلار (پەرىشتىلەرنى ئاللاھ نىڭ قىزلىرى دەپ بىلەن) ئاللاھ نىڭ بىر قىسىم بەندىلىرىنى ئاللاھ نىڭ بىر جۈزىيى قىلىۋالدى. (مۇنداق دېگۈچى) ئىنسان ھەقىقەتەن ئاللاھ غا ئاشكارا ناشۈكۈرلۈك قىلغۇچىدۇر﴾<sup>(3)</sup> ﴿ئى مۇشرىكلار جامائەسى!﴾ (سىلەرچە ياخشى ھېساپلانغان) ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان ھېسابلانغان) قىز بالا ئاللاھ غا خاسمۇ؟ ئۇنداقتا بۇ ئادالەتسىز تەقسىماتتۇر﴾<sup>(4)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُرْدُوهُمْ  
وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ط وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتُرُونَ ﴿٦٧﴾

(1) بۇ ھايۋانلار ھەققىدىكى تەپسىلات سۈرە مائىدىنىڭ 103 - ئايەتىدە بايان قىلىندى.

(2) سۈرە نەھل - 57 - ئايەت.

(3) سۈرە زۇخروفۇ - 15 - ئايەت.

(4) سۈرە نەجم 21 — 22 - ئايەتلەر.

مۇشرىكلارنىڭ شېرىكلىرى (يەنى شەيتانلار) مۇشرىكلارنى ھالاك قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ دىنىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىغا بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى، شۇنىڭدەك (يەنى) ئاللاھقا ۋە بۇتلارغا ھەسسە ئايرىپ قويۇشتەك تەقسىماتنى شەيتانلارغا ۋە مۇشرىكلارغا چىرايلىق كۆرسەتكەندەك چىرايلىق كۆرسەتتى. ئەگەر ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى، ئۇلار بۇ (قەبىھ) ئىشنى قىلمايتتى، ئۇلارنى ئاللاھقا چاپلىغان يالغانلىرى بىلەن بىللە تەرىك ئەت <sup>(137)</sup>.

شەيتاننىڭ مۇشرىكلارغا ئۆز بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكى توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: خۇددى شەيتان مۇشرىكلارغا ئاللاھ تائالا ياراتقان زىرائەت ۋە چارۋا - ماللاردىن بۇتلارغا نېسىۋە ئايرىشنى چىرايلىق كۆرسەتكەندەك، ئۇلارغا پېقىرلىقتىن قورقۇپ ئوغۇل بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى، نۇمۇستىن قورقۇپ قىز بالىلىرىنى تىرىك كۆمۈشنى چىرايلىق كۆرسەتتى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: شەيتانلار ئۇلارغا ئۆز بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتتى. مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: مۇشرىكلارنىڭ شەيتانلىرى مۇشرىكلارنى پېقىرلىقتىن قورقۇتۇپ بالىلىرىنى تىرىك كۆمۈشكە بۇيرۇدى. سۇددى مۇنداق دەيدۇ: شەيتانلار مۇشرىكلارنى ھالاك قىلىش ياكى ئۇلارنىڭ دىنىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ ئۆچۈن ئۇلارنى قىزلىرىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.

﴿ئەگەر ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى، ئۇلار بۇ (قەبىھ) ئىشنى قىلمايتتى﴾ يەنى مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ خاھىشى، ئىرادىسى ۋە شۇنداق بولۇشنى تاللىغانلىقى بىلەن بولغاندۇر. بۇنىڭدا ئاللاھ تائالانىڭ چوڭ بىر ھېكمىتى باردۇر. ئاللاھ تائالا قىلغان ئىشىدىن سورالمايدۇ. ئىنسانلار سورىلىدۇ. ﴿ئۇلارنى ئاللاھقا چاپلىغان يالغانلىرى بىلەن بىللە تەرىك ئەت﴾ يەنى ئۇلارنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى بىلەن بىرگە تاشلا، ئۇلاردىن يىراقلاش. ئاللاھ تائالا يېقىندا سەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَمٌ وَّحَرَّتْ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَأَ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَمٌ حُرْمَتٌ

ظُهُورُهَا وَأَنْعَمٌ لَا يَذْكُرُونَ أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتُرُونَ ﴿١٣٨﴾

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇمانىچە: «بۇ ھايۋانلار ۋە ئېكىنلەر (مەبۇدلىرىمىزغا خاس بولۇپ، باشقىلارغا) ھارامدۇر، ئۇلارنى پەقەت بىز خالىغان ئادەملەرلا يەيدۇ، بۇ ھايۋانلارنى مىنىش ھارامدۇر، بۇ ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندا ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىشقا بولمايدۇ» دېدى. ئۇلار ئاللاھقا يالغان چاپلىدى، ئاللاھ ئۇلارنى يالغان چاپلىغانلىقىنى ئۈچۈن جازالايىدۇ <sup>(138)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ بەزى چارۋا - ماللارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇمانىچە: «بۇ ھايۋانلار ۋە ئېكىنلەر (مەبۇدلىرىمىزغا خاس بولۇپ، باشقىلارغا) ھارامدۇر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دەيدۇ: بۇ ھارام قىلىش ئۇلارنىڭ شەيتانلىرى تەرىپىدىن بولغاندۇر. بۇ بىر قىيىنلاشتۇرۇش ۋە تەسەشتۈرۈشتۇر. بۇ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بولغان ئەمەستۇر.

ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسەلم مۇنداق دېدى: ھارام قىلغان ئۇ نەرسىلەر مۇشرىكلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىلاھلىرى ئۈچۈنلا ئاتىغان نەرسىلىرىدۇر.



﴿ئۇلارنى پەقەت بىز خالىغان ئادەملەرلا يەيدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار بۇ ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىش بىز خالىغان ئادەمدىن باشقىسىغا ھارامدۇر، دەيدۇ.   
 اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنى، «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ! سىلەرگە اللہ چۈشۈرگەن رىزىقتىن بەزىسىنى ھارام، بەزىسىنى ھالال قىلدىڭلار، اللہ سىلەرگە مۇنداق قىلىشقا ئىزنى بەردىمۇ؟ ياكى اللہ غا يالغاننى چاپلامسىلەر؟﴾»<sup>(1)</sup> ﴿بەھىرە (سەككىزىنى تۇغقان، بەشىنچىسىنى ئەرەكەك تۇغقان تۆگە بولۇپ، جاھىلىيەت ئەرەبلىرى بۇ تۆگىنىڭ قۇلقىنى يېرىپ قويۇپ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرەتتى، مىنمەيتتى، يۈك ئارتمايتتى)، سائىبە (چىشىدىن ئوننى تۇغقان تۆگە بولۇپ، مىنمەيتتى، قىرقلمايتتى، سۈتى مۇساپىرلارغا بېرىلەتتى)، ۋە سىلە (بىرىنچىنى ۋە ئىككىنچىنى چىشى تۇغقان، بۇلارغا ئۈچۈن ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن تۆگە)، ھام (ئون تۆگىگە ئاتا بولغان بۇغرا تۆگە بولۇپ، ئۇلار ئۇنى مىنمەي، يېمەك ئىچمەكتە ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرەتتى) لارغا اللہ (يۇقىرىقىدەك قىلىشنى) بۇيرۇغىنى يوق، (لېكىن كاپىرلار اللہ غا يالغاننى چاپلايدۇ، ئۇلارنىڭ تولىسى بۇنىڭ يالغانلىقىنى) چۈشەنمەيدۇ»<sup>(2)</sup>.   
 سۇددى مۇنداق دېدى: مىنىش ۋە ئىشلىتىش ھارام قىلىنغان ھايۋانلار بولسا، بەھىرە، سائىبە، ۋە سىلە ۋە ھام قاتارلىقلاردۇر. ئەمما بوغۇزلىغاندا اللہ تائالانىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىشقا بولمايدۇ دەپ قارىلىدىغان ھايۋانلارغا بولسا، ئۇلار ئۇ ھايۋانلارنى تۇغۇرغاندىمۇ ۋە بوغۇزلىغاندىمۇ اللہ تائالانىڭ نامىنى تىلغا ئالمايدىغان ھايۋانلاردۇر.

ئەبۇبەكرى ئىبنى ئىياش ئاسم ئىبنى ئەبى نەجۇدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇئائىل مەندىن: ﴿بۇ ھايۋانلارنى مىنىش ھارامدۇر، بۇ ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندا اللہ نىڭ ئىسمىنى ئېيتىشقا بولمايدۇ﴾ دېگەن ئايەتتىن نېمىنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقىنى بىلمەسەن، دېدى. مەن: ياق دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇ: ئۇ ھايۋان ئۇلار ھەجگە بارغاندىمۇ مىنمەيدىغان بەھىرەدۇر، دېدى.   
 مۇجاھىد مۇنداق دېدى: مۇشرىكلارنىڭ تۆگىلىرىنىڭ ئىچىدە بىر قىسىم تۆگىلەر باركى، مۇشرىكلار ئۇ تۆگىلەرگە مەيلى ئۇلار ئۇ تۆگىلەرنى مىنگەندە بولسۇن ياكى ساغقاندا بولسۇن، مەيلى ئۇلارغا يۈك ئارتقاندا بولسۇن، ياكى ئۇلارنى تۇغۇرغاندا بولسۇن ۋە ئۇلارنى ئىشلەتكەندە بولسۇن، اللہ تائالانىڭ نامىنى ئاتمايتتى.

﴿ئۇلار اللہ غا يالغان چاپلىدى﴾ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ ئىشنى اللہ تائالانىڭ دىنىغا ۋە ئۇنىڭ شەرىئىتىگە دۆڭگەپ قويىشىدا اللہ تائالاغا يالغاننى چاپلىدى. چۈنكى اللہ تائالا ئۇلارنىڭ ئۇنداق قىلىشىغا رۇخسەت قىلمىدى ھەمدە بۇ ئىشتا ئۇلاردىن رازى بولمىدى. ﴿اللہ ئۇلارنى يالغان چاپلىغانلىقىلىرى ئۈچۈن جازالايىدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمَحْرَمٌ عَلَيْنَا أَوْ لَا يَكُن مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصَفَهُمْ إِنَّهُمْ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

ئۇلار: «بۇ ھايۋانلارنىڭ قورساقلىرىدىكى بالىلىرى بىزنىڭ ئەرەكەكلىرىمىزگە خاستۇر، بىزنىڭ خوتۇن كىشىلىرىمىزگە ھارامدۇر» دېدى. ئەگەر تۇغۇلغان ھايۋان ئۆلۈك بولسا، بۇ ئەرەكەكلىرىمىز بىلەن

(1) سۈرە يۇنۇس 59 - ئايەت.  
 (2) سۈرە مائىدە 103 - ئايەت.

خوتۇن كىشىلەر ئارىسىدا ئورتاق تۇر (يەنى ئۇنى ھەممەيلەن تەڭ يەيدۇ) دەپ (ھالال - ھارامنى تەيىنلەشتى) **اللە غا يالغان چاپلىغانلىقلىرى ئۈچۈن اللە ئۇلارنى جازالايدۇ. شۈبھىسىزكى، اللە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر** <sup>(139)</sup>.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇ ئىسھاق سەبئى ئابدۇللاھ ئىبنى ھۇزەيلىدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدىكى نەرسىلىرىدىن ئۇنىڭ سۈپىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ <sup>(1)</sup>.

ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ ھايۋانلارنىڭ قورساقلىرىدىكى نەرسىدىن ئۇنىڭ سۈتى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئۇ سۈتنى ئاياللارغا ھارام قىلىپ، ئەرلىرى ئىچەتتى. قوي ئەرگە تۇغسا، قوزىسىنى بوغۇزلاپ، ئاياللىرىغا بەرمەي ئەرلەرلا يەيتتى. ئەگەر قوزىسى چىشى تۇغۇلسا، ئۇنى بوغۇزلىماي قويۇپ قوياتتى. ئەگەر قوزا ئۆلۈك توغۇلسا، ئەر - ئايال تەڭ يەيتتى. شۇڭا اللە تائالا بۇ ئىشتىن توستى. بۇنى سۇددىمۇ شۇنداق بايان قىلغان.

شەئبى مۇنداق دېدى: بەھرەنىڭ سۈتىدىن پەقەت ئەرلەرلا ئىچەتتى، بەھرەنىڭ بۇتۇلۇقى ئۆلۈك توغۇلسا ياكى ئۆزى ئۆلۈپ قالسا، ئۇنى ئەر - ئايال تەڭ يەيتتى.

مۇجاھىد مۇنداق دېدى: قورسىقىدىكى نەرسىلىرى ئەرلىرىگە خاس، ئاياللىرىغا ھارام بولغان، ھايۋانلار بولسا، سائىبە ۋە بەھرەدىن ئىبارەتتۇر.

﴿اللە غا يالغان چاپلىغانلىقلىرى ئۈچۈن اللە ئۇلارنى جازالايدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇئالىيە، مۇجاھىد ۋە قەتادە قاتارلىقلار مۇنداق دېدى: ئۇلارنىڭ يالغان سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن اللە تائالا ئۇلارنى جازالايدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاغزىڭلارغا كەلگەن يالغاننى سۆزلەش ئۈچۈن (ھېچقانداق دەلىلسىز) «بۇ ھالال، بۇ ھارام» دېمەڭلار، چۈنكى (مۇنداقتا) اللە نامىدىن يالغاننى ئويدۇرغان بولسىلەر، اللە نامىدىن يالغاننى ئويدۇرغۇچىلار ھەقىقەتەن (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) مەقسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ. (ئۇلار دۇنيادىن پەقەت) ئازغىنا بەھرىمان بولىدۇ، ئۇلار (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ <sup>(2)</sup>.

﴿شۈبھىسىزكى، اللە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ يەنى اللە تائالا ئۆزىنىڭ ئىشلىرىدا، سۆزلىرىدە، يولغا قويغان ۋە تەقدىر قىلغان ئىشلىرىدا ھېكمەتلىك زاتتۇر. ﴿ھەممىنى بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى بەندىلىرىنىڭ ئىشلىرىنى مەيلى ياخشى ۋە ياكى يامىنى بولسۇن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر. ئۇلارغا شۇنىڭغا قارىتا ئەڭ تولۇق مۇكاپات ياكى جازا بەرگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١١٦﴾

(1) بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئەسلىدە: «ئۇلار بۇ ھايۋانلارنىڭ قورساقلىرىدىكى نەرسە بىزنىڭ ئەرلىرىمىزگە خاستۇر» دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ نەرسىنى بەزى ئالىملار: «بالىلىرى» دەپ تەپسىر قىلسا، بەزى ئالىملار: «سۈتلىرى» دەپ تەپسىر قىلغان.  
(2) سۈرە نەھل 116 — 117 - ئايەتلەر.

ھاماقەتلىك ۋە نادانلىقلىرىدىن بالىلىرىنى ئۆلتۈرگەن ۋە اللە نامىدىن يالغان ئېيتىپ، اللە رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام بىلگەن كىشىلەر ھەققىدەن زىيان تارتتى، ئۇلار ھەققىدەن (توغرا يولدىن) ئاداشتى، ھىدايەت تاپمىدى (140).

اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: مۇشۇ ئىشلارنى قىلغانلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتتى. ئۇلار دۇنيادا تارتقان زىيىنى بولسا؛ بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتىش بىلەن بالىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغانلىق، بولدى. چارۋا - ماللىرىدا ئۆزلىرىگە قىيىنچىلىق ئېلىپ كېلىپ، نۇرغۇنلىغان چارۋا - ماللارنى ئۆزلىرىچە ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالدى. اللە تائالاغا يالغاننى ۋە بوھتاننى چاپلىغانلىقى ئۈچۈن ئاخىرەتتە تارتىدىغان زىيىنى بولسا، ئۇلار ئەڭ يامان ئورۇن بولغان دوزاخقا كىرىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئېيتقىنكى، «اللە تائالاغا يالغاننى چاپلايدىغانلار ھەققىدەن (دوزاخ ئازابىدىن) قۇتۇلمايدۇ». ئۇلار بۇ دۇنيادىن (ئازغىنا ۋاقىتتا) بەھرىمەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ، ئاندىن كاپىر بولغانلىقلىرى سەۋەبىدىن ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز» (1) بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇبەكرى ئىبنى مەردەۋى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەگەر سېنى ئەرەبلەرنىڭ نادانلىقىنى بىلىشىڭ خۇرسەن قىلسا، سۈرە ئەنئامدىكى اللە تائالانىڭ: ﴿ھاماقەتلىك ۋە نادانلىقلىرىدىن بالىلىرىنى ئۆلتۈرگەن ۋە اللە نامىدىن يالغان ئېيتىپ، اللە رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام بىلگەن كىشىلەر ھەققىدەن زىيان تارتتى، ئۇلار ھەققىدەن (توغرا يولدىن) ئاداشتى، ھىدايەت تاپمىدى﴾ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغىن. بۇنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرِ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالزَّمَانَاتِ مُتَشَابِهًا وَغَيْرِ مُتَشَابِهٍ ۚ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۗ وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

اللە بىدىشلىك ۋە بىدىشسىز باغلارنى بەرپا قىلدى، مېۋىلىرى، دانلىرى (رەڭگى، تەمى، ھەجىمى ۋە پۇرىقى) بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان خورما دەرەخلىرىنى، زىرائەتلەرنى، (رەڭگى ۋە شەكلى) بىر-بىرىگە ئوخشايدىغان، (تەمى) ئوخشىمايدىغان زەيتۇن ۋە ئانارنى ياراتتى، مېۋىسى پىشقاندا، ئۇلاردىن يەڭلار، مېۋە (نىڭ ھوسۇلى) نى يىغقان كۈندە (يەنى يىغقان ۋاقىتتا)، ئۇنىڭ ئۆشۈرىسىنى ئادا قىلىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، اللە ھەققىدەن ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياققۇرمايدۇ (141). اللە چاھار پايىلارنى (يەنى تۆگە، كالا، قويلىرىنى)، يۈك كۆتۈرىدىغانلارنى، بوغۇزلىنىدىغانلارنى ياراتتى. اللە سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتاننىڭ ئارقىسىغا كىرمەڭلار، شەيتان سىلەرگە ھەققىدەن ئوچۇق دۈشمەندۇر (142).

(1) سۈرە يۇنۇس 69 — 70 - ئايەتلەر.

اللہ تائالانىڭ مېۋىلەرنى، دانلارنى ۋە چارۋا - ماللارنى ياراتقان زات ئىكەنلىكى توغرىسىدا

اللہ تائالا شۇ مۇشۇرىكلارنىڭ ئۆز خاھىشى بويىچە ھۆكۈم قىلىپ، ئۇنى بىر قانچە قىسىملارغا بۆلۈپ بەزىسىنى ھالال ۋە بەزىسىنى ھارام دەپ قارىغان زىرائەت، مېۋە ۋە چارۋا - ماللارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ ياراتقانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿اللہ بىدىشلىك ۋە بىدىشسىز باغلارنى بەرپا قىلدى﴾.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ تائالانىڭ «بىدىشلىك باغلار» دېگەن ئايىتىدىن يەردىن ئېگىز كۆتۈرۈپ باراڭ قىلىنغان باغلار ۋە «بىدىشسىز باغلار» دېگەن ئايىتىدىن تاغ ۋە بىنەم يەرلەردە ئۆزلىكىدىن ئۈنۈپ قالغان مېۋىلەردىن باغ بولۇپ قالغان باغلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەتتا خۇراسانىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ تائالانىڭ «بىدىشلىك باغلار» دېگەن ئايىتىدىن باراڭ قىلىنىپ ياسالغان ئۈزۈم باغلىرى ۋە «بىدىشسىز باغلار» دېگەن ئايىتىدىن باراڭ قىلىنمىغان ئۈزۈم باغلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنى سۇددەمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش بايان قىلغان.

﴿مېۋىلىرى، دانلىرى (رەڭگى، تەمى، ھەجىمى ۋە پۇرىقى) بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان خورما دەرەخلىرىنى، زىرائەتلەرنى، (رەڭگى ۋە شەكلى) بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان، (تەمى) ئوخشىمايدىغان زەيتۇن ۋە ئانارنى ياراتتى، مېۋىسى پىشقاندا، ئۇلاردىن يەڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇھەممەد ئىبنى كەئب مۇنداق دېدى: يەنى سىلەر ئۇ باغنىڭ مېۋىلىرىدىن ۋە ئۈزۈملىرىدىن يەڭلار.

﴿مېۋە (نىڭ ھوسۇلى) نى يىغقان كۈندە (يەنى يىغقان ۋاقىتتا)، ئۇنىڭ ئۈشۈرىسىنى ئادا قىلىڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: يەنى مېۋىسىنى يىغقان چاغدا، سېنىڭ يىنىڭغا مىسكىنلەر كەلگەن بولسا، سەن ئۇلارغا مېۋىدىن بەرگىن.

ئابدۇرازاق مۇجاھىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: زىرائەت تېرىغاندا پېقىرغا بىر سىقىم، ئورپاندا بىر سىقىم بېرىدۇ. ئاندىن پېقىرلارنى ئورمىنىڭ كېيىنىكى ئىشلارغا ئەگىشىشكە يول قويدۇ<sup>(1)</sup>.

سەۋرى ئىبراھىم نەخەئىينىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى پېقىرغا ئاشلىقتىن بىر سىقىمچىلىك بېرىدۇ. ئىبنى مۇبارەك سەئىدى ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇنداق بېرىش زاكات پەرز قىلىنىشتىن ئىلگىرىكى ئىش ئىدى. ئۇ چاغدا مىسكىنلەرگە ئاشلىقتىن بىر سىقىم، ئۇنىڭ ئۇلۇغىغا بىر سىقىم بېرىلەتتى.

اللہ تائالا زىرائەت يىغىپ ئۇنىڭدىن سەدىقە قىلمىغان كىشىلەرنى ئەيىبلەپ ۋە بىر باغ ئىگىسىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿اللہ سىلەرگە نەسھەت قىلىدۇكى، ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ھەرگىز قايتا مۇنداق سۆزلەرنى قىلماڭلار... ئۆيلىنەلمەيدىغانلار اللہ ئۇلارنى ئۆز كەرىمى بىلەن باي قىلغۇچە، ئۆزلىرىنى ئىپپەتلىك تۇتسۇن، قۇللىرىڭلاردىن توختام تۈزۈشنى تىلەيدىغانلار (يەنى خوجىسىغا مۇئەييەن پۇل - مال تۆلەش شەرتى بىلەن ئۆزىنىڭ ئازاد قىلىنىشىنى تىلەيدىغانلار) بىلەن، ئەگەر ئۇلارنىڭ ساداقىتىنى بايقىساڭلار، توختام تۈزۈڭلار، سىلەرگە اللہ ئاتا قىلغان مال - مۈلۈكىنىڭ بىر قىسمىنى (ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىشقا ياردەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغا بېرىڭلار، ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنا مېلىنى دەپ ئۇلارنى پايھىشىغا مەجبۇرلىماڭلار، كىمكى ئۇلارنى

(1) يەنى خامان تېپىپ، ھوسۇل ئالغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭدىن پېقىرلارغا بېرىدۇ.

پاھىشىغا مەجبۇرلايدىكەن، مەجبۇرلانغاندىن كېيىن ئۇلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) رەھىم قىلغۇچىدۇر (يەنى پاھىشىغا مەجبۇرلانغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، مەجبۇرلىغۇچىلارنى قاتتىق جازالايدۇ) ﴿(1)﴾ .

### ئىسرائىلچىلىقنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياقىتۇرمايدۇ﴾ يەنى سىلەر بېرىشتە ئادەتتىن تاشقىرى بېرىپ ئىسراپچىلىق قىلماڭلار. ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت سابىت ئىبنى قەيس ئىبنى شەمماس ھەققىدە چۈشكەن خورمىلىرىنى يىغىپ: بۈگۈن مېنىڭ قېشىمغا كەلگەنلىكى ئادەمگە خورمىدىن بىرىمەن دەپ تاكى كەچ كىرگىچە كەلگەنلەرگە خورمىدىن بەردى. كەچتە قارىسا ئۇنىڭغا خورمىدىن بىر تالمۇ قالماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. بۇ ھەدىسنى ئۇنىڭدىن ئىبنى جەرىر رىۋايەت قىلغان. لېكىن بۇ ئايەتنىڭ بايان قىلىش ئۇسلۇبىدىن قارىغاندا ئايەتنىڭ ئاشكارا مەنىسى: ئەقىل ۋە تەنگە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، سىلەر يەپ - ئىچىشتە ھەدىدىن كۆپ يەپ ئىچىپ ئىسراپخورلۇق قىلماڭلار، دېگەنلىك بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر ناماز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا) ئىسراپچىلىق قىلىپ تۇرىدىغان (كىيىملىرىنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقىتۇرمايدۇ)﴾ (2).  
ئىمام بۇخارى بۇ ھەقتە مۇنداق بىر ھەدىسنى رىۋايەت قىلدى: «ئىسراپخورلۇق ۋە تەكەببۇرلۇق قىلماستىن يەڭلار، ئىچىڭلار ۋە كىيىڭلار».

### چارۋا - ماللارنىڭ مەنپەئەتلىرى توغرىسىدا

﴿ئاللاھ چاھار پايلىرىنى (يەنى تۆگە، كالا، قويلارنى)، يۈك كۆتۈرىدىغانلارنى، بوغۇزلىنىدىغانلارنى ياراتتى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەۋرى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى: ئاللاھ تائالا تۆگىلەردىن يۈك ئارتىلىدىغىنىنى ۋە كىچىكلىرىنى ياراتتى. بۇنى ھاكىمىمۇ رىۋايەت قىلدى.  
ئابدۇراھمان ئىبنى زەيدە ئىبنى ئەسلىم مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىن سىلەر مىنىدىغانلارنى ۋە گۆشنى يەپ سېغىپ ئىچىدىغانلارنى ياراتتى. مەسىلەن قويغا يۈك ئارتىلمايدۇ. ئۇنىڭ گۆشلىرىنى يەيسىلەر. ئۇنىڭ يۇقىدىن يېپىنچا ۋە سېلىنچا قىلىسىلەر.

ئابدۇراھماننىڭ بۇ ئايەتكە بەرگەن بۇ مەنىسى، مۇناسىپ بىر مەنە بولۇپ، ئۇنى تۆۋەندىكى ئايەتلەرمۇ كۈچلەندۈرىدۇ ﴿ئۇلار بىلمەمدۇكى، ئۇلار ئۈچۈن ھايۋانلارنى (قۇدرەت) قولمىز بىلەن خەلق ئەتتۇق، ئۇلار ھايۋانلارنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچىلاردۇر. ھايۋانلارنى ئۇلارغا بويسۇندۇرۇپ بەردۇق، ئۇلار ئۇ ھايۋانلارنىڭ بەزىسىنى مىنىدۇ، بەزىسىنى يەيدۇ﴾ (3) ﴿چاھار پايلىرىدا سىلەر ئۈچۈن ھەقىقەتەن بىر ئىبەرەت بار. سىلەرنى چاھار پايلىرىنىڭ قارىندىكى مایاق - تېزەكتىن ۋە قاندىن ئايرىلىپ چىققان پاكىز ۋە تەملىك سۈت بىلەن سۇغىرىمىز... ئاللاھ سىلەرگە ئۇيۇڭلارنى تۇرالغۇ جاي قىلىپ بەردى، سىلەرگە ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىدىن ئۆيلەرنى (چېدىرلەرنى) قىلىپ بەردى، سىلەر كۆچكەن كۈنۇڭلاردىمۇ، تۇرغان

(1) سۈرە نۇر 17 — 33 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە ئەنئام 31 - ئايەت.

(3) سۈرە ياسىن 71 — 72 - ئايەتلەر.

كۈنۈڭلاردىمۇ ئۇنىڭ يېنىكىلىكىنى ھېس قىلىسىلەر، سىلەرگە قويلارنىڭ يۇڭلىرىدىن، تۆگىلەرنىڭ يۇڭلىرىدىن، ئۆچكىلەرنىڭ يۇڭلىرىدىن ئۆي جاھازلىرىنى (يەنى سىلەر كىيىدىغان ۋە ئۆيۈڭلارنى سەرەمجانلاشتۇرىدىغان) ھەم مەلۇم مۇددەتكىچە (يەنى ئۆلۈم كەلگۈچە ياكى ئۇلار كونسراپ تۈگىگىچە) پايدىلىنىدىغان نەرسىلەرنى قىلىپ بەردى) (1).

ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىشكە ۋە شەيتاننىڭ ئارقىسىغا كىرمەسلىكىگە بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا

﴿اللَّهُ سَلِّمْكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ يەنى مېۋە، زىرائەت ۋە ھايۋانلارنى يەڭلار ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئاللا تائالا سىلەرگە رىزىق قىلىپ يارىتىپ بەرگەندۇر.

﴿شەيتاننىڭ ئارقىسىغا كىرمەڭلار﴾ يەنى ئاللا تائالاغا يالغان چاپلاپ، ئاللا تائالا رىزىق قىلىپ يارىتىپ بەرگەن مېۋە، زىرائەت ۋە ھايۋانلارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغان مۇشرىكلارنىڭ شەيتانغا ئەگەشكىنىدەك سىلەرمۇ شەيتاننىڭ يولىغا ۋە بۇيرۇقلىرىغا ئەگەشمەڭلار.

﴿شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئوچۇق دۈشمەندۇر﴾ يەنى ئىنسانلار! شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاشكارىلانغان بىر دۈشمەندۇر. ئاللا تائالا شەيتاننىڭ دۈشمەن ئىكەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿شەيتان ھەقىقەتەن سىلەرگە دۈشمەندۇر، ئۇنى دۈشمەن تۇتۇڭلار، شەيتان ئۆزىنىڭ تەۋەلىرىنى ئەھلى دوزاختىن بولۇشقا چاقىرىدۇ﴾ (2) ﴿لېكىن شەيتان ئۇلارنىڭ يېپىقلىق ئەۋرەتلىرىنى ئېچىۋېتىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ۋە سۆھبەت قىلدى، شەيتان ئېيتتى: «پەرۋەردىگارنىڭ سىلەرگە بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشنى مەننى قىلغانلىقى پەقەت سىلەرنىڭ پەرىشتە بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار ياكى (جەننەتتە) مەڭگۈ تۇرۇپ قالمايلىقىڭلار ئۈچۈندۇر»﴾ (3) ﴿مېنى قويۇپ ئېلىشىنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى دوست قىلىۋالامسىلەر؟ ھالبۇكى، ئۇلار سىلەرگە دۈشمەندۇر، ئېلىس زالىملار ئۈچۈن نېمىدېگەن يامان بەدەل! (يەنى ئاللاغا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا شەيتانغا چوقۇنۇش نېمىدېگەن! يامان)﴾ (4) بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

\* \* \* \* \*

ثَمَنِيَّةَ زَوْجٍ مِّنَ الضَّالِّينَ وَمِنَ الْمَعْرِتَيْنِ قُلْ ءَآذَكُرِينَ حَرَّمَ أَمِ الْأَنْثَيْنِ  
أَمَّا أَشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأَنْثَيْنِ نَبِيُونِي بَعْلَمِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ الْأَنْثَيْنِ  
وَمِنَ الْبَقَرِ الْأَنْثَيْنِ قُلْ ءَآذَكُرِينَ حَرَّمَ أَمِ الْأَنْثَيْنِ أَمَّا أَشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأَنْثَيْنِ أَمْ  
كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْتُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ  
بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٦٧﴾

(1) سۈرە نەھل 66 — 80 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە فاتىر 6 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەئراڧى 20 - ئايەت.

(4) سۈرە كەھفى 50 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿اللّٰهُ سِوَاللّٰهِ يَبِيْش هَالَال قِلْنِغَان﴾ سەككىز خىل چاھارپاينى ياراتتى: «قويدىن ئىككى (قوچقار ۋە ساغلىق)، ئۆچكىدىن ئىككى (تېكە ۋە ئۇرغاقچى). (ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنى، ﴿اللّٰهُ (قوي بىلەن ئۆچكىدىن) ئىككى ئەركەكنى ھارام قىلىدىمۇ؟ ياكى ئىككى چىشىنىمۇ ۋە ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى قوزا بىلەن ئوغلاقنىمۇ؟ ئەگەر (سىلەر اللّٰھ بۇلارنى بىزگە ھارام قىلدى دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، قېنى ماڭا بىلىپ ئېيتىپ بېرىڭلار!﴾<sup>(143)</sup>. (اللّٰھ سىلەرگە) تۆگىدىن ئىككىنى (يەنى ئەركەك بىلەن چىشىنى)، كالىدىن ئىككىنى (يەنى ئەركەك بىلەن چىشىنى) ياراتتى، (مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنى، ﴿اللّٰھ ئىككى ئەركەكنى ھارام قىلىدىمۇ؟ ياكى ئىككى چىشىنىمۇ ۋە ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى بوتۇلاق بىلەن موزاينىمۇ؟ ياكى اللّٰھ بۇنى سىلەرگە تەۋسىيە قىلغان چاغدا سىلەر ھازىرمىدىڭلار؟ كىشىلەرنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن، بىلمەي تۇرۇپ اللّٰھ نامىدىن پالغان ئېيتقان غادەمدىنمۇ زالىم كىشى بارمۇ؟ شۇبھىسىزكى، اللّٰھ زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ﴾<sup>(144)</sup>.

بۇ ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋرىدىكى ئەربەبلەرنىڭ نادانلىقىنى بايان قىلىشتۇر. ئۇلار ئۆزلىرىگە تۆت پۈتۈلۈك ھايۋانلاردىن بەھىرە، سائىبە، ۋە سىلە ۋە ھام قاتارلىقلارنى شۇنىڭدەك (بۆتلىرىغا ئاتاپ) باشقا ھايۋانلارنى، زىرائەت ۋە مېۋىلەرنى ھارام قىلدى. اللّٰھ تائالا يۇقىرىدا ئۆزىنىڭ باراڭلىق ۋە باراڭسىز باغلارنى قىلغانلىقىنى، ھايۋانلاردىن مىنىلىدىغان ۋە مىنىلمەيدىغانلارنى ياراتقانلىقىنى بايان قىلدى. ئاندىن تۆت پۈتۈلۈك ھايۋانلارنى قوي، ئۆچكە، تۆگە ۋە كالا دەپ تۈرلەرگە ئايرىپ، ھەر بىر تۈرنىڭ ئەركەك چىشىنىڭ بولىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. اللّٰھ تائالا مۇشۇ ھايۋانلاردىن ۋە ياكى بۇ ھايۋانلارنىڭ بالىلىرىدىن بىرەرسىنىمۇ ھارام قىلمىغانلىقىنى بەلكى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئىنسانلارغا يېيىش، مىنىش، يۈك ئارتىش، سېغىپ ئىچىش ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھەر خىل پايدىلىنىشلار ئۈچۈن ياراتقانلىقىنى بايان قىلدى.

اللّٰھ تائالا تۆت پۈتۈلۈك ھايۋانلاردىن سەككىز خىلنى ياراتقانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿ھايۋانلاردىن سەككىزىنى<sup>(1)</sup> سىلەر ئۈچۈن ياراتتى﴾<sup>(2)</sup>.

اللّٰھ تائالانىڭ: ﴿ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى قوزا بىلەن ئوغلاقنىمۇ؟﴾ ھارام قىلىدىمۇ؟ دېگەن ئايىتى ﴿ئۇلار: ﴿بۇ ھايۋانلارنىڭ قورساقلىرىدىكى بالىلىرى بىزنىڭ ئەركىشلىرىمىزگە خاستۇر، بىزنىڭ خوتۇن كىشىلىرىمىزگە ھارامدۇر﴾ دېدى﴾<sup>(3)</sup> دېگەن ئايىتىدە بايان قىلىنغان مۇشرىكلارنىڭ سۆزىگە قارىتا بېرىلگەن رەددىيەدۇر.

﴿ئەگەر (سىلەر اللّٰھ بۇلارنى بىزگە ھارام قىلدى دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، قېنى ماڭا بىلىپ ئېيتىپ بېرىڭلار!﴾ يەنى سىلەر ھارام دەپ گۇمان قىلغان بەھىرە، سائىبە، ۋە سىلە، ھام ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھايۋانلارنى اللّٰھ تائالانىڭ سىلەرگە قانداق ھارام قىلغانلىقىنى ماڭا ئىشەنچلىك قىلىپ دەپ بېرىڭلار.

ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ﴿قويدىن ئىككى (قوچقار ۋە ساغلىق)، ئۆچكىدىن ئىككى (تېكە ۋە ئۇرغاقچى)﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئەركەك - چىشى بولۇپ تۆت جۈپ ھايۋان كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(1) يەنى تۆگە، كالا، قوي، ۋە ئۆچكىدىن ئەركەك - چىشى بولۇپ جەمئى سەككىز.

(2) سۈرە زۇمەر 6 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەنئام 139 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا ئېيتقىنىكى، «الله (قوي بىلەن ئۆچكىدىن) ئىككى ئەركەكنى ھارام قىلىدىمۇ؟ ياكى ئىككى چىشىنىمۇ؟﴾ دېگەن ئايەتتىن مەن مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ھېچبىرىنى ھارام قىلىمىدىم، ﴿ۋە ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى قوزا بىلەن ئوغلاقنىمۇ؟﴾ دېگەن ئايەتتىن تۇغۇلىدىغان ھايۋاندىن ئەركەك - چىشىسى بىر چىشى ھايۋاننىڭ قورسىقىدا تۇرسا، سىلەر قانداقمۇ ئۇنىڭ بەزىسىنى ھارام بەزىسىنى ھالال قىلىۋالسىلەر؟

﴿ئەگەر (سىلەر) ھالال بۇلارنى بىزگە ھارام قىلدى دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، قېنى ماڭا بېلىپ ئېيتىپ بېرىڭلار!﴾ دېگەن ئايەتتە يەنى بۇلارنىڭ ھەممىسى ھالالدىر دېگەنلىكتۇر، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. **الله تائالانىڭ: ﴿ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى قوزا بىلەن ئوغلاقنىمۇ؟﴾** دېگەن ئايەتى مۇشرىكلارنىڭ **الله تائالاغا بوھتان چاچلاپ، شۇ ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىن ئۆزلىرىچە ئۆزلىرىگە بەزىلىرىنى ھارام قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى مەسخىرە قىلىشتى.**

﴿كىشىلەرنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن، بىلىمى ئۇرۇپ **الله نامىدىن يالغان ئېيتقان ئادەمدىنمۇ زالىم كىشى بارمۇ؟﴾** يەنى ئۇلاردىن زالىم كىشى يوقتۇر. ﴿شۈبھىسىزكى، **الله زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ﴾** بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا بىرىنچى بولۇپ كىرىدىغان كىشى، ئەمىرى ئىبنى لەھىي قەۋمىدەدۇر. چۈنكى ھەدىسلەردە كېلىشىچە ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنىنى ئۆزگەرتكەن كىشىلەرنىڭ شۇنداقلا سائىبە، ۋە سىلە، ۋە ھام قاتارلىقلارنى بۇتلىرىغا ئاتىغان كىشىلەرنىڭ تۇنجىسىدۇر.

\* \* \* \* \*

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ أَضْطَرَّ بِغَيْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

﴿ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا ئېيتقىنىكى، ساڭا ۋەھىي قىلىنغان ئەھكاملار ئىچىدە، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان نەرسە ياكى ئېقىپ چىققان قان ۋە ياكى چوشقا گۆشى - چوشقا نىجىس يېمەكلىكلەرگە ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن چوشقا گۆشى پاسكىندۇر - ۋە **الله دىن غەيرىنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان گۇناھ مالدىن غەيرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۈچۈن ھارام كۆرمەيمەن. كىمكى ئۇلاردىن (يەنى يۇقىرىقى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) نا ئىلاج ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك يېسە (ھېچ گۇناھ بولمايدۇ)، چۈنكى پەرۋەردىگارىڭ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) مېھرىباندۇر**﴾<sup>(145)</sup>.

ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ بايانى توغرىسىدا

الله تائالا بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى **الله تائالاغا بوھتان چاچلاپ ئۇلارغا **الله رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلغان كاپىرلارغا مۇنداق دېيىشنى بۇيرۇدى.****

﴿ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا ئېيتقىنىكى، ساڭا ۋەھىي قىلىنغان ئەھكاملار ئىچىدە، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان نەرسە ياكى ئېقىپ چىققان قان ۋە ياكى چوشقا گۆشى - چوشقا نىجىس يېمەكلىكلەرگە ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن چوشقا گۆشى پاسكىندۇر - ۋە **الله دىن غەيرىنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان گۇناھ مالدىن غەيرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۈچۈن ھارام كۆرمەيمەن**﴾ يەنى مەن مۇشۇ ھايۋانلاردىن باشقا بىر



ھايۋاننى ھارام دەپ قارىمايمەن. بۇ ئايەت مۇشۇ مەنىسىگە ئاساسەن بۇ ئايەتتە بايان قىلىنغان نەرسىلەرنى بايان قىلىپ كەلگەن سۈرە مائىدەنىڭ ئايىتى<sup>(1)</sup> ۋە ھەدىسلەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى بىكار قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ.

﴿ياكى ئېقىپ چىققان قان﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتئە مۇنداق دېدى: قانلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت ئېقىپ چىققان قانلا ھارام قىلىندى. لېكىن گۆشلەرگە يوقۇپ قالغان قانلار ھارام ئەمەستۇر. ھۈمەيدى سۇفياندىن ئەمرى ئىبنى دىنارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن جابىر ئىبنى ئابدۇللاھقا: كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خەيىبەردە يەرلىك ئېشەكنىڭ گۆشلىرىنى يېيىشتىن توسقانلىقىدىن گۇمان قىلىشىدۇ، دېدىم. جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يەرلىك ئېشەكنىڭ گۆشىنى يېيىشتىن توسقانلىقىنى ھەكەم ئىبنى ئەمرى رىۋايەت قىلغان ئىدى. لېكىن ئۇنىڭغا ئىبنى ئابباس ئۇنىماي<sup>(2)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا﴾ ئېيتقىنىكى، ساڭا ۋەھىي قىلىنغان ئەھكاملار ئىچىدە، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان نەرسە ياكى ئېقىپ چىققان قان ۋە ياكى چوشقا گۆشى - چوشقا نجىس يېمەكلىكلەرگە ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن چوشقا گۆشى پاسكىندۇر - ۋە اللە دىن غەيرىنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان گۇناھ مالدىن غەيرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۈچۈن ھارام كۆرمەيمەن﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى، دېدى. بۇنى بۇخارى ۋە ئەبۇداۋۇدمۇ رىۋايەت قىلدى.

ئەبۇبەكرى ئىبنى مەردەۋىي ۋە ھاكىم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋرىدىكى كىشىلەر نۇرغۇن نەرسىلەرنى يەيتتى ۋە نۇرغۇن نەرسىلەرنى پاكىزە ئەمەس، دەپ يېمەيتتى. ئاندىن اللە تائالا پەيغەمبىرىنى ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا كىتابنى چۈشۈرۈپ كىتابدا ئۆزى ھالال قىلغان ۋە ھارام قىلغان نەرسىلەرنى بايان قىلىپ بەردى. شۇڭا اللە تائالا ھالال قىلغان نەرسە ھالال - ھارام قىلغان نەرسە ھارام بولىدۇ. اللە تائالا ھالال ھاراملىقىنى ئېنىق بايان قىلمىغان نەرسىلەر بولسا، يېسە گۇناھ بولمايدىغان نەرسىلەردۇر، دەپ بۇ سۆزنى دەلىللەپ تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇدى. ﴿ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا﴾ ئېيتقىنىكى، ساڭا ۋەھىي قىلىنغان ئەھكاملار ئىچىدە، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان نەرسە ياكى ئېقىپ چىققان قان ۋە ياكى چوشقا گۆشى - چوشقا نجىس يېمەكلىكلەرگە ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن چوشقا گۆشى پاسكىندۇر - ۋە اللە دىن غەيرىنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان گۇناھ مالدىن غەيرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۈچۈن ھارام كۆرمەيمەن﴾. بۇنى ئەبۇداۋۇدمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: زەمەننىڭ قىزى سەۋدانىڭ بىر قولى ئۆلۈپ قالغاندا، ئۇ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! قوي ئۆلۈپ قالدى دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «نېمىشقا ئۇنىڭ تېرىسىنى ئېلىۋالدىڭلار؟» دېدى. سەۋدا: ئۆلۈپ قالغان قوينىڭ تېرىسىنى ئېلىۋالامدۇق؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللە تائالا﴾ ﴿ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا﴾ ئېيتقىنىكى، ساڭا ۋەھىي قىلىنغان ئەھكاملار ئىچىدە، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان نەرسە ياكى ئېقىپ چىققان قان ۋە ياكى چوشقا گۆشى - چوشقا نجىس يېمەكلىكلەرگە ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن چوشقا گۆشى پاسكىندۇر - ۋە اللە دىن غەيرىنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان گۇناھ مالدىن غەيرىنى ھەرقانداق ئادەم ئۈچۈن ھارام كۆرمەيمەن﴾ دېدى. سەۋدا بىلەن سەۋدا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇ قوينىڭ تېرىسىنى سويدۇرۇپ ئاشلاپ پايدىلانساڭلار بولاتتى» دېدى. شۇنىڭ بىلەن سەۋدا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇ قوينىڭ تېرىسىنى سويدۇرۇپ

(1) ھارام قىلىنغان ھايۋانلارنىڭ تەپسىلاتى سۈرە مائىدە 3 - ئايىتىدە بايان قىلىندى.  
(2) يەنى بۇ ئايەتتە ھارام قىلىنغان نەرسىلەر ئىچىدە يەرلىك ئېشەك يوق دېمەكچى.

كېلىپ ئاشلاتقۇزۇپ، ئۇنىڭدىن بىر تولۇم ياساتقۇزدى. ئۇ ھەتتا ئۇ تولۇمنى كونسراپ كەتكۈچە ئىشلەتتى. بۇ ھەدىسىنى ئىمام بۇخارى ۋە نەسەئىمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلغان.

﴿كىمكى ئۇلاردىن (يەنى يۇقىرىقى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) نا ئىلاج ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك يېسە (ھېچ گۇناھ بولمايدۇ)﴾ يەنى كىمكى ئاللا تائالا مۇشۇ ئايەتتە ھاراملىقىنى بايان قىلغان ھايۋانلارنىڭ گۆشلىرىدىن يېيىشكە مەجبۇر بولۇپ قېلىپ، بەك تويغۇچە يېمەي پەقەت جېنىنى ساقلاپ قالغۇدەكلا يېسە بولىدۇ.

﴿چۈنكى پەرۋەردىگارنىڭ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) مېھرىباندۇر﴾ يەنى ئاللا تائالا (مەجبۇرلۇقتىن ھارام قىلىنغان نەرسىدىن جېنىنى ساقلاپ قالغۇدەك يېگەن كىشىنى) كەچۈرۈۋەتكۈچىدۇر ۋە ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق قىلغۇچىدۇر. بۇ ھەقتىكى بايانلار سۈرە بەقەرەنىڭ 173 - ئايىتىنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنغان ئىدى.

بۇ يەردە بۇ ئايەتنى بايان قىلىشتىكى مەقسەت بولسا، ئۆزلىرىنىڭ خاتا قاراشلىرى بىلەن بەھىرە، سائىبە، ۋە سىلە، ھام ۋە شۇنىڭدەك ھايۋانلارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغان مۇشرىكلارغا رەددىيە بېرىش ئۈچۈندۇر. شۇڭا ئاللا تائالا پەيغەمبىرىنى ئاللا تائالا ۋەھىي قىلغان نەرسىلەرنىڭ ئىچىدە شۇ ھايۋانلارنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى كۆرمىگەنلىكىنى، ھارام قىلىنغان نەرسىلەر پەقەت مۇشۇ ئايەتتە بايان قىلىنغان ئۆلۈك، ئېقىپ چىققان قان، چوشقا گۆشى ۋە ئاللا تائالادىن باشقىسىنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلاردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى، بۇلاردىن باشقىسىنىڭ ھارام ئەمەس بەلكى يېسە گۇناھ بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلىشقا بۇيرۇدى. ھەمدە شۇنداق بولغان ئىكەن سىلەر قانداقمۇ ئۇنى ھارام دەپ گۇمان قىلىسىلەر؟! ئاللا تائالا ئۇنى ھارام قىلمىغان تۇرسا، سىلەر نېمىگە ئاساسەن ئۇنى ھارام قىلىۋالسىلەر؟ دېيىشكە بۇيرۇدى.

\* \* \* \* \*

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمًا كُلًّا ذِي ظُفْرٍ<sup>ط</sup> وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمْ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمْ أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ<sup>ط</sup> ذَلِكَ جَزَيْنَهُمْ بِبَعْثِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

يەھۇدىيلارغا توم تۇياقلىق (يەنى تۈگە، تۆگىقۇشقا ئوخشاش ئاچا تۇياقلىق بولماي توم تۇياقلىق بولغان) ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلىدۇق، ئۇلارغا كالا، قويلارنىڭ دۈمبىسىدىكى ياكى ئۈچەيلىرىدىكى ياكى سۆڭىكىگە چاپلىشىشلىق ياغلىرىدىن باشقا ياغلىرىنى ھارام قىلىدۇق، بۇ ئۇلارنىڭ (پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش، جازانە قىلىش، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكىنى ناھەق يەۋېلىش قاتارلىق) زۇلۇملىرى تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا بەرگەن جازايىمىزدۇر، بىز ئەلۋەتتە (بەرگەن خەۋەرلىرىمىزدە) راستچىلىمىز<sup>(146)</sup>.

يەھۇدىيلارنىڭ زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەسلىدە ھالال نەرسىنىڭ ئۇلارغا ھارام قىلىنىپ

كەتكەنلىكى توغرىسىدا

﴿يەھۇدىيلارغا توم تۇياقلىق (يەنى تۆگە، تۆگىقۇشقا ئوخشاش ئاچا تۇياقلىق بولماي توم تۇياقلىق بولغان) ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلدۇق﴾ يەنى تۆگە، تۆگىقۇشى، غاز ۋە ئۆدەكلەرگە ئوخشاش توم تۇياقلىق ھايۋانلارنى ۋە قۇشلارنى يەھۇدىيلارغا ھارام قىلدۇق.

﴿ئۇلارغا كالا، قويلارنىڭ دۈمبىسىدىكى ياكى ئۇچەيلىرىدىكى ياكى سۆڭىكىگە چاپلىشقىلىق ياغلىرىدىن باشقا ياغلىرىنى ھارام قىلدۇق﴾ سۇددى: ھارام قىلىنغان ياغلار بولسا، قېرىنلارغا چاپلىشىپ تۇرىدىغان ئىچماي ۋە بۆرەك مېيىدۇر. بىزمۇ بۇنى ھارام دەپ قارايمىز دەيتتى، دېدى. ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دېدى: قۇيرۇق مېيى، پۈت، يامپاش، باش ۋە كۆز سۆڭەكلىرىگە چاپلىشىپ تۇرىدىغان مايلا ھالالدىر.

﴿بۇ ئۇلارنىڭ (پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش، جازانە قىلىش، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكىنى ناھەق يەۋېلىش قاتارلىق) زۇلۇملىرى تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا بەرگەن جازايمىزدۇر﴾ يەنى مۇشۇ قىيىنچىلىق ئۇلارنىڭ زۇلۇم قىلغانلىقى ۋە بىزنىڭ بۇيرۇقلىرىمىزغا قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا بەرگەن جازايمىزدۇر.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەھۇدىيلارنىڭ قىلغان ھەقسىزلىقلىرى (يەنى زۇلمى ۋە قىلغان گۇناھلىرى)، نۇرغۇن كىشىلەرنى اللھ نىڭ يولىدىن (يەنى اللھ نىڭ دىنىغا كىرىشتىن) توسقانلىقلىرى، چەكلەنگەن جازانى ئالغانلىقلىرى ۋە كىشىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىنى ناھەق يېگەنلىكلىرى ئۈچۈن، ئۇلارغا (ئىلگىرى) ھالال قىلىنغان پاكىز نەرسىلەرنى ھارام قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كاپىر بولغانلارغا قاتتىق ئازاب ھازىرلىدۇق﴾<sup>(1)</sup>.

﴿بىز ئەلۋەتتە (بەرگەن خەۋەرلىرىمىزدە) راستچىلىمىز﴾ يەنى بىز ئۇلارغا بەرگەن جازالىرىمىزدا، ئادىلدۇرمىز. ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېدى: يەنى ئى مۇھەممەد! بىز شۇ نەرسىلەرنى ئۇلارغا ھارام قىلدۇق دەپ ساڭا بەرگەن خەۋەرلىرىمىزدە ئەلۋەتتە راستچىلدۇرمىز. ئىش ئۇلارنىڭ گۇمان قىلغىنىدەك يەتقۇب ئەلەيھىسسالام ئۇ نەرسىلەرنى ئۆزىگە ھارام قىلغان ئەمەستۇر دېگەنلىك بولىدۇ.

يەھۇدىيلارنىڭ ھىيلىسى ۋە اللھ تائالانىڭ ئۇلارغا لەنەت قىلغانلىقى توغرىسىدا

ئىبنى ئابباس مۇنداق دېدى، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا سەرمەرنىڭ ھاراق ساتقانلىق خەۋىرى يەتكۈزۈلدى، ئۆمەر: اللھ تائالا سەرمەرگە لەنەت قىلسۇن ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «اللھ تائالا يەھۇدىيلارغا لەنەت قىلسۇن! ئۇلارغا چارۋا ماللارنىڭ بەزى مايلىرى ھارام قىلىنغان ئىدى، ئۇلار ئۇنى ئېرىتىپ ساتتى» دېگەنلىكىنى بىلمەمدىكەن، دېدى. بۇنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

جابر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەككە پەتھى قىلىنغان يىلى مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم: «ھەقىقەتەن اللھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى

(1) سۈرە نىسا 160 — 161 - ئايەتلەر.

ھاراق، ئۆلۈك، چوشقا ۋە بۇتلارنى سېتىشنى ھارام قىلدى. «ئاندىن ساھابىلار: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ماللارنىڭ مايلىرىنىڭ ھۆكۈمىنى بىزگە دەپ بەرگىن، چۈنكى ئۇ مايلار بىلەن تېرىلەر ۋە كېمىلەرنىڭ ياغاچلىرى مايلىنىدۇ. كىشىلەر ئۇنى كۆيدۈرۈپ چىراق ياقىدۇ، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق ئۇنى ئىشلىتىش ھارامدۇر، دەپ تۆۋەندىكى ھەدىسنى بايان قىلدى: «اللہ تائالا يەھۇدىيلارغا لەنەت قىلسۇن، ئۇلارغا ھايۋانلارنىڭ دۈمبە مايلىرى ھارام قىلىنغان ئىدى، ئۇلار ئۇنى ئېرىتىپ سېتىپ پۇلنى يېدى» بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى، مۇسلىم، ئەبۇداۋۇد، ترمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئەگەر ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) سېنى ئىنكار قىلسا، سەن: «پەرۋەردىگار ئىنكار قىلمىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ئالدىراپ جازالىمىغانلىقتىن) كەڭ رەھمەت ئىگىسىدۇر، (اللہ نىڭ رەھىمىتىگە مەغرۇر بولماڭلاركى) اللہ نىڭ ئازابى گۇناھكار قەۋمىدىن قايتۇرۇلمايدۇ» دېگىن<sup>(147)</sup>.

اللہ تائالا: ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلار، يەھۇدىيلار ۋە شۇلارنىڭ ئوخشاشلىرىدىن بولغان كاپىرلار، يەنى ساخا قارشىلىق كۆرسەتكۈچىلەر، ئەگەر سېنى ئىنكار قىلسا، سەن ئۇلارغا: «پەرۋەردىگار ئىنكار قىلمىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ئالدىراپ جازالىمىغانلىقتىن) كەڭ رەھمەت ئىگىسىدۇر» دېگىن يەنى بۇ ئۇلارنى اللہ تائالانىڭ كەڭ رەھىمىتىنى ئىزدەشكە ۋە پەيغەمبىرىگە ئەگىشىشكە رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

«اللہ نىڭ رەھىمىتىگە مەغرۇر بولماڭلاركى) اللہ نىڭ ئازابى گۇناھكار قەۋمىدىن قايتۇرۇلمايدۇ» دېگىن بۇ ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ تۆگەنچىسى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قارشىلىق كۆرسىتىشتىن ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. اللہ تائالا قۇرئان كەرىمدە رىغبەتلەندۈرۈش بىلەن ئاگاھلاندۇرۇشنى كۆپلىگەن ئەھۋاللاردا بىر يەردە كەلتۈرىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلىرىمۇ بۇنىڭ قاتارىدىندۇر.

«ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «اللہ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن (نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قەۋمىگە، ئەسھابۇلىپىلگە ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ياكى ئايىغىڭلار ئاستىدىن (پىرئەۋن ۋە قارۇنلارغا ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ئازاب ئەۋەتىشكە، ياكى سىلەرنى پىرقىلەر قىلىپ، ئارىلاشتۇرۇپ (يەنى ئۇرۇشقا سېلىپ) بىرىڭلارغا بىرىڭلارنىڭ ئازابىنى تېتىتىشقا قادىردۇر». ئۇلارنى چۈشەنسۇن دەپ ئايەتلىرىمىزنى تۈرلۈك شەكىللەردە قانداق بايان قىلىدىغانلىقىمىزغا قارىغىن<sup>(1)</sup>»  
 «پەرۋەردىگارنىڭ ھەقىقەتەن ئۇلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. پەرۋەردىگارنىڭ (گۇناھلارغا چۆمۈپ تەۋبە قىلمىغانلارنى) شەك - شۈبھىسىز قاتتىق جازالايدۇ»<sup>(2)</sup> «ئى مۇھەممەد! مېنىڭ (مۆمىن) بەندىلىرىمگە خەۋەر قىلغىنكى، مەن تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىمەن، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىمەن. مېنىڭ ئازابىم قاتتىقتۇر»<sup>(3)</sup> «اللہ) گۇناھنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تەۋبىنى قوبۇل قىلغۇچىدۇر. (اللہ نىڭ) ئازابى قاتتىقتۇر»<sup>(4)</sup> «پەرۋەردىگارنىڭ جازاسى شەك - شۈبھىسىز قاتتىقتۇر. اللہ (خالايىقى) ھەقىقەتەن

www.number.org

(1) سۈرە ئەنئام 65 - ئايەت.  
 (2) سۈرە رەئد 6 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە ھېجىر 49 - 50 - ئايەتلەر.  
 (4) سۈرە غافىر 3 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يوقتىن بار قىلىدۇ (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن ئۇلارنى) تىرىلدۈرىدۇ. اللھ (مۆمىن بەندىلەرنىڭ گۇناھىنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر. (ئۇلارنى) دوست تۇتقۇچىدۇر<sup>(1)</sup> بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

\* \* \* \* \*

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ  
كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ  
لِنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلِيغَةُ فَلَوْ شَاءَ  
لَهَدَيْتُكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلَمْ شَهِدْكُمْ أَنْ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فإِنْ شَهِدُوا فَلَا  
تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِعَايِنِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ  
يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

مۇشرىكلار: «ئەگەر اللھ خالىسا ئىدى، بىز ۋە ئاتا بوۋىلىرىمىز شېرىك كەلتۈرمەيتتۇق ۋە ھېچ نەرسىنى ھارام قىلمايتتۇق» دەيدۇ. ئۇلاردىن بۇرۇنقى كىشىلەر تاكى (بىزنىڭ ئازابىمىز نازىل بولۇپ) ئازابىمىزنى تېتىغانغا قەدەر (ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى) مۇشۇنداق (يەنى مۇشرىكلار سېنى ئىنكار قىلغاندەك) ئىنكار قىلغان ئىدى. (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «سۆزۈڭلارنىڭ راستلىقىغا پاكىتىڭلار بولسا، بىزگە چىقىرىپ كۆرسىتىڭلار، سىلەر پەقەت گۇمانغىلا ئاساسلىنىسىلەر، اللھ غا پەقەت يالغاننى چاپلايسىلەر»<sup>(148)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «(سىلەرنىڭ پاكىتىڭلار بولمىسا) اللھ نىڭ ئېنىق پاكىتى بار، ئەگەر ئۇ خالىسا ھەممىڭلارنى، ئەلۋەتتە، ھىدايەت قىلاتتى»<sup>(149)</sup>. (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) «اللھ بۇنى ھارام قىلدى، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدىغان گۇۋاھچىلىرىڭلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار» دېگىن، ئەگەر ئۇلار (ھازىر بولۇپ يالغاندىن) گۇۋاھلىق بەرسە، ئۇلارغا قوشۇلۇپ گۇۋاھلىق بەرمىگىن (چۈنكى ئۇ پۈتۈنلەي يالغاندۇر). بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن، ئۇلار پەرۋەردىگارىڭغا شېرىك كەلتۈرىدۇ<sup>(150)</sup>.

خاتالىقنى بايان قىلىش ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن رەددىيە توغرىسىدا

«مۇشرىكلار: «ئەگەر اللھ خالىسا ئىدى، بىز ۋە ئاتا بوۋىلىرىمىز شېرىك كەلتۈرمەيتتۇق ۋە ھېچ نەرسىنى ھارام قىلمايتتۇق» دەيدۇ» بۇ اللھ تائالا بايان قىلغان بىر مەيدان مۇنازىرىدۇر. مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈشلىرىدە ۋە ئۆزلىرىچىلا ھايۋانلارنى ھارام قىلىۋالغان ئىشىلىرىدا تايانغان بىر شۈبھىسىدۇر. چۈنكى، اللھ تائالا ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن شېرىكلىرىنى ۋە بەزى ھايۋانلارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغانلىقىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. اللھ تائالا بىزنىڭ ھەممىزگە ئىمان ئاتا قىلىش، بىز بىلەن كۆپۈرلۈقنىڭ ئوتتۇرىسىدا توساق بولۇش بىلەن ئۆزگەرتىشكە قادىر تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنى ئۆزگەرتىدى. شۇڭا بۇ ئىشلارنىڭ اللھ تائالانىڭ خالىشى، ئىرادىسى ۋە رازىلىقى بىلەن بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنىڭ

(1) سۈرە بۇرۇچ 12 — 14 - ئايەتكىچە.

ئۈچۈن مۇشرىكلار: «ئەگەر ئالەم خالىسا ئىدى، بىز ۋە ئاتا بوۋىلىرىمىز شېرىك كەلتۈرمەيتتۇق ۋە ھېچ نەرسىنى ھارام قىلمايتتۇق» دېدى.

ئالەم تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار: «مەرھەمەتلىك ئالەم خالىسا، بىز ئۇلارغا (يەنى پەرىشتىلەرگە) چوقۇنمايتتۇق» دېدى»<sup>(1)</sup> مۇشرىكلار: «مۇبادا ئالەم خالىغان بولسا، بىز ۋە بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئالەمنى قويۇپ ھېچ نەرسىگە ئىبادەت قىلمىغان بولاتتۇق، ئالەم ھارام قىلمىغان (يەنى ئالەمنىڭ ھۆكۈمىسىز) ھېچ نەرسىنى ھارام قىلمىغان بولاتتۇق» دېدى»<sup>(2)</sup>.

«ئۇلاردىن بۇرۇنقى كىشىلەر تاكى (بىزنىڭ ئازابىمىز نازىل بولۇپ) ئازابىمىزنى تېتىغانغا قەدەر (ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى) مۇشۇنداق (يەنى مۇشرىكلار سېنى ئىنكار قىلغاندەك) ئىنكار قىلغان ئىدى» يەنى بۇلاردىن ئىلگىرىكى كىشىلەر مۇشۇ شۈبھى بىلەن ئېزىپ كەتكەن ئىدى. بۇ ئورۇنسىز بولغان خاتا پاكىتتۇر. ئەگەر بۇ پاكىت توغرا بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئالەم تائالا ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئازابىنى تېتىمىغان، ئۇلارنى ھالاك قىلمىغان، ئۇلارغا پەيغەمبەرلەرنى ئارقا - ئارقىدىن ئەۋەتمىگەن ۋە ئىنتىقام ئېلىشنىڭ تەمىنى تېتىمىغان بولاتتى.

ئالەم تائالا پەيغەمبەرنى مۇنداق دېيىشكە بۇيرۇدى: «(ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «سۆزۈڭلارنىڭ راستلىقىغا پاكىتتىڭلار بولسا، بىزگە چىقىرىپ كۆرسىتىڭلار» يەنى ئۆزەڭلارنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن ئالەم تائالانىڭ سىلەردىن رازى ئىكەنلىكىگە بىرەر پاكىتتىڭلار بولسا، ئۇنى بىزگە كۆرسىتىپ، بايان قىلىپ ئاشكارىلاڭلار.

«سىلەر پەقەت گۇمانغىلا ئاساسلىنىسىلەر» يەنى سىلەر پەقەت قۇرۇق خىيال ۋە خاتا ئېتىقادقا ئاساسلىنىسىلەر» (ئالەمغا پەقەت يالغاننى چاپلايسىلەر)».

ئالەم تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇنداق دېيىشكە بۇيرۇدى: «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «(سىلەرنىڭ پاكىتتىڭلار بولمىسا) ئالەمنىڭ ئېنىق پاكىتى بار» يەنى ئالەم تائالانىڭ خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلىشىدا، خالىغان كىشىنى ئازدۇرۇۋېتىشىدا ئۆزىنىڭ چوڭ ھېكمىتى ۋە ئېنىق پاكىتى باردۇر.

«ئەگەر ئۇ خالىسا ھەممىڭلارنى، ئەلۋەتتە، ھىدايەت قىلاتتى» يەنى بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالەم تائالانىڭ قۇدرىتى، خاھىشى ۋە خالىشى بىلەن بولغاندۇر. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئالەم تائالانىڭ خاھىشى بىلەن بولسىمۇ لېكىن ئالەم تائالا مۆمىنلەردىن رازى بولۇپ كاپىرلارنى يامان كۆرىدۇ.

ئالەم تائالا ئەگەر ئۆزى خالىسا، بارلىق كىشىلەرنى توغرا يولدا بولىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر ئالەم خالىسا، ئەلۋەتتە ئۇلارنى ھىدايەتكە بىرلەشتۈرەتتى»<sup>(3)</sup> «ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، يەر يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئىمان ئېيتاتتى»<sup>(4)</sup>. «ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، پۈتۈن ئادەملەرنى ئەلۋەتتە بىر ئۈممەت (يەنى بىر دىندا) قىلاتتى، ئۇلار (دىن توغرىسىدا) داۋاملىق ئىختىلاپ قىلىشقۇچىلاردۇر، پەقەت پەرۋەردىگارىڭنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئالەم تائالانى شۇنىڭ ئۈچۈن (يەنى ئىختىلاپ ئۈچۈن) ياراتتى. پەرۋەردىگارىڭنىڭ: «مەن چوقۇم پۈتۈن جىنلار ۋە ئىنسانلار بىلەن دوزاخنى توشقۇزمەن» دېگەن سۆزى ئېنىق بەلگىلەندى»<sup>(5)</sup>.

(1) سۈرە زۇخۇرق 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (2) سۈرە نەھل 35 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە ئەنئام 35 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (4) سۈرە يۇنۇس 99 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (5) سۈرە ھۇد 118 - 119 - ئايەتلەر.

زەھەك مۇنداق دەيدۇ: ﷻ تائالاغا ئاسىيلىق قىلغان كىشىنىڭ ئاسىيلىق قىلىشىدا ھېچقانداق بىر پاكىتى يوقتۇر. لېكىن ﷻ تائالانىڭ بەندىلىرى ئۈستىدە ئوچۇق دەلىل - پاكىتى باردۇر. ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا﴾ «ﷻ بۇنى ھارام قىلدى، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدىغان گۇۋاھچىلىرىڭلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار» دېگىن يەنى سىلەر ھارام قىلغان ۋە بۇ ھەقتە ﷻ تائالاغا بوھتان چاپلىغان بۇ نەرسىنى ﷻ تائالانىڭ ھارام قىلغانلىقىغا گۇۋاھلىق بېرەلەيدىغان گۇۋاھچىلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار. ﴿ئەگەر ئۇلار (ھازىر بولۇپ يالغاندىن) گۇۋاھلىق بەرسە، ئۇلارغا قوشۇلۇپ گۇۋاھلىق بەرمىگىن (چۈنكى ئۇ پۈتۈنلەي يالغاندۇر)﴾ چۈنكى ئۇلار پەقەتلا يالغاندىن گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن، ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭغا شېرىك كەلتۈرىدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْهِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ ۗ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ إِمْلَقَ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۗ وَلَا تَقْرُبُوا أَلْفَوْحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ ۗ وَلَا تَقْتُلُوا أَلْنَفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ ذَلِكُمْ وَصَّيْنَكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقَلُونَ ۗ﴾  
 ﴿ئەيىتىڭىزنى، «سىلەر كېلىپ (ئاڭلاڭلار)، ﷻ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرىي: سىلەر ﷻ غا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتاسانانڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، ﷻ نىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، ﷻ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ﴾<sup>(151)</sup>.

ئون نەسىھەت توغرىسىدا

ئىمام داۋۇد ئەۋەدى، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ۋەسىيەتلىرىنى بىلمەكچى بولسا، ﷻ تائالانىڭ: ﴿ئەيىتىڭىزنى، «سىلەر كېلىپ (ئاڭلاڭلار)، ﷻ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرىي: سىلەر ﷻ غا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، ﷻ نىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، ﷻ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. يېتىمىڭنىڭ مېلىنى تاكى ئۇ بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئۇنىڭغا ئەڭ پايدىلىق ئۇسۇلدا تەسەررۇپ قىلىڭلار، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا قىلىڭلار، ھېچقانداق ئادەمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايمىز. سۆز قىلغان (ھۆكۈم چىقارغان ياكى گۇۋاھلىق بەرگەن) چىغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار، (ھۆكۈم چىقىرىلغان ياكى گۇۋاھلىق بېرىلگەن ئادەم) تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ، ﷻ غا بېرىلگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، ئىبەرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، ﷻ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ». بۇنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ﷻ

نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، (الله نىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ دوزاختىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، الله سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ» دېگەن ئايەتلىرىنى ئوقۇسۇن.

ھاكىم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: سۈرە ئەنئامدا مەنىلىرى ئوچۇق بولغان ئايەتلەر باردۇر. بۇلار قۇئان كەرىمنىڭ ئاساسدۇر دەپ يۇقىرىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

ھاكىم ئۇبادە ئىبنى سامت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قايسىڭلار ئۈچ ئىشتا ماڭا بەيئەت قىلىسىلەر؟» دەپ «ئېيتقىنىكى، «سىلەر كېلىپ

(ئاڭلاڭلار)، الله ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سىلەر الله غا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز

ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، الله نىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، الله سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى.

ئاندىن: كىمكى مۇشۇ ۋەسىيەتلەرگە ئەمەل قىلسا، ئۇنىڭغا مۇكاپات بېرىش الله تائالانىڭ ئۈستىگە بولىدۇ. كىمكى بۇ ۋەسىيەتلەردىن بىرەرگە ئەمەل قىلالماي قالسا، شۇنىڭ بىلەن الله تائالا ئۇنى دۇنيادا

بىرەر يامانلىق بىلەن تۇتقان بولسا، بۇ ئۇنىڭ ئەمەل قىلالماي گۇناھىغا كەفقارەت بولىدۇ. كىمكى الله تائالا (دۇنيادا بىرەر يامان ئىش بىلەن تۇتماي) ئاخىرەتكە كېچىكتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ ئىشى الله تائالاغا تاپشۇرۇلىدۇ. الله تائالا خالىسا ئۇنى ئازابلايدۇ، خالىسا كەچۈرۈۋېتىدۇ، دېدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى الله تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇھەممەد! ئۆزلىرىنىڭ بۇزۇق قاراشلىرى ۋە شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشلىرى بىلەن الله تائالادىن باشقىسىغا ئىبادەت قىلغان، الله تائالا

رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام سانغان ۋە پېقىرلىقتىن قورقۇپ بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن مۇشرىكلارغا: «ئېيتقىنىكى، «سىلەر كېلىپ (ئاڭلاڭلار)، الله ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ

بېرەي» يەنى سىلەر كېلىڭلار، مەن سىلەرگە پەرۋەردىگارڭلار ھارام قىلغان نەرسىنى بايان قىلىپ بېرەي مېنىڭ بۇ بايانىم ھەرگىزمۇ گۇمانغا ئاساسلانغان بولماستىن، بەلكى الله تائالا تەرىپىدىن بولغان بىر

ۋەھىي ۋە بۇيرۇق بىلەن بولغاندۇر. ئۇ ۋەسىيەتلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەتتۇر.

### شېرىك كەلتۈرۈشتىن توسقانلىق توغرىسىدا

«سىلەر الله غا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار» يەنى مەن سىلەرگە الله تائالاغا ھېچ نەرسىنى

شېرىك كەلتۈرمەڭلار، دەپ ۋەسىيەت قىلىمەن.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ

مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جىبرىئىل كېلىپ: سېنىڭ ئۈمىتىڭدىن كىمكى الله تائالاغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي ئۆلۈپ كەتسە، ئۇ جەننەتكە كېرىدۇ، دەپ خۇش بېشارەت بەردى. مەن: ئەگەر ئۇ

كىشى زىنا قىلغان ۋە ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ (جەننەتكە كىرمەيدۇ)؟ دېدىم. جىبرىئىل: ئۇ زىنا قىلغان ۋە ئوغرىلىق قىلغان ۋە ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ (جەننەتكە كىرىدۇ) دېدى. مەن يەنە: ئۇ زىنا قىلغان ۋە ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ (جەننەتكە كىرمەيدۇ)؟ دېدىم. جىبرىئىل: ئۇ زىنا قىلغان ۋە ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ

(جەننەتكە كىرىدۇ) دېدى».

ئىمام ئەھمەد ۋە تىرمىزى ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ھەدىس قۇددىسىدا پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «الله تائالا: ئى ئادەم بالىسى ئەگەر سەن ماڭا



دۇئا قىلىدىغانلا ۋە مەندىن ئۈمىد قىلىدىغانلا بولساڭ، مەن سەندىن ئۆتۈلگەن گۇناھلارنى چوقۇم كەچۈرۈمەن. (ئۇ گۇناھلىرىڭ ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا) پەرۋا قىلمايمەن. ئەگەر ئالدىمغا ماڭا شېرىك كەلتۈرمەيلا زېمىن توشقىچە گۇناھ بىلەن كەلسەڭمۇ، مەن ئالدىڭغا زېمىن توشقىچە مەغپىرەت (يەنى كەچۈرۈم قىلىش) بىلەن بارىمەن. سەن ئاسماننىڭ قەھرىگە يەتكۈچە خاتالىق ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن مەندىن خاتالىقىڭنىڭ كەچۈرۈلۈشىنى تىلىسەڭ مەن كەچۈرۈمەن، دېدى.

بۇ ھەدىسنى ئىبنى كەئبىن تەلەپپۇز قىلغان: ﴿اللَّهُ يُؤْتِيكَ بِرَبِّهِ نِعْمَةً كَثِيرَةً ۖ وَلَا يَجِدُ ثَمَرَكَ فِي الْأَرْضِ ۗ إِنَّكَ إِذْ جِئْتَ بِهَا لَنَدِيمٌ﴾ (يەنى مۇشېرىك گۇناھىنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ، بۇنىڭدىن باشقىنى (ئاللاھ ئۆزى) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، كىمكى ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتى كۈچلەندۈرىدۇ.

ئىمام مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿كىمكى ئاللاھ تائالاغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي ئۆلۈپ كەتسە، جەننەتكە كىرىدۇ﴾<sup>(2)</sup>. بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

### ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا

﴿ئاتا - ئانىلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار﴾ يەنى ئاتا - ئانىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيمەن ۋە تەۋسىيە قىلىمەن. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئانىلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى﴾<sup>(3)</sup> ئاللاھ تائالا كۆپ ھاللاردا ئۆزىگە بويىسۇنۇش بىلەن ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشنى بۇيرۇغان بۇيرۇقلىرىنى بىر يەردە كەلتۈرىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتتىمۇ شۇنداق كەلگەن. ﴿ئى ئىنسان! ماڭا ۋە ئاتا - ئانىڭغا شۈكۈر قىلغىن، ئاخىر قايتىدىغان جاي مېنىڭ دەرگاھىمدۇر. ئەگەر ئاتا - ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن، ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىدە بولغىن (يەنى دىنىڭغا زىيان يەتمەيدىغان ئاساستا ياخشىلىق قىلغىن)، ماڭا ئىتائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن، ئاندىن مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر، سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمەن﴾<sup>(4)</sup> بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئاتا - ئانا مۇشېرىك بولغان بولسىمۇ ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدى.

﴿ئۆز ۋاقتىدا بىز ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئاللاھ دىن باشقىغا ئىبادەت قىلماسلىققا، ئاتا - ئانىغا، خىش - ئەقىربىلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا، كىشىلەرگە ياخشى سۆز قىلىشقا، ناماز ئۆتەشكە، زاكات بېرىشكە ئەھدە ئالدىق﴾<sup>(5)</sup> بۇنىڭغا ئوخشاش ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قايسى ئەمەل - ئىبادەت ئەڭ ياخشى؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ۋاقتىدا ئوقۇلغان ناماز» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن قايسى؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر

(1) سۈرە نسا 116 - ئايەت.

(2) زىنا قىلىش، ھاراق ئېچىش ۋە ئوغرىلىق قىلىشقا ئوخشىغان چوڭ گۇناھلارنى قىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرمەنلا بولسا، ئۇ كىشى مۇمىن ھېسابلىنىپ جەننەتكە كىرىدۇ. لېكىن ئۇ شۇ گۇناھلىرىنىڭ ھېسابىنى بەرمەيدۇ دېگەنلىك ئەمەس. ئۇ گۇناھلىرىنىڭ ھېسابىنى بەرگەندە، ئاللاھ تائالا خالىسا، ئۇنى كەچۈرۈپ، جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. خالىسا دوزاخقا كىرگۈزۈپ، گۇناھىنى تارتىپ بولغۇچە دوزاختا ئازابلانسا، ئاندىن جەننەتكە چىقىرىدۇ.

(3) سۈرە ئىبرا 23 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە لوقمان 14 — 15 - ئايەتلەر.

(5) سۈرە بەقەرە 83 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەلەيھىسسالام: «ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىش» دېدى. ئاندىنچۇ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەلەيھىسسالام: ئانىغا ياخشىلىق قىلىش» دېدى. ئىبنى مەسئۇد: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇلارنى ماڭا سۆزلەپ بەردى. ئەگەر ئۇنىڭدىن بۇنىڭدىنمۇ كۆپ سوئال سورىغان بولسام، ئۇ سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرگەن بولاتتى، دېدى.

### بالىلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن توسقانلىق توغرىسىدا

اللە تائالا يۇقىرىدا ئاتا - ئانىلارغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلغان ئىدى. ئۇنىڭغا ئۇلاپلا بۇ يەردە بالىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇپ «نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز» دېدى. بۇنداق دېيىشتىكى سەۋەب كىشىلەر شەيتاننىڭ ئۇلارنى شۇنداق قىلىشقا قىزىقتۇرغىنىدەك بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قىزلىرىنى نۇمۇستىن قورقۇپ تىرىك كۆمسە، نامراتلىقتىن قورقۇپ بەزىلىرى ئوغۇل بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتى.

شۇڭا ئىمام مۇسلىم ۋە بۇخارى ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسە مۇنداق كەلدى. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «قايسى گۇناھ ئەڭ چوڭ؟» دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنى ياراتقان اللە تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىڭ» دەپ جاۋاب بەردى. مەن: «ئاندىنچۇ؟» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بالاڭنىڭ سەن بىلەن بىللە تاماق يېيىشىدىن (يەنى ئۇنىڭ تاماق يېيىشى بىلەن پېقىر بولۇپ قېلىشىڭدىن) قورقۇپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىڭ» دېدى. مەن: «ئاندىن قالسىچۇ؟» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قوشناڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشىڭ» دەپ ئاندىن: «ئۇلار اللە غا ئىككىنچى بىر مەبۇدىنى شېرىك قىلمايدۇ، اللە ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ»<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى.

اللە تائالا كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىنى ئۆلتۈرمەسلىك ھەققىدە مۇنداق دېدى: «كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار. ئۇلارنىڭ ۋە سىلەرنىڭ رىزىقلىرىنى بىز بېرىمىز، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر»<sup>(2)</sup> يەنى سىلەر كەلگۈسىدە پېقىر بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپ ئۇلارنى ئۆلتۈرمەڭلار ئۇلارنىڭ رىزىقىنى بىز بېرىمىز اللە تائالا بۇ ئايەتتە بالىلارغا بەك كۆڭۈل بۆلگەنلىكتىن ئۇلارغا رىزىق بېرىشنى ئاتا - ئانىسىدىن بالدۇر كەلتۈردى. يەنى سىلەر ئۇلارنىڭ تاماق يەيدىغان سەۋەبى بىلەن ئۆزەڭلارنىڭ پېقىر بولۇپ قېلىشىدىن قورقماڭلار. چۈنكى ئۇلارغا رىزىق بېرىش اللە تائالانىڭ ئىشىدۇر.

ئەمما بۇ يەردە ئاتا - ئانىغا ھەقىقەتەن پېقىرلىق يەتكەن بولغاچقا اللە تائالا: «نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز» دېگەن ئايەتتە «سىلەرگە» دەپ ئاتا - ئانىنى بالىدىن ئاۋۋال كەلتۈردى. چۈنكى پېقىرلىق ھالىتىدىكى ئاتا - ئانىغا ئالدىن رىزىق بېرىش مۇھىمدۇر. ھەقىقىتىنى اللە تائالا بىلگۈچىدۇر.

«ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار» اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگارم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى، گۇناھلارنى، (كىشىلەرگە) ناھەق چېقىلىشنى، (اللە نىڭ شېرىكى بولۇشقا) اللە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرنى اللە غا شېرىك كەلتۈرۈشنى، ئۆزەڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى اللە نامىدىن

(1) سۈرە قۇرئان 68 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا 31 - ئايەت.

قالايىمقان سۆزلەشنى ھارام قىلدى» (1) يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ مەنىسى: «ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن گۇناھلارنى تەرك ئېتىڭلار» (2) دېگەن ئايەتتە تەپسىلىي بايان قىلىنغان ئىدى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالادىن بەكرەك كۈندە شلىك قىلغۇچى يوقتۇر. شۇڭا اللھ تائالا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنى ھارام قىلدى».

ئابدۇلمەلىك ئىبنى ئۇمەير مۇغىيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەئىد ئىبنى ئۇبادە، ئەگەر مەن ئايالىم بىلەن بىر كىشىنىڭ يامان ئىش قىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرسەم ئۇ كىشىنى قىلچىنىڭ بىسى بىلەن ئۆرمەن، دېدى. ئۇنىڭ شۇنداق دېگەنلىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەئىد سەئىدنىڭ كۈندە شلىكنىڭ قاتتىقلىقىدىن ھەيران قالامسىلەر؟ اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ كۈندە شلىكىم سەئىدنىڭكىدىنمۇ قاتتىقتۇر. اللھ تائالا مەندىنمۇ بەكرەك كۈندە شلىك قىلغۇچىدۇر. شۇڭا اللھ تائالا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنى ھارام قىلدى» دېدى.

### ناھاق ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن توسقانلىق توغرىسىدا

«اللھ نىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھاق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا» ئادەم ئۆلتۈرۈش چەكلەنگەن ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنىڭ قاتارىغا كىرسىمۇ اللھ تائالانىڭ بۇنى بۇ يەردە ئايرىم بايان قىلىشى بۇ ئىشنى قىلماسلىققا قىلىنغان تەۋسىيەنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈندۇر.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالادىن باشقا بىر ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا ۋە مېنىڭ اللھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق ئېيتقان تۆۋەندىكى ئۈچ تۈرلۈك كىشىدىن باشقا بىر مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكۈش ھالال بولمايدۇ. ئۇ ئۈچ تۈرلۈك كىشى بولسا: تۈرمۈشقا چىقىپ بولۇپ زىنا قىلغان، ناھاق ئادەم ئۆلتۈرگەن ۋە ئىسلام دىنىنى تاشلاپ مۇسۇلمانلارنىڭ سېپىدىن چىقىپ كەتكەن كىشىدۇر».

شۇنىڭدەك مۇسۇلمانلار بىلەن تىنچلىق كېلىشىمى تۈزگەن كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈشمۇ چەكلەندى. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى كېلىشىم تۈزگەن كاپىردىن بىرنى ئۆلتۈرسە، جەننەتنىڭ پۇرىقىنى پۇرىيالمايدۇ. ھالبۇكى جەننەتنىڭ پۇرىقى 40 يىللىق مۇساپىدىن پۇرىلىدۇ».

ئىمام ترمىزى ۋە ئىبنى ماجە ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى اللھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ كېيىلىگە ئۆتكەن بىر كېلىشىم تۈزگۈچى كاپىرنى ئۆلتۈرسە، ئۇ ھەقىقەتەن اللھ تائالانىڭ كېيىلىكىنى بۇزغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن جەننەتنىڭ پۇرىقىنى پۇرىيالمايدۇ. ھالبۇكى جەننەتنىڭ پۇرىقى 70 يىللىق مۇساپىدىن پۇرىلىدۇ».

«سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، اللھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ» يەنى بۇ اللھ تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىنى ۋە توسقان ئىشلىرىنى چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن اللھ تائالا سىلەرگە ۋەسىيەت قىلغان ئىشلىرىدىندۇر.

(1) سۈرە ئەنئام 33 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنئام 120 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

\* \* \* \* \*

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۗ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ  
بِالْقِسْطِ ۗ لَا تُكَلِّفُوا نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۗ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۗ  
ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِمِ بِلَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾

يېتىمنىڭ مېلىنى تاكى ئۇ بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئۇنىڭغا ئەڭ پايدىلىق ئۇسۇلدا تەسەررۇپ قىلىڭلار، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا قىلىڭلار، ھېچقانداق ئادەمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايمىز. سۆز قىلغان (ھۆكۈم چىقارغان ياكى گۇۋاھلىق بەرگەن) چىغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار، (ھۆكۈم چىقىرىلغان ياكى گۇۋاھلىق بېرىلگەن ئادەم) تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ، اللە غا بېرىلگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، ئىبەرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، اللە سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ» (152).

### يېتىملارنىڭ مېلىنى يېۋېلىشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا

ئەتا ئىبنى سائىب سەئىد ئىبنى جۇبەيرىدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللە تائالا ﴿زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالدىغانلار، شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ﴾ (1) دېگەن ئايەت چۈشكەندە يېنىدا يېتىم بالىلىرى بار كىشىلەر ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمەكلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ يېمەك - ئىچمەكلىرىدىن ئايرىدى. شۇنىڭ بىلەن يېتىملار تاماقلارنى يەپ بولالماي ئاشۇرۇپ قويۇشقا باشلىدى. يېتىملارغا ئېگىدارچىلىق قىلغۇچىلار ئېشىپ قالغان تاماقلارنى ساقلاپ قوياتتى. يېتىملار ئۇ تاماقلارنى بەزىدە يەيتتى، بەزىدە ئۇ تاماقلار بۇزۇلۇپ قالاتتى. ئۇلارغا بۇ ئىش ئېغىر كېلىپ، بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ ھال ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلار سەندىن يېتىملەر توغرىلۇق سورىشىدۇ، ئېيتقىنكى، (تەربىيەلەش، ماللىرىنى ئۆستۈرۈپ) ئۇلارنى تۈزەش ياخشىدۇر، ئۇلار بىلەن (ئۇلارغا پايدىلىق بولغان رەۋىشتە) ئارىلىشىپ ياشىساڭلار، ئۇ چاغدا (يەنى ئۇلارغا قېرىنداشلارچە مۇئامىلە قىلىڭلار)، ئۇلار سىلەرنىڭ دىنى قېرىندىشىڭلاردۇر. اللە (يېتىملەرنىڭ ئىشلىرىنى) بۇزغۇچى ۋە تۈزگۈچى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ (2) دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. ئاندىن ئۇلار يېتىملارنىڭ يېمەك - ئىچمەكلىرىنى ئۆزلىرىنىڭكىگە قوشۇۋەتتى. بۇ ئەبۇداۋۇد رىۋايەت قىلغان.

### ئۆلچەم - تارازىدا ئادىل بولۇشقا بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا

﴿ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا قىلىڭلار﴾ يەنى اللە تائالا ئېلىم - سېتىمدا ئادىللىق قىلىشقا بۇيرۇپ ۋە ئادىل بولمىغانلارغا تەھدىت سېلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا تولۇق ئالىدۇ، كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا كەم

(1) سۈرە نىسا 10 - ئايەت.

(2) سۈرە بەقەرە 220 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بېرىدۇ. ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تېرىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدۇ. ئۇ كۈندە ئىنسانلار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ ھوزۇرىدا تىك تۇرىدۇ»<sup>(1)</sup>.

اللە تائالا ئۈممەتلەرنىڭ ئىچىدىن ئۆلچەم ۋە تارازىدا كەم بېرىدىغان بىر ئۈممەتنى ھالاك قىلىۋەتتى «ھېچقانداق ئادەمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايمىز» يەنى كىمكى ھەقىقىي بېرىش ۋە ئېلىشتا (ئادىل بولۇش ئۈچۈن) تىرىشقان بولسىمۇ يەنىلا خاتالىقتىن ساقلىنالمىغان بولسا، بۇنىڭغا ھېچ گۇناھ يوق.

### گۇۋاھلىقتا ئادىل بولۇشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

﴿سۆز قىلغان (ھۆكۈم چىقارغان ياكى گۇۋاھلىق بەرگەن) چېغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار، (ھۆكۈم چىقىرىلغان ياكى گۇۋاھلىق بېرىلگەن ئادەم) تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: ﴿ئى مۆمىنلەر! اللە نىڭ (ھەقىقىي) ئادا قىلىشقا تىرىشىڭلار، ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭلار﴾<sup>(2)</sup> اللە تائالا كىشىلەرنى تۇغقان ۋە يات كىشىلەرگە مۇئامىلىدە ئادىل بولۇشقا بۇيرۇدى ۋە ھەممە ئىنسانىي ھەرقانداق ئەھۋالدا ۋە ھەر قانداق ۋاقىتتا ئادىل بولۇشقا بۇيرۇدى.

### اللە تائالاغا بەرگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

﴿اللە غا بېرىلگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار﴾ ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى اللە سىلەرگە تەۋسىيە قىلغان ۋە سىيەتلەرگە ۋاپا قىلىڭلار. ۋاپا قىلىش بولسا اللە ساڭا بۇيرۇغان ئىشتا ۋە توسقان ئىشتا اللە تائالاغا بويسۇنۇشىڭدۇر. اللە تائالانىڭ كىتابى بولغان قۇرئان كەرىم ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۈننىتىگە ئەمەل قىلىشىڭدۇر. مانا بۇ اللە تائالاغا بېرىلگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىشتۇر.

﴿ئىبىرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، اللە سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ﴾ سىلەر ئىبىرەت ئېلىپ بۇنىڭدىن ئىلگىرى قىلىۋاتقان قىلمىشىڭلاردىن يېنىشىڭلار ئۈچۈن اللە سىلەرگە بۇلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. سىلەرنى بۇلارغا بۇيرۇيدۇ ۋە سىلەرنىڭ بۇ ئىشلارنى قىلىشىڭلارنى تەكىتلەيدۇ دېگەنلىكتۇر، دېدى.

\* \* \* \* \*

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ

وَصَّيْنُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

بۇمبىنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى اللە نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، (اللە نىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ دوزاختىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، اللە سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ<sup>(153)</sup>.

توغرا يولغا ئەگىشىشكە بۇيرۇش ۋە خاتا يوللاردىن توسۇش توغرىسىدا

(1) سۈرە مۇتەففىفىن 1 — 6 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە مائىدە 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ ئاللا تائالانىڭ «**نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللا نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ**» ۋە «**سىلەر دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقچىلىك قىلماڭلار**»<sup>(1)</sup> دېگەندەك ئايەتلەرنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئاللا مۆمىن بەندىلىرىنى بىرلىشىشكە بۇيرۇدى. ئۇلارنى ئىختىلاپلىشىش، بۆلگۈنچىلىك قىلىشتىن توستى. ئۇلارغا ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەرنى پەقەت ئاللا نىڭ دىنى توغرىسىدا جېدەل - ماجرا، تالاش - تارتىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈنلا ئۆزىنىڭ ئۇلارنى ھالاك قىلغانلىقىدىن خەۋەر بەردى دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى مۇجاھىد ۋە باشقىلارمۇ شۇنىڭدەك بايان قىلدى.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولى بىلەن يەرگە بىر تۈز سىزىق سىزىپ «**بۇ ئاللا نىڭ توغرا يولىدۇر**» دېدى. ئاندىن ئۇ سىزىقنىڭ ئوڭ - سول تەرىپىگە سىزىقلارنى سىزىپ «**بۇ، بۇ يوللارنىڭ ھەر بىرىدە ئۇنىڭغا كىرىشكە چاقىرىپ تۇرىدىغان شەيتان بار يوللاردۇر**» دېدى «**بۇمېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللا نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ**» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى. بۇ ھەدىسنى ھاكىمىمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھۇمەيد جابىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا ئولتۇراتتۇق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالدىدىكى يەرگە بىر سىزىق سىزىپ «**بۇ ئاللا تائالانىڭ يولىدۇر**» دېدى. ئاندىن ئۇ سىزىقنىڭ ئوڭ - سول تەرىپىگە ئىككىدىن سىزىق سىزىپ «**بۇ شەيتاننىڭ يوللىرىدۇر**» دېدى. ئاندىن قولىنى ئولتۇرىدىكى سىزىقنىڭ ئۈستىگە قويۇپ «**بۇمېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللا نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، (ئاللا نىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ دوزاختىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللا سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ**» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى.

ئىبنى جەرر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى ئىبنى مەسئۇدىدىن تۈز يول دېگەن نېمە؟ دەپ سورىدى. ئىبنى مەسئۇد ئۇ تۈز يول بىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭ ئۈستىدە ئايرىلغان، ئۇ يولنىڭ بىر ئۇچى جەننەتكە تۇتۇشىدىغان، ئۇ يولنىڭ ئوڭ - سول تەرەپلىرىدە يولدىن ئۆتكەن ئادەملەرنى كىرىشكە چاقىرغۇچىلار چاقىرىپ تۇرىدىغان كىچىك يوللىرى بولغان بىر يولدۇر. كىمكى شۇ كىچىك يوللارغا كىرىپ قالسا ئۇ يوللار ئۇنى دوزاخقا يەتكۈزىدۇ. كىمكى تۈز يولنىڭ ئۈستىدە ماڭسا ئۇ يول ئۇنى جەننەتكە ئېلىپ بارىدۇ، دەپ ئاللا تائالانىڭ: «**بۇمېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللا نىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ**» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى.

ئىمام ئەھمەد نەۋاس ئىبنى سەئىدنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «**ئاللا تائالا توغرا يولغا بىر مىسال كەلتۈردى. (بۇ مىسالنىڭ تەپسىلاتى مۇنداق تۇر) بىر توغرا يول بولۇپ، ئۇ توغرا يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئېچىلغان ئىشىكلەر بولغان تام باردۇر. ئىشىكلەرگە يەردىلەر تارتىلغاندۇر. چوڭ يولنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىدا "ئى كىشىلەر! ھەممىڭلار بۇ تۈز يولغا كىرىڭلار، بۆلۈنۈپ كەتمەڭلار" دەپ توۋلاپ تۇرىدىغان بىرسى باردۇر. يولنىڭ ئۈستىدە يەنە بىر چاقىرغۇچى باردۇر. ئىنسان (يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تاملارغا بېكىتىلگەن) ئىشىكلەرنىڭ بىرىسىنىڭ پەردىسىنى ئاچماقچى بولسا، يول ئۈستىدىكى ئۇ چاقىرغۇچى: "ۋاي ساڭا! ئۇنى ئېچىپ سالما، ئەگەر سەن ئۇنى ئېچىپ قالساڭ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپ قالسىەن" دەيدۇ. چوڭ يول بولسا ئىسلامدۇر. ئىككى تام**

(1) سۈرە شۇرا 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بولسا اللہ تائالانىڭ بەلگىلەپ بەرگەن بەلگىلىمىلىرىدۇر. ئىشىكلەر بولسا، اللہ تائالانىڭ ھارام قىلىپ چەكلىگەن ئىشىلىرىدۇر. چوڭ يولنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىدىكى چاقىرغۇچى بولسا، اللہ تائالانىڭ كىتابى بولغان قۇرئان كەرىمدۇر. يول ئۈستىدىكى چاقىرغۇچى بولسا، ھەر بىر مۇسۇلمان كىشىنىڭ دىلىدىكى اللہ تائالانىڭ نەسىھەت قىلغۇچىسىدۇر. بۇ ھەدىسنى نەسەئى ۋە تىرمىزى قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار﴾ يەنى اللہ نىڭ يولى "مېنىڭ يولۇم" دەپ بىرلىك ئۇسلۇبى بىلەن خاتا يوللار "ئاتوغرا يوللار" دا دەپ كۆپلۈك ئۇسلۇبى بىلەن كەلتۈرۈلدى. چۈنكى ھەق دېگەن بىردۇر، ناتوغرىلىق كۆپتۇر. ھەقىقەت بىر ناتوغرىلىقنىڭ كۆپ بولىدىغانلىقىنى تۆۋەندىكى ئايەتلەردىنمۇ كۆرىۋالغىلى بولىدۇ: ﴿اللہ مۆمىنلەرنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇلارنى (كۇفرىنىڭ) زۇلمىتىدىن (ئىماننىڭ) يورۇقلىقىغا چىقىرىدۇ؛ كاپىرلارنىڭ ئىگىسى شەيتانلار ئۇلارنى (ئىماننىڭ) يورۇقلىقىدىن (گۇمراھلىقنىڭ) قاراڭغۇلۇقىغا چىقىرىدۇ. ئەنە شۇلار ئەھلى دوزاختۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً

لَعَلَّهُمْ يَلْقَاءَ رَبَّهُمْ يُؤْمِنُونَ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾

ئاندىن ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) ئۆز پەرۋەردىكارىغا مۇلاقات بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسۇن دەپ، ياخشىلىق قىلغان ئادەمگە بېرىدىغان نېمىتىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، (ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دىنىي ئىشلىرىدا ئېھتىياجلىق بولغان) ھەر بىر نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلىش، (ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ھىدايەت قىلىش ۋە (ئۇلارغا) رەھمەت قىلىش يۈزىسىدىن، مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) ئاتا قىلدۇق<sup>(154)</sup>. بۇ بىز نازىل قىلغان (قۇرئان) مۇبارەك كىتابتۇر، اللہ نىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلغۇچىلاردىن بولۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار، (ئۇنىڭغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن) ساقلىنىڭلار<sup>(155)</sup>.

تەۋرات بىلەن قۇرئاننى مەدھىيەلەش توغرىسىدا

اللہ تائالا يۇقىرىدا: ﴿بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار﴾ دېگەن ئايىتىدە قۇرئاننى ماختاپ ئۆتكەن ئىدى. ئارقىدىنلا بۇ يەردە تەۋرات ۋە تەۋرات بېرىلگەن پەيغەمبەرنى ماختاپ مۇنداق دېدى: ﴿مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) ئاتا قىلدۇق﴾.

اللہ تائالا كۆپلىگەن ئورۇنلاردا قۇرئان بىلەن تەۋراتنى بىر يەردە بايان قىلىپ كېلىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلەردىمۇ شۇنداق بايان قىلىنغاندۇر. ﴿قۇرئاندىن ئىلگىرى مۇسانىڭ كىتابى (يەنى تەۋرات) ئەھلى جاھانغا پېشىۋا ۋە رەھمەت ئىدى. بۇ ئەرەب تىلىدىكى كىتابتۇر، (ئىلگىرىكى كىتابلارنى) تەستىق قىلغۇچىدۇر﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «مۇسا ئېلىپ كەلگەن ۋە كىشىلەرگە نۇر، ھىدايەت بولغان كىتابنى كىم نازىل قىلدى؟ ئۇ كىتابنى پارچە - پارچە قەغەزلەرگە كۆچۈرۈپ، بىر قىسمىنى ئاشكارىلاپ، كۆپ قىسمىنى يوشۇرسىلەر. (ئى يەھۇدىيلار!) سىلەرگە ئۆزەڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار بىلمىگەن نەرسىلەر بىلدۈرۈلدى، (بۇ قۇرئاننى) اللہ (نازىل قىلدى)﴾<sup>(3)</sup> ﴿ئۇلارغا بىز ۋەھى قىلغان ھەقىقەت

(1) سۈرە بەقەرە 257 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەھقان 12 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەنئام 91 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

نازىل بولغان چاغدا، ئۇلار: «ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) نېمىشقا مۇساغا بېرىلگەن مۆجىزە بېرىلمىدى» دېدى. ئۇلار ئىلگىرى مۇساغا بېرىلگەن مۆجىزىنى ئىنكار قىلمىدىمۇ؟ ئۇلار: «(تەۋرات بىلەن قۇرئان) بىر - بىرىنى تەستىق قىلىدىغان سېھىردۇر» دېدى. ئۇلار: «بىز ھەقىقەتەن (ئىككى كىتابنىڭ) ھەربىرىنى ئىنكار قىلغۇچىمىز» دېدى<sup>(1)</sup>.

اللە جىنلار توغرىسىدا خەۋەر بەرگەن ئايىتىدىمۇ شۇنداق بايان قىلدى: «ئۇلار ئىپتىتى: «ئى قەۋمىمىز! ھەقىقەتەن بىز مۇسادىن كېيىن نازىل بولغان، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى كىتابلارغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، ھەق دىنغا ۋە توغرا يولغا باشلايدىغان كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) تىخشىدۇق»<sup>(2)</sup>.

«ئاندىن ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) ئۆز پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسۇن دەپ، ياخشىلىق قىلغان ئادەمگە بېرىدىغان نېمىتىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، (ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دىنىي ئىشلىرىدا ئېھتىياجلىق بولغان) ھەر بىر نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلىش، (ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ھىدايەت قىلىش ۋە (ئۇلارغا) رەھمەت قىلىش يۈزىسىدىن، مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) ئاتا قىلدۇق» يەنى بىز مۇساغا ئۇ ئۆزىنىڭ شەرىئىتىدە ئېھتىياجلىق بولغان ھەممە نەرسىلەرنى تولۇق ئۆز ئىچىگە ئالغان تەۋراتنى بەردۇق. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بىز ئۇنىڭ ئۈچۈن (تەۋرات) تاختىلىرىغا (ئىسرائىل ئەۋلادى دىنىدا موھتاج بولغان) ۋەز - نەسبەت، (دىنىي) ئەھكاملارنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي يازدۇق»<sup>(3)</sup>.

«ياخشىلىق قىلغان ئادەمگە بېرىدىغان نېمىتىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش» يەنى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىزنىڭ بۇيرۇقلىرىمىز بويىچە ماڭغان ۋە بىزگە بويسۇنغان كىشىگە مۇكاپات بېرىش يۈزىسىدىن بىز تەۋراتنى مۇساغا ئاتا قىلدۇق.

ياخشى ئىش قىلغان كىشىلەرنىڭ مۇكاپاتىنىڭ ياخشى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ياخشى ئىش قىلغۇچى پەقەت ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ»<sup>(4)</sup> «ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمنى پەرۋەردىگارى بىر قانچە ئەمرلەر (يەنى شەرىئەت تەكلىپلىرى) بىلەن سىنىدى، ئىبراھىم ئۇلارنى بەجا كەلتۈردى. اللە (ئۇنىڭغا): «سېنى چوقۇم كىشىلەرگە (دىندا) پېشۋا قىلىمەن» دېدى، ئىبراھىم: «مېنىڭ بىر قىسىم ئەۋلادىمىنىمۇ پېشۋا قىلساڭ» دېدى. اللە: «مېنىڭ (پېشۋا قىلىش) ئەھدەمگە زالىملار (يەنى كاپىرلار) ئېرىشەلمەيدۇ» دېدى<sup>(5)</sup> «ئۇلار (كۈلپەتلەرگە) سەۋر قىلغان، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە جەزمەن ئىشەنگەن چاغدا، ئۇلاردىن بىر قىسىم كىشىلەرنى بىزنىڭ ئەمرىمىز بىلەن توغرا يول كۆرسىتىدىغان پېشۋالار قىلدۇق»<sup>(6)</sup>.

اللە تائالانىڭ: «ئاندىن ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) ئۆز پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسۇن دەپ، ياخشىلىق قىلغان ئادەمگە بېرىدىغان نېمىتىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، (ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دىنىي ئىشلىرىدا ئېھتىياجلىق بولغان) ھەر بىر نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلىش، (ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ھىدايەت قىلىش ۋە (ئۇلارغا) رەھمەت قىلىش يۈزىسىدىن، مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) ئاتا قىلدۇق» دېگەن ئايىتىدە ئۆزىنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەن كىتابىنى مەدھىيىلىدى.

(1) سۈرە قەسەس 48 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەھقافى 30 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەئراڧى 145 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە رەھمان 60 - ئايەت.

(5) سۈرە بەقەرە 124 - ئايەت.

(6) سۈرە سەجدە 24 - ئايەت.



﴿بۇ بىز نازىل قىلغان (قۇرئان) مۇبارەك كىتابتۇر، اللە نىڭ رەھىمىتىنى ئۈمىد قىلغۇچىلاردىن بولۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار، (ئۇنىڭغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن) ساقلىنىڭلار﴾ بۇ قۇرئانغا ئەگىشىشكە قىلىنغان بىر دەۋەتتۇر. اللە تائالا بەندىلىرىنى ئۆزىنىڭ كىتابىغا قىزىقتۇرىدۇ. ئۇلارنى كىتابنى چۈشىنىشكە، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقا ۋە كىشىلەرنى ئۇنىڭ تەرىپىگە چاقىرىشقا بۇيرۇيدۇ. اللە تائالا ئۆزىنىڭ كىتابىنى، ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ۋە ئەمەل قىلغان كىشى ئۈچۈن دۇنيا ئاخىرەتتە بەرىكەتلىك بولىدىغانلىقى بىلەن سۈپەتلىدى. چۈنكى ئۇ كىتاب اللە تائالانىڭ مەھكەم ئارغامچىسىدۇر.

\* \* \* \* \*

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَيَّ طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفْلِينَ  
 ﴿١٦٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُم ۗ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ  
 وَهُدًى وَرَحْمَةً ۗ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ  
 آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٦٧﴾

(مېنىڭ قۇرئان نازىل قىلىشىم) سىلەرنىڭ، پەقەت بىزدىن ئىلگىرىكى ئىككى تائىپىگىلا (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغىلا) كىتاب نازىل قىلىنغان، ئۇلارنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىدىن بىزنىڭ زادىلا خەۋىرىمىز يوق، دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈندۇر<sup>(156)</sup>. ياكى سىلەرنىڭ، ئەگەر بىزگە كىتاب نازىل قىلىنغان بولسا، بىز ئەلۋەتتە ئۇلاردىن ئارتۇق ھىدايەت تاپقان بولاتتۇق، دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈندۇر. سىلەرگە پەرۋەردىگار ئىلگىرى تەرىپىدىن ھەقىقەتەن پاكىت، ھىدايەت ۋە رەھمەت نازىل بولدى، اللە نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگەن كىشىدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنى ئۇلارنىڭ يۈز ئۆرۈگەنلىكىسى ئۈچۈن قاتتىق ئازاب بىلەن جازالايىمىز<sup>(157)</sup>.

قۇرئاننىڭ مەخلۇقاتلار ئۈستىدىكى اللە تائالانىڭ پاكىتى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى سىلەرنىڭ: ﴿پەقەت بىزدىن ئىلگىرىكى ئىككى تائىپىگىلا (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغىلا) كىتاب نازىل قىلىنغان﴾ دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن بىز بۇ كىتابنى چۈشۈردۈق دېگەنلىكتۇر دېدى. يەنى (اللە تائالانىڭ قۇرئان كەرىمىنى نازىل قىلىشى) كىشىلەرنىڭ (ئىمان ئېيتقانلىقلىرى ئۈچۈن كۆرسىتىدىغان) باناھ - سەۋەبلىرىگە يول قويماسلىق ئۈچۈندۇر. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرى (يەنى كۇفىرى ۋە گۇناھلىرى) تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا بىرەر ئازاب كەلسە، «پەرۋەردىگار بىز! بىزگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساڭ ئىدىڭ، سېنىڭ ئايەتلىرىڭگە ئەگىشەتتۇق ۋە مۆمىنلەردىن بولاتتۇق» دېمەسلىكىلىرى ئۈچۈن (سېنى ئۇلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلارنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىدىن بىزنىڭ زادىلا خەۋىرىمىز يوق، دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈندۇر﴾ يەنى ئۇلار بىزنىڭ تىلىمىزدا سۆزلىمىگەنلىكى ئۈچۈن بىز ئۇلارنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى چۈشىنەلمىدۇق. ھەم بىز ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز ئىكەنمىز دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن بۇ كىتابنى (چۈشۈردۈق).

(1) سۈرە قەسەس 47 - ئايەت.

﴿ياكى سىلەرنىڭ، ئەگەر بىزگە كىتاب نازىل قىلىنغان بولسا، بىز ئەلۋەتتە ئۇلاردىن ئارتۇق ھىدايەت تاپقان بولاتتۇق، دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈندۇر﴾ يەنى بىزنىڭ بۇ كىتابنى چۈشۈرۈشىمىز سىلەرنىڭ ئەگەر بىزگىمۇ ئۇلارغا چۈشۈرۈلگەن كىتاب چۈشۈرۈلگەن بولسا، بىز ئۇلاردىن بەكرەك توغرا يولدا بولاتتۇق دەپ باھانە سەۋەب كۆرسىتىشىڭلارغا يول قالدۇرماستىن ئۈچۈندۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۆزلىرىگە ئاگاھلاندىرغۇچى (يەنى پەيغەمبەر) كەلسە، ھەر قانداق ئۈمىدكە قارىغاندا ئەڭ ھىدايەت تاپقۇچى بولىدىغانلىقى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشتى. ئۇلارغا ئاگاھلاندىرغۇچى كەلگەن چاغدا (ھىدايەتتىن) تېخىمۇ يىراق بولۇشتى﴾<sup>(1)</sup>.

﴿سىلەرگە پەرۋەردىگارڭلار تەرىپىدىن ھەقىقەتەن پاكىت، ھىدايەت ۋە رەھمەت نازىل بولدى﴾ يەنى ھەقىقەتەن سىلەرگە ئەرەب مىللىتىدىن بولغان پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى ئارقىلىق اللە تائالا تەرىپىدىن كاتتا بىر قۇرئان كەلدى. ئۇ قۇرئاندا ھالال ۋە ھارامنىڭ بايانى باردۇر. ئۇ قۇرئان دىللارغا ھىدايەتتۇر. ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ۋە ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرى بىلەن ماڭغانلارغا، ئۇ قۇرئان اللە تائالا تەرىپىدىن بولغان بىر رەھمەتتۇر.

﴿اللە نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگەن كىشىدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟﴾ يەنى پەيغەمبەر ئېلىپ كەلگەن شۇ قۇرئاندىن پايدىلانمىغان، ئۇنىڭغا ئەگەشمىگەن ۋە ئۇنىڭدىن باشقىسىدىن ۋاز كەچمىگەن بەلكى كىشىلەرنى اللە تائالانىڭ ئايەتلىرىگە ئەگىشىشتىن توسقان كىشىدىنمۇ بەكرەك ئۆزىگە - ئۆزى ئۇۋال قىلغۇچى بارمۇ؟

\* \* \* \* \*

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضَرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

ئۇلار پەقەت (ئۆلۈم) پەرىشتىلىرىنىڭ ياكى پەرۋەردىگارنىڭ ياكى پەرۋەردىگارنىڭ (قۇياشنىڭ مەغرىبتىن چىقىشىدىن ئىبارەت) بەزى ئالامەتلىرىنىڭ كېلىشىنىلا كۈتىدۇ. پەرۋەردىگارنىڭ بەزى ئالامەتلىرى كەلگەن كۈندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ. «(سىلەر ئۆزەڭلارغا كېلىدىغان ئىشلارنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە كۈتىمىز» دېگەن<sup>(158)</sup>.

ئىمان ئېيتىش ۋە تەۋبە قىلىشنى كەينىگە تارتقان ئادەمگە قىلىنغان تەھدىت توغرىسىدا اللە تائالا كاپىرلارغا، پەيغەمبەرلەرگە قارشىلىق كۆرسەتكەنلەرگە، ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا ۋە توغرا يولدىن توسقۇچىلارغا تەھدىت سېلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار پەقەت (ئۆلۈم) پەرىشتىلىرىنىڭ ياكى پەرۋەردىگارنىڭ ياكى پەرۋەردىگارنىڭ (قۇياشنىڭ مەغرىبتىن چىقىشىدىن ئىبارەت) بەزى ئالامەتلىرىنىڭ كېلىشىنىلا كۈتىدۇ. پەرۋەردىگارنىڭ بەزى ئالامەتلىرى كەلگەن كۈندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز

(1) سۈرە فاتىر 42 - ئايەت.

بولسۇن» يەنى ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسىز بولۇشى قىيامەت بولۇشتىن بۇرۇن، قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرنى كۆرگەن چاغدا بولىدىغان ئىشتۇر.

ئىمام بۇخارى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قۇياش ھەتتا ئۆزى ئولتۇرغان يەر (غەرب) تىن چىقىمغۇچە قىيامەت بولمايدۇ. كىشىلەر (قۇياشنىڭ غەربتىن چىققانلىقىنى) كۆرگەندە ئىمان ئېيتىدۇ. مانا بۇ «ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ» غان بىر ۋاقتتۇر». ئىبنى جەرىر ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قۇياشنىڭ غەربتىن قايتا چىقىشى، دەججالتىڭ چىقىشى ۋە زېمىندىن چىقىدىغان بىر ھايۋاندىن ئىبارەت ئۈچ ئىش مەيدانغا كەلگەندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەدەمۇ رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەھمەدنىڭ قىلغان رىۋايىتىدە: «تۆتۈن مەيدانغا كەلگەندە» دېگەن سۆزمۇ بار.

ئىمام ئەھمەد ئەمر ئىبنى جەرىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەرۋان مەدىنىدىكى چېغدا كىشىلەرگە قىيامەت ھەققىدە سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. بۇنى ئاڭلاش ئۈچۈن مۇسۇلمانلاردىن ئۈچ كىشى مەرۋاننىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. مەرۋان سۆزىنى داۋام قىلىپ قىيامەتنىڭ بىرىنچى ئالامىتى دەججالتىڭ چىقىشىدۇر دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۈچ كىشى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى ھەققىدە مەرۋاندىن ئاڭلىغانلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى: ئۇ مېنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بۇ ھەقتە يادلىۋالغانلىرىمدىن بىرىنىمۇ سۆزلىمەپتۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى ھەققىدە: «قىيامەتنىڭ بىرىنچى ئالامىتى، قۇياشنىڭ پاتقان يېرىدىن چىقىشىدۇر ۋە زېمىندىن چىقىدىغان ھايۋاننىڭ چاشكا ۋاقتىدا چىقىشىدۇر. بۇ ئىككىسىدىن قايسىسى ئەۋۋەل بولۇپ چىقسا يەنە بىرى ئۇنىڭ ئارقىدىنلا چىقىدۇ» دېگەن ئىدى، دېدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى بۇرۇنقى ساماۋى كىتابلارنى ئوقۇغان كىشى ئىدى. ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ مۇنداق دېدى: مەن قۇياشنىڭ پاتقان يېرىدىن چىقىشىنى ئەڭ بۇرۇن بولىدۇ، دەپ گۇمان قىلىمەن. چۈنكى قۇياش ھەر قېتىم پاتقىنىدا ئەرشنىڭ تېگىگە كېلىپ، سەجدە قىلىپ قايتا چىقىشى ئۈچۈن ئاللا تائالادىن رۇخسەت سورايدۇ. ئاللا تائالا ئۇنىڭ قايتا چىقىشىغا رۇخسەت بېرىدۇ. ئاللا تائالانىڭ قۇياشنى پاتقان يېرىدىن چىقىرىدىغان ۋاقتى كەلگەندە، كۈن بۇرۇنقىدەكلا ئەرشنىڭ ئاستىغا كېلىپ سەجدە قىلىپ قايتا چىقىش ئۈچۈن ئاللا تائالادىن رۇخسەت سورايدۇ. ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىلمەيدۇ. ئاندىن قۇياش چىقىش ئۈچۈن يەنە قايتا رۇخسەت سورايدۇ. ئۇنىڭغا يەنىلا جاۋاب بېرىلمەيدۇ. شۇ كېچىدىن ئاللا خالىغان بىر مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن قۇياش مۇبادا ئۆزىگە ئاللا تائالا تەرىپىدىن رۇخسەت بېرىلگەن تەقدىردىمۇ چىقىدىغان جايغا (شەرققە) ئۆز ۋاقتىدا يېتىپ بارالمايدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىپ: ئى پەرۋەردىگارم! مېنىڭ بۇ يەردىن كىشىلەرگە چىقىپ بېرىشىم ئۈچۈن شەرق نەقەدەر يىراق؟ دەيدۇ. ئۇفۇق خۇددى چەمبەردەك بولغاندا قۇياش چىقىشقا قايتا رۇخسەت سورايدۇ. شۇ چاغدا، قۇياشقا: سەن مۇشۇ ئورنىڭدىن چىققىن دېيىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ پاتقان يېرىدىن چىقىدۇ، دەپ ئابدۇللاھ تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇدى: «پەرۋەردىگارنىڭ بەزى ئالامەتلىرى كەلگەن كۈندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ» بۇنى ئىمام مۇسلىم، ئەبۇداۋۇد ۋە ئىبنى ماجەمۇ رىۋايەت قىلغان.

«پەرۋەردىگارنىڭ بەزى ئالامەتلىرى كەلگەن كۈندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ» يەنى شۇ كۈنى كاپىر ئىمان ئېيتسا

ئېيتقان ئىمانى قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئەمما ئۇ كۈندىن بۇرۇن ئىمان ئېيتقان، ئەمەل - ئىبادەتلىرى ياخشى بولسا، ئۇ كىشى كاتتا بىر ياخشىلىق ئۈستىدە بولغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى گەرچە ئىمان ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەل ئىبادەتلىرى ياخشى بولماي، شۇ كۈنى تەۋبە قىلغان بولسا، تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ. يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتۈلگەن ھەدىسلەردىمۇ شۇنداق بايان قىلىندى.

﴿(سېلىرى ئۆزۈڭلارغا كېلىدىغان ئىشلارنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە كۈتىمىز﴾ دېگىن بۇ كاپىرلارغا، ئىمان ئېيتىشنى ۋە تەۋبە قىلىشنى ئۇ ئىشلار پايدا قىلمايدىغان بىر ۋاقىتقا كېچىكتۈرگەن كىشىلەرگە قاتتىق بىر تەھدىتتۇر. بۇ ۋاقىت بولسا، قىيامەتنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرىنىڭ ئاشكارىلىنىشىغا باشلىغانلىقى ئۈچۈن قۇياش پاتقان يېرىدىن چىققان ۋاقىتتۇر. بۇ ۋاقىتتا ئېيتىلغان ئىماننىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى ھەققىدە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (يەنى مەككە كۇففارلىرى) پەقەت قىيامەتنىڭ ئۇلارغا تۇيۇقسىز كېلىشىنىلا كۈتىدۇ، شۈبھىسىزكى، قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى كەلدى، ئۇلارغا قىيامەت كەلگەندە ئۇلار قانداقمۇ ۋەز - نەسەھەت ئالىدۇ (يەنى بۇ چاغدا ۋەز - نەسەھەت ئالغانلىقىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ)﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا: «بىز بىر ئاللاغا ئىمان ئېيتتۇق، بىز بۇرۇن (ئاللاغا) شېرىك قىلغان بۇتلارنى ئىنكار قىلدۇق» دېدى. بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ئۇلارغا پايدىسى بولمىدى﴾<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِثْلَهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا

كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٦١﴾

دېنىدا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۈرلۈك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا - جۇداسەن، ئۇلارنىڭ ئىشى پەقەت ئاللا غىلا خاستۇر (يەنى ئاللا نىڭ باشقۇرۇشىدۇر)، كېيىن (يەنى ئاخىرەتتە) ئاللا ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزىگە ئېيتىپ بېرىدۇ<sup>(159)</sup>.

بۆلۈنۈپ كېتىشنى ئەيىبلەش توغرىسىدا

مۇجاھىد، قەتادە، زەھھاك ۋە سۇددى قاتارلىقلار: بۇ ئايەت يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار ھەققىدە چۈشكەن دېدى.

ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلشتىن بۇرۇن يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ ھەر بىرى ئۆز ئارا ئىختىلاپلىشىپ بىر نەچچە گۇرۇھلارغا بۆلۈنۈپ كەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەندە ئاللا تائالا ئۇنىڭغا: ﴿دېنىدا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۈرلۈك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا - جۇداسەن﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

بۇ ئايەتنىڭ ئاللا تائالانىڭ دېنىدا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ، دىنغا قارشىلىق قىلغانلارغا ئومۇمىي ئىكەنلىكى ناھايىتى ئېنىقتۇر. چۈنكى ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ دىنىنى بارلىق دىنلاردىن ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھىدايەت ۋە توغرا دىن بىلەن ئەۋەتتى. ئۇنىڭ دىنى ھېچقانداق

(1) سۈرە مۇھەممەد 18 - ئايەت.

(2) سۈرە غافىر 84 — 85 - ئايەتلەر.

ئىختىلاپ ۋە بۆلۈنىش بولمىغان مۇكەممەل بىر دىندۇر. كىمكى ئۇنىڭدا بۆلگۈنچىلىك ۋە ئىختىلاپ پەيدا قىلسا، ئۇ ئازغۇنلۇق، ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلگەن ۋە گۇمراھلىق ئىچىدە قالغان گۇرۇھلاردەك بىر گۇرۇھ قالدۇ. چۈنكى ئاللا تائالا پەيغەمبىرنى شۇ گۇرۇھتىكىلەرنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئادا - جۇدا قىلدى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللّٰهُ سَلَرَكْهُ دِنْدِن نُوْهُقَا تَهْۤؤْسِيَه قَلِغَان نَهْرَسِنِي، سَاخَا (يَهْنِي مُوْهَمْمَهْد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھيى قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى. سىلەر دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقچىلىك قىلماڭلار﴾<sup>(1)</sup>.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «بىز پەيغەمبەرلەر گۇرۇھى بىر ئاتا ۋە باشقا - باشقا ئانىلارنىڭ بالىلىرىدۇرمىز<sup>(2)</sup>. بىزنىڭ دىنىمىز بىردۇر» ئۇ دىن توغرا يول ئۈستىدە بولۇش، بارلىق پەيغەمبەرلەر بۇيرۇغاندەك شېرىكى يوق بىر ئاللا تائالاغلا ئىبادەت قىلىش ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەنچىسى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىنى چىڭ تۇتۇشتىن ئىبارەتتۇر. ھەر قانداق بىر ئىش بۇنىڭغا قارشى بولسا، ئۇ ئىش گۇمراھلىق، نادانلىق ۋە ھاۋايى - ھەۋەسلەردىن ھېسابلىنىدۇ. بارلىق پەيغەمبەرلەر بۇنىڭدىن ئادا - جۇدادۇر ﴿سەن ئادا - جۇداسەن؛ ئۇلارنىڭ ئىشى پەقەت ئاللا غىلا خاستۇر (يەنى ئاللا نىڭ باشقۇرۇشىدۇر)﴾.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۆمىنلەر، يەھۇدىيلار، يۇتۇزلارغا چوقۇنغۇچىلار، ناسارالار، مەجۇسىيلەر (يەنى ئاتەشپەرەسلەر) ۋە مۇشرىكلار ئۈچۈن قىيامەت كۈنى ئاللا ھەقىقەتەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ (يەنى ئاللا تائالا مۆمىنلەر بىلەن مەزكۇر بەش پىرقە ئارىسىدا توغرا ھۆكۈم چىقىرىپ، مۆمىنلەرنى جەننەتكە، كۇففارلارنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ)، ئاللا ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾<sup>(3)</sup>.

ئاندىن ئاللا تائالا قىيامەت كۈنى چىقىرىدىغان ھۆكۈمدە ئۆزىنىڭ مېھرىبان ۋە ئادىل ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى.

\* \* \* \* \*

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا سِجْرَئِي إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا

يُظَلَّمُونَ ﴿٦٦﴾

بىرەر ياخشىلىق قىلغان ئادەم ئون ھەسسە ئارتۇق ساۋابقا ئىگە بولىدۇ، بىرەر يامانلىق قىلغان ئادەمگە پەقەت ئۇنىڭ يامانلىقىغا باراۋەرلا جازا بېرىلىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ<sup>(160)</sup>.

بىر ياخشىلىقنىڭ ئون ھەسسە قىلىنىپ، بىر يامانلىقنىڭ پەقەت ئۆزىلا يېزىلىدىغانلىقى

توغرىسىدا

ئاللا تائالانىڭ بۇ ئايىتى: ﴿ياخشى ئىش قىلغانلار قىلغان ياخشىلىقىدىن ئوبدانراق مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ﴾<sup>(4)</sup> دېگەن ئايىتىدە كەلگەن مۇكاپاتنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكى مۇجمەل بولغان مەزمۇنى تەپسىلىي بايان قىلىپ كەلدى. ھەدىسلەرمۇ يۇقىرىقى ئايەتتە بايان قىلىنغان مەزمۇنى بايان قىلىپ كەلدى.

(1) سۈرە شۇرا 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) دىنىمىزنىڭ ئاساسىي بىر، لېكىن ھەر بىر پەيغەمبەر ئېلىپ كەلگەن شەرىئەت ئەھكاملىرى پەرقلىقتۇر.

(3) سۈرە ھەج 17 - ئايەت.

(4) سۈرە نەمل 89 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىس قۇددىسىدا مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ھەقىقەتەن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان پەرۋەردىگارنىڭ ناھايىتى مېھرىبانىدۇر. كىمكى بىر ياخشىلىقنى قىلىشقا نىيەت قىلىپ ئۇنى قىلمىغان بولسا، ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق يېزىلىدۇ، ئەگەر ئۇ كىشى ئۇ ياخشىلىقنى قىلسا، ئۇنىڭغا ئۇ ياخشىلىقتىن (ئۇنىڭ نىيەتىنىڭ خالىسىغا قاراپ) ئون ھەسسىدىن 700 ھەسسىگىچە ۋە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ يېزىلىدۇ. كىمكى بىر يامانلىق قىلىشقا نىيەت قىلىپ ئۇنى قىلمىغان بولسا، ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق يېزىلىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى نىيەت قىلغان يامانلىقنى قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا بىر يامانلىقلا يېزىلىدۇ. ياكى اللە خالىسا ئۇنى كەچۈرۈۋېتىدۇ. ھالاك بولغۇچىلار، ھالاكەت يولغا پۈتۈنلەي كىرىپ كەتكۈچىدۇر». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى، مۇسلىم ۋە نەسەئىمۇ رىۋايەت قىلدى.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىس قۇددىسىدا مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: كىمكى بىر ياخشى ئىش قىلسا، ئۇنىڭغا ئون ھەسسە ياخشىلىق ۋە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بېرىمەن، كىمكى بىر يامانلىقنى قىلسا، ئۇنىڭغا شۇ بىر يامانلىق يېزىلىدۇ. ياكى ئۇنى كەچۈرۈۋېتىمەن. كىمكى زېمىن توشقىدەك خاتالىق قىلىپ، ئاندىن مەن بىلەن ماڭا ھېچنېمىنى شېرىك قىلمىغان ھالدا ئۇچراشسا، مەن ئۇنىڭغا زېمىن توشقىچە مەغپىرەت ئاتا قىلىمەن. كىمكى ماڭا بىر غېرىچ يېقىنلاشسا، مەن ئۇنىڭغا بىر گەز يېقىنلىشىمەن. كىمكى ماڭا بىر گەز يېقىنلاشسا، مەن ئۇنىڭغا بىر غۇلاچ يېقىنلىشىمەن. كىمكى ماڭا مېڭىپ كەلسە، مەن ئۇنىڭغا يۈگۈرۈپ بارىمەن» بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

بىلگىنىكى بىر كىشىنىڭ بىر يامانلىقنى قىلىشقا نىيەت قىلىپ بولۇپ، ئۇنى قىلماي تاشلىۋېتىشى ئۈچۈنلۈك بولىدۇ. بىرىنچىسى: ئۇ كىشى ئۇ گۇناھ ئىشنى قىلىشنى پەقەت اللە تائالا ئۈچۈنلا تاشلايدۇ. مانا بۇنىڭغا بىر ياخشىلىق يېزىلىدۇ. چۈنكى، گۇناھ ئىشنى قىلماي تاشلىغانلىق بولسا، بىر ياخشى ئەمەل ۋە بىر ياخشى نىيەت ھېسابلىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق يېزىلىدۇ. بەزى ھەدىسلەردە اللە تائالانىڭ: «ئۇ كىشى قىلماقچى بولغان ئۇ يامان ئىشنى پەقەت مېنىڭ ئۈچۈنلا تاشلىدى» دېگەنلىكى بايان قىلىنغان.

ئىككىنچىسى: ئۇ كىشى ئۇ گۇناھنى قىلىشنى ئۈنتۈپ قېلىپ، پەرۋاسزلىقتىن قىلماي تاشلاپ قويدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كىشىگە ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ يېزىلمايدۇ. چۈنكى ئۇ كىشى (قىلماسلىقىدا) بىرەر ياخشىلىقنى نىيەت قىلمىدى، ھەم ئۇ يامانلىقنىمۇ قىلمىدى.

ئۈچىنچىسى: ئۇ كىشى گۇناھ ئىشنى قىلىشنىڭ بارلىق سەۋەبلىرىنى قىلىپ گۇناھ ئىشقا يېقىنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ گۇناھ ئىشنى قىلىشقا ئىمكانىيىتى يار بەرمەي تاشلايدۇ. بۇ شۇ گۇناھنى قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن كۆرىۋېلىشقا بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىككى مۇسۇلمان (بىر - بىرىگە قارشى) قىلىچلىرى بىلەن ئۇچراشسا ئۆلتۈرگۈچى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچى دوزاخقا بولىدۇ» دېدى. ساھابىلار: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ئۆلتۈرگۈچى دوزاخقا كىرسۇن، ئۆلتۈرۈلگۈچى نېمە ئۈچۈن دوزاخقا كىرىدۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «چۈنكى ئۇمۇ ئۆزىنىڭ شۇ قېرىندىشىنى ئۆلتۈرۈشكە ھېرىسمەن ئىدى» دېدى.

ئەبۇقاسىم تەبرانى، ئەبۇمالىك ئەشئەرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئوقۇلغان بىر جۈمە نامىزى كېيىنكى جۈمە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ئۈچ كۈنگىچە

بولغان ئارىلىقتا (جۈمە ئوقۇغان شۇ كىشىدىن قىلىنىپ قالىدىغان كىچىك گۇناھلارغا) كەففارەت بولىدۇ. چۈنكى ئاللا تائالا: ﴿بىرەر ياخشىلىق قىلغان ئادەم ئون ھەسسە ئارتۇق ساۋابقا ئىگە بولىدۇ﴾ دېدى. ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ھەر ئايدا ئۈچ كۈن روزا تۇتسا، ھەممە ۋاقتتا روزا تۇتقان ھېسابلىنىدۇ» بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەد، نەسەئىي ۋە ئىبنى ماجەمۇ رىۋايەت قىلدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزىمۇ تۆۋەندىكى سۆزنى قوشۇپ رىۋايەت قىلدى: «ئاللا تائالا مۇشۇنى تەستىقلاپ ئۆزىنىڭ كىتابىدا: ﴿بىرەر ياخشىلىق قىلغان ئادەم ئون ھەسسە ئارتۇق ساۋابقا ئىگە بولىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى ۋە ھەر بىر كۈننىڭ روزىسى 10 كۈن روزا تۇتقانغا باراۋەر بولىدۇ» دېدى. بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىس ۋە ئەسەرلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

\* \* \* \* \*

قُلْ إِنِّي هَدَيْتِنِي رَبِّيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۗ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

(ئى مۇھەممەد! بۇ مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگارم مېنى توغرا يولغا يەنى توغرا دىنغا، باتىل دىنلاردىن توغرا دىنغا بۇرالغان ئىبراھىمنىڭ دىنىغا باشلىدى، ئىبراھىم مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى» ﴿١٦١﴾. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا) قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ئىبادەتلىرىم (ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللا ئۇچۇندۇر) ﴿١٦٢﴾. ئاللا نىڭ شېرىكى يوقتۇر، مەن مۇشۇنىڭغا (يەنى يالغۇز ئاللا غىلاخالىس ئىبادەت قىلىشقا) بۇيرۇلدىم، مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن» ﴿١٦٣﴾.

### ئىسلام دىنىنىڭ توغرا يول ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئاللا تائالا پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەگرى - توقايلىقى يوق تۈز يولغا باشلىغانلىقىدىن ئىبارەت ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىدىن خەۋەر بېرىشكە بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۇھەممەد! بۇ مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگارم مېنى توغرا يولغا يەنى توغرا دىنغا، باتىل دىنلاردىن توغرا دىنغا بۇرالغان ئىبراھىمنىڭ دىنىغا باشلىدى، ئىبراھىم مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى»﴾.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزىنى ئەخمەق قىلغانلاردىن باشقا كىم ئىبراھىمنىڭ دىنىدىن يۈز ئۆرۈيدۇ؟﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئاللا نىڭ يولىدا (پۇل - مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن) تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە جىھاد قىلىڭلار، ئاللا (دىنغا ياردەم بېرىشكە ئۈمىدەتلەر ئارىسىدىن) سىلەرنى تاللىدى (ئەڭ مۇكەممەل شەرىئەت ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرنى سىلەرگە خاس قىلدى). سىلەرگە دىندا ھېچقانداق مۇشكۈلۈكنى قىلمىدى (سىلەرنى سىلەر تاقەت قىلالمايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا تەكلىپ قىلمىدى). (بۇ) ئاتاڭلار ئىبراھىمنىڭ دىنىدۇر (بۇ توغرا دىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى مەھكەم ئۇچلاڭلار)﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئىبراھىم ھەقىقەتەن (ياخشى

(1) سۈرە بەقەرە 130 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھەج 78 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

خىسلەتلەرنى ئۆزلەشتۈرگۈچى) پېشىۋا، اللھ غا ئىتائەتمەن (باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرغالغۇچى يەنى ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى) ئىدى. ئۇ اللھ غا شېرىك كەلتۈرگۈچىلەردىن ئەمەس ئىدى. ئىبراھىم اللھ نىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلغۇچى ئىدى. اللھ ئۇنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدى ۋە ئۇنى توغرا يولغا باشلىدى. ئۇنىڭغا دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلدۇق، شەك - شۈبھىسىزكى، ئاخىرەتتە ئۇ ياخشىلار قاتارىدا بولىدۇ. ئاندىن ساڭا: «باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرغالغۇچى (يەنى ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى) ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكىن، ئىبراھىم مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى» دەپ ۋەھىي قىلدۇق»<sup>(1)</sup>.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق تەرەپدارى بولغان دىنىغا ئەگىشىشكە بۇيرۇلغانلىقىدىن ھەرگىزمۇ دىن ئىشلىرىنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئارتۇق مۇكەممەل قىلىنىپ بېرىلگەنلىكى چىقمايدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇ دىننى بەرپا قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ كۈچ سەرپ قىلدى ۋە دىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇرۇن ھېچبىر پەيغەمبەرگە تولۇقلىنىپ بېرىلمىگەن دەرىجىدە تولۇقلىنىپ بېرىلدى. شۇڭا ئۇ شەكسىز پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەنچىسى، ئادەم بالىلىرىنىڭ ھۆرمەتلىكى ۋە قىيامەت كۈنىدىكى بارلىق ئىنسانلار ھەتتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالاممۇ ئېرىشىشى ئارزۇ قىلىدىغان ماختالغان ئورۇننىڭ ئىگىسى بولدى. ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دىنلارنىڭ ئىچىدە قايسى دىن اللھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك كۆرۈلىدۇ؟ دەپ سورالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەق تەرەپدارى، ئاسانلاشتۇرغۇچى بولغان دىن»<sup>(2)</sup> دەپ جاۋاب بەردى.

### ئىبادەتنى ئىخلاس بىلەن قىلىشقا بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللھ ئۈچۈندۇر﴾ يەنى اللھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى اللھ تائالادىن باشقىغا ئىبادەت قىلغان ۋە چارۋا ماللارنى اللھ تائالادىن باشقىسىنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ بوغۇزلىغان مۇشرىكلارغا بۇ ئىشلاردا ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ قارشىسىنى قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىشكە بۇيرۇدى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغان نامىزى اللھ تائالا ئۈچۈندۇر ۋە ئۇنىڭ بوغۇزلىغان مېلى شېرىكى يوق بىر اللھ تائالانىڭ نامىنى تىلغا ئېلىش بىلەن بوغۇزلانغاندۇر.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن﴾<sup>(3)</sup> يەنى سەن ئوقۇغان نامىزىڭ ۋە قىلغان قۇربانلىقىڭنى پەقەت اللھ تائالاغا ئاتىغىن، مۇشرىكلار بۇتلارغا ئىبادەت قىلاتتى ۋە ماللارنى بۇتلارغا ئاتاپ بوغۇزلىشاتتى. شۇڭا اللھ تائالا پەيغەمبىرىنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنىڭ تەتۈرسىنى قىلىشقا، ئۇلار قىلىۋاتقان ئىشتىن يىراق بولۇشقا ۋە نېيىتىنى پەقەت اللھ تائالاغا خالىس قىلىشقا بۇيرۇدى.

مۇجاھىد ئايەتتىكى: ﴿قۇربانلىقىم﴾ دېگەن قۇربانلىقتىن ھەج ۋە ئۆمرىدە قىلىنىدىغان قۇربانلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى.

(1) سۈرە نەھل 120 — 123 - ئايەتكىچە.

(2) بۇنىڭدىن ئىسلام دىنى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر.

(3) سۈرە كەۋسەر 2 - ئايەت.



ئىبنى ئەبۇھاتەم جابىر ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇربان ھېيت كۈنى ئىككى قوچقارنى قۇربانلىق قىلدى ۋە قۇربانلىق قىلغان ۋاقتتا: «مەن ھەقىقەتەن باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرۇلۇپ، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەندىم. مەن مۇشرىكلاردىن ئەمەسمەن. مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللا تائالا ئۈچۈندۇر. ئاللا تائالانىڭ شېرىكى يوقتۇر. مەن ئاللا تائالاغا شېرىك كەلتۈرمەي ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدۇم مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن!» دېدى.

### ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

«مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن» قەتادە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: مەن مۇشۇ ئۈممەتنىڭ ئىچىدىن مۇسۇلمان بولغانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن دېگەنلىكتۇر، دېدى. ئەمەلىيەتتەمۇ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇنداقتۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇرۇن بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ قىلغان دەۋىتى ئىسلام دىنى ئۈچۈن ئىدى. ئىسلام بولسا، شېرىكى يوق يالغۇز بىر ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتىنىڭ پەقەت مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈنلا بولغانلىقى ھەققىدە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇھەممەد! سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: «مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدۇق»<sup>(1)</sup>.

ئاللا تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىگە مۇنداق دېگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى: «ئەگەر سىلەر (مېنىڭ نەسەبىتىمدىن) يۈز ئۈرۈسەڭلار، سىلەردىن (يۈز ئۈرۈشۈڭلارغا سەۋەبچى بولىدىغان) ھەق سورىغىنىم يوق، مەن ئەجرىمنى پەقەت ئاللا دىن سورايىمەن، مەن (ئاللا غا) بويسۇنغۇچىلاردىن بولۇشقا بۇيرۇلدۇم» دېدى<sup>(2)</sup>. «ئۆزىنى ئەخمەق قىلغانلاردىن باشقا كىم ئىبراھىمنىڭ دىنىدىن يۈز ئۈرۈيدۇ؟ ھەقىقەتەن بىز ئۇنى بۇدۇنيادا (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدۇق. شەك - شۈبھىسىزكى، ئاخىرەتتە ئۇ ياخشىلار قاتارىدا بولىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارى ئۇنىڭغا: «پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەمرىگە (ئىتائەت قىلغىن)» دېدى. ئۇ: «ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىتائەت قىلدىم» دېدى. ئىبراھىم ۋە يەئقۇب ئۆز ئوغۇللىرىغا ۋەسىيەت قىلىپ: «ئى ئوغۇللىرىم! ئاللا سىلەرگە مۇشۇ دىننى (يەنى ئىسلام دىنىنى) تاللىدى، پەقەت مۇسۇلمان پېتىڭلارچە ئۆلۈڭلار (يەنى ئىمانىڭلاردا مەھكەم تۇرۇڭلار، تاكى ئىمان بىلەن كېتىڭلار)» دېدى<sup>(3)</sup>.

يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «پەرۋەردىگارىم! ماڭا ھەقىقەتەن پادىشاھلىق ئاتا قىلىدىڭ، چۈش تەبىرىنى بىلدۈردۈڭ، ئى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى زات! دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مېنىڭ ئىگەمسەن، مېنى مۇسۇلمان پېتىمچە قەبىزى روھ قىلغىن، مېنى ياخشى بەندىلەر قاتارىدا قىلغىن» دېدى<sup>(4)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مۇسا: «ئى قەۋمىم! ئەگەر ئاللا غا ئىمان ئېيتقان بولساڭلار، ئاللا غا بويسۇنغان بولساڭلار، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىڭلار (يەنى ھەممە ئىشىڭلارنى ئاللا غا تاپشۇرۇڭلار، ھەرقانداق ئەھۋالدا ئاللا غا يۆلىنىڭلار)» دېدى. ئۇلار ئېيتتى: «ئاللا غا تەۋەككۈل قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، زالىم قەۋمنى بىزگە زىيانكەشلىك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلمىغىن. بىزنى

(1) سۈرە ئەنئام 25 - ئايەت.

(2) سۈرە يۇنۇس 72 - ئايەت.

(3) سۈرە بەقەرە 130 — 132 - ئايەتكىچە.

(4) سۈرە يۈسۈپ 101 - ئايەت.

رەھىمىتىڭ بىلەن زالىم قەۋمدىن قۇتۇلدۇرغىن»<sup>(1)</sup> ﴿بىز ھەقىقەتەن (مۇساغا) تەۋراتنى نازىل قىلدۇق، تەۋراتتا (توغرا يولغا يىتەكلەيدىغان) ھىدايەت ۋە نۇر بار، (اللە نىڭ ھۆكۈمىگە) بويسۇنغان پەيغەمبەرلەر يەھۇدىيلار ئارىسىدا (تەۋرات بىلەن) ھۆكۈم قىلىدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئەينى زاماندا مەن ھەۋارىيلارغا : « ماڭا ۋە مېنىڭ پەيغەمبىرىمگە ئىمان ئېيتىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدىم. ئۇلار: « بىز ئىمان ئېيتتۇق، گۇۋاھ بولغىنىكى، بىز (ئەمرىڭگە) بويسۇنغۇچىلارمىز»<sup>(3)</sup> ﴿دېدى﴾<sup>(4)</sup> يەنى اللە تائالا بارلىق پەيغەمبەرلىرىنى ئىسلام بىلەن ئەۋەتكەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. لېكىن پەيغەمبەرلەر ئىسلامدا ئۆزلىرىگە خاس بولغان شەرىئەت ئەھكاملىرى ئارقىلىقلا پەرقلىنىدۇ. ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئەتلىرىنىڭ ھەممىسى تاكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن شەرىئەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانغا قەدەر كېيىنكىسىنىڭ بەزى ھۆكۈملىرى ئالدىنقىسىنىڭ بەزى ھۆكۈملىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ كەلگەن ئىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتى مەخسۇس ئەمەلدىن قالدۇرۇلمايدۇ. ئۇ ھۆكۈم سۈرگەن ۋە اللە تائالا تەرىپىدىن ياردەمگە ئېرىشكەن ھالەتتە بولىدۇ. ئۇ شەرىئەتنىڭ بايراقلىرى تاكى قىيامەت كۈنىگىچە لەپىلدەپ تۇرىدۇ. پۈتۈن پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ بىر ئىكەنلىكى ھەقىقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «بىز پەيغەمبەرلەر گۇرۇھى بىر ئاتا ۋە باشقا - باشقا ئانىلارنىڭ بالىلىرىمىز. بىزنىڭ دىنىمىز بىردۇر». ئۇ دىن بولسا گەرچە پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن شەرىئەت ئەھكاملىرى باشقا - باشقا بولسىمۇ ئەمما شېرىكى يوق بىر اللە تائالاغلا ئىبادەت قىلىشتىن ئىبارەت بولغان بىر دىندۇر.

ئىمام ئەھمەد ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازغا قۇلاق قاققاندىن كېيىن نامىزنى بۇ دۇئا بىلەن باشلايتتى: «مەن ھەقىقەتەن باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بورۇلۇپ، ئاسمان - زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەندىم. مەن مۇشرىكلاردىن ئەمەسمەن. مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللە ئۈچۈندۇر. ئى پەرۋەردىگارىم! سەن پادىشاھتۇرسەن، سەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. سەن مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇرسەن، مەن سېنىڭ بەندە ئىدۇرمەن. مەن ئۆزۈمگە - ئۆزۈم ئۇۋال قىلدىم، گۇناھىمنى تونۇدۇم، شۇڭا مېنىڭ بارلىق گۇناھىمنى كەچۈرگىن، گۇناھلارنى سەندىن باشقا كەچۈرگۈچى يوقتۇر. مېنى ئەڭ گۈزەل ئەخلاققا باشلاپ قويغىن، ئەخلاقنىڭ گۈزەللىكىگە سەندىن باشقا باشلىغۇچى يوقتۇر. سەن مەندىن ناچار ئەخلاقلىرىنى توساپ قويغىن، ناچار ئەخلاقلىرىنى سەندىن باشقا توسغۇچى يوقتۇر. سەن ھەممە ئەيىب نوقسانلاردىن پاك تۇرسەن. گۇناھىمنىڭ كەچۈرۈلىشىنى سورايمەن ۋە تەۋبە قىلىمەن» بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

\*\*\*\*\*

قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ ابْنِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ

وِزْرَ أُخْرَى ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٤٦﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «اللە ھەممە نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى تۇرسا، ئۇنىڭدىن باشقا پەرۋەردىگار تەلەپ قىلالمىمەن؟» ھەر ئادەم ئۆزى قىلغان گۇناھقا ئۆزى جاۋابكار، بىر گۇناھكار ئادەم

(1) سۈرە يۇنۇس 84 — 86 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە مائىدە 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) ئەسلىدە بۇ ئايەتلەردىكى بوسۇنغۇچى دېگەن سۆز مۇسۇلمان دېگەن سۆزدۇر.

(4) سۈرە مائىدە 111 - ئايەت.

باشقا ئادەمنىڭ گۇناھىغا جاۋابكار ئەمەس (يەنى بىر ئادەمنىڭ گۇناھى بىلەن باشقا بىر ئادەم جازاغا تارتىلمايدۇ). كېيىن پەرۋەردىگار ئىنسانلارنىڭ دەرىجىسىگە قارىتىپ، سىلەر دەتلاش قىلىشقان ھەق بىلەن ناھەقنى ئۇ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ<sup>(164)</sup>.

ئىخلاس بىلەن تەۋەككۈل قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

اللە تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىبادەتتە ۋە تەۋەككۈل قىلىشتا اللە تائالاغا شېرىك كەلتۈرىدىغان مۇشۇرىكلارغا مۇنداق دېيىشكە بۇيرۇدى. «ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «اللە ھەممە نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى تۇرسا، ئۇنىڭدىن باشقا پەرۋەردىگار تەلەپ قىلامدىمەن؟» يەنى ئۇ مېنى تەربىيلىگەن مېنى ساقلىغان، ماڭا ئىگە بولغان ۋە مېنىڭ ئىشلىرىمنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان زاتتۇر. مەن بارلىق ئىشىمنى ئۇنىڭغا تاپشۇرىمەن ۋە ئۇنىڭ تەرىپىگە قايتمەن. چۈنكى ئۇ ھەممە نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىسىدۇر. يارىتىش ۋە ھۆكۈم چىقىرىش ئۇنىڭغا خاستۇر.

يۇقىرىقى ئايەت اللە تائالاغا خالسى ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇپ كەلگىنىدەك، بۇ ئايەت اللە تائالاغا ئىخلاس بىلەن تەۋەككۈل قىلىشقا بۇيرۇپ كەلدى. اللە تائالا كۆپلىگەن ئايەتلەردە ئىبادەت بىلەن اللە تائالاغا تەۋەككۈل قىلىشنى بىر يەردە كەلتۈرىدۇ.

اللە تائالا بەندىلىرىگە ئۆزىدىنلا تىلەشنى ئۆگىتىدىغان بۇ ئايەتتە ۋە تۆۋەندىكى ئايەتلىرىدە شۇنداق كەلتۈردى: «(رەببىمىز) ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز»<sup>(1)</sup> «اللە غا ئىبادەت قىلغىن ۋە اللە غا تەۋەككۈل قىلغىن (يەنى ھەممە ئىشىڭنى اللە غا تاپشۇرغىن)»<sup>(2)</sup> «ئېيتقىنكى، «ئۇ ناھايىتى مېھرىبان اللە دۇر، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتۇق ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلدۇق»<sup>(3)</sup> «ئۇ مەشرىقنىڭ ۋە مەغربىنىڭ پەرۋەردىگارىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنى ھامىي قىلىۋالغىن (يەنى ھەممە ئىشىڭنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغىن)»<sup>(4)</sup>. بۇنىڭدىن باشقا ئايەتلەردىمۇ كەلگەندۇر.

بىر گۇناھكار كىشىنىڭ يەنە بىر گۇناھكار كىشىگە مەسئۇل ئەمەسلىكى توغرىسىدا

«ھەر ئادەم ئۆزى قىلغان گۇناھقا ئۆزى جاۋابكار، بىر گۇناھكار ئادەم باشقا ئادەمنىڭ گۇناھىغا جاۋابكار ئەمەس (يەنى بىر ئادەمنىڭ گۇناھى بىلەن باشقا بىر ئادەم جازاغا تارتىلمايدۇ)» بۇ قىيامەت كۈنى اللە تائالانىڭ جازا بەرگەندە ۋە ھۆكۈم چىقارغاندا بولىدىغان بىر ئىشتىن ۋە اللە تائالانىڭ ئادىللىقىدىن خەۋەر بېرىشتۇر. يەنى بارلىق ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھېساب بېرىدۇ. ئەمەللىرى ياخشى بولسا مۇكاپاتلىنىدۇ، يامان بولسا جازالىنىدۇ. بىر ئىنساننىڭ خاتالىقى يەنە بىر ئىنسانغا يۈكلەنمەيدۇ. بۇ اللە تائالانىڭ ئادىللىقىدۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ھېچبىر گۇناھكار ئادەم بىراۋنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالالمايدۇ، گۇناھى ئېغىر بىر ئادەم باشقا بىراۋنى ئۆز گۇناھىنى ئۈستىگە ئېلىۋېلىشقا چاقىرسا، ئۇ يېقىن تۇغىنى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئازراق نەرسىنى ئۈستىگە ئېلىۋالالمايدۇ»<sup>(5)</sup> «مۆمىن تۇرۇپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار يامانلىقلىرىنىڭ ئېشىپ كېتىشىدىن ۋە ياخشىلىقلىرىنىڭ

(1) سۈرە فاتھە 5 - ئايەت.

(2) سۈرە ھۇد 123 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە مۇلك 29 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە مۇزەمىل 9 - ئايەت.

(5) سۈرە فاتىر 18 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كېمىيىپ كېتىشىدىن قورقمايدۇ<sup>(1)</sup> يەنى باشقىلارنىڭ گۇناھىنى ئۇنىڭغا يۈكلەپ قويۇش بىلەن ۋە ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى كېمەيتىۋېتىشتىن قورقمايدۇ.

﴿ھەر ئىنسان قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (دوزاختا) مەھبۇستۇر. پەقە ئەسھابى يەمىن (يەنى سائادەتمەن مۆمىنلەر) بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾<sup>(2)</sup> يەنى ھەر بىر ئىنسان ئۆزىنىڭ يامان قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن دوزاختا تۇتۇپ تۇرۇلغۇچىدۇر. لېكىن ئىمان بېرىلگەن كىشىلەر ئۇنداق ئەمەستۇر. چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلىرىنىڭ بەرىكىتى ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغىمۇ يېتىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزلىرى ئىمان ئېيتقان، ئەۋلادلىرىمۇ ئەگىشىپ ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى ئۇلار بىلەن تەڭ دەرىجىدە قىلىمىز، ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىدىن قىلچىمۇ كېمەيتىۋەتمەيمىز﴾<sup>(3)</sup> يەنى ئۇلارنىڭ بالىلىرى ئۇلار قىلغان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلەردە ئۇلارغا شېرىك بولمىسىمۇ ئۇلارمۇ ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ جەننەتتىكى دەرىجىسىگە يەتكۈزۈمىز بىز ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرىدىن كىچىككىنىمۇ كېمەيتىۋەتمەيمىز. بىز ئۇلار بىلەن ئۇلارنىڭ دەرىجىسى تۆۋەن بولغان بالا - چاقىلىرىنىڭ دەرىجىسىنى باراۋەر قىلىمىز. بۇ اللە تائالانىڭ مەرھەمىتى ۋە نېمىتىنى ئاتا قىلىش بىلەن بالا - چاقىلارنى ئاتا - ئانىلىرىنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەل ئىبادەتلىرىنىڭ بەرىكىتىدىن ئاتا - ئانىسىنىڭ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشتۇر.

ئاندىن اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ قىلمىشىغا مەسئۇلدۇر﴾<sup>(4)</sup> يەنى ھەر كىشى ئۆزىنىڭ يامان قىلمىشىغا ئۆزى مەسئۇلدۇر.

﴿كېيىن پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، سىلەر دەتالاش قىلىشقان ھەق بىلەن ناھەقنى ئۇ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ﴾ يەنى سىلەرمۇ ئۆزەڭلارنىڭ ئىشلىرىنى قىلىۋېرىڭلار، بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ ئىشلىرىنى قىلىۋېرىمىز. ھەممىمىز اللە تائالاغا توغرىلىنىمىز. اللە تائالا سىلەر ۋە بىزگە دۇنيادىن قىلغان ئىشلىرىمىزنى، ئىختىلاپلاشقان نەرسىلىرىمىزنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنكى، «بىزنىڭ قىلغان گۇناھىمىز ئۈچۈن سىلەر سوراققا تارتىلمايسىلەر، سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلار ئۈچۈن بىز سوراققا تارتىلمايمىز». ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگار بىزنى (قىيامەت كۈنى) يىغىدۇ. ئاندىن بىزنىڭ ئارىمىزدا ھەقلىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ، اللە ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر، (خالاپىنىڭ ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر﴾»<sup>(5)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلْقَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ فِي مَا

ءَاتَاكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾

اللە سىلەرنى (ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرنىڭ) ئورۇنبا سارلىرى قىلدى، اللە سىلەرنى بەرگەن نېمىتىگە شۈكۈر قىلسۇن دەپ، بەزىڭلارنى بەزىڭلاردىن بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى قىلدى، پەرۋەردىگارنىڭ

(1) سۈرە تاھا 112 - ئايەت.

(2) سۈرە مۇدەسسەر 38 — 39 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە تۇر 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە تۇر 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(5) سۈرە سەبئ 25 — 26 - ئايەتلەر.

(ئاسىيلىق قىلغۇچىلاردىن) ئەلۋەتتە تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر، (مىتائەت قىلغۇچىلارنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) ناھايىتى مېھرىبانىدۇر<sup>(165)</sup>.

اللھ تائالانىڭ سىناش ئۈچۈن كىشىلەرنى بىرى - بىرىگە ئورۇنباसार قىلغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ دەرىجىلىرىنى بىر - بىرىدىن پەرقلىق قىلغانلىقى توغرىسىدا

﴿اللھ سىلەرنى (ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرنىڭ) ئورۇنباसारلىرى قىلدى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى زەيد ۋە باشقىلار مۇنداق دېدى: اللھ تائالا سىلەرنى زېمىننى ئاۋاتلاشتۇرۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا، ئەسىرلەردىن - ئەسىرلەرگە بۇرۇنقىلارغا ئورۇنباसार بولىدىغان قىلدى. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر بىز خالىساق، ئەلۋەتتە سىلەرگە زېمىندا ئورۇنباसार بولىدىغان پەرىشتىلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرەتتۇق﴾<sup>(1)</sup> ﴿سىلەرنى زېمىننىڭ ئورۇنباसारلىرى قىلغان كىم؟﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارنىڭ پەرىشتىلەرگە: «مەن يەر يۈزىدە خەلىپە (يەنى ئورۇنباसार) يارىتمەن» دېدى﴾<sup>(3)</sup>.

﴿بەزىڭلارنى بەزىڭلاردىن بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى قىلدى﴾ يەنى اللھ تائالا سىلەر رىزىق بېرىشتە، سىلەرنىڭ ئەخلاقلىق بولۇشتا، ياخشى - يامان ئىشلارنى قىلىشتا، تاشقى كۆرۈنۈشتە، شەكىلدە ۋە رەڭگى رويىڭلاردا بىرى - بىرىڭلاردىن پەرقلىق قىلدى. بۇ ئىشتا اللھ تائالانىڭ چوڭ بىر ھېكمىتى باردۇر. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ رەھمىتىنى ئۇلار تەقسىم قىلىپ بېرەمدۇ؟ بىز ئۇلارنىڭ ھاياتى دۇنيادىكى رىزىقىنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تەقسىم قىلدۇق، ئۇلارنىڭ بەزىسى بەزىسىنى (ھەق بېرىپ) ئىشقا سالىسۇن دەپ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ دەرىجىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق﴾<sup>(4)</sup> ﴿ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن قانداق ئۈستۈن قىلغانلىقىمىزغا قارىغىن، ئاخىرەت دەرىجىلىرىدىكى (پەرق) ئەلۋەتتە تېخىمۇ چوڭدۇر ۋە ئۈستۈنلۈك (جەھەتتىكى پەرق) زىيادە چوڭدۇر﴾<sup>(5)</sup>.

﴿اللھ سىلەرنى بەرگەن نېمىتىگە شۈكۈر قىلسۇن دەپ﴾ اللھ تائالانىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتى سىلەرنى سىناش ئۈچۈندۇر. يەنى باينى ئۇنىڭ بايلىقى بىلەن سىناپ ئۇنىڭ ئۆزىگە شۈكۈر قىلىدىغان قىلمايدىغانلىقىنى، پېقىرنى ئۇنىڭ پېقىرلىقى بىلەن سىناپ، ئۇنىڭ سەۋرى قىلىدىغان قىلمايدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈندۇر.

ئىمام مۇسلىم ئەبۇسەئىد خۇدىرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «دۇنيا شېرىن ۋە رەڭگا - رەڭدۇر اللھ تائالا سىلەرنى دۇنيادا ئورۇنباसार قىلىپ سىلەرنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىڭلارنى كۆزىتىپ تۇرىدۇ. شۇڭا سىلەر دۇنياغا بەك بېرىلىپ كېتىشتىن، ئاياللارغا (مەھلىيا بولۇپ كېتىشتىن) ساقلىنىڭلار. چۈنكى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىچىدە يۈز بەرگەن پىتنە ئاياللار توغرىسىدا بولغاندۇر.

﴿پەرۋەردىگارنىڭ (ئاسىيلىق قىلغۇچىلاردىن) ئەلۋەتتە تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر﴾ بۇ اللھ تائالانىڭ ئاسىيلىق قىلغان ۋە پەيغەمبەرلەرگە قارشىلىق قىلغان كىشىلەردىن ھېسابنى تېز ئالىدىغانلىقى ۋە ئۇلارغا جازانى تېز بېرىدىغانلىقى بىلەن ئاڭلاندۇرۇشىدۇر.

(1) سۈرە زۇخروف 60 - ئايەت.

(2) سۈرە نەمل 62 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە 30 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە زۇخروف 32 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(5) سۈرە ئىسرا 21 - ئايەت.

﴿ئىتائەت قىلغۇچىلارنى ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ يەنى  
 اللہ تائالا ئۆزىگە يېقىنلاشقان ۋە پەيغەمبەرلىرى ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتكە ئەگەشكەن كىشىلەرنى  
 مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە ئۇلارغا مېھرىباندۇر.

اللہ تائالا قۇرئاندىكى كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە ئۆزىنىڭ ھېساب ئالغۇچى ئىكەنلىكى بىلەن ئۆزىنىڭ  
 مەغپىرەت قىلغۇچى مېھرىبان زات ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت سۈپەتلىرىنى بىر يەردە كەلتۈرىدۇ. تۆۋەندىكى  
 ئايەتلەردىمۇ شۇنداق كەلدى: ﴿ئىنسانلار زۇلۇم قىلىشىمۇ، پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ئۇلارنى مەغپىرەت  
 قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد! مېنىڭ (مۆمىن) بەندىلىرىمگە خەۋەر قىلغىنىكى، مەن تولىمۇ مەغپىرەت  
 قىلغۇچىمەن، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىمەن. مېنىڭ ئازابىم قاتتىقتۇر﴾<sup>(2)</sup> يەنە نۇرغۇن ئايەتلەر مۇشۇ  
 مەزمۇندا كەلگەن.

اللہ تائالا بەندىلىرىنى ئۆزى تەرەپكە بەزىدە ئۆزىنىڭ دەرگاھىدىكى نازۇ نېمەتلەرنى سۈپەتلەش  
 ئارقىلىق قىزىقتۇرۇش بىلەن چاقىرسا، بەزىدە دوزاخ ۋە دوزاختىكى قىيىن - قىستاق، ئازاب ۋە قىيامەت  
 كۈنىدىكى قورقۇنچلۇق ئەھۋاللارنى بايان قىلىپ قورقۇتۇش بىلەن، ياكى بەزىدە ھەر ئىككىسىنى بىر  
 ئورۇندا كەلتۈرۈش بىلەن چاقىرىدۇ. اللہ تائالانىڭ بۇ خىل ئۇسلۇبىلارنى قوللىنىشى ھەر بىر ئۇسلۇبىڭ  
 بەندىلىرىگە مەنپەئەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. اللہ تائالا بىزنى ئۆزىنىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى  
 قىلغۇچىلاردىن، توسقان ئىشلىرىدىن يانغۇچىلاردىن ۋە خەۋەر بەرگەن نەرسىلىرىگە ھەقىقىي  
 ئىشەنگۈچىلەردىن قىلسۇن! شەك - شۈبھىسىزكى، اللہ تائالا بىزگە ناھايىتى يېقىندۇر، تىلەكلەرنى ئىجابەت  
 قىلغۇچىدۇر، قىلغان دۇئالارنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، كۆپ بەرگۈچىدۇر ۋە سېخىدۇر.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى  
 رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەگەر مۆمىن اللہ تائالانىڭ ئازابىنى بىلسە ئىدى، بىرەرسىمۇ ئۇنىڭ جەننىتىگە  
 كىرىشنى تەمە قىلمىغان بولاتتى. ئەگەر كاپىر اللہ تائالانىڭ رەھىمىنى بىلسە ئىدى، بىرەرسىمۇ جەننەتكە  
 كىرىشتىن ئۈمىدسىزلەنمەيتتى. اللہ تائالا 100 رەھىمىنى يارىتىپ مەخلۇقاتلارنىڭ بىرى - بىرىگە  
 مېھرىبانلىق قىلىشى ئۈچۈن بىر رەھىمەتنى مەخلۇقاتلىرى ئارىسىغا چاچتى. 99 رەھىمى بولسا، ئۆزىنىڭ  
 قېشىدا (ساقلاماقتادۇر)» بۇھەدىسنى تىرمىزى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلدى.

ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللہ تائالا  
 مەخلۇقاتلىرىنى ياراتقاندا ئەرشنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قېشىدىكى بىر كىتابقا: «مېنىڭ رەھىمىم  
 غەزىپىمىدىن ئۈستۈن كەلدى» دەپ يازدى».

اللہ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن! نېمەت ئاتا قىلىش اللہ تائالاغا خاستۇر. كەرەملىك اللہ تائالانىڭ  
 رەھىمى بىلەن سۈرە ئەنئامنىڭ تەپسىرى تۈگىدى.

(1) سۈرە رەئد 6 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھىجر 49 — 50 - ئايەتلەر.



206 ئايەت

سۈرە ئەئراف

مەككىدە نازىل بولغان

### بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْمَصِّ ﴿١﴾ كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ أَتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

﴿٣﴾

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان الله نىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن  
 ئەلىق، لام، مەم، ساد<sup>(۱)</sup>. (ئى مۇھەممەد! كاپىرلارنى) ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ، مۆمىنلەرگە ۋەز -  
 نەسەھەت قىلىشىڭ ئۈچۈن، بۇ كىتاب (يەنى قۇرئان) ساڭا نازىل قىلىندى، ئۇنىڭدىن (يەنى ئۇنى تەبلىغ  
 قىلىشتا قەۋمىڭنىڭ ئۇنى ئىنكار قىلىشىدىن ئەنسىرەپ) يۈرىكىڭ سىقىلمىسۇن<sup>(۲)</sup>. (ئى ئىنسانلار!)  
 سىلەر پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ئەگىشىڭلار، الله نى  
 قوبۇپ، (جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان، سىلەرنى ئازدۇرىدىغان) دوستلارغا ئەگەشمەڭلار، سىلەر ۋەز  
 - نەسەھەتنى ئاز قوبۇل قىلىسىلەر<sup>(۳)</sup>.

﴿ئەلىق، لام، مەم، ساد﴾ ئۈزۈپ ئوقۇلىدىغان ئېلىپبە ھەرپلەر ھەققىدە سۈرە بەققەدە توختالغان  
 ئىدۇق.

﴿بۇ كىتاب (يەنى قۇرئان) ساڭا نازىل قىلىندى﴾ يەنى بۇ كىتاب ساڭا پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن  
 نازىل قىلىندى: ﴿ئۇنىڭدىن (يەنى ئۇنى تەبلىغ قىلىشتا قەۋمىڭنىڭ ئۇنى ئىنكار قىلىشىدىن ئەنسىرەپ)  
 يۈرىكىڭ سىقىلمىسۇن﴾ مۇجاھىد، قەتادە ۋە سۇددى قاتارلىقلار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: قۇرئانغا قارىتا  
 ھېچقانداق بىر شەك بولۇپ قالماستىن دېگەنلىكتۇر، دېدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: سەن قۇرئاننى يەتكۈزۈشتە ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئاگاھلاندۇرۇشتا سىقىنچىلىق  
 ھېس قىلما، دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سەن  
 (مۇشرىكلارنىڭ سالغان جاپاسىغا) ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر سەۋر قىلغاندەك سەۋر قىلغىن<sup>(۱)</sup>.

﴿ئى مۇھەممەد! كاپىرلارنى) ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ، مۆمىنلەرگە ۋەز - نەسەھەت قىلىشىڭ ئۈچۈن﴾ بۇ  
 قۇرئاننى نازىل قىلدۇق. ئاندىن الله تائالا پۈتۈن ئىنسانلارغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى  
 ئىنسانلار!﴾ سىلەر پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)  
 ئەگىشىڭلار﴾ يەنى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىسى بولغان الله تائالا تەرىپىدىن سىلەرگە  
 چۈشۈرۈلگەن قۇرئاننى ئېلىپ كەلگەن ساۋاتسىز پەيغەمبەرنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئەگىشىڭلار.

(۱) سۈرە ئەھقاف 35 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



﴿اللَّهُ نِي قُيُوبٍ،﴾ (جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان، سىلەرنى ئازدۇرىدىغان) دوستلارغا ئەگەشمەڭلار﴾ يەنى سىلەر پەيغەمبەر كۆرسەتكەن يولدىن باشقا يولغا چىقىپ كەتمەڭلار، ئەگەر چىقىپ كەتسەڭلار ئاللا تائالانىڭ ھۆكۈمىدىن باشقىسىنىڭ ھۆكۈمىگە چىقىپ كەتكەن بولسىلەر.

﴿سِيلەر ۋەز - نەسپەتنى ئاز قوبۇل قىلىسىلەر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشاش: ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئەگەر سەن يەر يۈزىدىكى كۆپچىلىك كىشىلەر (يەنى كۇفۇرلار) گە ئىتائەت قىلساڭ، ئۇلار سېنى ئاللا نىڭ يولىدىن ئازدۇرىدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلارنىڭ تولىسى ئاللا غا شېرىك كەلتۈرۈپ تۇرۇپ ئىشىنىدۇ (يەنى ئاللا نى ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى دەپ ئىقرار قىلىش بىلەن بىللە، بۇتلارغىمۇ چوقۇنىدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسًا بَيِّنًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٦﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٧﴾ فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨﴾ فَلَنَقْصُصَنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٩﴾

بىز نۇرغۇن شەھەر (ئاھالىسىنى) نى ھالاك قىلدۇق، بىزنىڭ ئازابىمىز ئۇلارغا كېچىسى ياكى چۈشۈكى ئۇخلاۋاتقان چاغلىرىدا كەلدى<sup>(4)</sup>. بىزنىڭ ئازابىمىز كەلگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ چەككەن پەريادى: بىز ھەقىقەتەن زالىم ئىدۇق، دېيىشتىنلا ئىبارەت بولدى<sup>(5)</sup>. بىز ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن ئۈمىدلىرىدىن (پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلدىمۇ؟ سىلەر قانداق جاۋاب بەردىڭلار؟ دەپ) سوراپمىز، پەيغەمبەرلەردىنمۇ ئەلۋەتتە (ئاللا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلىدىڭلارمۇ؟ دەپ) سوراپمىز<sup>(6)</sup>. (قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) ئۇلارغا ھەقىقىي بىلىش ئاساسىدا ئېيتىپ بېرىمىز، بىز ئۇلاردىن ئايرىلمىغان ئىدۇق (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئەھۋالىدىن خەۋەردارىمىز)<sup>(7)</sup>.

ھالاك قىلىنغان شەھەرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا

﴿بىز نۇرغۇن شەھەر (ئاھالىسىنى) نى ھالاك قىلدۇق﴾ يەنى بىز نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرىنى ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىرىمىزگە قارشىلىق قىلغانلىقى ۋە ئۇلارنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاك قىلدۇق. ئۇلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرى ئۆزلىرىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ رەسۋالىقنى ئېلىپ كەلدى. پەيغەمبەرلىرىگە قارشىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ھالاك قىلىنىدىغانلىقى ھەققىدە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر (كاپىرلار تەرىپىدىن) مەسخىرە قىلىندى، مەسخىرە قىلغۇچىلار مەسخىرە قىلغانلىقلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆردى﴾<sup>(4)</sup> ﴿نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرى زالىم بولغانلىقلىرى ئۈچۈن (شەھەرنىڭ ئۆيلىرىنىڭ) ئۆگزىلىرى ئۆرۈلۈپ، ئۈستىگە تاملىرى يىقىلغان نۇرغۇن تاشلاندىق قۇدۇقلار ۋە ئېگىز ئىمارەتلەر (ئاھالىسىز) قالغان﴾<sup>(5)</sup> ﴿بىز نۇرغۇن شەھەرنى ھالاك قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ئاھالىسى

(1) سۈرە يۇسۇف 103 - ئايەت .  
 (2) سۈرە ئەئراف 116 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى .  
 (3) سۈرە يۇسۇف 106 - ئايەت .  
 (4) سۈرە ئەئراف 10 - ئايەت .  
 (5) سۈرە ھەج 45 - ئايەت .

كەيىپ - ساپالىق تۇرمۇش كۆچۈرەتتى، بۇ ئۇلارنىڭ تۇرالغۇ جايلىرىدۇر، ئۇلار ھالاك بولغاندىن كېيىن (ئۇ جايلاردا) ئازغىنا ۋاقىتتىن تاشقىرى ئادەم تۇرغان ئەمەس، ئۇلار (نىڭ مال - مۈلكى ۋە يۇرتىغا) بىز ۋارىسلىق قىلدۇق»<sup>(1)</sup>.

«بىزنىڭ ئازابىمىز ئۇلارغا كېچىسى ياكى چۈشۈكى ئۇخلاۋاتقان چاغلىرىدا كەلدى» يەنى اللە تائالانىڭ بۇيرۇقى ۋە غەزىپى كەلگەندە ئۇلار كېچىلىك ئۇيقۇدا ياكى كۈندۈزلۈك دەم ئېلىش ئۇيغۇسىدا ئىدى. بۇ دەل كىشىلەرنىڭ ئويۇن - تاماشا قىلىش ۋە ئۇخلاش بىلەن بىخۇت تۇرىدىغان ۋاقىتلىرى ئىدى. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىدىغان (شەھەرلەر نىڭ ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ ئۆزلىرىگە كېچىسى (غەپلەتتە) ئۇخلاۋاتقانلىرىدا كېلىشىدىن قورقمايدۇ. شەھەرلەر ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ چۈش ۋاقتىدا - ئۇلار ئويىناپ تۇرغانلىرىدا كېلىشىدىن قورقمايدۇ»<sup>(2)</sup> «ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ يامان ئىش قىلغانلار اللەنىڭ ئۆزلىرىنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىشىدىن ياكى ئۆزلىرىگە ئويلىمىغان يەردىن ئازاب كېلىشىدىن قورقمايدۇ؟ ياكى ئۆزلىرىنى سەپەر ئۈستىدىكى چاغلىرىدا جازاغا يولۇقتۇرۇشىدىن قورقمايدۇ؟ (بۇ چاغدا) ئۇلار قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ياكى (اللەنىڭ) ئۆزلىرىنى قەدەممۇ قەدەم جازالىشىدىن قورقمايدۇ؟ سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئەلۋەتتە مەرھەمەتلىكتۇر، مېھرىباندۇر (شۇڭا سىلەرنى ئالدىراپ جازالىمىدى)»<sup>(3)</sup>.

«بىزنىڭ ئازابىمىز كەلگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ چەككەن پەريادى: بىز ھەقىقەتەن زالىم ئىدۇق، دېيىشتىنلا ئىبارەت بولدى» يەنى ئۇلارغا ئازاب كەلگەندىلا ئاندىن ئۆزلىرىنىڭ خاتالاشقانلىرىنى ئېتىراپ قىلىشىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بىز (ئاھالىسى) كۇففار بولغان نۇرغۇن شەھەرلەرنى ھالاك قىلدۇق. ئۇلاردىن كېيىن (ئورنىغا) باشقا قەۋمنى پەيدا قىلدۇق. ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ (كەلگەنلىكىنى) ھېس قىلغان چاغدا ئۇشتۇمتۇت قاچىدۇ. (پەرىشتىلەر ئۇلارغا مەسخىرە قىلىپ ئېيتتى) «قاچماڭلار، باياشات تۇرمۇشۇڭلارغا، تۇرالغۇ جايىڭلارغا قايتىڭلار، سىلەردىن (مۇھىم ئىشلاردا مەسلىھەت) سورىلىشى مۇمكىن». ئۇلار: «ۋاي ئىست! ھەقىقەتەن بىز زالىم بولۇپتۇق» دېيىشتى. ئۇلارنى ئورۇلغان زىرائەتتەك ھالاك قىلىپ، جانلىرىنى ئالغىنىمىزغا قەدەر، ئۇلار يۇقىرىقى پەريادىنى تەكرارلاپ تۇردى»<sup>(4)</sup>.

«بىز ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن ئۈمىتلىرىدىن (پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلىدىمۇ؟ سىلەر قانداق جاۋاب بەردىڭلار؟ دەپ) سورايىمىز» اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ كۈندە اللە ئۇلارغا ندا قىلىپ ئېيتىدۇ: «پەيغەمبەرلەرگە نېمە بىلەن جاۋاب بەردىڭلار؟»<sup>(5)</sup> «اللە قىيامەت كۈنى پەيغەمبەرلەرنى يىغىپ: «(قەۋمىڭلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلغىنىڭلاردا) قانداق جاۋابقا ئىگە بولدۇڭلار؟» دەپ سورايىدۇ، ئۇلار: «(سېنىڭ بىلگىنىڭگە سېلىشتۇرغاندا) بىز ھېچ نەرسە بىلمەيمىز، سەن غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلسەن» دەيدۇ»<sup>(6)</sup> يەنى اللە تائالا قىيامەت كۈنى پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن ئۈمىتلىرىدىن: سىلەر

(1) سۇرە قەسەس 58 - ئايەت.

(2) سۇرە ئەئرافى 97 — 98 - ئايەت.

(3) سۇرە نەھل 45 — 47 - ئايەتلەر.

(4) سۇرە ئەنئام 11 — 15 - ئايەتلەر.

(5) سۇرە قەسەس 65 - ئايەت.

(6) سۇرە مائىدە 109 - ئايەت.

پەيغەمبەرلەرگە نېمە دەپ جاۋاب قايتۇردۇڭلار؟ دەپ سورايىدۇ، شۇنداقلا پەيغەمبەرلەردىنمۇ مەن سىلەرگە تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلىدىڭلارمۇ؟ دەپ سورايىدۇ.

شۇڭا ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە: ﴿پەيغەمبەرلەردىنمۇ ئەلۋەتتە (الله تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلىدىڭلارمۇ؟ دەپ) سورايىمىز﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: پەيغەمبەرلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ دىنىنى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ۋەزىپىسىدىن سورىلىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

﴿قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى﴾ ئۇلارغا ھەقىقىي بىلىش ئاساسىدا ئېيتىپ بېرىمىز، بىز ئۇلاردىن ئايرىلمىغان ئىدۇق (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئەھۋالىدىن خەۋەردارىمىز)﴾ ئىبنى ئابباس بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: قىيامەت كۈنى نامى - ئەمال خاتىرىلەنگەن كىتاب ئېچىلىدۇ - دە، ئۇ كىتاب ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى بىر - بىرىلەپ سۆزلەيدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ دېدى.

﴿بىز ئۇلاردىن ئايرىلمىغان ئىدۇق (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئەھۋالىدىن خەۋەردارىمىز)﴾ يەنى الله تائالا قىيامەت كۈنى بەندىلىرىگە سۆزلىگەن گەپ سۆزىنى، قىلغان ئىش - ھەرىكەتلىرىنى مەيلى ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، چوڭ بولسۇن، ياكى كىچىك بولسۇن، بىرىنىمۇ قويماي خەۋەر قىلىدۇ. چۈنكى الله تائالا ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر. شۇڭا الله تائالاغا ھېچقانداق نەرسە يوشۇرۇن ئەمەستۇر. الله تائالا كۆزلىرىنىڭ خىيانىتىنى ۋە دىللاردىكى سىرلارنى بىلىدۇ: ﴿دەرەختىن تۆكۈلگەن ياپراقتىن الله بىلمەيدىغان بىرەر نەرسىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسە بولسۇن، ھەممىسى (الله غا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۈلمەھپۇزدا يېزىقلىقتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ

مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ ﴿٩﴾

بۇ كۈندە بەندىلەرنىڭ (ياخشى - يامان ئەمەللىرىنىڭ) ئۆلچىنىدىغانلىقى ھەقتۇر. ياخشى ئەمەللىرى ئېغىر چىققانلار نىجات تاپقۇچىلاردۇر<sup>(8)</sup>. ياخشى ئەمەللىرى يېنىك چىققانلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزلىرىگە زىيان سالغۇچىلاردۇر<sup>(9)</sup>.

ئەمەللەرنىڭ ئۆلچىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿بۇ كۈندە بەندىلەرنىڭ (ياخشى - يامان ئەمەللىرىنىڭ) ئۆلچىنىدىغانلىقى ھەقتۇر﴾ يەنى قىيامەت كۈنى بەندىلەرنىڭ بارلىق ئىش - ھەرىكىتى، ئەمەل - ئىبادەتلىرى تارازغا سېلىنىدۇ. الله تائالا ھېچبىر كىشىگە زۇلۇم قىلمايدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: ﴿قىيامەت كۈنى بىز (ئەمەللەر تارتىلىدىغان) ئادالەت تارازىسىنى ئورنىتىمىز، ھېچ ئادەمگە قىلچە ئۇۋال قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئادەمنىڭ ياخشىلىقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ، يامان ئادەمنىڭ يامانلىقى ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ) ئەگەر ئۇنىڭ قىچا چاغلىق ئەمەلى بولسىمۇ، ئۇنى ھازىر قىلىمىز، (بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىدىن) ھېساب ئېلىشقا بىز يېتەرلىكىمىز﴾<sup>(2)</sup> ﴿الله ھەقىقەتەن زەررىچە زۇلۇم قىلمايدۇ. ئەگەر كىشىنىڭ زەررىچە

(1) سۇرە ئەئراف 59 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە ئەنئىبىيا 47 - ئايەت.

ياخشىلىقى بولسا، اللہ ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ، ئۆز دەرگاھىدىن بۈيۈك ئەجر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلىدۇ»<sup>(1)</sup> «تارازىسى ئېغىر كەلگەن (يەنى ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىنى بېسىپ چۈشكەن) ئادەمگە كەلسەك، ئۇ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشتا (يەنى نازۇنپەتلىك جەننەتتە) بولىدۇ. تارازىسى يېنىك كەلگەن (يەنى يامانلىقلىرى ياخشىلىقلىرىنى بېسىپ كەتكەن، يا ياخشىلىقى بولمىغان) ئادەمگە كەلسەك، ئۇنىڭ جايى ھاۋىيە بولىدۇ. ھاۋىيەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سەن قانداق بىلەلەيسەن؟ ھاۋىيە قىزىق ئوتتۇر»<sup>(2)</sup> «سۇر چىلىنغان كۈندە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تۇغقانچىلىق مەۋجۇت بولماي قالدى. بىر - بىرىنىڭ (ئەھۋالىنىمۇ) سوراۋمايدۇ. تارازىسى ئېغىر كەلگەنلەر (يەنى ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىنى بېسىپ كەتكەنلەر) بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر. تارازىسى يېنىك كەلگەنلەر (يەنى يامانلىقلىرى ياخشىلىقلىرىنى بېسىپ كەتكەنلەر) زىيان تارتقۇچىلاردۇر، جەھەننەمدە مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر»<sup>(3)</sup>.

قىيامەت كۈنى تارازىغا قويىلىدىغان نەرسە، كىشىلەرنىڭ بارلىق ئىش - ھەرىكەت ۋە ئەمەل - ئىبادەتلىرىدۇر. ناۋادا مەزكۇر ئەمەل - ئىبادەت ۋە ئىش - ھەرىكەتلەر كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەنۋىي بىر نەرسە تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ تارازىدا ئۆلچىگىلى بولىدۇ؟ دېگەن سوئال قويۇلسا، بۇنىڭغا تۆۋەندىكى جاۋابىلار بېرىلىدۇ.

بىرىنچى: ئىش - ھەرىكەت، ئەمەل - ئىبادەتلەر گەرچە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەنۋىي نەرسىلەر بولسىمۇ، اللہ تائالا ئۇنى قىيامەت كۈنىدە ماددىي جىسىم شەكلىگە ئۆزگەرتىۋېتىدۇ. بۇ ھەقتە ئىمام بەغەۋىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. قىيامەت كۈنى مەنۋىي نەرسىنىڭ ماددىي نەرسىگە ئۆزگىرىپ كېلىدىغانلىقىنى تۆۋەندىكى ھەدىسلەرمۇ دەلىللەيدۇ.

ئىمام مۇسلىم مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «سۈرە بەقەرە ۋە سۈرە ئال ئىمران قىيامەت كۈنىدە ئىككى پارچە چوڭ بۆلۈكتەك ياكى ئىككى سايىۋەندەك ياكى بىر - بىرىگە يېقىن تىزىلىپ ئۇچقان بىر توپ قۇشتەك بولۇپ كېلىدۇ».

ئىمام ئىبنى ماجە، قۇرئان توغرىلىق مۇنداق دەيدۇ: قىيامەت كۈنى قۇرئان، قۇرئان ئوقۇغان كىشىلەرنىڭ قېشىغا چىرايىدىن ھالسىزلىق چىقىپ تۇرغان ياش يىگىتنىڭ سۈرىتىدە كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن: سەن كىم؟ دەپ سورالغاندا، ئۇ: مەن سىلەرنى كېچىلىرى ئۇيقىدىن، كۈندۈزلىرى نورمال يەپ - ئىچىپ ياشاشتىن توساپ قويغان قۇرئان بولمەن، دەيدۇ.

بەرانىڭ قەبرىدىكى سوئال توغرىسىدا سۆزلەنگەن ھەدىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «مۆمىننىڭ قېشىغا تېنى خۇشبۇي، چىرايلىق بىر يىگىت كېلىدۇ. مۆمىن ئۇنىڭدىن: سەن كىم؟ دەپ سورايدۇ. ئۇ يىگىت: مەن سېنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىڭ بولمەن، دەيدۇ. ئەمما كاپىر مۇناپىقلارغا بولسا، دەل بۇنىڭ ئەكسىچە ئەھۋال يۈزبېرىدۇ».

ئىككىنچى: ئىش - ھەرىكەت، ئەمەل - ئىبادەتلەر يېزىلغان كىتاب تارازىغا قويىلىدۇ. بۇنى «ئىلاھە ئىللەللاھ» دەپ يېزىلغان تەۋھىد كارتۇچكىسى ھەققىدە كەلگەن ھەدىس دەلىللەيدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «قىيامەت كۈنى بىر ئادەم ئۇچۇن، ئۇ ئادەمنىڭ ئىش - ھەرىكەت، ئەمەل ئىبادەتلىرى يېزىلغان دەپتىرىدىن 99 دانە دەپتەر كەلتۈرۈلىدۇ. ھەر بىر دەپتەرنىڭ چوڭلىقى كۆزبېتىم بەرگىچە بولۇپ، بۇلار

(1) سۈرە نىسا 40 - ئايەت.

(2) سۈرە قارىئە 6 — 11 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە مۇئىنۇن 101 — 103 - ئايەتلەر.

تارازىنىڭ بىر تەرىپىگە قويىلىدۇ. ئاندىن تەۋھىد كەلىمىسى يېزىلغان كارتۇچكا (تارازىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قويۇلۇش ئۈچۈن) كەلتۈرۈلىدۇ. ئۇ ئادەم: ئى پەرۋەردىگارم! شۇنچىلىك چوڭ دەپتەرلەرنىڭ ئالدىدا بۇ كارتۇچكا قانچىلىك ئېغىرلىقتا ئولتۇراتتى؟ دەيدۇ. اللھ تائالا ئۇ ئادەمگە: ساڭا ئۇۋال قىلىنمايدۇ، دەيدۇ. دە، ئاشۇ كارتۇچكا تارازىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قويۇلىدۇ».

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «تارازىدا ئۇ دەپتەرلەر يەڭگىل، تەۋھىد كەلىمىسى يېزىلغان كارتۇچكا ئېغىر ئولتۇرىدۇ» بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزى شۇنداق رىۋايەت قىلغان. ئۈچىنچى: ئىش - ھەرىكەت، ئەمەل - ئىبادەتلەرنى قىلغان ئادەمنىڭ ئۆزى تارازىغا قويىلىدۇ. تۆۋەندىكى ھەدىس بۇ مەزمۇنى دەلىللەيدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلدى: قىيامەت كۈنى ناھايىتى بەستلىك سېمىز بىر ئادەم تارازىغا قويىلىدۇ. ئۇ ئادەم شۇنچە بەستلىك تۇرقى بىلەن تارازىدا پاشىنىڭ قاننىچىلىكىمۇ ئېغىرلىقتا ئولتۇرمەيدۇ. ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچى بۇنىڭغا دەلىل كەلتۈرۈپ: «قىيامەت كۈنى ئۇلارنى (يەنى مۇنداق كىشىلەرنى) قىلچە ئېتىبارغا ئالمايمىز»<sup>(1)</sup>.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا كەلگەن ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر ئۇنىڭ ئىككى پاچىقىنىڭ ئىنچىكىلىكىدىن ھەيران قېلىۋاتامسىلەر؟ مېنىڭ جېنىم ئۇنىڭ ئىككىسىدە بولغان زات اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئۇنىڭ ئىككى پاچىقى (قىيامەت كۈنىدە) تارازىدا ئۇھۇد تېغىدىن ئېغىر ئولتۇرىدۇ».

يۇقىرىدا كەلگەن ھەدىسلەرنى شۇنداق بىرلەشتۈرۈشكە بولىدىكى بىر قېتىمدا ئىنساننىڭ ماددىي نەرسىگە ئۆزگەرتىلگەن ئىش - ھەرىكەت، ئەمەل - ئىبادەتلىرى، بىر قېتىمدا ئىش - ھەرىكەت ئەمەل - ئىبادەتلەر ۋە يەنە بىر قېتىمدا ئىش - ھەرىكەت، ئەمەل - ئىبادەت قىلغۇچىنىڭ ئۆزى تارازىغا قويۇلىشى مۇمكىن.

\* \* \* \* \*

وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعِيشَةً قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

شۇبھىسىزكى، سىلەرنى زېمىندا يەرلەشتۈردۈق، زېمىندا سىلەرگە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى پەيدا قىلدۇق، (سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭ مۇشۇنداق نېمەتلىرى بار تۇرۇقلۇق مۇنخفا) ناھايىتى ئازشۇكۈر قىلىسىلەر<sup>(10)</sup>.

ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق نېمەتلەرنىڭ ئىنسان ئۈچۈن يارىتىلغانلىقى توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە اللھ تائالا بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان تۆۋەندىكى نېمەتلىرىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. ئۇ نېمەتلەر بولسىمۇ اللھ تائالانىڭ زېمىنىنى ياشايدىغان ماكان قىلىپ، ئۇنىڭدا تاغ - دەريالارنى بەرپا قىلغانلىقى، ئۆي ماكانلارنى ھازىرلاپ بەرگەنلىكى، زېمىندىكى بارلىق پايدىلىق نەرسىلەردىن ئىنسانلارنىڭ پايدىلىنىشىغا رۇخسەت قىلغانلىقى، زېمىندىكى ئىنسانلار پايدىلىنىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈشى ئۈچۈن بۇلۇتلارنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەنلىكى، زېمىندا تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ يوللىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەنلىكى ۋە ئىنسانلارنىڭ شۇ يوللار ئارقىلىق تىرىكچىلىك قىلىدىغانلىقى قاتارلىقلاردۇر.

(1) سۈرە كەھفى 105 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىنسانلار ئىچىدىن ئازغىنا بىر قىسىم كىشىلەرلا شۇ نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىدۇ. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەلەر اللہ نىڭ نېمىتىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر، كاپىر ئادەم، شەك - شۈبھىسىزكى، زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، (اللہ نىڭ نېمەتلىرىگە) كۈفرىلىق قىلغۇچىدۇر﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلٰسَ لَمْ

يَكُن مِّنَ السَّٰجِدِيْنَ ﴿١١﴾

شۈبھىسىزكى، بىز سەلەرنى ياراتتۇق، ئاندىن سەلەرنى شەكىلگە كىرگۈزدۇق، ئاندىن پەرىشتىلەرگە: «سەلەر ئادەمگە (ھۈرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن) سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقىسى سەجدە قىلدى. ئۇ سەجدە قىلغۇچىلاردىن بولمىدى<sup>(11)</sup>.

ئادەم ئەلەيھىسسالامغا پەرىشتىلەرنىڭ سەجدە قىلغانلىقى ۋە ئىبلىسنىڭ سەجدە قىلىشتىن

باش تارتقانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ ئورۇندا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىغا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىپىنى بايان قىلىپ ۋە بۇنىڭدىكى سەۋەب ئادەم ئەۋلادلىرىنىڭ ئىبلىسنىڭ ئازدۇرۇشىدىن ساقلىنىشى ۋە ئۇنىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەسلىكى ئۈچۈن ئىبلىسنىڭ ئادەم ئەۋلادىغا دۈشمەن ئىكەنلىكىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭ ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن قارا لايدىن ياسىلىپ شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن (چەكسە جىرىڭلايدىغان) قۇرۇق لايدىن ئىنسان (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام) نى يارىتىمەن. مەن ئۇنى تولۇق ياراتقان (يەنى ئۇنى يارىتىپ سۈرەتكە كىرگۈزۈپ، ئەزالىرى تولۇق ۋە مۇكەممەل ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرگەن) ۋە ئۇنىڭغا جان كىرگۈزگەن چېغىمدا، سەلەر ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار. پەرىشتىلەرنىڭ بىرىمۇ ئايرىلىپ قالماي ھەممىسى (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا) پەقەت ئىبلىسلا سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى﴾<sup>(2)</sup> يەنى اللہ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئۆز قولى بىلەن يېپىشقاق لايدىن يارىتىپ چىرايلىق شەكىلگە كىرگۈزگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلەپ جان كىرگۈزگەن ۋاقتىدا اللہ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ ئۆزىنى ئۇلۇغلىشى ئۈچۈن ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلىشقا بۇيرۇدى. پەرىشتىلەر اللہ تائالانىڭ بۇيرۇقىنى ئاخلىغان ھامان ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلدى. ئەمما ئىبلىس سەجدە قىلمىدى. بۇ ھەقتىكى قىسسە سۇرە بەقەرەدە بايان قىلىنغان ئىدى.

بۇ ئايەتتە كەلگەن: ﴿سەلەرنى ياراتتۇق﴾ دېگەن سۆزدىن ئادەم ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردە سەلەر دەپ كۆپلۈك ئىبارىسىنى قوللىنىشى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانلارنىڭ بوۋىسى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. بۇ ئايەت خۇددى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدىكى ئىسرائىل ئەۋلادىغا اللہ تائالانىڭ: ﴿سەلەرگە بۇلۇتنى سايىۋەن قىلىپ بەردۇق، سەلەرگە تەرەنجىبىن بىلەن بۆدۈننى چۈشۈرۈپ بەردۇق﴾<sup>(3)</sup> دېگەن ئايەتكە ئوخشايدۇ. بۇ ئايەتتىكى ﴿سەلەرگە﴾ دېگەن سۆزدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدىكى ئىسرائىل ئەۋلادى ئەمەس، بەلكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ

(1) سۇرە ئىبراھىم 34 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۇرە ھىجر 28 — 31 - ئايەتلەر.

(3) سۇرە بەقەرە 57 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

زامانىسىدىكى ئىسرائىل ئەۋلادلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئايەتنىڭ بۇنداق ئۇسۇلدا بايان قىلىنىشى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ شۇ دەۋرىدىكى ئاتا - بوۋىلىرىغا بېرىلگەن نېمەتلەرنىڭ ئەۋلادلىرىغىمۇ بېرىلگەنلىكى ئۈچۈندۇر. ئەمما تۆۋەندىكى ئايەت يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ئەكسىچىدۇر.

﴿بىز ئىنساننى ھەقىقەتەن لايىنىڭ جەۋھىرىدىن ياراتتۇق﴾<sup>(1)</sup> بۇ ئايەتتىكى «ئىنسان» دېگەن سۆزدىن مۇئەييەن بىر ئىنسان ئەمەس. بەلكى لايىدىن يارىتىلغان ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە لەختە قاندىن يارىتىلغان ئادەم ئەۋلادلىرى بولۇپ بارلىق ئىنسانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

\* \* \* \* \*

قَالَ مَا مَنَعَكَ آلَا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ



الله (ئىبلىسقا): «سېنى سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان چېغىمدا نېمىشقا سەجدە قىلىمىدىڭ؟» دېدى. ئىبلىس: «مەن ئۇنىڭدىن ئارتۇق. مېنى ئوتتىن، ئۇنى لايىدىن ياراتتىڭ» دېدى<sup>(12)</sup>.

﴿سېنى سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان چېغىمدا نېمىشقا سەجدە قىلىمىدىڭ؟» دېدى دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى سېنى ئادەمگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان ۋاقتىمدا سېنىڭ سەجدە قىلماسلىقىڭغا نېمە سەۋەبچى بولدى؟ دېگەنلىك بولىدۇ. ئىبنى جەرىرمۇ بۇ ئايەت مۇشۇنداق مەنە بېرىدۇ، دېدى.

لەنتى ئىبلىس: ﴿مەن ئۇنىڭدىن ئارتۇق﴾ دەپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ كۆرسەتكەن بۇ باھانىسى گۇناھ قىلغانلىقتىنمۇ ئېغىردۇر. لەنتى ئىبلىس يۇقىرى مەتبۇلىكلەرنىڭ تۆۋەن مەتبۇلىكلەرگە سەجدە قىلىشى توغرا ئەمەس، دېگەن سەپسەتە بىلەن مەن ئوتتىن ئادەم لايىدىن يارىتىلغان، ئوت لايىدىن يارىتىلغان، ئوت لايىدىن ئەۋزەل تۇرسا، سەن قانداقمۇ مېنى ئۇنىڭغا سەجدە قىلىشقا بۇيرۇيسەن؟ دەيدۇ. الله تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئۆز قولى بىلەن يارىتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ روھىدىن پۈۋلەپ، جان كىرگۈزگەنلىكىدىن ئىبارەت ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلغان شەرىپىگە قارىماي ماددىيىنىڭ ماھىيىتىگە قارىدى. دېمەك ئىبلىس ئوت بىلەن لايىنى سېلىشتۇرۇپ دەپ الله تائالانىڭ پەرىشتىلىرىگە: ﴿ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار﴾<sup>(2)</sup> دېگەن بۇيرۇقىغا بويۇنناۋلىق قىلدى. سەجدە قىلىشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن پەرىشتىلەرنىڭ ئىچىدىن ئايرىلىپ، الله تائالانىڭ رەھىمىتىدىن مەھرۇم قالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ مەن لايىدىن يارىتىلغان ئادەمدىن ئەۋزەل، دېگەن سەپسەتسى بەربات بولدى.

چۈنكى لايىنىڭ ئەسلىسى بولغان تۇپراق؛ ئېغىر، سۇ ساقلىيالايدىغان، يۇمشاق، چىداملىق، زىرائەت ئۈندۈرىدىغان، ئۆزىدە ئۆسۈملۈكلەرنى ياشىتىدىغان ۋە مول - ھوسۇل بېرىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئوت بولسا؛ كۆيدۈرىدىغان يەڭگىل ۋە تارقىلىشچان، ئاسان يامشىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە، ئىبلىس ئۆزى يارىتىلغان ماددىغا خىلاپلىق قىلدى. ئادەم الله تائالانىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىش، الله تائالاغا بويىسۇنۇش، ئۆزىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە الله تائالادىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىش ئارقىلىق ئۆز ماددىسىغا ۋاپا قىلدى.

www.number.org

(1) سۈرە مۇئىنۇن 12 - ئايەت.  
(2) سۈرە ھىجر 29 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىمام مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «پەرىشتىلەر نۇردىن يارىتىلغان، ئىبلىس ئوتنىڭ يالقۇنىدىن يارىتىلغان، ئادەم بولسا، سىلەرگە سۈپەتلەپ بېرىلگەندەك (تۇپراقتىن) يارىتىلغان».

ئىبلىسنىڭ سېلىشتۇرغۇچىلارنىڭ تۇنجىسى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئىبلىس: «(مېنى ئوتتىن، ئۇنى لايدىن ياراتتىڭ)» دېدى. بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى جەرر ھەسەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىبلىس: مەن ئوتتىن، ئادەم تۇپراقتىن يارىتىلغان تۇرسا، دەپ تۇنجى بولۇپ نەرسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى سېلىشتۇرۇشنى يولغان قويغۇچى بولدى. بۇ ھەقتە ئىبنى سەئىدىنىڭمۇ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: ئىبلىس تۇنجى بولۇپ ماددىيلارنى ئۆز ئارا سېلىشتۇرغۇچى بولدى. كېيىنكىلەر قۇياش، ئايلاغمۇ مۇشۇنداق سېلىشتۇرۇشلار ئارقىلىق ئىبادەت قىلىندى.

\* \* \* \* \*

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي

إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

اللَّهُ (ئىبلىسقا) ئىپتىتى: «سەن بۇ يەردىن (يەنى جەننەتتىن) چۈشۈپ كەت، بۇ يەردە ئۆزەڭنى چوڭ تۇتۇشۇڭغا بولمايدۇ، يوقال، سەن ھەقىقەتەن پەسكەشلەردىن سەن»<sup>(13)</sup>. ئىبلىس: «ماڭا كىشىلەر قايتا تىرىلدۈرۈلىدىغان كۈنگىچە (يەنى قىيامەت كۈنىگىچە) مۆھلەت بەرگىن» دېدى<sup>(14)</sup>. اللّٰه: «ساڭا مۆھلەت بېرىلىدۇ» دېدى<sup>(15)</sup>.

اللّٰه تائالا ئىبلىسقا: بۇ يەردە تەكەببۇرلۇق قىلىشقا بولمايتتى، لېكىن سەن تەكەببۇرلۇق قىلىپ بۇيرۇقۇمغا ئاسسىلىق قىلغانلىقىڭ ۋە، ماڭا بويسۇنمىغانلىقىڭ ئۈچۈن: «سەن بۇ يەردىن (يەنى جەننەتتىن) چۈشۈپ كەت» دېدى.

كۆپ ساندىكى ئالىملار، بۇ ئايەتتىكى «بۇ يەردىن» دېگەن سۆزدىن جەننەت كۆزدە تۇتۇلماستىن ئۈستىكى ئالەمدىكى ئىبلىس ئۈچۈن تۇرالغۇ قىلىنغان بىر ئورۇن كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن، دېيىشتى.

«يوقال، سەن ھەقىقەتەن پەسكەشلەردىن سەن» بۇنداق قوغلىنىش ئىبلىسنىڭ مەقسىتى ۋە مۇرادىغا تۇپتىن خىلاپ كەلگەن بىر مۇئامىلىدۇر. لەنتى ئىبلىس مۇشۇ ۋاقىتتا ھۇشنى تېپىپ: «ماڭا كىشىلەر قايتا تىرىلدۈرۈلىدىغان كۈنگىچە (يەنى قىيامەت كۈنىگىچە) مۆھلەت بەرگىن» دەپ اللّٰه تائالادىن ئۆزىگە تاكى قىيامەتكىچە مۆھلەت بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

اللّٰه تائالا ئۇنىڭ تەلۈنگە ئاساسەن: «ساڭا مۆھلەت بېرىلىدۇ» دەپ جاۋاب قايتۇردى. اللّٰه تائالانىڭ ئىبلىسقا مۆھلەت بېرىشىدە نۇرغۇن ئىبرەت ۋە ھېكمەتلەر بار. بۇ اللّٰه تائالانىڭ بىر خاھىشى بولۇپ، ئۇنىڭغا ھېچكىم قارشىلىق قىلالمايدۇ. اللّٰه تائالا تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*



قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ ۗ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾

ئىبلىس ئىپتىتى: «سېنىڭ مېنى ئازدۇرغانلىقىڭدىن ئۇلار (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىغا ۋە سۈەسە قىلىش) ئۈچۈن چوقۇم سېنىڭ توغرا يولۇڭ ئۈستىدە ئولتۇرىمەن»<sup>(16)</sup>. ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن، ئارقىسىدىن، ئوڭىدىن، سولدىن ھۇجۇم قىلىمەن، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ (نېمىتىڭگە) شۈكۈر قىلغۇچىلار ئەمەسلىكىنى كۆرسەن»<sup>(17)</sup>.

الله تائالا بۇ ئايەتتە ئىبلىسقا قىيامەت كۈنىگىچە مۆھلەت بەرگەندىن كېيىن ئىبلىسنىڭ بۇنى چىڭ تۇتقا قىلىپ: «سېنىڭ مېنى ئازدۇرغانلىقىڭدىن ئۇلار (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىغا ۋە سۈەسە قىلىش) ئۈچۈن چوقۇم سېنىڭ توغرا يولۇڭ ئۈستىدە ئولتۇرىمەن» دەپ ھەددىدىن ئاشقانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى توغرىسىدا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: سەن مېنى ئازغۇنلۇققا ھۆكۈم قىلغۇچقا، ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىغا ۋە سۈەسە قىلىش ئۈچۈن چوقۇم سېنىڭ توغرا يولۇڭنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرىمەن.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: سەن ياراتقان ئادەمنىڭ سەۋەبى بىلەن مېنى رەھىمتىڭدىن يىراق قىلىپ ھالەك قىلغىنىڭ ئۈچۈن، مەن ئۇ ئادەمنىڭ ئۆز پۇشتىدىن ياراتقان بەندىلىرىڭنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن ھەق ۋە نىجاتلىق يولنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرىمەن. شۇنداقلا سەن مېنى ئازغۇنلۇققا ھۆكۈم قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن بەندىلىرىڭنىڭ ساڭا ئىبادەت قىلماسلىقى ۋە سېنى بىر دەپ ئەقىدە باغلىماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ئازدۇرىمەن.

ئىمام ئەھمەد، سەبۇرە ئىبنى ئەبلىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «شەيتان ئادەم بالىلىرىنىڭ يوللىرىدا ئولتۇرىدۇ. يەنى مۇسۇلمان بولماقچى بولغان كىشىنىڭ يولىدا ئولتۇرۇپ سەن ئۆزۈڭنىڭ دىنىڭنى ۋە ئاتا بوۋىلىرىڭنىڭ دىنىنى تاشلاپ مۇسۇلمان بولامسەن؟ دەيدۇ. ئۇ كىشى شەيتاننىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي مۇسۇلمان بولىدۇ. اللھ يولىدا ھىجرەت قىلماقچى بولغان كىشىنىڭ يولىدا ئولتۇرۇپ، سەن ئۆز ۋەتىنىڭنى ۋە ئۆز يۇرتىڭنى تاشلاپ ھىجرەت قىلامسەن؟ دەيدۇ. (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام): اللھ يولىدا ھىجرەت قىلغۇچىنىڭ مىسالى، خۇددى باغلاقتىكى ئاتقا ئوخشايدۇ (باغلىقتىكى ئات، بىر يەرگە باغلىنىپ قالغىنىدەك، ھىجرەت قىلغۇچىنىڭ قەلب رىشتىسىمۇ ئانا ۋەتىنىگە باغلانغان بولىدۇ. شۇڭا دىققەت قىلىسا شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىغا ئەگىشىپ كېتىش ئېھتىمالى بار. شۇنداق تۇرۇلغۇچمۇ) ئۇ كىشى ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي ھىجرەت يولىغا مېڭىۋېرىدۇ. شەيتان جىھاد قىلغىلى ماڭغانلارنىڭ يولىدا ئولتۇرۇپ: سەن جىھادقا چىقامسەن؟ ئەگەر جىھادتا ئۆلۈپ كەتسەڭ، ئايالىڭ تۇل قېلىپ باشقىلارنىڭ ئەمرىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ. مېلىڭ باشقىلارغا تەقسىم قىلىنىپ كېتىدۇ، دەيدۇ. مۆمىنلەر ھەر بىر توسالغۇدا شەيتاننىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي ئۆز يولىغا مېڭىۋېرىدۇ. كىمكى شەيتاننىڭ شۇنداق ۋە سۈەسە قىلىشلىرىغا قارىماي مۇسۇلماندارچىلىقتا چىڭ تۇرسا، ناۋادا ئۇ كىشى ئۆز ئەجلى بىلەن ئۆلۈپ كەتسە اللھ تائالانىڭ ئۇ كىشىنى جەننەتكە ئەكىرىشى ھەقىقەت بولىدۇ. ئەگەر جىھادقا چىقىپ شېھىت قىلىنغان بولسا، اللھ تائالانىڭ ئۇنى جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىشى ھەقىقەت بولىدۇ. ئەگەر سۇدا غەرق بولۇپ ياكى ئۇلارنىڭ ئاستىدا قېلىپ ئۆلۈپ كەتسىمۇ اللھ تائالانىڭ ئۇ كىشىنى جەننەتكە ئەكىرىشى ھەقىقەت بولىدۇ».

﴿ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن، ئارقىسىدىن، ئوڭىدىن، سولدىن ھۇجۇم قىلىمەن﴾ ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شەيتاننىڭ سۆزىنى ھېكايە قىلىپ كەلگەن: ﴿ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن (ھۇجۇم قىلىمەن)﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى: مەن ئۇلارنى قىيامەت كۈنىنىڭ بولۇشىدىن شەككەندۈرمىمەن. ﴿ئارقىسىدىن (ھۇجۇم قىلىمەن)﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلارنى دۇنيا ھاياتىغا قىزىقتۇرمىمەن. ﴿ئوڭىدىن (ھۇجۇم قىلىمەن)﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلارنى دىن ئىشلىرىدا شۈبھىلەندۈرمىمەن. ﴿سولدىن (ھۇجۇم قىلىمەن)﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلارنى يامان ئىشلارنى قىلىشقا ھېرىسمەن قىلىمەن دېگەنلىكتۇر، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

﴿ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن، ئارقىسىدىن، ئوڭىدىن، سولدىن ھۇجۇم قىلىمەن﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ھەكىم ئىبنى ھەببان ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەزكۇر ئايەتتە شەيتان ئادەم بالىلىرىنىڭ ھەر تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىدىغانلىقىنى دېدى. ئەمما ئادەم بالىلىرىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىمەن، دېمىدى. ئۇنداق دېيەلمەسلىكتىكى سەۋەبى، اللە تائالانىڭ رەھىمى ئادەمنىڭ ئۈستى تەرىپىدىن چۈشىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر.

﴿ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ (نېمىتىڭگە) شۈكۈر قىلغۇچىلار ئەمەسلىكىنى كۆرسەن﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ سېنى بىر دەپ ئەقىدە باغلايدىغان كىشىلەردىن ئەمەسلىكىنى كۆرسەن. ئىبلىسنىڭ يۇقىرىدا دېگەن سۆزلىرى گۇمان ۋە پەرەزدىن ئىبارەتتۇر. ئۇنىڭ بۇ پەرزلىرى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كېلىپ قالدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبلىس ئۇلارنى (ئازدۇرۇشتىن ئىبارەت) گۇماننى ھەققەتەن ئىشقا ئاشۇردى. چۈنكى بىر تۈركۈم مۆمىنلەردىن باشقا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىبلىسقا ئەگەشتى. ئىبلىسنىڭ ئۇلار (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ئۈستىدىن (ۋە سەۋەسە قىلىش بىلەن) ھۆكۈمرانلىق قىلىشى پەقەت بىزنىڭ ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتقۇچىلار بىلەن ئۇنىڭغا شەك كەلتۈرگۈچىلەرنى بىلىۋېلىشىمىز ئۈچۈندۇر، پەرۋەردىگارىڭ ھەممە نەرسىنى كۆزەتكۈچىدۇر﴾<sup>(1)</sup> شۇڭا شەيتاننىڭ ئىنساننى ھەر تەرىپىدىن قورشاپ ئىسكەنجىگە ئېلىۋېلىشىدىن پاناھ تىلەش توغرىلىق ھەدىس كەلدى.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆۋەندىكى دۇئانى ئەتتىگەن ۋە كەچلەردە ئوقۇشنى تاشلاپ قويمايتتى. «ئى اللە! دۇنيا ئاخىرەتتە خاتىرجەملىك تىلەيمەن. ئى اللە! دىنىم، دۇنيالىقىم، بالا-چاقام ۋە ماللىرىمدا كەچۈرۈمچان بولۇشىڭنى تىلەيمەن. ئى اللە! ئەيىبىمنى ياپقىن، كۆڭلۈمنى خاتىرجەمسىزلىكتىن ساقلىغىن. ئى اللە! مېنى ئالدى تەرىپىمدىن، كەينى تەرىپىمدىن، ئوڭ يېنىمدىن، سول يېنىمدىن ۋە ئۈستى تەرىپىمدىن ساقلىغىن. ئى اللە! سېنىڭ كاتتىلىقىڭنىڭ ھۆرمىتى بىلەن مېنى يەر يۈتۈپ كېتىشتىن پاناھ تىلەيمەن» بۇ ھەدىسنى ئەبۇداۋۇد، نەسەئى، ئىبنى ماجە، ئىبنى ھەببان ۋە ھاكىم قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

قَالَ آخْرَجَ مِنْهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

اللە ئېيتتى: «جەننەتتىن ئەيىبلەنگەن ۋە (رەھىمىتىدىن) مەھرۇم قىلىنغان ھالدا چىق، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ساڭا ئەگەشكەنلەرنى قوشۇپ، ھەممىڭلار بىلەن چوقۇم جەننەتنى تولدۇرىمەن»<sup>(18)</sup>.

(1) سۈرە سەبەئە 20 — 21 - ئايەت.

اللہ تائالا لەنتى شەيتانى ئۈستۈنكى ئالەمدىن قوغلاپ چىقارغانلىقىنى ﴿جەننەتتىن ئەيىبلەنگەن ۋە (رەھىمىتىدىن) مەھرۇم قىلىنغان ھالدا چىق﴾ دېگەن ئايىتى بىلەن يەنە بىر قېتىم تەكىتلىدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەۋرى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: سەن جەننەتتىن غەزىپىگە دۇچار بولغان ھالەتتە چىق دېگەنلىكتۇر، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: سەن جەننەتتىن خارلانغان ۋە غەزىپىگە ئۇچرىغان ھالدا چىققىن دېگەنلىكتۇر دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. سۇددى: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى، سەن جەننەتتىن غەزىپىگە ئۇچرىغان ۋە رەھىمىتىدىن مەھرۇم قىلىنغان ھالدا چىققىن دېگەن بولىدۇ، دەيدۇ.

قەتادە: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى، سەن جەننەتتىن لەنتىگە ۋە غەزىپىگە ئۇچرىغان ھالەتتە چىق دېگەنلىك بولىدۇ، دەيدۇ. مۇجاھىد: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى، سەن جەننەتتىن قوغلانغان ۋە رەھىمىتىدىن يىراق قىلىنغان ھالدا چىق دېگەنلىك بولىدۇ، دېدى. رەبىئۇ ئىبنى ئەنەس: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى، سەن جەننەتتىن قوغلانغان ۋە خارلانغان ھالدا چىق دېگەنلىك، بولىدۇ دەيدۇ.

﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ساڭا ئەگەشكەنلەرنى قوشۇپ، ھەممىڭلار بىلەن چوقۇم جەھەننەمنى تولدۇرىمەن﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى: ﴿اللە (ئىبلىسقا) ئېيتتى: «بارغىن (ساڭا مۆھلەت بەردىم)، ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بالىلىرىدىن) كىمكى ساڭا ئەگىشىدىكەن، (جەھەننەم ساڭا ۋە ئۇلارغا) بېرىلگەن تولۇق جازادۇر. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن قوزغىتالايدىغانلىكى ئادىمىڭنى ئاۋازىڭ بىلەن (يەنى گۇناھقا چاقىرىشنىڭ بىلەن) قوزغاتقىن، ئاتلىق ۋە پىيادە قوشۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا ھۇجۇم قىلغىن، ئۇلارنىڭ ماللىرىغا ۋە بالىلىرىغا شېرىك بولغىن، ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بەرگىن - شەيتاننىڭ ئۇلارغا بەرگەن ۋەدىسى پەقەت ئالدامچىلىقتۇر. شۈبھىسىزكى، مېنىڭ (ئىخلاسەن) بەندىلىرىم ئۈستىدىن سەن ھۆكۈمرانلىق قىلالمايسەن. پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ھامىي بولۇشقا يېتەرلىكتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَيَتَّادِمُ اَسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسَّوَسَ هُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّا اَنْ تَكُونَا مَلَائِكَةً اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا اِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾

﴿ئى ئادەم! سەن ئايالىڭ بىلەن ئىككىڭلار بىللە جەننەتتە تۇرۇڭلار، جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن خالىغىنىڭلارچە يەڭلار، بۇ دەرخە يېقىنلاشماڭلار، (مۇنىڭغا يېقىنلاشماڭلار) زالىملاردىن بولۇپ قالسىلەر﴾<sup>(19)</sup>. لېكىن شەيتان ئۇلارنىڭ يېپىقلىق ئەۋرەتلىرىنى ئېچىۋېتىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ۋەسۋەسە قىلدى، شەيتان ئېيتتى: «پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ سىلەرگە بۇ دەرخەنىڭ مېۋىسىنى يېيىشنى مەننى قىلغانلىقى پەقەت سىلەرنىڭ پەرىشتە بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار ياكى (جەننەتتە) مەڭگۈ تۇرۇپ

(1) سۈرە ئىسرا 63 — 65 - ئايەتلەر.

قالما سلىقىڭلار ئۈچۈندۇر»<sup>(20)</sup>. شۇنىڭدەك ئۇلارغا: «مەن چوقۇم سىلەرگە سادىقمەن» دەپ قەسەم ئىچىپ بەردى<sup>(21)</sup>.

شەيتاننىڭ ئادەم ۋە ھەۋۋاغا ھىيلە - مىكر ئىشلىتىپ چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېگۈزگەنلىكى توغرىسىدا

اللە تائالا ئادەم ۋە ئايالى ھەۋۋاغا جەننەتتىكى مەلۇم بىر دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن باشقا بارلىق مېۋىلەرنى يېيىشكە رۇخسەت قىلدى. شۇ ۋاقىتتا شەيتان بۇ ئىككىسىگە بېرىلگەن نېمەتكە ھەسەت قىلدى ۋە ئۇلارغا بېرىلگەن نېمەت ۋە چىرايلىق كىيىملىرىدىن ئۇلارنى ئايرىۋېتىش ئۈچۈن ئادەم ۋە ھەۋۋاغا مەزكۇر چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېگۈزۈشكە تۈرلۈك چارە ۋە ھىيلە - مىكرلەرنى قوللاندى. شەيتان ئۇلارغا يالغاندىن مۇنداق دېدى: «پەرۋەردىگارنىڭ سىلەرگە بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشنى مەننى قىلغانلىقى پەقەت سىلەرنىڭ پەرىشتە بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار ياكى (جەننەتتە) مەڭگۈ تۇرۇپ قالما سلىقىڭلار ئۈچۈندۇر» يەنى اللە تائالانىڭ سىلەر ئىككىڭلارنى بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى چەكلەشنىڭ سەۋەبى سىلەرنىڭ پەرىشتە بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار، ياكى جەننەتتە مەڭگۈ تۇرۇپ قالما سلىقىڭلار ئۈچۈندۇر. ئەگەر سىلەر بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېسەڭلار، پەرىشتىگە ئايلىنىسىلەر ياكى جەننەت مەڭگۈ قالسىلەر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: «شەيتان ئۇنىڭغا ۋە سەۋەسە قىلىپ: «ئى ئادەم! ساڭا مەن (يېگەن ئادەم) ئۆلمەيدىغان دەرەخنى ۋە زاۋال تاپماس پادىشاھلىقنى كۆرسىتىپ قويايمۇ؟» دېدى»<sup>(1)</sup>.

«شۇنىڭدەك ئۇلارغا: «مەن چوقۇم سىلەرگە سادىقمەن» دەپ قەسەم ئىچىپ بەردى» يەنى مەن سىلەرگە نەسەھەت قىلىۋاتمەن. مەنمۇ سىلەردىن ئىلگىرى مۇشۇ يەردە ئىدىم، مەن بۇ يەرنى ئوبدان بىلىمەن مەن دېگەندەك قىلىڭلار. دېمەك شەيتان اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇ ئىككىسىنى ئالدىدى. مۆمىن بەزىدە اللە نىڭ نامى تىلغا ئېلىنغانلىق بىلەن ئالدىنىپ قالىدۇ. قەتادە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئىبلىس اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ: مەن سىلەردىن ئىلگىرى يارىتىلغان، بۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى سىلەردىن ياخشى بىلىمەن، ماڭا ئەگىشىڭلار. مەن سىلەرنى پايدىلىق يولغا باشلاپ قويىمەن، دېگەنلىك بولىدۇ دېدى.

\* \* \* \* \*

فَدَلَّلَهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتَا هُمَا سَوَاءٍ لَّهُمَا وَطَفِقَا مَخْرَصَانَ عَلِيمًا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ ۗ وَنَادَاهُمَا رَبُّمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنِ الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ۗ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٠﴾

ئالدامچىلىق ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئۇلارنى (يۇقىرى مەرتىۋىدىن تۆۋەن مەرتىۋىگە) چۈشۈردى. دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېگەندىن كېيىنلا ئۇلارنىڭ ئەۋرەتلىرى ئىچىلىپ قالدى، ئۇلار جەننەتتىكى دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرى بىلەن ئەۋرەتلىرىنى يېپىشقا كىرىشتى، ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى (ئۇلارغا كايىپ):

(1) سۈرە تاھا 120 - ئايەت.

«مەن سىلەرگە بۇ دەرخنى (يەنى مېۋىسىنى) يېيىشنى مەنئى قىلمىغانمىدىم؟ شۇبھىسىزكى، شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاشكارا دۈشمەندۇر، دېمىگەنمىدىم؟» دەپ نىسدا قىلىدى (22). ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز! بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز» دېدى (23).

ئۇبەي ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: ئادەم ئەلەيھىسسالام خورما دەرىخىگە ئوخشاش ئېگىز، چاچ ساقاللىرى ئىنتايىن قويۇق ئادەم ئىدى. ئۇ شەيتانغا ئالدىنىپ چەكلەنگەن دەرخنىڭ مېۋىسىنى يېگەندىن كېيىن ئەۋرەت ئەزالىرى ئېچىلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ جەننەتنىڭ ئىچىدە ئۇيان - بۇيانغا يۈگۈرۈشكە باشلىدى. جەننەتتىكى مەلۇم بىر دەرخ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ چېچىنى ئىلىۋالدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام: «چېچىمنى قويۇۋەتكىن» دېدى. دەرخ: «قويۇۋەتمەيمەن» دېدى. شۇ ئەسنادا ئاللا تائالا: «ئى ئادەم! مەندىن قېچىۋاتامسەن؟» دەپ نىسدا قىلىدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئى پەرۋەردىگارىم، مەن سەندىن ھايىا قىلىۋاتىمەن» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىبنى جەرىر ۋە ئىبنى مەردەۋىيە بىر قانچە خىل ئۇسلۇب بىلەن رىۋايەت قىلغان.

«ئۇلار جەننەتتىكى دەرخلەرنىڭ ياپراقلىرى بىلەن ئەۋرەتلىرىنى يېپىشقا كىرىشتى» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى توغرىسىدا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: ئايەتتىكى دەرخلەرنىڭ ياپراقلىرىدىن ئەنجۈر دەرخىنىڭ ياپرىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. مۇجاھىد: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى، ئۇلار جەننەتتىكى دەرخلەرنىڭ كىيىم شەكىلىدىكى ياپراقلىرى بىلەن ئەۋرەتلىرىنى يېپىشقا كىرىشتى، دېگەنلىك بولىدۇ دەيدۇ.

ۋەھبە ئىبنى مۇنەببەھ ئاللا تائالانىڭ: «دەرخنىڭ مېۋىسىنى يېگەندىن كېيىنلا ئۇلارنىڭ ئەۋرەتلىرى ئېچىلىپ قالدى» دېگەن ئايىتى توغرىسىدا مۇنداق دېدى: ئەسلىدە ئادەم بىلەن ھەۋۋانىڭ كىيىمى نۇردىن بولۇپ، ئۇلار بىر-بىرىنىڭ ئەۋرەتلىرىنى كۆرەلمەيتتى. ئۇلار چەكلەنگەن دەرخنىڭ مېۋىسىنى يېگەنلىكى ئۈچۈن ئەۋرەتلىرى ئېچىلىپ قالدى.

ئابدۇرازاق قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئادەم ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالاغا: «ئى رەببىم! مەن تەۋبە قىلىپ ۋە مەغپىرەت تىلىسەم، قوبۇل قىلارسەنمۇ؟» دېگەن. ئاللا تائالا: «ئەگەر شۇنداق قىلساڭ سېنى جەننەتكە كىرگۈزىمەن...» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىبلىس ئاللا تائالادىن گۇناھىنىڭ كەچۈرۈلىشىنى سورىماي پەقەت قىيامەت كۈنىگىچە مۆھلەت بېرىلىشىنى سورىغان. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا ھەر ئىككىسىگە سورىغىنىنى بەردى.

زەھەك ئىبنى مۇزاھىم مۇنداق دەيدۇ: ئايەتتىكى: «پەرۋەردىگارىمىز! بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز» دېگەن دۇئا بولسا، ئادەمنىڭ ئەلەيھىسسالام گۇناھىنىڭ كەچۈرۈلىشى ئۈچۈن پەرۋەردىگارىدىن تەلىم ئالغان بىر قانچە سۆزدۇر.

\*\*\*\*\*

قَالَ أَهْبَطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَّعَ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنَّا نَحْرُ جُونَ ﴿١٥﴾

ئاللا ئىپتىتى: «سىلەر بىر - بىرىڭلارغا (يەنى شەيتان ئىنسانغا، ئىنسان شەيتانغا) دۈشمەن بولغان ھالدا چۈشۈڭلار، ئەجلىڭلار پۈتكەنگە قەدەر يەر يۈزىدە تۇرىسىلەر ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىسىلەر» (24).

اللّٰهُ ئىبىتتى: «يەر يۈزىدە ياشايسىلەر، يەر يۈزىدە ئۆلۈسىلەر، (قىيامەت كۈنى) يەنە يەر ئاستىدىن چىقىرىلسىلەر» (25).

ئادەم، ھەۋۋا، ئىبلىس ۋە يىلاننىڭ زېمىنغا چۈشۈرۈلۈشى توغرىسىدا

بەزىلەر بۇ چۈشۈرۈلگەنلەر: ئادەم، ھەۋۋا، ئىبلىس ۋە يىلانلاردۇر، دەيدۇ. يەنە بەزىلەر ئۇلارنىڭ ئىچىدە يىلان يوقتى، دەيدۇ.

ئەسلى ئاداۋەت ئادەم بىلەن ئىبلىسنىڭ ئارىلىقىدا ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن اللّٰهُ تائالا تاھا سۈرىسىدە مۇنداق دەيدۇ: «سەلەر ھەممىڭلار جەننەتتە بىر-بىرىڭلارغا دۈشمەن بولغان ھالدا چۈشۈڭلار» (1) بۇ يەردىكى چۈشۈڭلار دېگەن سۆز گەرچە ئادەم بىلەن شەيتانغا قارىتىلغاندەك بولسىمۇ لېكىن ھەۋۋا ئانىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالامغا، يىلان شەيتانغا ئەئەللۇق بولغاچقا ئۇ ئىككىسى تىلغا ئېلىنمىغان. تەپسىرىشۇناس ئالىملار: گەرچە ئادەم ئەلەيھىسسالام، ئىبلىس ۋە يىلاننىڭ چۈشۈرۈلگەن يېرىنى بايان قىلغان بولسىمۇ ئەمەلىيەتتە بۇ يەھۇدىيلارنىڭ توقۇغان ھېكايىسىدۇر خالاس، ھەقىقەتنى اللّٰهُ بىلگۈچىدۇر. ئەگەر ئۇلارنىڭ زېمىنغا چۈشۈرۈلگەن ئورۇنلىرىنى تىلغا ئېلىش پايدىلىق بولسا، اللّٰهُ ئۇنى قۇرئاندا بايان قىلغان بولاتتى ياكى بۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلغان بولاتتى، دېيىشتى.

«ئەجىلڭلار پۈتكەنگە قەدەر يەر يۈزىدە تۇرىسىلەر ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىسىلەر» يەنى سەلەرنىڭ زېمىندا مەلۇم مۇددەتكىچە تۇرۇشىڭلار تەقدىردە بەلگىلەندى، لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلدى.

اللّٰهُ ئىبىتتى: «يەر يۈزىدە ياشايسىلەر، يەر يۈزىدە ئۆلۈسىلەر، (قىيامەت كۈنى) يەنە يەر ئاستىدىن چىقىرىلسىلەر» اللّٰهُ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «سەلەرنى زېمىندىن خەلق ئەتتۇق، (ئۆلگۈنىڭلاردىن كېيىن) سەلەرنى يەنە زېمىنغا قايتۇرىمىز (توپىغا ئايلىنىسىلەر)، سەلەرنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يەنە بىر قېتىم زېمىندىن چىقىرىمىز» (2) يەنى اللّٰهُ تائالا زېمىننى دۇنيا ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىش مۇددىتىگىچە ئادەم بالىلىرى ئۈچۈن تورالغۇ جاي قىلىپ بەردى. ئادەم بالىلىرى مۇشۇ زېمىندا ياشايدۇ. ئۆلگەندىن كېيىن زېمىنغا كۆمىلىدۇ. ئىلگىرى ۋە كېيىنكى زاماندا ياشىغان بارلىق ئىنسانلارنى توپلاپ ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھېسابات ئالىدىغان قىيامەت كۈنىدە ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ زېمىنغا چىقىرىلىدۇ. قىلمىشىغا ئاساسەن جازا ياكى مۇكاپات بېرىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَدْ اُنزِلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُورِيْهِ سَوَآءٌ لِّكُمْ وَّرِيْشًا ۗ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ

ذٰلِكَ مِّنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ يَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٦﴾

ئى ئادەم بالىلىرى! سەلەرگە بىز ھەقىقەتەن ئەۋرىتىشىڭلارنى ياپىدىغان لىباسنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى چۈشۈردۈق، تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر، ئەنە شۇلار (يەنى ئىنسان بالىلىرىغا سەترى ئەۋرەت ئۈچۈن لىباس ياراتماق) ئۇلارنىڭ ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن اللّٰهُ نىڭ (بەندىلىرىگە بولغان پەزىلى - مەرھەمىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر (26).

(1) سۈرە تاھا 123 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە تاھا 55 - ئايەت.

كېيىم ۋە زىننەتلىنىدىغان بويۇملارنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا

اللہ تائالا بەندىلىرىگە ئەۋرەتلىرىنى ياپىدىغان كېيىملەر ۋە زىننەتلىنىش ئۈچۈن كېيىدىغان كېيىملەرنى نېمەت قىلىپ بەردى. ﴿تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى توغرىسىدا ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد، ئىبنى ئەسەلم مۇنداق دەيدۇ: اللہ تائالادىن قورقۇپ ئەۋرەتلىرىنى يېپىش ئۈچۈن كېيىم، تەقۋادارلىق لىباسى ھېسابلىنىدۇ.  
\* \* \* \* \*

يَبْنِيْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمْ الشَّيْطٰنُ كَمَا اَخْرَجَ اٰبُوۡنَاۡدَمَ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَۡتِهِمَا ۗ اِنَّهٗ يَرٰكُمْ هُوَ وَقَبِيۡلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطٰنَ اَوْلِيَاۡءَ لِلَّذِيۡنَ لَا يُؤْمِنُوۡنَ ﴿۷۶﴾

ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتان سىلەرنىڭ ئاتا - ئاناڭلارنى (ئازدۇرۇپ) جەننەتتىن چىقىرىۋەتكەندەك، سىلەرنىمۇ ئازدۇرمىسۇن، شەيتان ئۇلارنىڭ ئەۋرەتلىرىنى ئۆزلىرىگە كۆرسىتىش ئۈچۈن كېيىملىرىنى سالغۇزۇۋەتكەن ئىدى (يەنى ئۇلارنىڭ يالنىچ بولۇپ قېلىشىغا شەيتان سەۋەبچى بولغان ئىدى). شەيتان ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى سىلەرنى كۆرەلەيدۇ، سىلەر ئۇلارنى كۆرەلمەيسىلەر، شۈبھىسىزكى، بىز شەيتانلارنى ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ دوستى قىلدۇق<sup>(27)</sup>.

شەيتاننىڭ پىتىنىسىدىن ئاگاھلاندىرغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا ئادەم بالىلىرىغا شەيتاننىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئاداۋەت تۇتۇپ، ئۇنى نازۇ - نېمەتكە تولغان جەننەتتىن چاپا - مۇشەققەتكە تولغان دۇنياغا چۈشۈرۈۋەتكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋرىتىنىڭ ئېچىلىپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولغانلىقىنى ئەسلىتىپ تۇرۇپ، ئادەم بالىلىرىنى شەيتان ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئازدۇرۇپ كېتىشىدىن ئاگاھلاندىرىدۇ.  
شەيتاننىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا تۇتقان بۇ ئاداۋىتى اللہ تائالانىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىگە ھەسەت قىلغانلىقىدىن كېلىپ چىققان. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مېنى قويۇپ ئېلىشىنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى دوست قىلىۋالامسىلەر؟ ھالبۇكى، ئۇلار سىلەرگە دۈشمەندۇر، ئېلىس زالىملار ئۈچۈن نېمىدىگەن يامان بەدەل! (يەنى اللەغا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا شەيتانغا چوقۇنۇش نېمىدىگەن! يامان!)﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَإِذَا فَعَلُوا فَحِيۡشَةً قَالُوۡا وَجَدْنَا عَلَيْنَا وَاۡلِهٖنَا اٰمْرًا ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ ۗ اَتَقُوۡلُوۡنَ عَلٰى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوۡنَ ﴿۷۷﴾ قُلْ اَمَرَ رَبِّيۡ بِالْقِسْطِ ۗ وَاَقِيۡمُوۡا وُجُوۡهَكُمْ عِنۡدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّادۡعُوۡهُ مُخْلِصِيۡنَ ۗ لَهٗ الدِّيۡنُ ۗ كَمَا بَدَاۡكُمْ تَعُوۡدُوۡنَ ﴿۷۸﴾ فَرِيۡقًا هَدٰى وَفَرِيۡقًا

(1) سۇرە كەھفى 50 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.number.org

حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ



ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) بىرەر يامان ئىشنى قىلغان چاغلىرىدا: «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدۇق، ئالەم بىزنىمۇ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغان» دەيدۇ. (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئالەم (بەندىلىرىنى) ھەقىقەتەن يامان ئىشقا بۇيرۇمايدۇ، ئۆزلىرىڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئالەم نامىدىن يالغان ئېيتامسىلەر؟»<sup>(28)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنىكى، «پەرۋەردىگارم مېنى ئادىل بولۇشقا بۇيرۇدى. ھەر بىر سەجدە قىلغاندا پۈتۈنلەي ئالەمغا يۈزلىنىڭلار، ئالەمغا ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەر ئالەم دەسلەپتە پەيدا قىلغان ھالىتىڭلاردا (ئەسلىگە) قايتىسىلەر»<sup>(29)</sup>. ئالەم (سىلەردىن) بىر گۇرۇھنى ھىدايەت قىلدى؛ يەنە بىر گۇرۇھقا گۇمراھلىق تېگىشلىك بولدى. شۇبھىسىزكى، ئۇلار ئالەمنى قويۇپ، شەيتانلارنى دوست تۇتقان تۇرۇقلۇق ئۆزلىرىنى توغرا يولدا دەپ گۇمان قىلىدۇ<sup>(30)</sup>.

كاپىرلارنىڭ يامان قىلمىشلىرىنى قىلىپ ئۇنى ئالەم تائالاغا دوڭگەپ قويىدىغانلىقى توغرىسىدا

مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: مۇشرىكلار كەبىنى ئانىدىن تۇغۇلغان ھالىتىمىزدە تاۋاپ قىلىمىز دەپ كىيىمىز تاۋاپ قىلاتتى. مۇشرىك ئاياللىرىمۇ بۈگۈن بىزنىڭ ئەۋرەتلىمىزنىڭ بەزى جايلىرى ياكى ھەممىسى ئېچىلىپ قالدۇ. لېكىن بىز بۇنى ھالال سانمايمىز دېگەچ، ئەۋرەت جايلىرىنى بىرەر پارچە لاتىدەك نەرسە بىلەن توساپ قويۇپلا كەبىنى كىيىمىز تاۋاپ قىلىۋېرەتتى.

قۇرەيش قەبىلىسىدىن باشقا قەبىلىدىكى ئەرەبلەر: بىز كىيىپ يۈرۈپ گۇناھ ئىشلارنى قىلغان كىيىملىرىمىز بىلەن كەبىنى تاۋاپ قىلمايمىز، دەپ ئۆزلىرى كىيىپ يۈرگەن كىيىملىرى بىلەن تاۋاپ قىلمايتتى. ئەگەر قۇرەيش قەبىلىسىدىكى ئەرەبلەردىن بىرەرسى ئۇلارغا كىيىم بەرسە ئۇ كىيىمنى كىيىپ، شۇ كىيىم بىلەن تاۋاپ قىلاتتى ياكى ئۆزلىرىدە تېخى كىيىلمىگەن يېڭى كىيىم بولسا، شۇ كىيىمنى كىيىپ تاۋاپ قىلاتتى.

تاۋاپ قىلىپ بولغاندىن كېيىن تاۋاپ قىلغۇچى، ئۇ يېڭى كىيىمنى سېلىپ تاشلىۋەتسە ئۇ كىيىمگە ھېچكىم ئىگىدارچىلىق قىلىۋالمايتتى. ئەگەر ئۇلاردىن بىرەرسى كىيىدىغان يېڭى كىيىم تاپالمىسا ياكى قۇرەيش قەبىلىسىدىكىلەر ئۇ كىيىمگە كىيىم بەرمەي قالسا، ئۇ كەبىنى كىيىمىزلا تاۋاپ قىلىۋېرەتتى.

ئاياللار بۈگۈن بىزنىڭ ئەۋرەت جايلىرىمىزنىڭ بەزىسى ياكى ھەممىسى ئېچىلىپ قالدۇ. بىز بۇنى ھالال دەپ قارىمايمىز، دېگەچ، ئەۋرەت جايلىرىنى بىرەر پارچە لاتا بىلەن توساپ قويۇپلا كەبىنى كىيىمىز تاۋاپ قىلىۋېرەتتى. كۆپىنچە ئاياللار كېچىسى تاۋاپ قىلاتتى. ئۇلار بۇ ئىشلارنىڭ بەزىسىنى ئۆزلىرى پەيدا قىلىۋالغان ئىدى. بەزىسىنى ئاتا - بوۋىلىرىدىن قوبۇل قىلىپ، ئالەم تائالا بۇنداق قىلىشنى ئاتا - بوۋىلىرىمىزغا ۋە بىزگە شۇنداق بۇيرۇغان دەپ قارايدۇ.

ئالەم تائالا ئۇلارنىڭ بۇ قاراشلىرىغا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) بىرەر يامان ئىشنى قىلغان چاغلىرىدا: «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدۇق، ئالەم بىزنىمۇ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغان» دەيدۇ».



اللہ تائالانىڭ يامان ئىشلارغا بۇيرۇماي بەلكى ئادىل ۋە ئىخلاسمەن بولۇشقا بۇيرۇيدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا ئېيتقىنكى، اللہ (بەندىلىرىنى) ھەقىقەتەن يامان ئىشقا بۇيرۇمايدۇ﴾  
 يەنى دېگىنىكى، اللہ تائالا سىلەر قىلىۋاتقان بۇ يامان ئىشلارنى بۇيرۇغان ئەمەس. اللہ ھەرگىزمۇ بۇنداق ئىشقا بۇيرۇمايدۇ. ﴿ئۇزلىرىڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى اللہ نامىدىن يالغان ئېيتامسىلەر؟﴾ يەنى توغرا خاتالىقنى ئۆزەڭلار بىلمىگەن سۆزلەرنى اللہ تائالا دېدى، دەپ اللہ تائالاغا دۆڭگەپ قويايمسىلەر؟  
 ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، پەرۋەردىگارم مېنى ئادىل بولۇشقا بۇيرۇدى. ھەر بىر سەجدە قىلغاندا پۈتۈنلەي اللہ غا يۈزلىنىڭلار، اللہ غا ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلىڭلار﴾ يەنى اللہ سىلەرنى ئىبادەتنى راۋرۇس ئادا قىلىشىڭلارغا ۋە ئىخلاس بىلەن قىلىشىڭلارغا بۇيرۇدى.  
 ئىبادەتنى راۋرۇس قىلىش بولسا، اللہ تائالا مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ كۆرسەتكەن يولى بويىچە ئىبادەت قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئىخلاس بىلەن قىلىش بولسا، ئىبادەتنى پەيغەمبەرلەر كۆرسەتكەندەك پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ تۇرۇپ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. اللہ تائالانىڭ بۇ ئىككى ئىشقا بۇيرۇشىدىكى سەۋەب، ئىبادەتتە بۇ ئىككى ئىش تېپىلمىسا، قىلىنغان ئەمەل - ئىبادەت اللہ تائالانىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنمايدۇ.

اللہ تائالانىڭ يارىتىشى ۋە قايتا تىرىلدۈرىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿سىلەر اللہ دەسلەپتە پەيدا قىلغان ھالىتىڭلاردا (ئەسلىگە) قايتىسىلەر﴾ يەنى ئالىملار اللہ تائالانىڭ بۇ ئايىتىنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىختىلاپلىشىپ قالدى. ئىبنى ئەبۇنۇجەيھ مۇجاھىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ سىلەرنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرىدۇ دېگەنلىكتۇر، دەيدۇ.  
 ھەسەنبەسىرى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: اللہ سىلەرگە دۇنيادا ھاياتلىق ئاتا قىلغىنىدەك ئاخىرەتتىمۇ تىرىلدۈرىدۇ، دېگەنلىكتۇر. قەتادە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى سىلەرنى اللہ تائالا يوقىتىن بار قىلدى. ئاندىن سىلەر ئۆلدۈڭلار، اللہ سىلەرنى قايتا تىرىلدۈرىدۇ دېگەنلىكتۇر، دەيدۇ.  
 ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسەلم بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: اللہ سىلەرنى قانداق ياراتقان بولسا، ئاخىرەتتىمۇ شۇنداق تىرىلدۈرىدۇ دېگەنلىكتۇر دەيدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنىڭ مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئىبنى جەرىرمۇ قوللىغان ۋە ئۇنى ئىبنى ئابىباستىن رىۋايەت قىلغان ۋە تۆۋەندىكى ھەدىس بىلەن دەلىللىگەن.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە ۋەز - نەسىھەت قىلىپ: ﴿ئى خالايقلار! سىلەر اللہ تائالانىڭ: ﴿مەخلۇقاتلارنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالىتىدە ئەسلىگە قايتۇرىمىز﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە بايان قىلىنغاندەك اللہ تائالانىڭ دەرگاھىغا يالاڭخايغ، كىيىمسىز ۋە خەتنە قىلىنمىغان ھالىتىڭلاردا توپلىنىسىلەر» دېدى.

﴿سىلەر اللہ دەسلەپتە پەيدا قىلغان ھالىتىڭلاردا (ئەسلىگە) قايتىسىلەر﴾ اللہ (سىلەردىن) بىر گۇرۇھنى ھىدايەت قىلدى؛ يەنە بىر گۇرۇھقا گۇمراھلىق تېگىشلىك بولدى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئادەم ئەۋلادىنى مۆمىن ۋە كاپىردىن ئىبارەت ئىككى خىل قىلىپ ياراتقان اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

(1) سۈرە ئەنئەبىيا 104 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿اللہ سىلەرنى خەلق ئەتتى، ئاراڭلاردا مۆمىنلەرمۇ بار، كاپىرلارمۇ بار﴾<sup>(1)</sup> ئىبنى ئابباسنىڭ بۇ سۆزىنى تۆۋەندىكى ھەدىسمۇ كۈچلەندۈرىدۇ.

ئىمام بۇخارى ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھېچقانداق شېرىكى يوق بىر ئالەمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلمەنكى، بىر ئادەم جەننەتكە كىرىشكە لايىق كىشىلەرنىڭ ئەمەلىنى قىلىپ ئۆتسۇن. ئۇ كىشى جەننەتكە كىرىشكە (يەنى ئۆلۈشكە) بىر غۇلاچ ياكى بىر گەز قالغاندا تەقدىردە يېزىلىپ كەتكىنى بويىچە دوزاخقا كىرىشكە لايىق كىشىنىڭ ئەمەلىنى قىلىپ دوزاخقا كىرىدۇ. بىر كىشى دوزاخقا كىرىشكە لايىق كىشىنىڭ ئەمەلىنى قىلىپ دوزاخقا كىرىشكە بىر گەز ياكى بىر غۇلاچ قالغاندا جەننەتكە كىرىشكە لايىق كىشىنىڭ ئەمەلىنى قىلىپ جەننەتكە كىرىدۇ».

ئەگەر ئايەتنىڭ مەنىسى مۇشۇ ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك دەپ قارىساق بۇ ئايەت بىلەن ئالەم تائالانىڭ: ﴿باتىل دىنلاردىن بۇرۇلۇپ ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىن، ئالەمنىڭ دىنىغا (ئەگەشكىنىكى) ئالەم ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتى ۋە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ھەر قانداق بالا دىننى قوبۇل قىلىش تەبىئىي بىلەن تۇغۇلغان بولىدۇ. ئۇ بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇ بالىنى يەھۇدىي قىلىدۇ، ياكى خرىستىئان قىلىدۇ ياكى ئاتەشپەرەس قىلىدۇ» دېگەن ھەدىسى ۋە ئىمام مۇسلىم ئىياز ئىبنى ھىمار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسى قۇددىسىدا: «ئالەم تائالا: ھەقىقەتەن مەن بەندىلىرىمنى مۇسۇلمان قىلىپ ياراتتىم. ئاندىن شەيتان كېلىپ ئۇلارنى ئۆز دىنلىرىدىن ئازدۇرۇۋەتتى دەيدۇ». دېگەن ھەدىسىنى ئۆزئارا تۆۋەندىكىدەك باغلاپ چۈشىنىشكە بولىدۇ.

ئالەم تائالا بەندىلىرىنى ياراتقاندا ئۇلارنىڭ مۇمىن بولۇشىنى ئاساس قىلىپ، كاپىر بولۇشىنى ئىختىيارغا قويۇپ ياراتتى. ئالەم تائالا بەندىلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە تونۇشقا ئەھدە ئېلىۋالغاندەك ۋە بۇ خىل تونۇشنى ئۇلارنىڭ تەبىئەتلىرىدە سىڭدۈرگەندەك، پۈتۈن مەخلۇقاتلىرىنى ئۆزىنى تونۇيدىغان ۋە بىر دەپ بىلىدىغان «ئالەم تائالادىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دەپ قارايدىغان قىلىپ ياراتقان بولسىمۇ، بىراق ئۇ بەندىلىرى ئىچىدە مۇمىن ۋە كاپىرنىڭ بولىدىغانلىقىنىمۇ پۈتۈنەتتى. بەندىلەرنىڭ تەقدىرىنى مۇشۇنداق پۈتۈنلەشكەنلىكى توغرىسىدا ئالەم تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە سىلەرنى خەلق ئەتتى، ئاراڭلاردا مۆمىنلەرمۇ بار، كاپىرلارمۇ بار﴾<sup>(3)</sup>.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەر بىر ئىنسان ئۆز ئىختىيارى بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ بارىدۇ. ئۇ يا ئۆزىنى ئالەم تائالانىڭ سېتىپ ئۆزىنى ئالەم تائالانىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ ياكى شەيتاننىڭ يولىدا سېتىپ ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ». ئالەم تائالا كىمگە بىر تەقدىرنى پۈتكەن بولسا، شۇ كىشىنىڭ ئەمەلىيىتى پۈتۈلگەن تەقدىرى بويىچە بولىدۇ. چۈنكى ئالەم تائالا مۇشۇ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرغان زاتتۇر.

(1) سۈرە تەغابۇن 2 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە رۇم 30 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە تەغابۇن 2 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەخلۇقاتقا پايدىلىق ئىشلارنى (تەقدىر قىلدى، ئۇلارغا پايدىلىنىش يوللىرىنى) كۆرسەتتى﴾<sup>(1)</sup> ﴿ھەممە نەرسىگە (ئۆزىگە مۇناسىب) شەكىل ئاتا قىلدى، (ئاندىن) ئۇلارغا ياشاش يوللىرىنى، پايدىلىنىدىغان نەرسىلىرىنى (كۆرسەتتى)﴾<sup>(2)</sup>.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق كەلدى: «سەلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن بىرسى جەننەتكە كىرىشكە پۈتۈۋېتىلگەن بولسا، ئۇ كىشىگە جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغۇچىلارنىڭ ئەمەل - ئىبادەتلىرى ئاسانلاشتۇرۇلۇپ بېرىلىدۇ. سەلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن بىرەرسى دوزاخقا كىرىشكە پۈتۈۋېتىلگەن بولسا، ئۇ كىشىگە دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغۇچىلارنىڭ ئەمەل - ئىبادەتلىرى ئاسانلاشتۇرۇلۇپ بېرىلىدۇ».

﴿اللہ (سەلەردىن) بىر گۇرۇھنى ھىدايەت قىلدى؛ يەنە بىر گۇرۇھقا گۇمراھلىق تېگىشلىك بولدى﴾  
 اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، ئۇلار اللہ نى قويۇپ، شەيتانلارنى دوست تۇتقان تۇرۇقلۇق ئۆزلىرىنى توغرا يولدا دەپ گۇمان قىلىدۇ﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت، اللہ تائالا بىر كىشىنىڭ بىلمەي قىلىپ قالغان گۇناھ ئىشلىرى ياكى خاتا ئەقىدىلىرى ئۈچۈن ئۇ كىشىنى جازالمىدايدۇ. بەلكى، ئۇ كىشى شۇ ئىشلارنىڭ توغرا خاتالىقىنى بىلىپ بولغاندىن كېيىن اللہ تائالاغا بويۇنناۋلىق قىلىش ئۈچۈن شۇ گۇناھ ئىشلارنى قىلغان بولسا، ئاندىن اللہ تائالا ئۇ كىشىنى ئازابلايدۇ» دېگۈچىلەرنىڭ سەپسەتسىگە بېرىلگەن قاتتىق رەددىيەدۇر. مۇبادا ئىشنىڭ ھەقىقىتى يۇقىرىدىكى سەپسەتدە دېيىلگەندەك بولسا، اللہ تائالا ئۆزلىرىنى توغرا يولدا دەپ ئويلاپ تۇرۇپ ئېزىپ كەتكەن گۇرۇھ بىلەن توغرا يولدىكى گۇرۇھنىڭ ئارىلىقىنى ئايرىمىغان بولاتتى. لېكىن اللہ تائالا ئۇلارنى: بىرىنى، توغرا يولدا ۋە جەننەتكە لايىق بولغان گۇرۇھ، يەنە بىرىنى ئازغۇنلۇق يولدا، دوزاخقا لايىق بولغان گۇرۇھ دەپ ئايرىدى.

\* \* \* \* \*

﴿يَبْنَى ءَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ

الْمُسْرِفِينَ﴾

ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر ناماز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا) ئەۋرىتىڭلارنى سەتىرى قىلىپ تۇرىدىغان كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، اللہ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقىتۇرمايدۇ<sup>(31)</sup>.

مەسچىتكە چىرايلىق كىيىنىپ بېرىشقا بۇيرۇلغانلىق توغرىسىدا

بۇ ئايەت كەبىنى كىيىمىسىز تاۋاپ قىلغان مۇشرىكلارغا بېرىلگەن رەددىيەدۇر. ئۇلارنىڭ بۇ خىل قىلمىشلىرى ھەققىدە ئىمام مۇسلىم، نەسەئى ۋە ئىبنى جەرر ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. مۇشرىكلارنىڭ ئەر - ئاياللىرى كەبىنى كىيىمىسىز تاۋاپ قىلاتتى. ئەرلىرى كۈندۈزى تاۋاپ قىلسا، ئاياللىرى كېچىدە تاۋاپ قىلاتتى. ئاياللار (كىيىمىسىز تاۋاپ قىلغاندا

(1) سۈرە ئەئلا 3 - ئايەت.

(2) سۈرە تاھا 50 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەۋرەت جايلىرىنى بىرەر پارچە لاتا بىلەن توسۇپ قويۇپلا) بۈگۈن ئەۋرەت جايلىرىمىزنىڭ بەزىسى ياكى ھەممىسى ئېچىلىپ قالدۇ، لېكىن بۇنى ھالال دەپ قارىمايمىز دېگەچ تاۋاپ قىلىشنى باشلايتتى.

﴿ھەر ناماز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرەتلىكلەرنى سەتىرى قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىملىكلەرنى كىيىڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىشىلەر كەبىنى كىيىمىسىز تاۋاپ قىلاتتى. ئاندىن ئاللا تائالا ئۇلارنى مەسچىتكە ئىبادەت ئۈچۈن كىرگەندە كىيىملىرىنى كىيىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد، ئەتە ئىبراھىم نەخەئىي، سەئىد ئىبنى جۇبەير، قەتادە، سۇددى، زەھھاك ۋە زۆھرى قاتارلىقلارمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش دېدى. كۆپ ساندىكى سەلەپ ئالىملىرى بۇ ئايەت كەبىنى كىيىمىسىز تاۋاپ قىلغان مۇشرىكلار ھەققىدە چۈشكەن دەيدۇ.

مۇشۇ ئايەت ۋە مۇشۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدا كەلگەن ھەدىسلەرگە ئاساسلانغاندا ھەر ناماز ئۈچۈن، بولۇپمۇ جۈمە ۋە ھېيت نامازلىرى ئۈچۈن مەسچىتكە كەلگەندە، چىرايلىق پاكىزە كىيىملەرنى كىيىش، خۇشبۇي نەرسىلەرنى ئىشلىتىش ۋە مەسۋاك ئىشلىتىش سۈننەتتۇر<sup>(1)</sup>. كىيىملەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى كىيىم ئاق رەڭلىك كىيىمدۇر.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەلەر ئاق رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىڭلار، چۈنكى ئۇ كىيىملەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى كىيىمدۇر<sup>(2)</sup>. ئۆلۈكلىرىڭلارنىمۇ ئاق رەڭلىك كىيىپ بىلەن كىيەنلەڭلار، كۆزۈڭلارغا سۈرمە تارتىڭلار، سۈرمىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى سۈرمە ئىسمىمىز دېگەن (تەبىئىي) سۈرمىدۇر. چۈنكى ئۇ سۈرمە كۆزنى روشەنلەشتۈرۈپ كىرىپكىنى ئۆستۈرىدۇ.

### يېمەك - ئىچمەكتە ۋە كىيىم - كىچەك كىيىشتە ئىسراپخورلۇقتىن توسقانلىق توغرىسىدا

﴿يەڭلار، ئىچىڭلار﴾ ئىمام بۇخارى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئىسراپخورلۇق ۋە مۇتەكەببۇرلۇق قىلمىساڭلارلا، نېمىنى يېگۈڭ كەلسە ئۇنى يېگىن، نېمىنى كىيىڭ كەلسە ئۇنى كىيىگىن.

ئىبنى جەرىر ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەگەر يەپ - ئىچىش ئىسراپخورلۇق ياكى تەكەببۇرلۇق قىلىش ئۈچۈنلا بولمىسا، ئاللا تائالا ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلدى<sup>(3)</sup>.

ئىمام ئەھمەد مۇقەددىم ئىبنى مەئىدكەربىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئادەمنىڭ قورسىقىدەك، ئاسان توشقۇزغىلى بولمايدىغان يامان تولۇم يوقتۇر. ماغدۇرۇقنى ساقلاپ قالغۇدەك يېسەڭ بولىدۇ. ئەگەر سەن بىر نەرسە يېمەكچى بولساڭ، (ئاشقازىنىڭ) نىڭ ئۈچتىن بىرىگە تاماق يە، ئۈچتىن بىرىگە سۇ ئىچ ۋە قالغان ئۈچتىن بىرىنى نەپەسلىنىش ئۈچۈن قالدۇرۇپ قويغىن» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم.

(1) بۇ يەردە دېيىلگەن خۇشبۇي نەرسىلەرنى ئىشلىتىپ مەسچىتكە بېرىش پەقەت ئەلەرىگىلا قارىتىلغاندۇر. ئاياللار ئۈچۈن خۇشبۇي نەرسىلەرنى ئىشلىتىپ سىرتقا چىقىش چەكلەنگەندۇر. لېكىن ئۆي ئىچىدە ياكى يات ئەر كىشىلەردىن خالى جايىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

(2) ئاق رەڭلىك كىيىم ئىسسىق قايتۇرۇش، كەيگۈچىنى روھلۇق تېنىك ۋە پاكىزە كۆرسىتىشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بولغاچقا ئاق رەڭلىك كىيىم كىيىشكە تەۋسىيە قىلىنغان لېكىن ھاۋا كىلىماتى سوغۇق بولغان ۋە باشقا رەڭدىكى كىيىملەرنى كىيىش زۆرۈر بولدىغان مۇھىتتا قانداقلا رەڭدىكى كىيىم كىيسە بولىدۇ.

(3) ئەگەر يەپ - ئىچىش ۋە كىيىم - كىيىش ئىسراپخورلۇق ياكى تەكەببۇرلۇق قىلىش يۈزىدىن بولسا، بۇ ئاللا تائالانىڭ رۇخسەت قىلىپ بەلگىلەپ بەرگەن بەلگىلىمىنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەنلىك بولىدۇ.

﴿يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، اللە ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقىتۇرمايدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەتا خۇراسانىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ھەقىقەتەن اللە تائالا يەپ - ئىچىشتە ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياقىتۇرمايدۇ.

﴿اللە ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقىتۇرمايدۇ﴾ يەنى اللە تائالا ھالال - ھارامدا بەلگىلەپ بەرگەن بەلگىلىمىلەردىن ھالقىپ كەتكۈچىلەرنى ۋە ھەددىدىن ئېشىپ ھالالنى ھارام ۋە ھارامنى ھالال سانغانلارنى ھەقىقەتەن ياقىتۇرمايدۇ. ئەكسىچە، اللە تائالا ھالال قىلىپ بەرگەننى ھالال، ھارام قىلغاننى ھارام دەپ بىلگۈچىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ.

\* \* \* \* \*

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

ئىپتىقنىكى، «اللە بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟» ئىپتىقنىكى، «ئۇلار بۇ دۇنيادا مۆمىنلەر ئۈچۈن يارىتىلغان (گەرچە ئۇلارغا كۇففارلار شېرىك بولسىمۇ)، ئاخىرەتتە بولسا مۆمىنلەرگىلا خاستۇر». (اللە نىڭ بىر ۋە شېرىكى يوق ئىكەنلىكىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز<sup>(32)</sup>.

اللە تائالا چەكلىمىسىمۇ بەزى يېمەك - ئىچمەك ياكى، كىيىم - كېچەكلەرنى ئۆز خاھىشلىرى بويىچە ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغان كىشىلەرگە اللە تائالا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! ئۆزلىرىنىڭ بۇزۇق قاراشلىرى ۋە خاھىشلىرىغا ئاساسلىنىپ اللە تائالانىڭ نازۇ - نېمەتلىرىنى ھارام دەپ قارىغان مۇشربىكلارغا: «ئىپتىقنىكى، «اللە بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟» يەنى دۇنيادا گەرچە كاپىرلار شۇ نازۇ - نېمەتلەر ۋە كىيىم - كېچەكلەرنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن ئۇ نەرسىلەردە مۆمىنلەرگە شېرىك بولۇۋالسىمۇ، ئەسلىدە ئۇ نەرسىلەر مۆمىنلەر ئۈچۈنلا يارىتىلغاندۇر. شۇڭا قىيامەت كۈنى بۇ نەرسىلەر پەقەت مۆمىنلەرگىلا بېرىلىدۇ. كاپىرلار بولسا ئۇ نەرسىلەردە مۆمىنلەرگە ھەرگىز شېرىك بولالمايدۇ. چۈنكى كاپىرلار نازۇ - نېمەتلەرنىڭ جايى بولغان جەننەتتىن مەھرۇم قىلىنغاندۇر.

\* \* \* \* \*

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَاللَّيْفَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئىپتىقنىكى، «پەرۋەردىگارىم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى، گۇناھلارنى، (كىشىلەرگە) ناھەق چېقىلىشنى، (اللە نىڭ شېرىكى بولۇشقا) اللە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرنى اللە غا شېرىك كەلتۈرۈشنى، ئۆزەڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى اللە نامىدىن قالايمىقان سۆزلەشنى ھارام قىلدى»<sup>(33)</sup>.

www.number.org

يامان ئىشلار، **اللّٰه تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، ناھاقچىلىق قىلىش ۋە اللّٰه تائالاغا بوھتان**

**چاپلاش قاتارلىقلارنىڭ ھارام ئىكەنلىكى توغرىسىدا**

ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللاھتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللّٰه تائالا كۈندە شىركى ناھايىتى كۈچلۈك زاتتۇر. شۇڭا ئاشكارا - يوشۇرۇن، يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلدى. ماختىنىشىنى اللّٰه تائالادىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرىدىغان زات يوقتۇر» ئاشكارا - يوشۇرۇن، يامان ئىشلارنىڭ بايانى توغرىسىدا بىز سۈرە ئەئامدا توختىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق.

﴿**كۇناھلارنى، (كىشىلەرگە) ناھەق چېقىلىشىنى**﴾ يەنى ئۆزىگىلا مۇناسىۋەتلىك بولغان يامان ئىشلار ۋە باشقىلارغا ناھاقچىلىق قىلىش ئارقىلىق قىلغان يامان ئىشلارنى ھارام قىلدى.

﴿**اللّٰه نىڭ شېرىكى بولۇشقا**﴾ اللّٰه ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرنى اللّٰه غا شېرىك كەلتۈرۈشنى، ئۆزەڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى اللّٰه نامىدىن قالايمىقان سۆزلەشنى ھارام قىلدى» يەنى اللّٰه تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشنى «اللّٰه تائالانىڭ بالىسى بار» دېگەنگە ئوخشاش ھېچقانداق ئاساسى بولمىغان قالايمىقان سۆز بىلەن اللّٰه تائالاغا بوھتان چاپلىشىڭلارنى اللّٰه تائالا ھارام قىلدى. اللّٰه تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿**سىلەر بۇتلاردىن ئىبارەت نىجىستىن ساقلىنىڭلار**﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَبْنِي  
 ءَادَمَ إِمًّا يَا تَبْنِيكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَاتِي فَمَنْ آتَقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا  
 هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِءَايَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا  
 خَالِدُونَ ﴿٦٦﴾

(پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان) ھەر بىر ئۈممەتنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مۇئەييەن ۋاقتى بولىدۇ، (ھالاك بولىدىغان) ۋاقتى يەتكەندە، ئۇلار بىردەممۇ ئىلگىرى - كېيىن بولمايدۇ (يەنى دەرھال ھالاك بولىدۇ)<sup>(34)</sup>. ئى ئادەم بالىلىرى! ئىچىڭلاردىن مېنىڭ ئايەتلىرىمنى سىلەرگە بايان قىلىپ بېرىدىغان پەيغەمبەرلىرىم كەلگەندە، تەقۋادارلىق قىلغان ۋە (ئەمەلىنى) تۈزەتكەنلەرگە (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قايغۇرۇش يوقتۇر<sup>(35)</sup>. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىشقا گەدەنكەشلىك قىلغانلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار ھەمىشە دوزاختا قالغۇسىدۇر<sup>(36)</sup>.

اللّٰه تائالا بۇ ئايەتلەردە ئۆزلىرىگە اللّٰه تائالا تەرىپىدىن كەلگەن پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغان ھەر بىر دەۋر ۋە ھەر بىر زاماندىكى كىشىلەرنىڭ ھالاك بولىدىغان مۇئەييەن بىر ۋاقتى بولىدىغانلىقىنى، ئەگەر شۇ ۋاقىت يېتىپ كەلسە، ھالاك قىلىنىشىنىڭ بىردەممۇ كېچىكتۈرۈلمەيدىغانلىقىنى، بەندىلىرىگە ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى ئوقۇپ بېرىپ ئۇلارغا اللّٰه تائالانىڭ رەھىمىتى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدىغان، ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرىدىغان پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىدىغانلىقىنى، كىمكى ئاشۇ پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىپ يامان ئىشلارنى تاشلاپ ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئۇنىڭغا كەلگۈسىدىن غەم - قايغۇ ۋە ئەندىشى قىلىشىنىڭ

(1) سۈرە ھەج 30 - ئايەتنىڭ.

بولمايدىغانلىقىنى، كىمكى ئاشۇ پەيغەمبەرلەرگە ئەگەشمەي، اللہ تائالانىڭ ئايىتىگە ئىشەنمەي ۋە ئايەتتە كۆرسىتىپ بېرىلگىنى بويىچە ئەمەل قىلمىسا ئۇ كىشىنىڭ دوزاختا مەڭگۈ قالدۇغانلىقىنى بايان قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ أُولَٰئِكَ يَنَاهَمُ نَصِيحَتُ مِّنَ الْكِتَابِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ رَسُولُنَا يُتَوَفَّوهُمْ قَالُوا إِنَّا مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۗ قَالُوا صَلُّوا عَلَيْنَا وَشَهِّدُوا عَلَيَّ أَنفُسِهِم أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

اللہ غا يالغان چاپلىغان ياكى ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلاردىنمۇ زالىم كىشى بارمۇ؟ ئۇلار لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلغان (رىزىقتىن ۋە ئەجەلدىن) ئۆز نېپىسۇسىنى كۆرىدۇ، ھەتتا بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەندىمۇ، ئۇلارغا: «اللہ نى قويۇپ ئىبادەت قىلغان مەبۇدلىرىڭلار قەيەردە؟» دەيدۇ. ئۇلار: «ئۇلار بىزدىن غايىب بولۇپ كەتتى» دەيدۇ. ئۇلار كاپىر بولغانلىقىغا ئۆزلىرىنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ (يەنى كاپىر بولغانلىقىغا ئىقرار قىلىدۇ) (37).

اللہ تائالغا بوھتان چاپلىغان مۇشرىكلارنىڭ ئۆز نېپىسۇلىرىگە ئېرىشىدىغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئىبادەت قىلغان بۇتلىرىنىڭ ئۆلۈم كەلگەندە ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿اللہ غا يالغان چاپلىغان ياكى ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلاردىنمۇ زالىم كىشى بارمۇ؟﴾ يەنى اللہ تائالغا يالغانى چاپلىغان ياكى ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان كىشىدىن زالىم كىشى يوقتۇر. ﴿ئۇلار لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلغان (رىزىقتىن ۋە ئەجەلدىن) ئۆز نېپىسۇسىنى كۆرىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇھەممەد ئىبنى كەئب: زالىملار لەۋھۇل مەھپۇزدا يېزىلغان ئىش - ھەرىكەتلىرىنى، رىزىقلىرىنى ۋە ئۆمۈرلىرىنى كۆرىدۇ دېدى. رەببىئى ئىبنى ئەنەس ۋە ئابدۇراھمان ئىبنى زەيدمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش دېدى. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى،﴾ «اللہ غا يالغانى چاپلايدىغانلار ھەقىقەتەن (دوزاخ ئازابىدىن) قۇتۇلالمايدۇ». ئۇلار بۇ دۇنيادىن (ئازغىنا ۋاقىتلا) بەھرىمەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ، ئاندىن كاپىر بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز» (1) «كىمكى كاپىر بولىدىكەن، ئۇنىڭ كۇفرى سىنى قاينۇغا سالمىسۇن، ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ، ئۇلارغا (دۇنيادىكى) قىلمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىمىز، اللہ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ئۇلارنى (دۇنيادىن) ئازغىنا (مۇددەت) بەھرىمەن قىلىمىز» (2).

﴿ھەتتا بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەندىمۇ، ئۇلارغا:﴾ «اللہ نى قويۇپ ئىبادەت قىلغان مەبۇدلىرىڭلار قەيەردە؟» دەيدۇ﴾ يەنى اللہ تائالا بۇ ئايەتتە پەرىشتىلەرنىڭ مۇشرىكلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىپ دوزاخ تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا ئۇلارغا: سىلەرنىڭ دۇنيادىكى چېغىڭلاردا اللہ تائالغا شېرىك قىلىۋالغان، ئۇنىڭدىن ھاجىتىڭلارنى تىلىگەن ۋە اللہ تائالانى قويۇپ ئۇنىڭغا ئىبادەت

(1) سۈرە يۇنۇس 69 — 70 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە لوقمان 23 — 24 - ئايەتلەر.

قىلغان ئىلاھلىرىڭلار قەيەردە؟ ئۇلارنى چاقىرىڭلار، ئۇلار سىلەرنى بۇ ھالىڭلاردىن قۇتقۇزسۇن دەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

ئۇلار مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىدۇ: ﴿ئۇلار بىزدىن غايىپ بولۇپ كەتتى﴾ يەنى ئۇلار بىزدىن ئادا - جۇدا بولدى. بىز ئۇلارنىڭ بىزگە پايدا يەتكۈزۈشىنى ۋە ياخشىلىق قىلىشىنى ئۈمىد قىلمايمىز دەپ: ﴿ئۇلار كاپىر بولغانلىقىلىرىغا ئۆزلىرىنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ﴾ (يەنى كاپىر بولغانلىقىلىرىغا ئىقرار قىلىدۇ).

\* \* \* \* \*

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا آذَرَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَيْتُمْ لِأَوْلِيائِهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَكَيْتِمٌ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَقَالَتْ أَوْلِيَّتُهُمْ لِأَخْرَيْتُمْ فَمَا كَانَتْ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٦٩﴾

الله (ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارغا) ئېيتىدۇ: «سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن، جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان (كاپىر) ئۈمىمەتلەر بىلەن بىرلىكتە دوزاخقا كىرىڭلار» ھەرقاچان بىر ئۈمىمەت دوزاخقا كىرىدىكەن، ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئۈمىمەتكە (ئۇنىڭغا ئەگىشىپ گۇمراھ بولغانلىقى ئۈچۈن) لەنەت ئوقۇيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوزاخقا كىرىپ بولۇپ جەملەشكەندە، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كېيىن كىرگەنلەر (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ئىلگىرى كىرگەنلەرگە (يەنى باشلىقلىرىغا) قارىتىپ: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بۇلار بىزنى ئازدۇرغان. ئۇلارغا ئىككى ھەسسە دوزاخ ئازابى بەرگىن» دەيدۇ. الله: «ھەممىگە ئىككى ھەسسە ئازاب بېرىلىدۇ، لېكىن سىلەر (ئازابىنىڭ دەھشىتىنى بىلمەيسىلەر) دەيدۇ»<sup>38</sup>. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىلگىرىكىلەر كېيىنكىلەرگە: «سىلەرنىڭ بىزدىن ھېچقانداق ئارتۇقچىلىقىڭلار يوق (يەنى گۇمراھلىقتا ۋە ئازابقا تېگىشلىك بولۇشتا بىر - بىرىمىزگە ئوخشاشمىز)، قىلمىشلىرىڭلار تۈپەيلىدىن ئازابىنى تېتىڭلار» دەيدۇ<sup>39</sup>.

دوزاخقا كىرگەنلەرنىڭ بىر - بىرى بىلەن جېدەللىشىپ، ئۆزئارا لەنەت ئېيتىشىدىغانلىقى

توغرىسىدا

الله تائالا: ئۆزىگە بوھتان چاپلىغان ۋە ئايەتلەرنى ئىنكار قىلغان مۇشرىكلارغا تۆۋەندىكىدەك دەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ: ﴿الله (ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارغا) ئېيتىدۇ: «سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن، جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان (كاپىر) ئۈمىمەتلەر بىلەن بىرلىكتە دوزاخقا كىرىڭلار»﴾. ﴿ھەرقاچان بىر ئۈمىمەت دوزاخقا كىرىدىكەن، ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئۈمىمەتكە (ئۇنىڭغا ئەگىشىپ گۇمراھ بولغانلىقى ئۈچۈن) لەنەت ئوقۇيدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنىڭ ئادەملىرىگە دېگەن سۆزىنى بايان قىلىپ كەلگەن تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: ﴿ئاندىن قىيامەت كۈنى بەزىڭلارنى بەزىڭلار ئىنكار قىلىسىلەر، بەزىڭلارغا بەزىڭلار لەنەت ئوقۇيسىلەر (يەنى



قىيامەت كۈنى مەزكۇر دوستلۇق دۈشمەنلىككە ئايلىنىدۇ»<sup>(1)</sup> ئەينى ۋاقىتتا ئەگەشتۈرگۈچىلەر ئازابنى كۆرۈپ، ئەگەشكۈچىلەردىن ئادا - جۇدا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى (يەنى دۇنيادىكى دوستلۇقى) ئۈزۈلىدۇ. ئەگەشكۈچىلەر: «كاشكى بىزلەرگە (دۇنياغا) قايتىشقا بولسا ئىدى، ئۇلار بىزدىن ئادا - جۇدا بولغاندەك بىزمۇ ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولاتتۇق» دەيدۇ. اللە ئۇلارغا (يامان) ئىشلىرىنىڭ ھەسرەت بولغانلىقىنى مۇشۇنداق كۆرسىتىدۇ، ئۇلار دوزاختىن چىقمايدۇ»<sup>(2)</sup>.

«ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوزاخقا كىرىپ بولۇپ جەملەشكەندە، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كېيىن كىرگەنلەر (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ئىلگىرى كىرگەنلەرگە (يەنى باشلىقلىرىغا) قارىتىپ: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بۇلار بىزنى ئازدۇرغان. ئۇلارغا ئىككى ھەسسە دوزاخ ئازابى بەرگىن» دەيدۇ» يەنى بۇ ئەگەشكۈچىلەرنىڭ ئەگەشتۈرگۈچىلەرگە قارىتا دېگەن سۆزىدۇر. چۈنكى ئەگەشتۈرگۈچىلەرنىڭ جىنايىتى ئېغىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئەگەشكۈچىلەردىن بۇرۇن دوزاخقا ھۆكۈم قىلىنىدۇ. ئەگەشكۈچىلەر دوزاخقا ھۆكۈم قىلىنغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن اللە تائالاغا شىكايەت قىلىپ: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بۇلار بىزنى ئازدۇرغان. ئۇلارغا ئىككى ھەسسە دوزاخ ئازابى بەرگىن» دەيدۇ. چۈنكى، ئەگەشتۈرگۈچىلەر ئەگەشكۈچىلەرنىڭ ھەق يولىدىن ئېزىپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولغان، اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «دوزاخقا ئۇلارنىڭ يۈزلىرى تۈرۈلۈپ كېتىدىغان كۈندە، ئۇلار: «كاشكى بىز اللە غا ئىتائەت قىلغان بولساقچۇ! پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلغان بولساقچۇ!» دەيدۇ. ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز! بىز ھەقىقەتەن باشلىقلىرىمىزغا، كاتتىلىرىمىزغا ئىتائەت قىلدۇق، ئۇلار بىزنى توغرا يولدىن ئازدۇردى، پەرۋەردىگارىمىز! ئۇلارغا ئازابى ئىككى ھەسسە بەرگىن ۋە ئۇلارغا قاتتىق لەنەت قىلغىن» دەيدۇ»<sup>(3)</sup>.

«اللە: «ھەممىگە ئىككى ھەسسە ئازاب بېرىلىدۇ، لېكىن سىلەر (ئازابىنىڭ دەھشىتىنى) بىلمەيسىلەر» دەيدۇ» يەنى بىز شۇنداق قىلدۇق ۋە ھەر بىر گۇرۇھنى ئۇلارنىڭ قىلغان يامان ئەمەللىرىگە قارىتا جازالىدۇق. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «كاپىر بولغانلارغا ۋە (كىشىلەرنى) اللەنىڭ يولىدىن (يەنى دىنىدىن) توسقانلارغا ئۇلارنىڭ قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى ئۈچۈن ئازاب ئۈستىگە ئازاب قوشۇپ، زىيادە ئازاب قىلىمىز»<sup>(4)</sup> «ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يۈكلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ باشقا يۈكلىرىنى (يەنى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى ۋە ئازدۇرغانلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى) ئۈستىگە ئالىدۇ»<sup>(5)</sup> «ئۆزلىرى تەرىپىدىن بىلمەستىن ئازدۇرۇلغانلارنىڭ بىر قىسىم گۇناھلىرىغا ئۆزلىرى جاۋابكار بولۇشلىرى ئۈچۈن (يۇقىرىقى بوھتان سۆزلەرنى قىلدى)، ئۇلارنىڭ جاۋابكار بولىدىغىنى نېمىدېگەن يامان!»<sup>(6)</sup>.

«ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىلگىرىكىلەر كېيىنكىلەرگە» يەنى ئەگەشتۈرگۈچىلەر ئەگەشكۈچىلەرگە: «سىلەرنىڭ بىزدىن ھېچقانداق ئارتۇقچىلىقلىرى يوق (يەنى گۇمراھلىقتا ۋە ئازابقا تېگىشلىك بولۇشتا بىر - بىرىمىزگە ئوخشاشمىز)، قىلمىشلىرىڭلار تۈپەيلىدىن ئازابى تېتىڭلار» دەيدۇ» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: سىلەرمۇ بىز ئېزىپ كەتكەندەك ئېزىپ كەتتىڭلار، شۇڭا سىلەرمۇ بۇ قىلمىشلىرىڭلار تۈپەيلىدىن ئازابى تېتىڭلار، دەيدۇ.

(1) سۈرە ئەنكەبۇت 25 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەقەرە 166 - 167 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەھزاب 66 - 68 - ئايەتلەر.

(4) سۈرە نەھل 88 - ئايەت.

(5) سۈرە ئەنكەبۇت 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(6) سۈرە نەھل 25 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇ ئىشلار ئۇلارنى ھېساب ئېلىش ئۈچۈن بىر يەرگە توپلىغاندا يۈز بېرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿چوڭچىلىق قىلغانلار بوزەك قىلىنغانلارغا: «سىلەرگە ھىدايەت كەلگەندىن كېيىن بىز سىلەرنى ئۇنىڭدىن توستۇقمۇ؟ ھەرگىز توستۇق، سىلەر ئۆزەڭلار گۇناھ قىلغۇچى بولدۇڭلار» دەيدۇ. بوزەك قىلىنغانلار چوڭچىلىق قىلغانلارغا: «ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، (سىلەرنىڭ بىزگە) كېچە - كۈندۈز قىلغان ھىيلە - مىكرىڭلار (بىزنى ئىماندىن توستى)، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر بىزنى اللەنى ئىنكار قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا شىرىك كەلتۈرۈشكە بۇيرۇتتۇڭلار» دەيدۇ. ئازابىنى كۆرگەن چاغدا، ئۇلار (ھەر ئىككى گۈرۈھ ئىمان ئېيتىمىغانلىقىغا) ئىچىدە پۇشايمان قىلىدۇ، كاپىرلارنىڭ بويۇنلىرىغا تاقاقلارنى سالىمىز، ئۇلارغا پەقەت قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى بېرىلىدۇ»<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ  
الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۗ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ هُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مَهَادٌ  
وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٌ ۖ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤٢﴾

شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلارغا ئىمان ئېيتىشقا گەدەنكەشلىك قىلغانلارغا ئاسماننىڭ دەرۋازىسى ئېچىلمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەلى ۋە دۇئاسى قوبۇل بولمايدۇ)، تاكى تۈگە يىغىننىڭ توشۇكىدىن ئۆتكۈچە ئۇلار جەننەتكە كىرمەيدۇ (يەنى ئۇلار ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ)، گۇناھكارلارغا مۇشۇنداق جازا بېرىمىز<sup>(40)</sup>. دوزاختا ئۇلارنىڭ ئاستىغا سالىدىغان كۆرپىسىمۇ ئوتتىن، ئۈستىگە يېپىنىدىغان يوتقىنىمۇ ئوتتىن بولىدۇ، زالىملارغا مۇشۇنداق جازا بېرىمىز<sup>(41)</sup>.

ئاسمانلارنىڭ ئىشىكلىرى ئاللا تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا ئېچىلمايدىغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مەڭگۈ جەننەتكە كىرەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلارغا ئىمان ئېيتىشقا گەدەنكەشلىك قىلغانلارغا ئاسماننىڭ دەرۋازىسى ئېچىلمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەلى ۋە دۇئاسى قوبۇل بولمايدۇ)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد ۋە سەئىد ئىبنى جۇبەير: ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئۇلارنىڭ بىرەر ياخشى ئەمەلى ياكى دۇئاسىنىمۇ كىرگۈزمەيدۇ، دەيدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفى ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ۋە سەۋرى قاتارلىقلار ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئۇلارنىڭ روھلىرىنىڭ ئۈستۈنكى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈشى ئۈچۈن ئېچىلىپ بېرىلمەيدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ۋە باشقىلارمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش دېدى. بۇ رىۋايەتنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ.

ئىبنى جەرىر، بەرا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «يەنى ئىمان كىشىلەرنىڭ جانلىرى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ئېلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭ روھىنى پەرىشتىلەر ئاسمانغا ئېلىپ چىقىشقا ماڭىدۇ. بۇ روھ ھەر بىر پەرىشتىنىڭ يېنىدىن ئېلىپ ئۆتۈلگەندە،

(1) سۈرە سەبەئە 32 — 33 - ئايەتلەر.

ئۇلار: ئۇ نېمە دېگەن سېسىق روھ دەپ روھنىڭ ئىگىسىنىڭ دۇنيادا چاقىرىلىدىغان ئەڭ سەت ناملىرىنى تىلغا ئېلىشىدۇ. روھنى ئېلىپ ماڭغان پەرىشتىلەر كۆتۈرۈلۈپ ئاسمانغا يەتكەن چاغدا، ئاسماننىڭ ئىشىكىنىڭ ئېچىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئىشىك ئېچىلمايدۇ» دەپ: ﴿شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلارغا ئىمان ئېيتىشقا گەدەنكەشلىك قىلغانلارغا ئاسماننىڭ دەرۋازىسى ئېچىلمايدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى. بۇ ھەدىس ئەسلىدە ئەبۇداۋۇد، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان ئوزۇن بىر ھەدىسنىڭ بىر قىسمىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دەيدۇ: ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئۇلارنى ياخشى ئەمەللىرىگە ۋە ئۇلارنىڭ روھلىرىغا ئېچىلىپ بەرمەيدۇ. ئىبنى جۇرەيج بۇ سۆزى بىلەن يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كۆز قاراشلارنى بىرلەشتۈردى.

﴿تاكى تۆگە يىغىنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈچە ئۇلار جەننەتكە كىرمەيدۇ﴾ (يەنى ئۇلار ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ) ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: بۇ ئايەتنى تۆگىدىن تۆگىنىڭ بوتۇلىقىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر رىۋايەتتە: بۇنىڭدىن ئەركەك تۆگە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېيىلگەن. ﴿دوزاختا ئۇلارنىڭ ئاستىغا سالدىغان كۆرىپسىمۇ ئوتتىن، ئۈستىگە يېپىنىدىغان يوتقىنىمۇ ئوتتىن بولىدۇ، زالىملارغا مۇشۇنداق جازا بېرىمىز﴾.

\* \* \* \* \*

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا اُولَٰئِكَ اُصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَتَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلِيٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا اَنْ هَدَانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَّيْنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا اَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللىرىنى قىلغانلار - كىشىنى پەقەت كۈچى يېتىدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلىمىز - ئەنە شۇلار ئەھلى جەننەتتۇر، ئۇلار جەننەتتە ھەمىشە قالىدۇ<sup>(42)</sup>. ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدىكى ئۆچمەنلىكنى ئېلىپ تاشلىدۇق (يەنى جەننەتكە كىرگەنلەر ئارىسىدا ئۆز ئارا ئاغرىق - ئادۋەت بولمايدۇ). ئۇلارنىڭ (سارايلىرى) ئاستىدىن (جەننەتنىڭ) ئۈستىڭلىرى ئېقىپ تۇرىدۇ، ئۇلار: «جىمى ھەمدۇسانا بىزنى بۇ (نېمەتلەرنى) ھاسىل قىلىشقا يېتەكلىگەن اللە غا بولسۇنكى، اللە بىزنى يېتەكلىمىگەن بولسا، توغرا يول تاپمىغان بولاتتۇق، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ پەيغەمبەرلىرى بىزگە ھەقىقىي ئېلىپ كەلدى» دەيدۇ، ئۇلارغا: «قىلغان ئەمەلىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە بېرىلگەن جەننەت مانا مۇشۇ» دەپ ئىدى قىلىنىدۇ (يەنى پەرىشتىلەر شۇنداق دەپ ئىدى قىلىدۇ)<sup>(43)</sup>.

ياخشى كىشىلەرنىڭ بارار جايى ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىنىڭ بايانى توغرىسىدا

يۇقىرىدا اللە تائالا يامان كىشىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنى بايان قىلىپ بولۇپ، ئارقىدىنلا ياخشى كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىشقا باشلاپ مۇنداق دېدى. ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللىرىنى قىلغانلار﴾ ئۇلار يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يامان كىشىلەرنىڭ ئەكسىچە ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشىلەردۇر. اللە تائالا بۇ ئايەتتە ئەمەلىيەتتە ئىمان ئېيتىش ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشنىڭ

ئاسانلىقنى كۆرسىتىپ ئۆتتى. چۈنكى ئاللا تائالا مۇنداق دېدى. ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار - كىشىنى پەقەت كۈچى يېتىدىغان ئىشقىلا تەكلىپ قىلىمىز - ئەنە شۇلار ئەھلى جەننەتتۇر، ئۇلار جەننەتتە ھەمىشە قالىدۇ﴾.

﴿ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدىكى ئۆچمەنلىكنى ئېلىپ تاشلىدۇق (يەنى جەننەتكە كىرگەنلەر ئارىسىدا ئۆز ئارا ئاغرىق - ئاداۋەت بولمايدۇ)﴾ يەنى جەننەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئۆزئارا ئاغرىنىش، ئۆچمەنلىك ۋە ھەسەت قىلىش بولمايدۇ.

ئىمام بۇخارى ئەبۇسەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۆمىنلەر دوزاخقا كىرىشتىن ساقلىنىپ قېلىپ (جەننەت تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا) دوزاخ بىلەن جەننەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەگمە شەكىللىك كۆۋرۈك ئۈستىدە توختىتىلىپ ئۇلارنىڭ دۇنيادا بىر - بىرگە قىلغان ناھاقچىلىقلىرىدىن قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۇلار بىر - بىرىدىن رازى بولۇشۇپ، گۇناھلىرىدىن پاكالانغاندا جەننەتكە كىرگۈزىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن تەييارلانغان جەننەتتىكى ئۆيلىرىنى دۇنيادىكى ياشىغان ئۆيلىرىدىنمۇ بەكرەك تونۇيدۇ».

﴿ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدىكى ئۆچمەنلىكنى ئېلىپ تاشلىدۇق (يەنى جەننەتكە كىرگەنلەر ئارىسىدا ئۆز ئارا ئاغرىق - ئاداۋەت بولمايدۇ). ئۇلارنىڭ (سارايلىرى) ئاستىدىن (جەننەتنىڭ) ئۈستىڭلىرى ئېقىپ تۇرىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغانلار جەننەت تەرەپكە ئېلىپ مېڭىلىپ جەننەتنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئاستىدىن ئىككى بۇلاق ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدىغان بىر دەرەخنى ئۇچرىتىدۇ. ئۇلار بۇلاقلارنىڭ بىرىدىن سۇ ئىچىدۇ شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دىلىدىكى بىر - بىرىگە بولغان دۈشمەنلىشىشلىرى، ھەسەتخورلۇق ئىللەتلىرى يۈيۈلۈپ كېتىدۇ. ئۇلار يەنە بىر بۇلاقنىڭ سۈيى بىلەن يۈيۈنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىككىنچى قېتىم كىر بولمايدىغان ھالەتتە پاك - پاكىزە بولۇپ كېتىدۇ.

ئىمام نەسەئى ۋە ئىبنى مەردەۋى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغان كىشىلەر جەننەتكە كىرىشتىن ئىلگىرى ئۆزلىرىنىڭ دوزاختىكى ئورنىنى كۆرۈپ: ئەگەر ئاللا تائالا بىزگە ھىدايەت ئاتا قىلمىغان بولسا (مۇشۇ جايغا كىرىپ قالار كەنەمىز) دېيىشىدۇ. دوزاختىكى ئورۇنلىرىنى ئۇلارغا كۆرسىتىش جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن كىشىلەرنى خۇرسەن قىلىش ئۈچۈندۇر. دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغان كىشىلەر ئۇنىڭغا كىرىشتىن بۇرۇن ئۆزلىرىنىڭ جەننەتتىكى ئورۇنلىرىنى كۆرۈپ: ئەگەر بىزگە ئاللا تائالا ھىدايەت ئاتا قىلغان بولسا، ھە! دېيىشىپ كېتىدۇ. دوزاخ ئەھلىگە جەننەتتىكى ئورنىنى كۆرسىتىش بولسا، ئۇلارنى پۇشايمان قىلدۇرۇش ئۈچۈندۇر»<sup>(1)</sup>.

شۇنچا جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغان كىشىلەر، جەننەتكە كىرىپ ئۆز ئورۇنلىرىغا ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارغا: سىلەر ئاللا تائالانىڭ رەھمەت قىلىشى بىلەن قىلغان ئەمەل ئىبادەتلىرىڭلارنىڭ سەۋەبىدىن جەننەتكە كىردىڭلار دېيىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شۇنى بىلىڭلاركى، ئاللا تائالانىڭ رەھمەت قىلىشى بولمىغىنىدا قىلغان ئەمەل ئىبادەتلىرىڭلار جەننەتكە سىلەرنى ھەرگىزمۇ كىرگۈزەلمەيدۇ».

(1) ھەر بىر ئىنساننىڭ جەننەتتە ۋە دوزاختا بىردىن ئورنى بولۇپ، ئۇ ئىنسان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلەر بىلەن جەننەتكە كىرىدۇ، ياكى ئاللا تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشى بىلەن دوزاخقا كىرىدۇ، ئاللا تائالانىڭ بىر بەندىسىگە ھىدايەت ئاتا قىلىش - قىلماسلىقى شۇ بەندىنىڭ ھىدايەت تېپىش يولىنى تاللاش ياكى تاللىماسلىقىغا باغلىقتۇر.

ساھابىلار: ئىيى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەنمۇ شۇنداقمۇ؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر اللە تائالانىڭ رەھىمىتى ۋە مەرھىمىتى بولمىغىنىدا، مېنىمۇ (ئەمەل ئىبادەتلىرىم جەننەتكە كىرگۈزەلمەيدۇ)» دېدى.

\* \* \* \* \*

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾

ئەھلى جەننەت ئەھلى دوزاخقا: «بىز پەرۋەردىگار بىزگە ۋەدە قىلغان نەرسىنى ھەق تاپتۇق، سىلەرمۇ پەرۋەردىگار بىزگە ۋەدە قىلغان نەرسىنى ھەق تاپتىڭلارمۇ؟» دەپ توۋلايدۇ. ئۇلار: «ھەئە» دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر جاكاجى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (مۇنداق دەپ) جاكارلايدۇ: «زالىملارغا اللە نىڭ لەنتى بولسۇن»<sup>(44)</sup>. زالىملار كىشىلەرنى اللە نىڭ داغدام يولىدىن توسىدۇ، ئۇنىڭ ئەگرى بولۇشىنى تىلەيدۇ ھەمدە ئۇلار ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدۇ»<sup>(45)</sup>.

دوزاخقا كىرگەنلەرنىڭ ھەسرەت ئۈستىگە ھەسرەت چېكىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغان كىشىلەر، دوزاخقا كىرىپ ئۆزلىرىگە لايىق بولغان ئورۇنلىرىغا ئېرىشىپ بولغاندىن كېيىن جەننەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش ۋە رەسۋا قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارغا دەيدىغان سۆزىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەھلى جەننەت ئەھلى دوزاخقا: «بىز پەرۋەردىگار بىزگە ۋەدە قىلغان نەرسىنى ھەق تاپتۇق، سىلەرمۇ پەرۋەردىگار بىزگە ۋەدە قىلغان نەرسىنى ھەق تاپتىڭلارمۇ؟» دەپ توۋلايدۇ. ئۇلار: «ھەئە» دەيدۇ».

اللە تائالا مۇشۇ مەزمۇندا كاپىردىن دوستى بولغان مۆمىننىڭ قىيامەت كۈنى شۇ دوستىغا دەيدىغان سۆزىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ قاراپلا ئۇنى (يەنى كاپىر دوستىنى) دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆرىدۇ. ئۇ (يەنى مۆمىن) ئېيتىدۇ: «اللە بىلەن قەسەمكى، مېنى (ئازدۇرۇپ) ھالاك قىلغىلى تاس قېلىپتىكەنەن. ئەگەر پەرۋەردىگار مېنىڭ (مېنى ئىمانىمدا مۇستەھكەم قىلىشتىن ئىبارەت) مەرھەمىتى بولمىغان بولسا ئەلۋەتتە مەن (سەن بىلەن بىللە دوزاخقا) ھازىر قىلىنغانلاردىن بولاتتىم. تۇنجى ئۆلگىنىمىزدىن باشقا ئۆلمەمدۇق؟ ئازابقا دۇچار بولمامدۇق»<sup>(1)</sup> يەنى ئۇ مۆمىن كاپىر دوستىنىڭ دۇنيادا دېگەن سۆزلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ دوزاخقا كىرىپ قالغانلىقىنى مەسخىرە قىلىدۇ ۋە رەسۋا قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك پەرىشتىلەرمۇ ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «(ئۇلارغا) «مانا بۇ سىلەر يالغانغا چىقارغان دوزاختۇر» (دېيىلىدۇ). (ئۇلارغا) «(كۆزلىرىڭلار بىلەن كۆرۈپ تۇرىۋاتقان بۇ ئازاب) سېھىرمۇ؟ ياكى سىلەر كۆرمەيۋاتامسىلەر. دوزاخقا كىرىڭلار، (ئازابقا) مەيلى سەۋر قىلىڭلار، مەيلى سەۋر قىلماڭلار، بەربىر سىلەرگە ئوخشاش (چۈنكى سىلەر دوزاختا مەڭگۈ قالسىلەر)، سىلەر پەقەت قىلمىشىڭلارنىڭ جازاسىنى تارتىسىلەر» (دېيىلىدۇ)<sup>(2)</sup>.

(1) سۈرە سافات 55 — 59 - ئايەت.

(2) سۈرە نۇر 14 — 16 - ئايەتلەر.

شۇنىڭدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بەدرى ئۇرۇشى كۈنى ئۆلتۈرۈلۈپ جەسەتلىرى شۇ جايدىكى بىر قۇدۇققا تاشلانغان كاپىرلارنى مەسخىرە قىلىپ: «ئى ئەبۇجەھل ئىبنى ھىشام! ئى ئۇتبە ئىبنى رەبىئە! ئى شەيبە ئىبنى رەبىئە!»<sup>(1)</sup> سىلەر پەرۋەردىگارڭلار ۋەدە قىلغان نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆردۈڭلارمۇ؟ مەن پەرۋەردىگارم ۋەدە قىلغان نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆردۈم» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن چىرىپ تاپ بولۇپ كەتكەن ئۆلۈكلەرگە سۆز قىلىۋاتامسەن؟» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە بولغان زات اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر مېنىڭ سۆزۈمنى ئۇلار ئاڭلىغانچىلىكىمۇ ئاڭلىيالماسىلەر، لېكىن ئۇلار جاۋاب بېرەلمەيدۇ» دېدى.

﴿شۇنىڭ بىلەن بىر جاكاچى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (مۇنداق دەپ) جاكارلايدۇ: «زالىملارغا اللە نىڭ لەنتى بولسۇن﴾ ئاندىن ئۇ جاكاچى زالىملارنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿زالىملار كىشىلەرنى اللە نىڭ داغدام يولىدىن توسىدۇ، ئۇنىڭ ئەگرى بولۇشىنى تىلەيدۇ ھەمدە ئۇلار ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدۇ﴾ يەنى ئۇلار كىشىلەرنى اللە تائالانىڭ يولىدىن ۋە شەرىئىتىدىن ۋە پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتتىن توسايدۇ. ئۇلار بىر ئادەمنىڭمۇ ئەگەشمەسلىكى ئۈچۈن يولنىڭ ئەگرى توقاي بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. قىيامەت كۈنى اللە تائالاغا ئۇچرىشىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ ۋە ئىمان كەلتۈرمەيدۇ. شۇڭا ئۇلار ھەر قانداق يامان سۆزلەرنى ۋە گۇناھ ئىشلارنى قىلىشتىن تەپ تارتمايدۇ. چۈنكى ئۇلار ھېساب ئېلىنىشتىن ۋە ئازابقا قېلىشتىن قورقمايدۇ. بۇنداق كىشىلەر ئىنسانلار ئىچىدىكى ئەڭ يامان سۆز ۋە ئەڭ يامان گۇناھلارنى قىلغۇچىلاردۇر.

\* \* \* \* \*

وَيَبْتِمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۗ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلِّمُوا عَلَيْهِمْ ۗ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ \* وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر توسما بولىدۇ. توسمىنىڭ ئۈستىدە (ئەئرافتا) ئەھلى جەننەت ۋە ئەھلى دوزاخنى ئۇلارنىڭ سىماسىدىن تونۇيدىغان ئادەملەر (يەنى ئەھلى ئەئراف) بولىدۇ، ئۇلار ئەھلى جەننەتكە: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەپ توۋلايدۇ. ئۇلار جەننەتكە كىرمىگەن، (ئەمما) كىرىش ئۈمىدىدە تۇرغانلاردۇر.<sup>(46)</sup> ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئەھلى دوزاخ تەرەپكە بۇرغاندا: «ئى پەرۋەردىگارمىز! بىزنى زالىم قەۋم بىلەن بىللە قىلمىغىن» دەيدۇ.<sup>(47)</sup>

ئەئراف (توسما) ۋە ئۇنىڭدىكى ئادەملەر توغرىسىدا

يۇقىرىدا اللە تائالا جەننەتتىكىلەرنىڭ ئارىلىقىدا بولىدىغان سۆزلەرنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن بۇ يەردە دوزاختىكىلەرنىڭ جەننەتكە كىرىۋالماستىكى ئۈچۈن قىلىنغان جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر توسمىنىڭ بارلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: بۇ توسما اللە تائالانىڭ: ﴿ئۇ كۈندە مۇناپىق ئەلەر، مۇناپىق ئاياللار مۆمىنلەرگە: «بىزنى كۈتۈپ تۇرۇڭلار، سىلەرنىڭ

(1) بۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قاتتىق ئەزىيەت بەرگەن، قۇرەيش كاپىرلىرىنىڭ كاتتىلىرى ئىدى.

نۇرۇڭلاردىن ئازراق ئالايلى» دەيدۇ. ئۇلارغا (مەسخىرە يۈزىسىدىن): «ئارقاڭلارغا قايتىپ نۇر تىلەڭلار» دېيىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر سېپىل سوقۇلىدۇ، سېپىلنىڭ دەرۋازىسى بولىدۇ، دەرۋازىنىڭ ئىچى تەرىپىدە رەھمەت، تېشىدا ئازاب بولىدۇ<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە كەلگەن سېپىلنىڭ ئۆزىدۇر. بۇ ھەقتە سۇددى ۋە مۇجاھىدىمۇ شۇنىڭدەك دېدى.

ئۇ توسىمنىڭ ئۈستىدە بىر تۈركۈم كىشىلەر توختىتىلىپ قويۇلىدۇ. ھۈزەيفە، ئىبنى ئابباس، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم ۋە باشقا سەلەپ ۋە خەلەپ ئالىملىرىنىڭ دېيىشىچە: توختىتىپ قويۇلغان ئۇ كىشىلەر ياخشىلىقى بىلەن يامانلىقى باراۋەر بولۇپ قالغان كىشىلەردۇر.

ئىبنى جەرر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ھۈزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن توسىمنىڭ ئۈستىدە توختىتىلىپ قويۇلغان كىشىلەر توغرىسىدا سورالغاندا، ھۈزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئۇلار ساۋابى ۋە گۇناھى باراۋەر بولۇپ قېلىپ، ساۋابى دوزاخقا كىرىشتىن، گۇناھى جەننەتكە كىرىشتىن توسۇپ قېلىپ ئاللا تائالا ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقارغۇچە توسىمنىڭ ئۈستىدە توختىتىلىپ قويۇلغان كىشىلەردۇر» دەپ جاۋاب بەردى.

«ئۇلار جەننەتكە كىرمىگەن، (ئەمما) كىرىش ئۈمىدىدە تۇرغانلاردۇر» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇئەممەر ھەسەننىڭ: ئاللا تائالا ئۇلارغا مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنىڭ دىللىرىغا شۇنداق ئۈمىد قىلىشنى سالغان، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دېدى: ئاللا تائالا بىزگە ئۇلارنىڭ جەننەتكە كىرىشىنى ئۈمىد قىلغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

«ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئەھلى دوزاخ تەرەپكە بۇرالغاندا: «ئى پەرۋەردىگار بىمىز! بىزنى زالىم قەۋم بىلەن بىللە قىلمىغىن» دەيدۇ» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھەك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. توسىم ئۈستىدىكى كىشىلەر دوزاختىكى كىشىلەرگە قاراپ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەندە: ئى پەرۋەردىگار بىمىز بىزنى زالىم قەۋم بىلەن بىللە قىلمىغىن، دەيدۇ.

\* \* \* \* \*

وَتَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَانِهِمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهْتُولَاءِ الَّذِينَ اقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۗ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

ئەئرافتىكىلەر (يەنى ياخشىلىقلىرى بىلەن يامانلىقلىرى تەڭ بولۇپ قالغان، جەننەتتىمۇ ئەمەس، دوزاختىمۇ ئەمەس كىشىلەر) سىماسىدىن تونۇيدىغان (دوزىخى) ئادەملەرگە: «توپلىغان پۇل - ماللىرىڭلار ۋە تەكەببۇرلۇقۇڭلار سىلەرگە نېمىگە ئەسقاتتى؟» دەپ توۋلايدۇ<sup>(48)</sup>. (ئەئرافتىكىلەر دوزىخىلارغا مۆمىنلەرنىڭ پېقىرلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ) سىلەر ئاللا نىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ، دەپ قەسەم قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمۇ؟ (مانا بۇلارغا) جەننەتكە كىرىڭلار، سىلەرگە (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قايغۇرۇش يوقتۇر (دېيىلىدۇ)<sup>(49)</sup>.

ئاللا تائالا بۇ يەردە توسىم ئۈستىدە تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئالامەتلىرىدىن تونۇۋالغان دوزاختىكى مۇشرىكلارنىڭ كاتتىباشلىرىنى، يولباشچىلىرىنى مەسخىرە قىلىش ۋە رەسۋا قىلىش يۈزىسىدىن

(1) سۈرە ھەدىد 13 - ئايەت.

مۇنداق دەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بەردى: ﴿توپلىغان پۇل - ماللىرىڭلار ۋە تەكەببۇرلۇقۇڭلار سىلەرگە نېمىگە ئەسقاتتى؟﴾ دەپ توۋلايدۇ يەنى سىلەرنىڭ توپلىغان مال - دۇنيايىڭلار، كۈچ - قۇۋۋەتلىك ۋە ھوقۇقدار بولۇشىڭلار سىلەرنى ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن توسۇپ قالالمىدى. شۇنىڭ بىلەن سىلەر بۇ ئازابقا چۈشۈپ قالدىڭلار.

﴿ئەئرافتىكىلەر دوزىخىلارغا مۆمىنلەرنىڭ پېقىرلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ﴾ سىلەر ئاللا نىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ، دەپ قەسەم قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمۇ؟﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ (مۆمىنلەرنىڭ پېقىرلىرىغا): ﴿جەننەتكە كىرىڭلار، سىلەرگە (كەلگۈسىدىن) غەم قىلىش، (كەتكەنگە) قايغۇرۇش يوقتۇر﴾ دېگەن سۆزى دېگۈچىلەر بولسا، توسما ئۈستىدە توختىتىلىپ قويۇلغان كىشىلەردۇر، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۗ  
قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ أَخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتَهُمُ  
الْحَيَوةُ الدُّنْيَا ۖ فَالْيَوْمَ نَنسِفُهُمْ كَمَا نَسُو لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِعَائِتِنَا تَمْجِدُونَ



ئەھلى دوزاخ ئەھلى جەننەتكە: ﴿سۇدىن ياكى ئاللا سىلەرگە بەرگەن ئىچىدىغان نەرسىلەردىن بىزگە بىرئاز قۇيۇپ بەرسەڭلار!﴾ دەپ توۋلايدۇ، ئەھلى جەننەت ئۇلارغا (جاۋابەن): ﴿ئاللا ئۇلارنى كاپىرلارغا ھارام قىلغان﴾ دەيدۇ<sup>(50)</sup>. كاپىرلار دىنلىرىنى مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلىۋالدى، ئۇلارنى دۇنيا تىرىكچىلىكى ئالدىدى، ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى كۈنگە مۇلاقات بولۇشىنى ئۇنتۇغانلىقىسى ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقىسىغا ئوخشاش، بىز بۈگۈن ئۇلارنى ئۇنتۇيمىز (يەنى ئۇلارنى دوزاخقا قالدۇرىمىز)<sup>(51)</sup>.

جەننەتتىكى نازۇنچەتلەرنىڭ دوزاختىكىلەرگە ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

ئاللا تائالا بۇ ئايەتتە دوزاختىكى كىشىلەرنىڭ جەننەتتىكى كىشىلەرگە يالۋۇرغانلىقىدىن ۋە ئۇلارنىڭ جەننەتتىكى كىشىلەردىن ئۇسسۇزلۇق ۋە يېمەكلىك سۈرىغاندا، ئۇلارنىڭ سۈرىغانلىرىنى بەرمەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

﴿ئەھلى دوزاخ ئەھلى جەننەتكە: ﴿سۇدىن ياكى ئاللا سىلەرگە بەرگەن ئىچىدىغان نەرسىلەردىن بىزگە بىرئاز قۇيۇپ بەرسەڭلار!﴾ دەپ توۋلايدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار جەننەتتىكى كىشىلەردىن تاماق سورايدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەۋرى ئوسمان سەقەفىدىن سەئىد ئىبنى جۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: دوزاخقا كىرىپ قالغانلارنىڭ بىرەرسى (جەننەتتىكى) دادىسىنى ياكى قېرىندىشىنى كۆرۈپ، ئۇنى چاقىرىپ: مەن ئوت ئازابىغا چىدىمىدىم، ماڭا ئازراق سۇ بەرگەن بولساڭ دەيدۇ. جەننەتتىكى كىشىگە سەن دوزاختىكى سەندىن نەرسە سۈرىغان كىشىگە: ﴿ئاللا ئۇلارنى كاپىرلارغا ھارام قىلغان﴾ دەپ جاۋاب بەرگەن، دېيىلىدۇ.



ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئەسلىمەلەم ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿اللَّهُ يُؤْتِي الْحَيَاةَ لِمَن يَشَاءُ وَيُمِيتُ لِمَن يَشَاءُ ۗ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا ذَكِيمًا﴾ دېگەن ئايىتىدىكى ھارام قىلغان نەرسىلەر بولسا، جەننەتنىڭ ھەر خىل تاماقلرى ۋە ھەر خىل ئىچىملىكلىرىدۇر دېدى.

ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇ كاپىرلارنى ئۇلار دۇنيادا دىننى مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلىۋالدى. دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرىگە ئالدىنىپ كېتىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئاخىرەت ئۈچۈن تەييارلىق قىلىنغان ۋە ياخشى ئەمەل قىلىنغان، دېگەن بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلمىدى دەپ سۈبەتلەپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى كۈنگە مۇلاقات بولۇشى ئۇنتۇغانلىقلىرى ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقلىرىغا ئوخشاش، بىز بۈگۈن ئۇلارنى ئۇنتۇيمىز (يەنى ئۇلارنى دوزاخقا قالدۇرىمىز)﴾ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا خۇددى ئۇلارنى ئۇنتۇپ قالغان كىشىنىڭ مۇئامىلىسىدەك مۇئامىلە قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالا ھېچنېمىنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ، چۈنكى ھېچقانداق نەرسە ئاللاھ تائالانىڭ بىلىشىنىڭ سىرتىدا قالمايدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار توغرىسىدىكى مەلۇمات پەرۋەردىگارىمىزنىڭ دەرىجىسىدە ئەھۋالەپۇزدا (خاتىرىلەنمەكتۇر)، پەرۋەردىگارىم ھەم خاتالاشمايدۇ ھەم ئۇنتۇمايدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿بىزمۇ بۈگۈن ئۇلارنى ئۇنتۇيمىز﴾ دېگەنلىكى كاپىرلارنىڭ دۇنيادا ئاللاھ تائالاغا تۇتقان مۇئامىلىسىگە قارىتا ئاللاھ تائالانىڭمۇ ئۇلارغا تۇتقان مۇئامىلىسىدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئاللاھنى ئۇنتۇدى (يەنى ئاللاھنىڭ تائىتىنى تەرك ئەتتى)، ئاللاھمۇ ئۇلارنى ئۇنتۇدى (يەنى ئاللاھ ئايەتلىرىمىز كەلدى، سەن ئۇلارنى تەرك ئەتتىڭ، سەن بۈگۈن شۇنىڭغا ئوخشاش تەرك ئەتتىڭ سەن)﴾ (روشەن) ﴿ئۇلارغا﴾ دېيىلىدۇ: ﴿سەلەرنىڭ مۇشۇ كۈندىكى مۇلاقاتىنى ئۇنتۇغانلىقىڭلارغا ئوخشاش، بۈگۈن سەلەرنى ئۇنتۇيمىز (يەنى سەلەرنى ئازابقا تاشلاپ قويۇپ ئۇنتۇپ قالغاندەك مۇئامىلە قىلىمىز)﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى كۈنگە مۇلاقات بولۇشى ئۇنتۇغانلىقلىرى ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقلىرىغا ئوخشاش، بىز بۈگۈن ئۇلارنى ئۇنتۇيمىز (يەنى ئۇلارنى دوزاخقا قالدۇرىمىز)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: ئۇلارنى ئۇلارغا ياخشىلىق ئاتا قىلىشتا ئۇنتۇپ قالىدۇ، ئازابلارغا ئۇنتۇپ قالىدۇ دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: ئۇلار خۇددى ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ كۈنگە قېلىشىغا پەرۋا قىلمىغاندەك بىزمۇ ئۇلارغا پەرۋا قىلمايمىز دېگەنلىك بولىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

مۇجاھىد بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلارنى دوزاخقا تاشلايمىز، دېگەنلىك بولىدۇ دەيدۇ. سۇددى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: خۇددى ئۇلار مۇشۇ كۈنگە ئۇچرىشىش ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئەمەل ئىبادەتلىرىنى تاشلىۋەتكىنىدەك بىزمۇ رەھمەت قىلىشتا ئۇلارنى تاشلىۋېتىمىز، دېگەنلىك بولىدۇ دەيدۇ.

ئىمام مۇسلىم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلدى: قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا بەندىسىگە: «مەن ساڭا ئاياللارنى ئاتا قىلىدىممۇ؟ ساڭا مەرھەمەت قىلىدىممۇ، ئات ۋە تۆگىلەرنى ساڭا بويسۇندۇرۇپ بەرمىدىممۇ؟ باشلىق قىلىدىممۇ ۋە سېنى باياشات تۇرمۇشتا ياشاتقۇزمىدىممۇ؟ دەيدۇ. بەندە: «شۇنداق قىلىدىك» دەيدۇ. ئاللاھ تائالا: «ئۆزۈڭنىڭ ماڭا ئۇچرىشىدىغانلىقىڭنى ئويلىمىغانمىدىك؟» دەيدۇ. بەندە:

(1) سۇرە تاھا 52 - ئايەت.

(2) سۇرە تەۋبە 67 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۇرە تاھا 126 - ئايەت.

(4) سۇرە جاسىيە 34 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

«ئويلىمىغان ئىدىم» دەيدۇ. اللہ تائالا: «خۇددى سەن مېنى ئۇنتۇپ قالغىنىڭدەك، مەنمۇ سېنى ئۇنتۇيمەن» دەيدۇ.

\* \* \* \* \*

وَلَقَدْ جِئْتَهُم بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ ۗ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ آلِ رَأْفٍ ۚ فَكَيْفَ يُقَالُ لِقَوْمِهِمْ إِنَّمَا كُنَّا نَعْمَلُ مَا كُنَّا نَعْمَلُ وَلَا نَفْقَهُ شَيْئًا مِمَّا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٥٣﴾

ئۇلارغا كىتاب (يەنى قۇرئان) بەردۇق، ئۇنى (يەنى قۇرئاننىڭ مەنىلىرىنى) بىلىش ئاساسىدا بايان قىلدۇق، ئۇنى ئىمان ئېيتقان قەۋمگە ھىدايەت ۋە رەھمەت قىلدۇق<sup>(52)</sup>. ئۇلار (يەنى كۇففارلار) پەقەت (ئۆزلىرىگە ۋەدە قىلىنغان ئازابنىڭ) نەتىجىسىنىلا كۆتۈدۈ، ئۇنىڭ نەتىجىسى كەلگەن كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنى)، ئىلگىرى كىتابقا ئەمەل قىلمىغانلار: «پەرۋەردىكارىمىزنىڭ ئەلچىلىرى ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى (بىز ئۇلارغا ئىمان ئېيتىمىدۇق، بۈگۈن) بىزگە شاپائەت قىلىدىغان شاپائەتچىلەر بارمىدۇ؟ ياكى گۇناھ قىلىشتىن قول ئۈزۈپ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئۈچۈن دۇنياغا قايتۇرۇلۇشىمىزغا بولامدىغاندۇ؟» دەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىگە زىيان سالدى، ئۇلارنىڭ اللە نىڭ شېرىكلىرى دەپ ئىپتىرا قىلغان مەبۇدىلىرى ئۇلارنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى<sup>(53)</sup>.

مۇشۇرىكلارنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىغا ھېچبىر باھانە - سەۋەبىنىڭ يوقلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە ھەممە نەرسە ئوچۇق بايان قىلىنغان كىتابلار بىلەن ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتىش ئارقىلىق ئىمان ئېيتىمىغان كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىغا ھېچقانداق بىر ئۆزۈرە قالدۇرمىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. پەيغەمبەرلەر اللە تائالا تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن كىتابلاردا ھەممە نەرسىنىڭ تەپسىلىي بايان قىلىنغانلىقى ھەققىدە اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: «بۇ، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، ھەممىدىن خەۋەردار اللە تەرىپىدىن نازىل بولغان، ئايەتلەرنىڭ تۈزۈلۈشى پۇختا، (ئەقىدە، ئەھكام ۋەزۈە قىسىلەر) تەپسىلىي بايان قىلىنغان كىتابتۇر»<sup>(1)</sup>.

«ئۇنى (يەنى قۇرئاننىڭ مەنىلىرىنى) بىلىش ئاساسىدا بايان قىلدۇق» يەنى يۇقىرىدا اللە تائالا كاپىرلارنىڭ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن ئىدى. بۇ يەردە بولسا، دۇنيادا ئۇلارغا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش ھەممە نەرسىلەر ئوچۇق، تەپسىلىي بايان قىلىنغان كىتابلارنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىغا كىچىككىنمۇ ئۆزۈرە قالدۇرمىغانلىقىنى بايان قىلدى. اللە تائالا كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرىدىغان پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتمەي تۇرۇپ ئازابلىمايدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ (ھېچ ئادەمنى) جازالىغىنىمىز يوق»<sup>(2)</sup>.

(1) سۈرە ھۇد 1 - ئايەت.

(2) سۈرە ئىبرا 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئۇلار (يەنى كۇففارلار) پەقەت (ئۆزلىرىگە ۋە دە قىلىنغان ئازابنىڭ) نەتىجىسىنىلا كۈتىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد ۋە باشقىلار: ئۇلار ئۆزلىرىگە ۋە دە قىلىنغان دوزاخ، ئازاب، جازا ۋە جەننەتلەرنى كۈتىدۇ، دېدى. ﴿ئۇنىڭ نەتىجىسى كەلگەن كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنى)، ئىلگىرى كىتابقا ئەمەل قىلمىغانلار﴾ يەنى كىتابتا كەلگەن بۇيرۇقلارغا دۇنيادا ئەمەل قىلمىغانلار ۋە ئەمەل قىلىشقا سەل قارىغانلار:

﴿پەرۋەردىگارمىزنىڭ ئەلچىلىرى ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى (بىز ئۇلارغا ئىمان ئېيتىمىدۇق، بۈگۈن) بىزگە شاپائەت قىلىدىغان شاپائەتچىلەر بارمىدۇ؟﴾ يەنى بىزنى ھازىرقى ھالىتىمىزدىن قۇتۇلدۇرىدىغان شاپائەتچىلەر بارمىدۇ؟ ﴿ياكى گۇناھ قىلىشتىن قول ئۈزۈپ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئۈچۈن دۇنياغا قايتۇرۇلۇشىمىزغا بولامدىغاندۇ؟﴾ دەيدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئۇلارنى دوزاخ ئۈستىدە توختىتىلغان چاغدا كۆرسەڭ (دەھشەتلىك بىر ھالىنى كۆرەتتىڭ). ئۇلار: «كاشكى دۇنياغا قايتۇرۇلساق ئىدۇق، پەرۋەردىگارمىزنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلمايتتۇق ۋە مۆمىنلەردىن بولاتتۇق» دەيدۇ. ئۇنداق ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى يوشۇرغان ئىشلىرى (قەبىھ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن شۇنداق ئارزۇ قىلىشىدۇ) ئۇلارغا ئاشكارا بولدى، ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ مەنئى قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى. شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ئىمان ئېيتاتتۇق دېگەن ۋەدىسىدە) يالغانچىلاردۇر﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلار ئۆزلىرىگە زىيان سالدى﴾ يەنى ئۇلار دوزاخقا كىرىش ۋە دوزاختا مەڭگۈ قېلىشقا ھۆكۈم قىلىنىش بىلەن ئۆزلىرىگە زىيان سالدى.

﴿ئۇلارنىڭ اللە نىڭ شېرىكلىرى دەپ ئىپتىرا قىلغان مەبۇدىلىرى ئۇلارنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى﴾ يەنى ئۇلارنىڭ اللە تائالانى قويۇپ ئىبادەت قىلغان نەرسىلىرى ئۇلارنى تاشلاپ كەتتى ۋە ئۇلارغا شاپائەت قىلمىدى، ئۇلار يولۇققان ئازابتىن ئۇلارنىڭ قۇتۇلدۇرۇلىشى ئۈچۈن ئۇلارغا ياردەم قىلمىدى.

\* \* \* \* \*

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ  
يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُهَا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ  
وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارمىز اللە ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە (يەنى ئالتە دەۋردە) ياراتتى، ئاندىن (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۇلارنى ئۈستىدە قارار ئالدى، اللە كېچە بىلەن (يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن) كۈندۈزنى ياپىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈز بىر بىرىنى قوغلىشىدۇ (يەنى داۋاملىق ئورۇن ئالمىشىپ تۇرىدۇ); اللە قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى اللە نىڭ ئەمرىگە بويسۇندۇرۇلغۇچى قىلىپ ياراتتى، يارىتىش ۋە ئەمىر قىلىش (يەنى كائىناتنى تەسەۋرۈپ قىلىش) راستىنلا اللە نىڭ ئىلكىدۇر. ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللە نىڭ دەرىجىسى كاتتىدۇر<sup>(54)</sup>.

(1) سۈرە ئەئراف 27 — 28 - ئايەتلەر.

### دۇنيانىڭ ئالتە كۈندە يارىتىلغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ يەردە ئاسمان - زېمىن ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بارلىق نەرسىلەردىن ئىبارەت دۇنيانى ئالتە كۈندە ياراتقانلىقىدىن خەۋەر بەردى. اللھ تائالا بۇ ھەقتە بۇ ئايەتتىن باشقا نۇرغۇن ئايەتلەرنى چۈشۈردى. ئۇ ئالتە كۈن بولسىمۇ يەكشەنبە، دۈشەنبە، سەيشەنبە، چارشەنبە، پەيشەنبە ۋە جۈمە كۈنىدۇر. جۈمە كۈنىدە پۈتكۈل مەخلۇقاتلار يارىتىلىپ تاماملاندى. ياكى جۈمە كۈنىدە پۈتكۈل مەخلۇقاتلار يىغىلىدۇ. ئادەم ئەلەيھىسسالاممۇ جۈمە كۈنى يارىتىلغان. بۇ يەردە دېيىلگەن ئالتە كۈننىڭ ھەر بىر كۈنى ھازىر بىز ياشاۋاتقان كۈنلىرىمىزگە باراۋەر كېلىدىغان كۈنمۇ ياكى مۇجاھىد، ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل بىر رىۋايەتتە ئىبنى ئابباس قاتارلىقلار دېگەندەك ئۇ ئالتە كۈننىڭ ھەر بىر كۈنى ھازىرقى كۈنلىرىمىزنىڭ مىڭ يىلغا باراۋەر كېلىدىغان كۈنمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئىختىلاپلىشىپ قالدى. ئەمما شەنبە كۈنى ھېچنەمە يارىتىلمىغان كۈندۇر.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولۇمنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «اللھ تائالا شەنبە كۈنىدە زېمىننى ياراتتى. يەكشەنبە كۈنىدە تاغلارنى ياراتتى. دۈشەنبە كۈنىدە دەرەخلەرنى ياراتتى. سەيشەنبە كۈنىدە ئادەمنىڭ خۇي پەيلىگە ياقمايدىغان ئىشلارنى ياراتتى. چارشەنبە كۈنىدە نۇرنى ياراتتى. پەيشەنبە كۈنىدە ئىنساندىن باشقا بارلىق جانلىقلارنى ياراتتى. جۈمە كۈنىدە ئەڭ ئاخىرىدا يارىتىلغۇچى بولغان ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئەسىر نامىزىدىن كېيىن كېچىگىچە بولغان بىر ۋاقىتتا ياراتتى»<sup>(1)</sup> دېگەن ئىدى.

### قارار ئېلىشنىڭ چۈشەنچىسى توغرىسىدا

«ئاندىن (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئەرش ئۈستىدە قارار ئالدى» يەنە اللھ تائالانىڭ ئەرش ئۈستىدە قارار ئالغانلىقى ھەققىدە ئالىملارنىڭ ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇنلىغان ئىختىلاپلار بار. لېكىن بىز بۇ يەردە ئۇ ئىختىلاپلار ئۈچۈن توختالمايمىز. بەلكى بىز بۇ ھەقتە ئىمام مالىك، ئەۋزائى، سەۋرى لىس ئىبنى سەئىد، شافىئىي، ئەھمەد، ئىسھاق ئىبنى راھۇۋىيە ۋە ئۇلاردىن باشقا سەلەپ ئالىملىرىنىڭ تۇتقان يولىنى تۇتىمىز. ئۇ يول اللھ تائالانىڭ ئەرش ئۈستىدە قارار ئېلىشى ۋە شۇنىڭدەك اللھ تائالانىڭ قولى ياكى اللھ تائالا كېلىدۇ... دېگەندەك اللھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلەپ كەلگەن سۈپەتلەرنى چۈشىنىشتە ئىنسانلاردا بولىدىغان كەيپىياتلارغا ئوخشىتىۋالماستىن، شۇنداقلا ئوخشاشماسلىق كېرەك دەپ مەنىسىنى باشقا مەنىگە ئۆزگەرتىۋەتمەستىن<sup>(2)</sup>، پەقەت اللھ تائالانىڭ ئۆز زاتىغا لايىق بولغان رەۋىشتە چۈشىنىش يولىدۇر.

اللھ تائالا ئۆزىنىڭ مەخلۇقاتلىرىدىن ھېچقانداق بىرىگە ئوخشىمايدۇ. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ھېچ شەيئى اللھغا ئوخشاش ئەمەستۇر، اللھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر»<sup>(3)</sup>.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارىنىڭ ئۈستازى نەئىم ئىبنى ھەمماد مۇنداق دېدى: كىمكى اللھ تائالانى مەخلۇقاتقا ئوخشاشسا، ئۇ كاپىر ھېسابلىنىدۇ. كىمكى اللھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلەرنىڭ

(1) بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن يەتتە كۈننىڭ ھەممىسىدە يارىتىلىش بولغان دېگەن مەنا چىقىدۇ. ئەمما قۇرئاندا: «ئالتە كۈندە ياراتتۇق» دېيىلگەن بولغاچقا، ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم قاتارلىق ئالىملار بۇ ھەدىسنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىۋاسىتە قوبۇل قىلىنغان توغرا ھەدىس دەرىجىسىگە يەتمەيدۇ دەپ قارىدى.

(2) مەسىلەن: اللھ تائالانىڭ قولى دېگەن سۆزنى قۇدرىتى دېگەنگە ئوخشاش مەنىدە چۈشەنمەسلىك كېرەك.

(3) سۈرە شۇرا 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بىرەرسىنى ئىنكار قىلسا، ئۇمۇ كاپىر ھېسابلىنىدۇ. ﷻ تائالا ئۆز - ئۆزىنى سۈپەتلەپ كەلگەن سۈپەتلەردە ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ﷻ تائالانى سۈپەتلىگەن سۈپەتلىرىدە ﷻ تائالانى بىرەر مەخلۇققا ئوخشاتقنى يوقتۇر. كىمكى ئايەتلەردە ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن ﷻ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلمىسا ۋە ئۇ سۈپەتلەر بىلەن ﷻ تائالانى ئۇنىڭ زاتىغا لايىق رەۋىشتە سۈپەتلىسە ۋە ﷻ تائالانى پۈتكۈل كەمچىلىكلەردىن پاك دەپ قارىسا ئۇ كىشى توغرا يولنى تاپقان بولىدۇ.

كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ﷻ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئالامەتلىرىدىن ئىكەنلىكى

توغرىسىدا

﴿اللَّهُ كَبِيعًا بِلَهُنَّ (يَهْنَى كَبِيعًا قَارَاغُولُوقَى بِلَهُنَّ) كۈندۈزنى ياپىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈز بىر بىرىنى قوغلىشىدۇ (يەنى داۋاملىق ئورۇن ئالمىشىپ تۇرىدۇ)﴾ يەنى كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقىنىڭ كېلىشى بىلەن كېچىنىڭ قاراغۇلۇقى يوقىلىدۇ. كېچىنىڭ قاراغۇلۇقى كېلىشى بىلەن كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى يوقىلىدۇ. ئۇ ئىككىسى بىرى - بىرىنى تېز سۈرئەتتە قوغلىشىپ ماڭىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئايلىنىپ تۇرۇشىدا ئۆلچەمدىن ئازراقمۇ كېچىكىش ۋە ئۆزگىرىش بولمايدۇ. بۇ ھەقتە ﷻ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارغا (اللەنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بىر ئالامەت كېچىدىن ئىبارەتتىكى، ئۇنىڭدىن كۈندۈزنى ئايرىۋېتىمىز - دە (يەنى كۈندۈزنىڭ نۇرىنى يوق قىلىۋېتىمىز - دە)، ئۇلار ناگاھان قاراغۇدا قالىدۇ. كۈن بەلگىلەنگەن جايغا قاراپ سەير قىلىدۇ. بۇ غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى اللەنىڭ ئالدىنئالا بەلگىلىگەن ئىشىدۇر. ئايغا سەير قىلىدىغان مەنزىلەرنى بەلگىلىدۇ، ئۇ (ئاخىرقى مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا) خورمىنىڭ قۇرۇپ قالغان شېخىغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. كۈننىڭ ئايغا يېتىۋېلىشى (يەنى ئىككىسىنىڭ جەم بولۇپ قېلىشى)، كېچىنىڭ كۈندۈزدىن ئېشىپ كېتىشى (يەنى ۋاقتى كەلمەستىن كۈندۈزنىڭ ئورنىنى ئېلىشى) مۇمكىن ئەمەس، ھەر بىرى پەلەكتە ئۆزۈپ تۇرىدۇ﴾<sup>(1)</sup> يەنى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ﷻ تائالانىڭ باشقۇرۇشى، ئىگىدارچىلىق قىلىشى ۋە خاھىشى ئاستىدۇر. ﴿اللَّهُ قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ﷻ نىڭ ئەمرىگە بويسۇندۇرۇلغۇچى قىلىپ ياراتتى، يارىتىش ۋە ئەمىر قىلىش (يەنى كائىناتنى تەسەۋرۈپ قىلىش) راستىنلا ﷻ نىڭ ئىلكىدۇر. ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ﷻ نىڭ دەرىجىسى كاتتىدۇر﴾.

ﷻ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاسماندا بۇرۇچلەرنى، يېنىپ تۇرىدىغان چىراقنى (يەنى كۈننى) ۋە نۇرلۇق ئايىنى ياراتقان ﷻ نىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر﴾<sup>(2)</sup> دۇئادا مۇنداق دەپ كەلدى: «ئى ﷻ! ھەممە نەرسىگە ئىگىدارچىلىق قىلىش سېنىڭ ئىلكىڭدۇر، بارلىق ماختاشلار ساڭغا خاستۇر، بارلىق ئىشلار سەن تەرەپكە قايتقۇچىدۇر. سەندىن ھەممە ياخشىلىقلارنى سورايمەن ۋە ھەممە يامانلىقلاردىن پاناھ تىلەيمەن».

\* \* \* \* \*

ادْعُوا رَبَّكُمْ قَضْرًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٦٠﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦١﴾

(1) سۈرە ياسىن 37 - 40 - ئايەتلەر.  
(2) سۈرە قۇرئان 61 - ئايەت.

پەرۋەردىگارنىڭلارغا تۆۋەنچىلىك بىلەن يوشۇرۇن دۇئا قىلىڭلار، (دۇئا قىلغاندا كەلسە - كەلمەس سۆزلەپ، توۋلاپ) ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرنى ئاللاھ ياقىتۇرمايدۇ<sup>(55)</sup>. ئاللاھ (پەيغەمبەرلەر ئەۋەتسە) يەر يۈزىنى تۈزگەندىن كېيىن، يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلماڭلار، (ئاللاھ نىڭ ئازابىدىن) قورققان ۋە (رەھىمىتىنى) ئۈمىد قىلغان ھالدا دۇئا قىلىڭلار، شۇبھىسىزكى، ئاللاھ نىڭ رەھىمىتى ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر<sup>(56)</sup>.

### دۇئا قىلىشقا قىزىقتۇرۇش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇلارغا ياخشىلىق ئېلىپ كېلىدىغان دۇئالارنى قىلىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭلارغا تۆۋەنچىلىك بىلەن يوشۇرۇن دۇئا قىلىڭلار﴾ ئاللاھ تائالا دۇئانى يوشۇرۇن قىلىش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكەن، ئەتىگەندە - ئاخشامدا ئۇنى پەس ئاۋازدا زىكرى قىلغىن، غاپىلاردىن بولمىغىن﴾<sup>(1)</sup>. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇمۇسا ئەشئەرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىشىلەر ئۈنلۈك ئاۋازدا دۇئا قىلىشقا باشلىۋىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى كىشىلەر! مۇنداق ئۈنلۈك ئاۋازدا دۇئا قىلماڭلار، چۈنكى سىلەر گاس ياكى يىراقتىكى بىر زاتتىن تىلەۋاتمايسىلەر سىلەر تىلەك تىلەۋاتقان ئۇ زات ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ۋە يېنىڭلاردا تۇرغۇچى زاتتۇر» دېدى. ئىبنى جەرر ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭلارغا تۆۋەنچىلىك بىلەن يوشۇرۇن دۇئا قىلىڭلار﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالاغا باش ئەگكەن، ئاللاھ تائالانىڭ بار ۋە بىرلىكىگە ۋە ئۇنىڭ پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ تۇرۇپ، رىيا قىلماستىن يوشۇرۇن ھالدا پۈتۈن ئىخلاس بىلەن دۇئا قىلىڭلار، دېگەنلىك بولدى، دېدى.

### دۇئا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشنى توسقانلىقى توغرىسىدا

﴿دۇئا قىلغاندا كەلسە - كەلمەس سۆزلەپ، توۋلاپ﴾ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرنى ئاللاھ ياقىتۇرمايدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەنا خۇراسانىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: مەيلى دۇئا قىلىشتا بولسۇن ياكى باشقا ئىشلاردا بولسۇن ئاللاھ تائالا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىنى ياقىتۇرمايدۇ دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەبۇ مەجلىز: دۇئا قىلغاندا دۇئا قىلغۇچى ئۆزىگە پەيغەمبەرلەرنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىشى دۇرۇس بولمايدۇ، دەيدۇ. ئىمام ئەھمەد ئەبۇنۇئامەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇللاھ ئىبنى مۇغەففەل بالىسىنىڭ: ئى ئاللاھ! مەن جەننەتكە كىرسەم جەننەتنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن ئاق رەڭلىك سارايدىن بىرنى بەر دەپ دۇئا قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇ: ئى ئوغلۇم ئاللاھ تائالادىن پەقەت جەننەتكە كىرىشىنىلا سورىغىن، دوزاختىن پاناھ تىلىگىن، چۈنكى مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «دۇئا قىلغاندا ۋە تاھارەت ئالغاندا، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىدىغان بىر قىسىم كىشىلەر بولىدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم دېدى.

### زېمىندا بۇزۇقچىلىق قىلىشقا توسقانلىق توغرىسىدا

﴿ئاللاھ (پەيغەمبەرلەر ئەۋەتسە) يەر يۈزىنى تۈزگەندىن كېيىن، يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلماڭلار﴾ يەنى ئاللاھ تائالا يەر يۈزىگە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتسە يەر يۈزىدىكى بۇزۇقچىلىقلارنى تۈزەپ بولغاندىن

(1) سۈرە ئەئرافى 205 - ئايەت.

كېيىن، يەر يۈزىدە قايتا بۇزۇقچىلىق ئېلىپ بېرىشتىن، زىيان يەتكۈزىدىغان ئىشلارنى قىلىشتىن توسايدۇ. چۈنكى ھەممە ئىش توغرا يولدا كېتىۋاتقاندا، ئاندىن تويۇقسىزلا بۇزۇقچىلىق يۈز بەرسە، بۇ بەندىلەرگە چوڭ زىيان ئېلىپ كېلىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلىشتىن توسۇپ بەندىلىرىنى پەقەت ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشقا، دۇئا قىلىشقا ۋە يېلىنىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللَّهُ نَسْأَلُكَ إِزَابًا مِنْ قَدْرِكَ﴾ (رەھىمىتىنى) ئۈمىد قىلغان ھالدا دۇئا قىلىڭلار.

﴿شۈبھىسىزكى، ئاللا نىڭ رەھىمىتى ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ رەھىمىتى ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا ئەگەشكەن، توسقانلىرىدىن يانغان كىشىلەرنى كۈتۈپ تۇرغۇچىدۇر. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مېنىڭ رەھىمىتىم مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىگە ئورتاقتۇر﴾<sup>(1)</sup>.

بۇ يەردە مەتەرۇلۇق دېگەن كىشى بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: سىلەر ئەمەل ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق ئاللا تائالاغا بەرگەن ۋەدەڭلاردا تۇرۇڭلار، چۈنكى ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ رەھىمىتىنىڭ ئەمەل ئىبادەت قىلغۇچىلارغا يېقىن بولىدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلدى.

\* \* \* \* \*

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۗ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ ۗ وَبَادِنِ رَيْبِ ۗ وَالَّذِي حَبِثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكْدًا ۗ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْأَيَّاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

ئاللا نىڭ رەھىمىتى (يەنى يامغۇر) مەيدانغا كېلىش ئالدىدا، ئاللا بىشارەتچى قىلىپ شاماللىرىنى ئەۋەتدۇ، شاماللىرى ئېغىر بۇلۇتلارنى كۆتۈرگەن چاغدا، ئۇلارنى ئۆلۈك (يەنى قاغجىراپ ياتقان گىياسىز) جايلارغا سۈرىمىز، ئۇنىڭدىن يامغۇر ياغدۇرۇپ تۈرلۈك - تۈرلۈك مېۋىلەرنى چىقىرىمىز، ئىبىرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (زېمىندىن مېۋىلەرنى چىقارغاندەك، قىيامەتتە) ئۆلۈكلەرنى قەبرىلىرىدىن چىقىرىمىز<sup>(57)</sup>. مۇنبەت يەرنىڭ گىياسى ئاللا نىڭ ئىزى بىلەن تولۇق ئۇنىدۇ (بۇ ۋەز - نەسەپتەكە قۇلاق سېلىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان مۆمىننىڭ مىساللىرى)، ناچار يەرنىڭ گىياسى ئاز ئۇنىدۇ (بۇ ۋەز - نەسەپتەن پايدىلانمايدىغان كاپىرنىڭ مىساللىرى)، شۈكۈر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلىرىمىزنى مۇشۇنداق شەكىللەردە بايان قىلىمىز<sup>(58)</sup>.

يامغۇرلارنىڭ ياغدۇرۇلىشى ۋە مېۋىلەرنىڭ چىقىرىلىشى ئاللا تائالانىڭ قۇدرىتىنى

كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئاللا تائالا يۇقىرىدا ئۆزىنىڭ ئاسمان - زېمىنلارنى ياراتقانلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ ھەممە نەرسىنى ئىدارە قىلغۇچى، ھۆكۈم قىلغۇچى، ئورۇنلاشتۇرغۇچى ۋە بويىسۇندۇرغۇچى ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، ئۆزىنىڭ يۇقىرىقىدەك سۈپەتلەرگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن بىر نەرسە سورىماقچى بولغاندا، پەقەت ئۆزىدىنلا سوراشقا بۇيرۇغان ئىدى. ئەمدى بۇ يەردە ئۆزىنىڭ رىزىق بەرگۈچى ۋە قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنى قايتا

(1) سۈرە ئەئراف 156 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تىرىلدۈرگۈچى زات ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللّٰهُ نىڭ رەھىمىتى (يەنى يامغۇر) مەيدانغا كېلىش ئالدىدا، اللّٰھ بىشارەتچى قىلىپ شامالارنى ئەۋەتىدۇ﴾ اللّٰھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللّٰھ نىڭ سىلەرگە ئۆزىنىڭ رەھىمىتىنى تېتىتىشى ئۈچۈن، ئەمرى بويىچە كېمىلەرنى دېڭىزلاردا ماڭدۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ مەرھەمەتتىن تىلىشىڭلار ئۈچۈن، شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن شامالارنى يامغۇر بىلەن خۇش خەۋەر بەرگۈچى قىلىپ ئەۋەتىشى اللّٰھ نىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار (يامغۇرنىڭ يىغىشىدىن ئۈمىدسىزلەنگەندىن كېيىن) اللّٰھ يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىدۇ، رەھىمىتىنى ياپىدۇ، اللّٰھ (ھەممىنىڭ) ئىگىسىدۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر﴾<sup>(2)</sup> ﴿اللّٰھ نىڭ رەھىمىتىنىڭ نەتىجىلىرىگە قارىغىنىكى، ئۇ زېمىننى ئۆلگەندىن كېيىن قانداق تىرىلدۈرىدۇ، شۈبھىسىزكى، اللّٰھ ھەقىقەتەن ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرگۈچىدۇر، اللّٰھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر﴾<sup>(3)</sup>.

﴿شامالار ئېغىر بۇلۇتلارنى كۆتۈرگەن چاغدا، ئۇلارنى ئۆلۈك (يەنى قاغجىراپ ياتقان گىياسىز) جايلارغا سۈرىمىز﴾ يەنى سۇنىڭ جىقلىقىدىن ئېغىرلىقىدىن يەر يۈزىگە قاراپ پەسلەپ كەتكەن بۇلۇتلارنى شامالار كۆتۈرگەن چاغدا، سۇسىزلىقتىن قاغجىراپ ئۈنۈمسىز قالغان يەرلەرگە سۈرىمىز. اللّٰھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆلۈك (يەنى قۇرغاق) زېمىننى (يامغۇر بىلەن) تىرىلدۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۇلار يەيدىغان ئاشلىقنى ئۆستۈرگەنلىكىمىز ئۇلارغا (اللّٰھنىڭ قۇدرىتى كامىلەسىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتتۇر﴾<sup>(4)</sup>.

﴿ئۇنىڭدىن يامغۇر ياغدۇرۇپ تۈرلۈك - تۈرلۈك مېۋىلەرنى چىقىرىمىز، ئىبىرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (زېمىندىن مېۋىلەرنى چىقارغاندەك، قىيامەتتە) ئۆلۈكلەرنى قەبرىلىرىدىن چىقىرىمىز﴾ يەنى بىز قاغجىرىغان زېمىنلارنى يامغۇر ئەۋەتىپ تىرىلدۈرگىنىمىزدەك چىرىپ پارچىلىنىپ كەتكەن جەسەتلەرنى قىيامەت كۈنى قايتا تىرىلدۈرىمىز.

قىيامەت كۈنى اللّٰھ تائالا 40 كۈن يامغۇر ياغدۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن خۇددى دان بىخلىنىپ زېمىندىن ئۈنۈپ چىققاندا، جەسەتلەرمۇ قەبرىلىرىدىن ئۈنۈپ چىقىدۇ. قۇرئاندا قۇرغاق زېمىنغا يامغۇر ياغدۇرۇپ ئۇ زېمىننى قايتا ياشارتقىنىدەك قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنى قايتا تىرىلدۈرىدىغانلىقى ھەققىدە كەلگەن ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر. اللّٰھ تائالا ئۆلۈك زېمىننى يامغۇر بىلەن ياشارتىدىغانلىقى بىلەن قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا مىسال كەلتۈرىدۇ. شۇڭا: ﴿ئىبىرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (زېمىندىن مېۋىلەرنى چىقارغاندەك، قىيامەتتە) ئۆلۈكلەرنى قەبرىلىرىدىن چىقىرىمىز﴾ دەيدۇ.

﴿مۇنبەت يەرنىڭ گىياسى اللّٰھ نىڭ ئىزنى بىلەن تولۇق ئۇنىدۇ (بۇ ۋەز - نەسەپتەكە قۇلاق سېلىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان مۆمىننىڭ مىسالىدۇر)﴾ اللّٰھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇنى ئوبدان ئۆستۈردى﴾<sup>(5)</sup> ﴿ناچار يەرنىڭ گىياسى ئاز ئۆسىدۇ (بۇ ۋەز - نەسەپتەن پايدىلانمايدىغان كاپىرنىڭ مىسالىدۇر)﴾.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ئەبۇمۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللّٰھ تائالانىڭ مەن ئارقىلىق بەندىلىرىگە ئەۋەتكەن ھىدايەت ۋە ئىلمى

(1) سۈرە رۇم 46 - ئايەت.

(2) سۈرە شۇرا 28 - ئايەت.

(3) سۈرە رۇم 50 - ئايەت.

(4) سۈرە ياسىن 33 - ئايەت.

(5) سۈرە ئال ئىمران 37 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



خۇددى زېمىنغا ياغقان يامغۇرغا ئوخشايدۇ. زېمىندا بىر قىسىم مۇنبەت يەرلەر بولۇپ، يامغۇرنىڭ يىغىشى بىلەن بۇ يەرلەردىن تۈرلۈك ئۆسۈملۈك ۋە زىرائەتلەر ئۈنۈپ چىقىدۇ. يەنە بىر قىسىم يەرلەر سۇ سىڭمەس بەز يەرلەر بولۇپ، بۇ يەرلەر ياغقان يامغۇرنى يىغىپ ئۈزىدە ساقلايدۇ، كىشىلەر بۇ سۇدىن ئىچىدۇ. زىرائەتلەرنى سۇغىرىدۇ (ھايۋاناتلارمۇ بۇ سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ). يەنە بىر قىسىم يەرلەر شورلۇق، تېتىر يەرلەر بولۇپ بۇ يەرلەر ياغقان يامغۇردىن يا زىرائەت ئۈندۈرمەيدۇ ياكى سۇنى ئۆزىدە ساقلىيالمىدۇ. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى خىل يەرنىڭ مىسالىيەتلىك دىن تائالانىڭ دىنىدا ئالىم بولغان ۋە ئاللا تائالا مەن ئارقىلىق ئەۋەتكەن نەرسىلەردىن پايدىلانغان، ئۆگەنگەن ۋە كىشىلەرگىمۇ ئۆگەتكەن كىشىنىڭ مىسالىدۇر<sup>(1)</sup>. ئۈچىنچىسى، ئاللا تائالا مەن ئارقىلىق ئەۋەتكەن ئىلىمگە پىسەنت قىلمىغان ۋە مەن ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن ئاللا تائالانىڭ ھىدايتىنى قوبۇل قىلمىغان كىشىلەرنىڭ مىسالىدۇر<sup>(2)</sup>».

\* \* \* \* \*

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَنْقُورِ آعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّي عَمْرُؤَ إِنِّي أَنَا خَافٌ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٦٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٩﴾ قَالَ يَنْقُورِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

شەك - شۇبھىسىزكى، نۇھنى ئۆز قەۋمىگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، ئۇ: «ئى قەۋمىم! ئاللاغا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللا دىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بۈيۈك كۈنىنىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن قورقۇمەن» دېدى<sup>(59)</sup>. قەۋمنىڭ چوڭلىرى: «بىز سېنى ھەقىقەتەن روشەن گۇمراھلىقتا كۆرىمىز» دېدى<sup>(60)</sup>. نۇھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مەن قىلچىمۇ گۇمراھ ئەمەسمەن، لېكىن مەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن<sup>(61)</sup>. سىلەرگە پەرۋەردىگارىمىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزۈمەن، سىلەرگە نەسىھەت قىلىمەن، مەن ئاللا نىڭ ۋەھىي قىلىشى بىلەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن<sup>(62)</sup>».

نۇھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

ئاللا تائالا بۇ سۈرىنىڭ بېشىدا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىنى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى بايان قىلغان ئىدى. ئەمدى بۇ يەردە پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىسىنى بايان قىلىپ، تۇنجى پەيغەمبەر نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىدىن باشلىدى. چۈنكى نۇھ ئەلەيھىسسالام ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئىنسانلارغا ئەۋەتىلگەن تۇنجى پەيغەمبەردۇر. مۇھىمەد ئىبنى ئىسھاق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا نەسەبىشۇناس ئالىملارنىڭ دېيىشىچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ چوڭ دادىسىنىڭ دادىسى ئىدرىس ئەلەيھىسسالام بولۇپ ئۇ

(1) بۇ مىسال ئىككى تۈرلۈك ئالىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىرىنچى تۈرلۈكى: قۇرئان ۋە ھەدىستىن بىۋاسىتە ھۆكۈم ئالالايدىغان ئالىملاردۇر. بۇ خۇددى ياغقان يامغۇردىن تۈرلۈك ئۆسۈملۈك ۋە زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈپ مەنبەئەت يەتكۈزگەن مۇنبەت يەرگە ئوخشايدۇ. ئىككىنچى تۈرلۈكى، ھەدىس بىلىملىرىنى بىلىدىغان ۋە ھەدىسنى يادقا ئالغان، لېكىن ئۇنىڭدىن ھۆكۈم ئالالايدىغان ئالىملاردۇر. بۇ خۇددى ياغقان يامغۇرنى ئۆزىدە ساقلاپ كىشىلەرنىڭ ئىچىشى زىرائەتلەرنىڭ سۇغىرىلىشى ۋە ھايۋاناتلارنىڭ سۇغىرىلىشى ئۈچۈن مەنبەئەت بەرگەن سۇ سىڭمەس بەز يەرلەرگە ئوخشايدۇ. (2) بۇ كىشىلەر خۇددى ئۆزىگە ياغقان يامغۇرنى يا يىغىپ ساقلىيالمىدىغان، ياكى ئۆسۈملۈكمۇ ئۈندۈرۈلمەيدىغان شورلۇق تېتىر يەرگە ئوخشايدۇ.

www.number.org

تۇنجى قېتىم قەلەم بىلەن خەت يازغان كىشىدۇر. ئىدرىس ئەلەيھىسسالام بولسا، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالتىنچى ئەۋلادىدۇر<sup>(1)</sup>.

ئىبنى ئابباس ۋە ئۇنىڭدىن باشقا تەپسىرشۇناس ئالىملار بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: بىر تۈركۈم تەقۋادار ياخشى كىشىلەر ئۆتكەن بولۇپ، ئۇلار ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئۇلارنى ئۆزلىرىگە ئۈلگە قىلىش مەقسىتىدە ئۇلارنىڭ ھاياتىنى ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرىنى ئەسلىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارغا ئاتاپ مەسچىت سېلىپ، مەسچىتنىڭ تاملىرىغا شۇ كىشىلەرنىڭ سۈرەتلىرىنى سىزىشقا: زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن شۇ سۈرەتلەرنى ھەيكەللەشتۈرگەن، يەنە بىر زامانلاردىن كېيىن شۇ ھەيكەللەرگە ئىبادەت قىلىشقا باشلاپ، ئۇ ھەيكەللەرنى ئاشۇ ئۆلۈپ كەتكەن تەقۋادار ئەجدادلىرىنىڭ ۋەدە، سۆۋائە، يەغۇسە، يەئۇقە ۋە نەسرا دېگەن ئىسىملىرى بىلەن ئاتاشقان. بۇلارغا ئىبادەت قىلىش چېكىگە يەتكەندە، اللە تائالا پەيغەمبىرى نۇھ ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن شۇنىڭ بىلەن نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى شېرىكى يوق بىر اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىپ مۇنداق دېدى: «ئى قەۋمىم! اللە غا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە اللە دىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بۈيۈك كۈنىنىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن قورقۇمەن».

«قەۋمنىڭ چوڭلىرى: «بىز سېنى ھەقىقەتەن روشەن گۇمراھلىقتا كۆرىمىز» دېدى» يەنى قەۋمنىڭ چوڭلىرى نۇھ ئەلەيھىسسالامغا: سېنىڭ بىزنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كەلگەن بۇ بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشىمىزدىن توسقانلىقىڭدىن (سېنىڭ راستىنلا ئېنىق گۇمراھلىقتا ئىكەنلىكىڭنى كۆرىمىز) دېدى. ياخشى ئادەملەرنى گۇمراھلىقتا دەپ قاراش ئازغۇن ئادەملەرنىڭ ئىشىدۇر.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «مۆمىنلەرنى كۆرگەندە: «بۇلار شەكسىز ئاداشقانلار» دېيىشەتتى»<sup>(2)</sup> «كاپىرلار مۆمىنلەرگە: «ئەگەر (قۇرئان بىلەن ئىسلام دىنى) ياخشى بولمىدىغان بولسا ئىدى، ئۇلار (يەنى ئاجىز مۇسۇلمانلار) ئۇنىڭغا بىزدىن بۇرۇن ئىشەنمىگەن بولاتتى» دېدى، ئۇلار قۇرئان بىلەن ھىدايەت تاپمىغانلىقىلىرى ئۈچۈن، «بۇ قەدىمكى ئويدۇرمىدۇر» دەيدۇ»<sup>(3)</sup>.

«نۇھ ئىپىتتى: «ئى قەۋمىم! مەن قىلچىمۇ گۇمراھ ئەمەسمەن، لېكىن مەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن. سىلەرگە پەرۋەردىگارىمىڭ ئىچىلىكىنى يەتكۈزۈمەن، سىلەرگە نەسىھەت قىلىمەن، مەن اللە نىڭ ۋەھى قىلىشى بىلەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن» يەنى پەيغەمبەردىن باشقىلاردا تېپىلمايدىغان، پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى يەتكۈزۈشكە تىلى راۋان بولغان، قەۋمىگە نەسىھەت قىلىدىغان ۋە اللە تائالانى ھەقىقىي تونۇيدىغان سۈپەتلەر تېپىلىشى لازىم.

بۇ ھەقتە ئىمام مۇسلىم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى ئەڭ كۆپ توپلانغان ئەرەفات كۈنى ساھابىلىرىغا: «ئى كىشىلەر! سىلەر مەن توغرىلىق سۆزلىشىڭلار شۇ چاغدا نېمە دەپ گۇۋاھلىق بېرىسىلەر؟ دەيدۇ. ساھابىلار: «بىز سېنى ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى يەتكۈزدى ئۇنى ئادا قىلدى ۋە بىزگە نەسىھەت قىلدى دەپ گۇۋاھلىق، بىرىمىز» دېدى. پەيغەمبەر

(1) اللە تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرى: كىتاب بېرىلگەن ۋە كىتاب بېرىلمىگەن پەيغەمبەر دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. نۇھ ئەلەيھىسسالام تۇنجى بولۇپ كىتاب بېرىلگەن پەيغەمبەر بولغاچقا، گەرچە ئىدرىس ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن بۇرۇن كەلگەن بولسىمۇ نۇھ ئەلەيھىسسالام يەر يۈزىدىكى كىشىلەرگە ئەۋەتىلگەن تۇنجى پەيغەمبەر دەپ قارالدى.

(2) سۈرە مۇتەففەقىيىن 32 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەھقاق 11 - ئايەت.

ئەلەيھىسسالام (بۇنى ئاڭلاپ) ئاۋۋال بارمىقىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ئاندىن ئۇلارغا قارىتىپ: «ئى اللہ! گۇۋاھ بولغىن، ئى اللہ! گۇۋاھ بولغىن» دېدى.

\* \* \* \* \*

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلِّ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا

قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

سەلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن، (كۇفرىدىن) ساقلىنىشىڭلار ۋە اللە نىڭ رەھىمتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، سەلەرگە ئاراڭلاردىكى بىر كىشى ئارقىلىق پەرۋەردىگارنىڭ ۋەھىيىسى - كېلىشىدىن ئەجەبلىنەمسىلەر؟» <sup>(63)</sup> ئۇلار نۇھنى ئىنكار قىلدى، نۇھنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن كېمىدە بىللە بولغانلارنى قۇتقۇزدۇق، ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى پۈتۈنلەي (سۇغا) غەرق قىلدۇق. شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ھەقىقىي كۆرۈشتىن دىللىرى) كور قەۋم ئىدى <sup>(64)</sup>.

اللە تائالا بۇ ئايەتتە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە مۇنداق دېگەنلىكىنى خەۋەر بېرىدۇ: «سەلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن، (كۇفرىدىن) ساقلىنىشىڭلار ۋە اللە نىڭ رەھىمتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، سەلەرگە ئاراڭلاردىكى بىر كىشى ئارقىلىق پەرۋەردىگارنىڭ ۋەھىيىسى - كېلىشىدىن ئەجەبلىنەمسىلەر؟» يەنى ئۇنىڭدىن ئەجەبلەنمەڭلار، چۈنكى سەلەرنى ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرۇش، اللە تائالانىڭ غەزىپىدىن ساقلىنىشىڭلارغا تەۋسىيە قىلىش ۋە اللە تائالاغا شېرىك كەلتۈرمەسلىكىڭلارغا چاقىرىش ئۈچۈن، اللە تائالانىڭ سەلەرگە رەھىمەت ۋە ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن سەلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن بىر كىشىگە ۋەھىي قىلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس.

«ئۇلار نۇھنى ئىنكار قىلدى» يەنى ئۇلارنىڭ ئۇنى ئىنكار قىلىشى ئۇنىڭغا قارشىلىق قىلىشى داۋاملاشتۇرۇلدى. اللە تائالا دېگەندەك ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئاز بىر قىسىم كىشىلەرلا نۇھقا ئىمان ئېيتتى. «نۇھنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن كېمىدە بىللە بولغانلارنى قۇتقۇزدۇق» اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بىز نۇھنى ۋە كېمىدىكىلەرنى (غەرق بولۇپ كېتىشتىن) قۇتقۇزدۇق» <sup>(1)</sup>.

«ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى پۈتۈنلەي (سۇغا) غەرق قىلدۇق» اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن (توپان بىلەن) غەرق قىلىندى، دوزاخقا كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن اللەدىن باشقا ھېچقانداق ياردەمچى تاپالمىدى» <sup>(2)</sup>.

«شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ھەقىقىي كۆرۈشتىن دىللىرى) كور قەۋم ئىدى» يەنى ئۇلار ھەقىقىي كۆرەلمەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيدۇ. اللە تائالا بۇ قىسسىسىدە ئۆزىنىڭ يېقىن بەندىلىرى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ دۈشمەنلىرىدىن ئىنتىقام ئېلىپ بەرگەنلىكىنى، پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەرنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىپ ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى ھالاك قىلغانلىقىنى بايان قىلدى. اللە تائالا يېقىن بەندىلىرىگە ياردەم بېرىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبىرىمىزگە، مۆمىنلەرگە ھاياتىي دۇنيادا ۋە پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۆمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان) گۇۋاھچىلار ھازىر

(1) سۈرە ئەنكەبۇت 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نۇھ 25 - ئايەت.

بولدىغان كۈندە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز»<sup>(1)</sup> نۇھنىڭ قەۋمىنى ھالاك قىلىۋېتىپ نۇھ ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۇمىنلەرنى قۇتقۇزغىنىدەك دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ غەلبە ۋە ياخشى ئاقىۋەتلىرىنى تەقۋادار بەندىلەرگە ئاتا قىلىش ئاللا تائالانىڭ تۇتقان يولىدۇر.

ئىبنى ۋەھب مۇنداق دەيدۇ. مەن ئىبنى ئابباسنىڭ: نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە كېمىدە قۇتۇلۇپ قالغانلار سەكسەن كىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى جۇرھۇم بولۇپ ئۇنىڭ تىلى ئەرەب تىلى ئىدى، دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم.

\* \* \* \* \*

﴿ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَنْقَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهِ غَيْرُهُ ۗ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾  
 قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُّكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾  
 قَالَ يَنْقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُيْلُغُكُمْ رَسُولَتِي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۖ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۗ فَاذْكُرُوا ءَالَآءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

ئاد (قەۋمى) گە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى ھۇدىنى ئەۋەتتۇق، ھۇدى: «ئى قەۋمىم! ئاللاغا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللا دىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. (ئۇنىڭ ئازابىدىن) قورقمايمسىلەر؟» دېدى<sup>(65)</sup>. ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئىمان ئېيتىمىغان چوڭلىرى: «بىز سېنى ھەقىقەتەن ئەخمەق ھېسابلايمىز، بىز سېنى، ئەلۋەتتە، (پەيغەمبەرلىك دەۋايىغدا) يالغانچىلاردىن دەپ گۇمان قىلىمىز» دېدى<sup>(66)</sup>. ھۇدى ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مەن ئەخمەق ئەمەسمەن، لېكىن مەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن<sup>(67)</sup>. سىلەرگە پەرۋەردىگارىمىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزۈمەن، مەن سىلەرگە ئىشەنچلىك نەسەتچىمەن<sup>(68)</sup>. پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ ۋەھىسى سىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆز ئىچىڭلاردىكى بىر كىشى ئارقىلىق كەلگەنلىكىدىن ئەجەبلىنەمسىلەر؟» ئۆز ۋاقتىدا نۇھنىڭ قەۋمى ھالاك بولغاندىن كېيىن، ئاللا نىڭ سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئورۇنباسارلىرى قىلغانلىقىنى، ۋۇجۇدۇڭلارنى قامەتلىك، بەستلىك قىلغانلىقىنى ياد ئېتىڭلار، سىلەر بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللا نىڭ نېمەتلىرىنى ياد ئېتىڭلار<sup>(69)</sup>.

ھۇدى ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى ۋە ئاد قەۋمىنىڭ نەسەبى توغرىسىدا

﴿ئاد (قەۋمى) گە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى ھۇدىنى ئەۋەتتۇق﴾ بىز خۇددى نۇھنىڭ قەۋمىگە نۇھنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكىنىمىزدەك، ئاد قەۋمىگەمۇ ھۇدىنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق. مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق: ئاد نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ بىرى بولغان سامنىڭ نەۋرىسىدۇر، دېدى.

(1) سۈرە غافىر 51 - ئايەت.

بۇلار ئاللا تائالا قىسسسىنى بايان قىلغان ئاد قەۋمىنىڭ بىرىنچى ئەۋلادى، يەنە ئۇلار يەر يۈزىدە ئەڭ كۈچلۈك سانلىدىغان ئىرەمنىڭ ئوغلى ئادنىڭ ئەۋلادىدۇر. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەرۋەردىگارنىڭ ئاد - كۈچلۈك ئىرەمنى قانداق جازالىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ بۇنداق ئادەملەر باشقا شەھەرلەردە يارىتىلمىغان ئىدى﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئاد بولسا زېمىندا (اللەنىڭ بەندىلىرى ھۇد ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىمان ئېيتقانلارغا) ھەقىسىز رەۋىشتە يوغانچىلىق قىلدى. ئۇلار: «كۈچ - قۇۋۋەتتە بىزدىن كىم ئارتۇق؟» دەيدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ياراتقان اللەنىڭ كۈچ - قۇۋۋەتتە ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلمىدىمۇ؟ ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلدى﴾<sup>(2)</sup>.

### ئاد قەۋمىنىڭ ياشىغان جايلىرى توغرىسىدا

ئۇلارنىڭ جايلاشقا ئورنى يەمەندىكى ئەھقاق دېگەن بىر قۇم بارخانلىرى بىلەن تولغان ماكان ئىدى. مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئەبۇتۇپەيلىدىن ئامىر ئىبنى ۋاسىلىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. مەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەزرە مەۋت (يەمەن) لىك كىشىگە: سەن ھەزرە مەۋت زېمىنىدىكى پالانى - پالانى يەرنىڭ بىر چېتىدىكى قىزىل رەڭلىك لايدىن سېلىنغان ئۆيلەر جايلاشقان، سىدەر ۋە ئىراك<sup>(3)</sup> دەرەخلىرى قويۇق ئۆسكەن قىزىل قۇم بارخانلىق يەرنى كۆردىڭمۇ؟ دەيدۇ. ئۇ كىشى: كۆردۈم، ئى مۆمىنلەرنىڭ خەلىپىسى! ئاللا تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ھەقىقەتەن سەن خۇددى ئۇ يەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشىدەكلا تەسۋىرلىدىڭ دەيدى. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: مەن ئۇ يەرنى كۆرمىدىم لېكىن ئۇيەر ھەققىدە ئاڭلىغان ئىدىم دەيدى. ھېلىقى كىشى: ئى مۆمىنلەرنىڭ خەلىپىسى! سەن ئەجەب ئۇيەرنى سوراپ قالدىڭغۇ؟ دەيدى. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئۇ يەردە ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى باردۇر دەيدى. بۇ رىۋايەتنى ئىبنى جەبرىمۇ رىۋايەت قىلغان. بىز بۇ رىۋايەتتىن ئاد قەۋمىنىڭ يەمەنلىك ئىكەنلىكىنى ۋە ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ جايغا يەرلىككە قويۇلغانلىقىنى بىلىۋالالايمىز.

ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىنىڭ ئىچىدە نەسەبى ئەڭ ئېسىل كىشى ئىدى. چۈنكى ئاللا تائالا پەيغەمبەرلىرىنى ئۇلارنىڭ قەۋمىنىڭ ئىچىدىكى نەسەبى ئەڭ ئېسىل، قەبىلىسى ئەڭ ھۆرمەتلىك بولغان كىشىلەر ئىچىدىن تاللايدۇ. لېكىن ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى تەقى - تۇرقى جەھەتتە ناھايىتى كۈچلۈك بولغىنىدەك، دىلىمۇ ناھايىتى قاتتىق ئىدى. ئۇلار پۈتكۈل ئۈممەتلەر ئىچىدە پەيغەمبىرىنى ئەڭ قاتتىق ئىنكار قىلغان كىشىلەردۇر. شۇڭا ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى شېرىكى يوق بىر ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشقا ۋە ئۇنىڭدىن قورقۇشقا چاقىردى.

### ھۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ قەۋمى ئارىسىدا بولغان مۇنازىرىلەر توغرىسىدا

﴿ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئىمان ئېيتمىغان چوڭلىرى: «بىز سېنى ھەقىقەتەن ئەخمەق ھېسابلايمىز، بىز سېنى، ئەلۋەتتە، (پەيغەمبەرلىك دەۋايىڭدا) يالغانچىلاردىن دەپ گۇمان قىلىمىز» دەيدى﴾ يەنى خۇددى قۇرەيشنىڭ چوڭلىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغانلىقىغا ھەيران قېلىپ: ﴿ئۇ نۇرغۇن ئىلاھلارنى بىر ئىلاھ قىلماقچىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەن غەلتە ئىش﴾<sup>(4)</sup> دېگىنىدەك،

(1) سۈرە فەجر 6 - 8 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە فۇسسەلەت 15 - ئايەت.

(3) سۈرە ئىراك دەرىخى شاخلىرىدىن مېۋە قىلىنىدىغان دەرەختۇر. تىببىي ئالىملىرى بۇ دەرەختىن كېسىلگەن مېۋەنىڭ چىشقا ناھايىتى پايدىلىق ئىكەنلىكىنى بايقىغان.

(4) سۈرە ساد 5 - ئايەت.

ئاد قەۋمىمۇ ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇتلارنى تاشلاپ يالغۇز بىر ئاللا تائالاغلا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغانلىقىغا ھەيران قېلىپ مۇنداق دېگەن: «بىز سېنى، ئەلۋەتتە، (پەيغەمبەرلىك دەۋاسىدا) يالغانچىلاردىن دەپ گۇمان قىلىمىز».

«ھۇد ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مەن ئەخمەق ئەمەسمەن، لېكىن مەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن» يەنى مەن سىلەر ئويلىغاندەك (يالغانچىلاردىن) ئەمەسمەن. بەلكى مەن ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچى پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىسى بولغان ئاللا تائالا تەرىپىدىن ھەقىقىي ئېلىپ كەلدىم. «سىلەرگە پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزۈمەن، مەن سىلەرگە ئىشەنچلىك نەسىھەتچىمەن» يەنى بۇ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن، نەسىھەت قىلىدىغان، ئىشەنچلىك بولغان، پەيغەمبەرلەرگە خاس سۈپەتلەردۇر.

«پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ ۋەھىسى سىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆز ئىچىڭلاردىكى بىر كىشى ئارقىلىق كەلگەنلىكىدىن ئەجەبلىنەمسىلەر؟» ئاللا تائالانىڭ سىلەرنى ئاللا تائالاغا ئۇچرىشىدىغان قىيامەت كۈنىدىن ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلىكىدىن ھەيران قالماڭلار بەلكى شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللا تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار.

«ئۆز ۋاقتىدا نۇھنىڭ قەۋمى ھالاك بولغاندىن كېيىن، ئاللا نىڭ سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئورۇنباستىلىرى قىلغانلىقىنى، ۋۇجۇدۇڭلارنى قامەتلىك، بەستلىك قىلغانلىقىنى ياد ئېتىڭلار» يەنى نۇھقا ئىشەنمەي، قارشىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاللا تائالا سىلەرنى نۇھنىڭ قىلغان دۇئاسى بىلەن ھالاك قىلىۋەتكەن كىشىلەرنىڭ پۇشتىدىن ئورۇنباستار قىلغانلىقىدىن ۋە سىلەرنى ئۆز مىللىتىڭلار ئىچىدە ئەڭ كۈچتۈڭگۈر، بەستلىك قىلىپ ياراتقانلىقىدىن ئىبارەت ئاللا تائالانىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلەڭلار، «سىلەر بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللا نىڭ نېمەتلىرىنى ياد ئېتىڭلار».

\* \* \* \* \*

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤَنَا فَأَتَيْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٧﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَعَضِبْتُ أَنَّجِدِ لُوْنِي فِيْ اَسْمَاءِ سَمِيْتُمْوَهَا اَنْتُمْ وَاَبَاؤُكُمْ مَا نَزَلَ اَللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ فَاَنْتَظِرُوْا اِنِّيْ مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿٨﴾ فَاَنْجِيْنَهُ وَالَّذِيْنَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِيْنَ كَذَبُوْا بِعَايِنِنَا وَمَا كَانُوْا

مُؤْمِنِيْنَ ﴿٩﴾

ئۇلار: «(ئى ھۇد!) ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان مەبۇدلارنى تاشلاپ، يالغۇز بىر ئاللا غا ئىبادەت قىلىشىمىزغا دەۋەت قىلغىلى كەلدىڭمۇ؟ ئەگەر راست سۆزلىگۈچىلەردىن بولساڭ، بىزگە ۋەدە قىلغان ئازابىنى كەلتۈرگىن» دېدى (70). ھۇد: «سىلەرگە چوقۇم پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ ئازابى ۋە غەزىپى نازىل بولىدۇ، سىلەر ئۆزەڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار ئات قويۇۋالغان، بۇ ھەقتە (ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشقا) ئاللا ھېچقانداق دەلىل نازىل قىلمىغان (بۇتلارنىڭ) ئىسىملىرى ئۈستىدە مەن بىلەن مۇنازىرىلىشەمسىلەر؟ (ئاللا نىڭ ئازابىنى) كۈتۈڭلار، مەنمۇ ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىرلىكتە (سىلەرگە نازىل بولىدىغان ئازابىنى) كۈتىمەن» دېدى (71). بىز ھۇدىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغۇچىلارنى (يەنى

مۆمىنلەرنى رەھىمىتىمىز بىلەن قۇتقۇزدۇق، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى تەلتۆكۈس ھالاك قىلدۇق، ئۇلار ئىمان ئېيتىمىغان ئىدى<sup>(72)</sup>.

اللە تائالا ئاد قەۋمىنىڭ ھۇد ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرۇپ، تەرسالق قىلىپ، ھەددىدىن ئېشىپ ۋە ھۇد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىپ مۇنداق دېگەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ: ﴿ئۇلار: «ئى ھۇد! ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان مەبۇدلارنى تاشلاپ، يالغۇز بىر اللە غا ئىبادەت قىلىشىمىزغا دەۋەت قىلغىلى كەلدىڭمۇ؟ ئەگەر راست سۆزلىگۈچىلەردىن بولساڭ، بىزگە ۋەدە قىلغان ئازابنى كەلتۈرگىن» دېدى.﴾

ئۇلارنىڭ بۇ سۆزى خۇددى قۇرەيش كاپىرلىرىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دېگەن تۆۋەندىكى سۆزگە ئوخشاشتۇر: ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: «ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولدىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن، ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!» دېدى﴾<sup>(1)</sup>.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: ئاد قەۋمى سۇدا، سەمۇد ۋە ھەبائە دەيدىغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېدى: ﴿سىلەرگە كەلگەن چوقۇم پەرۋەردىگارنىڭ ئازاب ۋە غەزىپى نازىل بولىدۇ﴾ يەنى سىلەرنىڭ يۇقىرىدا دېگەن سۆزلىرىڭلار ئۈچۈن پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن سىلەرگە بىر ئازابنىڭ چۈشىشى پۈتۈلۈپ كەتتى. ﴿سىلەر ئۆزەڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار ئات قويۇۋالغان، بۇ ھەقتە (ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشقا) اللە ھېچقانداق دەلىل نازىل قىلمىغان (بۇتلارنىڭ) ئىسىملىرى ئۈستىدە مەن بىلەن مۇنازىرىلىشەمسىلەر؟﴾.

﴿اللە نىڭ ئازابىنى كۈتۈڭلار، مەنمۇ ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىرلىكتە (سىلەرگە نازىل بولىدىغان ئازابنى) كۈتمەن» دېدى﴾ يەنى بۇ ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە قىلغان تەھدىتىدۇر. شۇڭا ئۇ ئۇلارغا قىلماقچى بولغان سۆزنى مۇشۇ سۆز بىلەن ئاخىرلاشتۇردى.

### ئاد قەۋمىنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا

﴿بىز ھۇدىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغۇچىلارنى (يەنى مۆمىنلەرنى) رەھىمىتىمىز بىلەن قۇتقۇزدۇق، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى تەلتۆكۈس ھالاك قىلدۇق، ئۇلار ئىمان ئېيتىمىغان ئىدى﴾ اللە تائالا ئاد قەۋمىنى قانداق ھالاك قىلغانلىقىنى قۇرئاننىڭ باشقا ئايەتلىرىدە بايان قىلدى. اللە تائالا ئۇلارنى ھەر قانداق نەرسىنىڭ يېنىدىن ئۆتسە ئۇنى چىرگەن سۆڭەكتەك تىما - تىما قىلىۋېتىدىغان قاتتىق قارا بوراننى ئەۋەتىش ئارقىلىق ھالاك قىلغان ئىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاد بولسا ھەددىدىن زىيادە قاتتىق ۋە سوغۇق بوران بىلەن ھالاك قىلىندى. اللە ئۇلارغا بوراننى يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز ئۇزۇلدۇرمەي ئاپىرىدە قىلدى، (ئاد) قەۋمىنىڭ (ئۆز ماكانلىرىدا ھالاك بولۇپ) خورما دەرىخىنىڭ پور كۆتەكلىرىدەك ياتقانلىقىنى كۆرىسەن. ئۇلاردىن بىرەر ئادەمنىڭ قالغانلىقىنى كۆرەلمەسەن؟﴾<sup>(2)</sup> يەنى ئاد قەۋمى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن ئىدى. اللە تائالا ئۇلارنى قاتتىق بوران بىلەن ھالاك قىلدى. بوران ئۇلارنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ئاندىن بېشىچە يەرگە ئۇرۇپ بېرىشنى تىنىدىن ئۇزۇۋەتتى.

(1) سۇرە ئەئفال 32 - ئايەت.

(2) سۇرە ھاققە 6 - 8 - ئايەتكىچە.

﴿ئاد﴾ قەۋمنىڭ (ئۆز ماكانلىرىدا ھالاك بولۇپ) خورما دەرىخىنىڭ پور كۆتەكلىرىدەك ياتقانلىقىنى كۆرسەن<sup>(1)</sup> مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: ئاد قەۋمى يەمەندە ئومان بىلەن ھەزەرە مەۋنىنىڭ ئارىلىقىدىكى بىر جايدا ياشايتتى. ئۇلار يەر يۈزىدە بۇزۇچىلىق ئېلىپ باردى. ئۇلارغا ئاد تائالا ئاتا قىلغان كۈشتۈڭگۈرلىكى بىلەن كىشىلەرگە زۇلۇم قىلدى. ئۇلار ئاد تائالانى قويۇپ بۇتقا چوقۇناتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاد تائالا ئۇلارغا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى نەسبى ئەڭ ئېسىل ۋە جەمئىيەتتىكى ئورنى ئەڭ يۇقىرى بولغان ھۇد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى. ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئاد تائالانى بىر دەپ بېلىشكە، ئاد تائالاغا باشقا بىرنى قېتىپ ئىلاھ تۇتماسلىققا، كىشىلەرگە زۇلۇم قىلماسلىققا بۇيرۇدى. ئۇلار ئۇنىڭغا ئۇنىماي، ئۇنى يالغانچىغا چىقىرىپ: كۈچ قۇۋۋەتتە كىم بىزدىن ئارتۇق؟ دېدى. ھۇد ئەلەيھىسسالامغا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت ئازغىنا بىر قىسىم كىشىلەرلا ئىمان ئېيتىپ ئەگەشتى. لېكىن ئۇلار ئىمانلىرىنى يوشۇرۇپ ياشايتتى. ئاد ئاد تائالاغا چوڭچىلىق قىلىپ، ئاد تائالانىڭ پەيغەمبىرىنى يالغانچىغا چىقاردى. زېمىندا كۆپ بۇزۇقچىلىق قىلدى. يەر يۈزىدە چوڭچىلىق قىلىپ، ھەر بىر ئېگىز يەرگە ئويۇن - تاماشا قىلىش ئۈچۈن بىنالارنى سالدى.

ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: ﴿سەلەر ھەر بىر ئېگىز جايدا ئويۇن - كۈلكە ئۈچۈن بىر ئالامەت (يەنى ئېگىز بىنا) سالامسىلەر؟ (گويىا سەلەر ئۆلمەيدىغاندەك) دۇنيادا مەڭگۈ قىلىشنى ئۈمىد قىلىپ پۇختا سارايلارنى سالامسىلەر؟ ئەگەر (بىراۋنى) جازالىساڭلار، زالىملاردەك جازالايىسىلەر. سەلەر ئاد دىن قورقۇڭلار، ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلار ئېيتتى: «ئى ھۇد! سەن بىزگە (ئۆزەڭنىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىدىغان) ھېچقانداق روشەن دەلىل كەلتۈرمىدىڭ، سېنىڭ سۆزۈڭ بىلەن بىز ئىلاھلىرىمىزنى تاشلىۋەتمەيمىز ۋە سېنىڭ (پەيغەمبەرلىكىڭگە) ئىشەنمەيمىز. بىز پەقەت سېنى بەزى ئىلاھلىرىمىز ساراڭ قىلىپ قويۇپتۇ دەيمىز» ھۇد ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن ئادنى گۇۋاھ قىلىمەن، سەلەرمۇ گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن سەلەرنىڭ ئادنى قويۇپ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامەن، ھەممىڭلار ماڭا سۇيقەست قىلىڭلار، ماڭا مۆھلەت بەرمەڭلار. شۇبھىسىزكى، مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سەلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان ئادغا مەن تەۋەككۈل قىلدىم، ئادنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان بىرمۇ مەخلۇق يوقتۇر؛ پەرۋەردىگارىم ھەقىقەتەن توغرا يولىدۇر (يەنى ئادىل بولۇپ ھېچ كىشىگە قىلچە زۇلۇم قىلمايدۇ)﴾<sup>(3)</sup>.

### ئاد قەۋمى ئەلچىسىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

ئىمام ئەھمەد ھارس بەكرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئەلا ئىبنى ھەزەرەمىنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ماڭدىم. روبىزە دېگەن يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمدا بەنى تەمىمىلىق بىر قېرى ئايال يولدا قېلىپ قاپتىكەن، ئۇ ئايال ماڭا: ئى ئاد تائالانىڭ بەندىسى مەن بىر ئىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا بارماقچى ئىدىم، سەن مېنى ئالغاج بارامسەن؟ دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇ ئايالنى مەدىنىگىچە ئالغاج كەلدىم. (بىز يېتىپ كەلگەندە) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسچىتى كىشىلەرگە تولغان ئىكەن. بىر دانە قارا بايراق لەپىلدەپ تۇرۇپتۇ. بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا قىلىچ تۇتقان ھالدا

(1) سۈرە ھاققە 7 - ئايەت.

(2) سۈرە شۇئەرا 128 — 131 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە ھۇد 53 — 56 - ئايەتلەر.



تۇرۇپتۇ، مەن: بۇ كىشىلەرگە نېمە بولدى؟ دەپ سورىدىم. كىشىلەر: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمر ئىبنى ئاسنى بىر جايغا ئەۋەتمەكچى بولۇۋېتىپتۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ساقلاپ ئولتۇردۇم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىشلىرىنى تۈگىتىپ ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن ئۆيىگە كىرىشكە رۇخسەت سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇخسەت بەرگەندىن كېيىن مەن كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سالام بەردىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر بىلەن بەنى تەمىمىنىڭ ئارىلىقىدا بىرەر ئىش بارمۇ؟» دەپ سورىدى. مەن: ھەئە، (بىز بىر ئۇرۇشتا) ئۇلار ئۈستىدىن غەلبە قىلغان ئىدۇق. مەن بۇ يەرگە كېلىش يولىدا بەنى تەمىملىك بىر قېرى ئايالنى ئۇچراتقان ئىدىم. ئۇ ئايال مېنىڭ ئۆزىنى ئالغاچ كېتىشىمنى تەلەپ قىلىۋېدى، مەن ئۇ ئايالنى بۇ يەرگىچە ئالغاچ كەلدىم. ھازىر ئۇ ئايال سىرتتا ساقلاپ قالدى، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالنى چاقىرتىپ كىردى. مەن: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! سەن بىز بىلەن بەنى تەمىمىنىڭ ئارىلىقىدا بىرەر توساق قىلاي دېگەن بولساڭ، دەھنا دېگەن سايلىقنى توساق قىلغىن، دېدىم. ھېلىقى قېرى ئايال قەبىلىۋازلىق قىلىپ، ئۆزىنى باسالماي: ئى اللھ نىڭ پەيغەمبىرى! سىقنىچلىقتا قالغان ئادەمنى يەنە نەگە قىستايىسەن؟ دېدى. مەن: خۇددى بۇرۇنقىلارنىڭ مەن ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈم خېتىنى ئۆزى كۆتۈردى دېگىنىدەك، مەنمۇ بۇ ئايالنى ئالغاچ كەپتىمەن. لېكىن ئۇ ئايالنىڭ ماڭا قارشى دەۋاگەر بولۇپ قېلىشىنى ئويلىماپتىمەن. مەن اللھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىدىن ئۆزەمنىڭ خۇددى ئاد قەۋمىنىڭ ئەلچىسىدەك بولۇپ قېلىشىمدىن پاناھ تىلەيمەن دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاد قەۋمىنىڭ ئەلچىسى نېمە قىپتىكەن» دەپ گەرچە بۇ قىسىسنى بىلىپ تۇرسىمۇ مەندىن يەنە بىر قېتىم ئاڭلاش مەقسىتىدە سورىدى. مەن مۇنداق دېدىم: ئاد قەۋمى قەھەتچىلىككە ئۇچراپ (مەككىگە بېرىپ سۇ تەلەپ قىلماقچى بولۇپ) بىر تۈركۈم كىشىلەرنى سۇ تەلەپ قىلىشى ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. (ئەلچىلەرنىڭ ئىچىدە) قەيىل دېگەن بىر ئادەم مەككىگە كېلىپ مۇئاۋىيە ئىبنى بەكرىنىڭ ئۆيىگە كېلىدۇ. ئۇ، ئۇ ئادەمنى ئۆيسە بىر ئاي تۇرغۇزىدۇ، ئۇنىڭغا ھاراق قۇيۇپ بېرىدۇ. ئىككى دېدىكىنى ناخشا ئېيتقۇزۇپ بېرىدۇ. بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن قەيىل دېگەن كىشى مەھرە تېغىغا چىقىپ: ئى اللھ! سەن بىلىسەن، مەن بۇ يەرگە بىرەر كېسەلنى داۋالاش ياكى بىرەر ئەسىرنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كەلمىدىم. ئى اللھ! سەن ئاد قەۋمىگە ئۆزۈڭ خالىغان رەۋىشتە سۇ ئاتا قىلغىن دەپ دۇئا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئۈستىدىن قارا بۇلۇتلار ئۆتۈشكە باشلايدۇ. بۇلۇتتىن: بۇ بۇلۇتلارنىڭ بىرىنى تاللا دېگەن ئاۋاز كېلىدۇ. ئۇ (يامغۇر ناھايىتى جىق بولۇشى مۇمكىن دەپ گۇمان قىلىپ) قارا بۇلۇتتىن بىرنى تاللايدۇ. بۇلۇتتىن: سەن ئادەم قەۋمىدىن بىر كىشىنىمۇ قويماي ھەممىسىنى ھالاك قىلىدىغان بىر بۇلۇتنى تاللىدىڭ، دېگەن ئاۋاز كېلىدۇ. (ئۇ كىشى بۇلۇتتىن كەلگەن، بۇ ئاۋازنى ھەمراھلىدىن ۋە قەۋمىدىن يوشۇرىدۇ). مېنىڭ ئاڭلىشىمچە ئاد قەۋمىگە ئۈزۈكنىڭ بېغىدىن ئۆتكۈچىلىك بىر شامال ئەۋەتىلىپ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھالاك قىلىۋەتكەن». ئەبۇۋائىل مۇنداق دېدى: ھارس بەك راست ئېيتىپتۇ شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر بىرەر يەرگە ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولغاندا، ئۇلار ئەلچىلەرگە (سىلەر) ئاد قەۋمىنىڭ ئەلچىسىدەك بولماڭلار، دەيتتى. بۇ قىسىسنى ئىمام ئەھمەد، ترمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

وَاللّٰی تُمُوْدُ اٰخَاهُمْ صٰلِحًا ؕ قَالَ يَنْقَوْمٍ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ ؕ قَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ ؕ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ ءَايَةٌ ؕ فَذُرُوْهَا تَاْكُلْ فِىْ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا

تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٢﴾ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَادْكُرُوا آيَاتَ اللَّهِ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٣﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ ۗ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٥﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يُصَلِّحْ آتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٦﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثِيمِينَ ﴿٧٧﴾

سەمۇدقا ئۇلارنىڭ قېرىندىشى سالىھنى (پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق). ئۇ: «ئى قەۋمىم! اللہ غا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە اللہ دىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەردىكارىڭلار تەرىپىدىن (مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان) روشەن مۆجىزە كەلدى، مانا بۇ - اللہ (بىۋاستە) ياراتقان چىشى تۈگمۇ سىلەرگە مېنىڭ مۆجىزەمدۇر، ئۇنى اللہ نىڭ زېمىنىغا قويۇۋېتىڭلار، ئىختىيارى ئوتلىسۇن، ئۇنىڭغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەڭلار، بولمىسا، سىلەرنى قاتتىق ئازاب ھالاك قىلىدۇ»<sup>(73)</sup>. ياد ئېتىڭلاركى، ئۆز ۋاقتىدا اللہ سىلەرنى ئاد قەۋمىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئورۇنبا سارلىرى قىلدى، سىلەرنى (ھىجر) زېمىنىغا ئورۇنلاشتۇردى، ئۇنىڭ تۈزلەشكىلىرىگە ئىمارەتلەر سالدىڭلار، تاغلارنى تېشىپ ئۆيلەر ياسىدىڭلار. اللہ نىڭ نېمەتلىرىنى ياد ئېتىڭلار، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار» دېدى<sup>(74)</sup>. ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ تەكەببۇر چوڭلىرى بوزەك قىلىنغانلارغا يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى مۆمىنلەرگە: «سىلەر سالىھنى ئۇنىڭ پەرۋەردىكارى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر دەپ بىلمەسىلەر؟» دېدى. ئۇلار: «بىز ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئەلۋەتتە ئىشىنىمىز» دېدى<sup>(75)</sup>. ھېلىقى تەكەببۇرلار: «سىلەر ئىشەنگەنگە بىز ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدى<sup>(76)</sup>. ئۇلار چىشى تۈگىنى بوغۇزلىدى، پەرۋەردىكارىنىڭ ئەمرىنى تۇتۇشتىن باش تارتتى ۋە ئى سالىھ: «راستىنلا پەيغەمبەرلەردىن بولساڭ، بىزگە ۋەدە قىلغان ئازابىنى كەلتۈرۈپ باق» دېدى<sup>(77)</sup>. ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە يۈزلەندى - دە، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى<sup>(78)</sup>.

سەمۇد قەۋمىنىڭ ياشىغان جايلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەسىبى توغرىسىدا

تەپسىر شۇناس ۋە نەسەب شۇناس ئالىملار مۇنداق دېدى. سەمۇد بولسا، نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى سامنىڭ ئەۋرىسى بولدى. سەمۇد جۇدەس ئىبنى ئاسىرنىڭ قېرىندىشى ۋە شۇنىڭدەك تەسەمە قەبىلىسى بىلەن ئۇرۇق تۇغقاندىر. بۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدىن بۇرۇن ئەرەبلەشكەن ئەرەبلەرنىڭ قەبىلىلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ. سەمۇد قەۋمى ئاد قەۋمىدىن كېيىن كەلگەندۇر. ئۇلار ھىجاز بىلەن شامنىڭ ئارىلىقىدىكى ۋادىلىقۇرا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپلىرىغا جايلاشقان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيەنىڭ 9 - يىلى تەبۇققا كېتىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ ياشىغان جايلىرىدىن ۋە يۇرتلىرىدىن ئۆتكەن ئىدى.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلار بىلەن تەبۇكقا ماڭغاندا، ساھابىلارنى سەمۇد قەۋمىنىڭ يۇرتى بولغان ھىجر دېگەن يەرگە چۈشۈردى. كىشىلەر سەمۇد قەۋمى سۇ ئىچكەن قۇدۇقتىن سۇ ئىچىشتى ۋە ئۇ سۇ بىلەن تاماق ئېتىش ئۈچۈن خېمىر يۇغۇرۇشتى ۋە قازانلارغا شۇ سۇدىن قۇيىدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى قازانلاردىكى سۇلارنى تۆكۈۋېتىپ خېمىرلارنى تۆگىلەرگە بېرىۋېتىشكە ھەم بۇ يەردىن يۆتكىلىپ سالھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆگىسى سۇ ئىچكەن قۇدۇقنىڭ يېنىغا چۈشۈشكە بۇيرۇدى. ئۇلارنى ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئازاب كەلگەن قەۋملەرنىڭ يۇرتىغا كىرىشتىن توسۇپ: «ھەقىقەتەن مەن ئۇلارغا كەلگەن ئازابنىڭ سىلەرگىمۇ كېلىپ قېلىشىدىن قورقىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىغا كىرمەڭلار» دېدى.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەمۇد قەۋمىنىڭ يۇرتى بولغان ھىجر دېگەن يەردە تۇرۇپ: «سىلەر ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئازاب چۈشۈرۈلگەن كىشىلەرنىڭ يۇرتىغا كىرمەكچى بولساڭلار، يىغلىغان ھالدا كىرىڭلار، ئەگەر سىلەر يىغلىمىساڭلار، ئۇلارنىڭ يۇرتىغا كىرمەڭلار، مەن ئۇلارغا كەلگەن ئازابنىڭ سىلەرگىمۇ كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن» دېدى.

سالھ ئەلەيھىسسالام ۋە سەمۇد قەۋمىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

«سەمۇدقا ئۇلارنىڭ قېرىندىشى سالھنى (پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق). ئۇ: «ئى قەۋمىم! ئاللا غا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللا دىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر» يەنى بارلىق پەيغەمبەرلەر شېرىكى يوق بىر ئاللا تائالاغلا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇھەممەد! سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: «مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدۇق»<sup>(1)</sup> بىز ھەقىقەتەن ھەر بىر ئۇمەتكە: «ئاللاغا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار» دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق»<sup>(2)</sup>.

سەمۇد قەۋمىنىڭ قۇرام تاشتىن تۈگە چىقىرىلىشىنى تەلەپ قىلىشى ۋە تۈگىنىڭ

چىقىرىلىشى توغرىسىدا

«سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارڭلار تەرىپىدىن (مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان) روشەن مۆجىزە كەلدى، مانا بۇ - ئاللا (بىۋاستە) ياراتقان چىشى تۆگىمۇ سىلەرگە مېنىڭ مۆجىزەمدۇر، ئۇنى ئاللا نىڭ زېمىنىغا قويۇۋېتىڭلار، ئىختىيارى ئوتلىسۇن، ئۇنىڭغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەڭلار، بولمىسا، سىلەرنى قاتتىق ئازاب ھالدا قىلىدۇ» يەنى سىلەرگە مەن ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر پاكىت كەلدى.

سەمۇد قەۋمى سالھ ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزلىرىگە ئۆزىنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر ئالامەت كەلتۈرۈشىنى سورىغان ئىدى. ئۇلار سالھ ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزلىرى بەلگىلەپ بەرگەن ھىجر يۇرتىنىڭ بىر چېتىدىكى كاتىبە ئىسىملىك يالغۇز بىر قاتتىق قۇرام تاشتىن توغۇشقا ئازلا قالغان

(1) سۈرە ئەنئام 25 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەھل 36 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بىر تۈگىنىڭ چىقىشىنى تەلەپ قىلىشتى، سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن ئەگەر ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك تۈگىنى چىقىرىپ بەرسە ئۇلارنىڭ ئاللا تائالاغا ئىمان ئېيتىشىغا ۋە ئاللا تائالاغا بويسۇنۇشىغا ۋەدە ئالدى. ئۇلار سالىھ ئەلەيھىسسالامغا شۇنداق قىلىشقا ۋەدە بەرگەندىن كېيىن سالىھ ئەلەيھىسسالام نامازغا تۇردى ۋە ئاللا تائالاغا دۇئا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى قۇرام تاش مىدىرلىدى - دە، ئۇنىڭ ئىچىدىن ئۇلار تەلەپ قىلغاندەك قورسىقىدا بالىسى مىدىرلاپ تۇرغان، قورساقلىق ۋە يۇڭلۇق بىر تۈگە چىقتى. دەل شۇ چاغدا سەمۇد قەۋمىنىڭ باشلىقى بولغان جۇندۇب ئىبنى ئەمرى ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى بەزى كىشىلەر ئىمان ئېيتتى. سەمۇد قەۋمىنىڭ باشقا چوڭ كىشىلىرى ئىمان ئېيتماقچى بولغاندا، بۇتلارغا مەسئۇل بولغان زۇئاب ئىبنى ئەمر ئىبنى لەئىب ۋە رۇئاب ئىبنى سەمئۇ قاتارلىقلار ئۇلارنى ئىمان ئېيتىشتىن توستى. جۇندۇب ئىبنى ئەمرنىڭ شۇ ھاب ئىبنى خەلىفە ئىسىملىك بىر نەۋرە تۇغۇنى بار بولۇپ، ئۇ سەمۇد قەۋمىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك ئىسىملىك كىشىلەردىن ئىدى. ئۇمۇ ئىمان ئېيتماقچى بولغاندا بۇتلارغا مەسئۇل كىشىلەر ئۇنىمۇ توسۇپ ئۆزلىرىگە قايىل قىلىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ كىشىنىڭ ھەققىدە سەمۇد قەۋمى ئىچىدىن مەھۇش ئىبنى ئەنۋە ئىسىملىك ئىمان ئېيتقان بىر كىشى بۇ شېئىرنى ئوقۇدى.

ئەمرنىڭ جەمەتى بولۇپ بىر گۇرۇھ،  
چاقىردى شىھابى سالىھ دىنىغا.  
شىھاب ئەزىزى قەۋمى ئىچىدە،  
كىرمەكچى بولدى ئۇ، سالىھ دىنىغا.  
گەر ئۇ كىرسە ئىمان يولىغا،  
كۈچلۈك بولاتتى سالىھ دىنىدا.  
ۋە لېكىن ئازغۇنلار بولمىدى ئەزىز،  
قايتۇرۇپ شىھابى ئۆزىنىڭ يولىغا.  
ھىجر جەمەتى بولدى بىر بۆرە،  
قايتۇرغاچ شىھابى ئازغۇن يولىغا.

تۆگە بوتۇلاقلىغاندىن كېيىن تۆگە ۋە ئۇنىڭ بوتۇلقى ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەلۇم بىر مەزگىلگىچە تۇردى. ئۇ يەردە بىر قۇدۇق بار بولۇپ، نۆۋەت بىلەن تۆگە بىر كۈن سۇ ئىچسە، كىشىلەر بىر كۈن سۇ ئىچەتتى. تۆگە سۇ ئىچكەن كۈنى، كىشىلەر ئۇ تۆگىنىڭ سۈتىنى ئىچشەتتى ۋە ئۇنى سېغىپ قاچىلىرىغا تولدۇرىۋالاتتى. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿سۇنىڭ ئۇلار بىلەن تۆگىنىڭ ئارىسىدا بۆلۈنگەنلىكىنى، قايسىسىنىڭ نۆۋىتى كەلسە شۇنىڭ ھازىر بولىدىغانلىقىنى ئۇلارغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن﴾<sup>(1)</sup> ﴿سالىھ ئېيتتى: «بۇ چىشى تۆگە (سۈيۈڭلاردىن بىر كۈن) ئىچىدۇ، سىلەرمۇ مۇئەييەن بىر كۈن ئىچىسىلەر﴾<sup>(2)</sup>.

ئۇ تۆگە ئوتلاش ئۈچۈن بەزى جىلغا ئېغزلىرىدىن كىرگەندە باشقا تۆگىلەرنىڭمۇ كىرىپ چىقىشقا توسالغۇ بولماسلىقى ئۈچۈن، كىرىشتە جىلغىنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئېغىزدىن كىرسە، قايتىشتا باشقا بىر ئېغىزدىن قايتىپ چىقاتتى. چۈنكى ئۇ ئىچكەن سۈيىنىڭ كۆپلىكىدىن قورسىقى ناھايىتىمۇ يوغىناپ كېتەتتى. قىلىنغان رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئۇ ناھايىتى چوڭ ۋە سۈرلۈك، كۆرۈنۈشى چىرايلىق بىر تۆگە ئىكەن. ئۇ

(1) سۈرە قەمەر 28 - ئايەت.

(2) سۈرە شۇئەرا 155 - ئايەت.

تۆگە سەمۇد قەۋمىنىڭ تۆگىلىرىنىڭ قېشىدىن ئۆتۈپ قالسا، ئۇ تۆگىلەر بۇ تۆگىدىن ئۈرۈكۈپ قاچىدىكەن. بۇ ئەھۋالنىڭ داۋاملىشىۋېرىشى ۋە سەمۇد قەۋمىنىڭ سالھ ئەلەيھىسسالامنى يالغانغا چىقىرىشى ئەڭ ئەۋجىگە چىقىشى بىلەن ئۇلار تۆگىنىڭ سۇ ئىچىدىغان نۆۋىتى كەلگەن كۈنىدىمۇ سۇنى ئۆزلىرىنىڭ ئىچىشى ئۈچۈن ئۇ تۆگىنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى. رىۋايەت قىلىنىشىچە: ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە قوشۇلغان.

بۇ ھەقتە قەتئە ئەتەدە مۇنداق دېدى: ئاڭلىشىمچە، تۆگىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان كىشى ھەر بىر ئادەمنىڭ قېشىغا ھەتتا ئۆيىدە 0 ئولتۇرغان ئايال ۋە كىچىك بالىلارنىڭ قېشىغىچە بېرىپ ئۇلارنىڭ ماقۇللىقىنى ئالغان. بۇنى تۆۋەندىكى ئايەتلەردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ: ﴿ئۇلار پەيغەمبەرنى (يەنى سالھ ئەلەيھىسسالامنى) يالغانچى قىلدى، تۆگىنى ئۆلتۈردى، گۇناھى تۈپەيلىدىن اللە ئۇلارنى تەلتۆكۈس ھالاك قىلدى، ئومۇميۈزلۈك ھالاك قىلدى﴾<sup>(1)</sup> ﴿بىز سەمۇدقا چىشى تۆگىنى روشەن (مۆجىزە) قىلىپ بەردۇق، ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلدى﴾<sup>(2)</sup>. ﴿ئۇلار چىشى تۆگىنى بوغۇزلىدى﴾ مانا بۇ ئايەتلەردە (ئەمەلىيەتتە تۆگىنى بىر ئادەم ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ) تۆگىنى ئۇ ئۆلتۈردى دېمەي، كۆپلىك قوشۇمچىسى بىلەن ئۇلار ئۆلتۈردى دەپ بايان قىلدى. بۇ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە ماقۇل بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. راستىنى اللە تائالا بىلگۈچىدۇر.

### تۆگىنىڭ ئۆلتۈرۈلىشىنىڭ بايىنى توغرىسىدا

ئىمام ئىبنى جەرىر ۋە باشقا تەپسىرشۇناس ئالىملار تۆگىنىڭ ئۆلتۈرۈلىشىنىڭ سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: سەمۇد قەۋمىنىڭ ئىچىدە غەنام ئىبنى مەجلىز دېگەن كىشىنىڭ ئۈنەيزە دېگەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇ بىر قېرى كاپىر ئايال ئىدى. ئۇ سالھ ئەلەيھىسسالامنى ئەڭ ئۆچ كۆرەتتى. ئۇنىڭ ئېرى سەمۇد قەۋمىنىڭ كاتىبلىرىدىن بىرى بولغان زۇئاب ئىبنى ئەمرى ئىدى. ئۇ ئايالنىڭ چىرايلىق قىزلىرى ۋە كۆپ مال - دۇنياسى بار ئىدى. سەدۇب بىنتى مەھيا ئىسىملىك يەنە بىر ئايال بولۇپ، ئۇ ئايال مۇ نەسەبى يۇقىرى ۋە مال - مۈلكى كۆپ، چىرايلىق ئايال ئىدى. ئۇ ئەسلىدە سالھ ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان بىر مۇسۇلماننىڭ ئايالى ئىدى. (ئۇ كىشى ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن) ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەن ئىدى. بۇ ئىككى ئايال ئۆزلىرىنىڭ گېپىگە كىرىدىغانلا كىشىلەرنى تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە قىزىقتۇراتتى. (مەلۇم بىر كۈنى) سەدۇب ئىسىملىك ھېلىقى ئايال ھەببان ئىسىملىك كىشىنى چاقىرىپ، ئەگەر ئۇ كىشى تۆگىنى ئۆلتۈرسە ئۆزىنى ئۇ كىشىگە ئاتايدىغانلىقىنى دەيدۇ. ئۇ كىشى ئۇنىڭغا ئۇنىمايدۇ ئاندىن ئۇ ئايال مەسەدە ئىبنى مەھرەج ئىسىملىك بىر نەۋرە تۇغىنىنى چاقىرىپ (ئۇنىڭغىمۇ ئاۋۋالقى كىشىگە دېگەن سۆزىنى دەيدۇ) ئۇ ئادەم ئايالنىڭ گېپىگە ماقۇل بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىسىملىك ھېلىقى قېرى ئايال سالىبىنىڭ ئوغلى قەددار دېگەن كىشىنى چاقىرىدۇ. ئۇ رەڭگى قىزىل، كۆزلىرى كۆك، پاكىر كىشى ئىدى. كىشىلەر ئۇنى زىنادىن بولغان، ھازىرقى دادىسى ئۇنىڭ ھەقىقىي دادىسى ئەمەس، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇنى سەھىياد ئىسىملىك ئادەم بىلەن زىنا قىلىپ تاپقان، لېكىن ئۇ سالىبىنىڭ ئۆيىدە تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈنلا سالىبىنىڭ بالىسى دەپ ئاتىلىپ قالغان دەپ قارايتتى. ئۇ قېرى ئايال ئۇنىڭغا: ئەگەر سەن تۆگىنى ئۆلتۈرسەڭ قىزلىرىمدىن ساڭا خالىغىنىڭنى بىرىمەن دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن سالىبىنىڭ ئوغلى قەددار ۋە مەستەد ئىبنى مەھرەج تۆگىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ماڭىدۇ. بۇ ئىككىسى سەمۇد قەۋمىنىڭ ئەسكى

(1) سۇرە شەمس 14 - ئايەت.

(2) سۇرە ئىسرا 59 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئادەملىرىنى تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە قىزىقتۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۇلارغا يەتتە كىشى ئەگىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار توققۇز بولىدۇ.

بۇلار ھەققىدە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەھەردە (يەنى ھىجرىدە) يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، ئىسلاھ قىلمايدىغان توققۇز نەپەر كىشى بار ئىدى﴾<sup>(1)</sup> ئەگەشكەن يەتتە كىشى ئۆز قەبىلىلىرىنىڭ چوڭلىرىدىن ئىدى. ئۇلار تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە قەبىلىسىدىكى ئىمان ئېيتمىغانلارنىڭ ھەممىسىنى سەپەرۋەر قىلدى. چاقىرىلغانلار تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە ماڭدى. ئۇلار تۆگىنىڭ سۈ ئىچىپ قايتقان ۋاقتىنى پەمەلەپ ئۆلتۈردى. سالىبىنىڭ ئوغلى قەددار تۆگىنىڭ قايتار يولىدىكى بىر قۇرام تاشنىڭ بىر تەرىپىگە يوشۇرۇنۇش ئۈچۈن ئورەك كولىدى. مەسدەد دېگەن كىشى يەنە بىر تەرىپىگە كولىدى. تۆگە مەسدەد يوشۇرۇنۇپ تۇرغان تەرەپتىن ئۆتتى. ئۇ تۆگىگە قارىتىپ ئوقىيادىن بىر تال ئوق ئۇزدى. ئوق بېرىپ تۆگىنىڭ يۈزىگە سانجىلىدى. ئۈزەينە دېگەن ھېلىقى قېرى ئايال ئەڭ چىرايلىق قىزىنىڭ يۈزىنى قەددارغا ئېچىپ ئۇنى رىغبەتلەندۈرۈشكە بۇيرۇدى. قەددار قىلىچىنى كۆتۈرگىنىچە تۆگىگە ئېتىلىپ بېرىپ، تۆگىنىڭ لېپىكىنى كېسىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن تۆگە يەرگە يىقىلدى. بوتلىقىنى ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن تۆگە ۋاقتىدى، قەددار تۆگىنىڭ بوينىغا قىلىچىنى ئۇرۇپ تۆگىنى بوغۇزلىدى. ئۇنىڭ بوتلىقى قېچىپ ناھايىتى ئېگىز بىر تاغنىڭ ئۈستىدىكى قۇرام تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ۋاقتىدى.

ئابدۇرازاق، مۇئەممەردىن ھەسەنبەسىرنىڭ: ئۇ بوتۇلاق: ئى پەرۋەردىگارم! ئانام قەيەردە؟ دېدى. دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

ئۇ بوتۇلاق ئۈچ قېتىم ۋاقتىدا قۇرام تاشنىڭ ئىچىگە كىرىپ غايىب بولۇپ كەتكەن دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. كىشىلەر ئۇنى قوغلاپ بېرىپ ئۇنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتتى دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. توغرىسىنى ئاللا تائالا بىلگۈچىدۇر. ئۇلارنىڭ تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكىنىڭ خەۋىرى سالىھ ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە ئۇلار توپلىشىپ تۇرغان يەرگە كېلىپ ئۇ تۆگىنى كۆرۈپ يىغلاپ كېتىپ: ﴿ئويۇڭلاردا (ھاياتلىقتىن) ئۈچ كۈن بەھرىمەن بولۇۋېلىڭلار. بۇ ۋەدە يالغان ئەمەس﴾<sup>(2)</sup> دېدى.

يامان ئادەملەرنىڭ سالىھ ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقى، ئۇلارغا كېلىدىغان

ئازابىنىڭ ئالامەتلىرى ۋە ئازابىنىڭ كەلگەنلىكى توغرىسىدا

ئۇلار تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن كۈنى چارشەنبە كۈنى ئىدى. ھېلىقى توققۇز كىشى شۇ كۈنى كەچتە سالىھ ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ: ئەگەر سالىھ راستچىل بولسا، بىز ئۇنى بىزگە ئازاب كېلىشتىن بۇرۇنراق ئوچۇقتۇرۇۋېتەيلى. ئەگەر ئۇ يالغانچىلاردىن بولسا، تۆگىسىنىڭ قېشىغا يولغا سېلىۋېتەيلى، دېيىشتى.

ئاللا تائالا ئۇلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھالبۇكى، ئۇلار يامغۇر يىغىشتىن بۇرۇن ھەقىقەتەن ئۈمىدسىزلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئاللا نىڭ رەھمىتىنىڭ نەتىجىلىرىگە قارىغىنىكى، ئۇ زېمىننى ئۆلگەندىن كېيىن قانداق تىرىلدۈرىدۇ، شۇبھىسىزكى، ئاللا ھەقىقەتەن ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرگۈچىدۇر، ئاللا ھەممە نەرسىگە قادىردۇر. ئەگەر بىز (زىرائەتكە زىيانلىق) شامالنى ئەۋەتسەك، ئۇلار (شامالنىڭ تەسىرىدىن)

(1) سۇرە نەمل 48 - ئايەت.

(2) سۇرە ھۇد 65 - ئايەت.

زىرائەتنىڭ سارغىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرسە، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار (اللە نىڭ ئىلگىرىكى نېمەتلىرىگە) كۇفرلىق قىلىدۇ»<sup>(1)</sup>.

ئۇلار سالھ ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈشكە كېلىشىپ كېچىدە سالھ ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىقتى. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا ئۇلارغا تاش ئەۋەتتى. ئۇ تاش ئۇلارنىڭ قەۋمىگە ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن، ئۇلارنى ئۇرۇپ تىتما - تىتما قىلىۋەتتى. غەلبە ھامان اللە سۇبۇھانە ۋە تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئۈچۈندۇر.

سەمۇد قەۋمى پەيشەنبە كۈنىنىڭ تېخىنى ئاتقۇزدى. بۇ كۈن ئۇلارغا بېرىلگەن مۆھلەت كۈنلىرىنىڭ بىرىنچى كۈنى ئىدى. خۇددى سالھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەدە قىلغىنىدەك<sup>(2)</sup> بۇ كۈنى ئۇلارنىڭ يۈزلىرى سارغىيىپ كەتتى. ئۇلارغا مۆھلەت بېرىلگەن كۈننىڭ ئىككىنچى كۈنىمۇ كىردى. بۇ جۈمە كۈنى ئىدى. بۇ كۈنى ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قىزىللىققا ئۆزگەردى. ئۈچىنچى كۈنىمۇ كىردى. بۇ دەل شەنبە كۈنى بولۇپ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قاپقارا بولۇپ قالدى. ئۇلار يەكشەنبە كۈنى سەھەردە ئىشلارنىڭ سالھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دېگىنىدەك بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كېپەنلىك كىيىپ كېپەنلىرىگە خۇشپۇراق نەرسىلەرنى چېچىپ اللە تائالانىڭ ئازابىنىڭ چۈشۈشىنى كۈتۈپ تۇردى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قانداق قىلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى، ئازابىنىڭ قانداق كېلىدىغانلىقىنى بىلمەي تېخىرقاپ ئولتۇرۇشاتتى. اللە تائالا بىزنى بۇنداق ئازابتىن ساقلىسۇن ئامىن! كۈن چىققاندا ئاسمان تەرەپتىن قاتتىق بىر ئاۋاز كەلدى. زېمىن قاتتىق بىر سىلكىندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ جانلىرى بىرلا ۋاقىتتا ئېلىندى. «ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى» ئۇلارنىڭ جېنى تىنىدىن جۇدا بولدى. ئۇلاردىن مەيلى چوڭ - كىچىك، قېرى - ياش ۋە ئەر - ئاياللاردىن بولسۇن بىر مۇ كىشى بۇ ئازابتىن قۇتۇلالمىدى<sup>(3)</sup>.

بەزى ئالىملار: ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كەلبە ئىسىملىك بىر پالەج قىزلا قۇتۇلۇپ قالغان (ئۇ قىز زۇرەيقە دەپمۇ ئاتىلاتتى). ئۇ سالھ ئەلەيھىسسالامغا قاتتىق ئۆچمەنلىك قىلىدىغان كاپىر قىز ئىدى. ئۇ ئازابىنى كۆرگەندە اللە تائالا ئۇنىڭ كېسىلىنى ساقايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناھايىتى تېز سۈرئەتتە باشقا بىر كەنتكە قېچىپ كېلىپ ئۇ كەنتتىكىلەرگە ئۆزىنىڭ كۆرگەنلىرىنى ۋە قەۋمىگە قانداق ئىشلارنىڭ بولغانلىقىنى دەپ بەردى. ئۇ قىز كەنتتىكى كىشىلەردىن ئىچىش ئۈچۈن سۇ سورىدى، ئۇ سۇنى ئىچىپ بولۇپلا ئۆلدى، دەيدۇ. تەپسىر شۇناس ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: سالھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن مۆمىنلەردىن باشقا سەمۇد قەۋمىدىن ئەبۇرىغال دېگەن كىشىدىن باشقا ھېچكىم تىرىك قالمىغان. بۇ كىشى ئۆز قەۋمىگە اللە تائالانىڭ ئازابى كەلگەندە ھەرەمدە ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭغا قەۋمىگە كەلگەن ئازابتىن ھېچقايسىسى كەلمىگەن. ئۇ مەلۇم بىر كۈنى ھەرەمنىڭ چىگراسىدىن چىقىشى بىلەنلا ئاسماندىن بىر تاش چۈشۈپ ئۇنى ئۆلتۈرگەن.

ئابدۇرازاق، مۇئەممەردىن ئىسمائىل ئىبنى ئۇمەييەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇرىغالنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «بۇنىڭ كىمىنىڭ قەبرىسى ئىكەنلىكىنى بىلمەمسىلەر؟» دەپ سورىدى. ساھابىلار: «اللە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلىدۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ سەمۇد قەۋمىدىن بولغان ئەبۇرىغال دېگەن كىشىنىڭ قەبرىسىدۇر»

(1) سۈرە رۇم 49 — 51 - ئايەتلەر.

(2) سالھ ئەلەيھىسسالام: ئايۇڭلاردا ئۈچ كۈن بەھرىمەن بولۇڭلار دېگەندە، ئۈچ كۈننىڭ بىرىنچى كۈنى يۈزۈڭلار مۇنداق بولىدۇ. ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى كۈنلىرى مۇنداق - مۇنداق بولىدۇ دېگەن ئىدى.

(3) يەكشەنبە كۈنىنىڭ تېڭى يورۇشتىن بۇرۇن سالھ ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بىلەن بىللە قەۋملىرىدىن ئايرىلىپ شام زېمىنى تەرەپكە چىقىپ كەتكەن.

(قەۋمىگە ئاللا تائالانىڭ ئازابى كەلگەندە)، بۇ كىشى ئاللا تائالانىڭ ھەرىمىدە ئىدى. ئاللا تائالانىڭ ھەرىمى ئۇ كىشىدىن ئازابىنى توسۇپ قالدى. ئۇ كىشى (مەلۇم بىر كۈنى) ھەرەمنىڭ چېگرىسىدىن چىقىشى بىلەنلا، ئۇ كىشىگە قەۋمىگە كەلگەن ئازاب كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى بۇ يەرگە كۆمۈلدى. ئۇنىڭ بىلەن بىر زىق ئالتۇن كۆمۈلگەن ئىدى. كىشىلەر قىلچىلارنى كۆتۈرۈپ كېلىپ شۇ ئالتۇننى ئېزدەپ تېپىپ ئېلىۋالدى» دېدى.

ئابدۇرازاق، مۇئەممەردىن زۆھرىنىڭ: ئەبۇرىغال ئەبۇسەقىق دەپمۇ ئاتىلىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ

النَّصِيحِينَ ﴿٧٦﴾

ئۇ (ئۇلار ھالاك بولغاندىن كېيىن) ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلدى ۋە: «ئى قەۋمىم! سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزدۈم، سىلەرگە نەسىھەت قىلدىم، لېكىن سىلەر نەسىھەت قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمىدىڭلار» دېدى<sup>(79)</sup>.

بۇ سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىگە قىلغان تاپا - تەنسىدۇر. سەمۇد قەۋمى ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا قارشىلىق قىلغانلىقى، ئاللا تائالغا چوڭچىلىق قىلغانلىقى، ھەقىقىي قوبۇل قىلمىغانلىقى ۋە توغرا يولدىن ئازغۇنلۇققا يۈزلەنگەنلىكى ئۈچۈن ئاللا تائالا ئۇلارنى ھالاك قىلدى. سالىھ ئەلەيھىسسالام: يۇقىرىدىكى سۆزىنى ئۇلار ھالاك قىلىنىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارغا تاپا - تەنە قىلىش يۈزىسىدىن دېدى. گەرچە ئۇلار ئۆلۈك بولسىمۇ سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىنى ئاڭلىيالايتتى.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: بەدرى ئۇرۇشىدا كاپىرلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ بەدرىدە ئۈچ كۈن تۇردى. ئۈچىنچى كۈنى كەچتە قايتىش ئۈچۈن يۈك - تاقىلارنى تېخىشقا بۇيرۇدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆگىسىگە مىنىپ كاپىرلارنىڭ ئۆلۈكلىرى تاشلانغان كونا قۇدۇقنىڭ بېشىغا كېلىپ: «ئى ئەبۇجەھىل ئىبنى ھىشام! ئى ئۇتبە ئىبنى رەبىئە! ئى شەيبە ئىبنى رەبىئە! ئى پالانى...! سىلەر پەرۋەردىگارىڭلار ۋەدە قىلغان نەرسىنىڭ ھەقىقىيلىكىنى كۆردىڭلارمۇ؟ مەن پەرۋەردىگارىم ۋەدە قىلغان نەرسىنىڭ ھەقىقىيلىكىنى كۆردۈم» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! سەن چىرىپ تاپ بولۇپ كەتكەن ئۆلۈكلەرگە سۆز قىلىۋاتامسەن؟» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە بولغان زات ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر مېنىڭ سۆزۈمنى ئۇلار ئاڭلىغانچىلىكىمۇ ئاڭلىيالايسىلەر. لېكىن ئۇلار جاۋاب بېرەلمەيدۇ» دېدى.

شۇنىڭدەك سالىھ ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆز قەۋمىگە: «ئى قەۋمىم! سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزدۈم، سىلەرگە نەسىھەت قىلدىم» يەنى مەن شۇنداق قىلساممۇ سىلەر نەسىھەتتىن ئاڭلىمىدىڭلار، چۈنكى سىلەر ھەقىقەتنى ياقتۇرمايسىلەر ۋە نەسىھەت قىلغۇچىغا ئەگەشمەيسىلەر. شۇڭا سالىھ ئەلەيھىسسالام سۆزىنىڭ ئاخىرىدا: «لېكىن سىلەر نەسىھەت قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمىدىڭلار» دېدى.

\* \* \* \* \*

www.number.org



وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾  
 إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ ۗ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٦٨﴾

لۇتنى (ئەھلى سەدۇمغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قەۋمىگە (ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن) مۇنداق دېگەن ئىدى: «سەلەر شۇنداق قەبىھ ئىشنى قىلامسىلەر؟ مۇنداق قەبىھ ئىشنى سەلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچقانداق ئادەم قىلمىغان ئىدى»<sup>(80)</sup>. سەلەر ھەقىقەتەن ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ، ئەرلەر بىلەن جىنسىي تەلىۋىنلارنى قاندۇرمىسىلەر، سەلەر ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمىسىلەر»<sup>(81)</sup>.

لۇت ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

«لۇتنى (ئەھلى سەدۇمغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)» لۇت ئەلەيھىسسالام ئازەرنىڭ ئوغلى بولغان ھارۇننىڭ ئوغلى يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشىنىڭ ئوغلى ئىدى. بۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە شام زېمىنىغا ھىجرەت قىلغان ئىدى. اللھ تائالا لۇت ئەلەيھىسسالامنى سەدۇم ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇ كىشىلەرنى اللھ تائالانىڭ دىنىغا چاقىردى. ياخشىلىققا بۇيرۇدى. ئادەم بالىسى ئەزەلدىن قىلىپ باقمىغان، ئۆزلىرى پەيدا قىلىۋالغان يامان ھاياسىز ئىشلاردىن توستى. ئۇ ھاياسىز ئىشلار ئاياللارنى قايرىپ قويۇپ، ئەرلەر ئەلەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىش ئىدى. بۇ ئىشنى سەمۇدلىق كىشىلەر، ئۇلارغا اللھ تائالانىڭ لەنەتلىرى بولسۇن! پەيدا قىلغانغا قەدەر، يەر يۈزىدە ھېچقانداق بىر ئىنسان بۇنداق ئىشنى قىلىپ باقمىغان ھەم بۇ ئىش بىرەر ئادەمنىڭ كۆڭلىگىمۇ كېچىپ باقمىغان ئىدى.

«ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قەۋمىگە (ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن) مۇنداق دېگەن ئىدى: «سەلەر شۇنداق قەبىھ ئىشنى قىلامسىلەر؟» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەمىر ئىبنى دىنار مۇنداق دېدى: لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىگە كەلگۈچە بىر ئەر يەنە بىر ئەرگە (ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ) يېقىنلىشىپ باقمىغان ئىدى. شۇڭا لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېدى. «مۇنداق قەبىھ ئىشنى سەلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچقانداق ئادەم قىلمىغان ئىدى. سەلەر ھەقىقەتەن ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ، ئەرلەر بىلەن جىنسىي تەلىۋىنلارنى قاندۇرمىسىلەر» يەنى پەرۋەردىگار ئىلغار سەلەر ئۈچۈن ياراتقان ئاياللارنى قايرىپ قويۇپ، ئەرلەرنىڭ قېشىغا بارامسىلەر؟ ئۇ سەلەرنىڭ ھەددىدىن ئاشقانلىقىغا ۋە نادانلىقىغا ئىشارەت. ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ ئەرلەر بىلەن تەلىۋىنلارنى قاندۇرۇشىغا يولغا قويۇلغان نورماللىقتىن چىقىپ كەتكەنلىكتۇر.

شۇڭا لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېدى: «لۇت: «بۇلار مېنىڭ قىزلىرىم (يەنى قەۋمىمنىڭ قىزلىرى) دۇر، ئەگەر (قازائى شەھۋەت) قىلماقچى بولساڭلار (ئۇلارنى نىكاھلاپ ئېلىڭلار)» دېدى»<sup>(1)</sup> يەنى لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشقا دەۋەت قىلدى. ئۇلار لۇت ئەلەيھىسسالامغا ئۆزلىرىنىڭ ئاياللارغا رايى يوقلۇقى بىلەن ئۆزرە قىلىپ: «ئۇلار (لۇتقا) ئېيتتى: «قىزلىرىڭغا بىزنىڭ

(1) سۈرە ھىجر 71 - ئايەت.

ھاجىتىمىز يوق ئىكەنلىكىنى سەن ئوبدان بىلسەن، شۇنىڭدەك بىزنىڭ مەقسىتىمىزنىمۇ ئوبدان بىلسەن» ﴿(1)﴾.

\* \* \* \* \*

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۗ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ



لۇتنىڭ قەۋمىنىڭ بىردىن بىر جاۋابى: «لۇتنى ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن قوشۇپ شەھىرىڭلاردىن چىقىرىۋېتىڭلار، چۈنكى ئۇلار پاك كىشىلەردۇر» دېيىشتىن ئىبارەت بولدى (82).  
لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ لۇت ئەلەيھىسسالامغا قايتۇرغان جاۋابى: لۇت ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بىلەن قوشۇپ ئۆز يۇرتىدىن چىقىرىۋېتىشنى پىلانلاش بولدى. اللە تائالا لۇت ئەلەيھىسسالامنى ساق - سالامەت يۇرتىدىن ئېلىپ چىقىپ كېتىپ، ئۇ بۇزۇق قەۋمنى ئۆز زېمىنلىرىدا خار قىلغان ھالەتتە ھالاك قىلىۋەتتى.

﴿چۈنكى ئۇلار پاك كىشىلەردۇر﴾ قەتادە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: لۇت ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلارنى، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئورۇنسىز ئەيىبلىدى دېگەنلىكتۇر دېدى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: يەنى ئۇلار ئەر ۋە ئاياللارنىڭ كەينى تەرىپىگە كېلىشتىن پاك كىشىلەردۇر. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىنمۇ شۇنىڭدەك رىۋايەت قىلىندى.

\* \* \* \* \*

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۗ فَانظُرْ

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

لۇتنى، ئۇنىڭ خوتۇنىدىن باشقا، تەۋە كىشىلىرى بىلەن بىللە (ئۇنىڭ قەۋمىگە نازىل بولغان ئازابىتىن) قۇتقۇزدۇق، پەقەت خوتۇنلا (شەھەردە) قېلىپ ھالاك بولغۇچىلاردىن بولدى (83). ئۇلارغا بىر تۈرلۈك يامغۇر (يەنى تاش) ياغدۇردۇق، گۇناھكارلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن (84).  
﴿لۇتنى، ئۇنىڭ خوتۇنىدىن باشقا، تەۋە كىشىلىرى بىلەن بىللە (ئۇنىڭ قەۋمىگە نازىل بولغان ئازابىتىن) قۇتقۇزدۇق﴾ يەنى بىز لۇتنى ۋە ئۇنىڭ بالا - چاقىلىرىنى قۇتقۇزدۇق. لۇت ئەلەيھىسسالامغا بالا - چاقىلىرىدىن باشقا، ئۇنىڭ قەۋمىدىن بىر كىشىمۇ ئىمان ئېيتمىغان ئىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھالاك بولمىسۇن دەپ لۇتنىڭ (شەھىرىدىكى مۆمىنلەرنى (سىرتقا) چىقىرىۋەتتۇق. بىز ئۇ شەھەردىن مۇسۇلمانلاردىن پەقەت بىر ئائىلىنىلا تاپتۇق﴾ (2).

قۇتۇلدۇرۇلغانلارنىڭ ئىچىدە لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى يوق ئىدى. چۈنكى ئۇ لۇت ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرمىگەن ئىدى. بەلكى ئۇ ئۆز قەۋمىنىڭ دىنىدا بولۇپ، لۇت ئەلەيھىسسالامغا قارىشى قەۋمىگە يان باساتتى ۋە لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە قانداق مېھمانلارنىڭ كەلگەنلىكىنى قەۋم بىلەن كېلىشۋالغان ئىشارەت بەلگىلىرى بىلەن خەۋەر بېرەتتى. شۇڭا لۇت ئەلەيھىسسالام بالا - چاقىلىرىنى

(1) سۈرە ھۇد 79 - ئايەت.

(2) سۈرە زارىيات 35 — 36 - ئايەتلەر.

ئېلىپ مېخشىقا بۇيرۇلغاندا، ئايالغا بۇ ئىشنى بىلدۈرمەسلىككە ۋە ئايالنى بىللە ئېلىپ ماخماسلىققا بۇيرۇلدى.

تەپسىر شۇناس ئالىملارنىڭ ئىچىدە: لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭدى. ئازاب كەلگەندە ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىشى بىلەنلا قەۋمىگە كەلگەن ئازاب ئۇنىڭغىمۇ تەڭ كەلدى، دېگەنلەرمۇ بار. لېكىن ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا قارىغاندا، ئۇ ئايال شەھەردىن چىقىمىغان لۇت ئەلەيھىسسالاممۇ ھەم ئۆزلىرىنىڭ چىقىپ كېتىدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا تۇيدۇرمىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قەۋم بىلەن قېلىپ قالغان. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿پەقەت خوتۇنلا (شەھەردە) قېلىپ ھالاك بولغۇچىلاردىن بولدى﴾.

﴿ئۇلارغا بىر تۈرلۈك يامغۇر (يەنى تاش) ياغدۇردۇق﴾ ئاللا تائالا بۇ ئايەتتە ياغدۇرغان يامغۇرنىڭ زادى قانداق يامغۇر ئىكەنلىكىنى تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلدى: ﴿بىزنىڭ (جازالاش) ئەمرىمىز چۈشكەندە، ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتۇق (يەنى كۆمتۈرۈۋەتتۇق)، ئۇ يۇرتلارغا بىز ئۈستى - ئۈستىلەپ ساپال تاشلارنى ياغدۇردۇق. ئۇ ساپال تاشلارغا پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ دەرگاھىدا بەلگە سېلىنغان ئىدى﴾<sup>(1)</sup>.

﴿گۇناھكارلارنىڭ ئاقۇتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن﴾ يەنى ئى مۇھەممەد! ئاللا تائالا چەكلىگەن ئىشلارنى قىلىشقا پېتىنغانلارنىڭ ۋە ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمىگەنلەرنىڭ قانداق بولۇدىغانلىقىغا قارىغىن.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەلەر لۇت ئەلەيھىسسالام قەۋمى قىلغان ئىشنى قىلغۇچىلارنى ئۇچراتساڭلار قىلغۇچى ۋە قىلىنغۇچىنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار».

\* \* \* \* \*

وَالۡى مَدۡىنَۢىنَ اٰخَاهُمۡ شُعۡبًا ؕ قَالَ یٰنِقۡوۡمِ اَعۡبُدُوۡا اللّٰهَ مَا لَکُمۡ مِّنۡ اِلٰهٍ غَیۡرُهٗ ؕ قَدْ جَآءَکُمۡ بَیۡنَۡتَیۡنَۡ مِّنۡ رَّبِّکُمۡ ؕ فَاَوۡفُوا۟ اَلۡکَیۡلَ وَالۡمِیۡزَانَ وَلَا تَبۡخَسُوۡا النَّاسَ اَشۡیَآءَهُمۡ وَلَا تَفۡسِدُوۡا فِىۡ الۡاَرۡضِ بَعۡدَ اِصۡلَاحِہَا ؕ ذٰلِکُمۡ خَیۡرٌ لَّکُمۡ اِنۡ کُنۡتُمۡ مُّوۡمِنِیۡنَ ﴿۸۵﴾

مەدەيەن (خەلقىغە) ئۇلارنىڭ قەبرىدىشى شۇئەيبنى (پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۇ (ئۆز قەۋمىگە) ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئاللا غا ئىبادەت قىلىڭلار، سەلەرگە ئاللا دىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. سەلەرگە پەرۋەردىگارىڭلاردىن ھەقىقەتەن (مېنىڭ راستلىقىمنى ئىسپاتلايدىغان) مۆجىزە كەلدى، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرىلاڭلار، كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار. (ئاللا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتسە) زېمىننى تۈزىگەندىن كېيىن، زېمىندا (گۇناھلار قىلىپ) بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار، ئەگەر مۇمىن بولساڭلار، ئەنە شۇ سەلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر»<sup>(85)</sup>.

www.number.org

(1) سۈرە ھۇد 82 — 83 - ئايەتلەر.

شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ۋە مەدەيەنلىكلەرنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: مەدەيەنلىكلەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى مەدىياننىڭ ئوغلى مەدەيەننىڭ ئەۋلادىدىندۇر<sup>(1)</sup>. شۇئەيب ئەلەيھىسسالام: يەشجەرنىڭ ئوغلى بولغان مەدىيان ئوغلى ئىدى. سىرېيانىيە تىلىدا شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمى يەسرۇن دەپ ئاتىلاتتى. مەدىيان ھەم قەبىلىنىڭ ھەم ھىجازنىڭ يولىدىكى مەئان دېگەن يەرگە يېقىن بىر شەھەرنىڭ ئىسمى ئىدى.

﴿ئۇ (ئۆز قەۋمىگە) ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھ دىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾ بۇ پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۈممەتلىرىگە قىلىدىغان چاقىرىقىدۇر. ﴿سىلەرگە پەرۋەردىگارىڭلاردىن ھەقىقەتەن (مېنىڭ راستلىقىمنى ئىسپاتلايدىغان) مۆجىزە كەلدى، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرىلاڭلار، كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار. (ئاللاھ پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى) زېمىننى تۈزىگەندىن كېيىن، زېمىندا (گۇناھلار قىلىپ) بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار، ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ئەنە شۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر﴾ يەنى مەن سىلەرگە ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ ھەقىقىتىغا ئاللاھ تائالا ھۆججەت ۋە پاكىتلارنى تۇرغۇزدى. ئاندىن شۇئەيب ئەلەيھىسسالام كىشىلەر بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا، ئۆلچەم تارازىنىڭ توغرا بولۇشىغا، ئۆلچەم تارازىدا خىيانەت قىلىپ باشقىلارنىڭ ماللىرىنى يەۋالماستىقىغا نەسىھەت قىلدى.

ئاللاھ تائالا ئۆلچەمدە كەم بېرىپ باشقىلارنىڭ ماللىرىنى يەۋالغان كىشىلەردىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا تولۇق ئالدى. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا كەم بېرىدۇ. ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تىرىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ؟ ئۇ كۈندە ئىنسانلار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ ھوزۇرىدا تىك تۇرىدۇ﴾<sup>(2)</sup> بۇ قاتتىق بىر تەھدىتتۇر. بىز ئاللاھ تائالادىن بىزنى ئۇ ئازاپلاردىن ساقلىشىنى تىلەيمىز!

\* \* \* \* \*

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن آمَنَ بِهِ  
وَتَبْغُوتَهَا عِوَجًا ۗ وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكْتَرْتُمْ ۗ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ  
الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنْكُمْ ءَامَنُوا بِآلِذِي الْأَرْسَالِ بِهِ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا  
فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا ۗ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

سىلەر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلارنى قورقۇتقان، ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقان ۋە ئۇ يولنىڭ ئەگرىلىكىنى تىلىگەن ھالدا يوللاردا ئولتۇرماڭلار، ئەسلىدە سىلەر ئاز ئىدىڭلار، ئاللاھنىڭ سىلەرنىڭ سانىڭلارنى كۆپەيتكەنلىكىنى ياد ئېتىڭلار، بۇزۇقچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراڭلار<sup>(86)</sup>. ئەگەر سىلەردىن بىر گۇرۇھ ئادەم مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمگە ئىشەنگەن، يەنە بىر گۇرۇھ ئادەم ئىشەنمىگەن

(1) ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمائىل ۋە ئىسھاق ئەلەيھىسسالامدىن باشقا، كېيىن ئالغان قانتۇر ۋە ھاجۇن ئىسىملىك ئىككى ئايالىدىن تۇغۇلغان 11 بالىسى بار بولۇپ مەدىيان شۇلارنىڭ بىرىدۇر.  
(2) سۈرە مۇتەففىھىن 1 - 6 - ئايەتلەر.

بولسا، **اللّٰه بىزنىڭ ئارىمىزدا ھۆكۈم چىقارغىچە سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار. اللّٰه ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر**»<sup>(87)</sup>.

شۇئەيب ئەلەيھىسسالام قەۋمنى باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئېلىۋېلىشتىن ۋە ئۇلارنى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشتىن توسۇش مەقسىتىدە يوللىرىدا ئولتۇرۇشتىن چەكلەپ مۇنداق دەيدۇ: **«سەلەر اللّٰه غا ئىمان ئېيتقانلارنى قورقۇتقان، اللّٰه نىڭ يولىدىن توسقان ۋە ئۇ يولنىڭ ئەگرىلىكىنى تىلىگەن ھالدا يوللاردا ئولتۇرماڭلار»** يەنى سەلەر كىشىلەرنى ماللىرىنى بەرمىسە، ئۆلتۈرۈش بىلەن قورقتىدىغان ھالەتتە، يولدا ئولتۇرماڭلار. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۈددى ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: سەلەر شەھەرگە كىرگەن تىجارەتچى ۋە باشقىلاردىن پۇل ئۈندۈرۈۋېلىش ئۈچۈن يوللاردا ئولتۇرۇۋالماڭلار.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: سەلەر شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ئۈچۈن كەلگەن مۆمىنلەرنى قورقۇتقان ھالدا يوللاردا ئولتۇرۇۋالماڭلار. لېكىن بۇ ئايەتكە بېرىلگەن ئالدىنقى مەنا كۈچلۈكرەكتۇر. چۈنكى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بەرگەن مەنىسىنى اللّٰه تائالانىڭ: **«ئۇ يولنىڭ ئەگرىلىكىنى تىلىگەن ھالدا يوللاردا ئولتۇرماڭلار»** دېگەن ئايىتى ئىپادىلەيدۇ.

**«ئەسلىدە سەلەر ئاز ئىدىڭلار، اللّٰه نىڭ سەلەرنىڭ سانىڭلارنى كۆپەيتكەنلىكىنى ياد ئېتىڭلار»** يەنى سەلەر ئەسلىدە ئاز بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئاجىز ئىدىڭلار، ئەمدى سانىڭلار ئاۋۇپ كۈچلۈك بولدۇڭلار شۇڭا سەلەر اللّٰه تائالانىڭ سەلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلەڭلار. **«بۇزۇقچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراڭلار»** يەنى ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمىتلەرگە، ئۇلارنىڭ اللّٰه تائالا چەكلەگەن ئىشلارنى قىلىشقا يېقىنلاشقانلىقى ۋە اللّٰه تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىنى يالغانغا چىقارغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا كەلگەن ئازابقا قاراپ بېقىڭلار.

**«ئەگەر سەلەردىن بىر گۇرۇھ ئادەم مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمگە ئىشەنگەن، يەنە بىر گۇرۇھ ئادەم ئىشەنمىگەن بولسا، اللّٰه بىزنىڭ ئارىمىزدا ھۆكۈم چىقارغىچە سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار. اللّٰه ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر»** يەنى اللّٰه تائالا ياخشى ئاقىۋەتنى مۆمىنلەرگە، يامان ئاقىۋەتنى كاپىرلارغا ھازىر قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

❖ **قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشُعَيْبُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَرِهِينَ ﴿٨٧﴾ قَدْ أَفْرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنَّ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبُّنَا أَفَتَحَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٨﴾**

شۇئەيب قەۋمىنىڭ (ئىماندىن باش تارتقان) تەكەببۇر چوڭلىرى: **«ئى شۇئەيب! سېنى چوقۇم ئەگەشكۈچىلىرىڭ (يەنى ساڭا ئىمان ئېيتقانلار) بىلەن قوشۇپ شەھىرىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىمىز، ياكى چوقۇم بىزنىڭ دىنىمىزغا قايتىشىڭلار كېرەك»** دېدى. شۇئەيب: **«بىز (بۇنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى) يامان كۆرىدىغان تۇرساق (بىزنى يەنىلا شۇنىڭغا مەجبۇر قىلامسىلەر؟»** دېدى<sup>(88)</sup>. (شۇئەيب يەنە ئېيتتى)

«اللہ بىزنى سىلەرنىڭ دىنىڭلاردىن قۇتۇلدۇرغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قايتساق، ئەلۋەتتە، اللہ غا يالغان چاپلىغان بولىمىز. پەرۋەردىگارىمىز اللہ خالىسىلا، بىز سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا قايتمايمىز. پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئىلمى ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، اللہ غا تەۋەككۈل قىلدۇق (يەنى ھەممە ئىشىمىزنى اللہ غا تاپشۇرىمىز). پەرۋەردىگارىمىز! بىز بىلەن قەۋمىمىزنىڭ ئارىسىدا ھەق ھۆكۈم چىقارغىن، سەن ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇرسەن»<sup>(89)</sup>.

اللہ تائالا بۇ ئايەتتە كاپىرلارنىڭ اللہ تائالانىڭ پەيغەمبىرى شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۆمىنلەرنى يۇرتتىن چىقىرىۋېتىشكە ياكى ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ دىنىغا كىرىشكە مەجبۇرلاش ئارقىلىق تەھدىت سېلىپ ئۇلارغا قارشى تۇرغانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

«(شۇئەيب يەنە ئېيتتى) «اللہ بىزنى سىلەرنىڭ دىنىڭلاردىن قۇتۇلدۇرغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قايتساق، ئەلۋەتتە، اللہ غا يالغان چاپلىغان بولىمىز» يەنى بىز سىلەر بىزنى چاقىرىۋاتقان ئىشنى يامان كۆرسەكمۇ يەنىلا شۇ ئىشنى قىلىۋېرەمسىلەر؟ ئەگەر بىز سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا قايتىپ سىلەر بىلەن بىرگە سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا كىرسەك، ئۇ چاغدا بىز اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش ئارقىلىق اللہ تائالاغا چوڭ بىر بوھتاننى چاپلىغان بولىمىز.

«پەرۋەردىگارىمىز اللہ خالىسىلا، بىز سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا قايتمايمىز. پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ئىلمى ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ» يەنى بۇ، ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتىنى اللہ تائالانىڭ خاھىشىغا تاپشۇرغانلىقتۇر. چۈنكى اللہ تائالا ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر ۋە ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىلمى ئىچىگە ئالغۇچىدۇر.

«اللہ غا تەۋەككۈل قىلدۇق (يەنى ھەممە ئىشىمىزنى اللہ غا تاپشۇرىمىز)» يەنى بىز قىلغان قىلمىغان ئىشلىرىمىزنىڭ ھەممىسىدە اللہ تائالاغا تەۋەككۈل قىلىمىز.

«پەرۋەردىگارىمىز! بىز بىلەن قەۋمىمىزنىڭ ئارىسىدا ھەق ھۆكۈم چىقارغىن» يەنى بىز بىلەن قەۋمىمىز ئارىلىقىدا ھۆكۈم چىقارغىن ۋە ئۇلارغا قارشى بىزگە ياردەم بەرگىن. «سەن ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇرسەن» چۈنكى سەن ھەرگىزمۇ زۇلۇم قىلمايدىغان ئادىل زاتتۇرسەن.

\* \* \* \* \*

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِيْنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنْكُمْ اِذَا لَخْسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَاَخَذْتَهُمُ  
الرَّجْفَةَ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَنِيْمِيْنَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوْا شُعَيْبًا كَاَنْ لَّمْ يَغْتَوْا فِيْهَا الَّذِيْنَ  
كَذَّبُوْا شُعَيْبًا كَاَنْوْا هُمُ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٩٢﴾

ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئىمانسىز چوڭلىرى: «ئەگەر سىلەر شۇئەيبكە ئەگەشسەڭلار، شۇبھىسىزكى، چوقۇم زىيان تارتىسىلەر» دېدى<sup>(90)</sup>. ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە يۈزلەندى، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى<sup>(91)</sup>. شۇئەيبنى ئىنكار قىلغانلار (اللہ نىڭ ھالاك قىلىشى بىلەن) گويىا بۇ يەردە تۇرمىغاندەك (يەنى ياشىمىغاندەك) بولۇپ قالدى. شۇئەيبنى ئىنكار قىلغانلار زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى<sup>(92)</sup>.

اللہ تائالا بۇ يەردە ئۇلارنىڭ كۈپۈرلۈقتا، چوڭچىلىق قىلىشتا، ئازغۇنلۇقتا قاتتىق تۇرغانلىقىدىن دىللىرىنىڭ ھەقىقەت قارشى تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ. شۇڭا ئۇلار قەسەم ئىچىشىپ مۇنداق دېدى: «ئەگەر سىلەر شۇئەيبكە ئەگەشسەڭلار، شۇبھىسىزكى، چوقۇم زىيان تارتىسىلەر».

شۇڭا اللہ تائالا بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا مۇنداق دېدى: «ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە يۈزلەندى، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى» يەنى بۇ يەردە اللہ تائالا ئۇلارغا زېمىننىڭ قاتتىق بىر

تەۋرىنىشنىڭ يۈزلەنگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى<sup>(1)</sup>. بۇ خۇددى شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان كىشىلەرنى، شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى قورقۇتۇپ تىترەتكىنىگە ۋە ئۇلارنى يۇرتلىرىدىن چىقىرىۋېتىشكە تەھدىت سالغانغا ئوخشاش، ئۇلارغىمۇ بىر تەۋرىنىش يۈزلەندى.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزنىڭ (ئۇلارنى ھالاك قىلىش) پەرمانىمىز چۈشكەن چاغدا، شۇئەيبنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىمان ئېيتقانلارنى مەرھەمەت قىلىپ قۇتۇلدۇردۇق، (ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغانلارغا قاتتىق ئاۋاز يۈزلەندى، ئۇلار ئۆز ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى﴾<sup>(2)</sup> بۇلارغا قاتتىق ئاۋازنىڭ يۈزلىنىشى ئۇلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا مەسخىرە قىلىپ: ﴿ئى شۇئەيب! سېنىڭ نامىزىڭ (يەنى دىنىڭ) سېنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرنى (يەنى بۇتلارنى) بىزنى تاشلاپتۇرۇشقا ياكى ماللىرىمىزنى خالىغىنىمىزچە تەسەررۈپ قىلىشىمىزنى تەرك ئەتكۈزۈشكە بۇيرۇمدۇ؟ سەن تازىمۇ كۆڭلى - كۆكسى كەڭ، تازىمۇ توغرا يول تاپقان ئادەمسەن - دە﴾<sup>(3)</sup> دېگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا قاتتىق بىر ئاۋاز يۈزلىنىپ ئۇلارنى شۈك قىلىپ قويدى.

اللھ تائالا ئۇلار ھەققىدە باشقا بىر يەردە مۇنداق خەۋەر بەردى: ﴿ئۇلار شۇئەيبنى ئىنكار قىلدى، ئۇلارنى ساپە كۈنىنىڭ ئازابى ھالاك قىلدى. ئۇ ھەقىقەتەن بۈيۈك كۈننىڭ ئازابى ئىدى﴾<sup>(4)</sup> يەنى بۇ ئازابنىڭ ئۇلارغا كېلىشى ئۇلارنىڭ شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا: ﴿ئەگەر (سۆزۈڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرگىن﴾<sup>(5)</sup> دېگەنلىكى ئۈچۈندۇر. ئۇلارنىڭ يۇقىرىقىدەك قىلمىشلىرى ئۈچۈن: ﴿ئۇلارنى ساپە كۈنىنىڭ ئازابى ھالاك قىلدى﴾<sup>(6)</sup> يەنى ئىچىدە ئۇنىڭ ئۇچقۇنلىرى، يالقۇنلىرى ۋە كۈچلۈك تەپتى بولغان بىر بۇلۇت ئۇلارغا ساپە تاشلىدى. ئاندىن ئاسمان تەرەپتىن قاتتىق بىر ئاۋاز، يەر ئاستىدىن قاتتىق بىر تەۋرەش كېلىش بىلەن ئۇلارنىڭ جانلىرى تەنلىرىدىن جۇدا بولۇپ، جەسەتلىرى قېتىپلا قالدى. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى﴾.

﴿شۇئەيبنى ئىنكار قىلغانلار (اللھ نىڭ ھالاك قىلىشى بىلەن) گويىا بۇ يەردە تۇرمىغاندەك (يەنى ياشىمىغاندەك) بولۇپ قالدى﴾ يەنى ئۇلارغا اللھ تائالانىڭ ئازابى كېلىشى بىلەنلا خۇددى ئۇلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان مۆمىنلەرنى چىقىرىۋەتمەكچى بولغان يۇرتلىرىدا ياشىمىغاندەك بولۇپ قالدى. ئاندىن اللھ تائالا ئۇلارنىڭ ئىمانىسىز كاتتىلىرىنىڭ: ﴿ئەگەر سىلەر شۇئەيبكە ئەگەشسەڭلار، شۇبھىسىزكى، چوقۇم زىيان تارتىسىلەر﴾ دېگەن سۆزىگە قارىتا: ﴿شۇئەيبنى ئىنكار قىلغانلار زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى﴾ دېدى.

\* \* \* \* \*

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَتِي ربي وَنصحتُ لَكُمْ فَكَيْفَ ءَأَسَىٰ عَلَىٰ

قَوْمِ كَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

شۇئەيب ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ: «ئى قەۋمىم! سىلەرگە مەن ئەلۋەتتە پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزدۈم ۋە نەسھەت قىلدىم، مەن قانداقمۇ كاپىر قەۋمگە قايغۇراي!» دېدى<sup>(93)</sup>.

(1) اللھ تائالا ئۇلارنىڭ شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا قارىتا ھەر بىر ئىشقا ئۇدۇلاپ ئۈچ خىل ئازاب ئەۋەتتى. يەرنىڭ تەۋرىشى، بىرىنچى خىل ئازابتۇر.  
 (2) سۈرە ھۇد 94 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
 (3) سۈرە ھۇد 87 - ئايەت.  
 (4) سۈرە شۇئەرا 189 - ئايەت.  
 (5) سۈرە شۇئەرا 187 - ئايەت.  
 (6) سۈرە شۇئەرا 189 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يەنى ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ئازابى ۋە غەزىپى كەلگەندىن كېيىن، شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ تاپا - تەنە قىلىش يۈزىسىدىن مۇنداق دېدى: ﴿ئى قەۋمىم! سىلەرگە مەن ئەلۋەتتە پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزدۈم ۋە نەسىھەت قىلدىم﴾ يەنى مەن سىلەرگە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپەنى يەتكۈزدۈم، چۈنكى سىلەر مەن ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتكە ئىمان كەلتۈرمىدىڭلار. شۇنچا مەن سىلەرنىڭ ھازىرقى ھالىتىڭلارغا قايغۇرمايمەن. ﴿مەن قانداقمۇ كاپىر قەۋمىگە قايغۇراي!﴾ دېدى. ﴿

\*\*\*\*\*

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَلْنَا مَكَانَ الْيَسْبَعَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

بىز مەيلى قايسى شەھەرگە بولسۇن، بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساق (شەھەر ئەھلى ئۇنى ئىنكار قىلغان بولسا)، ئۇلارنىڭ ئاللاھقا يالۋۇرۇشلىرى (تەۋبە قىلىشلىرى) ئۈچۈن، ئۇلارنى نامراتلىققا، كېسەللىككە گىرىپتار قىلدۇق<sup>(94)</sup>. ئاندىن (ئۇلارنىڭ بېشىغا كەلگەن) كۈلپەتنى نېمەتكە ئايلاندۇردۇق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆپەيدى، ئۇلار: «بىزنىڭ ئاتا بوۋىلىرىمىزنىڭ بېشىغا ھەقىقەتەن كۈلپەتلەر، نېمەتلەر كەلگەن ئىدى (بۇ - زامانىنىڭ ئادىتى؛ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ئوقۇبەت ئەمەس)» دېدى. ئۇلار خەۋەرسىز تۇرغاندا، ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت ھالدا قىلدۇق<sup>(95)</sup>.

### ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ سىنالغانلىقى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۆزى تەرىپىدىن پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن ئۈممەتلەرنىڭ ئۆزلىرىگە ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن تۈرلۈك قىيىنچىلىقلارنى كۈتۈرۈۋېتىشنى تىلەپ ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىشى ۋە يېلىنىشى ئۈچۈن ئۇلارغا تۈرلۈك كېسەللىكلەرنى ۋە يوقسۇللىقلارنى بېرىش بىلەن سىنىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا يېلىنىشى ۋە دۇئا قىلىشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى تۈرلۈك قىيىنچىلىق بىلەن سىنايدۇ. ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سىناقلىرىدا ئاللاھ تائالانىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقىمغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا يەنە بىر قېتىم سىنىلىش پۇرسىتى بېرىپ ئۇلارنى ئاشۇ قىيىنچىلىق ھالىتىدىن باياشات - پاراغەتلىك ھالەتكە ئېلىپ چىقىدۇ.

﴿ئاندىن (ئۇلارنىڭ بېشىغا كەلگەن) كۈلپەتنى نېمەتكە ئايلاندۇردۇق﴾ يەنى ئۇلارنى ماڭا شۈكۈر قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك كېسەللەرنى ساقلىققا، يوقسۇللىقلارنى باياشاتلىققا ئايلاندۇرۇپ بەردۇق. ﴿شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆپەيدى﴾ يەنى ئۇلار، ئۇلارنىڭ بالىلىرى ۋە ماللىرى كۆپەيدى. لېكىن ئۇلار يەنىلا ئاللاھ تائالانىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلمىدى.

﴿ئۇلار: «بىزنىڭ ئاتا بوۋىلىرىمىزنىڭ بېشىغا ھەقىقەتەن كۈلپەتلەر، نېمەتلەر كەلگەن ئىدى (بۇ - زامانىنىڭ ئادىتى؛ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ئوقۇبەت ئەمەس)﴾ دېدى﴾ يەنى بىز ئۇلارغا ئاللاھ تائالادىن گۇناھنىڭ كەچۈرۈلىشىنى تىلەش، يېلىنىشى ۋە دۇئا قىلىشى ئۈچۈن تۈرلۈك كېسەللىك ۋە يوقسۇللىق سېلىش بىلەن، ئاندىن باياشات - پاراغەت تۇرمۇش بېرىش بىلەن سىنىدۇق. لېكىن ئۇلارغا ئۇمۇ - بۇمۇ كار قىلمىدى. ئۇلار كۈپۈرلىقتىن ئۇنىڭ بىلەنمۇ ۋە بۇنىڭ بىلەنمۇ يانمىدى. بەلكى ئۇلار بۇرۇنقى زاماندا ئاتا - بوۋىلىرىمىزغا كەلگەن تۈرلۈك كېسەللىك ۋە يوقسۇللىق ئاندىن باياشاتلىق ۋە پاراۋانلىق بىزگىمۇ



كەلدى. بۇ دېگەن تەبىئەتنىڭ قانۇنى، بەزىدە ئۇنداق ۋە بەزىدە بۇنداق بولۇپ تۇرىدۇ، دېدى. ئەپسۇسكى، ئۇلار ئاللا تائالانىڭ ئۇلارغا قارىتا ئېلىپ بارغان بۇ خىل ھۆكۈمى ۋە سىناقلىرىنى سەزمىدى. كاپىرلارنىڭ بۇنداق قىلمىشى مۆمىنلەرنىڭ ئاللا تائالانىڭ نېمەتلىرىگە كەلگەندە ئاللا تائالاغا شۈكۈر ئېيتىدىغان، بېشىغا قىيىنچىلىقلار كەلگەندە ئۇنىڭغا سەۋر قىلىدىغان ھالەتلىرى بىلەن پۈتۈنلەي قارىمۇ - قارشىدۇر.

مۆمىنلەرنىڭ بۇخىل پەزىلىتى ھەققىدە ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۆمىننىڭ ئىشى كىشىنى تولمۇ خۇرسەن قىلىدۇ. ئاللا تائالا ئۇنىڭغا قانداقلىقى بىر ئىش بىلەن ھۆكۈم قىلسا، ئۇ، مۆمىن ئۈچۈن ياخشىلىق ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭغا خۇشاللىق كەلسە شۈكۈر ئېيتىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئۇنىڭغا بىر يامانلىق يېتىپ قالسا، ئۇ سەۋر قىلىدۇ. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر.»

مۆمىن بەندە ئاللا تائالانىڭ ئۆزىنى ھەر خىل قىيىنچىلىق ۋە نېمەتلەر بىلەن سىنىغانلىقىنى ھېس قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا ئۆزىنىڭ سىنىغانلىقىنى سېزەلمەيدىغان سۈپەتكە ئىگە كىشىلەرنىڭ بايانىنىڭ ئارقىسىدىنلا مۇنداق دېدى: «ئۇلار خەۋەرسىز تۇرغاندا، ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت ھالەتكە قىلدۇق» يەنى ئۇلارنى خەۋەرسىز ھالەتتە تۇرغاندا، ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق. ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «ئۇشتۇمتۇت كەلگەن ئۆلۈم مۆمىنلەر ئۈچۈن رەھمەت، كاپىرلار ئۈچۈن ئازابتۇر.»

\* \* \* \* \*

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيِّنًا وَهُمْ نَائِبُونَ ﴿٦٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًىٰ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٦٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

(پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالەك قىلىنغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۇفرىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلارنى ئاسمان - زېمىننىڭ پاراۋانلىقلىرىغا مۇيەسسەر قىلاتتۇق، لېكىن ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلدى، شۇڭا ئۇلارنى ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالەك قىلدۇق<sup>(96)</sup>. (پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىدىغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ ئۆزلىرىگە كېچىسى (غەپلەتتە) ئۇخلاۋاتقانلىرىدا كېلىشىدىن قورقمايدۇ<sup>(97)</sup>. شەھەرلەر ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ چۈش ۋاقتىدا - ئۇلار ئويناپ تۇرغانلىرىدا كېلىشىدىن قورقمايدۇ<sup>(98)</sup>. ئۇلار ئاللا نىڭ مەكرىدىن (يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز تۇرغاندا ئاللا نىڭ ئازاب نازىل قىلىشىدىن) قورقمايدۇ؟ پەقەت زىيان تارتقۇچى قەۋملەر ئاللا نىڭ مەكرىدىن قورقمايدۇ<sup>(99)</sup>.

## بەرىكەتنىڭ كېلىشى ئىمان بىلەن، غەزەپنىڭ كېلىشى كۆپۈرلۈك بىلەن بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ ئايەتلەردە ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئەۋەتىلگەن جايلاردىكى كىشىلەر ئىچىدە يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن باشقا ئۈممەتلەرنىڭ پەقەت ئاز بىر قىسمىنىڭلا ئىمان ئېيتقانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىمان ئېيتقانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھالاک بولغان شەھەرلەر ئاھالىلىرى ئىچىدە﴾ يۈنۈس قەۋمىدىن باشقىسىغا ﴿ئازابنىڭ ئالامىتىنى كۆرۈپ﴾ ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسى بولغىنى يوق، يۈنۈس قەۋمى ئىمان ئېيتقاندا، دۇنيا ھاياتىدا رەسۋا قىلىدىغان ئازابنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن كۆتۈرۈۋەتتۇق، ئۇلارنى مەلۇم ۋاقىتقىچە (يەنى ئەجلى يەتكەنگە قەدەر دۇنيادىكى شەيئىلەردىن) بەھرىمەن قىلدۇق<sup>(1)</sup> يەنى يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن باشقا ھېچقانداق بىر پەيغەمبەرنىڭ قەۋمى پۈتۈنلەي ئىمان ئېيتىمىدى. يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ ھەممىسى ئىمان ئېيتتى. چۈنكى ئۇلار ئازابنىڭ چوقۇم كېلىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ئىمان ئېيتقان ئىدى.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇنى بىز 100 مىڭ، بەلكى (بۇنىڭدىنمۇ) كۆپ (بىر قەۋمگە پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق. (ئۇلار ۋەدە قىلىنغان ئازابىنى كۆرگەن چاغدا) ئىمان ئېيتتى. مۇئەييەن مۇددەتكىچە (يەنى ئەجلى يەتكەنگە قەدەر) ئۇلارنى (ھاياتتىن) بەھرىمەن قىلدۇق﴾<sup>(2)</sup> (قايسى شەھەرگە بولمىسۇن، بىرەر ئاگاھلاندىرغۇچى ئەۋەتسەكلا ئۇنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى: «شۈبھىسىزكى، بىز سىلەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭلارنى ئىنكار قىلىمىز» دېدى)<sup>(3)</sup>.

﴿پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالاک قىلىنغان﴾ شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۆفرىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى﴾ يەنى ئۇلار پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتكە چىن دىلى بىلەن ئىشەنگەن ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن، يامان ئىشلارنى تاشلاپ ياخشى ئىشلارنى قىلىپ اللھ تائالاغا تەقۋادارلىق قىلغان بولسا، ﴿ئەلۋەتتە، ئۇلارنى ئاسمان - زېمىننىڭ پاراۋانلىقلىرىغا مۇيەسسەر قىلاتتۇق﴾ يەنى ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ، زېمىندىن ئۆسۈملۈكلەرنى ئۇندۇرۇپ بېرەتتۇق. ﴿لېكىن ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلدى، شۇڭا ئۇلارنى ئۆز قىلمىشلىرى توپەيلىدىن ھالاک قىلدۇق﴾ يەنى ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە يامان ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ھالاک قىلىش بىلەن جازالىدۇق.

ئاندىن اللھ تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا قارشىلىق قىلىشقا پېتىنىشتىن ئاگاھلاندىرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىدىغان﴾ شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ ئۆزلىرىگە كېچىسى (غەپلەتتە) ئۇخلاۋاتقانلىرىدا كېلىشىدىن قورقمامدۇ؟﴾

﴿ئۇلار اللھ نىڭ مەكرىدىن (يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز تۇرغاندا اللھ نىڭ ئازاب نازىل قىلىشىدىن) قورقمامدۇ؟﴾ يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز ۋە غەپلەتتە تۇرغاندا، اللھ تائالانىڭ غەزىپىنىڭ ۋە ئازابىنىڭ كېلىشىدىن شۇنداقلا اللھ تائالانىڭ ئۇلارنى قاتتىق تۇتۇشىدىن قورقمامدۇ؟ ﴿پەقەت زىيان تارتقۇچى قەۋملا

(1) سۈرە يۈنۈس 98 - ئايەت.

(2) سۈرە سافات 147 — 148 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە سەبەئ 34 - ئايەت.

اللہ نىڭ مەكرىدىن قورقمايدۇ) شۇنچا ھەسەنبەسىرى مۇنداق دېدى: مۇمىن ئەمەل ئىبادەتلەرنى اللہ تائالادىن قورقۇپ تۇرۇپ قىلىدۇ. يامان ئادەم گۇناھ ئىشلارنى قورقماي قىلىۋېرىدۇ.

\* \* \* \* \*

أُولَئِكَ يَهْدِي اللَّهُ لِدِينِهِ يَرْتَدُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ

عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

زېمىننىڭ ئىلگىرىكى ئىكلىرى (ھالاك بولغان) دىن كېيىن، (زېمىنغا) ۋارىس بولغۇچىلارنى، خالسا، گۇناھى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلىدىغانلىقىمىز، دىللىرىنى پېچەتلىۋېتىدىغانلىقىمىز ئۇلارغا (يەنى زېمىنغا ۋارىسلىق قىلغۇچىلارغا) ئايمان بولمىدىمۇ؟ ئۇلار (ھەق سۆزنى) ئاڭلىمايدۇ<sup>(100)</sup>.

﴿ئۇلار (ھەق سۆزنى) ئاڭلىمايدۇ﴾ يەنى ئۇلار ۋەز - نەسەپتىن ۋە ئاگاھلاندىرۇشنى ئاڭلىمايدۇ. اللہ تائالا كېيىنكىلەرنىڭمۇ يامان ئىشلارنى قىلسا، ئۇلارنىمۇ ئوخشاشلا ھالاك قىلىۋېتىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن (پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان) نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار ئۇقمامدۇ؟ ئۇلار شۇ ئۈمەتلەرنىڭ ماكانلىرىدا مېڭىپ يۈرىدۇ، ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئۇنىڭدا ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئىبەرەتلەر بار﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن قانچىلىغان ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار بىلمەمدۇ؟ ئۇلار (يەنى مەككىلىكلەر) ئۇلار (يەنى ھالاك بولغانلار) نىڭ يۇرتىدىن ئۆتۈپ تۇرىدۇ، بۇنىڭدا (بىزنىڭ قۇدرىتىمىزنىڭ چوڭلۇقىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار، ئۇلار ئاڭلىمايدۇ؟﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ كىشىلەرنى (يەنى كۇففارلارنى) ئازاب كېلىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) دىن ئاگاھلاندىرغىن، (بۇ كۈندە) زالىملار: «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە قىسقىغىنا ۋاقىت مۆھلەت بەرگىن (يەنى دۇنياغا قايتۇرغىن)، دەۋىتىڭنى قوبۇل قىلايلى، پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشەيلى» دەيدۇ. (ئۇلارغا) سىلەر ئىلگىرى، بىز ھەرگىز يوقالمايمىز، دەپ قەسەم ئىچمىگەنمىدىڭلار؟ (دېيىلىدۇ). ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغانلارنى (ھالاك قىلغىنىمىزدىن كېيىن) سىلەر ئۇلارنىڭ جايلىرىدا تۇردۇڭلار (ئۇلارنىڭ جايلىرىدىن ئىبەرەت ئالساڭلارچۇ)، ئۇلارنى قانداق جازالىغانلىقىمىز سىلەرگە ئېنىق مەلۇم بولدى. سىلەرگە نۇرغۇن مىساللارنى كەلتۈردۇق (يەنى پەيغەمبەرلەرگە چىنپۈتمىگەنلەرنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلدۇق)﴾<sup>(3)</sup> ﴿ئۇلاردىن ئىلگىرى نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلدۇق، ئۇلاردىن بىرەر ئەھدەنى كۆرەلمەسەن؟ ياكى ئۇلاردىن بىرەر پەس ئاۋاز ئاڭلىيالماسەن؟ (يەنى ئۇلار شۇنداق تەلتۈكۈس ھالاك قىلىندىكى، ئۇلاردىن كۆرگىلى ۋە ئاۋازنى ئاڭلىغىلى ھېچ ئەھدى قالمىدى)﴾<sup>(4)</sup> ۋە بۇنىڭدىن باشقا اللہ تائالانىڭ ئازابىنىڭ اللہ تائالانىڭ دۈشمىنى بولغان كاپىرلارغا ۋە نېمىتىنىڭ اللہ تائالانىڭ يېقىنلىرى بولغان مۇمىنلەرگە بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدىغان ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

\* \* \* \* \*

www.number.org

(1) سۈرە تاھا 128 - ئايەت.  
 (2) سۈرە سەجدە 26 - ئايەت.  
 (3) سۈرە ئىبراھىم 44 - 45 - ئايەتلەر.  
 (4) سۈرە مەريەم 98 - ئايەت.

تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا ۗ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ۗ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ ۗ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

ئەشۇ شەھەرلەر (ئاهالىسى) نىڭ بەزى خەۋەرلىرىنى (ئى مۇھەممەد!) ساخا ھېكايە قىلىپ بېرىمىز، شەك شۈبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا مۆجىزىلەر ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئۇلار ئىلگىرى (ھەقىقى) ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن (ئۇ مۆجىزىلەرگە) ئىمان ئېيتىمىدى. اللە كاپىرلارنىڭ دىللىرىنى ئەنە شۇنداق پېچەتلەيدۇ<sup>(101)</sup>. ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ (روزىمىساقتا) بەرگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغانلىقىنى بايقىمىدۇق، ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ شەكسىز پاسىقلار (يەنى اللە نىڭ ئەمرى - پەرمانىدىن باش تارتقۇچىلار) ئىكەنلىكىنى بايقىدۇق<sup>(102)</sup>.

اللە تائالا يۇقىرىدا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نۇھ، ھۇد، سالىھ، لۇت ۋە شۇئەيب ئەلەيھىسسالاملارنىڭ خەۋەرلىرىنى، ئۇ قەۋملەر ئىچىدىن كاپىرلارنى ھالاك قىلىپ مۆمىنلەرنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىنى بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدى. بۇ يەردە اللە تائالا بۇ قەۋملەرگە ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتىپ، بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ئارقىلىق ھەقىقى چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ قەۋملەرنىڭ ئاخلىمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى ھالاك قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئەشۇ شەھەرلەر (ئاهالىسى) نىڭ بەزى خەۋەرلىرىنى (ئى مۇھەممەد!) ساخا ھېكايە قىلىپ بېرىمىز، شەك شۈبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا مۆجىزىلەر ئېلىپ كەلگەن ئىدى﴾.

اللە تائالا ھېچقانداق بىر قەۋمنى ئۇلارغا پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ ئازابلىمايدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مانا بۇلار (ئاهالىسىنى بىز ھالاك قىلغان) يۇرتلارنىڭ خەۋەرلىرىدۇر، ئۇنى ساخا (ۋەھىي ئارقىلىق) بايان قىلىمىز. ئۇ يۇرتلاردىن ئىزى قالغانلىرىمۇ بار (يەنى ئاهالىسى ھالاك قىلىنىپ، يۇرتلىرىنىڭ ئورنى قالدۇرۇلغانلىرىمۇ بار)، ئىزى قالغانلىرىمۇ بار (يەنى ئاهالىسى بىلەن قوشۇپ ئورۇۋېتىلگەن زىرائەتتەك ۋەيران قىلىنغانلىرىمۇ بار). بىز ئۇلارغا زۇلۇم قىلىمىدۇق، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلار ئىلگىرى (ھەقىقى) ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن (ئۇ مۆجىزىلەرگە) ئىمان ئېيتىمىدى﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرگە ئىمان ئېيتىماسلىق ئۇلارنىڭ ھەقىقەتنى دەسلەۋىدىلا ئىنكار قىلغانلىقى سەۋەبىدىندۇر. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! مۆجىزىلەر (مېنىڭ ئەمەس)، اللە نىڭ دەرگاھىدىكى ئىش، دېگىن. (ئى مۆمىنلەر!) سىلەر نېمىنى بىلىسىلەر؟ مۆجىزىلەر كەلسە ئۇلار ئېھتىمال، ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى ھەق (نى چۈشىنىش ۋە كۆرۈش) تىن بۇرۇۋېتىمىز، ئۇلار دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەندەك (يەنە ئىشەنمەيدۇ)، ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا تېخىرقاپ يۈرۈشكە قويۇۋېتىمىز﴾<sup>(2)</sup>.

﴿اللە كاپىرلارنىڭ دىللىرىنى ئەنە شۇنداق پېچەتلەيدۇ. ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ (روزىمىساقتا) بەرگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغانلىقىنى بايقىمىدۇق، ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ شەكسىز پاسىقلار (يەنى اللە نىڭ ئەمرى - پەرمانىدىن باش تارتقۇچىلار) ئىكەنلىكىنى بايقىدۇق﴾ يەنى بىز ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنى بىزگە

(1) سۇرە ھۇد 100 — 101 - ئايەتلەر.

(2) سۇرە ئەئراف 109 — 110 - ئايەتلەر.

بويىسۇنۇشتىن، ئىتائەت قىلىشتىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى بايقىدۇق. ﷲ تائالا ئۇلاردىن ئالغان ۋەدە بولسا، ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىكى چېغىدىلا ئۇلارنىڭ ﷲ تائالانىڭ ئۆزلىرىنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە پادىشاھى ئىكەنلىكىگە، ﷲ تائالادىن باشقا ھېچبىر ئىلاھنىڭ يوقلىقىغا ئىشىنىدىغانلىقىغا ئالغان، ئۇنى ئىقرار قىلغان، گۈۋاھلىق بەرگەن ۋە ئۇلارنىڭ تەبىئەتلىرىگە سىغىدۇرۇپ تىلگەن ۋەدىسىدۇر. ئادەم بالىلىرى ﷲ تائالاغا بەرگەن ئاشۇ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئۇنى ئارقىسىغا چۆرىۋەتتى. ھېچقانداق دەلىل - ئىسپاتى بولمىغان، ئەقىلگىمۇ سىغمايدىغان ۋە شەرىئەتمۇ قوبۇل قىلمايدىغان قىلمىشنى يەنى ئىبادەت قىلغاندا ﷲ تائالاغا باشقا بىرسىنى شېرىك قىلىپ ئىبادەت قىلىشتەك شېرىك ئىشىنى قىلدى. ئەسلى ئىنساننىڭ ساغلام تەبىئىتىدە بۇنداق ئىشلارنى قىلىش ئىستىكى بولمايدۇ. بارلىق پەيغەمبەرلەر باشتىن ئاخىرى ئىنسانلارنى مۇشۇنداق شېرىك ئىشىنى قىلىشتىن توسۇپ كەلدى.

ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتىدە ﷲ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش ئىستىكىنىڭ يوقلىقى ھەققىدە ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﷲ تائالا ھەدىسى قۇددىسىدا: «مەن ھەقىقەتەن بەندىلىرىمنى مۇسۇلمان قىلىپ ياراتتىم. ئاندىن شەيتان كېلىپ ئۇلارنى ئۆز دىنىدىن ئايرىۋەتتى، مەن ئۇلارغا ھالال قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام سانايدىغان قىلىۋەتتى». ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەر قانداق بالا دىنىنى تونۇش تەبىئىتى بىلەن تۇغۇلىدۇ. ئۇ بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇ بالىنى بەھۇدىي قىلىدۇ، ياكى خرىستىئان قىلىدۇ ۋە ياكى ئاتەشپەرەست قىلىدۇ».

\* \* \* \* \*

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦ فَظَلَمُوا بِهَا ۗ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ

عِقَابَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

مەزكۇر پەيغەمبەرلەردىن كېيىن، مۇسائى مۆجىزىلىرىمىز بىلەن، (مىسىرنىڭ مۇسا زامانىدىكى پادىشاھى) پىرىئۇنگە ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ چوڭلىرىغا (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇلار بۇ مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلدى، بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن ﴿103﴾.

مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن پىرىئۇننىڭ قىسسىسى توغرىسىدا

﴿مەزكۇر پەيغەمبەرلەردىن كېيىن، مۇسائى مۆجىزىلىرىمىز بىلەن، (مىسىرنىڭ مۇسا زامانىدىكى پادىشاھى) پىرىئۇنگە ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ چوڭلىرىغا (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق﴾ يەنى يۇقىرىدا قىسسە بايان قىلىنغان نۇھ، ھۇد، سالىھ، لۇت ۋە شۇئەيب ئەلەيھىسسالاملارغا ئوخشاش مۇسائىمۇ مۇسائىنڭ زامانىسىدىكى مىسىرنىڭ پادىشاھى پىرىئۇننىڭ ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە ئوچۇق پاكىت ۋە مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق.

﴿ئۇلار بۇ مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلدى، بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن﴾ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۇۋال ۋە تەرسالىق قىلىپ ئۇ مۆجىزىلەرنى ۋە پاكىتلارنى ئىنكار قىلدى. ئۇنىڭغا ئىشىنىشتىن باش تارتتى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۇ ئايەتلەرنى ئىچىدە ئېتىراپ قىلدى، لېكىن ئۇلار ئۇنى زۇلۇم ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىش يۈزىسىدىن ئىنكار قىلدى. بۇزغۇنچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قارىغىن﴾<sup>(1)</sup> يەنى بۇزغۇنچىلار بولسا، كىشىلەرنى ئاللا تائالانىڭ يولىدىن توسايدىغان ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىدىغان كىشىلەردۇر. سەن ئۇلارنى قانداق قىلىۋەتكەنلىكىمىزگە قارىغىن. بىز ئۇلارنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كۆز ئالدىدا بىرىنىمۇ قويماي سۇغا غەرق قىلىۋەتتۇق. بۇ پىرئەۋ ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە بېرىلگەن ئەڭ ئېغىر دەرىجىدىكى رەسۋا قىلغۇچى ئازاب، مۇسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۇمىنلەرنىڭ دىللىرىغا بېرىلگەن ئەڭ ياخشى تەسەللىدۇر.

\* \* \* \* \*

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٤٥﴾ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَآتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٤٦﴾

مۇسا ئېيتتى: «ئى پىرئەۋن! مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئەۋەتكەن پەيغەمبەردىم»<sup>(104)</sup>. اللہ نامىدىن پەقەت ھەقىقەتتىن باشقىنى ئېيتماستىنلا لايىقەن، راستنىلا پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە ( مېنىڭ راستلىقىمنى ئىسپاتلايدىغان) بىر مۆجىزە ئېلىپ كەلدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسرائىل ئەۋلادىنى مەن بىلەن قويۇپ بەرگىن (مەن بىلەن بىللە ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ۋەتىنى مۇقەددەس زېمىنغا بارسۇن) «<sup>(105)</sup> پىرئەۋن (مۇساغا): «ئەگەر سەن (پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن) بىر مۆجىزە ئېلىپ كەلگەن بولساڭ، (بۇ دەۋاپىڭدا) راستچىلاردىن بولساڭ، ئۇنى بىزگە كۆرسەتكىن» دېدى»<sup>(106)</sup>.

اللہ تائالا بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پىرئەۋن بىلەن مۇنازىرلەشكەنلىكىدىن، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ مىللىتى بولغان قىبىتىلارنىڭ ئالدىدا ئوچۇق پاكىت ۋە مۆجىزىلەرنى كۆرسىتىش بىلەن مۇنازىرىدە پىرئەۋننى ئۇتۇۋالغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿مۇسا ئېيتتى: «ئى پىرئەۋن! مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئەۋەتكەن پەيغەمبەردىم» يەنى مېنى ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى، پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىسى بولغان زات اللہ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى.

﴿اللہ نامىدىن پەقەت ھەقىقەتتىن باشقىنى ئېيتماستىنلا لايىقەن﴾ يەنى شۇنىڭ ئۈچۈن اللہ تائالا تەرىپىدىن ماڭا بىلدۈرۈلگەن ھەق ۋە راست بولغاندىن باشقىنى بايان قىلماسلىقىم ماڭا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىدۇر.

﴿راستنىلا پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە ( مېنىڭ راستلىقىمنى ئىسپاتلايدىغان) بىر مۆجىزە ئېلىپ كەلدىم﴾ يەنى مەن سىلەرگە ئېلىپ كەلگەن دىندا مېنىڭ راستچىللىقىمنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن اللہ تائالا ماڭا بەرگەن، اللہ تائالا تەرىپىدىن ئىكەنلىكى ناھايىتىمۇ روشەن بولغان بىر مۆجىزىنى ئېلىپ كەلدىم.

(1) سۈرە نەمل 14 - ئايەت.

﴿شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسرائىل ئەۋلادىنى مەن بىلەن قويۇپ بەرگىن (مەن بىلەن بىللە ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ۋە تىنىنى مۇقەددەس زېمىنغا بارسۇن)﴾ يەنى سەن ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئەسىرگە ۋە ئىسكەنجىگە ئېلىۋېلىشتىن قويۇپ بەرگەن. ئۇلارنى سېنىڭ ھەم ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلغىلى قويغىن چۈنكى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ دوستى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى بولغان يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدۇر.

﴿پىرئەۋن (مۇساغا): «ئەگەر سەن (پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن) بىر مۆجىزە ئېلىپ كەلگەن بولساڭ، (بۇ دەۋايىڭدا) راستچىلاردىن بولساڭ، ئۇنى بىزگە كۆرسەتكىن» دەيدى﴾ يەنى پىرئەۋن مەن سېنىڭ دېگەنلىرىڭگە ئىشەنمەيمەن. شۇنداقلا سېنىڭ مەندىن تەلەپ قىلغانلىرىڭنىمۇ ئورۇندىمايمەن ئەگەر سەن مەن مۆجىزە بىلەن ئەۋەتلىدىم دېگەن سۆزلىرىڭدە راستچىل بولساڭ بۇ مۆجىزىنى چىقىرىپ باققىن، بىز ئۇنى كۆرۈپ باقايلى.

\* \* \* \* \*

فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِ ﴿١٨﴾

مۇسا ھاسسىنى تاشلىۋېدى، ئۇ ناگاھان ئاشكارا بىر ئەجدىھاغا ئايلاندى<sup>(107)</sup>. قولنى (ياقىسىدىن) چىقىرىۋېدى، ئۇ ناگاھان قارىغۇچىلارغا (نۇر چاقىتىپ تۇرىدىغان) ئاپئاق بولۇپ كۆرۈنىدى<sup>(108)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسسى ۋە قولنىڭ ئاق قىلىنىغانلىقى توغرىسىدا

﴿مۇسا ھاسسىنى تاشلىۋېدى، ئۇ ناگاھان ئاشكارا بىر ئەجدىھاغا ئايلاندى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ ھاسا ئاشكارا بىر ئەركەك يىلانغا ئايلاندى<sup>(1)</sup>. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ۋە زەھھاك قاتارلىقلارمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش دەيدى.

يەزىد ئىبنى ھارۇن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سەئىدى ئىبنى جۇبەيرىدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ ھاسا ناھايىتى يوغان بىر يىلانغا ئايلاندى - دە، دەرھال ئاغزىنى ئاچقان پېتى پىرئەۋن تەرەپكە ئېتىلدى. بۇنىڭدىن قاتتىق قورقۇپ كەتكەن پىرئەۋن تەختتىن سەكرەپ چۈشۈپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يىلاننى تىزگىنلىۋېلىشىنى ئۈتۈنۈپ سورىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام يىلاننى توختىتىۋالدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ھاسا ناھايىتى يوغان ئەركەك يىلانغا ئۆزگەردى - دە، ئاستىنقى كالىپۇكىنى يەردە، ئۈستۈن كالىپۇكىنى ساراينىڭ ئۆگزىسىنىڭ ئېگىزلىكىدە ئېچىپ پىرئەۋنگە ئېتىلدى ۋە ئۇنىڭدىن قاتتىق قورقۇپ كەتكەن پىرئەۋن تەختىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئىشتىنىغا سىيىۋەتتى. ئۇنىڭدا ئەزەلدىن مۇنداق ھالەت يۈز بېرىپ باقمىغان ئىدى. ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا يېلىنىپ: ئى مۇسا! يىلاننى تىزگىنلىۋالغىن. مەن سېنىڭ ئىلاھىڭغا ئىمان ئېيتاي، ئىسرائىل ئەۋلادىنى سەن بىلەن كېتىشكە قويۇپ بېرەي، دەيدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام يىلاننى تىزگىنلىۋېدى، ئۇ يىلان ئەسلىدىكى ھاسا ھالىتىگە قايتتى.

(1) ئەجدىھانىڭ ھەقىقىي مەجۇت بولۇپ ئۆتكەنلىكىگە ئىشەنچلىك پاكىت بولمىغاچقا ھەم ئىبنى كەسىرنىڭ تەپسىرىدە ئەركەك يىلان دەپ بايان قىلىنغاچقا بۇ يەردە شۇ بويىچە ئېلىندى.

﴿قولىنى (ياقسىدىن) چىقىرىۋىدى، ئۇ ناگاھان قارىغۇچىلارغا (نۇر چاقنىتىپ تۇرىدىغان) ئاپئاق بولۇپ كۆرۈنىدى﴾ يەنى ئۇ قولىنى قوينىغا سېلىپ چىقىرىۋىدى، ئۇنىڭ قولى ئاپتاپ نۇر چاقناپ تۇرغان بىر قولغا ئايلىنىدى. بۇ قولنىڭ ئاقلىقى ھېچقانداق بىر كېسەللىكتىن ئەمەس ئىدى. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قولىنى قوينۇخقا سالغىن، ئۇ ھېچقانداق ئىللەتسىز ئاپئاق بولۇپ چىقىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.  
ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: قولىنى قوينىغا قايتۇرۇپ سېلىۋىدى بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتتى. بۇ ھەقتە مۇجاھىد ۋە باشقىلارمۇ ئىبنى ئابباسقا ئوخشاش دېدى.  
\* \* \* \* \*

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ

فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

پىرئەۋن قەۋمىنىڭ چوڭلىرى ئىپتىتى: «بۇ ھەقىقەتەن ناھايىتى ئۇستا سېھىرگەر ئىكەن»<sup>(109)</sup>. ئۇ سىلەرنى زېمىنىڭلار (يەنى مىسىر زېمىنى) دىن ھەيدەپ چىقىرىۋەتمەكچى. نېمە مەسلىھەت بېرىسىلەر؟»<sup>(110)</sup>.

پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامنى سېھىرگەر دېگەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سېھىرگەرلەر بىلەن تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن بىرلىككە كەلگەنلىكى توغرىسىدا

پىرئەۋننىڭ قورقۇنچىسى تۈگەپ، تەختكە قايتىپ چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇ: مۇسا ناھايىتى ئۇستا سېھىرگەر ئىكەن دېدى. پىرئەۋن قەۋمىنىڭ چوڭلىرىمۇ ئۇنىڭ دېگەن بۇ سۆزىگە قوشۇلۇپ: ئۇ ھەقىقەتەن ناھايىتى ئۇستا سېھىرگەر ئىكەن دېيىشتى. ئۇلار يىغىلىپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشلىرىنى يەنى ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەن نۇرنى قانداق ھىيلە بىلەن ئۇچۇرۇش، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تەسىرىنى قانداق قىلىپ ئاجزلاشتۇرۇش، پىرئەۋننىڭ يالغان - ياۋىداق سەپسەتلىرىنى قانداق قىلىپ ئۈستۈنلىككە چىقىرىش ھەققىدە مەسلىھەتلەشتى ۋە ئۇلار كىشىلەرنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى سېھىرلىرىنىڭ تەسىرىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالام تەرىپىگە ئۆتۈپ كېتىپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلار ئۈستىدىن ئۈستۈنلۈك قازىنىپ، ئۆزلىرىنى زېمىنلىرىدىن چىقىرىۋېتىشتىن ئەنسىرەشتى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار قورققان ئىش يۈز بەردى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنى مىسىر زېمىنىدا كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە قىلىماقچىمىز، بىز پىرئەۋنگە، (ۋەزىرى) ھامانغا ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنىغا ئۇلار (يەنى بوزەك قىلىنغانلار) دىن قورقىدىغان نەرسىنى (يەنى بەنى ئىسرائىلنى مىسىرغا ھۆكۈمران قىلىشنى) كۆرسىتىمىز﴾<sup>(2)</sup> ئۇلار شۇ مەسلىھەتلەردىن كېيىن ئۇلارنىڭ قارارى اللە تائالانىڭ سۆزىدىكى ئايەتتە بايان قىلغىنىدەك بولدى.  
\* \* \* \* \*

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَا تُوكُ بِكُلِّ سَجِرٍ عَلِيمٌ ﴿١١٢﴾

(1) - سۇرە نەمل 12 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) - سۇرە قەسەس 6 - ئايەت.



ئۇلار ئىپتىتى: «(ئۇلارنىڭ ئىشىنى ئۆزىڭ بىر پىكىرگە كەلگۈچە) تەخىر قىلغىن، شەھەرلەرگە (سېھىرگەرلەرنى) يىققۇچى كىشىلەرنى ئەۋەتكىن»<sup>(111)</sup>. ئۇلار بارلىق ئۇستى سېھىرگەرلەرنى سېنىڭ ھۇزۇرۇڭغا ئېلىپ كەلسۇن»<sup>(112)</sup>.

ئۇلارنىڭ زامانىسىدا سېھىرگەرلىك ئەۋجىگە چىققان ئىدى. ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن مۆجىزىلەرنىمۇ سېھىرگەرلەرنىڭ ئىشىلىرىدىن دەپ تونىدى. شۇڭا ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سېھىرگەرلەر ئارقىلىق تاقابىل تۇرماقچى بولۇپ، سېھىرگەرلەرنى توپلىدى. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «ساڭا بىز شۇنىڭغا ئوخشاش سېھىر بىلەن تاقابىل تۇرىمىز، سەن بىزگە ئۆز ئارا يىغلىدىغان ۋاقىتنى ۋە مۇئەييەن جايىنى بەلگىلەپ بەرگىن، سەنمۇ، بىزمۇ ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلمايلى». مۇسا ئىپتىتى: «سەلەرگە ۋەدە قىلىنغان چاغ بايرام كۈنى بولۇپ، كىشىلەر چاشكا ۋاقىتىدا يىغلىسۇن». پىرئەۋن قايتىپ كېتىپ ھىيلە - مىكرىنى (يەنى سېھىرگەرلەرنى) توپلىدى. ئاندىن ئۇ (سېھىرگەرلەرنى ۋە سېھىرىدە ئىشلىتىدىغان نەرسىلەرنى ئېلىپ ۋەدىلەشكەن ۋاقىتتا) كەلدى»<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَمُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمَلِيقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرَهُبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

(پىرئەۋن سېھىرگەرلەرنى يىغىشقا ئادەملىرىنى ئەۋەتتى) سېھىرگەرلەر پىرئەۋننىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇلار: «ئەگەر بىز غەلبە قىلساق، بىزگە چوقۇم مۇكاپات بېرىلمەيدۇ؟» دېدى<sup>(113)</sup>. پىرئەۋن: «ھەئە، (مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە) سىلەر چوقۇم مېنىڭ يېقىن كىشىلىرىم بولۇپ قالسىلەر» دېدى<sup>(114)</sup>. ئۇلار (يەنى سېھىرگەرلەر): «ئى مۇسا! (ھاساڭنى) سەن ئاۋال تاشلامسەن، ياكى بىز (ئۆزىمىزنىڭكىنى) ئاۋال تاشلامدۇق؟» دېدى<sup>(115)</sup>. مۇسا: «سىلەر تاشلاڭلار!» دېدى. ئۇلار ھاسا، ئارغامچىلارنى تاشلاپ كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى باغلىدى، ئۇلارنى (يەنى كىشىلەرنى) قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى، ئۇلار (كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىگە) چوڭ (كۆرىنىدىغان) سېھىرنى كۆرسەتتى<sup>(116)</sup>.

سېھىرگەرلەرنىڭ توپلانغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچرىشىپ ئارغامچا، ھاسىلىرىنى يىلانغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن سېھىر ئىشلەتكەنلىكى توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە پىرئەۋننىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن چاقىرتىپ كەلگەن سېھىرگەرلىرىنىڭ ئەگەر ئۆزلىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلسا، پىرئەۋننىڭ ئۆزلىرىگە نۇرغۇن مال - دۇنيا بېرىشىنى شەرت قىلغانلىقىدىن، پىرئەۋننىڭ ئۇلار تەلەپ قىلغان مال - دۇنيانى بەرمەكچى بولغانلىقىدىن ۋە ئۇلارنى ئۆزىنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن قىلىشقا ۋەدە قىلغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. سېھىرگەرلەر پىرئەۋندىن ۋەدە ئېلىپ بولۇپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېدى: «ئى مۇسا! (ھاساڭنى) سەن ئاۋال تاشلامسەن، ياكى بىز (ئۆزىمىزنىڭكىنى) ئاۋال تاشلامدۇق؟» بۇ سېھىرگەرلەرنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كىمنىڭ ئاۋال ماھارەت كۆرسىتىدىغانلىقىنى سورىغانلىقىدۇر.

(1) سۈرە تاھا 58 — 60 - ئايەتلەر.

بۇ ھەقتە اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار ئىپتىتى: «ئى مۇسا! (ھاساخنى) سەن ئاۋال تاشلامسەن؟ ياكى (ئارغامچا - ھاسىلىرىمىزنى) بىز ئاۋال تاشلامدۇق؟»﴾<sup>(1)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا سىلەر ئاۋال تاشلاڭلار، دېدى. بەزى ئالىملار: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋال تاشلىماسلىقىدىكى ھېكمەت شۇكى سېھىرگەرلەرنىڭ سېھىرلىرىنىڭ كىشىلەرنىڭ كۆرۈپ ئويلىنىۋېلىشى، شۇنداقلا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتمە كىچى بولغان ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى «سېھىر» دەپ قارالغان مۆجىزىنى ئۇلار كۆرۈشكە تەشنى بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن كۆرسەتسە بۇ مۆجىزىنىڭ ئۇلارنىڭ ئېڭىغا قاتتىق تەسىر قىلىش ئۈچۈندۇر، دېدى. ئەمەلىيەتتەمۇ شۇنداق بولدى.

شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿مۇسا: «سىلەر تاشلاڭلار!»﴾ دېدى. ئۇلار ھاسا، ئارغامچىلارنى تاشلاپ كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى باغلىدى، ئۇلارنى (يەنى كىشىلەرنى) قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى، ئۇلار (كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىگە) چوڭ (كۆرىنىدىغان) سېھىرنى كۆرسەتتى. يەنى سېھىرگەرلەرنىڭ كۆرسەتكەن سېھىرلىرى كىشىلەرگە خۇددى راستەكلا تۇيغۇ بەردى. ئەمەلىيەتتە ئۇ بىر خىيالى تۇيغۇ بېرىدىغان كۆز بويامچىلىق ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ كۆز بويامچىلىقى كىشىلەرنى قورقۇتۇۋەتتى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇنىڭدىن) مۇسا ئۆزىدە قورقۇنچ ھېس قىلدى. بىز (ئۇنىڭغا) ئىپتىتۇقى، «قورقمىغىن، سەن چوقۇم ئۈستۈنلۈك قازىنىسەن. قولۇڭدىكىنى تاشلىغىن، ئۇ ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن سېھىرلىرىنى دەم تارتىپ يۈنۈۋېتىدۇ، ئۇلارنىڭ كۆرسەتكىنى سېھىرگەرلەرنىڭ ھېلىسىدۇر، سېھىرگەرلەر قەيەرگە بارسا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدۇ»﴾<sup>(2)</sup> سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سېھىرگەرلەر توم ئارغامچە ۋە ئۇزۇن ياغاچلارنى تاشلىدى. ئۇلارنىڭ سېھىرلىرىنىڭ تەسىرىدىن، بۇ نەرسىلەر مۇسا ئەلەيھىسسالامغا خۇددى ھەرىكەتلىنىۋاتقان دەك تۇيغۇ بەردى.

\* \* \* \* \*

﴿ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَبِيرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا ءَأَمْنَا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ ﴾

مۇساغا: «ھاساخنى تاشلىغىن» دەپ ۋەھى قىلدۇق، (مۇسا ھاسىسىنى تاشلىۋىدى، ئۇ ئەجدىھاغا ئايلىنىپ) ئۇلارنىڭ ئويدۇرما نەرسىلىرىنى دەرھال يۇتۇۋەتتى<sup>(117)</sup>. ھەقىقەت ئاشكارا بولدى، ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن سېھىرلىرى بەربات بولدى<sup>(118)</sup>. بۇ يەردە ئۇلار (يەنى پىرىمەئۇن بىلەن قەۋمى) مەغلۇپ بولدى، خار بولغان ھالدا (شەھەرگە) قايتتى<sup>(119)</sup>. سېھىرگەرلەر سەجدىگە باردى<sup>(120)</sup>. ئۇلار دېدى: «ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان ئىپتىتۇق»<sup>(121)</sup>. مۇسا ۋە ھارۇننىڭ پەرۋەردىگارىغا (ئىمان ئىپتىتۇق) «<sup>(122)</sup>.

www.number.org

(1) سۈرە تاھا 65 - ئايەت.  
(2) سۈرە تاھا 67 — 69 - ئايەتلەر.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ غەلبە قىلغانلىقى، سېھىرگەرلەرنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەنلىكى توغرىسىدا

اللہ تائالا بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان بىلەن كۆپىنچە ئارىلىقنى ئايرىيدىغان بۇ ئورۇندا ۋەھىي قىلىپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭ ئوڭ قولىدىكى ھاسىنى تاشلاشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېدى. «مۇساغا: «ھاساغنى تاشلىغىن» دەپ ۋەھى قىلدۇق، (مۇسا ھاسىسىنى تاشلىۋىدى، ئۇ ئەجدىھاغا ئايلىنىپ) ئۇلارنىڭ ئويدۇرما نەرسىلىرىنى دەرھال يۇتۇۋەتتى» يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسىسى سېھىرگەرلەرنىڭ ئۆزلىرىچە توغرا دەپ قاراپ تاشلىغان سېھىرلىرىنى يۇتۇۋەتتى.

بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسىسى سېھىرگەرلەرنىڭ تاشلىغان ئارغامچا ۋە ياغاچلىرىنىڭ قايسى بىرىنىڭ يېنىدىن ئۆتسە ئۇنى يۇتۇپ ماڭدى. شۇنىڭ بىلەن سېھىرگەرلەر بۇنىڭ سېھىر ئەمەس بەلكى ئاسماندىن چۈشكەن ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتىپ شۇ ھامانلا سەجدىگە بېرىپ: «ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان ئېيتتۇق. مۇسا ۋە ھارۇننىڭ پەرۋەردىگارىغا (ئىمان ئېيتتۇق)» دېدى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسىسى سېھىرگەرلەرنىڭ ئارغامچا ۋە ياغاچلىرىنى بىر - بىرلەپ يۇتۇپ شۇ مەيداندا سېھىرگەرلەر تاشلىغان نەرسىدىن ھېچ نېمىنى قويمىدى. ئاندىن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ يىلاننى تۇتۇۋېدى. يىلان مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدا بۇرۇنقىدەك ھاسا ھالىتىگە قايتتى. شۇنىڭ بىلەن سېھىرگەرلەر سەجدىگە بېرىپ «ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان ئېيتتۇق. مۇسا ۋە ھارۇننىڭ پەرۋەردىگارىغا (ئىمان ئېيتتۇق)» ئەگەر مۇسا سېھىرگەر بولغان بولسا، بىزنى يېڭەلمىگەن بولاتتى دېيىشتى.

قاسم ئىبنى ئەبۇبەزە مۇنداق دېدى: اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ھاساغنى تاشلا دەپ بۇيرۇق قىلدى، مۇسا ھاسىسىنى تاشلىدى. ھاسا شۇ ھامانلا ئاشكارا بىر يىلانغا ئايلىنىپ سېھىرگەرلەر تاشلىغان ئارغامچا ۋە ياغاچلىرىنى يۇتۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن سېھىرگەرلەر سەجدە قىلغان ھالەتتە يەرگە يىقىلدى. ئۇلار تاكى جەننەت ۋە دوزاخ، ئۇلارغا كۆرسىتىلگىچە قانداق مۇكاپات ۋە جازالارنىڭ بېرىلىدىغانلىقىنى (اللہ تائالانىڭ كۆرسىتىشى بويىچە) كۆرمىگۈچىلىك باشلىرىنى سەجدىدىن كۆرتۈرمىدى.

\* \* \* \* \*

قَالَ فِرْعَوْنُ ءَاْمَنْتُمْ بِمِىْ قَبْلَ اَنْ ءَاْدَنْ لَكُمْۙ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكْرْتُمْوُهٗ فِى الۡمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوۡا مِنْهَا اَهْلَهَاۙ فَسَوْفَ تَعْلَمُوۡنَ ﴿۱۳۱﴾ لَاۡقَطِعَنَّ اَيۡدِيْكُمْ وَاَرْجُلُكُمْ مِّنۡ خَلْفِىۡ ثُمَّ لَاۡصَلِبۡنَ لَكُمْۙ اَجۡعِبۡنِ ﴿۱۳۲﴾ قَالُوۡۤا اِنَّاۤ اِلَى رَبِّنَا مُنۡقَلِبُوۡنَ ﴿۱۳۳﴾ وَمَا نَنۡقُمُۡ مِنۡهَاۤ اِلَّاۤ اَنْ ءَاْمَنَّاۤ بِرَبِّنَاۤ لَمَّا جَاۡءَتَنَاۙ رَبَّنَاۤ اَفۡرَعۡ عَلَيْنَا صَبۡرًاۙ وَتَوَفَّنَاۤ مُسۡلِمِيۡنَ ﴿۱۳۴﴾

پىرئەۋن ئېيتتى: «سېھىر مەن رۇخسەت قىلماي تۇرۇپ مۇساغا ئىمان ئېيتتىڭلار، بۇ چوقۇم سېھىرگەرلەرنىڭ شەھەر (يەنى مىسىر) دىكى چېغىڭلاردا ئاھالىنى شەھەردىن ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن (مۇسا

www.number.org

بىلەن بىرلىشىپ) ئالدىن پىلانلىغان ھىيلەڭلاردۇر (سەلەرنى قانداق جازالايدىغانلىقىمنى) ئۇزاققا قالماي بىلىسىلەر<sup>(123)</sup>. سەلەرنىڭ قولۇڭلارنى، پۇتۇڭلارنى چوقۇم ئوڭ - چېپ قىلىپ (ئوڭ قولۇڭلار بىلەن سول پۇتۇڭلارنى ياكى ئوڭ پۇتۇڭلار بىلەن سول قولۇڭلارنى) چوقۇم كېسىمەن، ئاندىن ھەممىڭلارنى چوقۇم دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرمەن»<sup>(124)</sup>. سېھىرگەرلەر ئېيتتى: «بىز، ئەلۋەتتە، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ دەرىگاسىغا قايتقۇچىلارمىز<sup>(125)</sup>. سەن بىزنى پەقەت پەرۋەردىگارىمىزنىڭ بىزگە نازىل قىلغان ئايەتلىرىگە ئىمان ئېيتقانلىقىمىز ئۈچۈنلا ئەيىبلەۋاتىسەن، پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە سەۋر ئاتا قىلغىن، بىزنى مۇسۇلمان يېتىمىزچە قەبىزى روھ قىلغىن»<sup>(126)</sup>.

سېھىرگەرلەر ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن پىرئەۋنىڭ ئۇلارغا قىلغان تەھدىتى ۋە ئۇلارنىڭ بەرگەن جاۋابلىرى توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتلەردە سېھىرگەرلەرنىڭ ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈن، پىرئەۋنىڭ (اللە ئۇنىڭغا لەنەت قىلسۇن!) سېھىرگەرلەرگە تەھدىت سالغانلىقىدىن ئۇلارغا: بۈگۈن مېنىڭ يېڭىلىپ قالغانلىقىم، سەلە بىلەن مۇسانىڭ ئارىلىقىدا ئالدىن كېلىشىۋالغان بىر پىلاننىڭ سەۋەبىدىندۇر، دېگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. بۇ تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: «پىرئەۋن ئېيتتى: «سەلەرگە مەن رۇخسەت بېرىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتىڭلار، شۇبھىسىزكى، ئۇ چوقۇم سەلەرگە سېھىرنى ئۆگەتكەن چوڭۇڭلار ئىكەن»<sup>(1)</sup>.

پىرئەۋن ۋە ئەقلى - ھۇشى جايىدا ھەرقانداق بىر ئادەم، پىرئەۋنىڭ سۆزىنىڭ ئەڭ خاتا بىر سۆز ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايدۇ. چۈنكى مۇسا ئەلەيھىسسالام مەدىيەن دېگەن شەھەردىن كېلىپلا پىرئەۋننى اللە تائالا تەرەپكە چاقىردى. ئۆزىنىڭ اللە تائالا تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن دىنىنىڭ ھەق دىن ئىكەنلىكىگە كاتتا مۆجىزىلەر ۋە كەسكىن پاكىتلارنى كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن پىرئەۋن ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى شەھەرلىرىگە سېھىرگەرلەرنى يىغىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى. ئەۋەتكەن ئادەملەر مىسىرنىڭ ھەر بىر شەھەرلىرىدىن پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ چوڭلىرى تاللىغان سېھىرگەرلەرنى يىغىپ پىرئەۋننىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلگەن ئىدى. پىرئەۋن ئۇلارغا ئەگەر غەلبە قىلسا، نۇرغۇن مال - دۇنيا بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سېھىرگەرلەر مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ پىرئەۋننىڭ ئالدىدا يۇقىرى مەرتىبىگە ئېرىشىشكە ناھايىتىمۇ ھېرىسمەن ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام بولسا، ئۇلاردىن بىرەر كىشىنىمۇ تونۇمايتتى. ھەتتا ئۇلاردىن بىر سىنىمۇ ئۇچرىتىپ باقمىغان ئىدى. پىرئەۋن بۇنى ئوبدان بىلەتتى. پىرئەۋننىڭ بۇنداق دېيىشى نادان خەلقلەرنى گوللاش ئۈچۈنلا ئىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «پىرئەۋن قەۋمىنى گوللىغانلىقتىن، قەۋمى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلدى»<sup>(2)</sup>. چۈنكى پىرئەۋننىڭ: «مەن سەلەرنىڭ بۈيۈك پەرۋەردىگارىڭلار بولىمەن» دېگەن سۆزىگە ئىشەنگەن خەلق ئىنسانلار ئىچىدىكى ئەڭ نادان ۋە ئازغۇن خەلقتىندۇر.

«بۇ چوقۇم سەلەرنىڭ شەھەر (يەنى مىسىر) دىكى چېغىڭلاردا ئاھالىنى شەھەردىن ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن (مۇسا بىلەن بىرلىشىپ) ئالدىن پىلانلىغان ھىيلەڭلاردۇر» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ئىبنى مەسئۇد، ئىبنى ئابباس ۋە باشقا ساھابە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇلارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام سېھىرگەرلەرنىڭ باشلىقى بىلەن ئۇچراشتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام

(1) سۈرە تاھا 71 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە زۇخروفۇ 54 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇنىڭغا: ئەگەر مەن سېنى ئۇتۇۋالسام، سەن ماڭا ئىمان ئېيتامسەن؟ ۋە مەن ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ ھەقىقىتىغا گۇۋاھلىق بېرىمسەن؟ قېنى دەپ باق، دېدى. سېھىرگەرلەرنىڭ باشلىقى: مەن ئەتە ھېچقانداق بىر سېھىرگەر يېغىلمەيدىغان بىر سېھىرنى قىلمەن، ئاللاھ نامى بىلەن قەسەم قىلمەنكى، ئەگەر سەن مېنى ئۇتۇۋالساڭ، مەن ساڭا چوقۇم ئىمان كەلتۈرىمەن، سەن ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ ھەقىقىتىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن دېدى. بۇ ئىككىسى شۇ سۆزلەرنى قىلىشقاندا پىرىئەن ئۇلارنىڭ يېنىدا ئىدى. شۇڭا پىرىئەن يۇقىرىقى سۆزنى قىلدى. يەنى پۈتۈن دۆلەت مۇسا بىلەن سىلەرنىڭ قولۇڭلارغا ئۆتدۇ. شۇنىڭ بىلەن سىلەر ئۇ دۆلەتتىن دۆلەتنىڭ چوڭلىرىنى چىقىرىۋېتىسەلەر، دۆلەتكە سىلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىسەلەر. ﴿سەلەرنى قانداق جازالەيدىغانلىقىمنى﴾ ئۇزاققا قالماي بىلىسەلەر.﴾

ئاندىن پىرىئەن ئۇلارغا قانداق جازا بەرمەكچى بولغانلىقىنى تۆۋەندىكى سۆزى بىلەن ئوچۇق بايان قىلدى: ﴿سەلەرنىڭ قولۇڭلارنى، پۈتۈڭلارنى چوقۇم ئوڭ - چەپ قىلىپ (ئوڭ قولۇڭلار بىلەن سول پۈتۈڭلارنى ياكى ئوڭ پۈتۈڭلار بىلەن سول قولۇڭلارنى) چوقۇم كېسىمەن، ئاندىن ھەممىڭلارنى چوقۇم دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرىمەن﴾ بۇ ھەقتە يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىندى: ﴿مەن چوقۇم سەلەرنىڭ قوللىرىڭلارنى، پۈتلىرىڭلارنى ئوڭ - چەپ قىلىپ (يەنى ئوڭ قول بىلەن سول پۈتۈنى، ئوڭ پۈت بىلەن سول قولنى) كېسىپ تاشلايمەن، سەلەرنى چوقۇم خورما دەرەخلىرىگە ئاسمەن﴾<sup>(1)</sup>. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: ئەڭ بۇرۇن دارغا ئاسقان ۋە ئوڭ - چەپ قىلىپ پۈت - قوللارنى كەسكەن كىشى پىرىئەندۇر.

ئۇ سېھىرگەرلەر پىرىئەنگە مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: ﴿بىز، ئەلۋەتتە، پەرۋەردىگارمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز﴾ يەنى بىز ئۆزىمىزنىڭ ئاللاھ تائالا تەرىپىگە قايتىدىغانلىقىمىزنى جەزمەشتۈردۇق. ئاللاھ تائالانىڭ ئازابى سېنىڭ ئازابىڭدىن قاتتىقتۇر. سەن بۈگۈن بىزنى چاقىرىشنىڭ ۋە مەجبۇرلىشىڭ ئاستىدا سېھىر قىلىشتىن ئىبارەت قىلغان گۇناھىمىزغا ئاللاھ تائالانىڭ بېرىدىغان جازاسى سېنىڭ جازابىڭدىن قاتتىقتۇر. شۇڭا بىز ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇپ قېلىش ئۈچۈن بۈگۈن سېنىڭ ئازابىڭغا بەرداشلىق بېرىمىز.

﴿پەرۋەردىگارمىز! بىزگە سەۋر ئاتا قىلغىن﴾ يەنى بىزگە سېنىڭ دىنىڭدا چىڭ تۇرۇشقا ۋە ئۇنىڭدىن كەلگەن ئەزىيەتنى كۆتۈرۈشكە سەۋر ئاتا قىلغىن. ﴿بىزنى مۇسۇلمان پېتىمىزچە قەبىرى روھ قىلغىن﴾ يەنى بىزنىڭ جانلىرىمىزنى بىز سېنىڭ پەيغەمبىرىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىپ مۇسۇلمان بولۇپ تۇرغىنىمىزدا ئالغىن. شۇڭا ئۇلار پىرىئەنگە مۇنداق دېدى: ﴿بىزنىڭ ھەققىمىزدە (بىزنى ھۆكۈم قىلساڭ قىلغىن، سېنىڭ ھۆكۈمىڭ پەقەت بۇ دۇنيادىلا ئۆتدۇ. بىزنىڭ خاتالىقلىرىمىزنى، سېنىڭ مەجبۇرلىشىڭ ئارقىسىدا بىزنىڭ سېھىر كۆرسەتكەنلىكىمىزدىن ئىبارەت گۇناھىمىزنى مەغپىرەت قىلسۇن دەپ بىز ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارمىزغا ئىمان ئېيتتۇق، ئاللاھ نىڭ (ساۋابى سېنىڭ مۇكاپاتىڭدىن) ئارتۇقتۇر؛ ئاللاھ نىڭ (ئازابى سېنىڭ جازابىڭدىن) دائىمىدۇر.﴾ كىمكى گۇناھكار ھالدا ئاللاھقا مۇلاقات بولدىكەن، ئۇ دوزاخقا كىرىدۇ، دوزاختا ئۇ ئۆلمەيدۇ ۋە (ئوبدان) ياشمايدۇ. كىمكى مۆمىن بولۇپ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئاللاھقا مۇلاقات بولدىكەن، ئۇ (ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدا) يۇقىرى دەرىجىلەرگە ئېرىشىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

(1) سۈرە تاھا 71 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە تاھا 72 - 75 - ئايەتلەر.

ئىبنى ئابباس، ئۇبەيدە ئىبنى قەتادە ۋە ئىبنى جۇرەيج قاتارلىقلار: ئۇلار بىر كۈننىڭ ئەتتىگەن تەرىپىدە ئالە تائالانىڭ دەرگاھىدا ئەڭ يامان كۆرۈلىدىغان سېھىرگەرلەر ئىدى. شۇ كۈننىڭ كەچ تەرىپىدە بولسا، ئالە تائالانىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ئەزىز بولغان شېھىتلەرگە ئايلاندى، دېدى.

\* \* \* \* \*

وَقَالَ أَمْلَأْ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذُرِكَ وَءِالِهَتِكَ  
 قَالَ سَنُقَاتِلُ أِبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ  
 اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَأَصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ  
 ﴿١٢٨﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ  
 وَيَسْتَخْلَفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

پىرىئەۋن قەۋمىنىڭ چوڭلىرى (پىرىئەۋنگە): «مۇسا بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنى زېمىندا پىتتە - پاسات تۇغدۇرۇشقا، سېنى ۋە سېنىڭ ئىلاھلىرىڭنى تاشلاشقا قويۇۋېتەمسەن؟» دېدى. پىرىئەۋن: «ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى ئۆلتۈرىمىز، ئاياللىرىنى بولسا (خىزمەتكە سېلىشقا) قالدۇرۇپ قويىمىز، بىز ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىمىز» دېدى <sup>(127)</sup>. مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئالە دىن مەدەت تىلەڭلار، سەۋر قىلىڭلار، يەر يۈزى ھەقىقەتەن ئالە نىڭ مۈلكىدۇر، (ئالە) ئۇنىڭغا بەندىلىرىدىن ئۆزى خالىغان كىشىلەرنى ۋارىس قىلىدۇ؛ ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپ» دېدى <sup>(128)</sup>. ئۇلار: «سەن بىزگە كېلىشتىن بۇرۇنمۇ، كەلگەندىن كېيىنمۇ ھامان خارلىنىپ كەلدۇق» دېدى. مۇسا: «پەرۋەردىكارىڭلارنىڭ دۈشمىنىڭلارنى ھالاك قىلىشى، (مىسىر) زېمىندا ئۇلارنىڭ ئورنىغا سىلەرنى دەستىشى، سىلەرنىڭ قانداق ئىش قىلىدىغانلىقىڭلارغا قارشى مۇھەققەتتۇر» دېدى <sup>(129)</sup>.

كاتتېباشلارنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن پىرىئەۋننىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارغا ئالە تائالانىڭ ياردەم بېرىدىغانلىقى بىلەن ۋەدە قىلغانلىقى

توغرىسىدا

ئالە تائالا پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ چوڭلىرىنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە قارشى بىرلىككە كەلگەنلىكىدىن ۋە ئۇلارنىڭ يامان نىيەتلەرنى قىلغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «پىرىئەۋن قەۋمىنىڭ چوڭلىرى (پىرىئەۋنگە): «مۇسا بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنى زېمىندا پىتتە - پاسات تۇغدۇرۇشقا، سېنى ۋە سېنىڭ ئىلاھلىرىڭنى تاشلاشقا قويۇۋېتەمسەن؟» دېدى» يەنى سېنىڭ قول ئاستىڭدىكى كىشىلەرنى بۇزۇپ، ئۇلارنى سېنى تاشلاپ ئۆزلىرىنىڭ پەرۋەردىكارىغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىشىغا يول قويايمسەن؟

كۈلكىلىك يېرى شۇكى، پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئۆزلىرى زېمىندا پىتتە - پاسات تېرىيدىغان بۇزۇق كىشىلەر تۇرۇقلۇق، مۇسا ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى پىتتە - پاسات تېرىغۇچىلاردۇر دەپ قورقۇشىدۇ. شۇڭا ئۇلار: «سېنى ۋە سېنىڭ ئىلاھلىرىڭنى تاشلاشقا قويۇۋېتەمسەن؟» دېدى.

سۇددى مۇنداق دېدى: ئىبنى ئابباسنىڭ قارىشىچە، پىرئەۋننىڭ ئىلاھلىرى كالا ئىدى. ئۇلار چىرايلىقراق بىر كالىنى كۆرسە پىرئەۋن ئۇلارنى شۇ كالىغا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇيتتى. شۇڭا سامىرى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن موزايىنىڭ مۆرىسىگە ئوخشاش ئاۋاز چىقىرىدىغان بىر موزايىنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ بەرگەن.

پىرئەۋن ئادەملىرىنىڭ كاتتىباشلىرىغا مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: «ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، ئاياللىرىنى بولسا (خىزمەتكە سېلىشقا) قالدۇرۇپ قويىمىز» بۇ پىرئەۋننىڭ ئىككىنچى قېتىملىق قىرغىنچىلىق قىلىشى ئىدى. ئۇنىڭ بىرىنچى قېتىملىق قىرغىنچىلىقى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلىشىدىن بۇرۇن باشلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ بۇنداق قىرغىنچىلىقنى ئېلىپ بېرىشى ئۆزىنىڭ تەختىنى ئۆرۈۋېتىدىغان مۇسا ئەلەيھىسسالامدەك بىر كىشىنىڭ چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەنلىكى ئۈچۈن ئىدى. بۇ ئىشتا يەنىلا پىرئەۋننىڭ قورققان ئىشى يۈز بېرىپ، مۇسا ئەلەيھىسسالام چىقتى. بۇ قېتىمدىمۇ پىرئەۋن ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئېزىپ خارلاپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئىدى. ئىش ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولماي، ئاللا تائالا ئۇلارنى ئەزىز قىلدى، پىرئەۋننى خار ۋە مات قىلدى. ئۇنى ئەسكەرلىرى بىلەن قوشۇپ سۇغا چۆكتۈرۈۋەتتى.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك پىرئەۋن بەنى ئىسرائىلنى ئازابلىماقچى بولغاندا: «مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئاللا دىن مەدەت تىلەڭلار، سەۋر قىلىڭلار، يەر يۈزى ھەقىقەتەن ئاللا نىڭ مۈلكىدۇر، (ئاللا) ئۇنىڭغا بەندىلىرىدىن ئۆزى خالىغان كىشىلەرنى ۋارىس قىلىدۇ؛ ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپ» دېدى» يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ياخشى ئاقىۋەتنى، كەلگۈسىدە بىر ياشاش ماكانىنىڭ بولىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلدى.

«ئۇلار: «سەن بىزگە كېلىشتىن بۇرۇنمۇ، كەلگەندىن كېيىنمۇ ھامان خارلىنىپ كەلدۇق» دېدى» يەنى ئى مۇسا سەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان بىزنىڭ بېشىمىزغا كەلگەن بۇ خارلىق ۋە ئازابلارنى پىرئەۋن سەن كېلىشتىن بۇرۇنمۇ بىزگە قىلغان ئىدى. ھازىر يەنىلا قىلىۋاتىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ياخشى كۈنلەرگە بېشارەت بېرىپ مۇنداق دېدى: «پەرۋەردىگارنىڭ دۈشمىنىڭلارنى ھالاك قىلىشى، (مىسىر) زېمىنىدا ئۇلارنىڭ ئورنىغا سىلەرنى دەستىتىشى، سىلەرنىڭ قانداق ئىش قىلىدىغانلىقىڭلارغا قارشى مۇھەققەتتۇر» بۇ بولسا ئۇلارنى ھازىرقى كۈنلەر ئاخىرلىشىپ، ياخشى كۈنلەرگە كەلگەندە ئاللا تائالاغا شۈكۈر قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

\* \* \* \* \*

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقَصْنَا مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَّيَّرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

ئاللا غا قەسەمكى، بىز ھەقىقەتەن پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىنىڭ ئىبىرەت ئېلىشىلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى قەھەتچىلىك بىلەن، مېۋىلىرىنىڭ ھوسۇلىنى كېمەيتىۋېتىش بىلەن سىندۇق<sup>(130)</sup>. ئۇلار ئەگەر (پاراۋانلىق - مولچىلىقتەك) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشىسە، بىز بۇنىڭغا ھەقىقەتەن دەيدۇ، ئەگەر ئۇلارغا بىرەر يامانلىق كەلسە، ئۇلار: بۇمۇسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۆمىنلەرنىڭ شۇمۇقىدىن كەلدى، دەيدۇ. ئۇلارغا يەتكەن ياخشىلىق بىلەن يامانلىق (مۇسانىڭ شۇمۇقىدىن ئەمەس) ئاللا نىڭ تەقدىرىدۇر، لېكىن

ئۇلارنىڭ تولىسى بۇنى (يەنى ئۇلارغا كەلگەن بالا - قازاننىڭ ئۆز گۇناھلىرى تۈپەيلى ئاللا تەرىپىدىن كەلگەنلىكىنى) ئۇقمايدۇ<sup>(131)</sup>.

پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئاچارچىلىق بىلەن سىنالغانلىقى توغرىسىدا

﴿اللَّهُ غَا قەسەمكى، بىز ھەقىقەتەن پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىنىڭ ئىبىرەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى قەھەتچىلىك بىلەن، مېۋىلىرىنىڭ ھوسۇلىنى كېمەيتىۋېتىش بىلەن سىندۇق﴾ ئەبۇئىسھاق رىجا ئىبنى ھەيۋەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: (مېۋە دەرىخىنىڭ ھوسۇل بېرىشىنىڭ كەملىپ كەتكەنلىكىدىن) ھەتتا بىر تۈپ خورما دەرىخى پەقەتلا بىر دانە خورما بىرىدىغان ھالەتكە يەتكەن.

﴿ئۇلار ئەگەر (پاراۋانلىق - مولچىلىقتەك) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، بىز بۇنىڭغا ھەقىقەتەن دەيدۇ﴾ يەنى بىز ئۇنىڭغا ھەقىقەت بولغاچقا، ئۇنىڭغا ئېرىشتۇق دەيدۇ. ﴿ئەگەر ئۇلارغا بىرەر يامانلىق كەلسە﴾ يەنى ئۇلارغا قۇرغاقچىلىق ۋە ئاچارچىلىق كەلسە، ﴿ئۇلار: بۇمۇسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۆمىنلەرنىڭ شۇملۇقىدىن كەلدى، دەيدۇ﴾ يەنى بۇ ئۇلارنىڭ ۋە ئۇلار ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ كاساپىتىدىن بولدى دەيدۇ. ﴿ئۇلارغا يەتكەن ياخشىلىق بىلەن يامانلىق (مۇساڭ شۇملۇقىدىن ئەمەس) ئاللا نىڭ تەقدىرىدۇر، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى بۇنى (يەنى ئۇلارغا كەلگەن بالا - قازاننىڭ ئۆز گۇناھلىرى تۈپەيلى ئاللا تەرىپىدىن كەلگەنلىكىنى) ئۇقمايدۇ﴾.

\* \* \* \* \*

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا حُنَّ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَآرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْأَدْمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَنْمُوسَى آدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ط لِيُنزِلَ عَلَيْنَا مَائِدًا مِنَ السَّمَاءِ فَمَا نَزَلْنَا لَهُ مِنْهُ مَاءٌ فَسُيَّسَ لِيُتْرِكَ لَيْسَةَ كَاشِفَاتٍ الْعِزَابَ عَنْ رِءُوسِهِمْ وَلَمَّا نَسُوا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ فَجَاءَهُمُ السَّيْلُ كَمَا يُنذِرُكَ أَنَّكَ يُضَلُّونَ ﴿١٣٥﴾

ئۇلار (يەنى پىرئەۋن قەۋمى): «كۆزىمىزنى باغلاش ئۈچۈن ھەرقانداق مۆجىزە كەلتۈرسەڭمۇ بىز ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدى<sup>(132)</sup>. ئۇلارغا سۇ ئاپىتىنى، چېكەتكە، پىت، پاقا، قان (بالالىرىنى) روشەن مۆجىزىلەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، (اللە غا ئىمان ئېيتىشقا) ئۇلارنىڭ گەدەنكەشلىكى يول قويىمىدى، ئۇلار گۇناھكار قەۋم بولدى<sup>(133)</sup>. ئۇلارغا بالا نازىل بولغاندا، ئۇلار: «ئى مۇسا! پەرۋەردىكارىڭغا ئۆزىنىڭ ساڭا ئاتا قىلغان ئەھدى بىلەن (يەنى ساڭا بەرگەن بەيغەمبەرلىكىنىڭ ھەقىقىي ھۆرمىتى بىلەن بىزدىن بالانى كۆتۈرۈۋېتىشكە) دۇئا قىلساڭ، اللە غا قەسەمكى، ئەگەر بىزدىن بالانى كۆتۈرۈۋەتسەڭ، ساڭا چوقۇم ئىمان ئېيتىمىز، ئىسرائىل ئەۋلادىنى چوقۇم سەن بىلەن بىللە قويۇپ بېرىمىز» دېگەن ئىدى<sup>(134)</sup>. ئۇلاردىن بالانى ۋاقىتلىق كۆتۈرۈۋەتكەن چېغىمىزدا، ئۇلار توساتتىن ئەھدىلىرىنى بۇزدى<sup>(135)</sup>.



## پىرئەۋن قەۋمىنىڭ ھەددىدىن ئېشىشى ۋە ئاللا تائالانىڭ ئۇلارغا تۈرلۈك ئازابىلارنى ئەۋەتكەنلىكى توغرىسىدا

اللە تائالا پىرئەۋن قەۋمىنىڭ ھەددىدىن ئاشقانلىقى، چوڭلۇق قىلغانلىقى، ھەقنى قوبۇل قىلىشتا، تەرسالىق قىلغانلىقى ۋە ئازغۇنلۇق يوللىرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار (يەنى پىرئەۋن قەۋمى): «كۆزىمىزنى باغلاش ئۈچۈن ھەرقانداق مۆجىزە كەلتۈرسەڭمۇ بىز ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدى﴾ يەنى بىزگە مەيلى قانداق پاكىت ۋە مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلسەڭمۇ بىز ئۇنى رەت قىلىمىز ۋە قوبۇل قىلمايمىز. ساڭا ۋە سەن ئېلىپ كەلگەن دىنغا ئىشەنمەيمىز.

﴿ئۇلارغا سۇ ئاپىتىنى، چېكەتكە، پىت، پاقا، قان (بالىلىرىنى) روشەن مۆجىزىلەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، (اللە غا ئىمان ئېيتىشقا) ئۇلارنىڭ گەدەنكەشلىكى يول قويمىدى، ئۇلار گۇناھكار قەۋم بولدى﴾ ئىبنى ئابباس توپان بالاسىنى ئۆلۈم ھادىسىلىرىنىڭ كۆپىيىشى دەپمۇ چۈشەندۈرگەن. مۇجاھىد بولسا، بۇ سۇ ئاپىتى ۋە ئىچى سۈرۈش كېسەللىكىدۇر دەيدۇ. چېكەتكە بولسا، ھەممىگە تونۇشلۇق ھاشارەتتۇر. ئۇنى يېيىشكە بولىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇبەئىد ئۇلارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئەبۇئەۋفادىن چېكەتكە ھەققىدە سورايدىم. ئۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن يەتتە قېتىم غازاتقا چىقتۇق. بىز ئۇ يەرلەردە چېكەتكىنى يەيتتۇق دېدى.

ئىمام شافىئىي، ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئىبنى ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىزگە ئىككى ئۆلۈك ۋە ئىككى قان ھالال قىلىندى. ئىككى ئۆلۈك بولسا: يېلىق بىلەن چېكەتكىدۇر. ئىككى قان بولسا: جىگەر بىلەن تالدۇر».

ئىبنى ئەبۇنۇجەيھ مۇجاھىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: چېكەتكىلەر ئۇلارنىڭ ئىشىكلىرىنىڭ مىخلىرىنى يەپ، ياغاچلىرىنى قويۇپ قوياتتى (1).

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن پىت بالاسى ھەققىدە توختىلىپ: بۇ بۇغدايلارغا چۈشكەن مېتىنى كۆرسىتىدۇ، دېدى. ئىبنى ئابباس يەنە بىر رىۋايەتتە: بۇ پىتتىن چېكەتكىنىڭ لېچىنكىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەن. مۇجاھىد ۋە ئىكرىمە قاتارلىقلارمۇ: بۇنىڭ مەنىسى شۇنداق بولىدۇ، دېگەن.

ئىبنى جەرر سەئىد ئىبنى جۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋننىڭ قېشىغا كېلىپ: ئىسرائىل ئەۋلادىنى قويۇۋەتكەن دېدى. پىرئەۋن ئۇلارنى قويۇۋەتكىلى ئۈنىمىدى. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە ئازراق يامغۇر ياغدۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ بىر ئازاب بولۇپ قالمىغىنىدى، دەپ قورقۇپ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: پەرۋەردىگارغىغا دۇئا قىلغىن. بىزدىن بۇ يامغۇرنى كۈتۈرۈۋەتسۇن. بىز ساڭا ئىمان ئېيتىمىز ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنى سەن بىلەن بىللە كېتىشكە قويۇپ بېرىمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالاغا دۇئا قىلدى. اللە تائالا ئۇلاردىن يامغۇرنى كۈتۈرۈۋەتتى (توختاتتى). لېكىن ئۇلار يەنىلا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىمىدى. ئىسرائىل ئەۋلادىنىمۇ قويۇپ بەرمىدى.

(1) مېختىن ئايرىلغان ئىشىكلەر ئۆرۈلۈپ چۈشەتتى.

شۇ يىلى اللہ تائالا ئۇلارغا ئەزەلدىن ئۆستۈرۈپ بەرمىگەن زىرائەت، مېۋە ۋە ئوت - چۆپلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى. ئۇلار بۇنى كۆرۈپ: بىز مۇشۇنداق بولۇشىنى ئۈزۈندىن بىرى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن ئىدۇق، دېيىشتى. ئاندىن اللہ تائالا ئۇلارنىڭ زىرائەتلىرىگە چېكەتكە ئەۋەتتى. ئۇلار چېكەتكىنىڭ زىرائەتلىرىگە سالغان زىيانلىرىنى كۆرۈپمۇ چېكەتكىلىرىنىڭ زىرائەتلىرىنى پۈتۈنلەي نابۇت قىلىۋېتىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇسا! سەن پەرۋەردىگارنىڭغا دۇئا قىلغىن بىزدىن چېكەتكە بالاسنى كۆتۈرۈۋەتسۇن. بىز ساڭا ئىمان ئېيتىمىز ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنى سەن بىلەن كېتىشكە قويۇپ بېرىمىز دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللہ تائالاغا دۇئا قىلدى. اللہ تائالا ئۇلاردىن چېكەتكە بالاسنى كۆتۈرۈۋەتتى. لېكىن ئۇلار يەنىلا ئىمان ئېيتىمىدى. ھەم ئىسرائىل ئەۋلادىنىمۇ قويۇپ بەرمىدى.

ئۇلار زىرائەتلىرىنى ئۆيلىرىگە ئەكىرىپ جايلاشتۇرۇۋېلىپ: بىز زىرائەتلىرىمىزنى ئۆيلىرىمىزگە جايلاشتۇرۇۋالدىق دېدى. ئاندىن اللہ تائالا ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدىكى ئاشلىقلىرىغا مېتە ئەۋەتتى. شۇنداق قىلىپ بىر ئادەم تۆگمەنگە ئون خالتا بۇغداي ئېلىپ بارسا (مېتە يەپ كەتكەنلىكتىن) ئۇنىڭدىن ئارانلا ئۈچ ئۈچۈم ئۇن ئەكىلەلەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇسا! پەرۋەردىگارنىڭغا دۇئا قىلغىن. بىزدىن مېتىنىڭ بالاسنى كۆتۈرۈۋەتسۇن. بىز ساڭا ئىمان ئېيتىمىز ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنى سەن بىلەن كېتىشكە قويۇپ بېرىمىز، دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللہ تائالاغا دۇئا قىلدى. اللہ تائالا ئۇلاردىن مېتىنىڭ بالاسنى كۆتۈرۈۋەتتى. لېكىن ئۇلار ئىمان ئېيتىشقا ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنى قويۇپ بېرىشكە ئۇنىمىدى.

بىر كۈنى مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋن بىلەن ئولتۇرغان بىر پەيتتە مۇسا ئەلەيھىسسالام پاقىنىڭ كوكىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋنگە: سەن ۋە سېنىڭ قەۋمىڭ بۇ پاقىدىن يەنە قانداق ئىشلارنى كۆرەر؟ دېدى. پىرئەۋن: بۇنىڭدىن يەنە نېمە بالالار كېلەر؟! دېدى. شۇ كۈنى تېخى كەچ بولمايلا پاقىنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكىدىن ئەگەر بىر ئادەم ئولتۇرسا پاقىلار تاكى ئۇنىڭ مۈرىلىرىگىچە يامىشىپ يۈرگۈدەك ھالەتكە كەلدى. گەپ قىلىش ئۈچۈن ئېغىزىنى ئاچسىلا پاقىلار ئۇلارنىڭ ئېغىزىغا سەكرەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مۇساغا: ئى مۇسا! پەرۋەردىگارنىڭغا دۇئا قىلغىن. بىزدىن بۇ پاقىلارنىڭ بالاسنى كۆتۈرۈۋەتسۇن. بىز ساڭا ئىمان ئېيتىمىز ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنى سەن بىلەن كېتىشكە قويۇپ بېرىمىز دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللہ تائالاغا دۇئا قىلدى. اللہ تائالا ئۇلاردىن پاقىنىڭ بالاسنى كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇلار يەنىلا ئىمان ئېيتىمىدى، ھەم ئىسرائىل ئەۋلادىنىمۇ قويۇپ بەرمىدى.

شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالا ئۇلارغا قان بالاسنى ئەۋەتتى. ئۇلار ئۆستەڭ، قۇدۇق ۋە قاچىلاردىن سۇ ئېلىپ ئىچمەكچى بولغاندا، ئۇ سۇلارنىڭ ساپ قاندىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكىنى كۆرەتتى. ئۇلار پىرئەۋنگە: بىز قاننىڭ بالاسىغا قالدۇق. ئىچىدىغانغا ھېچقانداق سۇ يوق دەپ شىكايەت قىلىشتى. پىرئەۋن مۇسا سىلەرنى سېھىرلەپ قويۇپتۇ، دېدى. ئۇلار بىزنى نېمىشقا سېھىرلىگەندۇ؟ بىز ئىچىش ئۈچۈن قاندىن باشقا نەرسە تاپالمىدۇق دېيىشىپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى مۇسا! سەن پەرۋەردىگارنىڭغا دۇئا قىلغىن، بىزدىن قان بالاسنى كۆتۈرۈۋەتسۇن بىز ساڭا ئىمان ئېيتىمىز ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنىمۇ سەن بىلەن كېتىشكە قويۇپ بېرىمىز، دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللہ تائالاغا دۇئا قىلدى. اللہ تائالا ئۇلاردىن قان بالاسنى كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇلار يەنىلا ئىمان ئېيتىمىدى، ھەم ئىسرائىل ئەۋلادىنىمۇ قويۇپ بەرمىدى.

ئىبنى ئابباس، قەتادە، سۇددى ۋە باشقا سەلەپ ئالىملىرىمۇ بۇ قىسىمنى يۇقىرىقىدەك رىۋايەت قىلدى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئىبنى يەسار مۇنداق دەيدۇ: سېھىرگەرلەر مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈۋىدى، اللە تائالانىڭ دۈشمىنى بولغان پىرئەۋن مەغلۇب بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئەسكىلىك قىلىشتا تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ، كۆپۈرلۈقىدا چىڭ تۇرۇشقا باشلىدى. شۇڭا اللە تائالا ئۇلارغا تۈرلۈك مۆجىزىلەرنى ئەۋەتتى. اللە تائالا ئۇنى قۇرغاقچىلىق ۋە ئاچارچىلىق بىلەن سىنىدى. توپان، چېكەتكە، مېتە، پاقا ۋە قان بالالىرىنى ئاشكارا مۆجىزە قىلىپ ئەۋەتتى.

توپان بالاسى بولسا، يەر يۈزىنى قاپلاپ كەتكەن سۇدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ سۇنىڭ سەۋەبىدىن ئۇلار زىرائەت تېرىپ ۋە شۇنىڭدەك بىر نەرسە ئۈندۈرۈشكە ئامالسىز قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاچارچىلىقتىن قىيىنالىدى. ئۇلارغا مۇشۇ بالالار يەتكەندىن كېيىن، ﴿ئۇلار: «ئى مۇسا! پەرۋەردىگارىڭغا ئۆزىنىڭ ساڭا ئانا قىلغان ئەھدى بىلەن (يەنى ساڭا بەرگەن پەيغەمبەرلىكنىڭ ھەقىقىي ھۆرمىتى بىلەن بىزدىن بالانى كۆتۈرۈۋېتىشكە) دۇئا قىلساڭ، اللە غا قەسەمكى، ئەگەر بىزدىن بالانى كۆتۈرۈۋەتسەڭ، ساڭاچوقۇم ئىمان ئېيتىمىز، ئىسرائىل ئەۋلادىنى چوقۇم سەن بىلەن بىللە قويۇپ بېرىمىز» دېگەن ئىدى﴾ مۇسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالاغا دۇئا قىلدى. اللە تائالا ئۇلاردىن ئاچارچىلىقنى كۆتۈرۈۋەتتى. لېكىن ئۇلار دېگەن سۆزلىرىنىڭ بىرىگىمۇ ۋاپا قىلمىدى.

شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا ئۇلارغا چېكەتكە بالاسىنى ئەۋەتتى. بۇ چېكەتكىلەر ئۇلارنىڭ دەل - دەرەخلىرىنى، زىرائەتلىرىنى يەپلا قالماي، ھەتتا ئۇلارنىڭ ياغاچ ئۆيلىرىنىڭ، ئىشىكلىرىنىڭ تۆمۈردىن بولغان مىخلىرىنى يەپ كېتىپ ئۆيلىرىنى ئورۇۋەتتى. ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن بۇرۇن تەلەپ قىلغان نەرسىنى تەلەپ قىلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالاغا دۇئا قىلدى. اللە تائالا ئۇلاردىن چېكەتكە بالاسىنىمۇ كۆتۈرۈۋەتتى. لېكىن ئۇلار يەنىلا دېگەن سۆزلىرىنىڭ بىرىگىمۇ ۋاپا قىلمىدى.

ئاندىن اللە تائالا ئۇلارغا مېتە بالاسىنى ئەۋەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام بىرەر قۇم دۆۋىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ ھاسسى بىلەن ئۇ قۇم دۆۋىسىنى ئۇرۇشقا بۇيرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام قۇملىرى سىيرىلىپ تۇرىدىغان چوڭ بىر قۇم دۆۋىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنى ھاسسى بىلەن بىرنى ئۇردى - دە، مېتەلەر پىرئەۋن قەۋمىگە ھەر تەرەپتىن يامراپ كېلىشكە باشلىدى. ئۆيلەرنى ۋە يېمەكلىكلەرنى مېتە بېسىپ كەتتى. پىرئەۋن قەۋمى ئۇخلاشقا، ئولتۇرۇپ قوپۇشقا ئامالسىز قالدى. ئۇلار بۇنىڭدىن قىيىنلىپ مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن بۇرۇن تەلەپ قىلغان نەرسىنى تەلەپ قىلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالاغا دۇئا قىلدى. اللە تائالا ئۇلاردىن مېتنىڭ بالاسىنى كۆتۈرۈۋەتتى. لېكىن ئۇلار يەنى دېگەن سۆزىنىڭ بىرىگىمۇ ۋاپا قىلمىدى.

ئاندىن اللە تائالا ئۇلارغا پاقا بالاسىنى ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى، يېمەكلىكلىرى ۋە قاقچىلىرى پاقا بىلەن توشۇپ كەتتى. ئۇنىڭدىن بىرەر كىشى قولغا كىيىم كېچەكلەرنى ئالسا ۋە يېمەكلىك سالغان قاقچىلارنى ئاچسا، پاقىنىڭ توشۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرەتتى. ئۇلار بۇنىڭدىن قىيىنلىپ مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن بۇرۇن تەلەپ قىلغان نەرسىسىنى تەلەپ قىلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام اللە تائالاغا دۇئا قىلدى. اللە تائالا ئۇلاردىن بۇ بالانىمۇ كۆتۈرۈۋەتتى. لېكىن ئۇلار دېگەن سۆزىنىڭ بىرىگىمۇ ۋاپا قىلمىدى.

ئاندىن اللە تائالا ئۇلارغا قان بالاسىنى ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىچىدىغان سۇلىرى قانغا ئايلىنىدى. ئۇلار سۇ ئىچمەكچى بولۇپ بىرەر ئۆستەڭ، قۇدۇق ياكى قاچىدىن سۇ ئالغان ھامانلا، سۇ ساپ قانغا ئايلىناتتى.

\* \* \* \* \*

فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾  
 وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشْرِقَ الْأَرْضِ وَمَغْرِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ  
 كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ  
 وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئايەتلىرىمىزدىن غاپىل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى دېڭىزغا غەرق قىلىپ جازالىدۇق<sup>(136)</sup>. بوزەك قىلىنغان قەۋمنى (يەنى بەنى ئىسرائىلنى) بىز بەرىكەتلىك قىلغان (شام) زېمىنىنىڭ شەرق تەرەپلىرىگە ۋە غەرب تەرەپلىرىگە (يەنى ھەممە تەرەپكە) ۋارىس قىلدۇق. ئىسرائىل ئەۋلادى سەۋر قىلغانلىقى ئۈچۈن، پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئۇلارغا قىلغان چىرايلىق ۋەدىسى تولۇق ئىشقا ئاشتى؛ پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ سالغانلىرى (يەنى ئىمارەتلىرى) نى ۋە ياسىغانلىرى (يەنى باغلىرى ۋە ئېكىنزارلىقىلىرى) نى ۋەيران قىلدۇق<sup>(137)</sup>.

پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ دېڭىزغا غەرق قىلىۋېتىلگەنلىكى ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ بەرىكەتلىك زېمىنغا مىراسخورا قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى ئارقا - ئارقىدىن كەلگەن مۆجىزىلەر بىلەن سىنىغان بولسىمۇ ئۇلار يەنىلا چوڭچىلىق قىلىپ، ھەددىدىن ئېشىۋەرگەندە، ئۇلارنى دېڭىزغا غەرق قىلىۋېتىش بىلەن ئۇلاردىن ئىنتىقام ئالغانلىقىنى خەۋەر بەردى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادى بىلەن دېڭىزدىن ساق - سالامەت ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ئۇلارنىڭ كەينىدىن دېڭىزغا كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېڭىزغا پۈتۈنلەي كىرىپ بولغاندىن كېيىن دېڭىزنىڭ سۇلىرى قوشۇلۇپ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يېپىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بىرىمۇ قالماي سۇغا چۈكۈپ كېتىدۇ. بۇ ئاقىۋەت ئۇلارنىڭ اللہ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئۇلارغا ئەۋەتكەن مۆجىزىلەرگە پەرۋا قىلمىغانلىقى ئۈچۈندۇر. اللہ تائالا بوزەك قىلىنغان ئىسرائىل ئەۋلادىنى زېمىننىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىگە مىراسخور قىلغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. ھەسەنبەسىرى ۋە قەتادە: بۇ زېمىن بولسا، شامنىڭ زېمىنلىرىنى كۆرسىتىدۇ، دېدى.

﴿ئىسرائىل ئەۋلادى سەۋر قىلغانلىقى ئۈچۈن، پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئۇلارغا قىلغان چىرايلىق ۋەدىسى تولۇق ئىشقا ئاشتى﴾ مۇجاھىد ۋە ئىبنى جەرىر: بۇ ۋەدە بولسا، اللہ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەتلەردە بايان قىلغان ئىشلاردۇر دېدى. ﴿بىز (مىسىر) زېمىنىدا بوزەك قىلىنغانلارغا مەرھەمەت قىلىشنى ئىرادە قىلىمىز، ئۇلارنى يولباشچىلاردىن قىلىشنى، ئۇلارنى پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ (مۈلكىگە) ۋارىس قىلىشنى ئىرادە قىلىمىز. ئۇلارنى مىسىر زېمىنىدا كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە قىلماقچىمىز، بىز پىرىئەۋنگە، (ۋەزىرى) ھامانغا ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنىغا ئۇلار (يەنى بوزەك قىلىنغانلار) دىن قورقىدىغان نەرسىنى (يەنى بەنى ئىسرائىلنى مىسىرغا ھۆكۈمران قىلىشنى) كۆرسىتىمىز﴾<sup>(1)</sup> ﴿پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ

(1) سۈرە قەسەس 5 - 6 - ئايەتلەر.

قەۋمنىڭ سالغانلىرى (يەنى ئىمارەتلىرى) نى ۋە ياسىغانلىرى (يەنى باغلىرى ۋە ئېكىنزارلىقلىرى) نى ۋەيران قىلدۇق».

\* \* \* \* \*

وَجَوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامِهِمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾  
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾

ئىسرائىل ئەۋلادىنى بىز (قۇلۇم) دېڭىزىدىن ئۆتكۈزۈۋەتتۇق، ئۇلار بۇتلارغا چوقۇنۇۋاتقان بىر قەۋمنىڭ يېنىدىن ئۆتكەندە: «ئى مۇسا! بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلارغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن» دېدى. مۇسا: «سىلەر ھەقىقەتەن نادان قەۋم ئىكەنسىلەر» دېدى<sup>(138)</sup>. شۇبھىسىزكى، ئاشۇ كىشىلەرنىڭ باتىل دىنلىرى گۇمران بولغۇسىدۇر، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى بىكاردۇر<sup>(139)</sup>.

ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دېڭىزدىن ساق - سالامەت چىققانلىقى ۋە ئىبادەت قىلىنىدىغان بىر بۇت بار جايدىن ئۆتكەنلىكى توغرىسىدا

«ئۇلار بۇتلارغا چوقۇنۇۋاتقان بىر قەۋمنىڭ يېنىدىن ئۆتكەندە» ﷻ تائالا بۇ ئايەتتە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ﷻ تائالانىڭ نۇرغۇن كاتتا مۆجىزىلىرىنى كۆرۈپ ۋە دېڭىزدىن ساق - سالامەت چىقىپ بۇتقا ئىبادەت قىلىۋاتقان بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ قېشىدىن ئۆتكەندە ئۇلارنىڭ نادانلىرىنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا دېگەن سۆزىدىن خەۋە بېرىدۇ. بەزى تەپسىر شۇناسلار بۇتلارغا چوقۇنۇۋاتقان ھېلىقى كىشىلەر كەنتانلىقلاردۇر دەيدۇ. ئۇلار لەخم كەنتلىك كىشىلەردىن دېگەن كۆز قاراشمۇ بار.

ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار كالا شەكلىدە ياسالغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلاتتى. شۇڭا بۇ كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ موزايغا ئىبادەت قىلىشىغا بىر تەسىر قالدۇرغان. ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېدى: «ئى مۇسا! بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلارغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن» ﷻ. «مۇسا: «سىلەر ھەقىقەتەن نادان قەۋم ئىكەنسىلەر» دېدى» ﷻ يەنى ﷻ تائالانىڭ كاتتىلىقىنى، ئۇلۇغلىقىنى ۋە شېرىكتىن پاك ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان كىشىلەر ئىكەنسىلەر ﷻ (شۇبھىسىزكى، ئاشۇ كىشىلەرنىڭ باتىل دىنلىرى گۇمران بولغۇسىدۇر، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى بىكاردۇر).

ئىبنى جەرر ئەبۇۋاقىد لەيسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ساھابىلار ھۈنەيگە ماڭماقچى بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە مەككىدىن چىقتى. قۇرەيشنىڭ كاپىرلىرى ئۈچۈن (ھەر يىلى بىر قېتىم كېلىپ) قېشىدا ئېتىكاپ قىلىدىغان ۋە قىلچىلىرىنى ئېسىپ قويدىغان «ھالقىلىق» دەپ ئاتىلىدىغان بىر تۈپ دەرەخ بار ئىدى. (بىز ھۈنەيگە كېتىۋاتقان يول ئۈستىدە) ياپ - يېشىل ياشىرىپ تۇرغان بىر تۈپ چوڭ دەرەخنىڭ يېنىدىن ئۆتتۇق. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى ﷻ نىڭ پەيغەمبىرى! كاپىرلارنىڭ (قىلچىلىرىنى ئېسىپ قويدىغان) ھالقىلىق دەرەخى بولغىنىدەك سەنمۇ بىزگە بۇ دەرەخنى ھالقىلىق دەرەخ قىلىپ بەرسەڭ» دېدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە

بولغان زات الله نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى سىلەر خۇددى مۇسانىڭ قەۋمى مۇساغا: «ئى مۇسا! بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن» دېگەندەك بىر سۆزنى قىلىدىغانلار» دېدى (1).

\* \* \* \* \*

قَالَ أَغَيَّرَ اللَّهُ أَبْغِيكُمْ إِلَيْهَا وَهُوَ فَضْلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَجَبْتَكُمْ مِنْ  
عَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۗ وَفِي  
ذَلِكَ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

مۇسا: «الله سىلەرنى (زامانىڭلاردىكى) جاھان ئەھلىدىن ئارتۇق قىلغان تۇرسا، سىلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاھ ئىزدەمدىم؟» دېدى (140). ئۆز ۋاقتىدا سىلەرنى پىرىئەۋننىڭ قەۋمىدىن قۇتقۇزدۇق، ئۇلار سىلەرگە قاتتىق ئازابنى تېتىتاتتى، ئوغۇللىرىڭلارنى ئۆلتۈرەتتى، ئاياللىرىڭلارنى (خورلاپ ئىشلىتىشكە) ئېلىپ قالاتتى، بۇنىڭدا پەرۋەردىكارىڭلاردىن سىلەرگە زور سىناق بار ئىدى (141).

ئىسرائىل ئەۋلادىغا الله تائالانىڭ نېمەتلىرىنى ئەسلى تەكەنلىك توغرىسىدا

مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادىغا الله تائالانىڭ ئۇلارنى پىرىئەۋننىڭ قۇل قىلىشىدىن، زۇلۇملىرىدىن خارلىشىدىن، ئىزىشىدىن قۇتۇلدۇرۇپ ئېزىز قىلغانلىقى ۋە دۈشمەنلىرىنى كۆز ئالدىدىلا خار، پەس قىلىپ ۋە سۇغا غەرق قىلىپ ھالاك قىلغانلىقى ۋە دىللارغا خۇرسەنلىك ئاتا قىلغانلىقىدىن ئىبارەت نېمەتلىرىنى ئەسلىتىدۇ. بىز بۇ ئايەتكە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى سۈرە بەقەرەدە بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق.

\* \* \* \* \*

\* وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْمٍ مِّقَاتِ رَبِّهِمْ ۗ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ  
مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ ۖ أَخْلِفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾

مۇساغا (بىزگە مۇناجات قىلىشقا) ئوتتۇز كېچىنى ۋەدە قىلىدۇق. ئۇنىڭغا يەنە ئون كېچىنى قوشتۇق، شۇنىڭ بىلەن، پەرۋەردىكارىڭنىڭ ۋەدە قىلغان ۋاقتى 40 كېچە بولدى. مۇسا قېرىندىشى ھارۇنغا: «(مەن قايتىپ كەلگەنگە قەدەر) قەۋمىگە مېنىڭ ئورۇنبا سارىم بولۇپ تۇرغىن، (ئۇلارنىڭ ئىشىنى) تۈزىگىن، بۇزۇقچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ يولىدا ماڭمىغىن» دېدى (142).

www.number.org

(1) ھۈنەين غازىتى مەككە پەنھى بولۇپ 15 كۈندىن كېيىن بولغان، بۇ ئورۇشقا مەككە پەنھى بولغاندا، يېڭىدىن ئىمان ئېيتقانلارمۇ قاتناشقان بولۇپ يۇقىرىقى سۆزنى ئاشۇ يېڭىدىن ئىمان ئېيتقان مۇسۇلمانلار دېگەن.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ روزا تۇتقانلىقى ۋە قەۋمىدىن ئايرىلىپ 40 كۈن ئىبادەت قىلغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سۆزلەش ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئالاقىدار شەرىئەت بەلگىلىمىلىرى ۋە ھۆكۈملىرى بار تەۋراتنى بېرىش بىلەن ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھىدايەتتىن ئىبارەت نېمەتنى ئاتا قىلغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭغا 30 كۈننى ۋەدە قىلغانلىقىنى بايان قىلدى.

تەپسىر شۇناس ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام 30 كۈن روزا تۇتتى. 30 كۈن توشقاندا مۇسا ئەلەيھىسسالام بىر دەرەخنىڭ قوۋزىقىنى مېۋىسى قىلىپ ئېغىزىنى يۇدى. شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا يەنە 10 كۈن روزا تۇتۇشنى قوشۇپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن جەمئى 40 كۈن بولدى. بۇ ۋاقىت توشقاندا مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋەدە قىلىنغان جاي تۇرسىنا تېغىغا بارماقچى بولدى. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! سىلەرنى ھەقىقەتەن دۈشمىنىڭلاردىن قۇتقۇزدۇق، (مۇناجات ئۈچۈن ۋە مۇساغا تەۋراتنى نازىل قىلىش ئۈچۈن) سىلەرگە (تۇرسىنا) نىڭ ئوڭ تەرىپىنى ۋەدە قىلدۇق﴾<sup>(1)</sup>. بۇ چاغدا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئورنىغا ئىنسى ھارۇن ئەلەيھىسسالامنى ئىسرائىل ئەۋلادىغا مەسئۇل قىلىپ قويۇپ كەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئىسرائىل ئەۋلادلىرىنىڭ ئارىسىنى تۈزەشكە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرەر بۇزغۇنچىلىق ئىشىنى قىلىپ سالماسلىققا ۋە سىيەت قىلدى. بۇ ۋەسىيەت ھارۇن ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان بىر ئەسلىتىشتۇر. ئەمەلىيەتتە ھارۇن ئەلەيھىسسالام اللہ تائالانىڭ ياخشى بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى بولۇپ ئۇنىڭ بۇزغۇنچىلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

\* \* \* \* \*

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرِنِي وَلَٰكِنِ  
 أَنْظِرْ إِلَىٰ الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرِنِي ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ  
 مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

مۇسا بىز ۋەدە قىلغان ۋاقىتتا كەلگەن ۋە پەرۋەردىگارى ئۇنىڭغا (بىۋاستە) سۆز قىلغان چاغدا: «پەرۋەردىگارىم! ماڭا ئۆزۈڭنى كۆرسەتكىن، سېنى بىر كۆرۈپ ئالاي» دېدى. اللہ: «مېنى (بۇ دۇنيادا) ھەرگىز كۆرەلمەيسەن (چۈنكى ئىنساننىڭ بۇ ئاجىز تېنى بۇنىڭغا تاقەت قىلالمايدۇ). لېكىن تاغقا قارىغىن، ئەگەر تاغ ئورنىدا مەھكەم تۇرالىسا، مېنى كۆرەلەيسەن» دېدى. پەرۋەردىگارى تاغقا تەجەللى قىلىش بىلەن، تاغنى تۈپتۈز قىلىۋەتتى، مۇسا بېھوش بولۇپ يىقىلدى. ئۇ ھوشىغا كېلىپ: «(پەرۋەردىگارىم!) سەن پاك تۇرسەن، ساڭا تەۋبە قىلدىم، مەن (سېنىڭ ئۇلۇغلۇقىڭغا) ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئەۋۋىلىمەن» دېدى<sup>(143)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرۋەردىگارىنى كۆرۈشنى تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ اللہ تائالا بىلەن ئۇچرىشىش ئۈچۈن اللہ تائالا بەلگىلەپ بەرگەن ۋاقىت كەلگەندە ۋە اللہ تائالا ئۇنىڭغا سۆزلىگەندە، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ اللہ تائالادىن ئۇنىڭ

(1) سۈرە تاھا 80 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.number.org

جامالىنى بىر كۆرۈۋېلىشنى سورىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارم! ماڭا ئۆزەڭنى كۆرسەتكىن، سېنى بىر كۆرۈپ ئالاي﴾ دېدى. **الله: «مېنى (بۇ دۇنيادا) ھەرگىز كۆرەلمەيسەن (چۈنكى ئىنساننىڭ بۇ ئاجىز تېنى بۇنىڭغا تاقەت قىلالمايدۇ)﴾** يەنى ئىنسانلارنىڭ **الله** تائالانى كۆرەلمەسلىكى پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا بولىدۇ. ئەمما ئاخىرەتتە بولسا، مۆمىن بەندىلەر **الله** تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈش نېمىتىگە ئېرىشىدۇ. بۇ ھەقتە كەلگەن نۇرغۇنلىغان ھەدىس بار. **الله** خالىسا بۇ ھەدىسلەرنى ئالدىمىزدا كەلتۈرۈمىز.

بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن كىتابلاردا مۇنداق دەپ بايان قىلىنغان: **«الله تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇسا! ئەگەر تىرىك بىر ھاياتلىق ئىگىسى مېنى كۆرسە، ئۇ شۇ ھامانلا ئۆلىدۇ. جانىز نەرسە كۆرسە كۆكۈم تالقان بولۇپ كېتىدۇ﴾** دېدى. شۇڭا **الله** تائالا مۇنداق دېدى: **﴿پەرۋەردىگارى تاغقا تەجەللى قىلىش بىلەن، تاغنى تۇپتۇز قىلىۋەتتى، مۇسا بېھوش بولۇپ يىقىلدى﴾**.

بۇ ئايەت ھەققىدە ئىمام ئەھمەد ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: **«(الله تائالانىڭ جامالى تاغقا) مانا مۇشۇنچىلىك كۆرۈنۈپتى﴾** دەپ چىچىلاق بارمىقىنىڭ ئۇچىنى كۆرسەتتى دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزى ۋە ھاكىمىمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلغان.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **الله تائالانىڭ جامالىدىن تاغقا چىچىلاق قولىنىڭ ئۇچىچىلىكلا كۆرىنۈپتى، ئۇ تاغ تۈزۈپ توپىغا ئايلىنىپ كەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ھوشسىزلىنىپ يەرگە يىقىلدى.**

مۇسا ئەلەيھىسسالام: **﴿ھوشىغا كېلىپ: «پەرۋەردىگارم! (سەن پاك تۇرسەن)﴾** دېدى. يەنى سېنى بۇ دۇنيادا بىرەرسىنىڭ كۆرەلىشىدىن پاك تۇرسەن. ئەگەر كىمكى سېنى كۆرۈپ قالسا، ئۇ ئۆلۈپ قالغۇدەك.

**﴿ساڭا تەۋبە قىلدىم﴾** بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇجاھىد مۇنداق دېدى: مەن سەندىن سېنى كۆرۈشنى تەلەپ قىلغانلىق گۇناھىمنى كەچۈرۈشىڭنى سورايەم. **﴿مەن (سېنىڭ ئۇلۇغلۇقىڭغا) ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئەۋۋىلىمەن﴾** دېدى ئىبنى ئابباس ۋە مۇجاھىد بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: مەن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىچىدە ساڭا ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ئەۋۋەلقىسىدۇرمەن دېگەنلىكتۇر، دېدى. ئىبنى جەرىر بۇ مەنىنى توغرا دەپ قارىدى.

ئىبنى ئابباستىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر رىۋايەتتە: مەن سېنى ھېچقانداق ئىنساننىڭ كۆرەلمەيدىغانلىقىغا ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئەۋۋىلىدۇرمەن دېگەنلىكتۇر، دېيىلگەن.

**﴿مۇسا بېھوش بولۇپ يىقىلدى﴾** مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھوشسىزلىنىپ يىقىلغانلىقى ھەققىدە ئەبۇسەئىد ۋە ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق بىر ھەدىس رىۋايەت قىلىدۇ: **(مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن) يۈزىگە بىر كاچات ئۇرۇلغان يەھۇدىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئى مۇھەممەد! سېنىڭ ساھابىلىرىڭنىڭ ئىچىدىن بىر ئەنسارى يۈزۈمگە بىر كاچات سالدى﴾** دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: **«ئۇ ئەنسارنى چاقىرىڭلار﴾** دېدى. ئۇ ئەنسارى چاقىرىلىپ كېلىنگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: **«نېمىشقا ئۇ كىشىنىڭ يۈزىگە ئۇردۇڭ﴾** دېدى. ئۇ ئەنسارى: **«ئى **الله** نىڭ پەيغەمبىرى! مەن بۇ يەھۇدىيىنىڭ قېشىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ مۇسانى بارلىق ئىنسانلاردىن ئارتۇق قىلغان **الله** نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەن دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا: مۇسا ئەلەيھىسسالام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىنمۇ ئارتۇقمۇ؟ دېدىم ۋە ئاچچىقىمنى باسالماي ئۇنى كاچاتلىۋەتتىم﴾** دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: سىلەر مېنى باشقا پەيغەمبەرلەردىن ئارتۇق بىلمەڭلار. كىشىلەر قىيامەت كۈنى



ھۇشسىزلىنىپ كېتىدۇ. ئاندىن مەن بىرىنچى بولۇپ ھوشىغا كەلگەن كىشى بولمەن. مەن مۇسانى ئەرشىنىڭ پۇتلىرىنى چىڭ تۇتۇۋالغان ھالەتتە كۆرىمەن ئۇ مەندىن بۇرۇن ھوشىغا كەلدىمۇ ياكى ئۇ تۇر تېغىدا ھوشىدىن كەتكەنلىكىگە مۇكاپات بېرىلىپ بۇ قېتىم ھوشىدىن كەتمىدىمۇ بىلىمىدىم ...».

\* \* \* \* \*

قَالَ يَمُوسَىٰ إِنِّي أَصْطَفَيْتُكَ عَلَىٰ النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلْمِي فَخُذْ مَاءً آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُوْرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

اللہ ئېيتتى: «ئى مۇسا! مەن ھەقىقەتەن سېنى (زامانىڭدىكى) كىشىلەر ئارىسىدىن پەيغەمبەرلىككە ۋە مەن بىلەن (بىۋاستە) سۆزلىشىشكە تاللىدىم، ساڭا مەن ئاتا قىلغان پەيغەمبەرلىكنى قوبۇل قىلغىن ۋە شۇكۇر قىلغۇچىلاردىن بولغىن»<sup>(144)</sup>. بىز ئۇنىڭ ئۈچۈن (تەۋرات) تاختىلىرىغا (ئىسرائىل ئەۋلادى دىنىدا موھتاج بولغان) ۋەز - نەسىھەت، (دىنىي) ئەھكاملارنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي يازدۇق. (ئى مۇسا) ئۇنى (يەنى تەۋراتنى) مەھكەم تۇتقىن ھەمدە قەۋمىڭنى ئۇنىڭدىكى ئەڭ گۈزەل ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇغىن، سىلەرگە پاستىقلار (يەنى پىرىنچى ۋە ئۇنىڭ قەۋمى) نىڭ دىيارىنى كۆرسىتىمەن<sup>(145)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىككە تاللانغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا تاختىلارنىڭ بېرىلگەنلىكى توغرىسىدا

اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئۆزىنىڭ ئۇنى شۇ زامانىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىچىدىن پەيغەمبەرلىككە ۋە بىۋاستە سۆزلىشىشكە تاللانغانلىقىنى دەيدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتكۈل ئادەم بالىلىرىدىن ئارتۇق ئىكەنلىكىدە شەك يوق. شۇڭا اللہ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ تۆگەنچىسى قىلىپ تاللىدى. ئۇنىڭ اللہ تائالا تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن شەرىئىتىنى تاكى قىيامەت كۈنىگىچە ئەمەلدىن قالدۇرۇلماي داۋاملىشىدىغان قىلدى. ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچىلەر بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىدىن كۆپتۇر. ھۆرمەت ۋە مەرتىبە جەھەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن قالسا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭدىن قالسا، اللہ تائالا بىۋاستە سۆز قىلغان پەيغەمبەر مۇسا ئەلەيھىسسالامدۇر.

شۇڭا اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېدى: ﴿ساڭا مەن ئاتا قىلغان پەيغەمبەرلىكنى قوبۇل قىلغىن ۋە شۇكۇر قىلغۇچىلاردىن بولغىن﴾ يەنى مەن ساڭا نېسىپ قىلغان سۆزلىشىشتىن ئىبارەت نېمەتنى قوبۇل قىلغىن ۋە ئۇنىڭغا شۇكۇر قىلغۇچىلاردىن بولغىن. ئەگەر بېرىلسە سەن ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان، مېنى كۆرۈشتەك ئىشلارنى مەندىن تەلەپ قىلما.

ئاندىن اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىسرائىل ئەۋلادى دىندا ئېھتىياجلىق بولغان بارلىق ۋەز - نەسىھەت ۋە دىنىي ئەھكاملارنى تەپسىلىي يېزىپ بەرگەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ. بۇ تاختا ياقۇتتەك قىممەتلىك تاشلاردىن بولۇپ، اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئېھتىياجلىق بولغان بارلىق ۋەز - نەسىھەت ۋە ھالال - ھارامنى بايان قىلىپ كەلگەن دىنىي ئەھكاملارنى شۇ ياقۇتتەك قىممەتلىك

تاشلاردىن بولغان تاختىغا يازغان. اللہ تائالانىڭ: ﴿شۈبھىسىزكى، بىز (نۇھنىڭ قەۋمى ئاد، سەمۇد ۋە لۇتىنىڭ قەۋمى قاتارلىق) ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغاندىن كېيىن، كىشىلەر (يەنى بەنى ئىسرائىل) نىڭ دىللىرىغا (ھەقىقەتنى كۆرىدىغان) نۇر بېرىپ، ئۇلارغا ھىدايەت ۋە رەھمەت قىلدۇق، ئۇلار ۋەز - نەسەھەت ئالسىن دەپ، مۇساغا كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) بەردۇق﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە بايان قىلىنىپ كەلگەن تەۋراتمۇ شۇ تاختىغا يېزىقلىق ئىدى دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. بۇ تاختا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋرات بېرىلىشتىن بۇرۇن بېرىلگەندۇر، دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. توغرىسىنى اللہ بىلگۈچىدۇر.

﴿ئى مۇسا ( يەنى تەۋراتنى) مەھكەم تۇتقىن﴾ يەنى اللہ تائالغا بويسۇنۇشقا ئىرادە باغلىغان ھالەتتە تۇتقىن. ﴿ھەمدە قەۋمىڭنى ئۇنىڭدىكى ئەڭ گۈزەل ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇغىن﴾ سۇفيان ئۇيەينە ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە قەۋمى بۇيرۇلغان ئەھكاملارنى چىڭ ئىرادە بىلەن تۇتۇشقا بۇيرۇلدى.

﴿سەلەرگە پاسىقلار (يەنى پىرىمىۋىن ۋە ئۇنىڭ قەۋمى) نىڭ دىيارىنى كۆرسىتىمەن﴾ يەنى مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا قارشىلىق قىلغان ۋە ماڭا بويسۇنمىغان كىشىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق ھالاكەتكە ئۇچرايدىغانلىقى يېقىندا كۆرىسىلەر.

\* \* \* \* \*

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلاًّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٦٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُحْزَنُونَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٧﴾

بەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارغا مېنىڭ ئايەتلىرىمنى پەھىم قىلدۇرمايمەن، ئۇلار بارلىق مۆجىزىلەرنى كۆرگەندىمۇ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ، ئۇلار ئەگەر توغرا يولنى كۆرسە ، ئۇنىڭدا ماڭمايدۇ، گۇمراھلىق يولنى كۆرسە ئۇنىڭدا ماڭىدۇ، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلدى ۋە ئۇنىڭدىن غاپىل بولدى<sup>(146)</sup>. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ۋە ئاخىرەتتە اللہ غا مۇلاقات بولۇشنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى ( ئىمانى بولمىغانلىقى ئۈچۈن) بىكار بولۇپ كېتىدۇ، ئۇلارغا پەقەت قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا جازا بېرىلىدۇ<sup>(147)</sup>.

چوڭچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ اللہ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم قىلىنغانلىقى

توغرىسىدا

﴿بەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارغا مېنىڭ ئايەتلىرىمنى پەھىم قىلدۇرمايمەن﴾ يەنى ماڭا بويسۇنۇشتىن چوڭچىلىق قىلغان ۋە كىشىلەرگە ئورۇنسىز يولسىزلىق قىلغان كىشىلەرنىڭ دىللىرىنى

(1) سۈرە قەسەس 43 - ئايەت.

مېنىڭ كاتتىلىقىمنى، شەرىئىتىمنى ۋە مېنىڭ ھۆكۈملىرىمنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان دەلىل - پاكىت ۋە مۆجىزىلەرنى چۈشىنىشتىن چەكلەيمەن. ئۇلارنىڭ ئورۇنسىز قىلغان چوڭچىلىقى ئۈچۈن ئاللا تائالا ئۇلارنى نادان قالدۇرۇش بىلەن خارلىدى.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى ھەق (نى چۈشىنىش ۋە كۆرۈش) تىن بۇرۇپتۇمىز، ئۇلار دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەندەك (يەنە ئىشەنمەيدۇ)﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار (ھەقتىن) بۇرۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن، اللە ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتتىن بۇرۇۋەتتى﴾<sup>(2)</sup>.

﴿يەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارغا مېنىڭ ئايەتلىرىمنى پەھىم قىلدۇرمايمەن﴾ سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: مەن ئۇلاردىن قۇرئان ۋە مۆجىزىلىرىمنى چۈشىنىشنى تارتىۋالمايمەن، دېگەنلىكتۇر دېدى. ئىبنى جەرر سۇفيان ئىبنى ئۇيەينىنىڭ بۇ سۆزى بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنىڭ پەقەتلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە خاس ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇردى. سۇفيان ئىبنى ئۇيەينىنىڭ بۇ گېپىدىن ئىبنى جەرر چۈشەنگەندەك يۇقىرىقى مەنا چىقمايدۇ. چۈنكى سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە ئۆزىنىڭ يۇقىرىدا دېگەن سۆزىدە ئۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنى بارلىق ئۈممەتلەرگە ئومۇمىدۇر. بىر ئۈممەت بىلەن يەنە بىر ئۈممەتنىڭ ئارىلىقىدا ھېچقانداق پەرقى يوق دېمەكچىدۇر. توغرىسىنى اللە بىلگۈچىدۇر.

﴿ئۇلار بارلىق مۆجىزىلەرنى كۆرگەندىمۇ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ﴾ بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ لەنتىگە تېگىشلىك بولغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارغا پۈتۈن مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، قاتتىق ئازابنى كۆرمىگىچە (ئىمان ئېيتمايدۇ)﴾<sup>(3)</sup>.

﴿ئۇلار ئەگەر توغرا يولنى كۆرسە، ئۇنىڭدا ماڭمايدۇ، گۇمراھلىق يولىنى كۆرسە ئۇنىڭدا ماڭىدۇ﴾ يەنى ئۇلارغا نىجاتلىق يولى كۆرۈلسە ئۇلار ئۇ يولدا ماڭمايدۇ. ئەگەر ئۇلارغا ئازغۇنلۇق ۋە گۇمراھلىق يولى كۆرۈلسە ئۇ يوللاردا ماڭىدۇ.

ئاندىن كېيىن اللە تائالا ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى تۆۋەندىكى ئايەتتە مۇنداق بايان قىلدى: ﴿بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلدى﴾ يەنى ئۇلار ئۇ ئايەتلەرگە چىن كۆڭلىدىن ئىشەنمىدى. ﴿ۋە ئۇنىڭدىن غاپىل بولدى﴾ يەنى ئۇلار بۇ ئايەتلىرىمىزنىڭ مەنىلىرىدىن ئازراقمۇ چۈشىنەلمىدى.

﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ۋە ئاخىرەتتە اللە غا مۇلاقات بولۇشنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى (ئىمانى بولمىغانلىقى ئۈچۈن) بىكار بولۇپ كېتىدۇ﴾ يەنى كىمكى شۇ ئىشلارنى قىلسا، شۇ قىلمىشلارنى ئۆلگىچە داۋاملاشتۇرسا، ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرى بىكار قىلىنىپ كېتىدۇ. ﴿ئۇلارغا پەقەت قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا جازا بېرىلىدۇ﴾ يەنى بىز ئۇلارغا پەقەت ئۇلارنىڭ بۇرۇن قىلغان ئەمەللىرىگە قارىتا جازا بېرىمىز. يەنى ياخشى ئەمەللىرىگە مۇكاپات، يامان ئەمەللىرىگە جازا بېرىمىز، ئۇلار نېمە قىلغان بولسا، شۇنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرىدۇ.

\* \* \* \* \*

(1) سۇرە ئەئراف 110 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۇرە سەئى 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(3) سۇرە يۇنۇس 96 — 97 - ئايەتلەر.

وَأَخَذَ قَوْمٌ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خَلْقِهِمْ عِجْلًا جَدًّا لَهُمْ خُورَاءٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا أَخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَكَأَنَّهُمْ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

مۇسانىڭ قەۋمى مۇسادىن كېيىن (يەنى مۇسا پەرۋەردىگارىغا مۇناجات قىلىش ئۈچۈن تۇر تېغىغا كەتكەندىن كېيىن)، زىننەت بۇيۇملىرىدىن موزايىدەك ئاۋاز چىقىرىدىغان بىر جانسىز موزاي ياسىدى. ئۇلار موزايىنىڭ ئۆزلىرىگە سۆزلىيەلمەيدىغانلىقىنى، يول كۆرسىتەلمەيدىغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟ ئۇلار ئۇنى مەيۈد قىلىۋالدى، ئۇلار (ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغۇچى بولدى<sup>(148)</sup>. ئۇلار (موزايغا چوقۇنغانلىقىغا) پۇشايمان قىلغان ۋە راست ئازغانلىقلىرىنى چۈشەنگەن چاغدا: «ئەگەر پەرۋەردىگارىمىز بىزگە رەھىم قىلمىسا ۋە مەغپىرەت قىلمىسا، بىز ئەلۋەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز» دېدى<sup>(149)</sup>.

### موزايغا ئىبادەت قىلىش توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇ يەردە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىچىدە موزايغا ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق ئېزىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ ئازغۇنلىقىدىن خەۋەر بەردى. سامىرى ئۇلارغا مىسىرلىقلاردىن ئۆتىنگە ئالغان زىبۇزىننەتلەرنى<sup>(1)</sup> ئوتتا ئېرىتىش ئارقىلىق موزايىنىڭ شەكلىنى ياساپ ئاندىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېتىنىڭ ئىزىدىن ئالغان بىر ئۈچۈم توپىنى ئېلىپ ياسىۋالغان موزانىڭ شەكلىگە قارىتىپ چاچتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ خۇددى موزايىنىڭ مۆرىگىندەك ئاۋاز چىقىرىدىغان بىر موزايىنىڭ ھەيكىلىگە ئايلاندى. بۇ ئىش مۇسا ئەلەيھىسسالام پەرۋەردىگارى بىلەن سۆزلەشكىلى كەتكەندىن كېيىن يۈز بەرگەن ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇرسىنا تېغىدىكى چېغدا اللہ تائالا ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى بىلدۈردى. اللہ تائالا ئۆزىنىڭ بۇ ئىشنى بىلدۈرگەنلىكىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللَّهُ يُبَيِّتُ: «سەندىن (يەنى سەن كەتكەندىن) كېيىن قەۋمىڭنى ھەقىقەتەن سىندىق، ئۇلارنى سامىرى ئازدۇردى»﴾<sup>(2)</sup>.

تەپسىر شۇناس ئالىملار بۇ موزاي ھەققىدە: بۇ موزايىنىڭ ھەيكىلى موزايىنىڭ مۆرىشىدەك مۆرىيدىغان ھەقىقىي موزايغا ئايلانغانمۇ؟ ياكى شۇ ھەيكەل پېتىچە قېلىپ ئۇنىڭدىن ھاۋا ئۆتۈشۈش ئارقىلىق موزايىنىڭ مۆرىشىدەك ئاۋاز چىقارغانمۇ؟ دېگەن ئىككى خىل كۆز قاراشقا بۆلۈندى. توغرىسىنى اللہ بىلگۈچىدۇر.

بەزى ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: موزايىنىڭ ھەيكىلىدىن موزايىنىڭ مۆرىشىدەك ئاۋاز چىققاندا، ئۇلار موزايىنىڭ ئەتراپىدا ئۈسۈل ئويناشتى. موزايىنىڭ مۇھەببىتى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا قاتتىق ئورۇنلىشىپ كېتىپ: ﴿بۇ سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلاردۇر ۋە مۇسانىڭ ئىلاھىدۇر، مۇسا (ئىلاھنى بۇ يەردە) ئۇنتۇپ قېلىپ (ئۇنى ئىزدەپ تۇرسىناغا كەتتى)﴾<sup>(3)</sup> دېدى. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇ موزايىنىڭ ئۇلارنىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقىنى، ئۇلارغا پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ئۇلار ئۇقمامدۇ؟﴾<sup>(4)</sup>.

(1) مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىسرائىل ئەۋلادى چىقىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئاياللىرى مىسىرلىق قېتىلارنىڭ ئاياللىرىدىن زىبۇ - زىننەتلەرنى، قايتۇرۇپ بەرمەيدىغان نىيەت بىلەن ئۆتىنگە ئېلىپ، كېچىدە چىقىپ كەتكەن.

(2) سۈرە تاھا 85 - ئايەت.

(3) سۈرە تاھا 88 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە تاھا 89 - ئايەت.

﴿ئۇلار موزايىنىڭ ئۆزلىرىگە سۆزلىيەلمەيدىغانلىقىنى، يول كۆرسىتەلمەيدىغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟﴾ يەنى ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ دىللىرىنىڭ ئازغۇنلۇق، نادانلىق قاپلاپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۆزلىرىگە سۆزلىيەلمەيدىغان، بىرەر ياخشىلىق يوللىرىغا باشلىيالمىدىغان موزايىنىڭ مۆرىسىدەك ئاۋاز چىقىرىدىغان موزايىنىڭ ھەيكىلىگە ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق ئاللا تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈپ، ئاسمان - زېمىننىڭ ياراتقۇچىسى، ھەممە نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىسى بولغان ئاللا تائالادىن يۈز ئۆرگەنلىكىنى ئەيىبلىدى.

﴿ئۇلار (موزايىغا چوقۇنغانلىقلىرىغا) پۇشايىمان قىلغان ۋە راست ئازغانلىقلىرىنى چۈشەنگەن چاغدا: «ئەگەر پەرۋەردىگارىمىز بىزگە رەھىم قىلمىسا ۋە مەغپىرەت قىلمىسا، بىز ئەلۋەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز» دېدى﴾ يەنى ھالاك بولغۇچىلاردىن بولىمىز. ئۇلارنىڭ بۇنداق دېيىشى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلىشى ۋە ئاللا تائالاغا يېلىنىشىدۇر.

\* \* \* \* \*

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي ۗ أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۗ وَاللَّيْلِ آلَاوَا حَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ۗ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَاخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥٢﴾

مۇسا غەزەپلەنگەن، غەمكىن ھالدا قايتىپ كېلىپ، قەۋمىگە: «مەن يوق چاغدا (موزايىغا چوقۇنۇپ) نەقەدەر يامان ئىش قىلىدىڭلار - ھە! (كۈتۈپ تۇرماي) پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ ئەمرىگە ئالدىراپ كەتتىڭلارمۇ؟» دېدى ۋە (غەزەپلەنگەنلىكتىن تەۋرات) تاختىلىرىنى (يەرگە) تاشلىدى، قېرىندىشىنىڭ چېچىدىن تۇتۇپ ئۆز تەرىپىگە تارتتى. (ھارۇن) ئېيتتى: «ئى قېرىندىشىم! (بۇ) قەۋم مېنى بوزەك تاپتى، مېنى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى تاس قالدى. مېنى دۈشمەنلەرگە تەپەرىرۈچ قىلىپ بەرمىگىن؟ مېنى زالىم قەۋم (يەنى موزايىغا چوقۇنغانلار) قاتارىدا سانمىغىن» <sup>(150)</sup>. مۇسا ئېيتتى: «پەرۋەردىگارىم! ماڭا ۋە مېنىڭ قېرىندىشىمغا مەغپىرەت قىلغىن، بىزنى رەھىملىك دائىرىسىگە كىرگۈزگىن، سەن ئەڭ رەھىم قىلغۇچى زاتتۇرسەن» <sup>(151)</sup>.

ئاللا تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ قەۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندا ناھايىتى ئاچچىقلىغان ھالەتتە قايتقانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿مۇسا غەزەپلەنگەن، غەمكىن ھالدا قايتىپ كېلىپ، قەۋمىگە: «مەن يوق چاغدا (موزايىغا چوقۇنۇپ) نەقەدەر يامان ئىش قىلىدىڭلار - ھە!﴾ يەنى مەن سىلەرنى بۇ يەرگە قويۇپ كەتكەندىن كېيىن سىلەرنىڭ موزايىغا ئىبادەت قىلىشىڭلار ناھايىتىمۇ يامان بىر ئىشتۇر.

﴿(كۈتۈپ تۇرماي) پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ ئەمرىگە ئالدىراپ كەتتىڭلارمۇ؟﴾ دېدى يەنى مېنىڭ قېشىڭلارغا قايتىپ كېلىشىمگە ئالدىراپ كەتتىڭلارمۇ؟ مېنىڭ قاچان قايتىپ كېلىشىم ئاللا تائالانىڭ بۇيرۇشى بىلەندۇر. ۋە (غەزەپلەنگەنلىكتىن تەۋرات) تاختىلىرىنى (يەرگە) تاشلىدى.﴾

بۇ ئايەتتە ھەدىستە كەلگەن: « ئاڭلاش كۆز بىلەن كۆرگەنگە يەتمەيدۇ » دېگەن سۆزنىڭ ھەقىقىيلىقىغا پاكىت باردۇر. ئايەتتىن مۇسا ئەلەيھىسسالام تەۋرات تاختىلىرىنى قەۋمىگە غەزەپلەنگەنلىكىدىن يەرگە تاشلىغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ كۆپلىگەن سەلەپ ئالىملىرىنىڭ كۆز قارىشىدۇر.

﴿قېرىندىشىنىڭ چېچىدىن تۇتۇپ ئۆز تەرىپىگە تارتتى﴾ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق قىلىشى ھارۇن ئەلەيھىسسالامنى قەۋمىنىڭ شۇ ئىشلارنى قىلىشتىن قاتتىق توسىمىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالغانلىقى ئۈچۈندۇر. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇسا ئېيتتى: «ئى ھارۇن! ئۇلارنىڭ ئازغانلىقىنى كۆرگەن چېغىڭدا (خۇدالىق ئۈچۈن غەزەپلىنىشتە) ماڭا ئەگىشىشتىن ساڭا نېمە توسالغۇ بولدى؟ مېنىڭ بۇيرۇقىمغا خىلاپلىق قىلىدىغۇمۇ؟». ھارۇن ئېيتتى: «ئى قېرىندىشىم! مېنىڭ ساقلىمىنى ۋە چېچىمنى تارتىمىغان، مەن ھەقىقەتەن سېنىڭ، ئىسرائىل ئەۋلادىنى بۆلۈۋېتىپسەن، سۆزۈمگە دىققەت قىلماپسەن، دېيىشىڭدىن قورقتۇم»﴾<sup>(1)</sup>.

اللہ تائالا ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن جاۋابىنى مۇنداق بايان قىلدى: ﴿(ھارۇن) ئېيتتى: «ئى قېرىندىشىم! (بۇ) قەۋم مېنى بوزەك تاپتى، مېنى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى تاس قالدى. مېنى دۈشمەنلەرگە تەپەرىرۈچ قىلىپ بەرمىگىن؟ مېنى زالىم قەۋم (يەنى موزايغا چوقۇنغانلار) قاتارىدا سانمىغىن»﴾ يەنى مېنى ئۇلار بىلەن بىر تايماقتا ھەيدىمىگىن، مېنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دەپ گۇمان قىلمىغىن.

اللہ تائالا: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، ھارۇن ئۇلارغا (مۇسا قايتىپ كېلىشتىن) بۇرۇن: «ئى قەۋمىم! سىلەر موزاي بىلەن قايىمۇقتۇرۇلدىڭلار، سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار مەرھەمەتلىك اللہ دۇر، ماڭا بوي سۇنۇڭلار، (موزايغا چوقۇنۇشنى تەرك ئېتىش بىلەن) بۇيرۇقىمغا ئىتائەت قىلىڭلار!﴾ دېدى﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتتە بايان قىلغاندەك، مۇسا ئەلەيھىسسالام ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى شۇ ئىشلارنى قىلىشتىن ھەقىقەتەن توسقانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن. مۇنداق دېدى: ﴿مۇسا ئېيتتى: «پەرۋەردىگارىم! ماڭا ۋە مېنىڭ قېرىندىشىمغا مەغپىرەت قىلغىن، بىزنى رەھىمىڭ دائىرىسىگە كىرگۈزگىن، سەن ئەڭ رەھىم قىلغۇچى زاتتۇرسەن»﴾.

ئىبنى ئەبۇھاتەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا رەھىمەت قىلسۇن! ئاڭلىغانلىق كۆز بىلەن كۆرگەنگە يەتمەيدۇ. اللہ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئۇ (اللہ تائالا بىلەن سۆزلىشىشكە كەتكەندىن) كېيىن قەۋمنىڭ ئېزىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. لېكىن ئۇ چاغدا تاختىلارنى تاشلىمىدى. (ئۇ قەۋمنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ) قەۋمنىڭ ئېزىپ كەتكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندە تاختىلارنى تاشلىدى».

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَاهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتِرِينَ ﴿٧٧﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَّبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ

رَّحِيمٌ ﴿٧٨﴾

(1) سۇرە تاھا 92 — 94 - ئايەتلەر.

(2) سۇرە تاھا 90 - ئايەت .

شۈبھىسىزكى موزايىنى مەبۇد قىلىۋالغانلار پەرۋەردىگارنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ، بۇ دۇنيادا خارلىققا قالدۇ، (اللە غا) بوھتان قىلغۇچىلارغا بىز مۇشۇنداق جازا بېرىمىز<sup>(152)</sup>. يامان ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ، كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە ئىماندا سەمىمىي بولغانلارنى تەۋبىسىدىن كېيىن پەرۋەردىگارنىڭ ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلىدۇ، (ئۇلارغا) رەھىم قىلىدۇ<sup>(153)</sup>.

ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ موزايغا ئىبادەت قىلىشى ئارقىلىق اللە تائالانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىشى بولسا، تەۋبە قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنىڭ بەزىسى - بەزىسىنى ئۆلتۈرۈمگۈچە اللە تائالانىڭ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىدۇر. بۇ ھەقتە اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئى قەۋمىم! سىلەر موزايىنى مەبۇد قىلىپ، ھەقىقەتەن ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلىدىڭلار، ياراتقۇچىڭلارغا تەۋبە قىلىڭلار، موزايغا چوقۇنمىغانلار چوقۇنغانلارنى ئۆلتۈرسۇن» دېدى. مۇنداق قىلىش ياراتقۇچىڭلارنىڭ دەرگاھىدا سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. اللە تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلدى. اللە تەۋبىنى ھەقىقەتەن بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر»<sup>(1)</sup>.

ھەمدە اللە تائالا ئۇلارغا دۇنيادا خار ۋە تۆۋەن ياشاشنى پۈتۈۋەتتى. (اللە غا) بوھتان قىلغۇچىلارغا بىز مۇشۇنداق جازا بېرىمىز يەنى بۇ خارلىق دىندا دىن نامى بىلەن بىر يېڭى ئىشنى (بىدئەتنى) توقۇپ چىققان كىشىلەرگىمۇ يېتىدۇ. ئۇلارغا يېتىدىغان خارلىقنىڭ ئەسرى ھەتتا ئۇلارنىڭ يەلكىلىرىدە كۆرۈلىدۇ. بۇ ھەقتە ھەسەنەبەسىرى مۇنداق دېدى: دىندا دىن نامى بىلەن يېڭىلىق پەيدا قىلغۇچىلار، يورغىلاپ ماڭغان ئات، قېچىرلارنىڭ ئۈستىدە بولسىمۇ خارلىقنىڭ ئەسرى ھەتتا ئۇلارنىڭ يەلكىلىرىدە كۆرۈلىدۇ. ئەيىۋۇب ساختىيانى ئەبۇقەلابە جەرمەنىڭ: اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى تا قىيامەتكىچە دىندا دىن نامى بىلەن يېڭىلىق (بىدئەت) پەيدا قىلغان ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ئومۇمىدۇر، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. سۇفيان ئىبنى ئويەينە: دىندا دىن نامى بىلەن يېڭىلىق پەيدا قىلغان ھەر بىر كىشى خارلانغۇچىدۇر، دېدى.

ئاندىن اللە تائالا بەندىلىرى ئىچىدىن قانداق بىر گۇناھ ئىشنى قىلغان، مەيلى ئۇ گۇناھ كۇپۇرلۇق قىلىش، ياكى شېرىك كەلتۈرۈش ياكى مۇناپىقلىق قىلىش ۋە ياكى مۇسۇلمانلار توپىدىن ئايرىلىۋېلىش بولسۇن. ئۇ گۇناھلىرى ئۈچۈن چىن دىلىدىن تەۋبە قىلىپ ئۇنىڭدىن يانغانلا كىشى بولسا، ئۇ كىشىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ بۇ قىسىمنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېدى: «يامان ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ، كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە ئىماندا سەمىمىي بولغانلارنى تەۋبىسىدىن كېيىن پەرۋەردىگارنىڭ ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلىدۇ، (ئۇلارغا) رەھىم قىلىدۇ».

ئىبنى ئەبۇھاتەم مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر ئايال بىلەن يامان ئىش قىلىپ قويۇپ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلماقچى بولغان كىشىنىڭ ھۆكۈمى ھەققىدە سورالغاندا بۇ ئايەتنى 10 قېتىم ئوقۇپ، ئۇ كىشىنى ئۇ ئايال بىلەن توي قىلىشقىمۇ بۇيرۇمىدى ۋە توي قىلماسلىقىنىمۇ توسمىدى.

\* \* \* \* \*

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ ط وَفِي نُحْحَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ

يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

(1) سۈرە بەقەرە 54 - ئايەت.

مۇسا غەزىپى بېسىلغاندىن كېيىن (يەردە ياتقان تەۋرات) تاختىلىرىنى ئالدى. ئۇنىڭدا پەرۋەردىگارىدىن قورققۇچىلارغا ھىدايەت قىلىنىدۇ ۋە رەھمەت قىلىنىدۇ دەپ يېزىلغان ئىدى<sup>(154)</sup>.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاچچىقى يانغاندا تاختىلارنى قولغا ئالغانلىقى توغرىسىدا

كۆپلىگەن تەپسىرشۇناس ئالىملار مۇنداق دېدى: مۇسا ئەلەيھىسسالام تاختىلارنى يەرگە تاشلىغاندا سۇنۇپ كەتكەن ئىدى. ئاندىن ئۇ ئۇلارنى يەردىن تېرىپ ئالغان ئىدى. شۇنچا بەزى سەلەپ ئالىملىرى مۇسا ئەلەيھىسسالام يەردىن تېرىپ ئالغان تاختىلاردا: پەرۋەردىگارىدىن قورققۇچىلارغا ھىدايەت قىلىنىدۇ ۋە رەھمەت قىلىنىدۇ، دەپ يېزىلغان خەتنىلا ئۇچراتتى. ئەمما ئۇنىڭ تەپسىلاتى يوقاپ كەتكەن. ئۇ تاختىلارنىڭ پارچىلىرى تاكى ئىسلام دىنى كەلگۈچە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ (يەھۇدىيلارنىڭ) دۆلەت خەزىنىلىرىدە ساقلانغان دەيدۇ. توغرىسىنى ئىلىم بىلگۈچىدۇر.

اللە تائالا: ﴿مۇسا غەزىپى بېسىلغاندىن كېيىن (يەردە ياتقان تەۋرات) تاختىلىرىنى ئالدى. ئۇنىڭدا پەرۋەردىگارىدىن قورققۇچىلارغا ھىدايەت قىلىنىدۇ ۋە رەھمەت قىلىنىدۇ دەپ يېزىلغان ئىدى﴾ دەپ خەۋەر بەرگەن، ھەم ئۇ تاختا جەننەتتىن چىققان ياقۇتتەك ئېسىل تاشلاردىن تۇرسا، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنى تاشلىغاندا سۇنۇپ كەتتى، دېيىشكە قانداق كەسكىن پاكىت باردۇ؟! \* \* \* \* \*

وَآخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِنِّي أَتَمَلُّكُنَا بِمَا فَعَلْنَا لِسَفَهَائِنَا إِن هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ ۗ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۗ وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾ \* وَأَكْتُبُ لَنَا فِي هَذِهِ آيَاتٍ حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ

مۇسا، بىز بەلگىلەپ بەرگەن ۋاقىتتا ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن، ئۆز قەۋمىدىن 70 كىشىنى تاللىدى: ئۇلارغا زىلزىلە يۈزلەنگەندە، مۇسا: «پەرۋەردىگارىم! خالىغان بولساڭ ئۇلارنى ۋە مېنى بۇرۇنلا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ. ئارىمىزدىكى ئەخمەقلەرنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟ بۇ پەقەت سېنىڭ سىنىقىڭدۇر، شۇ ئارقىلىق خالىغان بەندەڭنى ئازدۇرسەن، خالىغان بەندەڭنى ھىدايەت قىلسەن، سەن بىزنىڭ ئىگىمىزسەن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، رەھىم قىلغىن، سەن ئەڭ ياخشى مەغپىرەت قىلغۇچىسىن<sup>(155)</sup>. بىزگە بۇ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە تېگىشلىك ياخشىلىق قىلغىن، بىز ھەقىقەتەن ساغدا تەۋبە قىلدۇق» دېدى.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن 70 كىشىنى ئىلىم بەلگىلەپ بەرگەن ۋاقىتتا ئېلىپ بېرىشى ۋە ئۇلارنىڭ ھالاك قىلىنغانلىقى توغرىسىدا

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللە تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئىسرائىل ئەۋلادىدىن 70 كىشىنى تاللاشقا بۇيرۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام 70 كىشىنى تاللايدۇ. ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى اللە تائالاغا دۇئا



قىلىشى ئۈچۈن ئۇلار ئىچىدىن بىرى ئۇلارغا دۇئادا باشلامچى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ قىلغان دۇئالىرى ئىچىدىكى ئۇلارنىڭ: ئى! ئاللا! بىزگە بىزدىن بۇرۇن ھېچ كىشىگە بېرىپ باقمىغان ۋە بىزدىن كېيىنمۇ ھېچ كىشىگە بەرمەيدىغان بىر نەرسىنى بەرسەڭ، دەپ تىلىگەنلىكىنى ئاللا تائالا ياقىتۇرمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى بىر تىترەك تۇتىدۇ. بۇ چاغدا مۇسا ئەلەيھىسسالام: «پەرۋەردىگارم! خالىغان بولساڭ ئۇلارنى ۋە مېنى بۇرۇنلا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ. ئارىمىزدىكى ئەخمەقلەرنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟ بۇ پەقەت سېنىڭ سىنىقىڭدۇر، شۇ ئارقىلىق خالىغان بەندەڭنى ئازدۇرسەن، خالىغان بەندەڭنى ھىدايەت قىلسەن، سەن بىزنىڭ ئىگىمىزسەن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، رەھىم قىلغىن، سەن ئەڭ ياخشى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن» دېدى.

سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئاللا تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ موزايغا ئىبادەت قىلغانلىقىغا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر تۈركۈم كىشىلەرنى ئاللا تائالاغا ئۆزرە ئېيتىش ئۈچۈن ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى ۋە ئۇلارنىڭ كېلىدىغان يېرىنى بەلگىلەپ بەردى. مۇسا ئەلەيھىسسالام شۇ ھامانلا قەۋمى ئىچىدىن يەتمىش كىشىنى تاللىدى. ئاندىن ئۇلارنى ئاللا تائالاغا ئۆزرە ئېيتىشى ئۈچۈن ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار بەلگىلەپ بېرىلگەن يەرگە كەلگەندە: «ئى مۇسا! ئاللا نى ئوپئوچۇق كۆرمىگىچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز»<sup>(1)</sup> دېدى. چۈنكى سەن ئاللا تائالاغا سۆز قىلدىڭ شۇنداق بولغان ئىكەن ئاللا تائالانى بىزگە كۆرسەتكىن، دېدى. ئاندىن ئۇلارنى چاقماق سوقتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام يىغلاپ تۇرۇپ ئاللا تائالا دۇئا قىلىپ: ئى پەرۋەردىگارم! سەن ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى كىشىلەرنى ھالاك قىلىۋەتتىڭ، مەن قەۋمىنىڭ يېنىغا بارغاندا ئۇلارغا قانداق جاۋاب بېرىمەن. «پەرۋەردىگارم! خالىغان بولساڭ ئۇلارنى ۋە مېنى بۇرۇنلا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ. ئارىمىزدىكى ئەخمەقلەرنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟» دېدى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدىكى ياخشىسىنىڭ ياخشىسىدىن 70 كىشىنى تاللاپ، ئاللا تائالا (سەلەرگە بەلگىلەپ بەرگەن يەرگە) بېرىپ، سىلەر ۋە قەۋمىڭلار قىلىپ قويغان گۇناھىڭلار ئۈچۈن ئاللا تائالادىن كەچۈرۈم سوراڭلار، روزا تۇتۇڭلار، پاكىزلىنىڭلار ۋە كىيىمىڭلارنى پاكىزلاڭلار دېدى. ئاندىن كېيىن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئاللا تائالا بەلگىلەپ بەرگەن ۋاقىتتا تۇرسىنا تېغىغا ئېلىپ كەلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالا بىلەن ئۇچرىشىش ئۈچۈن ئاللا تائالا رۇخسەت قىلغان مەلۇم بىر ۋاقىتتا كېلەتتى. ئۇ يەتمىش كىشى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بۇيرۇغان ئىشنى قىلىپ، مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاللا تائالاغا ئۇچراشماقچى بولۇپ، تۇرسىنا تېغىغا كەلگەندە، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: سەن بىزگە پەرۋەردىگارمىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلاتقىن، دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام: ماقۇل شۇنداق قىلاي دېدى: مۇسا ئەلەيھىسسالام سىنا تېغىغا يېقىنلىشىۋېلىدى، تاغ ئۈستىگە بىر بۇلۇت كېلىپ، تاغ ئۈستىدىكى بوشلۇقنى قاپلىۋالدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاشۇ بۇلۇت تومانلىرى ئىچىگە كىرىپ قەۋمىگە: تاغقا يېقىن كېلىڭلار، دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاللا تائالا سۆز قىلغاندا مۇسا ئەلەيھىسسالام تەرەپكە (ئاسماندىن) ئادەمنىڭ كۆزى قاراشقا قادىر بولالمايدىغان چاقناپ تۇرىدىغان بىر نۇر چۈشتى. شۇڭا مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇ يەتمىش كىشى ئوتتۇرىسىغا بىر توساق قىلىندى. ئۇلار تاغقا يېقىنلاشتى. ھەتتا ئۇلار يېقىنلىشىپ تۇمانلىق بۇلۇت ئىچىگە كىرگەندە سەجدە قىلغان ھالەتتە يەرگە يېقىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاللا تائالانىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئۇنى قىل، بۇنى قىلما دەپ بۇيرۇغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىدى. ئاللا تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سۆزلەپ بولغاندا

(1) سۈرە بەقەرە 55 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇلۇت مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈستىدىن كۆتۈرۈلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇسا! ئاللاھ تائالانى ئويۇچۇق كۆرمىگىچە ساڭا ئىشەنمەيمىز دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى چاقماق سوقتى. دە، ئۇلارنىڭ روھلىرى تەنلىرىدىن ئايرىلىپ ئۆلدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام پەرۋەردىگارىغا يالۋۇرۇپ ۋە دۇئا قىلىپ: ﴿پەرۋەردىگارم! خالىغان بولساڭ ئۇلارنى ۋە مېنى بۇرۇنلا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ. ئارىمىزدىكى ئەخمەقلەرنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟﴾ دېدى. يەنى ئۇلار ئەخمەقلىق قىلدى. شۇ ئەخمەقلىق تۈپەيلىدىن بۇلارنى ھالاك قىلامسەن.

ئىبنى ئابباس، قەتادە، مۇجاھىد ۋە ئىبنى جەرىر قاتارلىقلار مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنى بىر تىترەك تۈتتى. چۈنكى ئۇلار قەۋمى موزايغا ئىبادەت قىلغاندا، ئۇلاردىن ئايرىلىپمۇ چىقىمىغان ياكى ئۇلارنى توساپمۇ كەتمىگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلغانلىقى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿پەرۋەردىگارم! خالىغان بولساڭ ئۇلارنى ۋە مېنى بۇرۇنلا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ. ئارىمىزدىكى ئەخمەقلەرنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟﴾ دېگەن دۇئاسىنىڭ مەزمۇنىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

﴿بۇ پەقەت سېنىڭ سىنىقغۇدۇر، شۇ ئارقىلىق خالىغان بەندەڭنى ئازدۇرسەن، خالىغان بەندەڭنى ھىدايەت قىلسەن﴾ يەنى بارلىق ئىشلار سېنىڭ بۇيرۇقۇڭ بويىچە بولىدۇ، پۈتۈن ھۆكۈملەر ساڭا قاراشلىقتۇر. سېنىڭ خالىغىنىڭ بولىدۇ. سەن خالىغان كىشىنى ئازدۇرسەن خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايسەن، سەن ئازدۇرۇۋەتكەن كىشىنى ھېچكىم توغرا يولغا باشلىيالمىدۇ. سەن توغرا يولغا باشلىغان كىشىنى ھېچكىم ئازدۇرۇۋەتمەيدۇ. سەن بېرىشنى خالىمىغان نەرسىنى ھېچكىم بېرەلمەيدۇ. سەن بەرمەكچى بولغان نەرسىنى ھېچكىم توساپ قالالمىدۇ. پۈتۈن ئىگىدارچىلىق ساڭا خاستۇر. بارلىق ھۆكۈملەر ساڭا قايتىدۇ يارىتىش ۋە باشقۇرۇش ساڭا خاستۇر. ﴿سەن بىزنىڭ ئىگىمىز سەن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، رەھىم قىلغىن، سەن ئەڭ ياخشى مەغپىرەت قىلغۇچى سەن﴾.

كىمكى دۇئاسىدا ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەش بىلەن بىرگە ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىنى تىلەسە، ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىنى تىلەگەنلىكىدىن، بۇنىڭدىن كېيىن بۇرۇن قىلىپ سالغان گۇناھ ئىشلىرىنى قايتا قىلماسلىقىنى تىلەگەنلىكىنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇ.

يۇقىرىدا قىلىنغان دۇئا ئۇلارغا كەلگەن تىترەك تۇتۇش ۋە چاقماق سوقۇشتەك ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىنى ئۇلاردىن قايتۇرۇش ئۈچۈندۇر. ئەمدى ئۇلارنىڭ قىلماقچى بولغان تۆۋەندىكى دۇئاسى ئەسلىدىكى ئاللاھ تائالادىن تىلەمەكچى بولغان نەرسىلىرىنى تىلەش ئۈچۈندۇر.

﴿بىزگە بۇ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە تېگىشلىك ياخشىلىق قىلغىن﴾ يەنى بىزگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ياخشىلىق ئاتا قىلغىن! ﴿بىز ھەقىقەتەن ساڭا تەۋبە قىلدۇق﴾ ئىبنى ئابباس، سەئىد ئىبنى جۇبەير، مۇجاھىد، ئەبۇئالىيە، زەھھاك ئىبراھىم تەيمى، سۇددى، قەتادە ۋە باشقىلار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: بىز گۇناھلىرىمىزنى تاشلاپ سەن تەرەپكە قايتتۇق دېگەنلىكتۇر دېدى.

\* \* \* \* \*

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ<sup>ط</sup> وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ<sup>ج</sup> فَسَأَكْتُمِبَا لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِعَاقِبَتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

ئاللاھ ئىپتىتى: «ئازابىم بىلەن (بەندىلىرىمدىن) خالىغان كىشىنى ئازابلەيمەن، مېنىڭ رەھىمىم مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىگە ئورتاقتۇر. رەھىمىمنى (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) ساقلانغۇچىلارغا،

(ماللىرىنىڭ) زاكىتىنى بېرىدىغانلارغا ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغا تېگىشلىك قىلىمەن»<sup>(156)</sup>.

اللە تائالانىڭ رەھىمىتىنىڭ اللە تائالانىڭ ئايەتلىرىگە ۋە پەيغەمبىرىگە ئىشەنگەن ۋە زاكاتلارنى ئادا قىلغان تەقۋادارلارغا بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿بۇ پەقەت سېنىڭ سىنىقىڭدۇر﴾ دېگەن سۆزىگە قارىتا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئازابىم بىلەن (بەندىلىرىمدىن) خالىغان كىشىنى ئازابلايمەن، مېنىڭ رەھىمىتىم مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق تۇر﴾ يەنى مەن خالىغىنىمنى قىلىمەن ۋە خالىغىنىم بىلەن ھۆكۈم چىقىرىمەن. مۇشۇنداق قىلىشىدا مېنىڭ مەلۇم ھېكمىتىم بار. مۇشۇ ئىشلاردا مەن ئادىلدۇرمەن. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق ۋە شېرىكى يوق زات اللە ھەممە ئەيىب نوقساندىن پاك تۇر.

﴿مېنىڭ رەھىمىتىم مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق تۇر﴾ بۇ ئايەت ھەممە مەخلۇقاتلارغا ئورتاق ۋە ھەممە مەخلۇقاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر ئايەتتۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئەرشىنى كۆتۈرۈپ تۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى پەرىشتىلەرنىڭ قىلغان سۆزىدىن خەۋەر بەرگەن اللە تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. ﴿پەرۋەردىگارىمىز! سېنىڭ رەھىمىتىڭ ۋە ئىلمىڭ ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

ئىمام ئەھمەد جۇندۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەھرالىق بىر ئەرەب كېلىپ تۆگىسىنى چۆكتۈرۈپ باغلاپ قويۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ناماز ئوقۇدى. ناماز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئۇ كىشى تۆگىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنى يېشىپ ئۇنىڭغا مىنىپ، ئۇنىڭ ئاۋازدا: ئى اللە! ماڭا ۋە مۇھەممەدكە رەھمەت ئاتا قىلغىن، بىزگە ئاتا قىلغان رەھىمىتىڭگە ھېچكىمنى شېرىك قىلمىغىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا: «ئۇ گۇمراھلىقتىمۇ ياكى ئۇنىڭ تۆگىسى گۇمراھلىقتىمۇ؟ سىلەر ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدىڭلارمۇ، دېدى. ساھابىلار: ئاڭلىدۇق، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھېلىقى سەھرالىق كىشىگە: ھەقىقەتەن سەن اللە تائالانىڭ ھەممىگە بولغان رەھىمىتىنى چەكلەپ قويدۇڭ. شەك - شۈبھىسىزكى، اللە تائالا 100 رەھمەتنى ياراتتى. ئاندىن ئىنسان، جىن ۋە باشقا بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق قىلىشى ئۈچۈن بىر رەھمەتنى چۈشۈردى. قالغان 99 رەھمەتنى ئۆز يېنىدا ساقلاپ قويدى. سىلەرچە ئۇ كىشى گۇمراھلىقتىمۇ ياكى تۆگىسى گۇمراھلىقتىمۇ؟ دېدى.

ئىمام ئەھمەد سالىمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللە تائالانىڭ 100 رەھمىتى بار. شۇ رەھمەتلەر ئىچىدىكى بىر رەھمەت بىلەن بارلىق مەخلۇقاتلار بىر - بىرىگە رەھمەت قىلىشىدۇ. شۇ بىر رەھمەتنىڭ سەۋەبى بىلەن يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ بالىلىرىغا مېھرىبانلىق قىلىدۇ. اللە تائالا قالغان 99 رەھمىتىنى قىيامەت كۈنىگە ئېلىپ قويدى».

﴿رەھىمىتىمنى (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) ساقلاغۇچىلارغا، (ماللىرىنىڭ) زاكىتىنى بېرىدىغانلارغا ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغا تېگىشلىك قىلىمەن﴾ يەنى مەن ئۇلارغا نېمەت قىلىش ۋە ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن رەھىمىتىمنى ئۇلارغا بېرىدىغانلىقىمنى ئۆزۈمگە تېگىشلىك قىلىدىم.

(1) سۈرە غافر 7 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللّٰهُ تَائِلًا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللّٰهُ (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى﴾<sup>(1)</sup> اللّٰهُ تَائِلَانىڭ بۇ رەھمىتى كۆپۈرلۈقتىن ۋە گۇناھ ئىشىلاردىن ساقلانغان، زاكىتىنى ئايرىغان، اللّٰهُ تَائِلَانىڭ ئايەتلىرىگە ئىشەنگەن كىشىلەر ئۈچۈندۇر.

بۇ ئايەتتىكى: ﴿زاكىتىنى بېرىدىغانلارغا﴾ دېگەن ئايەتتە مۇنداق ئىككى خىل كۆز قاراش بار. بۇنىڭ بىرى بۇ كىشىلەردىن ئۆزلىرىنىڭ دىللىرىنى ئەمەل ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق پاكىزلىغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە بىرى بۇ كىشىلەردىن ماللىرىنىڭ زاكىتىنى ئايرىغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ شۇ ئىككى خىل مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالدىغانلىقىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن. چۈنكى بۇ ئايەت مەككىدە چۈشكەندۇر<sup>(2)</sup>.

\* \* \* \* \*

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الَّذِي الَّذِي سَخِرْنَا مِنْهُ مَكْرُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ  
وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ  
وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۗ فَاَلَّذِينَ ءَامَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ  
وَاتَّبَعُوا التَّوْرَ الَّذِي أَنْزَلْنَا مَعَهُ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

ئۇلار ئەلچىگە - ئۈممى پەيغەمبەرگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئەگىشىدۇ، ئۇلار ئۆز ئىلكىدىكى تەۋرات، ئىنجىللاردا ئۇنىڭ (سۈپىتىنىڭ) يېزىلغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇ ئۇلارنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئېغىر يۈكىنى يېنىكىتىدۇ، ئۇلارنى سېلىنغان تاقاق، كويىزا - كىشەنلەردىن بوشتىدۇ (يەنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ تاشلايدۇ)، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلار، ئۇنى ھۆرمەتلىگەنلەر، ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنلەر، ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان نۇر (يەنى قۇرئان) غا ئەگەشكۈچىلەر بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر<sup>(157)</sup>.

پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا

﴿ئۇلار ئەلچىگە - ئۈممى پەيغەمبەرگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئەگىشىدۇ، ئۇلار ئۆز ئىلكىدىكى تەۋرات، ئىنجىللاردا ئۇنىڭ (سۈپىتىنىڭ) يېزىلغانلىقىنى كۆرىدۇ﴾ بۇ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ كىتابلىرىدا كەلگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىدۇر. ئۇ پەيغەمبەرلەر ئۈمەتلىرىگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىدىغانلىقى بىلەن خۇش بېشارەت بەردى. ئۇلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە بۇيرۇدى. ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى ساقلىنىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ دىنى ئالىملىرىمۇ ۋە دىنى رەھبەرلىرىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىنى بىلىدۇ.

(1) سۈرە ئەئراف 12 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) زاكات دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى پاكىزلاش دېگەن بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئەمەل ئىبادەت قىلىپ دىللىرىنى پاكىزلاش ياكى ماللىرىنىڭ زاكىتىنى بېرىپ ماللىرىنى پاكىزلاش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. ھەر ئىككى مەنىنى بىلدۈرىشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى بۇ ئايەت مەككىدە چۈشكەن بولۇپ ئۇ ۋاقىتتا ماللاردىن زاكات ئايرىش تېخى پەرز قىلىنمىغان ئىدى.

ئىمام ئەھمەد ئەبۇسەخىر ئۇقەيلىدىن بىر سەھرالىق ئەرەبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا سېتىش ئۈچۈن مەدىنىگە سۈت ئېلىپ كەلدىم. سۈتنى سېتىپ بولغاندىن كېيىن كۆڭلۈمدە: مەن بۇ كىشى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى دېمەكچى) بىلەن بىر ئۇچرىشىپ ئۇنىڭ سۆزىنى بىر ئاڭلاپ باقاي، دېدىم. شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ بەكرى بىلەن ئۆمەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا مېڭىپ كېتىۋاتقان ھالىتىدە ماڭا ئۇچرىشىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدىم ئۇلار مېڭىپ، بالىلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ چىرايلىق بالىسىنىڭ سەكراتقا چۈشۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىگە تەسەللى ئىزدەپ تەۋرات ئوقۇپ ئولتۇرغان بىر يەھۇدىيىنىڭ قېشىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ يەھۇدىيغا: «تەۋراتنى نازىل قىلغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن سەندىن شۇنى ئۇتۇنۇپ سوراڭ باقاي، سەن مۇشۇ كىتابتا مېنىڭ سۈپىتىمنى ۋە مېنىڭ قايسى يەردە پەيغەمبەر بولۇپ چىقىشىمنى ئۇچرىتامسەن؟» دېدى. ھېلىقى يەھۇدىي بېشى بىلەن ئۇچراتمايمەن، دېگەن ئىشارەتنى بىلدۈردى. ئۇنىڭ قېشىدا سەكراتتا ياتقان بالىسى: «ھەئە تەۋراتنى نازىل قىلغان ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، بىز ھەقىقەتەن تەۋراتتا سېنىڭ سۈپىتىڭنى ۋە سېنىڭ قايرەدىن پەيغەمبەر بولۇپ چىقىشىڭنى ئۇچرىتىمىز. مەن ئاللاھ تائالادىن باشقا بىر ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا ۋە سېنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرىمەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېلەر ئۇ يەھۇدىيىنى سېلىرىنىڭ بىر قېرىندىشىڭلار قاتارىغا قويۇڭلار» دېدى. (ئاندىن ئۇ بالا ئۆلگەندىن كېيىن) ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى كېيەنلىدى ۋە نامىزنى چۈشۈردى.

ئىبنى جەرىر ئەتا ئىبنى يەسارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىنى ئۇچرىتىپ ئۇنىڭغا: سەن ماڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپەتلىرىدىن خەۋەر بەرگەن بولساڭ دېدىم. ئۇ: ماقۇل، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرئاندا قانداق سۈپەتلەنگەن بولسا، تەۋراتتىمۇ شۇنداق سۈپەتلىنىپ كەلگەندۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتى: ئى پەيغەمبەر! ھەقىقەتەن سېنى بىز گۇۋاھچى، بېشارەتچى، ئاگاھلاندىرغۇچى ۋە ساۋاتسىزلارنى (يەنى ئۈمىتتىڭنى) ساقلاپ قالغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق. سەن مېنىڭ بەندەم ۋە مېنىڭ پەيغەمبىرىم. مەن سېنى تەۋەككۈل قىلغۇچى دەپ ئاتىدىم. (ئاللاھ تائالا تەۋراتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام توغرىلىق) يەنە: ئۇ قوپال ۋە باغرى قاتتىق ئەمەس. بازارلاردا ۋارقىرىمايدۇ، يامانلىققا يامانلىق قايتۇرمايدۇ. بەلكى يامانلىقنى كەچۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن ئازغۇن مىللەتنى "ئىلاھە ئىللەللاھ" دېگۈزۈش ئارقىلىق تۈزىمىگۈچە، ئۇنىڭ بىلەن قۇلۇپلانغان دىللارنى گاس بولۇپ قالغان قۇلاقلارنى ۋە كور بولۇپ قالغان كۆزلەرنى ئاچمىغۇچە، ئۇنىڭ جېنىنى ئالمايدۇ دېگەندۇر دېدى.

ئەتا ئىبنى يەسار مۇنداق دەيدۇ: ئاندىن مەن كەئب بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇنىڭدىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپەتلىرىنى سورىدىم، ئۇمۇ ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىگە ئوخشاش بايان قىلىپ بەردى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

كۆپلىگەن سەلەپ ئۆلىمالىرىنىڭ قارىشىچە، تەۋرات دېگەن ئاتالغۇ ئەھلى كىتابنىڭ بارلىق كىتابلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتالغۇسىدۇر. بەزى ھەدىسلەردىمۇ بۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان بايانلار كەلدى.

﴿ئۇ ئۇلارنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ﴾ بۇمۇ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ كىتابلىرىدا كەلگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمەلىيىتى شۇنداق ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەقىقەتەن ياخشىلىققا بۇيرۇيتتى، يامانلىقتىن توسۇيتتى.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿مى مۆمىنلەر!﴾ دېگەنلىكىنى ئاڭلىساڭلار، ئۇنىڭغا دىققەت قىلىپ قۇلاق سېلىڭلار. چۈنكى ئۇ سىلەرنى بىرەر ياخشىلىققا بۇيرۇش ياكى بىرەر يامانلىقتىن توسۇش ئۈچۈن قىلغان چاقىرىقتۇر. بۇ چاقىرىقلاردىن ئەڭ مۇھىم بولغىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى شېرىكى يوق يالغۇز بىر ئاللاھ تائالانىڭ ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇش ۋە ئاللاھ تائالادىن باشقا ئىبادەت قىلىشتىن توسۇش ئۈچۈن كەلگەن چاقىرىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بۇرۇن ئەۋەتلىگەن بارلىق پەيغەمبەرلەرمۇ مۇشۇ چاقىرىق بىلەن ئەۋەتلىگەن ئىدى.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەر بىر ئۈممەتكە: «اللەغا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار» دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ﴾ يەنى كىشىلەر ئۆزلىرىگە قىيىنلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىچىلا ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغان بەھىيرە، سائىبە، ۋە سىيىلە ۋە ھام<sup>(2)</sup> قاتارلىق تۆگىلەر ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنى ھالال قىلىپ بېرىدۇ. ئۇلارغا ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ. ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلارغا چوشقىنىڭ گۆشى، جازانە (ئۆسۈم) قاتارلىق ئاللاھ تائالا يېيىشنى ھارام قىلغان نەرسىلەردىن ئۆزلىرىچە ھالال قىلىۋالغانلىرىنى ھارام قىلىدۇ.

﴿ئۇلارنىڭ ئېغىر يۈكىنى يېنىكلىتىدۇ، ئۇلارنى سېلىنغان تاقاق، كويىزا - كىشەنلەردىن بوشتىدۇ (يەنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئېغىر ۋە زىپىلەرنى ئېلىپ تاشلايدۇ)﴾ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاسانچىلىقنى ئېلىپ كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز بىلەن ئەبۇمۇسا ئەشئەرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانى يەمەنگە ۋالى قىلىپ ئەۋەتكەندە ئۇ ئىككىسىگە: «خۇش بېشارەت بېرىڭلار، قاچۇرۇۋەتمەڭلار، ئاسانلاشتۇرۇڭلار، قىيىنلاشتۇرماڭلار، بىر - بىرىڭلارغا بويسۇنۇڭلار، ئىختىلاپلاشماڭلار» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەمراھى بولغان ئەبۇبەرزە ئەسلىمى دېگەن ساھابە مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەمراھ بولغان ئىدىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشارىنى ئاسانلاشتۇرغانلىقىنى كۆردۈم بىزدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئۈممەتلەرنىڭ شەرىئەتلىرىدە ئۇ ئۈممەتلەر ئۈچۈن قىيىنچىلىقلار بار ئىدى. ئاندىن ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە ئىشاردا كەچچىلىك ۋە ئاسانچىلىق قىلىپ بەردى.

شۇڭلاشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مېنىڭ ئۈممىتىم كۆڭلىگە پۈتكەن بىر يامان ئىشنى ئېغىزىدا دەپ سالىمغانلا بولسا، ياكى قىلىپ سالىمغانلا بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ كۆڭلىگە پۈتكەن شۇ يامانلىقنى كەچۈرۈۋېتىدۇ».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ ئۈممىتىمدىن خاتالىشىپ، ئۇنتۇلۇپ قېلىپ ۋە مەجبۇرلىنىپ قىلىپ سالغان ئىشلارنىڭ گۇناھى كەچۈرۈۋېتىلدى».

شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇ ئۈممەتنى مۇنداق دەپ تىلەشكە تەۋسىيە قىلدى: ﴿پەرۋەردىگارىمىز! ئەگەر بىز ئۇنتۇساق ياكى خاتالاشساق (يەنى بىز ئۇنتۇش ياكى سەۋەنلىك سەۋەبىدىن ئەمىرىڭنى تولۇق ئورۇنلىيالمىساق)، بىزنى جازاغا تارتىمىغىن. پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن ئىلگىرىكىلەرگە يۈكلىگىنىڭگە ئوخشاش، بىزگە ئېغىر يۈك يۈكلىمىگىن (يەنى بىزنى قىيىن ئىشلارغا تەكلىپ قىلمىغىن)،

(1) سۈرە نەھل 36 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) بۇ تۈگىلەرنىڭ تەپسىلاتى سۈرە مائىدەنىڭ 103 - ئايىتىدە بايان قىلىنغان.

پەرۋەردىگار بىمىز! كۈچىمىز يەتمەيدىغان نەرسىنى بىزگە ئارتىمىغان، بىزنى كەچۈرگىن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، بىزگە رەھىم قىلغىن، سەن بىزنىڭ ئىگىمىز سەن، كاپىر قەۋمىگە قارشى بىزگە ياردەم بەرگىن»<sup>(1)</sup>.  
ئىمام مۇسلىم مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالا يۇقىرىقى ھەر بىر تىلەكنىڭ كەينىدىن: مەن ئەلۋەتتە شۇنداق قىلدىم، ئەلۋەتتە شۇنداق قىلدىم» دەيدى.  
«ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلار، ئۇنى ھۆرمەتلىگەنلەر، ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنلەر، ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان نۇر (يەنى قۇرئان) غا ئەگەشكۈچىلەر بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر» يەنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

\* \* \* \* \*

قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّى رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحِىۡءُ وَيُمِيتُ فَآمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ الَّذِىۡ اَلْمِىۡ الَّذِى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهِۦ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٥٨﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا اللھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى اللھ غا خاستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، اللھ تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ، ئۇنىڭ اللھ غا ۋە اللھ نىڭ سۆزلىرىگە ئىمان كەلتۈرىدىغان ئەلچىسى ئۈممى پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈڭلار، ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار»<sup>(158)</sup>.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتۈن ئىنسانلارغا پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا اللھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار» يەنى بۇ ئىنسانلارنىڭ ئىچىگە ئاق تەنلىك ياكى قارا تەنلىك بولسۇن، مەيلى ئەرەب مىللىتى ياكى باشقا مىللەتلەردىن بولسۇن، پۈتۈن ئىنسانلار كىرىدۇ. «مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا اللھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن» يەنى مەن پۈتۈن ئىنسانلارغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەنچىسى قىلىنغانلىقى، پۈتۈن ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكى ئۇنىڭغا بېرىلگەن كاتتا شەرەپ ۋە چوڭ ھۆرمەتتۇر. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «(مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنىڭ راستلىقى ئۈچۈن) قايسى نەرسە ئەڭ چوڭ گۇۋاھ؟» ئېيتقىنكى، «اللھ مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا گۇۋاھتۇر (ماڭا اللھ نىڭ گۇۋاھلىقى كۇپايدۇر). بۇ قۇرئان ماڭا سىلەرنى ۋە (قىيامەتكىچە) قۇرئان يەتكەن كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ۋەھىي قىلىندى»<sup>(2)</sup> «(كۇففار) جامائەلىرىدىن كىمكى قۇرئاننى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا ۋەدە قىلىنغان جاي دوزاختۇر»<sup>(3)</sup> «كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار غا) ۋە ئۈمىدلىرىگە (يەنى ئەرەب مۇشرىكلىرىغا): «مۇسۇلمان بولدۇڭلارمۇ؟» دېگىن، ئەگەر ئۇلار مۇسۇلمان

(1) سۈرە بەقەرە 286 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەئراف 19 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ھۇد 17 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بولسا، توغرا يول تاپقان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار يۈز ئۆرۈسە (ساڭا ھېچ زىيىنى يوق)، سېنىڭ پەقەت تەبلىغ قىلىش مەسئۇلىيىتىڭ بار»<sup>(1)</sup>.

بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر ناھايىتىمۇ كۆپتۇر. ئىسلام دىنىنىڭ (ھەر زامان ۋە ھەر ماكانغا مۇۋاپىق ئىكەنلىكىگە قارىغاندىمۇ) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتكۈل ئۈممەتلەرگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگەنلىكىنىڭ ناھايىتىمۇ زۆرۈرلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

ئىمام بۇخارى ئەبۇداردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئارىلىقىدا بىر سۆھبەت بولدى. سۆھبەت جەريانىدا ئەبۇبەكرى ئۆمەرنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر ئاچچىقى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئەبۇبەكرى ئۆمەرنىڭ ئارقىسىدىن بېرىپ ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىدى. ئۆمەر ئۇنى كەچۈرۈۋېتىشكە ئۇنىماي ئەبۇبەكرىگە ئىشكىنى يېپىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئەبۇبەكرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى. شۇ چاغدا بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئىدۇق. (ئەبۇبەكرى ناھايىتىمۇ ئالدىراش كىرىپ كەلدى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ بۇ قېرىندىشىڭلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قاپتۇ» دېدى. (ئەبۇبەكرى بولغان ئىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى) ئۆمەرمۇ قىلغان ئىشىغا پۇشايىمان قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كىرىپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چىرايى ئاچچىقلانغانلىقىدىن ئۆزگىرىپ كەتتى. ئەبۇبەكرى قورقۇپ كېتىپ: ئى ئالە نىڭ پەيغەمبىرى! ئالە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ماڭا ئۇۋال قىلىنغان ئىدى، دەپ يېلىنىشقا باشلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر ماڭا مېنىڭ ھەمراھىمنى تاشلاپ بېرەمسىلەر؟ ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن ئالە تائالا تەرىپىدىن ھەممىڭلارغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر مەن دېگەن ۋاقتىمدا، سىلەر: يالغانچى سەن، دەپ جاۋاب بەردىڭلار. ئەبۇبەكرى بولسا، سەن راستچىلسەن دەپ جاۋاب بەرگەن ئىدى» دېدى.

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ماڭا مەندىن بۇرۇن كەلگەن بىرەر پەيغەمبەرگىمۇ بېرىلمىگەن بەش ئىش بېرىلدى. مەن بۇنى پەخىرلىنىش ئۈچۈن دېمەيمەن. (ئۇ بەش ئىش) مەن ئاق ۋە قارا تەنلىك بارلىق كىشىلەرگە پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدىم. (دۈشمەنلىرىمنىڭ دىلىغا) بىر ئاي يىراقلىقتىكى مۇساپىدىن قورقۇنۇپ سېلىش بىلەن ياردەم بېرىلدىم. ئولجىلار ماڭا ھالال قىلىنىپ بېرىلدى، ئۇ مەندىن بۇرۇن بىرەر كىشىگىمۇ ھالال قىلىنغان ئەمەس ئىدى. ماڭا زېمىننىڭ ھەممە يېرى ناماز ئوقۇشقا بولىدىغان ۋە پاكىزلىشىشقا بولىدىغان قىلىپ بېرىلدى. ماڭا شاپائەت قىلىش ئىمتىيازى بېرىلدى، مەن ئۇنى ئۈمىتىم ئۈچۈن قىيامەت كۈنىگە ساقلاپ قويدۇم. ئۇ شاپائەت ئالە تائالاغا ھېچنېمىنى شېرىك كەلتۈرمەي ۋاپات بولغان كىشىگە نېسىپ بولىدۇ».

«ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئالە غا خاستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئالە تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ» يەنى مەن ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى، پەرۋەردىگارى، ئىگىدارچىلىق قىلىش، تىرىلدۈرۈش ۋە ئۆلتۈرۈش ئۆز ئىلكىدە بولغان ھەممە نەرسىنىڭ ئىگىسى ئالە تائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەردۇرمەن.

«ئۇنىڭ ئالە غا ۋە ئالە نىڭ سۆزلىرىگە ئىمان كەلتۈرىدىغان ئەلچىسى ئۈمىمى پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈڭلار» يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى خەۋەر

(1) سۈرە ئال ئىمرا ن 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



بېرىپ، ئاندىن ئۇلارنى ئۆزىگە ئەگىشىشكە ۋە ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ كىتابلىرىدا ۋەدە قىلىنغان ۋە خۇش بېشارەت بېرىلگەن سۆزى بىلەن ئەمەلىيىتى بىردەك بولغان ۋە ئۆزىگە ئاللا تائالا تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن ئاللا تائالانىڭ سۆزلىرىگە ئىمان ئېيتىدىغان پەيغەمبەر ئىكەنلىكى بىلدۈردى.

﴿ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار﴾ يەنى سىلەر توغرا يولنى تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئۇ كۆرسەتكەن يولدا مېڭىڭلار ۋە ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئەگىشىڭلار.  
\* \* \* \* \*

### وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٍ يَدُورَنَ بِالْحَقِّ وَيَهِيَ يَعْدُلُونَ ﴿١٥٩﴾

مۇسانىڭ قەۋمىنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىلنىڭ) ئىچىدە (كىشىلەرنى) ھەق بىلەن توغرا يولغا باشلايدىغان، ھەق بىلەن توغرا ھۆكۈم قىلىدىغان بىر جامائە بار <sup>(159)</sup>.

اللە تائالا بۇ ئايەتتە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىچىدىن ھەقىقەت ئەگىشىدىغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن توغرا ھۆكۈم قىلىدىغان بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ بارلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالاردىن) كېچىلىرى اللە نىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغان ۋە سەجدە قىلىپ تۇرىدىغان بىر جامائە كىشىلەر بار﴾ <sup>(1)</sup> ﴿ئەھلى كىتاب ئارىسىدا ھەقىقەتەن اللە غا ئىمان كەلتۈرىدىغان، سىلەرگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، ئۆزلىرىگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىشىنىدىغانلار بار؛ ئۇلار اللە دىن قورقىدۇ، اللە نىڭ ئايەتلىرىنى ئازغىنا بەدەلگە تېگىشمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدىكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىنى، راھىبلارغا ئوخشاش، دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسىلىرىنى دەپ ئۆزگەرتىۋەتمەيدۇ)، ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ دەردىگارىدا ساۋاب بېرىلىدۇ. اللە ھەقىقەتەن تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر﴾ <sup>(2)</sup> ﴿قۇرئاندىن ئىلگىرى بىز كىتاب (يەنى ئىنجىل، تەۋرات) نازىل قىلغانلار (يەنى ناسارا ۋە يەھۇدىيلارنىڭ مۆمىنلىرى) قۇرئانغا ئىشىنىدۇ. ئۇلارغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلار: «بىز قۇرئانغا ئىشەندۈق، شۈبھىسىزكى، ئۇ پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن نازىل بولغان ھەقىقەتتۇر. بىز ھەقىقەتەن بۇنىڭدىن بۇرۇن مۇسۇلمان ئىدۇق» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ قىلغان سەۋر - تاقىتى ئۈچۈن ئۇلارغا قوش ساۋاب بېرىلىدۇ﴾ <sup>(3)</sup> ﴿قۇرئان نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغلىرىدا (تەسىرلىنىپ) دەرھال سەجدىگە بارىدۇ. ئۇلار: «پەرۋەردىگارىمىز پاكىتۇر، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئورۇنلىنىدۇ» دەيدۇ. ئۇلار يىغلىغان ھالدا سەجدە قىلىشقا يىقىلىدۇ (قۇرئاننى ئاڭلاش بىلەن ئۇلار اللەغا) تېخىمۇ تەزەۋررۇ قىلىدۇ﴾ <sup>(4)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَقَطَّعْنَهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَبِطًا ۖ أُمَّةً ۖ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَلَهُ قَوْمُهُ ۖ أَنْ اصْطُرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مِشْرَهُمْ ۖ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ

(1) سۈرە ئال ئىمران 113 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە ئال ئىمران 199 - ئايەت.  
(3) سۈرە قەسەس 52 - 54 - ئايەتلەر.  
(4) سۈرە ئىسرا 107 - 109 - ئايەتلەر.

الْغَمَمَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّانَ وَالسَّلْوَىٰ ط كَلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتِكُمْ سَتَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنْ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

ئۇلار (يەنى بەنى ئىسرائىل) نى 12 تارماققا (يەنى قەبىلىگە) جامائەلەر قىلىپ بۆلۈۋەتتۇق. مۇسانىڭ قەۋمى (باياۋاندا) ئۇنىڭدىن سۇ تەلەپ قىلغاندا، مۇساغا: «ھاساڭ بىلەن تاشنى ئۇرغىن» دەپ ۋەھى قىلدۇق. (مۇسا ھاسسى بىلەن تاشنى ئۇرۇۋىدى) ئۇنىڭدىن (قەبىلىلەرنىڭ سانى بويىچە) 12 بۇلاق ئېتىلىپ چىقتى، ھەر قەبىلە ئۆزىنىڭ سۇ ئىچىدىغان ئورنىنى بىلدى. ئۇلارغا بۇلۇتنى سايىۋەن قىلىپ بەردۇق، ئۇلارغا نەرەنجىبىن بىلەن بۆدۈننى چۈشۈرۈپ بەردۇق. (ئۇلارغا ئېيتتۇقكى) «سىلەر بىز رىزىقلاندۇرغان لەززەتلىك نەرسىلەردىن يەڭلار». (ئۇلار بۇ ئۇلۇغ نېمەتلەرگە نانكورلۇق قىلىش بىلەن) بىزگە زىيان سالغىنى يوق، (ئۆزلىرىنى ئاللا نىڭ ئازابىغا دۇچار قىلىشلىرى بىلەن) ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم سالدى<sup>(160)</sup>. ئۆز ۋاقتىدا (بىز ئۇلارغا) (يەنى بەنى ئىسرائىلنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىغا): «سىلەر بۇ شەھەر (يەنى بەيتۇلمۇقەددەس) دە تۇرۇڭلار، ئۇ يەردىكى يېمەكلىكلەردىن خالىغىنىڭلارچە يەڭلار، شەھەر دەۋرۋازىسىدىن سەجدە قىلغان ھالدا كىرىڭلار، (كىرىۋاتقان چېغىڭلاردا) ئى ئاللا! گۇناھلىرىمىزنى كەچۈرگىن، دەڭلار، جىمى گۇناھلىرىڭلارنى مەغپىرەت قىلىمىز، ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا (ساۋابىنى) زىيادە بېرىمىز» دېدۇق<sup>(161)</sup>. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى زالىملار ئۇلارغا ئېيتىلغان سۆزلەرنى (يەنى ئاللا نىڭ ئەمرىنى) باشقا سۆزلەرگە ئۆزگەرتىۋەتتى. ئۇلار زۇلۇم قىلغانلىقىرى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاسماندىن ئازاب ئەۋەتتۇق<sup>(162)</sup>.

بىز بۇ ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار ھەققىدە سۈرە بەقەرەنىڭ 59 - 60 - ئايەتلەرنىڭ تەپسىرىدە توختالغان ئىدۇق. سۈرە بەقەرە مەدىنىدە چۈشكەن. لېكىن بۇ ئايەتلەرنىڭ ئىپادىلەيدىغان مەنىسىدىن قارىغاندا بۇ ئايەتلەرنىڭ مەككىدە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بىز سۈرە بەقەرەدە بۇ ئايەتلەر بىلەن سۈرە بەقەرەدىكى مۇشۇ مەزمۇنلارنى ئىپادىلەپ كەلگەن ئايەتلەرنىڭ ئارىلىقىدىكى پەرقلەرنى بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق. شۇڭا بۇ يەردە قايتا توختالمايمىز. ھەمدۇسانالار ئاللا تائالاغا بولسۇن!

\* \* \* \* \*

وَسَأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) دىن دېڭىز (يەنى قۇلۇم دېڭىزى) بويىدىكى (ئەيلە) شەھىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىغىن. (ئۇنىڭ ئاھالىسى بېلىق تۇتۇش چەكلەنگەن كۈن) شەنبەدە ئاللاھنىڭ چەكلىمىسىدىن چىقاتتى. چۈنكى شەنبە كۈنى بېلىقلار سۇ ئۈستىدىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلەتتى. شەنبەدىن غەيرىي كۈنلەردە ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلمەيتتى. پاسىق بولغانلىقىلىرى ئۈچۈن ئۇلارنى مۇشۇنداق سىنايمىز<sup>(163)</sup>.

يەھۇدىيلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ شەنبە كۈنىدىكى چەكلىمىلىرىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ: «ئاراڭلاردىكى شەنبە كۈنى (بېلىق تۇتماسلىق) توغرىسىدىكى شەرىئەت چەكلىمىسىدىن چىقىپ كەتكۈچىلەرنى (قانداق قىلغانلىقىمىزنى)، ئەلۋەتتە بىلىملىرىڭلار<sup>(1)</sup> دېگەن ئايىتىدە بايان قىلىنغان مەزمۇنى تەپسىلىي يېشىپ بېرىدۇ.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) دىن دېڭىز (يەنى قۇلۇم دېڭىزى) بويىدىكى (ئەيلە) شەھىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىغىن» يەنى سەن ئەتراپىڭدىكى يەھۇدىيلاردىن ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنماي ھىيلە ئىشلەتكەن، ئاللاھ تائالانىڭ بەلگىلەپ بەرگەن چەكلىمىسىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا دۇچار بولغان قېرىنداشلىرىنىڭ قىسسسىنى سورىغىن ۋە يەھۇدىيلارنى ئۇلارنىڭ ئاشۇ قېرىنداشلىرىغا كەلگەن ئازابىنىڭ ئۇلارغىمۇ كېلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ كىتابلىرىدا ئۇچرىتىدىغان سېنىڭ سۈپەتلىرىڭنى يوشۇرۇشتىن ئاگاھلاندۇرغىن.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ كەنت مەدىيەن شەھىرى بىلەن تۇرىسىنانىڭ ئارىلىقىدىكى ئەيلە ئىسىملىك كەنت ئىدى. ئىكرىمە، مۇجاھىد، قەتادە ۋە سۇددى قاتارلىقلار بۇ كەنت توغرىسىدا شۇنداق دېدى.

«ئۇنىڭ ئاھالىسى بېلىق تۇتۇش چەكلەنگەن كۈن) شەنبەدە ئاللاھنىڭ چەكلىمىسىدىن چىقاتتى» يەنى ئۇلار شەنبە كۈنىدە ئاللاھ تائالانىڭ شەنبە كۈنى ئۈچۈن بەلگىلەپ بەرگەن بەلگىلىمىسىگە قارشى چىقىپ، ئاللاھ تائالانىڭ بەلگىلىمىلىرىدىن چىقىپ كەتتى. «چۈنكى شەنبە كۈنى بېلىقلار سۇ ئۈستىدىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلەتتى».

«شەنبەدىن غەيرىي كۈنلەردە ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلمەيتتى. پاسىق بولغانلىقىلىرى ئۈچۈن ئۇلارنى مۇشۇنداق سىنايمىز» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: بىز ئۇلارنىڭ بېلىق تۇتۇش ھارام قىلىنغان كۈنىدە، بېلىقلارنى سۇ يۈزىگە چىقىرىپ قويۇش بىلەن ۋە بېلىق تۇتۇش ھالال قىلىنغان كۈنىدە بېلىقلارنى ئۇلاردىن يوشۇرۇپ قويۇش بىلەن سىنايمىز، بىزنىڭ مۇشۇنداق سىنىشىمىز ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا بويسۇنۇشتىن يىراقلاپ كەتكەنلىكى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈندۇر.

بۇلار كۆرۈنۈشتە توغرىدەك ئەمەلىيەتتە ھارام بولغان سەۋەبلەر بىلەن ئاللاھ تائالا چەكلىگەن ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن ھىيلە ئىشلەتكەن كىشىلەردۇر. ئىمام ئەبۇئابدۇللاھ بەتتە ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەلەر يەھۇدىيلار قىلىپ سالغان ئىشنى قىلىپ سالماڭلار. ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار ئەڭ ئاددىي ھىيلە بىلەن ئاللاھ تائالا چەكلىگەن ھارام نەرسىلەرنى ھالال ساناپ قالسىلەر».

(1) سۈرە بەقەرە 65 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

\* \* \* \* \*

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ  
إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِمَ أَجْنَبَتْنَا الَّذِينَ يَهْتَوُونَ عَنِ السُّوءِ  
وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابِ بَعِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهَوُّوا عَنْهُ  
قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر جامائە ئادەملەر «اللە ھالاك قىلىدىغان ياكى قاتتىق ئازابلايدىغان قەۋمگە نېمە ئۈچۈن ۋەز - نەسھەت قىلىسىلەر؟» دېدى. ئۇلار (يەنى ۋەز - نەسھەت قىلغۇچىلار): «پەرۋەردىگارنىڭ ئالدىدا (گۇناھقا سۈكۈت قىلىپ تۇردۇق دەپ) ئۆزرە ئېيتماستىمىز ۋە ئۇلارنىڭ اللە دىن قورقۇپ (گۇناھتىن چەكلىنىشىلىرىنى ئۈمىد قىلغانلىقىمىز ئۈچۈن شۇنداق قىلدۇق)» دېدى. <sup>(164)</sup> ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان ۋەز - نەسھەتنى قوبۇل قىلمىغان چاغدا، يامان ئىشتىن مەنئى قىلغۇچىلارنى قۇتقۇزدۇق، اللە نىڭ ئەمرىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن، زالىملارنى قاتتىق ئازابقا دۇچار قىلدۇق <sup>(165)</sup>. ئۇلار نەھىي قىلىنغان نەرسىنى تەرك ئېتىشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا: «خار مايمۇن بولۇپ كېتىڭلار» دېدۇق <sup>(166)</sup>.

ئۇلارنى مايمۇنغا ئۆزگەرتىۋەتكەنلىك ۋە ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى توسقۇچىلارنى قۇتۇلدۇرغانلىق توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە مۇشۇ كەنتتىكى كىشىلەرنىڭ ئۈچ گۇرۇھقا بۆلۈنگەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. ئۇلاردىن بىر گۇرۇھ اللە چەكلىگەن ئىشلارنى قىلىپ ھەددىدىن ئېشىپ ھىيلە ئىشلىتىپ شەنبە كۈنىدە بېلىق تۇتتى. بۇ ھەقتىكى بايانلار سۈرە بەقەرەدە بايان قىلىنغان ئىدى. يەنە بىر گۇرۇھ ئۇلارنى شەنبە كۈنى بېلىق تۇتۇشتىن توسۇپ، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئەيىبلەپ، ئۇلاردىن ئايرىلىپ چىقتى. يەنە بىر گۇرۇھ بولسا، ئۆزلىرى بېلىق تۇتمىدى، تۇتقانلارنى ھەم توسمىدى. لېكىن بۇ گۇرۇھتىكىلەر ئەيىبلىگۈچى كىشىلەرگە: «اللە ھالاك قىلىدىغان ياكى قاتتىق ئازابلايدىغان قەۋمگە نېمە ئۈچۈن ۋەز - نەسھەت قىلىسىلەر؟» دېدى. يەنى نېمە ئۈچۈن سىلەر ئۇلارنى توسىسىلەر؟ سىلەر ئۇلارنى چوقۇم ھالاك قىلىنىدىغانلىقىنى ۋە اللە تەرىپىدىن كېلىدىغان قاتتىق بىر ئازابقا ھەقىقەت بولغانلىقىنى بىلىسىلەر. ئۇنداق بولغان ئىكەن، سىلەرنىڭ ئۇلارنى توسقىنىڭلارنىڭ پايدىسى يوق. ئەيىبلىگۈچىلەر ئۇلارغا: «پەرۋەردىگارنىڭ ئالدىدا (گۇناھقا سۈكۈت قىلىپ تۇردۇق دەپ) ئۆزرە ئېيتماستىمىز ۋە ئۇلارنىڭ اللە دىن قورقۇپ (گۇناھتىن چەكلىنىشىلىرىنى ئۈمىد قىلغانلىقىمىز ئۈچۈن شۇنداق قىلدۇق)» دېدى. يەنى بىزنىڭ شۇنداق قىلىشىمىز ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش ئۈچۈن بىزدىن ئېلىنغان ۋەدىگە ۋاپا قىلغانلىقىمىز، ئۇلارنىڭ بىزنىڭ توسقانلىقىمىزنىڭ سەۋەبىدىن قىلىۋاتقان يامان ئىشلىرىنى تاشلاپ، تەۋبە قىلىپ اللە تائالا تەرەپكە قايتىشىنى، ئەگەر ئۇلار تەۋبە قىلسا، اللە تائالانىڭ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ ئۇلارغا رەھىم قىلىشىنى ئۈمىد قىلغانلىقىمىز ئۈچۈندۇر.

﴿ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان ۋەز - نەسەپنى قوبۇل قىلمىغان چاغدا، يامان ئىشتىن مەنى قىلغۇچىلارنى قۇتقۇزدۇق، اللە نىڭ ئەمرىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن، زالىملارنى قاتتىق ئازابقا دۇچار قىلدۇق﴾ يەنى اللە تائالا بۇ ئايەتتە ۋەز - نەسەپ قىلىپ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئەيىبلەشكۈچىلەرنى قۇتقۇزۇۋالغانلىقىنى ۋە گۇناھ ئىشلارنى قىلىپ ئۆزلىرىگە - ئۆزلىرى ئۇۋال قىلغۇچىلارنى ھالاك قىلغانلىقىنى بايان قىلدى. ئەمما ئۆزلىرىمۇ بېلىق تۇتمىغان ھەم تۇتقانلارنى توسمىغان گۈرۈھتىكىلەر ھەققىدە اللە تائالا ھېچنېمە دېمىدى. چۈنكى مۇكاپات ياكى جازا ھەر كىمنىڭ قىلغان قىلمىشىغا قارىتا بولىدۇ. بۇلار بولسا، ماختانغۇدەك بىرەر ياخشى ئىشنىمۇ، ياكى ئەيىبلەنگۈدەك بىرەر يامان ئىشنىمۇ قىلمىدى.

ئىكرىمە مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلدۇ: مەن ئىبنى ئابباسنىڭ قېشىغا كىرسەم ئۇ مۇشۇ ئايەتلەرنى ئوقۇۋاتقان ئىكەن. ئۇ: ﴿اللە ھالاك قىلىدىغان ياكى قاتتىق ئازابلاندىغان قەۋمگە نېمە ئۈچۈن ۋەز - نەسەپ قىلىسىلەر؟﴾ دېگۈچى گۈرۈھتىكى كىشىلەرنى اللە تائالانىڭ قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىنى ياكى قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىنى بىلمەيمەن، دېدى. مەن ئۇنىڭغا سۆز قېتىپ، ئۇلار قۇتۇلدۇرۇلۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندۈرۈم شۇنىڭ بىلەن ئىبنى ئابباس ماڭا بىر تون كەيدۈردى.

\* \* \* \* \*

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْفَيْتَمَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئۆز ۋاقتىدا، پەرۋەردىگارىڭ ئۇلارغا (يەنى يەھۇدىيلارغا) قىيامەتكىچە چوقۇم قاتتىق ئازابلاندىغان كىشىلەرنى ئەۋەتىپ تۇرىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. شۇبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭ (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) ئەلۋەتتە تېز جازالىغۇچىدۇر، (كىتائەت قىلغۇچىلارغا) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر ﴿167﴾.

يەھۇدىيلارغا خارلىقنىڭ مەڭگۈ بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۆز ۋاقتىدا، پەرۋەردىگارىڭ ئۇلارغا (يەنى يەھۇدىيلارغا) قىيامەتكىچە چوقۇم قاتتىق ئازابلاندىغان كىشىلەرنى ئەۋەتىپ تۇرىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى﴾ يەنى ئۇلارنىڭ اللە تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا، بەلگىلىمىلىرىگە ئاسىيلىق قىلغانلىقى، اللە تائالا چەكلىگەن ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن ھىيلە ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن اللە تائالا ئۇلارنى چوقۇم قىيامەتكىچە قاتتىق جازالاندىغان كىشىلەرنى ئەۋەتىپ تۇرىدىغانلىقىدىن خەۋەر قىلدى.

بەزى ئالىملار مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يەتتە يىل يەنە بىر رىۋايەتتە 13 يىل خىراج تۆلىمىنى تۆلەشنى يولغان قويغان. مۇسا ئەلەيھىسسالام خىراج تۆلىمىنى تۇنجى يولغا قويغان كىشىدۇر. ئاندىن يەھۇدىيلار يۇنانلىق، كەشدانلىق ۋە كەلدانلىق پادىشاھلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ياشاپ كەلدى. ئاندىن خىرىستىئانلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ خارلىشىغا ۋە ئۇلارغا جىزىيە ۋە خىراج تۆلەملىرىنى تۆلەشكە دۇچار بولدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىسلام دىنىنى ئېلىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىسلام دىنىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتۈپ خىراج ۋە جىزىيە تۆلەملىرىنى تۆلەپ كەلدى، دەيدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: (ئۇلار قىيامەت كۈنىگىچە ئۇچراپ تۇرىدىغان قاتتىق ئازاب بولسا)، ئۇلارنىڭ موھتاجلىققا قېلىشى ۋە جىزيە تۆلەم تۆلىشىدۇر.

ئابدۇرازاق سەئىد ئىبنى مۇسەيبىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەھۇدىيلاردىن جىزيە تۆلىمىنى ئېلىش ئۈچۈن نىبىتى مىللىتىنىڭ ئەۋەتلىگەنلىكى ئېھتىمالغا يېقىندۇر. يەھۇدىيلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئىشى، زامان ئاخىرى بولغاندا دەججالغا ياردەمچى بولۇش ئۈچۈن چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرلىكتە ئۇلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

﴿شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭ (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) ئەلۋەتتە تېز جازالىغۇچىدۇر، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر﴾ يەنى اللە تائالانىڭ ئازابى ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلغان، بەلگىلىمىسىگە قارشى چىققان كىشىلەر ئۈچۈن تېزىدۇر.

اللە تائالانىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھىمىتى گۇناھنى تونۇپ، تەۋبە قىلىپ ياخشىلىققا قايتقان كىشى ئۈچۈندۇر. اللە تائالا بۇ يەردە كىشىلەرنى ئۈمىدسىزلەندۈرمەسلىك ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئازابلايدىغانلىقىنى بايان قىلغان سۆزىدىن كېيىن ئۆزىنىڭ مەغپىرەت ۋە رەھمەت قىلىدىغانلىقىنىمۇ بايان قىلدى. اللە تائالا كۆپ ئورۇنلاردا بەندىلەرنىڭ كۆڭۈللىرىنى اللە تائالانىڭ رەھىمىتىدىن ئۈمىد قىلىش بىلەن اللە تائالانىڭ غەزىپىدىن قورقۇتۇش كەيپىياتىنىڭ ئارىسىدا نورمال تۇرۇش ئۈچۈن ئازابقا ئائىت سۆزى بىلەن رەھىم قىلىدىغانلىقىغا ئائىت سۆزىنى بىر يەردە كەلتۈرىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِّنْهُمْ أَلْصَلِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَّوْنَا لَهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّمَّنْ قَالُوا كَلَّا تَعْلَمُونَ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَاللَّذَابِ الْأَخْرَجُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

ئۇلارنى (يەنى يەھۇدىيلارنى) يەر يۈزىدە تۈرلۈك پىرقىلەرگە بۆلۈۋەتتۇق، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشىلىرىمۇ بار، ياخشىلىرىدىن تۆۋەنلىرىمۇ بار، ئۇلارنىڭ (كۈفردىن ۋە گۇناھتىن) قايتىشىلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى قاتتىقچىلىق ۋە كەڭچىلىك بىلەن سىندۇق<sup>(168)</sup>. ئۇلاردىن كېيىن، (يامان) ئەۋلاتلار تەۋراتقا ۋارىسلىق قىلدى، ئۇلار بۇ دۇنيا نىڭ ئەرزىمەس پۇل - مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئالىدۇ ۋە بىزنى اللە ئەپۇ قىلىدۇ، دەيدۇ. شۇنداق پۇل - مال ئۇلارنىڭ قولىغا كەلسە، ئۇلار يەنە ئالىدۇ. كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) اللە غا (يالغان چاپلىماي) پەقەت ھەقىقىي ئېيتىشىلىرى توغرىلىق ئۇلاردىن چىڭ ۋەدە ئېلىنىدىمۇ؟ ھالبۇكى، ئۇلار تەۋراتتىكى نەرسىلەرنى ئوقۇغان ئىدى، ھارامنى تەرك ئېتىپ، اللە دىن قورقىدىغانلارغا ئاخىرەت ياخشىدۇر، بۇنى چۈشەنمەمسىلەر؟<sup>(169)</sup>. كىتابنى مەھكەم تۇتىدىغانلار، ناماز ئوقۇيدىغانلار (ساۋابقا ئېرىشىدۇ)، بىز ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرىنى ھەققەتەن زايى قىلىۋەتمەيمىز<sup>(170)</sup>.

ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ يەر يۈزىگە چېچىلىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا

﴿ئۇلارنى (يەنى يەھۇدىيلارنى) يەر يۈزىدە تۈرلۈك پىرقىلەرگە بۆلۈۋەتنۇق﴾ (ئەلە تائالا بۇ ئايەتتە ئىسرائىل ئەۋلادىنى بىر نەچچە گۇرۇھ قىلىپ يەر يۈزىگە چېچۈۋەتكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىدۇ ۋە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پىرئەۋنى غەرق قىلىۋەتكەندىن كېيىن، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا: «(مىسىر) زېمىنىدا تۇرۇڭلار، ئاخىرەت ۋەدىسى (يەنى قىيامەت) كەلگەن چاغدا سىلەرنى (قەبرەڭلاردىن مەھشەرگاھقا) (كاپىرلار بىلەن مۇمىنلەرنى) ئارىلاش ئېلىپ كېلىمىز» دېدۇق﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشىلىرىمۇ بار، ياخشىلىرىدىن تۆۋەنلىرىمۇ بار، ئۇلارنىڭ (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) قايتىشىلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى قاتتىقچىلىق ۋە كەڭچىلىك بىلەن سىنىدۇق﴾ يەنى ئۇلارنى كەڭچىلىك، قاتتىقچىلىق، قىزىقتۇرۇش، قورقۇتۇش، تېنىچ - خاتىرجەملىك ئاتا قىلىش ۋە بالايى ئاپەتلەرنى بېرىش بىلەن سىنىدۇق.

﴿ئۇلاردىن كېيىن، (يامان) ئەۋلاتلار تەۋراتقا ۋارىسلىق قىلدى، ئۇلار بۇ دۇنيا نىڭ ئەرزىمەس پۇل - مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئالىدۇ ۋە بىزنى ئەلە ئەپۇ قىلىدۇ، دەيدۇ. شۇنداق پۇل - مال ئۇلارنىڭ قولىغا كەلسە، ئۇلار يەنە ئالىدۇ﴾ يەنى ئارىسىدا ياخشى ۋە يامانلىرى بار بولغان بۇ ئەۋلادتىن كېيىن، ئارىسىدا ھېچقانداق ياخشىسى يوق بىر ئەۋلاد كېلىدۇ. ئۇلار تەۋراتنى ئوقۇشقا ۋارىسلىق قىلىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ئەلە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇ ئەلەۋەتتە ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرىدىن كېيىنكى، تەۋراتقا ۋارىسلىق قىلىدىغان ئەڭ ئەسكى ئەۋلادتۇر. ئەلە تائالا ئۇلارنى پەيغەمبەرلىرىدىن كېيىن مىراسخور قىلىپ قويدى. ئۇلارغا تەۋراتنى ئەھدە قىلىپ بەردى. ئەلە تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار كەتكەندىن كېيىن (ئۇلارنىڭ) ئورنىنى باسقان ئورۇنباسالار نامازنى تەرك ئەتتى﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇلار بۇ دۇنيا نىڭ ئەرزىمەس پۇل - مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئالىدۇ ۋە بىزنى ئەلە ئەپۇ قىلىدۇ﴾ دەپ ئەلە تائالادىن قۇرۇق ئارزۇلارنى قىلىپ، شۇنىڭغا گۈللىنىپ يۈرىشىدۇ. ﴿شۇنداق پۇل - مال ئۇلارنىڭ قولىغا كەلسە، ئۇلار يەنە ئالىدۇ﴾ يەنى ئۇلارنىڭ قولىغا شۇ پۇل - ماللىرىنى ئېلىشتىن ئۇلارنى ھېچقانداق نەرسە توساپ قالمايدۇ، ھېچقانداق نەرسە ئۇلارنى بۇ يولدىن قايتۇرۇۋېتەلمەيدۇ. ئۇلار قولىغا چۈشكەنلىكى مال - دۇنيانى ئۇنىڭ ھالال - ھارام بولۇشىغا قارىماستىن يەۋىرىدۇ.

سۇدى ئەلە تائالانىڭ: ﴿ئۇلاردىن كېيىن، (يامان) ئەۋلاتلار تەۋراتقا ۋارىسلىق قىلدى، ئۇلار بۇ دۇنيا نىڭ ئەرزىمەس پۇل - مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئالىدۇ ۋە بىزنى ئەلە ئەپۇ قىلىدۇ، دەيدۇ. شۇنداق پۇل - مال ئۇلارنىڭ قولىغا كەلسە، ئۇلار يەنە ئالىدۇ. كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) ئەلە غا (يالغان چاپلىماي) پەقەت ھەقىقىي ئەپۇ قىلىشنى ئۇلاردىن چىڭ ۋەدە ئېلىنىدىمۇ؟ ھالبۇكى، ئۇلار تەۋراتتىكى نەرسىلەرنى ئوقۇغان ئىدى﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ئىسرائىل ئەۋلادلىرى بىر قازىنىڭ ئالىدىغا ئۇنىڭ ھۆكۈم چىقىرىپ قويۇشىنى تەلەپ قىلىپ بارغىنىدا، ئۇنىڭغا پارا بېرەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ياخشىلىرى بىر يەرگە توپلىشىپ ھۆكۈم قىلغاندا، پارا ئالماسلىققا ئۆزئارا بىر - بىرىدىن ۋەدە ئالاتتى. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرەر كىشى قازىلىققا

(1) سۇرە ئىسرا 104 - ئايەت.

(2) سۇرە مەرىم 59 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تەيىنلەنگەن ھامانلا پارا ئېلىشقا باشلايتتى. ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن پارا ئالسەن؟ دەپ سورالسا، ئۇ: **اللھ تائالا مېنى ئەپۇ قىلىدۇ، دەپ جاۋاب بېرەتتى. ئۇ قازىنىڭ شۇ قىلمىشىنى قالغانلىرى ئەيىبلەيتتى. ئەگەر ئۇ قازى ئۆلسە ياكى ھوقۇقىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بۇرۇن ئەيىبلەيدىغانلاردىن بىرەر كىشىنى سايلاپ قويسا، ئۇمۇ ئوخشاشلا پارا ئېلىشقا باشلايتتى. ئەگەر باشقىلارغىمۇ دۇنيانىڭ ئەڭ ئەرزىمە پۇل - مېلى كەلسە، ئۇنى ئېلىۋېرەتتى.**

﴿**كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) اللھ غا (يالغان چاپلىماي) پەقەت ھەقىقەت ھەقىقەت ئېيتىشلىرى توغرىلىق ئۇلاردىن چىڭ ۋەدە ئېلىنىدىمۇ؟**﴾ يەنى اللھ تائالا ئۇلاردىن ئۇلارنىڭ ھەقىقەتنى كىشىلەردىن يوشۇرماستىن ئاشكارا بايان قىلىشقا ئەھدە ئالغان بولسىمۇ لېكىن ئۇلارنىڭ يەنە شۇنداق يامان ئىشنى قىلغانلىقىنى ئەيىبلىدى.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا، اللھ كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار) دىن كىتابىنى (يەنى كىتابتىكى اللھ نىڭ ئەھكاملىرىنى) كىشىلەرگە چوقۇم بايان قىلىپ بېرىشكە ۋە يوشۇرماستىن ئەھدە ئالدى، لېكىن بۇنى (يەنى ئەھدىنى) ئۇلار ئارقىسىغا چۆرىۋەتتى ۋە ئۇنى ئازغىنا بەدەلگە (يەنى دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسىسىگە) تېگىشتى. ئۇلارنىڭ تېگىشىپ ئالغىنى نېمىدېگەن يامان!﴾<sup>(1)</sup>.

ئىبنى جەرر ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ اللھ تائالانىڭ: ﴿**كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) اللھ غا (يالغان چاپلىماي) پەقەت ھەقىقەت ھەقىقەت ئېيتىشلىرى توغرىلىق ئۇلاردىن چىڭ ۋەدە ئېلىنىدىمۇ؟**﴾ دېگەن ئايتىنىڭ مەنىسى: يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ تەۋبە قىلماي داۋاملاشتۇرىۋېرىدىغان گۇناھلىرى ئۈچۈن بىزنى اللھ تائالا ئەپۇ قىلىدۇ دەيدىغان سۆزلىرىدە اللھ تائالاغا ھەق سۆزنى قىلىشقا ئۇلاردىن تەۋراتتا چىن ۋەدە ئېلىنىدىمۇ دېگەنلىك بولىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

﴿**ھارامنى تەرك ئېتىپ، اللھ دىن قورقىدىغانلارغا ئاخىرەت ياخشىدۇر**﴾ يەنى اللھ تائالا ئۇلارنى ئۆزىنىڭ بېرىدىغان ساۋابىنىڭ كۆپلىكىگە قىزىقتۇرىدۇ. ئۇلارنى ئازابىنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. يەنى مېنىڭ بېرىدىغان ساۋابىم ۋە مېنىڭ تەييارلىغان مۇكاپاتىم ھارام ئىشلاردىن ساقلانغان، كۆڭۈل - خاھىشىغا ئەگەشمىگەن ۋە ئۆزىنى پەرۋەردىگارىنىڭ تائىتىگە يۈزلەندۈرگەن كىشىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

﴿**بۇنى چۈشەنمەمسىلەر؟**﴾ يەنى مېنىڭ دەرگاھىمىدىكى مۇكاپاتلارنى بۇ دۇنيانىڭ ئەرزىمەس پۇل - ماللىرىغا تېگەشكەن ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنى بۇنداق ئەخمەقلىقتىن قايتۇرىدىغان بىر ئەقلى يوقمۇ؟

ئاندىن اللھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە يېتەكلەيدىغان كىتابى بولغان قۇرئان كەرىمنى چىڭ تۇتۇدىغانلارنى ماختاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿**كىتابىنى مەھكەم تۇتىدىغانلار**﴾ يەنى قۇرئان كەرىمنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇپ ۋە ئۇنىڭ توسقان ئىشلىرىدىن ياندىغانلار، ﴿**ناماز ئوقۇيدىغانلار (ساۋابقا ئېرىشىدۇ)، بىز ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرىنى ھەقىقەتەن زاي قىلىۋەتمەيمىز**﴾.

\* \* \* \* \*

﴿ **وَإِذْ تَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظِلَّةٌ وَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا** ﴾

﴿ **مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ** ﴾

(1) سۈرە ئال ئىمران 187 - ئايەت.



ئۆز ۋاقتىدا (تۇر) تاغنى قومۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە سايىۋەندەك تىكىلىدۇق، ئۇلار تاغنى ئۈستىلىرىگە چۈشۈپ كېتىدۇ دەپ ئويلىدى. (ئۇلارغا ئېيتتۇقكى) «تەقۋادارلار قاتارىدا بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، ئۆزەڭلارغا بېرىلگەن كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) مەھكەم تۇتۇڭلار، ئۇنىڭدىكى ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىڭلار» (171).

يەھۇدىيلارنىڭ ھەددىدىن بەك ئېشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن باشلىرىنىڭ ئۈستىگە تۈر تېغىنىڭ تىكلەنگەنلىكى توغرىسىدا

بۇ ئايەت ھەققىدە قاسىم ئىبنى ئەبۇئەييۇب ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادىنى بەيتۇلمۇقەددەس تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاچچىقى پەسەيگەندىن كېيىن تاختىنى يەردىن ئېلىپ ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئاللا تائالانىڭ ئۇلارغا يەتكۈزۈشكە بۇيرۇغان ۋەزىپىلىرىنى قىلىشنى ئۇلارغا بۇيرۇدى. ئۇ ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش ئۇلارغا ئېغىر تۇيۇلۇپ، ھەتتا ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ باشلىرىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە تۈر تېغىنى پەرىشتىلەر ئارقىلىق سايىۋەندەك تىكلەپ قويغانغا قەدەر ئۇلار بۇ ۋەزىپىلەرنى قوبۇل قىلىشقا ئۇنىمىدى.

\* \* \* \* \*

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتَلْكُمَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نَفِصَلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

ئۆزۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ ئادەم بالىلىرىنى (يەنى نەسلىنى) ئۇلارنىڭ (ئاتلىرىنىڭ) پۇشتىدىن چىقاردى ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە گۇۋاھ قىلىپ: «مەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېدى (يەنى ئاللا ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە ۋە بىرلىكىگە ئادەم بالىلىرىنى ئىقرار قىلدۇردى، ئۇلار ئىقرار قىلىپ بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى). ئۇلار: «ھەئە، سەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىزدۇرسەن، گۇۋاھلىق بەردۇق» دېدى. (ئۇلارنى گۇۋاھلىق بەرگۈزگەنلىكىمىز) قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ: «بىز بۇنىڭدىن غەپلەتتە قالغان ئىكەنمىز» دېمەسلىكىلىرى، ياكى «ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىلگىرى (ساخا بۇتلارنى) شېرىك كەلتۈرگەن ئىدى، بىزنىڭ پەقەت ئۇلارنىڭ ئەۋلادى بولۇپ قالغان يېرىمىز بار (يەنى بىزنىڭ ئۆزىمىز بار) گۇمراھلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟» دېمەسلىكىلىرى ئۈچۈندۇر (173-172). ئۇلارنىڭ (گۇمراھلىقتىن، ئاتا - بوۋىلىرىغا ئەگىشىشتىن) قايتىشلىرى ئۈچۈن، ئايەتلىرىمىزنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز (174).

### ئادەم بالىلىرىدىن ئېلىنغان ۋەدىنىڭ بايانى توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ يەردە ئادەم بالىلىرىنىڭ نەسلىنى ئۇلارنىڭ دادىسى بولغان ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن يارىتىپ، ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىسى ئىكەنلىكىگە، ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق بىر ئىلاھنىڭ يوق ئىكەنلىكىگە ئۇلارنى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئۇلاردىن گۇۋاھلىق ئېلىۋالغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

اللھ تائالا ئىنسان بالىلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ دادىلىرى بەرگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغان تەبىئەت بىلەن ياراتقانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېدى: ﴿باتىل دىنلاردىن بۇرۇلۇپ ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىن، اللھ نىڭ دىنىغا (ئەگەشكىنى) اللھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، اللھ نىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «خۇددى ھەرقانداق ھايۋان بالىسى يېڭى تۇغۇلغاندا، ئەزالىرى ساق - سالامەت، ئەيىبسىز تۇغۇلغىنىدەك، ھەر قانداق بالا (باشقا بىر ئاڭ بولمىغان) دىننى تونۇش تەبىئىتى بىلەن تۇغۇلغان بولىدۇ. ئۇ بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئۇ بالىنى يەھۇدىي قىلىدۇ، ياكى خرىستىيان قىلىدۇ ۋە ياكى ئاتەشپەرەس قىلىدۇ».

ئىمام مۇسلىم ئىياز ئىبنى ھىماردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللھ تائالا ھەدىس قۇددىسىدا: «ھەقىقەتەن مەن بەندىلىرىمنى مۇسۇلمان قىلىپ ياراتتىم، ئاندىن شەيتان كېلىپ ئۇلارنى ئۆز دىنلىرىدىن ئازدۇرۇۋەتتى. مەن ئۇلارغا ھالال قىلىپ بەرگەن نەرسىنى ھارام سانايدىغان قىلىۋەتتى» دەيدۇ.

ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن ئىنسانلارنىڭ نەسلىنى ياراتقانلىقى ۋە ئۇلارنى جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغانلار ۋە دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغانلار دەپ ئىككىگە ئايرىغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر كەلدى. تۆۋەندىكى ھەدىسلەر شۇ ھەدىسلەرنى قاتارىدىندۇر.

ئىمام ئەھمەد ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالا قىيامەت كۈنى دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغان بىر كىشىگە: ئېيتقىنكى ئەگەر يەر يۈزىدىكى بارلىق نەرسىلەر سېنىڭ بولغىنىدا، سەن ئۇ نەرسىلەرنى بېرىپ، (دوزاختىن ئۆزەڭنى قۇتۇلدۇرۇپ قالاتتىڭ)، دەيدۇ. ئۇ كىشى: ھەئە، شۇنداق قىلاتتىم، دەيدۇ. ئاندىن اللھ تائالا: مەن سەندىن ئۇنىڭدىنمۇ ئاددى نەرسىنى تەلەپ قىلغان ئىدىم. مەن سەندىن ئاتاڭ ئادەمنىڭ پۇشتىدىكى چېغىڭدا ماڭا شېرىك كەلتۈرمەسلىكىڭ ئۈچۈن ئەھدە ئالغان ئىدىم. لېكىن سەن ماڭا شېرىك كەلتۈردىڭ، دەيدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام تىرمىزى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ياراتقاندا ئۇنىڭ دۈمبىسىنى سىلدى - دە، ئۇنىڭ دۈمبىسىدىن اللھ تائالا تاكى قىيامەت كۈنىگىچە ياراتماقچى بولغان پۈتۈن ئىنسانلار تۆكۈلدى. ھەر بىر ئىنساننىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىلىقىدا بىر پارقراپ تۇرىدىغان نۇرنى قىلدى. ئاندىن ئۇلارنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا كۆرسەتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام: ئى پەرۋەردىگارىم! بۇلار كىملەر؟ دېدى. اللھ تائالا: بۇ سېنىڭ ئەۋلادلىرىڭ دېدى. ئاندىن ئادەم ئەلەيھىسسالام كىشىلەر ئىچىدىن بىر كىشىنى كۆردى. ئۇ

(1) سۈرە رۇم 30 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كىشىنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىلىقىدىكى نۇرى ئۇنىڭغا يېقىپ قالدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام: ئى پەرۋەردىگار! بۇ كىم بولىدۇ؟ دېدى. **اللھ تائالا:** بۇ ئاخىرىدىن كېلىدىغان ئۈممەتلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەۋلادلىرىڭدىن داۋۇت ئىسىملىك بىر كىشىدۇر دېدى، ئادەم ئەلەيھىسسالام: ئى پەرۋەردىگار! ئۇنىڭ ئۆمۈرىنى قانچە ياش قىلىدىك؟ دېدى. **اللھ تائالا:** ئاتمىش ياش قىلدىم دېدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام: ئى پەرۋەردىگار! بۇنىڭغا ئۆز ئۆمۈرىمنىڭ 40 يىلىنى بەردىم، دېدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆمۈرى ئاخىرلىشىپ جان ئالغۇچى پەرىشتە ئۇنىڭ جېنىنى ئالغۇچى كەلگەندە ئادەم ئەلەيھىسسالام: مېنىڭ ئۆمۈرىمدىن يەنە 40 يىل قالمىدىمۇ؟ دېدى. جان ئالغۇچى پەرىشتە: سەن ئۇ 40 يىل ئۆمۈرىڭنى ئوغلۇڭ داۋۇدقا بەرمىدىڭمۇ؟ دېدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام بۇنىڭدىن تېنىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئەۋلادى بولغان ئىنسانلارمۇ تېنىۋالدىغان بولۇپ قالدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام: **اللھ تائالاغا** (چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېمەسلىككە بەرگەن ۋەدىسىنى) ئۇنتۇغان ئىدى، ئۇنىڭ ئەۋلادى بولغان ئىنسانلارمۇ ئۇنتۇغاق بولۇپ قالدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام خاتالىق ئۆتكۈزگەن ئىدى، ئۇنىڭ ئەۋلادى بولغان ئىنسانمۇ خاتالىشىدىغان بولدى».

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ۋە مۇشۇ مەزمۇندا كەلگەن باشقا ھەدىسلەر **اللھ تائالا**نىڭ ئادەم ئەۋلادىنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن قىلغانلىقىنى ۋە ئۇنى جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغانلار ۋە دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغانلار دەپ ئايرىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

﴿**ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە گۇۋاھ قىلىپ: «مەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارلىرىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېدى (يەنى اللھ ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە ۋە بىرلىكىگە ئادەم بالىلىرىنى ئىقرار قىلدۇردى، ئۇلار ئىقرار قىلىپ بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى).** ئۇلار: ﴿**ھەئە، سەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىزدۇرسەن، گۇۋاھلىق بەردۇق**﴾ دېدى. يەنى **اللھ تائالا** ئۇلارنى ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھچى قىلىش ئۈچۈن ياراتتى. ئۇلار **اللھ تائالاغا** بەرگەن گۇۋاھلىقىنى ۋۇجۇدى ۋە سۆزى ئارقىلىق بەردى. سوئال سورىشى بەزى سۆز ئارقىلىق ۋە بەزىدە ئىشارەت ئارقىلىق بولغىنىدەك، گۇۋاھلىق بېرىشمۇ بەزىدە سۆز ئارقىلىق بەزىدە ئادەمنىڭ ۋۇجۇدى ئارقىلىق بولىدۇ.

بەزى ئالىملار **اللھ تائالا**نىڭ ئادەمنىڭ پۇشتى بولغان ئىنسانلاردىن ئالغان گۇۋاھلىق ۋۇجۇد ئارقىلىق بولغان، ئەگەر بەزى ئالىملارنىڭ دېگىنىدەك سۆز ئارقىلىق ئالغان گۇۋاھلىق بولغان بولسا، ھەر بىر ئىنسان ئۇنى ئەسلىيەلىگەن بولاتتى. شۇنىڭ بىلەن **اللھ تائالا** سۆز ئارقىلىق بەرگەن شۇ گۇۋاھلىقنى ئۇنىڭ زېيىنىغا ئىسپات قىلغان بولاتتى دېدى.

ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ **اللھ تائالا**نىڭ ئادەم بالىلىرىدىن گۇۋاھلىق ئالغانلىقى ھەققىدە بەرگەن خەۋىرى شۇ گۇۋاھلىقنىڭ ھەر بىر ئىنساندا بار ئىكەنلىكى يېتەرلىك ئەمەسمۇ دېگەن سوئال قويۇلسا، ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب شۇكى مۇشرىكلار، پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا يەتكۈزگەن، ئۇلاردىن گۇۋاھلىق ئېلىنغانلىقى ھەققىدىكى خەۋىرىنىمۇ، ئۇلاردىن ئېلىنغان گۇۋاھلىقنىمۇ ئىنكار قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ گۇۋاھلىق ھەققىدە ئۇلارغا ئېلىپ كەلگەن بۇ خەۋەرلىرى ئۇلارنىڭ زېيىنى ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئايرىم پاكىت بولىدۇ. شۇڭا ئۇلاردىن ئېلىنغان گۇۋاھلىق (سۆز ئارقىلىق ئېلىنغان گۇۋاھلىق بولماستىن)، بەلكى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىغا سىغدۇرۇۋېتىلگەن **اللھ تائالا**نى بىر دەپ تونۇش تەبىئىتىدۇر.

شۇڭا **اللھ تائالا** بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿**ئۇلارنى گۇۋاھلىق بەرگۈزگەنلىكىمىز**﴾ قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ: ﴿**بىز بۇنىڭدىن غەپلەتتە قالغان ئىكەنمىز**﴾ دېمەسلىكى، ياكى «ئانا - بوۋىلىرىمىز

ئىلگىرى (ساخا بۇتلارنى) شېرىك كەلتۈرگەن ئىدى، بىزنىڭ پەقەت ئۇلارنىڭ ئەۋلادى بولۇپ قالغان يېرىمىز بار (يەنى بىزنىڭ ئۆزىمىز بار) گۇمراھلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟» دېمەسلىكلىرى ئۈچۈندۇر.

\* \* \* \* \*

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخْنَا مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرَكهُ يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا لِّلْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

((ئى مۇھەممەد!)) ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) غا شۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىسسىنى ئوقۇپ بەرگىنىكى، ئۇنىڭغا ئايەتلىرىمىزنى بەردۇق (يەنى كىتابۇللانىڭ بەزى ئىلىملىرىنى ئۆگەتتۇق). ئۇ ئايەتلىرىمىزدىن ئۆزىنى تارتتى، ئۇنىڭغا شەيتان ئاپىرىدە بولۇشى بىلەنلا گۇمراھلاردىن بولۇپ كەتتى (175). ئەگەر بىز خالسا، ئۇنى (تەقۋادار ئۆلىمالار دەرىجىسىگە) كۆتۈرەتتۇق لېكىن ئۇ دۇنياغا بېرىلىپ كەتتى، نەپسى خاھىشىغا بويسۇندى، ئۇ گويى بىر ئىتقا ئوخشايدۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسە ئۇنى چىقىرىپ ھەسرەيدۇ، قوغلىۋەتمەسە ئۇنى چىقىرىپ ھەسرەيدۇ، بۇ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئەنە شۇ قەۋمنىڭ مىسالىدۇر، ئويلاپ بېقىشلىرى ئۈچۈن، بۇ قىسسىنى (قەۋمىڭگە) سۆزلەپ بەرگىن (176). بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلىپ ئۆزلىرىگە زىيان سالغان قەۋمنىڭ مىسالى نېمىدېگەن يامان! (177).

بەلئەم ئىبنى بائۇرانىڭ قىسسىسى ۋە ئىلىمدىن ئايرىۋېتىلگەن ئالىمنىڭ مىسالى توغرىسىدا ((ئى مۇھەممەد!)) ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) غا شۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىسسىنى ئوقۇپ بەرگىنىكى، ئۇنىڭغا ئايەتلىرىمىزنى بەردۇق (يەنى كىتابۇللانىڭ بەزى ئىلىملىرىنى ئۆگەتتۇق). ئۇ ئايەتلىرىمىزدىن ئۆزىنى تارتتى (بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇرازاق ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىدۇ: ئايەتتە دېيىلگەن بۇ ئادەم بولسا، بەنى ئىسرائىل قەۋمىدىن بولغان، بەلئەم ئىبنى بائۇرا دېگەن كىشىدۇر. شەھبە ۋە باشقىلار مەنسۇرنىڭمۇ شۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىدۇ. سەئىد ئىبنى ئەبۇ ئۇرۇبە قەتادىدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: ئۇ سەيفى ئىبنى راھىب دېگەن كىشى بولدى دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان.

قەتادە يەنە كەئىبنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. ئۇ بەلقە دېگەن يەرلىك كىشى بولۇپ ئۇ كىشى ئىسم ئەزەم (اللە تائالانىڭ كاتتا ئىسىملىرى) نى بىلىدىغان كىشى ئىدى. ئۇ بەلەستىدە ئەينى چاغدا شۇ يەردە ياشايدىغان كۈچلۈك بىر قەۋم بىلەن ياشايتتى. ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: ئۇ يەمەنلىك بەلئەمە دېگەن بىر كىشى بولۇپ اللە تائالا ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى بىلدۈرگەن، لېكىن ئۇ ئادەم ئۇ بىلىملەرنى تاشلىۋەتكەن، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

مالىك ئىبنى دىنار مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئادەم ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئالىملىرىدىن بولۇپ دۇئايى ئىجابەت قىلىنىدىغان كىشى ئىدى. ئىسرائىل ئەۋلادى باشلىرىغا مۇشكۈلچىلىك كەلگەندە، ئۇ كىشىنى

www.number.org

ئالدىغا چىقىرىپ قوياتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ ئادەمنى مەدىيەن پادىشاھىنىڭ قېشىغا ئۇنى ئالدىغا چىقىرىشقا ئەۋەتتى. مەدىيەن پادىشاھى مەدىيەن زېمىنىدىن بىر قىسىم يەرلەرنى ئۇنىڭ باشقۇرۇشى ئۈچۈن بۆلۈپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم مەدىيەن پادىشاھىنىڭ دىنىغا كىرىپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى تاشلىدى.

ئىمران ئىبنى ئۇيەينە، ئىمران ئىبنى ھارىستىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ بەلئەم ئىبنى بائىر دېگەن كىشىدۇر. مۇجاھىد ۋە ئىكرىمە مۇشۇنداق دېدى. سەقىي: ئۇ ئادەم ئۇمەييە ئەبۇسۇلت دېگەن كىشىدۇر دېدى.

ئەمما بۇ ئايەتنىڭ چۈشىنىشىگە سەۋەبچى بولغان ئەڭ مەشھۇر كىشى ئىبنى مەسئۇد ۋە باشقا سەلەپ ئالىملىرىنىڭ دېگىنىدەك: ئۇ ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ زامانىسىدىكى پىشقەدەملەردىن بولغان بىر كىشى ئىدى.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ ئادەم پەلەستىندىكى كۈچلۈك قەۋمىدىن بولغان ئىسمى ئەزەمنى بىلىدىغان بەلقەم ئىسىملىك كىشىدۇر.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام پەلەستىندىكى كۈچلۈك قەۋم ياشايدىغان جايغا كىرمەكچى بولغاندا، بەلئەمە دېگەن كىشىنىڭ قېشىغا، ئۇ كىشىنىڭ تاغلىرىنىڭ بالىلىرى ۋە قەۋمى كېلىپ: مۇسا تۆمۈر ئادەم، ئۇنىڭ ناھايىتىمۇ نۇرغۇن ئەسكەرلىرى بار، ئەگەر مۇسا بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن غەلبە قىلىپ قالسا، ئۇ ھەممىمىزنى يوقىتىۋېتىدۇ. شۇڭا سەن بىزنىڭ مۇسا ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىپ قېلىشىمىز ئۈچۈن ئاللا تائالاغا دۇئا قىلساڭ دېدى. بەلئەمە: ئەگەر مەن ئاللا تائالاغا مۇشۇنداق دۇئا قىلسام، مېنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكىم تۈگەيدۇ، دېدى. ئۇنىڭ قەۋمى ئۇنى قويۇپ بەرمەي، ئۇنى دۇئا قىلىشقا مەجبۇرلاۋەرگەندىن كېيىن ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلدى.

شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا ئۇ كىشىگە ئاتا قىلغان ئىلىمنى كۈتۈرۈۋەتتى. مانا بۇ ئاللا تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار)غا شۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىسىنى ئوقۇپ بەرگىنى، ئۇنىڭغا ئايەتلىرىمىزنى بەردۇق (يەنى كىتابۇللانىڭ بەزى ئىلىملىرىنى ئۆگەتتۇق). ئۇ ئايەتلىرىمىزدىن ئۆزىنى تارتتى، ئۇنىڭغا شەيتان ئاپىرىدە بولۇشى بىلەنلا گۇمراھلاردىن بولۇپ كەتتى﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىدۇر.

﴿ئەگەر بىز خالىساق، ئۇنى (تەقۋادار ئۆلىمالار دەرىجىسىگە) كۆتۈرەتتۇق﴾ يەنى بىزنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن ئايەتلىرىمىز بىلەن ئەلۋەتتە بىز ئۇنى دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسىلىرى بىلەن بۇلغىنىشتىن ساقلايتتۇق.

﴿لېكىن ئۇ دۇنياغا بېرىلىپ كەتتى، نەپسى خاھىشىغا بويسۇندى﴾ يەنى دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرىگە بېرىلىپ، ئۇنىڭ راھەت - پاراغەتلىرىگە يۈزلەندى. دۇنيا ئۇنى ئەقىلسىز، نادان كىشىلەرنى ئالدىغاندەكلا ئالداپ كەتتى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق سالىمىدىن ئەبۇنەزەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسا ئەلەيھىسسالام شام زېمىنىدىكى كەئنان قەۋمى ياشايدىغان زېمىنغا كىرمەكچى بولغاندا بەلئەمنىڭ قەۋمى ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: ئۇ ئىسرائىل ئەۋلادىدىكى مۇسا دېگەن كىشىدۇر. ئۇ بىزنى شەھەرلىرىمىزدىن چىقىرىپ يوقىتىپ ئىسرائىل ئەۋلادىنى بىزنىڭ زېمىنىمىزغا يەرلەشتۈرۈش ئۈچۈن كەلدى. بىز سېنىڭ قەۋمىڭ، بىزنىڭ باشقا بارىدىغان ماكانىمىز يوق. سەن بولساڭ دۇئاسى ئىجابەت

قىلىنىدىغان كىشىدۇرسەن. شۇنچا سەن ئاللاھ تائالاغا ئۇلارنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلساڭ دەيدى. بەلئەمە: سىلەرگە ۋاي! مەن ئاللاھ تائالاغا ئىشەنگەن ياخشى كىشىلەر ۋە پەرىشتىلەر بىلەن بىللە بولغان، ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرىنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلمايمەن؟ مەن ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ماڭا ئاتا قىلغان بىلىمنى بىلىمەن دەيدى. ئۇنىڭ قەۋمى بىزنىڭ بارىدىغان باشقا ماكانىمىز يوق تۇرسا؟ دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ ئۇنىڭ ئۇلارغا قارىتا ھېسداشلىقىنى پەيدا قىلىپ ھەتتا ئۇنى ئازدۇردى. ئۇ ئېزىپ كېتىپ ئېشىكىگە مىنىپ مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى كۆرەلگىدەك يېقىنلىقتىكى خۇسبان ئىسىملىك تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىش ئۈچۈن ماڭدى. ئۇ تاغقا قاراپ بىر ئاز مېڭىۋېدى تاغدا ئۇنىڭ ئىلگىرىلىشىنى توسايدىغان توساق پەيدا بولدى. ئۇ قايتىپ چۈشۈپ تاغنى ئۇردى - دە، ئارقىغا ياندى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى توساق يوقاپ كەتتى. ئۇ يەنە قايتا تاغقا ياماشتى. ئۇ ئازراق ئىلگىرلەش بىلەنلا، توساق قايتا پەيدا بولدى. ئۇ توساقنى ئۇردى - دە، قايتىپ چۈشتى. توساق ئەۋۋەللى قېتىمغا ئوخشاشلا يوقاپ كېتىپ ئۇ كىشىنىڭ زىيىنىغا ھۆججەت بولۇپ سۆزلەپ: ۋاي سېنىڭ ھالىڭغا! ئى بەلئەمە! قەيەرگە بارىسەن؟ سەن پەرىشتىلەرنىڭ مۇشۇ تەرىپىدىن توسۇپ تۇرغانلىقىنى بىلمىدىڭمۇ؟ سەن ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئۇنىڭغا ئىشەنگەن ياخشى كىشىلەرنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتامسەن؟ دەيدى. بەلئەمە ئورنىدىن قوزغالماي تۇرۇپلا تاغنى يەنە بىرنى ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئىلگىرلىشى ئۈچۈن يول بەردى. ئۇ ئېشىكىگە مىنىپ مۇسا ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى كۆرگىلى بولىدىغان خۇسبا تېغىنىڭ ئەڭ چوققىسىغا چىقىپ ئۇلارنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلىشقا باشلىدى. ئۇ مۇسا ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ زىيىنىغا قارىتا قىلغان ھەر بىر يامان دۇئاسىنى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ زىيىنىغا بۇرۇۋەتتى. قەۋمى ئۈچۈن قىلغان ھەر بىر ياخشى دۇئاسىنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىگە بۇرۇۋەتتى.

قەۋمى ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى بەلئەمە! ئۆزىڭنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەمسەن؟ سەن بىزنىڭ زىيىنىمىزغا ۋە ئۇلارنىڭ پايدىسىغا دۇئا قىلىپسەنغۇ؟ دېيىشتى. بەلئەمە ئۇلارغا: بۇ مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس، ئۇنى ئاللاھ تائالا شۇنداق قىلدى، دەيدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تىلى ساڭگىلاپ مەيدىسىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ قەۋمىگە ئەمدى مېنىڭ دۇنيا - ئاخىرە تلىكىم يوقالدى. بىزنىڭ ئالدىمىزدا ھىيلە - نەيرەڭ ئىشلىتىشتىن باشقا يول قالمايدى. مەن سىلەرگە بىر ھىيلە ئۆگىتىپ قوياي، سىلەر ئاياللىرىڭلارنى چىرايلىق ياساڭلار ۋە ئۇلارنىڭ قوللىرىغا ساتقۇدەك بىر نەرسە بېرىڭلار - دە، شۇ نەرسىلەرنى سېتىشى ئۈچۈن ئۇلارنى مۇسانىڭ ئەسكەرلىرى بار جايغا ئەۋەتىڭلار. ئەگەر مۇسانىڭ ئەسكەرلىرىدىن بىرەرسى ئاياللىرىڭلارغا چىقىلماقچى بولسا، ئۇلار ئۆزلىرىنى تارتىمىسۇن. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى يامان ئىش قىلىپ قالسا، ئۇلار غەلبە قىلالمايدۇ، دەيدى. بەلئەمەنىڭ قەۋمى ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلدى. ئاياللار ئەسكەرلەر بار يەرگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار ئىچىدىن كەنئان مىللىتىنىڭ باشلىقى سۇۋارنىڭ كەسپى ئىسىملىك قىزى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىچىدىكى كاتتىلىرىدىن ۋە بىر قەبىلىنىڭ باشلىقى بولغان زۇمىرى ئىبنى شەلۇم ئىسىملىك بىر كىشىنىڭ قېشىدىن ئۆتتى. ئۇ كىشى ئۇ ئايالنى بىر كۆرۈش بىلەنلا ئاشىق بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى ئۇ ئايالنىڭ قولىدىن تۇتۇپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ئېلىپ كېلىپ: مېنىڭ گۇمانىمچە سەن ماڭا بۇ ئىش ھارام، سەن بۇ ئايالغا يېقىنلاشمىغىن دەيسەنغۇ دەيمەن، دەيدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام: ھەئە، شۇنداق، ئۇ ئايال ساڭا ھارام دەيدى. ئۇ كىشى ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن بۇ ئىشتا ھەرگىزمۇ ساڭا بويسۇنمايمەن دەيدى. شۇنىڭ بىلەن

ئۇ كىشى ھېلىقى ئايالنى ئۆز چېدىرىغا ئەكىرىپ ئۇنىڭ بىلەن يامان ئىش قىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئاللا تائالا ئىسرائىل ئەۋلادىغا تائۇن (ئىچى سۈرۈش) كېسىلىنى ئەۋەتتى.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسكەرىي ئىشلىرىغا مەسئۇل ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى بولغان فىنھاس ئىبنى ئىزار ئىسىملىك بىر كىشى بولۇپ، ئۇ زۈمرە ئىبنى شەمۇن يۇقىرىقى ئىشلارنى قىلغاندا، بۇ يەردە يوق ئىدى. ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئىچى سۈرۈش كېسىلى ئەۋەتىلىپ، ئۇ كېسەللىك ئەۋجكە چىققاندا، ئۇ كىشى كېلىپ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ھەممە يېرى تۆمۈردىن سوقۇلغان نەيزىسىنى كۆتەرگىنىچە زۈمرە ئىبنى شەلۇمنىڭ چېدىرىغا كىردى. شۇ چاغدا ئۇ ھېلىقى ئايال بىلەن يامان ئىش قىلىۋاتقان ھالەتتە بولۇپ، ئۇ ئىككىسىنى (زىخقا ئۆتكۈزگەن كاۋابتەك) نەيزىسىگە ئۆتكۈزۈپ نەيزىنىڭ سېپىنى بېلىگە تىرەپ ئۇچىنى زاڭقىغا يۆلگەن يېتى ئېلىپ چىقتى ۋە فىنھاسنىڭ قېرىندىشى بەكرى ئىزار: ئى اللھ! ساخا ئاسىيلىق قىلغان كىشىنى مۇشۇنداق قىلىمىز، دېدى.

شۇنىڭ بىلەن تائۇن كېسىلى ئۇلاردىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. زۈمر ئىبنى شەلۇم يۇقىرىقى يامان ئىشنى قىلىشقا باشلىغان ۋاقىتتىن تاكى ئۇنى فىنھاس نەيزە تىقىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەنگە قەدەر بولغان ۋاقىت ئىچىدە ئىسرائىل ئەۋلادىدىن 70 مىڭ كىشى تائۇن (ئىچى سۈرۈش) كېسىلىدە ئۆلۈپ كەتتى. ئۆلگەنلەرنىڭ سانىنى ئەڭ ئاز ھېسابلىغانلارمۇ ئۇلاردىن 20 مىڭ كىشى ئۆلۈپ كەتتى دەيدۇ. (فىنھاس ئىبنى ئىزار ئۇ ئىككىسىنىڭ جەسەتلىرى ئۆتكۈزۈلگەن نەيزىنىڭ سېپىنى بېلىگە تىرەپ ئۇچىنى زاڭقىغا يۆلەپ كۆتەرگەنلىكى ئۈچۈن) شۇنىڭدىن كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادلىرىدا قۇربانلىق قىلىنغان ماللارنىڭ بويىنى، قولىنى ۋە بېشىنى فىنھاسنىڭ ئەۋلادلىرىغا، قالغىنىنى بەكرىگە بېرىدىغان بىر ئادەت يولغا قويۇلغان.

اللھ تائالا بەلئىم ئىبنى بائۇرا ھەققىدە تۆۋەندىكى ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) غا شۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىسسىسىنى ئوقۇپ بەرگىنىكى، ئۇنىڭغا ئايەتلىرىمىزنى بەردۇق (يەنى كىتابۇللانىڭ بەزى ئىلىملىرىنى ئۆگەتتۇق). ئۇ ئايەتلىرىمىزدىن ئۆزىنى تارتتى، ئۇنىڭغا شەپقان ئاپىرىدە بولۇشى بىلەنلا گۇمراھلاردىن بولۇپ كەتتى. ئەگەر بىز خالىساق، ئۇنى (تەقۋادار ئۆلىمالار دەرىجىسىگە) كۆتۈرەتتۇق لېكىن ئۇ دۇنياغا بېرىلىپ كەتتى، نەپسى خاھىشىغا بويسۇندى، ئۇ گويىا بىر ئىتقا ئوخشايدۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، ئۇنى قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، بۇ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئەنە شۇ قەۋمنىڭ مىسالىدۇر، ئويلاپ بېقىشلىرى ئۈچۈن، بۇ قىسسىنى (قەۋمىڭگە) سۆزلەپ بەرگىن.﴾

﴿ئۇ گويىا بىر ئىتقا ئوخشايدۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، بۇ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئەنە شۇ قەۋمنىڭ مىسالىدۇر، ئويلاپ بېقىشلىرى ئۈچۈن، بۇ قىسسىنى (قەۋمىڭگە) سۆزلەپ بەرگىن.﴾

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق سالىم ئەبۇنەزىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇنىڭ تىلى ساڭگىلاپ ھەتتا مەيدىسىگىچە چۈشۈپ قالدى، دېگەن سۆزىگە ئاساسەن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىدىن بەلئەمەنىڭ ئىتتىك ھالىتىگە ئوخشاپ قالغانلىقى ئوچۇق چىقىپ تۇرىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە تۆۋەندىكىدەك كۆز قاراشمۇ بار. بەلئەمە ئۆزىنىڭ گۇمراھلىقىدا، ئۇنىڭدا داۋاملىشىشتا ۋە ئىمانغا چاقىرىلىشىمۇ، چاقىرىلىشىمۇ ئۇنىڭدىن ھېچقانداق مەنپەئەت ئالالمىغانلىقىدا قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، قوغلىۋەتسە ئىتقا ئوخشايدۇ، خۇددى ئىت ئىككىلا ئەھۋالدا تىلىنى چىقىرىپ ھاسىرىغىنىدەك بەلئەمەمۇ ئىمان ئېيتىشقا قىلىنغان ۋەز - نەسەھەت، چاقىرىشنىڭ بولغىنى ۋە بولمىغىنىدىن ھېچبىر مەنپەئەت ئالالمىدى.

اللہ تائالا بۇنداق سۈپەتتىكى كىشىلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئۇلارغا بەربىر ئوخشاش، ئىمان ئېيتمايدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۈچۈن مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىل، مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىلما (بەربىر ئوخشاش)، ئۇلار ئۈچۈن 70 قېتىم مەغپىرەت تەلەپ قىلساڭمۇ، اللہ ھەرگىز ئۇلارنى مەغپىرەت قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلار اللہ نى ۋە اللہ نىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلدى، اللہ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئۇ گويلا بىر ئىتقا ئوخشايدۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسەڭمۇ تىلىنى چىقىرىپ ھەسەرەيدۇ، قوغلىۋەتسەڭمۇ تىلىنى چىقىرىپ ھەسەرەيدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە تۆۋەندىكىدەك كۆز قاراشمۇ بار. كاپىر، مۇناپىق ۋە گۇمراھلىقتىكى كىشىنىڭ دىلى ئاجىز ۋە ھىدايەتتىن قۇرۇق بولىدۇ. بۇ تولىمۇ تۇراقسىز كېلىدۇ. اللہ تائالا مۇشۇنداق كىشىلەرنىڭ دىلىنى ئىتقا ئوخشىتىش بىلەن ئىپادىلىدى. ھەسەنبەسى ۋە باشقىلاردىن مۇشۇنىڭغا يېقىنراق كۆز قاراش رىۋايەت قىلىندى.

اللہ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئويلاپ بېقىشلىرى ئۈچۈن، بۇ قىسسنى (قەۋمىڭگە) سۆزلەپ بەرگىن﴾ يەنى بەلئەمگە ئۇنىڭ بىلەن سورىسا بېرىلىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن دۇئا قىلسا ئىجابەت قىلىنىدىغان ئىسىم ئەزەمنى بىلدۈرگەنلىكىدەك اللہ تائالانىڭ ئۇنىڭغا ئانا قىلغان كاتتا نېمىتىنى ئۇنىڭ ئورۇنىسىز جايغا يەنى اللہ تائالا بىۋاستە سۆز قىلغان پەيغەمبىرى ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ياخشى كىشىلەرنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلىشقا ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن بولۇپ قالغان ھالىنى ۋە اللہ تائالانىڭ ئۇنى ئازدۇرۇپ رەھمىتىدىن يىراق قىلغانلىقىنى بىلىدىغان ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئويلىنىشى ئۈچۈن ئۇلارغا سۆزلەپ بەرگىن.

اللہ تائالا شۇڭا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئويلاپ بېقىشلىرى ئۈچۈن﴾ يەنى ئۇلارنىڭ بەلئەمەدەك بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىشى ئۈچۈن. چۈنكى اللہ تائالا يەھۇدىيلارغا ئىلىمنى بەردى. ئۇلارنى يېزىلىق ئەربەلەردىن پەرقلەندۈردى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى كىتابلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلدى. ئۇلار شۇ سۈپەتلەر بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى خۇددى ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇللىرىنى تونۇغاندەك تونۇيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا خەۋەر بېرىپ ۋە بۇيرۇپ كەتكىنىدەك، كىشىلەر ئىچىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە، ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشكە ۋە ئۇنى قوللاشقا ئەڭ ھەقىقەت كىشىلەردۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرىسى ئۆزىنىڭ كىتابىدىكى نەرسىگە قارشىلىق قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپىتىنى يوشۇرسا، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇ سۈپەتتىن خەۋەرسىز قېلىپ، شۇ سەۋەبتىن اللہ تائالا ئۇلارغا دۇنيادا تاكى ئاخىرەتنىڭ خارلىقى ئۇلارغا يېتىپ كەلگۈچە داۋاملىشىدىغان خارلىقنى چۈشۈرىدۇ.

﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلىپ ئۆزلىرىگە زىيان سالغان قەۋمنىڭ مىسالى نېمىدېگەن يامان!﴾ يەنى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان قەۋملىرىمىزنىڭ مىسالى نېمە دېگەن يامان! يەنى ئۇلارنىڭ يېيىش - ئىچىش ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھايۋانىي شەھۋىتىنى قاندۇرۇشتىن باشقا خاھىشى يوق ئىتقىلا ئوخشاپ قېلىشنىڭ مىسالى نېمىدېگەن يامان!

كىمكى ئىلىم ۋە ھىدايەتنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىپ ئۆزىنىڭ نەپسى ئارزۇسىنى قاندۇرۇشقا يۈزلەنسە ۋە خاھىشىغا ئەگەشسە ئۇ خۇددى ئىتقا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. ئىتقا ئوخشىشىپ قېلىش نېمىدېگەن يامان - ھە!

(1) سۈرە ياسىن 10 - ئايەت.

(2) سۈرە تەۋبە 80 - ئايەت.



شۇڭا ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىئايەت قىلىندى: «يامان (سۈپەتلىك نەرسىلەرنىڭ) مىسالغا ئوخشىشىپ قېلىشىمىز بىزگە لايىق ئەمەستۇر. بەرگەن سوۋغىنى قايتۇرۇۋالغان كىشى قۇسقان قۇسقىنى يېگەن ئىتقا ئوخشاشتۇر».

ئۇلارغا ئاللا تائالا ئۇۋال قىلمىدى. بەلكى ئۇلار ھىدايەتكە ئەگىشىشتىن ۋە ئاللا تائالاغا بويسۇنۇشتىن يۈز ئۆرۈپ دۇنياغا دۈم چۈشۈش ۋە ئۇنىڭ راھەت - پاراغەتلىرىگە بېرىلىپ، ھاۋايى - ھەۋەسلىرىگە ئەگىشىش بىلەن ئۆزلىرىگە - ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى.

\* \* \* \* \*

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضِلِّ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

اللە ھىدايەت قىلغان ئادەم ھىدايەت تاپقۇچىدۇر، اللە گۇمراھ قىلغان ئادەم زىيان تارتقۇچىدۇر (178). ھەرقانداق بىر كىشىنى اللە تائالا ھىدايەت قىلسا، ئۇنى ئازدۇرغۇچى بولمايدۇ. ھەرقانداق بىر كىشىنى اللە تائالا ئازدۇرۇۋاتسا، ئۇ شەكسىز زىيان تارتقان ۋە ئېزىپ كەتكەن بولىدۇ. چۈنكى اللە تائالانىڭ خالىغىنى بولىدۇ. خالىمىغىنى بولمايدۇ.

شۇڭا ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىئايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق دەپ كەلدى: «بارلىق ھەمدۇسنا اللە غىلا خاستۇر. بىز اللە تائالاغلا ھەمدە ئېيتىمىز، ياردەم سورايىمىز، ئۇنىڭدىنلا ھىدايەت سورايىمىز ۋە ئۇنىڭدىنلا گۇناھلىرىمىزنىڭ كەچۈرۈلىشىنى سورايىمىز. اللە تائالادىن كۆڭلىمىزنىڭ يامانلىق قىلىشىدىن ۋە ئەمەلىمىزنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمىز. اللە تائالا ھىدايەت قىلغان كىشىنى ئازدۇرغۇچى بولمايدۇ. اللە تائالا ئازدۇرغان كىشىنى ھىدايەت قىلغۇچىمۇ بولمايدۇ. شېرىكى يوق اللە تائالادىن باشقا بىر ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ اللە تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن».

\* \* \* \* \*

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّ هُمُ أَضْلُ ۚ أُولَئِكَ هُمُ الْغٰفِلُونَ ﴿١٧٩﴾

﴿١٧٩﴾

شەك - شۈبھىسىزكى، جىن ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنلىرىنى دوزاخقا (يېقىلغۇ بولۇش ئۈچۈن) ياراتتۇق، ئۇلار دىللىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق ھەقىقىي چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار كۆزلىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (اللە نىڭ قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى) كۆرمەيدۇ، ئۇلار قۇلاقلىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (اللە نىڭ ئايەتلىرىنى ئىبەرەت ئېلىپ) تىخشىمايدۇ. ئۇلار گويى ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھدۇر، ئەنە شۇلار غاپىلدۇر (179).

### كۇپۇرلۇق ۋە قازايى قەدەر توغرىسىدا

﴿شەك - شۇبھىسىزكى، جىن ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنلىرىنى دوزاخقا (يېقىلغۇ بولۇش ئۈچۈن) ياراتتۇق﴾ يەنى كۆپ ساندىكىلىرىنى دوزاخقا ۋە دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغانلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ قىلىشقا تەييارلىدۇق. چۈنكى ئاللا تائالا مەخلۇقاتلارنى ياراتماقچى بولغاندا ئۇلارنى يارىتىشتىن بۇرۇنلا يارىتىلغۇچى بۇ مەخلۇقلارنىڭ قانداق ئەمەللەرنى قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئاللا تائالا ئۇنى ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل بۇرۇن ئۆز دەرگاھىدىكى بىر كىتابقا يازدى.

بۇ ھەقتە ئىمام مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شۇبھىسىزكى، ئاللا تائالا ئاسمان زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل ئىلگىرى پۈتۈن مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرىنى بېكىتتى. شۇ چاغدا ئاللا تائالانىڭ ئەرشى سۇنىڭ ئۈستىدە ئىدى». بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

قازايى - قەدەر مەسىلىسىمۇ ناھايىتى چوڭ مەسىلىدۇر. بۇ ھەقتە بۇ ئورۇندا كەڭ دائىرىدە توختالمايمىز. ﴿ئۇلار دىللىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق ھەقنى چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار كۆزلىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ئاللا نىڭ قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى) كۆرمەيدۇ، ئۇلار قۇلاقلىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ئاللا نىڭ ئايەتلىرىنى ئىبىرەت ئېلىپ) تىخشىمايدۇ﴾ يەنى ئۇلار ئاللا تائالا ھىدايەت تېپىشقا سەۋەبچى قىلغان مۇشۇ ئەزالارنىڭ بىرسىدىن پايدىلانمايدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ شۇ نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىپ، بۇ ئارقىلىق نېمەتلەرنى بەرگۈچى اللەنى تونۇشى ئۈچۈن) ئۇلارغا قۇلاق، كۆز، قەلبلەرنى بەردۇق، ئۇلار اللەنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى، دىللىرى ئۇلاردىن (اللەنىڭ ئازابىدىن) ھېچ نەرسىنى دەپنى قىلمىدى، ئۇلار مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۇلارغا نازىل بولدى﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇلار گاستۇر (يەنى گاس ئاڭلىمىغاندەك، ياخشىلىقنى ئاڭلىمايدۇ)، گاجىدۇر (يەنى گاجا سۆزلىيەلمىگەندەك، ياخشى ئىشنى سۆزلىيەلمەيدۇ)، كوردۇر (يەنى كور بولۇپ قالغاندەك، توغرا يولنى كۆرمەيدۇ)، شۇڭا ئۇلار (گۇمراھلىقتىن) قايتمايدۇ﴾<sup>(2)</sup> بۇ مۇناپىقلار ھەققىدە كەلگەن ئايەتلەردۇر.

ئاللا تائالا كاپىرلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلار ھەقنى ئاڭلاشتىن) گاستۇر، (ھەقنى سۆزلەشتىن) گاجىدۇر، (ھەقنى كۆرۈشتىن) كوردۇر، ئۇلار (ۋەز - نەسھەتنى) چۈشەنمەيدۇ﴾<sup>(3)</sup> يەنى ئۇلار ھىدايەتتىن سۆزلەشتىن گاجىدۇر، ئاڭلاشتىن گاستۇر ۋە كۆرۈشتىن كوردۇر. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئاللا ئۇلاردا بىرەر ياخشىلىق بار دەپ بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا (ھەقنى) ئاڭلىتاتتى؛ ئۇلارغا ئاڭلاتقان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ھەقتىن ئەلۋەتتە يۈز ئۆرۈگەن ھالدا باش تارتاتتى﴾<sup>(4)</sup> ﴿ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقىي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلنىڭ كورلۇقىدۇر، كور ئادەم ئىبىرەت ئالمايدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ)﴾<sup>(5)</sup> ﴿كىمكى مېھرىبان اللەنى ياد ئېتىشتىن (يەنى قۇرئاندىن) يۈز ئۆرۈيدىكەن، بىز ئۇنىڭغا شەيتاننى مۇسەللەت قىلىمىز (شەيتان ئۇنى ۋە سۆۋسە قىلىدۇ)، شەيتان ئۇنىڭغا ھەمىشە ھەمراھ بولىدۇ. شەك - شۇبھىسىزكى، شەيتانلار ئۇلارنى

(1) - سۈرە ئەئراف 26 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەقەرە 18 - ئايەت.

(3) سۈرە بەقەرە 171 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئەئفال 23 - ئايەت.

(5) سۈرە ھەج 46 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(يەنى ئازغۇن كۇففارلارنى) توغرا يولدىن توسىدۇ، ئۇلار بولسا ئۆزلىرىنى توغرا يولدا دەپ گۇمان قىلىدۇ<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ﴾ يەنى ھەقىقىي ئاڭلىمايدىغان ۋە ئۇنى كۆرمەيدىغان، ھىدايەتنى پەرقلەندۈرەلمەيدىغان كىشىلەر خۇددى ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئەزالىرىدىن بۇ مۇشۇ دۇنيادا قورساقنى تويغۇزۇش ئۈچۈنلا پايدىلانغان ھايۋانلارغا ئوخشاشتۇر.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلارنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلغۇچى خۇددى مەنسىنى چۈشەنمەي تاۋۇشنى ۋە نىدانىلا ئاڭلايدىغان چاھارپايلارنى چاقىرغان ئادەمگە ئوخشايدۇ﴾<sup>(2)</sup> يەنى ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشقا چاقىرىلغان چاغدىكى مىسالى خۇددى ئىگىسى چاقىرسا پەقەت ئىگىسىنىڭ چاقىرىغىنىنى ئاڭلايدىغان، لېكىن ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنەلمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ.

شۇڭا اللھ تائالا بۇلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھدۇر، ئەنە شۇلار غاپىلدۇر﴾ چۈنكى ھايۋانلار باققۇچىنىڭ سۆزىنى چۈشەنمىسىمۇ ئۇلارنى ئىگىسى چاقىرىۋەرسە ئۇنىڭ چاقىرىغىنى ئۈچۈن كېلىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن كاپىرلار ئىمان ئېيتىشقا چاقىرىلسا كەلمەيدۇ. ھايۋانلار ئۆزىنىڭ يارىتىلىشتىكى ۋەزىپىسىنى ئۆزىنىڭ تەبىئىتى بىلەن ياكى ئۇنىڭغا كۈندۈرۈلگىنى بىلەن ئادا قىلىدۇ. لېكىن كاپىرلار ئۇنداق ئەمەس. كاپىر اللھ تائالانى بىر دەپ بىلىشكە ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا يارىتىلغان ئىدى. لېكىن ئۇلار اللھ تائالاغا ئىشەنمەي شېرىك كەلتۈردى. شۇڭا ئىنسانلار ئىچىدىن كىمكى اللھ تائالاغا بويسۇنسا ئۇ قىيامەت كۈنى پەرىشتىلەردىنمۇ ھۆرمەتلىك بولىدۇ. كىمكى اللھ تائالاغا ئىشەنمىسە ھايۋانلار ئۇنىڭدىن ياخشىراق بولىدۇ. ﴿ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھدۇر، ئەنە شۇلار غاپىلدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا

يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

اللھ نىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار، اللھ نى شۇ (گۈزەل ئىسىملىرى) بىلەن ئاتاڭلار، اللھ نىڭ ئىسىملىرىنى كەلسە - كەلمەس قوللىنىدىغانلارنى تەرك ئېتىڭلار، ئۇلار (ئاخىرەتتە) قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ<sup>(180)</sup>.

اللھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىملىرى توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «اللھ تائالانىڭ 99 گۈزەل ئىسمى بار. كىمكى ئۇنى يادا ئېلىپ ئاشۇ ئىسىملارنىڭ سۈپەتلىرىنى ئۆزىدە ئەمەلىيلەشتۈرسە، ئۇ جەننەتكە كىرىدۇ. اللھ تائالا تاقىتۇر، تاقىنى ياخشى كۆرىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزىمۇ رىۋايەت قىلغان.

(1) سۇرە زۇخروفۇ 36 — 37 - ئايەتلەر.

(2) سۇرە بەقەرە 171 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بۇ 99 ئىسىم بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ. بۇنىڭ دەلىلى ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى ھەدىسىدۇر: «بىرەر كىشىگە غەم ئەندىشە ۋە پەرىشانلىق يەتكەندە ئۇ كىشى: ئى اللہ! مەن سېنىڭ بەندەڭ بولمەن يەنى سېنىڭ ئايال بەندەڭنىڭ بالىسىدۇرمەن. مېنىڭ كوكۇلا چېچىم سېنىڭ چاڭگىلىڭدۇر. سېنىڭ ھۆكۈمىڭ ماڭا يۈرگۈزۈلگۈچىدۇر. مېنىڭ ئۈستۈمدىكى ھۆكۈمىڭ ئادىلدۇر. سېنىڭ ئۆز - ئۆزەڭنى ئاتىغان ياكى كىتابلىرىڭدا چۈشۈرگەن ۋە ياكى سېنىڭ مەخلۇقاتلىرىڭنىڭ ئىچىدىن بىرەرگە بىلدۈرگەن ياكى يېنىڭدىكى غەيب ئىلىمىلەر قاتارىدا ئۆزەڭگە خاس قىلىپ ئېلىپ قالغان بارلىق ئىسىمىڭنىڭ ھۆرمىتى بىلەن قۇرئان كەرىمنى دىلىمنىڭ باھارى، قەلبىمنىڭ نۇرى، پەرىشانلىقىمنى يوقاتقۇچى ۋە غەملىرىمنى كۆتۈرۈۋەتكۈچى قىلىشىڭنى تىلەيمەن<sup>(1)</sup> دېسە اللہ تائالا ئۇ كىشىنىڭ پەرىشانلىقىنى، غەم - ئەندىشىسىنى كەتكۈزۈپتۇدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ». ساھابىلار: ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! بىز ئۇنى ئۈگەنمەيمىز؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شۇنداق ئۆگىنىسىلەر، بۇنى ئاڭلىغان ھەر قانداق كىشى ئۆگىنىشى كېرەك» دېدى.

﴿اللہ نىڭ ئىسىملىرىنى كەلسە - كەلمەس قوللىنىدىغانلارنى تەرك ئېتىڭلار﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ تائالانىڭ ئىسىملىرىنى كەلسە - كەلمەس قوللىنىدىغانلار بولسا «لات» ئىسىملىك بۇتنى اللہ تائالانىڭ ئىسىملىرى بىلەن چاقىرغانلاردۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جۇرەيج مۇجاھىدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ كىشىلەر بولسا، لات دېگەن بۇتنىڭ ئىسمى اللہ تائالانىڭ اللہ دېگەن ئىسمى اللہ تائالانىڭ ئەزىز دېگەن ئىسمىدىن كېلىپ چىققان دەپ قارايدىغانلاردۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ئۇ كىشىلەر بولسا، اللہ تائالانىڭ ئىسىم سۈپەتلىرىدە اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرىدىغانلاردۇر.

\* \* \* \* \*

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

بىز ياراتقان ئۈمىتلىرىڭىز ئىچىدە ھەق يولغا دەۋەت قىلىدىغان ۋە ھەقىقەت چىڭ تۇرىدىغان بىر ئۈمىت بار (181).

ئۈمىتلىرىڭىز ئىچىدە سۆزى ۋە ئەمەلىيىتى بىلەن ھەقىقەتتە تۇرىدىغان ھەقىقىي سۆزلەيدىغان ۋە ھەق تەرەپكە چاقىرىدىغان ھەقىقەت بويىچە ئىش قىلىدىغان ۋە ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلىدىغان ئۈمىت بار. ئايەتتە بايان قىلىنغان مۇشۇ ئۈمىتتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن ئەسەرلەر كەلدى.

بۇ ئۈمىت ھەققىدە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبۇسۇفيان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۈمىتىمىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر تاكى قىيامەتكىچە ھەقىقەت ئۈستىدە بولىدۇ. ئۇلارنى ياردەمچىسىز قويغان ۋە ئۇلارغا قارشىلىق

(1) تاللاھۇمى ئىبنى ئەبۇدۇكە ئىبنى ئەمەتكە، ناسىيەتى بىيەدىكە، مازىن فىيىيە ھوكىوكە، ئەدلۇن فىيىيە قەزائۇكە، ئەسئەلۇكە بىكۇللى ئىسىمىن ھۇۋە لەكە سەمىيەتەبەھى نەفسەكە ئەۋ ئەنزەلئەھۇ فى كىتابىكە ئەۋ ئەللەمتەھۇ ئەھدەن مىن خەلقىكە ئەۋ ئىستەسەرەتە بەھى فى ئىلمىلغەبىبى ئىندەكە ئەن تەجئەلەل قۇرئانەلئەزىم رەببىئە قەلبى ۋە نۇرە سەدرى ۋە جەلائە ھوزنى ۋە زەبائە ھەممى ئىللا ئەزھەبەللاھۇ ھوزنەھۇ ۋە ھەمەھۇ ۋە ئەبدەلە مەكانەھۇ فەرھان.

كۆرسەتكەنلەر ئۇلارغا ھېچقانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. يەنى بىر رىئايەتتە: « تاكى الله تائالانىڭ بۇيرۇقى كەلگۈچە ئۇلار شۇ ھەقىقەت ئۈستىدە بولسۇن » ۋە يەنە بىر رىئايەتتە: « ئۇلار شامدا » دەپ كەلگەن.

\* \* \* \* \*

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٣﴾ وَأَمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي

مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى تۈيدۈرماستىن، ئاستا - ئاستا ھالاكەتكە يېقىنلاشتۇرىمىز<sup>(182)</sup>. ئۇلارغا مۆھلەت بېرىمەن، مېنىڭ ئازابىم ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر<sup>(183)</sup>.

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى تۈيدۈرماستىن، ئاستا - ئاستا ھالاكەتكە يېقىنلاشتۇرىمىز. يەنى الله تائالا ئۇلارغا دۇنيادا رىزىق كېلىدىغان ئىشلىرىنى ۋە تۈرمۈش يوللىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شۇ ياخشى ياشاش ھالىتى بىلەن گۈللىنىپ، ئۆزلىرىنى ھەقىقەت ئۈستىدە ئىكەنمىز، دەپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: « ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا (سېناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال - خۇرام تۇرغاندا (ئۇلارنى ئۈشتۈمتۈت جازالىدىق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى. زۇلۇم قىلغان قەۋمنىڭ يىلتىزى قۇرۇتۇلدى (يەنى ئۇلار پۈتۈنلەي ھالاك قىلىندى). جىمى ھەمدۇ سانا (پەيغەمبەرلىرىگە ياردەم بېرىپ كۇففارلارنى ھالاك قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى الله غا خاستۇر!<sup>(1)</sup> »

« ئۇلارغا مۆھلەت بېرىمەن » يەنى ئۇلارنىڭ ئاشۇ ياخشى ھالىتىنى ئۇزارتىپ بېرىمەن. « مېنىڭ ئازابىم ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر ».

\* \* \* \* \*

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جَنَّةٍ إِنَّ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾

ئۇلار ئۆزىنىڭ ھەمراھى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ مەجنۇن ئەمەسلىكىنى ئويلىمامدۇ؟ ئۇ پەقەت ئاشكارا ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر<sup>(184)</sup>.

« ئۇلار ئۆزىنىڭ ھەمراھى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ مەجنۇن ئەمەسلىكىنى ئويلىمامدۇ؟ » يەنى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئاشۇ كاپىرلار ئۆزلىرىنىڭ ھەمراھى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېلىشىپ قالغان ئەمەس، بەلكى الله تائالانىڭ ھەقىقتىگە چاقىرىدىغان ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئويلىمامدۇ؟

« ئۇ پەقەت ئاشكارا ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر » يەنى ئۇنىڭ ئاگاھلاندىرغۇچى ئىكەنلىكىنى ئويلىيالايدىغان، چۈشەنەلەيدىغان، ئەقلى ۋە دىلى بار كىشىلەر ئۈچۈن ئاشكارىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېلىشىپ قالغان ئەمەس ئىكەنلىكى ھەققىدە الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: « سىلەرنىڭ ھەمراھىڭلار (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) مەجنۇن ئەمەستۇر<sup>(2)</sup> » (ئېيتقىنى، « مەن سىلەرگە بىر ئىشنى تەۋسىيە قىلىمەن: سىلەر خۇدالىق ئۈچۈن ئىككىدىن، يا بىردىن تۇرۇڭلار (يەنى

(1) سۈرە ئەئراف 44 - 45 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە تەكۋىر 22 - ئايەت.

اللەنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن يىغىلىپ ياكى يەككە ھالدا ھەقىنى تىلەڭلار)، ئاندىن پىكىر يۈرگۈزۈڭلار. ھەمراھڭلاردا (يەنى مۇھەممەد تە) ھېچ مەجنۇنلۇق يوق، پەقەت ئۇ قاتتىق ئازاب نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى سىلەرگە ئەۋەتىلگەن بىر ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر»<sup>(1)</sup> يەنى ھەقىقەتەن مەن سىلەردىن سىلەرنىڭ تەرەببازلىق ۋە تەرسالىق قىلماستىن پەقەتلا خالىس بىر ئاللا تائالا ئۈچۈن يىغىلىپ ياكى يەككە ھالدا تۇرۇشۇڭلارنى تەلەپ قىلىمەن.

«ئاندىن پىكىر يۈرگۈزۈڭلار»<sup>(2)</sup> يەنى ئاللا تەرەپتىن سىلەرگە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى بىلەن كەلگەن مۇشۇ كىشىنىڭ ئېلىشىپ قالغان ياكى قالمىغانلىقى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈڭلار. ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار سىلەرگە ئۇنىڭ ھەقىقەتەن ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكى ئاشكارا بولىدۇ. قەتادە ئىبنى دەئامە مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە ئۆزىنىڭ سەفا تېغىغا چىقىپ ئى پالانچىنىڭ بالىلىرى! ئى پۈكۈنچىنىڭ بالىلىرى! دەپ قۇرەيشلىكلەرنى ئايرىم - ئايرىم ئىسمى بىلەن چاقىرىپ ئۇلارنى ئاللا تائالانىڭ قاتتىق ئازابىدىن ۋە ئۇلارغا ئاللا تائالانىڭ مۇشكۈللۈكلەرنى سېلىپ قويىشىدىن ئاگاھلاندىرغانلىقىنى ئاندىن قۇرەيشلەرنىڭ ئىچىدىن بىرىنىڭ سىلەرنىڭ بۇ ھەمراھڭلار ھەقىقەتەن ھەتتا تاڭ ئاتقۇچە جار سالىدىغان ئېلىشىپ قالغان ئادەمدۇر. دېگەندە ئاللا تائالانىڭ: «ئۇلار ئۆزىنىڭ ھەمراھى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ مەجنۇن ئەمەسلىكىنى ئويلىمامدۇ؟ ئۇ پەقەت ئاشكارا ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر» دېگەن ئايەتنى نازىل قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ بەردى.

\* \* \* \* \*

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ

قَدْ أَقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ ۗ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

ئۇلار ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ سەلتەنىتى ئۈستىدە، ئاللا نىڭ ياراتقان مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە، ئۆزلىرىنىڭ ئەجلى يېقىنلىشىدىغانلىقىنىڭ مۇمكىنلىكى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەمدۇ؟ ئۇلار (كالا مۇلا ئىكەنلىكى شۇنچە روشەن بولغان) قۇرئاندىن باشقا يەنە قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟<sup>(185)</sup>

يەنى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئاشۇ كاپىرلار ئاللا تائالانىڭ ئاسمان - زېمىندا ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلىقىدا ياراتقان مەخلۇقاتلىرىدىكى ئىگىدارچىلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارىمامدۇ؟ بۇ ھەقتە پىكىر يۈرگۈزۈپ ۋە ئۇنىڭدىن ئىبەرەت ئېلىپ مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھېچقانداق بىر تەڭدىشى ۋە ئوخشىشى بولمىغان، ئىبادەت قىلىش ۋە ئىشىنىشنىڭ ئۇنىڭدىن باشقىسىغا لايىق بولمايدىغان بىر زاتنىڭ ئىشى ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەمدۇ؟ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىمامدۇ؟ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە ئىشەنمەمدۇ؟ ئاللا تائالاغا بويسۇنۇشقا قايتىپ ۋە ئۇنىڭغا شېرىك قىلىۋالغان شېرىكلەردىن، بۇتلاردىن ئۆزىنى تارتىمامدۇ؟ ئۆزلىرىنىڭ ئەجەللىرىنىڭ يېقىنلىشىپ كاپىر پېتى ئۆلۈپ كېتىپ ئاللا تائالانىڭ قاتتىق ئازابلىرىغا دۇچار بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنمامدۇ؟

«ئۇلار (كالا مۇلا ئىكەنلىكى شۇنچە روشەن بولغان) قۇرئاندىن باشقا يەنە قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟» يەنى ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللا تائالانىڭ كىتابلىرىنىڭ ئايەتلىرىدە ئۇلارغا

(1) سۈرە سەبەئ 46 - ئايەت.

(2) سۈرە سەبەئ 46 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئېلىپ كەلگەن ئاگاھلاندۇرۇشلىرى، قورقۇتۇشلىرىغا ئىشەنمىسە، يەنى اللە تائالا تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن مۇشۇ سۆزگە ئىشەنمىسە، قايسى قورقۇتۇش ۋە ئاگاھلاندۇرۇشقا ئىشىنىدۇ؟! \*

\* \* \* \* \*

مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

اللە ئازدۇرغان كىشىنى ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ، اللە ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا قويۇپ بېرىدۇكى، ئۇلار تېغىرقاپ يۈرىدۇ (186).

يەنى ئازغۇنلۇق كىمگە يېزىلىپ كەتسە ئۇ كىشى ئۆزى ھەققىدە ھەر قانچە پىكىر يۈرگۈزسىمۇ ئۇنى ھېچكىم توغرا يولغا باشلىيالمىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ پىكىر يۈرگۈزگەنلىكى ئۇنىڭغا ھېچقانداق پايدا ئېلىپ كەلمەيدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە بىركىمنىڭ گۇمراھلىقىنى ئىرادە قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن اللە غا قارشى قولۇڭدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ (يەنى ھېچ ئادەم ئۇنىڭدىن گۇمراھلىقنى دەپتى قىلىشقا قادىر بولالمىدۇ)﴾ (1) ﴿ئېيتقىنىكى،﴾ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆزىتىڭلار. مۆجىزىلەر ۋە ئاگاھلاندۇرغۇچىلارنىڭ (يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ) ئىمان ئېيتمايدىغان قەۋمگە پايدىسى بولمايدۇ﴾ (2).

\* \* \* \* \*

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً ۖ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ. ئېيتقىنىكى، ﴿ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارم (اللە) بىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ، قىيامەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (ئەھلىگە) ئېغىر (ۋەقەدۇر). ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ﴾. گويا سەن قىيامەت بىلەن ناھايىتى تونۇشتەك، ئۇنى سەندىن سورىشىدۇ. ئېيتقىنىكى، ﴿ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت اللە بىلىدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى (ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپىي بولۇشىدىكى سەۋەبىنى) بىلمەيدۇ﴾ (187).

قىيامەت ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ﴾ اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىشىلەر سەندىن قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى سورايدۇ﴾ (3) بۇ ئايەت قۇرەيشلىكلەر ھەققىدە چۈشكەن دېگەن كۆز قاراش بار ۋە بىر تۈركۈم يەھۇدىيلار ھەققىدە چۈشكەن دېگەن كۆز قاراشمۇ بار. ئالدىنقى كۆز قاراش توغرىلىقتۇر. چۈنكى بۇ ئايەت مەككىدە چۈشكەن. قۇرەيشلىكلەر قىيامەتنىڭ بولۇشىنى يىراق چاغلانغان ۋە ئۇنىڭ بولۇشىنى ئىنكار قىلىپ قىيامەت ۋاقتىنى سورىشاتتى.

(1) سۈرە مائىدە 41 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە يۇنۇس 101 - ئايەت.

(3) سۈرە ئەھزاب 63 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار:﴾ ئەگەر راستچىل بولساڭلار، بۇ ۋەدە قاچان ئىشقا ئاشىدۇ؟﴾ دەيدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿قىيامەتكە ئىشەنمەيدىغانلار ئۇنىڭ بولۇشىنى ئالدىرىتىدۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغانلار بولسا قىيامەتتىن قورقىدۇ، قىيامەتنى ھەق دەپ بىلىدۇ، بىلىڭلاركى، قىيامەت توغرىلۇق مۇجادىلە قىلىدىغانلار ئەلۋەتتە چوڭقۇر گۇمراھلىقتىدۇر﴾<sup>(2)</sup>.

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ ئۆزىنىڭ بولىدىغان ۋاقتىغا قاچان يېتىدىغانلىقىنى سورىشىدۇ. يەنى قىيامەت ۋاقتىنىڭ باشلىنىشى بولغان بۇ دۇنيانىڭ ئاخىرى ۋە قىيامەتنىڭ باشلىنىش ئورنى قاچان، قەيەردە بولىدۇ.

﴿ئىيىتىڭىكى،﴾ ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم (اللە) بىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ﴾ يەنى اللە تائالا پەيغەمبىرىنى ئۇنىڭدىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىدىن سورالغاندا، ئۇ توغرىسىدىكى ئىلىمنىڭ پەقەت اللە تائالاغلا خاس ئىكەنلىكى بىلەن جاۋاب بېرىشكە بۇيرۇيدۇ. چۈنكى اللە تائالا قىيامەتنى ئۇنىڭ مەيدانغا كېلىش ۋاقتى بولغاندىلا ئاندىن مەيدانغا چىقىرىدۇ. يەنى اللە تائالا قىيامەتنىڭ ئىشىنى ۋە ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى ناھايىتى ئوبدان بىلىدۇ. ئۇنى اللە تائالادىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

﴿قىيامەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (ئەھلىگە) ئېغىر (ۋەقەدۇر)﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇرازاق مۇئەممەردىن قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاسمان - زېمىن ئەھلىگە قىيامەت ھەققىدىكى بىلىملەرنى بىلىش ئېغىر كەلدى ھەققەتەن ئۇلار ئۇنى بىلمەيدۇ. مۇئەممەر ھەسەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قىيامەت بولغاندا، ئۇ ئاسمان ۋە زېمىن ئەھلىگە ئېغىر كېلىدۇ. يەنى ئۇلار ئۈچۈن چوڭ بىر ئىش ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ ھەققىدە زەھھاك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللە تائالانىڭ ھەر قانداق بىر مەخلۇقاتىغا قىيامەت كۈنى بىر كەلگۈلۈك بولىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جۇرەيج مۇنداق دېدى: قىيامەت بولغاندا ئاسمان يېرىلىدۇ. يۇلتۇزلار تۆكۈلىدۇ، قۇياشنىڭ نۇرى ئۇچىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن باشقا اللە تائالا خەۋەر بەرگەن ئىشلار بولىدۇ. مانا بۇلار قىيامەتنىڭ ئېغىرچىلىقلىرىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى بىلىش ئاسمان - زېمىن ئەھلىگە يوشۇرۇن بولدى. ئەگەر بولىدىغان ۋاقتى يەتسىمۇ ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى اللە تائالانىڭ يېقىن پەرىشتىلىرىمۇ، پەيغەمبەرلىرىمۇ بىلمەيدۇ.

﴿ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ﴾ يەنى قىيامەتنىڭ بولۇشى سىلەرگە تۇيۇقسىز بولىدۇ. ئۇ سىلەرگە سىلەر ئۇنىڭدىن بىخۇت چېغىڭلاردا كېلىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە مۇنداق دەيدۇ: اللە تائالا قىيامەتنى: ﴿ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ﴾ دەپ ھۆكۈم قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە تۆۋەندىكىدەك بايان قىلىپ بەردى: ﴿قىيامەت كىشىلەرنىڭ ئۈستىگە بىر كىشى ئۆزىنىڭ كۆلچىكىنى ئوڭشاۋاتقان چاغدا، بىر كىشى ئۇلۇغنى

(1) سۈرە ياسىن 48 - ئايەت .

(2) سۈرە شۇرا 18 - ئايەت.



سۇغرىۋاتقاندا، بىر كىشى ساتىدىغان مېلىنى بازاردا سېتىۋېتىپ تارازىسىنى بىر پەسەيتىپ بىر كۆتۈرۈپ تۇرغان چاغدا كېلىدۇ».

ئىمام بۇخارى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قىيامەت ھەتتا قۇياش ئۆزىنىڭ ئولتۇرغان يېرىدىن چىقىمىچە بولمايدۇ. قۇياش ئۆزى ئولتۇرغان يېرىدىن چىقىپ ئۇنى كىشىلەر كۆرگەندە ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىمان ئېيتىدۇ. بۇ بۇرۇن ئىمان ئېيتىپ باقمىغان ياكى ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئەمەل قىلمىغانلارنىڭ ئېيتقان ئىمانى پايدا بەرمەيدىغان بىر ۋاقىتتۇر. قىيامەت ئىككى كىشى رەختلىرىنى يېيىشىپ تۇرغىنىدا بولىدۇ. ئۇلار رەختلىرىنى سېتىشقىمۇ ياكى يىغىشتۇرۇپلىشىقىمۇ ئۆلگۈرەلمەيدۇ. قىيامەت بىر كىشى تۈگىسىنى سېغىپ سۈتىنى ئېلىپ قايتقان ۋاقىتتا بولىدۇ. ئۇ كىشى ھەتتا ئۇ سۈتتىن ئىچىشكىمۇ ئۆلگۈرەلمەيدۇ. قىيامەت بىر كىشى كۆلچىكىنى ئوڭشاۋاتقاندا بولىدۇ. ئۇ كىشى كۆلچىكىدىن سۇ ئىچىشكىمۇ ئۆلگۈرەلمەيدۇ. قىيامەت بىر كىشى تامىقىنى ئېغىزغا يېقىن ئېلىپ كەلگەندە بولىدۇ، ئۇ كىشى ھەتتا ئۇ تامىقىنى ئېغىزغا سېلىپ يېيىشكىمۇ ئۆلگۈرەلمەيدۇ».

﴿گۇيا سەن قىيامەت بىلەن ناھايىتى تونۇشتەك، ئۇنى سەندىن سورىشىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەۋفى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: خۇددى سەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا دوستلۇق باردەك، سەن ئۇلارنىڭ دوستىدەك قىيامەتنى سەندىن سورىشىدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قىيامەت ھەققىدە خۇددى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتىكى سوئالىدىن مەنۇن بولىدىغاندەك سورىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قىيامەت ھەققىدىكى بىلىمنىڭ پەقەتلا ئۆزىگىلا خاس قىلىنغانلىقى، ئۇنى يېقىن پەرىشتىلىرىگىمۇ ۋە پەيغەمبەرلىرىگىمۇ بىلدۈرمەيدىغانلىقىنى ۋەھىي قىلدى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى نۇجەيھ ۋە باشقىلار مۇجاھىدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. خۇددى سەن قىيامەت ھەققىدە سوئالنى كۆپ سوراپ ئۇنىڭ ۋاقتىنى بىلىۋالغان كىشىدەك ئۇلار سەندىن سوئال سورىشىدۇ. بۇ رىۋايەت مۇجاھىدىتىن قىلىندى دەپ قارالغان رىۋايەتلەر ئىچىدىكى ئەڭ توغرا رىۋايەتتۇر.

﴿ئېيتقىنىكى، «ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت ئاللا بىلىدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى (ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپىي بولۇشىدىكى سەۋەبى) بىلمەيدۇ﴾ شۇنچا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ دىنىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن بىر يېزىلىق ئەرەبىنىڭ سۈرىتىدە كەلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا ھەقىقەتنى بىلىش ئۈچۈن سوئال سوراپ كەلگەن كىشىدەك ئولتۇرۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىسلام، ئىمان ۋە ئېھسان ھەققىدىكى سوئاللارنى سوراپ بولغاندىن كېيىن، «قىيامەت قاچان بولىدۇ؟» دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «قىيامەت ھەققىدە سورالغۇچى سورىغۇچىدىن بىلىملىك ئەمەس» يەنى مەن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سەندىن بەكرەك بىلمەيمەن، قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى بىر كىشى يەنە بىر كىشىدىن ئارتۇق بىلمەيدۇ. يەنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، دەپ جاۋاب بېرىپ ئارقىدىن: ﴿قىيامەت (نىڭ بولىدىغان ۋاقتى) توغرىسىدىكى بىلىم ھەقىقەتەن اللەنىڭ دەرگاھىدىدۇر﴾<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى.

(1) سۈرە لوقمان 34 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يەنە بىر رىۋايەتتە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىنى سورايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىنى بايان قىلىپ بېرىپ: «ئۇ ئالامەتلەر پەقەتلا ئاللا تائالا بىلىدىغان بەش ئىشتىندۇر دەپ يۇقىرىدىكى ئايەتنى ئوقۇدى، دېيىلگەن. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە بېرىلگەن ھەر بىر جاۋابقا: «راست دېدىڭ» دەيدۇ. ساھابىلار ئۆزىنىڭ سورىغان سوئالىنىڭ جاۋابىنى تەستىقلىغان بۇ سورىغۇچىغا ھەيران قالىدۇ. ئۇ قايتىپ كەتكەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ جىبرىئىلدۇر، ئۇ سىلەرگە دىنىڭلارنى ئۆگىتىپ قويۇش ئۈچۈن كەلدى» دېدى. يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «جىبرىئىل ھازىرقى سۈرىتىدىن باشقا سۈرەتلەردە كەلگىنىدە، مەن ئۇنى تونۇۋالغان بولاتتىم».

ئىمام مۇسلىمنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەھرالىق ئەرەبلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سوئال سوراپ: قىيامەت قاچان بولىدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يېشى ئەڭ كىچىك بىرىگە قاراپ: «ئەگەر ئۇ ھاياتلا بولسا، ئۇنىڭغا قېرىلىق يەتمەي تۇرۇپلا قىيامەت سىلەرنىڭ ئۈستىڭلارغا كېلىدۇ» دېدى. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «قىيامەت بولىدۇ» دېگەن سۆزىدىن ئۇلارنىڭ ئاخىرەتتە ئۆلگەن كىشىلەرنىڭ قىيامەتكىچە روھلىرى توپلىنىپ تۇرىدىغان يەرگە ئېلىپ بارىدىغان ئۆلۈمى كۆزدە تۇتۇلغاندۇر.

ئىمام مۇسلىم ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قىيامەت ھەققىدە سوئال سورىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر مۇشۇ ياش بالا ياشاپلا قالسا، ئۇنىڭغا قېرىلىق يېتىشتىن بۇرۇن قىيامەت بولۇشى مۇمكىن» دېدى. جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلدى: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ: «سىلەر مەندىن قىيامەت ھەققىدە سوئال سوراپسىلەر، ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت ئاللا تائالا بىلىدۇ. ئاللا نىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى بۈگۈن يەر يۈزىدە ھايات تۇرغان ھەر بىر جانلىققا 100 يىل كېلىدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلدى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭمۇ شۇنىڭدەك دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، ئىبنى ئۆمەر مۇنداق دېدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياشىغان ئەسىرنىڭ (قىيامەت بولماستىن) ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتقاندۇر.

ئىمام ئەھمەد ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن (مەسچىتى ھەرەمدىن مەسچىتى ئەقساغا) ئېلىپ كېلىنگەن كېچىدە ئىبراھىم، مۇسا ۋە ئىسا بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇلار قىيامەتنىڭ ئىشلىرى ھەققىدە سۆزلەشتى. ئۇلار بۇ ھەقتە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر نەرسە دېيىشىنى سوردى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: «مەندە قىيامەت ھەققىدە ھېچقانداق بىلىم يوق» دېدى. ئاندىن ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر نەرسە دېيىشىنى سوردى. مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ: «مەندە قىيامەت ھەققىدە ھېچقانداق بىلىم يوق» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر نەرسە دېيىشىنى سوردى. ئىسا ئەلەيھىسسالام: «بىلىپ قويۇڭلاركى، قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى ئاللا تائالادىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ماڭا پەرۋەردىگارىمنىڭ بىلدۈرىشىچە دەججال چىقىدۇ. ئۇ چاغدا مەن بىلەن ئىككى دانە قىلىچ بولىدۇ. دەججال مېنى كۆرۈش بىلەنلا خۇددى قوغۇشۇن ئېرىگەندەك ئېرىپ كېتىدۇ. دەججال مېنى كۆرگەندە ئاللا تائالا ئۇنى

ھالاك قىلىدۇ. ھەتتا دەرەخ ۋە تاشلار: ئى مۇسۇلمان مېنىڭ ئارقىمدا كاپىر بار، كېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرگىن، دەيدۇ. ئاللا تائالا كاپىرلارنى ھالاك قىلىدۇ. ئاندىن كىشىلەر ئۆز شەھەرلىرىگە ۋە يۇرتلىرىغا قايتىشىدۇ. بۇ چاغدا يەجۇج - مەجۇج چىقىپ، ھەر بىر تۆپىلىكلەردىن ئالدىراپ كېلىشىدۇ. ئاندىن كىشىلەرنىڭ يۇرت شەھەرلىرىگە بېسىپ كېلىدۇ. يەجۇج - مەجۇج قانداقلىكى، بىر نەرسىنىڭ يېنىدىن ئۆتسە، ئۇنى يوق قىلىدۇ. ئۇلار سۇ بار بىرەر جايدىن ئۆتۈپ قالسا، ئۇنى پۈتۈنلەي ئىچىپ تۈگىتىدۇ. كىشىلەر مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ ئۇلار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشىدۇ. مەن ئاللا تائالاغا ئۇلارنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلىمەن. ئاللا تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپ يوقىتىدۇ. يەر يۈزى ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنىڭ سېسىقىدىن پۇراپ كېتىدۇ. ئاندىن ئاللا تائالا يامغۇر ياغدۇرىدۇ. يامغۇر ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى ئېقىتىپ ئاپىرىپ دېڭىزغا تاشلايدۇ» دېدى.

ئىمام ئەھمەد مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ، يەزىد ئىبنى ھارۇن: ئاندىن تاغلار كۆكۈم تالقان قىلىنىدۇ. زېمىنلەر خۇددى تېرە سوزۇلغاندەك سوزۇلىدۇ دەپ يۇقىرىقى ھەدىسكە قايتىپ ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ماشا پەۋرەردىگارىمىنىڭ بىلدۈرىشىچە، ئىشلار شۇنداق بولغاندا، قىيامەت خۇددى قورساق كۆتۈرۈپ تۇغۇش ۋاقتى توشۇپ قالغان، لېكىن كېچە ۋە كۈندۈزنىڭ قايسى ۋاقتىدا تۇغۇدىغانلىقىنى ئائىلىسىدىكىلەر بىلەلمەي تۇرىۋاتقان ئايالغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىبنى ماجەمۇ شۇنداق رىۋايەت قىلدى.

يۇقىرىقى پەيغەمبەرلەر بولسا، پەيغەمبەرلەر ئىچىدىكى كاتتا ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەردۇر. لېكىن ئۇلاردىمۇ قىيامەت ھەققىدە ئىلىم يوق. ئۇلار پەقەت بۇ ئىش توغرىلىق ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر نەرسە دېيىشىنى سوردى. ئىسا ئەلەيھىسسالاممۇ پەقەت قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى توغرىلىق ئۆزىگە بىلدۈرۈلگىنىنى سۆزلىدى. چۈنكى ئىسا ئەلەيھىسسالام بۇ ئۈممەتنىڭ ئاخىرىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئەت ھۆكۈملىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن (ئاسماندىن) چۈشىدۇ ۋە دەجالىنى ئۆلتۈرىدۇ. ئاللا تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ يەجۇج ۋە مەجۇجنى يوقىتىدۇ. شۇنچا ئۇ ئاللا تائالا ئۆزىگە بىلدۈرگەن ئىشلاردىن خەۋەر بەردى.

ئىمام ئەھمەد ھۈزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىيامەت توغرىسىدا سورالغاندا، مۇنداق دېدى: «ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم بىلىدۇ. ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقتتىلا مەيدانغا چىقىرىدۇ. لېكىن مەن سىلەرگە قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا بولىدىغان بەزى ئىشلاردىن خەۋەر بېرەي: قىيامەتتىن ئىلگىرى چوقۇم چوڭ بىر پىتنە ۋە ئومۇميۈزلۈك بىر قىرغىنچىلىق بولىدۇ. كىشىلەر ئارىسىدا بىلمەيدىغان بولۇپلىشتەك بىر ئادەت شەكىللىنىپ قالىدۇ. بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنى تونىمىغىلى تاسلا قالىدۇ».

تارىق ئىبنى شەھاب مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىيامەت ھەققىدە سۆزلەپ تۇرغاندا: «(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سوراپىدۇ. ئېيتىنكى، «ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم (ئاللا) بىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ، قىيامەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (ئەھلىگە) ئېغىر (ۋەقەدۇر). ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ». گويا سەن قىيامەت بىلەن ناھايىتى تونۇشتەك، ئۇنى سەندىن سورىشىدۇ. ئېيتىنكى، «ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت ئاللا بىلىدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى (ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپىي بولۇشىدىكى سەۋەبىنى) بىلمەيدۇ» دېگەن ئايەت چۈشتى. بۇ ھەدىسنى نەسەئى رىۋايەت قىلغان.

ئىمام بۇخارى ئەنەس ۋە سەھل ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن ساۋاتسىز، پەيغەمبەرلەرنىڭ كاتتىسى ئۇلارنىڭ تۈگەنچىسى، رەھىمەت، تەۋبە ئېلىپ كەلگۈچى، جەڭ قىلغۇچى ئەڭ ئاخىرقى، ئەگەشتۈرگۈچى، كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ تۇرغان يېرىگە توپلىنىدىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگىنىم بىلەن قىيامەتنىڭ ئارىلىقى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش» دەپ ئۆزىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئوتتۇرا بارمىقىنى جۈپلەپ كۆرسەتكەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. **اللھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قىيامەت ھەققىدە سوئال سورىغۇچىلارنىڭ ھەممىسىگە بۇ ھەقتىكى ئىلىمىنى: «ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت اللھ بىلىدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى (ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپىي بولۇشىدىكى سەۋەبىنى) بىلمەيدۇ»** دەپ اللھ تائالانىڭ ئۆزىگە قايتۇرۇشقا بۇيرۇغان بولسىمۇ (لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە قىيامەتنىڭ بەزى ئالامەتلىرىنى يۇقىرىقىدەك بايان قىلىپ بەردى).

\* \* \* \* \*

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَا سْتَكْبَرْتُ

مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَكَاشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

اللھ خالىمىغان ئىكەن، ئۆزەمگە پايدا يەتكۈزۈش، زىياننى ئۆزەمدىن دەپمى قىلىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ، (قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشىنى قانداقمۇ بىلەي؟) ئەگەر مەن غەيبىنى بىلىدىغان بولسام (دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن) نۇرغۇن مەنپەئەت ھاسىل قىلغان بولاتتىم، زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم (لېكىن مەن غەيبىنى بىلمەيمەن. شۇڭا ماڭا تەقدىر قىلىنغان ياخشى - يامانلىق يېتىپ تۇرىدۇ). مەن پەقەت ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئاگاھلاندىرغۇچى ۋە خۇش خەۋەر بەرگۈچى قىلىپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر مەن» (188).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقى ھەتتا ئۆزىگىمۇ پايدا - زىيان

يەتكۈزۈشكە ئىگە بولالمايدىغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەممە ئىشلارنى اللھ تائالاغا تاپشۇرۇشىغا ۋە ئۆزىنىڭ كەلگۈسىگە ئائىت غەيبىلەرنى بىلمەيدىغانلىقىدىن ۋە غەيبىلەردىن پەقەت اللھ تائالا بىلدۈرگەندىن باشقا ھېچبىر غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىشكە بۇيرۇدى. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «اللھ غەيبىنى بىلگۈچىدۇر، ئۆزىنىڭ غەيبىدىن ھېچبىر ئادەمنى خەۋەردار قىلمايدۇ. پەقەت اللھ ئۆزى مەنئۇن بولغان پەيغەمبەرگىلا (بەزى غەيبىنى بىلدۈرىدۇ)، ئۇنىڭ ئالدىغا ۋە ئارقىسىغا كۆزەتچى (پەرىشتە) سېلىپ قويىدۇ» (1).

«ئەگەر مەن غەيبىنى بىلىدىغان بولسام (دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن) نۇرغۇن مەنپەئەت ھاسىل قىلغان بولاتتىم، زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم (لېكىن مەن غەيبىنى بىلمەيمەن. شۇڭا ماڭا تەقدىر قىلىنغان ياخشى - يامانلىق يېتىپ تۇرىدۇ)» بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھەك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئۆزەمگە كۆپلىگەن مال دۇنيا توپلىدىغان

(1) سۇرە جىن 26 — 27 - ئايەتلەر.

بولاتتىم. ئىبنى ئابباستىن قىلىنغان يەنە بىر رىۋايەتتە: مەن پايدا ئالمايدىغان بىر نەرسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن پايدا چىقىدىغان بىر ۋاقتتا سېتىشنى بىلەتتىم، دېيىلگەن.

﴿زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم﴾ يەنى يوقسۇل بولۇپ قالمايتتىم ئىبنى جەرر مۇنداق دېدى. بەزى ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئەگەر مەن غەيبىنى بىلىدىغان بولسام ئەلۋەتتە ئاچارچىلىق يىلىغا توقچىلىق يىلىدىن، قىممەتچىلىك ۋاقتىغا ئەرزانچىلىق ۋاقتىدىن تەييارلىق قىلاتتىم دېگەنلىكتۇر دەيدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسلىم مۇنداق دەيدۇ: ماڭا بىرەر يامانلىقنىڭ يېتىشىدىن بۇرۇن مەن ئۇنىڭدىن ساقلانغان بولاتتىم.

ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن كىشىلەرنى ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرغۇچى ۋە مۆمىنلەرگە جەننەت بىلەن خۇش خەۋەر بەرگۈچى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. بۇ توغرىسىدا ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ تەقۋادارلارغا خۇش خەۋەر بېرىشكە ۋە سەركەش قەۋمنى ئاگاھلاندۇرۇشكە ئۈچۈن، بىز قۇرئاننى سېنىڭ تىلىڭ بىلەن چۈشىنىشكە قىلىپ نازىل قىلدۇق﴾<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾<sup>(1)</sup> فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ



ئۇ سىلەرنى بىر جاندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتتى، (ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ) ئۇنىسى - ئۈلپەت ئېلىشى ئۈچۈن، خوتۇنىنى (يەنى ھەۋۋانى) ئۇنىڭ ئۆز جىنىسىدىن ياراتتى، خوتۇنى بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن، خوتۇنى يېنىكىگە قورساق كۆتۈرۈپ ئېغىر - بوي يۈردى، ئۇ (بالىنىڭ قورساققا ئۆسۈپ چوڭىيىشى بىلەن) ئېغىرلاشقاندىن كېيىن، (ئەر - خوتۇن) ئىككىيلەن پەرۋەردىگارى ئاللاغا: «ئەگەر بىزگە (ئەزالىرى) بېجىرىم پەرزەنت ئاتا قىلساڭ، نېمىتىڭگە ئەلۋەتتە شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز» دەپ دۇئا قىلدى<sup>(189)</sup>. ئاللا ئۇلارغا بېجىرىم ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئەۋلادى ئاللاغا شېرىك كەلتۈرۈپ (بۇتلارغا چوقۇندى)، ئاللا ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلىرىدىن پاكىتۇر<sup>(190)</sup>.

بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

ئاللا تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ بارلىق ئىنسانلارنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ۋە ئۇنىڭ ئايالى بولغان ھەۋۋانىمۇ ئۇنىڭدىن ياراتقانلىقىغا، ئىنسانلارنىڭ ئۇ ئىككىسىدىن كۆپەيگەنلىكىگە ئىشارەت قىلدى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئاتا بىر ئانىدىن ياراتتۇق ئۆز ئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى

(1) سۈرە مەرىم 97 - ئايەت.

نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق، ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار اللەنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر (يەنى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولسۇن) ﴿1﴾ (ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، شۇ ئىنساندىن (يەنى ئۆز جىنىسىدىن) ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتقان ۋە ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن) نۇرغۇن ئەر - ئاياللارنى ياراتقان پەرۋەردىگارڭلاردىن قورقۇڭلار) ﴿2﴾.

﴿ئۇ سىلەرنى بىر جاندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتتى، (ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ) ئۇنىسى - ئۆلپەت ئېلىشى ئۈچۈن، خوتۇنىنى (يەنى ھەۋۋانى) ئۇنىڭ ئۆز جىنىسىدىن ياراتتى﴾ اللە تائالا ئەرلەرنىڭ ئاياللار ئارقىلىق كۆڭلىنى خوش قىلىپ دوستانىلىق يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاياللارنى ئۆز جىنىسىدىن ياراتقانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ﴿ئاياللار بىلەن ئۇنىسى - ئۆلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (اللە نىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا (يەنى ئەر - خوتۇن ئارىسىدا) مېھىر - مۇھەببەت ئورناتقانلىقى اللە نىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر﴾ ﴿3﴾. ھەرقانداق بىر ئىككى جىنسىلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئارىلىقىدا بىر جۈپ ئەر - ئايالنىڭ ئارىلىقىدىكى دوستلىقتىن كۈچلۈك دوستلۇق بولمايدۇ. شۇڭا اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: سېھىرگەرلەر ئۆزلىرىنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى بىلەن ئەر - خوتۇننىڭ ئارىلىقىنى ئايرىۋېتىشى مۇمكىن، دېدى.

﴿خوتۇنى بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن، خوتۇنى يېنىكىگە قورساق كۆتۈرۈپ ئېغىر - بوي يۈردى﴾ بۇ قورساق كۆتۈرۈشنىڭ دەسلەپكى ۋاقتلىرىدۇر. ئايال كىشى بۇ ۋاقىتتا ھېچقانداق ئاغرىق تارتمايدۇ ئۇ پەقەت بىر تامچە سۇ ئاندىن قۇيۇق قان، ئاندىن بىر چىشلەم كەلگىدەك گۆش ھالىتىدىكى مەزگىلىدۇر.

﴿ئېغىر - بوي يۈردى﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتئە: ئۇنىڭ قورساق كۆتەرگەنلىكى ئاشكارا بولدى دېدى. ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئايال ئىسپىرىمنى قورسىقىدا كۆتۈرۈپ يۈردى. ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ ئايال ئىسپىرىمنى قورسىقىدا كۆتۈرۈپ يۈرگەندە ئۆزىنىڭ قورساق كۆتەرگەن ياكى كۆتەرمىگەنلىكىدىن شەكلىنىپ يۈردى. ﴿ئۇ (بالىنىڭ قورساققا ئۆسۈپ چوڭىيىشى بىلەن) ئېغىرلاشقاندىن كېيىن﴾ يەنى ئۇ ئايال قورساق كۆتۈرگەنلىك سەۋەبى بىلەن ئېغىرلاشتى. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: قورسىقىدىكى بالىسى چوڭىيىشقا باشلىدى.

﴿ئەر - خوتۇن﴾ ئىككىيلەن پەرۋەردىگارى اللە غا: «ئەگەر بىزگە (ئەزالىرى) بېجىرىم پەرزەنت ئاتا قىلساڭ، نېمىتىڭگە ئەلۋەتتە شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز» دەپ دۇئا قىلدى. بۇ ھەقتە زەھەك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەر خوتۇن ئىككىلىسى قورساقتىكى نەرسىنىڭ ھايۋان بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ شۇنداق دۇئا قىلدى. شۇنىڭدەك ئەبۇبۇختەرى ۋە ئەبۇمالىك: ئۇ ئىككىسى قورساقتىكى نەرسىنىڭ ئىنسان بولماي قېلىشىدىن قورقۇپ شۇنداق دۇئا قىلغان دەيدۇ. ھەسەنەسىرى مۇنداق دەيدۇ: ئەر خوتۇن ئىككىسى پەرۋەردىگارغا ئەگەر بىزگە ئوغۇل بەرسەڭ: ﴿نېمىتىڭگە ئەلۋەتتە شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز﴾ دەپ دۇئا قىلدى.

(1) سۈرە ھۇجرات 13 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نىسا 1 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە رۇم 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿اللَّهُ تُولَاغَا بېجىرىم ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئەۋلادى اللہ غا شېرىك كەلتۈرۈپ (بۇتلارغا چوقۇندى)، اللہ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلىرىدىن پاكىتۇر﴾ بۇ يەردە ئىبنى جەرر ھەسەنبەسىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈپ بۇتلارغا چوقۇنۇش ئادەم ئەلەيھىسسالامدا كۆرۈلمىگەن ئىش بولۇپ ئۇنىڭدىن كېيىنكى زامانلاردا بەزى بىر مىللەتلەر ئىچىدە پەيدا بولغاندۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە قەتادە ھەسەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈپ بۇتقا چوقۇنغان كىشىلەر يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلاردۇر. اللہ تائالا ئۇلارغا پەرزەنت ئاتا قىلسا، ئۇلار پەرزەنتلىرىنى يەھۇدىي ۋە خرىستىئان قىلىپ تەربىيلىگەندۇر. بۇ مۇشۇ ئايەتكە بېرىلگەن مەنىلەر ئىچىدە ئەڭ ياخشى مەنىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ ئۇسلۇبىدىن قارىغاندا يۇقىرىدا دۇئا قىلغان ئەر - خوتۇن ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز بولماستىن بەلكى، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان كېيىنكى دەۋرلەردىكى مۇشرىكلەردىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ ئالدىدىكى ئايەتلەردە اللہ تائالا ئادەمنى ۋە ئۇنىڭدىن ھەۋۋانى ياراتقانلىقىنى بايان قىلىپ كېلىپ، ئاخىرىدا دۇئا قىلىپ دۇئاسى بويىچە پەرزەنت ئاتا قىلىنغان ئەر خوتۇننىڭ اللہ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈپ بۇتلارغا چوقۇنغانلىقىنى بايان قىلىشقا ئۆتۈشى، قۇرئان كەرىمنىڭ خاسلىقتىن ئومۇمىيلىققا ئۆتۈپ بايان قىلىش ئۇسۇلىدۇر. قۇرئاندا بۇنداق ئۇسۇلدا بايان قىلىنغان ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

\* \* \* \* \*

أَيُّرْكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ ﴿٧١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ هُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَمِيمُونَ ﴿٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ۗ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا ۗ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا ۗ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ ۗ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ ﴿٧٥﴾ إِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۗ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٧٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا ۗ وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٧٨﴾

ئۆزلىرى يارىتىلغان، ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان نەرسىلەرنى (يەنى بۇتلارنى) اللہ غا شېرىك كەلتۈرەمدۇ! ﴿191﴾. ئۇ نەرسىلەر چوقۇنغۇچىلىرىغا ياردەم بېرەلمەيدۇ، ئۆزلىرىگىمۇ ياردەم بېرەلمەيدۇ ﴿192﴾. ئۇلارنى توغرا يولغا چاقىرساڭلار، ئۇلار سىلەرگە ئەگەشمەيدۇ. مەيلى ئۇلارنى دەۋەت قىلىڭلار، ياكى جىم

تۇرۇڭلار، بۇ ئۇلار ئۈچۈن بەربىر ئوخشاش (يەنى سىلەر قايسى ھالەتتە بولماڭلار، ئۇلار سىلەرنىڭ دەۋىتىڭلارغا جاۋاب قايتۇرۇشقا قادىر ئەمەستۇر) <sup>(193)</sup>. سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلغان بۇتلار سىلەرگە ئوخشاش مەخلۇقلاردۇر، (ئۇلارنى ئىلاھ دېگەن دەۋىيىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بېقىڭلار، دۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىپ باقسۇن <sup>(194)</sup>. ئۇلار (يەنى بۇتلار) نىڭ ماخىدىغان پۇتلىرى بارمۇ؟ ياكى تۇتىدىغان قوللىرى بارمۇ؟ ياكى كۆرىدىغان كۆزلىرى بارمۇ ۋە ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلىرى بارمۇ؟ (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «شېرىكلىرىڭلارنى (يەنى بۇتلارنىڭ ماخا قارشى) چاقىرىڭلار، ئاندىن (قولۇڭلاردىن كېلىشىچە) ماخا زىيانكەشلىك قىلىڭلار، ئازراقمۇ مۆھلەت بەرمەڭلار (مەن) ئاللاھقا يۈلەنگەنلىكىم ئۈچۈن سىلەرگە پەرۋا قىلمايمەن» <sup>(195)</sup>. ھەقىقەتەن كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلغان ئاللاھ مېنىڭ ئىكەمدۇر، ئۇ ياخشىلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ <sup>(196)</sup>. سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلىدىغان بۇتلار سىلەرگە ياردەم بېرەلمەيدۇ ئۆزلىرىگىمۇ ياردەم بېرىلمەيدۇ» <sup>(197)</sup>. ئەگەر ئۇلارنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلساڭلار، ئۇلار (ھىدايەت تاپماق توغۇل دەۋىتىڭنى) ئاڭلىمايدۇ، ئۇلار ساڭا قاراپ تۇرغاندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇلار كۆرمەيدۇ <sup>(198)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ ئىلاھلىرىنىڭ ھېچبىرىنى يارىتالمايدىغانلىقى، ھېچقانداق ياردەم

بېرىلمەيدىغانلىقى ۋە ھېچ نەرسىگە ئىگە ئەمەسلىكى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا بۇ يەردە، ئاللاھ تائالاغا قوشۇپ ئاللاھ تائالانىڭ ئوخشاشلىرى دەپ قارىغان نەرسىلەرگە ۋە بۇتلارغا ئىبادەت قىلغان مۇشرىكلارنى ئەيىبلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرىدىندۇر ۋە ياسالغان نەرسىلەردىندۇر. ئۇلار ھېچقانداق بىر نەرسىگە ئىگە ئەمەس، بىرەر پايدىمۇ ئېلىپ كېلەلمەيدۇ ۋە زىيانمۇ يەتكۈزەلمەيدۇ. ئۇ كۆرەلمەيدۇ، ھەم ئۆزىگە ئىبادەت قىلغۇچىلارغا بىرەر ئىشتا ياردەممۇ بېرەلمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلار ھېچقانداق ھەرىكەت قىلالمايدىغان، ئاڭلىيالمايدىغان ۋە كۆرەلمەيدىغان جانسىز نەرسىلەردۇر. ئۇ نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلغۇچىلار ئاڭلاش، كۆرۈش ۋە تۇتۇش جەھەتلەردىكى ئىقتىدارى بىلەن ئۆزلىرى ئىبادەت قىلغان ئۇ نەرسىلەردىن ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگىدۇر.

«ئۆزلىرى يارىتىلغان، ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان نەرسىلەرنى (يەنى بۇتلارنى) ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەدۇ!» يەنى بىر نەرسىنى يارىتالمايدىغان نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلامسىلەر؟ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر. «ئى ئىنسانلار! (يەنى مۇشرىكلار جامائەسى!) بىر مىسال كەلتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭغا قۇلاق سىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارنىڭ ھەممىسى يىغىلغان تەقدىردىمۇ بىر چۈننىنى يارىتالمايدۇ (ئەقلى بار ئادەم قانداقمۇ مۇشۇنداق بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋېلىپ ئۇلارغا چوقۇندۇ!)، چۈنكى ئۇلارنىڭ بەدىنىدىن بىر نەرسىنى (يەنى بۇتقا سۈركەپ قويۇلغان خۇش پۇراق بىر نەرسىنى) ئېلىپ قاچسا، ئۇنى چۈننىدىن تارتىپ ئالالمايدۇ، بۇتمۇ ۋە (ئۇنىڭغا) چوقۇنغۇچىمۇ ئاجىزدۇر. ئۇلار (ئەرزىمەس بۇتلارنى) ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىپ (ئاللاھنى تېگىشلىك رەۋىشتە ئۇلۇغلاشمىدى، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر) <sup>(1)</sup> ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەردە مۇشرىكلار چوقۇنغان بارلىق ئىلاھلار بىر يەرگە يىغىلسىمۇ بىر چۈننىنى يارىتالمايدىغانلىقىدىن، بەلكى چۈننى ئۇ ئىلاھلارنىڭ ئالدىغا نەزىر ئورنىدا قويۇلغان نەرسىلەردىن كىچىككىنە بىر نەرسىنى ئېلىپ كەتسە ئۇ ئىلاھلارنىڭ ئۇ نەرسىنى چۈننىدىن قايتۇرۇپ

(1) سۈرە ھەج 73 — 74 - ئايەت.



ئېلىۋالمايدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھالى شۇنچىلىك بىچارە تۇرسا ئۇلاردىن رىزىق، ياردەم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ئۇلار قانداقمۇ ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق بولسۇن، دېدى.

﴿ئۆزلىرى يارىتىلغان، ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان نەرسىلەرنى (يەنى بۇتلارنى) اللە غا شېرىك كەلتۈرەمدۇ!﴾ يەنى بەلكى ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: ﴿ئىبراھىم ئېيتتى: «(ئۆزەڭلار) ئويۇپ ياسىغان بۇتلارغا چوقۇنامسىلەر؟﴾<sup>(1)</sup> دېگىنىدەك كىشىلەر تەرىپىدىن ئويۇپ ياسالغان بۇتلاردۇر.

﴿ئۇ نەرسىلەر چوقۇنغۇچىلىرىغا ياردەم بېرەلمەيدۇ، ئۆزلىرىگىمۇ ياردەم بېرەلمەيدۇ﴾ يەنى اللە تائالانىڭ: ﴿ئىبراھىم ئاستا ئۇلارنىڭ بۇتلارنىڭ يېنىغا بېرىپ: «(مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن، بۇ تاماقتىن) يېمەمسىلەر؟ نېمىشقا گەپ قىلمايسىلەر؟» دېدى﴾<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتلىرىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇتلارنى پاچاقلىۋەتكەنلىكى بايان قىلىنغاندەك بىر كىشى بۇتلارغا ئەزىيەت بەرمەكچى بولسا، ئۇ بۇتلار ئۆزلىرىنى قوغداپ قالالمايدۇ.

مۇئاۋز ئىبنى ئەمر ئىبنى جۇمۇھ ۋە مۇئاۋز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمالارمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدەك قىلغان. بۇ ئىككىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەندىن كېيىن ئىمان ئېيتقان ياش يىگىتلەر ئىدى. ئۇ ئىككىسى كېچىدە مۇشرىكلارنىڭ بۇتلارغا ھۇجۇم قىلاتتى. ئۇلار قەۋملىرىنىڭ بۇتلارنىڭ بۇ ھالىغا قاراپ ئىبىرەت ئېلىپ ئويلىنىپ بېقىش ئۈچۈن بۇتلارنى سۇندۇرۇپ پارچىلاپ ئوتۇن ئورنىدا قالاڭ ئۈچۈن تۈل ئاياللارغا ئەكىلىپ بېرەتتى.

ئەمر ئىبنى ئەسلىدە ئۆز قەۋمىنىڭ باشلىقى بولۇپ، ئۇنىڭ كۈندە پاكىزلاپ ئەتىر سۈرۈپ ئىبادەت قىلىپ تۇرىدىغان بىر بۇتى بار ئىدى. ئۇ كېچىسى شۇ بۇتنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇ بۇتنى باش تەرىپىنى پەسكە، ئاياغ تەرىپىنى ئاسمانغا قىلىپ، ئۇنىڭغا نىجاسەتلەرنى سۈرۈپ قويۇپ كېتەتتى. كېيىن ئەمر ئىبنى جۇمۇھ كېلىپ ئۆزىنىڭ بۇ بۇتقا قىلغان ئىشلىرىغا قاراپ ئاندىن ئۇنى قايتا يۇيۇپ تاراپ، ئەتىرلەرنى سۈرۈپ ئۇ بۇتنىڭ قېشىغا بىر دانە قىلىچنى قويۇپ، ئۇ بۇتقا: سەن بۇ قىلىچ بىلەن ئۆزەڭنى قوغدىغىن، دەپ كېتىپ قالاتتى. ئاندىن ئۇ ھەمراھى بىلەن كېچىسى كېلىپ ئۇ بۇتقا بۇرۇن قىلغان ئىشلارنى قىلاتتى. ئەتسى ئىبنى جۇمۇھ يالغۇز كېلىپ ئۇ بۇتنى قايتا يۇيۇپ تازىلاپ ئەتىر سېپىپ قوياتتى.

بىر قېتىم ئۇ ئىككىيلەن بۇ بۇتنى بىر ئۆلۈك ئىتنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىپ قويدۇ. بۇتنى ئارغامچىغا باغلاپ قۇدۇققا تاشلايدۇ. ئاندىن ئەمر ئىبنى جۇمۇھ كېلىپ ئۆزىنىڭ بىر خاتا دىندا ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىپ ئۇ بۇتنىڭ ھالىغا قاراپ مۇنداق شېئىر ئوقۇدى.

اللە نىڭ نامىدىن قىلايىكى قەسەم،

ئەمەسسەن ھەرگىزمۇ ھەقىقىي ئىلاھ.

تۇرمايتتىڭ ئىت بىلەن چوقۇم بىر يەردە،

گەر بولساڭ سەن ئۆزەڭ ھەقىقىي ئىلاھ.

ئاندىن ئۇ ئىسلامغا كىرىپ، ئىسلامدىكى ناھايىتى ياخشى مۇسۇلمانلاردىن بولۇپ قالدى ۋە ئۇھۇد كۈنى شېھىت قىلىندى. اللە تائالا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن. پىردەۋس جەننىتىنى ئۇنىڭ ياتىدىغان يېرى قىلىپ بەرسۇن.

(1) سۈرە سافات 95 - ئايەت.

(2) سۈرە سافات 91 — 93 - ئايەتلەر.

﴿ئۇلارنى توغرا يولغا چاقىرساڭلار، ئۇلار سىلەرگە ئەگەشمەيدۇ. مەيلى ئۇلارنى دەۋەت قىلىڭلار، ياكى جىم تۇرۇڭلار، بۇ ئۇلار ئۈچۈن بەربىر ئوخشاش (يەنى سىلەر قايسى ھالەتتە بولماڭلار، ئۇلار سىلەرنىڭ دەۋىتىڭلارغا جاۋاب قايتۇرۇشقا قادىر ئەمەستۇر)﴾ يەنى ئۇ بۇتلار توغرا يولغا چاقىرغانلارنىڭ چاقىرىقىنى ئاڭلىمايدۇ. ئۇلارنى توغرا يولغا چاقىرغانلىق بىلەن چاقىرىمىغانلىقنىڭ پەرقى يوقتۇر.

بۇ ھەقتە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: ﴿ئى ئاتا! نېمىشقا ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان ۋە ساڭا ھېچ نەرسىگە ئەسقا تىمايدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنسىن﴾<sup>(1)</sup>.

﴿سىلەر اللەنى قويۇپ ئىبادەت قىلغان بۇتلار سىلەرگە ئوخشاش مەخلۇقلاردۇر، (ئۇلارنى ئىلاھ دېگەن دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بېقىڭلار، دۇئا ئىپتىدائىي ئىجابەت قىلىپ باقسۇن. ئۇلار (يەنى بۇتلار) نىڭ ماڭىدىغان پۇتلىرى بارمۇ؟ ياكى تۇتىدىغان قوللىرى بارمۇ؟ ياكى كۆرىدىغان كۆزلىرى بارمۇ ۋە ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلىرى بارمۇ؟﴾ يەنى اللە تائالا بۇ ئايەتتە ئۇ بۇتلارنىڭمۇ ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغان كىشىگە ئوخشاش مەخلۇق ئىكەنلىكىنى، بەلكى ئىنسانلار ئۇ بۇتلاردىن ئارتۇق ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. چۈنكى ئىنسانلار ئاڭلىيالايدۇ، كۆرەلەيدۇ ۋە تۇتالايدۇ. ئۇ بۇتلار بولسا، ئۇ ئىشلاردىن بىرىنىمۇ قىلالمايدۇ.

﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «شېرىكلىرىڭلارنى (يەنى بۇتلىرىڭلارنى ماڭا قارشى) چاقىرىڭلار، ئاندىن (قولۇڭلاردىن كېلىشىچە) ماڭا زىيانكەشلىك قىلىڭلار، ئازراقمۇ مۆھلەت بەرمەڭلار (مەن اللەغا يۆلەنگەنلىكىم ئۈچۈن سىلەرگە پەرۋا قىلمايمەن) ھەقىقەتەن كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلغان اللە مېنىڭ ئىگەمدۇر، ئۇ ياخشىلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ﴾ يەنى اللە تائالا ماڭا يېتەرلىكتۇر. ئۇ ماڭا ياردەم بەرگۈچىدۇر. مەن ئۆزۈمنى تاپشۇرىمەن. ئۇنىڭغا ئېسىلىمەن، ئۇ مېنىڭ دۇنيا ئاخىرەتتىكى ئىگەمدۇر ۋە مەندىن كېيىنكى بارلىق كىشىلەرنىڭ ئىگىسىدۇر.

بۇ خۇددى ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنىڭغا: ﴿بىز پەقەت سېنى بەزى ئىلاھلىرىمىز ساراڭ قىلىپ قويۇپتۇ دەيمىز﴾ دېگەندە، ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارغا: ﴿مەن ھەقىقەتەن اللەنى گۇۋاھ قىلىمەن، سىلەرمۇ گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن سىلەرنىڭ اللەنى قويۇپ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامەن، ھەممىڭلار ماڭا سۇيىقەست قىلىڭلار، ماڭا مۆھلەت بەرمەڭلار. شۇبھىسىزكى، مېنىڭ پەرۋەردىگارم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان اللەغا مەن تەۋەككۈل قىلدىم، اللە نىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان بىرمۇ مەخلۇق يوقتۇر؛ پەرۋەردىگارم ھەقىقەتەن توغرا يولدىدۇر (يەنى ئادىل بولۇپ ھېچ كىشىگە قىلچە زۇلۇم قىلمايدۇ)﴾<sup>(2)</sup> دېگەن سۆزىگە ئوخشايدۇ.

بۇ يەنە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ! سىلەرنىڭ ئىبادەت قىلغىنىڭلار نېمە؟ سىلەرنىڭ ئەڭ قەدىمكى ئەجدادلىرىڭلارنىڭ ئىبادەت قىلغىنى نېمە؟ ئۇلار (يەنى بۇتلار) مېنىڭ دۈشمىنىمدۇر، پەقەت ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى (مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر) ئۇ مېنى ياراتقان، ئۇ مېنى ھىدايەت قىلىدۇ﴾<sup>(3)</sup> دېگەن سۆزىگە ۋە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسى ۋە قەۋمىگە: ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئاتىسىغا ۋە قەۋمىگە ئېيتتى: «سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلاردىن مەن راستلا ئادا - جۇدامەن. پەقەت مېنى ياراتقان اللە مېنى (توغرا يولغا) باشلايدۇ». ئىبراھىم كەلىمە تەۋھىدىنى ئەۋلادىدىن (شېرىك كەلتۈرگەنلەر) ئىمانغا قايتسۇن دەپ ئەۋلادى ئىچىدە قالدۇرۇپ كەتتى﴾<sup>(4)</sup> ۋە ﴿سىلەر اللەنى قويۇپ

(1) سۈرە مەرىم 42 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھۇد 54 - 56 - ئايەتكىچە.

(3) سۈرە شۇئەرا 75 - 78 - ئايەت.

(4) سۈرە زۇخروفۇ 26 - 27 - ئايەتلەر.

ئىبادەت قىلغان بۇتلار سىلەرگە ئوخشاش مەخلۇقلاردۇر، (ئۇلارنى ئىلاھ دېگەن دەۋايىغلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بېقىڭلار، دۇئاڭلارنى ئىجابەت قىلىپ باقسۇن. ئۇلار (يەنى بۇتلار) نىڭ ماشىدىغان پۇتلىرى بارمۇ؟ ياكى تۇتىدىغان قوللىرى بارمۇ؟ ياكى كۆرىدىغان كۆزلىرى بارمۇ؟ ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلىرى بارمۇ؟ (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «شېرىكلىرىڭلارنى (يەنى بۇتلىرىڭلارنى ماڭا قارشى) چاقىرىڭلار، ئاندىن (قولۇڭلاردىن كېلىشىچە) ماڭا زىيانكەشلىك قىلىڭلار، ئازراقمۇ مۆھلەت بەرمەڭلار (مەن ئاللاھ غا يۆلەنگەنلىكىم ئۈچۈن سىلەرگە پەرۋا قىلمايمەن)» دېگەن سۆزىڭىمۇ ئوخشاشتۇر.

بۇ ئايەت يۇقىرىدا ئۆتكەن: «ئۆزلىرى يارىتىلغان، ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان نەرسىلەرنى (يەنى بۇتلارنى) ئاللاھ غا شېرىك كەلتۈرمەدۇ!» دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى كۈچلەندۈرۈپ كەلگەندۇر. لېكىن بۇ ئايەت ئۈچىنچى شەخسكە قارىتىلغان. يۇقىرىقى ئايەت بولسا، ئىككىنچى شەخسكە قارىتىلغاندۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ئارقىسىدىن مۇنداق دېدى: «ئۇ نەرسىلەر چوقۇنغۇچىلىرىغا ياردەم بېرەلمەيدۇ، ئۆزلىرىگىمۇ ياردەم بېرەلمەيدۇ».

«ئەگەر ئۇلارنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلساڭلار، ئۇلار (ھىدايەت تاپماق تۈگۈل دەۋىتىڭىنى) ئاڭلىمايدۇ، ئۇلار ساڭا قاراپ تۇرغاندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇلار كۆرمەيدۇ» دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالانىڭ: «ئەگەر ئۇلارنى چاقىرساڭلار، سىلەرنىڭ چاقىرىغىنىڭلارنى ئاڭلىمايدۇ، ئاڭلىغان تەقدىردىمۇ سىلەرگە جاۋاب قايتۇرالمىدۇ»<sup>(1)</sup> دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ.

ئاللاھ تائالا: «ئۇلار ساڭا قاراپ تۇرغاندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇلار كۆرمەيدۇ» دېگەن ئايەتتە «ئۇلار ساڭا قاراپ تۇرغاندەك» دەپ بايان قىلدى. يەنى بۇتلار جانسىز نەرسىلەر بولسىمۇ ساڭا سىزىلغان، ئويۇلغان كۆزلىرى بىلەن خۇددى ئۈدۈلگىدا سېنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان دەك تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇلارغا ئەقلى بار نەرسىلەرگە مۇئامىلە قىلىنغاندەك مۇئامىلە قىلىنىپ ئىنسانلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كىشىلىك ئالماشنى ئۇلار ئۈچۈن ئىشلەتتى. چۈنكى بۇتلار ئىنسانلارنىڭ شەكلىدە ياسالغان شۇڭا بۇتلار خۇددى ساڭا قاراپ تۇرغاندەك بىلىنىدۇ.

\* \* \* \* \*

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٣١﴾ وَإِنَّمَا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٢﴾

ئەپۈنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا (يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن (يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن)<sup>(199)</sup>. ئەگەر شەيتان ساڭا ۋەسۋە قىلسا، (شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىدىن) ئاللاھ غا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر (ئىشىڭنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(200)</sup>.

(1) سۈرە فاتىر 14 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كەچۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا

﴿ئەپۋنى دوست تۇتقىن﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى توغرىسىدا ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسلىم مۇنداق دەيدۇ: **اللە تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇشرىكلارنى كەچۈرۈۋېتىشكە 10 يىل بۇيرۇدى. 10 يىلدىن كېيىن مۇشرىكلارغا قاتتىق قول بولۇشقا بۇيرۇدى.**

بەزى ئۆلىمالار مۇجاھىدىنىڭ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: سەن كىشىلەرنى تەكشۈرۈپ يۈرمەستىن كىشىلەرنىڭ ئەخلاقى ۋە ئىشلىرىنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنىلا ئېتىۋارغا ئالغىن دېگەنلىكتۇر، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **اللە تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كىشىلەرنىڭ ئەخلاقلىرىنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى ئېتىۋارغا ئېلىشقا بۇيرۇپ بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.**

ئىبنى جەرىر ۋە ئىبنى ئەبۇھاتەم ئۇمەييەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **اللە تائالانىڭ: ﴿ئەپۋنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا (يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن (يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن)﴾** دېگەن ئايىتى چۈشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: **ئى جىبرىئىل بۇ نېمە؟ دېدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام: اللە تائالا سېنى ساڭا زۇلۇق قىلغان كىشىنى كەچۈرۈشكە، ساڭا بىر نەرسە بەرمىگەن كىشىلەرگە بېرىشكە، سەندىن سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن كىشىگە سىلە - رەھىم قىلىشقا بۇيرۇدى، دېدى.**

ئىمام بۇخارى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: **ئۇ يەنە ھەسەن ئىبنى ھۇزەيفە ياقا يۇرتتىن كېلىپ قېرىندىشىنىڭ ئوغلى ھۈررە ئىبنى قەيسنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ھۈررە ئىبنى قەيس ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېقىنلىرىدىن ئىدى. قارىلار مەيلى قېرى ياكى ياش بولسۇن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەم سۆھبەتداشلىرى ۋە مەسلىھەتچىلىرى ئىدى. ئۆيەنە قېرىندىشىنىڭ ئوغلىغا: ئى قېرىندىشىمنىڭ ئوغلى بۇ باشلىقنىڭ ئالدىدا سېنىڭ يۈزۈڭ بار، شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىشىمگە رۇخسەت ئېلىپ بەرگەن بولساڭ، دېدى. ئۇ ماقۇل بولۇپ ئۆيەنەگە رۇخسەت ئېلىپ بەردى. ئۇ ئۆمەرنىڭ قېشىغا كىرىپ: ئى خەتتابنىڭ ئوغلى ئۆمەر! اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن بىزگە مال - مۈلك بەرمەيسەن، بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلمايسەن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەرنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ: ئۇنىڭغا ئېتىلىماقچى بولۇۋېدى. ھۈررە ئۇنىڭغا: ئى مۆمىنلەرنىڭ باشلىقى اللە تائالا پەيغەمبەرگە: ﴿ئەپۋنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا (يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن (يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن)﴾ دېگەن ئىدى. بۇ كىشى بولسا نادانلاردىندۇر، دېدى. اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى ھۈررە بۇ ئايەتنى ئوقۇپ بېرىۋاتقاندا ئۆمەر بۇ ئايەتنىڭ بۇيرۇقىدىن قىلچىمۇ چىقىپ كەتمىدى، ئۆمەر اللە تائالانىڭ كىتابىدا بۇيرۇغان ئىشلارغا بەك ئەمەل قىلاتتى.**

بەزى ھېكمەت ئىگىلىرى بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى مۇنداق بىر نەچچە مىسرا شېئىرغا ئايلاندۇردى:

ئەپۋنى دوست قىلغىن ئۆزەڭگە دائىم،  
 بۇيرۇغىن باشقىنى ياخشىغا دائىم.  
 چۈنكى سەن بۇيرۇلغان ياخشى ئىشلارغا،  
 يۈز ئۆرگىن ناداندىن تەڭ بولماي دائىم.  
 قىلمىغىن قوپاللىق ھەر قانداق چاغدا،  
 سۆزۈڭدە ھەممىگە بولغىن مۇلايىم.  
 مەرتىۋە ئىگىسىدىن سۆيۈملۈكتۈر كۆپ،  
 ئۇلاردىن مۇلايىم بولغانلار دائىم.

بەزى ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: كىشىلەر ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىر تۈرلۈكى ياخشى كىشىلەردۇر. سەن پەقەت ئۇلارنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنىلا ئېتىۋارغا ئالغىن. ئۇ كىشىنى قىلىشقا ئىمكانىيىتى يوق بولغان ۋە ئۇنىڭغا تەس كېلىپ ئۇنى قىيناپ قويدىغان ئىشلارغا ھەرگىزمۇ بۇيرۇمىغىن. ئىككىنچى تۈرلۈك كىشىلەر يامان كىشىلەردۇر. سەن ئۇنى ياخشىلىققا بۇيرۇغىن. ئەگەر ئۇ سۆزۈڭنى ئاڭلىماي ئەسكىلىكىدە ھەددىدىن ئاشسا، ساڭا بويسۇنمىسا، ئۆزىنىڭ نادانلىقىدا داۋاملىشىۋەرسە، سەن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولمىغىن، بۇنداق قىلىشنىڭ بۇنى ئەسكىلىكىدىن قايتۇرۇشى مۇمكىن.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ قىلغان يامانلىقىغا (ئەپۇ قىلىش بىلەن) ياخشىلىق قىلغىن، ئۇلارنىڭ (سېنى) سۈپەتلەشلىرىنى (يەنى ئۇلارنىڭ ساڭا قىلغان مەخسەبىنى) بىز ئوبدان بىلىمىز. ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگارم! ساڭا سېغىنىپ شەيتانلارنىڭ ۋە سۆھبەتلىرىدىن پاناھ تىلەيمەن. پەرۋەردىگارم! ساڭا سېغىنىپ شەيتانلارنىڭ ماڭا ھەمرا بولۇشىدىن پاناھ تىلەيمەن»﴾<sup>(1)</sup> ﴿ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ، ياخشى خىسلەت ئارقىلىق (يامان خىسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن، (شۇنداق قىلساڭ) سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويا سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ. بۇ خىسلەتكە پەقەت سەۋرچان ئادەملەرلا ئېرىشەلەيدۇ، بۇ خىسلەتكە پەقەت بۈيۈك نېسۋە ئىگىسىلا ئېرىشەلەيدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

بۇ ھەقتە مانا بۇ ئۈچ ئايەتتىن باشقا ئايەت يوق. اللە تائالا بۇ ئۈچ ئايەتتە ئىنسانلاردىن بولغان يامان كىشىلەرگە ياخشىلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا تەۋسىيە قىلىدۇ. چۈنكى شۇ ياخشى مۇئامىلە اللە تائالا خالىسا ئۇ يامان كىشىنىڭ يامانلىقىدا تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كېتىشىدىن توسىدۇ. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇنداق قىلساڭ) سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويا سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

ئاندىن اللە تائالا جىنلاردىن بولغان شەيتانلاردىن پاناھ تىلەشكە تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر شەيتان سېنى ۋە سۆھبەت قىلىپ (يۇقىرىقى خىسلەتنى ئۆزلەشتۈرۈمەسلىكىگە كۈشكۈرتسە) اللەغا سېغىنىپ (شەيتاننىڭ شەرىپىدىن) پاناھ تىلىگىن، اللە ھەقىقەتەن (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئىشلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾<sup>(4)</sup>.

اللە تائالا يەنە تەۋسىيە قىلىپ بۇ يەردە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر شەيتان ساڭا ۋە سۆھبەت قىلسا، (شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتلىرىدىن) اللەغا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن. اللە ھەقىقەتەن (سۆزۈڭنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر (ئىشىڭنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ چۈنكى سېنىڭ شەيتانغا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ئۇنى يامانلىقتىن توساپ قالالمايدۇ. ئۇ پەقەتلا سېنىڭ پۈتۈنلەي ھالاك بولۇشىڭنى ۋە يوقىلىپ كېتىشىڭنى كۆزلەيدۇ. چۈنكى ئۇ ئەزەلدىن سېنىڭ ۋە سېنىڭ ئەجدادىڭ بولغان ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاشكارا دۈشمىنىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر ساڭا شەيتان تەرىپىدىن سېنى نادانلاردىن يۈز ئۆرۈپ كېتىشىڭدىن توسۇپ ئۇ ناداننىڭ ئەدۋىنى بېرىپ قويۇشقا كۈچكۈرتىدىغان بىر غەزەپ كەلسە، سەن بۇ غەزەپتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن اللە تائالادىن پاناھ تىلىگىن.

(1) سۈرە مۇئىنۇن 96 — 98 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە فۇسسەلەت 34 — 35 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە فۇسسەلەت 34 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە فۇسسەلەت 36 - ئايەت.

﴿اللَّهُ هَعَقَقَه تَهَن (سۆزۈڭنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر (ئىشىڭنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى اللہ تائالا ناداننىڭ ساڭا قىلغان سۆزلىرىنى، سېنىڭ شەيتاندىن پاناھ تىلگەنلىكىڭنى ۋە بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر. ئۇ سۆزلەردىن ھېچبىرى ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەستۇر. نېمىنىڭ شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتسىنى ۋە باشقا نەرسىلەرنى سەندىن كەتكۈزۈپتەيدىغانلىقىنى بىلىدۇ. اللہ تائالادىن پاناھ تىلەش ھەققىدە كەلگەن ھەدىسەلەرنى تەپسىرنىڭ بېشىدا سۆزلەپ ئۆتتۇق. بۇ يەردە قايتا توختالمايمىز.

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰئِفٌ مِّنَ الشَّيْطٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾  
وَإِخْوٰنُهُمْ يَمُدُّوهُم فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٢﴾

تەقۋادار كىشىلەر شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتسىگە ئۇچرىسا، اللہ نى ئەسلىدۇ - دە، ھەقىقەتنى كۆرۈۋېلىپ، (شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتسىدىن) خالاس تاپىدۇ<sup>(201)</sup>. شەيتانلار (كۇففار) بۇرادەرلىرىنى بولۇشىچە ئازدۇرىدۇ، ئۇلارنى ئازدۇرۇشتىن بوشىشىپ قالمايدۇ<sup>(202)</sup>.

تەقۋادارلارنىڭ شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتسىگە قارىتا تۇتىدىغان يولى توغرىسىدا

اللہ تائالا بۇيرۇغان ئىشلارنى قىلىپ، توسقان ئىشلاردىن يېنىپ ئۆزىگە بويسۇنغان تەقۋادار كىشىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿تەقۋادار كىشىلەر شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتسىگە ئۇچرىسا﴾ بۇ ئايەتتىكى ۋە سۆھبەتسىدە دېگەن سۆزنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان مەنا توغرىسىدا ئۆلىمالار ئىختىلاپلىشىپ قالدى. بەزىلەر ئۇنى: غەزەپتۇر دېسە، بەزىلەر: بىرەر گۇناھ ئىش قىلىشقا نىيەت قىلىش دەيدۇ. يەنى بەزىلەر: گۇناھ ئىشنى قىلىپ سالغانلىق دەيدۇ.

﴿اللہ نى ئەسلىدۇ - دە، ھەقىقەتنى كۆرۈۋېلىپ، (شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتسىدىن) خالاس تاپىدۇ﴾ يەنى ئۇ اللہ تائالانىڭ ئازابى ۋە ساۋابىنىڭ كۆپلىكىنى، ۋەدىسىنى ۋە قورقۇتۇشىنى ئەسلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قىلماقچى بولغان ئىشىغا تەۋبە قىلىپ، اللہ تائالا تەرەپكە قايتىپ، اللہ تائالادىن پاناھ تىلەپ بۇرۇن قىلىۋاتقان يامان ئىشلىرىدىن يېنىپ توغرا يولنى تاپىدۇ.

شەيتاننىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ چوڭقۇر ئېزىپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿شەيتانلار (كۇففار) بۇرادەرلىرىنى بولۇشىچە ئازدۇرىدۇ﴾ ئىنسانلار ئىچىدىمۇ شەيتاننىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ بولىدىغانلىقىنى اللہ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىدىنمۇ كۆرۈۋالالايمىز: ﴿ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر﴾<sup>(1)</sup>.

شەيتاننىڭ قېرىنداشلىرى بولسا، شەيتاننىڭ ئەگەشكۈچىلىرى، ئۇنىڭغا قۇلاق سالغۇچىلار ۋە ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىنى قوبۇل قىلغۇچىلاردۇر. شەيتان ئۇلارنىڭ گۇناھ ئىشلارنى قىلىشىغا ياردەم بېرىدۇ. ئۇ ئىشلارنى ئۇلارغا ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ ۋە چىرايلىق كۆرسىتىدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى كەسىر اللہ تائالانىڭ: ﴿شەيتانلار (كۇففار) بۇرادەرلىرىنى بولۇشىچە ئازدۇرىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە شەيتانلار قېرىنداشلىرىنى نادانلىق ۋە ئەخمەقلىقلەردە تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ، دېدى.

(1) سۈرە ئىسرا 27 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿ئۇلارنى ئازدۇرۇشتىن بوشىشىپ قالمايدۇ﴾ يەنى شەيتانلار ئىنسانلارنىڭ ئېزىشىدا ئۇلارغا ياردەمچى بولىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ شۇ قىلمىشلىرىدا بوشىشىپ قالمايدۇ. ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە: ئىنسانلارمۇ يامان ئىش قىلىشتىن بوشىشىپ قالمايدۇ، شەيتانلارمۇ ئۇلارنى ئازدۇرۇشتىن يالتىيىپ قالمايدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. شەيتاننىڭ يالتىيىپ قالمايدىغانلىقى ھەققىدە ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزنىڭ شەيتانلارنى كاپىرلارغا ئەۋەتكەنلىكىمىزنى (يەنى مۇسەللەت قىلغانلىقىمىزنى) بىلمەمسەن؟ شەيتانلار ئۇلارنى (گۇناھلارغا) قىزىقتۇرىدۇ﴾<sup>(1)</sup> بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلار مۇنداق دەيدۇ: شەيتان ئۇلارنى گۇناھلارغا پۈتۈنلەي قوزغاپ ئېلىپ بارىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا آجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا آتَيْتُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا

بَصَائِرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَهَدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

﴿ئۇلار تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەردىن) بىرەر مۆجىزىنى كەلتۈرمىسەڭ، ئۇنى نېمىشقا (ئۆزەڭ) ئىجاد قىلىمىدىڭ؟ دېيىشىدۇ، (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارغا ئېيتقىنكى، ﴿ئىش مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس) مەن پەقەت پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن ماڭا ۋەھىي قىلىنغانغىلا ئەمەل قىلىمەن (ئۆزلۈكۈمدىن مۆجىزە يارىتالمايمەن)، بۇ (قۇرئاندا سىلەرگە) پەرۋەردىگارغىلار تەرىپىدىن كەلتۈرۈلگەن دەلىللەردۇر (قۇرئان باشقا مۆجىزىلەرگە ئېھتىياج قالدۇرمايدۇ)، ئىمان ئېيتقان قەۋم ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ۋە رەھمەتتۇر﴾<sup>(203)</sup>.

مۇشۇرىكلارنىڭ مۆجىزە تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئۇلار تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەردىن) بىرەر مۆجىزىنى كەلتۈرمىسەڭ، ئۇنى نېمىشقا (ئۆزەڭ) ئىجاد قىلىمىدىڭ؟ دېيىشىدۇ﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. يەنى سەن نېمىشقا ئۇنىڭغا ئېرىشىمىدىڭ؟ دەيدۇ. ئىبنى ئابباسنىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە مۇنداق كەلگەن: نېمىشقا سەن ئىجاد قىلىپ بارلىققا كەلتۈرمىدىڭ؟

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى جەرر ئابدۇللاھ ئىبنى كەسىر، مۇجاھىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى سەن نېمىشقا ئۇنى تەلەپ قىلىمىدىڭ، نېمە ئۈچۈن ئۆزەڭ بارلىققا كەلتۈرمىدىڭ؟

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۇددى، ئابدۇراھمان، قەتادە ئىبنى زەيد ئىبنى ئەسەملەر شۇنداق دېدى. بۇ مەنىنى ئىبنى جەرر توغرا دەپ قارىدى. يەنى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: سەن ھەتتا بىز كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئىشىنىشىمىز ئۈچۈن ئاللا تائالادىن مۆجىزە تەلەپ قىلىشقا تىرىشمامسەن؟ دەيدۇ.

ئاللا تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۇھەممەد!) ئۇلارغا ئېيتقىنكى، ﴿ئىش مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس) مەن پەقەت پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن ماڭا ۋەھىي قىلىنغانغىلا ئەمەل قىلىمەن (ئۆزلۈكۈمدىن مۆجىزە يارىتالمايمەن)﴾ يەنى مەن ئاللا تائالادىن بىر نەرسە تىلىمەيمەن، پەقەتلا ئاللا تائالا

(1) سۈرە مەرىم 83 - ئايەت.

مېنى بۇيرۇغان بۇيرۇقىغا ئەگىشىمەن، ماڭا قىلىنغان ۋەھىگىلا بويسۇنىمەن. ئەگەر ئاللا تائالا ماڭا بىرەر مۆجىزە بەرسە ئۇنى قوبۇل قىلىمەن، بەرمىسە ماڭا ئۇ ھەقتە رۇخسەت قىلمىغۇچە ئۈزۈم ئالدىنئالا سورىمايمەن. چۈنكى ئاللا تائالا ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى زاتتۇر ۋە ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ئاندىن ئاللا تائالا ئۇلارغا قۇرئاننىڭ بارلىق مۆجىزىلەر ئىچىدە ئەڭ كاتتا مۆجىزە، پاكىتلار ئىچىدە ئەڭ روشەن پاكىت ۋە ھۆججەتلەر ئىچىدە ئەڭ راستچىل ھۆججەت ئىكەنلىكىگە تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿بۇ (قۇرئاندا سىلەرگە) پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن كەلتۈرۈلگەن دەلىللەردۇر (قۇرئان باشقا مۆجىزىلەرگە ئېھتىياج قالدۇرمايدۇ)، ئىمان ئېيتقان قەۋم ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ۋە رەھمەتتۇر﴾.

\* \* \* \* \*

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

اللہ نىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار ۋە جىم تۇرۇڭلار (يەنى سۆز قىلماڭلار) <sup>(204)</sup>.

قۇرئاننى دىققەت بىلەن تىڭشاشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا

اللہ تائالا قۇرئاننىڭ كىشىلەر ئۈچۈن دەلىل پاكىت، ھىدايەت ۋە رەھمەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنى ئۇلۇغلاش ۋە ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن، قۇرئان ئوقۇلغاندا، شۈك تۇرۇشقا بۇيرۇدى. كاپىرلارنىڭ: ﴿بۇ قۇرئانغا قۇلاق سالماڭلار، ئۇنى ئېلىشتۇرۇۋېتىڭلار، سىلەر غەلبە قىلىشىڭلار مۇمكىن﴾ <sup>(1)</sup> دېگىنىدەك قىلماسلىققا بۇيرۇدى.

ئىبنى جەرىر ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز ئاللا تائالانىڭ: ﴿اللہ نىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار ۋە جىم تۇرۇڭلار (يەنى سۆز قىلماڭلار)﴾ دېگەن ئايىتى چۈشكەنگە قەدەر نامازدا تۇرۇپ بىر - بىرىمىزگە سالام قىلىشاتتۇق.

\* \* \* \* \*

وَأَذْكُر رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن

مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِمْ وَيُسَبِّحُونَهُمْ وَلَهُ يَسْجُدُونَ



پەرۋەردىگارنى يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىدە ياد ئەتكىن، ئەتىگەندە - ئاخشامدا ئۇنى پەس ئاۋازدا زىكىرى قىلغىن، غاپىلاردىن بولمىغىن <sup>(205)</sup>. پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) اللہ غا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتمايدۇ، اللہ غا تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە ئۇنىڭغا سەجدە قىلىدۇ <sup>(206)</sup>.

(1) سۈرە فۇسسەلەت 26 - ئايەت.



اللھ تائالاغا ئەتىگەن - كەچلەردە ئىبادەت قىلىشقا ۋە زىكىر قىلىشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا اللھ تائالا بەندىلىرىنى ئەتىگەن - كەچلەردە ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇغىنىدەك شۇ ۋاقىتلاردا ئۆزىنى كۆپرەك زىكىر قىلىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنى يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكىن﴾.

اللھ تائالا بەندىلىرىنى ئەتىگەن ۋە كەچ تەرەپلەردە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! كاپىرلارنىڭ سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ۋە كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى پەرۋەردىگارنىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن، ھەمدى ئېيتقىن﴾<sup>(1)</sup> كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ۋە كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى اللھ تائالاغا تەسبىھ ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىپ ئىبادەت قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەسچىتى ھەرەمدىن مەسچىتى ئەقساغا ئېلىپ كەلگەن ئىسرا كېچىسىدە ئۇنىڭغا بەش ۋاخ ناماز پەرز قىلىنىشتىن ئىلگىرى قىلىنىدىغان ئىبادەتلەردىن ئىدى. چۈنكى بۇ ئايەت مەككىدە چۈشكەن ئايەتتۇر.

﴿پەرۋەردىگارنى يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكىن﴾ يەنى سەن پەرۋەردىگارنى ھېرىسمەن بولغان، ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا يوشۇرۇن، پەس ئاۋازدا، دىلىڭدا ياد ئەتكىن. ﴿ئەتىگەندە - ئاخشامدا ئۇنى پەس ئاۋازدا زىكىر قىلغىن﴾ يەنى بۇ ئايەتتىن زىكىرنى پەس ئاۋازدا مەخپىي قىلىشنىڭ مۇستەھەب ئىكەنلىكى چىقىدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇمۇسا ئەشئەرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەزى سەپەرلىرىدە كىشىلەر ئۈزلۈك ئاۋازدا دۇئا قىلىشقا باشلىۋېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى كىشىلەر! مۇنداق ئۈزلۈك ئاۋازدا دۇئا قىلماڭلار. چۈنكى سىلەر گاس ياكى يىراقتىكى بىر زاتتىن تىلەۋاتمايسىلەر، سىلەر تىلەۋاتقان ئۇ زات ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ۋە يېنىڭلاردا تۇرغۇچى زاتتۇر. ئۇ زات سىلەرگە سىلەرنىڭ مىنگەن ئولالغىرىڭلارنىڭ گەدىنىدىنمۇ يېقىنراق تۇر» دېدى.

يۇقىرىقى ئايەتتىن كۆزدە تۇتۇلغىنى بەندىلەرنىڭ بخوت يۈرگۈچىلەر (يەنى غاپىلار) دىن بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن بەندىلەرنى ئەتىگەن - كەچلەردە اللھ تائالانى كۆپ ياد ئېتىشكە رىغبەتلەندۈرۈش. شۇڭا اللھ تائالا ھېرىپ قالماي اللھ تائالاغا كېچە - كۈندۈز ئىبادەت قىلىدىغان ۋە تەسبىھ ئېيتىدىغان پەرىشتىلەرنى ماختاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) اللھ غا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتمايدۇ، اللھ غا تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە ئۇنىڭغا سەجدە قىلىدۇ﴾.

اللھ تائالا پەرىشتىلەرنى اللھ تائالاغا كۆپلەپ ئىبادەت قىلىش ۋە اللھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلماي بوي سۇنۇشى قاتارلىق ئىشلاردا بەندىلىرىگە ئۈلگە قىلىش ئۈچۈن پەرىشتىلەرنى بۇ يەردە شۇنداق بايان قىلدى. شۇڭا بۇ يەردە اللھ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ ئۆزىگە سەجدە قىلىدىغانلىقىنى بايان قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئايەتكە كەلگەندە بىزنىڭمۇ سەجدە قىلىشىمىز يولغا قويۇلدى.

پەرىشتىلەر نېمە قىلسا بىزنىڭمۇ شۇنداق قىلىشىمىز ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «سىلەر خۇددى پەرىشتىلەر پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا سەپتە تۇرغاندەك سەپتە تۇرمامسىلەر؟ ئۇلار بىرىنچى سەپتىن باشلاپ تولۇقلايدۇ، سەپتە بىر - بىرىگە ناھايىتىمۇ يېقىن تۇرىدۇ». يۇقىرىدىكى بۇ ئايەت بارلىق ئۆلىمالارنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن ئوقۇغۇچى ۋە تىغشىغۇچىغا سەجدە قىلىش لازىم بولىدىغان قۇرئاننىڭ ئىچىدىكى سەجدە ئايەتلىرىنىڭ بىرىنچىسىدۇر.

مەھەرەتلىك اللھ تائالانىڭ مېھرى - شەپقىتى بىلەن سۈرە ئەئرافنىڭ تەپسىرى تۈگىدى.

(1) سۈرە قانى 39 - ئايەت.

75 ئايەت

سۈرە ئەنفال

مەدەنىدە نازىل بولغان

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ ۗ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۗ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۗ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۗ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٥﴾

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان اللە نىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن  
(ئى مۇھەممەد! ساھابىلىرىڭ غەنىمەتلەر (نى قانداق تەقسىم قىلىشىڭ) توغرىلىق سەندىن سورىشىدۇ، (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «غەنىمەتلەر (توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش) اللە غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە خاستۇر، اللە دىن قورقۇڭلار، (مىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ) ئاراڭلارنى تۈزەڭلار، ئەگەر سىلەر مۇمىن بولساڭلار، اللە غا ۋە اللە نىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار» ﴿٧٥﴾.

ئەنفال "غەنىمەتلەر" توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئەنفالنى "غەنىمەتلەر" دەپ تەپسىر قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ. يەنە ئىمام بۇخارى سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمدىن سۈرە ئەنفال توغرىلىق سورىدىم، ئۇ: بۇ سۈرە بەدرى ئۇرۇشى بولغاندا نازىل بولغان، دېدى.

شۇنداقلا ئىمام بۇخارىنىڭ بىرىنچى رىۋايىتىگە ئوخشاش ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھەمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەنفال - غەنىمەتلەر، دېمەكتۇر. بۇ غەنىمەتلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەئەللۇق ئىدى. ئۇنىڭدا باشقىلارنىڭ ھېچقانداق ھەققى يوق ئىدى.

مۇجاھىد، ئىكرىمە، ئەتا، زەھھاك، قەتادە، ئەتاخۇراسانىي، مۇقاد ئىبنى ھەييەن، ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ۋە باشقا بىر قانچە كىشىلەر ئەنفالنى "غەنىمەتلەر" دەپ تەپسىر قىلدى. بەزى تەپسىر شۇناسلار: ئەسلى غەنىمەتنى تەقسىم قىلىپ بولغاندىن كېيىن جەڭچىلەر ئۆزلىرى دۈشمىنىدىن تارتىۋالغان ئولجا ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان نەرسىلەرنى، ئىمام بەزى شەخسلەرگە تارقىتىپ بەرگەن نەرسىنى "ئەنفال" دەپ ئاتايمىز، دېدى.

بەزى تەپسىر شۇناسلار: غەنىمەتنىڭ بەشتىن بىر قىسمىنى ئەنفال دەيمىز، دېدى. يەنە بەزى تەپسىر شۇناسلار: كاپىرلاردىن ئۇرۇشىسىز ئېلىنغان ئولجىنى، ئۇلار مۇسۇلمانلارغا تاشلاپ كەتكەن چارۋا - ماللار قۇل - دېدەك ۋە ياكى مال - مۈلۈك قاتارلىق نەرسىلەرنى ئەنفال دەيمىز، دېدى.  
ئەلى ئىبنى سالىھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ماڭا اللە تائالانىڭ ﴿ئى مۇھەممەد! ساھابىلىرىڭ غەنىمەتلەر (نى قانداق تەقسىم قىلىشىڭ) توغرىلىق سەندىن سورىشىدۇ﴾ دېگەن ئايىتى



ئەلەيھىسسالامنى قوغدىغانلار: بىزگە قارىغاندا غەنىمەتكە سىلەر ھەقلىق ئەمەس. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قوغدىدۇق. قالايىمقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ دۈشمەننىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا زىيانكەشلىك قىلىشىدىن قورقۇپ، بىز ئۇنى قوغداش بىلەن مەشغۇل بولدۇق دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ﴿ئى مۇھەممەد! ساھابىلىرىڭ غەنىمەتلەر (نى قانداق تەقسىم قىلىشنىڭ) توغرىلىق سەندىن سورىشىدۇ، (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى،﴾ غەنىمەتلەر (توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش) (اللە غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە خاستۇر، اللە دىن قورقۇڭلار، (ئىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ) ئاراڭلارنى تۈزەڭلار) دېگەن ئايەت نازىل بولدى.

ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەنىمەتلەرنى مۇسۇلمانلارغا تەڭ تەقسىم قىلىپ بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۈشمەن زېمىنىغا ھۇجۇم قىلسا، ئولجىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىنى، مۇجاھىدلارغا ئۆلۈشتۈرۈپ بېرەتتى. كىشىلەرگە ھارغۇنلۇق يەتكەندە، جەڭگە قايتا چىققۇچىلارغا ئولجىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئۆلۈشتۈرۈپ بېرەتتى<sup>(1)</sup>. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنە شۇنداق ئارتۇق تەقسىم قىلىشنى ياقتۇرمايتتى ۋە كۈچلۈك مۆمىنلەر ئالغان غەنىمەتتىن ئاجىز مۆمىنلەرگە بەرسۇن، دەيتتى. بۇ ھەدىسنى ئىمام ترمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿اللە دىن قورقۇڭلار، (ئىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ) ئاراڭلارنى تۈزەڭلار﴾ يەنى ھەممە ئىشلىرىڭلاردا اللە تائالادىن قورقۇڭلار، غەنىمەت ئېلىشتا بىر - بىرىڭلارغا زۇلۇم قىلماي، بىر - بىرىڭلار بىلەن خۇسۇمەت قىلىشماي ۋە جېدەللەشمەي ئاراڭلارنى تۈزەڭلار. اللە تائالا سىلەرگە بەرگەن ھىدايەت ۋە ئىلم سىلەر تالىشىپ جېدەللىشىۋاتقان نەرسىدىن ياخشىدۇر.

﴿اللە غا ۋە اللە نىڭ پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار﴾ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاراڭلاردىكى اللە ئىرادە قىلغان بويىچە قىلغان تەقسىماتىغا بوي سۇنۇڭلار، چۈنكى ئۇ غەنىمەتلەرنى پەقەت بۇيرىغان بويىچە ئادىل تەقسىم قىلىدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «مانا بۇ اللە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ مۆمىنلەرنى اللە تائالادىن قورقۇشقا ۋە ئىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ، ئارىلىرىنى تۈزەشكە قاتتىق تەۋسىيە قىلىشىدۇر» دېدى.

مۇجاھىدىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دېدى. سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە دىن قورقۇڭلار، (ئىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ) ئاراڭلارنى تۈزەڭلار﴾ يەنى ئۆزئارا تىللاشماڭلار».

\* \* \* \* \*

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٢﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ

الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ﴿٣﴾ هُمُ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

پەقەت اللە ياد ئېتىلىسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولسىغان، اللە نىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان، پەرۋەردىكارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا (كامىل) مۆمىنلەردۇر<sup>(2)</sup>. ئۇلار

(1) يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چوڭ قوشۇنلارنىڭ ئىچىدىن بىر ئەترەت چىقىپ دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىپ ئولجىغا ئېرىشكەن بولسا، ئېرىشكەن ئۇ ئولجىنىڭ تۆتتىن بىرىنى ھۇجۇمغا چىققان ئەترەتتىكى كىشىلەرگە بۆلۈپ بېرەتتى. ئۇلار يەنە ئولجىنىڭ قالغان ئۈچ قىسمىنىڭ تەقسىماتىدا باشقا ئەسكەرلەرگە شېرىك بولاتتى. دۈشمەنگە بىر قېتىم ھۇجۇم قىلىپ چارچاپ ھېرىپ كىرگەندىن كېيىن قايتا ھۇجۇمغا چىققۇچىلار بولسا، چارچىغان تۇرۇقلۇق ئۇرۇشقا چىققانلىقى ئۈچۈن ئېرىشكەن ئولجىدىن ئۈچتىن بىرى ئۇلارغا ئۆلەشتۈرۈپ بېرەتتى.

(مۇكەممەل رەۋىشتە) ناماز ئوقۇيدۇ، بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن پۇل - مالدىن (خۇدا يولىدا) سەرپ قىلىدۇ<sup>(3)</sup>. ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۆمىنلەردۇر، ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە، مەغپىرەتكە ۋە ئېسىل رىزىققا (يەنى جەننەتنىڭ تۈگىمەس نېمەتلىرىگە) ئېرىشىدۇ<sup>(4)</sup>.

### راستچىل مۆمىنلەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا

﴿پەقەت اللہ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، اللہ نىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان، پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا (كامىل) مۆمىنلەردۇر﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇناپىقلار پەرز ئىبادەتلىرىنى قىلىۋاتقان چاغدا، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا اللہ تائالانى ياد ئېتىش دېگەن نەرسە كىرمەيدۇ. ئۇلار اللہ تائالانىڭ ئايەتلىرىدىن ھېچ نەرسىگە ئىمان ئېيتمايدۇ. اللہ تائالاغا تەۋەككۈل قىلمايدۇ. كىشىلەر كۆرمەيدىغان جايدا ناماز ئوقۇمايدۇ. مال - مۈلكىنىڭ زاكىتىنى بەرمەيدۇ. شۇڭا اللہ تائالا ئۇلارنىڭ مۆمىن ئەمەسلىكىنى خەۋەر قىلدى.

ئاندىن مۆمىنلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دېدى: ﴿پەقەت اللہ ياد ئېتىلسە﴾ يەنى پەرز ئىبادەتلەرنى ئادا قىلسا، ﴿دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، اللہ نىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان﴾ يەنى ئىشەنچسى ئاشىدىغان ﴿پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان﴾ يەنى پەرۋەردىگارىدىن باشقىنى ئۈمىد قىلمايدىغان ﴿كىشىلەرلا (كامىل) مۆمىنلەردۇر﴾.

مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: ﴿دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان﴾ يەنى اللہ تائالا ياد ئېتىلسە، ئۇلار اللہ تائالادىن قورقۇپ ۋۇجۇدى تىترەيدۇ. سۇددى ۋە بىر قانچە كىشىلەرمۇ بۇ ھەقتە شۇنداق دەيدۇ، ھەم مۇنداق بايان قىلىدۇ: «بۇ مۆمىننىڭ سۈپىتىدۇر، مۆمىن اللہ تائالانى زىكىر قىلسا قورقۇنچتىن دىلى تىترەپ تۇرۇش مۆمىنلىكلا لايىق سۈپەتتۇر» يەنى ئۇلار اللہ تائالانى ياد ئەتسە ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. ئۇنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى ئورۇنلايدۇ. توسقان ئىشلىرىنى تەرك ئېتىدۇ.

مۆمىنلەر ھەققىدە اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿تەقۋادارلار يامان بىر گۇناھ قىلىپ قالسا ياكى ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلسا اللہ نى ياد ئېتىدۇ. گۇناھلىرى ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ، گۇناھنى كەچۈرىدىغان اللہ دىن باشقا كىم بار؟ ئۇلار قىلمىشلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇرمايدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿پەرۋەردىگارىنىڭ ئالدىدا (سوراققا تارتىلىشتىن) قورقىدىغان، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەت بولىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

شۇڭا سۇفيان سەۋرى مۇنداق دەيدۇ: مەن سۇددىنىڭ اللہ تائالانىڭ ﴿پەقەت اللہ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان...﴾ دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: ئۇ ئادەم، زۇلۇم قىلماقچى ياكى بىر گۇناھ ئىشنى قىلماقچى بولغاندا ئۇنىڭغا اللہ تائالادىن قورققىن، دېيىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ دىلى اللہ تائالادىن قورقۇپ تىترەيدۇ.

(1) سۇرە ئال ئىمران 135 - ئايەت.

(2) سۇرە نازىرات 40 — 41 - ئايەت.

### قۇرئان ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىماننىڭ كۈچىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿اللّٰهُ نِكَ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىدىغان...﴾ بۇ ھەقتە اللّٰھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قۇرئاندىن) بىرەر سۈرە نازىل قىلىنسا، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) نىڭ ئارىسىدا (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن): «بۇ (يەنى سۈرە) قايسىڭلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى» دەيدىغانلار بار، مۆمىنلەرگە كېلىدىغان بولساق، (ھەر سۈرىدە يېڭى دەلىل - ئىسپاتلار بولغانلىقى ئۈچۈن) بۇ (يەنى سۈرە) ئۇلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى، ئۇلار (سۈرىنىڭ نازىل بولۇشىدىن) خۇشال بولىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

ئىمام بۇخارى ۋە باشقا ئىماملار بۇ ئايەتنى ۋە بۇ مەزمۇندىكى ئايەتلىرىنى دىللاردىكى ئىماننىڭ كۈچىدىغانلىقىغا ۋە ئېشىپ بارىدىغانلىقىغا دەلىل قىلدى. بۇ كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ تۇتقان يولىدۇر. بۇنىڭغا ئىمام شافىئىي، ئەھمەد ئىبنى ھەمبەل، ئەبۇئۇبەيدە، قاتارلىق بىر قانچە ئۆلىمالارنىڭ بىرلىكىگە كەلگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى. بارلىق ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيەلەر اللّٰھ تائالاغا خاستۇر.

### تەۋەككۈل قىلىشنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان﴾ يەنى ئۇلار اللّٰھ تائالادىن باشقىنى ئۈمىد قىلمايدۇ. ھەممە ئىشلىرىدا پەقەت اللّٰھ تائالانى كۆزلەيدۇ. اللّٰھ تائالادىنلا پاناھلىق تىلەيدۇ، ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى پەقەت اللّٰھ تائالادىنلا سورايدۇ. اللّٰھ تائالاغىلا ئىنتىلىدۇ. ئۇلار اللّٰھ خالىغان نەرسىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىدىغانلىقىنى ۋە خالىمىغان نەرسىنىڭ ۋۇجۇدقا كەلمەيدىغانلىقىنى، اللّٰھ تائالانىڭ ئۆز مۈلكىنى خالىغانچە تەسەررۈپ قىلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنىڭ شېرىك بولالمايدىغانلىقىنى، اللّٰھ تائالانىڭ ئۆزىنىڭ ھۆكۈمى ئۈچۈن ھېسابقا تارتىلمايدىغانلىقىنى، اللّٰھ تائالانىڭ بەندىلەردىن تېز ھېساب ئالىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

شۇڭا سەئىد ئىبنى جۇبەير مۇنداق دەيدۇ: اللّٰھ تائالاغا تەۋەككۈل قىلىش ئىماننىڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر.

### مۆمىنلەرنىڭ ئەمەللىرىنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿ئۇلار (مۆكەممەل رەۋىشتە) ناماز ئوقۇيدۇ،بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن پۇل - مالدىن)خۇدا يولىدا) سەرپ قىلىدۇ﴾ اللّٰھ تائالا مۆمىنلەرنىڭ ئېتىقادىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن بۇ ئايەت بىلەن ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى بايان قىلىدۇ. بۇ ئەمەللەر ياخشىلىقنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ناماز ئوقۇش اللّٰھ تائالانىڭ بەندىلەر ئۈستىدىكى ھەققىدۇر. قەتادە مۇنداق دەيدۇ: ناماز ئوقۇش، نامازنىڭ ۋاقتلىرىغا، تاھارەتلىرىگە، رۇكۇلىرىغا ۋە سەجدىلىرىگە دۇملىق رىئايە قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. مۇقاتىل ئىبنى ھەييەن مۇنداق دەيدۇ: ناماز ئوقۇش، ئۇنىڭ ۋاقتلىرىغا، ناماز ئۈچۈن تاھارەتنى كامىل ئېلىشقا، ئۇنىڭ رۇكۇ ۋە سەجدىلىرىنى تولۇق ئادا قىلىشقا، نامازدا قۇرئان ئوقۇشقا، تەشەھھۇتتا ئولتۇرۇشقا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىشقا ئىزچىل ھالدا رىئايە قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. مانا بۇ ناماز ئوقۇش دېمەكتۇر.

(1) سۈرە تەۋبە 124 - ئايەت.

اللہ تائالا ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن پۇل - مېلىنى اللہ يولىدا سەرپ قىلىش بولسا، زاكات بېرىش ۋە باشقا بەندىلەرگە تېگىشلىك ۋاجىب ۋە مۇستەھەب بولغان ھەقلەرنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسى اللہ تائالانىڭ بەندىلىرىدۇر. ئۇلاردىن اللہ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك بولغانلار اللہ تائالانىڭ مەخلۇقاتىغا كۆپ مەنپەئەت يەتكۈزگەنلەردۇر.

### ئىماننىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى توغرىسىدا

﴿ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۆمىنلەردۇر﴾ يەنى بۇ سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلەنگەنلەر ھەقىقىي ئىمان ئىگىلىرى بولغان مۆمىنلەردۇر.

### كامىل ئىماننىڭ مېۋىسى توغرىسىدا

﴿ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە﴾ يەنى ئۇلار جەننەتلەردىكى ئالىي مەنزىلەرگە، ئېسىل ئورۇنلارغا ۋە يۇقىرى دەرىجىلەرگە ئېرىشىدۇ.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ نىڭ دەرگاھىدا ئۇلارنىڭ دەرىجىسى تۈرلۈك بولىدۇ. اللہ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾<sup>(1)</sup> ﴿مەغپىرەتكە﴾ يەنى اللہ تائالا ئۇلارنىڭ يامان ئىشلىرىنى كەچۈرىدۇ ۋە ياخشىلىقلىرىغا مۇكاپات بېرىدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى جەننەتتە "ئىللىيۇن ئىگىلىرى"،<sup>(2)</sup> نى ئۇلاردىن تۆۋەن دەرىجىدىكى كىشىلەر خۇددى سىلەر ئاسمان ئۇيۇقلىرىنىڭ بىرىدىكى ئاقار يۇلتۇزنى كۆرگىنىڭلاردەك ئېنىق كۆرىدۇ». ساھابىلار ئى اللہ نىڭ پەيغەمبىرى! ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ مەرتىۋىلىرىدۇر. ئۇنىڭغا باشقىلار ئېرىشەلمەيدۇ، دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداق ئەمەس، مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات اللہ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇ اللہ تائالاغا ئىمان ئېيتقان، پەيغەمبەرلەرنى تەستىق قىلغان ئادەملەرنىڭ مەرتىۋىسىدۇر» دېدى.

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، ترمىزى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار ئەبۇسەئىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، جەننەت ئەھلى ئالىي مەرتىۋىلەرگە ئېرىشكەنلەرنى خۇددى سىلەر ئاسمان ئۇيۇقىدىكى ئاقار يۇلتۇزنى كۆرگەندەك ئېنىق كۆرىدۇ، ئەبۇبەكرى ۋە ئۆمەر ھەقىقەتەن ئەنە شۇ ئالىي دەرىجىلەرگە ئېرىشكۈچىلەردۇر، ئۇلار ئېسىل مەرتىۋىلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ».

\* \* \* \* \*

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَرِهُونَ ﴿٦١٢﴾ سُبْحَانَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦١٣﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ

(1) سۈرە ئال ئىمران 163 - ئايەت.

(2) يەنى نامە ئەمەللىرى ئوڭ تەرەپتىن بېرىلگەن ياخشى بەندىلەر.

أَهْلًا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ تُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ

وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَطِيلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾

غەنىمەت تەقسىماتى توغرىسىدىكى ھۆكۈمنىڭ ئاللاھ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە خاس قىلىنغانلىقىنى ئۇلارنىڭ ياققۇرۇمىغانلىقى (پەرۋەردىگارىڭنىڭ سېنى ھەقىلىق رەۋىشتە ئويۇڭدىن (يەنى ئويۇڭ جايلاشقان مەدىنىدىن ئۇرۇشقا) چىقارغانلىقىنى (ئۇلارنىڭ ياققۇرۇمىغانلىقىغا) ئوخشايدۇ، مۆمىنلەردىن بىر گۇرۇھ ئادەم (دۈشمەنگە قارشى ئۇرۇشقا چىقىشنى) ئەلۋەتتە يامان كۆرىدۇ<sup>(5)</sup>. ئۇلار گويى (ئالامەتلىرى) كۆرۈنۈپ تۇرۇۋاتقان ئۆلۈمگە ھەيدىلىۋاتقاندا، ھەقىقەت ئايدىڭلاشقاندىن كېيىن، ھەقىقەت (يەنى ئۇرۇشقا چىقىش مەسلىسى) ئۈستىدە سەن بىلەن مۇنازىرىلىشىدۇ<sup>(6)</sup>. ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ ئىككى گۇرۇھ (بىرى مۇشرىكلار كارۋانى، يەنە بىرى مۇشرىكلار قوشۇنى) دىن بىرىنىڭ قولۇڭلارغا كەلتۈرۈلۈشىنى ۋەدە قىلدى، سىلەر قورالسىز گۇرۇھنىڭ (يەنى كارۋاننىڭ) قولۇڭلارغا كەلتۈرۈلۈشىنى ياققۇرۇڭلار. ئاللاھ ئۆز سۆزلىرى ئارقىلىق ھەقىقەتنى ھەق قىلىشنى (يەنى ئىسلام دىنىنى ئۈستۈن قىلىشنى)، كاپىرلارنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇشنى خالايدۇ<sup>(7)</sup>. ئاللاھ گۇناھكار ئادەملەرنىڭ ياققۇرۇمىغانلىقىغا قارىماي، ھەقىقەتنى ھەق (يەنى ئىسلامنى ئاشكارا) قىلىدۇ، باتىل (يەنى كۇفرى) نى بەربات قىلىدۇ<sup>(8)</sup>.

پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىشنىڭ مۆمىنلەرنى ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿غەنىمەت تەقسىماتى توغرىسىدىكى ھۆكۈمنىڭ ئاللاھ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە خاس قىلىنغانلىقىنى ئۇلارنىڭ ياققۇرۇمىغانلىقى (پەرۋەردىگارىڭنىڭ سېنى ھەقىلىق رەۋىشتە ئويۇڭدىن (يەنى ئويۇڭ جايلاشقان مەدىنىدىن ئۇرۇشقا) چىقارغانلىقىنى (ئۇلارنىڭ ياققۇرۇمىغانلىقىغا) ئوخشايدۇ﴾ بەزى تەپسىر شۇناسلار مۇنداق دەيدۇ: مۆمىنلەرنىڭ ياخشىلىققا يۈزلىنىشى - ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارىدىن قورقۇشى، ئىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ ئارىلىرىنى تۈزۈتۈش، ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىدۇر: سىلەر ھەقىقەتەن غەنىمەتلەر توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشتىڭلار. بىر - بىرىڭلار بىلەن جەدەللەشتىڭلار، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ غەنىمەتلەرنى سىلەردىن ئېلىۋېلىپ پەيغەمبەرنىڭ تەقسىم قىلىشىغا بۇيرۇپ بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇجاھىدلارغا ئادىل ۋە باراۋەر تەقسىم قىلىپ بەردى. بۇ سىلەر ئۈچۈن تولۇق پايدىلىق ئىش بولدى. شۇنىڭغا ئوخشاشلا سىلەر ئۆز دىنىغا ياردەم بېرىش، تىجارەت كارۋىنىنى قوغداش ئۈچۈن ئويۇشۇپ چىققان قورالنى دۈشمەنلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا، (ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئۇرۇشنى تەقدىر قىلىپ)، نەتىجىدە ئاللاھ سىلەرنى كۈتۈلمىگەن بىر جايدا دۈشمەنلىرىڭلار بىلەن ئۇچراشتۇردى ۋە ئاللاھ سىلەرنى توغرا يولغا باشلاپ غەلبە ۋە نۇسرەتكە ئېرىشتۈردى.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە جىھاد پەرز قىلىندى. ھالبۇكى، سىلەر ئۇنى ياققۇرۇمايسىلەر، سىلەر بىرەر نەرسىنى ياققۇرۇماسلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر؛ سىلەر بىرەر نەرسىنى ياققۇرۇشۇڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر (شۇنىڭ ئۈچۈن) ئاللاھ بۇيرىغانغا ئالدىراڭلار﴾<sup>(1)</sup>.

(1) سۈرە بەقەرە 216 - ئايەت.



﴿مۆمىنلەردىن بىر گۇرۇھ ئادەم (دۈشمەنگە قارشى ئۇرۇشقا چىقىشنى) ئەلۋەتتە يامان كۆرىدۇ﴾  
 سۈددى بۇ ئايەتنى ئۇلار مۇشرىكلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى يامان كۆرىدۇ دەپ تەپسىر قىلدى.  
 ﴿ئۇلار گويىا (ئالامەتلىرى) كۆرۈنۈپ تۇرۇۋاتقان ئۆلۈمگە ھەيدىلىۋاتقاندا، ھەقىقەت ئايدىنلاشقاندىن كېيىن، ھەقىقەت (يەنى ئۇرۇشقا چىقىش مەسلىسى) ئۈستىدە سەن بىلەن مۇنازىرىلىشىدۇ﴾ بەزى تەپسىر شۇناسلار مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار خۇددى بەدىر ئۇرۇشى بولغان كۈنى سەن بىلەن جىدەللىشىپ، سەن بىزنى پەقەتلا تىجارەت كارۋىنىنى توسۇش ئۈچۈن ئېلىپ چىققان، بىزگە ئۇرۇش قىلىدىغانلىقىمىزنى ئۇقتۇرمىغان ئىدىك، ئەگەر ئۇقتۇرغان بولساڭ، بىز ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىپ چىقاتتۇق، دېگىنىدەك، سەندىن غەنىمەتلەرنى قانداق تەقسىم قىلىشكە ھەققىدە سورايدۇ.  
 ﴿اللھ ئۆز سۆزلىرى ئارقىلىق ھەقىقەتنى ھەق قىلىشنى (يەنى ئىسلام دىنىنى ئۈستۈن قىلىشنى)، كاپىرلارنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇشنى خالايدۇ﴾ يەنى اللھ سىلەرنى دۈشمىنىڭلار ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇرۇش، ئۇلارغا قارشى سىلەرگە ياردەم بېرىش، ئۆز دىنىنى ئۈستۈنلىككە ئېرىشتۈرۈش، ئىسلام شۇئارىنى يۇقىرى ئورۇنغا چىقىرىش ۋە ئۇنى ھەممە دىنلار ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇرۇش ئۈچۈن، سىلەرگە قارشى قوراللىنىپ داغ - دۇغا بىلەن كەلگەن دۈشمەنلەرگە سىلەرنى ئۇچراشتۇرۇشنى خالايدۇ. اللھ تائالا ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر. ئەگەر بەندىلەر ئۆزلىرىگە كۆرۈنۈپ تۇرىۋاتقان مەنپەئەتنى كۆزدە تۇتۇپ، اللھ ئىرادە قىلغان نەرسىدىن باشقىنى ياقتۇرغان تەقدىردىمۇ اللھ سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنى ئەڭ ياخشى ئۇسۇل بىلەن ئىدارە قىلغۇچىدۇر.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە جىھاد پەرز قىلىندى. ھالبۇكى، سىلەر ئۇنى ياقتۇرمايسىلەر، سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرمايلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر؛ سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرۇشۇڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) اللھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر (شۇنىڭ ئۈچۈن) اللھ بۇيرىغانغا ئالدىراڭلار﴾<sup>(1)</sup>.  
 مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇسۇفىيانىڭ باشچىلىقىدىكى تىجارەت كارۋىنىنىڭ شام تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، مۇسۇلمانلارنى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇشقا چاقىرىپ مۇنداق دېدى: «بۇ قۇرەيشلەرنىڭ كارۋىنىدۇر، كارۋاندا ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى بار، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسقىلى چىقىڭلار. اللھ سىلەرنى ئۇ مال - مۈلۈككە ئېرىشتۈرۈشى مۇمكىن».

شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار ئۇنىڭغا ئاۋاز قوشۇپ بەزىلىرى ئاددىي تەييارلىق بىلەن، بەزىلىرى پۇختا تەييارلىق بىلەن يولغا چىقتى. چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇرۇش قىلىدۇ دەپ ئويلىمايتتى. ئەبۇسۇفىيان ھىجازغا يېقىنلاشقاندا ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئالدىنى توسۇشنى قورقۇپ، ئالدىغان ئۇچرىغان ئۇلاغلىق كىشىلەردىن سۈرۈشتە قىلىپ يۈرۈپ خەۋەر ئېلىشقا تىرىشتى. ئاخىرى بەزى ئۇلاغلىق كىشىلەردىن مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى سېنىڭ كارۋىنىڭنى كۆزلەپ يولغا چىقىپتۇ، دېگەن خەۋەرنى ئالدى. شۇ چاغدا ئۇلار كارۋاندىن ئەنسىرەپ زامزام ئىبنى ئەمر غىپارىنى ئىجارىگە ئېلىپ مەككىگە ئەۋەتىپ، مال - مۈلۈكنى قوغداش ئۈچۈن قۇرەيشلەرنى قوزغاپ ئېلىپ كېلىشنى، قۇرەيشلەرگە مۇھەممەد ئادەملىرىنى باشلاپ كارۋاننىڭ ئالدىنى توسقىلى چىقتى، دەپ خەۋەر يەتكۈزۈشنى بۇيرۇدى. دەمدەم ئىبنى ئەمر غىپارى مەككىگە قاراپ تېز ئىلگىرىلىدى.

(1) سۈرە بەقەرە 216 - ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى باشلاپ يولغا چىقىپ زەفران دېيىلىدىغان جىلغىغا يېتىپ كەلدى ۋە جىلغىدىن چىقىپ چۈشكۈن قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرەيشلەر كارۋىنىنى قوغداش ئۈچۈن يولغا چىققانلىق خەۋىرى يېتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرەيشنىڭ بۇ خەۋىرىنى ساھابىلىرىگە يەتكۈزۈپ ئۇلارغا مەسلىھەت سالدى. ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ياخشى سۆز قىلدى. ئۇنىڭدىن كىيىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ياخشى سۆز قىلدى. ئاندىن مىقداد ئىبنى ئەمر ئورنىدىن تۇرۇپ مۇنداق دېدى: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! اللە سېنى نېمىگە بۇيرۇسا شۇنى قىلغىن، بىز سەن بىلەن بىللە دۇرمىز، اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بىز ساڭا خۇددى ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ﴿سەن پەرۋەردىگارنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى﴾<sup>(1)</sup> دېگەندەك دېمەيمىز. لېكىن بىز: سەن پەرۋەردىگارنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز سىلەر بىلەن بىللە تۇرۇپ ئۇرۇشۇچىلارمىز دەيمىز. سېنى پەيغەمبەر قىلىپ ھەق بىلەن ئەۋەتكەن زات اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئەگەر سەن بىزنى ھەبەش شەھىرىگە باشلاپ ماڭساڭمۇ بىز سەن بىلەن بىللە ھەبەشستانغا قاراپ چوقۇم ئاتلىنىمىز. سەن ئۇ جايغا بىمالال يېتىپ بارالايسەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ياخشى سۆز قىلدى ۋە ياخشىلىق بىلەن دۇئا قىلدى.

ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى قېرىنداشلار! ماڭا مەسلىھەت بېرىڭلار» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزى بىلەن ئەنسارىلارنى كۆزدە تۇتقان ئىدى. چۈنكى ئۇلار قوشۇننىڭ كۆپ سانىنى ئىگەللەيتتى. ئۇلار ئەقەبە دېگەن جايدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت بەرگەن چاغدا: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن بىزنىڭ يۇرتىمىز مەدىنىگە يېتىپ بارغىچە سېنى قوغداشقا بىز كېپىل بولالمايمىز، سەن مەدىنىگە يېتىپ بارغاندا، سېنى قوغداش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز، بىز سېنى بالا - چاقىلىرىمىزنى ۋە ئاياللىرىمىزنى قوغدىغاندەك قوغدايمىز، دېيىشكەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنسارىلارنىڭ بەيئەت قىلغان چاغدىكى بۇ سۆزىدىن ئۆزىگە پەقەت سىرتتىن مەدىنىگە كەلگەن دۈشمەنلىرىگە قارشى ياردەم بېرىشنى كۆزدە تۇتقان. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەنسارىلارنى باشلاپ سىرتتىن كېلىدىغان دۈشمەننىڭ ئالدىغا چىقىشنى كۆزدە تۇتمىغان بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇ مەسلىھەت بېرىش سۆزىنى قىلغاندا، سەئىد ئىبنى مۇئاز ئۇنىڭغا: اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! سەن بىزنىڭ بىر نەرسە دېيىشىمىزنى خالايدىغاندەك قىلىسەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، شۇنداق» دېدى. ئۇ: شەك - شۈبھىسىزكى، بىز ساڭا ئىمان ئېيتتۇق، سېنى تەستىقلىدۇق، سەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىنىڭ ھەقىقىيلىكىگە گۇۋاھلىق بەردۇق، شۇنىڭغا ئاساسەن بىز ساڭا بوي سۇنۇش ۋە ئىتائەت قىلىش ئۈچۈن قاتتىق ۋەدىلەرنى بەردۇق. ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! اللە سېنى بۇيرۇغان ئىشنى قىلىۋەرگىن، سېنى ھەق بىلەن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن زات اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن بىزنى باشلاپ بۇ دېڭىزغا كىرىشكە توغرا كەلسەڭ، ئاندىن ئۇنىڭغا كىرسەڭ بىزمۇ ئەلۋەتتە سەن بىلەن بىللە ئۇنىڭغا كىرىمىز. بىزدىن بىر ئادەممۇ ئايرىلىپ قالمايدۇ. بىزنى باشلاپ ئەتىلا دۈشمەنگە ئۇچراشساڭمۇ بىز بۇنىڭدىن باش تارتمايمىز. بىز ئۇرۇشقا چىداملىق، دۈشمەنگە ئۇچراشقاندا ئەمەلىيەتچانمىز. اللە ساڭا بىز ئارقىلىق كۆڭلۈڭ خۇرسەن بولىدىغان نەرسىنى كۆرسىتىشى مۇمكىن. بىزنى اللە تائالانىڭ بەرىكىتىگە باشلاپ ماڭغىن، دېدى.

(1) سۈرە مائىدە 24 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەئىدىنىڭ سۆزىدىن خۇرسەن بولدى. ئۇنىڭ سۆزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى روھلاندۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللە نىڭ بەرىكىتىگە قاراپ مېڭىڭلار، خۇش بېشارەت ئېلىڭلاركى، اللە ھەقىقەتەن ئىككى گۈرۈھنىڭ بىرىنى ماڭا ۋەدە قىلدى. اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، گويما مەن ھازىر قۇرەيشلەرنىڭ ئۆلتۈرىلىدىغان جايلىرىنى كۆرۈۋاتقاندا كەتسەم» دېدى. ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن مۇشۇ مەزمۇنى رىۋايەت قىلغان. شۇنداقلا سەلەپ ۋە خەلەپ ئۆلىمالىرىدىن سۇددى، قەتادە، ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد ۋە بىر قانچە كىشىلەرمۇ مۇشۇ مەزمۇنى بايان قىلغان، بىز مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاقنىڭ رىۋايىتى بىلەن كۇپايلىنىپ، باشقىلارنىڭ سۆزلىرىنى قىسقارتىۋەتتۇق.

\* \* \* \* \*

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٦﴾ وَمَا جَعَلَ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ



ئۆز ۋاقتىدا (دۇئا قىلىپ) پەرۋەردىگارنىڭ ياردەم تىلىدىڭلار، اللە: «سەلەرگە ئارقىمۇ ئارقا (چۈشىدىغان) مىڭ پەرىشتە بىلەن ياردەم بېرىمەن» دەپ دۇئا ئېيتىڭلارنى ئىجابەت قىلدى (9). اللە سەلەرگە پەقەت (غەلبە قىلىدىغانلىقىڭلارغا) بېشارەت بېرىش ۋە كۆڭلۈڭلارنى ئارام تاپقۇزۇش ئۈچۈنلا ياردەم بەردى. ياردەم پەقەت اللە تەرىپىدىنلا كېلىدۇ. اللە ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر (10).

مۇسۇلمانلارنىڭ ياردەم تىلىشى، اللە تائالانىڭ ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ

پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەنلىكى توغرىسىدا

«ئۆز ۋاقتىدا (دۇئا قىلىپ) پەرۋەردىگارنىڭ ياردەم تىلىدىڭلار، اللە...» بۇ ئايەتلەر ھەققىدە ئىمام بۇخارى، ئىبنى مەسئۇدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن مىقداد ئىبنى ئەسۋەدتىن شۇنداق بىر ۋەقەلىكىنى ئاڭلىدىمكى، شۇ ۋەقەلىكنىڭ ئىگىسى باشقا بىرى بولغاندىن مەن بولسامكەن دەپ ئازرۇ قىلىپ كەتتىم. مىقداد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇرىكلارغا بەتدۇئا قىلىۋاتاتتى. مىقداد: بىز خۇددى مۇسانىڭ قەۋمى (سەن پەرۋەردىگارنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ ئىككىڭلار ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى) (1) دېگەندەك دېمەيمىز. لېكىن بىز ئوڭ تەرىپىڭدە، سول تەرىپىڭدە، ئالدىڭدا ۋە كەينىڭدە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىمىز دېدى. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزىدە مەمنۇن بولغانلىقىنىڭ ئالامىتىنى كۆردىم، ئۇ ئۇنىڭ سۆزىدىن خۇشال بولغان ئىدى.

ئىمام بۇخارى يەنە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى مۇنداق دەپ دۇئا قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئى اللە! مەن سېنىڭ ياردەم بېرىش ھەققىدىكى ۋەدەڭنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىڭنى تەلەپ قىلىمەن. ئى اللە! ئەگەر خالىساڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئىبادەت قىلىنمايسەن، (يەنى بۈگۈن بىزگە ياردەم قىلمىساڭ يۈزىدە ساڭا ئىبادەت قىلىدىغان ئادەم

(1) سۈرە مائىدە 24 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قالمايدۇ) شۇنىڭ بىلەن ئەبۇبەكرى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ بولدى قىلغىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(مۇشرىكلار) توپى مەغلۇپ قىلىنىدۇ، ئارقىغا قاراپ قاچىدۇ»<sup>(1)</sup> دېگىنىچە سىرتقا چىقتى.

«ئارقىمۇ ئارقا (چۈشىدىغان) مىڭ پەرىشتە بىلەن...» بۇ ئايەت ھەققىدە ھارۇن ئىبنى ھۈجەيرە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ پەرىشتىلەر ئارقىمۇ ئارقا بىر - بىرىگە ئەگىشىپ چۈشىدۇ، دەپ تەپسىر قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلغىنىدەك پەرىشتىلەر تۈركۈم - تۈركۈم بولۇپ ئارقىمۇ ئارقا چۈشىدۇ. ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: اللہ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە مۆمىنلەرگە 1000 پەرىشتە بىلەن ياردەم بەردى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام مېنىڭ باشچىلىقىمدا 500 قالغانلىق پەرىشتە، مەككىل ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا 500 قالغانلىق پەرىشتە بار ئىدى، دېگەن.

ئىمام ئىبنى جەرىر ۋە مۇسلىم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماندىن ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇرۇشتا مۇسۇلمانلاردىن بىر ئادەم مۇشرىكلاردىن بىر ئادەمنىڭ ئىزىغا چۈشكەن ئىدى. ئۇ توساتتىن يۇقىرى تەرەپتىن بىر قامچا ئاۋازنى ۋە بىر ئاتلىقنىڭ «ھەيزۇم كېلە» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلىدى. شۇ چاغدا، ئۇ ئالدىدىكى مۇشرىكنىڭ ئوڭىدىسىغا يىقىلىپ چۈشكەنلىكىنى كۆردى. ئاندىن ئۇ ئۇنىڭغا قارىسا ئۇنىڭ بۇرۇنى كېسىلىپ يۈزى قامچە ئىزىغا ئوخشاش يېرىلىپتۇ. ئۇنىڭ يۈزىنىڭ ھەممە يېرى كۆكۈرۈپ كەتكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئەنساى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بەرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «راست ئېيتتىڭ، بۇ ئۈچىنچى قەۋەت ئاسماندىن كەلگەن ياردەمدۇر» دېدى. شۇ كۈنى مۇشرىكلاردىن 70 كىشى ئۆلتۈرۈلۈپ 70 كىشى ئەسىرگە چۈشتى.

ئىمام بۇخارى بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشقانلارنىڭ بىرى بولغان رۇفائە ئىبنى رافىينىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ سىلەردىن بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشقانلارغا قانداق قارايسىلەر؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلارنى مۇسۇلمانلار ۋە پەرىشتىلەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى دەپ ھېسابلايمىز» دېدى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۆمەر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھاتەب ئىبنى ئەبۇبەلتەئەنى ئۆلتۈرۈۋېتىش مەسلىھەتنى بەرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمەرگە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشقان، سەن نېمە بىلسەن؟ اللہ بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشقانلاردىن خەۋەر تېپىپ خالىغىنىڭلارنى قىلىڭلار، مەن سىلەرنى ھەقىقەتەن مەغپىرەت قىلىدىم دېگەن بولۇشى مۇمكىن».

«اللہ سىلەرگە پەقەت (غەلبە قىلىدىغانلىقىڭلارغا) بېشارەت بېرىش ۋە كۆڭلۈڭلارنى ئارام تاپقۇزۇش ئۈچۈنلا ياردەم بەردى» يەنى سىلەرگە خۇش بېشارەت بولۇشى ۋە كۆڭلۈڭلارنىڭ ئارام تېپىشى ئۈچۈن اللہ پەرىشتىلەرنى ئەۋەتىپ سىلەرگە ياردەم بەردى ۋە ئۇنى سىلەرگە بىلدۈردى. بۇ پەقەت غەلبىنىڭ خۇش بېشارىتىدۇر. اللہ تائالا پەرىشتىلەرنى چۈشۈرمەي تۇرۇپمۇ دۈشمىنىڭلارغا قارشى سىلەرگە ياردەم بېرىشكە قادىردۇر.

شۇڭا اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر كۇففارلارغا (جەڭ مەيدانىدا) ئۇچراشقان چېغىڭلاردا، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈڭلار، سىلەر ئۇلارنى قىرىپ (مەغلۇپ قىلىپ، ئۇلاردا سىلەرگە قارشىلىق كۆرسىتىدىغان كۈچ قالمايغان چاغدا ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشتىن توختاپ)، ئۇلارنى ئەسىر ئېلىڭلار، ئاندىن ئۇلارنى ئېھسان

(1) سۈرە قەمەر 45 - ئايەت.

قىلىش يۈزىسىدىن قويۇپ بېرىڭلار، ياكى فەدىيە ئېلىپ قويۇپ بېرىڭلار، تاكى ئۇرۇش ئۆزىنىڭ ئېغىر يۈكىنى تاشلىغانغا قەدەر (يەنى ئۇرۇش توختىغانغا قەدەر) ئىش مانا شۇنداق تۇر. ئەگەر ئاللا خالىسا ئەلۋەتتە (سىلەرنى ئۇرۇشقا تەكلىپ قىلماستىنلا) ئۇلارنى جازالىغان بولاتتى، لېكىن ئاللا بەزىڭلارنى بەزىڭلار بىلەن سىناش ئۈچۈن (يەنى ئىمانىڭلارنى سىناش ئۈچۈن جىھادقا ئەمىر قىلدى)، ئاللا نىڭ يولىدا ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ (يەنى شېھىتلەرنىڭ) ئەمەللىرىنى ئاللا بىكار قىلىۋەتمەيدۇ. ئاللا ئۇلارنى ھىدايەت قىلىدۇ ۋە ھالىنى ياخشىلايدۇ. ئاللا ئۇلارنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ، ئاللا ئۇنى ئۇلارغا تونۇتتى (يەنى جەننەتكە كىرگەن ئادەم ئۆزىنىڭ ئۇ يەردىكى جايىنى ئىلگىرى كۆرگەندەكلا بىلىدۇ) ﴿<sup>(1)</sup> ئەگەر سىلەرگە شىكەستلىك يەتكەن بولسا (يەنى بۇ جەڭدە سىلەر يارىلانغان ۋە شېھىت بولغان بولساڭلار)، دۈشمەنلەرگىمۇ (بەدرى جېڭىدە) ئوخشاشلا شىكەستلىك يەتتى (يەنى ئۇلار يارىلاندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى). بۇ كۈنلەرنى ئىنسانلار ئارىسىدا ئايلاندۇرۇپ تۇرىمىز (يەنى غەلبىنى ھەمىشە بىر پىرقىدە قىلماي، بىر كۈن بۇ پىرقىدە، بىر كۈن ئۇ پىرقىدە قىلىمىز)، (بۇ ئاللا نىڭ (ھەقىقىي) مۆمىنلەرنى (مۇناپىقلاردىن) ئايرىشى ئۈچۈندۇر، سىلەرنى شېھىتلەردىن قىلىشى (يەنى سىلەردىن بەزىلەرنى شېھىتلىك دەرىجىسىگە مۇشەرەپ قىلىشى) ئۈچۈندۇر، ئاللا زالىملارنى دوست تۇتمايدۇ. مۆمىنلەرنى (ئۇلارغا يەتكەن مۇسبەت ئارقىلىق) پاكلىشى ئۈچۈندۇر، كاپىرلارنى يوق قىلىشى ئۈچۈندۇر﴾<sup>(2)</sup>.

مانا بۇ ئاللا تائالانىڭ ھۆكۈمىدۇر. ئاللا مۆمىنلەرنىڭ قولى بىلەن كاپىرلارغا قارشى جىھاد قىلىشىنى يولغا قويدى. ئاللا تائالا ئىلگىرى ئۆتكەن، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان ئۈممەتلەرنى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغۇچى ئەنەشۇ ئۈممەتلەرگە ئومۇميۈزلۈك كېلىدىغان ئازابىلار بىلەن جازالايتتى. مەسىلەن: ئاللا نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى توپان بالاسى بىلەن ھالاك قىلدى. بىرىنچى ئەۋلاد ئاد قەۋمىنى تەتۈر بوران بىلەن، سەمۇد قەۋمىنى قاتتىق ئاۋاز بىلەن، لۇت قەۋمىنى يەرگە يۇتقۇزۇش، يەرنى دۈم كۆمتۈرۈش ۋە ساپال تاشلارنى ياغدۇرۇش بىلەن، شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى سايە كۈننىڭ ئازابى بىلەن ھالاك قىلدى. ئاللا تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن، ئۇنىڭ دۈشمىنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى دېڭىزغا غەرق قىلىش بىلەن ھالاك قىلغاندىن كېيىن، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋراتنى نازىل قىلىپ، تەۋراتتا كاپىرلارغا قارشى جىھاد قىلىشىنى يولغا قويدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن بۇ ھۆكۈم قالغان شەرىئەتلەردىمۇ شۇنىڭغا ئاساسەن ئىزچىل تۈردە داۋاملىشىپ كەلدى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، بىز (نۇھنىڭ قەۋمى ئاد، سەمۇد ۋە لۇتنىڭ قەۋمى قاتارلىق) ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغاندىن كېيىن، كىشىلەر (يەنى بەنى ئىسرائىل) نىڭ دىللىرىغا (ھەقىقەتنى كۆرىدىغان) نۇر بېرىپ، ئۇلارغا ھىدايەت ۋە رەھمەت قىلدۇق، ئۇلار ۋەز - نەسىھەت ئالسۇن دەپ، مۇساغا كىتابىنى (يەنى تەۋراتنى) بەردۇق﴾<sup>(3)</sup> مۆمىنلەرنىڭ كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈشى، كاپىرلارغا قاتتىق ئاھانەت، مۆمىنلەرنىڭ دىلىغا شىپادۇر.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارغا ئۇرۇش ئېچىڭلار، ئاللا ئۇلارنى سىلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن جازالايدۇ. ئاللا ئۇلارنى خار قىلىدۇ، ئاللا سىلەرنى ئۇلار ئۈستىدىن غالىب قىلىدۇ. (ئىسلام دىنىنى ئۈستۈن قىلىپ، كاپىرلارنى جازالاپ) مۆمىن قەۋمىنىڭ كۆڭلىگە شىپالىق (يەنى تەسەللى) بېرىدۇ﴾<sup>(4)</sup> شۇڭا

(1) سۈرە مۇھەممەد 4 - 6 - ئايەتكىچە.

(2) سۈرە ئال ئىمران 140 - 141 - ئايەتلەر.

(3) سۈرە قەسەس 43 - ئايەت.

(4) سۈرە تەۋبە 14 - ئايەت.

قۇرەيش كاتتىلىرىنىڭ، ئۇلار ئۆزلىرى دۈشمەن ھېسابلىغان ۋە كەمسىتىش كۆزى بىلەن قارىغان مۇسۇلمانلارنىڭ قولىدا ئۆلتۈرۈلۈشى ئۇلار ئۈچۈن قاتتىق ئاھانەت بولدى.

ئىمان جامائەسىنىڭ دىللىرى ئۈچۈن شىپا بولدى. ئەبۇجەھلىنىڭ جەڭ مەيدانىدا ئەتراپىدىن قوغداپ تۇرۇلغان يەردە ئۆلتۈرۈلۈشى ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆرپىسى ئۈستىدە قاتتىق ئازاب ياكى قاتتىق ئاۋاز ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان بىرەر قاتتىق جازا بىلەن ئۆلگىنىگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە ئېغىر ئاھانەت بولدى. ئەبۇجەھلىمۇ "ئەدەس" دېيىلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەل بىلەن ئۆلدى. ئۇنىڭغا ئۇنىڭ تۇغقانلىرىدىن ھېچكىم يېقىن كەلمىدى. ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى تۇغقانلىرى پەقەت يىراقتىن سۈنى چېچىپ يۈدى ۋە يىراقتىن تاش - كېسەك ئېتىپ قەبرە شەكلىدە كۈمۈۋەتتى.

﴿اللَّهُ هَعَقَّه تَهَن غَالِپْتُور﴾ يەنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى غەلبە ئاللا تائالاغا، ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە، ئاللا تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىشەنگەن مۆمىنلەرگە خاستۇر.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبىرىمىزگە، مۆمىنلەرگە ھاياتى دۇنيادا ۋە (پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۆمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان) گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان كۈندە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ ئاللا كاپىرلارنى ئۆز كۈچ - قۇدرىتى بىلەن ھالاك قىلىشقا قادىر تۇرۇقلۇق ئۇلارغا قارشى جىھاد قىلىشنى يولغا قويۇشتا ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. ئاللا پاكىتۇر ۋە يۈكسەكتۇر.

\* \* \* \* \*

إِذْ يُغَشِّيكُمُ الْغَاسِقُ مِنَ الْغَاسِقِ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً لِيُظْهِرْكُمْ بِهِ وَيُرِيَهُمْ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١٠﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأِكَةِ أُنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا سَأَلِقَى فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَصْرَبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَأَصْرَبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٢﴾ ذَلِكَ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٣﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئاللا تىنچلاندۇرۇش يۈزىسىدىن سىلەرگە ئۇيقۇ بېغىشلىدى؛ (تاھارەت ئېلىپ، غۇسلى قىلىپ) پاك بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن شەيتاننىڭ ۋە سۈۋەسىنى كەتكۈزۈش ئۈچۈن، (ئاللا نىڭ ياردىمىگە ئىشەنچ قىلىپ) كۆڭلۈڭلارنىڭ توق تۇرۇشى ئۈچۈن، قەدىمىڭلارنىڭ (قۇمغا پىتىپ كەتمەي) مەزمۇت تۇرۇشى ئۈچۈن، ئاللا سىلەرگە بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى<sup>(11)</sup>. ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارنىڭ پەرىشتىلەرگە: «مەن سىلەر بىلەن بىللە، مۆمىنلەرنى (ئۇرۇش مەيدانىدا) ساپاتلىق قىلىشۇڭلار، كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالغۇن» دەپ ۋەھىي قىلدى. (قىلىچ بىلەن كاپىرلارنىڭ) گەدەنلىرىگە چېپىڭلار (يەنى باشلىرىنى كېسىشۇڭلار)، ئۇلارنىڭ بارماقلىرىغا (ھەممە ئەزاسىغا) چېپىڭلار<sup>(12)</sup>. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشىلىق قىلدى. كىمكى ئاللاغا ۋە ئۇنىڭ

(1) سۈرە غافىر 51 - ئايەت.

پەيغەمبىرىگە قارشىلىق قىلىدىكەن، **اللھ ئۇنى قاتتىق جازالايىدۇ** <sup>(13)</sup>. (ئى كاپىرلار جامائەسى! بۇ دۇنيادا) مۇشۇنداق جازانى تېتىڭلار. كاپىرلار (ئاخىرەتتە) دوزاخ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ <sup>(14)</sup>.

### مۇسۇلمانلارنى مۇگدەك تۇتۇۋالغانلىقى توغرىسىدا

اللھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئاز، كاپىرلارنىڭ سانى كۆپ بولغانلىقى سەۋەبىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز دۈشمەنلىرىدىن قورقۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنى تىنچلاندۇرۇش ۋە خاتىرجەم قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارغا مۇگدەك بېسىشتىن ئىبارەت نېمىتىنى بېغىشلىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئۇھۇد ئۇرۇشى بولغان كۈنىمۇ اللھ تائالا ئۇلارغا شۇنداق قىلغان ئىدى.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿غەمدىن كېيىن اللھ سىلەرگە ئەمىنلىك چۈشۈرۈپ بەردى، سىلەرنىڭ بىر قىسمىڭلارنى (يەنى ھەقىقىي مۆمىنلەرنى) مۇگدەك باستى، يەنە بىر قىسمىڭلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆزلىرى بىلەن بولۇپ كەتتى (يەنى كۇففارلار قايتا ھۇجۇم قىلارمۇ، دەپ جان قايغۇسى بىلەن بولۇپ كەتتى)﴾ <sup>(1)</sup>.

ئەبۇئەلھە مۇنداق دەيدۇ: مەن ئۇھۇد ئۇرۇشى بولغان كۈنى مۇگدەك تۇتۇۋالغانلارنىڭ بىرى ئىدىم، قىلىچ ھەققەتەن قولۇمدىن بىر قانچە قېتىم چۈشۈپ كەتتى. مەن قىلىچنى قولۇمغا ئالمەن، قىلىچ چۈشۈپ كېتىدۇ. ئۇنى يەنە ئالمەن، يەنى چۈشۈپ كېتىدۇ. مەن باشقا مۇسۇلمانلارغا قارىسام ئۇلارمۇ مۇگدەگىلى تۇرۇپتۇ.

ھافىز ئەبۇئەلھە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى بىزنىڭ ئىچىمىزدە مىقدادتىن باشقا ئانلىق مۇجاھىد يوق ئىدى. مەن ئۆزەمنى ۋە باشقىلارنى مۇگدەك تۇتۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم. پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر تۈپ دەرەخ ئاستىدا ناماز ئوقۇپ ۋە يىغلاپ تاڭ ئاتقۇزدى.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ئۇرۇش ۋاقتىدا تۇتقان مۇگدەك اللھ تەرەپتىن كەلگەن خاتىرجەملىكتۇر. نامازدا تۇتقان مۇگدەك شەيتاندىر.

قەتادە مۇنداق دەيدۇ: مۇگدەك باشقا، ئۇيقۇ دىلدا بولىدۇ. مەن (ئىبنى كەسىر) مۇنداق دەپ قارايمەن: مۇگدەك تۇتۇش مۇسۇلمانلارغا ئۇھۇد ئۇرۇشى بولغان كۈنى يەتكەن ئىدى. بۇ ئىنتايىن مەشھۇر ئىشتۇر. بۇ ئايەت كەرىمنىڭ مەزمۇنىغا كەلسەك، بۇ بەدرى ۋە قەسىنىڭ مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندۇر. بۇ ئايەت مۇگدەكنىڭ بەدرى ئۇرۇشىدىمۇ يۈز بەرگەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، مۆمىنلەرنىڭ دىللىرىنىڭ ئارام تېپىشى، اللھ نىڭ ياردىمى بىلەن خاتىرجەم بولۇشى ئۈچۈن ئۇلارنى قاتتىق قىيىن ئەھۋالدا مۇگدەك تۇتۇدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. مانا بۇ اللھ تائالانىڭ مۆمىنلەرگە بېغىشلىغان مەرھىمىتى ۋە نېمىتىدۇر.

اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەلۋەتتە ھەر بىر مۇشكۈللۈك بىلەن بىر ئاسانلىق بار. ئەلۋەتتە ھەر بىر مۇشكۈللۈك بىلەن بىر ئاسانلىق بار﴾ <sup>(2)</sup> بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن بىر چېدىر ئىچىدە دۇئا قىلىپ ئولتۇرغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇيقۇ باستى، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۈلۈمسىرىگەن ھالدا مۇنداق

(1) سۈرە ئال ئىمران 154 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىنشىراھ 5 - 6 - ئايەتلەر.

دېدى: «ئى ئەبۇبەكرى! خۇش خەۋەر ئالغىن، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقان<sup>(1)</sup> ھالەتتە يېتىپ كەلدى» ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللا تائالانىڭ: ﴿مۇشرىكلار﴾ توپى مەغلۇپ قىلىندۇ، ئارقىغا قاراپ قاچىدۇ<sup>(2)</sup> دېگەن ئايىتىنى ئوقۇغاچ چىدىرىنىڭ ئىشىكىدىن چىقتى.

### بەدرى كېچىسى يامغۇر ياغقانلىقى توغرىسىدا

﴿اللھ سىلەرگە بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى﴾ ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشچىلىقىدىكى مۇسۇلمانلار ئۇرۇشقا يۈرۈش قىلىپ بەدرگە بېرىپ چۈشتى. ئۇلار بىلەن سۇ بار يەرنىڭ ئارىسىدا بىر قۇم دۆۋىسى بار ئىدى. مۇسۇلمانلار قاتتىق ھالسىزلانغان ئىدى. شەيتان ئۇلارنىڭ دىللىرىغا پىتتە سېلىپ سىلەر بىز ئاللا تائالانىڭ دوستلىرى، بىزنىڭ ئارىمىزدا ئاللا تائالانىڭ پەيغەمبىرى بار دەيسىلەر، لېكىن مۇشرىكلار سىلەردىن ئۈستۈن كېلىپ سۇنى ئىگەللىۋالدى. سىلەر ئەمدى جۈنۇپ ھالەتتە ناماز ئوقۇمىسىلەر؟ دەپ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ۋە سۆھبەت پەيدا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا ئۇلارغا قاتتىق يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى. مۇسۇلمانلار يامغۇر سۈيىدىن ئىچتى ۋە تاھارەت ئالدى. ئاللا تائالا مۇسۇلمانلاردىن شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتتىكى كەتكۈزۈۋەتتى. يامغۇر ياغدۇرۇش ئارقىلىق قۇملۇقتا مېڭىشنى قولايلاشتۇرۇپ بەردى. ئادەملەر ۋە ئات - ئۇلارغا قۇملۇق ئۈستىدە بىمالال مېڭىپ دۈشمەن تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئاللا تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە مۆمىنلەرگە مىڭ پەرىشتە بىلەن ياردەم بەردى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا بەش يۈز قالقانلىق پەرىشتە بار ئىدى».

ئىمام ئەھمەد، ئىسھاق ئىبنى يەساردىن ئۇرۇۋە ئىبنى زۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللا تائالا ئاسماندىن - يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى. جىلغىدىكى توپا - چاڭلار بېسىلىپ كەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى ئۈچۈن يەر يۈزى سۇ سېپىلگەندەك بولۇپ، مېڭىش قولايلاشتى. قۇرەيشلەرنىڭ يولى قاتتىق بولۇپ، يامغۇر يېغىپ تېپىلغاق بولۇپ كەتكەنلىكتىن مېڭىشقا قادىر بولالماي قالدى.

مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: ئاللا تائالا مۇسۇلمانلارنى ئۇيقۇ بېسىشتىن ئىلگىرى ئۇلارغا يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىپ، يامغۇر ئارقىلىق توپا - چاڭلارنى بېسىقتۇردى. يوللار سۇ چېچىلغاندەك راۋانلىشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرى خاتىرجەم بولۇپ، قەدەملىرى تېتىكلەشتى.

﴿تاھارەت ئېلىپ، غۇسلى قىلىپ﴾ پاك بولۇشۇڭلار ئۈچۈن﴾ يەنى چوڭ - كىچىك تەرەت قىلغاندا، تاھارەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن: ﴿سىلەردىن شەيتاننىڭ ۋە سۆھبەتتىكى كەتكۈزۈش ئۈچۈن﴾ يەنى كۆڭۈلگە كەلگەن ناچار ئوي - پىكىرلەردىن، ۋە سۆھبەتتىن پاكلىنىش ئۈچۈن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى.

ئاللا تائالا جەننەت ئەھلى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلارنىڭ ئۈچىسىدا يۇپقا يىپەك ۋە قېلىن يىپەكتىن (تەييارلانغان) يېشىل كىيىملەر بولىدۇ، (ئۇلار) كۈمۈش ئۈزۈكلەرنى تاقايدۇ﴾<sup>(3)</sup> مانا بۇ جەننەت ئەھلىنىڭ تاشقى زىبۇ - زىننىتىدۇر. ﴿پەرۋەردىگارى ئۇلارنى پاك شاراب بىلەن سۇغىرىدۇ﴾<sup>(4)</sup> يەنى خىيانەت ياكى ھەسەت ۋە ياكى دۈشمەنلىشىشتىن پاكىتۇر. مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئىچكى جەھەتتىكى زىبۇ - زىننىتىدۇر ۋە پاكلىقىدۇر.

(1) بۇ مۇشرىكلارنىڭ مەغلۇپ بولۇشىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى بولۇشى مۇمكىن.

(2) سۇرە قەمەر 45 - ئايەت.

(3) سۇرە ئىنسان 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۇرە ئىنسان 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



﴿اللہ نىڭ ياردىمىگە ئىشەنچ قىلىپ﴾ كۆڭلۈڭلارنىڭ توق تۇرۇشى ئۈچۈن﴾ يەنى سەۋرىچان بولۇش ۋە دۈشمەنلەرگە قىلىچ ئۇرۇشقا تەييار تۇرۇش ئۈچۈن، بۇ مەنىۋى باتۇرلۇقتۇر. ﴿قەدىمىڭلارنىڭ (قۇمغا پېتىپ كەتمەي) مەزمۇت تۇرۇشى ئۈچۈن﴾ بۇ تاشقى كۆرۈنۈشتىكى باتۇرلۇقتۇر.

اللە تائالانىڭ پەرىشتىلەرنى مۆمىنلەرنىڭ دىللىرىنى چىداملىق قىلىشقا ۋە ئۇلارنىڭ سېپىدە تۇرۇپ جەڭ قىلىشقا بۇيرۇشى توغرىسىدا

﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارنىڭ پەرىشتىلەرگە: «مەن سىلەر بىلەن بىللە، مۆمىنلەرنى (ئۇرۇش مەيدانىدا) ساپاتلىق قىلىڭلار﴾ مانا بۇ مۆمىنلەرگە ئاتا قىلىنغان يوشۇرۇن نېمەتتۇر. بۇ نېمەتنىڭ بەدىلىگە ئۇلارنىڭ اللەغا شۈكۈر قىلىشى ئۈچۈن، اللە تائالا ئۇنى ئۇلارغا ئاشكارىلىدى. اللە يۈكسەكتۈر، پاكىتۇر، بۈيۈكتۈر ۋە ئۇلۇغدۇر.

اللە پەيغەمبىرىگە، دىنىگە ۋە مۆمىنلەردىن ئىبارەت جامائەسىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن چۈشۈرگەن پەرىشتىلەرگە: ئىمان ئېيتقان مۆمىنلەرنى ئۇرۇش مەيدانىدا چىداملىق قىلىڭلار: ﴿كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالمەن﴾ دەپ ۋەھىي قىلدى﴾ يەنى سىلەر مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا ئاساسەن مۆمىنلەرنى ئۇرۇشتا چىداملىق قىلىڭلار، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى دۈشمەنلىرىگە قارشى كۈچەيتىڭلار. ئەنە شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا قارشى چىققان، پەيغەمبىرىمنى ئىنكار قىلغان كىشىلەرنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ ۋە خارلىقنى سالمەن.

﴿قىلىچ بىلەن كاپىرلارنىڭ گەدەنلىرىگە چېپىڭلار﴾ (يەنى باشلىرىنى كېسىڭلار)، ئۇلارنىڭ بارماقلىرىغا (ھەممە ئەزاسىغا) چېپىڭلار﴾ يەنى كاپىرلارنىڭ باشلىرىغا چېپىپ مېڭىسىنى چۇۋۇۋېتىڭلار، گەدەنلىرىگە چېپىپ بويۇنلىرىنى ئۈزۈۋېتىڭلار. قوللىرىنىڭ، پۇتلىرىنىڭ بارماقلىرىنى كېسىۋېتىڭلار.

﴿گەدەنلىرىگە﴾ دېگەن ئايىتىنى بەزى تەپسىرشۇناسلار باشلىرىغا چېپىڭلار، دېگەنلىكتۇر، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى تەپسىرشۇناسلار بويۇنلىرىغا چېپىڭلار دېگەنلىكتۇر، دەپ تەپسىر قىلدى. زەھھاك ۋە ئەتىيە ئەۋۋەپ شۇنداق دەپ كۆرسەتكەن.

اللە تائالا مۆمىنلەرنى كاپىرلارنىڭ گەدەنلىرىگە چېپىشنى كۆرسىتىپ مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەر كۇففارلارغا (جەڭ مەيدانىدا) ئۇچراشقان چېغىڭلاردا، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈڭلار، سىلەر ئۇلارنى قىرىپ (مەغلۇپ قىلىپ، ئۇلاردا سىلەرگە قارشىلىق كۆرسىتىدىغان كۈچ قالمىغان چاغدا ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشتىن توختاپ)، ئۇلارنى ئەسىر ئېلىڭلار﴾<sup>(1)</sup> بۇ ئايەت يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

رەببىئ ئەنەس مۇنداق دەيدۇ: بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئادەملەر پەرىشتىلەر ئۆلتۈرگەن ئۆلۈكلەرنى ئۇلارنىڭ گەدەنلىرىگە ۋە بارماقلىرىغا چېپىلغان قىلىچ ئىزلىرىدىن كۆيگەندەك قارىداپ، ئىسلىنىپ كەتكەنلىكىدىن تونۇۋالاتتى.

﴿ئۇلارنىڭ بارماقلىرىغا (ھەممە ئەزاسىغا) چېپىڭلار﴾ ئىبنى جەرر بۇ ئايەتنى مۇنداق تەپسىر قىلدى: ﴿ئى مۆمىنلەر! دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ ھەر بىر ئەزاسىغا، قوللىرىنىڭ ۋە پۇتلىرىنىڭ بارماقلىرىغا چېپىڭلار﴾.

(1) سۈرە مۇھەممەد 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەۋفىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىك مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بەدى ۋە قەسنى بايان قىلىپ ئەبۇجەھلىنىڭ: مۇسۇلمانلارنى بىراقلا ئۆلتۈرۈۋەتمەڭلار، لېكىن ئۇلارنى ئەسەرگە ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن دىنىڭلارنى ئەيىبلەنگەنلەرنى، لات ۋە ئۇززا قاتارلىق ئىلاھلىرىمىزدىن يۈز ئۆرگەنلەرنى تونۇۋېلىڭلار، دېگەن سۆزىگە يەتكەندە، اللە تائالا پەرىشتىلەرگە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەن سىلەر بىلەن بىللە، مۆمىنلەرنى (ئۇرۇش مەيدانىدا) ساباتلىق قىلىڭلار، كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالىمەن﴾ دەپ ۋەھىي قىلدى. (قىلىچ بىلەن كاپىرلارنىڭ) گەدەنلىرىگە چېپىڭلار (يەنى باشلىرىنى كېسىڭلار)، ئۇلارنىڭ بارماقلىرىغا (ھەممە ئەزاسىغا) چېپىڭلار.﴾

شۇنىڭ بىلەن ئەبۇجەھل ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلگەن 69 ئادەمنىڭ قاتارىدا ئۆلتۈرۈلدى. ئۇقۇبە ئىبنى ئەبۇمۇئە ئەسەرگە چۈشتى. ئاندىن ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ سانى تولۇق 70 كە توشتى.

﴿بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار اللەغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشىلىق قىلدى﴾ يەنى ئۇلار اللە تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە مۇخالپەتچىلىك قىلىپ قارشىلىق قىلىش يولىغا ماڭدى. شەرىئەتنى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىشنى تەرك ئەتتى.

﴿كىمكى اللەغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشىلىق قىلىدىكەن، اللە ئۇنى قاتتىق جازالايىدۇ﴾ يەنى اللە ئۆزىگە مۇخالپەتچىلىك قىلغان ۋە قارشى چىققان كىشىدىن ھېساب ئالغۇچىدۇر، غالىبتۇر. ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. اللە تائالانىڭ غەزىپىگە ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ. اللە بۈيۈكتۇر، يۈكسەكتۇر، اللە تائالادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ تەرىپىيچى يوقتۇر.

﴿ئى كاپىرلار جامائەسى! بۇ دۇنيادا) مۇشۇنداق جازانى تېتىڭلار. كاپىرلار (ئاخىرەتتە) دوزاخ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ﴾ بۇ كاپىرلارغا قارىتىلغان خىتابتۇر. يەنى دۇنيادا بۇ ئازاب - ئوقۇبەتنى تېتىڭلار، ھەم بىلىپ قويۇڭلاركى كاپىرلار ئاخىرەتتە دوزاخ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ.

\* \* \* \* \*

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا رَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُؤَلِّهْمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ ۖ ٱلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ ۖ أَوْ مُتَحَيِّرًا ۖ إِلَىٰ فِتْنَةٍ ۖ فَمَدَّ بَأْسًا ۖ يَغْضَبُ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَا وَهُ جَهَنَّمُ

وَبِعَسِّ ٱلْكَصِيرُ ﴿١٦﴾

ئى مۆمىنلەر! كاپىرلارنىڭ ھۇجۇمىغا دۇچ كەلگەن چېغىڭلاردا، ئۇلارغا ئارقاڭلارنى قىلماڭلار (يەنى قاچماڭلار) <sup>(15)</sup>. كىمكى قايتا ئۇرۇشۇش ياكى (ياردەم تىلەش) ئۈچۈن مۇسۇلمانلار جامائەسىگە قوشۇلۇش مەقسىتىدە بىر تەرەپكە يۆتكىلىش قىلماستىن، بەلكى دۈشمەنگە ئارقىسىنى قىلىدىكەن (يەنى قاچىدىكەن)، ئۇ ھەقىقەتەن اللە نىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ. دوزاخ نېمىدېگەن يامان جاي! <sup>(16)</sup>.

ئۇرۇش كۈنى ئارقىغا قېچىشتىن توسۇش ۋە ئۇنىڭ جازاسىنى بايان قىلىش توغرىسىدا

اللە تائالا ئۇرۇشتىن قاچقانلارنى دوزاختىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! كاپىرلارنىڭ ھۇجۇمىغا دۇچ كەلگەن چېغىڭلاردا﴾ يەنى كاپىرلارغا يېقىنلاشقان چېغىڭلاردا ﴿ئۇلارغا ئارقاڭلارنى قىلماڭلار (يەنى قاچماڭلار)﴾ يەنى سەبداشلىرىڭلارنى تاشلاپ قاچماڭلار.

﴿كىمكى قايتا ئۇرۇشۇش ياكى (ياردەم تىلەش) ئۈچۈن مۇسۇلمانلار جامائەسىگە قوشۇلۇش مەقسىتىدە بىر تەرەپكە يۆتكىلىش قىلماستىن، بەلكى دۈشمەنگە ئارقىسىنى قىلىدىكەن (يەنى قاچىدىكەن)، ئۇ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ﴾ دۈشمىنىڭگە ھىيلە ئىشلىتىپ ئۇنىڭغا ئۇنىڭدىن قورققاندىكى كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئالدىدا قېچىپ دۈشمەننى ئەگەشتۈرۈپ مەلۇم جايغا بارغاندا ئارقىغا يېنىپ ئۇنى ئۆلتۈرسە، بۇ نىيەتتە قاچقان كىشىگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە سۇددى شۇنداق دەپ كۆرسەتكەن، زەھھاك مۇنداق دەيدۇ: كىمكى دۈشمىنىڭ بىخۇتلاشقانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن سەبداشلىرىدىن ئايرىلىپ ئىلگىرىلىسە ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالالسا ياكى ياردەم تىلەش ئۈچۈن مۇسۇلمانلار جامائەسىگە قوشۇلۇپ ئۇلارغا ياردەم بەرسە ۋە ئۇلاردىن ياردەم تىلىسە ئۇنىڭغا دۇرۇستۇر. ئەگەر ئۇ كىچىك قوشۇندا بولۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىقنىڭ يېنىغا قاچىسىمۇ دۇرۇستۇر. باش قومانداننىڭ قېشىغا قېچىشىمۇ بۇ رۇخسەتنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەبۇئەبىدەنىڭ پارس زېمىنىدا مەجۇسى تەرەپنىڭ (يەنى پارس قوشۇنىنىڭ) قوشۇنلىرى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن دەرياغا سېلىنغان كۆۋرۈكنى مۇداپىئە قىلىش جېڭىدە كۆۋرۈكتە ئۆلتۈرۈلگەنلىك خەۋىرى يېتىپ كەلگەندە مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر ئۇ مېنىڭ قېشىمغا قېچىپ كەلگەن بولسا، مەن ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ياردەم بەرگۈچى جامائە بولاتتىم» بۇ قىسسىنى مۇھەممەد ئىبنى سىرىن ئۆمەردىن مۇشۇنداق رىۋايەت قىلغان.

ئەبۇئوسمان نەھدى، ئەبۇئەبىدە شېھىت قىلىنغان چاغدا ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئى خالايق! مەن سىلەرگە ياردەم بەرگۈچى جامائەدۈرمەن» مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: «ئۆمەر: مەن ھەر بىر مۇسۇلمانغا ياردەم بەرگۈچى جامائەدۈرمەن دېدى».

ئابدۇلمالىك ئىبنى ئۆمەير ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئى خالايق! بۇ ئايەت سىلەرنى مەغرۇلاندۇرۇپ قويمىسۇن، بۇ ئايەت بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى نازىل بولغان، مەن ھەر بىر مۇسۇلمانغا ياردەم بەرگۈچى جامائەدۈرمەن.

ئىبنى ئەبۇھاتەم نەفى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز دۈشمەنلىرىمىز بىلەن ئۇرۇش قىلغاندا مەزمۇت تۇرالمىدىغان قەۋمىدۈرمىز. ياردەم بەرگۈچى جامائەنىڭ زادى كىملىكىنى ئۇنىڭ باشلىقىمۇ ياكى ئەسكەرمۇ، بۇنى بىلەلمەيمىز، دەيدۇ. ئىبنى ئۆمەر: شەك - شۈبھىسىزكى، ياردەم بەرگۈچى جامائە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدۇر، دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

نافىئى: ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن ﴿ئى مۆمىنلەر! كاپىرلارنىڭ ھۇجۇمىغا دۇچ كەلگەن چېغىڭلاردا﴾ دېدى، دەيدۇ. ئىبنى ئۆمەر: بۇ ئايەت ئۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ ئەمەس ۋە كېيىنمۇ ئەمەس دەل بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى نازىل بولغان، دەيدۇ.

زەھھاك ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ياردەم تىلەش﴾ ئۈچۈن مۇسۇلمانلار جامائەسىگە قوشۇلۇش مەقسىتىدە دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى تەرەپكە قاچقان كىشىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا، بۈگۈنكى كۈندە باشلىقى ۋە سەبداشلىرى تەرەپكە قاچقان كىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما ئۇرۇشتىن قېچىش مەزكۇر سەۋەبلەردىن بىرەر سەۋەب ئۈچۈن بولمىسا ھارامدۇر ۋە چوڭ گۇناھلاردىن سانىلىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئادەمنى ھالاك قىلغۇچى يەتتە تۈرلۈك ئىشتىن ساقلىنىڭلار»

ساھابىلار: ئىيى ئاللى نىكى پەيغەمبىرى! ئۇلار قايسىلار دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللى تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، سېھىرگەرلىك قىلىش، ئاللى ئۆلتۈرۈشنى ھارام قىلغان جاننى ناھەق ئۆلتۈرۈش، جازانىنى يېيىش، يېتىمىنىڭ مېلىنى يېيىش، ئۇرۇش مەيدانىدىن قېچىش ۋە ئىپپەتلىك ۋە پاك مۆمىن ئاياللارغا تۆھمەت چاپلاش قاتارلىقلاردۇر» دېدى.

شۇخا ئاللى تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ ھەقىقەتەن ئاللى نىكى غەزىپىگە ئۇچرايدۇ﴾ يەنى قىيامەت كۈنى ﴿ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ. دوزاخ نېمىدىگەن يامان جاي!﴾.  
\* \* \* \* \*

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتُمْ إِذْ رَمَيْتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ



(ئى مۇسۇلمانلار! بەدرىدە) ئۇلارنى (يەنى مۇشرىكلارنى) سىلەر (ئۆزكۈچۈڭلار بىلەن) ئۆلتۈرگۈنۈڭلار يوق، بەلكى ئەمەلدە ئۇلارنى (سىلەرگە ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا قىلىش بىلەن) ئاللى ئۆلتۈردى، (ئى مۇھەممەد بىر سىقىم توپىنى مۇشرىكلارغا) ئاتقىنىڭدا سەن ئاتىدىڭ، بەلكى ئەمەلدە ئۇنى (مۇشرىكلار نىكى كۆزلىرىگە) ئاللى ئاتتى. (ئاللى نىكى مۇنداق قىلىشى) مۆمىنلەرگە (ساۋاب، غەلبە، غەنىمەتلەردىن ئىبارەت) چىرايلىق ئىنتاملارنى ئاتا قىلىش ئۈچۈن ئىدى. ئاللى ھەقىقەتەن (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى، ئەھۋاللىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(17)</sup>. بۇ (ئاللى نىكى مۆمىنلەرگە بەرگەن ئىنتامىدۇر). ئاللى كاپىرلارنىڭ ھىيلىسىنى چوقۇم مەغلۇپ قىلغۇچىدۇر<sup>(18)</sup>.

كاپىرلارنى ئاللى تائالانىڭ ئۆلتۈرۈشى ۋە ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە توپا چېچىشى توغرىسىدا ئاللى تائالا بۇ ئايەتتە ئۆزىنىڭ بەندىلىرىنىڭ ئىشلىرىنى ياراتقۇچى ئىكەنلىكىنى، ئۇلاردىن سادىر بولغان بارلىق ياخشى ئىشلار ئۈچۈن ئۆزىنىڭلا مەدھىيەلىنىدىغانلىقىنى، چۈنكى - ئۇلارنى شۇ ياخشى ئىشنى قىلىشتا ئاللى مۇۋەپپەقىيەت قازاندۇرىدىغانلىقىنى ۋە ياردەم بېرىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. شۇخا ئاللى تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇسۇلمانلار! بەدرىدە) ئۇلارنى (يەنى مۇشرىكلارنى) سىلەر (ئۆزكۈچۈڭلار بىلەن) ئۆلتۈرگۈنۈڭلار يوق، بەلكى ئەمەلدە ئۇلارنى (سىلەرگە ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا قىلىش بىلەن) ئاللى ئۆلتۈردى﴾ يەنى سىلەر سان جەھەتتە ئاز تۇرۇقلۇق ئۆز كۈچ - قۇۋۋىتىڭلارغا تايىنىپ، سىلەردىن سان جەھەتتە كۆپ بولغان دۈشمەنلىرىڭلارنى سىلەر ئۆلتۈرمىدىڭلار، بەلكى ئاللى سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇردى.

ئاللى تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللى سىلەرگە بەدرىدە نۇسرەت ئاتا قىلدى، ھالبۇكى، سىلەر كۈچسىز ئىدىڭلار (سانىڭلار ۋە قورالڭلار ئاز ئىدى)﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئاللى سىلەرگە نۇرغۇن جەڭ مەيدانلىرىدا ۋە ھۈنەين كۈنىدە (يەنى جېڭىدە) ھەقىقەتەن ياردەم بەردى. ئەينى ۋاقىتتا سانىڭلارنىڭ كۆپلىكىدىن خۇشاللىنىپ كەتتىڭلار (يەنى بۈگۈن بىزنىڭ سانىمىز كۆپ، مەغلۇپ بولمايمىز دېدىڭلار، بۇ چاغدا سىلەرنىڭ سانىڭلار 12 مىڭ، دۈشمىنىڭلارنىڭ سانى 4000 ئىدى)، سانىڭلارنىڭ كۆپلۈكى سىلەرگە قىلچە

(1) سۈرە ئال ئىمران 123 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.number.org

ئەسقاتمىدى. (قاتتىق قورققىنىڭلاردىن) كەڭ زېمىن سىلەرگە تار تۇيۇلدى. ئاندىن (مەغلۇب بولۇپ، رەسۇلۇلانى ئازغىنا مۆمىنلەر بىلەن تاشلاپ) ئارقاڭلارغا قاراپ قاچتىڭلار<sup>(1)</sup>.

بۈيۈك ۋە يۈكسەك ئاللاھ بۇ ئايەتتە غەلبىنىڭ سانىنىڭ كۆپلىكىدە، ساۋۇت - دۇبۇلغا ۋە قورال - ياراغنىڭ سەرخىللىكىدە ئەمەسلىكىنى، بەلكى ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ تەرەپتىن ئىكەنلىكىنى جاكارلايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ نىڭ ئىرادىسى بىلەن ئاز جامائە كۆپ جامائە ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ﴾ ئاللاھ چىداملىق كۆرسەتكۈچىلەر بىلەن بىللىدۇ<sup>(2)</sup>.

بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن ياردەم تىلەپ، ئاللاھ تائالاغا يېلىنىپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن، چېدىردىن چىققان چاغدا، يەردىن بىر چاڭگال ئۇششاق تاشلار ئارىلاش توپىنى ئېلىپ كاپىرلارنىڭ يۈزىگە ئېتىپ: يۈزلەر توپىغا مېلەندى، دېدى. ئاندىن ساھابىلىرىنى جەڭگە ئاتلىنىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىشكە بۇيرۇدى، ئۇلار شۇنداق قىلدى. ئاللاھ تائالا ئەنە شۇ تاش - توپىنى مۇشرىكلارنىڭ كۆزىگە ئاتتى. ئۇلاردىن كۆزىگە توپا كىرمىگەن بىر مۇ ئادەم قالمىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى كۆزلىرىگە كىرگەن توپا بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئىشى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد بىر سىقىم توپىنى مۇشرىكلارغا) ئاتقىنىڭدا سەن ئاتىدىڭ، بەلكى ئەمەلدە ئۇنى (مۇشرىكلار نىڭ كۆزلىرىگە) ئاللاھ ئاتتى﴾ يەنى توپىنى مۇشرىكلارنىڭ كۆزىگە ئېتىپ ئۇلارنى مەغلۇب قىلغان سەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ دۇر.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئۇرۇۋە ئىبنى زۇبەير ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئاللاھ نىڭ مۇنداق قىلىشى) مۆمىنلەرگە (ساۋاب، غەلبە، غەنمەتلەردىن ئىبارەت) چىرايلىق ئىنئاملارنى ئاتا قىلىش ئۈچۈن ئىدى﴾ دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى ئاللاھ مۆمىنلەرگە، ئۇلارنىڭ سانى ئاز، دۈشمەنلىرىنىڭ سانى كۆپ تۇرۇقلۇق ئۇلارنى دۈشمەنلىرىنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇرغانلىقتىن ئىبارەت نېمىتىنى تونۇشى ۋە ئۇلارنىڭ شۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى تونۇشى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بۇ نېمىتىگە شۈكۈر قىلىشى ئۈچۈندۇر.

ئىبنى جەرىرمۇ بۇ ئايەتنى مۇشۇنداق تەپسىر قىلدى، ھەدىستىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىندۇ: ﴿ئاللاھ بىزگە ھەر قانداق چىرايلىق ئىنئاملارنى ئاتا قىلىدۇ﴾.

﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى، ئەھۋاللىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى ئاللاھ دۇئالارنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر. نۇسرەت ۋە غەلبىنىڭ كىمگە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

﴿بۇ (ئاللاھ نىڭ مۆمىنلەرگە بەرگەن ئىنئامدۇر). ئاللاھ كاپىرلارنىڭ ھىيلىسىنى چوقۇم مەغلۇب قىلغۇچىدۇر﴾ بۇ مۆمىنلەر ئېرىشكەن غەلبىدىن باشقا يەنە بىر خۇش خەۋەردۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارغا كەلگۈسىدە كاپىرلارنىڭ ھىيلىسىنى ئاجزلاشتۇرۇدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئىشىنى روناقتا تاپقۇزمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ داۋاملىق مەغلۇبىيەتكە ۋە ھالاكەتكە ئۇچرايدىغانلىقىنى جاكارلىدى. بارلىق ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيە ئاللاھ تائالاغا خاستۇر.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە تەۋبە 25 - ئايەت.  
(2) سۈرە بەقەرە 249 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْهَوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ  
عَنْكُمْ فِتْنَتَكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

(ئى كۇففارلار جامائەسى!) ئەگەر سىلەر غەلبىنى تىلىسەڭلار، غەلبە ئاللىقاچان سىلەرگە كەلدى (يەنى ئۇ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا كەلدى). ئەگەر (پەيغەمبەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن) يانساڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئەگەر ئۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇرۇشساڭلار، بىز ئۇنىڭغا يەنە ياردەم بېرىمىز. قوشۇنۇڭلار كۆپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ سىلەردىن ھېچ نەرسىنى دەپتى قىلىپ بېرەلمەيدۇ، اللە ھەقىقەتەن مۆمىنلەر بىلەن بىللىدۇر<sup>(1)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ ياردەم تىلىگەنلىكىگە بېرىلگەن جاۋاب توغرىسىدا

اللە تائالا كاپىرلارغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى كۇففارلار جامائەسى!﴾ ئەگەر سىلەر غەلبىنى تىلىسەڭلار ﴿يەنى اللە تائالانىڭ سىلەرگە ياردەم بېرىپ، سىلەر بىلەن دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىشنى تىلىسەڭلار، ھەقىقەتەن سورىغىنىڭلار سىلەرگە بېرىلدى. بۇ ھەقتە ئىبنى ئىسھاق ۋە باشقىلار زۆھرىدىن ئابدۇللاھ ئىبنى سۈئەلەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئەبۇجەھل: ئى اللە! بىزدىن قايسىمىز<sup>(1)</sup> سىلەر - رەھىمنى ئۈزگەن ۋە بىز بىلمەيدىغان نەرسىنى بىزگە ئېلىپ كەلگەن بولسا، ئۇنى ئەتە (يەنى ئۇرۇش بولغان چاغدا) ھالاك قىلغىن! دەپ دۇئا قىلغان ئىدى. بۇ ئۇنىڭ بىلەن اللە تائالادىن ياردەم تىلىگىنى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى: ﴿ئى كۇففارلار جامائەسى!﴾ ئەگەر سىلەر غەلبىنى تىلىسەڭلار، غەلبە ئاللىقاچان سىلەرگە كەلدى (يەنى ئۇ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا كەلدى). ئەگەر (پەيغەمبەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن) يانساڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئەگەر ئۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇرۇشساڭلار، بىز ئۇنىڭغا يەنە ياردەم بېرىمىز. قوشۇنۇڭلار كۆپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ سىلەردىن ھېچ نەرسىنى دەپتى قىلىپ بېرەلمەيدۇ، اللە ھەقىقەتەن مۆمىنلەر بىلەن بىللىدۇر.﴾

ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللاھ ئىبنى سۈئەلەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار ئۇچراشقان چاغدا، ئەبۇجەھل: ئى اللە! بىزدىن قايسىمىز سىلەر - رەھىمنى ئۈزگەن ۋە بىز بىلمەيدىغان نەرسىنى بىزگە ئېلىپ كەلگەن بولسا، ئۇنى ھالاك قىلغىن، دەپ دۇئا قىلىپ ياردەم تىلىگەن ئىدى. بۇ قىسسنى ئىمام نەسەئى ۋە ھاكىمىمۇ رىۋايەت قىلغان، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، زەھەاك، قەتادە، يەزىد ئىبنى رۇمان ۋە بىر قانچە كىشىلەردىنمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىسسەلەر رىۋايەت قىلىندى.

سۇددى مۇنداق دەيدۇ: مۇشرىكلار مەككىدىن بەدىگە چىققان چاغدا، كەبىنىڭ يوپۇقلىرىنى بىللە ئېلىپ چىقتى. اللە تائالادىن ياردەم تىلەپ: ئى اللە! بۇ ئىككى قوشۇننىڭ قايسىسى ئەلا ئورۇندا بولسا، بۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ قايسىسى ھۆرمەتلىك بولسا، بۇ ئىككى قەبىلىنىڭ قايسىسى ياخشى بولسا شۇ تەرەپكە ياردەم بەرگىن دېيىشتى.

(1) يەنە بىر تەرەپتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆزدە تۇتماقچى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاللاھ تائالا ﴿ئى كۇفۇرلار جامائەسى!﴾ ئەگەر سىلەر غەلبىنى تىلىسەڭلار، غەلبە ئاللىقاچان سىلەرگە كەلدى (يەنى ئۇ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا كەلدى) دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. يەنى ئاللاھ سىلەرنىڭ دېگىنىڭلار بويىچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ياردەم قىلدىم، دېدى. ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قىلغان دۇئاسىدىن خەۋەر بېرىپ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: «ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولىدىغان بولسا»<sup>(1)</sup> دېگەن دەيدۇ. ﴿ئەگەر (پەيغەمبەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن) يانساڭلار﴾ يەنى ئاللاھ تائالاغا كۆپۈرلۈك قىلىشتىن، پەيغەمبەرنى يالغانغا چىقىرىشتىن يانساڭلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ﴿بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئەگەر ئۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇرۇشاڭلار، بىز ئۇنىڭغا يەنە ياردەم بېرىمىز﴾. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەر قايتساڭلار (يەنى قايتا بۇزغۇنچىلىق قىلساڭلار)، بىز قايتىمىز (يەنى بىز سىلەرنى قايتا جازالايمىز)﴾<sup>(2)</sup> بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئەگەر سىلەر ئىلگىرىكى كۆپۈرلۈك قىلغانغا ۋە ئازغۇنلۇق قىلغانغا قايتساڭلار، بىز سىلەرنى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ھادىسىلەرگە گىرىپتار قىلىمىز.

﴿قوشۇنۇڭلار كۆپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ سىلەردىن ھېچ نەرسىنى دەپمۇ قىلىپ بېرەلمەيدۇ﴾ يەنى سىلەر ئىمكانىڭلارنىڭ بىرىچە قوشۇن توپلىغان تەقدىردىمۇ شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ بىللە بولغان كىشىلەرنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلالمايسىلەر، ئاللاھ ھەممە نەرسىدىن غالىبتۇر. ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن مۆمىنلەر بىلەن بىللىدۇر﴾ مۆمىنلەر پەيغەمبەرنىڭ تاللانغان قوشۇندۇر. \* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَاتَّبِعُوا مَن مَّوَدَّوْهُ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهَمْنَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ \* إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢١﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢٢﴾

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار، سىلەر (قۇرئاننى) ئاڭلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈمەڭلار<sup>(20)</sup>. ئاڭلىماي تۇرۇپ ئاڭلىدۇق دېگەن كىشىلەرنى (يەنى كاپىرلارنى) دورىماڭلار<sup>(21)</sup>. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ نىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى (ھەقىقىي ئاڭلىماي) گاس بولۇۋالغان، (ھەقىقىي سۆزلىمەي) گاچا بولۇۋالغان، (ياخشى - ياماننى پەرق ئەتمەي) ئەقلىنى يوقاتقان كىشىلەردۇر<sup>(22)</sup>. ئەگەر ئاللاھ ئۇلاردا بىرەر ياخشىلىق بار دەپ بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا (ھەقىقىي) ئاڭلىتاتتى؛ ئۇلارغا ئاڭلىتقان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ھەقىقىي ئەلۋەتتە يۈز ئۆرۈگەن ھالدا باش تارتاتتى<sup>(23)</sup>.

ئاللاھ تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى ئاللاھ تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشقا، بۇيرۇيدۇ. ئۇلارنى ئاللاھ تائالاغا قارشى چىقىشتا ئاللاھ تائالاغا كۆپۈرلۈك قىلىپ، ئۇنىڭغا قارشى چىققان كاپىرلارغا ئوخشاپ قېلىشتىن توسىدۇ.

(1) سۈرە ئەنفال 32 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە ئىسرا 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شۇنچا ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەلەر (قۇرئاننى) ئاڭلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈمەڭلار﴾ يەنى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى سەلەرنى چاقىرغان نەرسىلەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشنى ۋە ئۇنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى ئورۇنداشنى تەرك ئەتمەڭلار ۋە ئۇنىڭ توسقان ئىشلىرىدىن يېنىڭلار.

﴿ئاڭلىماي تۇرۇپ ئاڭلىدۇق دېگەن كىشىلەرنى (يەنى كاپىرلارنى) دورىماڭلار﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى ئىسھاق مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار مۇناپىقلاردۇر، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنى ھەقنى ئاڭلىغاندەك ۋە ئۇنى قوبۇل قىلغاندەك قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۇنداق ئەمەس.

ئاندىن ئاللاھ تائالا بۇ تۈردىكى كىشىلەرنىڭ ئادەم ئەۋلادى ئىچىدىكى ئەخلاق ۋە يارىتىلىش جەھەتتە ئەڭ پەسكەش كىشىلەر ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، ئاللاھ نىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى (ھەقنى ئاڭلىماي) گاس بولۇۋالغان، (ھەقنى سۆزلىمەي) گاچا بولۇۋالغان، (ياخشى - ياماننى پەرق ئەتمەي) ئەقلىنى يوقاتقان كىشىلەردۇر﴾.

ئەنە شۇلار ئىنسانلارنىڭ ئەڭ پەسكەشلىرىدۇر. چۈنكى ئۇلاردىن باشقا ھەر قانداق ھايۋان ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى يارىتىشىدىكى ئىرادىسىگە بويسۇنىدۇ. ئۇلار بولسا ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان تۇرۇقلۇق ئاللاھ تائالاغا كۈپۈرلۈك قىلدى.

شۇنچا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى چارۋا - ماللارغا ئوخشىتىپ مۇنداق دېگەن: ﴿كاپىرلارنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلغۇچى خۇددى مەنسىنى چۈشەنمەي تاۋۇشنى ۋە نىدانلا ئاڭلايدىغان چاھاربايلارنى چاقىرغان ئادەمگە ئوخشايدۇ﴾<sup>(1)</sup> (ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھدۇر، ئەنە شۇلار غاپىلدۇر)<sup>(2)</sup>.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد ۋە ئىبنى جەرىر قاتارلىقلاردىن: تەپسىر قىلىنىۋاتقان ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان كىشىلەر قۇرەيش قەبىلىسىدىكى ئابدۇراھمان ئەۋلادىدىن بىر قانچە نەپەر كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئۇلاردىن مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەن مەن (يەنى ئىبنى كەسىر) بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغان كىشىلەرنىڭ مۇشرىكلار ياكى مۇناپىقلار بولۇشىدا ھېچقانداق قارمۇقارشىلىق يوق، دەپ قارايمەن. چۈنكى، ئۇلاردىن مەيلى قايسىسىلا بولسۇن، ئۇلار ھەقنى توغرا يوسۇندا چۈشىنىشتىن ۋە ياخشى تەرەپكە يۆلەپ قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت ئەمەلدىن مەھرۇم قىلىنغانلاردۇر. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلار بىرەر نەرسىنى چۈشىنەلەيدۇ، دەپ پەرز قىلىنمىغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ ھەقنى توغرا چۈشىنەلمەيدىغانلىقىنى ۋە توغرا نەرسىنى بىلەلمەيدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئاللاھ ئۇلاردا بىرەر ياخشىلىق بار دەپ بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا (ھەقنى) ئاڭلىتاتتى﴾ يەنى ئاللاھ تائالا ئەلۋەتتە ئۇلارغا ھەقنى چۈشەندۈرەتتى. لېكىن ئۇلاردا ياخشىلىق يوق. شۇنچا ئاللاھ ئۇلارغا ھەقنى چۈشەندۈرمەيدۇ.

چۈنكى، ئاللاھ ﴿ئۇلارغا ئاڭلىتقان تەقدىردىمۇ﴾ يەنى ھەقنى چۈشەندۈرگەن تەقدىردىمۇ ﴿ئۇلار ھەقتىن ئەلۋەتتە يۈز ئۆرۈگەن ھالدا باش تارتاتتى﴾ يەنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەقنى چۈشەنگەندىن كېيىن تەرسالىق قىلىپ، ھەقتىن قەستەن باش تارتىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى.

\*\*\*\*\*

(1) سۈرە بەقەرە 171 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەئراۋ 179 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۗ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ  
يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ۗ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ يُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

ئى مۆمىنلەر! اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى تىرىلدۈرىدىغان (يەنى ئەبەدىي ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان) ئىمانغا دەۋەت قىلسا، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار. بىلىڭلاركى، اللہ كىشى بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدۇ (يەنى كىشىنىڭ دىلىنى ئىگىسىنىڭ خاھىشى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۆز خاھىشى بويىچە تەسەررۇپ قىلىدۇ). (قىيامەت كۈنى) سىلەر اللہ نىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر ﴿24﴾.

اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىشقا بۇيرۇلغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئى مۆمىنلەر! اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى تىرىلدۈرىدىغان (يەنى ئەبەدىي ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان) ئىمانغا دەۋەت قىلسا، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار﴾ ئىمام بۇخارى بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى پايدىلىق نەرسىگە چاقىرسا، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار.

يەنە ئىمام بۇخارى ئەبۇسەئىد ئىبنى مەئلا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن ناماز ئوقۇۋاتاتتىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېنىڭ يېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ مېنى چاقىردى. مەن نامىزىمنى ئوقۇپ بولۇپ، ئاندىن ئۇنىڭ قېشىغا باردىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنىڭ مېنىڭ قېشىمغا دەرھال كېلىشىڭگە نېمە توسالغۇ بولدى؟ اللہ تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى تىرىلدۈرىدىغان (يەنى ئەبەدىي ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان) ئىمانغا دەۋەت قىلسا، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار﴾ دېمىدىمۇ؟» دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن مەسچىتتىن چىقىشتىن ئىلگىرى ساڭا چوقۇم قۇرئاندىكى ئەڭ كاتتا سۈرىنى ئۆگىتىپ قويىمەن» دېدى. بىر ئازدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چىقىپ كەتپەكچى بولۇپ ماڭدى. مەن ئۇنىڭغا دېگەن سۆزىنى ئەسلىتىم. مۇناز مۇنداق دەيدۇ: ھەپس ئىبنى ئاسىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن بىرى بولغان ئەبۇسەئىدتىن مەزكۇر ھەدىسنى ئاڭلىغانلىقىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ كاتتا سۈرە «پاتىھە سۈرىسى» دۇر دېگەنلىكىنى بايان قىلغان.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئۇرۋە ئىبنى زۇبەيرنىڭ ﴿ئى مۆمىنلەر! اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى تىرىلدۈرىدىغان (يەنى ئەبەدىي ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان) ئىمانغا دەۋەت قىلسا، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى سىلەر خار بولغىنىڭلاردىن كېيىن، اللہ تائالانىڭ سىلەرنى ئەزىز قىلغان ئاجىز بولغىنىڭلاردىن كېيىن كۈچلەندۈرگەن دۈشمىنىڭلار سىلەرگە ھەيۋە قىلىپ ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇلارنى سىلەردىن توسقان، ئۇرۇشقا اللہ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى چاقىرسا ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار.

اللہ تائالانىڭ ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿بىلىڭلاركى، اللہ كىشى بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدۇ (يەنى كىشىنىڭ دىلىنى ئىگىسىنىڭ خاھىشى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۆز خاھىشى بويىچە تەسەررۇپ قىلىدۇ)﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: اللہ مۆمىن بىلەن كۈپۈرلۈكنىڭ ئارىسىدا، كاپىر بىلەن ئىماننىڭ ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدۇ. بۇنى ھاكىم رىۋايەت قىلغان.

مۇجاھىد، سەئىد، ئىكرىمە، زەھھاك، ئەبۇسالىھ، ئەتىيە، مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان ۋە سۇددى قاتارلىقلارمۇ بۇ ئايەتنى شۇنداق تەپسىر قىلغان. مۇجاھىدتىن قىلىنغان يەنە بىر رىۋايەتتە ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللّٰهُ كِشَى بِلْهَنْ ئُونىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدۇ﴾ ھەتتاكى، ئۇنى بىرەر نەرسىنى چۈشىنەلمەيدىغان ھالاتكە كەلتۈرۈپ قويىدۇ.

سۇددى مۇنداق دەيدۇ: اللّٰهُ، ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولىدۇ. ئۇ پەقەت اللّٰهُ تائالانىڭ ئىزى بىلەنلا ئىمان ئېيتالايدۇ ياكى كاپىر بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بۇ ئايەتكە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھەدىسلەر رىۋايەت قىلىندى.

ئىمام ئەھمەد، ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى دىللارنى ئۆزگەرتىپ تۇرغۇچى اللّٰهُ! مېنىڭ دىلىمنى دىنىڭ ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغىن!» دېگەن بۇ دۇئانى كۆپ قىلاتتى. بىز: ئى اللّٰهُ نىڭ پەيغەمبىرى! بىز ساڭا ۋە سەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىگە ئىمان ئېيتتۇق، بىزدىن يەنىلا ئەنسىرەمسەن؟ دېدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، شەك - شۈبھىسىزكى، دىللار اللّٰهُ تائالانىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىكى ئىككى بارماقنىڭ ئارىلىقىدا بولىدۇ. اللّٰهُ ئۇنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ تۇرىدۇ» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد، نەۋاس ئىبنى سەئىد سەئىد كىتابى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم دەيدۇ: «ھەر بىر دىل ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى مەرھەمەتلىك اللّٰهُ تائالانىڭ بارماقلىرىدىن ئىككى بارماق ئارىسىدا بولىدۇ. ئەگەر اللّٰهُ دىلنى مەزمۇت تۇرغۇزۇشنى خالىسا، ئۇنى مەزمۇت تۇرغۇزىدۇ. ئەگەر ئۇنى ئۆزگەرتىۋېتىشنى خالىسا ئۆزگەرتىۋېتىدۇ».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيتتى: «ئى دىللارنى ئۆزگەرتىپ تۇرغۇچى اللّٰهُ! مېنىڭ دىلىمنى دىنىڭ ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغىن!».

ئۇ يەنە مۇنداق دەيتتى: «تارازا مەرھەمەتلىك اللّٰهُ تائالانىڭ قولىدىدۇر. اللّٰهُ خالىسا ئۇنى پەس تۇتىدۇ، خالىسا ئېگىز تۇتىدۇ» بۇ ھەدىسنى ئىمام نەسەئى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلارمۇ مۇشۇنداق رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

سىلەرنىڭ ئارائىلاردىكى زۇلۇم قىلغانلارنىڭ بېشىغا كېلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىغان بالا - قازادىن ساقلىنىڭلار، بىلىڭلاركى، اللّٰهُ نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر<sup>(1)</sup>.

ئومۇميۈزلۈك بالا - قازاغا گىرىپتار بولۇپ قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە اللّٰهُ تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى سىناش يۈزىسىدىن يامان ئىشلارنى قىلغانلارغىمۇ ۋە ياخشى ئىشنى قىلغانلارغىمۇ ئومۇميۈزلۈك كېلىدىغان، ئاسىيلارغا ۋە گۇناھ قىلغانلارغا خاس بولۇپ قالماي، بەلكى ياخشى ۋە يامان ئادەملەرنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق كېلىدىغان، ئۇنىڭ كېلىشىنى توسقىلى ۋە كۆتۈرۈۋەتكىلى بولمايدىغان بالا - قازادىن ئاگاھلاندۇرىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد، مۇتەررىپنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىز زۇبەيرىگە: ئى زۇبەير! سىلەرگە نېمە بولدى؟ ئۆلتۈرۈلگەن خەلىپىنىڭ<sup>(1)</sup> قەدرىنى قىلمىدىڭلار، ئاندىن ئۇنىڭ قىساسىنى

(1) ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى دېمەكچى.

تەلەپ قىلىپ كېلىپسىلەر؟ دېدۇق. زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېدى: «بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبۇبەكرى، ئۆمەر ۋە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنىڭ زامانىدا ﴿سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى زۇلۇم قىلغانلارنىڭ بېشىغا كېلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىغان بالا - قازادىن ساقلىنىڭلار﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇيتتۇق. لېكىن، بىز ئورنىمىزنى ئۇ بالا - قازاننىڭ ئەھلى دەپ ھېسابلىمايتتۇق. ئاخىرى ئۇ بىزدىن سادىر بولدى».

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ﴿سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى زۇلۇم قىلغانلارنىڭ بېشىغا كېلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىغان بالا - قازادىن ساقلىنىڭلار﴾ دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن زۇلۇم قىلغانلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىغان بالا - قازادىن ساقلىنىڭلار».

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە يەنە بىر رىۋايەتتە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەللى مۆمىنلەرنى ئۆز ئارىسىدا يۈز بەرگەن يامان ئىشلارغا قاراپ تۇرماسلىققا بۇيرىدى. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، ئەللى نىڭ ئازابى ئۇلارغا ئومۇميۈزلۈك كېلىدۇ. بۇ، بۇ ئايەتكە بېرىلگەن ناھايىتى ياخشى تەپسىردۇر.

شۇڭا، بۇ ئايەت ھەققىدە مۇجاھىدىمۇ ئەگەر يامان ئىشقا قاراپ تۇرساڭلار بالا - قازا سىلەرگىمۇ كېلىدۇ، دېدى. زەھھاك، يەزىد ئىبنى ئەبۇھۇبەيب ۋە بىرقانچە كىشىلەرمۇ بۇ ئايەتنى شۇنداق تەپسىر قىلغان.

ئىبنى جەرر ئىبنى مەسئۇدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سىلەردىن ھېچ ئادەم قالماي بالا - قازاغا دۇچار بولىدۇ. چۈنكى ئەللى تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار (سىلەرگە ئەللى تەرىپىدىن) بىر تۈرلۈك سىناقتۇر﴾<sup>(1)</sup> سىلەردىن قايسىڭلار پاناھ تىلىسە، ئەللى تائالاغا سېغىنىپ، بالا - قازالارنىڭ سەۋەبىدىن ئېزىپ كېتىشتىن پاناھ تىلىسۇن.

گەرچە بۇ خىتاب ساھابىلارغا قارىتىلغان بولسىمۇ ئۇ ساھابىلارنى ۋە باشقىلارنى ئومۇميۈزلۈك ئاگاھلاندۇرىدۇ. بۇنىڭ مەزمۇنىنى پىتنە ۋە بالا - قازادىن ساقلىنىش ھەققىدە كەلگەن نۇرغۇن ھەدىسلەر ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئۆلىمالارمۇ بۇ ھەقتە ئالاھىدە توختالغان. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ نوقتىلىق بولغىنى ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان ھەدىستۇر. ئۇ، ھۈزەيفە ئىبنى يەماندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئەللى تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر چوقۇم ياخشىلىققا بويرۇيسىلەر، يامانلىقتىن توسۇيسىلەر، ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار، ئەللى ئۆز دەرگاھىدىن سىلەرگە ئازاب ئەۋەتسۇن. ئاندىن سىلەر ئەللى نىڭ ئازابىنى ئۈستىڭلاردىن كۆتۈرۈۋېتىشنى تىلەپ ئەلۋەتتە دۇئا قىلىسىلەر، بىراق ئەللى سىلەرنىڭ بۇ دۇئاڭلارنى ئىجابەت قىلمايدۇ».

ئىمام ئەھمەد، ئەبۇرەقادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن خوجاينىم بىلەن بىللە چىقىپ ھۈزەيفەنىڭ قېشىغا بارسام، ئۇ مۇنداق دەۋاتقان ئىكەن. بىر سۆز بار بولۇپ، ئەگەر بىر ئادەم ئۇ سۆزنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا سۆزلىسە، مۇناپىق بولۇپ قالاتتى. شەك - شۈبھىسىزكى، مەن ئۇ سۆزنى سىلەرنىڭ بىرىڭلاردىن بىر ئولتۇرۇشتا تۆت قېتىم ئاڭلاۋاتمەن، سىلەر چوقۇم ياخشىلىققا بويرۇشىڭلار، يامانلىقتىن توسۇشىڭلار ۋە ياخشى ئىشقا قىزىقتۇرۇشىڭلار كېرەك، ئۇنداق قىلمىغىنىڭلاردا ئەللى چوقۇم سىلەرنىڭ ھەممىڭلارنى ئازاب بىلەن ھالاك قىلىدۇ. ياكى سىلەرگە سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ

(1) سۈرە تەغابۇن 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەسكى ئادەمنى باشلىق قىلىپ قويدۇ. ئاندىن سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ياخشى ئادەملەر ئاللا تائالاغا دۇئا قىلىدۇ. بىراق ئۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىنمايدۇ.

ئىمام ئەھمەد، نوئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىندۇكى، ئۇ خۇتبە ئوقۇۋېتىپ ئىككى بارمىقى بىلەن ئىككى قولقىغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم، دېدى: «ئاللا تائالانىڭ بەلگىلىگەن چەك - چېگرىلىرىغا كېلىپ توختىغان كىشى، بۇ چەك - چېگرىلاردىن ئۆتۈپ كەتكەن كىشى ۋە بۇ چەك - چېگرالارغا ھىيلە ئىشلەتكەن كىشىلەرنىڭ مىسالى بىر كېمىگە ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كېمىنىڭ ئەڭ تېگىگە ئەڭ قاتتىق ۋە ناچار يېرىگە ئورۇنلىشىدۇ ۋە بەزىلەر كېمىنىڭ ئۈستىگە ئورۇنلىشىدۇ، كېمىنىڭ تېگىگە ئورۇنلاشقانلار سۇ ئالماقچى بولۇپ، يۇقىرىدىكىلەرنىڭ يېنىدىن ئۆتكەندە ئۇلارغا ئەزىيەت يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئەگەر بىز ئۆز ئورنىمىزدا تۇرۇپ كېمىنى تېشىپ شۇ يەردىن سۇ ئالغان بولساق ئۈستىمىزدىكىلەرگە ئەزىيەت يەتكۈزمەيتتۇق، دەيدۇ. ئەگەر ئۈستىدىكىلەر، ئاستىدىكىلەرنىڭ بۇ ئىشىغا يول قويسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىراقلا ھالاک بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاستىدىكىلەرنىڭ قوللىرىنى تۇتۇۋالسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىراقلا نىجات تاپىدۇ». بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە ترمىزىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئۇمۇسەلىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەگەر ئۈمىتىم ئىچىدە گۇناھلار يامراپ كەتسە، ئۇلارغا ئۆز دەرگاھىدىن ئۈمۈمىيۈزلۈك ئازاب ئەۋەتىدۇ» مەن، ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشى كىشىلەر يوقمۇ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بار» دېدى. مەن: ئۇلار قانداق قىلىدۇ؟ دېدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلارغىمۇ گۇناھكار ئادەملەرگە يەتكەن ئازاب يېتىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئاخىرەتتە ئاللا تائالانىڭ مەغپىرىتى ۋە رازىلىقىغا ئېرىشىدۇ» دېدى.

يەنە ئىمام ئەھمەد، جەرىردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئارىلىرىدا گۇناھ قىلغانلارنى توسالايدىغان يۈز - ئابرويلۇق ۋە كۈچلۈك كىشىلەر تۇرۇقلۇق گۇناھلار قىلىنىۋېرىدىغان، ئاندىن ئۇلار گۇناھ قىلغانلارنى توسايدىغان بىرەر قەۋم يوق، ئەگەر شۇنداق قەۋم بولۇپ قالسا، ئاللا ئۇلارغا ئۈمۈمىيۈزلۈك ئازاب ئەۋەتىدۇ» ھەدىسنى ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ خَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ

وَأَيَّدَكُمْ بِبَنَصْرِهِمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦٦﴾

ياد ئېتىڭلاركى، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر (مەككە) زېمىنىدا ئاز سانلىق بولۇپ، بوزەك قىلىنغان ئىدىڭلار، كىشىلەر (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ تالان - تاراج قىلىشىدىن قورقاتىڭلار، شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللا سىلەرنى (مەدىنىدە) يەرلەشتۈردى، (بەدرى ئۇرۇشىدا) ئۆز ياردىمى بىلەن سىلەرنى كۈچلەندۈردى. سىلەرگە ھالال نەرسىلەر (يەنى غەنىمەتلەر) نى رىزىق قىلىپ بەردى <sup>(26)</sup>.

مۇسۇلمانلارغا ئۇلارنىڭ ئىلگىرى خارلانغانلىقىنى، بوزەك قىلىنغانلىقىنى، كېيىن ئېرىشكەن كۈچ - قۇۋۋەت ۋە غەلبىنى ئەسلىتىش توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە ئاللا تائالا مۆمىن بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنى ۋە ياخشىلىقلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئۇلار ئىلگىرى ئاز ئىدى، ئاللا ئۇلارنىڭ سېپىنى كۆپەيتىپ بەردى. ئۇلار بۇرۇن بوزەك قىلىناتتى. دۈشمەنلەردىن قورقاتتى. ئاللا ئۇلارنى بۇ نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىشقا تەۋسىيە قىلدى. ئۇلار ئاللا تائالاغا ئىتائەت قىلىپ، ئۇنىڭ بارلىق ئەمىر - پەرمانلىرىغا چىڭ يېپىشتى. مانا بۇ مۆمىنلەرنىڭ ھالىتىدۇر. ئۇلار مەككىدىكى چاغدا سانى ئاز يوشۇرۇن ئىدى. ئېزىلىشكە دۇچار بولاتتى. ئۇلار ئاللا تائالانىڭ باشقا زېمىنلىرىدىكى مۇشرىك، ئاتەشپەرەس ۋە خرىستىئان قاتارلىقلارنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشىدىن قورقاتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئاز ۋە كۈچسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارغا دۈشمەنلىك قىلاتتى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى ئەنە شۇنداق قىيىن ھالەتتە داۋام قىلدى. ئاخىر ئاللا ئۇلارنىڭ مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشىغا رۇخسەت قىلدى ۋە ئۇلارنى مەدىنىگە يەرلەشتۈردى. ئاللا مەدىنى ئەھلىنى ھىجرەت قىلىپ كەلگەن مۇسۇلمانلارغا جاي بېرىشكە مۇيەسسەر قىلدى. ئۇلار مۇھاجىرلارغا بەدرى ئۇرۇشىدا ۋە باشقا ئۇرۇشلاردا ياردەم قىلدى. ئۇلارنى مال - مۈلكىگە شېرىك قىلدى. ئاللا تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىش يولىدا قىممەتلىك جانلىرىنى پىدا قىلدى.

قەتادە ئىبنى دەئامە سۈدەيسى ئاللا تائالانىڭ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ الْمَوْتِ وَالْمَوْتُ أَصْحَابُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (يەنى مەككە ئەھلى) ئەرەب خەلقى ئىچىدە ئەڭ خارلىنىدىغان، تۇرمۇشى ئەڭ ناچار، ئاچارچىلىققا كۆپ دۇچار بولىدىغان، ئاچ - يالىڭاچ قالىدىغان ۋە ئەڭ روشەن ئازغۇنلۇق ئىچىدە قالغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلاردىن ياشىغانلىرى جاپا - مۇشەققەت بىلەن ھايات كەچۈرەتتى. ئۆلگەنلىرى دوزاخقا چۈشەتتى، ئۇلار باشقىلار تەرىپىدىن بوزەك قىلىنىپ تۇراتتى، باشقىلارنى بوزەك قىلالمايتتى. ئاللا تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، شۇ كۈندە ياشاۋاتقان زېمىن ئەھلىدىن ئۇلاردىن ناچار تۇرمۇش كەچۈرگەن بىرەر قەبىلىنى بىلمەيمىز. ئاخىرى ئاللا تائالا ئۇلارغا ئىسلامنى نېسىپ قىلدى. ئىسلام ئارقىلىق ئۇلارنى يۇرتلارغا ئىگە قىلدى. رىزقىنى كەڭ قىلدى. ئىسلام ئارقىلىق ئۇلارنى ئىنسانلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان پادىشاھلار قىلدى. ئاللا سىلەرگە ئىسلام ئارقىلىق كۈزۈڭلار كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان نېمەتلەرنى ئاتا قىلدى. ئاللا تائالانىڭ بۇ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىڭلار، شەك - شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭلار نېمەت ئاتا قىلغۇچىدۇر. شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ. شۈكۈر قىلغۇچىلار ئاللا تائالانىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ ئارتۇق نېمەتلەرگە ئېرىشىدۇ.

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ الْمَوْتِ وَالْمَوْتُ أَصْحَابُ كُلِّ شَيْءٍ ﴿٢٧﴾ وَأَعْلَمُوا

أَنَّ أَمْوَالَكُمْ وَأَوْلَادَكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

ئى مۆمىنلەر! ئاللاغا، پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلماڭلار، سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بىلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار<sup>(27)</sup>. بىلىڭلاركى، سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن بىر تۈرلۈك سىناق تۇر، ئاللا نىڭ دەرگاھىدا چوڭ ساۋاب بار<sup>(28)</sup>.

بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ۋە خىيانەت قىلىشتىن توسۇش توغرىسىدا

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ھاتەب ئىبنى ئەبۇبەلتەئەنىڭ قىسسىسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: مەككە پەتىھى قىلىنغان يىلى، ئۇ قۇرەيشلەرگە خەت يېزىپ خېتىدە ئۇلارغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككەگە قوشۇن تارتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلىدۇ. ئاللاھ پەيغەمبىرىنى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەتنىڭ ئارقىدىن ئادەم ئەۋەتىپ، خەتنى قايتۇرۇپ كېلىدۇ ۋە ھاتەبنى چاقىرتىپ كېلىدۇ، ھاتەب قىلغان بۇ ئىشنى ئىقرار قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر ئورنىدىن تۇرۇپ، ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن ئۇنىڭ گەدىنىگە چاپمايمۇ؟ ئۇ ھەقىقەتەن ئاللاھ غا، ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە مۆمىنلەرگە خىيانەت قىلدى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭغا چېقىلمىغىن، چۈنكى ئۇ ھەقىقەتەن بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشتى. سەن نېمە بىلسەن؟ ئاللاھ بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشقانلاردىن خەۋەر تېپىپ خالىغىنىڭلارنى قىلىڭلار، مەن سىلەرنى ھەقىقەتەن مەغپىرەت قىلىدىم، دېگەن بولۇشى مۇمكىن» دېدى.

مەن (يەنى ئىبنى كەسىر) مۇنداق دەپ قارايمەن. گەرچە بۇ ئايەت خۇسۇسىي سەۋەب بىلەن نازىل بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئومۇمىيىدۇر. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنىڭ خاس ھۆكۈمىنى ئەمەس، ئومۇمىي ھۆكۈمىنى تۇتۇپ كەلدى. خىيانەت قىلىش بولسا، ئۆزىگە ۋە باشقىلارغا زىيان كەلتۈرىدىغان بارلىق چوڭ ۋە كىچىك گۇناھلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ «سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بېلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار» دېگەن ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئامانەت - ئاللاھ تائالا بەندىلەرنىڭ ئۈستىگە قويغان پەرز ئەمەللەردۇر. «خىيانەت قىلماڭلار» يەنى ئامانەتنى ئۆز جايىدا ئورۇنلاڭلار. ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ سىلەرنى خۇددى مۇناپىقلار قىلغاندەك ئاللاھ غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە خىيانەت قىلىشتىن توسى.

«بىلىڭلاركى، سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن بىر تۈرلۈك سىناقتۇر» يەنى بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن سىلەرگە قىلىنغان بىر تۈرلۈك سىناق ۋە ئىمتىھاندۇر. چۈنكى، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئۇ نېمەتلەر ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىدىغانلىقىڭلارنى ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنىدىغانلىقىڭلارنى ياكى سىلەرنىڭ نېمەتلەر بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئاللاھ نى ياخشى كۆرۈشىڭلارنىڭ ئورنىغا شۇ نېمەتلەرنى ياخشى كۆرۈپ كېتىشىڭلارنى بىلىش ئۈچۈن بۇ نېمەتلەرنى سىلەرگە بەردى.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار (سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن) بىر تۈرلۈك سىناقتۇر، ئاللاھ نىڭ دەرگاھىدا كاتتا ساۋاب بار»<sup>(1)</sup> «سىلەرنى بىز يامانلىققا مۇپتىلا قىلىش، ياخشىلىق بېرىش ئارقىلىق سىنايمىز»<sup>(2)</sup> «ئى مۆمىنلەر! ماللىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلار سىلەرنى ئاللاھ نىڭ زىكرىدىن (يەنى ئاللاھ نىڭ تائەت - ئىبادىتىدىن) غەپلەتتە قالدۇرمىسۇن، كىملىرىكى شۇنداق قىلىدىكەن، ئۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر»<sup>(3)</sup> «ئى مۆمىنلەر! سىلەرنىڭ ئايالىرىڭلاردىن، بالىلىرىڭلاردىن سىلەرگە دۈشمەن بولىدىغانلىرىمۇ بار، ئۇلاردىن ئېھتىيات قىلىڭلار»<sup>(4)</sup>.

(1) سۈرە تەغابۇن 15 - ئايەت.

(2) سۈرە ئەنبىيا 35 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە مۇناققۇن 9 - ئايەت.

(4) سۈرە تەغابۇن 14 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿اللّٰهُ نىڭ دەرگاھىدا چوڭ ساۋاب بار﴾ يەنى اللّٰھ تائالانىڭ ساۋابى، نېمەتلىرى ۋە جەننەتلىرى سىلەر ئۈچۈن ماللاردىن، بالىلاردىن ياخشىدۇر. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن سىلەرگە دۈشمەن بولىدىغانلارمۇ بار. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى سىلەردىن ھېچ نەرسىنى بەھاجەت قىلالمايدۇ. اللّٰھ پاكىتۇر، ئۇ ئۆز مۈلكىدە خالىغانچە تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر. دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ئىگىسىدۇر. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ دەرگاھىدا كاتتا ساۋاب بار. ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۈچ تۈرلۈك ئىش بولۇپ، كىمدە بۇ ئۈچ تۈرلۈك ئىش تېپىلسا، ئۇ كىشى ئىماننىڭ تەمىنى تېتىيالايدۇ. بۇلار: اللّٰھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ھەممە نەرسىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرۈش، بىرەر ئادەمنى ياخشى كۆرسە ئۇنى پەقەت اللّٰھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈنلا ياخشى كۆرۈش، اللّٰھ كۆپۈرلۈقتىن قۇتقۇزغاندىن كېيىن، كۆپۈرغا قايتىشتىن خۇددى ئوتقا تاشلىنىشتىن قورقاندەك قورقۇش قاتارلىقلاردۇر».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ياخشى كۆرۈشنى بالىلارنى مال - مۈلۈكلەرنى، ئۆز جانلىرىنى ياخشى كۆرۈشتىنىمۇ يۇقىرى ئورۇنغا قويۇش كېرەك. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات اللّٰھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەرنىڭ بىرىڭلارغا مەن ئۇنىڭ جېنىدىن بالا - چاقىلىرىدىن، مال - مۈلكىدىن ۋە پۈتۈن ئىنسانلاردىن سۆيۈملۈك بولمىغىچە ئۇ مۆمىن بولالمايدۇ».

\* \* \* \* \*

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّكُمْ فُرْقٰنًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئٰتِكُمْ وَيَغْفِرْ

لَكُمْ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿٢٩﴾

ئى مۆمىنلەر! ئەگەر اللّٰھ دىن قورقساڭلار، اللّٰھ سىلەرگە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيدىغان ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ، گۇناھىڭلارنى كەچۈرىدۇ، سىلەرگە مەغپىرەت قىلىدۇ. اللّٰھ كاتتا پەزىل ئىگىسىدۇر<sup>(29)</sup>.

﴿اللّٰھ سىلەرگە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيدىغان ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ﴾ بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، سۇددى ئىكرىمە زەھھاك، قەتادە، مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان ۋە بىر قانچە كىشىلەر مۇنداق دېدى: اللّٰھ سىلەرگە چىقىش يولى ئاتا قىلىدۇ، دېدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما يەنە بىر رىۋايەتتە: اللّٰھ سىلەرگە نجاتلىق ئاتا قىلىدۇ، دېدى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما باشقا بىر رىۋايەتتە: اللّٰھ سىلەرگە غەلبە ئاتا قىلىدۇ، دېدى. مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق: اللّٰھ سىلەرگە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيدىغان ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ، دېدى.

ئىبنى ئىسھاقنىڭ بۇ تەپسىرى يۇقىرىدىكى تەپسىرشۇناسلار قىلغان تەپسىرىنىڭ مەزمۇنىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى كىم اللّٰھ نىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئورۇنلاش، توسقان ئىشلىرىدىن يېنىش ئارقىلىق اللّٰھ تائالادىن قورقسا، اللّٰھ ئۇنىڭغا ھەق بىلەن باتىلنى تونۇشتا مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلىدۇ. ئەنە شۇ ئۇنىڭ غەلبىگە ئېرىشكەنلىكى، نجاتلىق ۋە دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن چىقىش يولى تاپقانلىقىدۇر. قىيامەت كۈنى بەخت - سائادەتكە ئېرىشكەنلىكىدۇر. اللّٰھ ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرىدۇ. ئەيىبلىرىنى كىشىلەردىن يوشۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ اللّٰھ تائالانىڭ كاتتا ساۋابىغا ئېرىشىدۇ.

بۇ ھەقتە اللّٰھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى (ئىساغا) ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! اللّٰھ دىن قورقۇڭلار، اللّٰھ

غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتىڭلار، اللّٰھ سىلەرگە رەھىمتىدىن ئىككى

ھەسسە بېرىدۇ، سىلەرگە سىلەر (ئاخىرەتتە پىلسىراتتا) ماڭىدىغان نۇرنى پەيدا قىلىدۇ، سىلەرگە مەغپىرەت قىلىدۇ، اللە بەكمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر<sup>(1)</sup>.

\* \* \* \* \*

وَإِذْ يَمَكُرُ بِكِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ

خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴿٣٠﴾

(مى مۇھەممەد!) ئۆز ۋاقتىدا كاپىرلار سېنى قاماققا ئېلىش، ياكى ئۆلتۈرۈش ۋە ياكى (مەككىدىن) ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن مىكىر ئىشلىتىشى، ئۇلار مىكىر ئىشلىتىدۇ، اللە ئۇلارنىڭ مىكىرىنى بەربەت قىلىدۇ، اللە نىڭ تەدبىرى ئۇلارنىڭ مىكىرىدىن ئۈنۈملۈكتۇر<sup>(30)</sup>.

مەككە خەلقىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش ياكى سولاپ قويۇش ۋە ياكى مەككىدىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن پىلانلىغان سۈيىقەستنى بايان قىلىش توغرىسىدا ﴿سېنى قاماققا ئېلىش﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد ۋە قەتادە قاتارلىقلار بۇ ئايەتنى: سېنى باغلاپ قويۇش ئۈچۈن، دەپ تەپسىر قىلدى. سۈددى: سېنى سولاپ باغلاپ قويۇش، دەپ تەپسىر قىلدى.

ئىمام مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرەيشكە تەۋە ھەر بىر قەبىلىدىن يۈز ئابىرۇيلۇق بىر قانچە كىشى كېڭەش ئۆيىگە كىرىش ئۈچۈن توپلاندى. ئىبلىس سالاپەتلىك مويىسىپىت ئادەمنىڭ سۈرىتىدە ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇلار ئۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا سەن كىم؟ دېدى. ئۇ: مەن نەجدە ئەھلىدىن بىر مويىسىپىت ئادەم بولىمەن، مەن سىلەرنىڭ يىغىلغانلىقىڭلارنى ئاڭلاپ سىلەرنىڭ كېڭىشىڭلارغا قاتناشماقچى بولىدۇم، سىلەر مېنىڭ پىكىرىم ۋە نەسەھەتىمدىن ھەرگىز مەھرۇم قالماڭلار، دېدى. ئۇلار بولىدۇ، كېڭەش ئۆيىگە كىرگەن، دېدى. ئۇ ئۇلار بىلەن بىللە كېڭەش ئۆيىگە كىردى. ئىبلىس: بۇ ئادەمنىڭ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى دېمەكچى) ئىشىغا ئوبدان قاراپ بېقىڭلار. اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇ ئۆزىنىڭ دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلاردىن ئۈستۈنلىككە ئېرىشتۈرگىلى قەست قىلىپتۇ ئەمەسمۇ؟ دېدى. ئۇلاردىن بىرى: مۇھەممەدنى باغلاپ سولاپ قويايلى، ئاندىن ئۇنى خۇددى ئىلگىرى ئۆتكەن شائىرلاردىن زۆھەير ۋە نابىغە قاتارلىقلار ئۆلگەندەك ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆلگۈچىلىك كۈتۈپ تۇرايلى، ئۇ شۇ شائىرلارنىڭ بىرىگە ئوخشايدۇ، دېدى. نەجدىلىك مويىسىپىت قىياپىتىگە كىرىۋالغان، اللە تائالانىڭ دۈشمىنى ئىبلىس يۇقىرى ئاۋاز بىلەن: اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇنىڭغا مەن پىكىر بەرسەم نېمە دەيسىلەر؟ اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇنى سولاپ قويساڭلار، ئۇنىڭ پەرۋەردىگارى ئۇنى سولاقلق يېرىدىن ساھابىلىرىگە چوقۇم چىقىرىپ بېرىدۇ، ياكى ئۇنىڭ ساھابىلىرى ئۇنىڭ سولاقلق يېرىگە بېسىپ كىرىپ ئۇنى قولۇڭلاردىن قۇتۇلدۇرۇپ ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ. ساھابىلار ئۇنى سىلەردىن قوغدايدۇ. ئۇلار سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن چىقىرىۋېتەمدىكىن دەپ خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن، دېدى. مۇشرىكلار: مويىسىپىت ئادەم راست ئېيتتى بۇنىڭدىن باشقا بىر چارە تېپىڭلار دېدى. ئۇلاردىن بىرى: ئۇنى ئارىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلمايلى، ئۇ يۇرتىمىزدىن چىقىپ كەتسە، ئۇنىڭ قىلىۋاتقانلىرى بىزگە ھېچ زىيان

(1) سۈرە ھەدىد 28 - ئايەت.



كەلتۈرەلمەيدۇ. ئەگەر ئۇ ئارىمىزدىن غايىب بولسا، ئۇنىڭ ئەزىيەتلىرى قەيەردە يۈز بەرسە بېرىۋەرسۇن، بىز ئۇنىڭدىن قۇتۇلساقلا بولىدۇ. ئۇمۇ بىزدىن باشقا بىلەن بولۇپ كېتىدۇ، دېدى. نەجدىلىك مويىسىپىت قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئىبلىس: **اللھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇنىڭغا مەن پىكىر بەرسەم نېمە دەيسىلەر؟ مۇھەممەدنىڭ سۆزىنىڭ تاتلىقلىقىنى، تىلىنىڭ راۋانلىقىنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئادەملەرنىڭ دىللىرى ئېرىپلا كېتىدۇ. اللھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇنى يۇرتۇڭلاردىن چىقىرىۋەتسەڭلار، ئاندىن ئۇ ئەرەبلەر بىلەن ئۇچراشسا ئۇلار چوقۇم ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ سىلەرگە قوشۇن تارتىپ كېلىپ، سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن چىقىرىۋېتىدۇ ۋە ئىچىڭلاردىكى يۈز - ئابرويلۇق كىشىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ، دېدى. مۇشرىكلار: بۇ ئادەم راست ئېيتتى. اللھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇنىڭدىن باشقا بىر چارە تېپىڭلار، دېدى. لەنتى ئەبۇجەھل: اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن سىلەر تېخى ئويلىشىپ باقمىغان بىر پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويىمەن، مەن بۇنىڭدىن باشقا چارىنى مۇۋاپىق دەپ قارىمايمەن، دېدى. مۇشرىكلار: ئۇ قانداق پىكىر؟ دېدى. ئەبۇجەھل: سىلەر ھەر بىر قەبىلىدىن بىردىن ياش، كۈچلۈك ۋە چەبەستە يىگىت تاللاڭلار، ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئۆتكۈر قىلىچ بېرىڭلار، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇھەممەدنى خۇددى بىر ئادەمنى چاپقاندەك تەڭلا چاپسۇن، ئۇلار ئۇنى شۇ ئۇسۇلدا ئۆلتۈرسە، ئۇنىڭ قىساسى ھەممىسىگە تەڭ يۈكلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھاشىم جەمەتى قەبىلىسىدىكىلەر، قۇرەيش قەبىلىلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئۇرۇش ئېچىشقا پىتىنالمايدۇ، دەپ ئويلايمەن. ھاشىم جەمەتى قەبىلىسىدىكىلەر بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندە تۆلەمنى قوبۇل قىلىشقا رازى بولىدۇ، بىزمۇ ئۇنىڭدىن قۇتۇلىمىز، ئۇنىڭ بىزگە يەتكۈزگەن ئەزىيەتلىرىگە خاتىمە بېرىمىز، دېدى. نەجدىلىك مويىسىپىت ئىبلىس: اللھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇ ئادەمنىڭ پىكىرى تازا بولىدىغان پىكىر، مەن بۇنىڭدىن باشقا پىكىرنى مۇۋاپىق دەپ قارىمايمەن، دېدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار بۇ پىكىرگە ھەممىسى قوشۇلۇپ تارقاپ كېتىشتى.**

جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ مۇشرىكلارنىڭ سۇيقەستىنى ئۇنىڭغا يەتكۈزدى ۋە ئۇنى بۇ كېچە ئۆز ئورنىدا ياتماسلىققا بۇيرۇدى. شۇ كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ئۆيىدە ياتمىدى. شۇ چاغدا اللھ تائالا ئۇنىڭغا مەدەنىگە ھىجرەت قىلىپ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇدى. ئۇ مەدەنىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن اللھ تائالا ئۇنىڭغا سۈرە ئەنفالنى نازىل قىلىپ ئۇنىڭغا بالا - قازا يېتەي دەپ قالغاندا بېغىشلىغان نېمىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۆز ۋاقتىدا كاپىرلار سېنى قاماققا ئېلىش، ياكى ئۆلتۈرۈش ۋە ياكى (مەككىدىن) ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن مىكىر ئىشلەتتى، ئۇلار مىكىر ئىشلىتىدۇ، اللھ ئۇلارنىڭ مىكىرىنى بەربات قىلىدۇ، اللھ نىڭ تەدبىرى ئۇلارنىڭ مىكىرىدىن ئۈنۈملۈكتۇر﴾.

مۇشرىكلارنىڭ ئۇنى خۇددى ئىلگىرى ئۆتكەن شائىرلارنىڭ ئۆلگىنىدەك زاماننىڭ ھادىسىلىرىدە ئۆلۈشىنى كۈتمىز دېگەن سۆزى ھەققىدە اللھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿ئۇلار ئېيتىدۇ: «ئۇ شائىردۇر، بىز ئۇنىڭ زاماننىڭ ھادىسىلىرىگە (يولۇقۇشنى) كۈتمىز»﴾<sup>(1)</sup> مۇشرىكلارنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قەست قىلىش ئۈچۈن توپلانغان بۇ كۈنى «قاتتىق قىيىن كۈن» دەپ ئاتالدى. سۇدىدىنمۇ مۇشۇ ۋەقەلىكنىڭ مەزمۇنى رىۋايەت قىلىندى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئۇرۇۋە ئىبنى زۇبەيرنىڭ اللھ تائالانىڭ ﴿ئۇلار مىكىر ئىشلىتىدۇ، اللھ ئۇلارنىڭ مىكىرىنى بەربات قىلىدۇ، اللھ نىڭ تەدبىرى ئۇلارنىڭ مىكىرىدىن ئۈنۈملۈكتۇر﴾ دېگەن ئايىتى

(1) سۈرە تۇر 30 - ئايەت.

ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «يەنى مېنىڭ پۇختا تەدبىرىم بىلەن ئۇلارنىڭ مىكرىنى بەربات قىلىپ سېنى ئۇلاردىن قۇتۇلدۇردۇم».

\* \* \* \* \*

وَإِذَا تَتَلَوْا عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا  
أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قَالُوا أَلَلَّهُمْ إِنْ كَانَتْ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا  
مِّنَ السَّمَاءِ أَوْ آتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٦١﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ  
مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٦٢﴾

ئۇلارغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز تىلاۋەت قىلىنسا، ئۇلار: «بىز (بۇ سۆزلەرنى) ئاللىقاچان ئاڭلىغان ئىدۇق، ئەگەر خالىساق ئۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى بىزمۇ ئەلۋەتتە قىلالايتتۇق، بۇ پەقەت بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئەپسانىلەردۇر» دېدى (31). ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: «ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولمىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن، ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!» دېدى (32). سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىڭدا (سېنى ھۆرمەتلەش يۈزىدىن) ئاللىقاچان ئازاب قىلمايدۇ، ئۇلار ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغان چاغدا ئاللىقاچان ئازاب قىلمايدۇ (33).

قۇرئاننىڭ قۇرئانغا ئوخشاش بىر كىتاب كەلتۈرەلەيمىز دەپ باجىرىلغانلىقى توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە ئاللىقاچان قۇرئاننىڭ كۆپۈرلۈك قىلغانلىقى، تەرسالق قىلىپ ھەددىدىن ئاشقانلىقى، ھەق بىلەن قارشىلاشقانلىقى ۋە ئۇلارغا ئاللىقاچان ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىپ بېرىلسە، ئۇلار بۇ ئايەتلەرنى ئاڭلىغان چاغدا، قۇرۇق دەۋا قىلغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. ئۇلار: «بىز (بۇ سۆزلەرنى) ئاللىقاچان ئاڭلىغان ئىدۇق، ئەگەر خالىساق ئۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى بىزمۇ ئەلۋەتتە قىلالايتتۇق» دېيىشتى.

بۇ ئۇلارنىڭ ئەمەلىيەتكە ئاشمايدىغان قۇرۇق سۆزىدىن ئىبارەتتۇر خالاس. چۈنكى ئۇلاردىن بىر قېتىم ئەمەس بىر قانچە قېتىم قۇرئانغا ئوخشاش بىر كىتاب كەلتۈرۈپ بېقىش تەلەپ قىلىندى. بىراق ئۇلار بۇنداق قىلىشقا ھېچقانداق يول تاپالمىدى. ئۇلار پەقەت بۇ قۇرۇق سۆزى بىلەن ئۆزلىرىنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ باتىل سۆزلىرىگە ئەگەشكەنلەرنى ئالدايدۇ. ئېيتىلىشىچە بۇ سۆزنى قىلغان ئادەم لەنتى نەزىر ئىبنى ھارستۇر.

بۇ ھەقتە سەئىد ئىبنى جۇبەير، سۇددى، ئىبنى جۇرەيج ۋە باشقىلار توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: لەنتى نەزىر ئىبنى ھارس پارس يۇرتلىرىغا بېرىپ ئۇلارنىڭ پادىشاھلىرى رۇستەم، ئەسفەندىيار قاتارلىقلارنىڭ قىسسىلىرىنى ئۆگىنىدۇ. ئۇ قايتىپ كەلگەن چاغدا، ئاللىقاچان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ كىشىلەرگە قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن نەزىر: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋەت قىلىش ئۈچۈن تۇرغان ھەر بىر سورۇندا ئولتۇرۇپ كىشىلەرگە پارس پادىشاھلىرىنىڭ قىسسىلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ. ئاندىن ئاللىقاچان نامى بىلەن قەسەمكى،

قايسىمىزنىڭ قىسسىسى ياخشى ئىكەن؟ مېنىڭمۇ ياكى مۇھەممەدنىڭمۇ؟ دەيتتى. شۇنچا بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئاللا تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نەزىرىنى ئەسىر ئېلىش ئىمكانىيىتىنى بەرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا بۇيرۇدى. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ كاللىسى ئېلىندى. بارلىق ھەمدۇسنا ئاللا تائالاغا خاستۇر.

﴿بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئەپسانىلەردۇر﴾ يەنى بۇ بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانە كىتابلىرىدۇر، مۇھەممەد شۇ كىتابلارنى ئۆگىنىپ ئۇنى كىشىلەرگە ئوقۇپ بېرىدۇ، دېيىشتى. مۇشۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرى ئوپ - ئوچۇق يالغاندۇر.

بۇ ھەقتە ئاللا تائالا ئۇلاردىن خەۋەر بېرىپ يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئېيتتى: ﴿بۇ﴾ بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدۇر، ئۇلارنى ئۇ يازدۇرۇۋالغان، (ھىزى قىلىۋېلىش ئۈچۈن) ئۇنىڭغا ئەتىگەن - ئاخشامدا ئوقۇپ بېرىلىۋاتىدۇ.﴾ ئېيتقىنىكى، «ئۇنى ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى سىرنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللا نازىل قىلدى، ئاللا ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلەرگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر»<sup>(1)</sup>. يەنى ئاللا تائالا تەۋبە قىلغان ۋە ئاللا تائالا تەرەپكە قايتقان كىشىنىڭ تەۋبىسى ئاللا تائالا قوبۇل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرىدۇ.

مۇشۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: «ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولمىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن، ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!»﴾ دەيدى. بۇ ئۇلارنىڭ ناھايىتى نادان ئىكەنلىكى، ھەقىقىي قاتتىق ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا قارشى چىقىپ بويۇنتاۋلىق قىلغانلىقىدىن ئىبارەتتۇر. بۇ ئۇلارنىڭ ئەيىبلەشكە تېگىشلىك ئىشتۇر. ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ئى ئاللا! ئەگەر بۇ قۇرئان سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولمىغان بولسا، بىزنى شۇ ھەقىقەتكە باشلىغىن، بىزنى ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە نېسىپ قىلغىن، دېيىشى لازىم. لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ ئازابنى تىلەشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويدى.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار سەندىن ئازابنىڭ چاپىنى تەلەپ قىلىدۇ، ئاللا (ئۇلارنىڭ ھالاك بولۇشىنىڭ) مۇئەييەن ۋاقتىنى بەلگىلىمىگەن بولسا ئىدى، ئۇلارغا ئازاب ئەلۋەتتە (ئۇلار تەلەپ قىلغان ۋاقتىتلا) كېلەتتى، ئۇلارغا ئازاب چوقۇم ئۇلار خەۋەرسىز ھالەتتە تۇرغاندا ئۈستۈمتۈت كېلىدۇ﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇلار (مەسخىرە قىلىش يولى بىلەن): «پەرۋەردىگارىمىز! (سەن بىزگە ئازابتىن ۋەدە قىلغان) نېسىۋىمىزنى بىزگە بالدۇرراق - قىيامەت كۈنىدىن ئىلگىرى بەرگىن» دېيىشتى﴾<sup>(3)</sup> ﴿بىر تىلىگۈچى (يەنى نەزىر ئىبن ھارس) كاپىرلارغا چوقۇم بولمىغان ئازابنىڭ (چۈشۈشىنى) تىلىدى. ئۇ (ئازاب) نى ھېچ ئادەم قايتۇرالمىدۇ. ئۇ (ئازاب) ئاسمان شوتىلىرىنىڭ ئىگىسى ئاللا تەرىپىدىن بولغان﴾<sup>(4)</sup> ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمىدە تىلەرنىڭ نادانلىرىمۇ شۇنداق سۆزلىرىمىزنى قىلغان ئىدى. شۇئەيىب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىمۇ ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر (سۆزۈڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرگىن﴾<sup>(5)</sup>.

(1) سۈرە فۇرقان 5 — 6 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە ئەنكەبۇت 53 - ئايەت.

(3) سۈرە ساد 16 - ئايەت.

(4) سۈرە مائارىج 1 — 3 - ئايەتكىچە.

(5) سۈرە شۇئەرا 187 - ئايەت.

مۇشرىكلاردىن نادانلىققا ئۇچىغا چىققانلار: ﴿ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولمىدىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن، ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!﴾ دېدى.

ئىمام بۇخارى شۆئىبىدىن ئەنەس ئىبنى مالىكىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇ سۆزلەرنى قىلغان ئادەم ئەبۇجەھل ئىبنى ھىشامدۇر. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھەققىدە بۇ ئايەت نازىل قىلىندى: ﴿سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىڭدا (سېنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن) ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ، ئۇلار ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغان چاغدا ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ﴾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى ۋە مۇشرىكلارنىڭ ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارغا ئازابنى چۈشۈرمىگەنلىكى توغرىسىدا

﴿سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىڭدا (سېنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن) ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ، ئۇلار ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغان چاغدا ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ﴾ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇشرىكلار بەيتۇللانى تاۋاپ قىلاتتى ۋە ئى ئاللاھ! بىز سېنىڭ چاقىرىقىڭغا ئاۋاز قوشۇپ. كەلدۇق. سېنىڭ ھېچ شېرىكىڭ يوق دەيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «راست - راست» دەيتتى. ئۇلار ئى ئاللاھ! سېنىڭ چاقىرىقىڭغا ئاۋاز قوشۇپ كەلدۇق، سېنىڭ شېرىكىڭ ئىگە بولغان نەرسىگە سەن ئىگىدارچىلىق قىلسەن، دەيتتى. ئۇلار يەنە ئى ئاللاھ! بىزنى مەغپىرەت قىلغىن. بىزنى مەغپىرەت قىلغىن دەيتتى.

شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ﴿سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىڭدا (سېنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن) ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ، ئۇلار ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغان چاغدا ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: مۇشرىكلاردا ئۇلارنى ئازابتىن ساقلايدىغان ئىككى نەرسە بار ئىدى. بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلار ئارىسىدا ھايات تۇرۇشى، يەنە بىرى ئۇلارنىڭ ئىستىغپار ئېيتىشىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالەمدىن ئۆتتى، ئىستىغپار ئېيتىش بولسا قېلىپ قالدى.

ئىمام تىرمىزى، ئەبۇمۇسادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللاھ ماڭا مېنىڭ ئۈممىتىمنى ئازابتىن ساقلايدىغان ئىككى نەرسە ھەققىدە مۇنداق ئايەت نازىل قىلدى دەپ: ﴿سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىڭدا (سېنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن) ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ، ئۇلار ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغان چاغدا ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئالەمدىن ئۆتسە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىستىغپار ئېيتىشنىڭ قىيامەت كۈنىگىچىلىك قالىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، شەيتان ئى پەرۋەردىگارم! سېنىڭ ئىززىتىڭ بىلەن قەسەمكى، بەندىلىرىڭنىڭ جانلىرى تەنلىرىدە بولمىدىغان بولسا، مەن ئۇلارنى داۋاملىق ئازدۇرۇپ تۇرىمەن، دېدى. پەرۋەردىگارم مېنىڭ ئىززىتىم بىلەن ۋە بۈيۈكلۈكۈم بىلەن قەسەمكى، ئۇلا ماڭا داۋاملىق ئىستىغپار ئېيتىپلا تۇرسا، مەن ئۇلارنى ھەمىشە مەغپىرەت قىلىمەن». بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەد ۋە ھاكىم ئەبۇسەئىدىن رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

وَمَا لَهُمْ آلَا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يُصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۗ إِنَّ  
أَوْلِيَاءَهُمْ إِلَّا الْمُتَّفِقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً  
وَتَصَدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٥﴾

ئۇلار (باشقىلارنىڭ) مەسجىدى ھەرامغا كىرىشىنى توسۇۋاتسا، اللھ ئۇلارغا نېمىشقا ئازاب قىلمىسۇن؟ ئۇلار مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى ئەمەس، مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى تەقۋادارلاردىن باشقىلار ئەمەستۇر، لېكىن (بۇنى) ئۇلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ<sup>(34)</sup>. ئۇلارنىڭ مەسجىدى ھەرامنىڭ يېنىدىكى ئىبادىتى پەقەت ئىسقىرتماق، چاۋاك چالماقتىنلا ئىبارەت بولدى. (ئى كاپىرلار!) كاپىر بولغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن (دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ) ئازابىنى تېتىڭلار<sup>(35)</sup>.

مۇشرىكلارنىڭ قاتتىق ئېغىر گۇناھلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە اللھ تائالا ئۇلارنىڭ ئازابلىنىشىغا تېگىشلىك ئادەملەر ئىكەنلىكىنى، لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغانلىقتىن ئىبارەت بەرىكىتىدىن اللھ تائالانىڭ ئۇلارنى ئازابلىمىغانلىقىدىن خەۋەر قىلىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى اللھ ئۇلارغا ئازابنى تېتىتتى. ئۇلارنىڭ كاتتىباشلىرى شۇ كۈنى ئۆلتۈرۈلدى. قوماندانلىرى ئەسرگە چۈشتى. اللھ تائالا ئۇلارغا، ئۇلار گىرىپتار بولغان شېرىك ۋە بۇزغۇنچىلىقتىن ئىبارەت گۇناھلاردىن مەغپىرەت تىلەشنى كۆرسەتتى. مۇشرىكلارنىڭ ئارىسىدا مەغپىرەت تەلەپ قىلىدىغان ئاجىز مۆمىنلەر بولمىسا ئىدى. اللھ ئۇلارغا ھېچ توسۇپ قالغىلى بولمايدىغان ئازابنى چوقۇم چۈشۈرگەن بولاتتى. لېكىن، ئاجىز مۆمىنلەرنىڭ سەۋەبىدىن ئۇلارغا ئازاب چۈشۈرمىدى.

اللھ تائالا ھۇدەييىيە سۈلھىسى بولغان كۈنى توغرىلىق مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار كاپىر بولدى، سىلەر مەسجىدى ھەرامدىن ۋە تۇتۇپ تۇرۇلغان قۇربانلىقنىڭ ئۆز جايىغا يېتىشىدىن توستى، (مەككەدە) سىلەر بىلمەيدىغان ئەر - ئايال مۆمىنلەر بولۇپ، سىلەر بىلمەستىن ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ قويۇش بىلەن گۇناھقا گىرىپتار بولۇشۇڭلارنىڭ خەۋپى بولمىسا ئىدى (ئەلۋەتتە اللھ مەككەگە كىرىشىڭلارغا رۇخسەت قىلاتتى ۋە سىلەرنى كاپىرلارغا مۇسەللەت قىلاتتى)، اللھ خالىغان ئادەمنى رەھىمىتى (دائىرىسىگە) كىرگۈزۈش ئۈچۈن (سىلەرنى مەككىنى پەتھى قىلىشتىن توستى)، ئەگەر ئۇلار ئايرىلسا (يەنى مۆمىنلەر كاپىرلاردىن ئايرىلسا)، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كاپىرلارنى قاتتىق ئازاب بىلەن ئازابلايتتۇق﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلار (باشقىلارنىڭ) مەسجىدى ھەرامغا كىرىشىنى توسۇۋاتسا، اللھ ئۇلارغا نېمىشقا ئازاب قىلمىسۇن؟ ئۇلار مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى ئەمەس، مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى تەقۋادارلاردىن باشقىلار ئەمەستۇر، لېكىن (بۇنى) ئۇلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ﴾ يەنى مۇشرىكلار ھەرەم مەسجىتىدە ناماز ئوقۇشقا ۋە تاۋاپ قىلىشقا ھەقلىق بولغان مۆمىنلەرنى مەككەگە كىرىشتىن توسقان تۇرسا، اللھ ئۇلارنى نېمىشقا ئازابلىمىسۇن؟

(1) سۈرە فەتھ 25 - ئايەت.

شۇنچا ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى ئەمەس، مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى تەقۋادارلاردىن باشقىلار ئەمەستۇر﴾ يەنى ھەرەم مەسچىتىنىڭ ھەقىقىي ئىگىلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىدۇر.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ كۇفرىنى ئىقرار قىلىپ تۇرۇقلۇق (يەنى كاپىرلىق بىلەن ئاللا نىڭ مەسجىدلىرىنى ئاۋات قىلىش توغرا ئەمەس، ئۇلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسى بولمايدۇ، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللا نىڭ مەسجىدلىرىنى پەقەت ئاللا غا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان، ناماز ئۆتىگەن، زاكات بەرگەن، ئاللا دىن باشقىدىن قورقمايدىغان كىشىلەرلا ئاۋات قىلىدۇ (يەنى مەسجىدىنى رېمونت قىلىش، سەرەمجانلاشتۇرۇش، تازىلاش، مەسجىدە داۋاملىق ناماز ئۆتەش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدۇ)، ئەنەشۇلارنىڭ ھىدايەت تاپقۇچىلاردىن بولۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئۇلار سەندىن: «ھازام قىلىنغان ئايدا ئۇرۇش قىلىشقا بولامدۇ؟» دەپ سورايدۇ، ئېيتىنكى، «بۇ ئايدا ئۇرۇش قىلىش چوڭ گۇناھتۇر؛ ئاللا نىڭ يولىدىن توسۇش، ئاللا غا كۇفرلىق قىلىش، مەسجىدى ھەرامدا (ئىبادەت قىلىشتىن) توسۇش ۋە مەسجىدى ھەرامدىن ئاھالىنى ھەيدەپ چىقىرىش ئاللا نىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ چوڭ گۇناھتۇر، پىتىنە (يەنى مۆمىنلەرگە زىيانداشلىق قىلىش) ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ قاتتىق گۇناھتۇر. ئۇلار (يەنى كۇففارلار) قولىدىن كەلسىلا سىلەرنى دىنىڭلاردىن قايتۇرۇۋەتكەنگە قەدەر سىلەر بىلەن داۋاملىق ئۇرۇشىدۇ. سىلەردىن كىمكى ئۆز دىنىدىن قايتىپ كاپىر پېتى ئۆلسە، ئۇنىڭ ئەمەللىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ. بۇنداق ئادەملەر ئەھلى دوزاختۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر﴾<sup>(2)</sup>.

ئىمام ھاكىم، رۇفائەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرەيشلەرنى يىغىپ: «سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا سىلەردىن باشقىلارمۇ بارمۇ؟» دېدى. قۇرەيشلەر: بىزنىڭ ئىچىمىزدە ھەمىشە بىزنىڭ ئوغۇللىرى، ئىتتىپاقداشلىرىمىز ۋە كېپىللىكىمىزدىكىلەر بار، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىتتىپاقداشلىرىمىز، ھەمىشە بىزنىڭ ئوغۇللىرى ۋە كېپىللىكىمىزدىكىلەر بىزدىندۇر، شەك - شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ تەقۋادارلىرىڭلار مېنىڭ دوستلىرىمدۇر» دېدى.

﴿مەسجىدى ھەرامنىڭ ئىگىلىرى تەقۋادارلاردىن باشقىلار ئەمەستۇر﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە ئۇرۇ، سۇددى ۋە مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق قاتارلىقلار: ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇلاردۇر، دېدى. مۇجاھىد: ئۇلار كىم بولۇشىدىن ۋە قەيەردە بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئاللا يولىدا جىھاد قىلىدىغانلاردۇر، دېدى.

ئاللا تائالا مۇشرىكلارنىڭ ھەرەم مەسچىتىدە قىلىدىغان ئىشلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەرەم مەسچىتىگە بولغان مۇئامىلىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ مەسجىدى ھەرامنىڭ يېنىدىكى ئىبادىتى پەقەت ئىسقىرتماق، چاۋاك چالماقتىنلا ئىبارەت بولدى﴾ ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، ئىكرىمە، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ئەبۇرەجا ئۇتارىدى، مۇھەممەد ئىبنى كەئب قۇرەزى، ھۇجرى ئىبنى ئەنبەس، نۇبەيد ئىبنى شۇرەيت، قەتادە ۋە ئابدۇراھمان ئىبنى زەيت قاتارلىقلار: مۇشرىكلار ھەرەم مەسچىتىدە ئىسقىرتىپ ئىبادەت قىلاتتى، دېدى. مۇجاھىد: ئۇلار بارماقلىرىنى ئېغىزلىرىغا تىقىپ ئىسقىرتاتتى، دېگەننى قوشۇپ قويدى.

(1) سۈرە تەۋبە 17 — 18 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە بەقەرە 217 - ئايەت.

سەئىد ئىبنى جۇبەير بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرەيشلەر بەيتۇللانى قىپ - يالغىچ ھالەتتە چاۋاك چېلىپ ۋە ئىسقىرتىپ تاۋاپ قىلاتتى. ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ۋە ئەۋفىي قاتارلىقلارمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇشۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى. ئىبنى ئۆمەر، مۇجاھىد، مۇھەممەد ئىبنى كەھق، ئەبۇسەلمەدىن ئىبنى ئابدۇراھماننىڭ، زەھھاك، قەتادە، ئەتەييە ئەۋفىي، ھۇجرە ئىبنى ئەنبەس ۋە ئىبنى ئەبزا قاتارلىقلاردىنمۇ مۇشۇنداق رىۋايەت قىلىندى.

سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە ئابدۇراھمان ئىبنى زەيت قاتارلىقلارنىڭ «ئىسقىرتماق» (يەنى تەسدىيە) دېگەن ئايەتنى كىشىلەرنى غالىب ۋە بۈيۈك ئىكەنلىكىدىن توسۇش دەپ تەپسىر قىلغانلىقى رىۋايەت قىلىندى.

﴿ئى كاپرلار!﴾ كاپىر بولغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن (دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ) ئازابىنى تېتىڭلار زەھھاك، ئىبنى جۇرەيج ۋە مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق قاتارلىقلار ئۇلار بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئۆلۈش، ئەسەرگە چۈشۈش ئېلىش قاتارلىق ئازابلارنى تېتىدى، دەيدۇ.  
\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ مُخْشَرُونَ ﴿٦٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٧﴾

شۈبھىسىزكى، كاپىرلار مال - مۈلۈكلىرىنى (باشقىلارنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ، سەرپ قىلىنغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى ئۇلارغا ھەسرەت ئېلىپ كېلىدۇ، ئاخىر ئۇلار يېغىلىدۇ. كاپىرلار جەھەننەمگىلا ھەيدەپ كىرگۈزۈلىدۇ<sup>(36)</sup>. ئاللاھنىڭ (ئۇلارنى دۇنيادا مەغلۇب قىلىشى، ئاخىرەتتە جەھەننەمگە ھەيدىشى) كاپىرنى مۆمىننىڭ پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈندۇر، ئاللاھ ھەممە كاپىرلارنى ئۈستى - ئۈستىگە دۆۋىلەپ توپلىغاندىن كېيىن، دوزاخقا تاشلايدۇ، ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر<sup>(37)</sup>.

كاپىرلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى باشقىلارنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىشى ئۇلارغا ھەسرەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدا

زۆھرى، مۇھەممەد ئىبنى يەھيا، ئاسم ئىبنى ئۆمەر ۋە ھۈسەيىن ئىبنى ئابدۇراھمان قاتارلىقلارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى مۇھەممەد ئىسھاق تۆۋەندىكىدەك رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى قۇرەيشلەرگە ئېغىر مۇسبەت يەتتى. ئۇلاردىن قېچىپ قۇتۇلغانلىرى مەككىگە قايتتى. ئەبۇسۇفيانمۇ كارۋان بىلەن سالامەت قايتىپ كەلدى. بەدرى ئۇرۇشىدا ئاتىلىرى، ئوغۇللىرى ۋە قېرىنداشلىرى ئۆلتۈرۈلگەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئەبۇرەبىيە، ئىكرىمە، ئىبنى ئەبۇجەھل ۋە سەفۋان ئىبنى ئۇمەييە قاتارلىق قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولغان بىر تۈركۈم ئادەملەر ئەبۇسۇفيان ئىبنى ھەرپ ۋە كارۋاندىكى تىجارەت قىلىۋاتقان

قۇرەيشلەرنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ ئى: قۇرەيش جامائەسى! مۇھەممەد ھەقىقەتەن سىلەرنى يالغۇز ھالەتتە قالدۇرۇپ ئاراڭلاردىكى ياخشىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن كارۋاندىكى بۇ پۇل - مالىنى بىزگە ئىئانە قىلىڭلار. بۇ پۇل - مال بىلەن مۇھەممەدتىن بىز تەرەپتىن ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئالالىشىمىز مۇمكىن، دېدى. پۇل - مال ئىگىلىرى بۇنىڭغا قوشۇلدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەققىدە غالىب ۋە بۈيۈك ئاللا تائالا ﴿شۈبھىسىزكى، كاپىرلار مال - مۈلۈكلىرىنى (باشقىلارنى) ئاللا نىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ، سەرپ قىلىنغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى ئۇلارغا ھەسرەت ئېلىپ كېلىدۇ، ئاخىر ئۇلار يېڭىلىدۇ. كاپىرلار جەھەننەمگىلا ھەيدەپ كىرگۈزۈلىدۇ. ئاللا نىڭ (ئۇلارنى دۇنيادا مەغلۇب قىلىشى، ئاخىرەتتە جەھەننەمگە ھەيدىشى) كاپىرنى مۆمىننىڭ پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈندۇر، ئاللا ھەممە كاپىرلارنى ئۈستى - ئۈستىگە دۆۋىلەپ توپلىغاندىن كېيىن، دوزاخقا تاشلايدۇ، ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر﴾ دېگەن ئايەتلىرىنى نازىل قىلدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمامۇ بۇ ئايەتلەرنىڭ شۇلار ھەققىدە نازىل قىلىنغانلىقىنى بايان قىلدى. مۇجاھىد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ھەكەم ئىبنى ئۇيەينە، قەتادە، سۇددى ۋە ئىبنى ئەبىز قاتارلىقلاردىنمۇ بۇ ئايەت ئەبۇسۇفيان ۋە ئۇنىڭ بۇ پۇل - ماللارنى ئۇھۇد ئۇرۇشىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئۇرۇشۇش ئۈچۈن ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن نازىل قىلىنغانلىقى رىۋايەت قىلىندى. زەھەك: بۇ ئايەت بەدر ئۇرۇشىغا قاتناشقانلار ھەققىدە نازىل قىلىنغان، دېدى.

گەرچە بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى خۇسۇسىي بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى بۇ ھۆكۈمگە چۈشىدىغانلارنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاللا تائالا ھەقىقەتەن كاپىرلارنىڭ پۇل - ماللىرىنى كىشىلەرنىڭ ھەق يولغا ئەگىشىشتىن توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغانلىقىنى ۋە شۇ يىل بىلەن ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرى قوللىرىدىن چىقىپ كېتىدىغانلىقىنى، ئاندىن بۇ ئۇلارغا ھېچ پايدا ئېلىپ كەلمەستىن پۇشايمان ۋە ھەسرەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئاللا تائالانىڭ نۇرىنى ئۆچۈرمەكچى ۋە ئۆزلىرىنىڭ باتىل دىنىنى ھەق دىننىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلماقچى بولدى. كاپىرلار يامان كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئاللا تائالا ئۆز نۇرىنى مۇكەممەللەشتۈرگۈچىدۇر. دىنىغا ياردەم بەرگۈچىدۇر. تەۋھىد كەلىمىسىنى جاكارلىغۇچىدۇر ۋە دىننى بارلىق دىنلارنىڭ ئۈستىدىن ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرگۈچىدۇر. مانا بۇ كاپىرلارغا دۇنيادا بېرىلگەن خارلىقتۇر، ئاخىرەتتە ئۇلار دوزاخ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ. ئۇلاردىن كىم ھايات ياشىسا، ئۆزىگە يەتكەن خارلىقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرىدۇ ۋە ئۆز قۇلقى بىلەن ئاڭلايدۇ. ئۇلاردىن كىم ئۆلتۈرۈلۈپ كەتسە، ياكى ئۆز ئەجلىدە ئۆلۈپ كەتسە، ئەبەدىي خارلىققا ۋە مەڭگۈلۈك ئازابقا دۇچار بولىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەرپ قىلىنغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى ئۇلارغا ھەسرەت ئېلىپ كېلىدۇ، ئاخىر ئۇلار يېڭىلىدۇ. كاپىرلار جەھەننەمگىلا ھەيدەپ كىرگۈزۈلىدۇ﴾، ﴿ئاللا نىڭ (ئۇلارنى دۇنيادا مەغلۇب قىلىشى، ئاخىرەتتە جەھەننەمگە ھەيدىشى) كاپىرنى مۆمىننىڭ پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈندۇر﴾.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بۇ ئايەت ھەققىدە ئاللا تائالانىڭ مۇنداق قىلىشى سائادەتمەنلەرنى، بەختسىزلەردىن ئايرىش ئۈچۈندۇر دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ. يەنى ئاللا تائالانىڭ مۇنداق قىلىشى ئاللا تائالانىڭ دۈشمەنلىرى بولغان كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇش ئۈچۈن كىمنىڭ ئاللا تائالاغا ئىتائەت قىلىدىغانلىقىنى كىمنىڭ ئۇرۇشتىن باش تارتىپ ئاللا تائالاغا ئاسىي بولىدىغانلىقىنى ئايرىش ئۈچۈندۇر.



اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ ياماننى (يەنى مۇناپىقنى) ياخشىدىن (يەنى مۆمىندىن) ئايرىمغىچە مۆمىنلەرنى (يەنى سىلەرنى) ھازىرقى پېتىڭلارچە قويمىدۇ. اللہ سىلەرنى غەيبىدىنمۇ خەۋەردار قىلمايدۇ﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئى مۆمىنلەر جامائەسى! اللہ سىلەردىن (ھەقىقىي) جىھاد قىلغانلارنى ۋە (جىھادنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىگە) چىدىغۇچىلارنى بىلمەي (يەنى ئايرىماي تۇرۇپ)، (پەقەت ئاغزىڭلاردا ئىمان ئېيتتۇق دېيىش بىلەنلا) جەننەتكە كىرىشنى ئويلايمسىلەر؟﴾<sup>(2)</sup> بۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: شەك - شۈبھىسىزكى، بىز سىلەرنى كاپىرلار بىلەن سىندۇق، ئۇلار سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىدۇ. بىز ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىنى ئۇرۇشقا ئىشلىتىشكە مۇيەسسەر قىلدۇق.

﴿اللہ نىڭ (ئۇلارنى دۇنيادا مەغلۇب قىلىشى، ئاخىرەتتە جەھەننەمگە ھەيدىشى) كاپىرنى مۆمىندىن پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈندۇر، اللہ ھەممە كاپىرلارنى ئۈستى - ئۈستىگە دۆۋىلەپ توپلىغاندىن كېيىن، دوزاخقا تاشلايدۇ، ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر﴾ يەنى ئەنە شۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىلاردۇر.  
\* \* \* \* \*

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنَّ آتَتْهُمُ فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَكُمْ نِعَمَ الْمَوْتِ وَنِعَمَ النَّصِيرِ ﴿٨٠﴾

(ئى مۇھەممەد!) كاپىرلارغا ئېيتقىنكى، ئەگەر ئۇلار (كۇفرىدىن، پەيغەمبەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن) يانسا، ئۇلارنىڭ ئۆتكەنكى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ، ئەگەر ئۇلار پەيغەمبەر بىلەن قايتا دۈشمەنلەشسە، ئۆتكەنكى پەيغەمبەرلىرىمنى ئىنكار قىلغانلارنى ھالاك قىلىش مېنىڭ تۇتقان يولۇم بولۇپ كەلدى (ئۇلارنىمۇ شۇنداق قىلىمەن)<sup>(38)</sup>. پىتىنە تۈگىگەن، دىن پۈتۈنلەي اللہ ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار، ئەگەر ئۇلار (كۇفرىدىن) يانسا، اللہ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى كۆرىدۇ<sup>(39)</sup>. ئەگەر ئۇلار (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈسە، (ئى مۆمىنلەر!) بىلىڭلاركى، اللہ سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلاردۇر، اللہ نېمىدىگەن ياخشى مەدەتكار، نېمىدىگەن ياخشى ياردەمچى!<sup>(40)</sup>

كاپىرلارنى تەۋبە قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئۇلارنى كۆپۈرلۈك قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا

اللہ تائالا پەيغەمبەرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! كاپىرلارغا ئېيتقىنكى، ئەگەر ئۇلار (كۇفرىدىن، پەيغەمبەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن) يانسا﴾ يەنى ئۇلار كۆپۈرلۈك قىلىشتىن، پەيغەمبەر بىلەن قارشىلىشىشتىن ۋە بۇيۇنتاۋلىق قىلىشتىن يېنىپ ئىسلام دىنىغا كىرسە، گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىپ، اللہ تائالاغا ئىتائەت قىلسا: ﴿ئۇلارنىڭ ئۆتكەنكى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى خاتالىقلىرى ۋە كۆپۈرلۈك قىلغانلىق گۇناھلىرى كەچۈرىلىدۇ.

(1) سۈرە ئال ئىمران 179 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.  
(2) سۈرە ئال ئىمران 142 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ئىسلامغا كىرىپ ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئۇ جاھىلىيەت دەۋرىدە قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن جازاغا تارتىلمايدۇ. كىمكى ئىسلامغا كىرىپ يامان ئىشلارنى يەنىلا داۋام قىلسا، ئۇ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرى ئۈچۈن جازاغا تارتىلىدۇ».

ئىمام مۇسلىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىسلام ئىلگىرىكى گۇناھلارنى يۇيىدۇ. تەۋبىمۇ ئىلگىرىكى گۇناھلارنى يۇيىدۇ».

«ئەگەر ئۇلار پەيغەمبەر بىلەن قايتا دۈشمەنلەشسە، ئۆتكەنكى پەيغەمبەرلىرىمنى ئىنكار قىلغانلارنى ھالاك قىلىش مېنىڭ تۇتقان يولۇم بولۇپ كەلدى (ئۇلارنىمۇ شۇنداق قىلىمەن)» يەنى ئەگەر ئۇلار سېنى ئىنكار قىلسا ۋە سەن بىلەن دۈشمەنلىشىشنى داۋاملاشتۇرسا، ئىلگىرىكىلەرنى ھالاك قىلىشتا تۇتۇپ كەلگەن يولۇم بويىچە ئۇلارغىمۇ ئازاب - ئوقۇبەتنى چۈشۈرۈشنى تېزلىتىمەن.

### كۆپىرى ۋە شېرىكىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

«پىتىنە تۈگىگەن، دىن پۈتۈنلەي ئالەم ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار» ئىمام بۇخارى، ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر ئادەم ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئىبنى ئۆمەر! ئالەم تائالانىڭ كىتابى قۇرئان كەرىمدە «ئەگەر مۆمىنلەردىن ئىككى گۇرۇھ ئۇرۇشۇپ قالسا»<sup>(1)</sup> دەپ بايان قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئالەم كىتابى قۇرئان كەرىمدە بايان قىلغان بويىچە ئۇرۇش قىلىشىڭدىن ساڭا نېمە توسالغۇ بولدى؟ دېدى.

ئىبنى ئۆمەر: ئى قېرىندىشىمنىڭ ئوغلى، مەن بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمىدە كۆزدە تۇتۇلغان ئۇرۇش قىلماي ئەيىبلەنمەن غالىب ۋە بۈيۈك ئالەم تائالانىڭ: «كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، ئالەم نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنتىگە دۇچار بولىدۇ. ئالەم ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ»<sup>(2)</sup> دېگەن ئايەتنىڭ ھۆكۈمى بويىچە ئەيىبلەنمەن ئۇرۇش ئۈچۈن كۆرمىمەن، دېدى. ئۇ ئادەم: شەك - شۈبھىسىزكى، ئالەم تائالا: «پىتىنە تۈگىگەن، دىن پۈتۈنلەي ئالەم ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار» دېدىغۇ دېدى. ئىبنى ئۆمەر: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا ھەقىقەتەن شۇنداق قىلدۇق، ئەينى ۋاقىتتا ئىسلامغا كىرگەنلەر ئاز ئىدى. مۇسۇلمان بولغان ئادەم ئىسلامغا كىرگەنلىكى ئۈچۈن بالا - قازاغا دۇچار بولاتتى. مۇشۇلار ئۇنى ئۆلتۈرەتتى، ياكى باغلاپ قوياتتى. كېيىنچە ئىسلامغا كىرگەنلەر كۆپەيدى. پىتىنە ئاخىرلاشتى، دېدى. ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ سۆزىگە ئىبنى ئۆمەرنىڭ قوشۇلمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەلى بىلەن ئوسماننىڭ ئىشىغا نېمە دەيسەن؟ دېدى. ئىبنى ئۆمەر: ئەلى بىلەن ئوسمان ھەققىدە ئېيتىدىغان سۆزۈم شۇكى، ئوسماننى ئالەم تائالا ئەپۈ قىلدى، سىلەر ئالەم تائالانىڭ ئۇنى ئەپۈ قىلغانلىقىنى ياقىتۇرمايۋاتىسىلەر، ئەلگە كەلسەم ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلىدۇر ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۈيۈغلىدۇر دېدى ۋە قولى بىلەن قەبرىنى ئىشارەت قىلىپ، كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر ئەنە ئاۋۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزىنىڭ قەبرىسىدۇر، دېدى.

ئىمام بۇخارى، سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىزنىڭ قېشىمىزغا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما چىقىپ كەلدى. بىر ئادەم ئۇنىڭغا سەن پىتىننى تۈگىتىش ئۈچۈن ئۇرۇش

(1) سۈرە ھۇجرات 9 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نىسا 93 - ئايەت.

قىلىشقا قانداق قارايسەن؟ دېدى. ئىبنى ئۆمەر: پىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇشۇرىكلار بىلەن ئۇرۇش قىلغان ئىدى. مۇشۇرىكلارغا قارشى ئۇرۇشقا كىرىش پىتىنى تۈگىتىش ئۇرۇشى ھېسابلىناتتى. بىراق سىلەرنىڭ خەلىپىگە قارشى ئۇرۇش قىلغىنىڭلار پىتىنى تۈگىتىش ئۇرۇشى ئەمەس، دېدى.

﴿پىتىنە تۈگىگەن، دىن پۈتۈنلەي ئاللاھ ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار﴾ دېگەن ئايەتنى زەھەك، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق تەپسىر قىلغانلىقى بايان قىلىندۇ: يەنى شېرىك تۈگىگەنگە قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار.

ئەبۇئالىيە، مۇجاھىد، ھەسەن، قەتادە، رەبىئۇ ئىبنى ئەنەس، سۇددى مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان ۋە زەيد ئىبنى ئەسلىم قاتارلىقلارنىڭمۇ مۇشۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى. مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، زۆھرىدىن ئۇرۇۋە ئىبنى زۇبەير ۋە باشقا بىر قىسىم ئۆلىمالىرىمىزنىڭ، بۇ ئايەتنى مۇسۇلمان ئۆز دىنىدا بوزەك قىلىنمايدىغان ھالەتكە يەتكەنگە قەدەر كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشىڭلار، دەپ تەپسىر قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

زەھەك، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بۇ ئايەت ھەققىدە ئاللاھ تائالانىڭ بار ۋە بىرلىكى خالىس تونۇلغانغا قەدەر كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار، دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى.

ھەسەن، قەتادە ۋە ئىبنى جۇرەيج قاتارلىقلار: «ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق» دېيىلگەنگە قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار دېدى. مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئاللاھ تائالانىڭ بار ۋە بىرلىكى خالىس تونۇلغان، شېرىك كەلتۈرۈش تۈگەپ، بۇتلار پۈتۈنلەي تازىلانغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىڭلار، دېگەنلىكتۇر دېدى.

ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد بۇ ئايەتنى: سىلەرنىڭ دىنىڭلاردا كۆپۈرلۈك تەل - تۈكۈس يوقالغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىڭلار، دەپ تەپسىر قىلدى.

بۇ مەزمۇنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان مۇنۇ ھەدىسى تەكىتلەيدۇ: «مەن ئىنسانلار «ئاللاھ دىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق» دېگەنگە قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدۇم، ئەگەر ئۇلار ئۇنى دېسە ئۇلار مەندىن جانلىرىنى ۋە ماللىرىنى ساقلاپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسابى (يەنى ئىچكى سىرى) ئاللاھ تائالاغىدۇر. پەقەت ئىسلام قانۇنى بويىچە جازا كېلىپ قالسا، ئۇ جازالسىنىۋېرىدۇ».

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئەبۇمۇسا ئەشئەرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ساھابىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قەھرىمانلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان، مىللەتچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان، رىيا قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان ئادەملەر ھەققىدە ئۇلارنىڭ قايسىسى غالىب ۋە بۈيۈك ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلغان ھېسابلىنىدۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ كەلىمىسىنى (يەنى ئاللاھ تائالانىڭ دىنىنى) ئۈستۈنلىككە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان بولسا، ئەنە شۇ ئادەم غالىب ۋە بۈيۈك ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا ئۇرۇش قىلغان ھېسابلىنىدۇ» دېدى.

﴿ئەگەر ئۇلار (كۆپىدىن) يانسا﴾ يەنى ئۇلار كۆپۈرلۈك بىلەن سىلەرگە قىلغان ئۇرۇشتىن يانسا، گەرچە سىلەر ئۇلارنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى بىلمەسەڭلارمۇ ﴿ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى كۆرىدۇ﴾.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئۇلار تەۋبە قىلسا، ناماز ئوقۇسا، زاكات بەرسە، ئۇلارنى قويۇپ بېرىڭلار﴾<sup>(1)</sup> ﴿ئۇ چاغدا ئۇلار سىلەرنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرىڭلاردۇر﴾<sup>(2)</sup> ﴿تاكى زىيانكەشلىك تۈگىگەن ۋە اللہ نىڭ دىنى يولغا قويۇلغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار؛ ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشنى توختاتسا، زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن باشقىلارغا دۈشمەنلىك قىلىشقا بولمايدۇ﴾<sup>(3)</sup>.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇسامە مەلۇم بىر ئۇرۇشتا بىر ئادەم بىلەن قىلىچۇزلىق قىلىپ ئۇنى يېڭىۋالدى، ئۇ ئادەم «اللہ دىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق» دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. بىراق ئۇسامە ئۇنى چېپىپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، بۇ ئەھۋال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇسامەگە: «ئۇ «اللہ تائالادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق» دېگەن سۆزگە قانداقمۇ قىلارسەن؟» دېدى ۋە «قىيامەت كۈنى «اللہ تائالادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق» دېگەن سۆزى ئۈچۈن ساڭا كىممۇ كېپىل بولار؟» دېگەن سۆزنى بىر قانچە قېتىم تەكرارلىدى. ئۇسامە: ئۇنىڭدىن ئىلگىرى مۇسۇلمان بولماي، شۇ كۈنى مۇسۇلمان بولغان بولسام بوپتىكەن، دەپ ئارزۇ قىلىپ كەتتىم، دېدى.

﴿ئەگەر ئۇلار (ئىماندىن) يۈز ئۇرۇسە، (ئى مۆمىنلەر!) بىلىڭلاركى، اللہ سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلاردۇر، اللہ نېمىدېگەن ياخشى مەدەتكار، نېمىدېگەن ياخشى ياردەمچى!﴾ يەنى ئەگەر ئۇلار سىلەر بىلەن قارشىلىشىش ۋە ئۇرۇشۇشنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە، بىلىپ قويۇڭلاركى، اللہ سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلاردۇر. ئىگەڭلاردۇر. دۈشمىنىڭلارغا قارشى سىلەرگە ياردەم بەرگۈچىدۇر، اللہ نېمە دېگەن ياخشى مەدەتكار! نېمە دېگەن ياخشى ياردەمچى!

\* \* \* \* \*

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآبِئِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ أَلْجَمَعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

(ئى مۆمىنلەر!) بىلىڭلاركى، سىلەر ئالغان غەنىمەتنىڭ بەشتىن بىرى اللہ غا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ خىش - ئەقىربالىرىغا، يېتىملىرىگە، مىسكىنلىرىگە، ئىبن سەبىللەرگە خاستۇر. ئەگەر سىلەر اللہ غا، ئىككى گۇرۇھ (يەنى مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار) ئۇچرىشىپ ھەق بىلەن ناھەق ئايرىلغان كۈندە (يەنى بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈندە) بەندىمىزگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز نازىل قىلغان نەرسىلەر (يەنى ئايەتلەر ۋە پەرىشتىلەر) گە ئىشەنسەڭلار (اللہ نىڭ غەنىمەت توغرىسىدىكى ھۆكۈمىنىڭ ئەنە شۇ ئىكەنلىكىنى بىلىڭلار). اللہ ھەر نەرسىگە قادىردۇر<sup>(41)</sup>.

(1) سۈرە تەۋبە 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەھزاب 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە 193 - ئايەت.

ئۇرۇش ئارقىلىق ئېلىنغان غەنمەت ۋە ئۇرۇشسىز ئېلىنغان غەنمەتنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا بۇ ئايەتتە ئاللا تائالا ئىلگىرى ئۆتكەن باشقا ئۈممەتلەرگە قارىغاندا ئەڭ شەرەپلىك بولغان بۇ ئۈممەتكە خاس قىلىپ بەرگەن غەنمەتلەرنى ھالال قىلىپ بېرىشتىن ئىبارەت ھۆكۈمنى يولغان قويغانلىقىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئۇرۇش ئارقىلىق ئېلىنغان غەنمەت دېگىنىمىز جەڭ قىلىش ئارقىلىق كاپىرلاردىن قولغا چۈشۈرگەن مال - مۈلۈكتۇر. ئۇرۇشسىز ئېلىنغان غەنمەت دېگىنىمىز سۈلھى ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەن ياكى ئىگىسى ۋاپات بولۇپ كېتىپ ۋارىسىسىز قالغان مال - مۈلۈكلەر، جىزىيلەر، خىراجلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان مال - مۈلۈكلەردۇر.

﴿ئى مۆمىنلەر! بىلىڭلاركى، سىلەر ئالغان غەنمەتنىڭ بەشتىن بىرى ئاللاغا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ خىش - ئەقىربالىرىغا، يېتىملىرىگە، مىسكىنلىرىگە، ئىبن سەبىللەرگە خاستۇر﴾ بۇ ئايەت غەنمەت ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن تاكى يىپ - يىغىنغىچە ھەممىنى بەشكە بۆلۈشنى تەكىتلەيدۇ. ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى غەنمەتكە خىيانەت قىلىدىكەن، قىيامەت كۈنى ئۇ خىيانەت قىلغان نەرسىسى بىلەن (يەنى خىيانەت قىلغان نەرسىسى گەجگىسىگە ئارتىلغان ھالدا) كېلىدۇ. ھەر كىشىنىڭ قىلغان ئەمەلىگە تولۇق مۇكاپات، (ياكى) تولۇق جازا بېرىلىدۇ، ئۇلارغا (ياخشىلارنىڭ ساۋابىنى كېمەيتىۋېتىپ، ئاسىيلارنىڭ جازاسىنى ئاشۇرۇۋېتىپ) زۇلۇم قىلىنمايدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

زەھھاك، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇرۇشقا قوشۇن ئەۋەتسە ۋە ئۇرۇشتا غەنمەت ئالسا، بۇ غەنمەتنى بەشكە بۆلەتتى. ئاندىن بەشنىڭ بىرىنى يەنە بەشكە بۆلۈپ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان بەش تۈرلۈك كىشىلەرگە تارقىتىپ بېرەتتى. ئاندىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىلىڭلاركى، سىلەر ئالغان غەنمەتنىڭ بەشتىن بىرى ئاللاغا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ خىش - ئەقىربالىرىغا، يېتىملىرىگە، مىسكىنلىرىگە، ئىبن سەبىللەرگە خاستۇر﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى ۋە ئاللا تائالاغا بېرىلگەن ئۇلۇش بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئۇلۇش قوشۇلۇپ بىر ئۇلۇش ھېسابلىنىدۇ، دېدى.

ئىبراھىم نەخەئى، ھەسەن ئىبنى مۇھەممەد، ھەسەنەبەسىرى، شەئبىي، ئەتا ئىبنى ئەبۇرەجا، ئابدۇللاھ ئىبنى بۇرەيدە، قەتادە، مۇغىيرە ۋە بىرقانچە كىشىلەر مۇ ئاللا تائالانىڭ ئۇلۇشى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇشى بىر ئۇلۇش ھېسابلىنىدۇ، دېدى.

بۇنى ئىمام ئەبۇبەكر بەيھەقى بەلقەينلىك بىر ئادەمدىن رىۋايەت قىلغان بۇ ھەدىسنى كۈچلەندۈرىدۇ، ئۇ ئادەم مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلسەم، ئۇ مەككە جىلغىلىرىدىن بىرىدە ئات چاپتۇرىۋاتقان ئىكەن. مەن: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! غەنمەت ھەققىدە نېمە دەيسەن؟ دېدىم، ئۇ: «بەشتىن بىرى ئاللا ئۇچۇندۇر، بەشتىن تۆتى ئەسكەرلەر ئۇچۇندۇر» دېدى. مەن: غەنمەت بىر ئادەمدىن يەنە بىر ئادەمگە ئارتۇق بېرەلمەيدۇ؟ دېدىم. ئۇ: «ياق، غەنمەت سەن يېنىڭدىن چىقىرىدىغان مال ئەمەس، سېنىڭ بىر مۇسۇلمان قېرىندىشىڭدىن ئارتۇق غەنمەت ئېلىشقا ھېچ ھەققىڭ يوق» دېدى.

ئىمام ئەھمەد، مىقداد ئىبنى مەئدكەرىب كىنىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مىقداد، ئۇبادە ئىبنى سامىت، ئەبۇدەردا ۋە ھارس ئىبنى مۇئاۋىيە كىنىدى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمىلار بىلەن بىرلىكتە ئولتۇرۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ھەدىسنى مۇزاكىرە قىلىشتى. ئەبۇدەردا ئۇبادەگە: ئى ئۇبادە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پالانى، پالانى غازاتلاردا ئېلىنغان غەنمەتلەرنىڭ بەشتىن بىرى ھەققىدە نېمە دېگەن ئىدى؟

(1) سۈرە ئال ئىمران 161 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دېدى. ئۇبادە مۇنداق دېدى: شەك - شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەلۇم بىر غازاتتا ساھابىلار بىلەن غەنمەت ئېلىنغان بىر تۆگىنىڭ قېشىدا ناماز ئوقۇدى، نامازدىن سالام بېرىپ ئورنىدىن تۇرۇپ تۆگىنىڭ شاقشېقى ئارىسىدىن تۈك ئېلىپ مۇنداق دېدى: «شەك - شۈبھىسىزكى، مۇشۇنچىلىك نەرسىمۇ سىلەرنىڭ غەنمىتىڭلار ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدا سىلەرگە ئوخشاشلا مېنىڭمۇ بىر ئۇلۇش ھەققىم بار، غەنمەتنىڭ بەشتىن بىرى بۇنىڭ سىرتىدا، بۇ بەشتىن بىرىمۇ ئاخىرى ھېسابتا سىلەرگە قايتۇرۇلىدۇ. غەنمەتتىن ئاز بولسۇن، كۆپ بولسۇن يېپ - يىڭىنغىچە ھەممىنى تاپشۇرۇڭلار، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلماڭلار، خىيانەت ھەققىتەن ئوتتۇر، ئۇنى ئېلىۋېلىش دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە نۇمۇسلۇق ئىشتۇر. اللە تائالا يولدا يىراق - يېقىن دۈشمەنلەرگە قارشى جىھاد قىلىڭلار، اللە يولدا مالا مەت قىلغۇچىنىڭ مالا مەتتىدىن قورقماڭلار، مۇقىم تۇرغاندا بولسۇن ياكى سەپەردە بولسۇن اللە تائالانىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ئەمەل قىلىڭلار، اللە يولدا جىھاد قىلىڭلار، جىھاد قىلىش ھەققىتەن جەننەت دەۋرۋازلىرىدىن كاتتا بىر دەۋرۋازىدۇر. اللە جىھاد ئارقىلىق مۆمىنلەرنى غەم ۋە قايغۇدىن قۇتقۇزىدۇ».

بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى ناھايىتى چوڭقۇردۇر. بۇ ھەدىسنى سەھىھ دەپ قارالغان ئالتە ھەدىس كىتابىنىڭ ئاپتورلىرى رىۋايەت قىلمىغان.

لېكىن ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد ۋە نەسەئى قاتارلىقلار ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇ مەزمۇن يەنى غەنمەتنىڭ بەشتىن بىرى ھەققىدە ۋە ئۇنىڭغا خىيانەت قىلىشتىن توسقانلىقى ھەققىدە سۆزلىگەن ھەدىسنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى ئۈچۈن غەنمەتلەردىن قۇل، ياكى دېدەك ياكى ئات، ياكى قىلىچ ۋە ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان مال - مۈلۈكتىن بىر ئۇلۇش نەرسىنى تاللىۋېلىش ھەققى بار ئىدى. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئىبنى سىرىن ۋە ئامىر شۆئەبى قاتارلىقلار شۇنداق دەپ كۆرسەتتى. ئۇلارنىڭ بۇ قارىشىغا كۆپ ساندىكى ئالىملار ئەگەشتى.

ئىمام ئەھمەد ۋە تىرمىزى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زۇلپىقار دېگەن قىلىچى بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئېلىنغان غەنمەتتىن تاللىۋېلىنغان ئىدى. ئۇ، بۇ قىلىچ ھەققىدە ئۇھۇد ئۇرۇشى بولغان كۈنى چۈش كۆرگەن.

ئەبۇداۋۇد، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سەپىيە<sup>(1)</sup>، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەنمەتتىن تاللىۋالغان ئايالىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا بېرىلىدىغان بىر ئۇلۇش غەنمەت ھاشىم جەمەتىگە ۋە مۇتەللىب جەمەتىگە بېرىلىدۇ. چۈنكى، مۇتەللىب جەمەتىدىكىلەر جاھىلىيەت دەۋرىدە ۋە ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ھاشىم جەمەتىگە ياردەم بەرگەن قۇرەيشلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئېمبارگو يۈرگۈزگەن چاغدا ئۇنى قوغداش ئۈچۈن ئۇلار ھاشىم جەمەتى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەلۇم بىر جىلغىغا بىرلىكتە بارغان، ئۇلاردىن مۇسۇلمان بولغانلار ئۇ جىلغىغا اللە تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىتائەت قىلىپ بارغان. كاپىر بولغانلىرى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى قوغداش ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئەبۇتالىبقا بويسۇنۇش يۈزىدىن بارغان.

«يېتىملەرگە» يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ يېتىم - يېسىرلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «مىسكىنلەرگە» يەنى كۈندىلىك ھاجەتلىرىنى ۋە تۇرالغۇ جايلىرىنى قامدىيالايدىغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(1) ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىدىن بىرى، ئۇ يەھۇدى مىللىتىدىن بولۇپ، خەيبەر ئۇرۇشىدا ئەسرىگە چۈشكەنلەرنىڭ ئارىسىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاللىۋېلىپ ئۇنىڭ ئازاد قىلىپ، ئاندىن نىكاھقا ئالغان.

﴿ئىبن - سەبىللەرگە﴾ يەنى سەپەر قىلغۇچى ياكى ناماز قەسر قىلىپ ئوقۇلىدىغان يىراقلىقتىكى يەرگە سەپەر قىلماقچى بولغان، لېكىن شۇ سەپەردە ئىشلىتىلىدىغان پۇل - مېلى قالمىغان كىشىلەر كۈزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ھەقتە ئالە خالسا سۈرە تەۋبىدىكى سەدىقە بېرىلىدىغان كىشىلەر بايان قىلىنغان ئايەتنىڭ تەپسىرىدە تەپسىلىي توختىلىمىز.

﴿ئەگەر سىلەر ئالەغا، ئىككى گۇرۇھ (يەنى مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار) ئۇچرىشىپ ھەق بىلەن ناھەق ئايرىلغان كۈندە (يەنى بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈندە) بەندىمىزگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز نازىل قىلغان نەرسىلەر (يەنى ئايەتلەر ۋە پەرىشتىلەر) گە ئىشەنسەڭلار (ئالەنىڭ غەنىمەت توغرىسىدىكى ھۆكۈمىنىڭ ئەنە شۇ ئىكەنلىكىنى بىلىڭلار)﴾ يەنى ئەگەر سىلەر ئالەغا، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە ئالە پەيغەمبىرىگە نازىل قىلغان نەرسىلەرگە ئىشەنسەڭلار، بىز سىلەرگە بەلگىلەپ بەرگەن غەنىمەتلەرنىڭ بەشتىن بىرى ھەققىدىكى ھۆكۈمگە چىڭ يېپىشىڭلار.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئابدۇقەيس ئەلچىلىرىگە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن سىلەرنى تۆت ئىشنى قىلىشقا بۇيرۇيمەن ۋە تۆت ئىشنى قىلىشتىن توسمەن. مەن سىلەرنى ئالەغا ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇيمەن، ئالە تائالاغا ئىمان ئېيتىشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىمىسىلەر؟ ئۇ بولسا «ئالە تائالادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئالەنىڭ ئەلچىسىدۇر» دەپ گۇۋاھلىق بېرىش ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش ۋە ئۇرۇشلاردا ئېلىنغان غەنىمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى خەلىپىگە تاپشۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر...».

بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەنىمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى خەلىپىگە تاپشۇرۇشنى ئىمان قاتارىدا ساندى. ئىمام بۇخارىمۇ غەنىمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى خەلىپىگە تاپشۇرۇشنى ئىمان ئېيتىشنىڭ قاتارىدىن ساناپ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان.

مەزكۇر ئايەتتە ئالە تائالانىڭ بەدرى ئۇرۇشى ئارقىلىق ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئارىسىنى ئايرىغانلىقىدىن ئىبارەت بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنى ۋە ياخشىلىقلىرىنى بايان قىلىدۇ. ئالە ئۇ كۈننى ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىيدىغان كۈن دەپ ئاتىدى. چۈنكى ئالە ئۇ كۈندە ئىمان كەلمىسى بىلەن باتىل دىنلارنىڭ ئۈستىدىن ئۈستۈنلىككە ئېرىشتۈردى. پەيغەمبىرى ۋە مۆمىنلەرگە ياردەم بېرىپ ئۆز دىنىنى غەلبىگە ئېرىشتۈردى.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئەۋفدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدر ئۇرۇشى بولغان كۈن ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىيدىغان كۈن دەپ ئاتالدى. چۈنكى، ئالە تائالا ئۇ كۈندە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىدى.

مۇجاھىد، مۇقسىم، ئۇبەيدە ئىبنى ئابدۇللاھ، زەھھاك، قەتادە، مۇقاتىل ئىبنى ھەيبان ۋە بىر قانچە كىشىلەرمۇ بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈننى ھەق بىلەن ناھەق ئايرىلغان كۈندۇر، دېدى.

\* \* \* \* \*

إِذْ أَنتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَأَخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيْتِنَا وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيْتِنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

www.number.org

ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ۋادىنىڭ (مەدىنىگە) يېقىن تەرىپىدە ئىدىڭلار، ئۇلار ۋادىنىڭ (مەدىنىگە) يىراق تەرىپىدە ئىدى. (قۇرەيشنىڭ) سودا كارۋىنى بولسا سىلەرنىڭ تۆۋىنىڭلاردا ئىدى. (مۇشرىكلار بىلەن ئۇچرىشىشنى) ۋەدىلەشكەن بولساڭلار، سىلەر (ئۆزەڭلارنىڭ ئازلىقىنى، مۇشرىكلارنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ) ئەلۋەتتە بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغان بولاتتىڭلار، لېكىن اللە بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى (يەنى مۇسۇلمانلارنى ئەزىز، مۇشرىكلارنى خار قىلىشنى) ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن (سىلەرنى بەدرىدە مۇشرىكلار بىلەن ۋەدىسىز ئۇچراشتۇردى). اللە نىڭ مۇنداق قىلىشى ھالاك بولىدىغانلارنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ھالاك بولۇشى، ياشايدىغانلارنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ياشىشى ئۈچۈن ئىدى. اللە (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى)، ئەلۋەتتە، ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.<sup>(42)</sup>

بەدرى ئۇرۇشىنىڭ تەپسىلاتلىرى توغرىسىدا

اللە تائالا ھەق بىلەن ناھەق ئايرىلغان بۇ كۈندىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ۋادىنىڭ (مەدىنىگە) يېقىن تەرىپىدە ئىدىڭلار﴾ يەنى مەدىنىگە يېقىن تەرەپكە چۈشكۈن قىلىدىڭلار ﴿ئۇلار ۋادىنىڭ (مەدىنىگە) يىراق تەرىپىدە ئىدى﴾ يەنى مۇشرىكلار مەدىنىدىن يىراق، مەككىگە يېقىن تەرىپىدە چۈشكۈن قىلدى.

﴿قۇرەيشنىڭ﴾ سودا كارۋىنى بولسا سىلەرنىڭ تۆۋىنىڭلاردا ئىدى﴾ يەنى ئەبۇسۇفيان باشچىلىقىدىكى سودا كارۋىنى دېڭىز قىرغىقى تەرەپكە يېقىن ئىدى.

﴿مۇشرىكلار بىلەن ئۇچرىشىشنى﴾ ۋەدىلەشكەن بولساڭلار، سىلەر ﴿ئۆزەڭلارنىڭ ئازلىقىنى، مۇشرىكلارنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ﴾ ئەلۋەتتە بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغان بولاتتىڭلار﴾ مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق يەھيا ئىبنى ئۇبادتىن ئۇبادە ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ بۇئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەگەر سىلەر مۇشرىكلار بىلەن شۇ جايدا ئۇچرىشىشنى ۋەدىلەشكەن بولساڭلار ئاندىن سىلەرگە ئۇلارنىڭ سانىنىڭ كۆپ، سىلەرنىڭ سانىڭلارنىڭ ئاز ئىكەنلىكىنىڭ خەۋىرى يېتىپ كەلسە، سىلەر ئۇلار بىلەن ئۇچراشمايتتىڭلار.

﴿لېكىن اللە بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى﴾ (يەنى مۇسۇلمانلارنى ئەزىز، مۇشرىكلارنى خار قىلىشنى) ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن (سىلەرنى بەدرىدە مۇشرىكلار بىلەن ۋەدىسىز ئۇچراشتۇردى)﴾ يەنى اللە ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئىسلامنى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئەزىز قىلىش، شېرىكىنى ۋە مۇشرىكلارنى سىلەرنىڭ كۈچۈڭلارسىز خار قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر. اللە تائالا مۆمىنلەرگە مېھرى - شەپقەت قىلىپ ئىرادە قىلغان ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

كەئب ئىبنى مالىك مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلار پەقەت قۇرەيشنىڭ سودا كارۋىنىنى كۆزلەپ يولغا چىققان ئىدى. نەتىجىدە اللە ئۇلارنى دۈشمەنلەر بىلەن ۋەدىلەشمىگەن بىر جايدا ئۇچراشتۇردى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، يەزىد ئىبنى رۇماندىن ئۇرۇۋە ئىبنى زۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدرگە يېقىنلاشقان چاغدا، ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب، سەئىد ئىبنى ئەبۇۋاققاس، زۇبەير ئىبنى ئەۋۋام قاتارلىق بىر قانچە ساھابىلىرىنى خەۋەر ئىگەللەش ئۈچۈن ئالدىن ئەۋەتتى. ئۇلار سەئىد ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما جەمەتكە تەۋە بىر بالا ۋە ھۇججاق جەمەتكە تەۋە بىر بالىدىن ئىبارەت قۇرەيشنىڭ سۆجىلىرىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇ ئىككى بالىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلار كەلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇۋاتاتتى،



پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ئۇلاردىن سىلەر كىمنىڭ سۇچىلىرى بولسىلەر؟ دەپ سوراشقا باشلىدى. ئۇ ئىككىسى بىز قۇرەيشنىڭ سۇچىلىرى، بىزنى ئۇلار سۇ ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى، دېدى. ساھابىلار ئۇ ئىككىسىنىڭ بۇ سۆزىنى ياقتۇرمىدى. ئۇلار ئۇ ئىككىسىنىڭ ئەبۇسۇفياننىڭ ئادەملىرى بولۇپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلاتتى، شۇڭا ئۇلار ئۇ ئىككىسىنى ئۇردى. ئۇلار ئۇ ئىككىسىگە تەھدىت سېلىۋىدى، ئۇ ئىككىسى بىز ئەبۇسۇفياننىڭ ئادەملىرى دېدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇ ئىككىسىنىڭ بالغا تەگمىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازنىڭ رۇكۇ، سەجدىلىرىنى تۈگىتىپ سالام بەرگەندىن كېيىن: «ئۇ ئىككىسى سىلەرگە راست گەپ قىلسا سىلەر ئۇلارنى ئۇردۇڭلار، ئۇلار سىلەرگە يالغان سۆزلىسە، سىلەر ئۇلارغا تەگمىدىڭلار، اللە نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇ ئىككىسى راست سۆزلىگەن ئىدى، ئۇ ئىككىسى ھەقىقەتەن قۇرەيشنىڭ سۇچىلىرىدۇر» دېدى ۋە ئۇ ئىككىسىگە قاراپ: «ماشا قۇرەيشلەرنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق خەۋەر بېرىڭلار» دېدى. ئۇ ئىككىسى: ئۇلار سەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان ئاۋۇ دۇڭنىڭ ئارقىسىغا، ۋادىنىڭ مەدىنىگە يىراق تەرىپىگە ئورۇنلاشتى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىسىگە: «قۇرەيشلەرنىڭ سانى قانچىلىك» دېدى. ئۇ ئىككىسى: ئۇلارنىڭ سانى جىق، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلارنىڭ قورال ياراقلىرى قانداقراق؟» دېدى. ئۇ ئىككىسى: بىلمەيمىز دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلار كۈنىگە قانچە تۈگە ئۆلتۈرىدۇ؟» دېدى. ئۇ ئىككىسى: بىر كۈنى توققۇزى، بىر كۈنى ئونى ئۆلتۈرىدۇ. دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قۇرەيشلەرنىڭ سانى توققۇز يۈزدىن مىڭگىچە ئارىلىقتا ئىكەن» دېدى. ئاندىن ئۇ ئىككىسىگە: «قۇرەيشلەرنىڭ يۈز - ئابىرۇيلۇق كىشىلىرىدىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە كىملىرى بار؟» دېدى. ئۇ ئىككىسى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆتتە ئىبنى رەبىئە، شەيبە ئىبنى رەبىئە، ئەبۇبۇختەرى ئىبنى ھىشام ھەكىم ئىبنى ھىزام، نەۋفەل ئىبنى خۇۋەيلىد، ھارس ئىبنى ئامىر، تەئىمە ئىبنى ئەدى، نەرز ئىبنى ھارس، زەئىمە ئىبنى ئەسۋەد، ئەبۇجەھل ئىبنى ھىشام، ئۇمەييە ئىبنى خەلەپ، ھۇججەننىڭ ئىككى ئوغلى نەبىھ ۋە مۇنەببەھ، سۇھەيلى ئىبنى ئەمرى ۋە ئەمر ئىبنى ئابدۇۋۇد قاتارلىقلار بار دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە بۇرۇلۇپ: «مانا بۇلار مەككىنى ئىدارە قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار ھەقىقەتەن سىلەرگە مەككىنىڭ غەزىنىلىرىنى ئېلىپ كەلدى» دېدى.

﴿اللە نىڭ مۇنداق قىلىشى ھالاك بولىدىغانلارنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ھالاك بولۇشى، ياشايدىغانلارنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ياشىشى ئۈچۈن ئىدى﴾ مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: يەنى اللە نىڭ مۇنداق قىلىشى كاپىر بولىدىغانلارنىڭ ۋەز - نەسەھەتنى ۋە دەلىل - پاكىتنى ئاشكارا كۆرۈپ ئاندىن كاپىر بولۇشى، ئىمان ئېيتىدىغانلارنىڭمۇ ۋەز - نەسەھەتنى ۋە دەلىل - پاكىتنى ئوچۇق - ئاشكارا كۆرۈپ ئاندىن ئىمان ئېيتىشى ئۈچۈندۇر. بۇ ناھايىتى ياخشى بېرىلگەن تەپسىردۇر. ئۇنىڭ تەپسىلاتى مۇنداق بولىدۇ.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: اللە سىلەرگە دۈشمىنىڭلارغا قارشى ياردەم بېرىش، ھەق دىننى باتىل دىننىڭ ئۈستىدىن غەلبىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن، ھەقىقەتنىڭ ئاشكارا بولۇشى، دەلىل - پاكىتنىڭ كەسكىن ۋە روشەن بولۇشى، دەلىل - پاكىتقا قارىتا ھېچكىمنىڭ گۇمانى قالماسلىقى ئۈچۈن، اللە ھەقىقەتەن دۈشمىنىڭلار بىلەن ئۇچرىشىشنى ۋە دىلەشمىگەن بىر ئورۇندا ئۇچراشتۇردى. شۇ ۋاقىتتا كۆپۈرلۈقلىرىنى ئاشكارا كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن ئۇنى يەنىلا داۋاملاشتۇرىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭغا دەلىل - پاكىت كۆرسىتىلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ تويۇق يولدا ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ئىمان ئېيتىدىغانلارمۇ دەلىل - پاكىتنى ئاشكارا كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن ئىمان ئېيتىدۇ. ئىمان دىللارنى تىرىلدۈرگىچىدۇر.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەسلىدە ئۆلۈك (يەنى كاپىر) بولۇپ، بىز ئۇنى (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمان بىلەن) تىرىلدۈرگەن، بىز ئۇنىڭغا كىشىلەر ئارىسىدا ھىدايەت تېپىشقا نۇر بەرگەن بىر ئادەم﴾<sup>(1)</sup> ئائىشە ئۆزىگە چاپلانغان بۆھتان ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: مېنىڭ ھەققىمدە بۆھتان توقۇغانلار ھالاك بولدى.

﴿اللہ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى)، ئەلۋەتتە، ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى سىلەرنىڭ دۇئاڭلارنى، يالۋۇرۇشلىرىڭلارنى ۋە ياردەم تىلىشىڭلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

﴿(نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلار، ھەق بىلەن قارشىلاشقۇچى كاپىرلاردىن ئىبارەت دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىدىغانلىقىڭلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*

إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرْنَكُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي آعِينِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعِينِهِمْ لِيَقْضَى اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

(ئى مۇھەممەد!) ئۆز ۋاقتىدا، اللہ چۈشۈشكە ساڭا ئۇلارنى (يەنى دۈشمەنلىرىڭنى) ئاز كۆرسەتتى، ئەگەر ساڭا ئۇلارنى كۆپ كۆرسەتكەن بولسا، سىلەرگە چوقۇم چوقۇنچ چۈشەتتى ۋە جەڭ ئىشىدا چوقۇم دەتالاش قىلاتتىڭلار، لېكىن اللہ (سىلەرنى مۇنداق قىلىشتىن) ساقلىدى. اللہ دىللاردىكى ئەلۋەتتە بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(43)</sup>. اللہ بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، دۈشمەن بىلەن ئۇچراشقان چېغىڭلاردا، (دۈشمەنلەرگە قارشى تۇرۇشقا جۈرئەت قىلسۇن دەپ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ كۆزۈڭلارغا ئاز كۆرسەتتى ۋە سىلەرنى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە (سىلەرگە قارشى تەييارلىقتا بولمىسۇن دەپ) ئاز كۆرسەتتى. ھەممە ئىش اللہ غا قايتۇرۇلىدۇ (اللہ ئۆزى خالىغانچە ھۆكۈم قىلىدۇ)<sup>(43)</sup>.

اللہ تائالانىڭ ھەر بىر تەرەپتىكى قوشۇنىنى قارشى تەرەپكە ئاز كۆرسەتكەنلىكى توغرىسىدا

مۇجاھىد مۇنداق دەيدۇ: اللہ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چۈشكەن قۇرەيشلەرنى ئاز كۆرسەتتى، بۇ چۈشۈشنى ساھابىلىرىگە يەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇرۇشقا بولغان رىغبىتى ئاشتى.

ئىبنى ئىسھاق ۋە بىر قانچە كىشىلەرمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دېدى. ﴿ئەگەر ساڭا ئۇلارنى كۆپ كۆرسەتكەن بولسا، سىلەرگە چوقۇم چوقۇنچ چۈشەتتى﴾ يەنى سىلەر ئۇلاردىن چوقۇم چوقۇن بولاتتىڭلار ۋە ئاراڭلاردا ئىختىلاپ چىققان بولاتتى.

﴿لېكىن اللہ (سىلەرنى مۇنداق قىلىشتىن) ساقلىدى﴾ يەنى ساڭا دۈشمەنلەرنى ئاز كۆرسىتىش ئارقىلىق بۇ ئىشتىن ساقلاپ قالدى. ﴿اللہ دىللاردىكى ئەلۋەتتە بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ يەنى دىللارغا يوشۇرغان نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ﴿اللہ كۆزلەرنىڭ خىيانىتىنى ۋە دىللاردىكى يوشۇرۇن نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

﴿اللہ بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، دۈشمەن بىلەن ئۇچراشقان چېغىڭلاردا، (دۈشمەنلەرگە قارشى تۇرۇشقا جۈرئەت قىلسۇن دەپ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ كۆزۈڭلارغا ئاز كۆرسەتتى﴾ بۇمۇ

(1) سۈرە ئەنئام 123 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە غافىر 19 - ئايەت.

ھەم ئاللاھ تائالانىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلغان مەرھەمەتسىدۇر. چۈنكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە دۈشمەنلىرىنى ئاز كۆرسەتتى، بۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ سېپىدە كاپىرلارغا قارشى جۈرئەت پەيدا بولدى. ئەبۇئىسھاق سەبئى، ئەبۇئوبەيدىدىن ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى، دۈشمەنلەر بىزنىڭ كۆزلىرىمىزگە ھەقىقەتەن ئاز كۆرۈندى. ھەتتا يېنىمىدىكى ئادەملەرگە ئۇلارنى يەتمەش ئەتراپىدا ئىكەن، دېدى. كېيىن بىز ئۇلاردىن بىر ئادەمنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ سانىنى سورىدۇق. ئۇ: بىز مىڭ ئادەم ئىدۇق، دېدى. بۇنى ئىبنى ئەبۇھاتەم ۋە ئىبنى جەرر رىۋايەت قىلغان.

بۇ ئايەت ھەققىدە ئىبنى ئەبۇھاتەم، ئىكرىمەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللاھ ھەر ئىككى تەرەپنى بىر - بىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا قىزىقتۇردى.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، يەھيا ئىبنى ئۇبادىن ئۇبادە ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ ئاللاھ تائالا: ﴿اللَّهُ بُولُوشًا تَبْغِشَلِكُ عِشْنِي عِشْقًا شَاشُورُوشٌ أُوجُونٌ﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: يەنى ئاللاھ ئىنتىقام ئېلىشقا تېگىشلىك كىشىلەردىن ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن، نېمەتلىرىدىن تولۇق بەھرىمەن قىلىشقا تېگىشلىك بولغان دوستلىرى مۆمىنلەرگە نېمەتلىرىنى ئاتا قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بەدرى ئۇرۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

بۇ ئايەتنىڭ ئومۇمىي مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا ھەر ئىككى تەرەپنى قارشى تەرەپ ئۈستىدىن مەغرۇرلاندىرۇپ، ئۇلارنىڭ ئۇرۇشقا قىزىقىشى ئۈچۈن بىر - بىرىگە سانىنى ئاز كۆرسەتتى. بۇ ئەھۋال ئۇرۇشقا سەپ تۈزگەندە يۈز بەردى. ئەمما ئۇرۇش قىلىپ كەتكەن، ئاللاھ مۆمىنلەرگە ئارقىمۇ ئارقا چۈشۈپ تۇرىدىغان 1000 پەرىشتە بىلەن ياردەم بەرگەن چاغدا، كاپىرلارغا مۆمىنلەرنىڭ سانى ئىككى ھەسسە كۆپ بولۇپ كۆرۈندى.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى يەھۇدىيلار جامائەسى! بەدرىدە جەڭ ئۈچۈن ئۇچراشقان ئىككى گۇرۇھتا سىلەر ئۈچۈن ئىبرەت بار، بىرى ئاللاھ يولىدا ئۇرۇشۇۋاتقان گۇرۇھتۇر، يەنە بىرى مۇسۇلمانلارنى (سانىنى) ئۆزلىرىدەك ئىككى باراۋەر ئويۇچۇق كۆرگەن كاپىرلار گۇرۇھىدۇر (يەنى ئاللاھ كاپىرلارغا قورقۇنچ سېلىش بىلەن ئۇلارنى ئۇرۇشتىن قول يىغدۇرۇش ئۈچۈن، كاپىرلارغا مۇسۇلمانلارنىڭ سانىنى جىق كۆرسەتتى). ئاللاھ خالىغان كىشىگە ياردەم بېرىپ قوللايدۇ. بۇنىڭدا ھەقىقەتەن ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئىبرەت بار﴾<sup>(1)</sup>.

مانا بۇ، ئىككى ئايەتنىڭ مەزمۇنىنىڭ بىرلىشىشىدۇر<sup>(2)</sup>. ھەر ئىككى ئايەت ئۆز ئورنىدا ھەق ۋە راستۇر. جىمى مەدھىيە ۋە ھەمدۇسانا ئاللاھ تائالاغا خاستۇر.

\* \* \* \* \*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ  
 ﴿٤٦﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ  
 الصَّابِرِينَ ﴿٤٧﴾

(1) سۈرە ئال ئىمران 13 - ئايەت.

(2) تەپسىر بولۇۋاتقان مەزكۇر ئايەتنىڭ مەزمۇنى ئىككى تەرەپ ئۇرۇشقا سەپ تۈزگەن ۋاقىتقا قارىتىلغان، سۈرە ئال ئىمراننىڭ 13 - ئايەتنىڭ مەزمۇنى ئۇرۇش قىلىپ كەتكەن ۋاقىتقا قارىتىلغان ئۇزۇن پىرقە بولغاچقا، بۇ ئىككى ئايەتنىڭ مەزمۇنى بىر - بىرىگە قارمۇقارشى كەلمەيدۇ.

ئى مۆمىنلەر! (مۇشرىكلاردىن) بىر جامائەگە (يەنى دۈشمەن قوشۇنىغا) ئۇچراشقان چېغىڭلاردا ساباتلىق كۆرسىتىڭلار، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار<sup>(45)</sup>. (پۈتۈن سۆز - ھەرىكەتلىرىڭلاردا) ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئىختىلاپ قىلىشىڭلار، بولمىسا، (دۈشمەن بىلەن ئۇچرىشىشتىن) قورقۇپ قالسىلەر، كۈچ - قۇۋۋىتىڭلار كېتىپ قالىدۇ؛ سەۋر قىلىڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىلىدۇر<sup>(46)</sup>.

### ئۇرۇشنىڭ پىرىنسىپلىرىنى ئۆگىتىش توغرىسىدا

مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ مۆمىن بەندىلىرىگە دۈشمەن بىلەن ئۇچراشقان چاغدىكى ئۇرۇش پىرىنسىپلىرىنى ۋە ئۇلار بىلەن سەپ تۈزگەن چاغدىكى ھەيۋەت بىلەن تۇرۇش يوللىرىنى ئۆگىتىشىدىن ئىبارەتتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! (مۇشرىكلاردىن) بىر جامائەگە (يەنى دۈشمەن قوشۇنىغا) ئۇچراشقان چېغىڭلاردا ساباتلىق كۆرسىتىڭلار﴾.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئابدۇللاھ ئىبنى ئەبۇئەۋفادىن رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۈشمەنلەرگە ئۇچراشقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۈن قايرىلغۇچە كۈتۈپ تۇردى. ئاندىن ساھابىلار ئارىسىدا ئورنىدىن تۇرۇپ مۇنداق دېدى: «ئى خالايق! سىلەر دۈشمەنگە ئۇچرىشىشنى ئارزۇ قىلماڭلار ئاللاھ تائالادىن ئامانلىق تىلەڭلار، ئەگەر دۈشمەنلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالساڭلار ئۇرۇشتا چىداملىق بولۇڭلار. بىلىڭلاركى، جەننەت قىلىچىلارنىڭ سايىسى ئاستىدىدۇر». ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئازراق تۇرۇۋېلىپ مۇنداق دېدى: «ئى كىتاب چۈشۈرگۈچى، بۇلۇتلارنى ئۈزدۈرگۈچى، ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنى مەغلۇب قىلغۇچى ئاللاھ! ئۇلارنى مەغلۇب قىلغىن. بىزگە ئۇلارغا قارشى يادەم بەرگىن».

كەئب ئىبنى ئەخبارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىندۇ: ئاللاھ تائالاغا قۇرئان ئوقۇش ۋە زىكرى قىلىشتىن ياخشى كۆرۈلىدىغان ھېچ ئىش يوق. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا ئىدى، ئاللاھ ئىنسانلارنى ناماز ئوقۇشقا ۋە جىھاد قىلىشقا بۇيرىمايتتى. قارىمىسىلەر، ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارنى جىھاد ۋاقتىدىمۇ زىكرى ئېيتىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۆمىنلەر! (مۇشرىكلاردىن) بىر جامائەگە (يەنى دۈشمەن قوشۇنىغا) ئۇچراشقان چېغىڭلاردا ساباتلىق كۆرسىتىڭلار، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار﴾.

### دۈشمەن بىلەن يۈزمۈيۈز تۇرغاندا تەمكىن تۇرۇشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا مۇجاھىدلارنى دۈشمەن بىلەن ئۇچراشقاندا مەزمۇت تۇرۇشقا ئۇلار بىلەن ئېلىشقاندا، چىداملىق بولۇشقا، قاچماسلىققا، چېكىنمەسلىككە ۋە قورقۇنچاقلىق قىلماسلىققا، ئەنە شۇ ھالەتتەمۇ ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىشكە، ئۇنى ئۇنتۇلۇپ قالماسلىققا، بەلكى ئاللاھ تائالادىن ياردەم تىلەشكە، شۇ ئەھۋاللاردا ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشقا، ئاللاھ تائالا بۇيرىغان ئىشلارنى قىلىشقا، توسقان ئىشلىرىدىن يېنىشقا، ئۆزئارا ئىختىلاپ تۇغدۇرماسلىققا بۇيرۇدى. ئەگەر ئۇلار ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشسا، بۇ ئىختىلاپ ئۇلارنىڭ يېڭىلىشىغا ۋە مەغلۇب بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ.

﴿كۈچ - قۇۋۋىتىڭلار كېتىپ قالىدۇ﴾ يەنى كۈچۈڭلار، بىرلىكىڭلار ۋە دۈشمەنلەرگە قارشى بولغان جۈرئىتىڭلار كېتىپ قالىدۇ. ﴿سەۋر قىلىڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىلىدۇر﴾ ساھابە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنىڭ ئۇرۇشتا باتۇرلۇق كۆرسىتىشىدە، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بۇيرۇغان

نەرسىلەرنى قىلىشىدا، اللە كۆرسەتكەن كۆرسەتمىلەرنى چىڭ تۇتىشىدا ئېلىشقا تېگىشلىك ئۈلگىلەر باردۇر.

بۇ ئېسىل خىسلەتلەر ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمىمەتلەردىن ھېچ ئادەمگە نېسىپ بولمىدى. ئۇلاردىن كېيىن كېلىدىغانلاردىنمۇ ھېچكىمگە نېسىپ بولمايدۇ. ئۇلار ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرىكىتى ۋە ئۇ بۇيرىغان ئىشلارغا ئىتائەت قىلىش بىلەن ناھايىتى قىسقا مۇددەت ئىچىدە نۇرغۇن ئىنسانلارنىڭ دىللىرىنى، شەرق ۋە غەربتىكى نۇرغۇن ئەللەرنى پەتھى قىلدى. ئۇلارنىڭ سانى باشقا ئەللەردىكى دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ سانىغا نىسبەتەن ناھايىتى ئاز تۇرۇقلۇق ئۇلار رۇم (ئەينى ۋاقىتتىكى شەرقىي رىم ئىمپېرىيەسى)، پارس (ئىران ئىمپېرىيەسى)، تۈرك (ئوتتۇرا ئاسىيا يۇرتلىرى) ساقالبە ئىمپېرىيەسى<sup>(1)</sup>، بەربەر (غەربى - شىمالى ئافرىقىدىكى خەلقلەر يۇرتلىرى) ھەبەشىستان (ھازىرقى ئېفىئۇپىيە)، سۇدان، قىبت (ھازىرقى مىسىر) قاتارلىق ئەللەرنى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇنلىغان ئەللەرنى تېز مۇددەت ئىچىدە پەتھى قىلدى. ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بويسۇندۇردى. نەتىجىدە اللە تائالانىڭ كەلىمىسى ئۈستۈنلىككە ئېرىشتى ۋە ئۇنىڭ دىنى باشقا دىنلار ئۈستىدىن غەلبە قىلدى. 30 يىلغا يەتمىگەن قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئىسلام دۆلىتى شەرقتىن غەربكە كېڭەيدى. اللە ئۇلاردىن رازى بولسۇن! ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى رازى قىلسۇن! بىزنى ئۇلارنىڭ قاتارىدا مەھشەرگاھقا يىغسۇن! اللە ھەقىقەتەن ناھايىتى سېخىدۇر ۋە بەندىنىڭ تىلىگىنىنى بەرگۈچىدۇر.

\* \* \* \* \*

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ  
 وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيْنَ لَهْمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ  
 مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ط فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئْتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ  
 إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي  
 قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّ هَتُّوْلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

يۇرتلىرىدىن چوڭچىلىق ۋە رىيا بىلەن چىققان كىشىلەر (يەنى قۇرەيش مۇشرىكلىرى) گە ئوخشاش بولماڭلار، ئۇلار (كىشىلەرنى) اللە نىڭ يولىدىن توسىدۇ، اللە ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشىلىرىنى بىلگۈچىدۇر<sup>(47)</sup>. ئۆز ۋاقتىدا شەپتان ئۇلارغا (قەبىھ) ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىپ: «ھېچقانداق كىشى سىلەرنى يېڭەلمەيدۇ، مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە مەدەتكار» دېگەن ئىدى. ئىككى قوشۇن ئۇچراشقان چاغدا شەپتان ئارقىسىغا چېكىندى ۋە: «مەن سىلەردىن ئادا - جۇدا مەن، سىلەر كۆرمەيۋاتقاننى ھەقىقەتەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن، مەن راستىنلا اللە دىن قورقىمەن، اللە نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر» دېدى<sup>(48)</sup>. ئۆز ۋاقتىدا مۇناپىقلار ۋە دىللىرىدا كېسىلى (يەنى شەك) بارلار: «بۇلارنى (يەنى مۇسۇلمانلارنى) ئۇلارنىڭ دىنى ئالدىنى (يەنى مۇسۇلمانلار ئۆز دىنىغا مەغرۇر بولۇپ، ئۆزلىرىنى يېڭىلىمەس دەپ گۇمان قىلىپ، ئاز سانلىق تۇرۇقلۇق

(1) ساقالبە ئەينى زاماندا بۇلغارىستان بىلەن ئىستانبۇل ئارىلىقىدىكى جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ قورۇلغان ئىمپېرىيە.

www.number.org

كۆپ سانلىقلار بىلەن ئۇرۇشۇشقا چىقتى)» دېدى. كىمكى **اللە غا يۆلىنىدىكەن (اللە ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ياردەم بېرىدۇ): چۈنكى اللە غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر** (49).

### مۇشرىكلارنىڭ بەدرى ئۇرۇشىغا چىققان چاغدىكى ھالىتى توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىن بەندىلىرىنى اللە يولىدا ئۇرۇش قىلىشقا ئىخلاسمەن بولۇشقا قىلىشقا، اللە تائالانى كۆپ ياد ئېتىشكە بۇيرىغاندىن كېيىن، ئۇلارنى يۇرتلىرىدىن چىقىشتا ﴿چوڭچىلىق﴾ يەنى ھەقنى قوبۇل قىلماسلىق ﴿ۋە رىيا بىلەن چىققان كىشىلەر (يەنى قۇرەيش مۇشرىكلىرى) گە﴾ ئوخشاپ قېلىشتىن توستى. مۇشرىكلار ئۆز - ئۆزىدىن پەخىرلەنگەن ۋە چوڭچىلىق قىلغان ھالدا چىققان ئىدى. ئەبۇجەھلىگە سودا كارۋىنى ساق - سالامەت قۇتۇلدى، سىلەر قايتىپ كېلىڭلار، دېگەن خەۋەر يەتكۈزۈلگەندە، ئۇ: ياق، اللە تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بىز بەدرى سۈيىدىن ئىچىپ، تۆگىلەرنى ئۆلتۈرۈپ، ھاراقلارنى ئىچىمىگىچە، ناخشا - ئۇسسۇلچى بىزگە نەغمە - ناۋا قىلىپ بەرمىگىچە ئارقىمىزغا قايتمايمىز، شۇنداق قىلساق، شۇ كۈندىكى شانلىق ئىشىمىز ئەرەبلەر مەڭگۈ ئېغىزلىرىدىن چۈشۈرمەيدىغان داستانغا ئايلىنىدۇ، دېدى. ئىش ئۇنىڭ دەل ئەكسىچە بولدى. چۈنكى ئۇلار بەدرى سۈيىنىڭ يېنىغا ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمى تەقدىر قىلىنغان ئورۇنغا كەلدى. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى خارلانغان، كەمسىتىلگەن ۋە ھاقارەتلەنگەن ھالدا بەدرى قۇدۇقلىرىغا، يەنى مەڭگۈلۈك ئازاب ئورنى بولغان دوزاخلارغا تاشلاندى.

شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى بىلگۈچىدۇر﴾ يەنى ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ۋە نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا ئۇلارنى قاتتىق جازالىدى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، قەتادە، زەھھاك ۋە سۇددى قاتارلىقلار اللە تائالانىڭ ﴿يۇرتلىرىدىن چوڭچىلىق ۋە رىيا بىلەن چىققان كىشىلەر (يەنى قۇرەيش مۇشرىكلىرى) گە ئوخشاش بولماڭلار﴾ دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار بەدرى ئۇرۇشى كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئۇرۇش قىلغىلى چىققان مۇشرىكلاردۇر.

مۇھەممەد ئىبنى كەھف مۇنداق دەيدۇ: قۇرەيشلەر مەككىدىن بەدرگە چىققاندا، ناخشا - ئۇسسۇلچىلىرىنى ۋە داپ دۇمباقلىرىنى بىللە ئېلىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن اللە تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿يۇرتلىرىدىن چوڭچىلىق ۋە رىيا بىلەن چىققان كىشىلەر (يەنى قۇرەيش مۇشرىكلىرى) گە ئوخشاش بولماڭلار، ئۇلار (كىشىلەرنى) اللە نىڭ يولىدىن توسىدۇ، اللە ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى بىلگۈچىدۇر﴾.

### شەيتان ئۇلارغا ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكى ۋە ئۇلارنى مەغرۇرلاندىرغانلىقى

#### توغرىسىدا

﴿ئۆز ۋاقتىدا شەيتان ئۇلارغا (قەبىھ) ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىپ: «ھېچقانداق كىشى سىلەرنى يېڭەلمەيدۇ، مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە مەدەتكار» دېگەن ئىدى﴾ لەنتى شەيتان شۇ يامان نىيەتلىرىنى ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسىتىپ سىلەرنى ھېچكىم يېڭەلمەيدۇ، دەپ خام - خىيال قىلغۇزدى ۋە ئۇلارنىڭ بەنۇبەكىر قەبىلىسىدىن ئىبارەت دۈشمەنلىرىنىڭ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ مەككىگە ھۇجۇم قىلىشقا بولغان قورقۇنچىسىنى قۇرەيشلەردىن كۆتۈرۈۋېتىپ، مەن سىلەرنىڭ قوشناڭلار، دېدى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، شەيتان قۇرەيشلەرگە بەنى مۇدەلج قەبىلىسىنىڭ باشلىقى سۇرقە ئىبنى مالكىنىڭ سۈرىتىدە

بولۇپ، كۆرۈندى، سۇراقە مەككە ئەتراپىدىكى قەبىلىلەر ئارىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنگە ئادەم ئىدى. شەيتان قۇرەيشلەرنى ئەنە شۇنداق ئالدىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالدۇ (يەنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالدۇ)، شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

ئىبنى جۈرەيج، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ تەپسىر بولۇۋاتقان ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئىبلىس شەيتان، بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، ئەسكەرلىرىنى باشلاپ مۇشرىكلار بىلەن بىللە كەلدى ۋە مۇشرىكلارنىڭ دىللىرىدا سىلەرنى بۈگۈن ھېچكىم يېڭەلمەيدۇ، مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلار دېگەن ئىشەنچنى تۇرغۇزدى. ئۇلار ئۇرۇشقا كىرگەندە شەيتان، پەرىشتىلەرنىڭ ياردەمگە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ﴿ئارقىسىغا چېكىندى﴾ ۋە ﴿شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالدۇ (يەنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالدۇ)، شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ...﴾ دېدى.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى ئىبلىس شەيتان ئەسكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، بەنى مۇدىلج قەبىلىسىدىكى سۇراقە ئىبنى ماللىكنىڭ سۈرىتىدە بولۇپ كەلدى. شەيتان مۇشرىكلارغا: بۈگۈن سىلەرنى ھېچكىم يېڭەلمەيدۇ، مەن سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلار، دېدى. قوشۇنلار سەپكە تۇرغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر چاڭگال توپا ئېلىپ مۇشرىكلارنىڭ يۈزلىرىگە قارىتىپ ئاتتى. ئۇلار ئارقىسىغا چېكىندى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىبلىسقا قاراپ كەلدى، ئىبلىس مۇشرىكلاردىن بىر ئادەمنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇراتتى. ئىبلىس جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى كۆرۈپ قولىنى دەرھال تارتىپ ئارقىسىغا چېكىندى، ئۇنىڭ بىلەن ئەسكەرلىرىمۇ بىللە چېكىندى. ھېلىقى مۇشرىك: ئى سۇراقە! سەن بىزنىڭ مەدەتكارىمىز ئىكەنلىكىڭنى دەۋاتتاتتىڭغۇ؟ دېدى. ئىبلىس: مەن ھەقىقەتەن سىلەر كۆرمەيۋاتقانى كۆرۈپ تۇرىۋاتىمەن. مەن راستىنلا اللە تائالادىن قورقىمەن، اللە تائالانىڭ ئازابى قاتتىقتۇر، دېدى. بۇ ئەھۋال ئۇ پەرىشتىلەرنى كۆرگەن چاغدا بولغان ئىدى.

### مۇشرىكلارنىڭ بەدرى ئۇرۇشىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى توغرىسىدا

﴿ئۆز ۋاقتىدا شەيتان ئۇلارغا (قەبىھ) ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىپ: «ھېچقانداق كىشى سىلەرنى يېڭەلمەيدۇ، مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە مەدەتكار» دېگەن ئىدى. ئىككى قوشۇن ئۇچراشقان چاغدا شەيتان ئارقىسىغا چېكىندى ۋە: «مەن سىلەردىن ئادا - جۇدا مەن، سىلەر كۆرمەيۋاتقانى ھەقىقەتەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن، مەن راستىنلا اللە دىن قورقىمەن، اللە نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر» دېدى﴾ ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىككى تەرەپنىڭ قوشۇنلىرى بىر - بىرىگە يېقىنلاشقان چاغدا، اللە مۇسۇلمانلارنى مۇشرىكلارنىڭ كۆزىگە ئاز كۆرسەتتى، مۇشرىكلارنىمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ كۆزىگە ئاز كۆرسەتتى. مۇشرىكلار: مۇسۇلمانلارنى ئۇلارنىڭ دىنى ئالداپتۇ، دېدى. ئۇلار بۇ سۆزنى مۇسۇلمانلارنىڭ سانى كۆزلىرىگە ئاز كۆرۈنگەنلىكى ئۈچۈن قىلغان ئىدى. ئۇلار مۇسۇلمانلارنى چوقۇم يېڭىۋالىمىز، دەپ ئويلايتتى ۋە بۇنىڭدىن

(1) سۈرە نىسا 120 - ئايەت.

ھېچ شەكىلەنمەيتتى. ئاندىن ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿كىمكى ئاللاغا يۆلىنىدىكەن (ئاللا ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ياردەم بېرىدۇ): چۈنكى ئاللا غالىبتۇر﴾.

قەتادە مۇنداق دەيدۇ: مۇشرىكلار مۆمىنلەردىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئاللا تائالانىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا قاتتىق يېپىشقانلىقىنى كۆردى. بىزگە بايان قىلىنىشىچە، ئەبۇجەھىل: سەركەشلىك ۋە تەرسالىق يۈزسىدىن ئاللا تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مۇسۇلمانلار بۈگۈندىن كېيىن ئاللا تائالاغا ئىبادەت قىلمايدۇ، دېدى.

ئامىر شەئىبىي مۇنداق دەيدۇ: مەككە ئەھلىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىسلام ھەققىدە سۆزلەشتى، ئاندىن ئۇلار مۇشرىكلار بىلەن بەدرىگە چىقىپ مۇسۇلمانلارنىڭ سانىنىڭ ئاز ئىكەنلىكىنى كۆرگەندە، ئۇلارنى ئۇلارنىڭ دىنى ئالداپتۇ دېدى.

﴿كىمكى ئاللاغا يۆلىنىدىكەن﴾ يەنى ئاللا تائالانىڭ كۈچىگە تايىنىدىكەن (يۆلىنىدىكەن) (ئاللا ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ياردەم بېرىدۇ): چۈنكى ئاللا غالىبتۇر﴾ يەنى ئاللا تائالاغا ئىلتىجا قىلغان كىشىگە زۈلۈم قىلىنمايدۇ، چۈنكى ئاللا تائالا غالىبتۇر، قۇدرەتلىكتۇر، بۈيۈك پادىشاھتۇر.

﴿ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ ھەممە ئىشنى ئۆز ئورنىغا قويغۇچىدۇر. ياردەمگە ھەقىقەت بولغان كىشىگە ياردەم بېرىدۇ. مەغلۇبىيەتكە ھەقىقەت بولغان كىشىنى مەغلۇب قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَرَهُمَّ وَذُوقُوا عَذَابَ

الْحَرِيقِ ﴿٥٥﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ اَيْدِيكُمْ وَاَنْ اَللّٰهُ لَيْسَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥٦﴾

پەرىشتىلەر (بەدرى ئۇرۇشىدا) كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ ئىدىڭ (ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق ھالنى كۆرگەن بولاتتىڭ). (پەرىشتىلەر ئۇلارغا) «دوزاخنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!» (دەيتتى) <sup>(50)</sup>. (بۇ ئازاب) سىلەرنىڭ قىلمىش جىنايىتىڭلار تۈپەيلىدىندۇر، ئاللا بەندىلىرىگە زۈلۈم قىلغۇچى ئەمەستۇر <sup>(51)</sup>.

پەرىشتىلەر كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا ئۇلارنى ئۇرغانلىقى توغرىسىدا

ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! ئەگەر سەن پەرىشتىلەرنىڭ كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقان ھالىتىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەن بولساڭ ئەلۋەتتە قاتتىق قورقۇنچلۇق ۋە يىرگىنچلىك بىر ھالەتنى يەنى پەرىشتىلەرنىڭ (ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇۋاتقانلىقىنى) كۆرگەن بولاتتىڭ. پەرىشتىلەر ئۇلارغا «(دوزاخنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!)» دەيتتى.

ئىبنى جۇرەيج، مۇجاھىدنىڭ بەدرى ئۇرۇشى كۈنى پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ (ئارقىلىرىغا) يەنى ساغرىلىرىغا ئۇردى دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىبنى جۇرەيج، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇشرىكلار مۇسۇلمانلارغا ئالدىنى قىلىپ كەلسە، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە قىلىچ بىلەن ئۇراتتى. ئەگەر ئۇلار ئارقىسىغا چېكىنسە، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئارقىلىرىغا ئۇراتتى.

گەرچە بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى بەدرى ۋە قەسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەممە كاپىرلارغا ئومۇميۈزلۈك قارىتىلغاندۇر. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دېدى: ﴿پەرىشتىلەر (بەدرى ئۇرۇشىدا) كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ ئىدىڭ



(ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق ھالنى كۆرگەن بولاتتىڭ) ﴿اللّٰهُ تَائَالَا سۈرە مۇھەممەدنىمۇ شۇنداق بايان قىلدى. يۇقىرىدا سۈرە ئەنئامدىمۇ مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ زالىملارنى سەكراتقا چۈشكەن ۋاقتلىرىدا كۆرسەڭ (ئەلۋەتتە، قورقۇنچلۇق ھالنى كۆرسەن)، پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ: «سىلەر جانلىرىڭلارنى چىقىرىڭلار!... دەيدۇ»<sup>(1)</sup> يەنى ئەگەر ئۇلارنىڭ جانلىرىنىڭ چىقىشى قىيىنلاشسا شۇنداقلا جانلىرى تەنلىرىدىن چىققىلى ئۈنمىسا، پەرىشتىلەر پەرۋەردىگارىنىڭ بۇيرىقى بىلەن ئۇلارنى قوللىرى بىلەن ئۇرۇپ، ئۇلارنىڭ جانلىرىنى مەجبۇرى ئالاتتى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى پەرىشتىلەر ئۇلارغا اللّٰهُ تائالانىڭ ئازابى بىلەن غەزىبىنى يەتكۈزۈدۇ.

بەرائىتىڭ ھەدىسىدىمۇ مۇنداق بايان قىلىنغان: كاپىر سەكراتقا چۈشكەندە ئەزرائىل ئەنەشۇ قورقۇنچلۇق ھالەتتە كېلىپ: ئى پاسكىنا جان! ئاتەشلىك شامالنىڭ، زىيادە ھارارەتلىك قايناقسۇننىڭ ۋە قارا تۆتۈندىن بولغان سايىنىڭ ئازابىغا چىققىن! دەيدۇ. ئاندىن جان ئۇنىڭ تېنىدىن ئايرىلىدۇ، پەرىشتىلەر ئۇ جاننى تەندىن خۇددى ھۆل يۇڭدىن زىخ تارتىپ چىقارغاندەك، قوپاللىق بىلەن تارتىپ چىقىرىدۇ. ئۇ جاننى تەننىڭ تومۇر ۋە پەيلىرىدىن يۇلۇپ چىقىرىدۇ.

شۇنچا اللّٰهُ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ كاپىرلارغا مۇنداق دەيدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ: ﴿دوئاخنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!﴾. ﴿بۇ ئازاب﴾ سىلەرنىڭ قىلمىش جىنايىتىڭلار تۈپەيلىدىندۇر﴾ يەنى سىلەرگە بېرىلگەن بۇ جازا سىلەرنىڭ دۇنيادىكى ھايات چېغىڭلاردا قىلغان يامان ئىشلىرىڭلار سەۋەبىدىندۇر. اللّٰهُ سىلەرگە شۇ قىلمىشنىڭ تۈپەيلىدىن بۇ جازانى بەردى.

﴿اللّٰهُ بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر﴾ يەنى اللّٰهُ بەندىلىرىدىن ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمايدۇ. بەلكى ھېكمەت ۋە ئادالەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. اللّٰهُ بۈيۈكتۇر، يۈكسەكتۇر، ئۇلۇغدۇر، ھەممە نوقسانلاردىن پاكتۇر، ھەممىدىن بەھاجەتتۇر ۋە مەدھىيىگە لايىقتۇر.

بۇ ھەقتە ئىمام مۇسلىم، ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، اللّٰهُ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى بەندىلىرىم! مەن ھەقىقەتەن ئۆزۈمگە زۇلۇمنى ھارام قىلدىم، ئۇنى سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىمۇ ھارام قىلدىم. ئۆزئارا زۇلۇم قىلىشماڭلار، ئى بەندىلىرىم! ئەنە شۇ سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلاردۇر، مەن ئۇنى سىلەر ئۈچۈن ساقلاپ قويدۇم، كىمكى ياخشىلىققا ئېرىشسە، اللّٰهُ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتسۇن، كىمكى يامانلىققا ئېرىشسە، ئۇ پەقەت ئۆزىگىلا مالاھەت قىلسۇن».

\* \* \* \* \*

كَدَّابِ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ فَأَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ

اللّٰهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٦﴾

(بۇ كاپىرلارنىڭ گۇناھ قىلىش ئادىتى) پىرىمۇن جامائەسى ۋە ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارنىڭ ئادىتىگە ئوخشايدۇ، ئۇلار اللّٰهُ نىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلدى، گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، اللّٰهُ ئۇلارنى ھالاك قىلدى. اللّٰهُ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، اللّٰهُ نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر<sup>(52)</sup>.

اللّٰهُ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! بىز سېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتسەك، سېنى ئىنكار قىلغان ئەنە شۇ مۇشرىكلارنىڭ قىلمىشلىرى ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان

(1) سۈرە ئەنئام 93 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.number.org

ئۈمىمەتلەرنىڭ قىلمىشلىرىغا ئوخشايدۇ. بىز ئۇلارغا ئوخشاش پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان پىرىئەۋن تەۋەلىرىنى بۇلاردىنمۇ ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان ۋە ئاللا تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ئۈمىمەتلەرنى ھالاک قىلىش ئادىتىمىز ۋە شۇلارغا تۇتقان يولىمىز بويىچە مۇشرىكلارنى جازالادۇق.

﴿گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، ئاللا ئۇلارنى ھالاک قىلدى﴾ يەنى ئاللا تائالا ئۇلارنى غالىب ۋە قۇدرەتلىك ھالەتتە تۇرۇپ ھالاک قىلدى. ﴿ئاللا ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، ئاللا نىڭ ئازابى قاتتىقتۇر﴾ يەنى ھېچقانداق غالىب كۈچ ئاللا تائالانى يېڭەلمەيدۇ ۋە ھېچ بىر گۇناھكار ئاللا تائالانىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

\* \* \* \* \*

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ۗ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَذَّابٌ ءَالٍ فِرْعَوْنَ ۗ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا ءَالَ فِرْعَوْنَ ۗ وَكُلًّا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾

بۇ (يەنى ئۇلارغا نازىل بولغان ئازاب) شۇنىڭ ئۈچۈنكى، بىرەر قەۋم ئۆزلىرىنىڭ ھالىتىنى (كۈفرى ۋە گۇناھ بىلەن) ئۆزگەرتىمىگىچە ئاللا ئۇلارغا بەرگەن نېمىتىنى ئۆزگەرتىۋەتمەيدۇ، ئاللا (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (قىلمىشلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(53)</sup>. (ئۇلارنىڭ ئادىتى) پىرىئەۋن جامائەسىنىڭ ۋە ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارنىڭ ئادىتىگە ئوخشايدۇكى، ئۇلار پەرۋەردىكارنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىدى. گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ئۇلارنى ھالاک قىلدۇق، پىرىئەۋن جامائەسىنى (دېڭىزغا) غەرق قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى (كۈفرىلىق ۋە گۇناھ قىلىپ، ئۆزلىرىنى ئازابقا دۇچار قىلىش بىلەن) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچى (قەۋم) بولدى<sup>(54)</sup>.

ئاللا تائالا بۇ ئايەتتە ئۆزىنىڭ پۈتۈنلەي ئادىل ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن بىرەر ئادەم گۇناھ قىلىش تۈپەيلىدىن ئۆزىگە بېرىلگەن نېمەتنى ئۆزى ئۆزگەرتىۋەتمەسە، ئاللا تائالا ئۇنىڭغا بەرگەن نېمەتنى ئۆزگەرتىۋەتمەيدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ.

ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىمىگىچە (يەنى ئاللا نىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلىپ گۇناھلارغا چۆممىگىچە) ئاللا ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىمەيدۇ (يەنى ئاللا ئۇلارغا بەرگەن نېمەت، خاتىرجەملىك ۋە ئىززەت - ھۆرمەتنى ئېلىپ تاشلىمايدۇ)، ئاللا بىرەر قەۋمنى ھالاک قىلماقچى (ياكى ئازابلىماقچى) بولسا، ئۇنىڭغا قارشى تۇرغىلى بولمايدۇ، ئۇلارغا ئازابنى دەپى قىلىدىغان ئاللا دىن باشقا ئىگىمۇ بولمايدۇ﴾<sup>(1)</sup>.

﴿ئۇلارنىڭ ئادىتى﴾ پىرىئەۋن جامائەسىنىڭ ۋە ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارنىڭ ئادىتىگە ئوخشايدۇكى﴾ يەنى مۇشرىكلارنىڭ قىلمىشلىرى پىرىئەۋن تەۋەلىرى ۋە ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارنىڭ قىلمىشلىرىغا ئوخشايدۇ. ئۇلار ئاللا تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغاندا، ئۇلارنىڭ شۇ گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ئاللا ئۇلارنى ھالاک قىلدى. ئاللا ئۇلارغا ئاتا قىلغان باغۇ - بوستان، بۇلاق، زىرائەت، بايلىق ۋە ئېسىل تۇرالغۇ جاي قاتارلىق نېمەتلەرنى ۋە ئۇلار بەھرىمەن بولۇۋاتقان مېۋىلەرنى ئۇلاردىن تارتىۋالدى. شۇنداق قىلىشى ئاللا تائالانىڭ

(1) سۈرە رەئد 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇلارغا زۇلۇم قىلغانلىقى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

\* \* \* \* \*

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرْقَةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فِيمَا تَخَفْتَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِدَ بِهَمِّ مَنَّ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدْكَرُونَ ﴿٥٧﴾

اللہ نىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلاردۇركى، ئۇلار ھەقىقەتەن ئىمان ئېيتمايدۇ<sup>(55)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مەلۇم كىشىلەر بىلەن (مۇشرىكلارغا ياردەم بەرمەسلىكلىرى ئۈستىدە) مۇئاھىدە تۈزدۈڭ، ئۇلار بولسا ھەر قېتىمدا مۇئاھىدىسىنى بۇزىدۇ، ئۇلار اللہ دىن قورقمايدۇ<sup>(56)</sup>. ئەگەر ئۇرۇشتا ئۇلار ئۈستىدىن غەلبە قىلساڭ، ئارقىدىكىلىرىنىڭ قېچىشى ۋە ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن ئۇلارنى قاتتىق جازالىغىن (يەنى ئۇلارنى باشقىلارغا ئىبىرەت قىلغىنىكى، ئۇلارنىڭ سەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا دەرمانى قالمىسۇن)<sup>(57)</sup>.

كۆپۈرلۈق قىلغان ۋە ئەھدىنى بۇزغان كاپىرلارنى قاتتىق جازالاش توغرىسىدا

بۇ ئايەتتە اللہ تائالا يەر يۈزىدىكى ھايۋاننىڭ ئەڭ يامىنى، اللہ تائالاغا ئىمان ئېيتمايدىغان، ھەر زامان ئەھدە تۈزسە ئەھدىسىدە تۇرمايدىغان، ئەھدىسىنى قەسەم بىلەن تەكىتلەپ تۇرۇپ ئۇنى بۇزىدىغان كاپىرلار ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلىدۇ.

﴿ئۇلار اللہ دىن قورقمايدۇ﴾ يەنى ئۇلار قىلغان گۇناھلىرىنىڭ ھېچقايسىسىدا اللہ تائالادىن قورقمايدۇ. ﴿ئەگەر ئۇرۇشتا ئۇلار ئۈستىدىن غەلبە قىلساڭ، ئارقىدىكىلىرىنىڭ قېچىشى ۋە ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن ئۇلارنى قاتتىق جازالىغىن﴾.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، ھەسەنبەسىرى، زەھھاك، سۇددى، ئەتاخۇراسانى ۋە ئىبنى ئۇيەينە قاتارلىقلار مۇنداق دېدى: يەنى ئۇلارنىڭ ئەدۋىنى تازا بەرگىن! بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئەرەب ۋە باشقا مىللەتلەردىن بولغان قالغان دۈشمەنلەرنىڭ قورقۇشى ۋە ئۇلارغا قاتتىق ئىبىرەت بولۇشى ئۈچۈن بۇلارنى قىرىپ تاشلاپ قاتتىق جازالىغىن!

﴿قېچىشى ۋە ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە سۇددى مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ ئەھدىنى بۇزۇپ ئاندىن ئەنە شۇ ئاقبۇتەتكە قېلىشىدىن ھەزەر ئېيلىشى ئۈچۈن ئۇلارنى قاتتىق جازالىغىن!

\* \* \* \* \*

وَأَمَّا تخَافُ مِنْ قَوْمِ خِيَانَةٍ فَاُنذِرْ اِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ ﴿٥٨﴾

ئەگەرسەن (مۇئاھىدە تۈزگەن) قەۋمدىن خىيانەت (ئالامەتلىرىنى) سەزسەڭ، مۇئاھىدىسىنى ئۇلارغا ئوچۇق - يورۇقلۇق بىلەن تاشلاپ بەرگىن (يەنى سەن بىلەن مۇئاھىدە تۈزۈشكەن قەۋمدىن خىيانەت شەپسىسى كۆرۈلسە، ئۇلارغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماستىن، مۇئاھىدىنىڭ ئەمەلىدىن قالغانلىقىنى ئالدى بىلەن ئۇلارغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن). اللہ ھەقىقەتەن خائىنلارنى دوست تۇتمايدۇ<sup>(58)</sup>.

ئەھدىنى ئوچۇق - ئاشكارا بىكار قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

اللہ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەرسەن (مۇئاھىدە تۈزگەن) قەۋمدىن خىيانەت (ئالامەتلىرىنى) سەزسەڭ﴾ يەنى سەن ئەھدە تۈزۈشكەن قەۋمنىڭ بۇ ئەھدىنى بۇزماقچى بولغانلىقىنى سەزسەڭ ﴿مۇئاھىدىسىنى ئۇلارغا ئوچۇق - يورۇقلۇق بىلەن تاشلاپ بەرگىن﴾ يەنى سېنىڭ ئۇلارغا دۈشمەن، ئۇلارنىڭ ساڭا دۈشمەن ئىكەنلىكىنى، ئاراڭلاردىكى ئەھدىنىڭ ئوچۇق - يورۇقلۇق بىلەن بىكار قىلىنغانلىقىنى، سېنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ بىلىپ تۇرۇشىڭلار ئۈچۈن ئۇلارغا ئەھدىنى بىكار قىلغانلىقىنى ئوقتۇرۇپ قويغىن.

﴿اللہ ھەقىقەتەن خائىنلارنى دوست تۇتمايدۇ﴾ يەنى ئەگەر كاپىرلارنىڭ ھەقىقەتەن خىيانەت قىلىنغان تەقدىردىمۇ اللہ ئۇنى ھەم دوست تۇتمايدۇ.

ئىمام ئەھمەد، سەلىم ئىبنى ئامىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇئاۋىيە رۇم زېمىنىغا قاراپ يۈرۈش قىلدى. ئۇنىڭ بىلەن رۇملارنىڭ ئارىسىدا مەلۇم مۇددەتلىك ئەھدە بار ئىدى. بۇ ئەھدىنىڭ مۇددىتى تۈگەشكە يېقىنلاشقاندا، ئۇ ئۇلارنىڭ زېمىنىغا يېقىنلىشىشنى كۆزلەپ شۇ يۈرۈشنى قىلدى. ئەھدىنىڭ مۇددىتى تۈگىشى بىلەنلا ئۇلارغا ھۇجۇم قىلماقچى بولدى. توساتتىن ئۇلارغا مىنگەن بىر ئادەم چىقىپ اللہ بۈيۈكتۈر، اللہ بۈيۈكتۈر، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش كېرەك، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلماسلىق كېرەك، شەك - شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىم بىرەر قەۋم بىلەن ئەھدە تۈزسە، ئۇنىڭ مۇددىتى تۈگىگىچە ئۇنىڭغا چوقۇم ئەمەل قىلسۇن ياكى بۇ ئەھدىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىنى ئۇلارغا ئوچۇق - يورۇقلۇق بىلەن بىلدۈرۈلۈپ قويسۇن دېگەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ سۆز مۇئاۋىيەگە يېتىپ باردى. مۇئاۋىيە ئارقىسىغا قايتىپ كېلىپ ئۇ پىشقەدەم ئادەمنى سۈرۈشتە قىلسا، ئۇ ئەمىر ئىبنى ئەنبەسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىكەن، بۇ ھەدىسىنى ئىمام ئەبۇداۋۇد تەيالىسى، تىرمىزى، نەسەئى ۋە ئىبنى ھىببان قاتارلىقلارمۇ رىۋايەت قىلغان.

\* \* \* \* \*

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۖ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٦١﴾ وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَعْتَضْتُم مِّن قُوَّةٍ  
 وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ ۖ بِمِ عَدْوِ اللَّهِ وَعَدُوِّكُمْ وَعَآخِرِينَ مِّن دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ  
 يَعْلَمُهُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

(بەدرى ئۇرۇشىدا ئۆلتۈرۈلمەي قالغان) كاپىرلار قۇتۇلدۇق دەپ ئويلىمىسۇن، ئۇلار (پەرۋەردىگارىنىڭ جازاسىدىن) ھەقىقەتەن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ<sup>(59)</sup>. دۈشمەنلىرىڭلار (بىلەن ئۇرۇش قىلىش) ئۈچۈن، قولۇڭلاردىن كېلىشىچە قورال كۈچى، جەڭ ئېتى تەييارلاڭلار، بۇنىڭ بىلەن اللە نىڭ دۈشمىنىنى، ئۆزەڭلارنىڭ دۈشمىنىڭلارنى ۋە ئۇلاردىن باشقا دۈشمەنلەرنى قورقتىسىلەر، ئۇلارنى سىلەر تونۇمايسىلەر، اللە تونۇيدۇ، سىلەرنىڭ اللە يولىدا سەرپ قىلغىنىڭلار مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، سىلەرگە ئۇنىڭ ساۋابى تولۇق بېرىلسۇن، سىلەرگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى بۇ ساۋابتىن ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ)<sup>(60)</sup>.

اللہ تائالانىڭ دۈشمەنلەرنى قورقۇتۇش ئۈچۈن كۈچىنىڭ يېتىشىچە تەييارلىق قىلىشقا بۇيرۇشى توغرىسىدا

﴿كاپىرلار قۇتۇلدۇق دەپ ئويلىمىسۇن﴾ اللہ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد! پۇرسەت كەتتى، ئۇلارغا كۈچىمىز يەتمەيدۇ، دەپ ئويلىمىغىن. بەلكى كاپىرلار بىزنىڭ قۇدرىتىمىز ئاستىدىدۇر ۋە بىزنىڭ چاڭگىلىمىزدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يامان ئىش قىلىدىغانلار بىزدىن (يەنى ئازابىمىزدىن) قېچىپ قۇتۇلالايمىز دەپ ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ چىقارغان ھۆكۈمى نېمىدېگەن يامان!﴾<sup>(1)</sup> ﴿كاپىرلارنى زېمىنىدا اللہ نىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلالايدۇ دەپ ئويلىمىغىن، ئۇلارنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ، دوزاخ نېمىدېگەن يامان جاي!﴾<sup>(2)</sup> ﴿كاپىرلارنىڭ (پۇل - مال، ئابروي، مەرتىۋە ئىزدەش يۈزىسىدىن) شەھەرلەردە كېزىپ يۈرۈشلىرى سېنى ئالدىمىسۇن. بۇ ئازغىنا بەھرىمەن بولۇشتۇر، كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ جايى جەھەننەم بولىدۇ. ئۇ نېمىدېگەن يامان تۆشەك!﴾<sup>(3)</sup>.

ئاندىن اللہ تائالا كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئۇرۇش قوراللىرىنى تەييارلاشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿دۈشمەنلىرىڭلار (بىلەن ئۇرۇش قىلىش) ئۈچۈن، قولۇڭلاردىن كېلىشىچە﴾ يەنى قانچىلىك كۈچۈڭلار يەتسە شۇنچىلىك ﴿قورال كۈچى، جەڭ ئېتى تەييارلاڭلار﴾. ئىمام ئەھمەد، ئۇقبە ئىبنى ئامىردىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبەر ئۈستىدە تۇرۇپ، ﴿دۈشمەنلىرىڭلار (بىلەن ئۇرۇش قىلىش) ئۈچۈن، قولۇڭلاردىن كېلىشىچە قورال كۈچى، جەڭ ئېتى تەييارلاڭلار﴾ بىلىڭلاركى ئوق ئېتىپ مەشىق قىلىش ھەقىقەتەن قورال كۈچى تەييارلىغانلىقتۇر. بىلىڭلاركى، ئوق ئېتىپ مەشىق قىلىش ھەقىقەتەن قورال كۈچى تەييارلىغانلىقتۇر، دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم، دېدى. بۇ ھەدىسى مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام مالىك، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئات ئۈچ تۈرلۈك ئىش ئۈچۈن بېقىلىدۇ. ئات بېقىش بىر ئادەمگە ئەجىر ئېلىپ كېلىدۇ. يەنە بىر ئادەمگە ھاجىتىنى قامدايدىغان مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدۇ ۋە يەنە بىر ئادەمگە بولسا گۇناھ ئېلىپ كېلىدۇ. ئات بېقىپ ئەجرىگە ئېرىشىدىغان ئادەم ئېتىنى اللہ يولىدا ئۇرۇش قىلىشقا ئاتاپ، ئۇنىڭ ئارغامچىسىنى ئوزۇن قىلىپ ئوتلاققا ياكى چىملىققا باغلاپ قويىدۇ. ئات ئارغامچىسى يەتكەن يەرگىچە شۇ ئوتلاققا ياكى چىملىققا ئوتلىسا، بۇنىڭ بىلەن ئات ئىگىسىگە ساۋاب يېزىلىپ تۇرۇلىدۇ. ئەگەر ئات ئارغامچىسىنى ئوزۇن قىلىپ دۆڭدىن دۆڭگە چېپىپ يۈرسە، ئۇنىڭ چاچقان ئىزلىرى ۋە تېزەكلىرى ئۈچۈنمۇ ئات ئىگىسىگە ساۋاب يېزىلىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئات بىرەر ئۆستەڭنىڭ يېنىدىن ئۆتۈۋېتىپ ئۇنىڭدىن سۇ ئىچسە، ئات ئىگىسى ئۇنى ئۆستەڭ بويىغا سۇغىرىش ئۈچۈن ئېلىپ بارمىغان بولسىمۇ، بۇنىڭ بىلەنمۇ ئات ئىگىسىگە ساۋاب يېزىلىپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇلارنىڭ ھەممىسى ئات ئىگىسىگە ئەجىر ئېلىپ كېلىدۇ. بىر ئادەم ئاتنى ئۆز ھاجىتىنى قامداش ۋە موھتاجلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن باقىدۇ. ئۇ ئات ئۈستىدىكى اللہ تائالانىڭ ھەققىنى ئۇنتۇپ قالماي ئادا قىلىدۇ. مۇشۇنداق قىلىش، ئۇ ئادەمگە ھاجىتىنى قامدايدىغان مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدۇ. بىر ئادەم ئاتنى باشقا رىيا قىلىش، پەخىرلىنىش ۋە كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن

(1) سۈرە ئەنكەبۇت 4 - ئايەت.

(2) سۈرە نۇر 57 - ئايەت.

(3) سۈرە ئال ئىمران 196 — 197 - ئايەتلەر.

باقىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇ ئات ئۆز ئىگىسىگە گۇناھ ئېلىپ كېلىدۇ. ساھابىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئېشەك توغۇلۇق سورىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللھ ماخا ئۇ ھەقتە پۈتۈن مەزمۇنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ»<sup>(1)</sup> دېگەن تەخداشز بۇ ئايەتتىن باشقا ھېچ نەرسە نازىل قىلمىدى» دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئات ئۈچ تۈرلۈك ئىش ئۈچۈن بېقىلىدۇ، بىر ئات مەرھەمەتلىك اللھ تائالا ئۈچۈن بېقىلىدۇ. يەنە بىر ئات شەيتان ئۈچۈن بېقىلىدۇ ۋە يەنە بىر ئات ئىنسان ئۈچۈن بېقىلىدۇ، مەرھەمەتلىك اللھ ئۈچۈن بېقىلغان ئات، اللھ يولىدا جىھاد قىلىش ئۈچۈن بېقىلغان ئاتتۇر. بۇ ئاتنىڭ يەم - خەشكى، تېزىكى، سۈيدۈكى ۋە باشقا اللھ خالىغان ھەممە نەرسىسىدە ئات باققۇچىغا ئىجىر باردۇر. شەيتان ئۈچۈن بېقىلغان ئات، قىمار ئويناش ياكى پۇل تىكىپ مۇسابىقىگە سېلىش ئۈچۈن بېقىلغان ئاتتۇر. ئىنسان ئۈچۈن بېقىلغان ئات، ئۇنىڭ تايچاقلىرىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن بېقىلغان ئاتتۇر. بۇ خىل ئات، ئات ئىگىسىنى موھتاجلىقتىن ساقلايدۇ».

ئىمام بۇخارى، ئۇرۋە ئىبنى ئەبۇجەئىد بارىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاتنىڭ كوكۇلىسىغا قىيامەت كۈنىگىچە ئىجىر ۋە غەنىمەتتىن ئىبارەت ياخشىلىق چېكىلگەندۇر».

«بۇنىڭ بىلەن اللھ نىڭ دۈشمىنىنى، ئۆزەڭلارنىڭ دۈشمىنىڭلارنى» يەنى كاپىرلارنى «ۋە ئۇلاردىن باشقا دۈشمەنلەرنى قورقىتىسەلەر» مۇجاھىد: ئۇلاردىن باشقا دۈشمەنلەرنى دېگەن ئايەتتىن بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى.

سۇددى: بۇ ئايەتتىن پارسىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. مۇقاتىل ئىبنى ھەبىيان ۋە ئابدۇراھمان ئىبنى زەيت قاتارلىقلار: ئۇلاردىن مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. بۇ خىل قاراشنى اللھ تائالانىڭ بۇ ئايىتى تەكىتلەيدۇ: «ئەتراپىڭلاردا ئەتراپىڭلاردىن مۇناپىقلار بار، مەدىنە ئاھالىسىدىنمۇ مۇناپىقلىقتا چىڭ تۇرغانلار بار، ئۇلارنى سەن بىلمەيسەن، بىز بىلىمىز»<sup>(2)</sup>.

«سەلەرنىڭ اللھ يولىدا سەرپ قىلغىنىڭلار مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، سەلەرگە ئۇنىڭ ساۋابى تولۇق بېرىلىدۇ، سەلەرگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى بۇ ساۋابتىن ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ)» يەنى سەلەر جىھاد يولىدا نېمىنىلا سەرپ قىلساڭلار، اللھ سەلەرگە ئۇنىڭ ساۋابىنى تولۇق بېرىدۇ. بۇ ھەقتە اللھ تائالا مۇنداق دېگەن: «اللھ نىڭ يولىدا پۇل - مېلىنى سەرپ قىلغانلارنىڭ (سەرپ قىلغان نەرسىسى يەرگە تېرىلىپ) يەتتە باشاق چىقارغان، ھەر باشقىدا 100 دان تۇتقان بىر دانغا ئوخشايدۇ. اللھ خالىغان بەندىسىگە ھەسسەلەپ ساۋاب بېرىدۇ. اللھ نىڭ مەرھەمەتى (چەكلىك ئەمەس) كەڭدۇر (اللھ مال سەرپ قىلغۇچىنىڭ نىيىتىنى بىلگۈچىدۇر)»<sup>(3)</sup>.

\* \* \* \* \*

(1) سۈرە زەلەلە 7 — 8 - ئايەتلەر.

(2) سۈرە تەۋبە 101 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە 261 - ئايەت.

﴿ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ ﴿٦﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٧﴾ وَأَلْفَ بَيْنٍ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

ئەگەر ئۇلار تىنچلىققا مايىل بولسا، سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولغىن، اللە غا تەۋەككۈل قىلغىن اللە (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نەپەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(61)</sup>. ئەگەر ئۇلار (تەييارلىق قىلىۋېلىش ئۈچۈن سۈلھ بىلەن) سېنى ئالدىماقچى بولسا، اللە (ئۇلارنىڭ شەرىدىن) شەكسىز ساڭا كۇپايە قىلغۇچىدۇر. اللە سېنى ئۆزىنىڭ ياردىمى بىلەن ۋە مۆمىنلەر بىلەن كۈچلەندۈرىدۇ<sup>(62)</sup>. اللە مۆمىنلەرنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈردى. سەن يەر يۈزىدىكى پۈتۈن بايلىقنى سەرپ قىلىپمۇ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرەلمەيتتىڭ؛ لېكىن اللە (ئۆزىنىڭ قۇدرەت كامىلەسى بىلەن) ئۇلارنى ئىناق قىلدى. شۈبھىسىزكى، اللە غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(63)</sup>.

ئەگەر دۈشمەن تىنچلىققا مايىل بولغان تەقدىردە، تىنچلىققا مايىل بولۇشقا بۇيرۇغانلىقى

توغرىسىدا

اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۇھەممەد سەن ئەھدە تۈزگەن قەۋمدە خىيانەت ئالامەتلىرىنى سەزسەڭ، ئەھدىنى ئۇلارغا ئوچۇق - يۈرۈقلۈك بىلەن تاشلاپ بەرگىن، ئەگەر ئۇلار ساڭا قارشى ئۇرۇش قىلىشنى داۋراڭ قىلسا، سەنمۇ ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغىن. ﴿ئەگەر ئۇلار تىنچلىققا﴾ يەنى سۈلھى تۈزۈپ تىنچلىق ئورنىتىشقا ﴿مايىل بولسا، سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولغىن﴾ يەنى سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ تەلپىنى قوبۇل قىلغىن. شۇڭا ھۈدەيبىيە سۈلھىسى بولغان يىلى مۇشرىكلار سۈلھى تۈزۈپ، ئۆزلىرى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارىسىدىكى ئۇرۇشنى توققۇز يىل توختىتىشنى تەلپ قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ بۇ تەلپىنى باشقا شەرتلىرى بىلەن قوشۇپ قوبۇل قىلدى.

ئىمام ئەھمەدنىڭ ئوغلى ئابدۇللاھ، ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مېنىڭدىن كېيىن ئىختىلاپ ياكى چوڭ ئىشلار يۈز بېرىدۇ. ئەگەر سەن تىنچلىق ئورنىتىشقا قادىر بولالساڭ، شۇنداق قىلغىن».

﴿اللە غا تەۋەككۈل قىلغىن﴾ يەنى ئۇلار بىلەن سۈلھى تۈزۈپ اللە تائالاغا تەۋەككۈل قىلغىن، اللە ھەقىقەتەن ساڭا كۇپايە قىلغۇچىدۇر ۋە ياردەم قىلغۇچىدۇر. ئەگەر ئۇلار كۈچلىنىۋېلىش ۋە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىۋېلىش ئۈچۈن ھىيلە ئىشلىتىپ سەن بىلەن سۈلھى تۈزمەكچى بولسا: ﴿اللە (ئۇلارنىڭ شەرىدىن) شەكسىز ساڭا كۇپايە قىلغۇچىدۇر﴾.

اللہ تائالا ئۆزىنىڭ مۆمىنلەرنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرگەنلىكتىن ئىبارەت نېمىتىنى  
ئەسكەرتكەنلىكى توغرىسىدا

اللہ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلغان، ئۇنى مۇھاجىر ۋە ئەنسىرىلاردىن ئىبارەت مۆمىنلەر بىلەن كۈچلەندۈرگەنلىك نېمىتىنى ئەسلىتىپ مۇنداق دېدى: ﴿اللہ سېنى ئۆزىنىڭ ياردىمى بىلەن ۋە مۆمىنلەر بىلەن كۈچلەندۈرىدۇ. اللہ مۆمىنلەرنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈردى﴾ يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ساڭا ئىمان ئېيتىشى، ئىتائەت قىلىشى، ياردەم قىلىشى ۋە كۈچلەندۈرۈشى ئۈچۈن بىرلەشتۈردى. ﴿سەن يەر يۈزىدىكى پۈتۈن بايلىقنى سەرپ قىلىپمۇ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرەلمەيتتىڭ﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆزۈنغا سوزۇلغان دۈشمەنلىك ۋە ئۆچمەنلىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرەلمەيتتىڭ. ئەنسىرىلار ئارىسىدا جاھىلىيەت دەۋرىدە ئەۋس بىلەن خەزرج قەبىلىسى ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن ئۇرۇشلار بولۇپ ئۆتكەن ۋە ئۆزۈنغا سوزۇلغان قەبىھ ئىشلار يۈز بەرگەن ئىدى. ئاخىرى اللہ ئىماننىڭ نۇرى بىلەن بۇ ئىشلارنى ئۈزۈل - كېسىل تۈگەتتى.

اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللہ نىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلىتىڭلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆز ئارا دۈشمەن ئىدىڭلار، اللہ دىلىڭلارنى بىرلەشتۈردى، اللہ نىڭ نېمىتى بىلەن ئۆز ئارا قېرىنداش بولىدۇڭلار، سىلەر دوزاخ چۇقۇرىنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىڭلار، اللہ سىلەرنى (ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن، اللہ ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ﴾<sup>(1)</sup>. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۈنەين ئۇرۇشىدا قولغا چۈشۈرگەن غەنىمەتلەر ھەققىدە ئەنسىرىلارغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېدى: «ئى ئەنسىرىلار جامائەسى! سىلەر گۇمراھ ئىدىڭلار، اللہ مەن ئارقىلىق سىلەرنى ھىدايەت قىلدى. يوقسۇل ئىدىڭلار، اللہ مەن ئارقىلىق سىلەرنى باي قىلدى. چېچىلاڭغۇ ئىدىڭلار، اللہ مەن ئارقىلىق سىلەرنى بىرلەشتۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر بىر سۆزىنى قىلغاندا ئەنسىرىلار: بۇ اللہ تائالانىڭ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ياخشىلىقىدۇر، دېيىشتى.

﴿لېكىن اللہ (ئۆزىنىڭ قۇدرەت كامىلىسى بىلەن) ئۇلارنى ئىناق قىلدى. شۇبھىسىزكى، اللہ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ يەنى اللہ غالىب بولۇپ، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغان كىشىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمايدۇ. ئىشلىرىنى ۋە ھۆكۈملەرنى ھېكمەت بىلەن قىلغۇچىدۇر.

\* \* \* \* \*

يَتَأْتِيَا النَّبِيَّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٠﴾ يَتَأْتِيَا النَّبِيَّ حَرَضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى  
الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَبْرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ  
الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٤١﴾ أَلَعَنْ خَفَّ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا

(1) سۈرە ئال ئىمران 103 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.



فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ

مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾

ئى پەيغەمبەر! (يالقۇز) اللھ ساخا ۋە ساخا ئەگەشكەن مۆمىنلەرگە كۇپايە قىلغۇچىدۇر<sup>(64)</sup>. ئى پەيغەمبەر! مۆمىنلەرنى (مۇشرىكلار بىلەن) ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرگىن، ئەگەر سىلەر دە چىداملىق 20 ئادەم بولىدىغان بولسا، (دۈشمەندىن) 200 نى يېڭەلەيدۇ؛ ئەگەر سىلەردە (چىداملىق) 100 ئادەم بولىدىغان بولسا، كاپىرلاردىن 1000 نى يېڭەلەيدۇ؛ چۈنكى ئۇلار (جاھىل) قەۋم بولۇپ، (اللھ نىڭ ھېكمىتىنى) چۈشەنمەيدۇ<sup>(65)</sup>. اللھ ئەمدى سىلەرنىڭ (يۈكۈڭلارنى) يېنىكلەتتى، سىلەرنىڭ ئاجىزلىقىڭلارنى بىلدى، ئەگەر سىلەردە چىداملىق 100 ئادەم بولىدىغان بولسا، 200 (دۈشمەن) نى يېڭەلەيدۇ، ئەگەر سىلەردە (چىداملىق) 1000 ئادەم بولىدىغان بولسا، اللھ نىڭ ئىزنى بىلەن 2000 (دۈشمەن) نى يېڭەلەيدۇ. اللھ چىداملىقلار بىلەن بىلىدۇر<sup>(66)</sup>.

ئۇرۇش قىلىشقا قىزىقتۇرۇش، سانى ئاز مۇسۇلمانلارنىڭ سانى كۆپ كاپىرلارنىڭ ئۈستىدىن

غەلبە قىلىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىش توغرىسىدا

بۇ ئايەتلەردە اللھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋە مۆمىنلەرنى ئۇرۇش قىلىشقا، دۈشمەنلەرنىڭ ئەدەۋىنى بېرىشكە ۋە ئۇلارغا ئۆزلىرىنى كۆرسىتىپ قويۇشقا قىزىقتۇرىدۇ. ئەگەر مۆمىنلەرنىڭ سانى ئاز بولغان، دۈشمەنلەرنىڭ سانى كۆپ بولغان ۋە ئۇلارغا ئارقا - ئارقىدىن ياردەم كېلىپ تۇرغان تەقدىردىمۇ مۆمىنلەرنىڭ دۈشمەنلىرىگە قارشى اللھ تائالانىڭ كۇپايە قىلىدىغانلىقىنى، ئۇلارغا ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ۋە كۈچلەندۈرىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ.

﴿ئى پەيغەمبەر! مۆمىنلەرنى (مۇشرىكلار بىلەن) ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرگىن﴾ يەنى ئۇلارنى ئۇرۇش قىلىشقا قىزىقتۇرغىن ۋە بۇيرىغىن. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلار سەپ تۇتۇپ دۈشمەنلەرگە ھۇجۇم باشلاش ئالدىدا ئۇلارنى ئۇرۇش قىلىشقا قىزىقتۇراتتى.

بەدرى ئۇرۇشىدىمۇ مۇشرىكلارنىڭ سانى كۆپ، سەرخىل قوراللار بىلەن قوراللىنىپ كەلگەن چاغدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە: «كەڭلىكى ئاسمانلار ۋە زېمىندەك كېلىدىغان جەننەت تەرەپكە يۈرۈڭلار» دېدى. ئۇمەير ئىبنى ھەممەم جەننەتنىڭ كەڭلىكى ئاسمانلار ۋە زېمىننىڭ كەڭلىكىدە كېلەمدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە» دېدى. ئۇ، پاه، پاه! دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنىڭ پاه، پاه! دېيىشىڭگە نېمە تۈرتكە بولدى؟» دېدى. ئۇ: شۇ جەننەتنىڭ ئىگىلىرىدىن بىرى بولۇشىمنى ئۈمىد قىلىش تۈرتكە بولدى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن ھەقىقەتەن شۇ جەننەتنىڭ ئىگىلىرىدىن سەن» دېدى. ئۇ ئادەم: ئازراق ئالدىغىراق ئۆتۈپ قىلىچىنىڭ غېلىپىنى سۇندۇرۇپ تاشلىدى ۋە خالتىسىدىن خورما چىقىرىپ يېيىشكە باشلىدى. ئاندىن قولىدا قالغان خورمىلارنى تاشلىۋېتىپ، ئەگەر مەن بۇ خورمىلارنى يەپ تۈگەتكىچە ياشىسام ئۇ مەن ئۈچۈن ئەۋەتتە ئۇزۇن بىر ھاياتلىقتۇر، دېدى. ئاندىن دۈشمەننىڭ سېپىغا بۆسۈپ كىرىپ تاكى شېھىت بولۇپ كەتكىچە ئۇرۇشتى. اللھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن!

اللھ تائالا مۆمىنلەرگە خۇش خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەر دە چىداملىق 20 ئادەم بولىدىغان بولسا، (دۈشمەندىن) 200 نى يېڭەلەيدۇ﴾ ھەر بىر ئادەم كاپىردىن ئوننى يېڭەلەيدۇ. ئاندىن بۇ ئايەتتىكى بۇيرۇق ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ئۇنىڭ خۇش، بېشارەت ھۆكۈمى داۋام قىلدۇرۇلدى.

ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك، ئىكرىمەدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەزكۇر ئايەت نازىل بولغاندا، مۇسۇلمانلارغا، ئاللاھ تائالانىڭ بىر مۇسۇلماننىڭ 10 كاپىرىغا ئۇچراشقاندىمۇ قاچماسلىقىنى پەرز قىلىشى ئېغىر تۇيۇلدى. ئاندىن يەڭگىلىتىگەن ھۆكۈم نازىل قىلىندى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ ئەمدى سىلەرنىڭ (يۈكۈڭلارنى) يېنىكلەتتى، سىلەرنىڭ ئاجىزلىقىڭلارنى بىلدى، ئەگەر سىلەردە چىداملىق 100 ئادەم بولسىدىغان بولسا، 200 (دۈشمەن) نى يېڭەلەيدۇ، ئەگەر سىلەردە (چىداملىق) 1000 ئادەم بولسىدىغان بولسا، ئاللاھ نىڭ ئىزنى بىلەن 2000 (دۈشمەن) نى يېڭەلەيدۇ﴾ يەنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ يۈكلىرىنى يەڭگىللەتتى. ئۇلارنىڭ يۈكلىرى يەڭگىللىتىلگەن مىقداردا چىدامچانلىقىمۇ كېمەيتىلدى» بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت نازىل بولغاندا، ئايەتنىڭ ھۆكۈمى مۇسۇلمانلارغا ئېغىر كەلدى. ئۇلار 20 مۇسۇلماننىڭ 200 كاپىر بىلەن، 100 مۇسۇلماننىڭ 1000 كاپىر بىلەن ئۇرۇش قىلىشى ناھايىتى تەس دەپ ھېس قىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلاردىن بۇ ھۆكۈمنى يەڭگىللىتىپ بۇ ئايەتنى يەنە بىر ئايەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ ئەمدى سىلەرنىڭ (يۈكۈڭلارنى) يېنىكلەتتى، سىلەرنىڭ ئاجىزلىقىڭلارنى بىلدى﴾ شۇنىڭدىن كېيىن ئەگەر مۇسۇلمانلار، ئۆزلىرىنىڭ سانى دۈشمەننىڭ سانىنىڭ يېرىمىغا تەڭ بولسا، ئۇلارنىڭ دۈشمەندىن قورقۇپ قېچىشنى دۇرۇس ئەمەس دەپ قارايتتى. ئەگەر مۇسۇلمانلارنىڭ سانى دۈشمەنلەرنىڭ سانىنىڭ يېرىمىدىن ئاز بولسا، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ۋاجىب ئەمەس، ئۇلارنىڭ دۈشمەنلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىشى دۇرۇستۇر.

\* \* \* \* \*

مَا كَانَ لِجَيْشٍ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُفْخِرَ فِي الْأَرْضِ تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا  
وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧٧﴾ لَوْلَا كَتَبْنَا مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لِمَسْكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ  
عَظِيمٌ ﴿٧٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٩﴾

پەيغەمبەرگە زېمىندا دۈشمەننى كۆپرەك ئۆلتۈرمەي تۇرۇپ (يەنى مۇشرىكلىكنىڭ ھەيۋىسىنى يوقىتىپ، ئىسلامغا قۇۋۋەت بەرمەي تۇرۇپ)، ئەسىرلەردىن فىدىيە ئېلىش لايىق ئەمەس ئىدى. (ئى مۆمىنلەر! سىلەر فىدىيە ئېلىش بىلەن) دۇنيا مەنپەئەتىنى كۆزلەيسىلەر، ئاللاھ سىلەرگە ئاخىرەتنى (يەنى ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى) تىلەيدۇ. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر (67). ئاللاھ نىڭ (ئوچۇق چەكلەنمىگەن ئىشنى قىلغانلارنى جازالىماسلىق دېگەن) ھۆكۈمى ئەزىلىسى بولمىسا ئىدى، (ئەسىرلەردىن) فىدىيە ئالغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئازابقا دۇچار بولاتتىڭلار (68). (ئى جىھاد قىلغۇچىلار جامائەسى!) غەنىمەت ئالغان نەرسەڭلارنى ھالال ۋە پاك بىلىپ يەڭلار، ئاللاھ نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش) دىن قورقۇڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) مېھرىبانىدۇر (69).

ئىمام ئەھمەد، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدرى ئۇرۇشىدا قولغا چۈشكەن ئەسىرلەر ھەققىدە ساھابىلارغا مەسلىھەت سېلىپ: «ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنى، ئۇلارنىڭ ئەسىر ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى» دېدى. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ئورنىدىن تۇرۇپ: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! ئۇلارنىڭ گەدەلىرىگە چاپقىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام

ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ئازدىن كېيىن سۆزىنى تەكرارلاپ: «قېرىنداشلار! اللە ھەقىقەتەن سىلەرنى، ئۇلارنى ئەسىر ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ئۇلار تېخى تۇنۇگۇنلا سىلەرنىڭ قېرىنداشلىرىڭلار ئىدى» دېدى. ئۆمەر ئورنىدىن تۇرۇپ: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ئۇلارنىڭ گەدەلىرىگە چاپقىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن يۈز ئۆردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ئازدىن كېيىن ساھابىلەرگە ھېلىقى سۆزىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! قارىشىمىزچە ئۇلارنى ئەپۇ قىلىشنى ۋە ئۇلاردىن فىدىيە قوبۇل قىلىشنى خالايدىغاندەك قىلىسەن دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ چىرايىدىكى قايغۇ ئالامەتلىرى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئەپۇ قىلىپ، ئۇلاردىن فىدىيە قوبۇل قىلدى شۇنىڭ بىلەن غالىب ۋە بۈيۈك اللە بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿اللہ نىڭ (ئوچۇق چەكلەنمىگەن ئىشنى قىلغانلارنى جازالماسلىق دېگەن) ھۆكۈمى ئەزىلىسى بولمىسا ئىدى، (ئەسىرلەردىن) فىدىيە ئالغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئازابقا دۇچار بولاتتىڭلار﴾.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿اللہ نىڭ (ئوچۇق چەكلەنمىگەن ئىشنى قىلغانلارنى جازالماسلىق دېگەن) ئەزىلىسى بولمىسا ئىدى﴾ يەنى لەۋھۈلمەھپۇزدا غەنمەتلەر ۋە ئەسىرلەر سىلەرگە ھالال دەپ يېزىلمىسا ئىدى. ئەسىرلەردىن ﴿ئەسىرلەردىن) فىدىيە ئالغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئازابقا دۇچار بولاتتىڭلار﴾.

اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى جىھاد قىلغۇچىلار جامائەسى!﴾ غەنمەت ئالغان نەرسەڭلارنى ھالال ۋە پاك بىلىپ يەڭلار﴾ ئەۋفىمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان، ئەبۇھۇرەيرە، ئىبنى مەسئۇد، سەئىد ئىبنى جۇبەير، ئەتا، ھەسەنەسىرى، قەتادە ۋە ئەئمەش قاتارلىقلاردىنمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەت قىلىندى.

﴿اللہ نىڭ ھۆكۈمى ئەزىلىسى بولمىسا ئىدى﴾ دېگەن ئايەتتىن بۇ ئۈمەتكە غەنمەتلەرنى ھالال قىلىش ھۆكۈمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭ دەلىلى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسىدۇر: «ماخا، مەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەردىن ھېچكىمگە بېرىلمىگەن بەش نەرسە بېرىلدى. مەن مېنىڭ دۈشمەنلىرىگە بىر ئاي يىراقلىقتىكى مۇساپىدىن قورقۇنۇپ سېلىش بىلەن ياردەم بېرىلدىم<sup>(1)</sup>. ماخا زېمىننىڭ ھەممىسى ناماز ئوقۇشقا بولىدىغان مەسچىت، تۇپرىقى تەيەممۇم قىلىش ئۈچۈن پاك قىلىپ بېرىلدى. ماخا غەنمەتلەر ھالال قىلىندى. غەنمەتلەر مەندىن ئىلگىرى ھېچكىمگە ھالال قىلىنمىغان ئىدى. ماخا قىيامەت كۈنى شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بېرىلدى. ھەربىر پەيغەمبەر پەقەت ئۆزىنىڭ قەۋمىگەلا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلەتتى. مەن بولسام پۈتكۈل ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم».

ئىمام نەسەئى، ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «غەنمەتلەر بىزدىن باشقا ھېچكىمگە ھالال قىلىنمىغان ئىدى» شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى جىھاد قىلغۇچىلار جامائەسى!﴾ غەنمەت ئالغان نەرسەڭلارنى ھالال ۋە پاك بىلىپ يەڭلار﴾ بۇ ئايەتكە ئاساسەن، ساھابىلار ئەسىرلەردىن فىدىيە ئالدى.

ئىمام ئەبۇداۋۇد، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدرى ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ فىدىيەسىنى جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ

(1) يەنى بىر ئاي مۇساپە يىراقلىقتىكى دۈشمەنمۇ مەندىن قورقىدۇ.

فەدىيەسى بويىچە 400 قىلىپ بېكىتتى. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ كۆز قارىشىچە ئەسىرلەرنىڭ مۇشۇ ھۆكۈم بويىچە مۇنداق بىر تەرەپ قىلىندىغانلىقى بېكىتىلدى؛ ئەسىرلەر خەلىپىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى. ئەگەر خەلىپە ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشنى خالىسا ئۇلار ئۆلتۈرۈلەتتى. بەنى قۇرەيزە قەبىلىسىدىن ئەسىرگە چۈشكەنلەر شۇنداق بىر تەرەپ قىلىندى. ئەگەر خەلىپە خالىسا ئەسىرلەردىن فەدىيە ئېلىپ قويۇپ بېرىلىدۇ. بەدىرى ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەنلەر مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىندى. ياكى ئەسىرلەر مۇسۇلمانلاردىن كاپىرلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان ئەسىرلەر بىلەن ئالماشتۇرۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ سەلىمە ئىبنى ئەكۋە قەبىلىسىدىن ئەسىرگە چۈشكەن بىر ئايال بىلەن ئۇنىڭ قىزىنى ئۇلارغا قايتۇرۇپ بېرىپ ئۇ ئىككىسىنىڭ ئورنىغا مۇشۇنىڭ قولىدىكى ئىككى مۇسۇلمان ئەسىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئالدى. ئەگەر خەلىپە خالىسا، ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى قۇل قىلىدۇ.

\* \* \* \* \*

يَتَأْتِيَا النَّبِيَّ قُل لِّمَن فِي أَيِّدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُم خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أَخَذَ مِنْكُم وَيَغْفِرَ لَكُم ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٧﴾ وَإِن يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٨﴾

ئى پەيغەمبەر! قولۇڭلاردىكى ئەسىرلەرگە ئېيتقىنكى، ئەگەر ئاللاھ دىلىڭلاردا ئىمان بارلىقىنى بىلسە (يەنى دىلىڭلاردا ئىمان بولسا، ئاللاھ ئۇنى بىلىدۇ)، سىلەرگە ئۆزەڭلاردىن ئېلىنغان فەدىيەدىن ياخشىراق نەرسىنى بېرىدۇ، (ئىلگىرىكى گۇناھلىرىڭلارنى) مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) مېھرىبانىدۇر<sup>(70)</sup>. (ئى مۇھەممەد!) ئەگەر ئۇلار (يەنى مۇشۇ ئەسىرلەر ئىمانىنى دەۋا قىلىش ئارقىلىق) ساڭا خىيانەت قىلماقچى بولغان بولسا، ئۇنداقتا ئىلگىرى ئۇلار (كۇفرى بىلەن، ئەھدىنى بۇزۇش بىلەن) ئاللاھ غا خىيانەت قىلغان ئىدى، ئاللاھ سېنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلدى. ئاللاھ (بولغۇسى ھەممە ئىشنى) بىلگۈچى، ئۆز ھېكمىتى بويىچە ئىش قىلغۇچىدۇر<sup>(71)</sup>.

ئەسىرگە چۈشكەنلەر ياخشىلاردىن بولسا، ئۇلاردىن ئېلىنغان فەدىيەنىڭ ئورنىغا، ئۇلارغا ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى نەرسىنىڭ بېرىلىدىغانلىقىغا قىلىنغان ۋەدە توغرىسىدا

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدىرى ئۇرۇشى بولغان كۈنى مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: شەك - شۈبھىسىزكى، مەن ھاشىم جەمەتىدىن ۋە باشقىلاردىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ بۇ ئۇرۇشقا، مەجبۇرىي ئېلىپ چىقىلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ بىز بىلەن ئۇرۇشۇشنى خالىمايدىغانلىقىنى بىلدىم. ھاشىم جەمەتىدىن بىرەر ئادەم سىلەردىن بىرەر ئىگىلەرگە ئۇچراپ قالسا، ئۇنى ئۆلتۈرمەڭلار! سىلەردىن كىمكى ئابباس ئابدۇلمۇتەللىبنى ئۇچرىتىپ قالسا ئۇنى ئۆلتۈرمىسۇن! ئۇ ھەقىقەتەن ئۇرۇشقا مەجبۇرىي ئېلىپ چىقىلغان». ئاندىن ئەبۇھۇزەيفە ئىبنى ئۇتبە، بىز ئاتلىرىمىزنى، ئوغۇللىرىمىزنى، قېرىنداشلىرىمىزنى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىزنى ئۆلتۈرۈپ، ئابباسنى ئۆلتۈرمەدۇق، ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئەگەر مەن ئۇنى ئۇچرىتىپ قالسام، ئۇنىڭغا چوقۇم قىلچ سالىمەن، دېدى.

بۇ سۆز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يېتىپ باردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمەر ئىبنى خەتتابقا: «ئى ئەبۇھەيس! (يەنى ھەپسىنىڭ ئاتىسى ئۆمەر) ئۆمەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مېنى بۇ خىل ئۇسۇل بىلەن ئاتىغان تۇنجى كۈندۈر. ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرىنىڭ تاغىنىڭ يۈزىگە قىلىچ چىپىلامدۇ؟» دېدى. ئۆمەر: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! ماڭا رۇخسەت قىلغىن، مەن ئەبۇھۇزەيفە ئىبنى ئۇتبىنىڭ كاللىسىنى ئالاي، ئاللاھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇ ھەقىقەتەن مۇناپىقلىق قىلدى، دېدى. ئەبۇھۇزەيفە شۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق دەيتتى: ئاللاھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، دېگەن ھېلىقى سۆزۈمدىن كېيىن خاتىرجەم بولالمىدىم، ئۇ سۆزۈمدىن داۋاملىق ئەنسىرەپ كەلدىم. ئاللاھ تائالادىن مېنى شېھىتلىك مەرتىۋىسىگە يەتكۈزۈپ، ئۇ گۇناھىمنى كەچۈرۈشنى تىلىدىم. يەنى ئەبۇھۇزەيفە ئىبنى ئۇتبە يەمامە ئۇرۇشىدا شېھىت بولۇپ كەتتى. ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن!

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بەدرى ئۇرۇشى ئاخىرلىشىپ كەچ كىردى. ئەسىرلەر باغلىنىپ سولاپ قويۇلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇ كېچىسى خېلى ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى. ساھابىلار ئۇنىڭغا: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! ساڭا نېمە بولدى؟ تېخىچە ئۇخلىماپسەنغۇ؟ دېدى. ئابباسنى ئەنسىرىلەردىن بىر ئادەم ئەسىر ئالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «تاغام ئابباسنىڭ باغلاقلىق ئازابىدىن ئېغىرغانلىقىنى ئاڭلىدىم، ئۇنى قۇيۇۋېتىڭلار» دېدى. ئاندىن ئېغىر ئاۋازى چىقىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇخلىدى.

ئىمام بۇخارى، ئەنەس ئىبنى مالىكىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئەنسىرىلەردىن بىر بۆلۈك ئادەملەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رۇخسەت سوراپ: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! بىزگە رۇخسەت قىلغىن، بىز ھەم شىرىمىزنىڭ ئوغلى ئابباستىن فىدىيە ئالمايلى، دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئاللاھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇنىڭدىن بىر تەڭگىمۇ قالدۇرماي ئېلىڭلار» دېدى.

يۇنۇس ئىبنى بۇكەير، زۇھرىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرەيشلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەسىر چۈشۈپ قالغانلارغا فىدىيە بېرىش ھەققىدە ئادەم ئەۋەتتى. ھەر بىر قەۋم ئۆزلىرىدىن ئەسىرگە چۈشۈپ قالغانلار ئۈچۈن ئۆزلىرى رازى بولغان نەرسە بىلەن فىدىيە بەردى. ئابباس ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن مۇسۇلمان ئىدىم، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىڭنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ. ئىش سېنىڭ دېگىنىڭدەك بولسا، ئاللاھ ھەقىقەتەن ساڭا مۇكاپات بېرىدۇ. ئەمما سېنىڭ ھازىرقى تاشقى كۆرۈنۈشۈڭ بىزگە قارشى چىقىش بولدى. سەن ئۆزەڭ ئۈچۈن، قېرىندىشىڭنىڭ ئىككى ئوغلى نەۋفەل ئىبنى ھارس ۋە ئەقىل ئىبنى ئەبۇتالىبلار ئۈچۈن، سېنىڭ ئىتتىپاقىدىشىڭ بەنۇھارس ئىبنى فەھرىنىڭ قېرىندىشى ئۇتبە ئىبنى ئەمر ئۈچۈن فىدىيە تۈلگىن» دېدى. ئۇ: ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەندە ئۇنچىلىك پۇل - مال يوق دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن، ئۇمۇفەزل بىلەن كۆمۈپ قويغان پۇل - مال قەيەردە؟ سەن ئۇمۇفەزلىگە ئەگەر بۇ سەپىرىمدە ماڭا بىرەر مۇسبەت يېتىپ قالسا، مەن كۆمۈپ قويغان پۇل - مال فەزل، ئابدۇللاھ ۋە قۇسۇم قاتارلىقلارنىڭ بالىلىرىغا مىراس قالىسۇن، دېگەن ئەمەسمىدىڭ؟» دېدى. ئۇ: ئاللاھ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەن سېنىڭ ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىڭنى ئەلۋەتتە بىلىمەن، بۇ ئىشنى مەن ۋە ئۇمۇفەزلىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى، ئى ئاللاھ نىڭ پەيغەمبىرى! مەندىن ئېلىنىدىغان فىدىيە ئۈچۈن مېلىمدىن 20 ئۇقىيە<sup>(1)</sup> ئالتۇن ھېسابلاپ ئالغىن دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا سەندىن

(1) 1 ئۇقىيە 119 گرام ئالتۇنغا توغرا كېلىدۇ.

ئېلىپ بەرگەن بۇ نەرسە، ھېچ نەرسە ئەمەس» دېدى. ئابباس ئۆزى ئۈچۈن، قېرىندىشىنىڭ ئىككى ئوغلى ئۈچۈن ۋە ئىتتىپاقىدىشى ئۈچۈن فىدىيە تۆلىدى.

شۇنىڭ بىلەن ئاللا تائالا بۇ ھەقتە: ﴿ئى پەيغەمبەر! قولۇڭلاردىكى ئەسەرلەرگە ئېيتقىنىكى، ئەگەر ئاللا دىلىڭلاردا ئىمان بارلىقىنى بىلسە (يەنى دىلىڭلاردا ئىمان بولسا، ئاللا ئۇنى بىلىدۇ)، سىلەرگە ئۆزەڭلاردىن ئېلىنغان فىدىيىدىن ياخشىراق نەرسىنى بېرىدۇ، (ئىلگىرىكى گۇناھلىرىڭلارنى) مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللا (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) مېھرىباندۇر﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. ئابباس مۇنداق دەيدۇ: ئاللا تائالا ماڭا 20 ئۇقىيە ئالتۇننىڭ ئورنىغا مەن ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن ئاللا تائالانىڭ مەغپىرىتىنى تەلەپ قىلىشىم بىلەن بىرگە، ھەر بىر قۇلنىڭ قولىدا ئۆزلىرى ئىشلەتكەن پۇل - مېلى بار 20 قۇل ئاتا قىلدى.

ئەبۇبەكر بەيھەقى، ئەنەس ئىبنى ماللىكنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەھرىنىدىن پۇل - مال كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنى مەسچىتىمگە تۆكۈڭلار» دېدى. بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كەلتۈرۈلگەن ماللار ئىچىدىكى ئەڭ كۆپ مال ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا نەزەرمۇ سېلىپ قويماي نامازغا چىقىپ كەتتى. نامازنى ئوقۇپ بولۇپ مالنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. بىرەر ئادەمنى كۆرسىلا ئۇنىڭغا بۇ مالدىن بەردى. شۇ چاغدا ئابباس كېلىپ: ئى ئاللا نىڭ پەيغەمبىرى! بۇ مالدىن ماڭمۇ بەرگىن، مەن ھەقىقەتەن ئۆزەمگە ۋە ئۇقەيلگە فىدىيە تۆلىدىم، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئالغىن» دېدى. ئاندىن ئۇ چاپىنىغا بۇ ماللاردىن ئۈچۈملەپ ئۈستى ۋە كەتمەكچى بولۇپ ئۇنى كۆتۈرۈۋېدى، ئۇنى كۆتۈرەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئادەملەرگە بۇيرىغان ئۇنى ماڭا كۆتۈرۈشۈپ بەرسۇن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق» دېدى. ئۇ ئەمەس ئۇنى ئۈستىمگە سەن ئېلىشىپ بەرگىن دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق» دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ مالدىن ئازراق تۆكۈۋېتىپ، ئاندىن ئۇنى مۆرسىگە ئېلىپ يولىغا راۋان بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ پۇل - مالغا ھېرىسمەنلىكىدىن ئەجەبلىنىپ ئۇ كۆزدىن غايىپ بولغىچە ئۇنىڭغا قاراپ تۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ جايدىن بىرەر دەرھەم<sup>(1)</sup> قالمىغىچىلىك مىدىرلىمىدى. بۇ ھەدىسىنى بۇخارىمۇ رىۋايەت قىلغان.

﴿ئى مۇھەممەد! ئەگەر ئۇلار (يەنى مۇشۇ ئەسەرلەر ئىماننى دەۋا قىلىش ئارقىلىق) ساڭا خىيانەت قىلماقچى بولغان بولسا، ئۇنداقتا ئىلگىرى ئۇلار (كۇفرى بىلەن، ئەھدىنى بۇزۇش بىلەن) ئاللاغا خىيانەت قىلغان ئىدى﴾ يەنى بەدى ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى كۇپۇرلۇق قىلىش بىلەن خىيانەت قىلغان ئىدى. ﴿ئاللا سېنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلدى﴾ يەنى بەدى ئۇرۇش بولغان كۈنى ئاللا تائالا سېنى ئۇلارنى ئەسەر ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ﴿ئاللا (بولغۇسى ھەممە ئىشنى) بىلگۈچى، ئۆز ھېكمىتى بويىچە ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

\* \* \* \* \*

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُو  
وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يهاجَرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلِيَّتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

(1) 1 دەرھەم 2.975 گىرام ئالتۇنغا تەڭ.

حَتَّىٰ يَهِاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٦﴾

ئىمان ئېيتقانلار، (اللە نى ۋە اللە نىڭ پەيغەمبىرىنى سۆيۈش يۈزىدىن يۇرتىنى تاشلاپ) ھىجرەت قىلغان، پۇل - ماللىرى ۋە جانلىرى بىلەن اللە يولىدا جىھاد قىلغانلار (يەنى مۇھاجىرلار)، (يۇرتىدا مۇھاجىرلارغا) جاي بەرگەنلەر ۋە ياردەم كۆرسەتكەنلەر (يەنى ئەنسارلار) - ئەنە شۇلار ئەلۋەتتە بىر - بىرىگە ئىگىدۇر (يەنى بىر - بىرىگە ياردەمچىدۇر، بىر - بىرىگە مىراسخوردۇر). ئىمان ئېيتقان ئەمما (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلمىغانلار بىلەن سىلەرنىڭ ئوتتۇراڭلاردا تاكى ئۇلار ھىجرەت قىلغانغا قەدەر ئۆز ئارا ئىگە بولۇش (يەنى ياردەملىشىش، مىراسخور بولۇش) بولمايدۇ؛ ئەگەر دىن ئىشىدا ئۇلار سىلەردىن ياردەم تەلەپ قىلسا، ئۇلارنىڭ دۈشمىنى بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا كېلىشىم بولمىسا، ئۇلارغا ياردەم بېرىشىڭلار كېرەك، اللە سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ﴿76﴾.

مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارنىڭ بىر - بىرىگە ئىگە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىنلەرنىڭ تۈرلىرىنى بايان قىلىپ ئۇلارنى مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارغا بۆلدى. مۇھاجىرلار يۇرتلىرىنى ۋە مال - مۈلۈكلىرىنى تاشلاپ اللە تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بېرىش، اللە تائالانىڭ دىنىنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلىپ چىققان مۆمىنلەردۇر. ئۇلار شۇ يولدا ماللىرىنى ۋە جانلىرىنى پىدا قىلدى.

ئەنسارلار مەدىنىلىك مۇسۇلمانلار بولۇپ، ئۇلار ئەينى ۋاقىتتا ئۆز تۇرالغۇ جايلىرىدىن مۇھاجىر قېرىنداشلىرىغا ئورۇن بەردى. ئۇلارنى مال - مۈلۈككە شېرىك قىلدى. ئۇرۇشتا ئۇلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ اللە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بەردى.

ئەنە شۇلار: ﴿ئەلۋەتتە بىر - بىرىگە ئىگىدۇر (يەنى بىر - بىرىگە ياردەمچىدۇر، بىر - بىرىگە مىراسخوردۇر)﴾ يەنى ئۇلار باشقىلارغا قارىغاندا، بىر - بىرىگە ياردەم بېرىشكە ئەڭ ھەقىقەت كىشىلەردۇر. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇھاجىرلار بىلەن ئەنسارلاردىن ھەر ئىككى ئادەمنى ئۆزئارا بىر - بىرى بىلەن قېرىنداش قىلىپ قويدى. شۇڭا ئۇلار بۇ قېرىنداشلىق بىلەن بىر - بىرىدىن مىراس ئېلىشتا ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. ئاندىن اللە تائالا مىراس ھەققىدىكى ئايەتلەرنى چۈشۈرۈپ بۇ ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇردى. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارىمۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

ئىمام ئەھمەد جەرىمى ئىبنى ئابدۇللاھ بەجەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلار بىر - بىرىگە ئىگىدۇر. قۇرەيش قەبىلىسىدىن ئەسىر ئېلىنىپ ئاندىن قويۇپ بېرىلگەنلەر ۋە سەقىپ قەبىلىسىدىن ئازاد قىلىنغانلار تا قىيامەت كۈنىگىچە بىر - بىرىگە ئىگىدۇر».

قۇرئان كەرىمنىڭ نۇرغۇن ئايەتلىرىدە اللە تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى مۇھاجىرلار بىلەن ئەنسارلارنى ماختىدى.

اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلاردىن، ياخشىلىق قىلىش بىلەن ئۇلارغا ئەگەشكەنلەر (يەنى تابىئىنلار ۋە قىيامەتكىچە ئۇلارنىڭ

يولدا ماڭغانلار) دىن اللە رازى بولدى، ئۇلارمۇ اللە دىن مەمنۇن بولدى»<sup>(1)</sup> ﴿اللە ھەقىقەتەن پەيغەمبەرنىڭ ۋە ئۇنىڭغا قىيىنچىلىق پەيتىدە ئەگەشكەن مۇھاجىرلار ۋە ئەنسالارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى﴾<sup>(2)</sup> ﴿ئۇ غەنمەتنىڭ بىر قىسمى) دىيارىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان، مال - مۈلكىدىن ئايرىلغان پېقىر مۇھاجىرلارغا خاستۇر، ئۇلار اللە نىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەيدۇ، اللە غا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بېرىدۇ، ئەنە شۇلار (ئىماندا) سادىق ئادەملەردۇر. ئۇلاردىن (يەنى مۇھاجىرلاردىن) مەدىنىدە يەرلىك بولغان، ئىمانى كۈچلۈك بولغانلار (يەنى ئەنسالار) يېنىغا ھىجرەت قىلىپ كەلگەنلەرنى (يەنى مۇھاجىرلارنى) دوست تۇتىدۇ، ئۇلارغا بېرىلگەن نەرسىلەر ئۈچۈن ئىچى تارلىق قىلمايدۇ، ئۇلار موھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئىتى) دىن ئەلا بىلىدۇ، ئۆز نەپسىنىڭ پىخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر»<sup>(3)</sup> يەنى ئەنسالار اللە تائالانىڭ مۇھاجىرلارغا ئاتا قىلغان ھىجرەت قىلىش ئارتۇقچىلىقىغا ھەسەت قىلمايدۇ. بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىدىن مۇھاجىرلارنىڭ دەرىجىسىنىڭ ئەنسالارنىڭ دەرىجىسىدىن يۇقىرى ئىكەنلىكى مەلۇمدۇر. بۇ قاراشقا ئۆلىمالار ھېچ ئىختىلاپ قىلىشماستىن بىرلىككە كەلگەن.

ئىمان ئېيتىپ ھىجرەت قىلمىغانلارغا ئىگىدارچىلىقنىڭ بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿ئىمان ئېيتقان ئەمما (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلمىغانلار بىلەن سىلەرنىڭ ئوتتۇراڭلاردا تاكى ئۇلار ھىجرەت قىلغانغا قەدەر ئۆز ئارا ئىگە بولۇش (يەنى ياردەملىشىش، مىراسخور بولۇش) بولمايدۇ﴾ بۇ ئۈچىنچى دەرىجىلىك مۆمىنلەردۇر. ئۇلار ئىمان ئېيتقان، مەدىنىگە ھىجرەت قىلمىغان بەلكى ئۆز يۇرتلىرىدا تۇرۇۋەۋرگەن مۆمىنلەردۇر. ئەنە شۇلار ئۇرۇشقا قاتناشمىغىچە ئۇلارغا غەنمەتلەردىن نېسىۋە بېرىلمەيدۇ ۋە غەنمەتنىڭ بەشتىن بىرىدىن بېرىلىدىغان نېسىۋىمۇ بېرىلمەيدۇ.

ئىمام ئەھمەد بۇرەيدە ئىبنى ھەسەب ئەسەلمى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرەر ئادەمنى قوشۇنغا باشلىق قىلىپ ئۇرۇشقا ئەۋەتسە، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي ئىشلىرىدا اللە تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىشقا، ئۆزى بىلەن بىللە بولغان مۇسۇلمانلارغا ياخشىلىق قىلىشقا تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دەيتتى: «اللە تائالانىڭ ئىسمى بىلەن اللە يولىدا جىھاد قىلغىن! اللە غا كاپىر بولغانلار بىلەن ئۇرۇشقىن. ئەگەر مۇشرىكلاردىن بولغان دۈشمەنلەرگە ئۇچراشساڭ، ئۇلارنى ئۈچ تۈرلۈك ئىشقا چاقىرىغىن. ئۇلار ئۈچ ئىشنىڭ قايسىسىنى قوبۇل قىلسا، سەنمۇ ئۇلاردىن شۇنى قوبۇل قىلغىن ۋە ئۇلارغا تاجاۋۇز قىلمىغىن. ئۇلارنى ئىسلامغا چاقىرىغىن، ئەگەر ئۇلار ئىسلامنى قوبۇل قىلسا، سەنمۇ ئۇلارنىڭ ئىسلامىنى قوبۇل قىلغىن ۋە ئۇلارغا تەگمىگىن. ئاندىن ئۇلارنى ئۆز يۇرتلىرىدىن مۇھاجىرلار يۇرتلىرىغا كۆچۈپ كېلىشكە چاقىرىغىن. ئۇلارغا شۇنى بىلدۈرۈپ قويغىنكى، ئەگەر ئۇلار كۆچۈپ كەلسە، مۇھاجىرلار بەھرىمەن بولغان مەنپەئەتلەردىن تەڭ بەھرىمەن بولىدۇ، مۇھاجىرلارغا كەلگەن زىياننى تەڭ تارتىدۇ. ئەگەر ئۇلار كۆچۈپ كەلگىلى ئۇنىماي ئۆز يۇرتلىرىدا قىلىشنى ئىختىيار قىلسا، ئۇلارغا بىلدۈرۈپ قويغىنكى، ئۇلارغا سەھرالىق مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۈستىگە اللە تائالانىڭ مۆمىنلەر ئۈستىگە يۈرگۈزۈلىدىغان ھۆكۈمى

(1) سۈرە تەۋبە 100 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە تەۋبە 117 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ھەشر 8 - 9 - ئايەتلەر.



يۈرگۈزىلىدۇ. ئۇلار مۇسۇلمانلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ جىھادقا قاتناشمىغىچە، ئۇلارغا ئۇرۇشىمىز ئېلىنغان غەنىمەتتىن نېپسەۋە بېرىلمەيدۇ ۋە ئۇرۇش بىلەن ئېلىنغان غەنىمەتتىنمۇ نېپسەۋە بېرىلمەيدۇ. ئەگەر ئۇلار ئىسلامنى قوبۇل قىلمىسا، ئۇلارنى جىزىيە تۆلەشكە چاقىرىغىن. ئۇلار جىزىيە تۆلەشنى قوبۇل قىلسا، سەنمۇ قوبۇل قىلغىن ۋە ئۇلارغا تەگمىگىن. ئەگەر ئۇلار جىزىيە تۆلەشنىمۇ قوبۇل قىلمىسا، اللە تائالادىن ياردەم تىلىگىن - دە، ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش ئاچقىن» بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان.

بۇ ھەدىسكە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنغان مۇنداق بىر زىيادە بۆلۈم بار: «ئەگەر دىن ئىشىدا ئۇلار سىلەردىن ياردەم تەلەپ قىلسا، ئۇلارنىڭ دۈشمىنى بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا كېلىشىم بولمىسا، ئۇلارغا ياردەم بېرىشىڭلار كېرەك» اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ھىجرەت قىلمىغان، ئەنە شۇ سەھرالىق مۇسۇلمانلار مېنىڭ دىنىم يولىدا ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن دۈشمەنلىرىگە قارشى سىلەردىن ياردەم تىلىسە، سىلەر ئۇلارغا ياردەم بېرىشىڭلار كېرەك. ئەگەر «ئۇلارنىڭ دۈشمىنى بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا كېلىشىم» بار قەۋمگە قارشى ئۇلار سىلەردىن ياردەم تەلەپ قىلسا، ئۇلارغا ياردەم قىلىمىز، دەپ سىلەر بىلەن كېلىشىم تۈزگەن كىشىلەرنىڭ كېلىشىمىنى بۇزماڭلار!

\* \* \* \* \*

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

كاپىرلار (ياردەمدە ۋە مىراستا) بىر - بىرىگە ئىگىدۇر، ئەگەر بۇ ھۆكۈمگە ئەمەل قىلمىساڭلار، يەر يۈزىدە پىتنە ۋە چوڭ قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدۇ (73).

كاپىرلارنىڭ بىر - بىرىگە ئىگە بولىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئىگىدارچىلىق قىلالمايدىغانلىقى توغرىسىدا

اللە تائالا مۆمىنلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئىگە بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغاندىن كېيىن ئۇلار بىلەن كاپىرلارنىڭ ئارىسىدىكى مىراسخور بولۇش، ئۆزئارا ياردەم قىلىش قاتارلىق ئىگىدارچىلىق قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈپ تاشلىدى.

ئىمام ھاكىم، ئۇسامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىككى خىل دىندىكىلەر بىر - بىرىگە مىراسخورلۇق قىلالمايدۇ. مۇسۇلمان كاپىرغا، كاپىر مۇسۇلمانغا مىراسخورلۇق قىلالمايدۇ». ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كاپىرلار (ياردەمدە ۋە مىراستا) بىر - بىرىگە ئىگىدۇر، ئەگەر بۇ ھۆكۈمگە ئەمەل قىلمىساڭلار، يەر يۈزىدە پىتنە ۋە چوڭ قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدۇ» دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئۇسامە ئىبنى زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇسۇلمان كاپىرغا، كاپىر مۇسۇلمانغا مىراسخورلۇق قىلالمايدۇ».

«ئەگەر بۇ ھۆكۈمگە ئەمەل قىلمىساڭلار، يەر يۈزىدە پىتنە ۋە چوڭ قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدۇ» يەنى مۇشرىكلاردىن يىراقلىشىپ، مۆمىنلەرنى دوست تۇتىساڭلار، ئىنسانلار ئارىسىدا پىتنە تۇغۇلىدۇ. بۇ ھەق

بىلەن ناھەقنىڭ ئارىلىشىپ كېتىشى، مۆمىننىڭ كاپىرنى دوست تۇتۇشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەتتۇر. شۇنداق بولغاندا، ئىنسانلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ۋە ئۇزۇنغا سوزۇلغان قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدۇ.

\* \* \* \* \*

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَاوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا هُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

ئىمان ئېيتقانلار، (مەدەنىگە) ھىجرەت قىلغانلار، (يەنى ئىككى يولدا جىھاد قىلغانلار، (يۈرتىدا مۇھاجىرلارغا) جاي بەرگەنلەر ۋە ياردەم كۆرسەتكەنلەر (يەنى ئەنسانلار) - ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۆمىنلەردۇر، ئۇلار (نىڭ گۇناھى) مەغپىرەت قىلىنىدۇ، ئۇلار (جەننەتتە) ئېسىل رىزىققا ئىگە بولىدۇ<sup>(74)</sup>. كېيىن ئىمان ئېيتىپ (مەدەنىگە) ھىجرەت قىلغانلار ۋە سىلەر بىلەن بىللە جىھاد قىلغانلار سىلەردىن سانىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھۆكۈمىدە، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرىگە مىراسخور بولۇشقا (ياتلاردىن) ئەڭ ھەقىقىي، شۈبھىسىزكى، ئۇلار ھەر شەيئىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر<sup>(75)</sup>.

### ھەقىقىي مۆمىنلەر توغرىسىدا

ئۇلار ئائىلا مۆمىنلەرنىڭ دۇنيادىكى ھۆكۈمىنى بايان قىلغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئاخىرەتتىكى ھۆكۈمىنى بايان قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئىمان ئىگىلىرى ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. بۇ ھەقتە بۇ سۈرىنىڭ بېشىدا توختىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق.

ئۇلار سۇبھانە ۋە ئائىلا كەلگۈسىدە ئۇلارنى ئەگەر ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى بولغان تەقدىردە مەغپىرەت قىلىش ۋە كەچۈرۈم قىلىش ئارقىلىق ئېسىل رىزىق بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. بۇ ئېسىل رىزىق ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان، تۈگەپ قالمايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ تۈرلىرى خىلمۇ خىل ۋە بىر - بىرىدىن چىرايلىق بولغانلىقى ئۈچۈن كىشى زېرىكىپ قالمايدىغان مەڭگۈلۈك، پاك ۋە مول رىزىقلاردىن ئىبارەتتۇر.

ئاندىن ئۇلار ئائىلا دۇنيادا ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئىمانغا ۋە ياخشى ئەمەللىرىگە ئەگەشكەنلەرنىڭمۇ ئاخىرەتتە شۇلار بىلەن بىللە بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسانلاردىن، ياخشىلىق قىلىش بىلەن ئۇلارغا ئەگەشكەنلەر (يەنى تابىئىنلار ۋە قىيامەتكىچە ئۇلارنىڭ يولىدا ماڭغانلار) دىن ئۇلارمۇ ئۇلار بولدى، ئۇلارمۇ ئۇلار دىن مەنۇن بولدى. ئۇلارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى تەييارلىدى، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالدۇ، بۇ چوڭ بەختتۇر﴾<sup>(1)</sup> «ئۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەر: «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن، دىللىرىمىزدا مۆمىنلەرگە قارشى دۈشمەنلىك پەيدا قىلمىغىن، پەرۋەردىگارىمىز! سەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىسىن، مېھرىبانسىن» دەيدۇ﴾<sup>(2)</sup>.

ئىمام بۇخارى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىنسان ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادىمى بىلەن بىللە بولىدۇ».

(1) سۈرە تەۋبە 100 - ئايەت.

(2) سۈرە ھەشەر 10 - ئايەت.

ئىمام تەبەرانى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى بىرەر قەۋمنى ياخشى كۆرسە، ئۇ شۇلارنىڭ قاتارىدىن بولىدۇ». يەنە بىر رىۋايەتتە: «ئۇ مەھشارگاھتا شۇلار بىلەن بىللە توپلىنىدۇ». دېيىلگەن.

ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ بىر - بىرىگە مۇراسىملىق قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

﴿اللَّهُ نِكَ هُوكِمِدَه، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرىگە مۇراسىملىق بولۇشقا (ياتلاردىن) ئەڭ ھەقىقىتتۇر﴾ مۇراسىملىق ئالىملىرى ئاللا تائالانىڭ ﴿ئۇرۇق - تۇغقانلار﴾ دېگەن ئايىتى مۇراسىم تەكشۈرۈلگەن لېكىن يات ئەمەس تۇغقانلارغا خاس دەپ قارىدى. بەلكى ئۇ ئالىملار ئانىنىڭ ھەمىشىسى، ئانىنىڭ ئەزىزلىكىنى چوڭ ئانىسى، قىزلىرىنىڭ بالىلىرى، قىز قېرىنداشلىرىنىڭ بالىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان مۇراسىملىق تۇغقانلارنى بىۋاسىتە قىلغان ئاساستا مۇراسىم تەكشۈرۈلگەن لېكىن يات ئەمەس تۇغقانلار مۇراسىملىق قىلسا بولىدۇ، دەپ قارىدى. ئۇ ئالىملارنىڭ بەزىلىرى بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىپ كۆرسەتتى ۋە بۇ مەسىلىگە قارىتا ئوچۇق پىكىردە بولدى.

بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئۇلار دېگەندەك مەزكۇر كىشىلەرگە خاس ئەمەس، بەلكى بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى بارلىق ئۇرۇق - تۇغقانلارنى ئومۇمىيۈزلۈك ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، ئىكرىمە، ھەسەن، قەتادە ۋە بىر قانچە كىشىلەر ئالاھىدە تۇرۇپ، بۇ ئايەتنىڭ ئىتتىپاقداشلىق ۋە ئورنىتىلغان قېرىنداشلىق بىلەن ئېلىپ بېرىلغان مۇراسىملىق ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ، دەپ تەكىتلىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن، ئۇرۇق - تۇغقان دېگەن سۆز خاس ئىسىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كىم ئۇرۇق - تۇغقانلارغا مۇراسىملىق قىلالمىسا، ئۇنىڭ دەلىل - پاكىتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىنىڭ مۇراسىملىق تەلەپ قىلىشۇن. بۇنىڭ ئەڭ كۈچلۈك دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ ھەدىسىدۇر: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللا تائالا ھەر بىر ھەق ئىگىسىگە ئۇنىڭ ھەققىنى تولۇق بەردى. مۇراسىملىق قىلىدىغان كىشى ئۈچۈن ھېچقانداق ۋەسىيەت قالدۇرۇلمايدۇ»<sup>(1)</sup>.

ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر بىر كىشى ھەق ئىگىسى بولسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاللا تائالانىڭ ھۆكۈمىدە مۇئەييەن بېكىتىلگەن مۇراسىم بار. ئەگەر ئۇ ھەق ئىگىسى بولمىغان تەقدىردە ئۇ مۇراسىملىق بولالمايدۇ. ئاللا تائالا ھەقىقەتنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

جىمى ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيىلەر ئاللا تائالاغا خاستۇر. بىز بارلىق ئىشلىرىمىزدا ئاللا تائالاغا تەۋەككۈل قىلىمىز، ئۇ بىزگە كۇپايە قىلغۇچىدۇر. ئاللا تائالا نېمىدېگەن ياخشى ھىمايە قىلغۇچى، ھە! شۇنىڭ بىلەن سۈرە ئەنفالنىڭ تەپسىرى تۈگىدى. ئاللا تائالاغا شۈكۈرلەر بولسۇن!

(1) ۋەسىيەت قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى قىلغان ۋەسىيەت شەرىئەت قانۇنى بويىچە تېكىدىغان مۇراسىملىق توغرا كەلمىسە، ئۇ ۋەسىيەت ئىناۋەتسىز بولىدۇ.

سۈرە نىسا

1. بۇ سۈرنىڭ مەدىنىدە چۈشكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ بەزى ئايەتلىرىنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا.....
2. تەقۋادارلىق قىلىشقا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىشقا دەۋەت قىلىش توغرىسىدا.....
3. يېتىملارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى ساقلاشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....
4. يېتىم قىزلارغا تويۇق بېرىشتە ئادىل بولۇش توغرىسىدا.....
5. پەقەت تۆت ئايال ئېلىشقا رۇخسەت قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.....
6. ئادىل بولالماسلىقتىن قورققاندا بىر ئايال بىلەنلا ئۆتۈش توغرىسىدا.....
6. تويۇق بېرىشنىڭ ۋاجىبلىقى توغرىسىدا.....
7. ئەقلى كەم، گالۋاڭ - لەقۋا كىشىلەرنى ماللىرىنى خالىغانچە ئىشلىتىشتىن چەكلەش توغرىسىدا.....
7. ماللىرىنى ئىشلىتىشتىن چەكلەنگەن كىشىلەرنى بېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەش توغرىسىدا.....
8. يېتىملەرنىڭ ماللىرىنى ئۇلار بالاغەتكە يەتكەندە، سىناپ بېقىپ ئاندىن ئۇلارغا بېرىش توغرىسىدا.....
9. پېقىر كىشىلەرنىڭ يېتىملارنىڭ ماللىرىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئەمگىكىگە لايىق رەۋىشتە يېيىشىنىڭ دۈرۈسلىقى توغرىسىدا.....
11. مىراسنى تەقسىم قىلىش ۋە مىراس تەگمەيدىغان كىشىلەردىن مىراس تەقسىم قىلىنغان جايغا كەلگۈچىلەرگە، ئۇلارنىڭ كۈڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن مىراستىن ئازراق بىر نەرسە بېرىشكە بۇيرۇش توغرىسىدا.....
11. ۋەسىيەتتە ئادىللىق قىلىش توغرىسىدا.....
12. يېتىملارنىڭ ماللىرىنى يەۋالغان كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا.....
13. مىراسنى تەقسىم قىلىش، مىراس ئىلمىنى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا.....
13. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا.....
14. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىلىق جابىردىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر ھەدىس توغرىسىدا.....
14. پەرزەنتلەرنىڭ مىراس تەقسىماتىدا بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
15. مىراسخور پەقەت قىزلارلا بولسا مىراسنىڭ قانداق بېرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
15. ئاتا - ئانىنىڭ مىراسى توغرىسىدا.....
- مىراسنى تەقسىم قىلىشتىن بۇرۇن ئۆلگەن كىشىنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىپ بولۇپ، ئاندىن ئۇنىڭ قىلغان ۋەسىيىتىنى ئادا قىلىش لازىم ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
17. ئەر - خوتۇننىڭ مىراسى توغرىسىدا.....
19. ئانا بىر ئاتا باشتا بىر تۇغقان قېرىنداشلارنىڭ مىراسىنى ھۆكۈمى توغرىسىدا.....
20. مىراس توغرىسىدا ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن كىشىلەرگە بېرىلگەن ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا.....
21. پاھىشە قىلغان ئايالنى ئۆيدە تۇتۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇغانلىقى، ئاندىن بۇ بۇيرۇقنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقى توغرىسىدا.....
22. جان ھەلقۇمغا يېتىشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلىنغان، تەۋبىنىڭ قوبۇل بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
25. ئاياللارنى زورلۇق بىلەن مىراس قىلمۇش دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى توغرىسىدا.....
25. ئاياللارغا بېسىم ئىشلىتىشتىن توسۇش توغرىسىدا.....
25. ئاياللار بىلەن چىرايلىق چىقىشىپ ئۆتۈشكە بۇيرۇش توغرىسىدا.....
26. تويۇقنى قايتۇرۇۋېلىشتىن توسۇش توغرىسىدا.....
28. ئاتىسى ئالغان ئاياللارنىڭ ئوغۇللىرىغا ھارام ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئەكسىنى قىلغان كىشىنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا.....
30. ئېلىش مەڭگۈ ھارام قىلىنىپ كەتكەن ۋە مەڭگۈ ھارام قىلىنمىغان ئاياللارنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
31. قانچىلىك مىقداردا ۋە نەچچە ياشقىچە ئەسە، ئېمىلدەش بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
31. قېيىننىڭ ۋە ئۆگەي قىزلىرىنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا.....

- توغرىسىدا..... 32
- ئۆگەي قىزى مەيلى ئۆگەي ئاتىسىنىڭ ئالدىدا چوڭ بولسۇن ياكى باشقا يەردە چوڭ بولسۇن، ئۆقىنىشنىڭ ئۆگەي ئاتىغا ھارام ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 32
- بېقىۋالغان بالىلارنىڭ ئەمەس، ئۆز پۇشتىدىن بولغان بالىلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا..... 33
- ئاچا - سىڭلىنى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھدا ساقلاشنىڭ ھارام ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 33
- چۆرىلەردىن باشقا ئېرى بار ئاياللارنى ئېلىشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا..... 34
- يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلاردىن باشقا ئاياللارنى ئېلىشنىڭ ھالالىقى توغرىسىدا..... 34
- خوتۇننى ۋاقىتلىق ئېلىشنىڭ بايىنى ۋە ئۇنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا..... 34
- ھۆر ئاياللارنى ئېلىشقا قانداق بولالمىغاندا قۇل ئاياللارنى ئېلىشنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 36
- پاھىشە قىلغان دېدەككە ھۆر ئايالغا بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 36
- ھارام كەسپ بىلەن شۇغۇللىنىشتىن توسۇش توغرىسىدا..... 38
- سودا - سېتىق قىلغاندا سودا - سېتىق قىلغان ئورۇندىن قوزغالماس تۈرۈپ مالتى ئېلىش ئىختىيار قىلغانلىقىنىڭ ۋە بۇ سودىغا تولۇق رازى بولغانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 39
- ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن توسۇش ۋە ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىگە بولغان تەھدىت توغرىسىدا..... 39
- چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىش كىچىك گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 40
- ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئىش توغرىسىدا..... 40
- باشقىلارغا بېرىلگەن ئارتۇقچىلىقنى ئارزۇ قىلىشتىن توسۇش توغرىسىدا..... 42
- ياخشى ئاياللارنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا..... 44
- ئاياللارنىڭ سەركەشلىك قىلىشى ۋە ئۇنىڭ چارىسى توغرىسىدا..... 45
- ئېرىگە بويسۇنغان ئايالنى بوزەل قىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرىسىدا..... 46
- ئەر - خوتۇننىڭ ئارىلىقىدا ئىناقسىزلىق بولۇپ قېلىشىدىن قورققاندا ئىككى ھۆكۈم قىلغۇچىنىڭ ھۆكۈم قىلىشىنى تەلەپ قىلىش توغرىسىدا..... 46
- ئە تائالغا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان ۋە باشقا كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا..... 48
- قۇلۇم - قوشنىلارنىڭ ھەققى توغرىسىدا..... 48
- قۇللارغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا..... 49
- ئە تائالانىڭ تەكەببۇرلۇق قىلغۇچىلارنى ھەققەتەن ياخشى كۆرمەيدىغانلىقى توغرىسىدا..... 50
- بېخىلىنى ئەيىبلەش توغرىسىدا..... 51
- ئە تائالانىڭ زەررىچە زۇلۇم قىلمايدىغانلىقى توغرىسىدا..... 53
- مۇشرىكلاردىن ئازاب يەڭگىلىتىلمەيدۇ؟..... 54
- ”بۈيۈك ئەجر بېرىدۇ“ دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ھەققىدە..... 54
- قىيامەت كۈنى بەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئۈمىتىگە گۇۋاھلىق بېرىشى ۋە كاپىرلارنىڭ ئۆلۈمى ئارزۇ قىلىشى توغرىسىدا..... 55
- مەست ياكى چۈنۈپ ھالىتىدىكى كىشىنى نامازغا يېقىنلىشىشتىن توسۇش توغرىسىدا..... 56
- تەيەممۇمنىڭ بايىنى توغرىسىدا..... 59
- يەھۇدىيلارنى (ئۇلارنىڭ) ئازغۇنلۇقنى تاللىغانلىقى، تەۋراتنىڭ سۆزلىرىنى ئورنىدىن (ئەسلى مەنىسىدىن) ئۆزگەرتىۋەتكەنلىكى، تىللىرىنى ئەگرى قىلغانلىقى ۋە دىنغا تەنە قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەيىبلەش توغرىسىدا..... 62
- يەھۇدىيلارنى تەھدىت بىلەن ئىمانغا چاقىرىش توغرىسىدا..... 63
- كەئب ئەھبىرنىڭ بۇ ئايەتنى ئاڭلاپ ئىسلامغا كىرگەنلىكى توغرىسىدا..... 64
- شېرىك كەلتۈرگۈچىلەر تەۋبە قىلماسا مەڭگۈ كەچۈرۈلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا..... 65

- يەھۇدىيلارنىڭ ئۆزلىرىنى پاك دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن (ئۇلارنى) ئەيىبلەش ۋە ئۇلارنىڭ ، بۇت بىلەن شەيتانغا ئىشەنگەنلىكى، توغرا يول بىلەن ئىماننى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا لەنەت ئېيتىش توغرىسىدا.....66
- كاپىرلارنى مۇسۇلماندىن ئارتۇق بىلىشنىڭ دۈرۈس ئەمەسلىكى توغرىسىدا.....67
- يەھۇدىيلارنىڭ مۇشرىكلاردىن ياردەم سورىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ لەنتى بولدىغانلىقى توغرىسىدا.....68
- يەھۇدىيلارنىڭ بېخىللىقى ۋە ھەسەتخورلۇقى توغرىسىدا.....69
- ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمىگەنلەرگە بولىدىغان ئازابنىڭ بايانى توغرىسىدا.....70
- تەقۋادار ، ياخشى كىشىلەرنىڭ ئاخىرقى قاپتىش ئورنىنىڭ جەننەت بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى نېمەتلەرنىڭ بايانى توغرىسىدا.....70
- ئامانەتنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....71
- ھۆكۈم قىلغاندا ئادىللىق قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....72
- ياخشى ئىشلاردا باشلىققا بويسۇنۇشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....72
- ھەرقانداق ئىش ئۈستىدە تالاش - تارتىش قىلىپ قالغاندا قۇرئان ۋە سۈننەتكە قاپتىش توغرىسىدا.....74
- قۇرئان - ھەدىسنىڭ ھۆكۈمىدىن باشقىنى قوبۇل قىلغان كىشىنىڭ مۇسۇلمان ئەمەسلىكى توغرىسىدا.....75
- مۇناپىقلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.....76
- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنۇشنىڭ پەرز ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....77
- بىر ئىنسان تالاش - تارتىش قىلىپ قالغان نەرسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھۆكۈم چىقىرىدىغان كىشى قىلمىغىچە ۋە ئۇنىڭ چىقارغان ھۆكۈمىگە چىن كۆڭلىدىن رازى بولمىغىچە (ھەقىقىي) مۇسۇلمان بولالمايدىغانلىقى توغرىسىدا.....78
- بۇيرۇلغان نەرسىگە ئەڭ كۆپ قارشى چىقىدىغان كىشىلەر توغرىسىدا.....79
- ئاللاھ تائالانىڭ ۋە پەيغەمبەرلىرىگە بويسۇنغان كىشىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھۆرمەتلەنگەن كىشىلەر بىلەن بىللە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.....80
- دۈشمەندىن ھۇشيار تۇرۇشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا.....82
- جىھادقا كېچىكىپ چىقىش مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....82
- جىھاد قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا.....83
- ئاجىزلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا.....84
- ئۇرۇشنىڭ كېچىكىپ پەرز قىلىنىشىنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىگە مالاھەت قىلىش توغرىسىدا.....85
- ئۆلۈمدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا.....86
- مۇناپىقلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن يامان پال ئېلىشى توغرىسىدا.....87
- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنغانلىق ئاللاھ تائالانىڭ بويسۇنغانلىقى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.....88
- مۇناپىقلارنىڭ ئەخمەقلىقىنى بايان قىلىش توغرىسىدا.....89
- قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....90
- بىر خەۋەرنى تولۇق ئېنىقلىماي تۇرۇپ تارقىتىشتىن توسۇش توغرىسىدا.....91
- ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنى جەڭگە يالغۇز چىقىشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا.....92
- مۇسۇلمانلارنى ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا.....93
- ياخشى شاپائەت ۋە يامان شاپائەت توغرىسىدا.....94
- سالامغا ياخشى جاۋاب قايتۇرۇش توغرىسىدا.....94
- ساھابىلارنىڭ ئۆھۈد ئۇرۇشىغا قاتناشمىي قاپتىپ كەلگەنلەر ھەققىدە قىلغان ئىختىلاپنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.....96
- ئۇرۇش قىلىشقا بولىدىغان ۋە بولمايدىغان كىشىلەر توغرىسىدا.....97
- مۇسۇلمان سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويۇشنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا.....99
- قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشكە قىلىنغان تەھدىت توغرىسىدا.....102
- قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمىدۇ؟.....103

- 105.....سالام قىلىش ئىسلامنىڭ ئالامەتلىرىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا
- 107.....جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن جىھادقا چىقماي قېلىپ قالغانلارنىڭ باراۋەر بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا
- 109.....ھىجرەت قىلالايدىغان كىشىلەرنىڭ (ھىجرەت قىلماي) مۇشرىكلارنىڭ ئىچىدە تۇرۇشىدىن توسۇش توغرىسىدا
- 112.....نامازنى قىسقارتىپ (قەسر قىلىپ) ئوقۇش توغرىسىدا
- 113.....قورقۇنچلۇق ھالەتتە ئوقۇلىدىغان نامازلارنىڭ بايانى توغرىسىدا
- 116.....قورقۇنچ نامىزىدىن كېيىن ئاللا تائالانى كۆپ زىكىر قىلىش توغرىسىدا
- 117.....يارلانغان بولسىمۇ دۈشمەننى قوغلاشقا رىغبەتلەندۈرۈش توغرىسىدا
- 118.....ئاللا تائالانىڭ نازىل قىلغان ئايىتى بويىچە ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا
- تەۋبە قىلىشقا ۋە گۇناھنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىنى تىلەشكە رىغبەتلەندۈرۈش، گۇناھ قىلغان ياكى گۇناھنى باشقىلارغا دۈڭگەپ قويغان ئادەمگە قىلىنغان ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا
- 119.....
- 121.....ياخشىلىق ئۈچۈن بولغان مەخپىي سۆز توغرىسىدا
- 121.....پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن قارشىلاشقان ۋە مۆمىنلەرنىڭ يولىغا ئەگەشمىگەنلەرنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا
- 123.....ئاللا تائالغا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ كەچۈرۈلمەيدىغانلىقى ۋە مۇشرىكلارنىڭ ئەمەلىيەتتە شەيتانغا ئىبادەت قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 125.....مۆمىنلەرنىڭ مۇكاپاتى توغرىسىدا
- 126.....ئوتۇق قازىنىش ئارزۇ بىلەن ئەمەس بەلكى، ياخشى ئىشلار بىلەن بولىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 128.....ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللا نىڭ دوستى ئىكەنلىكى توغرىسىدا
- 130.....يېتىم قىزنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا
- 132.....ئەرنىڭ كۆڭلىسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىغا مۇناسىۋەتلىك ھۆكۈملەر توغرىسىدا
- 133.....كېلىشىشنىڭ ئايرىلىپ كېتىشتىن ياخشى ئىكەنلىكى توغرىسىدا
- 135.....ئاللا تائالغا تەقۋادارلىق قىلىش توغرىسىدا
- 137.....ئادالەتنى بەرپا قىلىش ۋە گۇۋاھلىقتا ئادىل بولۇش توغرىسىدا
- 138.....ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا
- 139.....مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋاللىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا
- 141.....مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا يامانلىق كېلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا
- مۇناپىقلارنىڭ ئاللا تائالانى ئالدىماقچى بولغانلىقى، نامازغا سۇسۇق قىلىشى ۋە مۆمىنلەر بىلەن كاپىرلارنىڭ ئارىلىقىدا ئارىسالدا بولۇشى توغرىسىدا
- 142.....
- 145.....كاپىرلارنى دوست تۇتۇشتىن توسۇش توغرىسىدا
- 146.....كاپىرلارنى دوست تۇتۇپ (تەۋبە قىلمىغان) مۇناپىقلارنىڭ دوزاخنىڭ ئەڭ تەكتىگە چۈشىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 147.....زالىمنى كەچۈرۈۋېتىشكە رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلسا گۇناھ بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا
- 148.....پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىگە ئىشىنىپ بەزىسىگە ئىشەنمەسلىك كۈپۈرلۈك ئىكەنلىكى توغرىسىدا
- 150.....يەھۇدىيلارنىڭ جاھىللىقى توغرىسىدا
- 152.....يەھۇدىيلارنىڭ جىنايەتلىرى توغرىسىدا
- ئۇلارنىڭ ھەزرىتى مەرىيەم ھەققىدە دېگەن سۆزى، ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈۋەتتىق دەپ قىلغان دەۋاسى ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىتى توغرىسىدا
- 153.....
- 156.....ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن ھەممە خرىستىئانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 160.....ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا
- 162.....يەھۇدىيلارنىڭ قىلغان گۇناھلىرىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۇلارغا ئىلگىرى ھالال قىلىنغان پاكىز نەرسىلەرنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا
- 164.....پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغىمۇ ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلىنغان نەرسىنىڭ ۋەھىي قىلىنغانلىقى توغرىسىدا





- 207..... ئىنسانلارغا پەيغەمبەرنى ۋە ئىسلام دىنىنى ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت ئىبارەت ئاتالغان ئىمپىتىنى ئەسلىتىش توغرىسىدا
- 208..... ئادىل بولۇشقا بۇيرۇش توغرىسىدا
- 209..... مۇسۇلمانلارنى كاپىرلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قوغداپ قالغانلىقىنىڭ ئىبارەت ئاتالدىن بېرىلگەن بىر نېمەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا
- 211..... ئەھلى كىتابلارنىڭ ئەھدە بەرگەنلىكى ۋە بەرگەن ئەھدىسىدە تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن لەنەت قىلىنغانلىقى توغرىسىدا
- 211..... ئەقەبە كېچىسىدىكى ئەنسانلارنىڭ ۋەكىللىرى توغرىسىدا
- 212..... مەھكەم ئەھدە بېرىش ۋە ئۇنىڭدا تۇرمىغانلىق توغرىسىدا
- 213..... خىرىستىئانلارنىڭ بەرگەن مەھكەم ئەھدىسىنى ئۇنۇتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا
- 214..... ھەقىقەتنىڭ پەيغەمبەر ۋە قۇرئان ئارقىلىق بايان قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 215..... خىرىستىئانلارنىڭ شېرىك كەلتۈرۈشى ۋە كۆپىلىق قىلىشى توغرىسىدا
- 215..... يەھۇدىي ۋە خىرىستىئانلارنىڭ: "بىز ئىبارەت ئاتالغان ئوغۇللىرىمىز" دېگەن سۆزىگە بېرىلگەن رەددىيە توغرىسىدا
- ..... مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە ئىبارەت ئاتالغان نېمەتلىرىنى ئەسلىتىش ۋە ئۇلارنى مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشكە بۇيرۇغانلىقى،
- 220..... لېكىن ئۇلارنىڭ بويسۇنۇشقا قىلغانلىقى توغرىسىدا
- 222..... يۈشۈر ئەلەيھىسسالام ۋە كالىبنىڭ جىھاد ھەققىدىكى سۆزلىرى توغرىسىدا
- 223..... ساھابىلارنىڭ بەدرى ئۇرۇشى بولدىغان چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن جاۋابى توغرىسىدا
- 224..... مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يەھۇدىيلارغا بەددۇئا قىلغانلىقى توغرىسىدا
- 224..... يەھۇدىيلارنىڭ مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشنىڭ قىسقىچە چەكلىنىشى توغرىسىدا
- 224..... بەيتۇلمۇقەددەسنىڭ پەنئى قىلىنغانلىقى توغرىسىدا
- 225..... ئىبارەت ئاتالغان مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بەرگەنلىكى توغرىسىدا
- 227..... ھابىل ۋە قابىلنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا
- 230..... زۇلۇم قىلغۇچى ۋە سەلە - رەھىمنى ئۈزگۈچىگە بېرىلدىغان جازانىڭ كېچىكتۈرۈلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا
- 230..... ئىنساننىڭ ئىنساننى ھۆرمەتلىشىنىڭ ۋاجىبلىقى توغرىسىدا
- 231..... ئىسرايىلچۇلۇققا بېرىلگەن تەھدىت توغرىسىدا
- 232..... بۇلاڭچى، قاراڭچى ۋە بۇزغۇنچىلارغا بېرىلدىغان جازا توغرىسىدا
- 234..... قاراڭچى بۇزغۇنچىلار، تۈتۈلۈشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلسا جازالانمايدىغانلىقى توغرىسىدا
- 236..... تەقۋادارلىق، ئىبارەت ئاتالغان پېقىنلىشىش ۋە جىھاد قىلىشقا بولغان بۇيرۇق توغرىسىدا
- 237..... قىيامەتتە كاپىرلاردىن ھېچقانداق نەرسىنىڭ قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك ئازابقا قالدۇرۇلغانلىقى توغرىسىدا
- 238..... ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇلغانلىقى توغرىسىدا
- 238..... ئوغرىنىڭ قولى قانداق ئەھۋال ۋە قاپسى ۋاقىتتا كېسىلىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 239..... ئوغرىنىڭ قىلغان تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 242..... يەھۇدىي ۋە خىرىستىئانلارنىڭ قىلمىشلىرىغا كۆڭلىنى بېرىم قىلماسلىققا بۇيرۇلغانلىقى توغرىسىدا
- ..... يەھۇدىيلارنىڭ ھۆكۈملەرنى بۇرمىلىۋەتكەنلىكى ۋە يامان ئىش قىلغان ئىككى يەھۇدىي ئارىسىدىكى ۋەقەلىكتە ئۇلارنىڭ چالما - كېسەك
- 242..... قىلماسلىققا ئۇرۇنغانلىقى توغرىسىدا
- 244..... يەھۇدىيلارنىڭ ئازغۇنلۇقلىرىنى سۆكۈش ۋە ئۇلارنىڭ تەۋرات كىتابىنى ماختاش توغرىسىدا
- 245..... بۇ ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇشىدىكى باشقا سەۋەبلەر توغرىسىدا
- 247..... ئايال كىشىنى ئۆلتۈرگەن ئەر كىشىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقى توغرىسىدا
- 248..... يارىلاندىرۇشنىڭ قىساسى توغرىسىدا
- 248..... جازاھەتلەندۈرگۈچىدىن قىساس ئېلىشقا دائىر قائىدە توغرىسىدا
- 249..... ھەق ئىگىسىنىڭ كەچۈرۈم قىلىشى جىنايەتچىنىڭ ئىبارەت ئاتالغان ئالدىدىكى گۇناھىنىڭ يۈزلىدىغانلىقى توغرىسىدا

- 250..... ئىسا ئەلەيھىسسالامنى تىلغا ئېلىش ۋە ئىنجىلنى مەدھىيەلەش توغرىسىدا.
- 252..... قۇرئاننى مەدھىيەلەش، ئۇنى سۈپەتلەش ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.
- 256..... يەھۇدىي، خرىستىئان ۋە باشقا ئىسلام دۈشمەنلىرى بىلەن دوستلىشىشتىن توسقانلىق توغرىسىدا.
- 259..... مۇسلىمەنلەردىن يانسا ئورنىغا باشقا بىر مىللەتنى كەلتۈردىغانلىقى توغرىسىدا.
- 260..... بۇ ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبلىرى توغرىسىدا.
- 261..... كاپىرلار بىلەن دوستلىشىشتىن توسقانلىق توغرىسىدا.
- 261..... كاپىرلارنىڭ ناماز ۋە ئەزاننى مەسخىرە قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 263..... مۇسلىمەنلەرنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئىمان كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئەھلى كىتابلارنىڭ مۇسلىمەننى ئۇچ كۆرىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 263..... ئەھلى كىتابنىڭ قىيامەت كۈنىدە ئەڭ يامان ئازابقا لايىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 264..... ئىماننى ئاشكارىلاپ كۆيۈرلۈقتى كۆڭلىدە ساقلاش مۇناپىقلارنىڭ ئادەتلىرىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 264..... يەھۇدىيلارنىڭ دىنىي ئالىملىرىنىڭ يامان ئىشارىنى توسمىغانلىقىنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.
- 266..... يەھۇدىيلارنىڭ «ئاللاھ تائالانىڭ قولى باغلاغلىق» دېگەن سۆزى توغرىسىدا.
- 267..... ئاللاھ تائالانىڭ قولى ئوچۇق سېخى ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 267..... قۇرئان يەھۇدىيلارنى تېخىمۇ بەك تانغۇچى ۋە ھەددىدىن ئاشقۇچى قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 268..... ئەھلى كىتابلار ئۆز كىتابلىرىغا ئەمەل قىلغىنىدا دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىغا ئېرىشىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 269..... پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دىننى يەتكۈزۈشكە بۇيرۇغانلىقى ۋە ئۇنى قوغداشقا ۋەدە بەرگەنلىكى توغرىسىدا.
- 272..... قۇرئانغا ئىشەنمەي نىجاتلىققا ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 274..... خرىستىئانلارنىڭ كاپىر بولغانلىقى ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى تەۋھىدكە چاقىرغانلىقى توغرىسىدا.
- 275..... ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر بەندە، ئانىسىنىڭ راستچىل ئاياللاردىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 276..... شېرىك كەلتۈرۈشتىن ۋە دىندا ئاشۇرۇۋېتىشتىن توسۇش توغرىسىدا.
- 278..... ئاللاھ تائالانىڭ بەنى ئىسرائىل قەۋمىدىن چىققان كاپىرلارغا لەنەت قىلغانلىقى توغرىسىدا.
- 279..... مۇناپىقلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.
- 280..... بۇ ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا.
- 282..... ئىسلام دىنىدا راھىبلىقنىڭ يوق ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 283..... مەقسەتسىز قەسەم قىلىش توغرىسىدا.
- 283..... قەسەمنى بۇزغاننىڭ كەففارىتى توغرىسىدا.
- 286..... ھاراق بىلەن قىمارنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.
- 286..... تىكلەنگەن تاشلار ۋە پال ئوقلىرى توغرىسىدا.
- 287..... ھاراقنىڭ چەكلەنگەنلىكىنى بايان قىلىپ كەلگەن ھەدىسلەر توغرىسىدا.
- 293..... ھەرەمدە ۋە ئىھرام ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلاشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا.
- 294..... ھەرەمدە ياكى ئىھرامدىكى ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلىغۇچىغا بېرىلىدىغان جازا توغرىسىدا.
- 297..... ئىھرام ھالىتىدىكى كىشىلەرگە دېڭىز ئوۋلىرىنىڭ ھالال قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.
- 298..... ئىھرام باغلىغان كىشى ئۈچۈن قۇرۇقلۇقتىكى ئوۋ ھايۋانلىرىنى ئوۋلاشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا.
- 301..... پايدىسىز سوئاللارنى سوراشنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.
- 304..... ئايەتتە كەلگەن ھايۋانلارنىڭ بايىنى توغرىسىدا.
- 305..... ئۆزلىرىنى تۈزىتىشكە بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا.
- 307..... ۋەسپەت قىلغاندا ئىككى ئادىل مۇسۇلماننى گۇۋاھچى قىلىش توغرىسىدا.
- 308..... پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۈمەتلىرى ھەققىدە سورىغانلىرى توغرىسىدا.

- 309..... ئىسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن نېمە تلىرىنى ئەسلىتىش توغرىسىدا.....
- 311..... ئاسماندىن چۈشكەن داستىخان توغرىسىدا.....
- 313..... تارىختا يۈز بەرگە ھەيران قالارلىق بىر ۋەقە.....
- 314..... ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شېرىك ئەمەلدىن ئادا - جۇدا بولۇپ تەۋھىدىنى ئىقرار قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 315..... قىيامەت كۈنىدە پەقەت راستچىللىقنىڭلا ئەسقاتىدىغانلىقى توغرىسىدا.....

### سۈرە ئەنئام

- 317..... سۈرە ئەنئامنىڭ بەزىلىتى ۋە چۈشكەن ۋاقتى توغرىسىدا.....
- 317..... ھە تائالانىڭ كاتتا قۇدرەتلىك ۋە چوڭ ھۆكۈمران زات ئىكەنلىكىگە ھەمۇسائا ئېيتىش توغرىسىدا.....
- 319..... مۇشرىكلارنىڭ تەرسالىق قىلغانلىقى، ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشلىرىغا قارىتا تەھدىت سېلىنغانلىقى توغرىسىدا.....
- 321..... تەرسالىق قىلغۇچىلارنى ئەيىبلەش ۋە ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنساندىن ئەۋەتىلگەنلىكىگە قايىل بولمىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 324..... ھە تائالا ياراتقۇچى، زىننەت بەرگۈچى ۋە نېمەت ئاتا قىلغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قەتئى بويىسۇنۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا.....
- 326..... ھە تائالانىڭ پايدا - زىيان يەتكۈزگۈچى ۋە تىزگىنلىگۈچى ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
- 327..... ئەھلى كىتابلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى خۇددى ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىنى تونۇغاندەك تونۇيدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 328..... مۇشرىكلارنىڭ ئۆزلىرى شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن سورىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 329..... بەتەختلەرنىڭ قۇرئاندىن پايدىلىنالمىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 330..... ئازابىنى كۆرگەندە قۇرۇق ئارزۇلارنىڭ پايدىسى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 333..... پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن تەسەللى توغرىسىدا.....
- 336..... مۇشرىكلارنىڭ مۇجىزە تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 337..... ئۈمىد تەلەردىن نېمىنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 338..... كاپىرلارنىڭ زۇلمەت ئىچىدە گاس - گاچا ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
- مۇشرىكلارنىڭ ئازابىنى كۆرگەندە ھېچ شېرىكى يوق ھە تائالاغلا ئىلتىجا قىلىدىغانلىقى ۋە بۇنىڭ ئۆزلىرىگە قارشى پاكىت بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 340.....
- 344..... پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھە تائالانىڭ خەزىنىلىرىگە ئىگە ئەمەسلىكى توغرىسىدا.....
- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەن ئاجىز ساھابىلىرىنى قوغلىۋېتىشتىن توساش ۋە ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشى توغرىسىدا.....
- 345.....
- مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان دەۋىتىدە ئوچۇق پاكىتقا ئىگە ئىكەنلىكى، مۇكاپاتلاش بىلەن جازالاشنىڭ پەقەت ھە تائالانىڭ قولىدا ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
- 348.....
- 349..... غەيبنى پەقەت ھە تائالانىڭلا بىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 350..... بەندىلەرگە ھۆكۈم قىلىش مەيلى ئۇلار ئۆلۈشتىن بۇرۇن ياكى كېيىن بولسۇن ھە تائالانىڭ ئىلكىدە ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
- 354..... ھە تائالانىڭ مەرھىمىتى، ئىززەتلىشى، غەزەپ قىلىشى ۋە جازالىشىنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
- 357..... دىنغا دەۋەت قىلىشنىڭ مەجبۇرى بولماسىتىن پەقەت توغرا يولنى كۆرسىتىپ قويۇشتىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
- 357..... ھە تائالانىڭ ئايەتلىرى مەسخىرە قىلىنغان سورۇنلاردا ئولتۇرۇشتىن توسقانلىقى توغرىسىدا.....
- 360..... ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغاندىن كېيىن كۆپۈرلۈققا قايتقان كىشىنىڭ مەسالى توغرىسىدا.....
- 361..... سۈر چىلىنىشنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
- 362..... ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسىغا ۋەز - نەسەت قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 363..... ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ھە تائالانى بىر دەپ تونۇش پاكىتلىرىنىڭ ئايدىڭلاشقانلىقى توغرىسىدا.....
- 364..... بىر مۇنازىرلىشىش مەيدانى بولغانلىقى توغرىسىدا.....
- 368..... شېرىكنىڭ ئەڭ چوڭ زۇلۇم ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....

- 370..... ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ياشانغان چاغدا، ئۇنىڭغا ئىسھاق ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالاملارنىڭ بېرىلگەنلىكى توغرىسىدا.
- 371..... نۇھ ۋە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئىمتىيازلىق توغرىسىدا.
- 373..... شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ھەتتا پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەمەللىرىنىمۇ بىكار قىلىۋېتىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 375..... پەيغەمبەرنىڭ ئىنساندىن قىلىندىغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا كىتابنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا.
- 377..... ئالە تائالاغا بوھتان چاپلىغان ۋە ماڭا ۋەھىي چۈشتى دەپ دەۋا قىلغان كىشىدىن ئارتۇق ئۆزىگە ئۇۋال قىلغۇچىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا.
- 378..... ئۆزلىرىگە ئۇۋال قىلغۇچىلارنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى ۋە قىيامەت كۈنىدىكى ئەھۋاللىرى توغرىسىدا.
- 381..... ئالە تائالانى ئۇنىڭ بەزى ئالامەتلىرى ئارقىلىق تونۇش توغرىسىدا.
- 385..... مۇشرىكلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.
- 387..... ئالە تائالانىڭ ئاسمان زېمىنلارنى ئوخشىشى بولۇپ باقمىغان شەكىلدە ياراتقانلىقى توغرىسىدا.
- 387..... ئالە تائالانىڭ پەرۋەردىگارىمىز ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 388..... ئاخىرەتتە ئالە تائالانى كۆرۈش توغرىسىدا.
- 389..... دەلىل - پاكىتلارنىڭ بايانى توغرىسىدا.
- 392..... ۋەھىيگە ئەگىشىشكە بۇيرۇلغانلىق توغرىسىدا.
- 393..... مۇشرىكلارنىڭ ئالە تائالانى تىللىمىسى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىلاھلىرىنى تىللاشتىن توسۇلغانلىقى توغرىسىدا.
- 394..... مۇشرىكلارنىڭ مۇجىزە تەلەپ قىلغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مۇجىزە كەلسە چوقۇم ئىمان ئېيتىمىز دەپ قەسەم بەرگەنلىكى توغرىسىدا.
- 397..... ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ دۈشمىنى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 400..... كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئازغۇنلۇقتا ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 400..... ئالە تائالانىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ماللارنىڭ ھالال قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.
- 402..... ئالە تائالانىڭ نامى تىلغا ئېلىنماي بوغۇزلانغان ماللارنىڭ گۇشىنىڭ ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.
- 403..... شەيتاننىڭ ۋەھىيسى ۋەسۋەسى توغرىسىدا.
- 404..... بىر ئادەمنىڭ سۆزىنى ئالە تائالانىڭ ھۆكىمىنىڭ ئۈستىگە قويۇشنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىك ھېسابلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 404..... كاپىرلار بىلەن مۇمىنلەرنىڭ مىسالى توغرىسىدا.
- 406..... گۇناھكارلارنىڭ چوڭلىرى، ئۇلارنىڭ ھىيلە - مەكرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقۇشتى توغرىسىدا.
- 408..... كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسەبىنىڭ ئېسىللىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقى توغرىسىدا.
- 413..... ئالە تائالانىڭ بەزى زالىملارنى بەزى زالىملارغا ھۆكۈمران قىلىپ قويىدىغانلىقى توغرىسىدا.
- 414..... ئىنسان ۋە جىنلاردىن سىلەرگە پەيغەمبەرلەر كەلمىگەنمۇ؟ دېيىش ئارقىلىق ئۇلارنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.
- 417..... ئاسىيلىق قىلغۇچىلارغا يوق قىلىۋېتىلىدىغانلىقى بىلەن قىلىنغان تەھدىت توغرىسىدا.
- 419..... بەزى شېرىك ئىشلارنىڭ بايانى توغرىسىدا.
- 421..... شەيتاننىڭ مۇشرىكلارغا ئۆز باسلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكى توغرىسىدا.
- 421..... مۇشرىكلارنىڭ بەزى چارۋا - ماللارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلغانلىقى توغرىسىدا.
- 425..... ئالە تائالانىڭ مېۋىلەرنى، دانلارنى ۋە چارۋا - ماللارنى ياراتقان زات ئىكەنلىكى توغرىسىدا.
- 426..... ئىسراپچىلىقنىڭ بايانى توغرىسىدا.
- 426..... چارۋا - ماللارنىڭ مەنپەئەتلىرى توغرىسىدا.
- 427..... ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىشكە ۋە شەيتاننىڭ ئارقىسىغا كىرمەسلىككە بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا.
- 429..... ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ بايانى توغرىسىدا.
- 432..... يەھۇدىيلارنىڭ زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەسلىدە ھالال نەرسىنىڭ ئۇلارغا ھارام قىلىنىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا.
- 432..... يەھۇدىيلارنىڭ ھىيلىسى ۋە ئالە تائالانىڭ ئۇلارغا لەنەت قىلغانلىقى توغرىسىدا.
- 434..... خاتالىقنى بايان قىلىش ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن رەددىيە توغرىسىدا.

436. ئون نەسەت توغرىسىدا.....
437. شېرىك كەلتۈرۈشتىن توسقانلىق توغرىسىدا.....
438. ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا.....
439. بالىلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن توسقانلىق توغرىسىدا.....
440. ناھاق ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن توسقانلىق توغرىسىدا.....
441. يېتىملارنىڭ مېلىنى يېۋېلىشنىڭ ھاراملىقى توغرىسىدا.....
441. ئۆلچەم - تارازىدا ئادىل بولۇشقا بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا.....
442. گۇۋاھلىقتا ئادىل بولۇشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا.....
442. ئالە تائالاغا بەرگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....
442. توغرا يولغا ئەگىشىشكە بۇيرۇش ۋە خاتا يوللاردىن توسۇش توغرىسىدا.....
444. تەۋرات بىلەن قۇرئاننى مەدھىيەلەش توغرىسىدا.....
446. قۇرئاننىڭ مەخلۇقاتلار ئۈستىدىكى ئالە تائالانىڭ پاكىتى ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
447. ئىمان ئېيتىش ۋە تەۋبە قىلىشنى كەينىگە تارتقان ئادەمگە قىلىنغان تەھدىت توغرىسىدا.....
449. بۆلۈنۈپ كېتىشنى ئەيىبلەش توغرىسىدا.....
450. بىر ياخشىلىقنىڭ ئون ھەسسە قىلىنىپ، بىر يامانلىقنىڭ پەقەت ئۈزىلا يېزىلىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
452. ئىسلام دىنىنىڭ توغرا يول ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
453. ئىبادەتنى ئىخلاس بىلەن قىلىشقا بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا.....
454. ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنى ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
456. ئىخلاس بىلەن تەۋەككۈل قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....
456. بىر گۇناھكار كىشىنىڭ يەنە بىر گۇناھكار كىشىگە مەسئۇل ئەمەسلىكى توغرىسىدا.....
- ئالە تائالانىڭ سىناش ئۈچۈن كىشىلەرنى بىرى - بىرىگە ئورۇنباشار قىلغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ دەرىجىلىرىنى بىر - بىرىدىن پەرقلىق قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 458.

### سۈرە ئەئراف

462. ھالاق قىلىنغان شەھەرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا.....
464. ئەمەللەرنىڭ ئۆلچىنىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
466. ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق نېمەتلەرنىڭ ئىنسان ئۈچۈن يارىتىلغانلىقى توغرىسىدا.....
467. ئادەم ئەلەيھىسسالامغا پەرىشتىلەرنىڭ سەجدە قىلغانلىقى ۋە ئىبلىسنىڭ سەجدە قىلىشتىن باش تارتقانلىقى توغرىسىدا.....
469. ئىبلىسنىڭ سېلىشتۇرغۇچىلارنىڭ تۇنجىسى ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....
473. شەيتاننىڭ ئادەم ۋە ھەۋۋاغا ھىيلە - مكىر ئىشلىتىپ چەكلەنگەن دەردەخنىڭ مېۋىسىنى يېگۈزگەنلىكى توغرىسىدا.....
475. ئادەم، ھەۋۋا، ئىبلىس ۋە يىلاننىڭ زېمىنغا چۈشۈرۈلۈشى توغرىسىدا.....
476. كىيىم ۋە زىننەتلىرىدىن بويۇملارنىڭ چۈشۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا.....
476. شەيتاننىڭ پىتىنىسىدىن ئاگاھلاندۇرغانلىقى توغرىسىدا.....
477. كاپىرلارنىڭ يامان قىلمىشلارنى قىلىپ ئۇنى ئالە تائالاغا دوڭگەپ قويدىغانلىقى توغرىسىدا.....
478. ئالە تائالانىڭ يامان ئىشلارغا بۇيرۇماي بەلكى ئادىل ۋە ئىخلاسمەن بولۇشقا بۇيرۇيدىغانلىقى توغرىسىدا.....
478. ئالە تائالانىڭ يارىتىشى ۋە قايتا تىرىلدۈرىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
480. مەسچىتكە چىرايلىق كىيىنىپ بېرىشقا بۇيرۇلغانلىق توغرىسىدا.....
481. يېمەك - ئىچمەكتە ۋە كىيىم - كېچەك كىيىشتە ئىسراپخورلۇقتىن توسقانلىق توغرىسىدا.....

- يامان ئىشلار، ﷲ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، ناھاقچىلىق قىلىش ۋە ﷲ تائالاغا بوھتان چاپلاش قاتارلىقلارنىڭ ھارام ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 483
- ﷲ تائالاغا بوھتان چاپلىغان مۇشرىكلارنىڭ ئۆز نېسىۋىلىرىگە ئېرىشىدىغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئىبادەت قىلغان بۇتلارنىڭ ئۆلۈم كەلگەندە ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 484
- دوزاخقا كىرگەنلەرنىڭ بىر - بىرى بىلەن جېدەللىشىپ، ئۆزئارا لەنەت ئېيتىشىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 485
- ئاسمانلارنىڭ ئىشىكلىرى ﷲ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا ئېچىلمايدىغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مەڭگۈ جەننەتكە كىرەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا..... 487
- ياخشى كىشىلەرنىڭ بارار جايى ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىنىڭ بايانى توغرىسىدا..... 488
- دوزاخقا كىرگەنلەرنىڭ ھەسرەت ئۈستىگە ھەسرەت چىكىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 490
- ئەتىراپ (توسما) ۋە ئۈنىڭدىكى ئادەملەر توغرىسىدا..... 491
- جەننەتتىكى نازۇنپەتلەرنىڭ دوزاختىكىلەرگە ھارام قىلىنغانلىقى توغرىسىدا..... 493
- مۇشرىكلارنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىغا ھېچبىر باھانە - سەۋەبىنىڭ يوقلىقى توغرىسىدا..... 495
- دۇنيانىڭ ئالتە كۈندە يارىتىلغانلىقى توغرىسىدا..... 497
- قارار ئېلىشنىڭ چۈشەنچىسى توغرىسىدا..... 497
- كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ﷲ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئالامەتلىرىدىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 498
- دۇئا قىلىشقا قىزىقتۇرۇش توغرىسىدا..... 499
- دۇئادا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشنى توسقانلىقى توغرىسىدا..... 499
- زېمىندا بۇزۇقچىلىق قىلىشقا توسقانلىق توغرىسىدا..... 499
- يامغۇرلارنىڭ ياغدۇرۇلىشى ۋە مېۋىلەرنىڭ چىقىرىلىشى ﷲ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردىن ئىكەنلىكى توغرىسىدا..... 500
- نۇھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا..... 502
- ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى ۋە ئاد قەۋمىنىڭ نەسەبى توغرىسىدا..... 505
- ئاد قەۋمىنىڭ ياشىغان جايلىرى توغرىسىدا..... 506
- ھۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ قەۋمى ئارىسىدا بولغان مۇنازىرىلەر توغرىسىدا..... 506
- ئاد قەۋمىنىڭ ئاقسۆتى توغرىسىدا..... 508
- ئاد قەۋمى ئەلچىسىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا..... 509
- سەمۇد قەۋمىنىڭ ياشىغان جايلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەسەبى توغرىسىدا..... 511
- سالھ ئەلەيھىسسالام ۋە سەمۇد قەۋمىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا..... 512
- سەمۇد قەۋمىنىڭ قۇرام تاشتىن تۆگە چىقىرىلىشىنى تەلەپ قىلىشى ۋە تۆگىنىڭ چىقىرىلىشى توغرىسىدا..... 512
- تۆگىنىڭ ئۆلتۈرۈلىشىنىڭ بايانى توغرىسىدا..... 514
- يامان ئادەملەرنىڭ سالھ ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقى، ئۇلارغا كېلىدىغان ئازابنىڭ ئالامەتلىرى ۋە ئازابنىڭ كەلگەنلىكى توغرىسىدا..... 515
- لۇت ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا..... 518
- شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ۋە مەدىيەلىكلەرنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا..... 521
- ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ سىنالغانلىقى توغرىسىدا..... 525
- بەرىكەتنىڭ كېلىشى ئىمان بىلەن، غەزەپنىڭ كېلىشى كۇپۇرلۇق بىلەن بولىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 527
- مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن پىرئەۋنىڭ قىسسىسى توغرىسىدا..... 530
- مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسسىسى ۋە قولىنىڭ ئاق قىلىنىشى توغرىسىدا..... 532

533. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامنى سېھىرگەر دېگەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سېھىرگەرلەر بىلەن تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن بىرلىككە كەلگەنلىكى توغرىسىدا.....
534. سېھىرگەرلەرنىڭ توپلانغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچرىشىپ ئارغامچا، ھاسىلىرىنى يىلانغا ئايلىنىدۇرۇش ئۈچۈن سېھىر ئىشلەتكەنلىكى توغرىسىدا.....
536. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ غەلىبە قىلغانلىقى، سېھىرگەرلەرنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەنلىكى توغرىسىدا.....
537. سېھىرگەرلەر ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن پىرئەۋننىڭ ئۇلارغا قىلغان تەھدىتى ۋە ئۇلارنىڭ بەرگەن جاۋابلىرى توغرىسىدا.....
539. كاتتىباشلارنىڭ كۈتكۈزۈشى بىلەن پىرئەۋننىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ياردەم بېرىدىغانلىقى بىلەن ۋەدە قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
541. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمنىڭ ئاچارچىلىق بىلەن سىناغانلىقى توغرىسىدا.....
542. پىرئەۋن قەۋمنىڭ ھەددىدىن ئېشىشى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا تۈرلۈك ئازابىلارنى ئەۋەتكەنلىكى توغرىسىدا.....
545. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمنىڭ دېڭىزغا غەرق قىلىۋېتىلگەنلىكى ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ بەرىكەتلىك زېمىنغا مۇسۇلمانلىقى قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.....
546. ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دېڭىزدىن ساق - سالامەت چىققانلىقى ۋە ئىبادەت قىلىنىدىغان بىر بۇت بار جايدىن ئۆتكەنلىكى توغرىسىدا.....
547. ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنى ئەسلىتىش ئۈچۈن ئىبادەت قىلىشقا ئىلھام بەرگەنلىكى توغرىسىدا.....
548. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ روزا تۇتقانلىقى ۋە قەۋمدىن ئايرىلىپ 40 كۈن ئىبادەت قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
548. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرۋەردىگارىنى كۆرۈشنى تەلپ قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
550. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىككە تاللانغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا تاختىلارنىڭ بېرىلگەنلىكى توغرىسىدا.....
551. چوڭچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم قىلىنغانلىقى توغرىسىدا.....
553. موزايغا ئىبادەت قىلىش توغرىسىدا.....
557. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاچچىقى يانغاندا تاختىلارنى قولىغا ئالغانلىقى توغرىسىدا.....
- توغرىسىدا..... مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن 70 كىشىنى ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن ۋاقىتتا ئېلىپ بېرىشى ۋە ئۇلارنىڭ ھالاك قىلىنغانلىقى
557. توغرىسىدا.....
- ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىگە ۋە پەيغەمبەرلىكىگە ئىشىنىش ۋە زاكاتلارنى ئادا قىلغان تەقۋادارلارغا بولىدىغانلىقى
560. توغرىسىدا.....
561. پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا.....
564. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتۈن ئىنسانلارغا پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا.....
568. يەھۇدىيلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ شەنبە كۈنىدىكى چەكلىمىلىرىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا.....
569. ئۇلارنى مايىمۇنغا ئۆزگەرتۈۋەتكەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى توسقۇنچىلارنى قۇتۇلدۇرغانلىقى توغرىسىدا.....
570. يەھۇدىيلارغا خارلىقنىڭ مەڭگۈ بولىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
572. ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ يەر يۈزىگە چېچىلىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا.....
574. يەھۇدىيلارنىڭ ھەددىدىن بەك ئېشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن باشلىرىنىڭ ئۈستىگە تۈر تېغىنىڭ تىكلەنگەنلىكى توغرىسىدا.....
575. ئادەم بالىلىرىدىن ئېلىنغان ۋەدىنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
577. بەلئەم ئىبنى باتۇراننىڭ قىسسىسى ۋە ئىلىمدىن ئايرىۋېتىلگەن ئالىمنىڭ مىسالى توغرىسىدا.....
583. كۈيۈرلۈق ۋە قازىبى قەدەر توغرىسىدا.....
584. ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىملىرى توغرىسىدا.....
588. قىيامەت ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرى توغرىسىدا.....
593. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقى ھەتتا ئۆزىگىمۇ پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە ئىگە بولالمايدىغانلىقى توغرىسىدا.....
594. بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا.....

- 601..... مۇشرىكلارنىڭ ئىلاھلىرىنىڭ ھېچنېمىنى يارىتالمايدىغانلىقى، ھېچقانداق ياردەم بېرىلمەيدىغانلىقى ۋە ھېچ نەرسىگە ئىگە ئەمەسلىكى توغرىسىدا.....
- 603..... كەچۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇغانلىق توغرىسىدا.....
- 603..... تەقۋادارلارنىڭ شەيتاننىڭ ۋەسۋەلىرىگە قارىتا تۇتىدىغان يولى توغرىسىدا.....
- 603..... شەيتاننىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ چوڭقۇر ئېزىپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 604..... مۇشرىكلارنىڭ مۇجىزە تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 605..... قۇرئاننى دىققەت بىلەن تىنچلىقتا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا.....
- 606..... ئالە تائالاغا ئەتىگەن - كەچلەردە ئىبادەت قىلىشقا ۋە زىكىر قىلىشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا.....

سۈرە ئەنئال

- 607..... ئەنئال "غەنمەتلەر" توغرىسىدا.....
- 608..... بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى توغرىسىدا.....
- 608..... بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇشىدىكى يەنە بىر سەۋەب توغرىسىدا.....
- 610..... راستچىل مۇسلىملەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا.....
- 611..... قۇرئان ئايەتلىرى تىلەۋەت قىلىنسا ئىماننىڭ كۈچىيىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 611..... تەۋەككۈل قىلىشنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
- 611..... مۇسلىملەرنىڭ ئەمەللىرىنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
- 612..... ئىماننىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى توغرىسىدا.....
- 612..... كامىل ئىماننىڭ مېۋىسى توغرىسىدا.....
- 613..... پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىشنىڭ مۇسلىملەرنى ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 616..... مۇسۇلمانلارنىڭ ياردەم تىلىشى، ئالە تائالانىڭ ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەنلىكى توغرىسىدا.....
- 620..... مۇسۇلمانلارنى مۇگدەك تۇتۇۋالغانلىقى توغرىسىدا.....
- 621..... بەدرى كېچىسى يامغۇر ياغقانلىقى توغرىسىدا.....
- 622..... ئالە تائالانىڭ پەرىشتىلەرنى مۇسلىملەرنىڭ دىللىرىنى چىداملىق قىلىشقا ۋە ئۇلارنىڭ سېپىدە تۇرۇپ جەڭ قىلىشقا بۇيرۇشى توغرىسىدا.....
- 623..... ئۇرۇش كۈنى ئارقىغا قېچىشتىن توسۇش ۋە ئۇنىڭ جازاسىنى بايان قىلىش توغرىسىدا.....
- 625..... كاپىرلارنى ئالە تائالانىڭ ئۆلتۈرۈشى ۋە ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە توپا چىقىشى توغرىسىدا.....
- 627..... مۇشرىكلارنىڭ ياردەم تىلىگەنلىكىگە بېرىلگەن جاۋاب توغرىسىدا.....
- 628..... ئالە تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا.....
- 630..... ئالە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىشقا بۇيرۇلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 630..... ئالە تائالانىڭ ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدىغانلىقى توغرىسىدا.....
- 631..... ئومۇميۈزلۈك بالا - قازانغا گىرىپتار بولۇپ قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا.....
- 634..... مۇسۇلمانلارغا ئۇلارنىڭ ئىلگىرى خارلانغانلىقىنى، بوزەك قىلىنغانلىقىنى، كېيىن ئېرىشكەن كۈچ - قۇۋۋەت ۋە غەلبىنى ئەسلىتىش توغرىسىدا.....
- 635..... بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ۋە خىيانەت قىلىشتىن توسۇش توغرىسىدا.....
- 637..... مەككە خەلقىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش ياكى سولاپ قويۇش ۋە ياكى مەككىدىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن پىلانلانغان سۇيىقەستنى بايان قىلىش توغرىسىدا.....
- 639..... قۇرئەننىڭ قۇرئانغا ئوخشاش بىر كىتاب كەلتۈرۈلەيمىز دەپ بىلچىرىلغانلىقى توغرىسىدا.....
- 640..... مۇشرىكلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلغانلىقى توغرىسىدا.....



- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى ۋە مۇشۇ كىتابنىڭ ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا ئازابنى چۈشۈرۈشكە ئىمكان بولمىدى. توغرىسىدا..... 641
- مۇشۇ كىتابنىڭ قاتتىق ئېغىر گۇناھلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 642
- كاپىرلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى باشقىلارنىڭ ئىشلىتىشىگە بېرىش ئۇلارغا ھەسرەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 644
- كاپىرلارنى تەۋبە قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئۇلارنى كۆپۈرلۈك قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش توغرىسىدا..... 646
- كۆپى ۋە شېرىكىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا..... 647
- ئۇرۇش ئارقىلىق ئېلىنغان غەنمەت ۋە ئۇرۇشسىز ئېلىنغان غەنمەتنىڭ ھۆكۈمى توغرىسىدا..... 650
- بەدرى ئۇرۇشىنىڭ تەپسىلاتلىرى توغرىسىدا..... 653
- ئەتەلانىڭ ھەر بىر تەرەپتىكى قوشۇننى قارشى تەرەپكە ئاز كۆرسەتكەنلىكى توغرىسىدا..... 655
- ئۇرۇشنىڭ پىرىنسىپلىرىنى ئۆگىتىش توغرىسىدا..... 657
- دۈشمەن بىلەن يۈزمۈيۈز تۇرغاندا تەمكىن تۇرۇشقا بۇيرۇش توغرىسىدا..... 657
- مۇشۇ كىتابنىڭ بەدرى ئۇرۇشىغا چىققان چاغدىكى ھالىتى توغرىسىدا..... 659
- شەيتان ئۇلارغا ئەسلىلىرىنى چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكى ۋە ئۇلارنى مەغرۇرلاندۇرغانلىقى توغرىسىدا..... 659
- مۇشۇ كىتابنىڭ بەدرى ئۇرۇشىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى توغرىسىدا..... 660
- پەرىشتىلەر كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا ئۇلارنى ئۇرغانلىقى توغرىسىدا..... 661
- كۆپۈرلۈك قىلغان ۋە ئەھدىنى بۇزغان كاپىرلارنى قاتتىق جازالاش توغرىسىدا..... 664
- ئەھدىنى ئوچۇق - ئاشكارا بىكار قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا..... 665
- ئەتەلانىڭ دۈشمەنلەرنى قورقۇتۇش ئۈچۈن كۈچىنىڭ يېتىشچە تەييارلىق قىلىشقا بۇيرۇشى توغرىسىدا..... 666
- ئەگەر دۈشمەن تىنچلىققا مايىل بولغان تەقدىردە، تىنچلىققا مايىل بولۇشقا بۇيرۇغانلىقى توغرىسىدا..... 668
- ئەتەلانىڭ ئۆزىنىڭ مۇمىنلەرنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرگەنلىكتىن ئىبارەت نېمىتىنى ئەسكەرتكەنلىكى توغرىسىدا..... 669
- ئۇرۇش قىلىشقا قىزىقتۇرۇش، سانى ئاز مۇسۇلمانلارنىڭ سانى كۆپ كاپىرلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىش توغرىسىدا..... 670
- ئەسەرگە چۈشكەنلەر ياخشىلاردىن بولسا، ئۇلاردىن ئېلىنغان فىدىيەنىڭ ئورنىغا، ئۇلارغا ئۈنىۋاتقانمۇ ياخشى نەرسىنىڭ بېرىلىدىغانلىقىغا قىلىنغان ۋەدە توغرىسىدا..... 673
- مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارنىڭ بىر - بىرىگە ئىگە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 676
- ئىمان ئېيتىپ ھىجرەت قىلمىغانلارغا ئىگىدارچىلىقنىڭ بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا..... 677
- كاپىرلارنىڭ بىر - بىرىگە ئىگە بولىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئىگىدارچىلىق قىلالمايدىغانلىقى توغرىسىدا..... 678
- ھەقىقىي مۇمىنلەر توغرىسىدا..... 679
- ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ بىر - بىرىگە سىراخۇرلۇق قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا..... 680